خلاصة البيان
في
تفسير القرآن

١٠-٩

خلاصة البيان في تفسير القرآن

طقوزنجی جلد

محمد وهبی

قونیه مبعوث سابق

شهزاده باشی : اوقاف اسلامیه مطبعه‌سی

۱۳۴۳ — ۱۳۴۰

خلاصة البيان

اون بشنجی جزؤ

سورهٔ اسراء

مکهٔ مکرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . آنجق سکز آیتنك مدینهٔ منوره‌ده نازل اولدیغی (ابن عباس) حضرتلرندن مرویدر. **یوز اون** آیتی حاویدر .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ سُبْحَانَ الَّذِی اَسْرٰی بِعَبْدِهِ لَيْلاً مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اِلَى الْمَسْجِدِ الْاَقْصَا الَّذِی بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ اٰيَاتِنَا ﴾

[جمیع نقائصدن تنزیه ایدرم شول ذات اجل واعلایی که او ذات شریف کندی عبداخصی اولان حبیبنی کیجه ایله مسجد حرامدن مسجد اقصایه کوندردی که او مسجد اقصانك اطرافنده باغلری وباغچه‌لری وهردرلو میوه‌لری وسائر نعمتلری خلق ایتمکله مبارك قیلدق وبز عبداخصمزه قدرتمزه دلالت ایدن بعض آیتلریمزی کوسترمك ایچون مسجد حرامدن قدس شریفه کیجه ایله کوتوردك .]

﴿ اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴾

[زیرا ؛ الله تعالی قوللنك سوزلرینی ایشیدیر وایشلرینی بیلیر ولیاقتنه کوره اکرامله تلطیف ایدر .]

نیسابوریده بیان اولوندیغی وجهله جناب حق (سورهٔ نحل)ك آخرنده مکارم اخلاقك جوامعیله امر ایتدکدن صکره بو سوره‌نك اولنده انبیاء سائره‌ده سبق ایتمیوب آنجق

حبیبنه تخصیص ایتدیکی بر معجزه‌یی بیان ایتمش وبو معجزه‌یی بیانه ذاتی جمیع نقائصدن تنزیهله باشلامشدر . زیرا تسبیح ؛ **جمیع نقائصدن تنزیه** معناسنه‌در . عظمت وجلالتنی ادراکدن عقول بشر عاجز اولدیغنه اشارت ایچون ذات الوهیتدن ابهامه دلالت ایدن (الذی) لفظیله تعبیر ایده‌رك (سبحان الذی) بیورمشدر . سبحان لفظی **تنزیه** معناسنه تسبیح اولدیغی کبی **تسبیحه علم شخصی** اولارق دخی استعمال اولونور.

(اسراء) **کیجه کوندرمك وکوتورمك** معناسنه اولدیغی حالده اسراء مدتنك غایت آز اولدیغنه اشارت ایچون اسرادن صکره آز اولدیغنه دلالت ایدن تنوینله (لیلاً) کلمه‌سی وارد اولمشدر . چونکه ؛ رسول الله کیجه‌نك بعضیسنده مکه‌دن پك اوزاق مسافه‌ده اولان بیت مقدسه وآندن سمایه وسمادن اللهك دیله‌دیکی محله کیتمش وکلمشدر . آیتده مسجد اقصی ایله مراد ؛ **بیت مقدسدر . مکهٔ مکرمه‌یه اوزاق اولدیغندن** اقصی دینلمشدر. مسجد اقصانك اطرافی باغلر وباغچه‌لر وهرنوع نعمتلرله طولو اولدیغی جهتله دنیا نعمتلری خصوصنده مبارك اولدیغی کبی دین خصوصنده دخی مبارکدر . زیرا بیت مقدس ؛ مقر انبیا ومحل وحی الٰهی وصلحانك معبدیدر . اکثر انبیانك معجزه‌لری وآثار غریبه اوراده ظهور ایتدیکندن جناب حق مبارك اولدیغنی بیان ایتمشدر . بناءً علیه ؛ مادی ومعنوی محل مبارك دینمکه شایاندر . عبد ایله مراد ؛ **رسول اللهدر** . واللهه راجع ضمیره اضافتی رسول اللهه تعظیم ایچوندر .

بیضاوینك وخازنك بیانلری وجهله رسول الله معراجه نفس حرم شریفدن کیتمش وکلمشدر وآیتك ظاهری ده نفس حرمدن اولدیغنه دلالت ایدر. بعض روایتده (ابوطالب)ك کریمه‌سی ام هانئه‌نك خانه‌سندن کیتمشدر . بو روایت ، آیتك ظاهرینه مخالف دکلدر . زیرا ؛ **حرم داخلنك کلیسنه** مسجد حرام دینلمك صحیح اولدیغندن ام هانئه‌نك خانه‌سی ده حرم داخلنده اولدیغی جهتله مسجد حرام اطلاق اولونابیلیر.

رسول اللهك معراجی هجرت نبویه‌دن بر سنه اول واقع اولمشدر . کرچه روح نبویمیدر ، جسدی روحیله برابرمیدر ، اویقو حالنده‌میدر ، اویانق حالنده‌میدر ؟ دیه معراجك کیفیتنده اختلاف ایتمشلر ایسه‌ده اصح اولان اویانق اولدیغی حالده جسد مع الروح

ذات رسول اللهك معراجی واقع اولمشدر . چونكه؛ رسول الله معراجك صباحنده معراجنی خبر ویرنجه مشركلر رسول اللهه طعنه فرصت عد ایده‌رك تكذیبه قالقیشدیلر و بربرلرینه قوشوشدیلر ویكی مسلمان اولمش بعض كیمسه‌لرك ارتدادینه سبب اولدیلر. اكر رؤیا اولمش اولسه ایدی هیچ كیمسه‌نك اعتراضنه هدف اولمازدی . چونكه ؛ رؤیاده هر كس برچوق یرلر كزه‌ر واویانق حالنده حوصلهٔ بشرك قبول ایتمیه‌جكی غریبه‌لر سیر ایدر . شو حالده رسول اللهك معراجی اویانق حالنده جسدیله برابر واقع اولمشدر كه مشركلرك عقللری حیرت ایتدیكندن اعتراضه قالقیشمشلر وحتی ابوبكر رضی الله عنه حضرتلرینه قوشه‌رق كلمشلر و « كوردكمی ارقداشك نه‌لر سویلیور ؟ » دیمشلردر . حضرت ابو بكر مشركلرك بو سوزلری ایشیدنجه « بوندن دها زیاده‌سنی سویلسه رسول اللهی ینه تصدیق ایدرم » دیمسی اوزرینه **صدیق** عنوانی احراز ایتمشدر .

آز زمانده بوقدر مسافه‌نك قطع اولونمسنه كلنجه: اجسامده سیر سریع واقعدر. مثلا روزكارك آز زمانده برچوق مسافه قطع ایتدیكی وسلیمان علیه السلامك روزكار واسطه‌سیله اوزاق مسافه‌لری قطع ایتمسی وبو كون موطور واسطه‌سیله طیاره‌لرك خاطر وخیالك فوقنده مسافه‌لر قطع ایلمسی بالجمله اجسامك سیر سریعی قابل اولدیغنه دلالت ایدر . اجسامك جمله‌سی اعراضی قبولده مساویدر . شو قدر كه جناب حق هر برینی بر خاصه ایله ممتاز قیلمشدر ، آنجق بو امتیاز برنده جائز وممكن اولان شیئك دیكرنده جوازینه مانع دكلدر. بناءً علیه ؛ جسم رسول اللهده جناب حقك بو سیر سریعی خلق ایدوب آز زمانده برچوق یرلر كوروب كلمسنده بر مانع یوقدر . شو حالده معراج نبوی‌یی رؤیا ایله تأویله‌ده احتیاج یوقدر . چونكه ؛ بر جسمك آز زمانده برچوق مسافه‌یی قطع ایتمسی ممكن وواقع اولونجه رسول اللهك حقنده بعید عد ایتمكده معنی یوقدر . باخصوص شو زمانده بر طاقم آلات وادوات واسطه‌سیله طیاره‌لرك هواده ساعتده یوزلرجه كیلومترو سرعتله اوچدیغنی وآز زمانده برچوق مسافه قطع ایتدیكنی كورن كیمسه‌نك رسول الله حقنده واقع اولان سرعت عجیبه‌نك قدرت الهیه‌یه نسبتله خارق العاده وفوق الطبیعه اولارق وقوعنده تردد ایتمسنده بر معنی یوقدر . زیرا بعض اسباب وآلات ایله آحاد ناس ایچون واقع وممكن اولان برشیئك قوهٔ قدسیه صاحبی وهر كسدن زیاده عند الله قدری عالی اولان نبیٔ ذیشان حقنده ظهورینه تردده‌دن جائز اولسون .

عبد لفظی لسان عربده روحله برابر جسده دینلمسی دخی رسول اللهك معراجنك روحله برابر جسدیله واقع اولدیغنه صراحةً دلالت ایدر .

معراجدن مقصد اصلی ؛ انبیادن هر برینی آیری آیری جناب حقك تلطیف ایتدیكی كبی حبیبنی ده بومثللو عجائبنی سیر ایتدیرمكله تلطیف اولدیغی كبی رسول اللهك قلبنه قوت وشجاعت ایچون ارواح قدسیه وعالم ملكوتیله انسیت ایتدیرمكدر. چونكه؛ بر یوزنده كورولمه‌ین آیات بیناتی وعجائب وغرائبی كورمسی وعالم افلاكده اولان صنایع الهیه‌یی رأی العین مشاهده ایتمسی قلب نبویلرینك قوت ومتانتنه سبب اولدیغندن امر دعوته اقدامی واعداء دین اوزرینه شجاعتی ودینی تأسیس واعلا خصوصنده سعی وغیرتی تكمل ایده‌جكنده شبهه یوقدر . بناءً علیه؛ رسول اللهده هر كسدن زیاده قوت قلب وشجاعت اولدیغی تواترله ثابتدر .

رسول اللهك مكه‌دن قدسه قدر معراجی؛ بو آیتله ثابت اولدیغندن قطعیدر . بناءً علیه ؛ انكار ایدن صراحت قرآنی انكار ایتدیكندن كافردر . قدسدن سمایه قدر معراجی؛ حدیث مشهورله ثابت اولدیغندن انكار ایدن كیمسه ضلالت ارتكاب ایتمش اولور. سمانك ماوراسنه معراجی؛ حدیث آحادله ثابت اولدیغندن بو جهتی انكار ایدن كافر اولماز ولكن فاسق اولور .

الله تعالی‌نك نور ایمانه موفق قیلدیغی كیمسه‌لر قدرت الهیه‌نك برچوق عجائب وغرائبنی هر آن مشاهده وآنده اولان صنایع غریبه‌یی كورونجه رسولنی بر كیجه‌نك بعضیسنده مسجد حرامدن مسجد اقصایه وآندن سمایه وسمادن دیله‌دیكی محللره كوتوروب سیر ایتدیرمكله تلطیفنی چوق كورمز . نه‌دن چوق كورسون ونه‌دن محال عد ایتسون . مثلا كونشك جرمنك بر طرفندن دیكر طرفنه قدر مسافه‌سنك كرهٔ ارضك یوز آلتمش كسور مثلی اولدیغی وبو مسافه‌یی بر ثانیه‌ده قطع ایتدیكی فن هیئتجه ثابت اولمشدر . كرهٔ شمسده بوقدر سرعتی خلق ایدن خلاقك رسولنك جسمنده دخی خلق ایتمسنه نه كبی مانع تصور اولونابیلور. اوت! عقل سقیم اربابی قدرت الهیه‌یی تقدیر ایده‌مدیكندن تصورات فكریه‌سی قیصه اولدیغی جهتله طبیعتده اولان خسته شیطانك اغفالاتی‌ده انضمام ایدنجه كندی كبی قوهٔ قدسیه‌دن بی خبر اولان انسانلره قیاس ایده‌رك فخر كائنات حقنده دخی بو مثللو الطاف الهیه‌یی قیصقانمق ایستر. اوت ! هوانك فوقنده طبقات برودت وطبقات حرارت بولوندیغندن انسان ایچون

اوطبقه‌لردن یول بولوب کیتمك علی‌العاده ممکن اولمیه‌بیلیر . فقط اوطبقه‌لری خلق ایدن واجب‌الوجود ایسته‌دیکی برقولنه اوطبقه‌لردن یول ویروب کوتوره‌مزمی ؟ وخارق‌العاده‌ علی‌العاده‌یه قیاس قبول ایدرمی ؟ سورهٔ نساده حضرت عیسانك سمایه قالدیرلمسی حقنده بوبحثه متعلق برنبذه بیان سبق ایتمشدر . [١]

*
* *

واجب‌تعالی رسولنك رسالتنی معراجله تأیید ایتدیکنی بیاندنصکره موسی علیه‌السلامی توراتله تأیید ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَآتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِبَنِي إِسْرَائِيلَ أَلَّا تَتَّخِذُوا مِنْ دُونِي وَكِيلًا ﴾ بیوریور .

[بزموسی علیه‌السلامه تورات دنیلن کتابی ویردك و اوکتابی بنی‌اسرائیله هدایت قیلدق ودیدك‌که « سز بنم غیری برکیمسه‌یی امورکزه وکیل اتخاذ ایتمه‌یك وایشکزی آنجق بکا حواله‌ایدك واعتمادکز بکا اولسون » .]

﴿ ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ ﴾

[ای نوحله برابر کمیده کوتوردیکمز کیمسه‌لرك ذریتی! سزه نوح علیه‌السلامله برابر بز نجات ویردك .]

﴿ إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا ﴾

[زیرا ؛ نوح علیه‌السلام چوق شکر ایدر برعبد ایدی .]

یعنی ؛ بز محمد علیه‌السلامه معراجله اکرام ایتدیکمز کبی محمد علیه‌السلامدن اول موسی علیه‌السلامه‌ده کتاب ویرمکله اکرام ایتدك‌که رسالتی تأیید اولسون واو کتابی بنی‌اسرائیله طوغرو یولی کوسترر هدایت قیلدق . بناءً علیه ؛ اوکتاب واسطه‌سیله آنلری ظلمات جهلدن نور ایمانه ودین‌حقه ایصال ایتدك وآنلره دیدك‌که « ای بنی‌اسرائیل !

[١] جلد ٤ ، صحیفه ١٧٠ .

بنم غیری ، مخلوقاتمدن برکیمسه‌یی بکا شریك وامورکزه وکیل اتخاذ ایتمه‌یك . زیرا ؛ هرامورکزی بکا حواله ایدوب بوتون اعتمادکز بکا اولمق لازمدر . چونکه ؛ بندن غیری معبود اولمادیغی کبی اعتماده لایق برکیمسه‌ده یوقدر . ای نوحله برابر کمیده کوتوردیکمز کیمسه‌لرك ذریتی اولان انسانلر ! نوحله برابر کمیده کوتورمکله بز سزه اکرام ایتدك . باباریکزی هلاکدن قورتارمقله سزی‌ده قورتاردق . زیرا ؛ نوح علیه‌السلام هرنعمتك قدرینی بیلیر وشکرینی ادا ایدر برعبد مخلصمزدی . بناءً علیه ؛ طوفاندن آنی وآنکله برابر اجدادکزك صلبنده سزی‌ده خلاص ایدنجه نعمت خلاصکزك شکرینی ادا ایتمکز واجبدر . زیرا ؛ حضرت نوحك شکری خلاصکزه سبب اولدیغی کبی سزك شکرکزده انواع بلایادن خلاصکزه وبرطاقم نعمتلره نائل اولمکزه سبب اولسون . شو حالده نعمتلریمزه شکر ایدك‌که بلالردن قورتولاسکز » .

واجب تعالی بو آیتده حضرت نوحی چوق شکر ایتمسیله ثنا ایتدی . چونکه ؛ مدارکده ونیسابوریده بیان اولوندیغی وجهله حضرت نوح برشی ییمز وایچمز وکیمز الا « الحمدلله » جملهٔ جلیله‌سیله جناب حقه حمد ایتدکدن صوکره ییر ، ایچر وکییردی . ایشته بوندن دولاییدرکه الله تعالی **شکور** اسمیله ثنا ایتمش وبحق شاکریندن اولدیغی بیانله قوللرینی حضرت نوح کبی هرنعمته شکر ایتمکه ترغیب بیورمشدر .

آیت جلیله ؛ انسان ایچون اك اعلی مرتبه‌نك توحید ایتمك مرتبه‌سی اولدیغنه دلالت ایدر . زیرا ؛ واجب تعالی بزم پیغمبریمزك معراجنی بیاندنصکره موسی علیه‌السلامی توراتله تلطیف ایتدیکنی وتوراتك بنی‌اسرائیله هدایت اولدیغنی وتوراتك کوستردیکی یول اللهك غیری‌یی بروکیل اتخاذ ایتمه‌مك اولدیغنی بیان ؛ توحیدله امری متضمن اولدیغی جهتله توراتك خلاصه‌سی ؛ **توحیدله امر اولدیغنه صراحةً دلالت ایدر** .

خلاصه ؛ جناب حقك حضرت موسایه توراتی ویردیکی و توراتك بنی اسرائیله هدایت اولدیغی وتوراتده اللهك غیری‌یه اعتماد ایتمکدن نهی ایتدیکی وحضرت نوحله برابر کمیده بولنوب طوفاندن خلاص اولان کیمسه‌لرك ذریتلرینك حضرت نوح کبی

هر نعمته شکر ایتملری لازم کلدیکی وحضرت نوحك غایت چوق شکر ایدر بر عبد شکور اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

* * *

واجب تعالی توراتی بنی اسرائیله هدایت قیلدیغنی بیاندنصکره بنی اسرائیلك اکثریسی توراتله اهتدا ایتمدکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَقَضَيْنَا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ عُلُوًّا كَبِيرًا ﴾ بیوریبور .

[بز توراتده بنی اسرائیله خبر ویردك ودیدك كه « ذاتمه یمین ایدرم كه سز شام وقدس اراضیسنی ایكی كره افساد ایده‌جك والبته طاعت الٰهیه‌مزدن چیقاجق وكبر ایده‌جك وانبیا اوزرینه علویت دعواسنده بولوناجقسكز . »]

یعنی ؛ بز موسی علیه السلامه ویردیكمز توراتده قطعی صورتده وحی ایتدك ودیدك كه « ذات الوهیتمه یمین ایدرم كه سز البته توراته مخالفتله ایكی كره ارضی افساد وناسه ظلم ایدر وانبیا اوزرینه علویت دعواسنده بولنور واطاعتدن تكبر ایدرسكز » . ایشته بو سوزلرمزله حكم ایتدك وحكممزك اثری ظهور ایتدی .

تفسیر خازنده بیان اولوندیغی وجهله بو آیتده ارض‌له مراد ؛ **شام وقدس اراضیسیدر .**

ایكی افساددن برنجیسی ؛ زكریا علیه السلامك قتلی و ارمیانك حبسی وسائر جنایتلریدر .

ایكنجیسی ؛ یحیی علیه السلامك قتلی وحضرت عیسانك قتلنی قصد ایتملری وناسه ظلم وتعدیلریدر . چونكه ؛ آنلر توراتك احكامنی آرقه‌لرینه آتارق انواع جنایاتی ایشله‌مك صورتیله دائرهٔ شریعتدن چیقمش ومحرماتك حرمتنی استخفاف ایتمكله انواع جرائمی مباح عد ایدر بر درجه‌یه كلمشلردی . بناءً علیه ؛ بوندن صكره كی آیتده بیان اولوناجغی وجهله جناب حق تربیه‌لرینی ویردی . چونكه ؛ نعمت الله افندینك بیانی وجهله انبیایه تعظیمی قالدیرمقله اهانت واستخفاف ایده‌رك عقلادن عد ایتمدكلری كبی سفاهتله اتهام وتكذیب ایتمشلردی . زیرا ؛ بر شیئك چوقلغی ناس آره‌سنده قیمتنی آزالتمق عادت اولدیغندن بنی اسرائیلده انبیانك كثرتی ؛ استخفافه جرأتلرینه سبب اولمشدر .

فخر رازیده بیان اولوندیغی وجهله قضا ؛ **حكمه بر شیئی كسوب آتمق** معناسنه ایسه‌ده بو آیتده قضا ؛ **وحی ایله بنی اسرائیلك افسادلرینی كندیلرینه بیلدیرمك** معناسنه‌در. زیرا ؛ جناب حقك اخباری تخلف ایتمیوب البته واقع اولدیغندن قضا لفظی **حكم قطعی** معناسنی متضمن اولدیغی جهتله **اخبارده** قضا ایله تعبیر اولنمشدر . چونكه ؛ عینیله واقع اولاجق وقوعاتی خبر ویروب و خبر ویردیكی كبی واقع اولمسی حكم منزلنده اولدیغی جهتله ﴿ قضینا ﴾ وارد اولمشدر .

* * *

واجب تعالی بنی اسرائیلك ارضی افساد ایده‌جكلرینی توراتده خبر ویردیكنی بیاندنصكره آنلرك ارتكاب ایتدكلری افساد مقابلنده انتقامنی آلدیغنی بیانله امت محمدی انتباهه دعوت ایتمك اوزره ﴿ فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ أُولَاهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَنَا أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ ﴾ بیوریبور .

[آنلره وعد اولونان ایكی فساددن برنجی دفعه‌ده ارتكاب ایتدكلری جنایتك انتقامی زمانی كلدیكنده ای بنی اسرائیل سزك اوزریكزه شدتله قوت صاحبی قوللریمزی كوندردك .]

﴿ فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ وَكَانَ وَعْدًا مَفْعُولًا ﴾

[بناءً علیه اوقوت صاحبی قوللریمز سزك اولریكزك آره‌لرینی آرادیلر وممالككزده سزی بولوب اهلاك ایتمك ایچون كزدیلر وبنی اسرائیلك بو یولده عذاب اولونملری البته ایشلنمسی لازم اولان وعد الٰهی ایدی .]

یعنی ؛ توراتده بنی اسرائیلك ایكی كره ارضی افساد ایده‌جكلری بیان اولونوب‌ده برنجی دفعه افسادلرك انتقاملرینی آلمق زمانی كلنجه بزم قوت وسلطنت صاحبی قوللریمزی سزك اوزریكزه كوندردك كه آنلر سزدن ایشله‌دیككز جنایتلرك انتقامنی آلسونلر وسزه انتقام

ایچون کلدکلرنده سزی أولریکز آره‌سنده آرارلر و بولدقلرینی اتلاف ایدرلر و سزك جنایتکزه مقابل اهلاك اولونماکز وقوعی لابد اولان وعد الٰهی اولدی و بناءً علیه؛ وعدالٰهی یرینی بولدی. زیرا بو عذاب؛ سزك ایشله‌دیککز کناهلریکزك نتیجه‌سی اولدیغندن مستحق اولدیغکز جزایی کوردیکز.

خازنك وطبرینك بیانی و (خذیفة بن الیمانی) حضرتلرینك رسول اللهدن روایتنه نظراً وعداولی ایله مراد؛ **توراتك احکامنه رعایتی ترکله شهوات نفسانیه لرینه اتباع ایتملریدر**. شوکت وقوت صاحبی اولان قوللرله مراد؛ **(بخت نصر) وعسکریدر**. چونکه؛ بنی اسرائیل تربیه‌یه مستحق اولدقلری زمان الله تعالی آنلره مجوسی اولان (بخت نصر) ی مسلط قیلدی. بناءً علیه؛ او مجوسی بویوکلرینی قتل ایتدی و کوچوکلرینی وقادینلرینی اسیر آلدی ومماللرینی یغما وبلده‌لرینی تخریب ایتدی حتی توراتی یاقدی ومسجداقصایی آخور یاپدی وتوراتی تلاوتله مشغول اولان بیکلرجه کیمسه‌لری قتل ایتدکدنصکره اسیرلری آلدی بابله کوتوردی وبابلده آنلری خدمات شاقه‌ده استخدام ایتدی. برچوق مدت صکره (بخت نصر) ك وفاتیله یرینه کلن (کورس) بنی اسرائیلدن برخاتونایله تزوج ایتمکله اوخاتونك رجاسیله بقیهٔ بنی اسرائیل مملکتلرینه اعاده اولوندی.

*
* *

واجب تعالی بنی اسرائیلك برنجی دفعه معصیتلرینه مقابل اخذ انتقامنی بیاندنصکره تکرار بنی اسرائیله قوت ویردیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ وَاَمْدَدْنَاكُمْ بِاَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَجَعَلْنَاكُمْ اَكْثَرَ نَفِيراً ﴾ بیوریور.

[ای بنی اسرائیل! قوت صاحبی کیمسه‌لری سزه مسلط قیلدقدنصکره سزك دشمنلریکز اوزرینه سزه غلبه ویردك وقوت ودولتکزی رد وسزه اموال واوغلانلر ویرمکله امداد ایتدك وعسکریوننده سزی دشمنلریکزدن دها چوق قیلدق.]

یعنی؛ سزك جنایتکز اوزرینه بزقوللریمزدن قوتی سزه کافی شدت صاحبی کیمسه‌لری

سزك اوزریکزه کوندروب تربیه ایتدکدنصکره بز دشمنلریکز اوزرینه غلبه ایده‌جك قدر سزك قوت ودولتکزی اعاده ایتدك. طاغلمش اولانلریکز طوپلاندی واسیر اولانلریکز قورتولدی تکرار بردولت تشکیلنه موفق اولدیکز وبزاموال واولاد ویرمکله سزه امداد ایتدك وسزی عسکر جهتندن چوق قیلدق که دشمنه قارشی کیده‌جك قدر عسکریکزده حاصل اولدی.

مدارکده بیان اولوندیغی وجهله بنی اسرائیله دولتلرینك اعاده‌سی فساددن تائب ومستغفر اولوب تکبردن واز کچدکدنصکره واقع اولمشدر.

بیضاوینك بیانی وجهله نفیر؛ **برآده‌یه طوپلانوب دشمنه قارشی کیدن عسکردر**. بنی اسرائیل مضمحل اولارق (بخت نصر) ألنده اسیر ومملکتلری خراب اولدقدنصکره دولتلرینك تکرار اعاده اولوندیغنه واموال واولادله قوت بولدقلرینه وعسکرلرینك چوغالوب دشمنلرینه غالب برحاله کلدکلرینه بو آیت دلالت ایدر. بناءً علیه؛ انسانلرك کندی دینلری اوزرینه ملتلرندن بر حکومت آلتنده بولونملری حقلرنده اك بویوك نعمت اولدیغنه دخی دلالت ایدر. زیرا؛ بنی اسرائیلك حکومتلرینك انقراضندنصکره اعاده‌سنی جناب حق نعمت صره‌سنده بیان ایتمشدر. شو حالده اولاد، اموال، اتباع واعوان نعمت اولدیغی کبی دولتك قدرتی وعسکرك کثرتی دخی نعمتدر. چونکه دولت؛ ملتك حامیسی وعسکرده ملت ومملکتك بکجیسیدر. بناءً علیه؛ دیانت وعدالت اوزره حکم ایدن حکومت هرشخص حقنده نعمت اولدیغندن او حکومتك قدرینی بیلوب شکرینی اداسنی کندینه واجب عدایده‌رك کمال اطاعتله برابر قدرتی نسبتنده حکومتك شوکتنی تزییده سعی ایتمسی لازمدر.

بو آیت؛ **اوچ حکم اوزره مشتملدر**. برنجیسی؛ **بنی اسرائیلك حکومتی منقرض اولدقدنصکره اعاده اولونمسیدر**. ایکنجیسی؛ **اموال واولادله امداد اولونملریدر**. اوچنجیسی؛ **چوق عسکره مالك اولملریدر**.

*
* *

واجب تعالی بنی اسرائیلك عصیانلری اوزرینه قوت صاحبی کیمسه‌لری کونده‌رك تأدیب ایدوب قوتلرینك تکرار اعاده اولوندیغنی بیاندنصکره بنی اسرائیله واقع اولان

ارشاداتی بیان ایتمك اوزره ﴿ إِنْ اَحْسَنْتُمْ اَحْسَنْتُمْ لِاَنْفُسِكُمْ وَاِنْ اَسَأْتُمْ فَلَهَا ﴾ بیوریور .

[ای بنی اسرائیل ! اکر کندی جنسکزه احسان والله تعالی‌یه ایمان وعبادتکزده کمال انقیاد اوزره ادا ودوام ایدرسه‌کز منفعتی کندی نفسکزه‌در واکر کوتولك ایدر وکناهلری ارتکاب ایدرسه‌کز مضرتی کندیکزه‌در .]

﴿ فَاِذَا جَاءَ وَعْدُ الْاٰخِرَةِ لِيَسُوۤؤُا وُجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ اَوَّلَ مَرَّةٍ ﴾

[سزك ، ایلك وکوتولك کندی نفسکزه عائد اولونجه ایکنجی جنایتك انتقامنك وعدی وزمانی کلدیکنده قوت وشوکت صاحبی کیمسه‌لری کوندردك که سزك یوزلریکزه کوتولك ایتسونلر . واول کوندردیکمز شدت وصولت صاحبی کیمسه‌لرك مسجد حرامه اول کیروب تخریب ایتدکاری کبی مسجدحرامه کیرسونلر ایچون بز قوت وشدت صاحبی قوللریمزی کوندریرزکه سزدن جنایتکزك انتقامنی آلسونلر .]

﴿ وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا تَتْبِيراً ﴾

[وآنلری غالب اولدقلری شیلری اهلاك ایدرجه‌سنه اهلاك ایتسونلر ایچون کوندردك .]

یعنی ؛ ای بنی اسرائیل ! برکره عصیانکز اوزره قوت صاحبی قوللریمزی سزه کوندردك وآنلر واسطه‌سیله سزی تربیه ایتدك ومستحق اولدیغکز جزایی ویردك . بعده توبه واستغفار ایدنجه دولتکزی اعاده وعسکریکزی واولاد واموالکزی احسان ایتدك . شو حالده بوندنصکره ابناء جنسکزه احسان ایدوب نفسکزده اولان فنالقلری ترك وایمان ایده‌رك عملکزی اصلاح ایدرسه‌کز نفسکزه ایلك ایتمش اولورسکز . زیرا ؛ ایمانکزك واحسانکزك فائده‌لری سزه عائددر واکر کوتولك ایدرسه‌کز نفسکزه کوتولك ایتمش اولورسکز . زیرا ؛ وزر ووبالی سزه راجعدر . چونکه ؛ الله تعالی محسنك احساندن وکوتولرك کوتولکلرندن غنیدر . بناءً علیه ؛ هرکسك ایلکی وکوتولکی

کندینه عائددر . ای بنی اسرائیل ! ایلك وکوتولك کندیکزه عائد اولونجه برنجی دفعه کوتولککزك آجیسنی طاتدقدن صکره توبه ایده‌رك ایلکه باشلادیکز . آنك مقابلنده دولت وقوتکزك اعاده‌سیله فائده‌سنی کوردیکز . شو حالده ایکنجی مره‌ده یحیی علیه السلامی قتل وعیسی علیه السلامی قتله جسارت ایتمك کبی جنایتلره باشلاینجه سزه اولجه وعد ایتدیکمز ایکنجی جنایتکزك زمانی کلدیکنده آنك جزاسنی کورمکز ایچون تکرار قوت وسلطنت صاحبی قوللریمزی سزه کوندریرزکه آنلر سزه اثری یوزلریکزده کوریله‌جك درجه‌ده کوتولك ایتسونلر وکندیکزی قتل ایتمك وچوجقلریکزی وقادینلریکزی اسیر آلمق ومالاریکزی یغما ایتمك کبی حقارتلری سزه یاپسونلر واولکی جنایتکز اوزرینه سزی تربیه ایچون کوندردیکمز کیمسه‌لر مسجده کیروب تخریب ایتدکاری کبی ایکنجی دفعه تربیه‌کز ایچون کوندردیکمز کیمسه‌لر مسجده کیرسونلر وتخریب ایتسونلر وغالب اولدقلری شیلرك جمله‌سنی آلسونلر واهلاك ایتسونلر . زیرا ؛ طاعات وعدالتك برکتیله جناب حق قوللرینه انواع خیرات وبرکت قپولرینی آچدیغی کبی کناهلرك شئامتیله عاصیلر اوزرینه انواع عقوبات قپولرینی آچار وکناهکارلری انواع حقارته معروض قیلار .

تفسیر طبریده بیان اولوندیغی وجهله واجب تعالی ایکی کره افساد ایدوب مقابلنده ایکی کره جزا کوره‌جکلرینی توراتده بیان ایتدیکی کبی بو آیتك مآلنی انبیادن بعض نبی واسطه‌سیله تبلیغ بیورمشدی . ایشته جناب حقك ، بنی اسرائیلك دولتلرینك محوینه سبب ؛ عصیانلری ودولتلرینك تکرار اعاده‌سنه سبب ایسه عصیاندن ندامت ایدوب اطاعت ایتملری اولدیغنی وتکرار عصیانه عودتله منقرض اولدقلرینی قرآنده امت محمده بیانی ؛ بر دستور اعظم ودرس عبرتدرکه آنلرك سرکذشتنی حکایه ایتمسی قوللرینی انتباهه دعوتدر . زیرا « ایلك ؛ انواع خیراتی جالب وکوتولك ایسه انواع حقارتی موجب اولدیغنی » بیان ایتمك ؛ « هر زمان انسانلرده بو احوالك جاری اولاجغنی » بیان ایتمکدر واویله‌ده اولدیغی میدانده برحقیقتدر . بناءً علیه ؛ مادیاتی معنویاتدن آییرمق ایسته‌ینلر ازلی بر اراده‌یه قارشی بداهتدن وحقیقتك خلافی حرکتدن باشقه برشی ادعا ایده‌مزلر . چونکه بو آیت ؛ مادیاتك معنویاته شدتله مربوط اولدیغنه صراحتله دلالت ایدر . بنی اسرائیلك معنویاتی آیاق آلتنه

آلوب غيب ايتملری، مادی حكومتلرينك غيب اولمسی و كنديلرينك دشمنلرينك آياقلری آلتنده قالملری وممكتلرينك خراب اولمسی مادياتك معنوياتله قائم اولديغنه وشو حالده ملتك معنوياته رعايتی ماديانك قوتنه سبب اولاجغنه و معنوياتی غيب ايدن ملتك انقراضه محكوم اولديغنه دلالت ايتمزمی ؟ كذلك ماديات اولمازسه معنوياتی ادا ايتمك ممكن اولورمی ؟ يونان ، استيلا ايتديكی يرلرده مناره‌لرده اذان محمدی‌يی لايقيله اوقوتديمی ؟ واهالی سربستجه عبادت ايتديمی ؟ بو احوالك جمله‌سی ماديات ومعنوياتك يكديكرينه شدتله مربوط اولديغنه دلالت ايتميورمی ؟ معنوياتك مادياتدن مقدم اولديغنی جناب حق بو آيت وبونك امثالی آيتلرله بيان ايتمديمی ؟ بو آيتده بنی اسرائيلك معنوياتی اخلال ايتملری مادی قوت وحكومتلرينك ضياعنه سبب اولديغنی بيان ايتمك معنوياتك مقدم اولديغنی بيان ايتمك دكلميدر ؟ حكومت بر دينله مقيد اولمازسه ديانت پرور اولان بر ملتك معنوياتده حكومته ارتباطی اولورمی ؟ معنوياتده ارتباط اولمازسه حكومت قوتی نره‌دن آلاجق ؟ شو حالده حكومت ضعيف دوشمزمی ؟ والحاصل كرك تاريخ كرك شريعت؛ برملتك پايدار اولمسی ايچون ماديات ومعنوياتی يكديكرينه مزج ايده‌رك ايكيسنی برلكده ايلری كوتورمكه ويكديكرندن آييرميوب ارتباطنی محافظه ايتمكه متوقف اولديغنه شهادت ايتمكده‌درلر .

بيضاوی وخازنك بيانلری وجهله ايكنجی دفعه بنی اسرائيله مسلط اولان روم ويونان ملكلری اولديغنی بيان ايدنلر وار ايسه‌ده اصح اولان برنجی‌ده مسلط اولان بابل ملكلرندن (بخت نصر) ايكنجی‌ده مسلط اولان ينه بابل ملكلرندن (خردوش) در. چونكه؛ يحيی عليه‌السلامی قتل ايتملری اوزرينه جناب حق (خردوش)ی مسلط قيلدی وبنی اسرائيلی تماماً مضمحل ايتدی وحكومتلری كلياً محو اولدی. برمدت صكره اولانجه نفوسلری بيت مقدس اطرافنه طوپلانمش وحكومتلری يوق ايسه‌ده بيت مقدسه رياست آنلرده اولمقله آز وچوق موجوديتلرينی محافظه ايدوب طورورکن تكرار انواع بدعت وفساد ايجادينه باشلايجه الله تعالی بو جنايتلرينه جزا اولارق روم ملكلرندن (تيتوس)ی مسلط قيلدی وقدس جوارنده اولان بلده‌لرينی تخريب وموجود نفوسلرينی طرد وتبعيد ايتمكله يهوديلرك بويونلرينه ذل ومسكنتی طاقدی‌كه الی يوم القيام پريشان ومتفرق

وحقارت آلتنده ازلمكه محكوم اولمشلردر. بناءً عليه؛ يهود ملتی هر نره‌ده كورولسه ونه‌قدر زنكين اولسه حقير وذليل كورولور و اصلا ثروت نعمتنك اثری اوزرلرنده كورولمز . چونكه ؛ اللهك ذليل قيلديغنی هيچ بركيمسه عزيز قيلاماز .

*
* *

واجب تعالی بنی اسرائيله واقع اولان خطابندن بعض آخری بيان ايتمك اوزره ﴿ عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يَرْحَمَكُمْ وَاِنْ عُدْتُمْ عُدْنَا وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ حَصِيرًا ﴾ بيوريور .

[ای بنی اسرائيل! اكر توبه ايدرسه‌كز ربكزك سزه مرحمت ايتمسی مأمولدر واكر معصيته عودت ايدرسه‌كز بزده سزدن اخذ انتقامه عودت ايدرز و آخرتده جهنمی كافرلره حبسخانه قيلدق .]

يعنی ؛ ای بنی اسرائيل! برنجی جنايتكزدنصكره قصوركزه ندامت ايدرسه‌كز ربكزك مرحمت ايدوب قصوركزی عفو ايتمسی مأمولدر. زيرا؛ صدق خلوصله دركاهنه التجا ايدنلره رحمتی غالبدر واكر سز تكرار جنايته عودت ايدرسه‌كز بزده عقوبت ايتمكله عودت ايدرز و دنياده عقوبتله عودت ايتديكمز كبی آخرتده دخی بز جهنمی كافرلره زندان قيلارزكه آندن ابداً چيقامازلر وجهنمی آنلره حصير قيلارزكه دوشكلری آتش اولور .

فخر رازينك بيانی وجهله يهوديلر اللهه و كوندرمش اولديغی شريعتنه ورسوللرينه قارشی عصيانلری سببيله كونا كون عقوبتلره مبتلا اولدقلری كبی زمان سعادتده بزم نبيمزه عصيان ايدوب توراتده اولان اوصاف نبويه‌لرينه قارشی كستاخانه تحريفاتده بولندقلرندن جناب حق جزيرة العربده اولان بقيه‌لرينی مسلمانلرك قيليچلرندن كچيردی وبر قسمنی جزيرة العربدن طرد ايتدی . يالكز عقوبات دنيويه ايله قالميوب آخرتده دخی عذابدن قورتولاميه‌جقلری صراحةً بيان اولونمش وكافر اولدقلری‌ده تصريح ايدلمشدر.

خلاصه ؛ واجب تعالی‌نك معصيته توبه ايدنلره مرحمت ايتمسی مأمول قوی اولديغی

واكر معصيته عودت ايدرلرسه جناب حقك انتقامه عودت ايده‌جكی وجهنمك كافرلره ابداً چيقلماز بر محبوسخانه اولاجغی بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى رسولنی معراجله تلطيف و موسى عليه السلامی توراتی انزال ايتمكله تكريم وعاصيلری بر طاقم عقوباتله تعذيب ودشمنلرينی مسلط قيلمغله تحقير ايتديكنی بيانله قوللرينی عبادته ترغيب ايتدكدنصكره قرآنك قوللری اطاعته دعوت ايتديكنی بيان ايتمك اوزره ﴿ اِنَّ هٰذَا الْقُرْاٰنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ اَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ اَنَّ لَهُمْ اَجْرًا كَبِيرًا ﴾ بيوريور .

[شو قرآن ، ناسك كافه‌سنی عدالتده زياده وطريقده آچيق اولان يوللره هدايتده قيلار ، يعنی طوغرو يوللری كوسترير و عمل صالح ايشله‌ين مؤمنلری بويوك اجرله تبشير ايدر .]

﴿ وَاَنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ اَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا اَلِيمًا ﴾

[وشول كيمسه‌لركه آنلر آخرته ايمان ايتمزلر . بز آنلر ايچون آخرتده عذاب اليم حاضرلادق .]

يعنی ؛ حقله باطل بينی تفريق ايدن قرآن جميع ناسه عدالتدن عبارت اولان طريق حقی كوستريركه اوطريق ؛ طريقلرك اك طوغروسی‌در واو قرآن شول مؤمنلری اجر كبيرله تبشير ايدركه اومؤمنلر عمل صالح ايشلرلر . آنلر ايچون بويوك اجر اولمسيله تبشير ايدر . چونكه ؛ آنلر ايمانلرينی عمللری ايله تقويه ايتدكلرندن ومأمور اولدقلری تكاليفی يرينه كتيردكلرندن آنلری اجر كبير اولان جنت وفوز وفلاحله مسرور ايدر وشول كيمسه‌لركه آنلر آخرته ايمان ايتمزلر . آنلر ايچون بز الم ويره‌جك عذابی حاضرلادق . بناءً عليه ؛ مؤمنلرك جنتده ابداً رفاه وسعادتلرينه مقابل كافرلر ابداً جهنمده كمال حقارت وذلت ايچنده عذاب دائمی ايله معذب اولورلر .

فخر رازينك بيانی وجهله واجب تعالى بو آيتده قرآنی اوچ صفتله ثنا ايتمشدر :

برنجيسی ؛ انسانلری صحيح اولان اعتقاده و اصلح اولان اعماله ارشاد ايتمسيدر . بناءً عليه ؛ قرآنه ياپيشانك طوغرو يوله ياپيشمش اولاجغنده شبهه يوقدر . ايكنجيسی ؛ قرآنك بيان ايتديكی اعتقادی وعمل صالحی ايشليانلری قرآنك جنتله تبشير ايتمسيدر . چونكه ؛ طوغرو يول طوتان كيمسه‌نك خير كثيره نائل اولاجغنده تردد اولونماز . اوچنجيسی ؛ قرآنك بيان ايتديكی طريقه سلوك ايتميانلره جهنمك حاضرلانديغنی بيان ايتمسيدر . چونكه ؛ طريق خيره سلوك ايدن كيمسه خير كثيره نائل اولونجه اوطريقی ترك ايدنلرك ضرر عظيمه وشر كثيره دوچار اولاجقلری شبهه‌سزدر . (يهدی للتی هی اقوم) قرآنه طريقلرك اك طوغروسنه هدايتده قيلار ديمكدر . چونكه خازنده ومدارك‌ده بيان اولونديغی وجهله اقوم ؛ اك طوغرو واك صواب بر يول ديمكدر .

خلاصه ؛ قرآنك طريق مستقيمه انسانلری هدايتده قيلديغی وعمل صالح ايشله‌ين مؤمنلری جنتله وجنتده بويوك اجرلرله تبشير ايتديكی و آخرته ايمان ايتميه‌ين كافرلره عذاب اليمك حاضرلانديغی بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى قرآنك اعدل طريقه هدايتده قيلديغنی بياندنصكره قرآنه تمسك ايتميه‌نلرك حاللرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَيَدْعُ الْاِنْسَانُ بِالشَّرِّ دُعَاءَهُ بِالْخَيْرِ ﴾ بيوريور .

[انسان خيرله دعا ايتديكی كبی نفسنه شرله دخی دعا ايدر .]

﴿ وَكَانَ الْاِنْسَانُ عَجُولًا ﴾

[حالبوكه انسان هر شيده عجله ايدر اولدی .]

يعنی ؛ انسانك اخلاق مذمومه‌سندن بريسی‌ده فرحلی حالنده خيرله دعا ايتديكی كبی غضب حالنده نفسنه واولادينه ومالنه شرله دعا ايتمسيدر . انسان ، حال سرورنده خيرله دعايه نصل سرعت ايدرسه كدرلی حالنده‌ده شرله دعايه اويله‌جه سرعت ايدر . زيرا انسان ؛ عجولدر . چونكه ايسته‌ديكی شيئك على العجله ميدانه كلمسنی شدتله آرزو ايدر . بناءً عليه ؛ اكر انسانك

خیرله دعاسی مستجاب اولدیغی کبی شرله دعاسی ده مستجاب اولسه ایدی درحال هلاك اولوردی ولکن غضبله اولان دعاده تهور ایجابی اخلاص اولمادیغندن مستجاب اولماز. یعنی؛ انسان دوشونمکسزین غضب حالنده کندی نفسی، مالی واولادی علیهنه دعا ایله غضبنی تسکین ایدر ولکن جان صیقینتیسیله یاپدیغی دعاده تأثیر اولماز .

فخررازی وقاضینك بیانلرینه نظراً غضب اوزره ازواج مطهراتدن بعضیسنه رسول اللهدن دخی دعانك وقوعی مرویدر . چونکه ؛ رسول الله (سودة) رضی الله تعالی عنهایه بر اسیر تسلیم ایدر . (سودة) حضرتلری کیجه اسیرك ایکله یشنه دایاناماز. ایکلتیسنك سببنی صورار. ألنك وایاغنك صیقی باغلاندیغندن مضطرب اولدیغنی سویله ینجه (سودة) رضی الله عنها اسیرك، ألنی کوشه تیر. اسیر ألنی چیقاروب فرار ایدنجه رسول الله « یاربی! (سودة) نك ألنی کس » دیه رك دعا ایدر. رسول اللهك بودعاسی اوزرینه (سودة) رضی الله عنها ألنك برآفته اوغرامسنه انتظار ایدر. رسول اللهك غضبی ساکن اولونجه اصحابنه خطاباً « بن اهلمدن عذابه مستحق اولمیان برکیمسه یه دعا ایتدم. لطف الٰهی بنم دعامی قبول ایتمه مکدر. زیرا؛ بن ده سزك کبی بشرم . بناءً علیه؛ سزك غضب ایتدیککز کبی بن ده غضب ایدرم» دیمکله غضبله واقع اولان دعانك قبول اولونمایه جغنه اشارت ایتمشدر .

انسانك شرله دعاسی ؛ بربلانك کلسنی تمنی ایتمسی وخیر ظنیله ایسته دیکی شیئك منبع شر اولوب آندن برچوق ضرر تولد ایتمسیدر . زیرا انسان ؛ جهالت سببی ایله حقنده شر اولان برشیئی خیر ظنیله ایسته دیکی چوق کره واقع اولور .

فخررازینك بیانه نظراً انسان ایله مراد ؛ **جنس انساندر**. شوحالده جنس انسانك دین ودنیا خصوصنده تأخیری مطلوب اولان شیئی تعجیل ایتمك صفت لازمه سندن اولسنه آیت دلالت ایدر . یعنی جنسنده بوخصلت واردر ، فقط جنسنده اولمقدن هرفردنده اولمق لازم کلمز .

بیضاوینك بیانی وجهله بو آیتده انسان ایله مراد ؛ **کافر** و دعا ایله مراد ؛ **عذابی استعجال ایتمسی** اولمق احتمالی واردر . زیرا ؛ مشرکلردن (نضر بن حارث) وامثالی (اللهم انصر خیرالحزبین) یعنی « یاربی ! شو ایکی جماعتدن هانکیسی خیرلی ایسه آکا نصرت ویر » و « اکر محمد صلی الله علیه وسلم ك دیدیکی طوغرو ایسه بزم اوزریمزه سمادن

طاش یاغدیر » دیمکله دعا ایدرلردی . شو حالده آیت؛ بونلر وامثالی حقنده نازل اولمق احتمالی وار ایسه ده اعتبار لفظك عمومنه در . بناءً علیه ؛ بالعموم انسانلرده استعجال واردر . اوحالده آیت کافرلره شاملدر .

خلاصه ؛ **انسانده ایکی صفت واردر: برنجیسی؛ ای حالنده نفسنه، مالنه واولادینه خیرله دعا ایتمکدر. ایکنجیسی؛ غضب زماننده شرله دعا ایتمکدر .**

*
* *

واجب تعالی انسانلره احسان ایتدیکی نعمت دینیه اولان قرآنك بعض اوصافنی بیاندنصکره دنیا نعمتلرندن بعضیلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَجَعَلْنَا الَّيْلَ وَالنَّهَارَ اٰيَتَيْنِ ﴾ بیوریور.

[بز عظیم الشان کیجه ایله کوندوزی قدرت کامله مزه دلالت ایدر علامتلر قیلدق.]

﴿ فَمَحَوْنَا اٰيَةَ الَّيْلِ وَجَعَلْنَا اٰيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِتَبْتَغُوا فَضْلاً مِنْ رَبِّكُمْ ﴾

[شو حالده بز کیجه نك علامتنی کوندوزك ضیاسیله کیدردك وکوندوزك علامتنی؛ کوندوزی ضیالی وکیجه ده کورولمیان شیلری کوستریجی قیلدق که سز ربکزك فضلی اولان رزقکزی آرایاسکز .]

﴿ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابِ ﴾

[وبز کیجه یی وکوندوزی علامت قیلدق که سز سنه لرك عددینی وحسابنی بیله سکز.]

﴿ وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنَاهُ تَفْصِيلاً ﴾

[بز هرشیئی تفصیل ایدرجه سنه تفصیل ایتدك .]

یعنی؛ انسانلره برچوق نعمتلریمز واردر . اونعمتلر جمله سندن اولارق بز کیجه نك قارا کلغنی وکوندوزك ضیاسنی وکیجه ده آیی وکوندوزده کونشی وحدانیتمزه وقدرت قاهره مزه دلالت ایدر دلیللر قیلدق . چونکه ؛ کیجه وکوندوزك باشقه صورتله جریانه

امکان وار ایکن شو کوریلن آثار وانتظام اوزره جریان ایدوب اصلا تخلف ایتمه‌مسی فاعل مختارك وجودینه دلیلدر وبز کیجه‌نك علامتنی کوندوزك ضیاسیله کیدردك . بناءً علیه ؛ کونش طوغونجه قمرك ضیاسی غیب اولور وبز کوندوزك علامتی اولان کونشی ضیالی وهرشیئی کوسترر برحالده قیلدق که سز ربکزدن رزقکزی ایسته‌یه‌سکز وسنه‌لرك صاییلرینی وایشلریکزك حسابنی بیله‌سکز وبزدنیوی واخروی محتاج اولدیغکز هرشیئی کمالیله تفصیل ایتدك وسزك ایچون بیلنمیه‌جك برشی براقمادق .

فخررازی وخازنك بیانلرینه نظراً قدرت اللهه دلالت ایدن علامتلر ؛ **کیجه ایله کوندوزك کندیلریدر** . چونکه لیل ونهار ؛ ناسك امور دینیه ودنیویه‌لرینه دلالت ایدر بر مرشد مثابه‌سنده‌درلر . زیرا ؛ لیل ونهاردن هربرینك دیکرینه ضد اولدیغی حالده بربری آرقه‌سنده برسیاق اوزره دوام ایدوب انتظاملرینه خلل کلمیه‌رك جریانلری برموجد حقیقینك وجودینه دلالت ایتمکله اساسات اعتقادیه‌دن اولان توحیده ایصال ایتدکلری کبی دنیا ایشلرنده ومعیشت خصوصنده دخی کیجه وکوندوزك خدمتلری میدانده‌در . چونکه ؛ کیجه اولمسه انسانلرده لایقیله استراحت اولامیه‌جغی کبی کوندوز اولمسه امور معیشتی تدویر وکسب تجارت دخی اولاماز . شوحالده هر ایکیسی‌ده دینی ودنیوی ایشلرك محور لایقنده جریانلرینه سبب یکانه‌درلر .

کیجه‌نك علامتی اولان قمرك محونده **ایکی احتمال واردر** : برنجیسی ؛ **آیك اون بشندن صکره ضیاسنك ناقص ایتمسیدر** . چونکه ؛ اون بشنه قدر ضیاسنك تکملندنصکره آیك نهایتنه قدر تناقص ایتمسی ونهایتنده بالکلیه زائل اولمسی محودر . ایکنجیسی ؛ **قمرك ضیاسنك سیلنمسیدر** . چونکه ؛ فخررازی وخازنك بیانلری وجهله الله تعالی شمسله قمری ضیاده مساوی خلق ایتمشدی ولکن کیجه ایله کوندوزك بربرندن فرق اولمسی ایچون قمرك ضیاسی سیلنمش ویالکز نوری قالمشدر .

کیجه ایله کوندوزك علامت اولارق بومنوال اوزره خلق اولونملری سنه‌لرك عددی وناسك محتاج اولدیغی امور وحساب بیلنسون ایچون اولدیغی جناب حق بوآیتده صراحةً بیان ایتمشدر . چونکه ؛ کیجه وکوندوز بربرندن فرقلی اولارق بومنوال اوزره خلق اولونمه‌لردی اوقاتك حسابی بیلنه‌مدیکندن امور معیشت معطل اولوردی . زیرا ؛

زراعت وفلاحت واخذ واعطا خصوصنده ناسك محتاج اولدقلری بورجلرینك تأدیه زمانی تعیین ممکن اولمازدی وهرشیئك موسمنی وبالخاصه اسلامیتده مهم اولان نمازك وقتنی تعیین وزکاتك حول حولانی وحجك موسمنی بیلمك مشکل اولوردی . بناءً علیه ؛ جناب حق قوللرینی هرشیده مشکلاتدن قورتارمق ایچون کیجه ایله کوندوزی خلق ایتدی که وقت مرهوننه قدر عالمك اعماری یولیله جریان ایتسون .

زمانك اساسی ؛ **درت شیدرکه** ساعتلرك ترکیبله **کونلر** وکونلرك ترکیبله **هفته‌لر** وهفته‌لرك ترکیبله **آیلر** وآیلرك ترکیبله **سنه‌لر** حاصل اولور وبودرت مرتبه‌دنصکره مرتبه یوقدر ، آنجق تکرار واردر . حسابك اساسی‌ده **درتدر : آحاد ، عشرات ، مئات ، الوفدر** . یعنی برلر ، اونلر ، یوزلر وبیکلردر . بونلردنصکره‌ده عدد یوقدر ، تکرار واردر .

خلاصه ؛ کیجه ایله کوندوزك وحدانیته دلیل اولدقلری وکیجه ایله قمرك ضیاسی محو اولوب یالکز نورینك قالدیغی وانسانلرك رزقلرینی طلب ایتملری ایچون کوندوزك ضیالی اولمسی وحسابلرك وآیلرك ویللرك عددلری بیلنمك ایچون کیجه ایله کوندوزك مختلف صورتده خلق اولونمسی وهرشیئك کتابده لایقیله تفصیل ایدلدیکی بوآیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی دنیاده انسانلره هرشیئی تفصیل ایتدیکنی بیاندنصکره آخرتده هرکسك دفتر اعمالی بوغازینه طاقیلاجغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَكُلَّ اِنْسَانٍ اَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِى عُنُقِهِ ﴾ بیوریبور .

[بز افراد انساندن هرفردك دفتر اعمالی بوغازینه طاقار وکندینه لازم قیلارز .]

﴿ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ كِتَاباً يَلْقٰيهُ مَنْشُوراً ﴾

[وهر انسان ایچون یوم قیامتده عملنی جامع برکتاب چیقاریرزکه اوکتاب انسانه آچیق اولدیغی حالده قارشی کلیر وبوینه طاقیلیر .]

﴿ اِقْرَاْ كِتَابَكَ ﴾

[وهرانسانه خطاب ایده‌رك « سن اوقو کتابکی » دیرز .]

﴿ كَفٰى بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيباً ﴾

[زیرا او کتاب ؛ بو کون حساب‌یوندن سکا کافیدر دیمکله کتابنی اوقومه‌سنی کندینه امر ایدرز.]

یعنی ؛ بز انسانك امور ومعاشی انتظام اوزره ترتیب ایدوب حالنه موافق خلق ایدنجه انسانك ایشله‌مش اولدیغی صالح وفاسد عملنی بیان‌ایدر برکتابی کندینه‌لازم قیلار وبوینه طاقارز . بناءً‌علیه؛ انساندن عملی وعمل دفتری آیرلماز ویوم‌قیامتده عمل دفتری، آچیق اولدیغی حالده هرانسانه قارشی کلیر . چونکه ؛ آچیق‌اولونجه ملأ ناسده ألنه‌ویریلیر وهرکس عملنه مطلع اولور . اکرعملی صالح اولورسه دفترك آچیق اولمسی عمل صاحبی حقنده تعظیم وزینت اولور واکر عملی‌فاسد اولورسه دفترك آچیق اولمسی حقنده تحقیر اولور وکتابی ألنه کلنجه طرف الٰهیدن « ای مکلف‌اولان‌انسان! اوقو کتابنی، بوکتاب ؛ حساب یوندن سکا کافیدر. شوحالده باشقه محاسبه‌جی‌یه احتیاج یوقدر» دینیر.

جناب‌حق خیر وشر عملنك لزومنه‌اشارت ایچون هرانسانه عملنی الزام‌ایده‌جکنی بیان ایتمشدر.شوقدرکه‌اعمالی صالح اولورسه‌صاحبنه‌زینت‌اولور واعمالی کوتو اولورسه‌صاحبی حقنده عار وقباحت اولدیغی کبی صاحبنك بوینه بوقاغی‌اولور. دنیاده اوقومق ویازمق‌بیلمه‌ینلرك آخرتده کندی دفترلرینی اوقویه‌جقلرینه جناب حق اشارت بیورمشدر . چونکه قرائتله امر ایتمك ؛ قرائته مقتدر اولاجقلرینه دلالت ایدر. زیرا؛ قرائته مقتدر اولمیان کیمسه‌یه « سن قرائت‌ایت » دیمك عبث اولاجغی کبی امرده امر تعجیزی اولور .

بیضاوی ونیسابورینك بیانلری وجهله‌بوآیتده طائر ایله مراد ؛ **انسانك عمل دفتریدر.** چونکه؛ زمان‌جاهلیه‌ده‌عربلر برایش‌طوتاجقلرنده قوشك‌صاغ‌طرفه اوچمسنی‌خیره وصول طرفه اوچمسنی شره‌علامت صایدقلری کبی انسانك عملی خیر اولورسه دفتری‌صاغ‌طرفندن ویریلوب خیره علامت‌و عملی سیئه اولورسه صول طرفندن ویریلوب شره علامت‌اولدیغی جهتله‌عمل‌دفترینی اوچان قوشه‌تشبیهله‌عمل دفتریندن طائرله‌تعبیراولونمشدر. یعنی آیتده‌هرنه‌قدر « هرکسك طائرینی لازم قیلارز » دیمکله طائر دینمش ایسه‌ده عمل وعملك دفتری مراد

اولونمشدر. (حسيباً) محاسب معناسنه اولدیغنه نظراً **معنای نظم:** [سنك نفسك محاسبه‌جی یوندن سکا کافیدر. باشقه محاسبه احتیاج یوق] دیمکدر.

خلاصه ؛ هرانسانك دفتر اعمالی بوینده طاقیلی کبی کندندن آیرلمیه‌جغی وهرکسك آچیق‌اولدیغی حالده کتابنك کندینه ویریله‌جکی وهرشخصه کندی عمل‌دفترینی‌اوقو دینه‌جکی وکتابنك حساب یوندن کندینه کافی اولدیغی بیان اولوناجغی بوآیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی هرانسانك عملی کندندن آیرلمیه‌جغنی بیان ایتدیکی کبی هرکسك عملنك منفعتی ومضرتی کندینه عائد اولدیغنی دخی بیان ایتمك اوزره ﴿ مَنِ اهْتَدٰى فَاِنَّمَا يَهْتَدِى لِنَفْسِهِ ﴾ بیوریور.

[برکیمسه طوغرو یوله کیتمك صورتیله اهتدا ایدرسه اهتداسی آنجق کندی نفسنه‌در .]

﴿ وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا ﴾

[واکر طوغرو یولدن چیقق‌صورتیله ضلالتی ارتکاب‌ایدرسه آنجق ضلالی کندی نفسنك علیهنه‌در .]

﴿ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى ﴾

[هیچ برکیمسه آخر برکیمسه‌نك وزرینی کوتوره‌مز .]

﴿ وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتّٰى نَبْعَثَ رَسُولاً ﴾

[وناسی طریق حقه دعوت‌ایده‌جك بررسول کوندرمدکجه هیچ برکیمسه‌یه بزعذاب ایدر اولمادق.]

یعنی ؛ برکیمسه قرآنك امرینه امتثال ونهیندن اجتناب ایده‌رك طریق حقه سلوك ایتمکله اهتدا ایدرسه آنك اهتداسی آنجق کندی ایچوندر. زیرا؛ طوغرو یوله‌یاپیشمسندن

حاصل اولاجق منفعت آنجق کندینه عائددر ، غیره سرایتی یوقدر وا کر بر کیمسه قرآنك امر ایتدیکی مأموراتی ترك ایتمك ونهی ایتدیکی منهیاتی ایشلهمك صورتیله طریق استقامتدن چیقار ضلالتی ارتکاب ایدرسه آنك ضلالندن حاصل اولاجق وزر وَوبال آنجق کندی مضرتنهدر. چونکه؛ هیچ بر نفس عاصیه یعنی وزر وَوبال کوتورن کیمسه باشقهسنك کناهنی کوتورهمز . کذلك بر کیمسه باشقهسنك ثوابنیده آلماز . شو حالده عمل صالحك ثوابی آنی ایشلهین کیمسهیه و کناهك وزر وَوبالی او کناهی ارتکاب ایدنلره عائددر. بناءً علیه؛ هیچ بر کیمسه آخرك یوکنی کوتورمز وخلقی ارشاد ایدوب طریق حقه دعوت ایدهجك بر رسول کوندرنجهیه قدر هیچ بر کیمسهیه بز عذاب ایدر اولمادق، اما رسولمز دعوت ایدوب طریق حقی کوستردکدنصکره اجابت ایتمهینلره عذاب ایدرز . چونکه ؛ رسول کوندروب دین حقه دعوتدنصکره اجابت ایتمهینلر ایچون معذرت قالماز . بناءً علیه ؛ ائمهٔ حنفیه عندنده احکام شرعیهنك معرفت الٓهیهدن باشقهسی شرعله ثابتدر. اما معرفت الٓهیه؛ عقل ایله ثابتدر. یعنی شریعت صداسی ایشتمهین بر کیمسه کندی عقلی ایله بو عالم مکوناتك بر خالقی بولوندیغنی واو خالقك واحد حقیقی اولدیغنی بیلمسی لازمدر. چونکه بو عالم؛ اللهك وارلغنه آچیق بر دلیل اولدیغندن بونی اثبات ایتمك شریعتدن ایشتمکه محتاج دکلدر.

خلاصه ؛ طریق حقه اهتدا ایدن کیمسهنك اهتداسندن منفعت کندینه راجع اولدیغی کبی ضلالت ارتکاب ایدنلرك ضررلریده کندیلرینه عائد اولدیغی و بر کیمسه آخرك کناهنی کوتورمیهجکی وجناب حقك قوللرینه طوغرو یولی کوستررر بر رسول کوندرمدکجه عذاب ایتمیهجکی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جملهسندندر .

*
* *

واجب تعالی رسول کوندردکدنصکره عذابه مستحق اولانلری بیان ایتمك اوزره

﴿ وَاِذَا اَرَدْنَا اَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً اَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا ﴾ بیوریور.

[بز بر قریهیی اهلاك ایتمك مراد ایتدیکمزده اوقریهنك زنکینلرینه ونعمت صاحبلرینه کوندردیکمز رسولمز واسطهسیله عبادت ایتملرینی امر ایدرز .]

﴿ فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ ﴾

[رسولمز آنلره عبادت ایتملرینی امر ایدنجه آنلر اوقریهده اطاعتدن چیقارلر. بناءً علیه؛ اوقریه اهالیسی اوزرینه عذابیله امری موجب اولان کلمه واجب اولور.]

﴿ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا ﴾

[آنلرك اوزرینه عذاب حق اولونجه بز اوقریه اهالیسنی اهلاك ایدرجهسنه اهلاك ایدرز .]

﴿ وَكَمْ اَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ ﴾

[بز نوح علیهالسلامدنصکره قرون ماضیهدن چوق قریهلر اهلاك ایتدك.]

﴿ وَكَفٰى بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴾

[وربك تعالی قوللرینك کناهلرینی بیلمك و کورمك جهتندن کافی اولدی.]

یعنی ؛ بزم ارادهمز بر قریهنك اهلاکنه تعلق ایتدیکنده واوقریهنك هلاك اولمق زمانی یاقلاشدیغنده آنلره کوندردیکمز رسولمز واسطهسیله بز اوقریهنك نعمت وثروت صاحبلرینه اطاعتله امر ایدرز واوقریهده راحت ومالدار وخاطرلی اولانلر رسولمزك امرینه اطاعتدن چیقوب فسقی اختیار ایدنجه اوقریه اهالیسی اوزرینه عذابی ایجاب ایدر امرمزله حکم ثابت وواقع اولدی وعذابه صورت قطعیهده مستحق اولدیلر. بناءً علیه؛ بز آنلری فسقلری سببیله اهلاك ایتمکله اهلاك ایتدك . حتی آنلردن بر فرد قالمادیغی کبی أولرندن وسائر عمراناتلرندن بر اثر بیله قالمادی وفاسقلری اهلاك ایتمك بزم ایچون یکی بر عادت دکلدر . زیرا ؛ نوح علیهالسلامدنصکره کچمش ملتلردن چوق قبیلهلری بز اهلاك ایتدك . چونکه ؛ جملهسی اطاعتدن چیقدیلر و کوندردیکمز رسوللریمزك سوزلرینی دیکلهیوب نصیحتلرینی قبول ایتمدیلر . بناءً علیه ؛ مستحق اولدقلری جزایی کوردیلر وربك تعالی قوللرینك کناهلرینی بیلمك و کورمك جهتندن کافیدرکه هلاکه مستحق اولانلرك عصیانلرینی بیلیر ودرحال اهلاك ایدر . چونکه ؛ جمیع معلوماته عالم و کورولمسی ممکن اولان هرشیئی کوردیکندن عاصیلرك عصیانلری عندالٓهیده محقق اولدیغی جهتله باشقه شاهد ایستهمز .

قرن ؛ یوز یکرمی و یاخود یوز و یاخود سکسان سنه اولمسنه دائر اختلاف وارسه‌ده اصح اولان برقرن ؛ یوز سنه‌در . چونکه ؛ تفسیر خازنده بیان اولوندیغنه نظراً رسول اللهك برچوجغك باشنه ألنی قویارق « شو چوجق بر قرن یاشار » بیوروب او چوجغك یاشنی تعداده دقت ایدیلوب یوز یاشنده وفات ایتدیکی مرویدر . شو روایته نظراً برقرن یوز سنه‌در وزمانمزده قرن مقامنده عصر کلمه‌سی استعمال اولونیور . بناءً علیه ؛ یوز سنه‌یه برعصر دنیلمکده‌در .

انسانلرده مملکتك زنکین واشراف وراحت اولانلرینی رئیس طانیمق وآنلره تابع اولمق عادت اولدیغندن جناب حق اهلاکه مستحق اولان قریه‌نك متنعم اولانلرینه اطاعتله امر ایدوب آنلرك طاعتدن چیقدقلرینی بیانله اکتفا ایتمشدر . چونکه رئیسلره امر ؛ آنلره تابع اولوب تقلید ایدنلره دخی امر اولدیغی جهتله فقرا کروهنی آیریجه ذکره حاجت مس ایتمه‌مشدر .

بو آیتده عصیانلری سببیله هلاکه مستحق اولان قریه‌نك اهلاکنی مراد ایدنجه متنعملرینه اطاعتله امر اوزرینه متنعملرك اطاعتدن چیقدقلری و آنلر اطاعتدن چیقینجه قریه‌نك اهلاکنه دائر امرك ثابت اولوب هلاکلرینه حکمك لاحق اولدیغی و بونلرك تماماً اهلاك اولوندقلری ترتیب اوزره بیان اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالی انسانك عملی کندینه لازم اولدیغی وفنا عمللری سببیله برچوق قریه اهالیسنك اهلاك اولوندیغی بیاندنصکره عملك ایکی قسمی اولوب بری جهنمه استحقاقه ودیکری جنته استحقاقه سبب اولدیغی بیان ایتمك اوزره ﴿ مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ﴾ بیوریور .

[اکر بر کیمسه عملیله یالکز دنیا لذتی مراد ایدرسه بز آنك ایچون دنیاده دیله‌دیکمزی ایسته‌دیکمز کیمسه‌یه صورت مستعجله‌ده ویریرز .]

﴿ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلَيهَا مَذْمُوماً مَدْحُوراً ﴾

[ایسته‌دیکنی ویردکدنصکره آنك ایچون بز جهنمی حاضرلارز . مذموم ومطرود اولدیغی حالده او کیمسه جهنمه داخل اولور .]

﴿ وَمَنْ اَرَادَ الْاٰخِرَةَ وَسَعٰى لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُوراً ﴾

[اکر بر کیمسه عملیله آخرتی مراد ایدر وآخرت ایچون لایق وجه ایله مؤمن اولدیغی حالده سعی ایدرسه ایشته شو آخرت ایچون سعی ایدن کیمسه‌لرك سعیلری مقبول وعندالله مرضی وثوابی چوقدر .]

یعنی ؛ بر کیمسه عملیله یالکز دنیایی مراد ایدر وهمتی همان دنیایه مصروف اولور آنجق ایسته‌دیکنی دنیا ایچون ایستر وآخرتدن تماماً غافل اولورسه او کیمسه ایچون بز ایسته‌دیکمز مقداری دیله‌دیکمزه ویریرز. زیرا ؛ بز آنلرك ایسته‌دکلرندن لایق اولدقلری متاع دنیایی بیلیر واقتضاسنه کوره ویریرز. بعده او کیمسه ایچون بز جهنمی حاضرلارز. بناءً علیه ؛ مذموم ورحمت الٰهیه‌دن مطرود اولدیغی حالده جهنمه کیرر واکر بر کیمسه کوندردیکمز رسوللرمزه اطاعتله آنجق آخرتی مراد ایدر ومؤمن اولدیغی حالده آخرت ایچون چالیشیر وعملیله رضاء الٰهی‌یی مراد ایدرسه ایشته عملیله آخرتی مراد ایدنلرك سعیی عندالله مقبول وثوابی چوقدر .

فخر رازینك بیانی وجهله دنیا مالنی ومنصبنی سعادت آخرت اوزرینه ترجیح ایدوب انبیانك دعوتندن امتناع ایدن کافرلری امتحان وابتلا ایچون ایسته‌دکلرینی مشیت الٰهیه‌سنه موافق اولارق علی العجله ویروب بعده جهنمی حاضرلایوب ملوم وحقیر ورحمت الٰهیه‌دن اوزاق اولارق جهنمه داخل اولاجقلرینی واجب تعالی بو آیتده بیان بیورمشدر. بناءً علیه؛ بر کیمسه‌نك رزقنده دنیاجه وسعت او کیمسه‌نك مقبولیتنه والله‌ك آندن راضی اولدیغنه دلالت ایتمز. زیرا عملیله یالکز دنیا نعمتنی مراد ایدنلره ایسته‌دکلرندن برمقدار ویره‌جکنی بیاندنصکره ملوم ومطرود اولارق جهنمه داخل اولاجغنی بیان ایتمك؛ او کیمسه‌نك دنیاجه نائل اولدیغی نعمتك مقبول اولدیغنه دلالت ایتمدیکنی بیان ایتمکدر.

دنیایی آخرت اوزرینه ترجیح ایدنلرك هپسی دنیادن ایسته‌دکلری نعمته نائل

اولامیه‌جقلرینی بیانله جناب‌حق دنیایی دین‌اوزرینه ترجیح ایدنلری شدتله منع‌ایتمشدر. چونکه؛ آیتده واجب تعالی دنیایی مرادایدنلردن کندی دیله‌دیکی کیمسه‌یه ویره‌جکنی بیان ایتمشدر. شوحالده هرایسته‌ینه ایسته‌دیکنی ویرمیه‌جکنی ودنیایی تقدیم ایدنلردن کیمه ویرمسنی مرادایدرسه اکا ویره‌جکنی تصریح ایلمشدر. چونکه؛ بیضاوینك بیانی وجهله هرایسته‌ین ایسته‌دیکنه نائل اولامدیغی کبی هرشخصك‌ده ایسته‌دیکی شیئك جمیعسنه نائل اولامدیغی معلومدر.

واجب‌تعالی آخرتی دنیا اوزرینه ترجیح ایدنلرك ثوابه نائل اوللرینی اوچ شرطله مشروط قیلمشدر. برنجیسی؛ فخررازینك بیانی وجهله مثوبات اخرویه‌یه نائل اولمق ایچون **عملیله آخرتی مراد ایتمکدر**. چونکه؛ آخرت اجری نیت خالصه‌یه باغلیدرکه عبادتدن مقصد رضاء باری اولدیغی جهتله رضا البته نیت صحیحه ایله اولور. بناءً علیه انسانك عبادتدن مقصدی؛ عبودیتك وظیفه‌سنی ایفا ایتمکله جناب حقه تعظیمی علت غائیه طانیمق لازمدر. ایکنجیسی؛ شریعتك بیانی وجهله **رضاء باری وآخرت ایچونده چالشمقدر**. زیرا؛ شرعك خلافی اعمالیله رضا آرامقده فائده یوقدر. مثلا مشرکلر کندیلرینه شفاعت ایده‌جك امیدیله پوتلره عبادتله اللهه تقرب قصد ایدرلر. حالبوکه بوعبادتلرندن فائده شویله‌طورسون بلکه‌مضرت کورورلر. اوچنجیسی؛ عملدن انتفاع ایتمك ایمانه متوقف اولدیغندن **مؤمن اولمق شرطدر**. بناءً علیه؛ ایمان اولمازسه فروع اعمالدن هیچ برنده فائده یوقدر. زیرا؛ اساس اعتقاد فاسد اولونجه او فاسد اوزره بنا قیلنان عمل البته فاسد اولور.

طبریده بیان اولوندیغی وجهله بو آیتده عاجله ایله مراد؛ **دنیا ونعمتلریدر**. (مدحوراً) (مطروداً من رحمة الله) دیمکدر. سعینك مشکوراولمسی ایله مراد؛ **اللهتعالینك سعیی مقابلی حسناته ثوابنی چوقه ویرمك وسیئاتنی عفو ایتمکدر**. یعنی «عملی عندالله مقبول اولوب ثوابی چوق اولمقدر».

* * *

واجب‌تعالی عملیله‌دنیا اجرینی ویاخود آخرت اجرینی مرادایدنلرك نائل اولاجقلری

ثوابی وعقابی بیاندنصکره مؤمن وکافرك دنیاده احسان الٰهیدن محروم اولمیه‌جقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ كُلاًّ نُمِدُّ هٰؤُلَاءِ وَهٰؤُلَاءِ مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ وَمَا كَانَ عَطَاءُ رَبِّكَ مَحْظُوراً ﴾ بیوریور.

[مطیع وعاصیدن هربررلرینه بز امداد ایدر، شونلری واونلری حبیبم ربك تعالی عطاسندن هربررلرینه دنیاده بعض ایسته‌دکلرینه موفق قیلارز. حالبوکه ربك تعالینك احسانی دنیاده‌مؤمن وکافر هیچ برکیمسه‌دن ممنوع اولمادی. بناءً علیه؛ هرکس حصه‌سنه نائل اولور هیچ بریسی نصیبندن محروم اولماز.] شوحالده دنیاده رزق خصوصنده مؤمنله کافرك هیچ‌فرقی یوقدر. زیرا؛ جمله‌سنك رازقی وخالقی الله‌تعالی‌در که‌باب الٰهیده وامور دنیاده جمله‌سی مساویدر. شوحالده کافرك کفرندن دولایی جناب حق رزقنی کسمز ومؤمنك ایمانندن دولایی رزقنی بول ویرمز. بناءً علیه؛ تقسیمات نه‌دن عبارت ایسه هرکس آنی آرار وبولور.

﴿ اُنْظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ ﴾

[نظر ایت، کور حبیبم! دنیاده بعضیلرینی مال، منصب، ثروت، سامان، اولاد واعوان جهتندن بعض آخر اوزرینه نصل تفضیل ایتدك] چونکه؛ بعض آخری فقروفاقه وانواع مذلتله مبتلا قیلدق.

﴿ وَلَلْاٰخِرَةُ اَكْبَرُ دَرَجَاتٍ وَاَكْبَرُ تَفْضِيلاً ﴾

[ودرجه جهتندن آخرت البته بویوك‌اولدیغی کبی‌انسانلرك بعضیلرینی بعضیلراوزرینه تفضیل جهتندن دخی آخرتك تفضیلی بویوکدر.] زیرا منافع آخرت؛ باقی و دائم اولدیغندن زواله معروض اولان منافع دنیادن البته بویوکدر وکافرلرله مؤمنلر آره‌سنده آخرتده بویوك‌فرق‌واردر. چونکه؛ مؤمنلر جنته‌وکافرلرجهنمه کیره‌جکلری جهتله مرتبه‌لر آره‌سنده تفاوت کلی واردر ومؤمنلرك مشرکلر اوزرینه فضیلتلری اوراده کوریله‌جکدر.

واجب تعالی دنیا نعمتلرنده کافرله مؤمنك مساوی اولدیغنی و کفرك رزقه مانع اولمادیغنی بو آیتله بیان بیورمشدر. (کلاً) **مؤمنله کافرده هربری دیمکدر**. (نمد)

امداد؛ دوام اوزره احسانه ایدوب طورمقدر. (هؤلاء) مؤمنلره وکافرلره اشارندر. (عطاءً) اللهك احسانی دیمکدر. (محظوراً) (ممنوعاً) و (منقوصاً) معناسنه‌در. یعنی ربك تعالی‌نك احسانی مؤمن و کافر هیچ بر کیمسه‌دن منع اولونماز و نقصانه ویرلمز دیمکدر. دنیاده انسانلرك بعضیلرینی بعضیسی اوزرینه تفضیلی کورولدیکی کبی آخرتده تفضیلك دها بویوك اولدیغی بیانله جناب حق قوللرینی آخرت فضیلتنی اکتسابه تشویق ایتمشدر.

*
* *

واجب تعالی عملیله دنیا ویا آخرت مراد ایدنلرك حاللرینی و دنیاجه هرکسك عطیهٔ الٰهیه‌دن حصه مند اولوب دنیا نعمتی ممنوع اولمادیغی بیاندنصکره کافرلرك ارتکاب ایتدکاری شركك اهل ایمانه لایق اولمادیغی بیان ایتمك اوزره ﴿ لَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهاً اٰخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُوماً مَخْذُولاً ﴾ بیوریور.

[اللهله برابر معبود آخر اتخاذ ایتمه‌كه مذموم ویاردیمسز اوتورمیه‌سك.]

یعنی؛ عملندن اخرت مراد ایتمك وعملندن منفعت کورمك ایمانه متوقف اولونجه خطابه قابلیتی اولان انسان! سن اللهله برابر باشقه بر معبوده عبادت واللهدن غیری معبوك وجودینی اعتقاد ایتمه‌كه ناس عندنده و الله تعالی حضورنده ملوم ومخزون ویاردیمسز اوتورمیه‌سك. زیرا؛ الله تعالی شریك ونظیردن منزه اولدیغی حالده اللهه شریك اعتقاد ایده‌رك اللهك غیری‌یی عبادته مستحق کورن کیمسه بالعموم مؤمنلر وملكلر والله تعالی عندنده مذموم اولدیغی کبی هرکس طرفندن معاونتدن و یاردیمدن دخی محروم اولور.

فخررازی‌نك بیانی وجهله بو آیتده خطاب؛ ظاهرده رسول اللهه ایسه‌ده حقیقتده خطاب؛ امته‌در. یاخود مطلقا انسانه خطابدر. چونكه؛ رسول الله بوتون معاصیدن معصوم اولدیغی کبی شركدن معصوم اولدیغی‌ده اولویتله ثابت اولدیغندن رسول اللهك الٰه آخرك وجودینی اعتقاد ایتمسی وملوم ومذموم اولارق اوتورمسی متصور اولاماز. مدارکده

بیان اولوندیغی وجهله (مخذولاً) خذلاندندر. خذلان؛ یاردیمسز وپریشان وهرکسدن محجوب برحالده قالمقدر. شو حالده اللهك وحدانیتنی انکارله شرك ایدن کیمسه اللهك ویردیكی نعمتلرك شکرینی ادا ایتمیوب کفران نعمت ایتدیکندن ذمه وخذلانه مستحق اولدیغی جناب حق بو آیتله بیان بیورمشدر. بناءً علیه؛ انسانه لایق اولان ربسنه عبادتله مشغول اولمق اولدیغی بیان وایمانده رکن اعظم اولان وحدانیته ارشاد واللهك غیری‌یی معبود اتخاذندن نهی ایتمکله ایمانده اس الاساس اولان نقطه‌یی تعیین ایتمشدر. زیرا عبادت، تعظیمك غایه‌سی اولدیغندن آنجق عظمتك غایه‌سی وانعام واحسانك نهایه‌سی کندینه مخصوص اولان الله تعالی‌یه اولابیلیر، آنك باشقه‌سنه اولاماز.

*
* *

واجب تعالی الٰه آخری اعتقاد جائز اولمادیغی بیاندنصکره انجق عبادتك کندی ذاتنه مخصوص اولدیغی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَ قَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُوا اِلَّا اِيَّاهُ وَ بِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَاناً ﴾ بیوریور.

[والله تعالی هیچ برشیئه عبادت ایتمیوب آنجق ذاتنه عبادت ایتمکزله حکم ایتدی. چونكه؛ کندندن باشقه عبادته مستحق یوقدر.] زیرا؛ خالق ورازق وهرشیئی انعام ایدن آنجق واجب الوجود اولدیغندن عبادته اهل‌ده اودر. [وربك تعالی آنایه وبابایه احسان ایتمکزله دخی حکم ایتدی.] زیرا؛ آناکز وباباکز وجود ظاهریکزه سبب اولوب حال صباوتکزده سزه یاپمش اولدقلری انعام واحسانلرینه مقابل سزك‌ده آنلره احسان واکرامده بولونمکز واجبدر. بناءً علیه؛ آنلرك شرعه موافق وسزك مقتدر اولدیغکز تکلیفلرینی رد ایتمکز جائز دکلدر. شوحالده اللهه عبودیتکز وایجابنه کوره عبادتکز نصل واجب ایسه والدینکزه اطاعتکزده اویله‌جه واجبدر.

*
* *

واجب تعالی والدینه احسانله امردنصکره احسانك کیفیتنی تعیین وتفصیل ایتمك

اوزره ﴿ إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا ﴾ بيوريور .

[آنا وبابا کدن بريسی وياخود ايکيسی سنك عندکده قوجه‌لغه بالغ اولور وحال عجزه کليرلرسه سن اصلا آنلره سرت سويله‌يوب يوزيکی اکشيتمه وسکا برشی تکليف ايدرلرسه آنلری رد ايتمه وآنلره کوزل سوز سويله وطاتلی سويلمکله تلطيف ايت .]

﴿ وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ ﴾

[وآنلر ايچون شفقت ومرحمتکدن نشأت ايدن تواضع قنادلريکی دوشه‌که آنلره قارشی کبر ايتمش اولميه‌سك .]

﴿ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا ﴾

[ويالکز دنياده رعايتله اکتفا ايتمه ودی که «ای بنم ربم! والدهم وپدرمه سن مرحمت ايت وحال صباوتمده وکمال عجز وضعفم صره‌سنده آنلرك بنی تربيه ايتدکلری کبی سن ده آنلره لطفی احسان ايت .] وبوصورتله آنلره آخرت ايچون ده دعا ايت

يعنی ؛ والده‌وپدرکدن بريسی ويا ايکيسی سنك يانکده بولنور وحال شيخوخته بالغ اولورلرسه سن آنلره حدت ايده‌رك «ئووف» بيله ديمه وآنلری کوجنديره‌جك درجه‌ده شدتلی صدا ايله يوزيکی اکيشتمه‌که آنلری کوجنديرمش اولميه‌سك وآنلر احتياجلری ايجابی سکا برشی تکليف ايدرلرسه سن آنلری منع ايتمه وآنلره غايت ملايم وطاتلی سويله‌که رضالرينی تحصيل ايتمش اولاسك وايسته‌دکلری شيدن واز کچيرمك ايچون غلظت وشدت کوسترمه . چونکه ؛ آنلرله حسن ادب وکوزل معاشرت لازمدر و سن والده وپدرك ايچون مرحمت و شفقت ايجابی تواضع وذل و مسکنت قنادلريکی دوشه‌که محتاج اولدقلری شيلری يرينه کتيرمکله حقلرينه رعايت ايتمش اولاسك ويالکز دنياده رعايتله اکتفا ايتمه ، بلکه آخرت ايچون ده آنلره دعا ايت و «يا ربی ! والدهم وپدرم چوجق اولديغم حالده بنی تربيه ايتدکلری کبی سن ده آنلره مرحمت ايت » ديمکله جناب حقك رحمتنی جلب ايده‌جك دعاده بولون .

واجب تعالی والدينه اطاعتك اهميتنه اشارت ايچون بو آيتده ابوينه اطاعتی کندی ذاتنه عبادته مقارن اولارق ذکر ايتمشدر . بناءً عليه ؛ والدينی احسان اوزرينه تقديم واحسانی تعظيمه دلالت ايدن تنوينله نکره اولارق ايراد ايتمسی دخی والدينه رعايتك کمال اهميتنه اشارتدر . چونکه ؛ والده وپدرك انسانه حرمتی پك زياده محتاج اولديغی حال صباوتنده اولديغندن غايت بيوك اولديغی جهتله او قيمتدار حقلرينه مکافات اولمق اوزره جناب حق آنلره احسانك بيوك اولمسيله امر ايتمشدر .

(الکبر) والدينك برلوی ايله مراد ؛ قوجه‌لق واختيار زمانلريدر . (أُفٍّ) بوز الکمك واذی ويره‌جك شيئی کورنجه انسانك اغزندن چيقان (ئووف) لفظيدر . شوحالده والدينه اذی ويره‌جك هرنوع کراهتدن احتراز واجب اولمسندن کنايه اولديغی جهتله اذی ويره‌جك هرشيدن نهی ايتمکدر .

فخر رازينك بيانی وجهله انسانك بدايهٔ تولدندن نهايت موتنه‌قدر معامله‌سی ؛ ايکيدر : برنجيسی ؛ خالقدر ، ايکنجيسی ؛ مخلوقدر . الله تعالی ايله اولان معامله‌نك روحی ؛ عبوديتده اولانه ذلتی والوهيتده اولانه عزتی بيلوب ربنه کمال تعظيم ايده‌رك امرينه لايقيله امتثال ونهيندن اجتناب ايتمکدر . مخلوقله معامله‌نك اساسی ؛ شفقت ومرحمت ايله ظلمدن احتراز ايتمکدر . مخلوقات ايچندن انسانه اك زياده يقين و شفقته لايق اولان ابوينی اولديغی جهتله آنلره رعايتی جناب حق سائرلرينه تقديم ايلمش و رعايتك وجوبيله حکم ايتمشدر . ايشته بوآيت جليله ؛ بر عائله جمعيتنده‌کی امتزاجك اس الاساسی اولان ابوينله اولاد آره‌سنده اولاجق رعايتی ولازم اولان آدابی بيانله امتزاجك کيفيتی وانتظامك اصولنی تعيين بيورمشدر . حتی برکيمسه‌نك ابوينی کافر اولسه دخی او کيمسه ايچون ابوينی حقنده شو احکامه رعايت واجبدر . چونکه ؛ محتاج اولدقلرنده احسان ايتمك واذی ايلمه‌مك وايسته‌دکلری شيدن منع ايتمه‌مك وکوزل سوز سويله‌مك وآنلره تواضع قنادلرينی آچمق واجبدر . بناءً عليه ؛ کافر اولملری بوکبی رعايتلره مانع دکلدر . آنجق هدايتلرينه دعا ايتمك ده جائزدر . چونکه ؛ جناب حق مرحمتله دعايی امر ايديور . مرحمتله دعاده ايسه هدايتله دعا داخلدر . شوحالده ابوينه رعايت خصوصنده ابوينك

مؤمن و کافر اوملری بیننده فرق اولمادیغندن ابوینی هانکی صنفدن اولورسه اولسون صورت مشروعەده رعایت واجبدر .

خلاصه ؛ انسانلرك آنا وبابالرینه رعایت واحسان ایتملری واجب واختیار حاللرنده معاونته احتیاجلری نسبتنده دها زیاده حرمت لازم وآنلرك کوجنەجکلری هردرلو اذی ویرەجك معامله یاپمق وآرزولرندن شدتله منع ایتمك حرام و کوزل سوز سویلەمکله حسن معاشرتك واجب وآنلره تواضع ایتمك ومرحمت قنادلرینی دوشەمك لازم اولدیغی واولادی صباوتنده تربیەلرینه مکافات اولارق اولادك آنلره رحمتله دعا ایتمسی لازم کلدیکی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جملەسندندر .

*
* *

واجب تعالی ابوینه رعایتك لزومنی بیاندنصکره رعایتدن امتناع ایدنلری تهدید ایتمك اوزره

﴿ رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا فِى نُفُوسِكُمْ ﴾ بیوریور .

[سزك ربکز قلبلریکزده اولان اسرارکزی هرکسدن زیاده بیلیر .]

﴿ اِنْ تَكُونُوا صَالِحِينَ فَاِنَّهُ كَانَ لِلْاَوَّابِينَ غَفُوراً ﴾

[اکر سز صالح اولورسه کز جناب حق قصورکزی عفو ایدر . زیرا ؛ ربکز کمال اخلاصله توبه ایدنلرك کناهلرینی ستر ایدر .]

یعنی ؛ والده وپدریکزه اطاعتده ظاهریکز باطنکزه موافق اولمق لازمدر . زیرا ؛ ربکز سزك قلبلریکزده والده وپدریکزه احسان ویا اذی ایتمك و یاخود بعض خدمتلرینی کریه کورمك کبی کیزلی اسرارکزی هرکسدن زیاده بیلیر وعلمنك مقتضاسنه کوره مجازات ایدر . اکر سز والدینکزه خدمتکزده خدمتی اصلاح و نفسکزده دوشوندیککز فسادی صلاحه تبدیل ایدر وقلبکزی کیزلەدیککز فنالقلردن تطهیر ایدرسه کز ربکز سزك قصورلریکزی عفو ایدر . زیرا ؛ ایشلەدیکی خطالره کمال صمیمیتله توبه ایدەرك درکاهنه التجا ایدنلرك کناهلرینی ستر ایدر . بناءً علیه ؛ ابوینه استثقال ایتمك وقلبنده بغضنی صاقلامق وأولملرینی ایستەمك کبی شیلری قلبندن چیقارمادقجه

عفو الٰهیه مظهر اولاماز . زیرا ؛ بونلردن نفسنی تطهیر ایتمدکجه صلحادن اولاماز وصلحادن اولامایجه عفوه مستحق اولماز . چونکه عفوه استحقاقی ؛ جناب حق صلحادن اولملرینه تعلیق ایتمشدر .

مدارکده بیان اولوندیغی وجهله اوّابین ؛ هر شیده الله تعالیه رجوع ایتمکله رحمته التجا ایدەرك قصورینك عفوینی ایستەمك عادتی اولان کیمسەلردر . بوکا نظراً آیت ؛ هر کناهه توبه ایدن کیمسەلره شامل اولوب یالکز ابوینه قصور ایدنلره مخصوص دکلدر .

تفسیر طبریده بیان اولوندیغنه نظراً بو آیتده صلاح له مراد ؛ والدینه حقنده قلبنده بغض وعداوت کبی شیلری چیقارمق وآنلر حقنده مأمور اولدیغی ایلکی ایشلەمك ومعصیتلرینه کثیرمکه اقدام ایتمکدر . اوّابین ایله مراد ؛ تسبیح واستغفاره دوام ایدنلردر .

*
* *

واجب تعالی ذاتنه عبادتی وابوینه رعایتی بیاندنصکره ابوینك غیری رعایت لازم اولان کیمسەلری بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ ﴾ بیوریور .

[سکا قرابت صاحبی اولان اقربانك ومسکینك ومسافر اولان یولجینك حقنی ویر بخل ایتمه .]

﴿ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيراً ✻ اِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا اِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ ﴾

[بونلرك حقنی ویرمکده اسراف ایدرجەسنه اسراف ایتمه . زیرا مسرفلر ؛ شیطانلرك قرداشلریدر .]

﴿ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُوراً ﴾

[حالبوکه شیطان ربسنه شدتله کفر ایتدی .]

یعنی ؛ ای مکلف اولان انسان ! سن واجب اولان رعایتی والده وپدریکه حصر ایتمه ، بلکه ابوینك طرفندن سکا منسوب اولان اقربانك حقوقنه رعایتله زنکین

اولانلرینه تعظیم وفقیر اولانلرینه محتاج اولدقلری معاونتی یاپمقله آنلرك حقنی لایق اولدیغی وجهله ویرکه حقوق قرابته رعایت ایتمش اولاسك واقربانك غیری مسکینلره ومملکتندن اوزاقلاشمش یانندە معیشتنه کافی پارەیی بولونمایان یولجیلره مالکدن مقتدر اولدیغك مقداری ویر، بخل ایتمه که ابناء جنسکه رعایت ایتمش اولاسك وبالعموم احسانکده عدالت واقتصاده دقت ایت ومقتضای عدالتدن چیقارق اسراف ایتمه. زیرا مسرفلر؛ شیطانلرك قرداشلریدر. چونکه؛ماللرینی شیطانلرك اغواسیله مصرفنك غیری‌یه وبر طاقم لایق اولمادق حرام محللره کبر وغرور وریا وسمعه کبی اخلاق ذمیمه ایله صرف ایتمکله شیطانك اغفالاتنه آلداندقلرندن شیطانه قرداش اولدیلر. حالبوکه شیطان؛ نعمتیله پرورده اولدیغی ربسنه شدتله کفر ایدر اولدی. بناءً علیه؛ شیطان انسانلردن آلداته بیلدیکنی کفران نعمته سوق ایدر واکا دوست وقرداش اولور.

تفسیر خازنده بیان اولوندیغی وجهله خطاب؛ ظاهرده رسول اللهه ایسەده حقیقتده قابل خطاب اولان بالعموم مکلفینەدر. چونکه؛ واجب تعالی بالعموم انسانلره ابوینه رعایتله امر ایتدکدنصکره اقربا وتعلقاته رعایتله امر ایتمشدر. اقربانك حقوقی؛ **صلهٔ رحم ومحبت وحسن معاشرت ومحتاج اولانلرك نفقەسنی مقتدر اولدیغی مقدار ویرمکدر.** بناءً علیه؛ امام اعظم عندنده بو آیتله استدلال ایدەرك اقربادن فقیر اولانلرك نفقەسنی ویرمك واجبدر. اسراف؛ **مالنی محلنك غیری‌یه ومالایعنی‌یه ومحلنه لزومندن فضله صرف ایتمکدر.** مسرفلرك، شیطانك قرداشلری اولملری ایله مراد؛ **شیطانه اطاعتلرنده دوولابی آنلرك دوستلری دیمکدر.** بناءً علیه؛ جناب حق بو آیتله مسرفلری شدتله ذم ایتمشدر. زیرا؛ عندالله وعندالناس شیطاندن دها مذموم برکیمسه اولمادیغی حالده مسرفلر شیطانك قرداشلری اولدیغنی بیان ایتمك صوك درجه ذم اولدیغی کبی اسرافدن شدتله منعی متضمندر. شیطانك کفران نعمتده پك ایلری کیتدیکنی بیان ایتمك؛ شیطانه اتباعدن شدتله نهی ایتمکدر.

اسراف؛ انسانلری مهلکەیه دوشورن اخلاق ذمیمەنك برنجیلرندندر. بناءً علیه؛ جناب حق مسرفلرك شیطانك قرداشلری اولدقلرینی بیانله اسرافدن قوللرینی منع ایتمشدر. رسول اللهك آبدست صوینده دخی اسرافی منع ایتمسی اسرافك ذمنده کافیدر. چونکه

بیضاوینك بیانه نظراً اصحابدن (سعد) حضرتلری آبدست آلیرکن رسول الله «بو اسراف نەدر؟ یاسعد!» بیورمسی اوزرینه (سعد) حضرتلری «آبدست صوینده اسراف اولورمی؟ یارسول الله!» دینجه رسول اللهك «اوت! نهر جاری اوزرنده آبدست السەك ینه اسراف اولور» بیوردیغی مرویدر. باطله صرف اولنان اموالك کلیسی اسرافدر. بناءً علیه؛ انسانلرك شریعتمزك تجویز ایتمدیکی لعبیات وسائرەیه واسراف وجه اوزره لزومندن زیاده ابنیەیه صرفیاتكده اسرافده داخل اولدیغی خازنك جملهٔ بیاناتندندر.

واجب تعالی بو آیتده مکارم اخلاقك روحنی قوللرینه تعلیم ایتمشدر. زیرا؛ ابوینه رعایتدنصکره اقربایه واجانبدن محتاج اولانلره ووطنندن برسببله اوزاق دوشمش اولان یولجیلره وغربایه رعایت وحسن معاشرت وآنلرك احتیاجلرینی دفع ایتمك لازم اولدیغنی بیاندنصکره انسانك مابه القوامی وادامهٔ حیاتنه مداری اولان مالنی اسرافدن نهی ومسرفلرك شیطانه قرداش اولدیغنی بیان ایتمکله مدنیتده لازم اولان تعاون ویاردیملاشمەنك اساسنی قورمق وابناء جنسنه معاونتك لزومنه اشارت ایتمکله قواعدینی تأسیس ایتمك قوللر ایچون مزایای عالیەنك اك یوکسك طبقەسنه ارشاد ایتمکدر. ایشته زمانمزده مدنیتك افتخار ایتدیکی «دارالایتام» و «معاونت اجتماعیه» کبی مؤسسەلر بو وبونك امثالی آیات بیناته مستنددر. بناءً علیه؛ بونلردن اجانبده هیچ براثر اولمادیغی زمانلرده حکومات اسلامیه رجالندن وسائر ناسدن برچوق کیمسەلر، بوکبی مؤسسەلر میدانه قویمشلر وبر طاقم وقفلر وجوده کتیرمشلر وبو اوغورده برچوق فداکارلقلر، عالمه مسلمانلر واسطەسیله انتشار ایتمشدر. لکن برآرالق اسلامیتك بوکبی اثرلرینه باقیلمامقله اهمال اولنمش وبرچوقلری خراب اولمش وارداتی نااهللر اللرینه کچمش ومقصد فوت اولمش. بونده قصور کیمدەدر؟ بونلری میدانه کتیرنلردەمی، یوقسه محافظه ایدەمیوب ضایع ایدنلردەمی؟ بوراسنی ارباب وجدان محاکمه ایدر. ایشته یاراسه قوشنك کونشی کورەمیوب انکار ایتدیکی کبی احکام شریعتدن خبردار اولمیان کیمسەلرده بوقدر آثار اسلامیه‌یی کورمز واجانبك میدانه کتیردیکی بعض اثرلرله اسلامیته اعتراض ایتمك ایسترلر. حالبوکه ﴿ومن یضلل الله فماله من هاد﴾ یعنی «اللهك اضلال ایتدیکی کیمسەیی هیچ برکیمسه هدایته قیلاماز». بناءً علیه؛ جناب حقدن توفیق وهدایت ایستەمك لازمدر.

خلاصه ؛ اقربایه وفقرایه ویولجیلره وسائر معاونت لازم کلن یرلره معاونتك واجب اولوب کرك معاونت وکرك سائر خصوصاتده اسرافك حرام اولدیغی ومسرفلرك شیطانلره قرداش اولدقلری وشیطانك ربسنه کفران نعمت ایتدیکی وتبعیت ایدنلری کفران نعمته سوق ایلدیکی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی اقربایه وفقرایه ویولجیلره رعایتك لزومنی بیاندنصکره مادةً رعایته مقتدر اولمیانلر طرفندن آنلره لایق اولان معامله‌یی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَ اِمّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ ابْتِغٰاءَ رَحْمَةٍ مِنْ رَبِّكَ تَرْجُوهٰا فَقُلْ لَهُمْ قَوْلاً مَيْسُوراً ﴾ بیوریور .

[حبیبم ! اکر یانکده آنلره وره‌جك عطیه بولنمادیغندن دولایی ربك تعالیدن امید ایتدیکك رزقی آرامق ایچون سن آنلردن اعراض ایدرسه‌ك آنلره کوزل سوز سویله که محزون اولماسونلر .]

یعنی ؛ حبیبم ! اقربا ، مسکین و ابن سبیل کبی محتاج معاونت اولانلره یانکده ایسته‌دکلری شی بولونمادیغندن دولایی آچیقدن رد ایتمکدن حیا ایدر ومنفعتکك دوقونامیه‌جغنی تحقق ایدرده ربك تعالیدن امید ایتدیکك رزقك کلمسی ایچون اعراض ایدرسه‌ك سن آنلره غایت قولای وکوزل سوز سویله که آنلری مأیوس ایتمیه‌سك وکوزل وعدلرده بولونکه قلبلرینی تطییب ایتمش اولاسك .

بیضاوینك بیانی وجهله قول میسور ؛ **اینجیتمکسزین کوزل سوزایله رد ایتمکدر . یاخود (سهل الله علینا وعلیکم) ، یاخود (اغناکم الله) کبی کلمات طیبه ایله دعا ایتمکدر ، یاخود هرکسجه متعارف اولان سوزی سویلمکدر .** چونکه ؛ **متعارف اولان سوزی سویلمکده کوجلك اولمادیغندن** قول میسور دینمشدر .

تفسیر خازنده بیان اولوندیغی وجهله بو آیت ؛ فقراء اصحابدن بعض کیمسه‌لر حقلرنده نازل اولمشدر . زیرا ؛ آنلر بعض زمانده رسول اللهدن محتاج اولدقلری شیلری ایسترلر . رسول اللهده بولونانی ویرر وبولونمادیغی وقتده آنلری آچیقدن رد ایتمکدن حیا

ایدر وسکوتله وسوزلرندن اعراضله کچشدیرردی . جناب حق بو آیتده فقراء اصحابه قارشی رسولنك معامله‌سنی بیانله قوللرینك فقرایه قارشی آلاجقلری وضعیت وحرکتلرینی تعریف ایتمش وبوجهتله فقرانك حقوقنی محافظه بیورمشدر .

رزقدن رحمتله تعبیر اولونمشدر . زیرا رزق ؛ **قوللره اللهك رحمتی واحسانیدر .** یانده رزق بولونمایان هرکیمسه‌نك رزقنی طلب ایتمك لازم اولدیغنه اشارت ایچون رزقك بولونمامسندن **طلب** معناسنه اولان ابتغا لفظیله تعبیر اولوندیغی مدارکك جملهٔ بیاناتندندر .

*
* *

واجب تعالی انفاقله امردنصکره انفاقك آدابنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلاٰ تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً اِلٰى عُنُقِكَ ﴾ بیوریور .

[ألکی بوینکه باغلی قیلما و ویرلمسی لازم اولان انفاقدن بخل ایتمه .]

﴿ وَلاٰ تَبْسُطْهٰا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُوماً مَحْسُوراً ﴾

[وصرفیاتده ألکی بوتون بوتون آچما که ألکده اولان مالکی تماماً صرف ایدوبده ملوم ویورغون اولارق اوتورمیه‌سك]

﴿ اِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشٰاءُ وَيَقْدِرُ ﴾

[زیرا ؛ ربك تعالی دیله‌دیکی قولنه رزقی بول ودیله‌دیکنه رزقی طار ویرر]

﴿ اِنَّهُ كٰانَ بِعِبٰادِهِ خَبِيراً بَصِيراً ﴾

[چونکه ؛ ربك تعالی قوللرینك احوالنی بیلیر وکورور .] بناءً علیه ؛ هرکسك حالنه کوره رزقنی ویرر .

یعنی ؛ حبیبم ! فقرایه واقربایه وسائر محتاج اولانلره صرفیاتده ، ألکی بوینکه باغلی قیلماکه نفسکه واهل وعیالکه وسائر محتاج اولانلره صرف ایتمکدن چکینمیه‌سك . یعنی بخل سببیله اوزریکه واجب اولان انفاقی منع ایدوب ألی بوینده باغلی کبی اولما .

بناءً عليه؛ لازم اولان يرده لزومی قدر صرف ايت وصرفياتده ألكی تماماً آچوب اولانجه مالكی صرف ايدوبده يورغون ونادم وعندالله وعندالناس ملوم اولارق اوتورما . زيرا؛ ألكی بالكليه آچار ومالكی صرف ايدرسه‌ك اسراف ايتمش اولديغك جهتله عندالله وعندالناس مذموم اولاجغك كبی معيشتكده دخی مشكلات چكر وحيرتده اولور ورزق خصوصنده يورغون برحالده ندامت اوزره اوتورورسك. شوحالده بخلدن واسرافدن اجتناب ايده‌رك ايكيسنك آره‌سنده بر طريق اقتصاد اختيار ايت‌كه راحت اولاسك . زيرا ؛ ربك تعالی قوللرينك احوال باطنيه‌لرينی بيلوب واحوال ظاهريه‌لرينی كورديكندن ايسته‌ديكی قولك رزقنی بول وايسته‌ديكنك رزقنی طار ويرر هيچ بركيمسه قاريشاماز .

بيضاوينك بيانی وجهله جناب حق بو آيتده محتاج اولانلره انفاق خصوصنده افراطله تفريطدن نهی ايتمشدر. زيرا افراط؛ اسراف وتفريط؛ بخل اولديغندن ايكيسی ده مذمومدر. مالنی تماماً ضايع ايدن كيمسه‌يی اولاد وعيالی ، احباب ويارانی ذم ايتدكلرندن هركس نظرنده ملوم اولاجغنی بيان ايتمشدر . چونكه؛ اولاد وعيالنی سفاهتله آج براقانلر هركس عندنده مذمولردر ورزق خصوصنده مشقت چكه‌جكی جهتله يورولمه معناسنه محسور ديمشدر . عبادك رزقنده كوريلن تفاوت وتفاضل مصالح عباده رعايت ايچون اولديغنی جناب حق صراحةً بيان ايتمشدر . زيرا ديله‌ديكنه بول وديله‌ديكنه طار ويرديكنی بيانی؛ قوللرينك حاللرينی كوروب بيلديكنی بيان ايتمسيله تعليل بيورمسی هركسك حالنه موافق اولارق احسان ايتديكنی بياندر .

نيسابوريده بيان اولونديغی وجهله (محسوراً) يورومكدن قالمش يورغون معناسنه‌در . چونكه؛ اسرافله مالنی ضايع ايدن كيمسه مقاصد وحوايج جهتنه يورويه‌مز . زيرا اموال؛ حوايجی قضا خصوصنده انسانك بيندی منزلنده اولديغندن اسرافله النده مالنی چيقاران كيمسه بينيدسز قالان ويورومكدن عاجز اولان كيمسه‌يه بكزه‌ديكندن محسور دنيلمشدر

بيضاوی ، خازن ونيسابورينك بيانلری وجهله حضور رسالته برصبی كلوب « والده‌م بر كوملك ايستر » ديمسی ورسول اللهك‌ده برساعت صكره كل بيورمسی اوزرينه چوجق آناسنه كيدوب آنامی « كيت رسول اللهه صيرتكده‌كی كوملكی ويره‌جكسك‌دی » ديمكله چوجغی تكرار كوندروب چوجق‌ده رسول اللهه «اوزرنده‌كی كوملكی ويره‌جكسك» ديمسی

متعاقب رسول اللهك اوزرنده‌كی كوملكی ويرمسنی دوشونمسی اوزرينه بو آيتك نازل اولديغی مرويدر .

*
* *

واجب تعالی قوللرينك رزقنی ديله‌ديكی وجه اوزره ويرديكنی بياندنصكره انسانلرك رزق طارلغندن قورقالری جائز اولماديغنی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَلَا تَقْتُلُوا اَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ اِمْلَاقٍ ﴾ بيوريور .

[اولادكزی فقروفاقه قورقوسندن دولايی قتل ايتمه‌يك .]

﴿ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَاِيَّاكُمْ ﴾

[زيرا ؛ آنلری وسزی بز مرزوق ايدرز .]

﴿ اِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْأً كَبِيراً ﴾

[چونكه ؛ آنلرك قتلی بويوك كناه اولدی .]

يعنی ؛ الله تعالی ديله‌ديكی قولنك رزقنی بول وديله‌ديكنك رزقنی طار ويروب بالعموم قوللرك رزقی يد قدرت الٰهيه‌ده اولونجه ای مكلف اولان انسانلر ! سز فقر وفاقه واحتياج ارزاق قورقوسيله رخصت شرعيه اولمقسزين چوجقلريكزی قتل ايتمه‌يك . زيرا؛ بز آنلری وسزی مرزوق ايدرز. چونكه ؛ خلق ايتديكمز كوچوك وبويوك قوللريمزك رزقی بزم احسانمزله‌در . بناءً عليه ؛ رزق قورقوسنه بناءً چوجقلريكزی قتل ايتمكده فائده‌كز اولماديغی كبی مادی ومعنوی مضرتكزده واردر . زيرا ؛ آنلرك قتلی بويوك كناهدر وآنلری قتل ايتمكله دنياده رزقكز چوغالماديغی كبی قتل ايتمديككز زمانده طارالماز . حالبوكه رخصت شرعيه اولمقسزين بنيهٔ انسانيه‌يی افنا ايتمك انتظام عالمی خللدار ايتديكندن بغير حق انسانك قتلی جميع اديانده حرام قيلنمشدر . بناءً عليه قتلك جزاسی؛ جهنمدر . بالخاصه يكی ميدانه كلمش معصوم چوجغی قتل ايتمك وحشتك اشنعيدر . چونكه؛ ميدانه كلمش حاصلاتی بلاسبب ضايع ايتمكده آخرتده عذاب اولديغی كبی دنياجه

نسلنك انقراضنه بادی اولدیغندن فلاکتدر. بو عالم اسبابده اسباب مسبباته باغلی اولدیغی کبی هرشیئك برقارشیلغی واردر. ایشته بو اساسه بناءً جناب حق انسانك حال صباوتنده ابوینك یاپمش اولدقلری لطف واحسان، شفقت ومرحمتلرینه مکافات اولمق اوزره انسانك اختیار اولوب حال عجزه دوشدکلری زمان ابوینه اطاعت واحسانی واجب قیلمشدر. چونکه؛ اولادك حال صباوتنده والده وپدرندن باشقه مؤنته ومشقتنه تکفل وتحمل ایده‌جك بر کیمسه اولمادیغندن واجب تعالی مرحمت الـٰهیه ومصلحت سبحانیه‌سنه بناءً ابوین اوزرینه اولادك مصالحنی تسویه ومشقتلرینه تحملی واجب قیلدی که حال عجزلرنده اولاددن انتفاع ایتسونلر واولادك ضیاعیله نسل منقرض اولوب عالم خراب اولماسون. کذلك اولاد اوزرینه ابوینه اطاعت واجب اولمسه ایدی والده وپدر آخر عمرنده منفعت کورمیه‌جکلرینی نظر اعتباره آلارق ابوین، چوجقلرك مشقتلرینی اختیار ایتمزلر ونسلده ده انقراض کلیردی. شو حالده عالمك اعماری ابوینك اولاده شفقتله حال طفولیت وزمان صباوتنده بسله‌یوب بویوتملری واولادك‌ده ابوینه اطاعت ایده‌رك قوجه‌لق سببیله حال عجزه دوشدکاری زمان خدمتلرنده بولونملری ونفقه‌لرینی ویرملری واجب قیلنمشدر که وقت مرهوننه قدر عالم معمور اولسون. ایشته شو اساسه بناءً رزق قورقوسندن واولادك مشقتندن طولایی آنلری اتلاف ایتمك بویوك کناه اولدیغی جناب حق بیانله قتلدن نهی ایتمشدر. چونکه اولادی قتل؛ بیان اولوندیغی وجهله نسلك انقراضنه بادی اولدیغی کبی جناب حقه سوء ظنی‌ده موجب اولور. زیرا؛ رزقدن قورقارق بر چوجغك قتلنه قدر کیتمك الله تعالینك رزق خصوصنده قوللرینه ویرمش اولدیغی تأميناته اعتمادسزلغی ایجاب ایدر. حالبوکه الله‌ه سوء ظن؛ مأمور اولدیغمز تعظیمه منافی اولوب جائز دکلدر واولادی قتل ایسه اوزریمزه واجب اولان شفقته مغایردر واولاد، انسانك کندی جزئی اولدیغی جهتله آکا محبت کندی جزئنه محبت وآکا اهانت کندی جزئنه اهانتدر وجزئنه اهانت ایسه اخلاق ذمیمه‌نك اك فناسی اولدیغندن جناب حق بو آیتله نهی ایتمشدر. اولادی قتل، زمان جاهلیه عادات کریهه‌سندندر. چونکه؛ آنلر اوچ سببله

اولادی قتل ایدرلردی: برنجیسی، رزقه قورقوسیدر. ایکنجیسی، قیز اولادینی کفوینی بولوب ویره‌مه‌مك قورقوسیدر. چونکه؛ کفوینك غیری‌یه ویرمك آنلر ایچون پك بویوك بر عار ایدی. اوچنجیسی؛ آنلر آره‌سنده یك رواجلی اولان نهب وغارانده دشمن النه کچوب اسیر

دوشمسندن قورقملریدر. ایشته شو سببلردن طولایی رزق قورقوسی اهمیتلی اولدیغندن جناب حق اولادی رزق قورقوسنه بناءً قتلدن نهی ایتمشدر که دیکر سببلره بناءً قتلك جائز اولمیه‌جغی اولویتله ثابتدر.

*
* *

واجب تعالی اولادی ضیاعدن محافظه ایچون مادی قتلدن نهی ایتدیکی کبی معنوی قتلدن دخی نهی ایتمك اوزره ﴿ وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنٰى اِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَٓاءَ سَبِيلًا ﴾ بیوریور.

[زنایه یقین اولمایك. زیرا زنا؛ نفسنده چیرکین بر شی اولدیغی کبی طریق یوندن دخی غایت کوتو بر طریق اولدی.]

یعنی؛ اولادکزی مادةً قتلدن نهی اولوندیغکز کبی معناً قتلدن دخی منع اولوندیکز. بناءً علیه؛ زنایی موجب اولان مقدماتی ایشله‌مه‌یك که زنایه یقین اولمیه‌سکز. زیرا زنا؛ انسانلره لایق اولمدق بر قباحتدر. چونکه زنا؛ عدالتی اسقاط ومروتی ازاله وحکمت تناسلی ابطال ایدر چیرکین بر شیدر که نسلك انقراضنه بادی وفتنۀ عظیمه‌یی اویاندیرمغه کافی انسانلر ایچون بویوك بر مهلکه‌در.

تفسیر خازنده بیان اولوندیغی وجهله زنانك حرمتنه سبب؛ کناه اولمقله زانی‌یه حد شرعی لازم کلمسی اولدیغی کبی نسبك ضیاعنه وعالمك انقراضنه وزنا یوزندن وقوع بولاجق جنك وجدال سببیله عالمك انتظامنه خلل کلمسی وانسانلرك راحتسز اولملریدر. چونکه زنا؛ غیرك حرمنی ویا کریمه‌سنی ویا همشیره‌سنی غصب ایتمك صورتیله اولاجغندن البته جنك وجداله سبب اولاجغی کبی اسباب انتفاعك‌ده اك فناسیدر. زیرا؛ زنا سببیله بویوك عائله‌لر وقبیله‌لر آره‌سنده وقوع بولان فتنه‌لرك قاصیرغه کبی طرفینی یاقوب قاووردیغی وآز وقت ظرفنده برچوق نفوسلرك هدر اولوب خانمانلرك خراب اولدیغی وجانیلرله حبسخانه‌لرك طولدیغی و بوقدر دغدغه‌نك سببی ایسه بر کیمسه‌نك برقاچ دقیقه شهوات نفسانیه‌سنه اویمقدن عبارت اولدیغی عالمده هرزمان کورولن و انکاری قابل اولمیان بر حقیقتدر. بناءً علیه؛ هرشیده قوللرینه لطفی عمومی اولان واجب الوجود بو خصوصده دخی قوللرندن

مرحمتنی اسیرگەمەمش و مرحمتی ایجابی زنایی حرام قیلمقله اهل ایمان و انصافه زنانك الك فنا برطریق اولدیغنی بیانله قبولرینی قپامشدر. اگر زنا قپولری آچیق اولسه ارككله خاتون بیننده اختصاص اولمادیغندن برکیمسه ایستەدیکی قادینله وقادین ده ایستەدیکی برکیمسه ایله قضاء شهوته مقتدر اولونجه انسانله بهایم آرەسنده اصلا فرق اولمایوب انسانك قدسیتی ومزایاسی ضایع اولدیغی کبی عائله تشکیلاتی ده قابل اولمازدی. عائله تشکیلاتی زنا سببیله یوق اولونجه نظام عالمك ده مختل اولاجغی طبیعیدر. فخررازینك بیانی وجهله خاتوندن مقصد؛ یالکز قضاء شهوت دکلدر، بلکه عائله تشکیلاتیله خاتونك خانەنك تنظیماتنه ومأکولات ومشروبات و مهمات سائرەنك ترتیب واحضارینه وامور بیتیەیی تدبیر وزوجك خارجدن کتیردیکی اشیایی محافظه وعائله خلقنك امور اصلاحیەسنه نظارت ایتمکله ادارهٔ بیتیەیی ألنه آلمق عائلەنك داخلی انتظامنی یولنه قویمقدر. ایشته شو مهماتك کافەسنی اجرا ایدەبیلمك؛ اوخاتونك همتی آنجق زوجنه منحصر اولوب سائر رجاله تماسدن امیدی منقطع اولمقله حاصل اولدیغنده شبهه یوقدر. بومقاصدك حصولی باب زنایی قپاتمقله اولاجغندن جناب حق زنایی حرمت قطعیه ایله حرام قیلمشدر. بوحقایقی دوشونەمەین وهرامل ایستەدیکی یردن نفسنی تطمینه منحصر اولان بعض کیمسەلر ارکك وقادینك بهایم سوروسی کبی برآراده ایستەدیکی یرلرده گزمسنی ایسترلر وقادین ایستەدیکی ارككله نەدن کوروشمسون دییەرك آوازینی یوکسلتمکدن چکنمزلر.

زنانك حرمتنی بیانله برابر جناب‌حق بو آیتده زنایی **اوچ صفتله توصیف ایتمشدر:**

برنجیسی؛ **فاحشه اولمسیدر**. چونکه فاحشه؛ **عقلك وشرعك چیرکین عد ایتدیکی ومعصیت اولمقده حدینی تجاوز ایدەن شیدر**. ایکنجیسی؛ باشقه آیتده جناب حق زنایی **مقت اولمقله توصیف ایتمشدر**. چونکه؛ زانیه اولان خاتون هرکس نظرنده منفور اولدیغی جهتله آنکله ازدواجه رغبت ایدن اولمادیغی کبی مهمات و مصالحندن برشیئك محافظەسنه هیچ کیمسه امین اولمایوب اعتماد ایدلمدیکندن جناب‌حق زنایی **کراهت** معناسنه اولان مقت ایله توصیف ایتمشدر. اوچنجیسی؛ **زنانك الك کوتو بر طریق اولمسیدر**.

چونکه؛ جناب حق بو آیتده زنانك الك چیرکین بر طریق اولدیغنی ﴿ ساءَ سبيلاً ﴾ جملهٔ جلیلەسیله بیان ایتمشدر.

*
* *

واجب تعالی وجود انسانی افنایه سبب اولان زنادن نهی ایتدیکی کبی قتلدن دخی نهی ایتمك اوزره ﴿ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِى حَرَّمَ اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّ ﴾ بیوریور.

[اللهك حرام قیلدیغی نفسی قتل ایتمەیك، آنجق او نفسك قتلنی ایجاب ایدر بر حق اولورسه آنکله قتل ایدك.]

﴿ وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُوماً فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَاناً ﴾

[واگر بر کیمسه مظلوماً قتل اولونورسه آنك ولیسی ایچون قاتلدن اخذ انتقامه بز قدرت وقهر وغلبه وسلطنت ویردك.] بناءً علیه؛ حاکملرك حکمیله قصاص ایتدیرر وانتقاملرینی آلیرلر.

﴿ فَلَا يُسْرِفْ فِى الْقَتْلِ اِنَّهُ كَانَ مَنْصُوراً ﴾

[بناءً علیه؛ مقتولك ولیسی بر آدم بدلنده ایکی آدم قتل ایتمك کبی بر صورتله قتلده اسراف ایتمسون. زیرا؛ مقتولك ولیسی حاکملرك معاونتلریله منصوردر. شوحالده جناب حقك ویردیکی فرصتده حدینی تجاوز ایتمسون.]

یعنی؛ زنایی منعله معنیً قتلدن نهی اولوندیغکز کبی مادةً قتلدن دخی نهی اولوندیکز. بناءً علیه؛ بغیر حقٍ اللهك حرام قیلدیغی برنفسی قتل ایتمەیك. زیرا نفس انسانی؛ بیت‌الٰهی اولدیغندن آنی تخریب ایتمك پك بویوك کناهدر. آنجق اونفسك قتلنی ایجاب ایدر قصاص وحد شرعی وارتداد کبی برسببله قتلنه رخصت شرعیه اولورسه قتل ایدرسکز واگر برکیمسه رخصت شرعیه اولمقسزین مظلوم اولارق قتل اولونورسه بز اومقتولك ولیسی ایچون قاتلدن انتقامنی آلمغه قدرت وقوت وسلطنت ویردك که حاکملرك حکمیله قاتلی قصاص ایتدیرمك صورتیله انتقامنی آلیر ومقتولك ولیسی انتقامه قادر اولونجه بوقوتدن استفاده وقدرتنی سؤ استعمال ایدەرك قاتلك غیری‌یی ویاخود برمقتول

بدلنده ایکی کیمسه‌یی قتل ایتمك صورتیله قتلده اسراف ایتمسون . زیرا مقتول ؛ مظلوم وعندالله منصور ومرحومدر. چونکه؛ دنیاده قاتله قصاص وآخرتده شهادت ثوابنی آلمقله طرف الهیدن نصرت اولونور . بناءً علیه ؛ مقتولك انتقامنی آلمق ایچون ولیسی قتلده اسراف ایدوب حدینی تجاوز ایتمسون .

فخررازینك بیانی وجهله قتل مضرتك اولوب مضرتك ازاله‌سی واجب اولدیغی جهتله بغیر حق قتل جمیع ادیانده حرام اولدیغی کبی انسانك یارادلمسندن مقصد ؛ الله‌ه عبادتله اشتغال اولدیغی وبواشتغال ایسه وجوده توقف ایتدیکی جهتله عبادتك موقوف علیهی اولان وجودی افنا ایتمك البته حرام قیلنمشدر . بناءً علیه؛ رسول‌الله (الآدمی بنیان الرب ملعون من هدم بنیان الرب) بیورمشدر. یعنی « آدم رب تعالینك بناسیدر. رب تعالینك بناسنی ییقان ملعوندر » دیمك اولور . ایشته بو حدیث شریفده رسول‌الله قتلك حرام اولمسنك سببنی بیان بیورمشدر . شوحالده قتلده اصل اولان؛ حرام اولمقدر . فقط بو اصل اولان حرمتی بعض اسباب طولاییسیله ترك ایتمك جائز اولدیغنه اشارت ایچون جناب حق « قتل ایتمه‌یك ، (الا بالحق) » بیورمشدر .

برانسانك قتلنی مباح قیلان سبب عارضی اوچدر : برنجیسی؛ **ارتداد ایتمکدر.** زیرا ؛ مرتدك قتلی لازمدر .

ایکنجیسی ؛ **باشنده نکاح بولنمسی اولان برکیمسه‌نك زنا ایتمسیدر.** زیرا؛ زنا ایدن کیمسه‌نك رجمله اولدورولمسی لازمدر .

اوچنجیسی؛ **بغیر حق برکیمسه‌یی قتل ایتمکدر.** چونکه؛ قاتلك قصاصله اولدورولمسی لازمدر .

محاربه‌ده دشمنی اولدورمك وشرینی دفع ایتمك واجب ویریوزنده افساده سعی ایدن طاغیلری قتل ایتمك لازم اولدیغی دیکر آیت جلیله‌ده تفصیل ایتدیکندن بوآیتده اولان (الا بالحق) اجمالی آنلرده تفصیل ایتمشدر . شوحالده اصل اولان حرمتی ازاله ایدن اسباب بشه بالغ اولمشدرکه انسانك قتلنی مباح قیلان : **قصاص ، زنا ، ارتداد ، کفر وفساده سعی ایتمکدر .**

لواطه ، سحر ، آلت جارحه‌نك غیری برشیله قتل ، زکاتی ادادن امتناع ، نمازی ترك ایتمك وبهایمه زنا ایتمك قتلی ایجاب ایدوب ایتمیه‌جکنده فقهانك اختلافی واردر . بناءً علیه؛ امام اعظم عندنده بونلردن هیچ بریسی قتلی ایجاب ایتمز وتعزیر شرعی ایله تأدیب اولونور. شافعی عندنده بوافعالی ایشله‌ین کیمسه قتل اولونور.

خلاصه ؛ بغیر حق قتلك حرام اولدیغی ومقتولك ولیسنه قصاص ایچون قدرت ویرلدیکی وبوقدرتده سؤ استعمال ایده‌رك قتلده اسرافك جائز اولمدیغی ومقتولك عندالله منصور اولدیغی بوآیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

* * *

واجب تعالی انسانك ضیاعنه سبب اولان زنا وقتلدن نهی ایله نفوس بشرك ضیاعدن محافظه‌سی لازم اولدیغنی توصیه ایتدکدنصکره حیات بشره خادم اولان اموالی صیانتك و اموال ایچنده بالخاصه یتیملرك اموالنی محافظه‌نك لزومنی توصیه ایتمك اوزره

﴿ وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ اِلَّا بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهُ ﴾ بیوریور.

[یتیم اولان برچوجق رشدینه بالغ اولونجه‌یه قدر مالنه یقین اولمایك. الا مالنی تجارتله نمالاندیرمق ومحافظه ایتمك صورتیله یقین اولك.]

﴿ وَاَوْفُوا بِالْعَهْدِ اِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْؤُلًا ﴾

[والله واللهك قوللرینه قارشی عهدی یرینه کتیرك . زیرا ؛ هرکس عهدندن سؤال اولوناجقدر.]

یعنی ؛ یتیم چوجقلرك ماللرینه سؤ نیت وظلم طریقیله یقین اولمایك، آنجق اوچوجق رشدینه بالغ اولوب خیری شردن فرق ایدوب تکالیف الهیه ایله مکلف اولونجه‌یه قدر ماللرینی تجارتله زیاده‌لندیرمك وتعمیره محتاج اولانلرینی تعمیر ایتمك کبی حاللرینه مناسب ویتیملرك مصلحتلرینه موافق کوزل برصورتله یقین اولك که آنلر انتفاع ایتسون، متضرر اولمسونلر ورشدینه بالغ اولوب ماللرنده لایقیله تصرف ایده‌جکلرینه دائر قناعت کلدکدنصکره ماللرینی کندیلرینه تسلیم ایدك وآنلرك ولیسی ویا وصیسی اولمقله ماللرینی وکندیلرینی

محافظه ايتمك ايچون ويرديككز عهدی ايفا ايدك نقصان براقمايك. زيرا؛ عهدكزدن الله‌ه قارشی اولسون، كرك اللهك قوللرينه قارشی اولسون سؤال اولنه‌جق ونقض ايدنلر مسئول وعهدينی يرينه كتيرنلرده مأجور اولاجقلردر. تكاليف الٰهيه‌نك كافه‌سی الله‌له قوللری آره‌سنده عهد اولديغی كبی قوللرك يكديكرينه قارشی معامله‌لری دخی عهددر. بناءً عليه؛ هرشخصك التزام ايتديكی عهدينی يرينه كتيرمسی واجبدر. شو حالده انسانلر بيننده جريان ايدن بيع وشرا، عقد ويمين، نذر وعقد صلح وعقد نكاح كبی معاملاتك كافه‌سی عهدده داخل اولديغندن بو آيت معاملاتك صحتنه وهر برينك مقتضاسنه كوره ايفاسنك وجوبنه دلالت ايتديكی كبی انسانلر بيننده جريان ايدن معاملاتك انتظامنی تأسيس وحسن جريانی تأمين ايتمشدر. چونكه؛ عهدينی ايفا ايتمه‌ين مسئولدر دينلجه هر عاقلك عهدينی ايفايه سعی ايتمسی لازمدر كه ايفا ايتمكله مسئوليتدن قورتولسون.

تفسير خازنده بيان اولونديغی وجهله اشد له مراد؛ **عقل كامل صاحبی اولوب مالنده تدبير وتصرفه قدرت كلوب خاتونله ازدواجه اهليتدر.**

*
* *

واجب تعالی ايتامك مالنی محافظه‌نك لزومنی بياندنصكره بالعموم معاملاتده اموالی ضياعدن محافظه‌نك لزومنی توصيه ايتمك اوزره ﴿ وَاَوْفُوا الْكَيْلَ اِذَا كِلْتُمْ ﴾ بيوريور.

[ذخيره‌يی اولچديككزده كيله‌نك حقنی ويرك، نقصان اولچمه‌يك.]

﴿ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ﴾

[وترازو ايله طارتديغكزده مستقيم وعدالتله طارتك.]

﴿ ذٰلِكَ خَيْرٌ وَاَحْسَنُ تَأْوِيلاً ﴾

[شو كيله‌نك حقنی ويرمك وعدالتله طارتمق نقصان ويرمكدن خيرلی وعاقبت جهتندن غايت كوزلدر.]

يعنی؛ هر خصوصده عهدكزی ايفا ايتمكله مأمور اولديغكز كبی صاتمش اولديغكز

ذخيره‌كزی مشتری‌یه ويرمك اوزره اولچديككزده كيله‌نك حقنی تمام ويرك، نقصان ويرمه‌يك كه غيرك حقوقنه تجاوز ايتمه‌سكز وطارتمقله صاتلمسی عادت اولان شيلری صاتوب ترازو ايله طارتديغكزده طوغرو وعدالتله طارتك، نقصان طارتمايك كه مشترينك حقنی آلمش اولميه‌سكز. ايشته شو طوغرو اولچمك وطارتمق؛ نقصان اولچمك وطارتمقدن خيرليدر ومعاملاتده طوغرولق رزقی جالب اولديغندن عاقبت جهتندن غايت كوزلدر. چونكه؛ ترازو وكيله‌دن چالان كيمسه حال حاضرده فضله برشی قازانير كبی كورونورسه‌ده چالمش اولديغی آز برشی آنك مالنك بركتنی محو ايتديكندن آنك عاقبتی فنادر. اما طوغرو اولان كيمسه آز قازانير كبی كورونسه‌ده نتيجه‌ده بركتلی ونمالی اولديغی جهتله عاقبتی پارلاق اولور.

فخر رازی وخازنده بيان اولونديغی وجهله اولچكده و ترازوده سرقت غايت آز اولديغی حالده بونلردن سرقت ايدن كيمسه حقنده تهديد شدتليدر. چونكه؛ ناسك بوتون معاملاتی اولچويه وطارتی‌يه تعلق ايتديكندن بونلرده خيرسزلق بوتون معاملاته خلل ويروب سكته ايراث ايتديكی جهتله معاملات تجاريه‌يی انتظامدن چيقارديغندن شرع شريف انتظام عالمه خادم وامنيت عامه‌يی وخلقك يكديكرينه اعتمادينی تأمين ايدن اولچكده وترازوده سرقتی شدتله منع ايتمشدر كه هر كس يكديكرندن امين اولسون وحقلری محفوظ قالسون. جناب حق، انسانلرك مرتبه‌لری بوتون مخلوقاتك فوقنده اولديغی حالده بويله آز برشيله نفسی تلويث ايتمكدن مرتبهٔ انسانيتی محافظه‌نك لزومنی قوللرينه توصيه ايتمشدر. زيرا؛ انسانك مرتبه‌سی بو كبی خسيس شيلردن پك يوكسكدر.

كيله‌ده تام اولچن و ترازويی عدالتله طارتان كيمسه‌نك عاقبت غنا وثروت صاحبی اولاجغنه اشارت ايچون جناب حق تام اولچمك وطارتمق خيرلی وعاقبتده كوزل اولاجغنی بيان ايتمشدر. چونكه تأويل؛ رجوع معناسنه اولان اَوْلْ كلمه‌سندن آلنديغنه نظراً **برشيئك عاقبتنده رجوع ايده‌جكی حاليدر.** شو حالده بر كيمسه دنياده كيله وترازوده طوغرولغی التزام ايتديكی تقديرده هر كس نظرنده امانت صاحبی اولوب اعتماد عامه‌يی وامنيت عموميه‌يی قازانوب توجه عامه‌يه مظهر اولاجغی جهتله آز زمان ايچنده بومثللو كيمسه‌لرك برچوق ثروت صاحبی اولديغی هر زمان كورولمكده‌در. شو بيان اولونان؛ دنيايه نظراً‌دركه، اما معاملاتده طوغرولغی التزام ايدن كيمسه‌نك آخرتده بويوك اجره نائل اولاجغی شبهه‌سزدر.

خلاصه ؛ اولچوده وطارتیده حقنی ویرمك وعدالته رعایت ایتمك واجب وبوصورتله عدالته رعایتك رزقی جالب وعاقبت یوندن غایت کوزل اولدیغی بوآیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی عهدی ایفا وکیله وترازووده عدالته رعایتله امردنصکره بیلمیه‌رك سوز سویله‌مکدن نهی ایتمك اوزره ﴿وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ﴾ بیوریور .

[سنك ایچون علم یقین اولمیان شیئه اتباع ایتمه .]

﴿إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَٰئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْؤُلًا﴾

[زیرا ؛ قولاق ، کوز ، قلب بونلرك جمله‌سی مسئولیت آلتنده‌در .]

یعنی ؛ انسان ایچون لازم اولان بیلدیکی شیئی سویلمکدر. بناءً علیه؛ سن بیلمدیکك شیلرك آرقه‌سنه اتباع ایتمه . زیرا ؛ ایشتدیکك یالانی طوغرو ظنیله سویلرسك. بناءً علیه؛ برطاقم مفتریاتده بولندیغك قولاغکدن و کورمکله برچوق فتنه وفساده سبب اولان کوزلرکدن ویالان وافترا ایجادینه سبب اولان قلبکدن سؤال اولوناجقسك . ایشته شو اعضالرك جمله‌سی مسئولیت آلتنده‌در . اوحالده برکیمسه حقنده بیلمدیکك برشیئی اسناد ایدوب بیلیرم دیمه وکورمدیککی کوردم ودویمادیغکی دویدم دیمکله ظن اوزرینه برکیمسه‌یی اتهام ایتمه . زیرا ؛ قولاق ، کوز وقلب شو اعضالرك جمله‌سندن صاحبی مسئولدر . بناءً علیه؛ مسئولیتدن قورتولمق ایچون بونلری حسن استعمال ایتمك لازمدر .

بیضاوینك بیانی وجهله بو آیتده بیلمدیکی شیئی اتباعدن نهی ایتمك ؛ اعتقادیاتده تقلیددن ویالان یره شهادتدن وغیره افترادن ویالاندن وسائر قبایحدن نهیی متضمندر . بناءً علیه؛ اعتقادیاتده ظنه اتباع ایتمك اصلا جائز دکلدر. اما عملیاتده ظنه اتباع جائزدر . مثلا مفتینك فتواسیله عوام ناسك عمل ایتمسی وشاهدلرك شهادتلریله حاکمك حکمی واجبدر . کذلك طبیبك دواسنی استعمال وقبله‌یی آرایان کیمسه‌یه برکیمسه‌نك خبریله عمل ایتمسی جائزدر .

آیتك ظاهرینه نظراً شو اعضالر ایشله‌دیکی عملدن مسئولدر . فقط اعضالر مسئول

اولونجه اعضالرك صاحبنك‌ده مسئول اولاجغی اولویتله ثابتدر . بوآیت جلیله، انسانی ظن اوزره حرکت ایتمکدن شدتله نهی ایتمشدر و رسول اللهك (من قفا مؤمناً بماليس فيه حبسه الله في ردغة الخبال حتى يأتي بالمخرج) قول شریفی‌ده بومعنایی تأیید ایدر . یعنی « برکیمسه بیلمدیکی ومؤمنده اولمیان برشیله مؤمنه اسناد ایده‌رك تابع اولور واومؤمنك آرقه‌سنه دوشرسه الله تعالی اوکیمسه‌یی اهل جهنمك یاغلرندن آقان ایرینلر ایچنده حبس ایدر. حتی اوکیمسه‌نك، بوعذابدن قورتاره‌جق برمخرج کتیرنجه‌یه یعنی توبه ایدنجه‌یه قدر حبسه ستحقاقی دوام ایدر » دیمکدر. شوحالده مؤمنده اولمیان برشیئی اسناد ایدن کیمسه‌نك جزاسی اهل جهنمك عصاره‌سی یعنی وجودلرندن آقان قانله قاریشیق صاری صولر ایچنده حبس اولمقدر . ایشله‌دیکی فعلی سببیله بوجزایه مستحق اولدقدنصکره ندامت ایدرسه او جزادن قورتولاجغنه حدیث شریف دلالت ایدر . خَبال ؛ **اهل جهنمدن آقان قانله قاریشمش صاری صولر** معناسنه‌در . رَدغة ؛ **اوصولرك طوپلانمش اولدیغی چوقوردر .** مخرج ؛ **محل خروج** دیمکدر، بوراده **توبه** معناسنه‌در . چونکه انسانی ایشله‌دیکی کناهك جزاسندن قورتاره‌جق مخرج؛ توبه‌در .

خلاصه ؛ انسانك علمی لاحق اولمادق برشیئه اتباع ایدوب سوز سویله‌مسی جائز اولمادیغی و کوزندن و قولاغندن و قلبندن مسئول اولاجغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی بیلمدیکی شیئی ظن اوزره سویله‌مکدن انسانی منع ایتدکدنصکره اخلاق ذمیمه‌نك باشلیجه‌سی اولان کبری نهی ایتمك اوزره ﴿وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا﴾ بیوریور .

[سن ارض اوزرنده کمال سرور وکبرله یورومه .]

﴿إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا﴾

[زیرا ؛ سن کبرکله ارضی دله‌مز واوزونلقده هیچ برطاغه بالغ اولامازسك .]

﴿ كُلُّ ذٰلِكَ كَانَ سَيِّئُهُ عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوهاً ﴾

[شونهی اولنان شیلرك هر برینك كناهی ربك تعالی عندنده مكروهدر .]

یعنی ؛ ای تكالیف الٰهیه ایله مكلف اولان انسان ! سن كمال غرور و سرور ایله كبر ایده‌رك یریوزنده یورومه . زیرا ؛ سن نه‌قدر شدتلی وسرت باصارق یورورسه‌ك ارضی ییرتامز و آیاقلركله یری ده‌له‌مزسك . چونكه ارض ؛ انسانلره تواضع اوزره حاضرلانمش اولدیغی حالده سن نه‌قدر كبر ایتسه‌ك وكندیكی بكنسه‌ك وباشقه‌لرینه فخر وغرور یاپسه‌ك آیاقلركله ارضی ده‌له‌جك قدر بر قدرته مالك دكلسك . شو حالده كبر ایده‌جك سنده نه كبی برقوت واركه كبر ایدرسك ؟ وسن نه‌قدر اوزون اولسه‌ك طاغلر قدر اوزون اولوب طاغلره واصل اولامیه‌جغكدن نه قدر كبر ایتسه‌ك وكندیكی نه‌قدر بویوك فرض ایتسه‌ك طاغلره مساوی اولامازسك . بناءً علیه ؛ یوروركن كبر ایده‌رك یورومه . زیرا ؛ كبر وغروركه بر سبب یوقدر . ایشته شو سوره‌نك بدایه‌سندنبری نهی اولونان شیلرك جمله‌سنك كناهی ربك تعالی عندنده مبغوض اولدیكه آیری آیری هر برندن نهی ایتمشدر . چونكه ؛ هر برلرنده انسان ایچون بویوك مضرتلر واردر .

بیضاوینك بیانی وجهله بو آیتده جناب حق انسانده كبرك حماقت اثری اولدیغنه اشارت ایتمشدر . چونكه ؛ « انسانك آیاغنك آلتنده ذلیل اولان طوپراغه بر تأثیر یاپامدیغی كبی اوزرنده اولان یوكسك طاغلره اولاشامدیغنی » بیان ایتمك ؛ « بو ایكیسی آره‌سنده محصور وضعیف بر مخلوق اولدیغك حالده كبر ایتمكه كندكده نه كبی لیاقت كورویورسك كه كبر ایدرسك » دیمكدر . زیرا ؛ سن طوپراغی ده‌لمكه وطاغه اولاشمغه مقتدر اولامانجه كندكده اولان ذل ومسكنتی دوشونوب تواضع ایتمك لازم ایكن بالعكس كبر وغرورك نره‌دن كلدی ؟ شو حالده ارض اوزرنده كبر ایده‌رك یورومه . زیرا ؛ اللهك نهی ایتدیكی شیلرك هپسی كوتودر . بناءً علیه ؛ كبر ایتمكه لیاقتك ده یوقدر .

(كل ذلك) بو سوره‌ده (لاتجعل مع الله الٰها آخر) آیتندن بورایه كلنجه‌یه قدر واقع اولان یكرمی بش مسئلهٔ مهمه‌یه اشارت اولدیغی قاضینك جملهٔ بیاناتندندر . آیتده (مكروهاً) مبغوض معناسنه مرضی مقابلیدر . یعنی « شو منهیاتك جمله‌سی مرضیٔ الٰهینك خلافی » دیمكدر .

*
* *

واجب تعالی شو بیان اولنان مسائلك وحی الٰهی اولدیغنی بیان ایتمك اوزره

﴿ ذٰلِكَ مِمَّا اَوْحٰى اِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ ﴾ بیوریور .

[شو سوره‌نك اولندن بورایه قدر ذكر اولونان احكام ؛ حكمتدن اولدیغی حالده حبیبم ! ربك تعالی‌نك سكا وحی ایتدیكی احكامدندر واخلاقده عدالتی متضمندر .]

﴿ وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهاً اٰخَرَ فَتُلْقٰى فِى جَهَنَّمَ مَلُوماً مَدْحُوراً ﴾

[سن اللهله برابر اللهك باشقه بر الٰه اتخاذ ایتمه كه مذموم ورحمت الٰهیه‌دن مطرود اولدیغك حالده جهنمه آتیلمیه‌سك .]

﴿ اَفَاَصْفٰيكُمْ رَبُّكُمْ بِالْبَنِينَ وَاتَّخَذَ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ اِنَاثاً ﴾

[ای مشركلر ! سز ظن ایدرمیسكز كه ربكز اولادك اكرمی اولان اوغلان اولادیله سزی اختیار ایتدی وشرافتله سزی متصف قیلدی‌ده كندی ذاتنه ملكلردن قیزلریمی اتخاذ ایتدی ؟]

﴿ اِنَّكُمْ لَتَقُولُونَ قَوْلاً عَظِيماً ﴾

[ای مشركلر ! سز الله تعالی وملكلر حقنده محقق بویوك سوز سویلر وافترا ایدرسكز .]

یعنی ، شو بیان اولونان مسائلك كلیسی حكمتدن اولارق رعایت واجب وجمیع ادیانده عمل ایتمك لازم اولان مسائل اعتقادیه وعملیه‌دن اولوب ربك تعالی‌نك سكا وحی ایتدیكی احكامدندر . چونكه ؛ بو احكامك جمله‌سی توحیدی وانواع خیراتی آمر وجمیع مكروهاتدن ناهیدر وسن اللهله برابر باشقه بر معبودك وجودینی اعتقاد ایتمه كه ملوم ورحمت الٰهیه‌دن اوزاق اولدیغك حالده جهنمه آتیلمیه‌سك . اكر شرك ایدرسه‌ك جهنمه مذموم اولارق آتیلیرسك وربكز سزه اوغلان اولادینی اختیاریله سزی صفوتده وشرافتده قیلدی‌ده كندینه ملكلری قیز اولادی اولارقمی اختیار ایتدی ؟ والله تعالی‌نك جمیع كمالاتی جامع

اولدیغنی اعتقاد ایتدیککز حالده ملکلری اولاد اتخاذ ایتدیکنی نصل سویلرسکز ؟ وبو کبی سوزلری سویلمکه جسارتی نره‌دن آلییورسکز ؟ زیرا ؛ سز الله تعالی وملکلر حقنده پك بویوك سوز سویلر واولاددن منزه اولان الله تعالی‌یه اولاد اسناد واولاد اسنادنده کندیکزی ربکزاوزرینه تفضیل ایدرسکز. زیرا ؛ سودیککز اوغلان اولادینی کندیکزه خاص قیلار وسومدیککز قیز اولادینی ربکزه مخصوص قیلارسکز .

فخررازینك بیانی وجهله احکام سابقه؛ توحیدله آمر وانواع خیراتی جامعدر وجمیع ادیانده رعایت اولنوب نسخ قبول ایتمه‌ین احکامدندر . بناءً علیه ؛ عین حکمت اولدیغنی جناب حق بو آیتده بیان ایتمشدر . چونکه حکمت ؛ **معرفت الٰهیه ایله برابر عمل ایتمك ایچون انواع خیراتی بیلمکدر .**

بیضاوینك بیانی وجهله هر امورك بدایه‌سی ونهایه‌سی توحید اولوب واعمالك اس الاساسی شرکی نفی ایتمك اولدیغنه اشارت ایچون شو بیان اولنان احکامك بدایه‌سنده شرکی ، نفیی افاده ایدن ﴿ لاتجعل مع الله الٰهاً آخر ﴾ ایله باشلاندیغی کبی خاتمه‌سی دخی ﴿ ولاتجعل مع الله الٰهاً آخر ﴾ نظمیله نهایت بولمشدر . بدایه‌ده دنیاجه شرك اوزره ترتب ایده‌جك ضرری؛ نهایتده آخرتجه ترتب ایده‌جك ضرری بیانله جناب حق قوللرینك نفسلرینی ضرردن وقایه ایتملرینه تنبیه ایلمش واوغول اولادینی کندیلرینه وقیز اولادینی ربلرینه تخصیص ایتملرینی انکار ایتمشدر .

الله تعالی ولد وزوجه اتخاذندن منزه اولدیغی حالده ولد اسنادی بویوك کناه اولدیغی کبی ملکلره؛ ارککلك ودیشیلکدن بری اولدقلری حالده آنلر حقنده قیزلردر دیمك دخی بویوك سوز وافترا اولدیغی بیان ایچون بویوك سوز سویله‌دکلرینی صراحةً ذکر ایتمشدر. چونکه؛ شو اسناد ایتدکلری شیلرك هر بری جناب حقك ترکیبنی واحتیاجنی ایجاب ایتدیکنده پك بویوك جنایت ایشله‌مشلردر . زیرا ؛ الوهیته احتیاج نسبت ایتمکدن دها بویوك بر جنایت اولاماز .

*
* *

واجب تعالی‌یه ولد اسناد ایدنلرك اعتقادلرینی ابطال ایتدکدنصکره ولد اسنادینك فنالغنی دفعاتله بیان ایتدیکنی ذکر ایتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِى هٰذَا الْقُرْاٰنِ لِيَذَّكَّرُوا وَمَا يَزِيدُهُمْ اِلَّا نُفُوراً ﴾ بیوریور .

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم که زوجه وولد کبی امارهٔ حدوث واحتیاجدن منزه اولان الله تعالی‌یه ولد اسناد ایتمك جنایت عظیمه اولدیغی شو قرآنده بز تکرار بتکرار بیان ایتدك که ناس بو مثللو باطل اعتقادك وخامتنی تذکر ایتسونلر ومتنصح اولسونلر . حالبوکه مشرکلر متنصح اولمق شویله طورسون نفس قرآن وقرآنك احکامی آنلرك نفرتلرینی وحقدن اعراضلرینی وباطله اصرارلرینی زیاده ایدر.] زیرا؛ قرآنی واحکامنی قبوله رغبت ایتمیوب دائما تکذیب ایتدکلرندن نفرت وفرارلری تزاید ایتمشدر . قرآنده ایسه ضروب امثال ودلائل قطعیه ایله دفعاتله کفرك فنا بر شی اولدیغی بیان اولوندی . بو بیاندن مقصد؛ انسانلرك لایقیله دوشونوب عبرت آلملری ومطلوب اولان غایه‌یه سهولتله واصل اولملریدر .

بیضاوینك بیانی وجهله بو آیتده ﴿ صرفنا ﴾ (کررنا) معناسنه‌در. یعنی « بز قرآنك بر چوق یرلرنده الله تعالی‌یه ولد اسنادینك باطل اولدیغنی مکرراً بیان ایتدك » دیمکدر. چونکه ؛ قرآنك بعض موضعنده بو اسنادك بطلانی، ضروب امثاله ودیکر موضعنده حکم قطعی ایله ودیکر موضعنده دلائل قطعیه ایله بیان اولونمشدر. زیرا؛ بر معنایی آکلاتمقده تکرار بتکرار سویلمکده الفت ایجاب ایتدیکی کبی ایشیدنلرك قلبلرینه‌ده اطمئنان ایجاب ایتدیکندن تأثیری زیاده اولاجغنه بناءً جناب حق مکرراً بیان ایتمش ولکن بو بیان مع التأسف کافرلرك نفرتلرینی موجب اولمشدر . جناب حق بو آیتده اهل ضلالك شدت عناد صاحبی اولدقلری کبی توفیقدن‌ده محروم اولدقلرینی بیانله ذم ایتمشدر . چونکه تکرار ذکر ایتمك ؛ الفت ومحبت ایجاب ایدرکن بالعکس نفرتی موجب اولمسی عناد وطغیانلرینك حدینی تجاوز ایتدیکنه دلالت ایدر والیوم قرآنه خصومت ایدنلرك حاللری‌ده بویله‌در . نه قدر قرآن اوقونسه واحکامی ذکر اولونسه ارباب قساوته تأثیر ایتمدیکی کبی نفرتلرینی تزیید ایتمکده اولدیغی کورولور .

خلاصه ؛ ناسك تذکر ایتملری ووحدانیته قولایلقله واصل اولملری ایچون قرآنده توحیدك دلائلی مکرراً ذکر اولوندیغی وحالبوکه بو ذکردن مقصد اولان استدلال حاصل اولمادیغی کبی توفیقدن محروم اولانلره ذکر اولونان دلائلك نفرت ویردیکی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی مشرکلرك اعتقادلرینی دلیل آخرله ابطال ایتمك اوزره ﴿ قُلْ لَوْ كَانَ مَعَهُ اٰلِهَةٌ كَمَا يَقُولُونَ اِذاً لَابْتَغَوْا اِلٰى ذِى الْعَرْشِ سَبِيلاً ﴾ بیوریور.

[حبیب ذی شانم! سن مشرکلره دی که «ای مشرکلر! سزك دیدیککز کبی اللهله برابر باشقه معبودلر اولمش اولسه ایدی آنلر موجود اولدقلری تقدیرده عرش اعلانك صاحبی اولان خالق تعالی ایله محاربه ایتمك وغالب اولوب ملکنی استیلا ایلمك اوزره یول آرارلردی. حالبوکه سزك معبوددر دییه‌رك عبادت ایتدیککز پوتلریکزك عرش اعلانك صاحبیله محاربه‌یه وآکا یول آرامغه اقتدارلری یوقدر. بناءً علیه؛ آنلر الله تعالی‌نك شریکی ونظیری اولامازلر».]

﴿ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يَقُولُونَ عُلُوّاً كَبِيراً ﴾

[ذات الوهیتی مشرکلرك دیدکلری نقائصك جمیعیسندن تنزیه ایدرم. زیرا الله تعالی؛ آنلرك دیدکلری واسناد ایتدکلری شیلرك جمله‌سندن پك بیوك علویتله عالی اولدی.]

یعنی؛ اللهله برابر باشقه معبودلر اولمش اولسه‌لر ایدی آنلر عرش اعلانك صاحبی اولان الله تعالی‌یه غلبه ایتمك اوزره یول آرارلر، البته بعضیسی بعضیسنه غلبه ایدردی. حالبوکه بویله برشی وقوع بولمادی. بناءً علیه؛ اللهله برابر معبود آخر یوقدر. چونکه؛ بیضاوینك بیانی وجهله اگر موجود معبود آخر اولسه کندی قدرتی صیناماق (دنه‌مك) ایچون یا محاربه‌یه قیام ایدر ویاخود کندینك عاجز، اللهك قادر اولدیغنی بیلیر اطاعته باشلار وعابدلر زمره‌سنه داخل اولور. شوحالده الله تعالی‌یه غلبه ایده‌جك برمعبودك بولونمامسی واجب الوجودك شریکی اولمادیغنه دلالت ایدر. الله تعالی‌نك وجودی مراتب وجودك اك اعلا طبقه‌سنده واجب الوجود اولدیغندن اولاد اتخاذندن منزهدر. زیرا ولد اتخاذی؛ زواله معروض اولان وجودلرك شانی اولدیغندن وجودك ادنی مرتبه‌سنك خاصه‌سیدر. چونکه؛ کندی زواله معروض اولونجه نسلنك منقرض اولمامسی ایچون ولد اتخاذینه احتیاج کورور واسبابنه توسل ایدر. بناءً علیه؛ زوالدن مصون اولان واجب

الوجودك ولد اتخاذینه احتیاجی یوقدر. ازلیدر، ابدیدر وجمیع صفات کمالیه ایله متصفدر. شوحالده ولد اتخاذی کبی خسیس شیلردن منزه وپك عالیدر.

***

واجب تعالی ذاتنك نقائصدن منزه اولدیغنی بیاندنصکره هرشیئك، الوهیتی نقائصدن تنزیه ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰوَاتُ السَّبْعُ وَالْاَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ ﴾ بیوریور.

[یدی قات کوکلر ویر وکوکلرده ویرده اولان جمله موجودات الله تعالی‌یی نقائصدن تنزیه ایدرلر.]

﴿ وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ ﴾

[موجوداتدن هیچ برشی اولمادی، الا اللهك ثناسنه ملابس اولارق نقائصدن تنزیه ایدرلر.]

﴿ وَلٰكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ ﴾

[ولکن سز آنلرك تسبیحلرینی آکلامازسکز.]

﴿ اِنَّهُ كَانَ حَلِيماً غَفُوراً ﴾

[زیرا؛ الله تعالی حلیمدر. چونکه؛ تسبیحدن غفلت ایدنلرك عذابلرینی تعجیل ایتمز. وغفوردر. زیرا؛ قوللرینك کناهلرینی ستر ایدر.]

یعنی؛ کوکلر ویر وبونلرده اولان موجوداتك جمله‌سی الله تعالی‌یی لوازم امکان وامارهٔ حدوثدن تنزیه ایدرلر. زیرا؛ جمله‌سی حادث اولدیغندن کندیلرینی ایجاد ایدن وجمیع صفات کمالیه ایله متصف بر موجد قدیمك وجودینه دلالت ایدر ولسان حال ایله تقدیس ایدرلر. وموجوداتدن هیچ برشی اولمادی، الا لسان حال ایله موجد حقیقینك ثناسنه مقارن اولارق جناب حقی هربری کندی حالی ولسانیله نقائصدن تنزیه ایدرلر ولکن سز آنلره نظر عبرتله باقمادیغکزدن تسبیحلرینی آکلامازسکز. حالبوکه موجوداتك

جملەسندە اولان ضایع غریبەدە صانعك جمیع كمالاتلە متصف وبالعموم نواقصدن منزه اولدیغنە دلالت واردر. الله تعالی تسبیحدن غفلتكزه بناءً عذابكزی تعجیل ایتمز. زیرا؛ الله تعالی حلیمدر كه تسبیحی ترك ایدنلری درحال مؤاخذه ایلمز وغفوردر كه كناه ایشلەینلره توبه ایدنجەیە قدر مساعده ایدر وتوبەلرینی قبول ایلە عصیانلرینی ستر ایدر.

فخررازینك بیانی وجهلە حیات شانندن اولان مكلف؛ **واجب تعالییه ایكی جهتدن تسبیح ایدر: برنجیسی؛ سبحان الله مثللو الفاظ تقدیسیەلی لساننده ورد ایتمكله تسبیح ایدر. ایكنجیسی؛ قدرت الٰهیەنك كمالاتنه دلالت ایدن احوال خصوصیه وعمومیەسیله واجب تعالینك نقائصدن منزه اولدیغنه دلالتیله تسبیح ایدر.** اما حیات صفتی اولوب مكلف اولمیان بهایم وحیاتیتی اولمیان جمادات آنجق لسان حالله یعنی هر برنده اولان عجائب وغرائبك خالقك جمیع نقائصدن منزه اولوب وجمیع كمالاتلە متصف اولدیغنه دلالت ایتمك صورتیله تسبیح ایدرلر. چونكه تسبیحك معناسی؛ **نقائصدن منزه اولدیغنی بیان ایتمكدن** وشو صورتله بیان‌ده مخلوقاتك كافەسنده موجوددر.

یاخود آیتده تسبیح ایله مراد؛ **جمله مخلوقاتك تكلم صورتیله تسبیح ایتملریدر.** زیرا؛ جناب حق جمله مخلوقاته كندیلرینه كوره لسان ویروب هر مخلوقه كندی لسانیله ذاتنه تسبیح ایتدیرمسی بعید دكلدر. چونكه؛ مخلوقاتك كافەسنك لسانله تكلمه قابلیتلری واردر ویوقارودە بیان اولوندیغی وجهله اجسام؛ حیات وتكلم كبی عوارضی قبول ایتمكده مساویلردر. بناءً علیه؛ هر جملەسنك لسانله تكلملری ممكندر. ایشته شو قابلیت وامكان اوزرینه جناب حقك هر برینه لسان ویروب تكلم صورتیله تسبیح ایتدیرمسی قدرت الٰهیه نسبتله غایت قولای برشی اولدیغی جهتله آیتی بو معنایه حمل ایدوب لسان حالله تأویل ایتمەمك دها اولادر وآنلرك تسبیحلرینی بزم آكلامادیغمزی بیان ایتمك‌ده بو معنایی تأیید ایدر. چونكه؛ لسان حالله تسبیح آكلاشلدیغندن او معنایه نظراً آكلامادیغمزی بیان زائد اولور و بزم آنلرك لسانلریله تسبیحلرینی فهم ایتمەمكلكمزدن مخلوقات سائرەنك لسانله تسبیح ایتمەملرینی ایجاب ایتمز. بناءً علیه؛ آنلرك كندیلرینه مخصوص لسانلریله تسبیحلری واردر ولكن بز بیلمەیز.

«آغاجلرك واوتلرك یاش اولدقلرنده تسبیح ایدوب قورودقلرنده تسبیحدن قالدقلرینه» دائر وارد اولان حدیث شریف‌ده بو معنایی تأیید ایدر.

خلاصه؛ سموات وارض وآنلرده موجود اولان مخلوقاتك ربلرینی تسبیح ایتدكلری وهر شیئك الله تعالی‌یی ثناسیله برابر تسبیح ایتدیكی ولكن بزم آنلرك تسبیحلرینی فهم ایتمدیكمزی والله تعالی تسبیحدن غفلت ایدنلرك غفلتنه مقابل درحال مؤاخذه ایتمدیكی وكناهلرینی ستر ایتدیكی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جملەسندندر.

*
* *

واجب تعالی وحدانیتنی وجمیع نقائصدن منزه اولدیغنی بیاندنصكره مرتبهٔ نبوتی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِذَا قَرَأْتَ الْقُرْاٰنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ حِجَابًا مَسْتُورًا ﴾ بیوریور.

[حبیبم سن قرآنی قرائت ایتدیككده بز سنكله آخرته ایمان ایتمەینلر آرەسنده بر پرده خلق ایدرز كه او پرده سنی ستر ایدر.]

﴿ وَجَعَلْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِى اٰذَانِهِمْ وَقْرًا ﴾

[وآخرته ایمان ایتمەینلرك قلبلری اوزرینه قالین بر پرده خلق ایدرز كه آنلرك قرآنی آكلاملرینه مانع اولور و قولاقلرنده آغیرلق خلق ایدرز كه قرآنی ایشتمكه موفق اولامازلر.]

یعنی؛ یا اكرم الرسل! سن كمال خشوع اوزره قرآنی تلاوت ایدوب رموزاتنه وحقایقنه مطلع اولدیغكده بز سنی دشمنلرك شرندن محافظه ایتمك اوزره سنكله آخرته ایمان ایتمەین دشمنلرك بیننده بر پرده خلق ایدرز كه او پرده سكاسوء قصد ایدەجك دشمنلرك كوزلرندن سنی ستر ایدر. بناءً علیه؛ آنلر سنی كورەمزلر وآنلر قرآنی فهم ایتمزلر. زیرا؛ بز آنلرك قلبلری اوزرنده بر پرده خلق ایدرز كه او پرده آنلرك، قرآنك حقایقنی آكلامالرینه مانع اولور وقولاقلرنده بر آغیرلق خلق ایدرز كه آنك سببیله قرآنك معناسنی آكلامادقلری كبی الفاظنی‌ده ایشتمزلر.

فخررازینك بیانی وجهله بوآیت جلیله قریشدن بعض کیمسه‌لر حقنده نازل اولمشدر. چونکه ؛ رسول‌الله ناس اوزرینه قرآنی اوقویوب تبلیغه باشلادیغنده قریشدن بعضیلری ایصلیق چالار وبعضیلری أللرینی بربرینه ورر وبعضیلری شعرلر سویلمکله خلقك ذهنی تشویش ورسول‌اللهه اذا ایدرلردی . ایشته اومثللو کیمسه‌لرك احوالنی بیان وآنلری ذم ایچون الله تعالی بو آیتی انزال بیورمشدر .

حتی (تبت) سوره‌سی نازل اولونجه (ابی لهب)ك حرمی رسول‌اللهه وورمق اوزره ألنده برطاشله حضور رساله کلیر ومعیت نبویه‌ده بولنان (ابوبکر) حضرتلرینه «آرقداشك نره‌ده‌در؟ بنی ذم ایدرمش. بن بوطاشله آنك باشنی یاره‌جغم» دیمسی اوزرینه ابوبکر حضرتلری « رسول‌الله شعر سویلمدی‌که سنی ذم ایتسون » بیورمشدر. اوقادین کیری دونوب کیدنجه حضرت (ابوبکر) « یارسول‌الله ! بو کافره سنی کورمدی » دیدیکنده رسول‌اللهك بو آیتی قرائت ایتدیکی وآره‌مزه بر ملك پرده اولدی بیوردیغی مرویدرکه بو آیتك سری ایشته بوصورتله ظهور ایتمشدر .

آیتده حجاب مستورله مراد ، الله تعالی‌نك آنلرك کوزلرنده خلق ایتدیکی بر پرده‌درکه اوپرده سببیله آنلر رسول‌اللهی سوءقصد زماننده کورمزلردی دیمکدر (مستوراً) اسم مفعول صیغه‌سی اوزرینه اسم فاعلدر. بناءً علیه معناسی؛ بر حجاب که ساتر یعنی اورتر دیمکدر. چونکه حجاب؛ساتر یعنی اورتوجیدر، یوقسه اورتولمش معناسنه دکلدر. اکر ﴿مستوراً﴾ اسم معناسنه اولسه اورتولی بر حجاب دیمك اولورکه بونك‌ده برمعناسی اولماز. کرچه کافرلر هرشیئی دویوب ایشیتیرلر و کورورلرسه‌ده ایشتمکدن وکورمکدن حاصل اولاجق منفعتدن محروم اولدقلرینه اشارت ایچون قلبلرینه وکوزلرینه پرده چکلمش کبی کور وصاغیر منزلنده اولدقلری بیان اولونمشدر. چونکه آنلر؛ ارباب لساندن قلبلریله معنایی فهم ایدر وقولاقلریله الفاظی ایشیتیر اولدقلری حالده ارادهٔ جزئیه‌لرینی ایشتمکه وآکلامغه صرف ایتمکدن امتناع وحتی دویمقدن استنکاف ایده‌رك آیات بیناتك معنالرینی دوشونمکدن یوزچویروب اصلا میل ایتمدکلرینه اشارت ایچون واجب تعالی بوآیتده قلبلری پرده‌لی و قولاقلری صاغیر اولدیغنی بیان ایتمشدر . زیرا ؛ منفعتی فوت اولان نعمت یوق حکمنده‌در وقلبلرینك معنایی آکلامقدن خالی اولدیغنی بیاندنصکره قولاقلرینك ایشتمکدن امتناع

ایتدیکنی بیان؛ کافرلرك حماقتده ترقیلرینی بیان ایچوندر. یعنی؛ « قلبلریله معنایی آکلامق شویله دورسون هرکسك ایشتدیکی الفاظی بیله ایشتمکه قولاقلرینی صرف ایتمزلر» دیمکدر.

*
* *

واجب تعالی کافرلرك قرآنی ایشتمك ایچون قلبلرینی وقولاقلرینی صرف ایتمدکلرینی بیاندنصکره کافرلرك قرآندن فرار ایتدکلری کبی توحیددن دخی فرار ایتدکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِى الْقُرْاٰنِ وَحْدَهُ وَلَّوْا عَلٰى اَدْبَارِهِمْ نُفُوراً ﴾ بیورییور .

[حبیبم! سن، قرآنده یالکز اولدیغی حالده ربك تعالی‌یه ذکر ایتدیککده آنلرسندن نفرت ایدر اولدقلری حالده آرقه‌لرینه دونرلر .]

یعنی ؛ قرآنك اللهك ذکرینه ووحدانیتنه متعلق آیتلرینی تلاوت ایدوب مشرکلرك پوتلرینی ذکر ایتمکسزین یالکز الله تعالی‌یی ذکر ایتدیککده کافرلر آرقه‌لری اوزره نفرت ایده‌رك دونرلر وتوحیدی مشعر اولان آیته اصلا التفات ایتمزلر . چونکه؛ شرکله مألوف اولدقلرندن وحدانیتی ایشتمزلر .

فخررازینك بیانی وجهله مشرکلرك قرآنه قارشی وضعیتلری؛ ایکیدر: برنجیسی؛ قرآنك اللهی ذکر اوزره مشتمل اولان آیتلری تلاوت اولوندیغنده معناسنی فهم فکرلرینی صرف ایتمیوب مبهوت اولارق حیرتده قالملریدر. ایکنجیسی ؛ کلمهٔ توحیدی متضمن اولان آیتلر اوقوندیغنده کمال نفرتله فرار ایتملریدر .

تفسیر طبریده بیان اولوندیغی وجهله قوم نوح حضرت نوحك نصایحنی ایشتمه‌مك ایچون أللریله قولاقلرینی طیقادقلری کبی قوم رسول الله‌ده توحیدی وتوحیده دلالت ایدن آیتلری ایشتمه‌مك ایچون حضور رسالتدن فرار ایدرلردی .

*
* *

واجب تعالی قرآندن فرار ایتدکلرینی بیاندنصکره قرآنی دیکله‌ینلرك نه کبی غرضه

مبنی دیکله‌دکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَسْتَمِعُونَ بِهٖ اِذْ يَسْتَمِعُونَ اِلَيْكَ وَ اِذْ هُمْ نَجْوٰى ﴾ بیوریور .

[حبیبم ! مشرکلر سنك سوزیکی ایشتدکلرنده نه‌کبی غرضه وسببه مبنی ایشتدکلرینی بز هرکسدن زیاده بیلیرز ونصل بیلمیه‌لم. سن سویلرکن آنلر حقکده‌وکندی آره‌لرنده فیصلتی صاحبلریدر .]

یعنی ؛ یا اکرم الرسل ! سن کافرلرك سوزیکی وقرائتکی دیکله‌یوب دیکله‌مدکلرینه التفات ایتمه. زیرا ؛ آنلر سوزیکی وتلاوتکی ایشتدکلرنده تکذیب واستهزا ایتمك غرضنه بناءً ایشتدکلرینی بز هرکسدن زیاده بیلیرز . زیرا ؛ سن سویلرکن آنلر بینلرنده فیصلتی‌یه باشلارلر .

تفسیر خازنده بیان اولوندیغی وجهله مشرکلر قرآنی برغرض صحیحه مبنی دیکله‌مز، بلکه استهزا وتکذیب کبی برغرض فاسداوزره دیکلرلردی. حتی رسول‌الله قرآن تلاوت ایدرکن بینلرده فیصلتی یاپارلردی . چونکه ؛ آنلردن بعضیلری حاشا رسول اللهه « مجنوندر » ، بعضیلری « ساحردر » وبعضیلری « کاهندر » دیمکله بربرلرینه کیزلیجه سویلرلردی. بناءً علیه؛ جناب حق بو آیتله رسولنه آنلرك حالنی بیلدیرمکله قرآنی دیکله‌یوب دیکله‌مه‌ملرینه التفات ایتمه‌مسنی توصیه ایتمشدر. چونکه ؛ ظاهرده دیکلر کبی کورونسه‌لر بیله باطنده مقصدلری فاسد وعداوتلری کیزلیدر . شوحالده جناب حق بو آیتله رسولنی تسلیه ایتمشدر . چونکه « آنلرك نه کبی سببه مبنی دیکله‌دکلرینی بز بیلیرز » دیمك؛ « علممزك مقتضاسی غرض فاسدلرینك وفیصلتیلرینك جزاسنی ویریرز » دیمکدر .

(واذهم نجوى) نجوى مصدر اولدیغنه نظراً (اذهم ذونجوى) یعنی **آنلر نجوى صاحبلری** دیمکدر . چونکه ؛ مشرکلر عین نجوى اولمازلر، بلکه نجوى صاحبلری اولور. **یاخود** فیصلتیلرینك چوقلغندن کنایه اولمق اوزره « آنلر حبیبم! سنك حقکده او قدر فیصلتی یاپارلرکه کأن عین فیصلتی کسلمشلردر » دیمکدر .

اهل حقه قارشی باطلی ارتکاب ایدنلرك هرزمانده حاللری؛ کیزلی قونوشمق وحقی ییقمق ایچون بر طاقم افترالر تصنیع وحقی التزام ایدنلری راحتسز ایلمك ایچون

شوراده بوراده فیصلتی یاپمق وحقی اورتمکدر . لکن هرزمان حق غلبه ایدر و باطلی ارتکاب ایدنلرك حیله‌لری آیاقلرینه دولاشمقدن خالی قالماز .

*
* *

واجب تعالی کافرلرك رسول‌الله حقنده کیزلی قونوشدقلرینی اجمالاً بیاندنصکره کیزلی سوزلرینك نه‌دن عبارت اولدیغنی تفصیلاً بیان ایتمك اوزره ﴿ اِذْ يَقُولُ الظَّالِمُونَ اِنْ تَتَّبِعُونَ اِلَّا رَجُلاً مَسْحُوراً ﴾ بیوریور .

[ذکر ایت حبیبم ! شول زمانی‌که اوزمانده ظالملر سکا تبعیت ایدن مؤمنلره « سز اتباع ایتمزسکز ، الا سحر اولونمش بر رجله اتباع ایدرسکز » دیرلر .]

﴿ اُنْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْاَمْثَالَ فَضَلُّوا ﴾

[نظرایت باق حبیبم که ظالملر سکا ضروب امثالی نصل بیان ایتدیلر وضروب امثالی بیانله طریق حقدن نصل چیقدیلر .]

﴿ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلاً ﴾

[بناءً علیه ؛ آنلر طریق حقه سلوکه قادر اولامازلر .]

یعنی ؛ ذکر ایت یا اکرم الرسل ! شول زمانی‌که اوزمانده سکا وقرآنه ایمان ایتمه‌ین ونفسنه وسائر ابناء جنسنه ظلم ایدن معند ظالملر اهل ایمانه « ای مؤمنلر ! سز اتباع ایتمه‌دیکز ، آنجق سحر اولونمش و عقلی مختل اولمش و سوزی بربرینه قاریشمش برکیمسه‌یه اتباع ایدییورسکز. بناءً علیه؛ سزك تبعیتکز خطادر» دیمکله سکا تبعیت ایدن اهل ایمانك ذهنلرینی اغفال ایتمك ایسترلر. نظرایت کور حبیبم! سکا ساحر، شاعر وکاهن دیمك کبی نصل ضروب امثاللربیان ایتدیلرکه سنی بعضاً شاعره‌وبعضاً کاهنه وبعضاً ده ساحره تشبیه ایتدیلر وشو اسناد ایتدکلری شیلرك جمله‌سنده طریق حقدن چیقدیلر وافترا وبهتانله ضلالتی ارتکاب ایتدیلر . بناءً علیه ؛ کندیلرنجه هرکس نظرنده قبول اولوناجق طعنه صالح بریول بولمغه قادر اولامادیلر . زیرا ؛ طعنه وسیله اتخاذ ایتدکلری

شیلرهر کسجه حسن قبول کوره‌مدیکی کبی عالمه قارشی کولونج برشیلر اولدیغندن نه‌دیه‌جکلرینه شاشدیلر وحیرتده قالدیلر وهر کسه دیکله‌نه‌جك برشی بولوب ایچندن چیقامادیلر. چونکه؛ رسول‌الله حقنده نه سویله‌سه‌لر کندی قلبلرینك ایناناماديغی بر طاقم هذیاندن عبارتدر.

بو آیتده ضلالتلری ایله مراد؛ **رسول‌اللهه اسناد ایتدکلری شیلرده ضلالت اولدیغنه اشارت ایچوندر** ضلالتلرینك ضروب امثالك نتیجه‌سی اولدیغنه دلالت ایدن **فا** لفظیله وارد اولمشدر.

فخررازینك بیانه نظراً بو آیت؛ قریشدن بعض کیمسه‌لر حقنده نازل اولمشدر. چونکه؛ رسول‌الله قریشك اشرافنی دعوت ایتمسنی حضرت علی‌یه امر ایدر وحضرت علی ده آنلری دعوت ایدر. رسول‌الله قرآن اوقور وآنلری کلمهٔ توحیده دعوت ایدر واوراده بولنان اشراف، رسول‌اللهه لایق اولمادق شیلری بینلرنده سویله‌شورلر. جناب حق آنلرك حاللرینی بو آیتله رسولنه تصویر ایدر. شو روایته نظراً قریش اشرافی یکدیکرینه «آمان تابع اولمایك. اکر تابع اولورسه‌کز بر رجل مجنونه تابع اولورسکز» دیه‌رك بربرلرینه وصایاده بولوندیلر وبونلرك بو منوال اوزره فیصلیتیلری ظلم اولدیغنه اشارت ایچون واجب تعالی آنلری ظالم عنوانیله ذکرله ظلملرینی تصریح ایتمشدر. چونکه بیضاوینك بیانی وجهله مقام؛ ضمیر مقامی ایدی. زیرا ﴿اذ یقول الظالمون﴾ یرنده (اذ یقولون) دنیلسه اولابیلیرکن ضمیر یرنده اسم ظاهر اولارق ﴿الظالمون﴾ کلمسی سویله‌دکاری سوزلرك ظلم اولدیغنی عالمه اعلان ایتمك وبو مثللو افترادن هرکسك حذر ایتمسی لازم اولدیغنی بیلدیرمکدر.

*
* *

واجب تعالی کافرلرك الٓهیاتده ونبویاتده شبهه‌لرینی بیاندنصکره امر آخرتده شبهه‌لرینی بیان ایتمك اوزره ﴿وَقَالُوٓا اَئِذَا كُنَّا عِظَامًا وَرُفَاتًا اَئِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا﴾ بیوریبور.

[کافرلر دیدیلر که «بز وفات ایدوب چورومش کمیك وتوز اولوب روزکارلر صاوورديغنده قبریمزدن قالقوب یکی برمخلوقمی اولاجغز؟»] کافرلر ایشته بو سوزلریله حشری واحوال آخرتی انکار ایتدیلر.

﴿رفاتاً﴾ **بر شیئك اوفانوب روزکار کونوره‌جك قدر اینجه توز اولمسیدر**. کافرلرك شبهه‌لری؛ «انسان وفات ایدنجه اعضالری قورور وچورور طوپراغه قاریشیر. بناءً علیه؛ وجود انسانده بولنان اجزاء مائیه صویه واجزاء ترابیه طوپراغه واجزاء ناریه آتشه واجزاء هوائیه هوایه قاریشدقدنصکره بونلرك جمعی وعینیله حیات بولمسی ممکن دکلدر» دیرلر. بو شبهه‌نك منشائی؛ قدرت الٓهیه‌یی ضعیف ونقصان کورمکدر. چونکه؛ الله تعالی‌نك علمنك کمالنی وقدرت تامنی اعتقاد ایدنلره بونلر ایچون شبهه‌یه محل قالماز. زیرا؛ الله تعالی جمیع جزئیاتی بیلنجه انسانك اجزاسی هرنه‌قدر عالمك اجزاسنه قاریشورسه‌ده هرجزئی علم الٓهیده معلوم وممتاز اولدیغندن بهرذره‌سنی واجب تعالی‌نك جمع ایده‌جکنده شبهه یوقدر. والحاصل الله تعالی ممکناتك کافه‌سنی ایجاده قادر اولونجه انسانك طاغلمش اجزالرینی جمع ایتمکه وعقلنی وفکرینی وسائر حسلرینی اعاده‌یه دخی قادردر. بناءً علیه بو آیت جلیله؛ حشرك، **موتانك اجزاء متفرقه‌سنی جمع ایتمك صورتیله اولاجغنه دلالت ایدر**.

*
* *

واجب تعالی احوال آخرت حقنده کافرلرك شبهه‌لرینی بیاندنصکره آنلرك شبهه‌لرینه جوابی بیان ایتمك اوزره ﴿قُلْ كُونُوا حِجَارَةً اَوْ حَدِيدًا ۝ اَوْ خَلْقًا مِمَّا يَكْبُرُ فِى صُدُورِكُمْ﴾ بیوریبور.

[حبیبم! حشری انکار ایدن کافرلره سن دی که «سز طاش ویاخود دمیر ویاخود قلبکزده دها بویوك حیات شانندن اولمیان برمخلوق اولك. بونلردن بریسی اولسه‌کز دخی الله تعالی سزه حیات ویرر».]

﴿فَسَيَقُولُونَ مَنْ يُعِيدُنَا﴾

[دمیر، طاش ودها بویوك مخلوق اولدقلرنده دخی حیات بولاجقلری بیان اولونونجه ینه او کافرلر «بزی کیم اعاده ایده‌جك وبزی اعاده‌یه کیمك قدرتی کافی اولابیلیر» دیمکله قدرت الٓهیه‌یی انکار ایدرلر.]

﴿قُلِ الَّذِى فَطَرَكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ﴾

[حبیبم! سن آنلره دی که « سزی اول خلق ایدن ذات اجل واعلا اعاده ایدر ».]

﴿ فَسَيُنْغِضُونَ اِلَيْكَ رُؤُسَهُمْ وَيَقُولُونَ مَتَى هُوَ ﴾

[سن آنلره « سزی اول امرده خلق ایدن اعاده ایده‌جك » دیمکله جواب ویرنجه آنلر سکا قارشی تصدیق ایدر کبی باشلرینی صاللارلر ودیرلرکه « نه زمان او قیامت ونره‌ده‌در او کون؟ ».]

﴿ قُلْ عَسَى اَنْ يَكُونَ قَرِيباً * يَوْمَ يَدْعُوكُمْ ﴾

[حبیبم ! « قیامت نه زماندر ؟ » دییه‌نلره سن دی که « قیامتك وقوعی یقین مأمولدر شول کونده که او کونده ربکز سزی محاسبه ایچون دعوت ایدر وسزده قیامتك وارلغنی بیلیرسکز ».]

﴿ فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِ وَتَظُنُّونَ اِنْ لَبِثْتُمْ اِلاَّ قَلِيلاً ﴾

[ربکز دعوت ایدنجه ربکزك دعوتنه ملابس اولارق سز اجابت ایدر ودنیاده آز برزمان مکث ایتدیککزی ظن ایدرسکز .]

یعنی ؛ یا اکرم الرسل ! حشری انکار ایدن کافرلری الزام ایچون سن دی که « ای مشرکلر! سز حشری انکار ایتمه‌یك . زیرا ؛ انسانلرك او چورومش اولان اجزالرینك دنیاده حیاتلری سبق ایتدیکندن آنلری تکرار احیا؛ اسکی حیاتلرینی اعاده اولدیغی جهتله بومثللو حشر ، بعید عد ایدیله‌جك برشی دکلدر . چونکه ؛ اولدن حیاتله الفت ایدن اجزانك تکرار حیات بولمسنده غرابتی موجب برشی یوقدر ، بلکه سز اصلا حیات ایله الفت ایتمدك طاش، دمیر ویاخود قلبکزده پك بویوك اولان سموات وارضدن حیات قبول ایتمسی غایت اوزاق اولان برمخلوق اولك. شو طاش ، دمیر ویا باشقه حیاتله متصف اولمادق برمخلوق اولسه‌کز وبونلرك حیات بولملری سزك نفسکزده غایت اوزاق اولدیغی حالده بونلردن بریسی اولدیغکزده بیله ینه الله تعالی سزی احیا ایدر . شو حالده طاش ، دمیر اولدیغکزده احیایه قادر اولونجه اولدن حیاتله الفت ایتمش اولان اجزالریکزی نه‌دن احیایه قادر اولماسون وبونی نه ایچون اوزاق عد ایدرسکز ؟ » دیمکله سن جواب

ویرنجه او کافرلر عناد ایده‌رك البته دیرلرکه « بزی وفات ایدوب چورومش کمیك اولدقدنصکره کیم اعاده ایده‌جك وبومثللو احیایه کیم قادر اولابیلور؟ ». بوسوزلریله قدرت الهیه‌یی انکاره جرأت ایدرلر. آنلرك بوانکارلری اوزرینه حبیبم! سن دی که « سزی شول الله تعالی احیا ایدرکه او الله تعالی سزی ابتداء حالکزده خلق ایدن خالقکزدر زیرا ؛ بر ماده و مثال سبق ایتمکسزین اول امرده سزی ایجاده قادر اولان الله تعالی البته اعاده کزه دخی قادردر». سن بویله جواب ویرنجه آنلر استهزا طریقیله باشلرینی صاللارلر وسکا قارشی کوزلریله وقاشلریله ظاهرده تصدیق ایدر کبی کورونورلر، حالبوکه مقصدلری استهزادر وباشلرینی تحریك ایده‌رك « نه‌زماندر قیامت ونه‌وقت اولاجق بو احیا ؟ اول کچن رسوللرده سنك کبی بودعواده بولوندیلر. حالبوکه آنلر کیده‌لی بیکلرجه سنه اولدی ، حالا وقوع بولمادی. یامحمد! صلى الله عليه وسلم سن‌ده آنلر کبی حشر وقوعنی ادعا ایدیورسك . بو؛ بیلنمز وتوکنمز بردعوادر» دیمکله مدافعه ایدرلر. سن بومدافعه‌لرینه جوابده‌دی که « قیامتك وقوعی یقین اولمسی مأمولدر . زیرا ؛ امر رسالت بیتدی و اساس دین تحکیم اولوندی . بناءً علیه ؛ چوق زمان کچمز وقوعبولور . شوحالده حشرك وقوعنی کوزه‌تك شول کونده که او کونده ربکز حشر ایدر ومحاسبه‌کز ایچون سزی دعوت ایدروسزده ربکزك قدرتنی اقرار وثنا ایدر اولدیغکز حالده کمال اطاعتله اجابت ایدرسکز ویوم قیامتك شدتنی واوزون مدتنی کورونجه دنیاده دورمادیکز ، الا آز برمدت دوردیغکزی ظن ایدرسکز. چونکه؛ دنیانك مدتی وسزك عمرکز نه‌قدر اوزون اولسه قیامت کوننه نسبتله غایت آزاولدیغندن دنیاده برچوق زمان کچدی قیامت حالا وقوع بولمادی دیدیککز حالده قیامتده دنیانك مدتی نظرکزده غایت آز اولاجقدر »

تفسیر خازنده بیان اولوندیغی وجهله کافرلره طاش ودمیر اولملریله امر ؛ آنلری تعجیز ایچوندر . کافرلرك قلبلرنده بویوك اولان مخلوقله مراد ؛ بر دکوکلر اولمق احتمالی اولدیغی کبی أولوم اولمق احتمالی‌ده واردر. چونکه؛ انسانلرك نظرنده أولومدن دها بویوك برشی یوقدر . یعنی « سزك نظرکده پك بویوك اولان أولوم اولسه‌کز دخی الله تعالی سزی ینه احیا ایدر » دیمکدر .

شو حالده امر حقیقی اولمیوب امر تعجیزی اولونجه معنای نظم: [بالفرض والتقدیر

سزحیاتله الفت ایتمه‌ین مخلوقاتدن بریسی اولسه‌کز دخی الله تعالی سزی احیا ایدر. زیرا؛ قدرتی بونلرك جمله‌سنی احیایه کافی اولونجه سزی احیایه قادر اولاجغی اولویتله ثابتدر.]
یعنی « چوروموش کمیك اولمایکزده کمیکدن‌دها سرت طاش ودها قوتلی دمیر ودها بویوك بر مخلوق اولك. زیرا؛ بونلردن بریسی دخی اولسه‌کز سزی الله تعالی احیا ایدر. چونکه؛ سزك اجزا کزك حیاتی قابلدر والله تعالی ده احیایه قادردر » دیمك اولور. کافرلرك انکاری؛ **ایکی شیئه منحصردر: برنجیسی؛ چوروموش کمیکك حیات قابلیتنی انکار، ایکنجیسی؛ جناب حقك احیایه قدرتنی انکاردر**. بونك هرایکیسنه‌ده جواب ویرلمشدر.

بو آیتده حمدله مراد؛ **امر الٰهیدر**. بوکا نظراً **معنای نظم**: [الله تعالی سزی دعوت ایدر، سزده امر الٰهی‌یه اجابت ایدرسکز] دیمکدر. یاخود **حمد** له مراد؛ **الله تعالی‌یی معرفت وطاعت وقدرتنی ثنادر**. بوکا نظراً **معنای نظم**: [ربکزك سزی حساب ایچون دعوت ایتدیکی کونده الٰهی بیلیر وامرینه اطاعتله قدرتنی ثنا ایدر اولدیغکز حالده دعوتنه اجابت ایدرسکز] دیمکدر. الله تعالی‌نك کلامنده ﴿ عسی ﴾ کلمه‌سی **واجب** معناسنه اولدیغندن « قیامت البته یقین » دیمکدر.

*
* *

واجب تعالی کافرلرك آخرتی انکارلرینه ویریله‌جك جوابی بیاندنصکره کافرلری ارشاد ایچون‌سویلنه‌جك سوزلرك‌غایت ملایم‌اولمسنی توصیه‌ایتمك اوزره ﴿ وَقُلْ لِعِبَادِى يَقُولُوا الَّتِى هِىَ اَحْسَنُ ﴾ بیوریور.

[حبیبم ! مؤمن قوللریمه سن‌دی‌که « آنلر کافرلری ارشاد ایچون سویلشدکلرنده غایت کوزل وطاتلی سویله‌سونلر ».]

﴿ اِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْزَغُ بَيْنَهُمْ ﴾

[زیرا؛ شیطان بینلرینی فتنه ایله تحریك وآره‌لرینه شر قویار.]

﴿ اِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْاِنْسَانِ عَدُوًّا مُبِينًا ﴾

[چونکه شیطان؛ انسانه عداوتی میدانده بردشمن اولدی.]

یعنی؛ یا اکرم الرسل ! سن وعظ ونصیحت صورتیله مؤمن قوللریمه دی‌که آنلر اصحاب ضلالی ارشاد ایچون سوز سویله‌مك وآنلرله مداوله‌ٔ افکار ایتمك اوزره سوزه باشلادقلرنده کافرلرك قلبلرینی یوموشاته‌جق ورقتلرینی جلب ایده‌جك سوز سویلسونلر وحسن قبول کوره‌جك کوزل سوزلری انتخاب ایده‌رك طریق حقه دعوت ایلسونلرکه سوزلرینك تأثیری اولسون وآغیر وقلبلرینی آجیده‌جق سوز سویلمسونلر. قلبی رنجیده ایده‌جك‌سوزك تأثیری اولمادیغی کبی آره‌لرنده فتنه‌یه‌ده بادی اولور. زیرا شیطان؛ بینلرینی‌افسادله فتنه‌یه دوشورور. حتی فتنه‌یی منازعه‌یه ومنازعه‌یی مقاتله‌یه قدر ایلروله‌تیر. وآره‌ده خصومتلر میدانه کلنجه نصیحتدن غرض فوت اولدیغی کبی برچوق ضررلر میدانه کلیر. چونکه شیطان؛ عداوتی آچیق بردشمندر وعداوتی ظاهر اولدیغی کبی فتنه‌سی‌ده دائمدرکه هرزمان فرصته منتظردر. بناءً علیه؛ أ لنه کچن فرصتی فوت ایتمز. شوحالده خلقی ارشاد ایچون نصیحت ایده‌جك کیمسه اوزرینه واجب اولان ناسی حقه دعوتده غایت طاتلی سویله‌یوب سرت سویله‌مه‌مکدر. چونکه؛ سوزده خشونت وغلظت دائما خصمك عنادینه وتمردینه سبب اولدیغی هرزمان کورولن احوالدندر. ایشته بو اساسه بناءً جناب حق قوللرینه کوزل سوزلرله سویلشملرینی امر ایتمشدر.

تفسیر طبریده بیان اولوندیغی وجهله ﴿ ینزغ بینهم ﴾ (یفسد بینهم) معناسنه‌دردر. یعنی « سوز سویله‌ینلر کوزل سویلسونلر. زیرا؛ فنا سویلرلرسه شیطان بینلرینی افساد واوسوز سببیله شری تحریك ایدر » دیمکدر.

*
* *

واجب تعالی نصیحت وارشاد ایچون سوز سویلیه‌جکلرك کوزل سویلملری لازم اولدیغنی بیاندنصکره سوزنی کوزل وچیرکین سویله‌ینلری بیلدیکنی بیانله هرکسك سویلدیکی سوزه دقت ایتمسی لازم اولدیغنی توصیه ایتمك اوزره ﴿ رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِكُمْ ﴾ بیوریور.

[سزك ربکز سزك حالکزی وسویلدیککز سوزیکزی هرکسدن زیاده بیلیر.]

﴿ اِنْ يَشَأْ يَرْحَمْكُمْ اَوْ اِنْ يَشَأْ يُعَذِّبْكُمْ ﴾

[اکر دیلرسه ربکز سزه مرحمت ایدر وا کر دیلرسه ربکز سزه عذاب ایدر .]

﴿ وَمَا اَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ وَكِيلاً ﴾

[یا اکرم الرسل ! بز سنی آنلر اوزرینه وکیل کوندرمدك .]

﴿ وَرَبُّكَ اَعْلَمُ بِمَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ﴾

[حبیبم ! ربك تعالی یرده و کوکلرده اولان جمله مخلوقاتی بیلیر .]

یعنی ؛ ای وعظ ونصیحت ایتمك صددنده بولنان کیمسه‌لر! وعظکزده اهالی‌یه « سز اهل ناردن‌سکز » و « هر بلایی کوره‌جکسکز » و « سز کوتو آدملرسکز » کبی شدت وغلظتلی سویله‌مه‌یك ، بلکه وعظکزده کوزل کلمه‌لر سویله‌یك واو کوزل کلمه‌لر شونلردر: « ای ناس! سزی برچوق نعمتلرله تربیه‌ایدن ربکز حالکزی وسوزیکزی، وعبادت ویا قباحتکزی سزدن دها زیاده بیلیر . اکر الله تعالی ایسترسه سزی عبادته موفق قیلار ومرحمت ایدر . بناءً علیه اراده‌کزی ایمانه وطاعته صرف ایدر نجات بولورسکز ویاخود ایسترسه سزی کفر وسائر معصیت‌اوزره أولدورر ابدی نارجهنمده قالیرسکز . شوحالده اللهه عبودیتك وظیفه‌سنی یرینه کتیرمکدن باشقه چاره‌کز یوقدر. بناءً علیه؛ اراده‌کزی خیره صرفله توفیق الٰهی‌یه مظهر اولمکزی دوشونه‌رك خیراته سعی ایدك که ثمره‌سنی کوره‌سکز » دیمکله خلقك رقتنی جلب‌ایده‌جك نصایحده بولونك. حالبوکه حبیبم ! بز سنی آنلر اوزرینه وکیل کوندرمدك ، بلکه بز سنی عبادته ترغیب ومعصیتدن تنفیر ایچون کوندردك. شوحالده سنك وظیفه‌ك آنلره احکام شرعیه‌یی تبلیغ ایتمکدر . بزم حال وشانمزده آنلرك اراده‌لرینی صرفه کوره خیره موفق قیلمق ویاخود شره آلت ایدوب رسوای ایتمکدر . بناءً علیه ؛ آنلره تبلیغ خصوصنده ملایم سویله وآنلردن واقع اولان یولسزلقلره تحمل ایت. زیرا ؛ ربك تعالینك علمی سزه منحصر دکلدر، بلکه سموات وارضده بولنان جمله مخلوقاتی وهربرینك احوالنی ولایق اولدقلری مرتبه‌لری بیلیر وعلمنك مقتضاسی هرکسك استحقاقنی ویرر .

نیسابوری وقاضینك بیانلرینه نظراً مشرکلرك اصحاب کرامه اذاده بك ایلری کیتملری واصحابك ده رسول اللهه شکایتلری اوزرینه بو آیتك نازل اولدیغی مرویدر. یاخود مشرکلردن بریسنك حضرت عمره سوکوب حضرت عمرك آنی تأدیبه قیام ایتمسی اوزرینه بو کبی یولسزلغی عفو ومداراتله امر ایتمك اوزره بو آیتك نازل اولدیغی مرویدر . شو روایته نظراً آیت ؛ هرحالده یولسزلق ایدنلره مدارات ایتمك لازم اولدیغنه دلالت ایدر .

*
* *

واجب تعالی جمله‌نك احوالنی بیلدیکنی بیاندنصکره انبیادن بعضیسنی بعض آخر اوزرینه تفضیل ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّنَ عَلٰى بَعْضٍ وَاٰتَيْنَا دَاوُدَ زَبُوراً ﴾ بیوریور .

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم که بز انبیادن بعضیلرینی بعضیلری اوزرینه تفضیل ایتدك وانبیادن داوده زبور اسمنده کتابی ویردك .]

یعنی ؛ الله تعالی هرشیئی و هرکسك حالنی بیلدیکندن ناسدن بعضیلرینی نبوته و بعضیلرینی ولایته اختیار و انبیادن بعضیلرینی‌ده دیکرلری اوزرینه تفضیل ایدر وای مشرکلر ! سز محمد علیه السلامه « ابوطالبك یتیمیدر » دیه‌رك نبوتی مناسب کورمیورسکز . حالبوکه نبوته اهل اولانی واولیانی الله تعالی بیلیر وسنت سنیه وخصلت حمیده جهتندن فضیلتی زیاده اولانلری دیکرلرندن ممتاز قیلار. بناءً علیه؛ ابراهیم علیه السلامی خلت وکمال حلم و وقارله وموسی علیه السلامی تکلم وعصا وید بیضا وسائر معجزاتله وعیسی علیه السلامی انواع معجزات و کراماتله وسلیمان علیه السلامی ملك وسلطنتله وبزم رسولمزی‌ده انواع معجزات وشق قمر ومعراج کبی انبیاء سابقه‌یه ویرلمه‌ین برچوق خارق العاده‌لرله ممتاز قیلمشدر . چونکه ؛ هرکسك استحقاقنی ولیاقتنی بیلیر واستحقاقنه کوره ویرر . ایشته بوقبیلدن اولارق حضرت داوده زبورله ممتاز قیلنمشدر .

تفسیر خازنده بیان اولوندیغنه نظراً زبور ؛ **یوز اللی سوره اوزره مشتملدر .** بوتون آیتلری دعا، ثنا ، تهلیل وتحمیددن عبارتدر. حل وحرمته وعبادته دائر احکامی

متضمن دكلدر . بناءً عليه ؛ توراتك احكاميله عمل ايدرلردی و داود عليه السلامده توراتك احكاميله حكم ايدر وزبوری يالكز اوراد اولارق تلاوت ايدردی . زبورده باشقه احكام اولماديغی حالده رسول اللهك خاتم الانبيا وامتنكده امتلرك خيرليسی اولاجغی ذكر اولونديغندن جناب حق بو آيتده حضرت داوده زبوری ويرديكنی تصريح ايتمشدر . ياخود بو آيت يهوديلری رد ايچون نازل اولمشدر . چونكه ؛ يهوديلر توراتدن صكره كتاب نازل اولميه جغنی وحضرت موسادنصكره نبی بعث اولونميه جغنی ادعا ايتملری اوزرينه توراتدنصكره زبورك نازل اولديغنی وموسی عليه السلامدنصكره حضرت داودك بعث اولونديغنی بيانله آنلری رد ايچون بو آيت نازل اولمشدر .

فخررازی و بيضاوينك بيانلری وجهله انبيانك تفضيلی فضائل نفسانيه وعلائق جسمانيه دن علاقه يی قطع ايتمك صورتيله اولوب اموال واتباعك چوقلغيله اولماديغنه اشارت ايله داود عليه السلامك سلطنتی وملكی ذكر اولونمامشدر وآنجق فضيلت ؛ علمله وخصال حميده ايله اولديغندن حضرت داودك كتابی ذكر اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالی انبيادن بعضيلرينی تفضيل ايتديكنی بياندنصكره مشركلری الزام واسكات ايچون ﴿ قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِهِ ﴾ بيوريور .

[حبيبم ! مشركلره دی كه « چاغيرك شول كيمسه لری كه سز آنلری اللهك غيری معبود اولدقلرينی اعتقاد ايديورديكز . چاغيرك آنلری سزه كلن بلا ومصيبتی سزدن دفع ايتسونلر ».]

﴿ فَلَا يَمْلِكُونَ كَشْفَ الضُّرِّ عَنْكُمْ وَلَا تَحْوِيلًا ﴾

[سز هر نه قدر بر فائده اميد ايده رك آنلره عبادت ايتسه كزده آنلر سزدن هيچ بر ضرری قالديرمغه مالك اولمادقلری كبی سزدن آلوب باشقه سنه تبديله ده مالك دكللردر.] وسزی مصيبتدن قورتارمق شويله طورسون كندی نفسلرندن بيله ضرری دفع ايده مزلر . شو حالده سز آنلره نه قدر يالوارسه كز ونه قدر عبادت ايتسه كز فائده سی اولماديغی كبی برچوق ضررينی ده كوره جككز شبهه سزدر .

فخررازی و نيسابورينك بيانلرينه نظراً ناسك بعضيسی ملكلری و بعضيسی عيسی

عليه السلامی وبعضيسی عزير عليه السلامی معبود اتخاذ ايتدكلرندن آنلرك مذهبلرينك بطلانی وبونلردن هيچ بريسی ناس اوزرينه نازل اولان قحط و غلاء، فقر وفاقه، امراض، وبا وسائره كبی آفتلردن هيچ بريسنی اوزرلرندن قالديرمغه وباشقه طرفه تحويله قادر اولمادقلرينی بيانله بو كبی باطل اعتقادده بولونانلری انتباهه دعوت ايچون بو آيتك نازل اولديغی مرويدر .

*
* *

واجب تعالی مشركلرك معبود اعتقاد ايتدكلری شيلرك حاللرينی بيانله ارشاد ايتمك اوزره ﴿ أُولَئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَى رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ ﴾ بيوريور .

[ايشته شو كافرلرك معبود اتخاذ ايتدكلری وبعض آرزولرينك حصولی ايچون دعا ايلدكلری ذاتلر ربلرينه وسيله آرارلر . زيرا ؛ او معبود طانيدقلری ملكلر وبعض انبيا شدت احتياجلرينه بناءً ربلرينه اعمال صالحه واخلاق مرضيه ايله تقربه وسيله آرارلر وهانكيسی دها يقيندر ودها يقين اولان تقربه وسيله آرايجه بر آز اوزاق اولانلرك وسيله آراملری اولويتله ثابت اولور واو معبود طانيدقلری ذوات اللهك رحمتنی رجا واميد ايدر وعذابندن قورقارلر .]

﴿ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُوراً ﴾

[زيرا ؛ حبيبم ! ربك تعالی نك عذابی قورقولمغه لايق اولدی.] چونكه عذاب ؛ محذورلی يعنی قورقولودر . بناءً عليه ؛ كافرلرك معبود اتخاذ ايتدكلری ملكلر وعيسی وعزير عليهما السلام ربلرينك عذابندن قورقار ورحمتنی رجا ايدرلركه هر جمله سی عاجز اللهك قوللری واحتياج ايچنده درلر . شو حالده بو ذوات اللهه عبادتله مشغول اولونجه كافرلرك توحيدی اعتقادله عبادت ايتملری دها اولادر .

ابو السعود افندينك بيانی وجهله كافرلرك الوهيته شريك اعتقاد ايده رك عبادت ايتدكلری ذواتك الوهيتله مناسبتلری اولماديغنه والوهيت مرتبه سندن غايت اوزاق اولدقلرينه اشارت ايچون بعد مراتبه موضوع اولان (اولئك) لفظی وارد اولمشدر .

خلاصه ؛ کافرلرك معبود اتخاذ ایتدکلری ذوات اللهك قوللری اولوب آنلرده سائر قوللر کبی اللهه عبادتله تقرب ایتمك آرزوسنده بولندقلری واللهك رحمتنی امید وعذابندن اندیشه ایتدکلری وکندیلری عابد اولوب معبود اولمغه صلاحیتلری اولمادیغی واللهك عذابی قورقولمغه شایان اولوب محذورلی وبناءً علیه ؛ هرکسك عبادتنی اللهه حصر ایتمسی واجب اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جملهسندندر .

*
* *

واجب تعالی عذابنك قورقولمغه شایان اولدیغی بیاندنصکره بالفعل عذاب ایتدیکنی ودنیانك عاقبتنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِنْ مِنْ قَرْيَةٍ اِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ اَوْ مُعَذِّبُوهَا عَذَاباً شَدِيداً ﴾ بیوریور .

[هیچ بر قریه اولمادی ، الا او قریهیی قیامتدن اول طاعون ، زلزله وخسوف کبی بر آفتله بز آنی اهلاك ایدرز ویاخود نهب وغارات ، قتل واسارت وسائر بلایا ومصائب کبی شدتلی عذابله بز او قریهیی تعذیب ایدرز .]

﴿ كَانَ ذٰلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُوراً ﴾

[زیرا ؛ قیامت کوننددن اول قریهلرك اهلاك ویاخود انواع مصیبتله تعذیب اولونماسی لوح محفوظده یازلدی .] بناءً علیه ؛ یازلدیغی وجهله واقع اولور اصلا خلافی اولماز . چونکه ؛ هرقریهنك کندی عصیانی وطریق حقدن چیقمقله ضلالی وفسق وفجوری ارتکاب ایتدکجه موعود اولان زمانده اهلاکی محققدر . فخررازی ونیسابورینك بیانلری وجهله صلحانك موتله وظالملرکده عذابله اهلاك اولوناجغی مرویدر . بو آیت جلیله ؛ قیامتدن اول قریهلرك عاقبتی یا هلاك ویاخود عذاب اولدیغنه دلالت ایدر .

مدارکده بیان اولوندیغی وجهله (امام مقاتل) ك (ضحاك) دن روایتنه نظراً آیتده قریه ایله مراد ؛ بالعموم قریهدر . زیرا قریه ؛ سیاق نفیده واقع اولدیغی ایچون عمومه شاملدر . بناءً علیه ؛ (مکه) نك حبش ألیله ، (مدینه) نك آچلقله ، (بصره) نك صویه غرق اولمقله ، (ترمذ) ك طاعونله وسائر بلادك هربرلری برر بلاایله هلاك اولاجغی مرویدر .

*
* *

واجب تعالی مشرکلرك مذهبلرینك بطلانی وعصیان سببیله قریهلرك اهلاکنی بیاندنصکره نبوته متعلق بعض مسائلی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَا مَنَعَنَا اَنْ نُرْسِلَ بِالْاٰيَاتِ اِلَّا اَنْ كَذَّبَ بِهَا الْاَوَّلُونَ ﴾ بیوریور .

[کافرلرك هرایستهدکلری آیتلرله رسول کوندرمهمزدن بزی هیچ برشی منع ایتمدی ، الا امم ماضیهنك آیتلری تکذیب ایتملری منع ایتدی .]

یعنی ؛ حبیبم ! قریش قومنك سندن ایستهدکلری معجزهلری ارسال ایتمکدن بزی هیچ برشی منع ایتمدی . زیرا ؛ هرایستهدکلرینی خلق ایتمکه قادرز ؛ آنجق اول کچن امتلرك ایستهدکلری آیتلر کندیلرینه کلنجه تکذیب ایتملری مانع اولمشدر . چونکه ؛ بزم عادت قدیمهمز برملت رسولندن ایستهدیکی معجزه ویریلورده ایمان ایتمزلرسه درحال آنلری اهلاك ایتمکدر . بناءً علیه ؛ قریشك سندن ایستهدکلری آیتلری ویردیکمزده ایمان ایتمهنجه درحال اهلاك ایدرز . حالبوکه امت محمدیهنك عذاب قهرله هپسنك بردن هلاك اولونمیهجقلرینهدائر حکم الٰهی سبق ایتمشدر . بناءً علیه ؛ قریشك ایستهدکلری معجزهلرك ویرلمدیکی حقلرنده نعمتدر . چونکه ؛ عذابلرینك تأخیرینه سببدر .

تفسیرخازنده بیان اولوندیغنه نظراً قریشك (جبل صفا)نك آلتون اولمسنی رسول اللهدن معجزه اولارق ایستهملری اوزرینه بو آیتك نازل اولدیغی مرویدر .

اشبو سبب نزوله نظراً **معنای آیت** : [قریشك ایستهدکلری آیتلری خلق ایتم . زیرا ؛ خلق ایتدیکمزده ایمان ایتمیهجکلری جهتله درحال اهلاك ایدرز . چونکه ؛ ایستهدکلری معجزه ویرلدکدنصکره ایمان ایتمهینلری اهلاك ایتمك عادتمزدر . حالبوکه قریشی عذاب قهرله دفعةً جملهسنی اهلاك ایتمهمکه حکممز سبق ایتدی که بونلردن بعضیلری مؤمن اولاجق وبعضیلرینك نسلندن مؤمن طوغاجق . بناءً علیه ؛ بز آنلرك ایستهدکلرینی ویرمدك که درحال هلاك اولوب منقرض اولماسونلر .

*
* *

واجب تعالی ایستهدکلری آیت ویرلدیکی حالده ایمان ایتمدکلری جهتله ثمود قومنی اهلاك ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاٰتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَا ﴾ بیوریور .

[بز ثمود قومنه کوزلری کوردیکی حالده ایسته‌دکلری دوه‌یی ویردك آنلرده دوه‌یه ظلم ایتدیلر .]

﴿ وَمَا نُرْسِلُ بِالْاٰيَاتِ اِلَّا تَخْوِيفًا ﴾

[حالبوکه بز آیتلری کوندرمز ، آنجق قورقوتمق ایچون کوندریرز .] بناءً علیه ؛ قورقمیانلری اهلاك ایدرز .

یعنی ؛ کچمش ملتلرك حاللرنده شك وعصیانلری سببیله هلاکلرنده تردد ایدرسه‌کز ثمود قومنی ذکر ایدك . زیرا ؛ آنلر صالح علیه‌السلامك معجزات سائره‌سنه قناعت ایتمیه‌رك طاشدن بر دوه‌نك چیقمه‌سنی ایسته‌دیلر . بز عظیم‌الشان آنلرك کوزلری کوردیکی حالده ایسته‌دکلری وجهله طاشدن بردوه چیقاردق ، کندیلرینه کوستردك وصالح علیه‌السلامك لسانی اوزره دوه‌یی محافظه ورعایت ایتمه‌لرینی امر ایتدك . آنلر معجزه‌یی کوروب ایمان ایتمدکلری کبی دوه‌نك محافظه‌سنه دائر امرمزی‌ده دیکله‌مدیلر . بناءً علیه ؛ دوه‌یی اتلافله ظلم ایتدیلر . حالبوکه بز قومه ایسته‌دکلری معجزه‌یی کوندرمه‌یز ، الا او قومی ایمان ایتمدکلری صورتده عذابك کلمسی وبلانك وقوع بولمسیله قورقوتمق ایچون کوندریرز . ایشته ثمود قومنه ایسته‌دکلری معجزه‌یی ویردیکمز حالده ایمان ایتمدکلری کبی معجزه اولان دوه‌یه تجاوز ایدوب نفسلرینه ظلم ایتدکلری جهتله درحال اهلاك ایتدك . شو حالده حبیبم ! اکر قریشك سنك معجزات سائره‌که قناعت ایتمکسزین ایسته‌دکلری معجزه‌یی ویرسه‌ك و (صفا) طاغنی آلتونه قلب ایتسه‌ك ایمان ایتمدکلری صورتده درحال اهلاك ایده‌جکمز محققدر ولکن آنلرك عذاب قهرله بردن جمله‌سنك هلاك اولملری بو دنیاده مقدر اولمادیغندن ایسته‌دکلری آیتلری ویرمیه‌جکز .

بیضاوینك بیانی وجهله معجزه ؛ **ایکی قسمدر** : برنجیسی ؛ **الله تعالینك رسولنه نبوتنی اثبات ایچون ویرمش اولدیغی معجزه‌در** . بو قسم معجزه‌یه ایمان ایتمه‌مك درحال عذابی موجب اولماز . ایکنجیسی ؛ **امتك ایسته‌دیکی معجزه‌در** . امت ، رسولك کوسترمش اولدیغی معجزه‌یه قناعت ایتمیه‌رك کندی آرزولری وجهله بر معجزه کتیررسه ایمان ایده‌جکلرینی وعد ایده‌رك ایسته‌دکلری معجزه‌در . ایشته ایسته‌دکلری معجزه ویریلورده

ایمان ایتمزلرسه درحال اهلاك ایتمك عادت الٰهیه‌در وصالح علیه‌السلامك دوه‌سی ایکنجی قسم معجزه‌دندر . بناءً علیه ؛ عدم ایمانلری درحال هلاکلرینی موجب اولمشدر .

نیسابوریده بیان اولوندیغی وجهله واجب تعالی ، برقومك ایسته‌دیکی معجزه ویریلوبده ایمان ایتمدکلری صورتده اهلاك ایتمك عادت قدیمهٔ الٰهیه‌سندن اولدیغنی ثمود قومنی اهلاك ایتدیکنی بیانله اثبات ایتمشدر . زیرا ؛ ثمود قومنك قریه‌لری عربلره جوار اولدیغندن شام جهتنه کیدوب کلیرکن دائما کوردکلری جهتله انکاری قابل اولمایان بر حقیقتدر .

*
* *

واجب تعالی رسولنه ایسته‌دکلری معجزه‌نك غیری ویرمش اولدیغی معجزه‌لره ایمان ایتمدکلرینی بیانله ایسته‌دکلری معجزه ویرلمش اولسه ایمان ایتمیه‌جکلرینی اثبات ایتمك اوزره ﴿ وَاِذْ قُلْنَا لَكَ اِنَّ رَبَّكَ اَحَاطَ بِالنَّاسِ ﴾ بیوریور .

[ذکر ایت حبیبم ! شول زمانی که او زمانده بز سکا دیدك که « ربك تعالی جمیع ناسی احاطه ایتدی . »] بناءً علیه ؛ جمله ناس قبضهٔ قدرتنده اولدیغی جهتله مشیت الٰهیه‌دن هیچ بریسی چیقاماز وهر بری نه ایشله‌سه‌لر قدر الٰهی وجه اوزره ایشلر وقدرك خارجی برشیئی ایشله‌یه‌مز . شو حالده سن تبلیغاتکه دوام ایت ، هیچ بر کیمسه‌دن پروا ایتمه . زیرا ؛ ربك تعالی سنی حفظ ایدر وشرلرینی سندن دفع ایدر . چونکه ؛ جمله‌سی اللهك قدرتی آلتنده مقهور اولدقلرندن آنلرك کثرت وسلطنتلرندن اصلا اندیشه ایتمه‌مك لازمدر . عاقبت سن آنلره غلبه واستیلا ایده‌جکسك » .

بیضاوی ونیسابورینك بیانلری وجهله بو آیت ؛ بدر وقعه‌سنده وقوع بولاجق غلبه وظفری تبشیر ایتدیکی جهتله رسول اللهی تسلیه‌در . کرچه بدر وقعه‌سی آیتك نزولندن صکره ایسه‌ده بدر وقعه‌سنده جناب حقك قریشی احاطه‌سی محقق اولاجغنه بناءً (احاط) کلمه‌سی ماضی صیغه‌سیله وارد اولمشدر .

*
* *

واجب تعالی معجزه‌دن بعض آخری بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي اَرَيْنَاكَ اِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْاٰنِ ﴾ بیوریور .

[بزم سکا کوسترمش اولدیغمز رؤیایی قیلمادق ، الا او رؤیایی وهر کسك لساننده قرآنده لعنت اولنان آغاجی بز ناسه فتنه وامتحان قیلدق .] زیرا ؛ ایمان ایدنلرله ایتمه‌ینلر بربرندن آیرلسون .

﴿ وَنُخَوِّفُهُمْ فَمَا يَزِيدُهُمْ اِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا ﴾

[وبز ایمان ایتمه‌ینلری انواع تخویفاتله قورقوتورز وبزم قورقوتمامز آنلره زیاده ایتمز ، آنجق طغیانلرینی وحدلرینی تجاوزله ظلم وعدوانلرینی زیاده ایدر .]

بیضاوی ، خازن ومدارکده بیان اولوندیغی وجهله بو آیتده ذکر اولونان رؤیاده اختلاف واردر . مفسریندن بعضیلری رؤیا ایله مراد ؛ **رسول اللهك بدرده غلبه ایده‌جکنه دائر کوردیکی رؤیادر** دیدیلر . چونکه ؛ رسول الله بدرده مشرکلره غلبه ایده‌جکنی حتی مشرکلرك لاشه‌لرینك دوشه‌جکی محللری رؤیاده کوروب صباحنده بدر دنیلن قویونك یاننه کلدیکنده پارمغیله اشارت ایده‌رك « شو فلانك وشوراسی قریشدن دیکر فلانك قتل اولونوب یاته‌جغی محلدر » دیه‌رك کوستردیکنی ایشیدن قریشیلر استهزا ایتدکلرندن آنلر حقلرنده بو رؤیا فتنه اولنمشدر . چونکه ؛ ایمان ایتمدکلری کبی استهزاده ایتدیلر ووقوعات ، رسول اللهی تصدیق ایدنجه اهل ایمان مستریح اولدیلر . مشرکلرك تکذیبلری وشرکده عناد واصرارلری سببیله طغیانلری تزاید ایتدی . حتی خبر ویریلن شیلر عینیله ظهور ایدنجه « سحردر وکهانتدر » دیمکله شرکلر ینه بو کبی افترالرده انضمام ایتدی . نفاق وشقاقلری دها زیاده آرتدی . بعضیلری‌ده بو رؤیا ایله مراد ؛ **رسول اللهك معراجده کوردیکی عجائبادر** دیدیلر . چونکه ؛ رسول الله معراجنی وکوردیکی غرائبی خبر ویرنجه کافرلر رسول اللهه طعنه بونی وسیله اتخاذ ایده‌رك تکذیبلرینی تزیید ایتدیلر وطغیانلرینی آرتدیردیلر واهل ایمانی اغفاله چالیشدیلر . مؤمنلر ایسه تصدیق ایتدیلر . بناءً علیه ؛ معراج مسئله‌سی ناسه بر امتحان معامله‌سی وفتنه اولدی . تصدیق ایدنلر ایمانلرنده ثبات ایتدی وتکذیب ایدنلرده طغیانلرینی زیاده‌لشدیردیلر . یاخود رؤیا ایله مراد ؛ **حدیبیه سنه‌سی رسول اللهك مکه‌یی فتح ایده‌رك کیره‌جکنه دائر کوردیکی رؤیادر** . چونکه ؛ رسول الله حدیبیه‌ده مصالحه عقد ایدلدیکی سنه مکه‌یه کیره‌جکنه دائر بر رؤیا کورمش واصحابنه‌ده سویله‌مشدی . حدیبیه

مصالحه‌سیله مکه‌یه کیرمیوب عودت ایدنجه ناس آره‌سنده قیل وقالی موجب اولدیغندن حقلرنده بو رؤیا فتنه اولدی وسنهٔ آتیه‌ده جناب حق رؤیاسنك اثرینی اظهارله رسولنی تصدیق ایتمش وسورهٔ فتحده ﴿ لقد صدق الله رسوله الرؤيا ﴾ آیتیله تصدیقنی بیان ایلمشدر . ایشته رؤیا ایله مرادك هانکیسی اولسه ناسدن برقسمی تصدیق دیکری تکذیب ایتدیکندن رؤیانك هراوچی‌ده ناس حقنده امتحان اولمشدر .

فخررازی ، خازن وقاضینك بیانلری وجهله بو آیتده شجرهٔ ملعونه ایله مراد ؛ **زقوم آغاجیدر** . چونکه ؛ رسول الله جهنمده زقوم اسمنده برآغاج اولاجغنی قرآنده بیان ایدنجه ابوجهل وآنك امثالی مشرکلر کولدیلر ودیدیلرکه « محمد صلى الله عليه وسلم جهنمك آتشی طاشلری یاقاجغنی بیان ایدرکن جهنمده آغاج اولدیغنی بیان ایدیور . حالبوکه آتشك شانی طاشدن اول آغاجی یاقمقدر . بناءً علیه ؛ جهنم آتشی طاشی یاقوب آغاجی یاقمیه‌جق دیمك کولمکه شایان بر سوزدر » . ایشته بو سوزلری اوزرینه زقوم آغاجی حقلرنده فتنه اولدی .

جهنمده جهنمه کوره زقوم وسائره کبی آغاجك بولونمسی عقلا عندنده اوزاق برشی دکلدر . زیرا ؛ ذی‌روح حیوانك آتشده تعیش ایتمسی دها غریب اولدیغی حالده (سمندر) دینیلن حیوانك آتشده تعیش ایتدیکی معلومدر . حالبوکه بزلره نسبتله احوال آخرت متشابهات قبیلندن امر تعبدی اولدیغی جهتله اصدق مقال اولان فخر کائناتك خبرینه اینانمق لازمدر . چونکه ؛ بودنیاده احوال آخرته مطلع اولمق امکانی اولمادیغندن صاحب شریعتك خبر ویردیکنه ایمان ایتمکدن باشقه چاره یوقدر .

جهنمده اولان زقوم آغاجی رحمت الٰهیه‌دن اوزاق اولدیغی ایچون جناب حق زقوم آغاجنك ملعونه اولدیغنی وزقوم آغاجنی کافرلر شدتله انکار ایلدکلرندن طغیانلرینی زیاده ایتدیکنی بیان ایتمشدر .

*
* *

واجب تعالی رسولنك مشرکلر طرفندن تکذیبله اذا اولوندیغنی بیاندن صکره جمله انبیانك بومثللو اذایه مبتلا اولدقلرینی وحتی اول انبیا اولان آدم علیه السلامك ابلیس ایله مبتلا اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوا اِلَّا اِبْلِيسَ ﴾ بیوریور .

[ذکر ایت حبیبم ! شـول زمانی که او زمانده بز ملکلره « آدمه سجده ایدك » دیدك. بزم بو امرمز اوزرینه ملکلر سجده ایتدیلر ، آنجق ابلیس سجده ایتمدی.]

﴿ قَالَ ءَاَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِيناً ﴾

[ابلیس امرمزه مخالفت واعتراض ایده‌رك دیدی که « قوقمش چاموردن خلق ایتدیکك کیمسه‌یه بن سجده ایده‌یم‌می ؟] بوکبی خسیس چاموردن خلق اولونان ذاته بنم سجده ایتمکلکم مفضولی افضل اوزرینه ترجیح اولدیغندن آکا سجده ایتمك شرفه مانع دکلیدر ؟ بو امر، عزیزی ذلیل وذلیلی عزیز قیلمقله امر اولدیغندن عقلك خلافی برامردر » دیمکله واهی اعتراضه قالقشدی وبونکله‌ده اکتفا ایتمدی وسوزینه شونی‌ده علاوه ایتدی .

﴿ قَالَ اَرَاَيْتَكَ هٰذَا الَّذِى كَرَّمْتَ عَلَىَّ ﴾

[« خبر ویر بکا یاربی ! شـو بنم اوزریمه تکریم وتعظیم ایتدیکك ذاتی که بکا نسبتله آنك کرامتی نه‌در وآکا تعظیم ایتمدیکمدن طولایی بنی درکاهکدن طرد ایتمك طوغرومی‌در ؟ » دیدی .]

﴿ لَئِنْ اَخَّرْتَنِ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَاَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُ اِلَّا قَلِيلاً ﴾

[ذات الوهیتکه یمین ایدرم که اکر بنی آنك ذریتی ایچنده یوم قیامته قدر تأخیر وابقا ایدرسه‌ك البته بن آنك ذریتنی اضلال واغوا ایدرم، الا آنلردن آز کیمسه‌لری اغوا ایده‌مم » دیمکله بنی آدمه قیامته قدر عداوت ایده‌جکنه یمین ایتدی .] ایشته ابلیسك بو یمینی قرآنده جنـاب حق دفعاتله بیان بیورمقله امت محمدك ابلیسـك شرندن حذر اوزره بولونملری لازم اولدیغنی توصیه ایتمشـدر . چونکه ؛ مهم اولان برشیئك اهمیتنه بناءً دفعاتله توصیه ایتمك عادت اولدیغندن جناب حق ابلیسك مخالفتنی وبنی آدمه خصومتنه دائر یاپدیغی یمینلرینی متعدد سوره‌لرده بیان ایتمشدرکه انسانلر بصیرت اوزرینه اولسونلر (لاحتنکن) تفسیر طبریده وقاضیده بیان اولوندیغی وجهله (لاستأصلنهم بالاغواء) معناسنه‌در . یعنی « آنلری اغوا ایله اهلاك ایدرم » دیمکدر. یاخود (لاستولین علیهم) یعنی « آنلره غلبه ایدر هردیدیکمی یاپدیریرم » دیمکدر. یاخود (لاستمیلنهم) یعنی «آنلری

شره میل ایتدیریرم » دیمکدر . یاخود (لاضلنهم) یعنی « بن آنلری اضـلال ایدرم » دیمکدر . کرچه شو تفسیرلرده الفاظ مختلف ایسه‌ده معناده بربرینه یقیندر . خلاصه‌سی « بن آنلری افساد ایدر صلاح اوزره بولوندورمام » دیمکدر .

ابلیس بنی آدمه غلبه ایده‌جکنی وآنلری اغفاله موفق اولاجغنی ملکلرك سوزلرندن آکلامشدر . یاخود آدمك شهوت وغضب و وهم اوزره خلق اولونمسندن آکلامشدر. چونکه ؛ بوصفتلر کندیسنده بولونان ذاتك قولای اغفال اولوناجغنی فراستله آکلادیغی قاضینك جملهٔ بیاناتندندر .

خلاصه ؛ واجب تعالی‌نك حضرت آدمه تعظیم صورتیله ملکلره سجده ایتملریله امر ایتدیکی وابلیسك « چاموردن یاپیلمش برذاته بن سجده ایدرمی‌یم ؟ » دیه‌رك اعتراض ایلدیکی « وبنم اوزریمه ترجیح ایتدیکك کیمسه‌نك کرامتی نه‌در؟ بکا خبر ویر » دیدیکی وبنی یوم قیامته قدر تأخیر ایدرسه‌ك آنك ذریتنی اغوا ایده‌جکنه یمین وآنجق متشرع آز کیمسه‌لری اغوا ایده‌میه‌جکنی بیان ایتدیکی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

* * *

واجب تعالی شیطانك سجده‌دن نکولی اوزرینه درکاهندن طرد ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره

﴿ قَالَ اذْهَبْ فَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَاِنَّ جَهَنَّمَ جَزَاؤُكُمْ جَزَاءً مَوْفُوراً ﴾ بیوریور .

[ابلیس سجده‌دن امتناع ایدنجه الله تعالی دیدی که « یا ابلیس! سن عزت حضورمدن کیت. سنك وبنی آدمدن سکا تابع اولان کیمسه‌لرك جزاکز مکمل اولارق جهنمدر.]

یعنی ؛ شیطان برطاقم اعتراض درمیان ایده‌رك سجده‌دن امتناع ایدوب بنی آدمی اضلال ایده‌جکنه یمین ایدنجه غضب طریقیله ابلیسه جناب حق « یاملعون ! عزت حضورمدن کیت . بیلدیکك اُلکده ، ایسته‌دیکی ایشله. سن حضورمزدن طرد اولونونجه بنی آدمدن سکا تابع اولانلرده حضورمزدن طرد اولونمش وصلحا زمره‌سندن چیقمشلردر . زیرا جهنم؛ سزك جزاکزدرکه اوجزا سزه کافی ووافیدر ومکملدر ونقصاندکلدر . چونکه؛ مؤبد اولارق اوراده قالاجقسکز » دیمکله ابلیسی درکاهندن طرد ایتدی .

واجب تعالی ابلیسك سجده‌دن امتناعنه سببی؛ کبری، غروری وحسدی اولدیغنی بیانله

کافرلرك رسول اللهه ایمان ایتمدکلرینك سببی کبرلریله برابر ابلیسك اغواسی اولدیغنی اشارت ایتمشدر .

***

واجب تعالی ابلیسی طرد ایتدیکنی بیاندنصکره ابلیسه واقع اولان خطابنی بیان ایتمك اوزره

﴿ وَاسْتَفْزِزْ مَنِ اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَاَجْلِبْ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكْهُمْ فِى الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِ ﴾ بیوریور .

[ای ابلیس! بنی آدمدن اغفاله قادر اولدیغك کیمسه‌لری صداك ایله ودعوتکله دورمه ازعاج ایت وسن بنیدلی ویایا عسکرلرکله آنلر اوزرینه صیحه ایله وسن آنلرهماللرنده واولادلرنده اشتراك ایت .]

﴿ وَعِدْهُمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ اِلَّا غُرُوراً ﴾

[وسن آنلره برطاقم یالانلرله وعد ایت . حالبوکه شیطان آنلره وعد ایتمز، الا برطاقم باطل اولان شیلری تزییناتدن عبارت اولان غرورله وعد ایدر .]

﴿ اِنَّ عِبَادِى لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ ﴾

[سنك ایچون بنم قوللرم اوزرینه قهر وغلبه وسلطنت اولمادی .]

﴿ وَكَفٰى بِرَبِّكَ وَكِيلاً ﴾

[حالبوکه ربك تعالی آنلرك ایشلرینه وکیل یونندن کافی اولدی .]

یعنی؛ «ای ابلیس! الی یوم القیام سکا مهلت ویردم . کیت ایسته‌دیکك محله بنی آدمدن اغواسنه مقتدر اولدیغك کیمسه‌لری اویونلر وتغنیلر وسائر سکا متعلق چالغیلر وصدالرله آنلری جادهٔ توحید واستقامتدن چیقارمغه دعوتکله سعی ایت ووسوسه ایله ذهنلرینی بوزمق ایچون دورمه عجله‌ایت وآنلری ازعاجله معصیت جهتنه علی طریق العجله تحریك ایت وآنلری برطاقم توهماتله قورقوت ومعصیت جهتنه اورکوت که ایمانده قوی وضعیف اولانلر تمیز ایتسون وسکا تابع اولان واولمایان خلق نظرنده بیلنسون واکر

مجرد دعوت ایتمك وقورقوتمقله بنی آدمك ایمانلرنده ثبات ایتمسنه بناءً آنلری ایماندن فرار ایتدیره‌مزسه‌ك عسکرندن بنیدلی ویایا اولانلرك هپسنی باشکه طوپلا وبالجمله حیل ودسائسکله حایقیر وآنلری اغفاله چالیش وممکن اولان اسبابه توسلده قصور ایتمه وآنلری سرقتدن ویول کسمکدن وربادن وسائر حرام جهتلردن قازاندیرمغه وقازاندقلرینی حرامه صرف ایتدیرمکله ماللرنده، وزنایه دعوت ایتمك وادیان باطله‌یه سوقله چوجقلرنده سن آنلره شریك اول. آنلره فرائض، واجبات وسنن وآدابی ترك ایتمکده بأس یوق ونظر شرعده ایشله‌نلسی لازم اولان شیلری خفیف کوسترمکله برطاقم کناهلرده ضرر یوق دیمکله وعد ایت — زیرا؛ شیطانك وعدی اولماز ، الا باطلی تزیین ایتمك صورتیله اولاجغندن — بومثللو غروری وعدله یولدن چیقارمغه سعی ایت ولکن سعیکله غلبه ایتمك‌ده لازم کلمز. چونکه؛ بنم قوللریمز اوزرینه سنك ایچون قهر و غلبه و استیلا ایتمك یوقدر . زیرا؛ ارباب ایقاندن اولانلر سکا اصلا تبعیت ایتمزلر وربك تعالی‌یه متوکل اولوب تفویض امور ایدنلره ربك تعالی وکیل یونندن کافی اولدی . بناءً علیه؛ مقر ایمانده تقرر ایدن مؤمنلره سنك نفوذك اصلا تأثیر ایتمز » دیمکله واجب تعالی شیطانی طردینه بو جمله‌لری‌ده علاوه ایتمشدر .

تفسیر خازنده بیان اولوندیغی وجهله شیطانك انس وجندن عسکرلری واردر. زیرا؛ کناهه سعی ایدن آتلی ویایا ابلیسك آرزوسنه موافقت ایدن شریرلر هپ آنك عسکرلریدر. اموالده اشتراك ایله مراد؛ حرامدن قازانیلوب حرامه صرف اولونان اموالده اشتراکدر. شیطانك اشتراك ایتدیکی اولاد له مراد؛ زنادن و اسباب حرمتدن بر سببله حاصل اولان وادیان باطله‌یه گیرمسنه ترغیب ایتدکلری اولاد وحلالده یقین اولدیغنده بسمله‌سیز حاصل اولان اولاددر. شیطانك وعدی ایله مراد؛ کناهده ضرر و عبادتده منفعت یوق دیمکدر. چونکه؛ شیطان بر کیمسه‌یی یولدن چیقارمغه باشلادیغنده «اولا آخرت یوق شو حالده عبادته چالیشمقده بر فائده اولمادیغی کبی کناهده‌ده یوق» دیمکله آلداتیر وبونکله اغفال ایده‌مزسه شهوات نفسانیه‌سی جهتندن آلداتیر و بونکله‌ده اغفاله موفق اولامازسه بعض عباداتی ترکله آلداتیر. والحاصل باشقه ایشی اولمادیغندن دائما انسانلری آلداتمغه فرصت آرار وهر فرصتدن استفاده‌یی فوت ایتمز، چالیشیر. بناءً علیه؛ واجب تعالی

شيطانك وعدينى بياندنصكره وعدينى قبول ايتمكدن قوللرينى تنفير ايچون شيطانك وعدى آنجق **غرور** اولديغنى بيـان ايتمشدر . چونكه شيطان ؛ انسـانى قضاء شهوته و رياسته ودنيايى آخرت اوزرينه ترجيحه وسائره كبى كافتى لذتندن دها زياده سريع الزوال اولان شيلرى وعد ايتديكندن وعدى غروردن باشقه برشى اولماديغنى بيان اولونمشدر .

شيطانك تسلط ايده‌ميه‌جكى عباد له‌مراد؛ **انبيا ، اوليا وصلحاء امتدر.** زيرا؛ شيطان بوزمره‌لره تأثير نفوذ ايده‌مز . چونكه ؛ آنلر دائما عبوديت نقطه‌سنده عبادتله اشتغال ايده‌رك شريعته حركتلرينى توفيق ايتدكلرندن آنلره وسوسه‌سنى دويوره‌ماز . بناءً عليه ؛ الله تعالى بومثللو عابدلرى آنك شرندن محافظه ايدر .

تفسيرخازنده ذكر اولونديغى وجهله شيطان طرد اولونديغنده برطاقم سئوال صورار وديركه « ياربى رسوللر كوندردك وكتابلر انزال ايتدك . بنى آدم كتابلرينى قرائت ايدرلر. بن نه قرائت ايده‌جكم؟ ». شيطانك بوسئواللرى اوزرينه جنابَ حق « سنك قرائتك شرقيلردر» بيورر . و« بنم يازيملرم نه‌در؟ » ديه سئوال ايدر . «ألرله وقوللره ايكنه ايله يازمقدر » جوابى ويريلور. و « بنم ايلچيلرم كيملردر؟ » دينجه « فالجيلردر » دينور و « بنم طعامم نه‌در ؟ » سئوالنه « بسمله‌سز طعاملردر » و « وبنم شرابم نه‌در ؟ » سئوالنه « سرخوشلق ويرن هرشيدر» و« بنم أويم نره‌سيدر؟ » سئوالنه «حماملردر» و« بنم اذانم نه‌در؟» سئوالنه‌ده « ساز ودودوكدر » جوابى ويريلور . ايشته شيطانك شو سئواللرينه واجب تعالى‌نك بومنوال اوزره جواب ويرديكى مرويدر .

واجب تعالى‌نك بوآيتده شيطانه امرلرى ؛ امر حقيقى دكلدر ، بلكه امرلر شيطانه امر قهرى وتهديديدر. يعنى شيطان بنى آدمى اغفال ايچون مساعده ايستر واغفاله چاليشه‌جغنه يمين ايدنجه واجب تعالى على طريق القهر والتهديد « هايدى! بيلديككى ايشله، صكره باشنه كله‌جكنى دوشون و ايسته‌ديككى ياپ و لكن هربرندن مسئولسك » ديمكدر ، بوقسه فى الحقيقه امر دكلدر .

(واستفزز) استفزاز ؛ **قورقمق و قورقو ايله بر طرفه چالقانوب قالقمقدر .** شوحالده (واستفزز) امرى « سن آنلردن مقتدر اولديغك كيمسه‌لرى قورقوت ومعصيت جهتنه اوركوت » معناسنه ايسه بوراده « سن مقتدر اولديغك قدر ذليل قيل و كناه

ايشلتمكه استعجال وتكرار بتكرار اصرار ايتمكله ازعاج ايت » ديمكدر. شيطانك صوتى ايله مراد ؛ **لهويات وتغنيلردر** و ياخود **معصية دعوتدر .**

(واَجلب) **صيحه ايتمك** معناسنه‌در . (بخيلك) ده خيل؛ **آتلى** (ورجلك) ده‌كى رجل؛ **يايا عسكرلردر.** يعنى «سن آتلى وياياعسكرلركله آنلر اوزرينه صيحه ايله هجوم ايت، ايسته‌ديكك قدر اغفاله چاليش » ديمكدر .

*
* *

واجب تعالى شيطـانك احوالنى بياندنصكره توحيدك دليللرينى بيـان ايتمك اوزره ﴿ رَبُّكُمُ الَّذِى يُزْجِى لَكُمُ الْفُلْكَ فِى الْبَحْرِ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ اِنَّهُ كَانَ بِكُمْ رَحِيماً ﴾ بيوريور .

[سزك ربكز شول ذات اجل واعلادركه اللهك فضلندن رزقكزى طلب ايتمك ايچون درياده كميلرى ايسته‌ديككز محله سوره‌ر وكزديرر . زيرا؛ ربكز سزه مرحمت ايدر .]

يعنى ؛ الله تعالى خالص قوللرينك وكيليدر. زيرا؛ ربكز شول ذاتدركه او ذات كندى فضل وكرمندن انواع تجارتله معيشتكزى طلب وممالكتكزده اولميان رزقلرى آلوب كتيره‌رك انتفاع ايتمكز وتحصيل علم وحج ومجاهده خصوصلرنده قولايلقله كيتمكز ايچون درياده كميلرى سزك منافعكز اوغرنده كزديرر وسزك واسطه‌كزله ايسته‌ديككز يره سوره‌ركه رزقكز توسع ايتسون ومعاملاتكزده زحمت چكميه‌سكز. زيرا ؛ ربكز رحيمدر، سزه مرحمت ايدر و بالخاصه اخلاصله جانب معنويسنه توجه ايتديككزده سزدن احسانى اسيركه‌مز وكميلر اسطه‌سيله سير وسفريكزى تسهيل ايدر وبر چوق منـافعكزى سزه ميسر قيلار . بناءً عليه ؛ صاتيلاجق اشيـاكزى باشقه بلده‌لره كوتورور واو بلده‌لردن كندى بلده‌كزده اولميان نعمتلرى آلير كتيرر وبو وسيله ايله وسعت رزقه نائل اولورسكز. ايشته بو قدر نعمتلرى سزه احسـان ايدن ربكزك امرى خلافنه شيطانه اتبـاع ايتمك حماقتدن باشقه برشى دكلدر . زيرا ؛ بو قدر نعمتلرينه مستغرق اولديغى ربسنى براقوبده شردن باشقه ألندن برشى كلمه‌ين شيطانك سوزينه آلدانمق حماقتدن باشقه نه اولابيلير ؟

﴿ وَاِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِى الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ اِلَّا اِيَّاهُ ﴾

[سزك كميكز قيرلمق ويا مخالف روزكار اسمكله درياده سزه بر ضرر اصابت ايتديكنده اللهك غيرى چاغيرديغكز ويالوارديغكز پوتلريكز وسائر اتباع واعوانكز ويارديم ايسته‌ديككز شيلرك جمله‌سى سزك اوهام وخيالتكزدن غائب اولور ، آنجق الله تعالى‌يه التجا ايدرسكز .] چونكه ؛ الله تعالى هر وقت حاضر وناظردر . بناءً عليه ؛ او شدتلى وقتكزده همان واجب تعالى‌دن استمداد ايدرسكز . زيرا ؛ عقلكزده ونظركزده التجا ايده‌جك باشقه كيمسه قالماز كه آكا التجا ايده‌سكز . مضايقه زماننده ماسوايى ترك ايدوب فطرت اصليه‌يه رجوعله ربنه التجا ايتمك انسانده عادتدر . ايشته او زمانده شيطان‌ده غائب اولور . چونكه ؛ خيرى سومديكى كبى وسوسه‌سنه آلدانان كيمسه‌لرى او مضايقه‌دن قورتارمقده ألندن كلمز .

﴿ فَلَمَّا نَجّٰيكُمْ اِلَى الْبَرِّ اَعْرَضْتُمْ وَكَانَ الْاِنْسَانُ كَفُوراً ﴾

[وقتا كه واجب تعالى دعاكزى مستجاب قيلوب سزى او طارلقدن قورتاره‌رق قره‌يه چيقارنجه درحال اخلاصله ايماندن وعبادتدن اعراض ايدر وكفران نعمت ايدرسكز . زيرا انسان ؛ شدتله كفران نعمت ايدر اولدى .] چونكه ؛ انسانلر فرصته اسير اولدقلرندن طارلقدن قورتولونجه فطرتى ايجابى طار زماننده التجا ايتديكى ربسنى اونوتمق وطغيان ايتمك عادتلريدر . ايشته طار زماننده ربسنه يالوارمق ايى بر شى اولديغى حالده بوللغه ايريشنجه ربسنى اونوتوب كفران نعمت ايتمك الك چيركين بر حال اولديغندن جناب حق بومثللو كيمسه‌لرى بو آيتده ذم ايتمشدر .

انسانلرك ربسنه قارشى حاللرى بويله اولديغى كبى يكديكرينه قارشى حاللرى‌ده بويله‌در . زيرا ؛ طار الديغى زمانده التجا ايتديكى كيمسه‌يى بوللغه ايريشنجه اونوتمق وكفران نعمت ايتمك عادتدر . فقط نه قدر فنا بر حالدر كه انسانك ولى نعمتنى اونوتمسى الك فنا بر شى اولديغى جهتله اكثريا جزاسنى‌ده كورور ولكن ينه متنبه اولماز .

* * *

واجب تعالى ايشته بوكبى كفران نعمت ايدنلرى تهديد ايتمك اوزره ﴿ اَفَاَمِنْتُمْ اَنْ

يَخْسِفَ بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ اَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِباً ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ وَكِيلاً ﴾ بيوريور .

[سز دريادن قورتولمالكزه دائر اللهه شكردن اعراض ايدرده قره‌يه چيقديغكزده او چيقمش اولديغكز قره جانبنى سزكله برابر يره باتيرميه‌جغنه امينمى اولديكز ؟ ياخود سزك اوزريكزه شدتلى روزكار كوندروب طاشلرى وچاقيللرى اوزريكزه صاووروب هلاك ايتميه‌جكنه امين ميسكز ؟ وبومثللو سببلرله سزه هلاك كلدكدنصكره سز كنديكزه بر حافظ ويا اعتماد ايده‌جك بر وكيل بولامازسكز .]

يعنى ؛ دريادن قورتولديغكزده قره جانبنه سزكله برابر يره باتيرمسندن امين مى اولديكز كه قره‌يه چيقنجه اطاعتدن اعراض وكفران نعمت ايدرسكز ؟ وياخود شدتلى روزكار واسطه‌سيله كوكدن اوزريكزه طاش ياغديروب اهلاك ايتمسندن امينمى اولديكز كه غرق اولمقدن خلاص اولونجه اللهى اونوتورسكز ؟ الله تعالى سزى بو سببلردن بريسيله اهلاك ايتدكدن صوكره سز كنديكز ايچون بر يارديمجى وهلاكدن قورتاره‌جق بر وكيل بولامازسكز . بو جهتلرى هيچ مى دوشونمزسكز . زيرا ؛ اللهك غيرى معبودلريكز وكنديكزه بر يارديمجى بيلديككز كيمسه‌لر درياده سزه معاونت ايده‌ميوب غائب اولدقلرى كبى قره‌ده دخى مصيبت زمانى غائب اولمازلرمى ؟ شو حالده درياده وقره‌ده انسانلر ايچون ربلرندن باشقه التجا ايده‌جك بر كيمسه وارميدر ؟ البته يوقدر . بناءً عليه ؛ درياده غرق ايتمكه قادر اولان الله تعالى قره‌ده دخى قارون كبى طوپراغك آلتنه باتيرمغه قادر اولديغنده شبهه‌مى ايديورسكز كه اللهك عبادتندن اعراضله كفران نعمته جسارت ايدرسكز ؟

﴿ جانب البر ﴾ ساحل بحر ديمكدر كه كميده‌ن قورتولوب قره‌يه چيقنجه زمانه فوت ايتمكزه كفران نعمت ايتمكه جسارت ايتدكلرينه اشارت ايچونده ﴿ جانب البر ﴾ وارد اولمشدر .

خلاصه ؛ انسانلرك درياده وقره‌ده بر آفتله هلاكدن امين اولمادقلرى جهتله هر ايكيسنده‌ده اللهه التجايى ترك ايتمه‌مك لازم اولديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

﴿ اَمْ اَمِنْتُمْ اَنْ يُعِيدَكُمْ فِيهِ تَارَةً اُخْرٰى فَيُرْسِلَ عَلَيْكُمْ قَاصِفاً مِنَ الرِّيحِ فَيُغْرِقَكُمْ بِمَا كَفَرْتُمْ ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ عَلَيْنَا بِهِ تَبِيعاً ﴾

[ياخود امين ميسكز الله تعالى نك ايكنجى مره‌ده سزى دريايه اعاده ايدوبده اوزريكزه طاشى طوپراغى يرندن قالديروب صاووره‌جق روزكارى كوندروبده كفران نعمتكز سببيله غرق ايتمسندن؟ وصكره سز كنديكز ايچون بزم غرقمز سببيله اوزريمزه بردعواجى وحقكزى بزدن ايسته‌يه‌جك وسزه ياردیم ايده‌جك بركيمه بولامازسكز كه او كيمسه بزه تابع اولسون‌ده سزك حقكزى بزدن آلسون .]

يعنى ؛ سز دريادن بردفعه قورتولونجه نه ايچون ايماندن اعراض ايده‌رك كفران نعمت ايدرسكز ، يوقسه اللهك سزى بر كره دخى بعض اسباب خلق ايده‌رك دريايه اعاده ايدوبده اوزريكزه شدتلى روزكار كوندروب كفركز سببيله غرق ايتميه‌جكنه نه‌دن امين اولديكز ونه‌دن امين اوليورسكز ؟ تكرار بويله برحالك وقوع بولميه‌جغنه دليلكز نه‌در ؟ وبز سزى بومنوال اوزره اهلاك كدنصكره سزك ايچون بزم اوزريمزه تابع اولوب حقكزى آرايه‌جق بولامازسكز .

(تبيعاً) ياردمجى و برحق طلب ايتمك ايچون بورجلونك آرقه‌سنه دوشوب آلاجغنى ايسته‌يه كيمسه‌در . شوحالده « سز بزم اوزريمزه تبيع بوله‌مازسكز » ديمك ؛ « بز سزى اهلاك ايتدكدنصكره سزه ياردیم ايده‌جك وحقكزى بزدن آرايه‌جق بركيمسه بولامازسكز . چونكه ؛ بزه قارشى برحق طلب دعواسنه قيام ايده‌جك هيچ بركيمسه اولاماز . زيرا ؛ بز فعلمزدن مسئول دكلز » ديمكدر . بناءً عليه ؛ هيچ بركيمسه بولونديغى حالك ايلكه وياخود كوتولكه تحول ايتميه‌جكندن امين اولماملى ودائما اللهه التجادن خالى قالماملیدر .

*
* *

واجب تعالى اسباب تجارتى توسيع و انسانلرك راحتنى تأمين ايچون دريا‌ده كميلرى يوروتمك كبى بعض نعمتلرينى بياندنصكره نعمت اخرايى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِىٓ اٰدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِى الْبَرِّ وَالْبَحْرِ ﴾ بيوريبور .

[ذات الوهيتمه يمين ايدرم كه محقق بز بنى آدمى مكرم قيلدق وآنلرى قره‌ده آتلر ودوه‌لرله وسائر بنيد حيوانلرى ودريا‌ده كميلرله ايسته‌دكلرى يرلره كوتوردك .]

﴿ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ ﴾

[طعاملرك غايت كوزللريله آنلرى مرزوق ايتدك .]

﴿ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلٰى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلاً ﴾

[وآنلرى مخلوقاتمزك چوقلرى اوزرينه كركى كبى تفضيل ايتدك .]

يعنى ؛ ذاتمه قسم ايدرم كه بز محقق بنى آدمى كوزل واعتدال قامت وعقل ونطق ويازى يازمق وفهم وادراك كبى انواع كراماتله مكرم قيلدق وآنلره احسان ايتديكمز كراماتى تقويه اولمق اوزره آنلرى قره‌ده دوه ، آت ومركب كبى بينمكه آلت اولان حيوانلرله ودريا‌ده كميلرله ايسته‌دكلرى محللره كتوردك كه اكراممزك اثرى خارجده كورولسون ونعمتمز تمام اولسون . بناءً عليه ؛ حيوانلرى وكميلرى آنلره اطاعتلى قيلدق كه مصلحتلرنده استعمال ايله منفعت كورسونلر . بنى آدمى كسب يدلرى اولان رزقلك غايت كوزللريله مرزوق قيلدق . زيرا ؛ طعامك پيشمشنى وميوه‌نك ايرمشنى ومشروباتك غايت طاتليسنى آنلره رزق اولارق ويردك كه وجودلرى راحت ايتسون وبو كوزل رزقلرك قازانلمسنه آنلر ايچون سببلر حاضرلادق ومنفعت كوره‌جكلرى رزقلرى مباح قيلمقله اسباب معيشتلرينى تسهيل ايتدك وآنلرى خلق ايتديكمز ذى روح وعقل صاحبى اولان وعقل صاحبى اولمياندن چوق كيمسه‌لر وجمادات اوزرينه تفضيل ايتدك كه برطاقم مزاياى عاليه وكرامات عديده ايله خلافت الٓهيه ونيابت سبحانيه‌يه اهل اولسونلر وقدرتلرى وحسن تدبير واراده‌لرى ايله عالمى وقت مرهوننه قدر اعمار ايتسونلر . ايشته عالمى اعماره اهليتلرى اعتباريله مخلوقات سائره‌دن افضل اولمشلردر .

فخررازى وقاضينك بيانلرى وجهله انسانك مخلوقات سائره اوزرينه تفضيلنه سبب ؛ صورتنك كوزل ومزاجنك معتدل وبوينك اوزون وعقللى اولمسى وسوزيله مقصدينى آكلاتمسى ويازى يازمسى واسباب معيشتك وآخرتك يوللرينى بولمسى وير يوزنده اولان حيوانات سائره اوزرينه مسلط وصنايع غريبه‌يى ايجاده مقتدر وفكر واراده صاحبى اولمسى ودها نيجه مزاياى عاليه‌يه مالك وتكاليف الٓهيه ايله مكلف اولمسيدر . لكن بونلردن فضيلتك باشليجه سببى ؛ قوهٔ عقليه ومدركه صاحبى اولمسيدر . چونكه انسان ؛ روحله بدندن مركبدر . انسانك روحى قوهٔ مدركه سببيله جميع ارواحدن افضلدر وبدن

انسانده حسن خط ونطق واعتدال قامت سببیله سائر ابداندن افضلدر. اما انسانده غداء، نما، تولید، تولد وحرکه بالاختیار کبی صفتلر وار ایسه‌ده بونلرده حیوانات سائره‌ده مشترك اولدیغی جهتله بونلر حیوانات سائره‌دن افضل اولمسنی ایجاب ایتمدیکندن مزایای عالیه‌دن معدود دکلدر.

انسانه مسخر اولان مخلوقات ایچندن طوپراقله انتفاعی عمومیدر. زیرا طوپراق؛ انسانی تربیه ایدر آناسی منزلنده اولدیغندن یاتمسی، اوتورمسی، ییه‌جکی وکیه‌جکی وهر درلو استراحتی ارضله حاصلدر. آتشله انتفاع معلوم اولدیغی کبی هواده مادهٔ حیاتیه سندن معدوددر وصویکده منفعتی عمومیدر. چونکه؛ ایچمکده ویمك پیشیرمکده وتنظیفات خصوصنده صو انسانك مابه الحیاتی اولدیغی کبی زراعت وفلاحت ودریاده کمیلرك جریاننده دخی منفعتی معلومدر. انسان؛ اجسام عالمدن معدنیات وحیواناتله دخی انتفاع ایتدیکی جهتله بوتون دنیا انسان ایچون معمور بر قریه وحاضر دوشه‌نمش برخانه منزلنده وانسانده دنیا ایچنده برخانه رئیسی وامرینه امتثال اولونور بر پادشاه مثابه‌سنده‌در. زیرا؛ یر یوزنده بالعموم مخلوقاته انسان حاکم ومخلوقاتده منافعنه خادم ومحکوم اولمقله انسان مکرم قیلنمش ومخلوقات سائره طرف الٰهیدن کندیسنه احسان اولونمش کرامت وفضیلتدر. چونکه؛ مخلوقات؛ **درت قسمدر**:

برنجیسی؛ **یالکز قوهٔ عاقله‌یه مالکدر**، ملکلر کبی. ایکنجیسی؛ **یالکز قوهٔ شهوانیه‌یه مالکدر**، بهایم کبی. اوچنجیسی؛ **قوهٔ عاقله وشهوانیه‌دن هیچ برینه مالك دکلدر**، جمادات کبی. دردنجیسی؛ **هم قوهٔ عاقله وهم‌ده قوهٔ شهوانیه‌یه مالکدر**، انسان کبی. شو حالده انسان ایکی قوته مالك اولدیغندن اقسام سائره‌دن افضل اولمشدر. چونکه؛ الله تعالی‌یه مخلوقات ایچنده انساندن دها زیاده تقرب ایدن اولمادیغندن البته انسان افضلدر. زیرا؛ انسانك قلبی معرفت الٰهیه ولسانی ذکر الٰهی واعضاء سائره‌سی طاعت الٰهیه ایله مشغول اولدیغندن جناب حقه قربیتده انسان جمله مخلوقاتدن اشرف وافضلدر. وانسان عقل ونطق کبی جناب حقك مخلوقات سائره‌ده خلق ایتمدیکی بعض مزایا جهتندن مکرم وکسب ایتمش اولدیغی عقائد حقه و اخلاق حمیده جهتندن مفضل اولدیغندن تکریم ایله تفضیل بیننده فرق واردر. بناءً علیه؛ آیتده تکرار یوقدر. چونکه تکریم؛ **خلقت جهتنه**

وتفضیل؛ **اخلاق وکسب جهتنه مصروفدر.** کرچه ملکلرده معرفت وعبادت الٰهیه ایله مشغوللر ایسه‌ده ملکلرده قوهٔ شهوانیه اولمایوب انسان قوهٔ شهوانیه ایله برابر عبادتله مشغول اولدیغندن رسل بشر ملکدن وعوام بشر عوام ملکدن افضلدر.

انسانك سعی ایله حاصل اولان مزایاسی ایچندن کتابت؛ افضل اولمسنك اسباب مهمه‌سندندر. چونکه؛ انسانك استنباط ایده‌جکی مسائل غایت آز اولور ولکن استنباط ایتدیکی مسائلی قلمله بر کتابه یازمقله تثبیت ایدر. ایکنجی بر انسان او مسئله‌یی تحقیقدن صکره کندی مطالعه‌سنی ضم وعلاوه وکتابتله تقریر ایدر وبو منوال اوزره بطناً بعد بطن هرکلن مطالعه‌سنی ضم وعلاوه ایتمکله علوم ومعارف وصنایع غریبه وهنرلر تکثر وتکمل ایدر وشو تکمل، کتابت سایه‌سنده اولدیغندن کتابت انسانده بر فضیلتدر. بناءً علیه؛ ﴿اقرأ﴾ سوره‌سنده جناب حق قلمك اسباب تعلیمدن اولدیغی بیانله قلمك مزیتنی اعلان ایتمشدر.

خلاصه؛ انسانك جمله مخلوقاتدن مکرم اولمسنی ایجاب ایدر بر طاقم مزایای عالیه‌یه مالك اولدیغی وقره‌ده حیوانلر ودریاده واپورلرله انسانك ایسته‌دیکی یرلره جناب حقك کوتوردیکی وانواع طیباتله مرزوق قیلدیغی واکثر مخلوقات اوزرینه علم وعرفان ونطق وادراك وکتابت وتجارتله تفضیل اولوندیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی دنیاده انسانك مکرم اولدیغنی بیاندنصکره آخرتده احوالنی بیان ایتمك اوزره

﴿يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ اُنَاسٍ بِاِمَامِهِمْ﴾ بیوریبور.

[ذکر ایت حبیبم! شول کونی که او کونده بز ناسك کلیسنی اقتدا ایتدکلری اماملریله دعوت ایدر وعرصهٔ محشره جمع ایدرز.]

﴿فَمَنْ اُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَاُولٰئِكَ يَقْرَؤُنَ كِتَابَهُمْ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا﴾

[بز محشره آنلری دعوت ایدنجه شول بر کیمسه‌که آنك کتابی صاغ طرفندن ویرلدی. ایشته آنلر کندی کتابلرینی اوقورلر وچکردك اوزرنده اولان اوفاجق سیاه ایپلیك مقداری بیله ظلم اولونمازلر.]

﴿ وَمَنْ كَانَ فِي هٰذِهِ اَعْمٰى فَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ اَعْمٰى وَاَضَلُّ سَبِيلًا ﴾

[وبر كيمسه دار دنيـاده حقى كورمز كوزلرى حقى كورمك نقطه‌سندن اعمى اولورسه او كيمسه آخرتده نعمت الٰهيه‌يى كورمك جهتندن‌ده اعمى اولور و طوغرو يولى كورمكدن زياده اوزاقدر .]

يعنى ؛ ذكر ايت حبيبم شول كونى كه : اوكونده بز ناسك كليسنى دنياده اقتدا ايتدكلرى نبيلرى ومذهب صاحبى امامليله عرصهٔ محشره دعوت ايدر وآنلره عمللرندن صورارز . بزم دعوتمزه اجابت ايدنجه هركسك عمل دفترلرندن عبارت اولان كتابلرى كنديلرينه‌ويريلير. بركيمسه‌كه آنك كتابى صاغ طرفندن ويريليرسه كتابنك صاغ طرفندن ويرلمسى اعمالنك خير واحوالنك سعادت اولاجغنه دليل اولديغندن آنلر كتابلرينى كمال نشئه ايله اوقورلر وآزيجق برشيله بيله ظلم اولونمازلر واما شول كيمسه‌كه دنياده حقى كورمكدن كوزلرينى اعمى كبى قاپار، حقى كورمز . ايشته اوكيمسه آخرتده اعمى كبى نعمتلرى كورمكدن محروم ودنياده‌كى ضلالتدن آخرتده‌كى ضلالى دها زياده اولور. زيرا؛ آخرتده اعماله استعداد قالماديغى كبى آلتده اولماز وكنديسنه مهلت‌ده ويرلمز . چونكه؛ كتابنك صول طرفندن ويرلمسى اعمالنك شر واحوالنك شقاوت اولديغنه دليل اولديغى جهتله مأيوس اولور وخجالت هرطرفنى احاطه‌ايدر لسانى حبط اولديغى كبى كوزلرى‌ده حيرتندن هيچ برطرفى كورمز اعمى كبى نره‌يه كيده‌جكنى بيلمز ونه ياپاجغنى شاشيرر سرسم برحالده قالير. بناءً عليه ؛ اوكيمسه جنته يول بولاماز وطريق يوندن غايت ضلالتده اولور.

تفسير خازنده بيـان اولونديغى وجهله بونلرك دنياده اعمى اولملرى ايله مراد ؛ **طريق حقى كورمكده وطوغرو يول آرامقده كوزلرينى قاپامقدر** ، يوقسه دنياده حقيقى كوزلرى كورمز معناسنه دكلدر . آخرتده اعمى اولملرى ايله مراد ؛ **آخرت نعمتلرينى كورمكده محروم اولوب نره‌يه كيده‌جكلرينى بيلميوب يوللرينى شاشيرملريدر .**

بوآيتده ناسك امامليرى ايله مراد ؛ **هركسك مقتدابهلريدر** . بناءً عليه؛ مؤمنلرك امامليرى ؛ **تابع اولدقلرى نبيلرى ودينده اقتدا ايتدكلرى مذهب صاحبلريدر** . نيسابورينك

بيانى وجهله يوم قيامتده هرامت نبيلرينك اسمليله چاغريلور . مثلا آخر زمان نبيسنك امتى « يا امت محمد ! » وديكرلرى‌ده « يا امت ابراهيم ! » ، « يا امت موسى ! » ، « يا امت عيسى ! » عنوانيله چاغيريلورلر . شو حالده هركس زماننك نبيسنه ايمان واقتدا ايتملى كه او نبينك بايراغى آلتنده بولونملى وآنك ناميله چاغيريلمليدر. كافرلرك امامليرى ؛ **دنياده اقتدا ايتدكلرى فرعون، شداد ونمرود وهرزمانك كنديلرنجه مقتدابهلرى اولان رئيسلريدر.** بناءً عليه؛ آنلرده اتباع ايتدكارى رئيسلرينك اسمليله چاغيريليرلر. مثلا « يا اتباع فرعون! » و « يا اتباع نمرود ! » عنوانيله دعوت اولونورلر . ياخود امام ايله مراد؛ **هركسك اقتدا ايدوب احكاميله عمل ايتديكى كتابدر** . شوحالده اهل قرآنه « يا اهل قرآن! » واهل توراته « يا اهل تورات ! » واهل انجيله « يا اهل انجيل ! » عنوانيله چاغيريلورلر . ياخود امام ايله مراد ؛ **دنياده هركسك خير وشرده اقتدا ايتديكى كيمسه‌در** . بناءً عليه ؛ **هركس دنياده كيمك بايراغى آلتنده ايسه آخرتده دخى آنك بايراغى آلتنده بولوناجق** ديمكدر . ياخود بيضاوينك بيانى وجهله امام؛ **آنا معناسنه ام لفظنك جمعيدر**. بوكا نظراً هركس آناسنك اسميله چاغيريلور وحضرت عيسانك حقنه حرمت وحضرت حسن وحسين افنديلريمزك شرفلرينى اظهـار واولاد زنانى رسواى ايتمه‌مك ايچون هر شخصك والده‌سنك اسميله چاغريلاجغى دخى مرويدر. ﴿فتيلاً﴾ دفعاتله ذكر اولونديغى وجهله **آزيجق برشيده كنايه‌در** .

خلاصه ؛ آخرتده هركس دنيـاده كيمه اقتدا ايتمش ايسه آنك اسمله چاغيريلوب وآنك بايراغى آلتنده بولوناجغى ودعوت اولوندقلرنده كتابلرى صاغ طرفلرندن ويريلنلر كمال نشاطله كتابلرينى اوقويوب آزيجق برشيله بيله ظلم اولونميه‌جقلرى وبودنياده اعمى كبى كوزينى حقدن قاپايان كيمسه‌نك آخرتده اعمى كبى نعمتلرى كورميه‌جكى وطوغرو بريول بولاميه‌جغى بوآيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى آخرتده هركسك مقتدابهى ايله دعوت اولوناجغى ودرجه‌لرينى بياندن صوكره ارباب ضلالك حيل ودسائسلرينى وآنلرك حيله‌لرينه ميل ايتمه‌مك لازم اولديغى بيان

ایتمك اوزره ﴿ وَاِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذٖى اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ لِتَفْتَرِىَ عَلَيْنَا غَيْرَهُ ﴾ بیوریور .

[حبیبم ! بزم سکا وحی ایتدیکمز آیتلرك غیری برشی سویله‌مکله بزم اوزریمزه افترا ایتمکلکك ایچون سکا وحی ایتدیکمز قرآنده سنی فتنه‌یه دوشورمکه کندی زعملرنجه یاقلاشدیلر .]

﴿ وَاِذًا لَاتَّخَذُوكَ خَلٖيلًا ﴾

[وسن بزه افترا ایده‌رك آنلرك کیفنه کوره سویله‌دیکك تقدیرده سنی دوست اتخاذ ایدرلر .]

یعنی ؛ یا اکرم الرسل ! ارباب ضلال وفسادك سوزلرینه اهمیت ویرمه . زیرا ؛ آنلرك حال وشانلری بزم سکا وحی ایتدیکمز قرآنده سنی فتنه‌یه دوشورمك ایچون چالیشمقدرکه سنی قرآندن میل ایتدیرمکله سن قرآنك غیری آنلرك آرزولرینه موافق برشی سویله‌مکله بزه افترا ایده‌سك و سنی کندی آرزولرینه اویدورمق ایچون تشویق وترغیب ایدرلر وکندی زعملرنجه همان فتنه‌یه دوشورمکه یاقلاشدیلر وتکلیفلرینی قبول ایتدیکك تقدیرده سکا دوست اولاجقلرینی وعد ایتدیلر .

فخررازی ، قاضی و خازنك بیانلری وجهله بو آیتك سبب نزولی ؛ طائفده (بنی ثقیف) قبیله‌سندن بر جماعتك حضور رسالته کله‌رك رسول اللهه واقع اولان یولسز تکلیفلریدر . چونکه ؛ حضور رسالته کلوب « یا رسول الله ! بزه اوچ جهتله امتیاز ویررسه‌ك بز سکا ایمان ایدرز . برنجیسی ؛ بزم نمازمزده رکوع ، سجود اولماسون . ایکنجیسی ؛ پوتلریمزله بر سنه دها انتفاع ایده‌لم و اُلمزله قیرمیه‌لم . اوچنجیسی ؛ عشر ویرمدیکمز کبی غزایه دعوت اولونمایالم و بزم وادیمز مکه وادیسی کبی حرمدن معدود اولسون وبومنوال اوزره بزمله معاهده یاپارسه‌ك ایمان ایدرز » دیملری اوزرینه رسول الله « رکوع وسجود اولمایان دینده خیر اولماز . وپوتلریکزی کندی اُلکزله قیرماز بز قیرارز . وپوتلریکزه برسنه عبادتکزه مساعده ایتمم » بیورونجه آنلر « یارسول الله ! بز عرب ایچنده ممتاز برقبیله‌یز . بناءً علیه ؛ باشقه قبیله‌لره ویرمدیکك امتیازی بزه

ویرملیسك . اکر قبائل عرب نه ایچون بویله یاپدك دیرلرسه الله تعالی بکا بویله امر ایتدی دیمکله آنلره جواب ویر » دیملری اوزرینه آنلرك بو حاللرینی تصویر ایتمك اوزره بو آیتك نازل اولدیغی مرویدر . بوکا نظراً **معنای آیت** : [بزم وحی ایتدیکمز احکامك غیری برحکمی بزه افترا ایتمکه ووحی ایتدیکمز قرآندن حبیبم سنی دوندورمکه واحکامنی دکیشدیرمکه و کندیلرینه امتیاز آلمق کبی فتنه ایقاعنه چالیشدیلر و کندی زعملرنجه همان امللرینه موفق اولمغه یاقلاشدیلر و اکر دیدکلرینی قبول ایتسه ایدك سنی دوست اتخاذ ایده‌جکلردی] دیمکدر .

(کادوا) کلمه‌سندن مستفاد اولان **قربت** معناسی **آنلرك کندی زعملرنجه** دیمکدر . چونکه ؛ رسول اللهك آنلره مماشات ایتمسی صورتیله فتنه ایقاعنه یاقلاشملری محالدر . زیرا ؛ رسول اللهك ، قرآنك خلافی آنلرك کیفنه کوره سوز سویلمسی محالدر . چونکه ؛ معصومدر ، سویله‌مز . جناب حق بوکبی شیلردن حبیبنی محافظه ایلر وحکمت بعثت‌ده بونی ایجاب ایدر ولکن آنلر بو خصوصه میل ایتدیرمکه و امللرینك ترویجنه چوق چالیشدقلرینه وسویلدکلری سوزلرك رسول اللهه بردرجه تأثیر ایتدیکنی ظن ایتدکلرینه بناءً جناب حق کندی زعملرنجه فتنه ایقاعنه یاقلاشدقلرینی بیان ایتمشدر .

*
* *

واجب تعالی کافرلرك فتنه ایقاعنه چالیشدقلرینی بیاندنصکره انلرك سعیلرینه قارشی رسولنی حمایه ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَوْلَا اَنْ ثَبَّتْنَاكَ لَقَدْ كِدْتَ تَرْكَنُ اِلَيْهِمْ شَيْـًٔا قَلٖيلًا ﴾ بیوریور .

[حبیبم ! بز عنایت الٰهیه‌مزله سنی حق اوزره ثابت قیلمامش اولسه ایدك آنلرك خدعه‌لرینك قوتنه بناءً آنلرك تکلیفلرینی قبوله میل ایدر وآزیجق یاقلاشیردك .] یعنی ؛ میل ایتمدك ولکن حیله‌لرینك قوتی میل ایتمکه یاقلاشدیردی ولکن بز حمایه ایتدك سن‌ده یاقلاشمدك .

﴿ اِذًا لَاَذَقْنَاكَ ضِعْفَ الْحَيٰوةِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصٖيرًا ﴾

[اکر آنلرك خدعه‌لری اوزرینه سن آزیجق میل ایتمش اولسه ایدك بز سکا دنیاده عذاب دنیانك ایکی قاتنی وآخرتده عذاب آخرتك ایکی قاتنی طادیرردق وبز ایکی قات عذابی طادیردقدنصکره سن بزم اوزریمزه بریاردیمجی بولامازسك.]

یعنی ؛ حبیبم ! اللهك لطفی سنکله برابردر . زیرا ؛ بز لطفمزله سنی قرآن اوزره ثابت قیلمامش اولسه ایدك آنلرك حیله و خدعه‌لرینك قوتنه بناءً محقق سن آنلرك تکلیفلرینه میل ایدردك ولکن بزم عنایتمز سنی حمایه ایتدی . بناءً علیه ؛ سن آنلرك تکلیفلرینه میل ایتمکه یاقلاشمادك . زیرا ؛ بزم عصمتمز یاردم ایدنجه میل ایتمدیکك کبی میل ایتمکه یقین بیله اولمادك واکر سن فرض محال اولارق آنلرك تکلیفلرینی قبوله میل ایتمکه قریب اولمش اولسه ایدك بز سکا دنیاده عذاب دنیانك ایکی قاتنی وآخرتده عذاب آخرتك ایکی قاتنی طادیرردق . زیرا ؛ منصب نبوته بویله برشیئك صدوری لایق اولمادیغندن فرض محال اولارق صادر اولسه باشقه‌لرینه اولاجق عذابك ایکی قاتی اولوردی. وبز عذابی طادیرمش اولسه‌ق عذابی طادیردقدنصکره سن کندك ایچون بزم علیهمزه سندن عذابی دفع ایده‌جك وبزه قارشی قویاجق بریاردیمجی بولامازسك .

[بیضاوینك بیانی وجهله بو آیت ؛ معصیتدن معصوم اولمق جناب حقك توفیقیله اولدیغنه دلالت ایدر . زیرا ؛ رسول‌اللهه الله تعالی « بز سنی حق اوزره ثابت قیلمامش اولسه‌ایدك سن آنلره میل ایتمکه یقین اولوردك و آنلر سنی فتنه‌یه دوشورمکه یاقلاشمشلردی» بیوردی‌که « بز حفظ ایتدك اکر حفظ ایتمسه‌ك مراملرینه نائل اولورلردی » دیمکدر. فتنه‌یه یقین اولمق عین فتنه اولمادیغندن رسول‌اللهك فتنه‌ده واقع اولمادیغنه دخی دلالت ایدر . بناءً علیه ؛ (بنی ثقیف) قبیله‌سی چوق چالیشمشلر ایسه‌ده رسول‌اللهدن بوخصوصه دائر اصلا التفات کورمه‌مشلردر . چونکه ؛ آیتده (لولا) کلمه‌سی برشیئك وجودینه بناءً غیرك امتناعنه دلالت ایتدیکندن واجب تعالی‌نك رسولنی ثابت قیلمسی میلك وقوعنه مانع اولدیغنی بیان ایتمشدرکه « ثبات واقع اولونجه میل ایتمك ممتنع اولدی » دیمکدر .

***

واجب تعالی کافرلرك حیله‌لرندن بعض آخری بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِنْ كَادُوا لَيَسْتَفِزُّونَكَ مِنَ الْاَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا ﴾ بیوریور.

[حبیبم! محقق کافرلر سنی ارض مکه‌دن ازعاج ایدوب چیقارمغه یقین اولدیلر.]

﴿ وَاِذًا لَا يَلْبَثُونَ خِلَافَكَ اِلَّا قَلِيلًا ﴾

[واکرسنی چیقارمش اولسه‌لردی سن چیقدقدنصکره مکه‌ده سنك خلافکه آنلر أکله‌شمز ، آنجق آز برمدت أکله‌شیرلردی .]

یعنی ؛ یا اکرم‌الرسل ! مکه مشرکلرینك حال وشانلری حیله ودسیسه ایله سنی قورقوتوب ازعاج ایده‌رك مضطر قیلمغه یقین اولدیلرکه سنی مکه ارضندن چیقارسونلر ومکه‌ده حقه دعوت اولونمق اندیشه‌سندن قورتولسونلر ولکن سنی چیقاردقلری تقدیرده سنك آرقه‌كده آنلر مکه‌ده اقامت ایتمزلر ، الا آز برمدت اقامت ایدرلر .

نعمت‌الله افندینك وبیضاوینك بیانلری وجهله رسول‌اللهك هجرتندنصکره آز برزمان ایچنده بدر وقعه‌سنك ظهوریله (ابوجهل) وآنك امثالی رسول‌اللهی هجرته مجبور ایدنلر قیلیجدن کچمکله آیتك سری ظهور ایتدی و وعد الٰهی‌ده یرینی بولدی. یاخود کافرلرك رسول‌اللهی اخراج ایده‌مدکلرینه آیت دلالت ایدر . چونکه ؛ **آیتك معناسی :** [هرنه قدر مشرکلر رسول‌اللهی هجرت ایتدیرمکه قریب اولدیلرسه‌ده بالفعل هجرت ایتدیره‌مدیلر] دیمکدر . زیرا ؛ (کادوا) کلمه‌سندن مستفاد اولان قربیت بو معنانی مفیددر. آنلر چوق حیله‌لر دوشونمشلر ورسول‌اللهی مکه‌دن چیقارمغه چوق چالیشمشلرسه‌ده امر الٰهی کلمدکجه رسول‌الله مقاومت ایدوب هجرت ایتمدی واون‌اوچ سنه مکه‌ده تبلیغاته دوام ایتدی وهجرته امر الٰهی کلدی وآنك اوزرینه هجرت ایلدیکی ایچون مکه اهالیسنه ده بوسببله عذاب کلمدی. چونکه؛ عذابك کلمسی آنلرك چیقارمسنه معلق اولدیغندن امر الٰهی ایله چیقمسی آنلرك عذابلرینه مانع اولمشدر . شو بیان اولونان معنا وتفصیلات آیتك مکه‌ده نازل اولدیغنه نظرادر .

بیضاوی ونیسابورینك بیانلرینه نظراً آیتك مدینه‌ده نازل اولدیغی دخی مرویدر. چونکه ؛ رسول‌الله مدینه‌یی تشریف ایدنجه یهودیلر حسد ایده‌رك « یارسول‌الله ! بوراسی انبیا مقامی دکلدر . انبیانك مقاملری شامدر . شامه هجرت ایدرسه‌ك بزده ایمان ایدرز اما شامده روم عسکرندن قورقارسه‌ك الله تعالی رسوللرینی محافظه ایدر » دیملری اوزرینه رسول‌اللهك شام جهتنه هجرته نیت ایتمسنه بناءً بو آیتك نازل اولدیغی مرویدر. بوروایته

نظراً آيتده ارض ايله مراد ؛ **ارض مدينه** و رسول اللهى هجرته تحريك ايدن قوم ايله مراد ؛ **مدينه‌ده بولونان يهوديلردر** . بناءً عليه ؛ يهوديلردن مدينه‌دن رسول اللهى هجرته تحريك ايدن (بنى قريظه) چوق زمان كچمكسزين بالعموم قتل اولوندى و (بنى نضير) مدينه‌دن طرد اولونمغله مدينه و اطرافى يهوديلردن تطهير اولوندى و حيله‌لرى كندى آياقلرينه دولاشدى .

* * *

واجب تعالى كافرلرك مكه‌دن ويا مدينه‌دن رسولنى چيقارمغه تشبث ايتدكلرينى بياندن صكره بومثللو تشبث يكى بر عادت اولمايوب هر كلن رسوللرك قومندن واقع اولديغنى بيانله رسولنى تسليه ايتمك اوزره ﴿ سُنَّةَ مَنْ قَدْ اَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ رُسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلاً ﴾ بيوريور .

[حبيبم! سندن اول رسوللريمزدن كوندرديكمز كيمسه‌لر حقنده قومنك او رسولى هجرته مضطر قيلمسى اللهك وضع ايتمش اولديغى برسنتدر . بناءً عليه ؛ بزم سنتمز ايچون سن تبديل وتغيير بولامازسك .]

يعنى ؛ يا اكرم الرسل ! مشركلرك ويا يهوديلرك سنى وطنكدن چيقارمغه قيام ايتملرى وآنلر اخراج ايدنجه ربك تعالى‌نك آنلرى اهلاك ايتمسى يكى بر عادت دكلدر . زيرا ؛ سندن اول كلن رسوللرده دخى عادت الٰهيه بومنوال اوزره جريان ايتمشدر . چونكه ؛ هر امتدن، كنديلرينه بعث اولونان پيغمبرلرينى مملكتدن چيقارمغه تشبث واقع اولدى . واو رسولى چيقارنجه الله تعالى‌نك اوملتى اهلاك ايتمسى عادت قديمه‌سيدر. شو حالده حبيبم! سن بزم سنتمز وعادتمز ايچون بر تحويل كوره‌مز وبولامازسك . زيرا؛ رسوللرك هجرتلرينى امر ايتمكده وهجرتدنصكره اوقومى اهلاك ايلمكده بزم حكمت خفيه‌مز واردر. او حكمته قوللريمز مطلع اولامازلر .

نيسابورينك بيانى وجهله ازلده اسباب، مسبباته ربط اولونديغندن هر زمان ايچون معين بر حادثه، مربوط اولديغى سببك ظهوريله واقع اولمسى محقق اولديغندن او حادثه‌يى وقت

آخره تحويل ايتمك اسبابى مسبباتدن آيرمقدر . بو ايسه عقلاً وعادةً محالدر . بناءعليه؛ عادت الٰهيه‌نك تبديلى ممكن دكلدر .

* * *

واجب تعالى الٰهياته ونبوته وآخرته متعلق احوالى بياندنصكره عبادته امر ايتمك اوزره ﴿ اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ وَقُرْاٰنَ الْفَجْرِ اِنَّ قُرْاٰنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا ﴾ بيوريور .

[حبيبم ! كونك زوالندن كيجه‌نك قارانلغنه قدر نمازك اقامه‌سنه و بالخاصه صباح نمازنده صباحك بياضلغنه قدر قرائته دوام ايت . زيرا صباح نمازى ؛ انس وجن وملكلر طرفندن شهادت اولوناجقدر .] چونكه ؛ وقت صباحده جمله مخلوقات اويانق بولوندقلرندن عابدلرك عبادتلرينى كورنلر وايشيدنلر حسن حاللرينه شهادت ايده‌جكلردر. بناءً عليه ؛ انسانلرك وقت سحرده اويانق بولونملرى وصباح نمازنده قرائته دواملرى لازمدر.

بيضاوينك بيانى وجهله بو آيت بش وقت نمازه شاملدر. زيرا؛ **دلوك الشمس ؛ اوكله وايكندى نمازلرينه**، **غسق الليل ده آقشام وياتسو نمازلرينه** و **قرآن الفجر** ايسه **صباح نمازينه دلالت ايدر . قرائتسز نماز جائز اولمايوب صباح نمازنده قرائت چوق اولديغيچون صباح نمازينه** قرآن فجر دينمشدر. **كيجه‌ ايله كونده موكل اولان ملكلر صباح وقتنده اجتماع ايدوب جماعت مسلمينه شاهد اولدقلرى ايچون صباح نمازينه** مشهود دينمشدر كه ملكلرك وسائر انس وجنك كوردكلرى احواله شهادت ايده‌جكلرينه اشارت اولونمشدر . صباح نمازينه قرآن اطلاق اولونمسى؛ قرائتك اوزون اولمسى مطلوب اولديغنه اشارتدر. بناءً عليه؛ اكثر فقها صباح نمازنده قرائتك اوزون اولمسنك سنت سنيه‌دن اولديغنه اتفاق ايتمشلردر.

* * *

واجب تعالى بش وقت نمازى اداسنى امر ايتدكدنصكره صلات تهجدله امر ايتمك اوزره ﴿ وَمِنَ الَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَكَ ﴾ بيوريور .

[كيجه‌نك بعضيسنده سكا زياده وفضيلت اولارق قرآنله تهجد نمازينى ادا ايت .]

﴿ عَسٰى اَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقاماً مَحْمُوداً ﴾

[حبیبم ! ربك تعالى‌نك سنى ممدوح اولان برمقامده بعث ایتمسی و اومقامده اقامه ایتمسی ، سنك ایچون مأمولدر .]

یعنی ؛ یا اکرم الرسل ! ربکه تقرب ایدوب ثوابك زیاده اولمسنی ایسترسه‌ك کیجه‌نك بعضیسنده اویقودن قالق قرائت قرآنله تهجد نمازینی ادا ایت‌که اوتهجد نمازی سائر فرائض اوزرینه سنك ایچون زیاده بر فرض اولارق اداسنه سعی ایت‌ده ثوابك زیاده اولسون . زیرا ؛ ربك سنی مقام قربیت ودرجهٔ وصال اولان مقام محموده اقامه ایده‌جکدر .

فخر رازینك بیانی وجهله تهجد ؛ **برآز اویقودنصکره قالقوب قیلنان نمازدر .** اویقویی بولوب قالقمقده مشقت وغیرتله حاصل اولدیغندن کلفته دلالت ایدن (تفعل) بابندن **تهجد** دینمشدر . یاخود تهجد نمازی ؛ **قبرده وسکرات موتنده انسانك راحتنه سبب اولاجغنه بناء** تهجد دینمشدر . چونکه هجود ؛ **اویقو وراحت معناسنه‌در** وتهجد ایسه **اویقو وراحتی ترکله ادا ایدیلن نمازدر .**

ابتداء اسلامده تهجد نمازی هرمؤمنه فرض ایکن بش وقت نماز فرض اولونجه امت حقنده تهجدك فرضیتی نسخ اولونمش ایسه‌ده نافله اولارق مشروعیتی باقی قالمشدر . بناءً علیه ؛ امتك زهد وتقوی اربابندن تهجد نمازینه دوام ایدوب فضیلتنی آلانلر واردر . اما رسول الله حقنده فرضیتی بو آیتله ثابتدر وخاصهٔ نبیدندر ورسول الله ایچون زیاده برشرف وفضیلتدر وصلوات مفروضه اوزرینه زائد برفرض اولدیغی جهتله نافله وفرضیتی رسول اللهه مخصوص اولدیغنی بیان ایچون « سکا نافله » دینمشدر .

بو آیتده مقام محمود ایله مراد ؛ **رسول اللهك شفاعت مقامیدر .** زیرا ؛ او مقامده کناهکارلره وبیچاره‌لره شفاعت ایدنجه اهل محشر طرفندن رسول اللهك ثنا اولوناجغنه بناءً اومقامه **محمود** دنیلمشدر . حتی او مقامده رسول اللهك پك چوق ثنا اولوناجغنه اشارت ایچون تعظیمه وکثرته دلالت ایدن تنوینله (محموداً) نکره اولارق وارد اولمشدر . چونکه ؛ نعمت نه‌قدر بویوك اولورسه مقابلنده‌کی حمد وثنانك‌ده اوقدر چوق وبویوك

اولمسی لایقدر . بناءً علیه ؛ مقام محمود له مراد ؛ **رسول اللهك عاصیلره شفاعت مقامیدر .** زیرا ؛ انسانك عذابنی وسائر ضررینی دفع ایتمك ثوابنی تزید ایتمکدن دها مهمدر . چونکه ؛ دفع مفاسد جلب منفعتدن اولادر . شوحالده کناهك عفوینه دائر شفاعت درجاتك ترفیعنه شفاعتدن اهم اولدیغی جهتله چوق سیئاتك عفوی دها مناسب اولدیغندن مقام محمود له مراد ؛ **سیئاتك عفوینه دائر اولان شفاعتك مقامیدر .** ایشته بومقام ؛ جمله ناسك فوقنده برمقامدرکه جناب حق آنی آنجق رسولنه احسان ایتمشدر . چونکه عموم ناسه شفاعت ؛ انبیا ایچندن انجق آخرزمان نبیسنه میسر اولاجغنه دائر اثرلر دخی بومعنایی تأیید ایدر .

واجب تعالى‌نك کلامنده (عسى) کلمه‌سی **وجوب** معناسنه اولدیغندن اومقام محمودك رسول اللهه احسان اولوناجغی قطعی اولمسنه دلالت ایدر .

نیسابوریده بیان اولوندیغی وجهله بو آیتده مقام محمود له مراد ؛ **مقام شفاعت** اولدیغنه (ابوهریره) حضرتلرندن مروی اولان بر حدیث شریفده دلالت ایدر . چونکه ؛ رسول الله مقام محمودی تفسیر صددنده بیورمشدرکه « مقام محمود ؛ شول برمقامدرکه اومقامده بن امتمه شفاعت ایدرم » . ایشته بوحدیث ؛ مقام محمودی تفسیردر .

خلاصه ؛ تهجد نمازی امت حقنده نافله ورسول الله حقنده واجب ومقام محمودك رسول اللهه مخصوص مقام شفاعت اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى رسولنی مقام محموده بعث ایده‌جکنی بیاندنصکره اومقامی ربسندن استرحام ایتمسنی حبیبنه تعلیم ایتمك اوزره ﴿ وَقُلْ رَبِّ اَدْخِلْنِى مُدْخَلَ صِدْقٍ وَاَخْرِجْنِى مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَلْ لِى مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَاناً نَصِيراً ﴾ بیوریور .

[حبیبم ! سن ربکه مناجاتکده دی‌که « ای نیم ربم ! بنی جمیع زله‌دن طاهر اولارق قبرمده راضی اولاجغم برمقامه ادخال وقبرمدن قالدیردیغکده بنی انواع کرامتله طولو راضی

اولاجغم بر محله اخراج و بنم ایچون کندی عندکدن حجتلر خلق ایت که بن او حجتلرله بکا مخالفت ایدنلره مدافعه واو حجتلرك یاردیمیله خصممه غلبه ایده‌یم و خصملرم مغلوب اولارق دینمی قبول ودعوتمه اجابت ایتسونلر » دیمکله استرحامده بولون .]

فخر رازی ونیسابوریده بیان اولوندیغی وجهله **مخرج صدق** له‌مراد؛ **مکه** و**مدخل صدق** له‌مراد؛ **مدینه** در . چونکه ؛ رسول اللهی مشرکلر مکه‌دن چیقارمق ایچون بر چوق تشبثاتده بولونملری اوزرینه جناب حق مکه‌دن مدینه‌یه هجرت ایتمسنی امر ایدنجه مکه‌دن خروجی ومدینه‌یه دخولی ضمننده بو یولده مناجاتده بولونمسنی حبیبنه تعلیم ایچون بو آیتك نازل اولدیغی مرویدر . بوکا نظراً **معنای آیت** : [یاربی ! بنی مرضی و مقبول اولان مدینه‌یه ادخال وراضی اولاجغم برصورتده کافرلرك شرندن امین اولارق مکه‌دن چیقارکه حضور قلبله عبادتکه دوام ایده‌یم وکندی عندکدن بکا سلطنت و قوت ویرکه او قوت بکا یاردیم ایتسون ودین اسلام منصور اولسون] دیمکدر .

یاخود مدخل صدق له‌مراد؛ **نمازدر**. بوکا نظراً **معنای آیت**: [یاربی ! بنی نمازه صدق واخلاصله ادخال ونمازدن فراغمده صدق واخلاص وشکرکه قیام ودواملة اخراج ایت که عبودیتك وظیفه‌سنی لایقیله ادا ایتمش اولایم] دیمکدر .

یاخود **هرشیئه دخول وخروجه شاملدر**. بوکا نظراً **معنای آیت**: [یاربی ! مهمات دین وسائره‌دن بنی ادخال ایتدیکك هرشیئه عبودیتکده دوام وصداقتمله برابر ادخال واخراج ایتدیکك هرشیده عبودیتکده صداقتمله برابر اخراج ایت که هرایشه باشلادیغمده صداقتله باشلایم وبوشلادیغمده صداقتمله بوشلایم] دیمکدر .

شو بیان اولونان معنالردن هرهانکیسی مراد اولونورسه اولونسون انسان ایچون لازم اولان امور مشروعه‌دن هرنه‌یه باشلارسه حسن نیت وصداقتله امر الٰهی‌یه توفیق ایده‌رك باشلامق واو ایشدن فراغتده حسن صورتله چیقمق لازم اولدیغی کبی بو یولده دعا ایتمك عبودیتك وظائفی جمله‌سندن اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر .

*
* *

واجب تعالی رسولنه یاردیم ایده‌جك برقدرت وسلطنت ایسته‌مسنی امر ایتدکدنصکره

رسولنك دعاسنی قبول ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ اِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقاً ﴾ بیوریور .

[حبیبم ! سن کافرلره دی که « حق اولان قرآن واسلام کلدی وباطل اولان کفر وشرك مضمحل اولدی کیتدی . زیرا کفر ؛ حد ذاتنده مضمحل اولدی .]

بیضاوینك بیانی وجهله زهوق ؛ **بر شیئك محلندن چیقوب مضمحل اولمسیدر** . بناءً علیه ؛ دین اسلام کلنجه دین شرك محورندن چیقدی . محافظه ایدن ارباب شرکك پریشان اولمسیله آیین شرك ده مضمحل اولدی کیتدی . حتی امام (مسلم) و(بخاری) نك اتفاقلریله (ابن مسعود) حضرتلرینك روایت ایتدیکی بر حدیثده مکه‌نك فتحی کونی رسول اللهك کعبه‌نك اطرافنده اولان اوچیوز آلتمش پوتك هربرینه الندهکی عصا ایله اشارت ایده‌رك بو آیتی اوقودیغی وهربرینك کوزلرندن عصایی طاقوب یره یاتیردیغی واصحاب طرفندن هربرینك پارچه‌لاندیغی ویالکز کعبه‌نك طامنده طوجدن معمول (بنی خزاعه)نك بر پوتی قالوب حضرت علی‌یه امریله حضرت علینك چیقوب آنی ده یره آتوب پارچه‌لادیغی مفسرینك جملهٔ بیاناتلرندندر .

فخر رازینك بیانی وجهله بو آیتده حق له‌مراد؛ **دین اسلام وشریعت احمدیه‌در** . باطل ایله مراد ؛ **دین اسلامك غیری هرشیدر** . کرچه باطلك ده عالمده حکمفرما ورواج بولدیغی زمانلر اولورسه‌ده ذاتنده مضمحل ودائما زواله معروض وعاقبتی هلاکدر .

خلاصه ؛ حقك کلدیکی یرده باطلك کیده‌جکی وباطل ایچون بعض زمانده بر دولت وصولت اولورسه‌ده ثبات ایتمیوب سریع الزوال وحقه قارشی باطلك دائما مغلوب اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی اعتقادیات وعملیات واحوال آخرت وقضا وقدر وبالخاصه بش وقت نماز وتهجدله امر ایدوب وسائر منافع انسانیه‌یی بیاندنصکره بو احکامك کافه‌سی قرآنده موجود اولدیغی جهتله اهل ایمانه قرآنك شفا و رحمت اولدیغنی بیان ایتمك اوزره

﴿ وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ شِفَاۤءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ اِلَّا خَسَاراً ﴾

بیوریور .

[بز قرآندن مؤمنلره شفا ورحمت اولان آیتلری انزال ایدرز . حالبوکه قرآن؛ ایمان ایتمه‌ین ظالملره زیاده ایتمز ، الا ضرر وزیانلرینی زیاده ایدر .]

یعنی ؛ قرآنده بیان اولونان احکام مؤمنلرك امراض باطنیه‌سی مثابه‌سنده اولان اعتقاد باطلی وامراض ظاهریه‌سی مثابه‌سنده اولان اخلاق ذمیمه‌یی ازاله واعتقاد حقه واخلاق حمیده‌یه ارشاد ایتدیکندن اهل ایمان ایچون عین شفا واحکامیله عمل ایتدکلری ایچون حقلرنده عین رحمتدر و لکن قرآنه ایمان ایتمه‌مکله نفسلرینه ظلم ایدن کافرلرك قرآن ضررلرینی زیاده ایدر . چونکه ؛ هرآیت نازل اولدقجه ایماندن امتناع ایتملری بر ضرر اولدیغی جهتله هربر آیت نازل اولونجه او آیته ایمان ایتمه‌ملری ضرر اوزرینه ضرر اولمقله ضررلری تزاید ایدر .

فخررازینك بیانی وجهله انبیاء کرام حضراتی اطبا وامتلری‌ده تداوی‌یه محتاج اولان خسته‌لر وشریعتلرده طبیبك خسته‌یه ویرمش اولدیغی دوا مثابه‌سنده اولدیغندن قرآنه ایمان ایدنلر طبیبك علاجنی استعمال ایله باذن‌الله شفا بولان خسته‌لر کبی و کافرلرده طبیبه مراجعت ایتمیوب هلاك اولانلر منزلنده اولدقلرینی جناب حق بو آیتله بیان بیورمشدر . بناءً علیه ؛ دوانك امراض ظاهریه وباطنیه‌یه نظراً ایکی قسمی اولدیغی کبی دواء دینی‌ده ایکی قسمدر که برنجیسی ؛ امراض باطنیه مثابه‌سنده اولان اعتقاد باطله دواء ، ایکنجیسی ؛ امراض ظاهریه مثابه‌سنده اولان اخلاق ذمیمه‌یه دوادر .

بیضاوینك بیانه نظراً (من القران) ده اولان (من) بیانیه اولدیغنه کوره قرآنك کلیسی شفادر . و (من) تبعیضیه اولدیغنه نظراً « قرآندن بعض شفا اولان آیتلری بز انزال ایدرز » دیمکدر . بوکا نظراً بو آیتده شفا ایله مراد ؛ شفاء جسمانیدر چونکه ؛ تبرکاً قرآنك قرائتیله برچوق خسته‌لرك شفا بولدیغی هرزمان کورولدیکی جهتله میدانده برحقیقتدر . شوقدرکه شفاء جسمانی صاغلام اعتقاده موقوفدر . زیرا ؛ علاجده تأثیری خلق ایدن الله تعالی کندی کلامنه مراجعت ایده‌رك شفاسنی خلق ایتمسنی استرحام ایدن

کیمسه‌نك علاج وسیله‌سیله شفاسنی خلق ایتدیکی کبی قرآن وسیله‌سیله‌ده خلق ایده‌جکی اولویتله ثابت اولور . فقط قرآنك حقایقنی وشفایی خلق ایده‌جك الله تعالی‌نك کلامی اولدیغنی دوشونه‌رك اوقومق واوفله‌مك لازمدر .

احکامیله عمل ایدن کیمسه‌لرك سعادت ابدیه‌یه نائل اولاجقلرینه بناءً اهل ایمانه قرآن رحمتدر . فقط مرضی ازاله منافعی جلب ایتمك اوزرینه مقدم اولدیغی جهتله جناب حق ضرری ازاله قبیلندن اولان شفایی جلب منفعت قبیلندن اولان رحمت اوزرینه تقدیم ایتمشدر . کافرلر قرآنی ایشیدنجه غضبله عداوت ایتدکلرندن احکامیله عمل ایتدکلری صورتده آلاجقلری اجری فوت ایتدکلری کبی حقلرنده قرآن ضرردر . چونکه ؛ عمل ایتمدکلری جهتله معذب اولاجقلردر وهرآیت نازل اولدقجه انکارلری کفر اوزره کفر اولدیغی جهتله کون بکون ضررلری تزاید ایتمشدر .

*
* *

واجب تعالی قرآنك مؤمنلره شفا ورحمت اولدیغنی بیاندنصکره انسانلرك لایق اولدیغی قدر قرآنه یاپیشمادقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِذَا اَنْعَمْنَا عَلَى الْاِنْسَانِ اَعْرَضَ وَنَاٰ بِجَانِبِهٖ ﴾ بیوریور .

[بز انسانه نعمتمزی انعام ایتدیکمزده بزم ذکرمزدن ودعوتمزدن اعراض ایدر ویانی دونر بذاته بزدن اوزاقلاشیر .]

﴿ وَاِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يَؤُسًا ﴾

[وانسانه برشر طوقوندیغنده درحال اللهك رحمتندن مأیوس اولور .]

﴿ قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلٰى شَاكِلَتِهٖ ﴾

[حبیبم ! سن « هرکس کندی طریقنی اوزرینه عمل ایدر » دی .]

﴿ فَرَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ اَهْدٰى سَبِيلاً ﴾

[هر کس کندی طریقنه کوره عمل ایدنجه سزك ربکز طریقك زیاده طوغروسنه سلوك ایدن کیمسه‌یی هر کسدن زیاده بیلیر .]

یعنی ؛ انسانك بر حال اوزره قراری و ثباتی یوقدر . زیرا ؛ بز انسانه لطفمزدن صحت بدن وعافیت وبول رزق ویروب معیشتنی توسیع ایتمك صورتیله انعام ایتدیکمزده بزم ذکرمزدن و طریق حقه دعوتمزدن و حقنده شفا ورحمت اولان قرآندن اعراض ایدر وکندی ذاتیله بزه تقربدن اوزاقلاشیر . کأن هرشیدن مستغنی وکیمسه‌یه احتیاجی یوقدر وألنده اولان نعمتلر همان کندی استحقاقی و امورنده مستقل کبی بر طورله حرکت وحقه اطاعتدن تکبر ایدر. اوانسانه خسته‌لق وفقروفاقه کبی بر شر وبلا اصابت ایدرسه رحمت الـٰهیه‌دن امیدینی بالکلیه کسرویأس تامله مأیوس اولور وکندینی هرنعمتدن محروم عد ایدر . حالبوکه تعظم وتکبرده افراط ویأس وحرمانده تفریط شرعاً وعقلاً مذمومدر . حبیبم ! حال وشانی بوندن عبارت اولان انسانه سن « حقلی وحقسز وضلالتده وهدایتده اولان هر شخص کندی حالی و وقتی مشابه اولدیغی طریقت و احوال روحیه‌سی و مزاج بدننه موافق صورتده عمل ایدر » دیمکله هر کسك میسر اولدیغی عملك کندی طوتدیغی طریقك ایجابی اولدیغنی بیان ایت . زیرا ؛ هر کس اراده‌سنی صرف ایتدیکی جهته موفق ومیسر اولور. بناءً علیه؛ اکر انسانك نفسی شریره وخبیثه اولورسه آندن افعال قبیحه و اکر انسانك نفسی شریفه وطاهره اولورسه آندن ده افعال حسنه واخلاق حمیده صدور ایدر. شو حالده افعالك ایلکی وکوتولکی نفسك ایلکنه وکوتولکنه تابعدر وهر کس کندی طینتی اوزرینه عمل ایدنجه سزك ربکز، طریقی طوغرو اولان ومطلوبه وصلتده وحقه اتباعده زیاده اولان کیمسه‌یی هر کسدن زیاده بیلیر. بناءً علیه؛ هر کسك طریقتی ومذهبی وعادتی اوزره نفسك طیب ویاخباثتی ایجابی عمل ایتدیکنی بیانله قرآنك بعض کیمسه‌لر حقنده شفا ورحمت وبعض آخر حقنده هلاك وخسارینی موجب اولدیغنی تأکید وتأیید ایتمشدر. بر شیده ایکی جهتله تأثیر معنویاتده اولدیغی کبی مادیاتده دخی واردر . مثلا کونش طوز کولنی دوکدورر، حالبوکه قاری ویاغی أریتیر وچاماشیر یقایجینك چاماشیرینی بیاضلاندیرر فقط کندینی قارارتیر . زیرا ؛ بر مؤثردن صدور ایدن تأثیر محلك قابلیتی واستعدادینه کوره فیضان ایدر . بناءً علیه ؛ قرآن بعض کیمسه‌یه شفا ورحمت اولدیغی کبی بعض آخره ایمان ایتمدیکندن حقنده عین مضرت اولور .

نیسابوریده بیان اولوندیغی وجهله (نَأَى) بعد معناسنه‌در. یعنی «انسانه بر نعمت ویرنجه یانی دورمك و آرقه‌سنی دونمکله بزدن اوزاق اولور» دیمکدر. چونکه؛ بر سوزی دیکله‌مکدن تکبر ایدن کیمسه دیکله‌مه‌مك ایچون آرقه‌سنی دونمك عادتدر. کافرلر دخی نعمت الـٰهیه‌یه مستغرق اولونجه دعوت الـٰهیه وبالخاصه قرآنه آرقه‌لرینی دونرلر. (شاکلته) سیرت وطریقت ومزاجنه تابع اولان احوال که هدایت وضلالت اوزره تشکل ایدن حالی دیمکدر. شو حالده « هر انسان هدایت ویا ضلالتدن هانکی جهتی اختیار ایتمش ایسه اختیار ایتدیکی جهت آنك طریقتیدر که شاکله‌سی » دیمکدر .

خازنده وبیضاویده بیان اولوندیغی وجهله شاکله ؛ جوهر روح معناسنه‌در . شو حالده « هر کس جوهر روحنك ایجابی وجه اوزره عمل ایدر » دیمکدر . بناءً علیه ؛ جوهر روحی طاهر اولورسه عملی طیب اولور و اکر جوهر روحی نجس اولورسه عملی خبیث اولور . طبریده بیان اولوندیغنه نظراً شاکله ، دین معناسنه دخی اولابیلیر . زیرا هر کس ؛ التزام ایتدیکی دین اوزره عمل ایدر . اما دینی دین حق اولورسه مطلوبه واصل اولمغله مثاب اولور و اکر دینی باطل اولورسه معذب اولور .

بو آیت ؛ درت حکمی حاویدر : برنجیسی ؛ انسانه نعمت مستغرق اولدیغنده حقدن اعراض ایدوب اوزاقلاشماسیدر . ایکنجیسی ؛ انسانه بر ضرر اصابت ایتدیکنده رحمت الـٰهیه‌دن امیدینی کسمسیدر. اوچنجیسی ؛ انسانك جوهر روحنك ایجاب ایتدیکی سیرت اوزره عمل ایتمسیدر. دردنجیسی ، طوغرو یول طوتان کیمسه‌لری رب تعالینك هر کسدن زیاده بیلمسیدر .

* * *

واجب تعالی انسانك حالت جبلیه‌سندن وروحنك تأثیرندن بحث ایدنجه روحدن بحث ایتمك اوزره یهود ویاخود مشرکلرك سؤاللرینی ورسولنك جوابنی بیان ضمننده

﴿ وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبِّى ﴾ بیورییور .

[حبیبم آنلر سکا روحدن سؤال ایدرلر . سن « روح بنم ربمك امرندندر » دیمکله جواب ویر .]

﴿ وَمَا اُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ اِلاَّ قَلِيلاً ﴾

[حالبوکه سزه علمدن ویرلمدی ، آنجق آز برشی ویرلدی .]

یعنی ؛ یا اکرم الرسل ! یهودیلر ویا مشرکلر اجساده تعلق ایدن روحك ماهیت حقیقیه‌سندن ومقدارندن وبدنه تعلقنك کیفیتندن وجسده ارتباطندن وبدندن نصل انفصال ایتدیکندن سئوال ایدرلر . سن جوابکده « روحك حقیقتی وبدنه کیفیت تعلقی وبدندن انفصالی ربمك امرندن نشأت ایدر وعلمی کندینه مخصوصدر . بناءً علیه ؛ روحك نه‌دن عبارت اولدیغنه انسانلرك علمی لاحق اولاماز . ای انسانلر ! سزه علمدن ویرلمدی ، الا آز برشی ویرلدی. شو حالده سز روحك نه‌دن عبارت اولدیغنی وبدنه تعلقنی بیله‌مزسکز » دیمکله آنلره جواب ویر .

فخررازینك بیانی وجهله بو آیتده روح له مراد ؛ **قرآندر** و یاخود **جبریل امین** اولدیغنه دائر روایت وار ایسه‌ده اصح اولان روح له مراد ؛ **بدنه تعلق ایدوب اجسامك حیاتنه سبب اولان روحدر** .

روحدن سئوال ایدن **مدینه یهودیلریدر** و یاخود **مکه‌ده مشرکلردر** . سئوال ؛ روحك ماهیتندن ویا قدم وحدوثندن ویاخود بدندن آیرلدقدن صکره باقی اولوب اولمادیغندن ویاخود سعادت وشقاوتندن سئوال اولمق احتمالی وار ایسه‌ده اصح اولان سئوال ؛ **روحك ماهیتندندر** . چونکه امر الٰهیدن اولدیغی بیانله اکتفا ؛ سئوالك ، ماهیتندن سئوال اولوب قوللرك ماهیت روحی بیله‌میه‌جکلرینه دلالت ایدر . اکر سئوال شویله تصویر اولونورسه که : « روح بدن داخلنده بر جسممیدر ؟ یاخود مزاج بدنمیدر ؟ ویاخود بدنله قائم بر عرضمیدر ؟ » . جوابده شویله تأویل اولنور : « روح امر الٰهی اولان « کن » امریله حادث برجوهردر که جسده مغایر حیات افاده ایتمسی ایچون خلق اولونمش برشیدر. بناءً علیه ؛ قدیم دکلدر » .

فخررازی ونیسابوریده بیان اولوندیغی وجهله انسانك نه‌دن عبارت اولدیغنده **درت مذهب واردر** :

برنجیسی ؛ **انسانه یالکز جسمدر** . کرچه جمهور متکلمیندن بو مذهبی التزام ایدنلر وارسه‌ده باطلدر . چونکه جسم ؛ زیاده ویا نقصانی قابل اولدیغندن شخص واحدك تبدلنی مستلزم اولدیغی کبی انسانك امور وخصوصنی دوشوندیکنده بدندن غافل اولدیغی جهتله انسان جسمدن عبارت اولدیغنده نفسدن غافل اولمق لازم کلیر واعضالرینه کندینی مضاف قیلوب بنم جسدم وبنم الم وبنم آیاغم کبی ترکیباتله کندی اعضاسندن خبر ویردیکنده انسانك شو اعضالردن باشقه برشی اولدیغنه دلالت ایدر . زیرا ؛ برشیئك نفسنه مضاف اولمسی جائز اولمادیغندن هرحالده مضاف ، مضاف الیهه مغایر اولمق لازمدر. انسانك وفاتندنصکره اوانسانه صدقه ویرمك وروحنه قرآن اوقومق کبی هدیه‌لر کوندرلمسنك جوازی انسانك بوجسددن باشقه برشی اولدیغنه دلالت ایدر . اکر انسان عین جسد اولسه جسد چورویوب طوپراغه قاریشدیغی ومدرك اولمادیغی جهتله اکا صدقه ویرمك وهدیه کوندرمکده برفائده اولمازدی. زیرا هدیه وزیارت ؛ مدرکه اولور. کذلك رؤیاده میتك اولاد واحفادینه بعض وصایاده بولونمسی ودنیاده‌کی حالنه تمثل ایده‌رك کوروشوب قونوشمسی انسانك جسددن عبارت اولمادیغنه دلالت ایدر . چونکه ؛ وصایاده بولونمق وقونوشمق جسدك وظیفه‌سی دکلدر. جسددن ال ، آیاق ، کوز وقولاق کبی بعض اعضانك نقصان اولماسندن انسانك تناقصی لازم کلمیور. اکر انسان جسددن عبارت اولسه اعضانك تناقصیله انسان‌ده تناقص ایدردی . کذلك رسول اللهك جبریل امینی (دحیة الکلبی) اسمنده برانسان صورتنده کوردیکی مرویدر . حالبوکه بوصورتده انسان جسمی وار ولکن انسان یوق ملك وار. والحاصل شو تفصیلاتدن اکلاشیلدیغی وجهله انسان یالکز جسمدن عبارت دکلدر .

ایکنجیسی ؛ **انسانك جسمله عرضدن مرکب اولمسیدر** . بو مذهب‌ده باطلدر. زیرا ؛ عرض قائم اولمادیغندن اکر عرض انسان اولسه بر زمانده مکلف اولانك دیکر زمانده مکلف اولماماسی لازم کلیر . چونکه ؛ برزمانده موجود ومکلف اولان عرض دیکر زمانده یوقدر ، بوایسه باطلدر. بناءً علیه ؛ انسانك جسمله عرضدن مرکب اولمسی‌ده باطلدر.

اوچنجیسی ؛ **انسانك جوهر مجرد اولمسیدر** . بوده باطلدر . زیرا ؛ یالکز جوهر اولسه جسمك انساندن خارج برشی اولمسی لازم کلیر. حالبوکه خارجده انسان بوجسمله

قائم وجسم انساندن باشقه برشی دکلدر . بناءً علیه؛ انسانك جسمدن باشقه بر جوهر اولمسی‌ده باطلدر .

دردنجیسی ، انسانك بدنله روحدن مرکبدر . صحیح اولان ده بودر . چونکه ؛ تحقیقه کوره انسانك بدنی رحم مادرده تکمل ایدوب روحی قبوله استعداد تام وقابلیت کلدیکنده جناب حق آنك روحنی خلق ایدرکه روح برجوهر نورانی اولوب شمسك ضیاسنك نفوذی کبی بدنه نفوذ ایدر وبوجوهرك تبدیلی، تحویلی وتفریقی ممکن دکلدر. عادتا کول یاغنك کول یاپراغنه وسیسام یاغنك سیسام دانه‌سنه سریانی کبی سریان ایدر وبوجهتله بدنه حیات کلیر وحرکه‌یه تدبیر وتصرفه باشلار ونه‌زمانکه روحله بدنك امتزاجنه خلل کلیر واجل موعودینه تصادف ایدن زمانده کول یاغنك یاپراقدن آیریلوب ده یاپراغك قورودیغی وسیسام یاغنك دانه‌دن آیریلوب دانه‌نك برقاووز حالنده قالدیغی کبی روح‌ده‌بدندن آیریلور وجسد انسان‌ده معطل برحاله کلیر. چونکه بینلرنده ارتباط قالمایجه موت حاصل اولور. بدن چورور طوپراغه قاریشیر روح باقی قالیر ووقت مرهونی کلوب جسد تکرار اعاده اولونونجه‌یه قدر انتظار ایدر. جسد اعاده اولونونجه روح کندی جسدینه عودت ایدر وعالم آخرت حاصل اولور . سؤال وحساب ایچون دعوت اولونور. بناءً علیه سعید ایسه سعادتنه وا کرشقی ایسه شقاوت ابدیه‌سنه اولاشیر. شوحالده روح وجسد باشقه باشقه شیلردر. ارادهٔ الٓهیه ایله احدهمانك آخره امتزاجیله مجموعی بر آرایه کلمکله انسان اولور ، یوقسه یالکز جسد انسان اولاماز. اکر یالکز جسد انسان اولسه روحسز جسدك مکلف وقابل خطاب اولمسی لازم کلیر، بوایسه باطلدر. چونکه؛ روحسز حس وادراك اولمازکه قابل خطاب اولسون. یالکز روح‌ده انسان اولاماز. زیرا یالکز روح؛ تکالیف الٓهیه ایله مکلف اولماز. چونکه؛ مکلف اولسه بدنسز مکلف اولدیغی وظیفه‌یی ادا ایتمسی ممکن دکلدر. بناءً علیه؛ انسانك روحله بدندن مرکب اولدیغی میدانده برحقیقتدر. لکن بدنه سرایت ایدن روحك حقیقتی وکنه وماهیتی نه‌دن عبارت اولدیغی بیلنه‌مه‌مشدر. بعض اطبانك «روح قاندن عبارتدر. زیرا؛ قان اولمایجه روح اولماز» دیدکلری یاکلشدر. أوت! قان اولمایان جسمده جان اولماز، بوطوغرودر. فقط بوندن قانك روح اولمسی لازم کلمز. زیرا؛ قانله طولو اولان انسانلرده فجئةً وفات ایدرلر. آنجق «قان بدنده روحك بقاسنه شرطدر» دنیلورسه بوسوز واقعه موافق اولا بیلور، یوقسه قان

روح دکلدر . شوراسی قطعیدرکه روح جسده مغایر بر جوهردر وجسدله امتزاجی قابلدر وجسدله روح یکدیکرینه ربط اولونونجه تدبیر وتصرفه وایشلرینی تفکره قابل بر انسان اولدیغی محقق وایکیسی بربرندن آیریلنجه تکالیفدن وتصرفدن وارسته ومعطل اولارق قالدقلری‌ده میدانده‌در .

تفسیر خازنده بیان اولوندیغنه نظراً آیتك سبب نزولی ؛ مکه‌لیلر اجتماع ایده‌رك «محمد صلی الله علیه وسلم بزم ایچمزدن نشأت ایتدی. حالنی بیلیرز، یالان سویلر دیه‌مه‌یز. بو، نبوت دعواسنده بولونیور. مدینه‌ده‌کی یهودیلره برجماعت کوندره‌لم. احوال نبوتدن سؤال ایتسونلر. باقالم! محمد صلی الله علیه وسلمك حالی انبیاء سابقه‌نك حالنه ودعواسی انبیاء سابقه‌نك دعواسنه موافقمیدر؟» دیدیلر ومدینه‌یه برجماعت کوندردیلر. یهودیلر مشرکلرك استفسارینه جواباً «محمد صلی الله علیه وسلم دن (اصحاب کهف) و (اسکندر ذوالقرنین) و (روح) دن سؤال ایدك . اکر اولکیلره جواب ویرر روحه جواب ویرمزسه نبیدر» دیدیلر. مدینه‌یه کیدنلر کیری کلوب مشرکلرك بواوچ شیدن سؤال ایتملری اوزرینه (سورهٔ کهف) ده تفصیلاً بیان اولوناجغی وجهله بوآیتك نازل اولدیغی مرویدر .

*
* *

واجب تعالی انسانلره علمدن آز بر شی ویردیکنی بیاندنصکره دیلرسه او آزیجق شیئی دخی آلمغه قادر اولدیغی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَئِنْ شِئْنَا لَنَذْهَبَنَّ بِالَّذِى اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِهٖ عَلَيْنَا وَكِيلاً ﴾ بیوریور .

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم‌که یا اکرم الرسل ! اکر بز ایسته‌سه‌ك عموم ناسی ارشاد ایچون سکا کوندردیکمز قرآنی البته بز مصحفلردن قالدیرمق وحافظلرك قلبلرندن سیلمکله کیده‌ریرز و آنی خاطرلردن چیقاردقدنصکره حبیبم! سن کندك ایچون بزم علیهمزه بر یاردیمجی بولامازسك. زیرا؛ سنك حقوقکی محافظه وسکا وکالت ایده‌جك برکیمسه یوقدر.]

﴿ اِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ اِنَّ فَضْلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيراً ﴾

[ولکن قرآنك بقاسی حبیبم! ربکدن سکا احساندر. زیرا؛ ربك تعالی‌نك سنك اوزریکه

احسانی بویوك اولدی .] چونکه ؛ قرآنی سکا انزال والی یوم القیام ابقا ایتدیکی کبی بنی آدمك اولوسی و انبیانك خاتمی قیلدی و مقام محمودی سکا ویردی . بونلرك جملەسی حقکده بویوك فضل الٰهیدر .

تفسیر خازنده بیان اولوندیغی وجهله واجب تعالی بو آیتده رسولنه ایکی جهتله نعمتنی بیان ایتمشدر . برنجیسی ؛ **قرآنی قالدیرمغه قادر ایکن قالدیرمیوب قیامته قدر ابقا ایتمسیدر .** ایکنجیسی ؛ **فضل وکرمنك رسولی اوزرینه بویوك اولمسیدر .** دیلرسه قرآنی قالدیرمق ایله مراد ؛ **مصحفلرده سیلمك وحافظلرك قلبلرنده الفاظی اونوتدیرمقدر .** یوقسه اصل قرآنك رفعی ممکن دکلدر . زیرا ؛ کلام الله اولدیغی جهتله رفعی ممکن اولمادیغی کبی لوح محفوظده دخی ثابتدر و قیامتك قیلنده قلبلردن و مصحفلردن قالدیریلاجغی (ابن مسعود) دن ودها بعض اصحابدن مرویدر . شو حالده قرآنك وحی اولونمسی احسان الٰهی اولدیغی کبی بقاسیده آیریجه بر احساندر . بناءً علیه ؛ اهل ایمان موجبیله عمل ایتمك صورتیله بو نعمتك شکرینی ادا ایتملیدرلر .

*
* *

واجب تعالی قرآنك فضل الٰهی اولدیغنی بیان ایتدیکی کبی انس وجن جمع اولسەلر قرآنك مثلنی کتیرمکه قادر اولامیەجقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰۤى اَنْ يَاْتُوا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَاْتُونَ بِمِثْلِهٖ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا ﴾ بیوریور .

[حبیبم ! سن قرآنه اعتراض ایدنلره دی که « الله تعالی‌یه یمین ایدرم که اگر انس وجن بر برینه معاونت ایدر اولدیغی حالده شو قرآنك مثلنی کتیرمك اوزره اجتماع ایتمش اولسەلر قرآنك مثلنی کتیرەمزلر ولو سه بعضیسی بعضیسنه ظهیر ویاردیمجی اولسون .]

زیرا ؛ مثلنی کتیرمك قدرت بشردن خارجدرکه مخلوق کلامی اولمقدن چوق یوکسکدر . چونکه ؛ قرآنك نظمی و الفاظنك و آیتلرینك بر برینه ربطی و مغیباتدن خبر ویرمسی معجزدر . بناءً علیه ؛ بلاغتك اك یوکسك طبقەسندن اولدیغی جهتله بشرك سویلەیەبیلەجکی سوزلردن دکلدر .

تفسیر خازنده بیان اولوندیغنه نظراً مشرکلرك « بز قرآنك مثلنی کتیرمك مراد ایتسەك کتیریرز » دیملرینه اوزرینه آنلری رد و تکذیب ایتمك اوزره بو آیتك نازل اولدیغی مرویدر . چوق چالیشوب قیصه بر سورەنك بیله مثلنی کتیرەمەملریله آیتك سری ظهور ایتمش وانسانلرك عجزی ثابت اولونجه قرآنك معجز اولدیغی تحقق ایلمشدر . شو حالده جنیلره نظراً معجز اولدیغی ایسه اولویتله ثابتدر . زیرا ؛ انسانلردن بلاغت وفصاحت صاحبی لسان قرآن اوزره سویلەین عربلر عاجز اولونجه او لسانك غیری لسان صاحبی اولان جنیلرك عجزی شبهەسزدر .

﴿ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ فِى هٰذَا الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ فَاَبٰۤى اَكْثَرُ النَّاسِ اِلَّا كُفُورًا ﴾

[ذاتمه یمین ایدرم که محقق شو قرآنده بز ناسه هر نوع معنایی ومثالی تکرار تکرار بیان ایتدك واصلا شبهه براقمادق . ایشته قرآنده بز هر شیئی ایضاح ایتدیکمز حالده ناسك اکثریسی قبولدن امتناع ایتدیلر ، اصلا متعظ اولمادیلر وضروب امثال آنلره زیاده ایتمدی ، الا کمال شدتله انکارلرینی زیاده ایتدی .]

یعنی ؛ ناسه شو قرآنده بز عبرته واحکام دنیایه وآخرته ونبوته والٰهیاته وامم سالفەنك احوالنه وجنته وجهنمه و وعده و وعیده متعلق هر نوعدن مثاللر کتیردك ومقصدی ایضاح ایتدك . بز بویله تکرار تکرار بیان ایدنجه ناسك وظیفەسی ؛ موجبیله عمل ایتمك ایکن ناسك اکثریسی کفران نعمت ایدەرك قرآنی قبولدن امتناع ایتدیلر . بناءً علیه ؛ نبوتی انکارله حال شرکده قالدیلر .

*
* *

واجب تعالی قرآنك معجز اولدیغنی وقرآنده ناسه احکامنی آکلاتمق ایچون برچوق مثاللر کتیردیکنی بیاندنصکره مشرکلرك قرآنه قناعت ایتمیوب باشقه معجزەلر ایستەدکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْاَرْضِ يَنْبُوعًا ﴾ بیوریور .

[کافرلر « یا محمد! ﷺ سن بزم ایچون مکه ارضندن پیکارلر آقیتوب میدانه کتیرمدکجه البته بز سکا ایمان ایتمه‌یز » دیدیلر.] وبو قدرله‌ده اکتفا ایتمیه‌رك سوزلرینه شونی‌ده علاوه ایتدیلر ودیدیلر که :

﴿ اَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْاَنْهَارَ خِلَالَهَا تَفْجِيرًا ﴾

[« ویاخود سنك ایچون خرمادن واوزومدن بر باغچه اولوب او باغچه‌نك آغاجلرینك آره‌لرندن نهرلر جریان ایدوب شدتله آقمادقجه بز سکا ایمان ایتمه‌یز ».] ایشته بوکبی منفعتلری کورمدکجه ایمان ایتمیه‌جکلرینی بیانله برابر ینه دیدیلر که :

﴿ اَوْ تُسْقِطَ السَّمَاءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا اَوْ تَأْتِيَ بِاللّٰهِ وَالْمَلٰئِكَةِ قَبِيلًا ﴾

[« ویاخود سنك سویلدیکك کبی بزم اوزریمزه سمایی پارچه پارچه دوشورمدکجه ویاخود بزه قارشی آچیقده اللهی وملکلری کتیروب کوسترمدکجه بز سکا ایمان ایتمه‌یز ».] دیمکله عذابك کلمسنی ویاخود اللهی وملکلری کورمك ایسته‌دیلر وبونکله‌ده قناعت ایتمدیلر ودیدیلر که :

﴿ اَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِنْ زُخْرُفٍ اَوْ تَرْقٰى فِي السَّمَاءِ ﴾

[« ویاخود سنك ایچون آلتوندن وکموشدن یاپلمش مزین بر أو اولمادقجه ویاخود سن سمایه چیقمادقجه البته بز سکا ایمان ایتمه‌یز » دیمکله ایمانلرینی محاله تعلیق ایتدیلر.] وبالخاصه قرآنه ایمان ایتمیه‌جکلرینی بیان ایتمك اوزره دیدیلر که :

﴿ وَلَنْ نُؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتّٰى تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَقْرَؤُهُ ﴾

[« یا محمد ! ﷺ سن بزم اوزریمزه آچیق بر کتاب انزال ایدوب او کتابی بز اوقومادقجه مجرد سنك سمایه چیقمقلغك ایچون البته بز سکا وقرآنه ایمان ایتمه‌یز » دیمکله برطاقم معجزات ایسته‌دیلر.]

﴿ قُلْ سُبْحَانَ رَبِّي هَلْ كُنْتُ اِلَّا بَشَرًا رَسُولًا ﴾

[حبیبم ! سن بونلره « بنی تربیه ایدن ربمی جمیع نقائصدن تنزیه ایدرم. زیرا ؛ بن اولمادم ، الا سزك کبی بشر اولدم وطرف الٰهیدن سزی ارشاد ایچون کوندرلمش رسولم » دی وبو طلبلرینی رد ایت.]

یعنی ؛ مشرکلر ایمانلرینی محاله تعلیق ایده‌رك برطاقم تکالیفده بولوندیلر. چونکه ؛ طبریده ، خازنده ونیسابوریده بیان اولوندیغی وجهله بر آقشام مکه‌نك اشرافی کعبه‌نك طامنه اجتماع ایده‌رك رسول اللهی دعوت ایدرلر. رسول الله ایمانلرینه امید ایده‌رك تشریف ایدنجه « یا محمد! ﷺ سن غریب بر دعواده بولونیورسك. پوتلریمزه سب ایدوب آباء واجدادیمزی تخطئه ایدییورسك. بوندن مقصدك دنیا ایسه نه‌ایسترسه‌ك ویره‌لم وکندیمزه سنی رئیس انتخاب ایده‌لم » دیدیلر. رسول الله « بن طرف الٰهیدن مبعوث رسولم. احکامنی سزه تبلیغ ایتدم. قبول ایدرسه‌کز دنیاده وآخرتده نصیبکزی آلیرسکز واکر قبول ایتمزسه‌کز بوتون سعادتدن محروم اولورسکز » دیینجه آنلر « مادام که سوزکدن دونمیورسك، نبوت دعواسنده اصرار ایدییورسك. شو تکلیفلریمزی قبول وآرزولریمزی یرینه کتیرده سکا ایمان ایده‌لم » دیمشلردی. ایشته او مجلسده واقع اولان تکلیفلرینی تصویر ایچون جناب حق بو آیتلرینی انزال ایتمش وایسته‌دکلری آلتی نوع معجزه‌دن هر برینی بیان بیورمشدر:

برنجی طلبلری : دیدیلر که « یا محمد! ﷺ مادام که نبوت دعواسنده ثبات ایدییورسك. مکه اراضیسی طاردر. سن بزم ایچون مکه‌نك اطرافنده پیکارلر آقیت. بول بول ایچه‌لم، اکینلر اکه‌لم ، باغلر دیکه‌لم. زراعتمز توسع ایتسون ، قارنمز طویسون بزده سکا ایمان ایده‌لم. بزه بویله بوللق تأمین ایتمدکجه بز سکا ایمان ایتمه‌یز ». بو تکلیفلریله مکه وادیلرنده شام وادیلری کبی صولرك جریانی ایسته‌دیلر.

ایکنجی طلبلری : دیدیلر که «عمومه عائد پیکارلر آقیتمادیغکده، باری کندی نفسکه عائد خرما واوزوم آغاجلریله طولو بر باغ اولسون که او آغاجلرك آره‌لرندن صولر آقسون وآغاجلرده برچوق میوه‌لر میدانه کلسون کوره‌لم ». مشرکلر بویله بر باغچه کورمدکجه ایمان ایتمیه‌جکلرینی سویلدیلر.

اوچنجی طلبلری : دیدیلر که « کرك عمومه عائد وکرك نفسکه عائد خیر یاپمیه‌جق ایسه‌ك باری شریاپ. زیرا ؛ بعض کره بز ایمان ایتمدیکمز تقدیرده سمادن عذاب کله‌جکنی

سويلرسك. كندی اعتقادنجه او كله‌جك عذابی كتير وسمايی پارچه پارچه اوزريمزه دوشور». بو صورتله سمادن عذاب كلمه‌يجه ايمان ايتميه‌جكلريني سويلديلر.

دردنجی طلبلری: ديديلركه «سن كندی طرفندن رسول اولديغك اللهی وآنك ملكلريني بزه مقابل اولارق كتير. آنلر سنك رسول اولديغكه شهادت ايتسونلر. بز آنلری قارشيمزده كورهلم وآنلری كورمه‌يجه سكا ايمان ايتمه‌يز». بوطلبلريله ايمانلريني محاله تعليق ايتديلر.

بشنجی طلبلری: ديديلركه «سن كنديك ايچون آلتوندن وكموشدن ياپلمش مزين بر خانه انشا ايدوب كوزلريمز كورمدكجه ايمان ايتمه‌يز». ايشته بويله بر خانه‌يی كورمدكجه ايمان ايتميه‌جكلريني بيان ايتديلر.

آلتنجی طلبلری: ديديلركه «سن نردبان قوروب كوزومزك اوكنده سمايه چيقمادقجه بز سكا ايمان ايتمه‌يز». بو طلبلريله ايمانلريني برطاقم مشكلاته تعليق ايتديلر.

رسول‌الله بونلرك بو حاللريني كوروب ايمانلرندن مأيوس اولونجه اومجلسدن قالقدی و رسول‌اللهك خاله‌سی اوغلو (عبدالله بن اميه) ده قالقدی و «يامحمد! ﷺ سن هيچ بر تكليفی قبول ايتمدك. سن سمايه چيقسه‌ك دخی بزه سمادن بر كتاب كتيروب او كتابی اوقومادقجه ساده مجرد سمايه چيقديغك ايچون البته بزسكا ايمان ايتمه‌يز» دينجه جناب حق رسولنه «حبيبم! سن آنلرك بو طلبلرينه جواب اولارق بنی انواع نعمتلريله تربيه ايدن ربمی جميع نقائصدن تنزيه و جهالتكزه تعجب ايدرم. زيرا؛ بن‌ده سزك كبی بشرم و بشريتده سزكله بنم هيچ بر فرقمز يوقدر. شو قدركه بن طرف الٰهيدن سزی ارشاد ايچون كوندرلمش رسولم. سزك ايسته‌ديككز شيلری خلق ايده‌جك الله تعالی‌در. ايسترسه خلق ايدر، ايسته‌مزسه خلق ايتمز وبنم دعوامی اثباته كافی معجزه‌م واردر. بناءً عليه؛ سزك بونلری ايسته‌مكز عناددن عبارت اولديغی ايچون الله تعالی خلق ايتمز. زيرا؛ خلق ايتمش اولسه ينه عناد ايده‌جك وباشقه شيلر ايسته‌يه‌جكسكز دی» بيوردی وخانهٔ سعادتنه مأيوساً عودت ايدوب محزون اولونجه بووقعه‌يی تصوير وتسجيل ايچون بو آيتلر نازل اولمشدر.

مشركلر الوهيتك اوصافنی رسالتده و رسالتك اوصافنی الوهيتده آرامقله جهالتلريني تماماً ميدانه قويدقلرندن جناب حق رسولنه تسبيحله امر ايتمشدر. زيرا؛ «الله تعالی‌يی

بزه كتيرمه‌يجه سكا ايمان ايتمه‌يز» ديمك جناب حقك كلمك و كيتمكدن منزه اولديغنی بيله‌مدكلريني ميدانه قويمقدر.

بيضاوينك بيانی وجهله (ينبوعاً) بر پيكاركه صوبی چوقده، دائما آقار كسيلمز، (كسفاً) (لفظاً) و(معنیً) و(قطعاً) كبی پارچه معناسنه‌در. (قبيلاً) دعواسنه كفيل معناسنه اولديغی كبی مقابل معناسنی دخی مفيددر يعنی «الله تعالی‌يی دعواكه كفيل و شاهد اولديغی حالده بزه مقابل قارشيمزه كتيرمدكجه ايمان ايتمه‌يز» ديمكدر. (زخرف)؛ آلتوندن و كموشدن زينت معناسنه‌در. (لرقيك) يالكز سمايه چيقمقلغك ايچون ايمان ايتمه‌يز. بناءً عليه؛ سمايه چيقمقله برابر بزم اوقويا جغمز مدون بر كتابده برابر كتيرمديسك» ديمكدر.

* * *

واجب تعالی مشركلرك شبهه‌لريني وبعض طلبلريني بياندن صوكرا بعض آخريني بيان ايتمك اوزره ﴿ وَمَا مَنَعَ النَّاسَ اَنْ يُؤْمِنُوا اِذْ جَاءَهُمُ الْهُدٰى اِلَّا اَنْ قَالُوا اَبَعَثَ اللّٰهُ بَشَرًا رَسُولًا ﴾ بيوريور.

[نامه هدايت اولان قرآن كلديكنده آنلری ايماندن هيچ بر شی منع ايتمدی، آنجق «الله تعالی بشری رسول اولارق كوندردی‌یی؟» ديملری منع ايتدی.]

﴿ قُلْ لَوْ كَانَ فِى الْاَرْضِ مَلٰٓئِكَةٌ يَمْشُونَ مُطْمَئِنِّينَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَٓاءِ مَلَكًا رَسُولًا ﴾

[حبيبم سن آنلره جوابده دی كه «اكر بر يوزنده كمال استراحتله اقامت ايدر اولدقلری حالده يورور ملكلر اولسه ايدی بز عظيم‌الشان آنلر اوزرينه سمادن رسول اولارق ملك كوندرردك ولكن بر يوزنده اقامته واعماره مأمور ملكلر اولماديغندن ملكدن رسول كوندرمدك».]

يعنی؛ كافرلرك امر نبوتده شبهه‌لرندن بريسی‌ده بشريتی رسالته منافی كورملريدر. زيرا؛ نامه طوغرو يولی كوسترر عين هدايت اولان قرآن كلوب حقايقه مطلع اولدقلرنده

آنلری ایمان ایتمکدن هیچ برشی منع ایتمدی، «الا الله تعالی بشری رسول اولارق کوندردیمی؟»
دیملری منع ایتدی. چونکه؛ آنلر بشریتله رسالت آره‌سنده منافات کوردیلر و« بشر،
کندی مثللو بشرك نقصانتی اکماله نصل مأمور اولور؟ اکر الله قوللرینی اصلاح ایچون
رسول کوندرمش اولسه ایدی ملك کوندرردی» دیمکله بشرك منصب رسالته تعیین
اولوناجغنده شبهه ایتدیلر. حالبوکه دور آدمدن بری انسانلره رسول بشردن اولدیغی
و بالخاصه پك بویوك رسول طانیدقلری و کندیسنه نسبتله افتخار ایتدکلری ابراهیم
علیه السلام بشر اولدیغنی بیلدکلری حالده شو اعتراضلری حماقت و عنادلرینه صریح بردلیلدر.
یا اکرم الرسل! سن آنلرك شو اعتراضلرینه قارشی دی که «اکر یریوزنده ساکن اولارق
بنی آدم کبی یورور ملکلر اولسه ایدی بز آنلر اوزرینه سمادن کندی جنسلرندن رسول
اولارق ملك کوندررردك. زیرا؛ جنسك جنسه رسول اولمسی عقله و حکمته موافقدر.
چونکه؛ رسالتده الفت و انسیت لازم و بوایسه بربرینك حالنه واقف اولان جنسیتله اولور.
حالبوکه ملکله بشر آره‌سنده جنسیت اولمادیغی جهتله امر رسالتدن مقصد اصلی اولان
ارشاد و تبلیغات حاصل اولامز» دیمکله شبهه‌لرینی ازاله ایت.

تفسیر خازنده و نیسابوریده بیان اولوندیغی وجهله الله تعالی‌نك رسولنه ویرمش اولدیغی
قرآن و سائر معجزات بونلرك ایسته‌دکلری معجزه‌لردن دها بویوك و دعوای نبوتی اثباته
کافی اولدیغندن باشقه معجزه ایسته‌مك مجرد عناد و مکابره‌دن عبارت اولدیغی جهتله ایمان
ایتمیه‌جکلرینی بیلدیکی ایچون جناب حق خلق ایتمه‌مشدر.

خلاصه: مشرکلرك ایمانلرینه مانع اولان بشرك بشره رسالتنی بعید عد ایتملری
و یریوزنده‌کی خلق ملك اولسه رسوللرینك دخی ملك اولاجغی و ارض اوزرنده، اعمارینه
مأمور و ساکن اولان خلقك بشر اولدیغندن رسوللرینك‌ده بشر اولمسی عقله و حکمته
موافق اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی کافرلرك تعند و تمردلرینی بیاندنصکره معجزه طلبنه حاجت اولمادیغی
بیاننه تهدید ایتمك اوزره ﴿ قُلْ كَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيداً بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ اِنَّهُ كَانَ
بِعِبَادِهِ خَبِيراً بَصِيراً ﴾ بیوریور.

[حبیبم! سن کافرلره جوابده دی که « الله تعالی دعوامك صادق اولدیغنه یدمده
معجزه‌لرمله شهادت ایتدی. بناءً علیه؛ الله تعالی سزکله بنم بینمزده شاهد بوننذن کافی
اولدی. زیرا الله تعالی؛ قوللرینك ظاهر و باطن حاللرینی بیلیر و جمله ایشلرینی کورور.]
شو حالده بنم نبوتمه الله تعالی شهادت ایدوب ألمده انواع معجزاتی خلق ایتمکله نزاعی قطع ایدر
تأییدات الٰهیه‌سی میدانده اولدیغی جهتله سزك ایستدیککز معجزه‌لره احتیاج قالمامشدر
بناءً علیه؛ عنادکزك جزاسی سزه عائددر ».

بو آیت؛ رسول اللهی تسلیه و کافرلری تهدیددر. چونکه؛ رسولك دعواسنه اللهك
شاهد اولمسی و قوللرینك احوالنی بیلوب کورمسی تسلیه و تهدیدن باشقه برشی دکلدر.

*
* *

واجب تعالی تهدیدینی اجمالاً بیاندنصکره هدایتده و ضلالتده اولانلری تفصیل
و ضلالتی ارتکاب ایدنلری تهدید ایتمك اوزره ﴿ وَمَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ ﴾ بیوریور.

[اکر بر کیمسه‌یی الله تعالی هدایتده قیلارسه آنجق طوغری یوله تمسکله مهتدی اودر.]

﴿ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ اَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِهِ ﴾

[اکر بر کیمسه‌یی سوء اختیارینه بناءً الله تعالی اضلال ایدرسه حبیبم! سن آنلر ایچون
اللهك غیری البته دوستلر بولامازسك که او دوستلری آنلری اللهك عذابندن قورتارسون.]

﴿ وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَلٰى وُجُوهِهِمْ عُمْياً وَبُكْماً وَصُمّاً ﴾

[بز او اضلال ایتدیکمز کیمسه‌لری یوم قیامتده کور و دیلسز و صاغیر اولدقلری حالده
یوزلری اوزرینه حشر ایدرز.]

﴿ مَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ ﴾

[زیرا؛ آنلرك محللری جهنمدر.]

﴿ كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنَاهُمْ سَعِيراً ﴾

[هرنه‌زمان آنلرك أتلرینی ودریلرینی یاققله جهنمك علوی آزالیرسه بز آنلرك دریلرینی وأتلرینی اعاده ایتمكله آنلره جهنمك علوینی زیاده ایدرز .]

﴿ ذٰلِكَ جَزَاؤُهُمْ بِاَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاٰيَاتِنَا ﴾

[ایشته شوعذاب بزم آیتلریمزه كفرلری سببیله آنلرك جزاسیدر .]

یعنی ؛ بركیمسه اراده‌سنی هدایته صرفله الله تعالی آنی هدایتده قیلارسه آنجق طوغرو یولی بولمق سببیله هدایته واصل اولان اودر واما بركیمسه‌كه اراده‌سنی ضلالته صرفله الله تعالی آنی ضلالتده قیلدی . حبیبم ! سن آنلرایچون اللهك غیری آنلری عذابدن قورتاره‌جق یاردیمجیلر بولامازسك وبز عظیم الشان آنلری یوم قیامتده كوزلری كورمز وقولاقلری طویماز ودیللری سویله‌مز اولدقلری حالده حشر ایدرز . زیرا ؛ آنلر دنیاده ایمانی قبولدن استكبار ایتدكلری جهتله دنیاده‌كی كبرلرینه جزا اولارق یوزلری اوزرینه ذلیل وحقیر اوله‌رق حشر اولنورلر . ودنیاده حقی كورمدكلرینه مقابل كوزلری كور وحقی دویمادقلرینه بدل قولاقلری صاغیر وطوغرو سویلمدكلرینه بدل دیللری طط اوله‌رق عرصهٔ محشره كلیرلر ودنیاده ایشله‌دكلری عمل اوزره جزا كورورلر . زیرا ؛ آنلرك صیغینه‌جق محللری جهنمدر وجهنمدن باشقه یرلری یوقدر وهرنه‌زمان‌كه أتلری ودریلری یانمقله جهنمك علوی سكونت بولور خفیفلرسه بز آنلرك مضمحل اولان وجودلرینی اعاده ایتمكله جهنمك علوینی زیاده ایدرز . چونكه ؛ آنلر آخرتی تكذیبله اعاده‌یی انكار ایتمشلردی . او انكارلرینه مقابل بز آنلرك یانمش وجودلرینی وجهنمك شدتی اعاده ایدر ودوام ایتدیررز . ایشته شونوع عذابلر بزم وحدانیتمزه دلیل اولان آیتلره وقرآنه كفر ایتملری سببیله آنلرك جزالریدر .

بو آیتده بیان اولوندیغی وجهله « یوزلری اوزرینه نصل یورورلر؟ » سؤالنه رسول اللهك « دنیاده ایكی آیاقلری اوزرنده یوروتمكه قادر اولان الله تعالی آخرتده یوزلری اوزرینه دخی یوروتمكه قادردر » بیوردیغی حضرت انسك روایتله نیسابوری وخازنك جملهٔ بیاناتلرندندر . بناءً علیه ؛ رسول اللهك « یوم قیامتده ناس اوچ صنف اوزره قالقار : برنجیسی ؛ یایا یورور . ایكنجیسی ؛ بیندلی یورور . اوچنجیسی ؛ یوزلری اوزرینه یورورلر » بیورنجه حاضر بولنان اصحاب كرام طرفندن « یوزلری اوزرینه نصل یورورلر؟ » دنیلدیكنده عین

جوابی ویردیكی (ابوهریره) حضرتلرندن دخی مرویدر . شوحالده بوحدیثلر آتی تفسیر ایتدیكی جهتله اهل كفرك آخرتده یوزلری اوزرینه حشر اولوناجقلری حقیقیدر، تأویله حاجت یوقدر .

بیضاوی ونیسابوریده بیان اولوندیغی وجهله كافرلرك كوزلری كورورسه‌ده راحت ایده‌جك و كوزلرینی دیكله‌نه‌جك شیلری كوره‌مزلر و كذلك دیللری سویلرسه‌ده طرف الٰهیدن قبول اولوناجق برشی سویله‌یه‌مزلر وقولاقلری دویارسه‌ده تلذذ ایده‌جكلری برشیئی دویمازلر دیمكدر . شو توجیهه نظراً كافرلرك كوره‌جكلرینی ودویاجقلرینی وسویله‌یه‌جكلرینی بیان ایدن آیتلرله بو آیت بیننده منافات یوقدر . یاخود بو آیت ابتداءً حشر اولوناجقلرك حاللرینی بیان ایتمشدر . چونكه ؛ بوحال اوزره حشراولونوب برمقدار جزا كوردكدنصكره عرصهٔ محشرده قوالری كندیلرینه اعاده اولوناجغی مرویدر . بوكا نظراً كوره‌جكلرینی ودویاجقلرینی وسویله‌یه‌جكلرینی بیان ایدن آیتلر عرصهٔ محشرده اولاجق حاللرینی بیان ایتدیكی جهتله بو آیته منافی دكللردر .

خبت ؛ **دورمق وخفیفلمك** معناسنه‌در . سعیر ؛ **جهنمك یانار علوی** معناسنه‌در . یعنی « هرنه‌زمان جهنمك آتشی خفیفلرسه بز آنی سوندورمز علوینی زیاده‌لندیررز » دیمكدر .

خلاصه ؛ اللهك هدایتده قیلدیغی كیمسه‌نك طوغرو یوله واصل اولاجغی واللهك ضلالتده قیلدیغی كیمسه‌لر ایچون یاردیمجینك بولونمیه‌جغی وآنلر قیامتده كور ، دیلسز وصاغیر اولارق قبرلرندن قالقه‌جقلری وآنلرك مسكنلری جهنم اولوب هرنه‌زمان جهنمك علوی سونمكه یوز طوتارسه علوینك تكرار زیاده‌لنه‌جكی وشو عذابلرك سببی آنلرك كفرلری اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی نبوتی انكار ایدنلرك جوابلرینی وجزالرینی بیاندنصكره حشری انكار ایدنلرك جوابلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَقَالُوا ءَاِذَا كُنَّا عِظَامًا وَرُفَاتًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا ﴾ بیوریور .

[كافرلر حشری انكار طريقيله ديديلركه « بز وفات ايدوب كميك اولوب وچوروبوب توز اولدقدنصكره قبريمزدن قالقوب يكی بر مخلوقمی اولاجغز ؟ بويله شی اولورمی وچورومش كميك واوفانمش طوپراق يكی بر انسان اولورمی و بونی عقل قبول ايدرمی ؟ » ديمكله حشری انكاره جسارت ايتديلر .]

﴿ اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ الَّذٖى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ قَادِرٌ عَلٰٓى اَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ ﴾

[وشو منوال اوزره حشری انكار ايدرلرده بوقدر جسامتله كوكلری ويری خلق ايدن الله تعالی نك آنلرك مثلنی خلق ايتمكه قادر اولديغنی كورمديلرمی ؟ وسموات وارضك جسامتلرينه باقوبده آنلری ياراتمغه قادر اولان اللهك بونلری تكرار اعاده يه قادر اولديغنی بيلمديلرمی ؟] هم كورديلر همده بيلديلر . ابتداءً ايجاده قادر اولان الله تعالی نك صكره اعاده يه قادر اولاجغی اولويتله ثابت دكلمی ؟ واعاده ، ابتداءً ايجاددن دها قولای دكلمی ؟

﴿ وَجَعَلَ لَهُمْ اَجَلًا لَا رَيْبَ فٖيهِ ﴾

[الله تعالی آنلر ايچون كنديسنده اصلا شبهه اولميان بر اجل خلق ايتمه ديمی ؟ واجل خلق ايتديكنی كورمديلرمی ؟ بونده ده شبهه لری وارميدر ؟]

﴿ فَاَبَى الظَّالِمُونَ اِلَّا كُفُورًا ﴾

[بونلرك هپسنی كوزلری اوكنده كوروب بيليرلر ولكن ظالملر هرشيدن امتناع ايدرلر ، آنجق كفردن امتناع ايتمزلر .] چونكه ؛ ظالملر حقی قبولدن وحشری اقراردن وآخرته ايماندن امتناع ايدرلر وآنجق شدتله كفردن امتناع ايتمز و آنده اصرار ايدرلر .

بيضاوينك بيانی وجهله كنديسنده شبهه اولميان اجل ايله مراد ؛ **هركسك وفاتی ايچون تعيين اولونان زماندر** . چونكه ؛ بونده هيچ كيمسه نك شبهه سی يوقدر . ياخود **يوم قيامتدر** . بونده ده شبهه يوقدر . زيرا ؛ عقلی ونقلی دليللر قيامتده شبهه براقمامشدر . شو حالده قيامتك لوازمندن اولان حشرك وقوعنده دخی شبهه يوقدر .

*
* *

واجب تعالی مشركلرك مكه اراضيسنده صويك جريانی وباغلر وباغچه لر ميدانه كلمسنی

ورزقلرينك چوق اولمسنی ايسته دكلرينی وبشريتك رسالته منافی اولديغنی ادعا ايتدكلرينی وقيامتده ناصل حشر اولوناجقلرينی وحشری انكار ايتدكلرينی بياندن صكرا اكر كنديلری ارضك خزينه لرينه مالك اولسه لر بخل ايده جكلرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ قُلْ لَوْ اَنْتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَٓائِنَ رَحْمَةِ رَبّٖٓى اِذًا لَاَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْاِنْفَاقِ وَكَانَ الْاِنْسَانُ قَتُورًا ﴾ بيوريور .

[حبيبم ! سن كافرلره دی كه « اكر سز ربمك احسان خزينه لرينه مالك اولسه كز مالك اولديغكز تقديرده انفاق قورقوسندن امساك ايدرسكز » . حالبوكه انسان نفسنده ممسك اولدی .]

يعنی ؛ مكه حواليسنده نهرلرك جريانيله حراثت وزراعتك توسعنی معجزه اولارق سندن ايسته ينلره سن دی كه « جناب حقده سزك ظنكز كبی بخل وامساك شائبه سی يوقدر . زيرا بخل وامساك ؛ انسانلره مخصوص اخلاق ذميمه دندر . بناءً عليه ؛ سز ربمك توكنمز رحمت خزينه لرينه مالك اولسه كز ايشته مالك اولديغكز تقديرده انفاق ايده مزسكز . چونكه ؛ انفاق ايدنجه توكه نير قورقوسی هر طرفكزی احاطه ايتديكی جهتله طبيعتكزده اولان بخل سزی انفاقدن منع ايدر . زيرا نفس انسان ؛ بخيلدر .

تفسير خازنده بيان اولونديغی وجهله هر نه قدر انسانك بعض افرادنده جود وكرم وسخا اولورسه ده اساس اعتباريله انسان محتاج وضعيف بر مخلوق اولديغندن طبعنده امساك واردر . بناءً عليه ؛ بعض كيمسه ثواب اميدينه وبعضيسی ده مدح وثنايه محبتنه بناءً سخاوت ياپار ، فقط امر عارضيدر . ياخود « جنس انسان ممسك » ديمكدر . شو حالده جنسنده بخل اولمق هر فردنده بخل اولمسنی ايجاب ايتمز . مثلا « انبياء كرام حضراتنده بخل اولماز » ديه رك بو آيته اعتراض وارد اولماز . زيرا آيت ؛ جنس انسانده بخل اولديغی بيان ايدنجه بعض فردك سخاسی آيته منافی دينه مز . ياخود آيت ؛ اكثرك حالنی بيان ايچون وارد اولمشدر . يعنی « اكثر انسان بخيل اولدی » ديمكدر .

*
* *

واجب تعالی مشرکلرك الڭبویوك معجزه اولان قرآنه قناعت ایتمه‌یه‌رك باشقه معجزه ایسته‌دکلرینی بیان ایتدکدنصکره حضرت موسانك برچوق معجزه‌سی اولدیغی حالده فرعونك واتباعنك ایمان ایتمدکلرینی بیانله معجزه‌نك براولمسیله متعدد اولمسی بیننده فرق اولمادیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسٰى تِسْعَ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ فَسْئَلْ بَنٖى اِسْرَاۤئٖيلَ اِذْ جَاۤءَهُمْ ﴾ بیوریور .

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم که محقق موسی علیه السلامه برطقوز آیت ویردك که او آیتلر آچیق هر کسك آکلایه‌بیله‌جکی بردرجه‌ده‌در . بناءً علیه ؛ سؤال ایت حبیبم بنی اسرائیله موسی علیه السلام آنلره کلدیکنده نه کبی وقعه‌لر جریان ایتدی؟]

﴿ فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ اِنّٖى لَاَظُنُّكَ يَا مُوسٰى مَسْحُورًا ﴾

[موسی علیه السلام فرعونه واتباعنه معجزه‌لرینی اظهار ایدنجه فرعون اکا دیدی که « یا موسی ! بن سنی محقق سحر اولونمش وعقلنه برخلل کلمش ظن ایدییورم .]

یعنی ؛ ای مشرکلر ! چوق معجزه اولمقله ایمان ایتمکز لازم کلمز . زیرا ؛ بز فرعون واتباعنه رسول کوندردیکمز موسی علیه السلامه طقوز معجزه ویردك وآنلر بو آچیق معجزه‌لری کوردکلری حالده ایمان ایتمدیلر . شوحالده یا اکرم الرسل ! سن بنی اسرائیله سؤال ایت . موسی علیه السلام آنلره کلدیکنده نه‌لر سویله‌دیلر ومعجزه کلنجه نه‌ایچون ایمان ایتمدیلر . ایشته آنلر، معجزه‌نك کثرتیله برابر ایمان ایتمدکلری کبی مشرکلرك ایسته‌دکلری معجزه‌لری کتیرسه‌ك ینه ایمان ایتمزلر . چونکه ؛ معجزه‌نك چوقلغی فائده ایتمز ، قناعت ایتمك لازمدر . حضرت موسی بوقدر آچیق معجزه‌لرله کلدیکی حالده فرعون آکا « یاموسی ! بن سنی سحر اولونمش ظن ایدییورم . زیرا ؛ سویلدیکك سوزلر عقلی تمام برکیمسه‌نك سوزی دکلدر » دیه‌رکله ایماندن اعراض ایتدی ، خازن ، قاضی ونیسابورینك بیانلری وجهله حضرت موسی‌نك طقوز آیتی ؛ عصا ، ید بیضا ، چکرکه ، بیت ، قورباغه ، نیلك قیطیلر حقنده قان اولمسی ، طاشدن صویك آقمسی ، دکزك یول اولمسی وطور طاغنده بر پارچه‌نك بزنده آیریلوب بنی اسرائیلی تهدید ایچون باشلری اوزرنده دورمسی‌در .

بونلردن هربرینك تفصیلاتی بوندن اول بیان اولونمشدر . یاخود آیت ایله مراد ؛ جمله شریعتلر وملتلرده رعایت اولونان احکام دینیه‌در . چونکه ؛ بریهودینك رسول اللهدن بوطقوز آیتك نه‌دن عبارت اولدیغنی سؤال ایتدیکنده رسول اللهك « الله تعالی‌یه شرك ایتمه‌مك وبغیر حق برکیمسه‌یی اولدرمه‌مك وبرکیمسه‌نك مالنی چالمامق وزنا ایتمه‌مك وربا یمه‌مك وبرکیمسه‌یه سحر ایتمه‌مك وعفیفه اولان بر خاتونی زنا ایله اتهام ایتمه‌مك وبری‌ء الذمه اولان برشخص حقنده ژورنال ویرمه‌مك واثنای محاربه‌ده دشمندن قاچمقدر » دیه‌رکله جواب ویردیکی (صفوان بن عسال) حضرتلرینك روایتیله طبری ، خازن وقاضینك جملهٔ بیاناتلرندندر . بوطقوز احکام ؛ جمله انبیانك شریعتلرنده ثابت اولوب اصلاً نسخ وتبدیل وقوع بولمامشدر . بناءً علیه ؛ جمله ارباب دین بیننده بو احکام مرعی الاجرادر .

فخر رازینك بیانی وجهله رسول اللهك بنی اسرائیلدن سؤالنك سببی ؛ کندی جوابنك بنی اسرائیلك کتابلرینه موافق اولدیغنی آنلره بیلدیرمکله نبوتنی تصدیق ایتدیرمکدر . یاخود قاضینك بیانی وجهله (فاسئل) خطابی ؛ حضرت موسایه‌در . یعنی « یاموسی ! بنی اسرائیلی فرعوندن سؤال ایت . آنلری ارض فلسطینه سنك آلوب کوتورمکه مساعده ایسته . ویررسه آل کوتور » دیمکدر .

خلاصه ؛ حضرت موسایه مهم طقوز معجزه ویاخود احکام ویردیکی وحضرت موسانك آنلره کلدیکنده ایمان ایدوب ایتمدکلرینی بنی اسرائیلدن سؤاله رسول اللهك مأمور اولدیغی وفرعونك حضرت موسایه « بن سنی سحر اولونمش وعقلی مختل اولمش ظن ایدییورم » دیدیکی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی فرعونك سوزینه قارشی موسی علیه السلامك جوابنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَاۤ اَنْزَلَ هٰۤؤُلَاۤءِ اِلَّا رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ بَصَاۤئِرَ ﴾ بیوریور .

[موسی علیه السلام جوابنده فرعونه دیدی که « اللهه یمین ایدرم شو آیتلری کوزلرك کوره‌بیله‌جکی حالده آچیق اولارق انزال ایتمدی ، الا یرك وکوکلرك ربی انزال ایتدیکنی محقق سن بیلدك وبیلدیکك حالده عناد ایدییورسك » .]

﴿ وَاِنّى لَاَظُنُّكَ يَافِرْعَوْنُ مَثْبُوراً ﴾

[« حالبوکه یافرعون! بن سنی بوتون خیراتدن آیرلمش وحضورالٰهیدن طرد اولونمش بر کیمسه ظن ایدیورم » دیمکله فرعونه مقابله ایتدی .]

یعنی ؛ موسی علیه السلام فرعونك سؤالنه جواباً « شو آیتلری دعوامك طوغرو اولدیغنه دلالت ایدر اولدیغی حالده انزال ایتمدی، الاسموات وارضك ربسی دعوامی اثبات ایچون انزال ایتدیکنی سن محقق بیلدك و بیلدیکك حالده عناد ایتدیککندن بن سنی هلاکه مستحق بر مطرود ظن ایدیورم » دیمکله فرعونی الزامه چالیشدی .

﴿ بصائر ﴾ بیضاوینك بیانی وجهله (بینات تبصرك صدقی) معناسنه‌در. یعنی «شو آیتلر بنم صدقمی سکا کوسترر بر طاقم بینه‌لر اولدیغی حالده عالملك ربسی انزال ایتدی » دیمکدرکه بو آیتلرله حق وحقیقت کورولور، فقط سن عناد ایدیورسك » دیمك اولور. ﴿ مثبوراً ﴾ **خیردن صرف وشره اوزره طبع اولونمش یعنی خیردن تجرد ایده‌رك شرله الفت ایتمش** دیمکدر . حضرت موسی فرعونك ظنیله کندی ظننی قارشولاشدیردی . چونکه ؛ فرعون آکا « بن سنی سحر اولونمش ظن ایدرم » دیدی . بوایسه صرف یالاندن عبارت ایدی. حضرت موسی بوکا قارشی « ای فرعون! بوسوزلرکله بن سنی خیردن اوزاقلاشمش وشرله الفت ایتمش بر کیمسه ظن ایدیورم » دیمکله مقابله ایتدی . موسی علیه السلامك بوکلامی فرعونك اللهی بیلدیکنه دلالت ایدر. چونکه؛ حضرت موسی فرعونك بو آیتلری انزال ایدن عالمك ربسی اولدیغنی بیلدیکنی و لکن حسد و ریاسته محبت ایچون عناد ایتدیکنی بیان ایتمش وبوکبی خسیس شیلره آلدانارق کفری ارتکاب ایتدیکندن دولایی هلاکه مستحق اولدیغنی کندینه تفهیم ایتمشدر .

*
* *

واجب تعالی موسی علیه السلامك شوجوابندن صکره فرعونك معامله‌سنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاَرَادَ اَنْ يَسْتَفِزَّهُمْ مِنَ الْاَرْضِ فَاَغْرَقْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ جَمِيعاً ﴾ بیوریور.

[موسی علیه السلامك مقابله‌سنه قارشی فرعون بنی اسرائیلی ارض مصردن قورقوتوب قاچیرمق مراد ایتدی . آنك شو حیله‌سی اوزرینه بز فرعونی وماهیتنده اولان کیمسه‌لرك

جمیعسنی دکزه غرق ایتدك. بناءً علیه؛ فرعونك بنی اسرائیله یاپمش اولدیغی حیله‌یی علیهنه چویردك وآیاغنه طولاشدیردق .]

﴿ وَقُلْنَا مِنْ بَعْدِهِ لِبَنِى اِسْرَائِيلَ اسْكُنُوا الْاَرْضَ ﴾

[وفرعونك معیتیله برابر انقراضندن صکره بنی اسرائیله دیدك که « ارض اوزرنده دشمنکز اولان فرعونك قورقوسندن امین اولارق ساکن اولك وراحت ایدك ».]

﴿ فَاِذَا جَاءَ وَعْدُ الْاٰخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِيفاً ﴾

[« آخرتك وعدی و کونی اولان یوم قیامت کلدیکنده بز سزی بر بریکزله؛ صالحاکز اشقیاکزله عالمکز جاهلکزله ظالمکز مظلومکزله وعابدکز فاسقکزله قاریشیق اولدیغکز حالده کتیریرز وبینکزده حکمله سعیداولانلری شقی اولانلردن آییریرز» دیمکله بنی اسرائیلك خط حرکتلرینی تعیین ایتدك.] فرعون بنی اسرائیلی تفرقه‌یه دوشوروب هر برینی بردورلو بهانه ایله اتهام ایده‌رك ارض مصردن قتل ، اتلاف و نفی ایتمکله پریشان ایدوب چیقارمق و مصری آنلردن تخلیه و مصر اراضیسنی قبطیلره تخصیص ایتمك مراد ایدنجه الله تعالی حضرت موسی واسطه‌سیله بنی اسرائیلی خلاص و فرعونی غرق ایتدیکنی بیان بیوردی که الی یوم القیام حیله دوشونن و ظلمی اعتیاد ایدن کیمسه‌لره عبرت اولسون و بوکبی ظلم و حیله‌نك عاقبتی هلاك اولدیغنی بیلسونلر ، جسارت ایتمسونلر. چونکه؛ بوکبی وقوعات سابقه‌یی اسبابیله برابر جناب حقك بزه قرآنده بیان ایتمسی بزم ایچون عبرت وعین نعمتدر.

بو آیتده اسکانله امر اولنان ارض‌له مراد ؛ **ارض مصر** اولدیغنه نظراً **فرعونك غرقندن صکره حضرت موسانك بنی اسرائیل ایله برابر مصره عودت ایدوب برمدت اسکانه اولوندقلری** فهم اولونورسه‌ده اصح اولان ارض له‌مراد ؛ **مطلقا ارضدر** و بنی اسرائیل مصره عودت ایتمه‌مشلر . زیرا ؛ دیکر آیتلرده فرعونك غرقندن صکره بنی اسرائیلك (ارض تیه)ده برمدت قالدقلری وحضرت موسانك میقاتی وتوراتك نزولی وتدریجاً بیت مقدسه مالك اولوب اوراده قرار ایتدکلری بیان اولونوب مصره عودتلرینه دائر بر صراحت یوقدر . شو قدرکه بعض آیتلرده فرعونك ملکنه وارث اولدقلرینه

اشارت وار ایسه‌ده فرعونك مملکتی (ارض تیه) ه‌ده شامل اولدیغی جهتله مملکتندن برقسمنه وارث اولدیلر دیمکدر .

خلاصه ؛ فرعونك بنی اسرائیلی بر طاقم اشکنجه‌لرله قورقوتوب مصراراضیسندن آنلری چیقارمق مراد ایتدیکی و بواراده‌سی اوزرینه جناب حقك معیتیله برابر فرعونی غرق و بنی اسرائیله فرعونی غرق ایتدکدن صکره ارض اوزرنده ساکن اولملرینی امر ایلدیکی وآخرتك زمانی کلدیکنده « سزی ایکز کوتوکزه قاریشیق اولدیغی حالده عرصهٔ محشره کتیریرز » بیوردیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی حضرت موسانك معجزه‌لرینی وفرعونك غرق اولوندیغنی بیان ایتدیکی کبی قرآنك انزالی حق وحقیقته مقارن اولدیغنی دخی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَبِالْحَقِّ اَنْزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَ وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا مُبَشِّراً وَنَذِيراً ﴾ بیوریور .

[بز قرآنی حقه مقارن اولارق انزال ایتدك و قرآن‌ده حقه مقارن اولارق نازل اولدی . حبیبم! بز سنی ارسال ایتمدك ، الا مبشر وقومکی انذار ایدیجی اولدیغك حالده ارسال ایتدك.]

یعنی؛ بز قرآنی حقه مقارن و انزالنی ایجاب ایدر حکمته مطابق اولارق انزال ایتدك که احکامی باطلدن عاری و امرلری و نهیلری وضروب امثالی ورموزاتی واشاراتی و معارف حقایقی جمله‌سی آنجق حقه ملابس اولارق نازل اولدی وحبیبم! بز سنی مقصدلردن هیچ بر مقصده مبنی قومنه ارسال ایتمدك ، آنجق مؤمنلری انواع خیرات ولذائذ آخرتله تبشیر ایدر وقرآنه ایمان ایتمه‌ینلری انواع عذابله قورقوتور اولدیغك حالده ارسال ایتدك . شو حالده قرآنك احکامی؛ تبشیری ویا انذاری حاوی اولدیغی کبی سنی رسول کوندرمکده‌کی حکمت‌ده تبشیر وانذارله قوللری اصلاح ایتمکدر. بناءً علیه قرآن؛ انزالنی ایجاب ایدر حکمته موافق اولارق انزال اولوندیغی کبی قوللرك اصلاحنه کافی احکام اوزرینه مشتمل اولدیغندن حق اولارق‌ده نازل اولمشدر .

مدارکده بیان اولوندیغنه نظراً خسته اولان کیمسه اوزرینه بو آیت اوقونور واوقویان کیمسه آغری اوزرینه ألنی باصارسه بأذالله تعالی خسته‌لق زائل اولور .

قرآنك احکامی وحدانیت الٰهیه‌یه وصفات سبحانیه‌یه و نبوته و ملکلره تعظیمه واحوال آخرته واحکام ثابته اوزرینه مشتمل اولدیغی جهتله حقله نازل اولدیغی بیان اولوندیغی کبی قرآن شریعت باقیه اوزرینه شامل اولدیغندن حقه مقارن اولارق انزال اولوندیغی‌ده بیان اولونمشدر .

بو آیت جلیله‌ده اولکی حق له مراد؛ ارضك اعمارینه و انسانلرك اصلاحنه و بر بولرنده فسادك رفعنه متعلق قرآنك انزالنی ایجاب ایدن حکمتدر. ایکنجی حق له مراد؛ اعتقادیانه وعملیانه متعلق قرآنك مشتمل اولدیغی احکام اولدیغی جهتله معنالر بیننده فرق اولدیغندن ایکنجی حق لفظی ضمیر موقعنده اسم ظاهر اولارق وارد اولمشدر. چونکه؛ اکر ایکیسی بر معنایه اولسه ایدی (وبالحق) یرنده (وبه نزل) دنیلسه‌ده اولابیلیردی .

*
* *

واجب تعالی قرآنك حقه مقارن اولارق انزال اولوندیغنی بیاندنصکره قرآنك حقله باطل بینی تفریق ایچون متفرق صورتده نازل اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَقُرْاٰناً فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَاَهُ عَلَى النَّاسِ عَلٰى مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلاً ﴾ بیوریور .

[حبیبم ! سنك، قرآنی تأنی ایله ناس اوزرینه اوقوماك ایچون بز قرآنی فرقه فرقه قیلدق ویکرمی اوچ سنه‌ده اوقرآنی انزال ایتمکله انزال ایتدك .]

یعنی ؛ کافرلر هرنه قدر جهالتلرینه بناءً قرآنك مدون بر کتاب اولارق انزال اولونمادیغنه اعتراض ایدرلرسه‌ده بز قرآنی تفصیل ایتدك و سوره‌لرینی وآیتلرینی آیری آیری انزال ایتدك که سن او قرآنی ناس اوزرینه عجله ایتمکسزین و مهلتله اوقویاسك وحادثه‌نك ایجابنه و زمانك اقتضاسنه کوره انزال ایتدك که ناس کمال تأنی و حضورله دیکله‌سونلر ومعناسنی لایقیله آکلاسونلر ویکرمی اوچ سنه‌ده تدریجله انزال ایتدك که ناسه حفظی قولای اولسون وبر حادثه‌یه کوره نازل اولدیغندن قیامته قدر او حکمی عین حادثه‌نك امثالنده تطبیق ایتمکده مشکلات چکمسونلر .

نیسابورینك بیانی وجهله بو آیت جلیله؛ قرآنك دفعةً نازل اولمادیغنه اعتراض ایدنلره جوابی و متفرق نازل اولدیغنك حكمتنی‌ده متضمندر. زیرا؛ حوادثك حكمتنی بیان ایچون هرحادثه‌یی مبین آیت كلسی البته پایدار ومعنیدار اولوب قلبلرده تقرری زیاده اولاجغنده شبهه اولمادیغی كبی بر حادثه‌نك حكمتی آكلایوب دیكله‌یوب هضم ایتدكدنصكره دیكر حادثه حقنده‌ایكنجی برحكمك كلسی البته دفعةً بركتابك كلسندن‌دها قوتلی ومزیتلی‌در.

(فرقناه) **پارچه پارچه تفصيل اوزره كلمك** معناسنه‌اولدیغی كبی **حقله باطل بینی تفریقه** معناسنی دخی متضمندر. چونكه قرآن؛ متفرق اولارق نازل اولدیغی كبی حقله باطل بینی دخی تفریق ایتدیكی معلومدر. مُكث؛ **مهلت وتأنی** معناسنه‌در كه رسول اللهك آیتلر كلدكجه خلقك آكلایه‌بیله‌جكی برراده‌ده اوقومسنی و عجله ایتمه‌مسنی دخی متضمندر.

*

* *

واجب تعالی قرآنك متفرق صورتده نازل اولدیغنك حكمتنی بیاندنصكره رسولنه خطاب اولارق ﴿ قُلْ اٰمِنُوا بِهٖ اَوْلَا تُؤْمِنُوا ﴾ بیوریور.

[حبیبم سن قرآنه اعتراض ایدنلره‌دی كه «ای مشركلر! قرآنه ایمان ایدك ویاخود ایمان ایتمه‌یك».] زیرا؛ قرآنه نظراً سزك ایمان ایدوب ایمان ایتمه‌مكز مساویدر. چونكه؛ سزك ایمان ایتمه‌مكزدن قرآنه برضرر كلمز.

﴿ اِنَّ الَّذٖينَ اُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهٖ اِذَا يُتْلٰى عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْاَذْقَانِ سُجَّدًا ﴾

[زیرا شول كیمسه‌لركه قرآنك نزولندن آنلره علم ویرلمشدی. آنلر اوزرینه قرآن تلاوت اولوندیغنده سجده ایدراولدقلری حالده یوزلری اوزرینه قاپانیرلر.] ویالكز سجده‌یه قاپانمقله اكتفا ایتمزلر وسجده‌لرنده دیرلركه:

﴿ وَيَقُولُونَ سُبْحَانَ رَبِّنَا اِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا ﴾

[بز «ربمزی جمیع نقائصدن تنزیه ایدرز. زیرا؛ ربمزك وعدی البته حقدر. بناءً علیه؛ محقق واقع اولاجقدر».]

یعنی؛ یا اكرم الرسل! سن قرآنك مدون بر كتاب اولمادیغنه اعتراض ایدن مشركلره‌دی كه «سزك قرآنه ایمان ایدوب ایتمه‌مكز مساویدر. زیرا؛ ایمانكز قرآنه شرف ویرمدیكی كبی ایمان ایتمه‌مكزده نقصان اولمسنی ایجاب ایتمز. بناءً علیه؛ ایسترسه‌كز ایمان ایدك فائده كورك، ایسترسه‌كز ایمان ایتمه‌یك ضرر كورك. چونكه؛ ایمان ایدرسه‌كز فائده‌سی وایمان ایتمزسه‌كز ضرری سزه عائددر. اما شول كیمسه‌لركه قرآنك نزولندن اول اهل كتابدن كندیلرینه علم ویریلوب طوغرو بردین تحریسنده بولونانلر ودین محمدینك ظهورینه انتظار ایدنلر اوزرینه طرف رسالتدن قرآن تلاوت اولوندیغنده اللهك امرینه تعظیم وقرآنك بخش ایتدیكی نعمته شكر ایچون سجده ایدرلر وسجده‌لرنده دیرلركه «بزم ربمز جمیع نقائصدن منزه ومبرادر. بناءً علیه؛ جمیع نقائصدن تقدیس ایتمك بزم اوزریمزه واجبدر. زیرا؛ ربمزك كرك كتب سابقه‌ده وكرك قرآنده بزه وعدی البته واقع اولاجقدر».

تفسیر خازنده بیان اولوندیغی وجهله قرآندن اول كندیلرینه كتاب ویریلن كیمسه‌لر ایله مراد؛ (**زید بن عمرو بن نفیل**) و(**سلمان فارسی**) **واهل كتاب علماسندن ایمان ایدنلردر.**

مداركده بیان اولوندیغی وجهله بو آیتده وعد الٰهی ایله مراد؛ **توراتده وانجیلده قرآنك انزالنه وآخر زمانده نبینك بعث اولوناجغنه دائر وعد الٰهیدر.** یعنی «بز ربمزی نقائصدن تنزیه ایدرز. زیرا؛ ربمزك بزه وعد ایتدیكی قرآن وتبشیر ایتدیكی رسول البته حقدر ووعدی وجهله كلدیلر وبزده ایمان ایتدك» دیدیلر. (یخرون) **یوزلری اوزرینه دوشرلر** دیمكدر. (للاذقان) **ذقن لفظنك جمعیدر.** ذقن؛ **چكه كمیكی** ایسه‌ده بوراده **سجده ایدنلرك یوزلری** مراددر. یعنی «سجده ایچون اللهك امرینه تعظیم ووعد ایتدیكی قرآنی انزال ایدوب رسولنی كوندردیكنه شكر اولمق اوزره یوزلری اوزرینه سجده ایتدیلر» دیمكدر.

﴿ وَيَخِرُّونَ لِلْاَذْقَانِ يَبْكُونَ ﴾

[قرآنك حقایقنه عالم اولانلر قرآنك معناسنی تفكر ایدوب حاصل اولان تأثر اوزرینه آغلار اولدقلری حالده سجده‌یه قاپانیرلر.]

﴿ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعاً ﴾

[قرآنی ایشتمك آنلرك رقت قلبلرینی زیاده ایدر.] زیرا ؛ قرآن اوقونوب متضمن اولدیغی حقایقی دوشوندکجه اللهدن قورقولری و تواضعلری و کوزلرینك یاشلری تزاید ایدر.

مدارکده بیان اولوندیغی وجهله ﴿ یخرون ﴾ تکرار ذکر اولوندی . زیرا مقصد ؛ مختلفدر . چونکه ؛ اولکنده سجده‌یه قاپاندقلری ، ایکنجیده سجده‌یه آغلار اولدقلری حالده قاپاندقلری بیان اولونمشدر .

تفسیر خازنده بیان اولوندیغی وجهله قرآن اوقونورکن آغلامق مستحب اولدیغنه بو آیتده اشارت واردر . چونکه جناب حق تلاوت قرآن اثناسنده آغلایانلری بو آیتده ثنا ایتمشدر . خشوع ؛ قلبك رقتیله برابر کوزك یاشارمسیدر .

*
* *

واجب تعالی اهل علمدن ایمان ایدنلرك قرآن اوقوندیغنده سجده ایتدکلرینی و آغلادقلرینی و قرآن آنلرك خضوع و خشوعلرینی زیاده ایتدیکنی بیاندنصکره خشوعك کیفیتنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قُلِ ادْعُوا اللّٰهَ اَوِادْعُوا الرَّحْمٰنَ ﴾ بیوریور .

[حبیبم ! سن ناسك غافل اولانلرینه دی که « سز ذات الوهیتی ایسترسه کز (الله) اسمیله چاغیرك ایسترسه کز (رحمن) اسمیله چاغیرك » .]

﴿ اَيّاً ما تَدْعُوا فَلَهُ الْاَسْماءُ الْحُسْنٰى ﴾

[اللهك اسملرندن کرك اسماء ذاتیه‌سندن و کرك اسماء صفاتیه‌سندن هانکیسیله چاغیریر و تسمیه ایدرسه کز اللهك ذاتنه و صفاتنه دلالت ایدر اسماء حسناسی واردر .]

﴿ وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيلاً ﴾

[یا اکرم الرسل ! نمازکی مشرکلرك ایشیده‌جکی قدر علنی یاپمه که مشرکلرك اطالهٔ لسانلرینی موجب اولماسون و آرقه‌کده بولونان جماعتك ایشیتمیه‌جکی قدر کیزلی یاپمه که جماعت قرآنی ایشیتمکدن محروم اولماسون و جهرله اخفا آره‌سنده بر طریق آرا که افراطله تفریطدن قورتولمش و عدالته رعایت ایتمش اولاسك .]

بوراده ایکی آیت ترجمه اولونمشدر . برنجی آیتك سبب نزولی ؛ رسول اللهك جناب حقی (الله) و (رحمن) اسملریله ذکر ایتمسی اوزرینه (ابوجهل) و امثالی مشرکلر « محمد صلى الله عليه وسلم بزی متعدد آلهه‌دن نهی ایتدیکی حالده کندی متعدد آلهه ذکر ایدییور » دیملری اوزرینه ذکر اولونان اسملرك جمله‌سی بر ذاتك اسمی اولدیغی و دها بر چوق اسملری بولوندیغی و ذاتنه و صفاتنه دلالت ایدن اسملردن هر هانکیسیله ذکر اولونسه جائز اولدیغی بیان ایچون بو آیتك نازل اولدیغی نیسابوری ، قاضی و خازنك بیاناتی جمله‌سندندر .

ایکنجی آیتك سبب نزولی ؛ رسول الله جهراً قرائت اولونان نمازلری ادا ایدرکن رسول اللهك صداسنی ایشیدن مشرکلرك فنا سویله‌ملری اوزرینه بو آیتك نازل اولدیغی (ابن عباس) حضرتلرندن مرویدر .

بیضاوینك بیانی وجهله رسول الله اصحابنك احوالنی تفتیش ایتدیکنده (ابو بکر) حضرتلرینی نمازده غایت کیزلی اوقودیغی و حضرت عمرك بویوك صدا ایله ادا ایتدیکنی کورونجه (ابو بکر) دن کیزلی اوقودیغنك و (عمر) دن‌ده جهرله اوقودیغنك سببنی سؤال ایدر . (ابوبکر) حضرتلری « ربمه مناجات ایدرم . ربم ! حالمی و حاجتمی بیلیر » جوابنی و حضرت عمرده « شیطانی طرد ایتمك ایچون جهراً قرائت ایدرم » جوابنی ویرر . بو آیتك نزولی اوزرینه رسول الله (ابوبکر) ه « سن بر مقدار جهرله قرائت ایت » و (عمر) ه‌ده « سن‌ده بر مقدار صدا کی ایندیر » امرینی ویردیکی مرویدر . چونکه هر شیده اقتصاد ایتمك ممدوح اولدیغی کبی قرائتده دخی اقتصادك خیرلی و ممدوح اولدیغی جناب حق بو آیتله بیان ایتمش و قرائتده‌ده افراطله تفریط آراسنی بولمغی توصیه ایلمشدر .

نیسابوریده بیان اولوندیغنه نظراً بو آیتده صلاتله مرادك دعا اولدیغی حضرت (عائشه) و (ابوهریره) رضی الله عنهمادن مرویدر . زیرا ؛ علنی دعاده ریا و کناهلرینه استغفارده باشقه‌لرینه کناهلرینی ایشیتدیرمك اولدیغندن شو روایته نظراً دعاده خفی ایله علنی آره‌سنی اختیار ایتمك لازم اولدیغنه آیت دلالت ایدر .

*
* *

واجب تعالى اسماء حسناسیله ذکرك آدابنی بیاندنصکره حمدایتمه‌نك آدابنی بیان ایتمك اوزره

﴿ وَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِى الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِىٌّ مِنَ الذُّلِّ وَكَبِّرْهُ تَكْبِيرًا ﴾ بیوریبور .

[حبیبم ! سن اللهی ثنا ایتدیککده دی که ، هر کسك مدح وثناسی شول الله تعالی‌یه مخصوصدرکه او الله تعالی ولد اتخاذ ایتمدی وآنك ملکنده شریکی اولمادی والله تعالی‌نك قدرتنك کمالنه وعزت وجبروتنه بناءً ذل وحقارتدن منزه اولدیغی جهتله ذل وحقارتی دفع ایتمك ایچون بر ولیسی ویاردیمجیسی دخی اولمادی . چونکه ؛ بونلرك هیچ برینه احتیاجی یوقدر . معهذا الله تعالی‌یی تکبیر ایتمکله تکبیر ایت وصوری ومعنوی تعظیمه دوام ایت که ویردیکی نعمتلرك شکرینی ادا ایتمش اولاسك .]

بیضاوینك بیانی وجهله بو آیت ؛ واجب تعالی‌نك هیچ برسببله یاردیمه محتاج اولمادیغنه دلالت ایتدیکی کبی حمده استحقاقی ذاتی اعتباریله اولدیغنه دخی دلالت ایدر . بناءً علیه ؛ عبد هرنه‌قدر الله تعالی‌یه حمدایتسه قصورینی اعترافله اللهك عظمتنه تکبیر آلمق واجبدر .

الله تعالی‌یی تکبیرك معناسی : ذاتنده تکبیر ؛ وجودی واجب لذاته اولدیغنی وموجوداتك ذاتنده مستغنی بر غنی مطلق بولوندیغنی ، صفاتنده تکبیر ؛ صفتلرینك جمله‌سی صفت کمال اولوب زواللرندن وتبدللرندن منزه وازلی اولدیغنی وافعالنده واحکامنده تکبیر ؛ الله تعالی‌نك امرینه ونهینه اطاعت اولونور بر ملك معظم اولوب افعالنه اعتراضده واحکامنی رده کیمسه‌نك حقی اولمادیغنی اعتقاد ایتمکدر .

بو آیت جلیله ؛ الله تعالی‌یه ولد اسناد ایدنلری رد ایتدیکی کبی مشرکلری دخی رد ایتمشدر .

رومی بیك اوچیوز اوتوز سنه‌سی کانون ثانیسنك یکرمی بشنجی پازار کوننه تصادف ایدن عربی بیك اوچیوز اوتوز اوچ سنه‌سی ربیع الاولنك یکرمی ایکنجی کوننده بو سوره‌نك ترجمه‌سی بعونه تعالی ختام بولمشدر .

سورهٔ کهف

مکهٔ مکرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . یوز اون بر آیتی جامعدر .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى اَنْزَلَ عَلٰى عَبْدِهِ الْكِتَابَ ﴾

[حمد وثنا شول الله تعالی‌یه مخصوصدرکه او الله تعالی عبدخاصی اوزرینه کتاب معهود اولان قرآنی انزال ایتدی .]

﴿ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا ﴾

[حالبوکه الله تعالی قرآن ایچون لفظنده ومعناسنده بر اکریلك قیلمادی .]

﴿ قَيِّمًا ﴾

[او کتابی مستقیم ومعتدل ومصالح عبادی تمشیته کافی اولدیغی حالده انزال ایتدی .]

یعنی ؛ هر کسك مدحی وثنا ایتمسی جمیع صفات کمالیه‌یی جامع اولان الله تعالی‌یه مخصوصدر . او الله تعالی که کمالات بشریه‌یی جامع اولان عبدخاصی محمد علیه السلام اوزرینه کتاب عظیم اولان قرآنی انزال ایتدی که او قرآنك لفظنده اختلاف ومعناسنده اختلال کبی بر اکریلك قیلمادی . بناءً علیه ؛ قوللری طریق حقه دعوتده نقصانی اولمادیغی کبی قرآنی معتدل ومصالح عبادی تمشیتده کافی واحکامنی افراط وتفریطدن عاری قیلدی که قرآنله عمل ایدن کیمسه‌لر ایچون اصلا کوجلك یوقدر . زیرا ؛ احکامی دائما اقتصادی وعدالتی متضمندر .

بیضاوینك بیانی وجهله واجب تعالی ، ذاتنك حمده استحقاقنی قرآنی انزال ایتمسی اوزرینه ترتیب ایتمکله قرآنك انسانلر حقنده پك بیوك نعمت اولدیغنه اشارت ایتمشدر . چونکه حمد وشکر ؛ نعمت مقابلنده اولدیغی جهتله قرآن اوزرینه حمدی ترتیب ، قرآنك

انسانلر حقنده بویوك نعمت اولدیغنه دلالت ایدركه قرآنی انزال اوزرینه حمدك لزومی بیان اولونمشدر. زیرا قرآن؛ انسانلرك منافع دینیه ودنیویه‌لرینی جامع ومعاد ومعاشلرینك اصلاحنه كافی اولدیغندن نعم الٰهیه‌نك بویوكیدر.

نعمت‌الله وابوالسعود افندیلرك بیانلری وجهله قرآن كندندن اول انزال اولنان كتابلرك نسخ اولونمایان احكامنی وسعادت بشریه‌نك اسبابنی واخلاق حمیده واوصاف جمیله‌نك كافه‌سنی جامع اولدیغندن شاننه تعظیم ایچون تعظیمه دلالت ایدن الف لام ایله ﴿الكتاب﴾ وارد اولمشدر. یعنی «قرآن؛ كتاب عظیم عنوانی احراز ایتمكه شایان» دیمكدر.

رسول‌اللهك مرتبهٔ عبودیتك اك یوكسك طبقه‌سنده اولدیغنه اشارت ایچون بو آیتده نام جلیلنی واجب‌تعالی عبد عنوانیله ذكر ایتدیكی كبی شان نبویلرینه تعظیم ایچون كندی ذاتنه راجع ضمیره اضافتله ﴿عبده﴾ بیورمش و رسولنك عبد اولمسی بیانله حضرت عیسانك الوهیتنی اعتقاد ایدن كیمسه‌لرك مذهبلرینك بطلاننی بیان واعتقادلرینی رد ایتمشدر. چونكه؛ آخر زمان پیغمبرینك اللهك قولی اولدیغنی بیان ایتمك بالجمله رسوللرك قول اولدیغنی بیان ایتمكدر. كرچه قرآن عموم ناس حقنده نعمت اولارق انزال اولونمش ایسه‌ده كتابی خلقه تبلیغ ایدن رسول‌الله اولوب ورسول‌اللهه نعمت عمومه نعمت اولدیغی جهتله یالكز پیغمبریمز اوزرینه نزل اولوندیغنی بیان واسمنی ذكرله اكتفا اولونمشدر.

فخررازینك بیانی وجهله ﴿عوجاً﴾ برشیده اكریلك معناسنه‌در. بناءً علیه قرآنده نقصان اولمادیغنه وتوحید ونبوت واحكامی ووعد ووعیدی وامری ونهی وسائر ضروب امثالی وقصصی حق و صادق اولوب خلل ونقصان اولمادیغی كبی نظمنده بوزوقلق ومعناسنده منافات وتناقض بولونمادیغنه اشارت ایچون قرآنده اصلا اكریلك اولمادیغی بیانله بلاغتده مرتبهٔ اعلایه بالغ اولدیغنی تقریر بیورمشدر.

﴿قیماً﴾ غیرك مصالحنه قائم اولوب تمشیت ایتمكدر. بناءً علیه قرآن؛ قوللرك مصالح دینیه ودنیویه‌لرینه قائم اولوب خلقك طوغری یولی بولمسنه سبب اولدیغندن قیّم ایله توصیف اولونمشدر. چونكه ارواح بشر؛ چوجقلر كبی تربیه‌یه محتاج اولوب قرآن دخی شفقتلی ومرحمتلی بابا كبی آنلری تربیه ایتدیكندن قیّم عنوانی احراز ایتمشدر.

فخر رازی وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله قرآنده عوج یعنی اكریلك اولمامسی بیان؛ عدالت واستقامت اوزره مشتمل اولدیغی بیانی مستلزم ایسه‌ده اكریلك اولمادیغی صراحةً بیان وتأكید ایچون قیّم اولدیغی بیان اولونمشدر.

بو آیتده واجب‌تعالی قرآنك ذاتنده كامل اولدیغنه وغیریلرك افعال واقوالنی اكمال ایتدیكنه اشارت ایچون عوج اولمادیغنی وقیم اولدیغنی بیان ایتمشدر. چونكه؛ قرآنده عوج اولمامق؛ ذاتنده كماله وقیم اولمق غیری اكماله اشارتدر. زیرا؛ قرآنه یاپیشان بركیمسه علم توحیده واحوال ملائكه‌یه ونبوته وانبیانك اوصافنه وقضا وقدره واحوال سمایه وارضه وآنلرك یكدیكرینه ارتباطنه واحوال آخرته وعالم ارواحك عالم اجسامه ارتباطنه وتعلقنه قرآنك بیانیله مطلع اولدیغندن البته قرآن، قوللرك نواقصنی اكمال ایتدیكی شبهه‌سزدر.

قاضی، خازن ومداركك بیانلری وجهله ﴿قیماً﴾ قرآنك قیّم اولمسی؛ كتب سابقه‌نك صحتنه شهادت وصحیح اولدیغنی تصدیق واحكامنی نسخ ایتمسیدر.

خلاصه؛ قرآنك انسانلر حقنده بویوك نعمت اولدیغی واو نعمتی عبد اخصی اوزرینه انزال ایتدیكنه مقابل قوللرك اللهه حمد ایتمسی لازم كلدیكی والله تعالی‌نك قرآنی افراطله تفریطدن عاری مقتصد ومستقیم قیلوب قرآنك احكامنده اصلا اكریلك اولمادیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی قرآنی انزال ایتمسی اوزرینه حمده استحقاقنی بیاندنصكره قرآنی انزالدن مقصدی بیان ایتمك اوزره ﴿لِيُنْذِرَ بَأْساً شَدِيدًا مِنْ لَدُنْهُ﴾ بیوریور.

[رسولنك طرف الٰهیدن نازل اولاجق شدتلی عذابله قوللرینی قورقوتمسی ایچون الله تعالی قرآنی عبدی اوزرینه انزال ایتدی.]

﴿وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ اَنَّ لَهُمْ اَجْراً حَسَناً ۞ مَاكِثِينَ فِيهِ اَبَداً﴾

[وعمل صالح ايشله‌ين مؤمنلری ابداً جنتده قاليجی اولدقلری حالده جنتله تبشير ايتمسی ايچون عبداخصی اولان محمدعليه‌السلام اوزرينه قرآنی انزال ايتدی .]

﴿ وَيُنْذِرَ الَّذِينَ قَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَداً ﴾

[دخی شول کيمسه‌لری شدتلی عذابله قورقوتمق ايچون الله‌تعالی قرآنی انزال ايتدی که آنلر « الله‌تعالی ولد اتخاذ ايتدی » ديديلر .]

يعنی ؛ الله‌تعالی عبدی اوزرينه قرآنی انزال ايتدی که اوعبد کندی طرف الٰهيسندن مأمور اولارق شدتلی عذابله کافرلری وبالخاصه « الله‌تعالی ولد اتخاذ ايتدی » ديه‌ن يهودی ونصارايی و« ملکلر اللهك قيزلريدر » ديه‌ن مشرکلری انذار وطريق نجاته سبب اولان اعمال صالحه‌يی ايشله‌ين مؤمنلری قرآنك تبشيراتی جمله‌سندن اولان جنتله وکوزل اجر اولان نعمتلری ايله تبشير ايتسون واومؤمنلرك ابداً جنتده قالاجقلرينی کنديلرينه مژده ايتمکله قوللری اعمال حسنه‌يه ترغيب ايلسون که مؤمنلر کوزل عمله دوام ايتسونلر وکافرلرده عصياندن واز کچسونلر .

ابوالسعود افنديننك بيانی وجهله آخرتده کوزل اجره نائل اولمق دوام و استمرار اوزره عمل صالح ايشلمکه توقف ايتديکنه اشارت ايچون استمراره دلالت ايدن مضارع صيغه‌سيله (يعملون) وارد اولمش وعمل صالحك قبولی وفائده‌سی ايمانه متوقف اولديغندن مؤمن لفظی عمل اوزرينه تقديم اولونمشدر . چونکه ؛ ايمان اولمانجه عملك فائده‌سی اولاماز .

بنيۀ بشری ، نجاسه بکزه‌ين کفر وسائر کناهلردن تطهير ايتمك تزيينات قبيلندن اولان ايمان وعمل صالح اوزرينه مقدم اولديغندن تطهير ايچون اولان انذار ، تزيين قبيلندن اولان تبشير اوزرينه تقديم اولونمشدر. چونکه ؛ برخانه بر طاقم سوپرونتودن تخليه اولونمادقجه دوشه‌نمز وتزيين اولونماز وکذلك انسانك قلبی ده کفردن تخليه اولونمادقجه ايمانله تزيين اولوناماز .

فخررازينك بيانی وجهله « الله‌تعالی‌يه ولد اتخاذ ايتدی » ديه‌ن اوچ طائفه‌در . چونکه ؛ نصارادن بعضيلری عيسی عليه‌السلام ايچون ويهوديلر عزير عليه‌السلام ايچون

اللهك اوغلودر ديدکلری کبی عربدن بعضيلری ده ملکلر اللهك قيزلريدر ديديلر . بومسئله‌نك تفصيلاتی سورۀ مريمده‌در .

بيضاوی ونيسابورينك بيانلری وجهله الله تعالی‌يه ولد اسناد ايدن کافرلری انذار بوندن اولکی انذارده داخل ايسه‌ده الله‌تعالی ولداتخاذندن منزه اولديغی حالده «ولد اتخاذ ايتدی» ديمك کفرك اشنعی اولديغنه والله‌تعالی حقنده ولداتخاذی احتياج وترکب حدوثی کبی شان الوهيته لايق اولمادق بر طاقم محذوری موجب اولديغنه اشارت ايچون « ولد اتخاذ ايتدی » ديه‌نلری انذار آيريجه ذکر اولونمشدر . چونکه ؛ قرآنده عمومی بر حکمی ذکردنصکره اوحکمدن بعض جزئياتك عظمتنه اشارت ايچون خصوصی اولارق اوبعضك ذکر اولونمسی عادت اولديغندن بوراده انذار تکرار ذکر اولونمشدر .

خلاصه قرآنی انزالدن مقصد ؛ کافرلری وبالخاصه اللهه ولد اسناد ايدن مشرکلری عذابله قورقوتمق و مؤمنلری جنتله تبشير ايتمك اولديغی بوآيتلردن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی قرآنك انزالندن مقصد مؤمنلری جنتله تبشير ومطلقا کافرلری وبالخاصه «الله تعالی ولد اتخاذ ايتدی» ديه‌نلری عذاب شديدله انذار ايتمك اولديغی بياندن صکره الله تعالی‌يه ولد اتخاذ ايتدی ديه‌نلرك مذهبلرينی ايکی جهتله ابطال ايتمك اوزره ﴿ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لِاٰبَائِهِمْ ﴾ بيوريور .

[الله تعالی‌يه ولد اسناد ايدنلرك وبابالرينك اسنادلرينه دائر اصلا علملری اولمادی.]

﴿ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْ ﴾

[آنلرك آغزلرندن چيقان کلمۀ کفر پك بويوك اولدی .]

﴿ اِنْ يَقُولُونَ اِلَّا كَذِباً ﴾

[زيرا ؛ آنلر سويله‌مزلر ، انجق يالان سويلرلر .]

يعنی ؛ واجب تعالی‌يه ولد اتخاذ ايتدی ديه‌ن كافرلرك وبابالرينك ولد اتخاذينه لازم كلن فساده وبو سوزك قناعتنه اصلا علملری يوقدر. زيرا ؛ بوسوزی آنلر جهل ووهم كاذب اوزره سويلرلر و بر دليله استناد وتحقيقه ابتنا ايده‌رك سويله‌مزلر و بابالرينی تقليد ايدرلرسه ده بو خصوصه دائر بابالرينك‌ده علملری يوقدر . شو حالده كرك مقلد اولان اولاد و كرك تقليد اولونان بابالر جمله‌سی جهالت كامله اوزره بناء كلام ايدرلر. چونكه ؛ سويله‌دكلری سوزلرينه اللهی مخلوقاته تشبيه و تشريك و ولده احتياج كبی بر طاقم فساد لازم كلديكنی دوشونميورلر. اكر بوفسادی دوشونه‌بيلسه‌لردی اللهه ولد اسناد ايتمزلردی و آغزلرندن چيقان كلمه‌نك جزای‌نه عجائب بويوك اولدی‌كه آنلراو كلمه‌نك بويوك جنايت اولديغنی فرق ايده‌جك قدر علمه مالك دكللردر . زيرا ؛ بو سوزی سويله‌مزلر ؛ آنجق يالان و افترا اولارق سويلرلر و كندی كتابلرنده بويله‌برشی اولماديغی حالده كتابلرينه دخی اسنادله بهتان ايدرلر . بناءً عليه اللهك ولد اتخاذ ايتمسی محال اولديغنه علملری تعلق ايتمديكی بيان اولونمشدر . چونكه ؛ ولد يوق‌كه علملری تعلق ايتسون .

فخر رازی و بيضاوينك بيانلری وجهله جناب حق بو آيتده كافرلری **ايكی جهتله ذم ايتمشدر** : برنجيسی ؛ **جهالت** ، ايكنجيسی ؛ **سويله‌دكلری سوزلرك جنايت عظيمه اولمسيدر**. چونكه ؛ يهود ونصارانك اوللرنده الله تعالی‌يه **مؤثر** معناسنجه اب اطلاق ايتمك و بعض آثاره **بر مؤثرك اثری** معناسنه ابن اطلاق ايتمك‌وار ايسه‌ده صكره‌كلنلر اول كلمه‌لرك مراد ايتدكلری معنابی تحقيق ايتمكسزين حقيقی اب و ابن معناسنی مراد ايده‌رك **الله تعالی‌يه** حاشا بابا **وحضرت عيسی وعزيره** اوغل اطلاق ايتمشلردر .

بو سوزلرك فسادی ميدانده اولديغی حالده تحقيق‌اوزره سويله‌ميوب تقليد اوزره لسانلرندن نصل كليرسه اويله‌جه چيقديغنه اشارت ايچون آغزلرندن چيقديغی تصريح اولونمشدر . چونكه ؛ تحقيق اولسه بو كبی جنايتی ميدانده اولان سوز سويلنمز و آزيجق عقلی اولان دوشونونجه بونك بطلانی بيلير. آنلرك آغزندن چيقاز كلمه ايله مراد ؛ **الله تعالی ولد اتخاذ ايتدی ديه‌كلری كلمه اولديغی** مدارك جمله‌ٔ بياناتندر .

* *

واجب تعالی كافرلرك حاللرينی بياندن صكره رسولنی تسليه ايتمك اوزره ﴿ فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ عَلٰى اٰثَارِهِمْ اِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهٰذَا الْحَدِيثِ اَسَفًا ﴾ بيوريور .

[حبيبم ! اگر كافرلر قرآنه ايمان ايتمزلرسه كمال اسفكدن آنلرك آرقه‌لرندن نفسكی قتل ايده‌جكسك .]

يعنی ؛ يا اكرم الرسل ! كافرلرك قرآنه اعتراض وباطلی اعتقاد ايتدكلرينی كورونجه آنلرك‌بوحاللرينه كمال‌اسف وحزنكدن اگر آنلر شويكی نازل‌اولان قرآنه ايمان‌ايتمزلرسه نفسكی قتل ايده‌جكسك . حالبوكه بوقدر حزن لازم دكلدر . بناءً عليه ؛ آنلرك طغيانته وقرآنه ايمان ايتميوب دونوب‌ويردكلرنده آرقه‌لرندن نفسكی هلاك ايده‌جك درجه‌ده محزون اولما . زيرا ؛ بزسنی عابدلری تبشير وعاصيلری انذار ايچون كوندردك . بناءً عليه ؛ تبشير وانذار وظيفه‌سنی ايفا ايتدكدنصكره سنك ايچون كدری موجب برشی يوقدر . زيرا ؛ سن آنلری ايمانه اجبار ايتمكله مأمور دكلسك . شوحالده سن وظيفه‌كی ادا ايتدكدنصكره ايمان ايدرلرسه فائده‌سی و ايتمزلرسه ضرری آنلره عائد اولديغندن سنك ايچون كدر لازم دكلدر .

بيضاوی ومداركك بيانلری وجهله بو آيتده حديث ايله مراد ؛ قرآندر . باخع ؛ **قتل واهلاك ايدیجی** معناسنه‌در . اسفا ايله مراد ؛ **شدت حزن وجزع وفزع** معناسنه‌در (لعل) كلمه‌سندن مستفاد اولان **رجا وشك** مخاطب اولان رسول‌الله‌ه عائددر . يعنی « اگر شوقرآنه ايمان ايتمزلرسه ايمان ايتمدكلرينه كمال حزنكدن دولايی نفسكی هلاك‌ايتمك مأمولدر . زيرا دوام اوزره حزن ؛ سبب هلاكدر » . حديث بومقامده **خبر** معناسنه اولديغندن كلام‌الله اولان قرآنك حادث اولمسی لازم كلمز .

* *

واجب‌تعالی كافرلرك ايمان ايتمدكلرينه رسول‌اللهك شدتله محزون‌اولديغنی بياندنصكره وحدانيته دلالت ايدن دليللرينی ذكرله ايمان ايتمه‌ينلره تعريض وبالعموم انسانلر اوزرينه

نازل اولان احسانی بیانله شكره وایمانه دعوت ایتمك اوزره ﴿ إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَهَا لِنَبْلُوَهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ﴾ بیوریور .

[سزك هانكیكز عمل بوندن زیاده كوزل اولدیغكزی امتحان ایچون یریوزنده اولان موجوداتی ارضه زینت قیلدق .]

﴿ وَإِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا جُرُزًا ﴾

[وبز ارض اوزرنده زینتلری كیدرر واوتدن وآغاجدن خالی قوروطوپراق دخی قیلارز .]

یعنی ؛ ارض اوزرنده بولونان نباتات وحیوانات ومعدنیات وبونلردن حاصل اولان دانه‌لر ومیوه‌لر وچیچكلرك جمله‌سنی بر یوزینه وبر یوزنده اولان مخلوقاته زینت قیلدق كه انسانلردن هانكیسی عمل جهتندن زیاده كوزل وزهدوتقواسی فضله ودنیا متاعنه آلدانوب شهوات نفسانیه‌سنه اتباع ایتمز وزمانی مناسب اولان عمله صرف ایدر وقتنی ضایع ایتمز آنی بیلوب امتحان معامله‌سی یاپمق ایچون زینت قیلدق كه ارضك زینتلرینه مغرور اولوب وقتنی ضایع ایدنلرله او تزییناتی خیره صرف ایدوب زمانی ضایع ایتمه‌ینلر بیلنسون وهركسك عمله كوره جزا اولونسون وارضی مزین قیلمقله برابر بز ارض اوزرنده اولان زینتلری قوروتور ارضی مصیقل واصلا برشی بیتمز طوپراق دخی قیلارز . بناءً علیه ؛ قورو طوپراق قیلمایوبده مزین قیلدیغمزه شكر ایتمكز لازمدر . چونكه ؛ معمور اولدقدنصكره خراب ویشیل اولدقدنصكره قورو وسیاه وحاصلات بیتركن بیتمز بر حاله ارجاع ایتمك قدرتمز تحتنده داخلدر . بناءً علیه ؛ اوتلر قورور ، حیوانلر اولور وبر یوزی عادتا مرمر طاش كبی پارلاق برحال كسب ایدر . ایشته اوزمان انسانلرده یاشایاماز . زیرا ؛ حیاتی ادامه ایدن نعمتلر زائل اولور . بناءً علیه ؛ دنیالذتلرندن محروم و مأیوس اولورلر . شو حالده دنیا یوزنده موجود نعمتلر وحدانیتمزه دلالت ایتدیكی جهتله انسانلرك ، هربرینه نظر عبرتله باقوب نفسنه انصاف ایده‌رك ایمان‌ایدوب موجود نعمتلرك شكرینی ادا ایتملری واجبدر .

ارضك زینتی ، انسانلری امتحان ایچون اولمقله برابر كفر ایدنلردن نعمت اولان

اوزینتلر قطع اولونماز . شوحالده دنیا نعمتلرینك فیضانه كفر مانع دكلدر . بناءً علیه ؛ كافرله مؤمن نعمت دنیاده مساویدر . زیرا ؛ كفرك جزاسی آخرتده اولاجغندن دنیا نعمتلرندن هیچ بر كافر محروم اولماز وهركس نصیبی مقداری مرزوق اولور .

طبریده بیان اولوندیغی وجهله صعید ؛ آغاجدن واوتدن خالی دوز ارضدر . جرزاً ؛ اصلا اوت بیتمز یارلاق طوپراقدر .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله ارضك اوت بیتمز پارلاق برحال كسب ایتمسی دنیانك عمری نهایت بولوب ارض اوزرنده اولان مخلوقات بالكلیه افنا اولوندیغنده اولاجقدر . یعنی ؛ واجب تعالی ارضی برطاقم نعمتلر وزینتلرله اعمار ایتدكدنصكره تخریب ایده‌جكنی بیان بیورمشدر . شوحالده بوآیت ؛ بوندن اولكی آیتده‌كی رسول اللهی تسلیه‌نك تمامیدر . یعنی « حبیبم ! سكا انزال ایتدیكمز كتابی كافرلرك تكذیب ایتدكلرینی كوروبده نفسكی هلاك ایدرجه‌سنه محزون اولما . زیرا ؛ ارض اوزرنده اولان نعمتلری بز انسانلری امتحان ایچون زینت قیلدق . بناءً علیه ؛ انسانلره امتحان معامله‌سی بیتوب دنیا عمرینی اكمال ایتمكله وقت مرهونی كلدیكنده بز آنلرك جمله‌سنی افنا ایدر هركسك عمله كوره جزا ویررز . بناءً علیه ؛ سن آنلرك حاللرینه محزون اولما » دیمكدر .

خلاصه ؛ ارضك زینتی و اوزرنده بولونان نعمتلری ، انسانلری امتحان وابتلا ایچون اولوب منافعی تكالیفه مقابل قیلوب انسانلره نعمتلرك شكری اولارق تكالیفی ادا واجب اولدیغی وبناءً علیه ؛ مكلف اولدیغی عباداتی ادا ایتمكله نائل اولدیغی نعمتلرك شكرینی ادا ایدنلرله كفران نعمت ایدنلرك بینی بووسیله ایله تفریق اولوندیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

* *

واجب تعالی رسولنی تسلیه ایتدكدنصكره امواتی حشره بر نمونه اولمق اوزره اصحاب كهفك احوالنی بیان ایتمك اوزره ﴿ أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا ﴾ بیوریور .

[بلکه حبیبم ! (رقیم) طاغنده بولونان غارك یارانلرینی بزم آیتلریمزدن عجیب بر وقعه ظن ایتدك .]

﴿ اِذْ اَوَى الْفِتْيَةُ اِلَى الْكَهْفِ فَقَالُوا رَبَّنَا اٰتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا ﴾

[ذکر ایت حبیبم ! شول زمانی که اوزمانده بش ویا سکز دلیقانلی (رقیم) دینیلن طاغده موجود مغاره‌یه التجا ایتدیلر ودیدیلرکه « یاربی ! بزه کندی عندکدن رحمتکی احسان ولطفکله بزه یاردیم ایت ودشمنمزدن بزی قورتار وبزم عملمزدن بزه هدایت وصلاح حاضرلا که بز آنکله معیشت ایده‌لم ومطلوبمز اولان رضاکه واصل اولالم » . دلیقانلیلر بوسوزلریله ربلرینه تضرعده بولوندیلر]

یعنی ؛ ای رسول اکرم ! کهفه و(رقیم) اسمنده طاغه ملازمت ایدن کیمسه‌لرك قصه‌لرینی بزم آیتلریمزدن عجیب و غریب علامتدن اولدیغنی ظن ایتدکمی ؟ ناس بونلرك حاللرندن تعجب ایتدکلری کبی وقوعنی اوزاق برشی عد ایدرلر . حالبوکه بونلردن دها عجیب وغریب برچوق شیلر خلق ایتدیکمزی هروقت کوردکلری ایچون بونلرك حاللرینه تعجبده برمعنا یوقدر. زیرا ؛ بزم قدرتمزه نسبتله بو مثللو وقوعات غایت اهوندر وعالمك اجزاسندن هرذره‌سنه باقیلدیغنده بونلردن دها غریب نه‌عجائب کوریلور . بناءً علیه ؛ آنلرك وقوعاتی نفسنده خارق العاده ایسه‌ده سائر دها بویوك آیتلریمزه نظراً استبعاد اولوناجق شیلردن دکلدر. ذکر ایت حبیبم! شول زمانی که اوزمانده روم اشرافندن برقاچ دلیقانلی زمانلری حکمداری اولان (دقیانوس) ك شرندن بزم عنایتمزه التجا قصد ایده‌رك (رقیم) اسمنده‌کی جبلده موجود مغاره‌یه فرارله صیغندیلر وبزدن استمداد ایده‌رك دیدیلرکه « ای ربمز ! کندی عندکدن بزه مرحمت بیور ولطفکدن احسان ایت ودشمنمزك شرندن بزی قورتار وسنك رضاکی تحصیل ایچون بز عملمزله ومعیشتمز ایچون صلاح وطوغرو یول حاضرلا که بز راحت قلبله سنك رضاکی تحصیل ایده‌لم » دیمکله وبوصورتله درکاهمزه التجا ایتدیلر .

بیضاوی وخازنك بیانلری وجهله (فتية) فتی‌نك جمعی اولوب دلیقانلیلر دیمکدر .

کهف ؛ بویوك بر مغاره‌در . رقیم ؛ مغاره کندیسنده بولونان طاغك اسمیدر . یاخود اصحاب کهفك اسملری یازیلان برلوحه‌نك اسمیدر . بو دلیقانلیلر روم اشرافندن اولوب عددلری بش ویایدی ویاخود سکز اولمسنده اختلاف واردر. مغاره‌یه التجالرینك سببی؛ دین عیسی اوزره بولونان اهل ایمانی زمانلرینك پادشاهی پوت پرستلکه دعوت ایدوب قبول ایدنلری پوته قربان کسوب قبول ایتمه‌ینلری قتل عام ایتدیکی صره‌ده بونلر مذکور مغاره‌یه فرار ایتدیلر . بوندنصکره بیان اولوناجغی وجهله اوچیوز کسور سنه اویقو حالنده غارده قالدیلر. بعده اویانوب ایچلرندن برینی اکمك آلمق ایچون (افسوس) که شیمدی بیلدیکمز مشهور (طرسوس) قصبه‌سنه کوندروب ناسك بونلرك حاللرینه واقف اولدقلرینی اکمك آلمق اوزره شهره کیدن کاوب سویله‌ینجه جناب حقدن روحلرینك قبض اولونمسنی ایسته‌ملری اوزرینه روحلری قبض اولونارق اوراده قالمشلردر .

*
* *

واجب تعالی اصحاب کهفك غاره کلدکدنصکره اویقویه یاتدقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَضَرَبْنَا عَلٰى اٰذَانِهِمْ فِى الْكَهْفِ سِنِينَ عَدَدًا ﴾ بیوریبور .

[آنلر مغاره‌یه التجا ایدنجه بز آنلرك قولاقلرینه صدا ایشتمیه‌جك درجه‌ده قتی بر پرده قویدق که خارجدن اویقولرینه مانع اولاجق صدا ایشیتمسونلر . چونکه غارده آنلره صاییلی سنه‌لرده اویقو ویردك .] بناءً علیه ؛ آنلر یمکه وایچمکه محتاج اولمقسزین اموات صورتنده دیری اولدقلری حالده چوق سنه‌لر اویقوده قالدیلر و حیات صوریه لوازمندن آنلرده هیچ بر اثر یوق، آنجق نفسلری واردی و قولاقلرینه قونیلان پرده سببیله اویقولرینه مانع اولاجق خارجدن برشی‌ده ایشتمزلردی.

﴿ ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ لِنَعْلَمَ اَىُّ الْحِزْبَيْنِ اَحْصٰى لِمَا لَبِثُوا اَمَدًا ﴾

[بوندنصکره بز آنلری قبردن موتا احیا ایدر کبی اویقودن اویاندردق که آنلرك مغاره‌ده واویقو حالده مکث ایتدکلری مدت مدیده‌ده اختلاف ایدن جماعتلردن هانکیسی دها ای صایار و آنلرك اویقو مدتلرینی کیم ای ضبط ایدر آنی بیله‌لم .]

نیسابورینك بیانی وجهله حزب له مراد ؛ **اصحاب کهفدر**. چونکه؛ آنلر اویقودن اویانجه ایکی‌یه آیرلدیلر . برقسمی ، برکون ویاخود برکونك نصفنده قرار ایتدکلرینه ذاهب اولدی . دیکر برقسمی‌ده بزم بوراده نه قدر قرار ایتدیکمزی **الله** تعالی بیلیر دیدی. شوحالده حزبین ایله مراد؛ **کندیلریدر** .

اصحاب کهفك دعالری مغاره‌ده آغیر اویقویه یاتملرینه واویقو ایسه دشمنلرندن قورتولملرینه سبب اولدیغنه اشارت ایچون سببیته وترتیبه دلالت ایدن **فا** لفظیله ﴿فضربنا﴾ وارد اولمشدر .

*
* *

واجب تعالی اصحاب کهفك قصه‌لرینه اجمالاً اشارتدن صکره تفصیل ایتمك اوزره

﴿ نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُمْ بِالْحَقِّ ﴾ بیوریور .

[حبیبم! اصحاب کهفك خبرلرینی بز سکا واقعه مطابق وحقه مقارن اولارق حکایه ایدرز .]

﴿ اِنَّهُمْ فِتْيَةٌ اٰمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاهُمْ هُدًى ﴾

[آنلر بر قاچ کنج دلیقانلی‌درلر. ربلرینه ایمان ایتدیلر و بز آنلرك هدایتلرینی زیاده ایتدك .]

﴿ وَرَبَطْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ اِذْ قَامُوا فَقَالُوا رَبُّنَا رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ﴾

[و بز آنلرك قلبلرینی بربرینه ربطله قوت ویردك شول زمانده‌که او زمانده آنلر ظالم ملکه قارشی سوزه قیام ایتدیلر و دیدیلرکه « بزم ربمز سموات وارضك ربیسیدر . بناءً علیه ؛ اللهك غیری بر معبوده بز عبادت ایده‌مه‌یز » .]

﴿ لَنْ نَدْعُوَا مِنْ دُونِهِ اِلٰهًا ﴾

[« اللهك غیری برمعبوده بز البته چاغیرمایز. زیرا ؛ اللهك غیری عبادته مستحق بر کیمسه یوقدر » .]

﴿ لَقَدْ قُلْنَا اِذًا شَطَطًا ﴾

[« اللهه یمین ایدرزکه ای دقیانوس! اکر سنك تکلیفنی قبول ایدوب اللهك غیری‌یه عبادت ایتدیکمز تقدیرده محقق باطل سوز سویله‌مش ونفسمزه ظلم ایتمش اولورز ». دلیقانلیلر ایشته بو سوزلریله دقیانوسك تکلیفنی رد ایتدیلر .]

یعنی ؛ حبیبم ! اصحاب کهفك مذکور مغاره‌ده اویقو حالنده نه قدر قالدقلرنده اختلاف ایدن یهود و نصاری وسائر ملتلر آنلرك نه‌قدر قرار ایتدکلرینی واقعه مطابق اولارق بیله‌مزلر. بناءً علیه ؛ بز آنلرك کیملر اولدیغنی ونه‌قدر مدت مغاره‌ده قالدقلرینك خبرینی سکا حقه مقارن و واقعه مطابق اولارق حکایه ایدرز. زیرا آنلر ؛ روم اشرافندن وارباب فتوت ومروتدن برقاچ دلیقانلیلرکه آنلر ربلرینه ایمان ووحدانیتنی تصدیق ایتدیلر. چونکه ؛ آنلر عقل کامل ورشد تام صاحبی ارباب ادراکدن اولدقلری جهتله عقللرینی ماخلق‌لهنده استعمال ایتدیلر وبزده لطفمزدن آنلرك هدایتلرینی زیاده قیلمغله ایمانلرنده ثبات وآنلرك قلبلرینی بربرینه ربطله متانت وشجاعت ویردك‌که قلبلرینك بربرینه مربوط اولمسیله وطنلرینی ترکه و اقربا و احبابلرندن افتراقه ومألوفاتلرندن قطع علاقه‌یه صبرله غدار پادشاهه قارشی قیامه و (دقیانوس)ك قارشوسنده کلمۀ حقی سویلمکه جرأت ودین حقه معاونته مسارعت ایتدیلر . شول زمانده‌که او زمانده آنلر (دقیانوس) حضورنده قیام ایتدیلر و دیدیلرکه « بزم ربمز سموات و ارضك ربیسیدر . بناءً علیه ؛ اللهك غیری برمعبوده البته بز عبادت ایتمه‌یز. زیرا ؛ اللهك غیری عبادته مستحق بر کیمسه یوقدر واللهه یمین ایدرزکه ای دقیانوس ! سنك تکلیفکی قبول ایده‌رك اللهك غیرینك الوهیتنی اعتقاد ایدرسه‌ك بو تقدیرده محقق باطل سوز سویله‌مش و نفسمزه ظلم ایتمش اولورز . » ایشته بو وجهله بلا پروا (دقیانوس)ك تکلیفنی رد ایتدیلر .

خازنده تفصیلاً بیان اولوندیغی وجهله اصحاب کهف بو سوزی (دقیانوس)ه ملأ ناسده سویله‌مشلردر . چونکه ؛ (دقیانوس) آنلره حکومت قوناغنده برجماعت ایچنده سویلمش آنلرده رد ایتمشلر . زیرا ؛ (دقیانوس) کندی بوت پرست اولدیغندن تبعه‌سنی‌ده بوت پرستلکه اجبار ایدردی وبونلرده اکثر روایته نظراً (دقیانوس)ك مقربلرندن وارکان

حکومتدن اولدقلری جهتله برچوق کیمسه‌لر حاضر اولدیغی حالده (دقیانوس) پوت پرستلکی تکلیف ایدر آنلرده شوکت و قوتندن پروا ایتمیه‌رك رده قیام ایتدکلرینی و « ربمز عالم علوی اولان کوکلرك و عالم سفلی اولان یرلرك ربیدر » دیمکله (دقیانوس) ك دخی ربی اولدیغنه اشارتله تکلیفنی رد و مذهبنی ابطال ایتدکلرینی جناب حق بو آیتده بیان ایتمشدر. چونکه؛ الله تعالی سموات وارضك ربی اولونجه بالجمله موجوداتك ربی اولاجغی اولویتله ثابت اولدیغی و اللهك غیری‌یه عبادت ایتمیه جکلرینی و اکر اللهك غیری‌یه عبادت ایدرلرسه باطل شی ایشله‌مش و فنا سوز سویلمش اولاجقلرینی بیانله ایمانلرنده ثباتلرینی اظهارو (دقیانوس)ی عالمه قارشی رسوای ایتدیلر. لکن (دقیانوس)ه حقی قبول ایتدیره‌مه‌ینجه عاقبت مذکور مغاره‌یه فراره مجبور اولدیلر. زیرا؛ اهل حق هر زمان عالی اولورسه‌ده برمدت موقته‌ده بعض ارباب فسادك ظلمندن ومفسدتندن فراره مجبورده اولور. چونکه عالم؛ ظلمه وفسقه وارباب فساددن خالی اولمادیغی جهتله زمان زمان ارباب ناموسی رنجیده ایتدکلری ومفسدتلرینك رواج بولدیغی ویانغین شراره‌سی کبی ارباب ناموسی یاقدیغی کورولور و اوزمانده فرار ایدن قورتولور. ایشته اصحاب کهف‌ده یانغین علوی کبی اطرافی صارمش اولان فتنه‌دن قاچوب قورتولانلردر.

تفسیر طبریده بیان اولوندیغی وجهله (شططاً) حقدن اوزاق و یالان اولارق سوز سویلمك وظلمده حدینی تجاوز ایده‌رك خطا سویلمکدر. بوکا نظراً معنای نظم: [اللهه یمین ایدرزکه اکر بز اللهك غیری بر اله اعتقاد ایدرسه‌ك حقدن اوزاق سوز سویله‌مش وظلمده حدینی تجاوز ایتمش اولورز] دیمکدر.

*
* *

واجب تعالی اصحاب کهفك (دقیانوس)ه قارشی کلمهٔ حقی سویله‌مکه جرأت واللهك غیری برمعبوده عبادت ایتمیه جکلرینی بیان ایتمکله برابر (دقیانوس)ه تعریض وسفاهته نسبت ایلمه وسویلدکلری دیکر سوزلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ هٰؤُلَاءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ اٰلِهَةً ﴾ بیوریور.

[ایشته شونلر بزم کندی قوممزدر. آنلر اللهك غیری معبودلر اتخاذ ایتدیلر.]

﴿ لَوْ لَا يَأْتُونَ عَلَيْهِمْ بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍ ﴾

[کاشکه آنلر پوتلره عبادت اوزرینه آچیق دلیل کتیرمش اولسه‌لردی بزده اتباع ایدردك.]

﴿ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا ﴾

[دلیلسز پوتلره عبادت ایدنجه الله تعالی اوزرینه یالان اولارق افترا ایدن کیمسه‌دن زیاده ظالم کیم اولابیلیر؟.]

یعنی؛ اصحاب کهف کندیلرینی پوته عبادته دعوت ایدنلره توحیدی ارائه و کندیلرینك موحد اولدقلرینی بیاندن صکره پوت پرستلره تعریض ایده‌رك مذهبلرینك بر دلیله مستند اولمادیغنی وبو مثللو اعتقاد باطلی ارتکاب ایدنلرك اللهه افترا ایتدکلری جهتله هرکسدن زیاده ظالم اولدقلرینی بیان صددنده « شو کورینن کیمسه‌لر بزم کندی قوم وقبیله‌مزدر. آنلر اللهك غیری برطاقم پوتلری معبود اتخاذ ایتدیلر. کاشکه آنلر پوتلره عبادتلرینك حق اولدیغنه دائر آچیق ودلالتی ظاهر بردلیل کتیرمش اولسه‌لردی بزده اتباع ایدردك ولکن دلیل کتیرمدیلر و کتیره‌مزلر. زیرا؛ پوتلره عبادتك بطلانی میدانده اولدیغندن حق اولدیغنه دلیل کتیرمك محالدر. چونکه؛ دلیل یوق که کتیرسونلر. بناءً علیه پوتلره عبادت؛ موضع لایقنك غیری‌یه عبادت اولدیغی جهتله ظلم ایتمش اولدیلر. شو حالده یالان اولارق اللهه افتراده بولوندقلرندن ظالملردر. زیرا؛ یالان اولارق اللهه افترا ایدن کیمسه‌لردن زیاده ظالم کیم اولابیلیر؟ البته اللهه افترا ایدندن دها زیاده ظالم کیمسه اولاماز. چونکه؛ شرکدن دها بویوك برجنایت یوقدر » دیمکله اصحاب کهف (دقیانوس)ك واتباعنك اللهه افترا ایتمکله زیاده ظالم اولدقلرینی ومذهبلرینك بردلیله مستند اولمادیغی جهتله ظلمدن عبارت وباطل اولدیغنی بیان ایتمشلر وبویله برمذهب باطلی ارتکاب ایدنلرك حقیر وذلیل اولدقلرینه اشارت ایچون تحقیره دلالت ایدن (هؤلاء) لفظیله حقارتلرینه اشارت ایتدکلری کبی یالانجیلق وافتراء علی الله وظالم اولدقلرینی بیانله دخی ذم ایتمکله برابر بو سوزلریله پوت پرستلری الزام ایتمشلردر. چونکه مذهبلرینه بردلیل کتیرملرینی تکلیف؛ محالی

تکلیفدر . زیرا ؛ باطلك صحتنه دلیل کتیرمك ممکن اولاماز . دلیل کتیره‌مه‌نجه البته عجزلری تحقق ایتمشدر .

بیضاوینك بیانی وجهله دیانتده وبالخاصه اعتقادیاتده دلیل قطعی لازم اولدیغنه ودلیلسز اعتقادیاتك باطل اولوب تقلید جائز اولمادیغنه بو آیت دلالت ایدر . (اشاعره) عندنده مقلدك ایمانی صحیح دکلدر ، اما (ماتریدیه) عندنده صحیح ایسه‌ده استدلالی ترکندن طولایی کناهکار اولور .

خلاصه ؛ اصحاب کهفك کندی قوملرینه اشارت ایده‌رك « شو بزم قوممز اللهك غیری معبودلر اتخاذ ایتدیلر » دیمکله قومك مشرك اولدقلرینی بیان وشرکلری اوزرینه بر دلیللری اولمادیغنی بیانله مذهبلرینی ابطال ویالان اولارق اللهه افترا ایدوب زیاده ظالم اولدقلرینی درمیان ایتدکلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی اصحاب کهفك (دقیانوس)ی رد ایتدکلرینی بیاندنصکره کندی آره‌لرنده جریان ایدن محاوره‌لرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِذِ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ اِلَّا اللّٰهَ فَأْوُا اِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيُهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ اَمْرِكُمْ مِرْفَقًا ﴾ بیوریور .

[سز قومکزدن وآنلرك اللهدن باشقه عبادت ایتدکلری معبودلرندن آیرلدیغکزده مغاره‌یی قصد ایدك و او مغاره‌یی کندیکزه مکان اتخاذ ایدك که ربکز کندی رحمتنی سزه دوکسون و سزك ایشکزی سزه قولای قیلمقله سزك ایچون راحت بر محل حاضرلاسون .]

یعنی ؛ اصحاب کهف (دقیانوس)ه قارشی قیام ایتدکدنصکره آنك شرندن قورتولمق ایچون کندیلرینه بر ملجأ آرامق اوزره استشاره‌لرنده بر برلرینه دیدیلرکه « سز قومکزدن وآنلرك اللهك غیری عبادت ایتدکلری معبودلرندن آیرلدیغکزده سز (رقیم) اسمنده اولان جبلده‌کی غاری قصد ایدك و اورایی کندیکزه مسکن و عبادتکزه مسجد اتخاذ

ایدك که ربکز سزه رحمتنی نشر ایتسون و رزقکزی بول ویرسون و معیشتکزی تأمین ایتسون و ایشکزی تسهیل ایتمکله سزك ایچون راحت بر محل حاضرلاسون » . ایشته بو سوزلریله کندی قوملرینی ومملکتلرینی ترکله فراره وغاره التجایه قرار ویردیلر.

شو مشاوره‌لری ، دینلرینی محافظه قصدیله جناب حقه توکل تامی متضمن اولدیغندن مشاوره‌ده درج ایتمش اولدقلری رحمت الهیه‌یه نائل اولدقلری کبی اللهك کندیلری ایچون راحت بر محل حاضرلایه‌جغنی امید ایتمشلردی وشو امیدلرینه دخی نائل اولمشلردر. زیرا ؛ جناب حق مذکور غاری کندیلری ایچون محل استراحت قیلدیغندن بر چوق زمان اویقو ایله هر شیدن وارسته وراحت اولارق امرار اوقات ایتمشلردر . چونکه ؛ اخلاص ایله برابر قدرت الهیه‌یه اعتماد ایده‌رك اسبابنه توسل ایدن قولنی الله تعالی مقصدندن محروم ایتمیه‌جکنه بو آیت دلالت ایدر . شو قدرکه اسبابنه لایقیله توسل ایتمکله برابر اعتمادی تام اولمق لازمدر .

اصحاب کهفك قومی پوتلرله برابر اللهه عبادت ایتدکلرینه اشارت ایچون اللهدن ماعدا معبودلرینی ترکه قرار ویرمشلردرکه اللهه عبادتده جمله‌سی مشترکدر و قوملرندن عزلتلری محقق اولدیغنه اشارت ایچون قطعیته دلالت ایدن (اذا) لفظیله ایراد کلام ایتمشلردر . یعنی عزیمتلرندن دونمیه‌جکلرینه و مغاره‌یی تشریف ایده‌جکلرینه قرارلری قطعی ایدی که اصلا تردد یوقدی .

انسان ایچون دینك احکامنی اجرا ایده‌میه‌جکی محلدن حضور قلبله دینیی اجرا ایده‌جکی بر محله هجرت لازم اولدیغنه بو آیتده دلالت واردر. زیرا انساندن مقصد ؛ عبودیت اولدیغندن عبودیتك وظیفه‌سنی ادا ایده‌جك راحت بر محل آرامق وظیفهٔ عبودیتدر .

اعتزال ؛ آیرلمق و تنها بر محله چکلمکدر . (مرفقاً) محل انتفاع و راحتدر .

اصحاب کهف ، مشرك اولان قومی ترکه ؛ اللهك رحمتنی نشر ایده‌جکنی وانتفاع ایده‌جك بر محل حاضرلایه‌جغنی تعلیق ایتدیلر ومشرکلری ترك ایدنجه هر ایکیسنه‌ده نائل اولدیلر. بناءً علیه ؛ ظالملرله الفت ایدنلر مادی ومعنوی ضرر کوره‌جکلری کبی ظلمه‌دن افتراقله عزلت ایدنلرك راحت ایده‌جکلرینه آیتده اشارت واردر .

*
* *

واجب تعالی اصحاب كهفك غاره فراره قرار ویردكلرینی بیاندنصكره غاره فرارله اوراده جریان ایدن احوالی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَتَرَى الشَّمْسَ إِذَا طَلَعَتْ تَزَاوَرُ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَإِذَا غَرَبَتْ تَقْرِضُهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ مِنْهُ ﴾ بیوربیور .

[حبیبم ! سن آنلرك مغاره‌ده اویقو حاللرینه نظر ایتسه‌ك كورورسـك كه كونش طوغدیغنده مغاره‌لرندن صاغ جانبه میل ایدر. بناءً علیه ؛ شمسك ضیاسی آنلری كورمز وكونش ایمكه یاقلاشوب ایكندی وقتی اولدیغنده كورورسـك كه كونش آنلری تركله صول طرفه میل ایدر. بناءً علیه؛ آنلر كونشك حرارتندن اصلا اذالانمازلر. حالبوكه آنلر مغاره‌نك اورته‌سنده غایت كنیش میدانلغنده‌درلر ، یوقسه غارك بر كوشه‌سنده دكللردر.]

﴿ ذَٰلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ ﴾

[ایشته شو رحمتی احسان وآنلرك اسباب استراحتلرینی تأمین ایتمك وكونشك وسائر موذیاتك اذالرندن بر چوق سنه‌لر محافظه ایدوب اویقو ایله راحت ایتدیرمك اللهك عظمتنه وقدرتنه دلالت ایدن علامتلردندر .]

﴿ مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ ﴾

[اكر بر كیمسه‌كه الله تعالی آنی هدایتده قیلدی، او كیمسه طوغری یولی بولمشدر. چونكه ؛ اللهك هدایتی آنی مطلوبنه اولاشدیرر .]

﴿ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُرْشِدًا ﴾

[واكر بر كیمسه‌كه الله تعالی آنی اضلال ایدرسه آنك ایچون سن شفاعت ایده‌جك بر دوست ویول كوستره‌جك بر مرشد بولامازسك .] زیرا ؛ او كیمسه اراده‌سنی ضلالته صرف ایدوب الله تعالی ضلالنی خلقله اضلال ایدنجه او كیمسه اهتدایه میل ایتمزكه طوغری یوله واصل اولسون . چونكه؛ اراده‌سنی شره صرف ایدنجه ضلالی كسب ایدر وكسب ایتدیكی ضلالی الله تعالی خلق ایدنجه آنی عذابدن قورتاره‌جق بر دوست بولونماز .

بیضاوی و مداركك بیانلری وجهله (تزاور) **میل ایدر** دیمكدر . (تقرضهم) **كونش آنلری قطع ایدر یعنی آنلردن اوزاقلاشیر طوقونماز** دیمكدر . (فجوة) **مغاره‌نك اورته‌سی وكنیش هوا آلاجق میدانلغی** دیمكدر .

یعنی ؛ آنلر بوتون كوندوز محفوظ اولوب كولكه‌ده بولوندقلرندن شمسك حرارتندن متأذی اولمادقلری كبی البسه‌لری‌ده اسكیمه‌مشدر وغارك تام وسطنده هوا آلاجق میدانلغنده اولدقلری جهتله تعفن ایتمه‌مش ومغاره‌نك قسوتندن دخی متأثر اولمامشلردر .

اصحـاب كهفی جناب حقك اوچیوز كسور سنه بووجهله محافظه ایتمسی خارق العاده كرامات قبیلندن اولدیغی جهتله كرامات اولیـانك حق اولدیغنه دلالت ایدر . كرامات اولیانك علم كلامده بیـان اولوندیغی وجهله انكاری غیر قابل بر حقیقتدر واهل سنت مذهبی‌ده بودر .

فخر رازینك بیانی وجهله ولی ؛ **آرایه كناه كیرمكسزین عبادتی توالی ایدوب والله فعالی‌نك انواع طاعاتی كندینه توفیق ایتمكله اضاف معاصیدن حمایه ایتدیكی كیمسه‌در.** چونكه؛ ایمانله برابر عبادته دوام ایدن وصلحادن اولان كیمسه‌نك الله تعـالی ولیسی اولدیغی (الله ولی الذین آمنوا) ، (وهو یتولی الصالحین) آیتلریله بیان ایتمش وولی دیمكه شایان اولان كیملر اولدیغی قوللرینه بیلدیرمشدر . شوحالده **عبادته دوامله بالجمله كناهلری ترك ایدوب ربنه قربیت كسب ایدن كیمسه** ولیدر. كرامته‌كانجه: كرامت؛ **عبدك یدنده ظهور ایدن خارق العاده‌در** . كرامتله معجزه بیننده فرق شودر : معجزه ؛ **نبوت دعواسنده بولونان كیمسه‌نك یدنده ظهور ایدن خارق العاده‌در** . كرامت ؛ **نبوت دعواسنده بولونمایان صلحا یدنده ظهور ایدن خارق العاده‌در.** آنجق **فرعون ودجال كبی شریر یدلرنده ظهور ایدن خارق العاده احوال** استدراج اولوب معجزه وكرامات قبیلندن دكلدر . چونكه ؛ شریر یدنده ظهور ایتمسی كرامت اولمادیغنه دلیل قویدر .

كرامتك ظهورینه دلیل نقلی ؛ حضرت مریمك واصحاب كهفك وسلیمان علیه السلامك وزیری كه عرش بلقیسی كتیرن (آصف بن برخیـا) نك قصه‌لری كبی بر چوق دلیللر واردر . دلیل عقلی ایسه بعض خالص قوللری یدنده اللهك خارق العاده خلقیله او قولنی

تلطيف ايتمسنده عقلاً برمانع يوقدر. چونكه عبد؛ عجزيله برابر اخلاص ايله اللهك بالجمله امرينه امتثال ونهيندن اجتنابله ربسنك رضاسنی تحصيله چاليشنجه اوقولك بعض ايسته ديكنی ويرمكله جناب حقك تلطيف ايتمسنده نه كبی برمانع تصور اولونور. يوقسه سوديكی قولنی بعض عطيه سيله ممنون ايتمكه الله تعالی نك حاشا قدرتيمی يوقدر وياخود اوعبدك بوكبی عطيه يه نائل اولمغه استحقاقيمی يوقدر؟ برافندی سوديكی خدمتجيسنی ايسته ديكی قدر عطيه ايله ممنون ايدرده الله تعالی سوديكی قولنی نه دن ممنون ايتمسون وعقلاً بوكبی عطيه دن نه كبی برمانع تصور اولونور؟ شوقدركه كرامت صاحبی يدنده كرامتك ظهورينه مسرور اولماز. چونكه كرامت؛ عاقبته امنيت بخش ايتمزكه مسرور اولسون و كرامته مغرورده اولماز. چونكه غرور؛ شيطان ايشيدر. حتی ولی كرامته مغرور اولسه ولايت درجه سندن ساقط اولور. چونكه؛ انسان كامل كرامتی كورمز، آنجق اوكرامتی ويرن الله تعالی نك عظمتنی و كندنده اولان ذلتی وقصورلری كورور، مخلوقاتی كورمز، يالكز خالقی كورور. بناءً عليه؛ كرامت صاحبی اكثريا كرامتنی بيله بيلمز، آنجق مكلف اولديغی وظيفه سنی بيلير.

خلاصه؛ اصحاب كهفك اوزون مدت مغاره ده كونشدن وسائر اذی ويره جك شيلردن محفوظ قالدقلری وبونلری جناب حقك حفظی؛ قدرتنه دلالت ايدن علامت جمله سندن اولوب انسانلر ايچون عبرت آلنه جق برغريبه اولديغی واصحاب كهف كبی اللهك هدايتده قيلديغی كيمسه لرك مهتدی اولدقلری و (دقيانوس) واتباعی كبی اللهك اضلال ايتديكی كيمسه لر ايچون حضور الـٰهيده شفاعت ايده جك بردوست ومرشد بولونميه جغی بوآيتدن مستفاد اولان فوائد جمله سندندر.

*
* *

واجب تعالی اصحاب كهفك اويقولرينك كيفيتنی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَتَحْسَبُهُمْ اَيْقَاظاً وَهُمْ رُقُودٌ ﴾ بيوريور.

[حبيبم! سن آنلری اويور اولدقلری حالده كورسه ك اويانقلر ظن ايدرسك.]

﴿ وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ ﴾

[وبز آنلری صاغ وصول طرفلرينه دوندوروروز.]

﴿ وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ ﴾

[وآنلرك كلبلری ده مغاره نك قاپوسی اوكنده قوللرينی دوشه مش ياتاردی.]

﴿ لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَاراً وَلَمُلِئْتَ مِنْهُمْ رُعْباً ﴾

[اكر حبيبم! سن آنلرك بوحاللرينه مطلع اولسه ايدك آنلردن فرار ايده رك آرقه كی دونردك وآنلردن قورقی ايله هرطرفك طولاردی.]

يعنی؛ ای رسول ذيشان! اصحاب كهفی بز هدايتده قيلدق واوچيوز كسور سنه مذكور مغاره ده محافظه ايتدك. اكر اوزمانده سن آنلری اوحالده كورمش اولسه ك كوزلری آچيق ونفسلری اينر چيقار وجودلرنده تعفن وشيشمك كبی شيلر اولماديغندن سن آنلری اويانق ظن ايدردك. حالبوكه آنلر اويورلردی وآنلرك صاغلرندن صوللرينه وصوللرندن صاغلرينه دونمك ايجاب ايتديكنده طوپراق تأثير ايتمسون ايچون بز آنلری صاغدن صوله وصولدن صاغه دوندورودك وآنلره تبعيت ايدن كلبلری قاپونك اشيكنده قوللرينی اوزاتمش اولديغی حالده ياتاردی. ايشته اوزمانده سن آنلرك حاللرينه مطلع اولسه ايدك آنلرده كوره جك مهابت ومغاره ده اولان عظمت ووجودلرنده كی جسامتدن قورقار همان آرقه كه دونر قاچاردك وآنلردن هرطرفكی قورقو احاطه ايدردی. يعنی آنلری كورونجه وجوديكك هرطرفی قورقو ايله طولمش بولونوردی.

تفسير خازنده بيان اولونديغنه نظراً اصحاب كهفك سنه ده بركره عاشورا كونی برطرفدن ديكر طرفه دوندكلری وياخود سنه ده ايكی دفعه دوندكلری مروی ايسه ده آيتده دوندورلدكلری قطعيدر ولكن عددينی تعيين اولنميوب (نقلبهم) مضارع صيغه سی استمراره دلالت ايتديكی جهتله اقتضاسنه كوره دوندورلدكلرينی بيانله اكتفا ايتمك دها مناسبدر. چونكه؛ عدده دلالت اولماديغی كبی عددينی تعيينده برفائده دخی يوقدر. مقصد؛ وجودلرينی طوپراق چوروتمه مسی ايچون ايجابنده دوندورلدكلرينی بيان ايتمكدر. اويقواويويان كيمسه نك صاغنه وصولنه دونوب خبری اولماديغی كبی اصحاب كهف ده صاغلرينه وصوللرينه ايجاب ايتدكجه

دونرلردی. فقط بونلرك دونمسنه قدرتی ویرن الله تعالی اولدیغندن آنلرك دونملرینی ذاتنه اسناد ایده‌رك « بز دوندوروروز » بیورمشدر. چونکه حقیقتده آنلری دوندورن ؛ ذات باریدر.

بو ذاتلرك اویقو حالنده عادتك خلافی کوزلرینك آچیق اولمسی وصاچلرینك وطیرناقلرینك اوزون اولمسیله برابر وجودلرنده اولان مهابت غایت قورقونج برشکلده اولدیغندن رسول الله کورمش اولسه بیله قورقو عارض اولاجغنی جناب حق بیان ایتمشدر.

قاضینك ونعمت الله افندینك بیانلری وجهله بونلرك کلبلری ایله مراد؛ **بونلر غاره کیدرکن آرقه‌لرینه دوشن برکلبدر**. چونکه؛ آنلر فرار ایدرکن بو کلبك تبعیت ایتدیکی ودفعاتله رد ایتمشلرسه‌ده کلبك دونمدیکی حتی صوك دفعه‌ده طرد ایتدکلرنده جناب حق کلبك سویلمسنه قدرت ویروب کلب « بن اللهك دوستلرینه محبت ایدنلردنم، براقك بنی حاله، سزکله کیده‌جکم » دیمسی اوزرینه حالی اوزره ترك ایدوب آنلرله کیدن بر کلب اولدیغی مرویدر. یاخود **بونلره رفاقت ایدن برچوبانك کلبیدر**. چونکه؛ بعض روایته نظراً بونلر اثنای فرارده برچوبانه مسافر اولورلر. چوبان یمك ییدیردکدنصکره اثنای صحبتده بونلرك حاللرینه واقف اولور واهتدا ایده‌رك اتباع ایتدیکندن کلب‌ده برابرلرنده کیتمشدر. اصح اولان روایتده بو اولسه کرکدر. کلبك رنکی قرمزیه مائل صاری اولدیغی و اسمی (قطمیر) ویا (ریان) و یاخود (صهبان) اولوب جنتده بولوناجق حیوانلرندن بریسی اولاجغی تفسیر خازنك جمله روایاتندندر.

خلاصه ؛ اصحاب کهف اویور اولدقلری حالده کورولمش اولسه اویانق ظن اولوناجقلری واویقو آره‌سنده صاغ وصول طرفلرینه دوندکلری ورفاقتلرنده بولنان کلبك قبولری اوکنده آنلرله برابر بولوندیغی واکر آنلرك بو حاللرینی کورمش اولسه عارض اولاجق قورقویه بناءً رسول اللهك آرقه‌سنه دونه‌جکی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی اصحاب کهفك اویقولرینی بیاندنصکره اویقودن اویاندیردیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَكَذٰلِكَ بَعَثْنَاهُمْ لِيَتَسَاءَلُوا بَيْنَهُمْ ﴾ بیوریور.

[آنلری مغاره‌ده موته بکزر براویقو ایله اویوتوب محافظه ایتدیکمز کبی بز آنلری اویقودن اویاندیردق و قبردن قالقار کبی قالدیردق که آنلر بربرلرندن اویقولرینك مدتنی صورسونلر ومدت مدیده اویودقلرینی بیلسونلر]

﴿ قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ كَمْ لَبِثْتُمْ ﴾

[آنلردن سوزه باشلایان کیمسه « بو غارده نه مقدار دوردیکز ونه قدر اویقو اویودیکز » دیدی .]

﴿ قَالُوا لَبِثْنَا يَوْماً اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ ﴾

[آنلر ظن اوزره « برکون ویاخود برکونك نصفی دوردق » دیه‌رك جواب ویردیلر.]

﴿ قَالُوا رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ ﴾

[آنلر صاچلرینك وطیرناقلرینك اوزونلغنی کورونجه برچوق زمان اویودقلرینی ادراك ایتمکله اسکی سوزلرندن دوندیلر ودیدیلر که « ربکز بوغارده مکث ایتدیککز مدتی سزدن دها زیاده بیلیر. زیرا؛ ربکز هرزمان قائم وحاضردر. بز اویقوده اولدیغمز ایچون مدت تعیین ایده‌مه‌یز ».] بو صورتله اویقولرینك مدتنده‌کی علمی اللهه حواله ایتدیلر.

﴿ فَابْعَثُوا اَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هٰذِهِ اِلَى الْمَدِينَةِ ﴾

[« ایچکزدن بریکزی شو پاره ایله قصبه‌یه کوندرك . »]

﴿ فَلْيَنْظُرْ اَيُّهَا اَزْكٰى طَعَاماً ﴾

[« وکوندردیککز کیمسه نظر ایتسون، باقسون قصبه اهالیسندن هانکیسنك طعامی تمیز وحلال وطاتلی و اوجوزدر » .]

﴿ فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ اَحَداً ﴾

[« قصبه‌یه کیدن کیمسه طعاملرك هانکیسی طاهر اولدیغنی کوردکدنصکره آندن

آلسون سزه برمقدار رزقله کلسون و کوردیکی کیمسه‌لرله غایت طاتلی وملایم کوروشسون وسزك حالکزی ومکانکزی هیچ برکیمسه‌یه بیلدیرمسون ».]

﴿ اِنَّهُمْ اِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوكُمْ اَوْ يُعِيدُوكُمْ فِى مِلَّتِهِمْ وَلَنْ تُفْلِحُوا اِذاً اَبَداً ﴾ بیوریور.

[« زیرا؛ اکر آنلر سزك مکانکزی بیلیر وسزه غلبه ایدرلرسه سزی طاشله أولدوررلر ویاخود کندی دینلرینه وملتلرینه اعاده ایدرلر وملتلرینه اعاده ایتدکلری تقدیرده ابداً سز فلاح ونجات بولامازسکز » دیمکله قصبه‌یه کیده‌جك کیمسه‌نك پروغرامنی ترتیب ایتدیلر.]

یعنی؛ بونلری اوزون مدت اویوتدیغمز کبی حیبم! بینلرنده نه‌قدر اویودقلرینی بربرلرندن سؤال ایتسونلر ومدت‌مدیده اویودقلرینی وکندیلرینه اولان لطف واحسانمزی بیلسونلر وربنه التجا ایدن کیمسه‌نك دشمنك شرندن قورتولاجغنه اطمئنانلری زیاده اولسون وایمانلری قوت بولسون ایچون بز آنلری قبردن قالقاز کبی اویقودن اویاندیردق وآنلر اویقودن اویاننجه ایچلرندن رئیسلری مغاره‌ده نه‌مقدار مکث ایتدکلرینی دیکرلرندن سؤال ایتدی. آنلرك مغاره‌یه کیرملری بر قوشلق وقتی اولوب اویقودن اویاندقلری ایکندی وقتی اولدیغنه نظر ایده‌رك برکون ویاخود برکونك نصفی قدر بر زمان مکث ایتدکلرینی بیانله جواب ویردیلر ایسه‌ده وجودلرینه وصاچلرینه وطیرناقلرینه وسائر احواللرینه نظر ایده‌رك آز برزمان ایشی اولمادیغنی بیلدیلر ودیدیلرکه « سز زمان ومدت تعیین ایتمکله مشغول اولمایك. زیرا؛ ربکز سزك نه مقدار مکث ایتدیککزی سزدن دها ایی بیلیر. بناءً علیه؛ بزم ایچون شیمدی مهم مسئله اکمکدر. زیر؛ قارنمز آچدر. شو حالده هرشیدن اول ایچکزدن بریکزی اکمك آلمق ایچون شو پاره کزله مدینه‌یه کوندرك. کیتسون مدینه اهالیسندن هانکیسنك طعامی زیاده طاهر وحلال واوجوزدر نظر ایتسون، کورسون وایسندن آلسون سزه اوطعامدن برمقدار رزقله کلسون وشهره داخل اولدیغنده اهالی ایله لطفله معامله یاپمغه غیرت ایتسون که صوئوق معامله یاپمقله خلقك خصومتنی جلب ایتمسون. سزك حالکزی وبولوندیغکز محلکزی هیچ برکیمسه‌یه بیلدیرمسون. زیرا؛ آنلر

سزی بیلیر وغلبه ایدرلرسه سزی انواع اشکنجه ایله وطاشله أولدوررلر ویاخود کندی ملتلرینه اعاده ایدرلر واعاده ایتدکلری تقدیرده البته اصلا فلاح بولماز وعذابدن قورتولمازسکز » دیمکله کیده‌جك کیمسه‌نك خط حرکتنی تعیین ایتدیلر وبو قرارلرنده طعامك ایسنی آلمسنی وکثیرمسنی وآلاویره خصوصنده ناسله ملایمت اوزرینه بولونمسنی وحاللرینی ومکانلرینی کیمسه‌یه بیلدیرمه‌مسنی و بیلدیررسه ضرر کوره‌جکلرینی درج ایتمکله مهم مسائل توصیه ایتدیلر وبو منوال اوزره قرار ویردیلر.

تفسیر خازنده بیان اولوندیغنه نظراً اکله‌شدکلری مدتك مقدارندن سؤال ایدن (مکسلینا) ویاخود (یملیخا)در. ورق؛ مضروب وغیر مضروب کوسه پاره‌سنه دینورسه‌ده فخررازینك بیانی وجهله بونلرك ألنده‌کی پاره مضروب اولوب اوزرنده (دقیانوس)ك اسمی یازیلی اولدیغی مرویدر. مدینه ایله مراد؛ الیوم موجود ومعمور اولان (طرسوس) شهریدر. انسانك قوت یومیه‌سنی کسبه ومحلندن جلبه سعی ایتمسی ویه‌جکی رزقك ایسنی وتمیزنی آلمسی ورزق ایچون سعی ایتمسی امر مهم اولدیغنه وتوکله مانع اولمادیغنه وناسله معامله‌ده حسن معاشرته دقت ایتمك لازم کلدیکنه ودشمندن نفسنی صاقلامق جائز اولدیغنه بو آیتده دلالت واردر. چونکه؛ بو ذوات کرامك الله تعالی‌یه کمال توکللریله برابر اویقودن اویاننجه هرشیدن اول رزق چاره‌سنی دوشوندکلرینی وسائر تعداد اولونان شیلری کیده‌جك کیمسه‌نك پروغرامنده درج ایتدکلرینی جناب حقك کتابنده بزلره بیان ایتمسی بزم ایچون مهم بر درسدر. بناءً علیه؛ بو آیتده بیان اولونان احکامه امت محمدك اعتنا ودقت ایتملری لازمدر. شو حالده طعام صاتون آلاجق کیمسه‌نك حلال اولانی وآلداتمایوب مهما امکن اوجوزینی آرامسی الزمدر.

*
* *

واجب تعالی اصحاب کهفك اویقودن قالقنجه ایچلرندن قصبه‌یه اکمك ایچون کونده‌ره‌جکلری کیمسه‌نك وظیفه‌سنی تعیینده کیمسه‌یه بیلدیرمیه‌جکنی درمیان ایتدکلرینی بیاندنصکره کیدن کیمسه ایچون صاقلامق ممکن اولمایوب هرکسك بیلدیکنی بیان ایتمك اوزره

﴿ وَكَذٰلِكَ اَعْثَرْنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُوا اَنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَاَنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيهَا ﴾

بيوريور .

[ايشته بزم آنلری اوزون مدت اویوتوب هردرلو ضرردن محافظه ایتدیکمز کبی بز آنلر اوزرینه اهالی‌یی مطلع قیلدق‌که ناس وعد الٰهینك حق اولدیغنی وقیامتده شبهه اولمادیغنی بیلسونلر .]

﴿ اِذْ يَتَنَازَعُونَ بَيْنَهُمْ اَمْرَهُمْ ﴾

[بز آنلر اوزرینه ناسی مطلع قیلدق شول زمانده‌که او زمانده ناس امر دینلرنده وحشر اموات حقنده منازعه ایدرلردی .]

﴿ فَقَالُوا ابْنُوا عَلَيْهِمْ بُنْيَانًا ﴾

[ناس آنلر اوزرینه « أولر یاپك » دیدیلر .]

﴿ رَبُّهُمْ اَعْلَمُ بِهِمْ ﴾

[« آنلرك عددینی وحاللرینی ربلری‌دها ایی بیلیر » دیه‌رك حاللرینه وعددلرینه علمی اللهه حواله ایتدیلر .]

﴿ قَالَ الَّذِينَ غَلَبُوا عَلٰى اَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِمْ مَسْجِدًا ﴾

[او وقتده ناسك امرینه غالب اولان پادشاه واتباعی « البته بز آنلر اوزرینه مسجد یاپار ومُصَلّٰی اتخاذ ایدرز » دیدیلر .]

یعنی ؛ بزم آنلری اوزون مدت اویوتوب وجسملرینی هر شیدن محافظه ایتدیکمز کبی بز ناسی آنلر اوزینه مطلع قیلدق‌که ناس الله تعالی‌نك انسانلری قبرلرندن احیا ایده‌جکنه دائر اولان وعدینك حق اولدیغنی وقیامتك البته کلوب اصلا شبهه اولمادیغنی بیلسونلر . زیرا ؛ آنلرك اوزون مدت‌اویویوب جسملرینه اصلا خلل کلمکسزین اویقودن اویانملری وفات ایدوب صکره بعث اولونملرینك عینیدر . بناءً علیه ؛ نصل‌که بر چوق اویودقدن

صکره اویاندیلر ، أولدکدن صکره دخی بویله‌جه دیریله‌جکلردر . کذلك قیامتك وقوعنده وامکاننده دخی شبهه یوقدر . زیرا ؛ اوچیوز سنه اصحاب کهفی اویوتوب جسملرینه خلل طاری اولمقسزین عین وجودله اویقودن اسکی حاللری اوزره قالدیرمغه قادر اولان الله تعالی جمیع ناسی أولدوروب صکره قیامتده دیرلتمکه دخی قادردر وبز اصحاب کهفك حاللرینه ناسی شول زمانده مطلع قیلدق‌که او زمانده ناس حشر امواته دائر اعتقادیات حقنده منازعه ایدوب بعضیلری « یالکز ارواح بعث اولونور » وبعضیلری‌ده « روح جسدله برابر حشر اولونور » دیه‌که اختلاف ایتدکلری بر زمانده بز اصحاب کهفی اوچ یوز کسور سنه اویقودنصکره جسدلرینه خلل کلمکسزین بعث ایتمزله ارواح واجسادك برابر حشر اولوناجغنی ناسه آچیق صورتده بیان ایتدك وتکرار آنلرك روحلری قبض اولوندقدنصکره ناس بونلرك حاللرنده واویقولرینك مدتنده اختلاف ایتدیلر . بناءً علیه ؛ بعضیلری « آنلرك اوزرینه ومغاره‌نك قپوسنه بنا یاپك . ناس بونلرك قبرلرینی چیکنه‌مسونلر . زیرا ؛ آنلرك حاللرینی ربلری ایی بیلیر » دیدیلر واو وقتده ناسك امرینه غالب اولان پادشاه وآکا تابع اولان اهل ایمان « البته آنلر اوزرینه بز مسجد یاپار وناسه مصلی اتخاذ ایدرز » دیدیلر وبونلر غلبه ایده‌رك زیارتجیلره نماز قیلمق ایچون مسجد یاپدیلر .

فخررازی ، قاضی ونعمت‌الله افندینك بیانلری وجهله بونلر اویقودن اویاننجه آیتده بیان اولوندیغی وجه‌اوزره شهره کیدوب طعام کتیره‌جك کیمسه‌نك پروغرامنی ترتیب ایدوب ایچلرندن (یملیخا) نك تبدیل جامه ایده‌رك احوالی کیمسه‌یه بیلدیرمکسزین کیدوب کلمسنی مناسب کوردیلر . (یملیخا) تعریف وجهله قصبه‌یه کلدی . فقط بالطبع قصبه‌یی اسکی حالنده بولمادیغندن شبهه‌اوزرینه اٌکمکجیلری دولاشورکن اکمك آلمق اوزره اکمکجینك برینه‌ألنده‌کی پاره‌یی ویرنجه اکمکجی پاره‌نك اوزرنده (دقیانوس) ك اسمنی کورور وه « بونی سن نره‌دن آلدك ، البته بردفینه بولدك » دیه‌رك (یملیخا) یی یاقالار . بولدك ، بولمادم کورولتوسی اوزرینه خلق تجمع ایدر و کوٓلتو حکومته عکس ایلر . مکر او زمانده دین عیسی اوزره (بیدروس) اسمنده مؤمن برپادشاهله خلق آره‌سنده حشر اموات حقنده برچوق منازعه ومباحثه جریان ایدییورمش . ملاك ، امواتك روح وجسمله برابر حشر اولوناجغنی

اعتقاد وناسك اعتقادينی تصحيح ايچون بو خصوصه دعوت ايدر . ناسدن بر قسمی قبول ديكر قسمی حشرك يالکز روحه مخصوص اولوب جسدك حشر اولونمايه‌جغی اعتقادنده اصرار ايدر . ملك بونلره اعتقاد حقی قبول ايتديره‌ميوب کون بکون نزاع وکورولتو چوغالوب حقيقتك کشف اولونوب منازعه‌نك اوکی آلنمسنی جناب حقدن استرحام ايتديکی بر زمانده ارادهٔ الٓهيه‌نك بونلرك حاللرينی خلقه بيلديرمكله حقيقتك خلقه کشف اولونمسنه تعلق ايتديکندن بونلرك حاللرينی کيزله‌ملری فائده ايتمز ، ايش ميدانه چيقار . (يمليخا) يی ملکك حضورينه کتيررلر . ملك (يمليخا) دن کيفيتی استيضاح ايدر . ملك‌ده برابر اولديغی حالده خلق (يمليخا) اوکارنده مغاره‌يه ياقلاشدقلرنده آرقداشلرينه خبر ويرمك اوزره (يمليخا) ايلری کيدر . وقوعاتی آرقداشلرينه خبر ويرنجه روحلرينك قبض اولونمسنی جناب حقدن استرحام ايدرلر . دعالری درکاه الوهيتده قبول اولونمقله روحلری قبض اولونور وجسدلری دخی خلقك کوزندن غيب اولور . اهالی تکرار منازعه‌يه باشلارلر . کافرلر « بونلر بزدندر مغاره قپوسنه کليسا ياپه‌جغز » ديرلرسه‌ده ملك واتباعی غلبه ايدر . مغاره‌نك قپوسی اوکنه مسجد ياپارلر . فقط ناسدن چوقلری بونلرك حشره بکزه‌ين بو حاللرندن استدلال ايده‌رك اهتدا ايدرلر وبو استدلاللرينه الله تعالی ﴿ ليعلموا ان وعدالله حق ﴾ جمله‌سيله اشارت ايتمشدر . کرچه (يمليخا) کلوب آرقداشلرينه خبر ويردکدنصکره اهالی ايله کوروشوب قونوشدقلرينه دائر بر روايت وار ايسه‌ده بو روايت ضعيفدر . چونکه ؛ اهالينك « بونلر بزدندر ، سزدندر » کبی منازعه ايتملری و ﴿ ربهم اعلم بهم ﴾ جمله‌سيله بونلرك حاللرينه علمی الله تعالی‌يه حواله ايتملری کوروشمدکلرينه دلالت ايدر .

قاضينك بيانه نظراً قومك نزاعی ، اعتقاد خصوصنده اولديغی کبی ايکنجی مرده وفاتلری خصوصنده اولمسی دخی محتملدر . چونکه ؛ بعضيلری « بونلر حقيقةً وفات ايتديلر » بعضيلری‌ده « حقيقةً وفات دکلدر اولکی کبی اويقودر » ديديلر وبعضيلری « أولريله‌مقله قريه ياپالم » وبعضيلری‌ده « مسجد ياپالم » ديمکله نزاع ايتديلر .

*
* *

واجب تعالی اصحاب کهفك اويقودن اوياندقلرنده ناسك اختلافلرينی بياندنصکره رسول اللهك زماننده آنلرك عددی حقنده ناسك اختلافنی بيان ايتمك اوزره ﴿ سَيَقُولُونَ ثَلٰثَةٌ رَابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ رَجْماً بِالْغَيْبِ وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ ﴾ بيوريور .

[ناس « اصحاب کهف اوچ کيشيدر ، آنلری دردنجی‌لری کلبلريدر » ديرلر . وناسدن ديكر بر فرقه « آنلر بشدر ، آلتنجيلری کلبلريدر » ديمکله غائبه سوز سويلر اولدقلری حالده مباحثه ايدرلر . زيرا ؛ آنلرك قاچ کيشی اولديغنه دائر اللرنده بر سندلری يوقدر . وديكر بر طائفه آنلر « يديدر ، سکزنجيلری کلبلريدر » ديرلر .]

﴿ قُلْ رَبّٖٓي اَعْلَمُ بِعِدَّتِهِمْ مَا يَعْلَمُهُمْ اِلَّا قَلٖيلٌ ﴾

[حبيبم ! سن آنلره « اصحاب کهفك عددينی ربم تعالی أيی بيلير ناسدن آنلرك عددينی بيلمز آنجق آزيجق کيمسه‌لر بيلير » دی .]

﴿ فَلَا تُمَارِ فٖيهِمْ اِلَّا مِرَٓاءً ظَاهِراً ﴾

[آنلرك عددينی ناسدن غايت آز کيمسه‌لر بيلنجه حبيبم ! سن آنلر حقنده مجادله ايتمه ، الا ظاهر اولارق مجادله ايت وسکا وحی اولونان احکامی سويله .]

﴿ وَلَا تَسْتَفْتِ فٖيهِمْ مِنْهُمْ اَحَداً ﴾

[وآنلر حقنده اهل کتابدن هيچ بر کيمسه‌دن سؤال ايتمه .] زيرا ؛ وحی ايله سکا آنلرك حاللری بيان اولونونجه سنك اهل کتابدن سؤالك مناسب اولماز . چونکه ؛ وحی ايله بيلدکدنصکره آنلره سؤال امتحان ايچون اولاجغنه بناءً بو سؤال مرتبهٔ نبوته لايق اولان مکارم اخلاقه منافيدر واستيضاح کيفيت صورتيله‌ده هيچ اولماز . زيرا ؛ آنلرك علمی قاصر اولديغی جهتله حقيقتی بيلمزلرکه سکا ايضاحات ويرسونلر . آنلرك سويله‌يه‌جکلری ظنه مستند اولوب سنك علمك ايسه وحيه مستند اولمقله قطعيدر . قطعی علمه قارشی ظنك حکمی اولاماز .

خازن وقاضينك بيانلرى وجهله « اصحاب كهفك عددى اوچدر، دردنجيسى كلبلريدر »
ديه‌نلر نجران نصاراسى وحضرت عيسانك الوهيتنى اعتقاد ايدن (يعقوبيه) فرقه‌سندن
(سيد) اسمنده بر كيمسه وآنك اتباعيدر . « آنلرك عددى بشدر، آلتنجيسى كلبلريدر »
ديه‌نلر نصارادن الله تعالى اوچك اوچنجيسى اولديغنى اعتقاد ايدن (نسطوريه) فرقه‌سندن
(عاقب) اسمنده بر كيمسه وآنك اصحابيدر. مسلمانلرده « يديدر، سكزنجيسى كلبلريدر »
ديديلر وبو مباحثه حضور رسالتده جريان ايتمشدر. اوچ وبش ديه‌نلرك سوزلرى طوغرو
اولماديغنه اشارت ايچون واجب تعالى « غائبه سوز آتارلر » ديمكله اشارت ايتديكى كبى
يدى ديه‌نلرك سوزلرى طوغرو اولديغنه‌ده « آنلرك عددينى آز كيمسه بيلير » ديمكله اشارت
ايتمشدر. چونكه؛ مسلمانلر رسول اللهدن ايشيتدكلرينى سويله‌دكلرى جهتله آنلرك خبرلرى
صحيحدر . زيرا ؛ واجب تعالى بو بابده سوز سويله‌ينلرى اوچه حصر ايتدكدنصكره
اولكى ايكى فرقه‌نك غائبه سوز سويله‌يوب بيلمدكلرينى بيانله تزييف واوچنجينك عقيده‌نده
آز كيمسه‌لرك بيلديكنى بيانله اوچنجينك صحتنى بيان ايتمشدر . شوحالده حضور رسالتده
جريان ايدن سوزلرى واجب تعالى بو آيتله بيان بيورمش وعددلرينك درت ويا آلتى
اولديغنه دائر سوز سويلنمديكندن دردله آلتى ذكر اولونمامشدر .

فخر رازينك حضرت عليدن روايته مستنداً بيانه نظراً اصحاب كهفك عددى يديدر .
بونلردن آلتيسى ملكك قرناسندن اولوب اوچى ملكك صاغ طرفنده بولونورلركه
(يمليخا)، (مكسلمينا) و (مثلينا) در . بونلره **اصحاب يمين** دينور . ديكر اوچى ملكك
صول طرفنده بولونورلركه (مرنوش)، (دبرنوش) و(شاذنوش) در. بونلره‌ده **اصحاب يسار**
دينوركه (دقيانوس) بونلرله مهماتى استشاره ايدركن اعتقاد خصوصنده بينلرنده واقع
اولان اختلاف اوزرينه (دقيانوس) ى طريق حقه دعوت ايتمشلرسه‌ده اجابت ايتمه‌يجه
ظلمندن قورقولرينه بناءً فراره مجبور اولمشلردر. بونلرك يدنجيلرى (كفشططيوش) كه
چوباندر وسكزنجيلرى‌ده چوبانك كلبيدركه اسمى (قطمير) اولديغى مرويدر .

اصحاب كهفك اسملرى يازيلوب يانغينك ايچنه آتيليرسه باذن الله يانغينك سونه‌جكى
وچوق آغلايان چوجغك آغيدنى كسمك ايچون يازيلوب ياصديغنك آلتنه قونورسه
آغيدنى كسه‌جكى وطوغورمق ايچون زحمت چكن خاتونك صول اويلوغنه باغلانيرسه

سهولت اولاجنى مرويدر . كرچه اصحاب كهفك اسملرنده بربرينه بكزه‌مدك بر چوق
روايتلر وار ايسه‌ده بر روايته مستنداً يازمش اولديغى اسامى كافيدر . چونكه ؛ اعتبار
مسمايه‌در. يازمش اولديغى اسملرى آنلرك اسمى ظنيله يازمق باذن الله تأثيرده كافى اولديغى
نيسابورينك جملهٔ بياناتندندر .

* * *

واجب تعالى اصحاب كهفك بعض احوالنى بياندنصكره رسولنه هرشيئى قصدينى مشيت
الهيه‌يه تعليق ايتمسنى توصيه ايتمك اوزره ﴿ وَلَا تَقُولَنَّ لِشَاْئٍ اِنّى فَاعِلٌ ذٰلِكَ غَداً *
اِلَّا اَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ ﴾ بيوريور .

[حبيبم ! ايشله‌مسى مراد ايتديكك بر شى ايچون « بن شوشيئى البته يارين ايشلرم »
ديمه ، الا اللهك مشيتنه تعليق ايتديكك وقت مستثنادر .] يعنى « ان شاء الله شونى يارين
ايشلرم » ديديكك وقت مستثنادر .

﴿ وَاذْكُرْ رَبَّكَ اِذَا نَسِيتَ ﴾

[حبيبم ! ان شاء الله لفظى اونوتديغكده ربك تعالى‌يى ذكر ايت] . يعنى اونوتديغك
خاطريكه كلديكنده درحال « ان شاء الله » دى كه اوايشك خلق اولونمسنه وسيله اولسون .

﴿ وَقُلْ عَسٰى اَنْ يَهْدِيَنِ رَبّى لِاَقْرَبَ مِنْ هٰذَا رَشَداً ﴾

[حبيبم ! سن « ربمك اصحاب كهفك خبرندن دها زياده صوابه يقين اولان
شيلره بنى ارشاد ايده‌جكنى اومارم » ديمكله بونلردن سؤال ايدنلره جواب ويركه دها زياده
خبرلرك كشفياتى ايسته‌مش اولاسك .]

يعنى ؛ يا اكرم الرسل! برشيئى ايشله‌مك قصد ايتديككده « ان شاء الله شو ايشى يارين
ايشلرم » دى. ان شاء الله لفظى ترك ايده‌رك قطعياً ايشلرم ديمه . ان شاء الله لفظى اونوتديغكده
خاطريكه كلديكى ساعتده كچ شى قضا ايتمك اوزره ان شاء الله ديمكله ربكى ذكر ايت كه نسيانكه
كفارت اولسون. زيرا ؛ ايشله‌مسى اولى اولان برشيئى ترك ايدن كيمسه تسبيح واستغفار
واسم اللهى ذكر ايدرسه ترك ايتديكى شيئى تدارككه سبب اولور وحبيبم سوزيكه شونى‌ده

علاوه ایت و « اومارم ربمدن شو اولونوتدیغم شیدن دها زیاده صوابه قریب اولان شیلره نی هدایتده قیلار » دیمکله اصحاب کهفك خبرلرندن دها قوی ونبوته دلالتده دها واضح شیلره مطلع اولمقلغی ربکدن ایستهمش اولاسك » .

بیضاوینك بیانی وجهله شو وعد الٰهی اوزرینه الله تعالی اصحاب کهفك خبرلرندن دها اسکی انبیاء عظامك خبرلرینه وامثالیله اولان مباحثهلرینه و بر طاقم غائبلره وعلامات قیامته ودها برچوق شیلره رسولنی مطلع قیلمشدر .

واجب تعالی « برشیئی ایشلرم » دیدیکنده انشاءالله دیمسنی رسولنه واجب قیلدی . چونکه ؛ ایلروده اولاجق برشیئی ایشلهمکه موفق اولوب اولمیهجنی معلوم اولمادیغندن شاید ایشلهیهمزسه یالان اولماسون ایچون « انشاءالله » لفظیله مشیت الٰهیهیه تعلیقنی امر ایتدی . بناءً علیه ؛ هر مؤمن ایچون ایلروده ایشلهیهجکی برشیئی خبر ویردیکنده « انشاءالله » دیمك لازمدر. چونکه رسول اللهه امر ونهی ؛ امتی حقنده امر ونهیدر. شو حالده رسول اللهك نفسنی یالاندن وقایه وایشنك بیتمسنه وسیله اولمق ایچون « انشاءالله » دیمسی لازم اولدیغی کبی امتنك دخی بر ایشی ایشلهمکه نیت ایدوب ایشلهیهجکم دیهرك خبر ویردیکنده « انشاءالله » دیمسی لازمدر .

فخررازینك بیانی وجهله (ابن عباس) حضرتلری « برکیمسه خبر ویردیکی برشیده انشاءالله لفظنی اونوتورسه برچوق زمان صکره انشاءالله دیسه استثناسی صحیح اولور » دیمش ایسهده بالعموم فقها وبالخاصه امام اعظم بونك خلافنی اجتهاد ایتمشلردر . چونکه ؛ ابن عباسك بیانی وجهله آلتی آی ویا برسنه اول سویلهنیلن بر سوزه برسنه صکره انشاءالله لفظنی علاوه ایتمکله او سوزك حکمنی تغییر ایدهجك اولورسه اقرار طلاق وسائر عقودات شرعیهدن هیچ بریسی تقرر ایتمز. زیرا ؛ برسنه اول حرمنه طلاق ویرن برکیمسه برسنه صکره ندامت ایدنجه طلاقك حکمنی ابطال ایدرسه او بر سنه طرفنده خاتون مطلقهمیدر، دکلمیدر بناءً علیه ؛ باشقه قوجهیه کیدهبیلهجکمی کیدهمیهجکمی آکلاشیلاماز . سائر عقوداتده دخی حال بویلهدر. مثلا اون کون اول بر مالنی صاتمش اولان برکیمسه اون کون صکره فیئاتك فضلهلغنی کوروب انشاءالله دیمکله عقدك حکمنی ابطال ایدرسه هیچ بر معاملهیه اعتبار واعتماد اولامیهجندن معاملات ناسك تماماً معطل اولاجغی شبههسزدر.

بناءً علیه ؛ سوزك تمامندن ولو بش دقیقه صکره اولسون « انشاءالله » لفظی هیچ برحکمی تغییر ایدهمز .

حق مدارکده بیان اولوندیغی وجهله (منصور) خلیفهیه برکیمسه « امام اعظم جدك ابن عباسه استثنا مسئلهسنده مخالفت ایدییور » دیمسی اوزرینه خلیفه حدتله تأدیب ایتمك اوزره امام اعظمی حضورینه جلبله نهایچون مخالفت ایتدیکنی سؤال ایدنجه امام اعظم حضرتلری « ابن عباسك مذهبی سنك علیهکهدر . زیرا ؛ برسوزدن برکون ویا بش کون ویاخود اون بش کون صکره او سوزه علاوه اولونان انشاءالله او سوزك حکمنی نقض ایدهجك اولسه ناسك سکا بیعتلرینك حکمی قالماز . چونکه ؛ بوکون بیعت ایدن کیمسهلر برکون صکره سندن نفرت ایدر . سکا بیعته انشاءالله لفظنی علاوه ایتمکله بیعتلرینی نقض ایدر» دیینجه منصورك، امام اعظمی لوم ایدن کیمسهیی حضورندن طرد ایتدیکی مرویدر.

شو حالده آیتده « اونوتدیغکده ذکر ایت » دیمك « اسکی سوزیکه علاوه ایتمکله آنك حکمنی تغییر ایت » دیمك دکلدر ، بلکه « تبرك وتیمن طریقیله ذکر ایت که کچمشه کفارت وبر دها اونوتمامغه سبب اولسون » دیمکدر . یاخود « برشیده انشاءالله لفظنی اونوتدیغکده او شی وجود بولمانجه انشاءالله لفظنی ذکرله آندن دها ایی برشی ایسته » دیمکدر .

بو آیتك سبب نزولی ؛ بیضاوینك بیانی وجهله قریش مشرکلری رسول اللهه روحدن واصحاب کهفدن وذوالقرنیندن سؤال ایتدکلرنده رسول الله « یارین کلك خبر ویرهیم » دییوب «انشاءالله» دیمهمسی اوزرینه اون بش ویا قرق کون وحیك کلهمسنه رسول اللهك محزون اولوب قریشك رسول اللهه قارشی اظهار شماتت ایتملری اوزرینه جبریل امینك بو آیتله کلدیکی مرویدر . شو حالده وحیك تأخرینه سبب « انشاءالله » کلمهٔ طیبهسنك ترك اولونمسی اولدیغی جناب حق بو آیتله بیان بیورمش وبو مثللو مقامده « ان شاءالله » لفظنی ذکر ایتمك لازم اولدیغی کرك رسولنه وکرك رسولنك امتنه توصیه ایتمشدر . بو آیت نازل اولونجه رسول اللهك « انشاءالله » دیدیکی مرویدر. فقط رسول اللهك « انشاءالله » دیمسی « بر دها اونوتمام انشاءالله » دیمکدر ، یوقسه اولجه سویلهدیکی سوزینه علاوه دکلدر .

⁂

واجب تعالى اصحاب كهفك اويقولرينك مدتی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَلَبِثُوا فِى كَهْفِهِمْ ثَلٰثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تِسْعاً ﴾ بيوريور .

[اصحاب كهف مغاره‌لرنده اوچيوز سنه قرار وطقوز سنه‌ده زياده ايتديلر .]

﴿ قُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا ﴾

[حبيبم ! « الله تعالى آنلرك دوردقلری مدتی هركسدن زياده بيلير » دی .] وسوزيكه شونی‌ده علاوه ايت :

﴿ لَهُ غَيْبُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ﴾

[زيرا ؛ سموات وارضك غيبنی بيلمك اللهه مخصوصدر .] بناءً عليه ؛ صحاب كهفك مغاره‌ده واويقو حالنده دوردقلری مدتی هركسدن زياده بيلمك اللهه مخصوصدر .

﴿ اَبْصِرْ بِهِ وَاَسْمِعْ ﴾

[الله تعالى كوريله‌جك شيلری نه عجائب كورور وايشيديله‌جك شيلری نه عجائب ايشيتير .]

﴿ مَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ ﴾

[سموات وارض اهلنك اللهك غيری هيچ بر ياردمجيلری يوقدر .]

﴿ وَلَا يُشْرِكُ فِى حُكْمِهِ اَحَداً ﴾

[والله تعالى حكمنده وغيبی بيلمكده هيچ بركيمسه‌يی كنديسنه شريك قيلماز .] چونكه ؛ ملكنده وحكمنده مستقل اولديغندن هيچ بركيمسه‌نك مداخله‌يه حقی يوقدر .

يعنی ؛ اصحاب كهفك (دقيانوس)ك شرندن فرار ايده‌رك مغاره‌يه التجا ايتدكلرنده جناب حقك لطفی اولارق آنلره ويرمش اولديغی اويقو حالنده آنلر مغاره‌لرنده اوچيوز سنه واوچيوز سنه اوزرينه طقوز سنه دخی زياده ايده‌رك اوچيوز طقوز سنه اُكلنديلر . حبيبم ! آنلرك حالرندن سؤال ايدنلره جوابده الله تعالى آنلرك مغاره‌ده اُكلندكلری

مدتی هركسدن زياده بيلير و وحی ايله خبر ويرديكی‌ده بودر . شوحالده آنلر حقنده بو خبرك غيری سويله‌نن سوزلر طوغرو دكلدر . زيرا ؛ سموات وارضك كيزلی اسرارينی بيلمك اللهه مخصوصدر . بناءً عليه؛ اصحاب كهفك مكث ايتدكلری مدتی خطاسز بيلمك دخی اللهه مخصوصدر . الله تعالى كورولمك شانندن اولان شيلری نه عجائب كورور وايشيدلمك شانندن اولان شيلری نه عجائب ايشيتير . چونكه؛ اللهك ايشيتمسی و كورمسی سائر ايشيدن و كورنلرك ايشيتمه‌لری وكورملری كبی دكلدر . زيرا ؛ لطيف وكثيف ، كوچوك وبويوك جمله‌سی الله تعالى عندنده مساويدر واهل سما واهل ارضك اللهك غيری هيچ بر ياردمجيلری يوقدر والله تعالى حكمنده كنديسنه هيچ بركيمسه‌يی شريك قيلماز. چونكه ؛ هرنه‌يه حكم ايتسه ملكنده حكم ايتديكندن حكمنده مستقلدر .

نعمت الله افنديك بيانی وجهله اصحاب كهفك اوچيوز طقوز سنه‌سی سنهٔ شمسيه وياخود سنهٔ قمريه اولمق احتمالی وارسه‌ده صحيح اولان اوچيوز سنه؛ سنهٔ شمسيه‌در واوچيوز طقوز سنه؛ سنهٔ قمريه‌در. زيرا ؛ يوز سنهٔ شمسيه يوز اوچ سنهٔ قمريه ايتديكندن اوچيوز سنهٔ شمسيه اوچيوز طقوز سنهٔ قمريه ايتمشدر . بوكا نظراً **معنای نظم** : [اصحاب كهف مغاره‌لرنده سنهٔ شمسيه حسابيله اوچيوز سنه مكث ايتديلر وسنهٔ قمريه حسابيله طقوز سنه دخی زياده ايتديلر] ديمكدر .

*
* *

واجب تعالى رسولنه نسبتله مغيباتدن اولان اصحاب كهفك احوالنی بياندنصكره اصحابيله برابر درسنه دوامنی امر ايتمك اوزره ﴿ وَاتْلُ مَا اُوحِىَ اِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ رَبِّكَ ﴾ بيوريور .

[حبيبم ! ربك تعالى‌نك كتابندن سكا وحی اولونان آيتلری سن تلاوت ايت .]

﴿ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ ﴾

[زيرا ؛ ربك تعالى‌نك كلمه‌لرينی تبديل ايدن اولاماز.] چونكه؛ كتابنده كندندن باشقه تصرف ايدن اولمازكه كلمه‌لرينی تبديل ايتسون . بناءً عليه؛ قيامته قدر قرآنك دكل بركلمه‌سنی تك بر حرفنی بيله تبديل ايتمك هيچ بركيمسه‌نك حدی دكلدر .

﴿ وَلَنْ تَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَداً ﴾

[ای رسول ذیشان ! البته سن ربکدن غیری برملجأ بولامازسك .] زیرا ؛ هرکسك هرشیده ملجائی اودر . کذلك سنك ملجائك‌ده اودر .

یعنی ؛ حبیبم ! سن مشرکلرك «قرآنك غیری بر کتاب کتیر» دیدکلرینی دیکله‌مه وربك تعالی‌نك کتابندن سکا وحی ایتدیکی آیتلرك الفاظنی قرائت واحکامیله عمله دوام ایت . زیرا ؛ ربك تعالی‌نك کلمه‌لرینك کرك لفظنی وکرك حقیقی معناسنی تبدیله هیچ کیمسه‌نك قدرتی یوقدر . بناءً علیه ؛ قرآنك الی یوم القیام بقاءی جناب حقك حمایه‌ی آلتنده‌در وسن اللهك دوننده برملجأ البته بولامازسك . زیرا ؛ اللهك غیری جمله موجودات قهر الٰهی آلتنده مقهور اولدیغندن اذن الٰهی خارجنده هیچ برکیمسه ملجأ اولامازکه سن اللهك غیری برملجأ بولاسك .

ملتحد ؛ صیغه‌جه برکه التجاگاه دیمکدر . انسانك باشی طارالدیغنده او مضایقه‌دن قورتولمق ایچون مراجعت ایتدیکی کیمسه‌یه ملتحد دینورکه ملجأ دیمکدر . تلاوت ؛ تبعیت معناسنی مشعر اولدیغندن بو آیت هم قرآنی تلاوته هم‌ده احکامنه تبعیته شامل اولدیغنه بناءً ایکی جهته دوامی آمردر . بناءً علیه بو امردن مقصد ؛ یالکز تلاوت دکل بلکه تلاوتله برابر احکامیله عمله مداومتدر . شو حالده امت محمد تلاوت قرآنله برابر احکامنه دقت ایتمکله مأموردر .

خلاصه ؛ قرآنی تلاوتله برابر احکامیله عملك واجب اولدیغی وجناب حقك کلمه‌لرینی تبدیل ممکن اولمادیغی واللهك غیری هیچ کیمسه ایچون بر ملجأ بولونمادیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی قرآنی تلاوتله برابر موجبیله عمل واجب اولدیغنی بیان ایتدیکی کبی کافرلرك قرآنك تبدیلی تکلیفلرینی ردله صبره ملازمتك لزومنی دخی بیان ایتمك اوزره

﴿ وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ ﴾

بیوریبور .

[حبیبم ! شول کیمسه‌لرله برابر نفسکه صبره ملازمت ایت که او کیمسه‌لر ربلرینك رضاسنی مراد ایدر اولدقلری حالده آقشامده وصباحده وآنلرك آره‌سنده اولان اوقاتك جمله‌سنده اللهه عبادت ایدرلر .]

﴿ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ﴾

[ای رسول ذی‌شان ! سن حیات دنیانك زینتنی واغنیانك ثروتنی مراد ایدر اولدیغك حالده فقراء اصحابکدن کوزیکی آیروب باشقه طرفه میل ایتمه .]

﴿ وَلَا تُطِعْ مَنْ اَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوٰيهُ ﴾

[وبزم قلبلرینی ذکرمزدن غافل قیلدیغمز وکندی هوا وآرزوسنه اتباع ایدن کیمسه‌لره اطاعت ایتمه وآنلرك باطل سوزلرینی دیکله‌مه .]

﴿ وَكَانَ اَمْرُهُ فُرُطاً ﴾

[زیرا ؛ ذکردن غافل وهوسنه تابع اولان کیمسه‌نك ایشی باطل وحقدن اوزاق اولدی . بناءً علیه ؛ اطاعته شایان دکلدر .]

یعنی ؛ ای رسول مکرم ! کافرلرك سکا « فقراء اصحابکی باشکدن طاغیت . زیرا ؛ آنلرك البسه‌لری اسکی وحاللری پریشان بزم شرف وحیثیتمز آنلرله برابر بولونمامزه مانعدر . آنلرله بریرده بولونمق بزم ایچون عاردر » دیملرینه التفات ایتمه و سن شول کیمسه‌لرله برابر نفسکه صبر توصیه ایت که آنلر آقشام وصباح رضاء الٰهی‌یی مراد ایده‌رك ربلرینه عبادت ایدرلر . سن حیات دنیانك زینتی اولان مشرکلرك ثروتلرینه نظر ایده‌رك فقراء اصحابکدن کوزلریکی چویرمه . وبزم ذکرمزدن قلبنی قاپاتمقله غافل قیلدیغمز کیمسه ایله اتفاق ایتمه . زیرا ؛ اومثللو کیمسه کندی هوا وهوسنه اتباع ایده‌رك آرزو ایتدیکی شیئی ونفسنی کندینه معبود اتخاذ ایده‌رك مولاسنك امرندن چیقمشدر . بناءً علیه ؛ آنك امری حدنی تجاوزله اسراف وضایع اولمشدر .

اصحاب کرامك اکثر اوقاتده عبادتله مشغول اولدقلرینه اشارت ایچون دعا و عبادتلری صباح و آقشام اولدیغی بیان اولوندیغی کبی استمراره دلالت ایدن مضارع صیغه‌سیله ﴿یدعون﴾ دخی وارد اولمشدر. چونکه؛ صباح و آقشام زمانك ایکی طرفنی احاطه ایتدیکی کبی جمیع زمانه‌ده شاملدر. وفقرایه محبتك لزومنه اشارت ایچون «کوزلریکی آنلردن باشقه‌سنه چویرمه» بیورمشدر که «نظر عطوفتکی آنلردن آیرمه ونظر حقارتله باقمه» دیمکدر. ایشته باب الٰهیده زنکین وفقیر جمله‌سی مساوی وحقارت نظریله باقیلاجق بر کیمسه اولمایوب هرکس حریت تامه‌یه مالك اولدیغی کبی اللهك رضاسنی آرایان فقرا، فاسق وفاجر اولان زنکینلردن عندالله دها مقبول اولدیغی جناب حق بو آیتله بیان وزنکینلرك فقرایه رعایت ایتملرینك لزومنی توصیه ایتمشدر.

﴿اغفلنا قلبه عن ذکرنا﴾ «**بز او کیمسه‌نك قلبنی ذکرمزدن غافل قیلدق**» دیمك «بز آنی ذکردن غافل اولدیغی حالده شیطانك وسوسه‌سیله ترك ایتدك که شیطان آنلری اغفال ایله کفره وعصیانه محبتلری وبابالرینی تقلید سببیله آنلرك قلبنه حق اولان شی کیرمز برحالده قلبلری قساوت پیدا ایتدی» دیمکدر. شو حالده غفلت آنلرك اراده‌لرینی صرفله وکندیلرینك کسبیله حاصل اولدیغندن جبر لازم کلمز. چونکه؛ هر نه قدر آنلرك غفلتلرینی جناب حق خلق ایتمش ایسه‌ده آنلر اراده‌لرینی صرفله کسب ایتمشلردر وغفلتی خلق ایتدیکی جهتله جناب حق «بز قلبلرینی غافل قیلدق» بیورمشدر. ﴿فرطاً﴾ **ضایع، معطل، اسراف، باطل و حقه مخالفت** معنالرینی افاده ایدر. بوکا نظراً **معنای نظم**: [قلبی ذکردن غافل اولارق کندی هواسنه و نفسنه اتباع ایدن کیمسه‌نك امری حقه مخالف وباطل وضایع وکونلری معطل اولدی] دیمکدر.

خازن وقاضینك بیانلرینه نظراً آیت (عیینة بن حصن) و (امیة بن خلف) وآنلرك امثالی صنادید قریش حقلرنده نازل اولمشدر. چونکه؛ آنلردن (عیینه) اسلام اولمازدن اول حضور رسالتده فقراء اصحاب بولوندیغی برزمانده کلیر رسول اللهه «بونلرك قوقوسی سکا اذا ویرمزمی؟ بزلر (مضر) قبیله‌سنك بویوکلری یز. بز ایمان ایدرسه‌ك هر قبیله ایمان ایدر. بناءً علیه؛ بونلری دفع ایت یانکدن که بز ایمان ایده‌لم. زیرا؛ بز بونلرله برآرده بولونمغی نفسمزه عار عد ایتدیکمز ایچون ایمان ایتمه‌یز» دیدی وبو سوزده صنادید قریشك اکثریسی متفقلردی. ایشته بو سوز اوزرینه آیتك نازل اولدیغی مرویدر.

واجب تعالی بو آیتده کافرلری **اوچ صفتله ذم ایتمشدر**: برنجیسی؛ **قلبلرینك ذکراللهدن غافل اولمسی**، ایکنجیسی؛ **هوالرینه اتباع ایتملری**، اوچنجیسی؛ **ایشلرینك حقدن اوزاق اولمسیدر**. شو حالده بو اوچ صفت هر کیمده بولونورسه عندالله مذموم ونظر حرمتدن ساقطدر. چونکه؛ اللهك امری خلافنده حرکت ایدن کیمسه اول وآخر رسوای اولدیغی کبی آخرتده دخی خسران ابدی‌یه مستحقدر. دنیانك لذتنه وثروتنه طمع ایده‌رك فقرایی حقیر کورمك؛ قلبك معقولاتدن غفلتله محسوساته میل کلی ایله میل ایتمسی نتیجه‌سیدر. انسان ایچون شرف، نفسی ایمان وعبادتله تزیین ایتمکله اولوب ظاهرده اعضانك زینتیله اولمادیغنه بناءً مشرکلرك بو سوزلری جهالتلری نتیجه‌سیدر.

خلاصه؛ عابدلرله صحبته نفسی آلیشدیرمقله صبر ایتمك لازم اولدیغی وحیات دنیانك زینتیله مزین اولان زنکینلره التفاتله فقرایی نظردن اسقاط ایتمك جائز اولمادیغی وذکردن وعبادتدن غافل وهواسنه تابع اولان کیمسه‌لره اطاعت ایتمك وآنلرك سوزلرینه آلدانمق طوغرو اولمادیغی واو مثللو کیمسه‌لرك ایشلری حقدن اوزاق اولدیغی جهتله التفاته شایان اولمادقلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی فقرا ایله برابر صبرك لزومنی وقریشك اغنیاسی کبی قلبلرنده فساد اولان زنکینلره میل اولونمامسنی رسولنه توصیه ایتدیکی کبی زنکین وفقیر جمله‌سی احکام شریعتده مساوی اولدقلرینی دخی بیان ایتمك اوزره ﴿وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ﴾ بیوریور.

[حبیبم! اصحابك فقیرلرینی مجلسکدن طرد ایتمکی سکا تکلیف ایدن صنادید قریشه سن دی که «حق اولان شی؛ سزی خلق ایدن وانواع نعمتلریله تربیه ایدن ورسوللر کوندرمك وکتابلر انزال ایتمکله قوللرینه طوغرو یولی کوسترن ربکز طرفندن کلدی.] وبنم وظیفه‌م، طرف الٰهیدن کلن زنکین وفقیر جمله انسانلره وبالخاصه سزه تبلیغ ایتمکدر. قبول ایدوب موجبیله عمل ایتمك وقبول ایتمیوب رد ایتمك سزه عائد بر وظیفه‌در».

﴿فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيَكْفُرْ﴾

[بناءً علیه ؛ ایسته‌ین ایمان ایتسون وایسته‌ین کفرایتسون.] چونکه ؛ ایمان ایده‌نك منفعتی وایمان‌ایتمه‌ینك مضرتی کندینه عائددر. شوحالده منفعت ومضرتکزی دوشونه‌جك سزسکز وربکزدن حق اولان احکام کلنجه خیر وشر ، طوغرو واکری اولان یوللر بیان اولوندی. بناءً علیه؛ ایسته‌دیککز یولی اختیار ایدرسکز وبن سزك ایمان وکفردن هانکیسنی اختیار ایتمکزه مبالات ایتمم. زیرا؛ احکام‌الٰهیه سزك کیفکزه تابع دکلدر. چونکه؛ هدایت وخذلانی سزك اراده‌کزی صرفکز وجه اوزره خلق‌ایتمك ید قدرت الٰهیه‌ده‌در . شوحالده سزك کیفکز ایچون فقراء عباد حضور شریعتدن طرد اولونماز. زیرا ؛ شریعت نظرنده جمله قوللر مساوی اولوب قبول ایدوب ایتمه‌مکله یکدیکرندن امتیاز ایدر » دیمکله کافرلرك باطل اولان مطلوبلرینی ردله فقراء اصحابکه مرحمت قنادلریکی دوشه. زیرا آنلر ؛ عندالله مقبوللردر .

تفسیرخازنده بیان اولوندیغی وجهله آیتده کافرلری تهدید واردر. زیرا ؛ ایسترسه‌کز ایمان‌ایدك ، ایستر ایسه‌کز کفر ایدك اراده‌کز ألکزده‌در. ایسته‌دیککز کبی صرف ایده‌بیلیرسکز، فقط صوکنی دوشونك » دیمکدر . شو حالده « ایسته‌ین کفر ایتسون » دیمك؛ آنلره کفرله امر دکلدر، بلکه مجرد تهدید ایچوندر. یعنی « کفرکزده اصرار ایده‌بیلیرسکز، لکن عاقبتده‌باشکزه‌کله‌جك عقوبتی دوشونك وکفرك ایجاب ایتدیکی عذابی خاطریکزدن چیقارمایك » دیمکدر . بوکبی تهدیدلر انسانلرك محاوره‌سنده دخی جاری‌اولان شیلردندر . مثلا برکیمسه فنا بر ایش طوتاجغنده نصیحت دیکله‌مز ، اوایشه مصر اولونجه نصیحت ایدن کیمسه « هایدی ایسته‌دیککی یاپ، بن قاریشمام » دیر وبونی سویله‌مکدن مقصدی اوایشی یاپمسیله‌امر دکلدر، بلکه اوکا « هایدی بیلدیککی یاپ ولکن صوکنی دوشون » دیمکدر .

*
* *

واجب‌تعالی کافرلری تهدید ایدوب احکام‌شرعیه‌نك انسانلرك آرزولرینه تابع اولمادیغنی بیان ایتدیکی کبی شریعتی کندی هوای‌نفسانیه‌لرینه تابع قیلمق‌ایسته‌ینلرك جزالرینی‌دخی بیان ایتمك اوزره ﴿ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَاراً أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا ﴾ بیوریيور .

[بز ظالملره بر آتش حاضرلادق‌که او آتشك چادره بکزه‌ین علوی آنلری احاطه ایدر وهرطرفلرینی چویرر .]

﴿ وَإِنْ يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ ﴾

[واکر آنلر او شدتلی آتشدن قورتولمق ایچون یاردیم ایسترلرسه أریمش دمیر وطونج کبی صیجاق صو ایله یاردیم‌اولونورلر.] یعنی صیجاق صو ایله جواب ویریلورکه او صو یوزلرینی یاقار کباب ایدر .

﴿ بِئْسَ الشَّرَابُ وَسَاءَتْ مُرْتَفَقاً ﴾

[نه‌چیرکین شراب‌اولدی أریمش‌طونج کبی‌صو ونه‌کوتو محل ومسکن‌اولدی جهنم.] یعنی ؛ فقراء اصحابی حقیرکورمك وایمانك یرینه کفری‌قویمقله ظلمی ارتکاب ایدن ظالملرایچون بز برآتش حاضرلادق‌که اوآتشك علوی ودومانی‌آنلری احاطه ایدر ، حتی نفس‌آلاجق بر یرلری قالماز واکر آنلر آتشدن قورتولمق وحرارتی سوندورمك ایچون صو ایله یاردیم ایسترلرسه آنلر بر صو ایله یاردیم اولونورکه او صو معدنیاتدن کموش ، آلتون ، باقر، طونج ویاخود دمیر کبی آتشله أریدلمش برشی منزلنده اولارق آنکله یاردیم اولونورلر. او صو کبی شی آنلرك یوزلرینی پیشیریر، کباب ایدر . نه کوتو شراب اولدی او صو ونه فنا اولدی مسکن یوندن جهنم .

نیسابوری و بیضاوینك بیانلری وجهله بوآیتده ظالملری استهزا واردر . چونکه استغاثه ؛ یاردیم ایسته‌مکدر . شو طلبلرینه ویالوارمه‌لرینه قارشی آنلرك یوزلرینی کباب ایده‌جك‌صیجاق صوایله یاردیم اولوناجقلرینی بیان؛ آنلرك کمال حقارتله یاردیم‌اولوناجقلرینی بیان ایتمکدرکه حقارتله یاردیم دیمك آنلری استهزادر .

جناب‌حق جهنمك ظالملر ایچون حاضرلاندیغنی بوآیتله بیان ایتمشدر . زیرا ؛ ظالملر قرآندن اعراضله عدالت یرینه ظلمی وایمان یرینه کفری ومرحمت یرینه فقرایه‌حقارتی ارتکاب ایتدکلرندن جهنم عذابنه مستحق اولدقلری بیان اولونمشدر .

﴿سرادقها﴾ سرادق ؛ بیضاوی ، نیسابوری وخازنك بیانلری وجهله چادر

معناسنه ایسه‌ده بو مقامده **جهنم آتشنك چادره بكزه‌ین علوی و یاخود آتشده ظالملرك هر طرفلرینی احاطه ایده‌جك دیواردر.** بناءً علیه ؛ جهنم آتشی ظالملرك هر طرفلرینی احاطه ایدوب آتشدن باشقه بر شی كوره‌میه‌جكلری كبی نفس آلمق ایچون آتشدن طشره بر پنجره آراسه‌لر آنی دخی بولامیه‌جقلرینه اشارت اولونمشدر. چونكه ؛ احاطه ؛ **هر طرفی اورتمكله اولدیغی** كبی سرادق یعنی چادیرده ایچنده بولونان كیمسه‌نك هر طرفنی احاطه ایتدیكندن « سرادق آنلری احاطه ایدر » دیمك « آچیق بر یرلری قالماز » دیمكدر.

مُهل ؛ معدنیاتده آتشده اریدیلمش شیدر. حرارتدن صویه محتاج اولدقلرنده آنلره ویریله‌جك أریمش آلتون ، كموش ویا طونج كبی بر شیدركه دها آنلره ویرلمك ایچون كیریدن كلیركن یوزلرینك دریسنی دوكوب كباب ایده‌جكی بیان اولونمشدر. چونكه ، دنیاده نفسلرینك آرزو ایتدیكی مهیاته نائل اولدقلرنده یوزلرینك كولمسنه بدل آخرتده امدادلرینه ایریشن صو یوزلرینی یاقاجقدر.

*
* *

واجب تعالی كافرلرك عذابلرینك شدتنی بیان ایتدیكی كبی مؤمنلرك جنتده راحت وسعادتلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّ الَّذينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اِنَّا لَا نُضيعُ اَجْرَ مَنْ اَحْسَنَ عَمَلاً ﴾ بیوریور.

[شول كیمسه‌لركه آنلر ربلرینه ایمان ایتدیلر وایمانلرینی عمل صالح ایشله‌مكله تأیید وتقریر ایتدیلر. آنلرك اجرلری ضایع اولماز. زیرا ؛ عمل یونندن زیاده كوزل اولان كیمسه‌نك عملنی بز ضایع ایتمه‌یز. چونكه ؛ عمللرینك ثوابنی ویرر ، اللرینی بوشه چیقارمایز.]

﴿ اُولٰئِكَ لَهُمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْري مِنْ تَحْتِهِمُ الْاَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فيهَا مِنْ اَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ ﴾

[ایشته ایمان ایدن وعمل صالح ایشله‌ینلر ایچون جنات عدن واركه او جنتلرده مؤمنلرك سرایلری آلتندن نهرلر جریان ایدر واهل جنت او جنتلرده آلتوندن بیله‌زیكلرله زینتله‌نیرلر ویالكز بیله‌زیكله زینتله اكتفا ایتمزلر.]

﴿ وَيَلْبَسُونَ ثِيَاباً خُضْراً مِنْ سُنْدُسٍ وَاِسْتَبْرَقٍ مُتَّكِئينَ فيهَا عَلَى الْاَرَائِكِ ﴾

[وآنلر صندالیه ، قولتوق وكرسیلر اوزرینه دایانارق اوطوردقلری حالده اینجه وقالین طوقونمش یشیل البسه‌لر كیرلر.]

﴿ نِعْمَ الثَّوَابُ وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقاً ﴾

[نه كوزل ثواب اولدی البسه وسائر زینتلر ونه كوزل راحت ایده‌جك قرارگاه اولدی جنتلر.] شرائطنه رعایتله عمل ایدن مؤمنك عملنك ضایع اولمیه‌جغنی جناب حق بو آیتده صراحتله بیان بیورمش واجمالاً ذكر اولونمش اولان اجری ، جنتك اوصافنی بیانله تفصیل ایتمشدر.

عدن ؛ **اقامت** معناسنه اولدیغی جهتله « مؤمنلر ایچون جنات عدن وار » دیمك « جنات اقامت وار » دیمكدر. اقامت محلنك خیرلیسی صویی بول اولان محل اولدیغی ایچون جناب حق جنتی آلتندن نهرلرك جریان ایتمسیله توصیف ایتمش و انسانلر طبعاً زینته هوسكار اولدیغندن جناب حق اهل جنتك كرك معدنیات و كرك البسه‌لرله تزین ایده‌جكلرینی بیانله قوللرینی جنتك درجه وزینتلرینی موجب اولان اعمال صالحه‌یه ترغیب ایلمشدر. كرچه بزم زمانمزده وبولوندیغمز دیارلریمزده انسانلردن اركككلر آلتونله وبالخاصه بیله‌زیك وكردانلق كبی شیلرله زینتی قادینلره ترك ایتمشلرسه‌ده ازمنهٔ سابقه‌ده بوكبی شیلرك اركككلره دخی زینت اولدیغی ملتلرك وزمانلرك كچدیكی بعض تاریخلرده كورولمكده‌در. اما شریعت محمدیه‌ده آلتون وكموش وصرف ایپكدن طوقونمش البسه ایله زینتلنمك حرام اولمسی دار تكلیف اولان دنیایه مخصوصدر. چونكه آخرت ؛ دار تكلیف اولمادیغندن اوراده حرام اولماز.

ارائك ؛ **اریكه‌نك جمعیدر.** اریكه ؛ نیسابورینك بیانی وجهله **یكی كلین صندالیه‌سی كبی زینتلنمش صندالیه وكرسیدر.** دنیاده زنكینلر بوكبی شیلرله استراحت ایتدكلرندن جناب حق جنتك راحتنی قوللرینه بونلرله تعریف ایدیور ونمونه اولارق بونلری كوستریور.

چونکه؛ جنتك راحتی انسانلره بیلدیرمك بوقدرله اولور، یوقسه جنتده انسانلرك خاطر وخیاله کلمدك وبو دنیاده ادرا کندن عاجز اولدیغی نیجه زینتلر وراحتلر واردر .

* * *

واجب تعالی ثروتلرینه مغرور اولارق فقراء اصحابی بکنمه‌ین ظالملرك حاللرینی وعذابلرینی ومؤمنلرك حاللرینی ونائل اولاجقلری درجه‌لری بیاندنصکره زنکین اولان کافرله فقیر اولان مؤمنك حاللرینی بر مثاله ایضاح ایتمك اوزره ﴿ وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلاً رَجُلَيْنِ جَعَلْنَا لِاَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ اَعْنَابٍ وَحَفَفْنَاهُمَا بِنَخْلٍ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا زَرْعاً ﴾ بیوریور .

[حبیبم ! ماللرینه مغرور اولان ظالملره مثال اولارق ایکی کیمسه‌نك حاللرینی سن بیان وایضاح ایت که دنیا ثروتنه اعتماد اولونمیه‌جغی وزنکینك فقیر وفقیرك‌ده زنکین اولاجغی بیلسونلر. او ایکی کیمسه‌دن بریسی ایچون بز ایکی باغچه خلق ایتدك که باغچه‌لرك ایچنده اوزومدن چوبوقلرله واطرافنی خرما آغاجیله احاطه‌ایتدك وآره‌لرینی دخی بغدای وآربه کبی حبوباتله طولو مزرعه قیلدق که باغچه‌لرده اصلا منفعتدن و واردادن خالی ، خراب وبوش محل قالمادی . بناءً علیه ؛ باغچه‌لر دنیا نعمتلریله طولدی وکماله کلدی .]

﴿ كِلْتَا الْجَنَّتَيْنِ اٰتَتْ اُكُلَهَا وَلَمْ تَظْلِمْ مِنْهُ شَيْئاً ﴾

[او باغچه‌لرك هرایکیسی‌ده میوه‌لرینی وبیته‌جك حاصلاتنی تمام ویردیلر . میوه‌لرندن هیچ برشی نقصان اولمادی . بناءً علیه ؛ باغچه میوه‌سنی نقصان ویرمکله صاحبنه ظلم‌ده ایتمدی. شوحالده اوکیمسه‌نك باغچه‌سی باشقه کیمسه‌لرك باغچه‌لرینه بکزه‌مز. زیرا؛ باشقه کیمسه‌لرك باغچه‌لرینك میوه‌لری بعض سنه آز وبعض سنه چوق اولدیغی کبی بعض سنه‌ده هیچ اولماز .]

﴿ وَفَجَّرْنَا خِلَالَهُمَا نَهَراً * وَكَانَ لَهُ ثَمَرٌ ﴾

[بو نعمتلرك وسعتیله برابر او باغچه‌لرك اورته‌لرنده دواملی صولامق ایچون نهرلرده آقیتدق واوکیمسه‌نك میوه‌لر وسائر نقود ومجوهراته دائر ماللری‌ده واردی .]

﴿ فَقَالَ لِصَاحِبِهِ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ اَنَا اَكْثَرُ مِنْكَ مَالاً وَاَعَزُّ نَفَراً ﴾

[شو بزم ویردیکمز نعمتلره مغرور وتفصیلاً بیان ایتدیکمز باغچه‌نك صاحبی، کمال کبر وغرور وافتخارله محاوره ایدر اولدیغی حالده دیکر آرقداشنه دیدی‌که « بنم مالم سندن چوقدر. بومال سایه‌سنده بن ایسته‌دیکم مطلوبمه نائل اولورم وشهوات نفسانیه‌مدن هرشیئی الده ایدرم وبن اولاد واحفاد وخدم وحشم جهتندن دخی سندن قوتلی‌یم . ایجابنده بونلر بکا یاردیم ایدرلر . وبن هیچ برشیده کوجلك چکمم . زیرا ؛ اولاد واحفادم، اعوان واتباعم سفرده وحضرده بکا یارغار اولورلر. سن ایسه بونلرك هپسندن محرومسك » .

﴿ وَدَخَلَ جَنَّتَهُ وَهُوَ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ ﴾

[ونفسنه ظلم ایدر اولدیغی حالده باغچه‌سنه کیردی .] حالبوکه اموالنه اعتماد ایده‌رك ربسنه عصیان ایتدیکندن نفسنه ظلمله عذاب الهی‌یه حاضرلانه‌رق نفسی جهنمه عرض ایدیبوردی ودنیایه حرص وطمعندن کبر وغرور وغفلت هرطرفنی احاطه ایده‌رك تکرار سوزه باشلادی ودیدی‌که :

﴿ قَالَ مَا اَظُنُّ اَنْ تَبِيدَ هٰذِهِ اَبَداً ﴾

[« بن شو باغچه‌نك ابداً بیقلوب خراب اولاجغنی ظن ایتمم » دیمکله غرورینی اظهار ایتدی .] وبونکله دخی اکتفا ایتمیه‌رك قیامتی انکار صددنده :

﴿ وَمَا اَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً ﴾

[« وقیامتك قائم اولاجغنی بن ظن ایتمم .] زیرا ؛ نبوت دعواسنده بولونان ذاتك خبر ویردکلری قیامت بوقدرکه اوقیامتك کلسیله بنم باغچه‌م خراب اولسون » دیمکله عالمك بقاسیله باغچه‌نك دخی بقاسنه حکم ایتدی وبونکله‌ده قالمادی وآخرتدن کندینه هرکسدن زیاده برحق چیقارمق اوزره سوزینه شونی‌ده علاوه ایده‌رك دیدی‌که :

﴿ وَلَئِنْ رُدِدْتُ اِلٰى رَبّ۪ي لَاَجِدَنَّ خَيْراً مِنْهَا مُنْقَلَباً ﴾

[« اللهه یمین ایدرم‌که اکر دیدکلری کبی قیامت قائم اولور ، بن‌ده قبرمدن قالقار

ربمك حضورينه رد اولونورسه‌م البته دنياده‌كی باغچه‌دن دها خيرليسنی بكا مرجع ومنقلب اولارق بولورم .] چونكه؛ بن دنياده بو ثروته نائل اولديغم كبی آخرتك وجودی فرض اولونديغنده آخرتده دها زياده‌سنه لايق اولورم . زيرا ؛ بنم استحقاقم ولياقتم بونی ايجاب ايدر» ديمكله آخرتی اعتقاد ايدنلری استهزا واستخفاف ايتدی .

فخررازينك بيانی وجهله ذكر اولونان باغچه‌لره ، آغاجلرك چوقلغنه اشارت ايچون جنت ديلمشدر . زيرا جنت ؛ آغاجی پك چوق اولان باغچه‌يه دينور . جنت اعلانك آغاجی چوق اولديغنه بناءً جنت ديلمشدر . اكثر باغ صاحبلرينك عادتلری باغچه‌نك اطرافنی آغاجلرله دوناتوب اورتاسنی زراعت ايچون خالی براقدقلرندن باغچه‌لرك عادت ناسه موافق اولديغنه وباغچه‌لرك هم حظوظات نفسانيه‌يی هم ده قوت يوميه‌يی جامع اولديغنه اشارت ايچون اطرافلری آغاجلرله واورته‌لری زراعتله طولو اولديغی بيانله باغچه‌لرك وسعتنه‌ده اشارت اولونمشدر . چونكه ؛ بيضاوی ومداركده بيان اولونديغی وجهله ﴿ وحففنا هما بنخل ﴾ (احطنا هما بنخل) ديمكدر . يعنی « باغچه‌لری بز خرما آغاجلريله احاطه ايتدك واطرافنی چويردك » معناسنه‌در. ﴿ ان تبيد هذه ﴾ تهلك وتفنی معناسنه‌در. يعنی « شو باغچه‌نك بوقدر رونق ونضرتی ايله برابر هلاك اولاجغنی بن ظن ايتمم » ديمكدر. ﴿ منقلباً ﴾ مرجع معناسنه‌در. يعنی « دونوب دولاشوب واريله‌جق محل » ديمكدر .

*
* *

واجب تعالی باغچه صاحبی اولان كافرك محاوره‌سنی بياندنصكره كافره جواب اولارق مؤمنك محاوره‌سنی بيان ايتمك اوزره ﴿ قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ اَكَفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ سَوّٰيكَ رَجُلاً ﴾ بيوريور .

[باغچه‌سيله مغرور اولان كافره مؤمن اولان آرقداشی محاوره ايدر اولديغی حالده ديدی كه «ای آرقداش! سنی اولاً دنی اولان طوپراقدن وصكره برطاقم تبدلات وتغيراتله او طوپراق نطفه اولوب هر كسك نجاست عد ايده‌رك استكراه ايتديكی نطفه‌دن خلق ايتدكدنصكره برطاقم نعمتلری ايله سنی تربيه ايله آفتدن سالم واعضالركله بويله بر

رجل قيلان ربكه آخرتی انكارله كفرمی ايديورسك؟ وبو نعمتلری كندی استحقاقكدن عد ايتمكدن اوتانميورميسك ؟ » . بو سوزلريله مؤمن ، كافر اولان آرقداشنی تكدير ايتدی .]

﴿ لٰكِنَّا هُوَ اللّٰهُ رَبِّي وَلَا اُشْرِكُ بِرَبِّي اَحَدًا ﴾

[لكن بن ، او خالق اولان الله تعالی بنم ربمدر وبن ربمه هيچ بر كيمسه‌يی شريك قيلمام .] يعنی «سنك حالك كفريات اولديغی آكلاشلدی لكن بن سنك كبی ربمه كفر ايتمم . زيرا ؛ آخرتی اقرار واعتقاد ايدرم . چونكه ؛ ربم بنی اولا طوپراقدن ، صكره نطفه‌دن خلق ايتدی . صكره اعضالرم تمام وعاقل وبالغ بر رجل كامل قيلدی كه ذاتنی معرفتله عبادت و ويرمش اولديغی نعمتلره شكر ايده‌يم واعتقاد حق وعمل صالحله حسن جزايه نائل اولايم . شو حالده بن نصل انكار ايدرم؟ او بنم ربمدر . بناءً عليه؛ بن ربمه مخلوقاتدن هيچ برشيئی شريك قيلمام . زيرا؛ شريك ونظيردن منزهدر » ديمكله آرقداشنك باطل اعتقادده اولديغی بيانله حالنه مناسب اولان اعتقاد حقه ارشاد ايتمك ايسته‌دی . وسوزينه شونی‌ده علاوه ايتدی :

﴿ وَلَوْلَا اِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَاءَ اللّٰهُ لَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ ﴾

[«كاشكه سن افتخار ايتديكك باغچه‌كه كيرديككده بو باغچه خراب اولماز ، ابداً معمور قالير ديه‌جكنه اللهك پايدار اولمسنی ديله‌ديكی شی پايدار اولور، بقاسنی مراد ايتمديكی شی پايدار اولاماز . زيرا ؛ تأييد وتخريبه كيمسه‌نك قوتی يوق ، آنجق اللهك قدرتی وقوتی وار ديه ايدك حقكده انفع اولوردی » ديمكله آرقداشنه لايق اولان سوزلری تعليم ايتدی وطوغرو يولی كوستردی .

﴿ اِنْ تَرَنِ اَنَا اَقَلَّ مِنْكَ مَالًا وَوَلَدًا ۞ فَعَسٰى رَبِّي اَنْ يُؤْتِيَنِ خَيْرًا مِنْ جَنَّتِكَ ﴾

[ای كافر ! سن بنی مال و اولاد جهتندن غايت آز وحقير كوريورسك . بن ربمك فضلندن ولطف واحساندن اومارم كه سنك تفوق دعواسنده بولونديغك باغچه‌كدن دها خيرليسنی بكا ويرير.] زيرا ؛ سنك مالك واولادك چوق ايسه بنم ده ايمان وعرفانم چوقدر واعتمادم مالمه دكل اللهمه‌در . چونكه ؛ الله تعالی هر ايسته‌ديكنی ايجاده قادردر .

﴿ وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا حُسْبَاناً مِنَ السَّمَاءِ فَتُصْبِحَ صَعِيداً زَلَقاً * اَوْ يُصْبِحَ مَاؤُهَا غَوْراً ﴾

[و اومارم كه ربم سنك باغچه‌ك اوزرینه آكسزین سمادن صاعقه كوندرر ، تخریب ایدر . برده سن كورورسك كه صباح وقتی اوباغچه قوری وپارلاق آیاق طوتماز و اوت بیتمز ویشیللكدن اثرقالمامش برحاله كلمش اولور ویاخود اورتاسندن آقان صو باتار، صویی درینه دوشر ، باغچه‌یی صولاماز برحاله كلیر.] چونكه ؛ ترلا یوقاریده صو آشاغیده اولدیغندن صودن انتفاع ممكن اولاماز .

﴿ فَلَنْ تَسْتَطِيعَ لَهُ طَلَباً ﴾

[بناءً علیه ؛ اوباتمش اولان صویی طلبه البته‌سن قادر اولامازسك.] وسن هردرلو اسبابه توسل ایتسه‌ك وقویولر قازسه‌ك وانواع دسائسه مراجعت ایلسه‌ك برطامله صو چیقاره‌مزسك دیمكله كافره اعتقادینی تصحیح ایتمك لازم اولدیغنی سویلدی .

فخررازی وقاضینك بیانلری وجهله آخرتی انكار كفر اولدیغندن مؤمن اولان رجل باغچه صاحبنی آخرتی انكاری سببیله تكفیر ایتدیكی بیان اولونمشدر . چونكه آخرتی انكار ؛ دلیل قطعی ایله ثابت ضروریات دینیه‌یی انكار اولدیغی كبی قدرة اللهده شك اولدیغی جهتله دخی كفردر . بناءً علیه ؛ مؤمن اولان رجل كافرك قدرة اللهده شكنی ازاله ایچون واجب تعالی‌نك ابتداءً ایجاده قادر اولدیغندن بحثله طوپراقدن ونطفه‌دن خلق اولونارق تكلیفه مستعد برحاله كلوب مهمل براقلمیه‌جغنی بیان ایتمشدركه رجل كافرك آخرت حقنده شكی وترددی زائل اولسون واولاً ایجاده قادر اولانك اولدوردكدنصكره احیایه دخی قادر اولاجغنی بیلسون . مالنه مغرور اولان رجلك كفرینی بیاندنصكره كندینك اعتقادینی وایمانی اظهارله اعتقادحقی بیان ایتدیكی كبی فقر وغنا جمله‌سی جناب حقك خلقیله اولدیغنی دخی بیان ایتمشدر .

انسانك نائل اولدیغی نعمتلرده هرزمان عجزینی اعتراف ایتمك لازم اولدیغنه تنبیه ایچون « كاشكه باغچه‌كه كیروب نعمتلری كوردیككده ﴿ ماشاءالله لاقوة الا بالله ﴾ دیسه

ایدك حقكده انفع اولوردی » دیمكله اللهك مراد ایتدیكی هرشی وجود بولوب مراد ایتمدیكی وجود بولامیه‌جغنه اشارتله هرشیئك مراد الٰهی تحتنده اولدیغنی بیان ایتمشدر .

بیضاوینك بیانه نظراً رسول اللهك « بر كیمسه برشیئی كوروب تعجب ایتدیكنده (ماشاءالله لاقوة الا بالله) دیسه كوزی اوشیئه ضرر ایتمز » بیوردیغی مرویدر .

بیضاوینك بیانی وجهله ﴿ حسباناً ﴾ سمادن اینن یلدیرملر دیمكدر . « یعنی الله تعالی مغرور اولدیغك باغچه اوزرینه یلدیرملر كوندرر ، یاقار خراب ایدر » دیمكدر . ﴿ صعیداً زلقاً ﴾ آیاغه قایاجق پارلاق مصیقل برارض اولور دیمكدر . چونكه صعید ؛ اوندن وآغاجدن خالی، یریوزی . زلق ؛ قایمق معناسنه‌در . ﴿ غوراً ﴾ یره باتمق معناسنه‌در. یعنی « الله تعالی یلدیرم كوندرر، باغچه‌كی یاقار ویشیللكدن بر اثر قالماز. برده صباح وقتی كورورسك كه پارلاق صیرچه كبی برتارلا اولمش ویاخود صویی یره باتار، صودن اثرقالماز. بناءً علیه ؛ سن صویی آرایوب بولمغه قادر اولامازسك . شوحالده باغچه‌یه مغرور اولما . زیرا ؛ هروقت خرابه وتهلكه‌یه معروض » دیمكدر .

*
* *

واجب تعالی مؤمنك دیدیكی وجهله باغچه‌نك خراب اولدیغنی بیان ایتمك اوزره

﴿ وَاُحِيطَ بِثَمَرِهِ فَاَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ عَلٰى مَا اَنْفَقَ فِيهَا وَهِىَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوشِهَا ﴾

بیوریور .

[جناب حقك سمادن كوندرمش اولدیغی آفت سببیله كافر اولان رجلك باغچه‌سنك میوه‌سی احاطه اولوندی . بناءً علیه ؛ میوه‌نك كافه‌سی هلاك اولدیغی جهتله اصلا انتفاع ایده‌جك برشی قالمادی وصویی یره باتمقله باغچه‌نك رونقی ولطافتی زائل اولدی وذوق وصفاسندن اثرقالمادیغی جهتله صباح باغچه صاحبی اَلنك طیشنی ایچنه وایچنی طیشنه‌دوندوروب كمال تحسرله باغچه‌نك اعمارینه وانشاسنه صرف ایتمش اولدیغی پاره‌لره اسفنی اظهار ایدر . حالبوكه باغچه‌نك كوشكلری یره دوشمش، آغاجلری صاعقه‌دن یانمش ، صویی زلزله‌دن یره باتمش وبركیجه ایچنده هرطرفی خراب اولمش .]

*
* *

واجب تعالی ، شو حالی کورونجه کافرك سویلدیکی سوزی بیان ایتمك اوزره

﴿ وَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ اُشْرِكْ بِرَبِّي اَحَداً ﴾ بیوریبور .

[خراب اولان باغچه‌نك صاحبی اولان مشرك «نه اولا ایدی بن ربمه هیچ بر کیمسه‌یی شریك ایتمیه ایدم ده بکا لاحق اولان بو ضررلر لاحق اولمیه ایدی» دیمکله ضررك سببی شرك اولدیغنی بیان ایدر .]

﴿ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ فِئَةٌ يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَمَا كَانَ مُنْتَصِراً ﴾

[حالبوکه بو آفتك کلدیکی زمانده او مشرکه اللهك غیری یاردیم ایدر هیچ بر جماعت و بر کیمسه بولونمادی و کندی ده بذاته قورتولامادی .] چونکه ؛ اوله کندینك اعوان وانصارینك واولادینك چوقلغیله افتخار ایتدیکندن اللهك غضبنه قارشی هیچ برندن معاونت کورمدیکی کبی کندی ده اللهك غضبندن قاچوب قورتولامادی . بناءً علیه ؛ اللهك انتقامی یرینی بولدی وکافرده اللهدن ماعدا هیچ بر کیمسه‌نك تأثیری اولمادیغنی آکلادی .

﴿ هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلّٰهِ الْحَقِّ هُوَ خَيْرٌ ثَوَاباً وَخَيْرٌ عُقْباً ﴾

[زیرا ؛ بو مثللو وقوعات وحادثاتده ولایت و یاردیم آنجق حق وثابت ودائم اولان الله تعالی‌یه مخصوصدر وآنك غیری او حادثه‌یی دفع ایده‌جك بر کیمسه یوقدر . بناءً علیه ؛ اللهك غیریدن یاردیم بکلمك جائز اولاماز والله تعالی قوللرینه ثواب ویرمك جهتندن خیرلی اولدیغی کبی عاصیلردن عاقبت انتقام آلمق جهتندن دخی خیرلیدر .]

یعنی ؛ مؤمنله کافر قارشولاشدیغنده یاردیم اللهه مخصوص اولدیغندن اولیاسنه نصرتله اعزاز واعداسنه اهانتله اذلال ایدر . بناءً علیه ؛ اهل ایمان اعداسی اولان اهل کفره غلبه ایدر . فقط اهل ایمان ایچون دخی اخلاص واعتماد تامله چالیشمق ولایق وجهله عبودیتده دوام ایتمك شرطدر .

انسانلرده برشیئك ضیاعنه ندامتی وتحسری بیوك اولدیغنده ندامتنی اظهار ایچون اللی بر برینه وورمق عادت اولدیغندن باغچه‌نك ضیاعنه اسفنی اظهار ایچون عادت وجهله اللی دوندوروب اقطاردیغی وشو بلانك سببی شرك اولدیغنه اشارت ایچون شرك ایتدیکنه

ندامتنی اظهار ایتدیکی بیان اولونمشدر . شو بیان اولونان مثال؛ بری مؤمن اولوب اسمی (عبدالله) ودیکری کافر اولوب اسمی (اسود) که عربدن و(بنی مخزوم) قبیله‌سندن ایکی برادر بیننده واقع اولان محاوره‌یی ومحاوره اوزرینه وقوع اولان حادثه‌یی بیاندر. چونکه ؛ قاضی ، خازن وفخررازینك بیانلری وجهله بو ایکی قرداشك پدرلرندن انتقال ایدن بیوك ثروتی تقسیمدنصکره مؤمن اولان حصه‌سنه اصابت ایدن مالنی صورت مشروعه‌ده صرفله طریق مستقیمه سلوك ایدر وکافر اولان‌ده باغ وباغچه واراضی جسیمه آلیر وثروتی زیاده‌له‌نیر ومالنه مغرور اولارق بر طاقم ذوق وصفایه طالار وشهوات نفسانیه‌سنه تبعیتله نهایت شرکه قدر جرأت ایدر . بعده بو آیتلرده بیان اولوندیغی وجهله بینلرنده محاوره جریان ایدر . عاقبت غضب الٰهی باغچه‌سنی خراب ایدر . ثروت وسامانی ، هپسی محو اولور . چونکه؛ شریعته پایپشمایان کیمسه‌نك عاقبتی دائما فلاکتدر . بناءً علیه؛ جناب حق مؤمنك بیانی وجهله حادثه‌یی خلق ایتمکله مؤمنك سوزینی تصدیقله حقی اظهار ایتمش وکافری‌ده حقیر وذلیل قیلمش وهر وقت مؤمنك امدادینه یتیشه‌جکنی تحت تعهده آلمش وولایتی کندی ذاتنه منحصر قیلمش وبونلر بیننده جریان ایدن محاوره‌یی ونتیجه‌سنی قرآنده مثال اولارق ذکر ایتمشدر که مؤمنله کافرك حاللری بونلره قیاس اولونسون وانسانلر ایچون الی یوم القیام بر درس عبرت اولسون وهر کس عمانده شرعه تطبیقله حرکت ایتسون .

بو ایکی قرداشدن مؤمن اولان (عبدالله) ازواج رسول اللهدن (ام سلمه) حضرتلرینك رسول اللهدن اولکی زوجی اولدیغی مرویدر .

*
* *

واجب تعالی دنیا مالنه اعتمادك عاقبتی فلاکت اولدیغنی بر مثالله ایضاح ایتدیکی کبی دیکر بر مثالله دخی ایضاح ایتمك اوزره ﴿ وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ اَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْاَرْضِ فَاَصْبَحَ هَشِيماً تَذْرُوهُ الرِّيَاحُ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ مُقْتَدِراً ﴾ بیوریبور .

[یا اکرم الرسل ! دنیانك مالنه وزینتنه آلدانانلره حیات دنیانك صفتنی وامثالنی بیان

ایت که دنیا بزم سماجانبندن انزال ایتدیکمز یاغمور صویی کیدر . زیرا ؛ او صویی بز انزال ایدنجه یر یوزنده حاصل اولان اوتلرله قاریشیر ونضرت وبهجت پیدا ایدر . حق او قدر کوزلله‌شیرکه کورنلر حیران اولور . بوندنصکره او صو کونشك حرارتیله زائل اولور واوتلر قورور ، اجزالری طاغیلیر وصمان کبی روزکار اوتلری صاوورر ، یریوزنده هیچ بر اثر قالماز . ایشته احوال دنیانك هیئت مجموعه‌سی بو کیدر . چونکه ؛ جناب حق هرشی اوزرینه مقتدر قدرت کامله صاحبیدر .] بناءً علیه ؛ اولا رحمت صولرینی انزال ایله یر یوزنده اوتلرك کوکلریله قاریشدیرر ، بعده اولمش انسانلر کبی قورومش اوتلره جان ویرر . یکیدن نشو ونما ایله ایجاد ایدر و صکره آنلری قوروتور اهلاك ایدر . ایشته دنیا ؛ اولا انسانلرك یوزینه کولر ، تدریجاً نشو ونما بولور ، کوزل صورتده ظهور ایدر ، ثروت وسامان صاحبی اولور . صکره قوجار لطافتی قاچار نهایت اولور ویوق اولور . بونلر هرکسك کوردیکی بر حقیقتدر . بناءً علیه ؛ دنیا اعتماده شایان دکلدر .

فخر رازی وقاضینك بیانلری وجهله رحمت صوینك اوتلره قاریشمسی ایله مراد ؛ **صویك قوتیله اوتلرك بربرینه قاریشمسیدر . یاخود طوپراغه ایچنده صولرك واوتلرك کوکلریله وبانخومیله قاریشوب نشو ونما بولمسیدر .** (هشیماً) **قورومسه اوت** دیمکدر . (تذروه الریاح) **روزکار اوقورومسه اوتلری صاوورر** دیمکدر . شوحالده « دنیا نعمتلری اولا یشیل اوتلر کبی رونقلی اولورسه‌ده بعده قورویوب روزکارك صاووردیغی اوتلر کبی یوق اولور کیدر دیمك » اولور .

*
* *

واجب تعالی دنیانك سریع الزوال اولدیغی بر مثالله ایضاح ایتدکدنصکره دنیانك اك قیمتدار اولان نعمتلری اولان مال واولادکده فرح وسروری دکر بر شیلر اولمادیغی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَلْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَاباً وَخَيْرٌ اَمَلاً ﴾ بیوریور .

[مال واولاد وبالخاصه اوغلان اولادی حیات دنیانك زینتیدر ودنیا کبی هر ایکیسی ده

فانیدر وزواله معروضدر . زیرا ؛ اساسنده بقا اولمانجه فرعنده دخی بقا اولمیه‌جغی اولویتله ثابتدر وباقی اولان اعمال صالحه ربك تعالی عندنده ثواب وعاقبت امل یوندن خیرلیدر .]

یعنی ؛ دنیانك اك قیمتلی متاعی انسانلرك‌یك سودکلری مال واولاد ؛ زینت ظاهریه‌دن عبارتدر . بناءً علیه ؛ سائر زینتلری کبی آنلرده زواله معروض اولوب اعتماده شایان دکللردر . آنجق اثری دنیاده وآخرتده سنکله باقی اولان اعمال صالحه‌در . زیرا اعمال صالحه ؛ حبیبم ! ربك تعالی عندنده ثواب جهتندن مالدن واولاددن خیرلی اولدیغی کبی وعاقبتده امید ایتدیکی شیلر جهتندن ده خیرلیدر . او اعمال صالحه سببیله صاحبی آخرتده آرزو ایتدیکی نعمتلره نائل اولور .

تفسیر خازنده وطبریده بیان اولوندیغی وجهله باقیات صالحات ایله مراد ؛ **بالجمله اعمال صالحه وبالخاصه صلوات مفروضه وتسبیح وتهلیل وتکبیردر .**

ابو السعود افندینك بیانی وجهله ماله احتیاج اولاده احتیاجدن زیاده اولدیغنه اشارت ایچون مال ، اولاد اوزرینه تقدیم اولونمشدر . چونکه ؛ نفقه‌یه مقتدر اولامایان کیمسه اولادك مقدمه‌سی وسبب یکانه‌سی اولان نکاحه مقتدر اولامادیغی جهتله مال مقدم اولدیغی کبی وجودك بقاسی ونشو ونماسی دخی ماله محتاج اولدیغی جهتله مال مقدمدر واولادسز مال زینت اولابیلیر ولکن مالسز اولاد زینت اولاماز . چونکه ؛ مالی اولمایوب اولادی اولان کیمسه نفقه خصوصنده کورمش اولدیغی مشقت اولادله تزینه مانعدر . زیرا ؛ اولاد آنك حقنده کلفت ومشقتدر . شوحالده هر جهتدن مال ، اولاد اوزرینه مقدمدر .

*
* *

واجب تعالی دنیانك زواله معروض اولدیغی بیاندنصکره آخرتك شرفنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْاَرْضَ بَارِزَةً وَحَشَرْنَاهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ اَحَداً ﴾ بیوریور .

[یا اکرم الرسل ! ذکر ایت شول کونی که او کونده بز طاغلری هواده یوروتورز وسن ده ارضی میدانده آچیق بر صورتده کورورسك وبز انسانلری جمع ایدرز . بناءً علیه ؛ آنلردن هیچ بر کیمسه‌یی بز ترك ایتمه‌یز وعرصهٔ محشره هربرینی طوپلارز .]

﴿ وَعُرِضُوا عَلٰى رَبِّكَ صَفًّا ﴾

[وانسانلر صف باغلامش اولدقلری حالده ربك تعالی نك حضورینه عرض اولونورلر.]

﴿ لَقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ ﴾

[وطرف الٰهیدن آنلره دنیلور که « ای انسانلر! سزی اول مرهده خلق ایتدیکمز کبی محقق سز بزم حضورمزه کلدیکز » .]

﴿ بَلْ زَعَمْتُمْ اَلَّنْ نَجْعَلَ لَكُمْ مَوْعِدًا ﴾ .

[« بلکه ظن ایتدیکز که بز سزه وعدمزی انجاز ایده جك بر وقت خلق ایتمیه جکز » .]

یعنی ؛ حبیبم ! ذکر ایت شول کونی که او کونده بز قدرت کامله مز وسطوت غالبه مزله طاغلری یرندن اوینادیر ، هواده بلوطلر کبی کزدیریرز . حتی اجزالرینی طاغیتیر ، ترکیبلرینی بوزار وقوم کبی صاوورزکه سن یرلری طاغلرك آلتندن آچیغه چیقمش اوتدن و آغاچدن وسائر عوارضدن خالی میدانده دوز اووه و انکیندن و یوکسکدن عاری هر طرفی مساوی و ایچنده اولان دفینه لری و قبرده اولان اولولری طشره آتمش و صاقلی هیچ بر شی قالمامش کورورسك و او کونده بز ناسی حساب و جزا ایچون جمع ایدرز . بناءً علیه ؛ ناسدن هیچ برکیمسه یی ترك ایتمه یز . ومالدن واولاددن خالی و البسه دن عاری عریان اوله رق جمله سنی وعد اولونان محشره طوپلارز و جمع اولونجه جمله سی صف بسته اولارق ربکك حضورینه عرض اولونورلر وهر بری مساوی اولدقلری حالده کورولور وکمال سلطنت ومهابتله طرف الٰهیدن آنلره دنیلور که « بز سزی ابتداءً دنیاده ایجاد ایتدیکمز کبی بو کون سز حساب کورمك وعملکزك مکافاتی بولمق ایچون بزم حضورمزه کلدیکز ، بلکه سز دنیاده کمال غفلتکزدن پیغمبرلریکز طرفندن وعد اولونان بو کونی البته بز خلق ایتمیه جکمزی ظن ایتدیکز . بناءً علیه ؛ رسل کرامی تکذیب ایتمشدیکز . » دیه کله خطاب الٰهی و اهل کفره عتاب سبحانی ظهور ایدر .

فخر رازینك بیانی وجهله طاغلرك سیرانی ایله مراد؛ **عدم جهتنده در که هواده او حمقده صادر دولوب بونده اولمسیدر.** ارضك بارز اولمسی ایله مراد؛ **عمارتنده و طاشنده و آغاجنده**

اوزرنده بر شیئك قالمامسیدر . « سز اول خلق اولوندیغکز کبی شیمدی بزه کلدیکز » خطابی قیامتی انکار ایدن کافرلره در ، یوقسه قیامتی اقرارله حاضرلقده بولونان اهل ایمانه دکلدر .

خلاصه ؛ یوم قیامتده طاغلرك هواده سیران ایده جکی وارض اوزرنده بر شی قالمایوب میدانه چیقوب دوز اووه اولاجغی و ناسدن هیچ بر کیمسه ترك اولونمقسزین جمله سی محشره طوپلانه جغی وهر کس برسیاق اوزره صف اولارق رب تعالی یه عرض اولوناجقلری و طرف الٰهیدن « سزی اول خلق ایتدیکمز کبی بو کون بزم حضورمزه کلدیکز ، بلکه سزك ایچون بویله بر کون خلق ایتمیه جکمزی اعتقاد ایتدیکز » دنیله جکی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله سندندر .

*
* *

واجب تعالی ناسی قیامتده محشره جمع ایده جکنی بیاندنصکره ناس جمع اولوندیغنده جریان ایده جك سوزلری وحاصل اولاجق احوالی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَوُضِعَ الْكِتَابُ فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ ﴾ بیوریور .

[او کونده هر کسك دفتر اعمالنی بیان ایدن کتاب کندی او کنه قونور . او کتاب او کنه کلنجه مجرملری ، او کتابده اولان کناهلرندن قورقار اولدقلری حالده حبیبم سن کورورسك]

﴿ وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَالِ هٰذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً اِلَّا اَحْصٰيهَا ﴾

[و دیرلر که « کل ای بزم هلاکمز کل ! شو کتابه نه اولدی و نه عجیب وغریب حالی وار که کوچوك و بویوك هیچ برعمل ترك ایتمز ، الا هر برینی صایار » . مجرملر بو سوزلریله اظهار تحسر ایدرلر .]

﴿ وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ اَحَدًا ﴾

[وآنلر خير وشر هرنه عمل ايشله‌ديلرسه آنى حاضر بولورلر وربك تعالى ايشله‌مديكى
عملى يازمق صورتيله هيچ بركيمسه‌يه ظلم ايتمز .]

يعنى ؛ حبيبم ! بوندن اولكى آيتده بيـان اولونديغى وجهله صف بسته اولارق
عسكرك سلطانه عرض اولونديغى كبى محشرده انسانلر واجب تعالى‌يه عرض اولوندقلرنده
هركسك كتابى كندى اوكنه قونور . يعنى هركسك اللرينه صاغندن ويا صولندن ويريلنجه
او كتابده هركسك خطا وصواب عمللرى يازيلى اولديغندن مجرملرى او كتابده كوردكلرى
كناهلرندن قورقار اولدقلرى حالده سن كوروروسك واو كتابى كوروب ايچنده قباحتلرينه
واقف اولونجه « اى بزم هلاكمز كل! بزه سنك كله‌جك زمان كلدى . شو كتابه
نه اوليور ونه عجائب كتاب كه بزم ايشله‌ديكمز بويوك وكوچوك كناهلردن هيچ برينى
ترك ايتمز ، الا هربرينى صاييور » ديمكله ندامتلرينى اظهار ايدرلر واو كتابده ايشله‌دكلرى
عمللرينك هپسنى بولورلر ، اصلا زياده ونقصان اولماز وربك تعالى هيچ بركيمسه‌يه ظلم
ايتمزكه عمللرنده نقصان ويا زياده اولسون . بناءً عليه ؛ هركس كندى عملنه كوره جزا
كورور. چونكه ظلم ؛ **بر شيئى موضع لايقنك غيرى‌يه قويمق** اولديغندن واجب تعالى
هركسك عملنه كوره جزاى لايقنى ويرديكى جهتله اصلا ظلم شائبه‌سى اولماز .

*
* *

واجب تعالى اهل ايمانك فقراسنى استهزا وحقير كوروب تكبر واعوان وانصارلرى
ايله افتخار ايدن اهل كفرى دنيانك زوالنى بيانله رد وآخرتده باشلرينه كله‌جك احوالى
بيانله تهديد ايتدكدنصكره ابليسك حضرت آدمه تكبر ايتديكندن دركاه الوهيتدن طردله
تكبرينك ضررينى كورديكنى بيانله دنيايه مغرور اولارق تكبر ايدنلرى منع ايتمك اوزره

﴿ وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوا اِلَّٓا اِبْلِيسَ ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل! ذكر ايت شول زمانى كه اوزمانده بز ملكلره « سز آدمه سجده
ايدك » ديدك . بو امريمز اوزرينه ملكلر تعظيم صورتيله سجده ايتديلر ، الا ابليس
سجده ايتمدى .]

﴿ كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ اَمْرِ رَبِّهٖ ﴾

[زيرا ؛ ابليس جندن ايدى ، ملكلردن دكلدى . بناءً عليه ؛ ربسنك امرندن
چيقدى واطاعتدن امتناع ايتدى .]

﴿ اَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ اَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِى ﴾

[ابليسك ربسنه عصياننى بيلديككز حالده اى اولاد آدم! سز آنى وذريتنى
بنم غيرى اولارق دوستلرمى اتخاذ ايدرسكز ؟]

﴿ وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ ﴾

[حالبوكه ابليس وذريتى سزك دشمنلريكزدر .]

﴿ وَبِئْسَ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا ﴾

[ظالملر ايچون اللهك دوستلغنى ابليسك دوستلغنه واللهك عبادتنى ابليسه طاعته
تبديل نه عجائب چيركين اولدى .]

يعنى ؛ حبيبم ! ذكر ايت شول زمانى كه اوزمانده بز آدم عليه السلامى كنديمزه
خليفه قيلوب علم وعرفاننى وخلافته استحقاقنى ملكلره كوستردكدنصكره آدمه سجده
ايتملرينى ملكلره امر ايتدك . بزم امريمزى ايشيدنجه ملكلر وقت كچيرمكسزين درحال
تعظيم صورتيله آدمه سجده ايتديلر ، انجق ابليس بر طاقم واهى اعتراضلره جرأتله سجده‌دن
امتناع وتكبرينى اظهار ايتدى . زيرا ابليس؛ هرنه قدر ملكلرك ايچنده بولونمش ايسه‌ده
كنديسى جندن ايدى وملكلرك هيئت مجموعه‌سنه سجده ايله امرده اوده داخل ايدى .
بناءً عليه ؛ سجده‌يه مخالفت ايدنجه فاسق اولدى وربسنك امرندن چيقدى. ابليسك حالى
بو اولونجه مخالفتنى بيليرده اى بنى آدم ! ابليسى وذريتنى اللهك دوننده دوستمى
اتخاذ ايدرسكز و آنك سوزينه آلدانيرده اللهه اعتمادى وعبادتى تركمى ايدرسكز ؟
حالبوكه ابليس وآنك ذريتى سزه دشمندرلر. شو حالده دشمنلرى دوست اتخاذ ايتمك سزه
لايق اولورمى ؟ الله تعالى‌يه بدل بوندن ظالملر ايچون ابليس نه چيركين بدل اولدى

وظالملرك اللهه عبادتی ابلیسه عبادته تبدیل ایتملری نه قدر فنا برشی اولدی وظالملر اللهك دوستلغنی ترك ایده‌رك ابلیسی دوست اتخاذ ایتمکده نه بویوك جنایت ایشله‌دیلر .

تفسیر خازنده بیان اولوندیغی وجهله ابلیس هرنه قدر ملكلردن استثنا اولونمش ایسه‌ده کندی جندندر، ملكلردن دکلدر . زیرا ؛ جندن اولدیغنی جناب حق بو آیتده صراحةً بیان بیوردی. بناءً علیه؛ ملكلردن استثنا اولوندیغی جهتله ملكلردن ظن ایتمك طوغرو دکلدر وذریتی اولدیغنی بیان ایتمك‌ده ملكلردن اولمادیغنه دلالت ایدر. چونکه ؛ ملكلرده ذریت یوقدر .

ابلیسك ذریتی نصل میدانه کلدیکنده اختلاف واردر. اصح اولان ارککی دیشیسنه تزوج صورتیله میدانه کلمسیدر وذریت میدانه کلدکجه بنی آدمه خصومت ایتمك اوزره هر بری بر وظیفه‌یه تعیین اولونور وظیفه‌سنی تمامیله ایفا ایدنجه بویوك شیطاندن مکافات آلیر ومقربیندن اولور . حضرت آدم بالعموم انسانلرك باباسی اولدیغی کبی ابلیس‌ده بالعموم شیطانلرك باباسیدر. جناب حق بو وبونك امثالی آیتلرده شیطانلرك انسانلره دشمن اولدیغنی صراحتله بیان ایتمشدر . چونکه ؛ انسانلر آره‌سنده واقع اولان فتنه‌لر وضلالتلر وفسق وفجورلر هپ شیطانك اغواسی ونفس اماره‌یه تبعیتله‌در. بناءً علیه ؛ انسانلره وعظ ونصیحت وعبرت مؤثره اولمق اوزره قرآنده ابلیسك عصیانی و تکبرینی حتی بنی آدمی اغوا و اغفال ایده‌جکنه دائر یمینی و انسانلری اضلال ایتمك اوزره قیامته قدر مهلت ایسته‌دیکنی متعدد آیتلرله بیان بیورمش وانسانلرك شرندن حذر ایتملری لزوم اولدیغنی توصیه ایتمشدر.

بو سوره‌ده دخی اصحابك فقراسنه حقارت نظریله باقارق ابلیس کبی تکبر ایدن کافرلره تنبیه وآنلرك تکبرلری‌ده ابلیسك تکبری کبی اولدیغنی وبو تکبره سوق ایدن شیطان اولوب شیطان ایسه قدیم بر دشمن اولدیغندن آنك اغفالاتنه آلدانمامق لازم کلدیکنی بیانله تکبرك نتیجه‌سی فلاکت اولدیغنی وشیطان کبی باب الٰهیدن طرد اولوناجقلرینی بیان ایتمك اوزره بو آیتله دخی ابلیسك وقعه‌سنی ذکر ایلمش وعداوتنك دواملی اولدیغنه اشارت ایچون عداوتی جملهٔ اسمیه اولارق ﴿وهم لکم عدوٌ﴾ جمله‌سی وارد اولمشدر. بناءً علیه؛ انسانلرك‌ده دوام اوزره شیطاندن احتراز ایتملری لازمدر .

*
* *

واجب تعالی ابلیسك عداوتنی بیاندنصکره جهالتنی بیان ایتمك اوزره ﴿ مَا اَشْهَدْتُهُمْ خَلْقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلَا خَلْقَ اَنْفُسِهِمْ وَمَا كُنْتُ مُتَّخِذَ الْمُضِلِّينَ عَضُداً ﴾ بیوریور .

[بن ابلیسی وذریتنی سموات وارضی ایجادده احضار ایتمدیکم کبی کندی ذاتلرینی خلق ایتدیکمده دخی حاضر بولوندورمدم و بن انسانلری اضلال ایتمکله مشغول اولان شیطانلری یاردیمجی اتخاذ ایتمدم . شو حالده سز آنلری نصل دوست اتخاد ایدرسکز ؟]

یعنی ؛ ابلیسك عداوتیله برابر ذاتنده دوست اولمغه لیاقتی‌ده یوقدر . زیرا ؛ بن ابلیسی وذریتنی یری و کوکلری خلق ایتدیکمده احضار ایتمدم. بناءً علیه؛ یرك و کوکلرك خلقتنده مدخللری اولمادیغی کبی جهالتلری‌ده واردر . کذلك کندی نفسلرینی خلق ایتدیکمده دخی آنلری حاضر بولوندورمدم . شو حالده بربرلرینك خلق اولونماسنك کیفیتندن خبرلری یوقدر . بناءً علیه ؛ نفسلرینك خلقتنه دخی جاهل اولدقلرندن دوست اتخاذ اولونمغه شایان دکلدر . زیرا ؛ حیل ودسائسدن وانسانلری اضلال ایتمکدن باشقه هیچ برشیئه اقتدارلری یوقدر. حالبوکه بن، بر طاقم ضلالت دریاسنه طالمش اولان شیطانلری ایشلرمده قوت ویاردیمجی اتخاذ ایدر اولمادم که سز آنلری بکا شریك قیلاسکز . چونکه؛ بن امورمده وملکمده تصرفده مستقلم . سز نصل اولیورکه آنلری دوست اتخاذ ایدر وآنلردن یاردیم بکلرسکز ؟

بیضاوینك بیانی وجهله بو آیتده جناب حق عالم مکوناتی خلق ایتمکده حاضر اولمادقلرینی بیانله عبادتده اشتراکه استحقاقلری اولمادیغنی بیان ایتمشدر . چونکه عبادتده اشتراك ؛ خالقیتده اشتراکی ایجاب ایتدیکندن خالق اولمایان معبود اولاماز وشیطانلری ذم ویاردیم طلب اولونمغه لیاقتلری اولمادیغنه اشارت ایچون ضمیر موضعنده (المضلین) اسم ظاهر اولارق ورود ایتمشدر. شو معنی ﴿ما اشهدتهم﴾ ده‌کی ضمیرك شیطانه وذریتنه راجع اولدیغنه نظراً‌در. اما ضمیر کافرلره راجع اولدیغنه نظراً **معنای آیت** : [بن کافرلری سموات و ارضك وکندیلرینك خلقتلرنده احضار ایدوب آنلردن یاردیم طلب ایتمدم . زیرا ؛ حبیبم ! بن دینمی تقویه وشریعتمی تأیید ایچون ارباب ضلالی قوت اتخاذ ایدر اولمادم . شو حالده آنلر

فصل اولیورکه سـکا « فقراء اصحابکی باشکدن طـاغیت . زیرا ؛ آنلرله برابر بولونمنی کندیمزه مناسب کورمدیکمزدن ایمان ایتمه‌یز . اکر بونلری طاغیتیرسه‌ك بز ایمان ایدرز . بزم ایمانمز سببیله دین اسلام قوت بولور » دیه‌رك کندیلرنده برقوت وعزت دعواسنده بولونورلر وبوکبی دعواده بولونمقدن حیا ایتمزلرمی ؟] دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی کافرلرك ابلیسه اتباع ایده‌رك فقرا اوزرینه تکبرلرینی ونتیجه‌سنك فنا اولدیغنی بیاندنصکره یوم قیامتك شدتلرینی بیانله تهدید ایتمك اوزره ﴿ وَيَوْمَ يَقُولُ نَادُوا شُرَكَائِىَ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ ﴾ بیوریور .

[ذکر ایت حبیبم ! شول زمانی‌که او کونده کافرلری تکدیر اولمق اوزره الله تعالی « ای کافرلر ! بنم شریکلرم اولدیغنی اعتقاد ایتدیککز وشـفاعت ایده‌جك ظنیله عبادت ایلدیککز معبودلریکزی چاغیرك » دیر .]

﴿ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ ﴾

[اللهك « چاغیرك معبودلریکزه » دیمسی اوزرینه مشرکلر معبودلرینه چاغیررلر ، فقط معبودلر مشرکلره جواب ویرمزلر .] چونکه ؛ هرکس کندی دردیله مشـغول اولدیغندن هیچ کیمسه‌نك دیکرینه جوابه اقتداری اولماز .

﴿ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ مَوْبِقاً ﴾

[وبز عابدلرله معبودلر آره‌سنده مهلك اولان آتشی خلق ایتدك .]

﴿ وَرَاَ الْمُجْرِمُونَ النَّارَ فَظَنُّوا اَنَّهُمْ مُوَاقِعُوهَا ﴾

[ومجرملر جهنم آتشنی کوردکلرنده ظن ایدرلرکه آنلر جهنمه داخل اولاجقلر .]

﴿ وَلَمْ يَجِدُوا عَنْهَا مَصْرِفاً ﴾

[وجهنمدن قورتولاجق برمکانده بولامیه‌جقلر .]

یعنی ؛ حبیبم ! ذکر ایت شول کونی‌که او کونده الله تعالی کافرلری تکدیر وعالمه رسوای ایتمك اوزره کافرلره « ای کافرلر ! دنیاده شیطانك سوزینه اتباع ایده‌رك بکا شریك اولدقلرینی باطل اولارق اعتقاد ایتدیککز معبودلریکزی چاغیرك . کلسونلر سزی عذابدن قورتارسونلر وسزك حقکزده شـفاعتده بولونسونلر . » دیمکله کافرلری توبیخ ایدر . بونك اوزرینـه کافرلر « یاردیم ایدك » دیه‌رك معبودلرینه چاغیریرلر . معبودلرده آنلره جواب ویرمزلر . زیرا ؛ جوابه اقتدارلری اولماز وبز آنلرله معبودلر آره‌سنده مهلك اولان جهنمك دره‌لرینی خلق ایدرز واو کناهکارلر جهنمه سـوق اولوندقلرنده جهنم آتشـنی کوررلر وظن ایدرلرکه آنلر جهنمله قاریشـوب جهنمده واقع اولاجقلر وبونی یقین اوزره بیلیرلر . وجهنمدن قورتولاجق بر محلده بولامازلر وجهنمه سوقه مأمور اولان ملکلر آنلری جهنمه قهراً وجبراً سوق ایدرلر .

فخر رازینك بیانی وجهله بو آیتده شرکا ایله مراد؛ **مطلقا کافرلرك باطل معبودلری اولدیغی کبی شیطانلر وذریتی اولمق احتمالی** ده واردر . زیرا آنلر ؛ شـیطانلرك اغفالاتیله امرلرینی اللهك امری اوزرینه تقدیم وترجیح ایتدکلرندن شـیطانلره عبادت ایتمش اولدقلری جهتله واجب تعالی یوم قیامتده « چاغیرك معبودلریکزه » دیدیکنده آنلرده « بز سوزیکزه باقدق وسزه تبعیت ایتدك وسزبزه برچوق وعدلر بیان ایتمشـدیکز ، هایدی قورتارك بزی عذابدن » دیمکله ندا ایدرلر . شیطانلر ایسه کندی دردلریله مشغول اولدقلری جهتله جواب ویرمزلر وجهنمه کیردکلرنده کافرلرله شیطان آره‌سـنده جریان ایده‌جك مخاصمه سـورهٔ ابراهیمده تفصیلاً بیان اولونمشدر [۱] یاخود مشرکلرك معبودلری ایله مراد ؛ **حضرت عیسی وملکلردر.** آنلره چاغیررلر و « بزه شفاعت ایدك » دیرلر . کرك حضرت عیسی وکرك ملکلر آنلرك چاغیرملرینه التفات ایتمزلر وحضرت عیسی جنته وملکلرده مقاملرینه کیرنجه کافرلرده جهنمده قرار ایدرلر. الله تعالی آره‌لرنده محل هلاك اولان جهنمی وجهنمك دره‌لرینی حائل قیلدیغی جهتله عابدلر باطل اولارق معبود طانیدقلری ذواتی برده‌ـا کوره‌مزلر . (موبقاً) (مهلکاً) معناسـنه‌درکه

[۱] جلد ۸ ، صحیفه ۲۱۳ .

آره‌لرنده خلق اولوناجه جهنمدر ویاخود بوراده (موبقاً) عداوت معناسنه اولدیغنه نظراً عابدلرله معبودلر آره‌لرنده عداوت خلق اولوناجغی بیاندر . بو آیتده « کافرلر جهنمه واقع اولاجقلرینی ظن ایتدیلر » دیمك « جهنمه کیره‌جکلرینی یقیناً بیلدیلر » دیمکدر . چونکه ؛ دفتر اعمالی هرکسه ویریلوب هرفرد کندی عملنه مطلع اولونجه کافرلر جهنمه کیره‌جکلرینی یقیناً بیلیرلر وجهنمدن قورتولمق ایچون برچاره‌ده بولامازلر .

*
* *

واجب تعالی کافرلرك کبر وغرورلرینك فسادینی امثلهٔ عدیده ایله ایضاح ایتدکدنصکره شبهه‌لرینك باطل اولدیغی ظاهر اولمش ایسه‌ده مجادله‌دن کیری قالمادقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِى هٰذَا الْقُرْاٰنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ وَكَانَ الْاِنْسَانُ اَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا ﴾ بیورییور .

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم که محقق شو قرآنده ناس ایچون محتاج اولدقلری هر مثالی بز بیان ایتدك ، حالبوکه انسان مجادله جهتندن هرشیدن چوق اولدی .]

یعنی ؛ اهل کفر جهنمدن قورتولمغه نصل یول بولابیلیرلر؟ البته بولامازلر. چونکه؛ ذاتمه یمین ایدرم که بز شو قرآنده ناسه طوغرو یوللری تمامیله آکلاتمق ایچون محتاج اولدقلری هرشیدن بر مثال کتیردك وبیان ایتدك که اومثاللر آچیقدن مقصدلرینی ایضاح وغفلتدن ایقاظ ایدر. لکن کافرلر اومثاللردن تنبه ایتمدکلری کبی ضروب امثالله متنصح‌ده اولمادیلر، بلکه باطل ایله حقه مقابله واهل حقله مکابره ومجادله‌دن کیری قالمادیلر. زیرا ؛ انسان مجادله جهتندن مخلوقاتك کافه‌سندن چوق اولدی وحقه قارشی عناددن چکینمه‌دیلر. شو حالده کافرلر جهنمدن نصل قورتولابیلیرلر ؟ البته قورتولامازلر ؟

تفسیر طبریده بیان اولوندیغی وجهله (صرفنا) (مثلنا) معناسنه‌در. یعنی « بز شو قرآنده هر مثالدن تمثیل ایتدك » دیمکله بوندن اول کچمش اولان کافرله مؤمنك محاوره‌سنه وباغچه‌نك خراب اولمسنه وحیات دنیانك زوالنه دائر مثاللره اشارت اولونمشدر . یاخود (صرفنا) (وعظنا واحتججنا) معناسنه‌در . یعنی « بز شو قرآنده انسانلره هردورلو

موعظه ایله وعظ وهر نوع دلیللرله احتجاج ایتدك وحجتلر کتیردك که تذکر ایتسونلر ومتعظ اولسونلر وقرآنه انتسابله الفت ایتدکلری کناهلردن واز کچسونلر » دیمکدر که ضروب امثال انسانلرك مصلحت ومنفعتلری ایچون اولدیغنه وجمله‌سی، غافل اولان کیمسه‌لری ایقاظه مصروف بولوندیغنه اشارت اولونمشدر .

بیضاوینك بیانی وجهله جدل ؛ باطل اولان شیئی التزامله خصومتدر. شو حالده جنس انسانده باطلی ارتکابله حقه قارشی اعتراض چوق اولدیغی بیانله جناب حق بو مثللو مثاللردن عبرت آلمیه‌رق باطلی ارتکاب ایدنلری بو آیتله ذم ایتمشدر .

*
* *

واجب تعالی انسانك مجادله‌یه حریص اولدیغی بیاندنصکره ناسه قرآن وقرآنی تبلیغ ایدن رسول کلدیکنده ایماندن منع ایدن اولمادیغی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَا مَنَعَ النَّاسَ اَنْ يُؤْمِنُوا اِذْ جَاءَهُمُ الْهُدٰى وَيَسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ اِلَّا اَنْ تَاْتِيَهُمْ سُنَّةُ الْاَوَّلِينَ اَوْ يَاْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قُبُلًا ﴾ بیورییور .

[ایمانك لزومنه دلالت ایدن دلیللر ناسه کلدیکنده ناسی ایماندن وربلرینه استغفاردن هیچ برشی منع ایتمدی ، الا اول کچن امتلره نازل اولان عذابك بونلره کلمسی ویاخود حیاتده اولدقلری حالده بربرینی متعاقب انواع عذابك کندیلرینه کلمسنی کوزه‌تملری مانع اولدی]

یعنی ؛ ناسه قرآن واحکام اسلامیه کلدیکنده معتقدات دینیه‌یی تصدیقله ایمان وکندیلرینك ایشله‌دکلری کناهلره توبه واستغفار ایتمکدن آنلری هیچ برشی منع ایتمدی ، الا امم سالفه‌ده ایمان ایتمدکلرینه بناءً جاری اولان عادتمز اوزره عذاب دنیویه‌نك ویاخود آچیقدن عذابك بربرینی متعاقب کلمسنی انتظار ایتملری مانع اولدی . چونکه ؛ ایمان ایتسه‌لر عذاب کلمز . شو حالده ایمان ایتمدیلر که عذابك کلمسنی بکلرلر . زیرا ؛ ایمانلرینه برمانع اولمادیغی حالده ایمان ایتمه‌ملری هرحالده برعذابك کلمسنی بکله‌مکدر .

طبريده بيان اولونديغی وجهله (قُبلاً) **انواع عذاب** ديمكدر، ياخود **آشكار اولەرق عذابك كلمسيدر**. وياخود فجئةً يعنی **خبرلری اولمقسزين آكسزين عذابك كلمسيدر**.

خلاصه ؛ قرآن و رسول الله كلدكدن صكره طوغرو يول تماماً بيان اولونديغی ايچون ناسی ايماندن و قصورلرينه استغفاردن بر مانع اولماديغی و اعتذار ايدەجك بر شيئك قالماديغی و كفرده دوام ايتدكاری صورتده بربرينی متعاقب عذاب دنيويەنك كلمسی محتمل اولديغی بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جملەسندندر .

*
* *

واجب تعالی كافرلرك ايمانلرينه بر مانع اولماديغنی بياندن صكره رسل كرامك وظيفەلری انذار و تبشير اولديغنی ورسوللر وظيفەلرينی ايفا ايتدكاری حالده كافرلرك مجادلەدن كيری قالمادقلرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ اِلاَّ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ ﴾ بيوريور .

[بز رسوللری كوندرمدك ، الا قوللريمزی تبشير و انذار ايدر اولدقلری حالده كوندردك .]

﴿ وَيُجَادِلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ ﴾

[كافرلر باطل ايله مجادله ايدرلركه او باطل ايله حقی ازاله ايلسونلر .]

﴿ وَاتَّخَذُوا اٰيَاتِي وَمَا اُنْذِرُوا هُزُواً ﴾

[آنلر بنم آيتلريمی و انذار اولوندقلری انواع عذابی استهزا و اكلنجه اتخاذ ايتديلر .]

يعنی ؛ بز رسوللريمزی وظائفدن هيچ بر وظيفه ايله كوندرمدك ، آنجق مؤمنلری عبادتلری اوزرينه ثواب ودنياده انواع فتوحات وفيوضات وآخرتده جنت و درجەلريله تبشير وكافرلری كفرلری و كناهلری اوزرينه ترتب ايدەجك انواع بليات وعقوبات وآخرتده جهنم و دركەلريله قورقوتمق وظيفەسيله كوندردك كه قوللريمزی طاعاته ترغيب ومعاصيدن تنفير ايتسونلر ورسوللر عبادك احوالنی اصلاح ايچون كوندرلدكلری حالده

شول كيمسەلر باطل ايله رسل كرامه خصومت و مجادله ايدرلركه آنلر كافر اولمشلردی وآنلرك باطلی ارتكابله حقه قارشی اعتراضدن مقصدلری او باطل ايله حقی كيدرسونلر و باطلی حقه غالب قيلسونلر وآنلر يالكز باطلی التزامله حقی ابطاله سعی ايتمكله دخی قناعت ايتمزلر ، بلكه بنم قدرتمه و حقه دلالت ايدن طوغرو يولی كوسترن آيتلريمی وانذار اولوندقلری انواع عذابی استهزالرينه و اويونجاقلرينه محل اتخاذ ايتديلر و او آيتلرك شاننه لايق اولمادق سحر ، شعر و اساطير كاذبه ديمك كبی بر طاقم هذيانلرده بولونديلر . بناءً عليه ؛ كافرلر رسل كرامك دعوتلرينه اجابت ايتمدكلری كبی تبليغ ايتدكلری آيتلردن دخی متنبه و متنصح اولماديلر . حالبوكه رسل كرامك كوستردكلری دليللری تدقيقله بالاختيار ايمان ايتملری لازم ايكن عكسنی التزام ايتديلر وباطل ايله حقه معارضەدن چكينمديلر . زيرا ؛ قسوت قلب وجهالت هر طرفلرينی احاطه ايتديكندن دليللری تدقيقله طوغرو يولی آراماديلر. بناءً عليه ؛ دنياده انواع اهانت وآخرتده انواع عذابه مستحق اولديلر .

خلاصه ؛ رسل كرامك وظيفەلری تبشير و انذار اولديغی وكافرلرك دائما حقی ازاله ايچون باطلی التزامله مجادله ايتدكلری وحقه دلالت ايدن آيتلری استهزا ايتمك عادتلری اولديغی بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جملەسندندر .

*
* *

واجب تعالی كافرلرك باطل ايله حقی ابطاله چاليشدقلرينی بياندنصكره انواع عذابه مستحق اولدقلرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِاٰيَاتِ رَبِّهِ فَاَعْرَضَ عَنْهَا وَنَسِيَ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ ﴾ بيوريور .

[ربسنك آيتلريله وعظ اولونوبده او آيتلری قبولدن اعراض ايدن وايشلەمش اولديغی كفری وسائر كناهلری اونوتان وآيتلری كوشهٔ نسيانه ترك ايدن كيمسەدن دها زياده ظالم كيم اولابيلير ؟ البته كيمسه اولاماز . چونكه ؛ تلاوت اولونان آيتلری قبولدن امتناع ايدوب بوندن اول اللريله كسب ايدەرك تقديم ايتمش اولدقلری كناهلری اونوتمق وتوبه ايله آنلرك عفونی ايستەمەمك جنايتك پك بويوكيدر.] بناءً عليه ؛ بومثللو جنايتلری

وانواع كفر وضلالی ارتكاب ایتمكدن زیاده ظالم كیم اولابیلیر ؟ و بر چوق كناهلری ارتكاب ایدنلر آیتلرك معنالرینی دوشونمزلر .

﴿ اِنَّا جَعَلْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِى اٰذَانِهِمْ وَقْرًا ﴾

[زیرا ؛ بز آنلرك قلبلری اوزرینه قرآنك معناسنی آكلامغه مانع پردهلر خلق ایتدك كه آنلر سوء اختیارلری نتیجهسی آكلامقدن وتذكر وتأملدن محرومدرلر و آنلرك قولاقلرینه آغیرلق خلق ایتدك كه قرآنی دیكلهمك وایشیتمكدن امتناع ایدرلر . بناءً علیه ؛ قرآنله عمله وامر ونهینه امتثاله موفق اولامازلر .] چونكه ؛ دائما قلبلری وقولاقلری كفریاته میل ایتدیكندن حقدن استنكاف ایتمك عادتلریدر .

﴿ وَاِنْ تَدْعُهُمْ اِلَى الْهُدٰى فَلَنْ يَهْتَدُوا اِذًا اَبَدًا ﴾

[واكر حبیبم ! سن آنلری هدایتدن عبارت اولان قرآنك احكامنی وفوز وفلاحلرینه سبب اولان دین حقی قبوله دعوت ایدرسهك سن دعوت ایتدیكك تقدیرده آنلر ابداً البته اهتدا ایتمزلر .] چونكه ؛ آنلرك قلبلرنده اولان قساوت وقولاقلرنده اولان آغیرلق آنلرك دین حقی قبوللرینه مانعدر . زیرا ؛ ارادهلرینی ایمانی قبول ایتمك جهتنه صرف ایتمزلركه حقی قبول ایتسونلر ولكن « رسول كلسه دعوت ایتسه ایمان ایدردك » دیهرك اعتذارلرینه میدان قالمامسی ایچون بز سنی كوندردك .

خلاصه ؛ آیات الٰهیهدن اعراض وایشلهدیكی كناهلری اونوتوب توبه ایتمهین كیمسهدن دها زیاده ظالم اولمادیغی وكافرلرك قرآنی ادراكه مانع قلبلرنده پرده وایشیتمكه مانع قولاقلرنده آغیرلق اولدیغی وهر نه قدر رسول الله طرفندن هدایته دعوت اولونورلرسه ده اهتدا ایتمیهجكلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جملهسندندر .

* *

واجب تعالی آیتلری قبولدن اعراض ایدنلرك اهتدا ایدهمیهجكلرینی بیاندنصكره آیتلره ایمان ایتسهلر كچمش كناهلرینی مغفرت ایدهجكنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِ ﴾ بیوربیور .

[حبیبم ! غفور اولان ربك تعالی رحمت ولطف واحسان صاحبیدر .]

یعنی ؛ ای رسول اكرم ! كافرلرك سنی تكذیبله شرك اوزره اصرارلری عذابك كلمسنی اقتضا ایدرسهده سنك ربك تعالی قوللرینك كناهلرینی تماميله ستر ایدیجی انعام واحسان صاحبیدر . بناءً علیه ؛ آنلر توبه و استغفار ایتسهلر ایدی ربك قبول ایدر وكناهلرینی عفو ایدردی . زیرا ؛ رحمت صاحبی ولطفی بولدر ولكن آنلردن استغفار اولمادیغندن ربكدنده عفو یوقدر .

قوللرینك كناهی چوق اولدیغنه اشارت ایچون مغفرته دلالت ایدن (الغفور) لفظی مبالغه صیغهسیله وارد اولمشدر . زیرا ؛ مغفرتك چوقلغی مغفرت اولونان كناهك چوقلغنی مستلزمدر وكناهلری مغفرت ورحمت اوزرینه مقدم اولدیغنه اشارت ایچون مغفرت ، رحمت اوزرینه تقدیم اولونمشدر . چونكه كناهی مغفرت ؛ دفع مضرت قبیلندن ورحمت ایسه جلب منفعت قبیلندن اولوب دفع مضرت جلب منفعت اوزرینه مقدم اولدیغی جهتله دفع مضرت قبیلندن اولان مغفرت تقدیم قیلنمشدر .

* *

واجب تعالی مغفرت ورحمت صاحبی اولدیغی بیاندنصكره رحمت الٰهیهسی جملهسندن اولارق اهل شرك وسائر عصیان صاحبلرینك عذابلرینی تأخیر ایتدیكنی بیان ایتمك اوزره

﴿ لَوْ يُؤَاخِذُهُمْ بِمَا كَسَبُوا لَعَجَّلَ لَهُمُ الْعَذَابَ بَلْ لَهُمْ مَوْعِدٌ لَنْ يَجِدُوا مِنْ دُونِهِ مَوْئِلًا ﴾ بیوربیور .

[اكر ربك تعالی آنلرك كسب ایتدكلری كناهلری سببیله آنلری مؤاخذه ایتمش اولسه ایدی بودنیاده آنلر ایچون عذابی تعجیل ایدر، اصلا زمان فوت ایتمزدی ولكن ربك تعالی رحمت واحسان صاحبی اولدیغندن آنلره مهلت ویرر ومساعده ایدر ، بلكه آنلر ایچون عذابلرینه تعیین اولونمش بروقت معین واركه او وقتده عذابله آنلر مؤاخذه اولونورلر واو وقتده نازل اولان عذابدن قورتولق ایچون الله ك غیری برملجأ ورجوع ایدهجك بر محل بولامازلر .] بناءً علیه ؛ اوزمان معذب اولاجقلردر .

﴿ وَتِلْكَ الْقُرٰى اَهْلَكْنَاهُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَعَلْنَا لِمَهْلِكِهِمْ مَوْعِداً ﴾

[ایشته شو آنلرك هرزمان كوردكلری عاد ، هود ، نوح ولوط قومنك قریه‌لری اهالیسنی ظلم وكفر ایتدكلری زمان اهلاك وآنلرك هلاكلری ایچون وقت معین خلق ایتدك . او وقتده البته اهلاك اولوندیلر .]

یعنی ؛ شو خرابه‌لرینی كوردكلری كویلرك اهالیسنی نصل ظلملری سببیله اهلاك ایتدك ایسه مكه مشركلرینی‌ده البته اهلاك ایدرز . شوقدركه آنلرك هلاكلری ایچون بر وقت معین خلق ایتدیكمز كبی بونلرك هلاكلری ایچون دخی بر وقت معین خلق ایتدك . البته او وقتده اهلاكمز محققدر . شوحالده بونلر عذابلرینك تأخیرینه مغرور اولماسونلر بصیرت اوزره بولونسونلر .

(موئلاً) **بلازمانی قورتولمق ایچون رجوع ایدیله‌جك محل وملجأ** در. یعنی « آنلره عذاب كلدیكنده قورتولمق ایچون بر ملجأ بولامازلر » دیمكدر . اهل مكه‌نك هلاكی آره صره وقوعبولان فتوحاتده اولمشدر .

خلاصه ؛ انسانلرك كسب ایتدكلری كناهلری سببیله درحال مؤاخذه ایتمش اولسه عذابلرینی تعجیل ایده‌جكی ولكن جناب حق رحمت صاحبی اولدیغی جهتله عذابلرینی تأخیر ایتدیكی وعذابلرینه بروقت معین خلق ایدوب اووقت كلدیكنده عذابدن قورتولمق ایچون برملجأ بولامیه‌جقلری وظلملری سببیله هلاك اولان قریه‌لركده وقت معینده هلاك اولدقلری و آنلرك هلاكلری بونلر ایچون عبرت مؤثره اولمق لازم اولدیغی بو آیتلردن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

* * *

واجب تعالی تكبر ایدنلرك كبرلرینك عاقبتنی بیاندنصكره موسی علیه السلامك علوّ قدریله برابر تكبر ایتمكسزین حضرت خضردن بیلمدیكی بعض لدنیاتی تعلم ایتدیكنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِفَتٰيهُ لَا اَبْرَحُ حَتّٰى اَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ اَوْ اَمْضِىَ حُقُباً ﴾ بیوریور.

[ذكر ایت حبیبم ! شول زمانی كه اوزمانده موسی علیه السلام خدمتجیسنه « ایكی دكزك برلشدیكی محله واصل اولمادقجه و یاخود سكسان سنه یول یورومه‌دكجه بن اوطوروب استراحت ایتمم » دییه‌رك خضری بولونجه‌یه قدر سیروسفر ایتمسنی قصد ایتدیكنی بیان ایتدی .]

بیضاوینك بیانی وجهله حضرت موسانك فتاسی ؛ **حضرت یوشع‌دركه** یوسف علیه السلامك اوغلو (افرائم) ك اوغلو (نون) ك اوغلودر . **حضرت موسانك خدمتنده بولوندیغی ایچون** فتی سی دینمشدر . بحرین ایله مراد ؛ **بحر فارس وروم‌در** . چونكه ؛ خضرله ملاقاتك اوراده نصیب اولاجغی وعد اولونمشدی . (حقباً) **اوزون مدت یاخود سكسان سنه‌در** . یعنی « دكزك برلشدیكی محله وارمق واكر واره‌مزسه چوق زمان سیروسفر ایدوب خضری بولونجه‌یه قدر اوتورمیه‌جغنه عزم ایتدی » دیمكدر .

بیضاوی وخازنك بیانلری وجهله حضرت موسانك خضری آرامسنك سببی شویله‌در : فرعونك وقبیله‌سنك هلاكندنصكره موسی علیه السلام بنی اسرائیله بلیغ بر وعظ ایدنجه بعض كیمسه طرفندن « یر یوزنده سندن اعلم بر كیمسه بیلیرمیسك ؟ » دنیلدیكنده موسی علیه السلامك « بیلمم » دیمسی اوزرینه جناب حق خضرك اعلم اولمسنی بیان ایدنجه موسی علیه السلام خضردن تحصیل علمه طالب اولوب نصل بولاجغنی جناب حقدن سؤال ایدر. واجب تعالی « زنبیلنه بر طوزلی بالق قویمسنی وروم دكزیله فارس دكزینك برلشدیكی یره قدر كیتمسنی و بالغی نره‌ده یتیررسه (غیب ایدرسه) خضری اوراده بولاجغنی بیانله موسی علیه السلامك خضره ملاقاتی تعیین ویوشعله برابر حضرت موسانك یوله چیقدیغنی وخضری بولونجه‌یه قدر یول یوروجكنه نیت ایتدیكنی جناب حق بوآیتده بیان بیوردی .

* * *

واجب تعالی خضری آرامق اوزره حضرت موسانك یوله چیقدیغنی بیاندنصكره كوتورمش اولدیغی بالغی یتیردیكنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِى الْبَحْرِ سَرَباً ﴾ بیوریور .

[موسى عليه السلام يوله چيقنجه وقتا كه خدمتجيسيله برابر ايكى دكزك برلشديكى محله واصل اولونجه بالقلرينى اونوتديلر . بناءً عليه ؛ بالق دكزه يولنى كرداب اولارق اتخاذ ايتدى .]

﴿ فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتٰيهُ اٰتِنَا غَدَاءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هٰذَا نَصَباً ﴾

[وقتا كه موسى عليه السلام وخدمتجيسى او محلى كچديلرسه موسى عليه السلام خدمتجيسنه « قوشلق طعاممزى كتير بزه ، ييه لم . محقق شو سفرمزده بز مشقته اوغرادق » ديدى .]

يعنى ؛ موسى عليه السلام يوشع ايله برابر تعريف الٓهى وجهله زنبيله بر طوزلى بالق قويدى و يوشعه «بالغى يتيرديككى بكا خبر وير» ديدى . يوله چيقديلر ، وقتا كه ايكى دكزك برلشديكى محله واصل اولديلرسه بالغى اونوتديلر . زيرا ؛ بالق ديرلدى دكزه كيتدى . حضرت موسى بالغى صورمغى و يوشع ده بالغك دكزه كيتديككى خبر ويرمكى اونوتديلر . بالق ايسه دكزه يول بولدى كيتدى . وقتا كه او محلى كچديلرسه حضرت موسى « كتير قوشلق طعاممزى ييه لم . محقق شو سفرمزده بز يورولدق » ديدى .

نعمت الله افنديك بيانى وجهله بالغى اونوتمه لرينك كيفيتى شويله در : دكزلرك اجتماع ايتديكى محلده بر پيكار باشنده استراحت ايچون أكلشدكلرنده حضرت موسى بر طاشى باشى آلتنه ياصدق ايده رك ياتار . يوشع آبدست آلير ، آبدست صويندن زنبيلك ايچنده كى بالغه طوقونمسيله صودن خارق العاده اولارق بالق ديريلير و دكزه كيدر و كيتديكى بر بالغك جسامتنه كوره يول اولور . يوشع بو حالدن تعجب ايدر . حضرت موسى قالقديغنده خبر ويرمكى نيت ايدرسه ده لحكمة الله اونوتور . حضرت موسى قالقار يوللرينه دوام ايدرلر بر كون بر كيجه كيتدكدنصكره قوشلق وقتى آيتده بيان اولونديغى وجهله قوشلق طعامى ايسته ينجه بالغك دكزه كيتديككى و كيتديكى محلك كمر كبى يول اولديغنى خبر ويرر . حضرت موسى دكزلرك برلشديكى يره كلنجه يه قدر يورولمامش ايدى . فقط مطلوبك بولونديغى محلى كچنجه يورولمش و يورولديغنى ده خبر ويرمشدر .

* * *

واجب تعالى بالغى اونوتدقلرينى بيلدكدنصكره بينلرنده جريان ايدن محاوره يى و كيرى

دوندكلرينى وخضرى بولدقلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ قَالَ اَرَاَيْتَ اِذْ اَوَيْنَا اِلَى الصَّخْرَةِ فَاِنّى نَسِيتُ الْحُوتَ ﴾ بيوريور .

[يوشع ، موسى عليه السلامه « كوردكمى شول زمانى كه او زمانده بز صخره يى قصد ايتمشدك . اوراده واقع اولان امر غريب حقنده نه بيورر ونه رأى ايدرسك ؟ زيرا ؛ بن بالغك حالنى سكا سويلمكى اونوتدم » ديمكله اونوتديغنى بيان ايتدى .]

﴿ وَمَا اَنْسَانِيهُ اِلَّا الشَّيْطَانُ اَنْ اَذْكُرَهُ ﴾

[«بكا بالغى اونوتدورمدى ، آنجق شيطان بالغك حالنى سكا ذكر ايتمه مى بكا اونوتدوردى»]

﴿ وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِى الْبَحْرِ عَجَباً ﴾

[« بالق دكزه عجيب صورتده يول اتخاذ ايتدى » .] —

﴿ قَالَ ذٰلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ ﴾

[موسى عليه السلام «يا يوشع ! ايشته سنك كورديكك غريب و عجيب حال بزم آراديغمز شيدر » ديمكله مطلوبك اوراده اولديغنه اشارت ايتدى .]

﴿ فَارْتَدَّا عَلَى اٰثَارِهِمَا قَصَصاً ﴾

[و محاوره اوزرينه موسى يوشعله برابر وقوعاتى حكايه ايده رك ايزلرى اوزرينه دونديلر .]

﴿ فَوَجَدَا عَبْداً مِنْ عِبَادِنَا اٰتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْماً ﴾

[و كيرى دونوب صخرۀ مذكوره يه كلنجه بزم قوللريمزدن بر قولمزى بولديلر كه او قولمزه بز كندى عندمزدن نعمت ويردك و بز آنى كندى عندمزدن بر علمله تعليم ايتدك كه او علم كتاب ويا براستاذدن تعلم واسطه سيله دكل ، بلكه بزم اكا بيلديرديكمز بعض اسرار واشيادن بعض شيئك لدنياتى آكا بيلديرمكدن عبارتدر .]

يعنى ؛ حضرت موسى « يورولدق كتير طعاممزى ييه لم » دينجه بالغك دكزه كيتديكى يوشعك خاطرينه كلير . بالقدن كورمش اولديغى حال عجيبى حكايه يه باشلاروديركه « ياموسى !

كوردكمی بزدكز كنارنده‌پيكار باشنده‌كی طاشه كلوب‌سن‌اوراده استراحت‌ايچون ياتديغكده نم آبدست صويندن صيچراياتلرك بالغ، طوقونماسيله بالق دكزه كيتدی و كيتديكی محل كنديته كوره يول اولدی . بونی سزه خبر ويره‌جك ايكن بن بالغك احوالنی وسزه خبر ويرمكی اونوتدم. بكابونی‌وسكا خبرويرمكی آنجق شيطان اونوتدوردی. چونكه اونوتولاجق برشی دكلدر . زيرا ؛ كونلرجه طوزلانمش بالغك حيات بولوب دكزه عجيب بر يول طوتوب كيتمسی اونوتولاجق برشی دكل ايكن بونی اونوتمقلق آنجق شيطاندندر » ديمكله وقوعاتی كورديكی كبی حكايه ايدنجه موسی عليه‌السلام ممنون اولدی و « يايوشع ! ايشته شوسنك كورديكك امر غريب بزم آراديغمز شيدر وبو مسافرتدن مقصدمز آنده‌در . چونكه؛ علم تحصيل‌ايتمك ايچون آراديغمز ذاتی اوراده بولاجغز دونه‌لم كيری‌يه »ديدی. كمال مسرتله كلدكلری يوله وقعه‌يی حكايه ايده‌رك دونديلر و كيتدكلری ايزلرندن كيری كلديلر واوراده بزم خاص قوللريمزدن برينی بولديلر . خضرك او طاش يانىنده نمازله مشغول اولديغی حالده بولدقلری مرويدر واو قولمزه كندی عندمزدن نعمت ويردك و كندی لدنيامزدن بزه مخصوص اولوب بز بيلديرمه‌نجه كيمسه‌نك بيله‌ميه‌جكی بعض مغيباته آكا علم ويردك وبعض اشياده، ظاهرده كورولديكنك خلافنده‌كی حكمتلری اكا اوكرتدك .

موسی‌عليه‌السلام خضری كورونجه سلام ويرر . خضر نره‌لی وكيم اولديغنی سؤال ايدوب حضرت موسی ذاتی‌تعريف ايتديكنده « ياموسی! علم‌جهتندن تورات‌ومشغوليت جهتندن بنی اسرائيل سكا كافی دكلمی ؟ » ديمسی اوزرينه موسی عليه‌السلام امر الٰهی اوزرينه كلديكنی خبر ويرر .

تفسيرخازنده بيان اولونديغنه نظراً خضرك اسمی (بليا) در و كنيه‌سی (ابوالعباس) در وكنديسی بر پادشاه‌زاده‌در. دنيا اموريی تركله زهدوتقوی يولنی‌طوتديغی‌جهتله جناب‌حق بعض الطاف الٰهيه‌سيله تلطيف ايتمشدر . حتی اوتورديغی بر خارقه اولارق درحال ياشاروب چمن اولديغندن **خضر** اسمی كنديته لقب اولمشدر . (ابوهريره) حضرتلرينك رسول‌اللّهدن عين‌مآلده روايت ايتديكی برحديثلرده (خضر)؛ لقبی اولديغی تأييد ايتمشدر .

*
* *

واجب‌تعالی خضری بولدقلرينی بياندن‌صكره خضرله بينلرنده جريان ايدن محاوره‌يی و موسی عليه‌السلامك تعليم علم ايچون خضردن استيذان ايتديكنی بيان ايتمك اوزره

﴿ قَالَ لَهُ مُوسٰى هَلْ اَتَّبِعُكَ عَلٰى اَنْ تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْداً ﴾ بيورييور .

[موسی عليه‌السلام خضره « سنك صواب وطوغرو اولارق تعليم اولونديغك علمدن بكا تعليم ايتمك اوزره بن سكا اتباع ايده‌يمی؟ » ديمكله خضرك صحبتنده بولونمسنی استيذان ايتدی .]

﴿ قَالَ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِىَ صَبْراً ﴾

[موسی‌عليه‌السلامك طلب واستيذانی اوزرينه خضر ديدی‌كه : « ياموسی! سن بنمله البته صبره قادر اولامازسك » .]

﴿ وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلٰى مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْراً ﴾

[«وسرينه مطلع‌اولماديغك وخبرينی احاطه‌ايده‌مديكك شيئه نصل‌صبرايده‌بيليرسك؟ زيرا ؛ ظاهرده شريعتكه مخالف وباطنده اسرار و حكمتنه واقف اولماديغك شيئه صبر ايده‌بيلمك مشكلدر » ديمكله كنديته رفاقتك صوك درجه صبره محتاج‌اولديغنی بيان‌ايتدی.

﴿ قَالَ سَتَجِدُنِى اِنْ شَاءَ اللّٰهُ صَابِراً وَلَا اَعْصِى لَكَ اَمْراً ﴾

[موسی عليه‌السلام خضرك صبر وتوصيه‌سی اوزرينه « ان‌شاءالله سن بنی صبر ايدر بولورسك وبن سكا هيچ بر امرده عصيان ايتمم وامركدن چيقمام » ديمكله‌صبرايده‌جكنه قوياً وعد ويردی .]

﴿ قَالَ فَاِنِ اتَّبَعْتَنِى فَلَا تَسْئَلْنِى عَنْ شَىْءٍ حَتّٰى اُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْراً ﴾

[موسی عليه‌السلامك اصراری اوزرينه خضر « ياموسی ! اكر سن بكا اتباع ايدرسه‌ك بن سكا خبر ويروب حقيقتنی بيان ايدنجه‌يه قدر بكا هيچ برشيدن سؤال‌ايتمه» ديمكله اتباعده بعض شرائط درميان ايتدی .]

يعنی ؛ موسی عليه‌السلام كمال ادب وتواضعی التزامله خضره « طرف الٰهيدن سنك

تعلیم اولوندیغك علمدن بعض حقایقی بکا تعلیم ایتمك اوزره بن سکا اتباع ایده‌بیلمه‌می مساعده ایدرمیسك ؟ » دیدی . بو استیذان اوزرینه خضر حضرت موسایه « یا موسی کمال درایت و حذاقتکله قواعد دینیه‌یی و معالم شرعیه‌یی وضع ایدوب ظالمدن مظلومك انتقامنی آلمق وسیاست مملکت وتدبیرامور ملت ومنازل خصوصلرینه فوق العاده مهارتکله برابر سن بنمله کوره‌جکك عجائبه صبره البته مقتدر اولامازسك . زیرا ؛ ظاهر شریعته مخالف وتوراتك احکامنه مباین کوردیکك شیلره رسالتك وشریعتك ایجابی البته سن ظاهرینه باقارق اعتراض ایدرسك . علمنی ولدنیاتنی احاطه ایده‌مدیکك خبرینه وحکمتنه واقف اولامادیغك شیئه نصل صبر ایدرسك ؟ البته صبر ایده‌مزسك . چونکه ؛ بو نوع علم سزه وحی اولونمامشدر . اما بنم حالم سکا قیاس اولونماز . زیرا ؛ ربم بکا بر طاقم عجائب واسراره علم ویردی . بن آنلرك حقیقت وحکمتنی بیلدیکم جهتله مقتضاسنی ایشلرم » دیمکله موسی علیه السلامی اتباعدن منع ایتمك ایسته‌دی . حضرت موساده اعتذار ایتدی و « مشیت الٰهیه بنم صبر ایتمه‌مه تعلق ایدرسه بنی صبر ایدیجی بولورسك وبن هیچ برشیده سکا عصیان ایتمم » دیمکله هرحالده اتباع ایتمکه آرزوسنی اظهار ایتدی . حضرت موسانك بو آرزوسنی کورونجه خضر توصیه صورتیله دیدی که « اکر سن بکا اتباع ایدرسه‌ك بن حقیقتی سکا خبر ویرنجه‌یه قدر ظاهر شریعتکه مخالف بندن صادر اولان شیلردن سؤال ایتمه . زیرا ؛ بن آنك لدنیاتنی کمالیله سکا ایضاح ایدر وآندن قلبکه عارض اولان اضطرابی ازاله ایدرم » .

بیضاوینك بیانی وجهله موسی علیه السلام اولوالعزم رسل کرامدن اولدیغی حالده کندینك مرتبه‌سندن آشاغی اولان خضردن علم تعلیمنی ایسته‌مسی رسالتنه منافی دکلدر . زیرا ؛ رسولك علمی اصول دینه وفروع اعماله وشریعتك احکامنه اولور والله‌ك وحی ایتدیکی هرشیئی بیلیر وامتنه تبلیغ ایدر . اما امور دیندن اولمایان واحکام شریعتك خارجی اولان بعض لدنیاتی بیلمه‌مسنده ومرتبه‌ده کندندن آشاغی اولان کیمسه‌دن تعلم ایتمسنده بر بأس یوقدر . ایشته شو اساسه بناءً حضرت موسی رسول اولدیغی حالده بیلمدیکی بعض حقایقی اوکرنمك مقصدیله تواضع ایده‌رك نفسنی او مثللو اسراره واقف دکل عد ایده‌رك خضرك صحبتنده بولونماسنی خضردن استیذان ایتدی . موسی علیه السلام

تلمیذله استاذ آره‌سنده لازم اولان آدابه رعایت دخی ایتدی . برنجیسی ؛ ذاتنی خضره تابع قیلدی وتابع اولمسنه مساعده ایسته‌دی . ایکنجیسی ؛ « بکا علم تعلیم ایدرمیسك ؟ » دیمکله نفسنی مطلوبی اولان علمدن بی‌خبر عد ایتدی . اوچنجیسی ؛ خضردن طلب ایتدیکی علم ، خضرك علمندن بعضیسی اولدیغنه اشارت ایتدی . دردنجیسی ؛ خضردن ارشاد طلب ایلدی . بشنجیسی ؛ تلمیذك استاذینه تسلیمیتی لازم اولدیغنی بیان ایتدی وبونلرله معلم ایله متعلم آره‌سنده رعایتی لازم اولان آدابه اشارتله استاذه حرمتك لزومنی بیان ایلدی .

*
* *

واجب تعالی حضرت موسی ایله بینلرنده واقع اولان مقاوله‌یی بیاندنصکره رفاقت ایده‌رك یوله چیقدقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَانْطَلَقَا حَتّٰٓى اِذَا رَكِبَا فِى السَّفِينَةِ خَرَقَهَا ﴾ بیورییور .

[خضر موسی علیه السلامله صحبته موافقت ایده‌رك ایکیسی برابر دکز کنارینه بر کمی آرامق اوزره کیتدیلر واوراده بولدقلری بر کمی‌یه بیندیلر . خضر بیندکلری کمی‌یی دله‌لدی .]

﴿ قَالَ اَخَرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ اَهْلَهَا ﴾

[موسی علیه السلام خضرك شو معامله‌سنی غیرك حقوقنه بغیر حق تجاوز وفضولی اضرار ایتمك کوروب بو معامله شریعتنه مخالف اولدیغی جهتله نهی عن المنکر اولمق اوزره خضره دیدی که « سن کمی اهالیسنی صویه باتیرمق ایچونمی کمی‌یی دله‌لدك ؟ »]

﴿ لَقَدْ جِئْتَ شَيْـًٔا اِمْرًا ﴾

[« والله‌ه یمین ایدرم که سن بر امر منکر وسولیه‌جك برشی ایشله‌دك وسبب شرعیسی اولمقسزین برچوق جماعتی باتیرمق ایسته‌دك » دیمکله خضره اعتراض ایتدی .]

﴿ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِىَ صَبْرًا ﴾

[موسی علیه السلامك بو اعتراضنه قارشی خضر « بن سکا بنمله برابر البته صبره قادر

اولامازسك ديمدم‌مى » ديمكله بينلرنده اولان مقاوله‌يى خاطرلاتدى واونوتماسى لازم اولديغنه اشارت ايتدى .]

﴿ قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرْهِقْنِي مِنْ اَمْرِي عُسْرًا ﴾

[موسى عليه‌السلام خضره ويرمش اولديغى عهدينى تذكر ايده‌رك « نسيانم سببيله بنى مؤاخذه ايتمه وبنم سكا اتباعم بيلمه‌ديكم بعض اسراره واقف اولمق ايچوندر. شو حالده بنم شو امرمدن هر طرفنى كوجلك ايله احاطه ايدوب قاپاتمقله بنى منع ايتمه. يعنى شو تحصيل علمى بكا كوجلشديرمه و تسهيل ايت كه بن تحصيلدن قالمايايم » ديمكله اعتذارينى دوشه‌دى واونوتديغنى ذكرله نسيان اوزره حكم ترتب ايتميه‌جكنى بيان ايتدى .]

تفسير خازنده بيان اولونديغى وجهله خضر كمى‌يى دلمش ايسه‌ده خارق العاده اولارق صو كيرمه‌مشدر، ياخود حضرت موسى درحال خرقه‌سنى طيقامشدر وياخود خضرك قيرديغى محل صودن يوقاروده كمينك كوپشته تحته‌سى اولديغندن صودن ضرر كورولمه‌مشدر . بو حال، حضرت موسى ايله خضر آره‌سنده جريان ايدوب كمى اهاليسنك خبرلرى اولماديغى آكلاشلمقده‌در . چونكه؛ اهالى طرفندن مداخله اولونديغنه دائر آيتده صراحت يوقدر. اگر بو حاله واقف اولسه‌لردى آنلر طرفندن دخى تلاش كوستريله‌جكى شبهه‌سز ايدى .

*
* *

واجب تعالى كميده جريان ايدن احوالى بياندنصكره حضرت موسانك اعتذارينى خضرك قبول ايدوب كميدن چيقدقدنصكره يوللرينه دوام ايتدكلرينى وايكنجى وقعه‌لرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَانْطَلَقَا حَتّٰى اِذَا لَقِيَا غُلَامًا فَقَتَلَهُ ﴾ بيوريور .

[ايكيسى برابر كميدن چيقديلر يوللرينه كيتديلر ، حتى بر اوغلان چوجغنه تصادف ايتديلر . خضر او چوجغى قتل ايتدى .]

﴿ قَالَ اَقَتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا نُكْرًا ﴾

[چوجغى بلا جرم قتل، شريعت موسايه مخالف اولديغندن خضرك خلاف شريعت حركتنى كورونجه درحال اعتراضه قيام ايده‌رك ديدى كه « اى خضر! سن كناهدن طاهر وقتل

ايتديكى بر نفس اولوبده مقابلنده قصاص اولمقسزين معصوم بر نفسى‌مى قتل ايتدك؟ اللهه يمين ايدرم كه سن بر شئ منكر كتيردك.] زيرا ؛ صبيدن بر كناه صدور ايتمدى وبزه قارشى بر قصوروى‌ده يوقدر وبر نفس قتل ايدوب قصاص‌ده لازم كلمدى . خلاصه بر شخصى قتل ايتمك؛ ياقتل ايجاب ايدن بر جرمله ويا قصاصله اولور . بونده ايكيسى‌ده يوقدر» ديمكله حضرك شوايشنى بر امر منكر عد ايتدى .

اون آلتنجى جزؤ

﴿ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكَ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴾

[موسى عليه‌السلامك شو اعتراضنى ديكله‌دكدنصكره خضر سوزه باشلادى وديدى كه « بن سكا بندن كوره‌جكك امور غريبه‌يه بنمله برابر صبره البته مقتدر اولامازسك ديمدم‌مى؟] بوندنصكره بنمله سنك بينمزده دوام ممكن دكلدر. براق بنى ذهنمى قاريشديرمه » دينجه :

﴿ قَالَ اِنْ سَاَلْتُكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَاحِبْنِي قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّي عُذْرًا ﴾

[موسى عليه‌السلام خضرك سوزينه قارشى رفقله سوزه باشلادى و « اگر بوندنصكره بن سكا بر شيدن سؤال ايدرسه‌م بنمله رفاقت ايتمه. زيرا ؛ بنم طرفمدن عذره بالغ اولدك. چونكه ؛ ايكى دفعه ايشكه مداخله واعتراض ايتديكمدن بنمله رفاقت ايتمه‌مكده معذورسك» ديمكله تكرار اعتذار ايتدى.] وخضرده اعتراضنى قبول ايده‌رك اوچنجى رفاقته موافقت ايلدى .

تفسير خازنده بيان اولونديغنه نظراً چوجق غايت كوزل وهنوز بالغ اولمامش ديكر چوجقلرله اوينار ايكن قتل ايتمشدر . قتلك كيفيتى ؛ باشنى ديواره ووروب قتل ايتديكى مرويدر وچوجقدن قتلنى ايجاب ايدر بر كناه صادر اولماديغنه اشارت ايچون حضرت موسى چوجغى ذكيه يعنى كناهدن طاهر اولمقله توصيف ايتمشدر. رسول اللهك « برادرم موسايه الله رحمت ايتسون. خضردن اوتانديغنه بناءً بردخى سؤال ايدرسه‌م بكا رفاقت ايتمه ديمسه‌ده بر آز مكث ايتمش اولسه ايدى دها پك چوق عجائب كوروردى » بيورديغى مرويدر.

*
* *

واجب تعالی ایکنجی معاهده‌لرندنصکره رفاقتلرینی و بینلرنده جریان ایدن محاوره‌لرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَانْطَلَقَا حَتّٰى اِذَا اَتَيَا اَهْلَ قَرْيَةٍ اِسْتَطْعَمَا اَهْلَهَا فَاَبَوْا اَنْ يُضَيِّفُوهُمَا فَوَجَدَا فِيهَا جِدَاراً يُرِيدُ اَنْ يَنْقَضَّ فَاَقَامَهُ ﴾ بیوریور .

[چوجنی قتلدنصکره تکرار مقاوله ایده‌رك خضر وموسی علیه‌السلام برابر کیتدیلر. حتی بر قریه اهالیسنه کلدیلر. اهل قریه‌دن طعام ایسته‌دیلر. قریه اهالیسی آنلری مسافر ایتمکدن امتناع ایتدیلر. او قریه‌ده ییقلمغه میل ایتمش و بر طرفنه اکلمش بر دیوار بولدیلر. خضر اودیواری طوغرولتدی .]

﴿ قَالَ لَوْ شِئْتَ لَتَّخَذْتَ عَلَيْهِ اَجْراً ﴾

[موسی علیه‌السلام خضره « ایسته‌مش اولسه ایدك شو دیوار اوزره اجرت آلیردك . مادام‌که قارنمز آچدر ، طعامه احتیاجمز واردر . آنلرده بزه طعام ویرمه‌دیلر وانسان عملنه اجرت ایسته‌مك مشروعدر . نه اولوردی دیواری اجرتله طوغرولتسه‌ك ده قارنمزی طویوره‌ق ؟ » دیمکله دیواری مجاناً طوغرولتدیغنی موافق کورمدی .]

﴿ قَالَ هٰذَا فِرَاقُ بَيْنِى وَبَيْنِكَ ﴾

[موسی علیه‌السلامك اعتراضی اوزرینه خضر « ایشته شو سوزك سنکله بنم بینمزده مفارقته سببدر .] زیرا ؛ کوردیکك عجائب اوزرینه صبر ایده‌مدك اوچ دفعه مقاوله وقوعبولدیغی حالده هیچ برنده صبر ایده‌مدك . بناءً علیه ؛ آیرلمق زمانی کلمشدر » دیدی .

﴿ سَاُنَبِّئُكَ بِتَاْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْراً ﴾

[خضر مفارقت لازم کلمش ایسه‌ده مفارقت ایتمکسزین « یا موسی! صبر ایده‌مدیکك شیلرك تأویلنی سکا خبر ویره‌یم که آنلرده اولان اسرار خفیه‌یی وحکمت عجیبه‌یی بیله‌سك وافعال الٰهیه‌نك هر برنده انسانلرك ادراك ایده‌مدیکی برچوق حکم غریبه اولدیغنی امتکه بیان وبونلری برر مثال اولارق ایراد ایده‌سك » دیدی .]

بیضاوی ومدارکده بیان اولوندیغی وجهله مسافر اولمق ایسته‌دکلری قریه ؛

(انطاکیه) ویاخود (ایلهٔ بصره) در . قریه اهالیسی مسافر سومدکلرندن بونلری مسافر ایتمدکلری کبی قارنلرینی طویوره‌جق اکمك ده ویرمدیلر .

قارنی آچ اولان مسافرك اکمك ایسته‌مسی مشروع ومسافر قبول ایتمك انسانلر آره‌سنده اسکی بر عادت اولوب قبول ایتمه‌ینلرك لوم اولونمغه شایان اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر . خضرك دیواری طوغرولتدیغنك کیفیتنده اختلاف وارسه‌ده اصح اولان دیواری الیله خارق العاده اولارق طوغرولتمسیدر. یعنی النی دیواره سورمسیله دیوار طوغرولمشدر. بوکبی خارقه‌لر طبیعتك فوقنده باذن الله اولور شیلردندر .

فخر رازینك بیانی وجهله حضرت موسی ایله خضر آره‌سنده جریان ایدن اوچ مسئله‌نك حقیقتی؛ انبیا عندنده احکامك، اسباب ظاهره اوزرینه بنا اولونمسی واللهك احسان ایتدیکی علم ایجابی خضر عندنده اسباب خفیه اوزرینه مبتنی اولمسیدر . بناءً علیه ؛ حضرت موسی برنجی مسئله‌نك ظاهرینی بلا اذن غیرك ملکنده تصرف واضراردن عبارت اولوب بوایسه جائز اولمادیغی نظر اعتباره آلارق اعتراض ایتمش وخضرده اسباب حقیقیه‌یی نظر اعتباره آلارق کمی‌یی دلمشدر . کرچه کمی‌یی دلمك صاحبلرینه ضرر ایسه‌ده منفعتلری بالکلیه فوت اولمامشدر . اما کمی صاغلام اولسه آللرندن تماماً چیقه‌جق وضرر کلی‌یه دوچار اولاجقلردی. شو حالده « ضرران جمع اولورسه اهونی اختیار ایتمك لازمدر » قاعده‌سنه توفیقاً ضررك اهونی اولان کمی‌یی دلمك جهتنی اختیار ایتمشدر. دیکر ایکی مسئله‌ده دخی حال بویله‌در .

هر شیئك لدنیاتنه واقف اولمق عباد ایچون ممکن اولمادیغندن عبادك احوالنی اصلاح ایچون نازل اولان شریعتلرده معتبر اولان؛ اسباب ظاهریه‌در ، اسباب خفیه دکلدر . بناءً علیه عباد ؛ اسباب ظاهریه اوزرینه احکامی بنا ایتمکله مکلف اولور ، اسباب خفیه آرامقله مکلف دکلدر . اما اللهك دیله‌دیکی قولنه بعض خفایایی بیلدیرمسی عمومك مطلع اولمسنی ایجاب ایتمز . ایشته خضر حضرتلری ده اسباب خفیه‌دن بعضیسنه مطلع اولان ذوات جمله‌سندندر. بناءً علیه؛ انسان اسباب خفیه آرامقله مکلف اولمادیغی کبی مسئول ده اولماز.

*
* *

واجب تعالی اوچ مسئله‌ده اولان اسباب خفیه‌یی حضرت موسی علیه‌السلامه ذکر

ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ فَأَرَدْتُ أَنْ أَعِيبَهَا وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا ﴾ بیوریور .

[اما بنم دلدیکم کمی بر طاقم فقرا کیمسەلرکدر . کمیدن باشقه بر اسباب تجارتلری اولمادیغندن کمی واسطەسیله دکزدە عمل ایدر وتجارتله مشغول اولور و آنك تجارتیله تعیش ایدرلر. بناءً علیه ؛ اللهك الهامی واذنیله بن آنی عیبلامق ایستەدم ودلدم . حالبوکه آنلرك آرقەلرنده ویاخود اوکلرندەکی وارەجقلری یردە بر ظالم پادشاه وار . عیبدن سالم اولان هر کمی یی غصب طریقیله آلیور . شو حاله نظراً بن آنی عیبلادم که او ظالم ملك اللرندن کمی یی آلمسون وفقرانكماللری اللرنده قالسون .] کرچه کمی یی دلمك آنلر حقندە ضرر ایسەدە کمینك بالکلیه اللرندن چیقمەسنە نسبتله اهون اولدیغندن کمی یی دلمك حقلرنده عین منفعت اولمشدر .

خازن ، ابوالسعود وقاضینك بیانلرینه نظراً کمینك صاحبلری اون قارداش اولوب بشی ؛ کور ، طوپال وعلیل الوجود اولارق اوطوررلر ، دیکر بشی ؛ صاغلام کمیدە ایشلرلر هم کندیلرینی همدە علیل اولان قارداشلرینی بسلر اولدقلری مرویدر .

بو آیت ؛ الندە بر مقدار مالی اولوب فقط زنکین اولمایان کیمسەیه مسکین دیمك جائز اولدیغنه دلالت ایدر. زیرا ؛ کمینك صاحبلرینی جناب حق مسکین عنوانیله ایراد ایتمشدر.

* * *

واجب تعالی ایکنجی مسئلەنك سبب خفیسنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَأَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ فَخَشِينَا أَنْ يُرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا * فَأَرَدْنَا أَنْ يُبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِنْهُ زَكَاةً وَأَقْرَبَ رُحْمًا ﴾ بیوریور .

[اما بنم قتل ایدوبدە یا موسی ! سنك اعتراض ایتدیکك اوغلان چوجغنه کلنجه : آنك آناسی وباباسی مؤمن اولدیلر . آنلر مؤمن اولونجه بز بو چوجغك کفر ایله طغیانله

آنلری احاطه ایدوب اطرافلرینی چویرمسندن قورقدق . زیرا ؛ چوجق کافر اولاجق وابوینی کفره تشویق ایدەجك وابوینیدە چوجغه کثرت محبتلرندن ناشی چوجغك کفرینه اشتراك ایتمك قورقوسنه بناءً بز چوجغی اولدوردك. کرچه چوجغك قتلی ابوین حقندە ضرر ایسەدە چوجغك حیاتدە قالارق آنلری کفره صوقمق ضررندن اهوندر. ایشته حقلرنده ملحوظ اولان شو ایکی ضرردن اهوننی اختیار آنلر حقلرنده عین منفعت اولدیغندن آنلرك ربلری بو چوجقدن دها خیرلی وطاهر ومرحمت جهتندن آناسنه وباباسنه دها یقین بر چوجغه تبدیل ایتمسنی مراد ایتدك .] کرچه چوجغك قتل اولوندیغی زمان قتلنی ایجاب ایدر قصوری یوق ایسەدە بالغ اولدیغندە بر چوق مفسدته وبالخاصه ابویننك کفرلرینه سبب اولاجغنی بیلدیکی ایچون جناب حق قتلنی امر ایتمشدر . قتل اولونان چوجقدن دها خیرلی ودها مرحمتلی بر چوجغی آنك یرینه احسان ایدەجکنی وعد ایتمش وروایت موثوقەیه نظراً بو چوجق قتل اولوندقدن صکره الله تعالی آنلره بر قیز ویرمش واو قیز بر نبی یه نکاحلانمش وآندن بر نبی میدانه کلەرك او نبی سایەسندە بویوك بر امت اهتدا ایتمشدر .

* * *

واجب تعالی اوچنجی مسئلەنك سبب خفیسنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا ﴾ بیوریور .

[واما بنم طوغرولتدیغم دیوار او مدینەدە یعنی شهردە موجود ایکی یتیمك ایدی واو دیوارك آلتندە آنلر ایچون مدفون بر خزینەلری واردی وبابالری صلحادن مؤمن موحد دائما حقه توجه ایدر وهر ایشنی ربنه حواله ایدردی .]

﴿ فَأَرَادَ رَبُّكَ أَنْ يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي ﴾

[چوجقلر یتیم وپدرلری صالح اولونجه ربك تعالی آنلرك یتیملکدن چیقوب سن

رشده بالغ وفکر سلیم ورأی وتدبیر صاحبلری اولدقلرنده ربکدن احسان اولارق خزینه‌لرینی کندی اللریله چیقارملرینی اراده و بکا دیواری طوغرولتمنی امر ایتدی که خزینه‌لری محفوظ قالسون، اجنبی اله کچمکله ضایع اولماسون و بن شو ایشله‌دیکم شیلری رأی وتدبیرمله ایشله‌مدم، بلکه جناب حقك امریله ایشله‌دم وامر الهی‌یه امتثاله مجبورم.] کرچه دیواری طوغرولتمقده بنم چکدیکم مشقت بکا ضرردر ولکن آنلرك خزینه‌لرینك ضایع اولمسی دها زیاده ضرر اولدیغندن اهون ضرر اولان مشقتله امر اولوندم.

﴿ ذٰلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا ﴾

[« ایشته شو بیان اولونان اسباب خفیه یاموسی! سنك صبرینه قادر اولامادیغك شیلرك تأویلیدر »] دیمکله خضر حضرت موسی‌یه رفاقتنده وقوعبولان حادثاتك اسباب خفیه‌سنی علی وجه التفصیل بیان بیورمشدر.

قاضی وخازنك بیانلری وجهله یتیملرك اسملری (اصرم) و (صُرَيم) وپدرلرینك اسمی ده (کاشح) ویاخود (دخبسون) در. کنزله مراد؛ **آلتوندن بر لوحه‌در** که آنده « قدره ایمان ایدوبده حادثاته محزون اولان کیمسه‌یه ورزقه ایمان ایدوب‌ده مشقت چکنه وموته ایمان ایدوب‌ده فرح وسرور ایدنه ویوم قیامتده حسابه ایمان ایدوب‌ده غفلت ایدنه ودنیانك انقلابنی بیلوب‌ده اعتماد ایدنه بن تعجب ایدرم عباره‌سی » یازیلیدر دنیلمش ایسه‌ده اصح اولان کنزله مراد؛ **آلتوندن و کموشدن بر دفینه‌در**. زیرا کنز؛ **مالدن خزینه ایطلاق اولونمسی** متعارفدر. متعارفك خلافنی اختیاره حاجت اولمادیغی کبی خلافنی ارتکابه بر دلیل ده یوقدر. بناءً علیه؛ متعارف اولان **خزینه** معناسنه اولمسی اولی واصحدر.

بو آیتده یتیملرك خزینه‌لرینك حفظنه سبب؛ پدرلرینك صلاحی اولدیغنه اشارت واردر. چونکه؛ صالح بر کیمسه‌نك سبینه اولادی واولادینك اولادی وقوم و قبیله‌سی وحتی قومشولرینك او صالح اولان کیمسه ایچلرنده بولندقجه محفوظ قالاجقلرینه دائر بر چوق اثرلر واردر. زیرا؛ سودیکی بر کیمسه سایه‌سنده بعض قوللرینی جناب حقك سایه‌بان ایتمسی بعید بر شی دکلدر. نصلکه پادشاهك مقربی اولان بر کیمسه‌نك طرفلری آنك سایه‌سنده سایه‌بان اولورلر. ایشته الله تعالی‌ده سودیکی قولنك اولاد و احفادینی حمایه ایده‌جکنه بو آیت دلالت ایتمکده‌در.

اسباب خفیه‌یی بیانده خضر جناب حقه قارشی حسن ادبه رعایت ایتمشدر. چونکه؛ برنجی مسئله‌ده کمی‌یی عیبلامغی کندی نفسنه نسبت و ایکنجی مسئله‌ده چوجغی قتلی کندینه وچوجغك یرینه خیرلی بر بدل ایجادینی الله تعالی‌یه اسناد واوچنجی مسئله‌ده یتیملرك حقوقنی محافظه‌یی اللهه اسناد ایتدی. زیرا؛ پدرلرینك صلاحی سببیله اولادی محافظه آنجق اللهه مخصوصدر. خضرك نبی ویا ولی اولمسنده اختلاف اولوب دلیللر یکدیکرینه تعارض ایتدیکندن برطرفه قطعی حکم یوقدر. خضر وفات ایتدیمی برحیاتمیدر؟ بو راسنده‌ده قطعی دلیل یوقدر. بعض علماء « دیریدر، سنه‌ده بر دفعه حج موسمنده (منا) ده اجتماع ایدر » دیمشلر ایسه بزم ایچون **العلم عند الله** دیمك دها اولادر.

ایشته جناب حق خضرله موسی علیه السلام آره‌سنده جریان ایدن بو وقعه‌یی بیانله امت محمدیه‌یی بر چوق اسراره واقف قیلمش وظاهرده ضرر کبی کورینن حادثه‌لرك باطنده بر چوق حکمتلری ومنفعتلری متضمن اولدیغنه اعتقاد ایتمك لازم اولدیغنی وأولمش بالغك دیرلمسیله حشرك وقوعنه وانسانلرك دیریله‌جکنه اینانمق وعلم ایچون مشقت چکمك و مسافهٔ بعیده‌یه سیر وسفر ایتمك لازم اولدیغنی اکلاتمشدر.

خلاصه؛ بر انسان کندی علمنه تعجب ایتمه‌مك وظاهرده ای کورمدیکی شیئه درحال اعتراض ایلمه‌مك واو شیده بر چوق منفعت واسرار خفیه اولدیغنی دوشونمك وتحصیل علم ایچون سیر وسفری اختیارله مشقته تحمل ومعلمه قارشی صوك درجه تواضع ایتمك ومعلمك حضورنده سوزینه دقت ایلمك وتلمیذدن واقع اولان قصور اوزرینه درحال مؤاخذه‌یه قیام ایتمه‌مك امر مشروع اولدیغی بو قصه‌دن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی خضرله موسی علیه السلامك رفاقتنده واقع اولان بعض عجائبی بیاندنصکره (اسکندر) ك احوالنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنْ ذِي الْقَرْنَيْنِ ﴾ بیوریور.

[حبیبم! مشرکلر سکا ذو القرنینك احوالندن سؤال ایدرلر.]

﴿ قُلْ سَأَتْلُوا عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا ﴾

[سن آنلره جوابده دیکه « بن سزك اوزریکزه ذوالقرنینك احوالندن خبر تلاوت ایدرم که او خبر آنك احوالنی متضمن وتفصیلاتنی سزه بیلدیرر » .]

﴿ اِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِى الْاَرْضِ ﴾

[زیرا ؛ بز یریوزنده ذوالقرنینه قدرت ویردك وبرچوق شیئه قادر قیلدق .]

﴿ وَاٰتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَىْءٍ سَبَبًا ﴾

[وبز آکا هرشیدن سبب ویردك .]

﴿ فَاَتْبَعَ سَبَبًا ﴾

[بناءً علیه ؛ ذوالقرنین هرنه‌یه باشلاسه سببنه تابع اولدی وسببنه تشبث ایتمکسزین ایشه باشلامادی .]

یعنی ؛ ای رسول اکرم! یهود ونصاری ومشرکلر طرفندن امتحان صورتیله ذوالقرنینك احوالندن سکا سؤال ایدرلر . سن آنلره جوابده « اسکندرك احوالنی متضمن طرف الٰهیدن وارد اولان قرآنی بن سزه تلاوت ایدرم » دیمکله جواب ویره‌جکنی وعد ایت . زیرا ؛ بز لطفمزله آنی یریوزنده تصرفه قادر قیلدق وایسته‌دیکی مطلوبنه وصل اولمق ایچون آنك ایسته‌دیکی هرشیئه سبب خلق ایتدك وهرنوع سببی بز آکا ویردك واوده هرنه زمان برشی مراد ایدرسه اوشیئك سببنه اتباع ایتدی و آرزوسنه واصل اولدی . (اسکندر)ك روم ملتندن (فلیقوس) ك اوغلو اولمسنه دائر بعض تاریخده بیان اولونان روایت یاکلیشدر. زیرا آیتده بیان اولونان اسکندر ؛ حضرت ابراهیم زماننده یمنده (حمیر) قبیله‌سندن صالح برکیمسه‌در. آکا صلاحی سببیله الله تعالی هرمرادینی ویرمشدر. حتی کیجه وکوندوز اسکندر ایچون مساوی ویریوزنده یورومك آنك ایچون غایت قولای اولدیغی حضرت علیدن مرویدر. رومی الاصل اولان (اسکندر) (ارسطو) نك تلمیذلرندن بررجل فاجردر . کرچه برچوق یرلری ممالکنه ربطله تحت تسخیرینه آلمش ایسه‌ده قرآنده بیان اولونان وجناب حقك ثنا ایتدیکی (اسکندر) ، بو دکلدر .

اسکندرك ممالکی مغرب ومشرق جهتلرینه امتداد ایتدیکندن ذوالقرنین دینلمشدر. یاخود تاجنده موجود اولان مصنع ایکی بوینوز اولدیغندن ذوالقرنین دینلمشدر. عمرینك بیك اوتوزه بالغ اولدیغی مرویدر . چونکه ؛ دنیانك هرطرفنی کزمسی وبرچوق شهرلر وقصبه‌لر بنا ایتمسی عمرینك غایت اوزون اولمسنه دلالت ایدر. زیرا ؛ بوقدر ممالکی دولاشمق وید قبضه آلمق آز زمانده اولور برشی دکلدر .

*
* *

واجب تعالی اسکندرك احوالندن مغرب جهتنه سیر وسفر ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ حَتّٰى اِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِى عَيْنٍ حَمِئَةٍ ﴾ بیورییور .

[حتی اسکندر کونك ایندیکی یعنی مغرب جانبندن معموره‌نك نهایه‌سنه بالغ اولدیغنده کونشی چامورلی برصو ایچنده اینر بولدی واویله کوردی .]

﴿ وَوَجَدَ عِنْدَهَا قَوْمًا ﴾

[وکونك ایندیکی یرده ومعموره‌نك نهایه‌سنده برقوم بولدی .]

﴿ قُلْنَا يَا ذَا الْقَرْنَيْنِ اِمَّا اَنْ تُعَذِّبَ وَاِمَّا اَنْ تَتَّخِذَ فِيهِمْ حُسْنًا ﴾

[او قومی بولونجه بز اسکندری مخیر قیلدق ودیدك که « ای ذوالقرنین ! ایسترسه‌ك کفرلرندن دولایی سن آنلری تعذیب واهلاك وایسترسه‌ك سائر قوملر کبی آنلره ده شریعتی تلقین ایتمکله آنلر حقنده کوزل برطریق اتخاذ ایت » . آنلر حقنده اسکندرك وضعیتنی تعیین وایکی جهتدن برینی اختیار بیننده مخیر قیلدق .

﴿ قَالَ اَمَّا مَنْ ظَلَمَ فَسَوْفَ نُعَذِّبُهُ ثُمَّ يُرَدُّ اِلٰى رَبِّهِ فَيُعَذِّبُهُ عَذَابًا نُكْرًا ﴾

[اسکندر دیدی‌که « اما شول کیمسه‌لرکه کفرله نفسنه ظلم ایتدی. بز آنی قتل ایتمکله البته تعذیب ایدرز، صکره ربسنه رد اولونور وربسی‌ده اکا امثالی کورولمامش وبیلنمدك برعذابله عذاب ایدر » .]

﴿ وَاَمَّا مَنْ اٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُ جَزَاءً الْحُسْنٰى وَسَنَقُولُ لَهُ مِنْ اَمْرِنَا يُسْرًا ﴾

[« واما شول کیمسه که ایمان ایتدی وعمل صالح ایشلهدی . آنك ایچون کوزل جزا واردر و آکا بز شریعتمزدن غایت قولای اولان احکامی سویلرز» .]

یعنی ؛ بز (ذوالقرنین)ه قدرت ویروب هرشیئك سببنی خلق ایدنجه (ذوالقرنین) کونشك ایندیکی یره واردیغنده کونشی چامورله قاریشیق صو یعنی بالچیق ایچنده اینر کوردی وچامورله قاریشمش بر پیکاردن غروب ایدر بولدی که « بحر محیط ساحلنه وارنجه کونشی صو ایچنده غروب ایدر کوردی » دیمکدر . او کونشك ایندیکی یرده بر قوم بولدی که آنلر صانعی انکار ایدر کافرلردی . بناءً علیه بز ذوالقرنینه « ایسترسهك آنلره عذاب و ایسترسهك آنلر حقنده بر کوزل طریق اتخاذ ایدر ایمانه دعوت وارشاد ایدرسك » دیدك و بو منوال اوزره بز (اسکندر) ی مخیر قیلنجه اسکندر عدالت وانصافی التزام ایدهرك دیدی که «بن اولاً آنلری ایمانه دعوت ایدر وکلمۀ توحیدی تلقین ایدرم . بنم دعوتم اوزرینه شول کیمسه که دعوته اجابتدن امتناع و مألوف اولدیغی کفره اصرار وهوا وهوسنه اتباع ایله نفسنه ظلم ایتدی . بز آنی کفرندن طولایی البته قتل ایتمکله عذاب ایدرز. بزم قتلمزدن صوکره ربسنه رد اولونور . بناءً علیه ؛ ربسی ده اهل دنیاجه معلوم اولمادق وامثالی کورولمدك شدتلی عذابله عذاب ایدر. آما شول کیمسه که بزم دعوتمزه اجابتله ایمان ایتدی وایمانك مقتضاسی اولان عمل صالحی ایشلهدی . بز آنك حالنی اصلاح ایدرز و آخرتده ایمان وعملنه مکافات اولارق آنك ایچون کوزل جزا ودرجات عالیات واردر وبز آکا امرمزدن غایت قولای اولانلری سویلر و کوزل معامله ایدرز و سهولت کوسترر ، ایشنی قولای قیلارز » دیمکله اسکندر او قومه ایکی طریق کوستردی که نتیجهسی یا ایمان ویاخود قیلیجدر .

فخر رازینك بیانی وجهله اسکندرك امرندن سهولتله مراد؛ **زکات، خراج وسائر تکالیفده قولایلق کوسترهجکنی وعددر.**

مغرب له مراد ؛ **کونك ایندیکی یرده معمورهنك توکندیکی محلدر .** « کونشی چامورله قاریشمش صودن ایندیکنی کوردی » دیمك دکزده بولونان کیمسهنك کونشی صودن اینر کوردیکی کبی «بحرمحیط ساحلندن اسکندر کونشی بالچیقدن اینر کبی کوردی» دیمکدر ، یوقسه حقیقتده بالچیقله قاریشیق صودن ایندی دیمك معناسنه دکلدر .

چونکه ؛ کرۀ شمس کرۀ ارضدن یوز آلتمش نسبتنده بویوك اولدیغی اهل رصد عندنده تخمین اولونمقدهدر. شوحالده بوتون ارض شمسه واسع اولامازکه ارضك برجزئی واسع اولسون وارضك برطرفندن کونك اینمسی دیکر طرفدن طوغمسیدر . زیرا ؛ برطرفده نصف النهار اولورسه اوبرطرفده کیجه یاریسی اولور. وکذلك برطرفده کوندوزاولورسه دیکرطرفده کیجهاولدیغی ثابتدر. بناءً علیه ؛ هرمملکتك طلوعی وغروبی اومملکتك وضعیت جغرافیسنه تابعدرکه بعض بلدهنك کونشی طاغدن وبعضیسنك اووهدن وبعضیسنكده صودن ایندیکی کوریلور . ایشته اسکندرده مغرب جهتنده کونشی چامورله قاریشمش صودن اینر کوردیکنی بو آیتله جناب حق بیان بیورمشدر . اسکندرك نبی ویا ولی اولدیغی حقنده اختلاف واردر. «نبیدر» دیینلر بو آیتله استدلال ایتمشلردر. چونکه «جناب حق بو آیتده ذوالقرنینه خطاب وندا ایتدیکنی بیان ایتمشدر . جناب حقك خطابی وحی ایله اولور . وحی ایسه انبیایه مخصوص اولدیغندن بو آیت اسکندرك نبی اولدیغنه دلالت ایدر » دیدیلر . اسکندرك ولی اولدیغنی بیان ایدنلر « بو آیتده ندا ایله مراد؛ **الهامدر** ویاخود **زمانده بولونان نبی واسطهسیله ندا اولوندی** » دیدیلر **العلم عندالله** . اسکندرك مغرب جهتنده تعذیب ویا ارشاد ایله مأمور اولدیغی قومك لباسلری حیوانات وحشیهنك دریلری وطعاملری ایسه دکزده یاشایان حیوانلرك أتلری اولوب اقوام وحشیهدن کفرله مألوف اولدقلری قاضینك جملهٔ بیاناتندندر .

* * *

واجب تعالی (اسکندر)ك مغرب جهتنه کیتدیکنی بیاندنصکره مشرق جهتنه کیتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ ثُمَّ اَتْبَعَ سَبَبًا ۞ حَتّٰۤى اِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلٰى قَوْمٍ لَمْ نَجْعَلْ لَهُمْ مِنْ دُونِهَا سِتْرًا ﴾ بیورییور .

[ذوالقرنین مغرب جهتنه کیدوب اهالی آرهسنده قوانین شرعیهیی وضع وتأسیس ایتدکدنصکره مشرق جهتنه کیتمك اوزره سبب آخره توسل و تبعیت ایتدی . حتی اقصای شرقده کونك طوغدیغی محلهواردیغنده کونشی برقوم اوزرینه طلوع ایدر بولدی که

اوقومله كونش آره‌سنده بر عظیم الشان بر پرده خلق ایتمدك .] بناءً علیه ؛ كونش طوغونجه درحال آنلرك اوزرینه طوغار آراده طاغ ، تپه وآغاج وسائره كبی بر حائل یوقدر .

﴿ كَذٰلِكَ ﴾

[ایشته اسكندرك حال وشانی وقوت وقدرتی وملكنك وسعتی بزم بیان ایتدیكمز كبی واهل مغرب حقنده مخبر اولدیغی كبی اهل مشرق حقنده دخی مخبردر .]

﴿ وَقَدْ اَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا ﴾

[حالبوكه بز اسكندر عندنده اولان احوالی خبر جهتندن احاطه ایتدك ، هر حاللرینی بیلیرز .] بناءً علیه ؛ اسكندرك عسكرینی وآلات حربنی وجلادت وشجاعتنی بیلدیكمز كبی اسكندره دشمنلرینك حاللرینی خبر ویردك واسكندر غلبه ایده‌رك مغرب اهالیسی كبی مشرق اهالیسنی دخی ایمانه دعوتله قوانین شرعیه‌یی وضع ایتدی وآنلری‌ده ارشادله حسن حاله نائل ونعمت ایمانله متنعم قیلدی .

نعمت الله افندینك بیانی وجهله مشرق اهالیسی غایت شجیع وامور حربده ماهر وآلات حربده واسلحه‌ده اوزمانده موجود اقوامك كافه‌سنی فائق وحرب ایچون حاضرلقلری ونفوسلری پك چوق اولدیغی حالده جناب حق آنلرك حیله ودسیسه‌لرینی اسكندره بیلدیردی . بناءً علیه ؛ اسكندرك عسكری آز اولدیغی حالده آنلره غلبه ایتدی وایمانه دعوتله ارشاده چالیشدی وقوانین شرعیه‌یی وضع وتأسیسه موفق اولدی .

(خُبراً) « اسكندر عندنده اولان لیاقت وصلاحیت سببیله بز آنی خبرله احاطه ایتدك ، یعنی هر شیدن خبردار ایتدك » دیمكدر كه « اسكندره قدرت ویروب شرقه وغربه مالك قیلدیغمزده بز آنك بوملكه صاحب اولوب استقلال اوزره تصرفه لیاقتنی محقق اولارق بیلدك » دیمكدر . (كذلك) « اسكندرك اهل مشرقله حالی اهل مغربله حالی كبی اولدی . زیرا ؛ هر ایكی قومده ظالملره عذاب ومؤمنلره احسانله حكم ایتدی ومغرب جهتندن اسبابه نصل توسل ایتدی ایسه مشرق جهتنده دخی اویله‌جه توسل ایتدی » دیمكدر .

(بما لدیه) ضمیری مطلع شمسه راجع اولدیغنه نظراً **معنای نظم** : [شمسك طلوع ایتدیكی محلده‌كی خبرلری بز احاطه ایتدك واسكندره خبر ویردك] دیمكدر .

*
* *

واجب تعالی اسكندرك مغربه ومشرقه وصلت ایچون اسبابه تابع اولدیغنی بیاندنصكره شمال جهتنه عطف نظر ایده‌رك وصلت ایچون اسبابه توسل ایتدیكنی بیان ایتمك اوزره

﴿ ثُمَّ اَتْبَعَ سَبَبًا ۞ حَتّٰى اِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَّيْنِ وَجَدَ مِنْ دُونِهِمَا قَوْمًا لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا ﴾ بیوریور .

[مشرق جهتنه واصل اولوب احكام شرعیه‌یی اجرادنصكره ذوالقرنین سبب آخره توسل ایتدی . مغربله مشرق آره‌سنده‌كی اراضی‌یی كزدی حتی سدین آره‌سی كه شمال جهتنك نهایه‌سی وتوركستان اراضیسنك توكندیكی محلده ایكی طاغ آره‌سنه بالغ اولدیغنده ایكی سدك وراسنده سوزلری آكلاشیلماز وكندیلری سوز آكلامازلر وآكلامغه یقین بیله اولمازلر بر قوم بولدی .]

﴿ قَالُوا يَا ذَا الْقَرْنَيْنِ اِنَّ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مُفْسِدُونَ فِى الْاَرْضِ ﴾

[او قوملر دیدیلر كه « ای ذوالقرنین ! یأجوج و مأجوج محقق ارضی افساد ایدرلر . »]

﴿ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلٰى اَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا ﴾

[« سن آنلرله بزم آره‌مزه بر سد یاپمق اوزره بزسنك ایچون بر خرج طوپلایالم‌می وبینمزده تقسیم ایده‌رك بر خرج جمع ایدرسه‌ك سن بزه قوت وقدرتكله آنلرك بزم طرفمزه كچملرینه مانع اولاجق بر سد یاپارمیسك ؟] زیرا ؛ آنلرك افساداتندن جانمز یاندی . چونكه ؛ انواع خسارات وفساداتی ایقاع ومالمزی نهب وغارات وجانمزی قتل وافنا ایدرلر . بونلرك شرندن بزی قورتار » دیمكله استرحامده بولوندیلر .

اسكندر بو قومه واصل اولونجه ترجمان واسطه‌سیله یأجوج ومأجوجك حالندن شكایت وتظلم ایتدیلر وآنلرك بلاسندن قورتولمق ایچون مصرفه تحمل ایده‌جكلرینی بیانله اسكندرك قوتندن استفاده ایتمك ایسته‌دیلر .

بیضاوینك بیانی وجهله یأجوج ومأجوج ایكی قبیله اولوب حضرت نوحك اوغلو (یافث) اولادندندرلر . بونلر اراضیٔ توركی افساد ایچون بهاردن چیقارلر ، اصلا یشیللك

قویماز یبرلر . حیوانلرینه ییدیررلر وكوز كانجه اهالینك ألنده بولنان حاصلاتی چالار ، چارپار ، آلیر ، كوتورور داخل مملكتلرینه چكیلور كیدرلر . حتی غلبه ایتدكلری انسانلری أولدورمكدن دخی چكینمزلر بر طاقم انسان صورتنده یرتیجی حیوانات قبیلندن فاجر كیمسه‌لردر . اهالینك شكایتی اوزرینه اسكندر سد یاپمقله اهالی‌یی ، آنلرك ایراث ایتدكلری خسارلرندن قورتارمقله سلامته چیقمشلردر .

سدین ؛ ایكی طاغ دیمكدر . ذوالقرنینك بناسی بو ایكی طاغك آره‌سنده وقوع بولمشدر . بو طاغلرك توركستانك نهایه‌سنده اولدیغی بیضاوی و نیسابورینك جملهٔ بیاناتلرندندر .

*
* *

واجب تعالی شمال اهالیسنك اسكندره التجالری اوزرینه اسكندرك جوابنی بیان ایتمك اوزره

﴿ قَالَ مَا مَكَّنّی فیهِ رَبّی خَیْرٌ فَاَعینُونی بِقُوَّةٍ اَجْعَلْ بَیْنَكُمْ وَبَیْنَهُمْ رَدْماً ﴾ بیوریور .

[ذوالقرنین ، ناسك « بز سكا مصرفنی ویره‌لم سن بزه بر سد یاپ » دیملری اوزرینه جواب اولارق « ربمك فضل وكرمندن بكا ویرمش اولدیغی نعمت وقدرت ، سزك ویره‌جككز خرجدن خیرلیدر . بناءً علیه ؛ سزك ویره‌جككز ماله احتیاجم یوقدر . شو حالده سز بكا عمله وآلات وادوات جهتندن قوتكزله یاردیم ایدك . بن آنلرله سزك آره‌كزه بر سد یاپایم كه او سد آنلرك سزك طرفكزه كچملرینه مانع اولسون ، سزده راحت ایدك » دیمكله سدی یاپاجغنی بیان وقومی مسرور ایتدی .]

(ردماً) **حاجز حصین** یعنی **محكم بر دیوار** دیمكدر كه سددن دها بویوك وصاغلامدر . شو حالده اسكندر آنلرك ایسته‌دكلرینی زیاده‌سیله قبول ایتمشدر . یعنی « بن سزه متین بر دیوار یاپایم كه دنیانك آخرینه قدر تخریب اولونماسون » دیمكدر . خازنك بیانه نظراً قوت ایله مراد ؛ **عمله وارباب صنعتك صنعتلری واهالینك بدنلریله خدمتلریدر** .

*
* *

واجب تعالی اسكندرك ناسه « قوتكزله یاردیم ایدك » دیدكدنصكره قوتی تعریف ایتدیكنی بیان ایتمك اوزره ایراد ایتدیكی نطقنی علی طریق الحكایه بیان ضمننده

﴿ اٰتُونی زُبَرَ الْحَدیدِ حَتّٰی اِذَا سَاوٰی بَیْنَ الصَّدَفَیْنِ قَالَ انْفُخُوا ﴾ بیوریور .

[اسكندر ناسه خطاباً « كتیرك دمیر پارچه‌لرینی » دیدی . ناس آنك امرینه امتثالاً دمیر پارچه‌لرینی كتیردیلر ، حتی ایكی طاغك آره‌سی طاغلرك ارتفاعیله برابر طولدیغنده اسكندر ناسه « اوفورك كوروكلرله یاقك آتشی » دیدی] واطرافه قونولمش كوروكلرله هر طرفدن اوفورولمسنه امر ویردی .

﴿ حَتّٰی اِذَا جَعَلَهُ نَاراً قَالَ اٰتُونی اُفْرِغْ عَلَیْهِ قِطْراً ﴾

[حتی دمیرلرك آره‌لرینه قونولمش اولان اودونلر آتش اولونجه دمیرلری آتش قیلدیغنده دیدی كه « كتیرك بكا دوكه‌یم آنك اوزرینه أریمش طونجی » . ناس آنك امری اوزرینه اریمش طونجلری دوكدیلر وایكی طاغك آره‌سی طاغلرك ارتفاعلریله برابر دمیرله طونجدن دوكولمش پارلاق ومصیقل بر دیوار اولدی .]

﴿ فَمَا اسْطَاعُوا اَنْ یَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْباً ﴾

[بناءً علیه ؛ یأجوج ومأجوج بر دها طاغك اوزرینه چیقمغه قادر اولامدقلری كبی او دیواری دلوب كچمكه دخی قادر اولامادیلر .]

یعنی ؛ اسكندر ناسله یأجوج ومأجوج آره‌سنده بر سد یاپمق وعد ایدنجه ناسه سدك ادواتنی حاضرلامقله امر ایتدی ودیدی كه « كتیرك بكا دمیر كولچه‌لرینی » . ناس اسكندرك امری وجهله دمیر كولچه‌لرینی كتیردیلر . حتی طاغك آره‌سی دمیر كولچه‌لری ایله طولدیغنده دیدی كه « اوفورك كوروكلرله » . ناس كوروكلرله هر طرفدن اوفوردیلر . حتی دمیرلر ودمیرلرك آره‌سنه قونمش اولان اودونلر آتش اولدی . بونك اوزرینه اسكندر « كتیرك بكا اریمش طونجلری دوكه‌یم آنك اوزرینه » دیدی . طونجلری دوكدیلر . بناءً علیه ؛ یأجوج ومأجوج طاغك اوزرینه چیقمغه وطاغی دلمكه قادر اولامادیلر .

نعمت الله افندی ومداركك بیانلری وجهله اسكندر یاپاجغی سدك تملنی صویه قدر

قازدیروب تملی باقر ودمیرله یاپدقدنصکره یرك یوزینه چیقنجه آلتنه اودون وکمور واوستنه دمیر دوشه‌مك صورتیله ایکی طاغك اره‌سنده‌کی دره‌لری طاغلرك ارتفاعنه قدر آیتده بیان اولوندیغی وجهله مساوی قیلدقدنصکره اطرافندن اوزون بورولو کوروکلرله آتشی یاقغه ودمیری اریتمکه باشلادی. شدتلی کوروکله‌مکله آتش یاندی. تماماً طاغلرك آره‌سی آتش اولوب دمیر آتش کبی قیزاردقدنصکره دمیر کولچه‌لرینك آره‌لرنده‌کی بوشلقلری قاپاتمق اوزره خارجده اریتمش وحاضرلاتمش طونجلری، طونجدن یاپلمش اوزون اولوقلر واسطه‌سیله نهرلرده آقان صو کبی طونجی دمیرلر اوزرینه دوکمك صورتیله دمیرلرك آره‌لرنده‌کی بوشلقلری قاپاتدی. بناءً علیه؛ ایکی طاغ آره‌سنده، یأجوج ومأجوجله تورك اراضیسی آره‌سنده اولان طریق مواصلتی کسدی. آندنصکره طاغ باشنه چیقمق ویاده‌لوب کچمك صورتیله آنلرك یول بولامدقلرینه بو آیت دلالت ایدر.

ایشته شو زمانده کورولمش اولان صنعتلره نظر ایدلدیکنده بوکبی بویوك کوروکلره اوزون بورولر طاقمق واوزاق مسافه‌دن اوفورولمك صورتیله دمیرلری یوموشاته‌جق آتشلرك یانمسیله دمیرلرك آتش کبی قیزارمسی وأریتمش طونجلری آره‌لرنده اولان بوشلقلری طولدورمق ایچون دوکمسی بعید عد اولوناماز. باخصوص زمانمزده قرق ایکیلك طوپلرك و واپورلرك قازانلرینك ودها جسیم شیلرك دوکولدیکنی کورونجه اسکندرك سد ایچون احضارآتنده ومهم آلات وادواتیله سدی بنا ایتدیکنده شبهه اولونماز.

زیر؛ بویوك دمیر پارچه‌سیدر. اسکندرك اولجه «سزك ویره‌جککز خرجه احتیاجم یوق» دیمسنه مقابل خلقدن دمیر پارچه‌لری ایسته‌مسی یکدیکرینه منافی دکلدر. زیرا خرج؛ اسکندره ملك اولمق اوزره ویریله‌جك شیدر. دمیر وطونج ایسه انشا اولونان سده معاونت قبیلندن اولدیغی جهتله «خرجه احتیاجم یوق» دیمکدن «معاونته احتیاجم یوق» دیمك لازم کلمدیکی بیضاوینك جملهٔ بیاناتندندر.

خلاصه؛ ذوالقرنینك یأجوج ومأجوجك مرورینه مانع اولاجق برسد یاپمق ایچون ناسه دمیر کولچه‌لر کتیرملرینی امر ایتدیکی ودمیر کولچه‌لرینك آره‌لرینی اودون وکمور کبی آلات ناریه ایله طولدوروب ایکی طاغك آره‌سنی طاغلرك ارتفاعنه مساوی قیلدیغنده اطرافه قوردورمش اولدیغی کوروکلرله اوفورولمسنی امر ایتدیکی حتی او کوروکلر دمیری آتش کبی

قیلدیغنده «کتیرك بکا اریمش طونجلری دوکه‌یم بونك اوزرینه» دیدیکی وایکی طاغك آره‌سی طاغلرله برابر یك پاره دمیرله طونجدن یاپلمش بر قلعه اولدیغی وبونك اوزرینه یأجوج ومأجوجك طاغك اوزرینه چیقمق ویاخود دەلمك صورتیله کچمکه قادر اولامدقلری بو آیتلردن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی اسکندرك سدی بنا ایتدیکنی بیاندنصکره شکر مقامنده ایراد ایتدیکی نطقنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ هٰذَا رَحْمَةٌ مِنْ رَبّ۪ي فَاِذَا جَاۤءَ وَعْدُ رَبّ۪ي جَعَلَهُ دَكَّاۤءَ وَكَانَ وَعْدُ رَبّ۪ي حَقًّا ﴾ بیوریور.

[ذوالقرنین سدی بنا ایتدکدنصکره اللهه شکر ایتمك اوزره دیدی که «ایشته شو سد ربمك قوللرینه بر احسانی ونعمتیدر وبو سدی بنا ایتمکه ویرمش اولدیغی قدرت محضا احسان الٰهیدر وربمك وعدی کلدیکنده ربم بو سدی ارضله مساوی قیلار. بناءً علیه؛ دنیانك هرطرفی خراب اولدیغی کبی بو سد دخی خراب اولور. زیرا؛ ربمك وعدی حق وثابت اولدی، اصلا تخلف ایتمز».] ذوالقرنین بو سوزلریله شکرینی ادا وسدك قوت ومتانتنی بیان ایتدی. بناءً علیه؛ جناب حقك ویردیکی نعمتك شکرینی ادا واجب اولدیغی کبی انسان یاپمش اولدیغی بر ایشك ایلکندن بحثك جوازینده بو آیت دلالت ایدر.

تفسیر خازنده (ابو هریره) حضرتلرندن روایت اولنان بر حدیثده رسول اللهك «یأجوج ومأجوجك قیامتك قیلنده سدی دەلەرك چیقه‌جقلرینی وارض اوزرنده برچوق افسادات یاپاجقلرینی واوکلرینه کلن اکثر بلادی تخریب ایده‌جکلرینی» بیان بیوردیغی مرویدر.

اسکندرك سدی قطعیدر. یأجوج ومأجوج اسمنده انسانلردن ایکی طائفه اولدیغی دخی قطعیدر. زیرا؛ جناب حق قرآنده هرایکیسنی‌ده صورت قطعیه‌ده بیان ایتمشدر. بناءً علیه بونلری انکار؛ صراحت قرآنی انکار اولدیغی جهتله کفردر. فقط سد اسکندرك کشف اولونمسی جهتنه کلنجه: الیوم بویله بر کشفیات یوقدر. سدك محلنه‌ده کلنجه: قطب

شمالی جهتنده اولدیغنه قرآن دلالت ایتمكده‌در . زیرا اسكندرك مغرب ومشرق جهتلرینه سیر وسفر ایدوب اوراده بولونان انسانلرله تماس ایتدیكنی بیاندنصكره اوچنجی سفرنده خلقك شكایتی اوزرینه سدی بنا ایتدیكنی جناب حقك بیان بیورمسی ؛ سدك شرق و غرب جهتلرنده اولمادیغی بیان ایتمكدر . مفسرینك وبعض مورخلرك بیانلری وجهله اسكندرك اوچنجی سفرینك جنوبدن شماله طوغرو اولمسیدر . شو حالده سدك شمالده اولدیغی آ كلاشیلمقده‌در . آنجق « مرور زمانله سدك اوزری قپانوب سیر وسفر ممكن اولدیغندن برآره‌لق شرق شمالیدن سیل كبی آقوب كلن اقوامك یأجوج ومأجوج اولمسی محتملدر » دیینلر وارایسه‌ده بو احتمال ضعیفدر. چونكه ؛ حدیت شریفلرده بیان اولونان تفصیلات وجهله هنوز یأجوج ومأجوج حادثه‌سی وقوعبولمامشدر وبالخاصه سدی دلمك صورتیله چیقه‌جقلرینه دائر بر چوق احادیث جلیله موجوددر . حالبوكه دمیرله توچدن یاپلمش برقلعه‌دن دلمك صورتیله تونل یاپیلوب كچلدیكی معلوم دكلدر .

*
* *

واجب تعالی سدك اكمالی بیاندنصكره قیامتك قبیلنده یأجوج ومأجوجك چیقدقلرنده وقوعبولاجق احوالی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ يَوْمَئِذٍ يَمُوجُ فِي بَعْضٍ ﴾ بیوریور .

[یأجوج ومأجوجك سدی دلوب چیقدقلری كون آنلرك بعضیسی بعضیسنه داخل اولارق بز ترك ایدرز وكمال ازدحامدن آنلرك بعضیسی بعضیسنه قاتیلور وكثرتلرندن وافساداته حرص وطمعلرندن ناشی چكركه كبی اوكلرینه كلن بلادی صیقیشقین برحالده تخریباته دوام ایدرلر .]

﴿ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ ﴾

[اسرافیل طرفندن صوره اوفورولور قیامت قائم اولور .]

﴿ فَجَمَعْنَاهُمْ جَمْعاً ۞ وَعَرَضْنَا جَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لِلْكَافِرِينَ عَرْضاً ﴾

[بناءً علیه ؛ بز انسانلری جمع ایتمك صورتیله حساب وجزا ایچون جمع ایدرز واو كونده كافرلری جهنمه عرض ایتمكله عرض ایدرز .]

﴿ اَلَّذِينَ كَانَتْ اَعْيُنُهُمْ فِي غِطَاءٍ عَنْ ذِكْرِي وَكَانُوا لَا يَسْتَطِيعُونَ سَمْعاً ﴾

[جهنمه عرض اولونان شول كافرلركه آنلر دنیاده بزم قدرتمزه دلالت ایدن آیتلردن كوزلری پرده ایچنده وكلمهٔ حقی وطوغرو سوزی ایشتمكه قادر اولمازلردی .]

یعنی ؛ بز یأجوج ومأجوجه قهرمز مقتضاسی اسكندره سدی بنا ایتدیردك. وقت مرهونی كلدیكنده آنلرك چیقملرینه سهولت اولمق اوزره سدی دلدیروب چیقاردیغمز كون ناسك بعضیسی آنلردن فرار ایده‌رك بعض آخرك اراضیسنه كیرر وآنلرك بعضیسی بعضیسنه صیقیشقین بر حالده هجوملری سببیله مملكتلر طارالیر وییه‌جك وایچه‌جك خصوصنده خلق مضایقه چكر وبونلرك تموجاتندن بوتون انسانلر مضطر ومضطرب اولور وخلقك بواضطرابی زماننده امر الهی اوزرینه اسرافیل طرفندن صوره اوفورولور قیامت قائم اولور. بناءً علیه ؛ محاسبه ومجازات ایچون بز محشره انسانلری جمع ایدرز واو كونده كافرلری جهنمه عرض ایدر كوستریرزكه دها جهنمه كیرمكسزین واره‌جقلری یرلری كورسونلر . آنلر شول كافرلركه آنلرك كوزلری دنیاده قرآنی كورمكدن پرده ایچنده‌در وطوغرو سوزی ایشتمكه قادر اولمازلردی. چونكه ؛ قلبلرینك قساوتی وطینتلرنده اولان تمرد حقی كورمك وایشتمكه مانع ایدی .

یأجوج ومأجوجك بعضیسنك بعضیسی اوزرینه تموج ایتدكلری كون ایله مراد ؛ **سدك قاپاندیغی كونه اولمه محتمل اولدیغی كبی اوكونده اعتباراً نفوسلری چوغه ونفوسلرینه كوره اراضیلری طار اولدیغندن بربری اوزرنده صیقیشوب قالدقلری** مراد اولمسی احتمالدن بعید اولمادیغی فخررازینك جملهٔ بیاناتندندر .

آنلرك ارض اوزرینه طاغیلوب بر چوق یرلری احاطه ایتدكلری حالده مكه، مدینه وقدس خوالیسنك آنلرك شرندن امین قالاجغی بعض احادیث جلیله‌ده مذكوردر . الله تعالینك بر سینك خلق ایدوب قولاقلرینه كیرمسیله آز وقتده هلاك اولاجقلری مرویدر. آندنصكره قیامتك قائم اولاجغنه بو آیت دلالت ایدر. بناءً علیه ؛ بونلرك چیقوب عالمی مضطرب قیلملری قیامتك علامات كبراسندن اولدیغی كتب شرعیه‌مزده وبالخاصه عقائد كتابلرنده مذكوردر. بو آیتده كافرلرك حقی ایشتمكه قادر اولامامری ایله مراد ؛

کلمهٔ حقی ایشتمکدن نفرت ایلمهلری وحقی آغیرعد ایتمهلریدر. رسول اللهدن ایشتمکده قادر دکللردر. زیرا؛ شدت عداوتلری کلام نبوی‌یی دیکلهملرینه مانعدر.

بو آیت جلیله؛ بش حکمی حاویدر: برنجیسی؛ یأجوج ومأجوجك چیقدقلری کونده بعضیسی بعضیسی اوزرینه تموج ایده‌رك ترك اولونمهلریدر. ایکنجیسی؛ آنلر چیقدقدن صکره صورك اوفورولوب قیامتك قائم اولمسیدر. اوچنجیسی؛ ناسك حساب ایچون جمع اولونمسیدر. دردنجیسی؛ کافرلرك جهنمه عرض اولونمسیدر. بشنجیسی؛ جهنمه عرض اولونانه کافرلرك صفتلری حقی کورمهلری وایشتمکه قادر اولمامهلریدر.

*
* *

واجب تعالی کافرلره جهنمی اظهار ایده‌جکنی بیاندنصکره کافرلره عبادتلرینك منفعتی اولمیه‌جغنی بیان ایتمك اوزره ﴿اَفَحَسِبَ الَّذٖينَ كَفَرُوا اَنْ يَتَّخِذُوا عِبَادٖى مِنْ دُونٖى اَوْلِيَاءَ اِنَّا اَعْتَدْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرٖينَ نُزُلًا﴾ بیوریور.

[کفری ارتکاب ایدرلرده ظن ایدرلرمی شول کافرلرکه آنلر بنم غیری قوللریمی دوستلر ومعبودلر اتخاذ ایتدیلرده بزم آنلری مؤاخذه ایتمیه‌جکمزی؟ ویوم قیامتده انتقامزی آلمیه‌جغمزی؟ اکر بویله ظن ایدرلرسه ظنلری یاکلشدر. زیرا بز؛ بزم غیری‌یی معبود اتخاذ ایدنلردن انتقامزی آلاجغز. چونکه بز؛ بزم غیریمزه عبادت ایدن کافرلر ایچون جهنمی قوناق محلی اولارق حاضرلادق.] شو حالده آنلرك بنم قوللریمی ومخلوقلریمی معبود اتخاذ ایده‌رك بکا عبادت ایدر کبی عبادتلرینك اصلا منفعتنی کورمیه‌جکلری کبی مضرتنی کوره‌جکلری محققدر. چونکه؛ آنلرك حقلرنده عبادتلری عین عذاب اولاجقدر.

یعنی؛ کافرلر بکا کفر ایدرلرده بنم قوللرمدن بعضیلرینی معبود اتخاذ ایتدکلرندن منفعتمی بکلرلر واویله‌می ظن ایدرلر؟ وآنلریمه باقازلر وسوزیمی ایشیتمزلرده بنم عذاب

ایتمیه‌جکمی‌می ظن ایدرلر؟ هم کفر ایدرلرهم ده عذابدن نجاتمی امید ایدرلر؟ ومعبودلری آنلری عذابدن قورتاره‌جقلرمی ظن ایدرلر؟

کافرلرك جهنمه استحقاقلرینه سبب کفرلری اولدیغنه اشارت واسملرینی تصریحله ذم ایچون ضمیر موضعنده اسم ظاهر اولارق (کافرین) لفظی وارد اولمشدر. کندیلری ایچون منفعت ظنیله حاضرلادقلری عمللری بدلنده جهنمك حاضرلاندیغنی بیان ایتمك؛ کافرلری تهکم واستهزادر.

*
* *

واجب تعالی اللهك غیری‌یه عبادت ایدن کافرلرك عذاب اولونمایز ظن ایتملرینی انکار ایتدکدن صکره بوکبی کافرلرك الك زیاده ضرر ایتدکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْاَخْسَرٖينَ اَعْمَالًا ۞ اَلَّذٖينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا﴾ بیوریور.

[حبیبم! اللهك غیری‌یی معبود اتخاذ ایدن کافرلره دی که «بز سزه عمل جهتندن زیاده ضرر ایدنلری خبر ویره‌لمی؟» اوزیاده ضرر ایدنلر شول کیمسه‌لرکه آنلرك حیات دنیاده سعیلری ضایع اولدی وامکلری بوشه کیتدی.]

﴿وَهُمْ يَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا﴾

[حالبوکه آنلر ایی عمل ایشلدك ظن ایدرلر.] چونکه؛ فقرایه انفاق، رهبانیت وسائر خیرات وحسنات کبی کندیلرنجه برچوق عبادت ایدرلر وظن ایدرلرکه بوعمللرینه بویوك اجرلر آلاجقلر. حالبوکه بوتون عمللرك اساسی وتملی اولان ایمان اولمادیغندن هپ امکلری ضایعدر. عجب ورؤیا کبی عملی محو ایدن اخلاق فاسده ایله عمل ایدن مؤمنلرك حاللری ده بویله‌در. زیرا؛ آنلرده عمل ایدر وعمللرینی اخلاق فاسده‌لری افساد ایتدیکندن عمللرندن اصلا فائده کورمزلر. [حالبوکه ایی عمل ایشلدکلرینی ظن ایدر وعمللرندن ثواب امید ایدرلر.]

کافرلر، عمللری فائده ایده‌جك ظنیله ایشله‌یوب آخرتده اصلا فائده‌سی اولمادیغی کبی بلکه وبال وضرر اوزره ضرر اولاجغنه اشارت ایچون اسم تفضیل صیغه‌سیله (اخسرین) وبو عمللرینی غایت کوزل ایشلدك ظن ایتدکلرینی بیان ایچون (یحسنون صنعاً) وارد

اولمشدر . چونکه احسان ؛ **لایقی وجه اوزره شرطلرینه رعایت ایده‌رك عمل ایتمکدر.** احسانك **الله تعالی‌یی کوره‌ر کبی عمل ایتمکدن عبارت اولدیغی** حدیثله ثابتدر .

*
**

واجب تعالی انسانلر ایچنده زیاده ضرر ایدنلرك ایی عمل ایشلدك ظن ایتدکلری حالده عمللری ضایع اولانلر اولدیغی بیاندنصکره عمللری ضایع اولانلرك نصل کیمسه‌لر اولدیغی تعریف ایتمك اوزره ﴿ أُولٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ ﴾ بیوریور.

[ایشته شو عمللری ضایع اولان شول کیمسه‌لرکه آنلر ربلرینك آیتلرینه ویوم قیامتده ربلرینك ملاقاتنه کفر ایتدیلر.]

﴿ فَحَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ ﴾

[بناءً علیه ؛ عمللری مضمحل اولدی .]

﴿ فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَزْنًا ﴾

[شو حالده آنلر ایچون بز یوم قیامتده انتفاع ایده‌جك وزن اقامه ایتمه‌یز .]

﴿ ذٰلِكَ جَزَاؤُهُمْ جَهَنَّمُ بِمَا كَفَرُوا وَاتَّخَذُوا اٰيَاتِي وَرُسُلِي هُزُوًا ﴾

[ایشته کفر اوزرینه ترتب ایدن شی ؛ آنلرك کفرلری وبنم آیتلریمی ورسوللریمی استهزالرینه محل اتخاذ ایتملری سببیله جزالری جهنمدر .]

یعنی ؛ شو اوصافی بیان اولونان شقیلر شول کیمسه‌لرکه آنلر ربلرینك آیتلری اولان قرآنه ووحدانیتك دلیللرینه و آخرتده ربلرینك رضاسنه ملاقی اولاجقلرینه کفر ایتدیلر. بناءً علیه؛ کفرلری سببیله عمللری باطل اولدی و عمللری باطل اولونجه میزانه احتیاج قالمادیغندن بز آنلر ایچون یوم قیامتده میزان اقامه ایتمه‌یز . چونکه میزان؛ حسناتی وسیئاتی اولانلر ایچون اقامه اولونورکه ثواب و کناهلرینك مقداری بیلنسون وعمل صاحبنك‌ده بر دیه‌جکی قالمسون . اما ثوابی اولمیانلر ایچون میزانه حاجت یوقدر . زیرا ؛ کناهك قارشوسنه وضع اولوناجق ثوابی یوق‌که میزانه حاجت اولسون .

کفرلری بوتون حسناتلرینی محو ایتدیکندن اصلا ثوابه مالك دکللردر . ایشته شو جزالری اولان جهنمه استحقاقلری ؛ کفرلری وآیتلریمی ورسوللریمی استهزالرینه آلت اتخاذ ایتملری سببیله‌در . زیرا ؛ ایماندن نصیبه‌دار اولمادقلرندن جزالری آنجق جهنمدر .

خازنده بیان اولوندیغنه کوره (ابوسعیدالخدری) حضرتلری « یوم قیامتده برچوق کیمسه‌لر کلیر . تهامه‌نك طاغلری قدر عمللری کوریلور وزن اولونونجه اوعمللر هیچ برشی آغیرلغنده اولماز. زیرا ؛ اوعمللر ایشلنمش ایسه‌ده کفرواخلاق فاسده آنلری افساد ایتدیکی جهتله عمللر ایچی بوش قوز کبی برشی یرینی طوتماز . ﴿ فلا نقیم لهم یوم القیمة وزنا ﴾ آیتنك معناسی‌ده بودر » بیوردیغی مرویدر . کرك کفر و کرك آیتلری‌ورسوللری استهزالری جهنمه استحقاقلرینه سبب اولدقلری بیان اولونمش ایسه‌ده بونلردن مجموعی سبب اولدیغی کبی آیری آیری هر بری‌ده سبب اولاجغنده شبهه یوقدر.

*
**

واجب تعالی کافرلرك احوالنی وجزالرینی بیاندنصکره مؤمنلرك حاللرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا ۞ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ عَنْهَا حِوَلًا ﴾ بیوریور .

[شول کیمسه‌لرکه آنلر اللهك وحدانیتنه ورسولنك رسالتنه ایمان ایتدیلر وایمانلرینك مقتضاسی اولان عمل صالحی ایشله‌مکله ایمانلرینی تقویه وتقریر ایتدیلر . آنلر ایچون قوناق محلی اولارق فردوس اعلانك جنتلری یعنی باغلری و باغچه‌لری واردر . مخلد اولدقلری حالده آنلر اوجنتلره نازل وآنده ساکن اولورلر واصلا او جنتلردن آیرلمق ایسته‌مزلر . فردوس اعلادن دها اعلی بر محل یوق‌که فردوسدن او محله آیرلمق ایسته‌سونلر .]

زیرا ؛ خازن ونعمت‌الله افندینك بیانلرینه نظراً فردوس ؛ **جنتلرك اك یوکسك واطرافنی سیر ایتمکه قابلیتلی بر محل مبارکیدر.** بناءً علیه ؛ فردوس اعلاده امر بالمعروف

ونهی عن المنکر ایدن انبیاء اولیا وصلحانك بولوناجقلری مرویدر. (حولاً) بر محلدن دیکر محله **تحول ایتمك یعنی نقل مکانه ایتمك** معناسنه‌در. شو حالده **معنای نظم:** [آنلر فردوسدن دیکر برمکانه نقل ایتمك ایسته‌مزلر] دیمکدر.

فردوس ؛ **جنتلرك اعلاسی وافضلیدر.** زیرا (ابوهریره) و (عبادة بن صامت) و (معاذبن جبل) وامثالی کبار اصحابدن برچوق ذواتك رسول اللهدن روایت ایتدکلری حدیثلرده رسول اللهك « فردوس ؛ جنتلرك اعلاسی وافضلیدر. اللهدن ایسته‌دیککزده فردوسی ایسته‌یك » بیوردیغی طبرینك جمله بیاناتندندر.

*
* *

واجب تعالی شو سوره‌ده قدرتنه دلالت ایدن دلیللری وبعض انبیانك خبرلرینی بیاندنصکره قرآنك حالنی ویهودك زعم ایتدکلری کبی قرآنك آیتلرنده ومعنالرنده تناقض اولمادیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ اَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي ﴾ بیوریور.

[« اکر دکزلر مرکب اولمش اولسه ربمك کلمه‌لرینی یازمق ایچون. ربمك کلمه‌لری توکنمکسزین دکزك صولری توکنیر » دی]

﴿ وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا ﴾

[ولوسه دکزك بر مثلی دخی زیاده وامداد اولارق کتیرمش اولسه‌ق ینه دکز توکنیر، کلمات الهیه توکنمز.]

یعنی ؛ معلومات الهیه توکنمز. بناءً علیه ؛ حبیبم ! سن « قرآنده تناقض وار » دیه‌ن یهود قومنه قارشی دی که « بالعموم دکزلر ربمك کلماتنی یازمق اوزره مرکب اولسه و بالجمله مخلوقات یازسه‌لر ربمك معلوماتنه دائر کلماتی توکنمزدن اول دکزلر توکنیر ولوسه دکزك بر مثلی زیاده وامداد اولارق کتیره‌لم ینه دکز توکنیر، ربمك کلماتی توکنمز. زیرا ؛ دکزلر جسم اولدیغی جهتله متناهیدر وربمك معلوماتی غیر متناهی

اولدیغندن معلوماتنه دلالت ایدن کلمه‌لری دخی غیرمتناهیدر » دیمکله « قرآنده تناقض وار » دیه‌ن یهودی رد ایت.

فخر رازی ، قاضی ، مدارك وخازنك بیانلری وجهله آیتك سبب نزولی شویله‌در: یهوددن (حی بن اخطب) « قرآنده تناقض واردر. زیرا ؛ برآیتده ، کندینه حکمت ویریلن کیمسه‌یه خیر کثیر ویرلمشدر دنیور و دیکر آیتده ، سزه علمدن آز بر شی ویرلدی دینمشدر. شو حالده آیت اولاده بیان اولونان خیر کثیر آیت ثانیه‌ده بیان اولونان علم قلیله متناقضدر » دیمسی اوزرینه بو آیتك نازل اولدیغی مرویدر. شو سبب نزوله نظراً **آیتك مآلی** شویله‌در : [علمدن انسانه ویریلن شی اوانسان حقنده خیر کثیرومنفعت عظیمه‌در ولکن علم الهی‌یه نسبتله آزدن آزدر. زیرا ؛ دکزلر مرکب اولسه وبرمثلی دها ضم اولونسه علم الهی‌یه دلالت ایدن کلمه‌لری یازسه دکز توکنیر کلمات الهیه توکنمز. شو حالده انسانك علمی نفسنده چوق خیر ایسه‌ده علم الهی‌یه نسبتله پك آز دیمکدر. بناءً علیه خیر کثیر اولان ، علمك منفعتیدر وآز اولان‌ده علم اللهه نسبتله علم انساندر. بناءً علیه ؛ تناقض یوق] دیمکدر.

*
* *

واجب تعالی کلمات الهیه‌نك نهایتی اولمادیغنی بیاندنصکره رسولنه وظیفه‌سنی وتوحیدی تبلیغ ایتمسنی امر ایتمك اوزره ﴿ قُلْ اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحٰى اِلَيَّ اَنَّمَا اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ ﴾ بیوریور.

[ای رسول اکرم ! سن ناسه خطاباً دی که « آنجق بن ده سزك کبی بشرم ، ملك دکلم . بشریت جهتندن بینمزده فرق یوقدر . شوقدرکه رسالت ووحی ایله ربم بکا لطف ایتدی، بن آنکله ممتازم . بناءً علیه ؛ ربم طرفندن سزك معبودکز آنجق معبود واحد اولدیغی بکا وحی اولوندی . شو حالده معبودکز آنجق بردر، تعدد یوقدر ».]

﴿ فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ اَحَدًا ﴾

[معبود بر اولونجه بر کیمسه ربنه ملاقات ورضاسنه نائل اولمق امید ایدرسه عمل صالح

ایشله‌سون . زیرا ؛ عمل صالح ایشله‌مك او كیمسه اوزرینه واجبدر . وربسنك عبادتنه هیچ بر كیمسه‌یی شریك قیلماسون .] چونكه ؛ ربمی شریك ونظیردن منزهدر عملك فائده‌سی ریادن عاری وایمانه متوقف اولدیغنه اشارت ایچون عمل صالحله امردنصكره شركدن نهی ایتمشدركه شرك جلی وخفی‌یه شاملدر . چونكه شرك جلی عملی ابطال ایتدیكندن شركله عملده فائده یوقدر وشرك خفی كه ریادر ، عملك ثوابنی ابطال ایتدیكی جهتله جناب حق عبادتده شركی نهی ایتمشدر .

بیضاوینك بیانی وجهله آیتك سبب نزولی ؛ (جند بن زهیر) حضرتلرینك رسول‌اللهدن بر سئوالیدر : شویله كه (جند) « یا رسول‌الله ! الله تعالی ایچون عمل ایدرم . فقط بر كیمسه اوعمله مطلع اولورسه مسرور اولورم » دینجه رسول‌اللهك « شرك اولونان عملی الله‌تعالی قبول ایتمز » دیمسی اوزرینه رسول‌اللهی تصدیق ایچون بو آیتك نازل اولدیغی مرویدر . شو سبب نزوله نظراً آیتده شرك ؛ **ریایه‌دخی شاملدر** .

شو حالده بو آیت ؛ اعتقادیات وعملیاتك خلاصه‌سنی جامعدر . چونكه اعتقادیاتك خلاصه‌سی ؛ **توحید** وعملیاتك خلاصه‌سی ؛ **عبادتده اخلاصدر** .

رومی بیك اوچیوز اوتوز سنه‌سی كانون ثانیسنك دردنجی بازاركوننه تصادف ایدن عربی بیك اوچیوز اوتوز اوچ سنه‌سی ربیع‌الاولنك برنجی كونی بعدالظهر بو سوره‌نك ترجمه‌سی بعونه تعالی ختام بولمشدر .

سورۀ مریم

مكۀ مكرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . **طقسان سكز** آیتی جامعدر .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ كٓهٰيٰعٓصٓ ﴾

تفسیر خازنده بیان اولوندیغنه نظراً **شو حرفلرك معناسی** : [بالجمله مخلوقاتنك امورینه كافی وقوللرینی هدایتده قیلیجی ویدقدرتی جمله‌نك قدرتنك فوقنده وعلمی هرشیئی محیط و وعدنده صادق اولان ذات الوهیتمه یمین ایدرم] دیمكدر .

بومثللو سوره‌لرك اوللرنده بولونان متشابهاتك یعنی حروفلرك تأویلنی تجویز ایدنلره وشو معنایه نظراً بو حرفلر واجب‌تعالی‌نك اوصاف ممدوحه‌سنه دلالت ایدن اسماء حسناسندن بعضیلرینه اشارت وادات قسمدر . یاخود بو حرفلر ؛ **سوره‌نك اسمیدر** . بوكا نظراً معنی : [شو تلاوت اولونان آیتلر (كهیعص) سوره‌سیدر .] ویاخود [اسماء الٰهیه‌دن بر اسمدر .]

﴿ ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكَرِيَّا ﴾

[شو تلاوت اولونان آیتلر ربك تعالی‌نك رحمتی و كندی عبدی زكریانك ذكریدر .]

یعنی ؛ حبیبم ! شوسنك اوزریكه تلاوت اولونان آیتلر انواع نعمتلریله سنی تربیه ایدن ربك تعالی‌نك رحمتی و احسانی و كندی قولی اولان زكریانك ذكری و مناقب جلیله‌لرینك بیانیدر .

حضرت زكریا امتنی ایمانه واطاعته ایصال ایدر یولی كوستروب طریق نجاته دعوت ایتدیكندن دائما حقنده عین رحمت اولدیغندن رحمت عنوانیله ذكر اولونمشدر . یاخود زكریا علیه‌السلامك اخلاص اوزره دعاسنی قرآنده ذكر ایتمك امت محمد حقنده رحمت

اولدیغی جهتله جناب حق بو آیتده رحمت اولدیغنی بیان ایتمشدر . زیرا زکریا علیه‌السلامك عندالتهیده مقبول اولان طریقنی بیان ایتمك ؛ امت محمدك عین طریقه‌سلوك ایتملری لازم اولدیغنی توصیه قبیلندن بولوندیغی جهتله حضرت زکریانك طریقنه تبعیت ملتزم اولدیغنی بیان ایتمکدر .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله بوسوره‌نك نزولی رسول‌الله ایچون بویوك برنعمت اولدیغنه اشارت ضمننده اسماء حسنی‌دن **تربیه وانعامی مشعر اولان** رب اسم شریفی وارد اولمشدر .

*
* *

واجب تعالی حضرت زکریانك رحمت اولدیغی بیاندنصکره اخلاص اوزره دعاسنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِذْ نَادٰى رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا ﴾ بیوریور .

[ذکرایت حبیبم ! شول زمانی که اوزمانده زکریا علیه‌السلام ربسنه گیزلیجه ندا ایتدی .]

یعنی ؛ زکریا علیه‌السلامك مناقب جلیله‌لرندن بریسی ربسنه اخلاص اوزره دعا ایتمسیدر . بناءً علیه ؛ ذکرایت شول زمانی که اوزمانده زکریا ربسنه خفی اولارق ندا ایتدی .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله حضرت زکریا دعاسنده حسن ادبه رعایت ایلدی . زیرا ؛ جناب حقه نسبتله خفی وجلی دعا مساوی اولدیغی حالده اخلاصده زیاده وریادن اوزاق وناسك ذمندن خالی اولمسنی نظر اعتباره آلارق دعانك گیزلی صورتنی اختیار ایتدی . چونکه ؛ فخررازینك بیانی وجهله حضرت زکریانك دعاده خفی صورتنی اختیارنده ؛ **درت احتمال واردر : برنجیسی ؛ خفاده اخلاصك زیاده اولمسیدر . ایکنجیسی ؛ ناسك لومندن حذر ایتمسیدر** . چونکه ؛ زکریا علیه‌السلامك چوجق ایسته‌دیکی زمان کندینك و حرمنك چوجق گتیره‌جك زمانلری کچمش اولوب عادته نظراً چوجق طوغورمق محال اولدیغی بر زمانده چوجق طلبنده بولونمسنی هرکس چوق کوروب لوم ایده‌جکلرینی بیلدیکندن کمال حزنله خفی صورتده دعانی اختیار ایتمسیدر . اوچنجیسی ؛ **وفاتنده ایشلرینه وارث اولاجق ولیلرینه حالنی بیلدیرمه‌مك صورتنی التزام ایتمسیدر .**

دردنجیسی ؛ **اختیارلغك تام حکمفرما اولدیغی جهتله صداسی چیقمز بر حاله گلمسیدر .** گرچه مقصدی جهراً دعا ایتمك ایسه‌ده صداسی یتشمدیکندن خفی صورتده دعا ایتمك محتملدر . آنجق بواحتمال ضعیفدر . چونکه ؛ جناب حق خفی صورتده دعا ایتدیکنی صراحةً بیان ایتمشدر . حضرت زکریانك دعا ایتدیکی زمانده کندینك طقسان سکز ویا یوز یاشنده وحرمنك ده طقسان سکز یاشنده اولدقلری مرویدر . گرچه آیتده سنی تعیین یوق ایسه‌ده بوندنصکره‌کی آیتده پیرفانی اولدیغی صورت قطعیه‌ده بیان اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالی حضرت زکریانك صورت خفاده ندا ایتدیکنی بیاندنصکره نداسنده سویله‌دیکی سوزلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ رَبِّ اِنّ۪ي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنّ۪ي ﴾ بیوریور .

[زکریا علیه‌السلام « ای ـــ بنم ربم ! بنم کمیکلرم ضعیف اولدی » دیدی .]

﴿ وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا ﴾

[قوجه‌لق جهتندن باشمده‌کی صاچلرك بیاضلغی علوله‌دی .]

﴿ وَلَمْ اَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا ﴾

[وبن سکا دعاده ربم هیچ محروم اولمادم . زیرا ؛ هرزمان دعامی قبول ایتمکله بنی مسرور ایتدك .]

یعنی ؛ زکریا علیه‌السلام خفیاً دعا ایتدی ودیدی که « ای ـــ بنی انواع نعمتلریله تربیه ایدن ربم ! بنم بدنمك دیرکلری منزلنده وجسممك قوامنه خادم اولان کمیکلرم ضعیف اولدی وییقلمغه یوز طوتدی وباشمك صاچلرینك اختیارلغه علامت اولان بیاضلغی آتشك علوی کبی علوله‌دی وسیاهلغی بالکلیه زائل اولدی . زیرا ؛ کوز آیلرنده قورومغه یوز طوتان اوتلرك صاراروب دوکولدیکی کبی بنم‌ده وجودمده بولونان صاچلرم زوالی مشعر اولان بیاضلغه انقلاب ایتدی . یاربی ! بن سکا دعا ایتدیکمده هیچ برزمان خائب اولمادم . چونکه ؛ هرزمان دعامی قبول ایتدك ، بنی مأیوس ایتمدك . گرچه شو ایسته‌دیکم چوجق

بنم شو زمانمه وعادته نسبتله بعید ایسه‌ده سنك قدرتکه نسبتله غایت قولای‌در » دیمکله ربسندن برچوجق ویرمسنی استرحام ایتدی .

فخررازی وبیضاوینك بیانلری وجهله بو آیت بوندن اولکی آیتده اجمالاً بیان اولونان ندایی تفسیر وبیاندر . حضرت زکریا دعاسی اوزرینه **اوچ شیئی تقدیم ایتدی :** برنجیسی ؛ **بونوده بدنك ضعفنی کمیکلرینك ضعفیله اثبات ایتمسیدر** . چونکه ؛ اعضانك قوتلیسی وبدنك قوامی وجسمك سائر اجزاسندن صلابتلی اولدیغی حالده کمیکلر ضعیفلاینجه سائر اجزالرکده ضعیفلایه‌جغی اولویتله ثابتدر . ایکنجیسی ؛ **شیخوخت اثری اولان بیاضلغك هرطرفنی احاطه ایتدیکنی** بیانله شوطلبنده قدرت الـٰهیه‌یه استناددن باشقه اسباب ظاهریه‌یه توسل امکانی قالمادیغنه اشارت وبیاناتی رحمت الـٰهیه‌یی جلبه وسیله عد ایتمشدر . اوچنجیسی ؛ **دعاسنك درگاه الوهیتده رد اولونمامسیدر** . چونکه شیمدی‌یه قدر دعاسنك قبولنك عادت الـٰهیه جمله‌سندن اولدیغنی بیان ایتمك ؛ شو دعاسنك دخی قبولنده تأثیری زیاده اولمقدر . یعنی « یاربی ! بنم وجودم قوی ، جسمم صاغلام واسباب ظاهریه‌یه توسله اقتدارم اولدیغی زمانده دعامی قبول ایدوب رد ایتمدیکك حالده شیمدی بنم ، غایت ضعیف اولوب هرشیدن الم کسیلوب عاجز قالدیغم برزمانده دعامی قبول ایده‌جککه امیدم قویدر . واکر رد ایدرسه‌ك بنم ایچون کدری موجب اولاجغنده شبهم یوقدر . شو حالده اشد احتیاجله محتاج اولدیغم اختیارلق زمانمده دعامی ردله بنی محروم ومأیوس ایتمه » دیمکدر .

بیضاوینك بیانی وجهله اختیارلقده کماله واصل اولدیغنه اشارت ایچون صاچلرینك بیاضلغنی آتشك علوینه تشبیه ایتمشدر . چونکه اشتعال ؛ **آتشك علوینده استعمال اولونور** . بیاضلغك شدتنه اشارت ایچون اشتعال باشه اسناد اولونمشدر . حالبوکه اشتعال ایدن باش دکل بلکه باشده‌کی صاچلردر ، فقط باش علوله‌نجه باشده بولونان صاچلرك علوله‌نه‌جکی اولویتله ثابت اولاجغندن علو باشه اسناد اولونمشدرکه « بیاضلغی صوك درجه‌یه کلدی » دیمکدر .

(شقیاً) **مطلوب اولانه شیدن محروم اولمقدر** . چونکه ؛ مدارکك بیانی وجهله « فلان کیمسه حاجتنده سعید اولدی » دیمك ؛ « ایسته‌دیکی شیئه ظفریاب اولدی » دینلدیکی

کبی « فلان کیمسه حاجتنده شقی اولدی » دیمك ؛ « ایسته‌دیکی شیدن محروم اولدی » دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی زکریا علیه‌السلامك دیکر سوزلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِنّ۪ي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَٓائ۪ي وَكَانَتِ امْرَاَت۪ي عَاقِرًا ﴾ بیوریور .

[یاربی ! بندنصکره بنم ولیلرمدن قورقارم . حالبوکه بنم حرمم چوجق طوغورمازاولدی .]

یعنی ؛ « بنم وفاتمدن وانقراضمدنصکره بکا ولایت دعواسنده بولوناجق عمجه‌زاده‌لرمك وعصبه‌لرمك بنم متولی اولدیغم امور دینیه‌یی بکا ولایت دعواسیله تحریف وتغییر ایتملرندن قورقدم . زیرا ؛ آنلردن صلاح وخیر مأمول دکلدر . یاربی ! بکا وارث اولاجق صالح بر اوغلوم یوق که امور دینی آکا تودیع ایده‌یم . بونکله برابر حرمم چوجق کتیرمز برحالده‌در . بناءً علیه ؛ سنك قدرتکه التجادن باشقه چاره‌م یوقدر » دیمکله دعادن مقصدینی بیان ایتدی .

بیضاوینك بیانی وجهله حضرت زکریانك موالی ایله مرادی ؛ **عمی‌زاده‌لریدر** . آنلر دیانت خصوصنده بنی اسرائیلك اشراسندن اولدقلری جهتله قورقوسی امور دینده وسیاست مملکت خصوصنده‌در . بناءً علیه ؛ کندینه ولایت دعواسنده بولوناجق اقربالرندن ممنون اولمادیغندن وفاتندن صکره احوال ناسی یولیله تمشیت ایده‌جك وامور دینده ناسه مرجع اولاجق بر ولی وخیرلی خلف ایسته‌دی . شو حالده انسانلر ایچون وفاتنده امور دینه خادم وخیرلی اولاجق اوغلان اولادی ایسته‌مك مشروع وممدوح اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر .

*
* *

واجب تعالی زکریا علیه‌السلامك دعاسنك مقدمه‌لرینی بیتیردکدنصکره دعایه باشلادیغنی ودعاسنك کیفیتنی علی طریق الحکایه بیان ایتمك اوزره ﴿ فَهَبْ ل۪ي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا ۝ يَرِثُن۪ي وَيَرِثُ مِنْ اٰلِ يَعْقُوبَ ﴾ بیوریور .

[«بنم حالم شو معروضاتم وجهله اولونجه يا ربى ! كندى عندندن بر ولى هبه واحسان ايت كه او ولى علمده وامور دينده بكا وارث وخليفه اولسون وآل يعقوبدن باقى قالان مراسم دينيه وشعائر هدايتى ناسه تبليغ خصوصنده دخى وارث اولسون» .]

﴿ وَاجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيّاً ﴾

[«يا ربى ! او هبه ايده جكك ولى يى سن نازل اولان بلايايه وحكمكه راضى وعموم قوللرك نظرنده مرضى ومقبول قيل» ديمكله بر ولد صالح ويرمسنى استرحام ايتدى .]

بو آيتده وراثت له مراد ؛ بيضاوينك بيانى وجهله **علمده واحكام شرعيه يى ناسه تبليغده وراثتدر** ، يوقسه مالده وراثت دكلدر . چونكه ؛ انبياء عظامكماللرى موروث اولماز . ابو السعود افندينك بيانى وجهله حضرت زكريانك ولد طلبى اسباب عاديه دن اميدينى كسه رك خارق العاده صورتيله ايسته مكدر . آل يعقوب له مراد ؛ **قرابت ودينده موافقت صورتيله يعقوب عليه السلامه منسوب اولانلردر** . ياخود يعقوب ايله مراد ؛ **حضرت زكريانك برادرى وسياست ناسى تدبير ايدن ذات اولمق وياخود حضرت سليمانك نسلندن (يعقوب بن ماثان) كه حكومتى اداره ايدن بر ذات اولمق** احتمالى وارسه ده اصح اولان **بنى اسرائيلك جد اعلالرى اولان يعقوب عليه السلامدر** .

*
* *

واجب تعالى زكريا عليه السلامك دعاسنى بياندنصكره قبول بيورديغنى بيان ايتمك اوزره

﴿ يَا زَكَرِيَّا اِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اِسْمُهُ يَحْيٰى لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيّاً ﴾ بيوريور .

[ى زكريا ! يحيى اسمنده بر اوغلانله بز سنى تبشير ايدرز . بوندن اول يحيى ايچون بر آداشده خلق ايتمدك .]

يعنى ؛ زكريا عليه السلام كمال خلوصله دعا ايدنجه ربسى درحال دعاسنى قبول ايتدى وترحم طريقيله ديدى كه « اى صدق وخلوصله دعا وخفياً ندا ايدن زكريا ! بز سنى بر اوغلانله تبشير ايدرزكه او اوغلانك اسمى (يحيى) در . زيرا ؛ **مراسم دينيه يى احيا ايده جكنه بناءً** يحيى اسمنى ويردك وآندن اول آكا آداش اولاجق (يحيى) اسمنده بركيمسه ده خلق ايتمدك .

فخر رازينك بيانى وجهله حضرت زكريايه ندا ايدن، ملك واسطه سيله جناب حقدر . چونكه ؛ آيتك كرك اولنده كى وكرك بوندنصكره كى آيتلرده زكريا عليه السلامك مناجاتى جناب حقله اولديغى جهتله ندا ايدن جناب حقدر ولكن ملك واسطه سيله در . واجب تعالى نك بو نداسى دعاسنك قبولنى متضمن اولديغندن حضرت زكريا حقنده تبشيردر . شوقدركه دعاسنك برقسمى قبول اولونمش ديكرى قبول اولونمامشدر . چونكه ، آيتده بيان اولونديغى وجهله دعاسى **ايكى قسمدر** : برنجيسى ؛ **بر ولد صالح ايسته مسى** ، ايكنجيسى **ولد صالحك اوردينده خيرلى خلف اولمسيدر** . حالبوكه اصح اولان روايتده حضرت يحيى پدرندن اول قتل اولونمش وپدرينه وارث اولامامشدر . واجب تعالى نك بالذات اسمنى وضع ايتمسى يحيى عليه السلامه مخصوص برخصلت وشانينه تعظيمدر . چونكه ؛ دنيايه كلمدن طرف الهيدن آدى طاقلمسى حضرت يحيانك خاصه سيدر . زيرا ؛ بوندن باشقه بركيمسه يه ميسر اولمامش ويحيى اسمنده باشقه بركيمسه ده كلمه مشدر . **يحيى عليه السلام قوروموش آغاج منزلنده اولان والده سندن طوغديغى وقلبى عبادتله احيا اولونديغى ودينى اولان مراسمى احيا ايده جكى** جهتله قبل الهيدن يحيى تسميه اولونمشدر وحضرت يحيى هيچ معصيت قصدنده بولونماديغى جهتله دخى ممتازدر .

*
* *

واجب تعالى زكريا عليه السلامى تبشيردنصكره حضرتك كلامنى حكايه ايتمك اوزره

﴿ قَالَ رَبِّ اَنّٰى يَكُونُ لِى غُلَامٌ ﴾ بيوريور .

[زكريا عليه السلام ديدى كه « يا ربى ! بنم ايچون اوغلان نصل اولور ؟ » .]

﴿ وَكَانَتِ امْرَأَتِى عَاقِراً ﴾

[« حالبوكه بنم حرمم چوجق طوغورماز » .]

﴿ وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيّاً ﴾

[« وبن محقق قوجه‌لقدن وجودم قورومش برحاله واصل اولدم » .] بو سوزلريله چوجق طوغمق ايچون اسباب عاديه‌نك موجود اولماديغنى بيان ايتدى .

يعنى ؛ واجب‌تعالى‌نك تبشيراتنى ايشيدنجه كمال فرحندن زكريا عليه‌السلام ديدى كه « ياربى ! بنم ايچون بوحالله اوغلان نصل اولور ؟ چونكه ؛ ياشم كمالنه‌واردى ، وجودم ضعيف اولدى ، كميكلرم اينجه‌لدى وجسممده رطوبت قالمادى والحاصل چوجق طوغمق اسبابندن بنده برسبب يوقدر . حالبوكه حرمم چوجق كتيرمز وبن‌ده‌حال شيخوخت وقوجه‌لقدن حال يأسه كلدم . مفصللرمده واعضالرمده اصلا طاقت قالمادى » ديمكله چوجغك نه‌صورتله طوغاجغنك كيفيتنى تحقيق ايتمك ايسته‌دى .

زكريا عليه‌السلامك بوكلامى چوجغك طوغاجغنى استبعاد ايتمك دكلدر . چونكه ؛ جناب‌حقك خبرى قطعى اولوب اصلا شبهه اولماديغنى ومؤثر حقيقى جناب‌حق اولوب اسبابده حقيقى تأثير اولماديغنى بيلديكندن زكريا عليه‌السلامدن استبعاد تصور اولونماز . بناءً عليه ؛ مقصدى « يا ربى ! بزم حالمز شو بيان ايتديكم حال اولونجه چوجق ، بزم حالمزله‌مى طوغاجق ، يوقسه بزى كنجلكه اعاده ايدوبده آندنصكره‌مى طوغاجق ؟ » ديمك ايستدى . بناءً عليه ؛ ابوالسعود افنديك بيانى وجهله حضرت زكريانك بو سؤالى قدرت الٰهيه‌نك عظمتنى تفكرله اعتمادينى اظهار والله‌تعالى‌نك مطلوب اولان ولدى احسانى محضا لطف الٰهى اولوب اسبابدن بر شيئه مستند اولماديغنى بيانله شكرينى عرض ايتمكدر .

جناب حقك قرآنده بزه بيانى ؛ امت محمدى ذات‌الوهيتنه اعتمادتامه دعوتله هرشيده مؤثر آنجق كندى قدرتى اولديغنى بيانله اسبابدن حقيقى تأثير بكله‌ينلرى رد ايتمكدر .

*
* *

واجب‌تعالى زكرياعليه‌السلامك شوكلامنه جوابنى بيان ايتمك اوزره ﴿ قَالَ كَذٰلِكَ ﴾ بيوريور .

[واجب تعالى جوابده « اى زكريا ؛ حالكزسنك ديديكك كبيدر » ديدى .]

يعنى ؛ سنك قوجه‌لغك وحرمك چوجق كتيرمز برحالده اولديغكز دوغرودر ولكن سزك بوحالكزله سزدن چوجق ايجاد ايتمكله قدرتمزى اظهار ايده‌جكز . چونكه ؛ بو حال اوزره اولانلردن چوجق كلمك عادتده محال ايسه‌ده قدرتمزه نسبتله غايت‌قولاى اولديغنى اظهارله قدرتمزده تردد ايدنلرك ترددلرينى ازاله ايده‌جكز .

﴿ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ ﴾

[« يازكريا ! ربك تعالى بوحال‌اوزره چوجق ايجاد ايتمك بكاغايت قولايدر » ديدى .] و دليل مقامنده كلامنه شونى‌ده علاوه ايتدى .

﴿ وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْئاً ﴾

[حالبوكه اى زكريا ! بوندن اول سنى محقق بن خلق ايتدم‌وسن ايسه موجود برشى دكلدك .] بلكه صرف يوقدن عبارت ايدك وسنى يوق ايكن خلق‌ايدوب موجود قيلنجه سنكله حرمك بيننده‌ن ولد خلق ايتمك نه‌ايچون قولاى اولمسون » ديدى . واجب تعالى بو كلاميله وعد الٰهيسنى تقرير و زكريانك كنديني خلق ايتديكنى بيانله وعدينى انجاز ايده‌جكنى اثبات ايتمشدر .

*
* *

واجب‌تعالى ايسته‌ديكى چوجوغى زكريا عليه‌السلامه ويره‌جكنى بيان ايدنجه حضرت زكريانك علامت ايسته‌ديكنى و علامت بيان ايتديكنى ذكر ايتمك اوزره ﴿ قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً ﴾ بيوريور .

[زكريا عليه‌السلام چوجوغك بولوندقلرى حال اوزره طوغاجغنى تحقيق ايتدكدن صوكرا ديدى كه « اى بنم ربم ! سن بنم ايچون بر علامت خلق ايت كه او علامتله بن حرممك حامله اولديغنى بيله‌يم » .]

﴿ قَالَ آيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلٰثَ لَيَالٍ سَوِيّاً ﴾

[زكريانك علامت ايسته‌مسنه جواب اوله‌رق ربسى ديدى كه « يا زكريا ! سنك

علامتك ، اعضالرك تمام ولسانك صاغلام اولدیغی وخسته‌لق وسائره كبی بر آفت اولمادیغی حالده ناسه اوچ كیجه علی السویه سوز سویلمكه مقتدر اولامیه‌جقسك » دیمكله زكریا علیه السلامك حرمنك حامله اولدیغنه علامتی بیان ایتدی .]

فخر رازینك بیانی وجهله واجب تعالی نك كلامنده بر اوغلان طوغاجغی تبشیر اولونمش ایسه‌ده طوغاجغی وقت معلوم اولمادیغی جهتله زكریا علیه السلام زمانی بیلمك ایچون علامت ایسته‌مشدر . چونكه ؛ نطفه‌نك رحمده قالمسی بر امر خفی و بشرك مطلع اولامیه‌جغی برشی اولدیغی جهتله بو امر خفی‌یه جناب حقك مطلع قیلمسنی آرزو ایتمشدر كه شكرینی ادایه باشلاسون وچوجغك وجودی معتاد وجهله معلوم اولاجغی زمانه قدر شكری تأخر ایتمسون .

حضرت زكریانك سكوتی لساننده بر آفت اولمقسزین اوچ كون دوام ایتمش وناسله سویله‌شه‌مه‌مشدر . اما تسبیح وتهلیل وسائر ذكر اللهه لسانی مقتدر اولدیغی جهتله سكوتك عبادته تعلقی اولمامشدر. بناءً علیه ؛ ناسله تكلم ایتمه‌مش ایسه‌ده عبادتله مشغول اولمشدر .

﴿ سویاً ﴾ بیضاوی، خازن ومداركك بیانلری وجهله (صحیحاً سالماً من الافات) دیمكدر . یعنی « ناسه اوچ كون سویله‌میه‌جكسك ولكن اعضالرك صحیح وآفاتدن سالم اولدیغك حالده » دیمكدر . یاخود ﴿سویاً﴾ دیمك « بربرینی متعاقب علی السویه اوچ كون سویله‌میه‌جكسك » دیمكدر . بو سوره‌ده اوچ كیجه وسورهٔ آل عمرانده اوچ كون سویلیه‌جكنی [١] بیان كیجه‌لی كوندوزلی اوچ كون سویله‌میه‌جكنی بیان ایچوندر . یعنی « اوچ كونك هر جزئنده سویله‌میه‌جكنی بیاندن » عبارتدر .

*
* *

واجب تعالی زكریا علیه السلامه حملك علامتنی بیاندنصكره علامتك وجود بولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَخَرَجَ عَلٰى قَوْمِهٖ مِنَ الْمِحْرَابِ فَاَوْحٰٓى اِلَيْهِمْ اَنْ سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا ﴾ بیوریور.

[كندیسنه علامت بیان اولونونجه زكریا علیه السلام قومی اوزرینه محرابندن چیقدی وآنلره اشارت صورتیله دیدی كه « سز صباح وآقشام ربكزه تسبیح ایدك » .]

[١] جلد ٣ ، صحیفه ٦١ .

یعنی ؛ زكریا علیه السلامه زوجه‌سی حامله اولونجه تعیین اولونان علامت ظهور ایتدی. بناءً علیه ؛ بر كون صباح وقتی كندینه تعیین اولونان حجره‌سندن قومنك اولدیغی محله چیقدی وقومنه اشارت طریقیله «سز شو بولوندیغكز صباح وآقشامده وكله‌جك كونلرده عادتكز وجهله ربكزك شاننه لایق اولمادق نقائصدن تنزیه ایدك، عادتكزی ترك ایتمه‌یك» دیمكله قومنی حال صلاحه دوامه ترغیب ایتدی . بو امری اشارت صورتیله ویردیكنه آیت دلالت ایدر . زیرا آیتده وحی ؛ اشارت معناسنه‌در . چونكه ؛ زكریا علیه السلام هر صباح كندینه مخصوص اولان عبادتخانه‌سندن چیقار ، بیت مقدسه نمازه كلن جماعته قاپولری آچار، آنلرله نماز قیلار ، دعا ایدر وجمله‌سی استغفارله باب الٰهی‌یه توجهله خضوع وخشوع اوزره استرحام اتد. بولونورلردی . حرمنك حملنه علامات الٰهیه ظهور ایدوب خلقه تكلمه قادر اولامانجه بو وظیفه‌یی اشارتله ادا ایتمشدر . حتی بیضاوینك بیانی وجهله بر روایته نظراً او كونك عبادت جهتندن وظیفه‌سنی طوپراغه یازمق صورتیله ناسه آكلاتمشدر.

ابو السعود افندینك بیانی وجهله ﴿ بكرةً وعشیاً ﴾ ایله مراد ؛ **صباح وایكندی وقتلری** اولدیغی كبی ، تسبیح ایله مراد **صباح وایكندی نمازلریدر** . بو ایكی وقتده ادای صلات ایتمك عادتلری اولدیغندن عادتلری وجهله ایفای وظیفه ایتمك اوزره كنلره اشارت ایتمشدر.

نیسابورینك بیانی وجهله محراب‌له مراد؛ **حضرت زكریانك خلوته مخصوص بر مكاندر كه** خصوصی عبادتلرینی اوراده ادا وصباح وایكندی نمازلرنده عمومی محله انتقال واهالی‌یه مساعده ایلیه‌رك برابر ادای صلات ایدرلر. یاخود محراب‌له مراد ؛ **عامه‌نك نماز قیلدقلری محلدر** . لكن زكریا علیه السلام مساعده ایدرسه كیرملك عادت ایدی . عادت سابقه اوزره ناس قپولرك آچیلمسنه وزكریا علیه السلامك مساعده‌سنه انتظار ایدركن قپولری آچوب اهالی طرفنه چیقدیغنده لسانیله سویلمكه قادر اولامانجه وظیفه‌سنی اشارتله ادا ایتدی .

*
* *

واجب تعالی یحیی علیه السلامك والده‌سنك رحمنه دوشدیكنه علامتك ظهورینی

بیاندنصکره طوغدیغنده تربیه وتکریم طریقیله خطابنی بیان ایتمك اوزره ﴿ يَا يَحْيَى خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ ﴾ بیوریبور .

[« ای یحیی ! جدیت وقوتکله توراتی اخذ ایت » دیدك .]

﴿ وَآتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا ﴾

[صبی اولدیغی حالده بز یحیایه توراتك احکامنه علم ویردك .]

﴿ وَحَنَانًا مِنْ لَدُنَّا وَزَكَوٰةً ﴾

[و بزم عندمزدن یحیایه رحمت وشفقت و کناهدن طهارت ویردك .]

﴿ وَكَانَ تَقِيًّا ﴾

[ویحیی علیه‌السلام مطیع و کناهدن اجتناب ایدر اولدی .]

﴿ وَبَرًّا بِوَالِدَيْهِ وَلَمْ يَكُنْ جَبَّارًا عَصِيًّا ﴾

[ویحیی علیه‌السلام پدرینه ووالده‌سنه‌احسان ایدردی ومدت عمرنده‌پدرینه‌ووالده‌سنه اصلا ظلم ایتمدیکی کبی امرلرینه مخالفتله عصیان‌ده ایتمدی .]

﴿ وَسَلَامٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ يَمُوتُ وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا ﴾

[ویحیی علیه‌السلامك طوغدیغی وأولدیکی وذیری اولارق قبرندن قالقدیغی کونلرده بزم طرفمزدن سلامت آنك اوزرینه نازلدر .]

یعنی ؛ یحیی علیه‌السلام دنیایه کلوب خطابی فهمه قابلیت کسب ایدنجه بز تربیه وتکریم طریقیله خطاب ایتدك و دیدك که « ای یحیی ! بنیهٔ صحیحه وعزیمت صادقه وقوت کافیه وکمال جدیتله توراتی اخذله حفظنه دوام ایت » . بویله دیدکدنصکره بز آکا حال صباوتنده توراتك احکامنه علم وکتابدن احکام استخراجنه قوت ویردك وبز عند الوهیتمزدن یحیی علیه‌السلامه مرحمت وبالجمله کناهلردن طهارت کامله ویردك و یحیایی قوللریمزه رحمت قیلدق ویحیی حال صباوتندن حین موتنه قدر بالعموم کناهلردن

ومحرماتدن اتقا ایتمکله نفسنی فنا شیلردن صاقلادی و والده‌سنه وپدرینه احسان ایدردی ومدت عمرنده ابوینه اصلا ظلم وامرلرینه مخالفتله عصیان ایدر اولمادی ویحیی جمیع معاصیدن طاهر وعموم کناهلردن سالم اولارق توراته علم وانسانلره مرحمت صاحبی اولدیغندن طوغدیغی و أولدیکی وحی اولارق قبرندن قالقدیغی کونلرده بزم طرفمزدن سلامت آنك اوزرینه نازلدر . زیرا ؛ طوغدیغی کون شیطانك شرندن محافظه ایتدیکمز کبی أولدیکی کون سؤ خاتمه‌دن وقبرندن قالقدیغی کون‌ده خائب وخاسر اولمقدن وقیامتك شدتلرندن محافظه ایدرز .

شو سلام ؛ حضرت یحیی حقنده تلطیف الٰهیدر . زیرا ؛ انسانك اك عاجز اولدیغی دنیایه کلدیکی کونده واك سفیل اولارق عالم فنایه وداع ایتدیکی کونده وهرکسك پریشان برحالده اولدیغی محشر کوننده سلامدن دها بویوك تلطیف اولاماز .

فخر رازینك بیانی وجهله بو آیتده کتابله مراد ؛ **توراتدر** . قوتله مراد ؛ **جدیتله طوتمق و احکامنی تبلیغده صبر و ثبات ایتمکدر** . حکمله مراد ؛ **توراتك احکامنه علم وامور دینده فقاهت وعقل کاملدر** . ﴿حنانا﴾ رحمت معناسنه‌در . **یحیی علیه‌السلام ارشاد ایتدیکی جهتله** امتی حقنده رحمت اولدیغی کبی **پدرینك دعاسی رد اولونمقسزین احسانه اولوندیغی جهتله** ابوینی حقنده دخی رحمت الٰهیه واحسان سبحانیه‌در .

زکاتله مراد ؛ **عمل صالح وحسن ثنا وذکر جمیل ایله تزکیه اولونمقدر** . یاخود **ابوینه احسانه اولونمش صدقه وهبه اولونمش بر برکت و نما** معناسنه‌در . بوکا نظراً ﴿ وحنانا من لدنا وزکوة ﴾ **فقره‌سنك معناسی** : [بز کندی عندمزدن یحیی علیه‌السلامی امتی حقنده رحمت وابوینی حقنده طرفمزدن احسان اولونمش صدقه وزکات اولارق خلق ایتدك] دیمکدر . یحیی علیه‌السلامك والده وپدرینك رطوبتلری زائل اولوب چوجق کتیره‌جك طاقتلری قالمادیغی برزمانده ظهور ایتمسی طبیعتك خلافنده برخلقت اولدیغندن « هرشیئی موجد ؛ طبیعتدر » دیه‌نلری یحیی علیه‌السلامك خلقیله جناب حق رد ایتمشدر . چونکه ؛ چوجق کتیرمکه طبیعت مساعد اولمادیغی برزمانده طوغدیغی ظاهردر .

نیسابوری، خازن ومدارکك (ابن عیینه) دن نقلاً بیانلری وجهله انسانك الڭ زیاده توحش ایتدیکی اوچ زماندر: برنجیسی ؛ دنیایه کلدیکی زمانده توحش ایدر. چونکه ؛ والدهسنك رحمنده کورمش اولدیغی مضایقهدن قورتولوب واسع برصحرایه چیقدیغی ایچون توحش ایدر . ایکنجیسی ؛ بوواسع صحرایه وداع ایدهرك قبره کیردیکی کونده توحش ایدر. چونکه؛ برچوق غلبهلکی وبولدنیایی ترك ایدهرك تك وتنها قبره کیدنجه البته توحش ایدر. اوچنجیسی ؛ قبرندن قالقدیغی کونده عظیم برحولواه وبویوك برغلغله ایله وهرکسك برشانه وعربانه برحالده محشره تجمع ایتدکلرینی کورونجه توحش ایدهجکی شبههسزدر . ایشته شو توحش موقعلرینك هربرنده واجب تعالی یحیی علیه‌السلامی سلامله اکرامی بیانله شانینه تعظیم ایتمشدر . چونکه هرکسك صوك درجه سلامته محتاج اولدیغی بر زمانده سلامتده اولاجغنی بیان ایتمك ؛ آنك حقنده لطف خصوصیدر .

واجب تعالی یحیی علیه‌السلامك ابوینه کمال اطاعتده بولوندیغی کبی صوك درجه تواضع اوزره بولوندیغنی دخی بیانله ثنا ایتمشدر. بناءً علیه؛ انسانلرك پدر ووالدهلرینه اطاعتلری وظائف دینیهسی جملهسندندر .

جناب حق بو آیتده حضرت یحیانك مناقبنی بیانله امت محمده ابناء جنسنه مرحمت صاحبی اولمق وکناهلردن اتقا ایتمك وابوینه اطاعتك لزومیله برابر عصیان ایتمهمك کبی مزایای عالیهیی توصیه ایتمشدر . فخررازینك بیانی وجهله بو قصهده دعانك کیزلی اولانی افضل اولدیغنه ودعاده «یاربی!» لفظنی التزام لازم کلدیکنه ودعا ایدن کیمسهنك کندی عجزینی وجناب حقك قدرتنی تذکر ایتمك دعانك آدابنده بولوندیغنه اشارت اولونمشدر .

خلاصه؛ حضرت یحیانك ، توراتك حکمنی جدیتله اخذ ایتمکله مأمور اولدیغی وحال صباوتنده کندینه علم وحکمت ویرلدیکی وامتی حقنده ارشادی جهتندن رحمت اولدیغی وافعال حسنهایله ممدوح اولوب بالجمله کناهلردن اتقا ایتدیکی وآناسنه وباباسنه احسان صاحبی اولوب اصلا عصیان ایتمدیکی واوچ موقعده سلامله تلطیف اولوندیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جملهسندندر .

*
* *

واجب تعالی حضرت زکریانك دعاسنی واوغلونك دنیایه کلوب مناقب عالیه صاحبی اولدیغنی بیاندنصکره حضرت مریم رضی‌الله عنهانك احوالنی وحضرت عیسانك کیفیت تولدینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مَرْيَمَ اِذِ انْتَبَذَتْ مِنْ اَهْلِهَا مَكَاناً شَرْقِيّاً ﴾ بیوریور .

[ذکر ایت حبیبم ! کتابده مریمك عجیب حاللرینی ، شول زمانده که اوزمانده مریم کندی اهلندن اوزاقلاشدی وبولوندیغی خانهنك شرق جهتنده هرکسدن تنها بر مکان اتخاذ ایتدی .]

﴿ فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَاباً ﴾

[اومکانه چکیلنجه خانه خلقنك دوننده برده پرده اتخاذ ایتدی .]

﴿ فَاَرْسَلْنَا اِلَيْهَا رُوحَنَا ﴾

[پرده آرقهسنده بولوندیغی زمان بز مریمه روحمز اولان جبریلی کوندردك .]

﴿ فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَراً سَوِيّاً ﴾

[مریمك بولوندیغی مکانه جبریل کلنجه تام‌الاعضا بربشر صورتنه کیردی .]

یعنی ؛ ای رسول اکرم ! سن قرآنده مریمك غریب حاللرینی ذکر ایت شول زمانده‌که او زمانده مریم خانه خلقندن تنها وبولوندیغی دائرهنك شرق جهتنده بر مکانه چکیلدی . چونکه ؛ قادینلرك عادتی اولان حیضدن خلاص اولدیغندن خلقتنده اولان طهارت ایجابی غسل ایتمك ایچون اومکانی اختیار ایتمشدی. اومحلده کیمسه اولمادیغی حالده کمال نزاهت وعفتنه بناءً آکسزین بر کیمسه کلمك احتمالنی نظر اعتباره آلارق احتیاطه رعایت اولمق اوزره خانه خلقنك دوننده برپرده اتخاذ ایلمشدی . احتیاطه رعایت؛ انسانلرك روحنی راحت یاشاتدیغی کبی برچوق مهم آنلرده بویوك فلاکتدنده قورتارر. بناءً علیه؛ مریمده احتیاطه رعایت ایتدی‌که محتمل اولان بر محجوبیتدن قلبی راحت اولسون . ایشته تام بو احتیاطه رعایتله برابر غسل ایتمك ایچون لباسنی چیقاردیغی برزمانده بز مریمه وحیمزه امین اولان جبریلی کوندردك. بناءً علیه جبریل تام‌الاعضا اولارق بشر صورتنده

مريمه كوروندی . فخر رازينك بيانی وجهله مريم رضی الله عنها بيت مقدسده دائمی عبادتله مشغول اولوب حيضی ظهور ايتديكنده تيزه‌سنك خانه‌سنه كيدر ، طهارت كسب ايدنجه غسل ايدر وعادتی وجهله بيت مقدسه عودت ايلردی . وقتا كه حضرت عيسانك طلوعی زمانی حلول ايتديكی صره‌ده آيتده بيان اولونديغی وجهله جبريل كلمشدر . ياخود مكان شرقی ايله مراد؛ **بيت مقدسك شرقی جهتنه** عبادت ايچون چكيلديكی زمانده كلمشدر. هرحالكی صورتده اولورسه اولسون نصاری ايچون شرق جهتی مقدس عد ايديله‌رك قبله اتخاذ ايدلمشدر. چونكه ؛ وقوعاتك شرق جهتنده اولديغی قطعيدر، لكن خانه‌نك شرقی‌می وياخود بيت مقدسك شرقی‌می ؟ بوجهتك تعيينی يوقدر. بناءً عليه ؛ هرايكيسنه‌ده احتمال واردر .

بوآيتده روح له مراد ؛ **جبريل امين‌در** . جبريل اذن الٰهی ايله ايسته‌ديكی صورته تمثل ايدر و بوراده بشر صورتنه تمثل ايتديكنه آيت صورت قطعيه‌ده دلالت ايدر . مريم توحش ايتمسون ايچون بشر صورتنه تمثل ايتمشدر . چونكه ؛ بشرك غيری ملك وياخود باشقه برصورتده ظهور ايتمش اولسه قورقارسوزينی ديكله‌مكه قادر اولامازدی.

(انتبذت) **عزلت** معناسنه‌در . يعنی « انساندن خالی بر مكانه چكيلدی » ديمكدر.

(سوياً) **تام الاعضا** معناسنه اولديغی بوندن اول بيان اولونمشدی .

*
* *

واجب تعالی مريمك جبريلی كورونجه آلمش اولديغی وضعيت وحركاتی بيان ايتمك اوزره ﴿ قَالَتْ اِنّ۪ٓی اَعُوذُ بِالرَّحْمٰنِ مِنْكَ اِنْ كُنْتَ تَقِيًّا ﴾ بيوريبور .

[جبريلی كورونجه مريم تلاش ايده‌رك ديدی كه « بن سنك شركدن رحمن تعالی‌نك عنايتنه التجا ايدرم . اكر متقی ايسه‌ك دفع ايت بندن شركی » . ايشته حضرت مريم بو سوزلريله حمايهٔ الٰهيه‌يه صيغيندی .]

يعنی ؛ غسل ايتمك اوزره خانه‌نك شرق جهتنه چكيلوب تنها قالديغنده بشر صورتنده آكسزين جبريلی كورونجه مريم كمال اضطراب وتلاشله ديدی كه « بن سنك شركدن

قوللرينی بو مثللو شردن حفظ ايتمكه قادر وانعام واحسان صاحبی اولان رحمن تعالی‌يه صيغينيرم . چكيل بنم يانمدن ، دفع ايت شركی بندن . اكر اللهك عذابندن قورقارو كناهلردن اتقا ايدرسه‌ك » ديمكله عفتنی اظهار ايده‌رك اللهك عنايتنه استناد ايتدی . چونكه ؛ تنها برمحلده غسل ايچون حاضرلانديغی زمانده بويله بر بشرك آكسزين ظهور ايديورمسندن اللهك حمايه‌سنه التجادن باشقه چاره اولماديغنی بيلديكندن درحال جناب حقه التجا ايتمشدر.

ابوالسعود افنديك بيانی وجهله بو آيت حضرت مريمك شهوات بشريه‌يه اصلا ميل ايتميوب عفتك صوك طبقه‌سنده اولديغنه دلالت ايدر. جبريلك دليقانلی وغايت كوزل وتام الاعضا بر بشر صورتنده كورونمسی مريمه ابتلا اولديغی كبی مريمك عفتده كمالنی وورع وتقواسنی عالمه اظهار واعلان ايچوندر .

*
* *

واجب تعالی مريمك تلاشنی كورونجه جبريل امينك ايراد ايتديكی كلامنی بيان ايتمك اوزره ﴿ قَالَ اِنَّمَٓا اَنَا رَسُولُ رَبِّكِ لِاَهَبَ لَكِ غُلَامًا زَكِيًّا ﴾ بيوريبور .

[جبريل امين مريمی تسليه ووقوع حالی بيان ايچون « يا مريم ! بن سنك ربك تعالی‌نك رسولی‌يم، آنجق سكا عموم فنالقلردن طاهر بر اوغلان هبه ايتمك ايچون كلدم » ديدی ومريمی تبشير ايتدی .]

﴿ قَالَتْ اَنّٰى يَكُونُ ل۪ى غُلَامٌ وَلَمْ يَمْسَسْن۪ى بَشَرٌ وَلَمْ اَكُ بَغِيًّا ﴾

[جبريل امينك سوزينی ايشيدنجه مريم ديدی كه « بنم ايچون اوغلان نصل اولور وبكا اوغلان نره‌دن كلير ؟ حالبوكه بنی بشر مس ايتمدی . بناءً عليه ؛ اوغلان دوغورمق اسبابندن هيچ برسببه توسل ايتمدم ونكاحله حلال اولارق بنی، هيچ بر بشر طوقونماديغی كبی بن حرامی ارتكابله فاجره دخی اولمادم .] شوحالده بندن اوغلان نصل طوغار ؟ طوغاماز . زيرا اوغلان يا نكاح نتيجه‌سنده وياخود زنا ايله اركك ايله بعد التماس اولور . بنده ايسه بونلردن هيچ بريسی اولمادی » ديمكله اوغلان طوغاجغنه تعجب ايتدی . جبريل امينك سوزينه مريم نصل ايناندی و طرف الٰهيدن ايلچی اولديغنی نصل بيلدی؟ يا علم ضروری وياخود معجزه ايله بيلمش و ملك اولديغنه قناعت ايتمشدر . حضرت

عیسایی والده‌سنه هبه ایدن هر نه قدر الله تعالی ایسه‌ده جبریل واسطه و آنی تبشیره مأمور اولدیغی جهتله هبه‌یی جبریل کندی ذاتنه نسبت ایده‌رك «بن هبه ایده‌جکم» دیمشدر. حضرت عیسانك بالعموم عیبلردن سالم و فنا شیلردن طاهر اولاجغنه اشارت ایچون زکی اولاجغی بیان اولونمشدر. حضرت مریمك عیسی علیه‌السلامه حامله اولدیغنده اون بش یاشنده اولدیغی مرویدر.

*
* *

واجب تعالی حضرت مریمك « بن چوجق دوغورمق اسبابنه توسل ایتمدم » دیمسی اوزرینه جبریل امینك چوجغك اسباب عادیه ایله اولمایوب جناب حقك امریله اولاجغنی بیان ایتمك اوزره ایراد ایتدیکی سوزلری بیان ضمننده ﴿ قَالَ كَذٰلِكِ ﴾ بیوریبور.

[جبریل مریمه خطاباً دیدی که « حال و شان سنك دیدیکك کبیدر. زیرا؛ حلال ویا حرام اولارق هیچ بر بشر سکا طوقونمادی ولکن اسباب عادیه‌یه توسل ایتمکسزین عادتك خلافی اولارق سندن بر اوغلان خلق ایتمکه حکم الٰهی تعلق ایتدی ».]

﴿ قَالَ رَبُّكِ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ ﴾

[زیرا؛ ربك تعالی اسباب عادیه‌یه توسل ایتمکسزین اوغلان خلق ایتمك بنم اوزریمه قولایدر دیدی.] بناءً علیه یا مریم! سندن بو حالکله بر اوغلان طوغاجغنه تعجب ایتمه. چونکه؛ حکم الٰهیده خلف اولماز البته وجود بولور » دیمکله مریمی تسلیه ایتدی

﴿ وَلِنَجْعَلَهُ اٰيَةً لِلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِنَّا ﴾

[و بز باباسز اوغلانی خلق ایده‌جکزکه او اوغلانی ناس ایچون قدرتمزه علامت قیلالم و قوللریمزه بزم طرفمزدن رحمت اولسون و آنك ارشادیله هدایتده اولسونلر.]

﴿ وَكَانَ اَمْراً مَقْضِيّاً ﴾

[حالبوکه عیسی علیه‌السلامك باباسز خلق اولونمسی بر امر محکوم اولدیغندن البته وجود بولاجق، خلاف احتمالی اولاماز.]

یعنی؛ حضرت مریم « بنی بشر مس ایتمدی، بندن چوجق نصل اولور؟ » دینجه جبریل امین « اوت یا مریم! حقیقت سنك دیدیکك کبیدر. حلال وحرام هیچ بر صورتله سکا بشر طوقونمادی و لکن بو حالکله سندن بر اوغلان طوغمسنه ربك تعالینك حکمی جاری اولدی. زیرا؛ ربك تعالی اسباب عادیه‌یه توسل ایتمکسزین چوجق خلق ایتمك بکا قولایدر دیدی. بناءً علیه سندن چوجق طوغاجغنی بعید عد ایتمه و بز باباسز چوجوغی خلق ایتدك و او باباسز طوغان عیسایی ناسه علامت قیلدق که هر کس کمال قدرتمزی و بدائع صنعتمزی بیلسون و بز عیسی علیه‌السلامی طرفمزدن بالجمله قوللریمزه رحمت اولارق آنلری ارشاد و طریق مستقیمه سوقله رضامزه ایصال ایتسون و تابع اولانلر حقنده نعمت اولسون ایچون خلق ایتدك. حالبوکه بو منوال اوزره عیسانك باباسز خلق اولونمسی بر امر محکوم ومجزومدر » دیمکله کلامنی تقریر ایتدی. باباسز اوغلان طوغمق عادةً محال ایسه‌ده قدرت اللهیه نظراً قولای اولدیغی بیان وذاتنه مخصوص اولدیغنه اشارت ایچون جناب حق « بنم اوزریمه قولای » دیمشدر.

*
* *

واجب تعالی حضرت مریمی جبریلك تسلیه‌سنی وبهمه‌حال طوغاجق اوغلونك رحمت وناسه علامت اولاجغنی بیاندنصکره مریم رضی الله عنهانك حامله اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَحَمَلَتْهُ فَانْتَبَذَتْ بِهٖ مَكَاناً قَصِيّاً ﴾ بیوریبور.

[جبریل امین تبشیر ایدنجه درحال مریم، اوغلو عیسی علیه‌السلامه حامله اولدی وعلامت حملی کورونجه ناسدن خالی واوزاق بر محله چکیلدی.] چونکه؛ حملی هرکسجه معلوم اولمق سببیله خلقدن اوتاندیغی ایچون ناسك لومنی دویمامق اوزره عمراناتدن خالی بر مکانه عزلت ایتدی.

﴿ فَاَجَاۤءَهَا الْمَخَاضُ اِلٰى جِذْعِ النَّخْلَةِ ﴾

[امارات ولادت ظهور ایدنجه چوجق طوغورمق زحمتی، آنی خرما دالنه کتیردی ویاپیشمغه مجبور ایتدی. بناءً علیه؛ خرمانك دالنه صارلدی.]

﴿ قَالَتْ يَا لَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هٰذَا وَكُنْتُ نَسْيًا مَنْسِيًّا ﴾

[ایشته او وقت کمال خجالتندن مریم أولومی تمنی ایدەرك « کاشکه نه اولا ایدی بوندن اول وفات ایده ایدمده بو کونلری کورمیه ایدم و بن وفاتمدن دولایی اونوتولمش اولایدم » دیمکله کمال اسفنی اظهار ایتدی .]

مریم رضی الله عنهانك مدت حملنده یدی ویا سکز ویا طقوز آی اولمسنده اختلاف وار ایسەده اصح اولان طقوز آی اولدیغی مرویدر . بیضاوینك بیانی وجهله مکان قصی ایله مراد ؛ قدس جوارنده طاغ آرقەسنده بر درەنك نهایەسیدر . ﴿ نسیاً ﴾ اونوتولمه وآرانلماسه دیمکدر . ﴿ منسیاً ﴾ مرور زمانله اونوتولمه اسمنی بیله ذکر ایتمك کیمسەنك خاطرینه کلمز بر حاله کلمسه دیمکدر . بوکا نظراً ﴿ کنت نسیاً منسیاً ﴾ دیمك « نه اولا ایدی بن اونوتولمش، آرانماز واسمم بیله کیمسەنك خاطرینه کلمز بر حالده یوق اولوب کیده ایدمده بو حاللری کورمیه ایدم » دیمکدر .

فخر رازینك بیانی وجهله مریمك حامل اولدیغی اولا حس ایدن عمیسی اوغلو یوسفدر . چونکه ؛ مریم ویوسف ایکیسی برابر او زمانده (جبل صهیون) جوارنده بر مسجده خدمت ایدرلردی وزمانلرنده بونلردن دها چوق عبادت ایدن یوق ایدی . (یوسف) مریمده امارهٔ حملی کورونجه اتهام ایتمك ایستر، فقط عبادتنه وصلاح حالنه باقارق جسارت ایدەمز . نهایت بر کون مریمه « سندن برقاچ شی صورەجغم » دیر . مریمده « صور » دینجه یوسف « تخومسز اوت بیترمی؟ صوسز آغاج میدانه کلیرمی ؟ وارکك اولمقسزین قادیندن چوجق طوغارمی ؟ » دیر. مریم جوابنده « الله تعالی ابتداءً اوتلری تخومسز بیترمدیمی ؟ وحضرت آدمی وزوجەسنی ارککسز خلق ایتمدیمی ؟ » دیمکله یوسفی الزام ایتدیکی مرویدر .

بیضاوینك بیانی وجهله حضرت مریمك چوجق طوغورمق زحمتیله یاپیشمش اولدیغی خرمانك قورو اولوب موسمکده قیش اولدیغی مرویدر . بوندنصکرەکی آیتده بیان اولوناجغی وجهله اوقورو آغاج یاشارمش ، میوه ویرمش ومریمده اومیوەدن ییمشدر . بوندەکی حکمت ؛ مریمك کدرینی آزالتمق وبعض جهتلره ایقاظ ایتمکدر . چونکه ؛

قورو آغاجك یاشاروب میوه ویرمسی مریمك باباسز چوجق طوغورمسنه مشابهتی اولدیغی جهتله مریمی تسلیه واردر .

خلاصه ؛ جبریلك تبشیراتی اوزرینه مریمك حامله اولدیغی وخلقدن اوتاندیغندن ناشی تنها وعمرانا تدن اوزاق بر محله عزلت ایتدیکی وچوجغك طوغمق زحمتی ، آنی خرما آغاجنك آلتنه کتیروب آغاجه صارلمغه مجبور ایتدیکی و اوزمان مریمك « کاشکه نه اولا ایدی بوندن اول أوله ایدمده اسمم اونوتولمش کیمسەنك خاطرینه کلمز بر حالده اولا ایدم » دیدیکی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جملەسندندر .

*
* *

واجب تعالی مریم رضی الله عنهانك حملنی وضع ایدەجکی زمان تقرب ایتدیکنده اوزاق بر محله چکیلدیکنی بیاندنصکره حملنی وضع ایتدیکی زمان جریان ایدن احوالی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَنَادٰيهَا مِنْ تَحْتِهَا اَلَّا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا ﴾ بیورییور .

[مریم حملنی وضع ایدوب حجابی والم روحانیسی تزاید ایدنجه مریمك آلتندن عیسی علیه السلام ویاخود جبریل، مریمی تسلیه ایچون ندا ایتدی ودیدی که « ای والدەم ! بنم باباسز دنیایه کلمەمدن محزون اولما . زیرا ؛ سنك ربك سندن بر بویوك اوغلان خلق ایلدی وصوسزلغی کیدرمك ایچون آیاغنك آلتنده بر نهر خلق ایتمکله سنك مرتبەکی ترفیع ایتدی . بناءً علیه ؛ اونهردن وجود کده والبسه کده یقانمسی لازم اولان شیلری یقارسك .]

﴿ وَهُزِّي اِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطْ عَلَيْكِ رُطَبًا جَنِيًّا ﴾

[وألکی یاپیشدیغك قورو خرمانك دالنی شدتله کندینەچك که ایرمش، کمالنی بولمش یاش خرما اوزریکه دوکولسون .]

﴿ فَكُلِي وَاشْرَبِي وَقَرِّي عَيْنًا ﴾

[بناءً علیه ؛ آجیقدیغکده او خرمالری یی و صوصادیغکده نهرك طاتلی صویندن ایچ وسندن طوغان چوجقله کوزیکی دیکلەندیر ونورلاندیر، راحت ایت مراق ایتمه .]

﴿ فَاِمَّا تَرَيِنَّ مِنَ الْبَشَرِ اَحَداً فَقُولِى اِنِّى نَذَرْتُ لِلرَّحْمٰنِ صَوْماً فَلَنْ اُكَلِّمَ الْيَوْمَ اِنْسِيّاً ﴾

[اكرسن بشردن بركیمسه كورورسه‌ك وسنك باباسز چوجق كتيرديككدن سؤال ایدرسه جوابنده سن « بن رحمن تعالى ایچون اوروج نذر ایتدم . بناءً عليه ؛ بوكون بن هيچ برانسانه البته‌سوزسويله‌مم » دی كه سنكله مجادله ایتمسون دیمكله‌والده‌سنی تسليه‌ايتدی .]

عيسى عليه‌السلامك ظهوری خارق‌العاده اولدیغی كبی حين ظهورنده والده‌سيله انسيت ايدوب سوز سویلمسی دخی خارق‌العاده‌در . چونكه ؛ مریم رضی‌الله عنهانك بولونديغی محلك آشاغی طرفندن ندا ایدن جبريل اولمق احتمالی وار ایسه‌ده اصح اولان حضرت عيسى اولدیغی فخر رازينك جملهٔ بياناتندندر . چونكه ؛ مریمی تسليه ایچون ندا ایدن كيمسه‌نك معلوم اولمسی تسليه‌ده تأثيری زياده اولاجغندن ومریم ایچون معلوم اولان حضرت عيسى اولدیغی جهتله ندا ایدن كيمسه‌نك‌ده عيسى عليه‌السلام اولمسی اقرب احتمالدر. چوجق، خارق‌العاده اولارق دنيايه كلدیكی كبی خارق‌العاده اولارق الهام الٰهی‌ايله سوزه باشلايوب والده‌سنك خطحركتنی تعيين ايتمك هرحالده‌تسليه‌ده دها زياده تأثيرايده‌جكنده شبهه يوقدر. چونكه تسليه ایچون ايراداولونان ؛ انواع نصايحی جامع‌در واو كونده والده‌سنه لازم اولان وضعيتی تعيين ایتمشدر .

بيضاوی ، طبری وخازنك بيانلری وجهله ﴿سریاً﴾ **سيد** معناسنه **حضرت عيسى**‌در. بوكا نظراً **معنای نظم** : [سن محزون اولما . زیرا ؛ ربك تعالى سنك آلتكده بر اولو ولد خلق ایتدی] دیمكدر . یاخود ﴿ سریاً ﴾ **اوفاق برايرماق** معناسنه‌در. چونكه؛ بعض روايته نظراً حضرت عيسانك آياغنی باصديغی محلدن معجزه اولارق اوفاق برپيكار حاصل اولمش ومریمك صويه اولان احتياجنی جناب حق بوصورتله دفع ایتمكله دخی تسليه ایتمشدر . بوراده هرايكی معنادن هانكيسی مراد اولونورسه اولونسون معنا صحيح ايسه‌ده آيتده اكلله وشربله امر ايتمك ﴿ سریاً ﴾ لفظنك **نهر** معناسنه اولمسنی تأييدايدر.

زكريا عليه‌السلامك شريعتنده سكوت ايله نذر ايتمك مشروع اولديغندن ناسله سويله‌شمه‌مك ایچون اوروج نذر ايلمسی وسؤال ايدن اولورسه اوروج نذر ايتديكندن

سكوته ملازمت ايده‌جكنی بيان ایتمسی حضرت عيسى طرفندن الهام ربانی ايله بيان اولونمشدر . چونكه احمقه جواب ؛ سكوت دنيلديكی كبی مریمله مجادله ايده‌جك واتهامه قالقيشاجق كيمسه‌يه سوزی ايله جواب ويرمكدن سكوتله مقابله ايتمسی مصلحته وزمانه دها زياده موافق اولدیغی جهتله جناب حق عيسى عليه‌السلامه والده‌سنه سكوت توصيه ايتمسنی الهام ایتمشدر .

بوندنصكره‌كی آيتلرده بيان اولوناجغی وجهله والده‌سنی اتهام ايتمك ايسته‌ينلره‌حضرت عيسانك جوابی ، تهمتی دفعده دها زياده اولدیغی‌جهتله جواب وظيفه‌سنی حضرت عيسى ادا ایتمشدر .

قورو آغاجدن قيش كوننده ياش ميوه‌نك بيتمسی وقورو يردن صويك چيقمسی باباسز چوجق طوغمغه مشابه اولدیغی‌جهتله اتهام ايدنلره جواب يوندن بونلر كافی‌اولمقله مریمه سكوت توصيه اولونمشدر . چوجق كتيرن خاتونه هرشيدن زياده ياش خرما نافع اولديغندن جناب حق مریمه اكرام اولمق اوزره قورو آغاجدن ياش خرماخلق ايتديكی خازنك جملهٔ بياناتندندر .

﴿ وهزى اليك ﴾ **شدند آغاجك دالنی كنديكه چك صالله** دیمكدر . ﴿ جنياً ﴾ **ايرمش ميوه‌در . بالخاصه خرمانك ايرمشنه** رطب جنی دينور . ﴿ وقری عيناً ﴾ **كوزيكی ديكله‌ندير** دیمكدر . چونكه ؛ سرور زمانی انسانك كوزی ديكله‌نير وكدر زمانی‌ده آغلار، آجير.

خلاصه ؛ حضرت عيسانك والده‌سنه « باباسز چوجق طوغورديغكه حزن ايتمه . زيرا ؛ ربك سنك آلتكده بر بويوك ولد وياخود آقار صو خلق ايتدی وخرما دالنی كنديكه چك اوزريكه ايرمش ياش خرمادوكولسون » ديديكی و« خرمادن يی، صودن ایچ، كوزيكی ديكله‌ندير يعنی مسرور اول واكر بشردن بركيمسه كورورسه‌ك بن رحمن تعالى‌يه اوروج نذر ايتدم . بناءً عليه؛ بوكون هيچ برانسانه سوزسويله‌مم دی » دیمكله والده‌سنه الهام الٰهی ايله نصيحتده بولونديغی بوآيتلردن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب‌تعالى مریمك حملنی وضع‌ايتديكی زمان جريان‌ايدن احوالی وسويله‌نن‌سوزلری

بیاندنصکره اوغلوایله برابر قومنه کلدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاَتَتْ بِهٖ قَوْمَهَا تَحْمِلُهُ ﴾ بیوریور .

[مریم اوغلو ایله برابر قوجاغنده اوغلونی کوتورر اولدیغی حالده قومنه کلدی .]

﴿ قَالُوا يَا مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْـًٔا فَرِيًّا ﴾

[قومی قوجاغنده چوجنی کورونجه لوم ایتمکه باشلادیلر ودیدیلرکه « ای مریم ! اللهه یمین ایدرزکه محقق سن برامر منکر کتیردك که عجیب وغریب وبزلره عار ورسوالقدر.]

﴿ يَا اُخْتَ هٰرُونَ مَا كَانَ اَبُوكِ امْرَاَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ اُمُّكِ بَغِيًّا ﴾

[ای هرونك همشیره‌سی ! سنك باباك کوتو برکیشی اولمادیغی کبی والده‌کده زانیه وفاجره اولمادی . زیرا؛ والده‌ك وپدرك قومك صلحاسندن وفنا ایشلردن کمالیله اجتناب ایدنلردن ایدیلر. سن نصل اولدی‌که بویله برملامته اوغرادك وبوچوجنی نره‌دن آلدك و سنك زهدوتقواکه و عبادتله مشغولیتکه بویله فنا برشی یاقیشیرمی ؟ » دیمکله تکدیری اوزاتدیلر .] وشان مریمه لایق اولمادق برطاقم اسناداته وافترایه قالقیشدیلر ودیللرینی اوزاتمغه باشلاینجه :

﴿ فَاَشَارَتْ اِلَيْهِ قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِى الْمَهْدِ صَبِيًّا ﴾

[مریم رضی‌الله عنها اوغلی عیسی علیه‌السلامه اشارتله ، تکدیرایدنلره جوابی اوغلونه حواله ایتدی . مریم اوغلونه اشارت ایدنجه آنلر « بز بشیکده‌کی صبی‌یه نصل سوز سویله‌یه‌لم؟ زیرا؛ آنك امثالی چوجقلرسوز سویلمکه قادر اولاماز . سن جواب ویره‌مه‌ینجه شاشدیغکدن چوجوغه اشارتله جوابی آکا حواله‌وآندن استمداد ایدییورسك . حالبوکه چوجقده قصور یوقدر » دیه‌رك لسانلرینی برقاتدها اوزاتدیلر .]

حضرت مریمك اوغلو دنیایه کلنجه آلوب قومنه کلمك احتمالی وارایسه‌ده بیضاوی ، خازن و مدارکك بیانلری وجهله قرق کون بر مغاره‌ده اقامتله نفاسندن تمیزلندنصکره قومنه کلدیکی مرویدروکلنجه قومی طرفندن آیتده بیان اولونان سوزلرسویلندی . آیتده

هرون ایله مراد؛ **حضرت موسانك برادری هرون علیه‌السلام اولمق** احتمالی وارایسه‌ده اصح اولان **حضرت مریمك لابِ برادری هرون اسمنده برکیمسه‌در**. زیرا کلامده اصل اولان؛ معنای حقیقیسنده استعمالدر . بناءً علیه ؛ هرون ایله مراد ؛ **مریمك حقیقی برادری اولمق** مقامه دها مناسبدر. چونکه؛ پدرینك ووالده‌سنك ایلکلری ذکر اولونونجه آنلرمیاننده ایلکندن بحث اولونان برادرکده حقیقی برادری اولمسی موافقدرکه والده‌سنك وپدرینك ایلکیله تعییب اولوندیغی کبی برادرینك ایلکنی ذکرله دخی تعییب اولوندی دیمکدر .

یعنی « ای مریم ! سنك پدرك ووالده‌ك وبرادرك ایی کیمسه‌لر اولدقلری حالده سن نصل اولدی‌که بویله حاللری باشمزه کتیردك ؟ » دیدیلر .

(فریّاً) بیضاوی ومدارکك بیانلری وجهله **برامر عجیب وغریب وهرکسی نظرنده چیرکین** دیمکدر . (فریّاً) اساس معناسی اعتباریله **برشیئی کسمك** معناسنه اولوب مریمك باباسز چوجق کتیرمسی عادتك خلافی اولدیغی جهتله عادتی قطع ایتدیکی ایچون « سن عجیب وعادتك خلافی برشی کتیردك » دیمکدر .

امر منکری ایشله‌مك جمله انسانلره عیب اولدیغی کبی صلحا اولادندن وقومی دها زیاده عیب اولدیغنه اشارت ایچون ابوینك ایلکلرندن بحث ایتمشلر و « تکدیره هرکسدن زیاده لایقسك » دیمك ایسته‌مشلردر .

حضرت عیسانك حین طلوعنده والده‌سنه نصایحده بولوندیغی کبی قومنه کلیرکن یولده بوندنصکره‌کی آیتده بیان اولونان سوزلری سویلدیکندن قومنه جوابی اوغلونه حواله ایتمشدر . زیرا ؛ اوغلونك قومنی الزام ایده‌جکنی بیلیوردی .

*
* *

واجب تعالی والده‌سنك اشارتی اوزرینه حضرت عیسانك سویلدیکی سوزلری بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ اِنّى عَبْدُ اللّٰهِ اٰتٰينِىَ الْكِتَابَ وَجَعَلَنِى نَبِيًّا * وَجَعَلَنِى مُبَارَكًا اَيْنَ مَا كُنْتُ ﴾ بیوریور .

[عیسی علیه‌السلام والده‌سنی لوم ایدنلرك شدتندن والده‌سنك مضطرب اولدیغنی

كوروب والده‌سی‌ده جوابيله امداد ايتمسنی اوغلونه اشارت ايدنجه ديدی كه « والده‌مه لايق اولميان سوزلری سويله‌مه‌يك . زيرا ؛ بن اللهك مقبول قولی‌يم . بناءً عليه ؛ الله تعالی بكا كتاب ويردی وبنی ، نبی قيلدی و بن هر نره‌ده بولونورسه‌م ربم بنی خير كثير وبركت صاحبی قيلدی .]

﴿ وَاَوْصَانِى بِالصَّلٰوةِ وَالزَّكٰوةِ مَا دُمْتُ حَيًّا ﴾

[وبن حال حياتده اولدقجه الله تعالی بكا صلاتله وزكاتله وصيت ايتدی .]

﴿ وَبَرًّا بِوَالِدَتِى وَلَمْ يَجْعَلْنِى جَبَّارًا شَقِيًّا ﴾

[وبنم والده‌مه احسان ايتمه‌می امر ايتدی . حالبوكه الله تعالی بنی كبر ايديجی شقی‌ده قيلمادی .]

﴿ وَالسَّلَامُ عَلَىَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ اَمُوتُ وَيَوْمَ اُبْعَثُ حَيًّا ﴾

[وبن طوغديغم وأولديكم وحی اولارق قبرمدن قالقديغم كون اللهك سلامی بنم اوزريمه نازلدر » ديمكله حقيقتی سويلدی و والده‌سنك عفت وبرائتنی اثبات ايتدی .]

يعنی ؛ حضرت عيسا والده‌سنه اقربالری طرفندن وقوع بولان تكدير اوزرينه والده‌سنك تلاشنی كوروب والده‌سی‌ده جواب ويرمه‌سنی اشارت ايدنجه والده‌سنك ممه‌سنی براقيروأليله اشارت ايده‌رك جوابه باشلاروديركه « ای جاهللر ! بنم علو شانمه تعرض ايده‌رك عفت وعصمتی نهايته وارمش اولان والده‌مه طعنله شانه لايق اولمادق برطاقم افترالره جسارتله جلالت قدرينی لكه‌مه‌يك . زيرا ؛ بن اللهك مقبول قولی‌يم. بناءً عليه ؛ بكا قوللرينی ارشاد وهدايتده قيلمق ايچون كتاب ويردی وبنی انواع كرامتله ممتاز قيلدی ولطف وكرميله باباسز كندی (كن) امريله بنی خلق ايتدی وبنی ، نبی قيلديغی كبی هر نره‌ده بولونورسه‌م بنی خير كثير وبركت تامه صاحبی‌ده قيلدی . شو حالده بن هانكی بلده‌ده بولونورسه‌م بنم بركتم ومنفعتم اللهك قوللرينه واصل اولور وبركتمدن استفاده ايدرلر وبن حال حياتده اولدقجه ربم بكا صلاتله وزكاتله وصيت ايتدی كه ربمه جميع اعضاملهِ توجه ايده‌رك وجودمك هر ذره‌سيله عبوديتمی اظهار ايده‌يم وعلائق دنيويه‌نك كافه‌سندن علاقه‌مي كسمك ايچون بكا زكاتله امر ايتدی وكذلك والده‌مه احسانله بكا امر ايتدی كه والده‌مك

امرينه امتثال ايتمكله خدمتنه دوام وتواضع قنادلريمی اوزرينه آچايم ولايق وجه اوزره حقوقنه رعايت ايده‌يم . زيرا ؛ ربم بنی متكبر وشقی قيلمادی . چونكه ؛ ربم بنی طهارت كامله وصلاح تام واخلاق حميده وانواع كرامتله تلطيف بيوردی . بناءً عليه ؛ اللهك سلامی وحفظ وحمايه‌سی طوغديغم كون بنم اوزريمه نازل اولمشدی . زيرا ؛ الله تعالی شيطانك شرندن محافظه ايتدی وأولديكم كون دخی شيطانك شرندن محافظه ايتمكله سلامت بنم اوزريمه نازل اولاجقدر ودیری اولارق قبرمدن قالقديغم كون دخی سلامت بنم اوزريمه‌در . زيرا ؛ او كونده ضرر كوره‌جكلردن دكلم » ديمكله والده‌سی طرفندن جواب ويردی .

تفسير خازنده بيان اولونديغنه نظراً عيسی عليه السلامك شو سوزلری حضرت زكريانك حضورنده اولمشدر . چونكه ؛ مريم حضرتلرينه قارشی ديللرينی اوزاتملری اوزرينه زكريا عليه السلام اومجلسی تشريف ايتمشلردی . حضرت عيسی اولا اللهك قولی اولديغنی بيان ايتدی كه كندينی معبود اتخاذ ايتمسونلر وشو سوزلريله والده‌سنك برائتنی‌ده اثبات ايتمشدر. چونكه؛ نامشروع ولددن بويله خارق العاده ظهور ايتميه‌جكی هر كسجه معلومدر وايلروده نبی قيلاجغنی ونمازله وزكاتله مأمور اولاجغنی وكنديسنه كتاب كله‌جكنی بيان ايتمشدر كه يهوديلر افترادن واز كچسونلر .

ابو السعود افندينك بيانی وجهله حضرت عيسی ولادتنده ووفاتنده وقبرندن قالقديغنده سلامی كنديسنه تخصيص ايتمكله والده‌سنه وكنديسنه خصومت ايدنلره لعنت اولاجغنه اشارت ايتمشدر . چونكه سلامی نفسنه حصر ايتمك ؛ سلامك ضدی اولان لعنتك مخاصملرينه اولاجغنی بيانی مستلزمدر .

حضرت عيسانك سوزلرينی ديكله‌دكدنصكره يهوديلر حيرت ايده‌رك بر درجه افترادن واز كچر كبی اولديلرسه‌ده برقاچ فرقه حصوله كلدی . بناءً عليه ؛ بعضيلری « اللهدر » ديديلر ، بعضيلری « اللهك اوغلودر » ديديلر ، بعضيلری افك و افترادهٔ اصرار ايتديلر وبعضيلری‌ده نبوتنه ايمان ايلديلر .

خلاصه ؛ حضرت عيسانك والده‌سنی تبرئه ايتديكنی وايلروده الوهيتنی اعتقاد ايده‌جكلرك اعتقادلرينك باطل اولديغنی و « بن اللهك قولی‌يم وبكا كتاب ويرلدی والله تعالی بنی ، نبی

وهرنه‌ده بولونورسه‌م مبارك قیلدی وخلقی ارشاد صورتیله بنم بركتم وخیر كثیرم ناسه واصل اولاجقدر وربم بكا صلاتله وزكاتله ووالده‌مه احسانله وصیت ایتدی وبنی متكبر وشقی قیلمادی وطوغدیغم وأولدیكم وقبرمدن قالقدیغم كون اللهك سلامتی بنم اوزرمه‌در » دیدیكی بو آیتلردن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی عیسی علیه‌السلامك والده‌سنی تبرئه ایچون حال صباوتنده سویله‌دیكی سوزلری بیاندنصكره حضرت عیسایه « اللهك اوغلودر » دینه‌نلری رد ایتمك اوزره ﴿ ذٰلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ ﴾ بیوریور .

[ایشته شو بیان اولونان سوزلری سویله‌ین وبیان اولونان مناقب جلیله‌یی حائزذات ؛ مریمك اوغلو عیسی‌در ، اللهك اوغلو دكلدر .]

﴿ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِى فِيهِ يَمْتَرُونَ ﴾

[او عیسی ، جناب حقك كلمه‌سی وشول قولی‌دركه اوكلمه‌ده یهود ونصاری شك ایدرلر .]

﴿ مَا كَانَ لِلّٰهِ اَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ سُبْحَانَهُ ﴾

[الله تعالی ولد اتخاذ ایتمدی . زیرا ؛ ولد اتخاذندن منزهدر ، ولد اتخاذینه احتیاجی یوقدر . بناءً علیه ؛ بن ذات الوهیتی ولد اتخاذندن تنزیه ایدرم .]

﴿ اِذَا قَضٰى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴾

[الله تعالی برشیئك وجودینی اراده بیورور حكم ایدرسه او شی ایچون اول دیر . امر الٰهی‌یه امتثالاً او شی‌ده درحال اولور .]

یعنی ؛ حبیبم ! شو بیان اولونان سوزلری سویله‌ین حضرت مریمك اوغلو عیسی علیه‌السلامدر وحق اولان طوغرو سوزده بودر . لكن بو طوغروده شك ایدرلر وكونا كون شیطانك اغفالاتنه آلدانیرلر . بناءً علیه ؛ بعضیسی « اللهك اوغلو » وبعضیسی‌ده « اللهدر » دیمكه جسارت ایدرلر . حالبوكه بو سوزلرك جمله‌سی باطلدر . زیرا ؛ الله تعالی

هیچ بر ولد اتخاذ ایتمدی وولد وزوجه واحباب كبی یاردیمجی اتخاذینه احتیاجی‌ده یوقدر. چونكه ؛ بونلرك جمله‌سندن منزهدر والله تعالی بر امرك وجودینی مراد ایدرسه او شیئه امر ایدر وامر الٰهی اوزرینه درحال وقت فوت ایتمكسزین او شی اولور . بناءً علیه ؛ عیسی علیه‌السلامك باباسز وجودینی اراده بیوردی ، درحال وجود بولدی . بو آیت ؛ حضرت عیسایی « اللهك اوغلودر » دینه‌ن نصارانك اعتقادلرینی ابطال ایتمشدر .

بو آیتده ﴿ قول الحق ﴾ عیسی لفظندن عطف بیان وتفسیر اولدیغنه نظراً حق ایله مراد ؛

ذات اجل واعلی وقول ایله مراد ؛ **حضرت عیسانك كندیسی اولوركه** « حضرت عیسی اللهك قولی » دیمك « اللهك كلمه‌سی » دیمكدر . چونكه ؛ **حضرت عیسی (كن) كلمه‌سیله میدانه كلدیكندن** كلمه دینمشدر . شوحالده **معنای نظم** :[شو اوصافی بیان اولونان جناب حقك كلمه‌سی اولان عیسی بن مریمدركه آنك حقنده یهود ونصاری طائفه‌لری شك ایدرلر] دیمكدر . اكر ﴿ قول الحق ﴾ رفعله قرائت اولونور ومبتداء محذوفك خبری اولورسه **معنای نظم** : [شوبوسوزلری سویله‌ین عیسی بن مریمدر وبوسوزلر ، حضرت عیسانك مریمك اوغلو اولوب اللهك اوغلو اولمادیغی حق وطوغرو برسوزدركه اوسوزده یهود ونصاری شك ایدرلر] دیمكدر .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله عیسی علیه‌السلامك علوّ قدرینه ورفعت منزله‌سنه وبیان اولونان مناقب جلیله‌لری اعتباریله سائر ناسدن ممتاز اولدیغنه اشارت ایچون یوكسك مرتبه‌یه دلالت ایدن ﴿ذلك﴾ لفظی وارد اولمشدر .

*
* *

واجب تعالی حضرت عیسانك كلامندن بقیه‌یی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِنَّ اللّٰهَ رَبِّى وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴾ بیوریور .

[« الله تعالی بنم وسزك ربمزدر . بناءً علیه ؛ اللهه عبادت ایدك ، اللهك غیری‌یه عبادتله شرك ایتمه‌یك وبنم سزه شو بیاناتم طوغرو بریولدر » دیدی .]

تفسیر طبریده بیان اولوندیغی وجهله بو آیت جلیله حضرت عیسانك حال صباوتنده

سویلدیکی سوزك بقیه‌سی وقال‌نك مقولیدر. یعنی ﴿ انی عبدالله ﴾ قولی اوزرینه معطوفدر. بوكا نظراً **معنای آیت** : [بن اللهك قولی‌یم وبكا كتاب ویردی . وبنی، نبی قیلدی والله تعالی بنم وسزك ربمزدر . زیرا ؛ جمله‌مزی انواع نعمتلری ایله تربیه وهر بریمزی ایجادله كمالمزه ایصال ایتدی . حال بویله اولونجه اللهه عبادت ایدك ، اللهك غیری‌یه عبادتله شرك ایتمه‌یك . آنجق ربكزه توجهله عبودیتكزك وظیفه‌سنی لایقیله ادا ایدك . ایشته شو بنم سزه بیانم طوغرو بریول كه اگر تمسك ایدرسه‌كز سزی مطلوبكزه ایصال ایدر واگر باشقه طریقه توسل ایدرسه‌كز مقصدكزدن محروم اولورسكز] دیمكدر. آیت جلیله‌نك حال صباوتنده سویلدیکی نصایحدن بقیه اولمایوب حال نبوتنده واقع اولان نصایح جمله‌سندن اولمق احتمالی‌ده واردر .

*
* *

واجب تعالی حضرت عیسانك نصایحنی بیاندنصكره ناسك اختلاف ایتدكلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاخْتَلَفَ الْاَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ ﴾ بیوریور .

[عیسی علیه‌السلامك نصیحتی اوزرینه جماعتلر كندی بینلرنده اختلاف ایتدیلر .]

﴿ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ مَشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴾

[ناس فرقه‌لره آیریلنجه یوم عظیم اولان قیامتك حضورنده بویوك هلاك شول كیمسه‌لر ایچوندركه آنلر كافر اولدیلر .]

یعنی ؛ عیسی علیه‌السلام ناسه طوغرو یولی وجمله‌نك ربسی ومعبودی الله تعالی اولدیغنی بیان ایدنجه ناس كندی آره‌لرنده اختلاف ایتدیلر . چونكه ؛ ناسدن یهودیلر حضرت عیسی و والده‌سی حقلرنده تفریط ایده‌رك شان عیسی ومریمه لایق اولمادق بر طاقم مفتریاته جرأت ایتدیلر . نصاری ایسه افراط جهتنی التزام ایده‌رك « عیسی علیه‌السلام اللهك اوغلودر » دیدیلر وبو صورتله اختلاف ایتدیلر وفرقه‌لر وجماعتلر حاصل اولدی . بناءً علیه ؛ بو كبی افراط وتفریطله كفر ایتدیلر . شو حالده بویوك كون دینمكه لایق اولان یوم قیامتك حضورنده هلاك عظیم كافرلره مخصوصدر . زیرا ؛ حقدن باطله میل ایتملری سببیله عذابه مستحق اولدیلر .

مداركده بیان اولوندیغی وجهله **عیسی علیه‌السلامك سمایه رفعندن صكره** نصاری **اوچ فرقه اولدیلر** : برنجیسی ؛ **یعقوبیه فرقه‌سیدر** . آنلرك اعتقادلری ؛ **حضرت عیسانك اله اولمسیدر** ، چونكه ؛ آنلرك اقتدا ایتدكلری علمادن (یعقوب) « عیسی اللهدر ، سمادن یریوزینه ایندی ، بعده سمایه عودت ایتدی » دیدی . بونك سوزینه اینانوب اعتقاد ایدنلره **یعقوبیه** دینمشدر . ایكنجیسی ؛ **نسطوریه فرقه‌سیدر** . بونلرك اعتقادلری ؛ **حضرت عیسانك ، اللهك اوغلو اولمسیدر** . چونكه ؛ علمادن (نسطور) « عیسی اللهك اوغلودر برزمان یریوزنده اظهار ایتدی صكره سمایه قالدیردی » دیدی . بونك سوزینه ایناننلره **نسطوریه** دنیلمشدر . اوچنجیسی ؛ **ملكانیه فرقه‌سیدر** . بونلر مؤمنلردر . زیرا ؛ نصاری علماسندن (ملكان) « عیسی اللهك قولی ومخلوقیدر وقوللرینی ارشاد ایچون الله تعالی رسول كوندردی » دیدی . بونك سوزینه ایناننلره **ملكانیه** دنیلمشدركه قرآنك نزولنه قدر مؤمنلردی ، فقط قرآنه ایمان ایتمه‌ینلر كافر اولمشلردر .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله حضرت عیسانك نصایحی اتفاق ایجاب ایدر نص قطعی اولدیغی حالده اختلاف ایتمك امر منكردر . یهودك تفریطی ونصارانك افراطی مجرد شهوات نفسانیه‌یه اتباعدن ودلائلی تدقیق ایتمه‌مكدن نشأت ایتمشدر .

بیضاوینك بیانی وجهله **یوم قیامتده انسانلرك كناهلرینه ملكلر والسنه وآیاقلر وسائر اعضالرك شهادت ایده‌جكنه وهركسك عمللریله برابر اوگونده حاضر بولنه‌جغنه بناءً** مشهد یوم دنیلمشدر . **قیامتك شدتی ، حسابی وجزاسی پك بویوك اولاجغنه بناءً قیامت كونی عظمت** ایله توصیف اولونمشدر . كافرلرك عذابه استحقاقلرینك سببی ؛ كفرلری اولدیغنه اشارت ایچون اسم موصول ایله ﴿ الذین كفروا ﴾ وارد اولمشدر .

خلاصه ؛ حضرت عیسی اللهك مخلوقی اولوب الله تعالی آنك وجمله انسانلرك ربسی اولدیغی وبناءً علیه ؛ بالعموم مكلفینك اوزرینه اللهه عبادت واجب واللهه عبادت طریق مستقیم اولوب آنك غیری طریقلرك باطل اولدیغی وحضرت عیسانك بو منوال اوزره امتنه نصیحتده بولوندیغی و لكن ناس نصیحتی دیكله‌میوب اختلاف ایتدكلری وهلاك

عظیم ؛ یوم قیامتك حضورنده کافرلره مخصوص اولدیغی بو آیتلردن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

* * *

واجب تعالی یوم قیامتده کافرلر ایچون هلاك عظیم اولاجغنی بیاندنصکره او کونده کافرلرك حاللری تعجبه شایان اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ يَوْمَ يَأْتُونَنَا لٰكِنِ الظَّالِمُونَ الْيَوْمَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴾ بیوریبور .

[آنلر یوم قیامتده بزم حضورمزه کلدکلرنده نه عجائب ایشیتیر و کورورلر ، لکن او کونده ظالملر آچیق برضلالت ایچنده‌درلر .]

یعنی ؛ ظالملر دنیاده حقی کورمز ودویماز وطوغرو یوله کیتمز اولدقلری حالده بزم حضورمزه کلدکلری قیامت کوننده نه عجائب کورور وایشیتیرلر . فقط او کونده ایشیتمك وکورمك اصلا فائده ایتمز ، لکن دنیاده حدود الٰهیه خارجنه چیقمقله کندیلرینه وغیریلره ظلم ایدن ظالملر میدانده برضلالت ایچنده اولدقلرندن جنته یول بولامازلر .

نفسنه ظلم ایدن کافرلرك ضلالتلرینك حقیقتی ادراك اولونماز درجه‌ده بویوك اولدیغنه اشارت ایچون عظمته دلالت ایدن تنوینله (ضلال) نکره اولارق وارد اولدیغی کبی ضلاللرینه سبب نفسلرینه ظلم اولدیغنه اشارت ایچونده ضمیر موضعنده (ظالمون) اسم ظاهر اولارق وارد اولمشدر .

شو بیان اولونان معنا ؛ (اسمع بهم) تعجب معناسنه اولدیغنه نظرآدر . اما ظاهرینه محمول اولارق امر اولدیغنه نظراً معنا شویله‌در : [ای ایشیتمك شاننده اولان کیمسه ! بزم حضورمزه کافرلر کلدکلری قیامت کوننده سن آنلرك جهنمده آه و آنینلرینی ایشیت وبوغازلرنده اولان بوقاغی وزنجیرلری کورکه آنلرك نه غریب وعجیب حاللری اولاجقدر .] شو حالده آیت جلیله کافرلری تهدید ایچون وارد اولمشدر . یاخود آنلره ایشیتدیرمك و کوسترمکله رسول اللهه امردر . بوکا نظراً معنای آیت : [حبیبم ! سن حضرت عیسانك حاشا الوهیتی اعتقاد ایدنلره قیامتك حالنی وآنلرك بزم حضورمزه کله‌جکلری کونك شدتنی ایشیتدیر ودلیللرله کوستر] دیمکدر .

* * *

واجب تعالی کافرلرك حاللرینی بیاندنصکره آنلری قورقوتمق لازم اولدیغنی رسولنه بیان ایتمك اوزره ﴿ وَأَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴾ بیوریبور .

[حبیبم ! سن یوم حسرت وندامت اولان قیامتده اولاجق عذابله امر الٰهی قضا اولوندیغنده کافرلری قورقوت . حالبوکه آنلر او کونه ایمان ایتمز اولدقلری حالده غفلت ایچنده‌درلر .]

﴿ إِنَّا نَحْنُ نَرِثُ الْأَرْضَ وَمَنْ عَلَيْهَا وَإِلَيْنَا يُرْجَعُونَ ﴾

[بز قهرمز وجلالتمزله بر یوزینه ویر اوزرنده اولان انسانلره وارث اولورز . زیرا ؛ آنلرك جمله‌سی آنجق بزم حضور معنویمزه ارجاع اولونورلر .]

یعنی ؛ ای رسول مکرم ! کناهکارلر کناهلرینه وعابدلر عبادتلرینك آزلغنه حسرت وندامت ایده‌جکلری یوم قیامتده هرکسك حسابی کورولوب جزالری ویریلوب قضاء الٰهی لاحق اولمقله اهل جنتك جنته واهل جهنمك جهنمه کیده‌جکلری زمانده واقع اولاجق وقوعاتی بیانله سن کافرلری قورقوت . حالبوکه آنلر او کونده باشلرینه کله‌جك محنت ومشقتدن غفلت ایچنده‌درلر . چونکه ؛ آنلر آخرته ایمان ایتمدکلرندن دوشونمزلر . بز عظیم الشان ارضه و ارض اوزرنده اولان انسانلره وسائر مخلوقاته وارث اولورز . چونکه ؛ هپسی هلاك اولور ، بزدن باشقه باقی قالان اولماز . بناءً علیه ؛ آنلرك جمله‌سی حساب وجزا ایچون آنجق بزم حضور معنویمزه ارجاع اولونورلر . یعنی ؛ هر بری دونه دولاشه برطاقم احوالدن انتقال ایده‌رك عاقبت عمللرینك جزاسنی کورمك ایچون بزم حضور معنویمزه کله‌جکلردر . زیرا ؛ هرکس خیر وشر ایشله‌دیکی عملنك جزاسنی کوره‌جك وایتدیکنی بولاجقدر .

بیضاوینك بیانی وجهله یوم قیامتده عاصیلر « نه ایچون عصیان ایتدك » وعابدلرده عبادتلری مقابلنده لطف الٰهی‌یی کورونجه « نه ایچون دها زیاده عبادت ایتمدك » دییه‌رك ندامت وحسرت ایده‌جکلرینه بناءً قیامت کوننه یوم حسرت دنیلمشدر . رسول اللهك

« وفات ایدن کیمسه‌لردن ندامت ایتمه‌ین بولونماز » دیمسی اوزرینه حضورنده بولونان اصحابی « ندامت نه‌در ؟ یا رسول‌الله ! » دینجه رسول‌الله « عبادت ایدن نه ایچون زیاده عبادت ایتمدم وقباحت ایدن‌ده نه‌دن قباحت ایتدم دیمکله هرکس ندامت ایده‌جك » بیورمسی دخی بو معنایی تأیید ایدر .

فخررازی‌نڭ بیانه نظراً بو آیتده امرڭ قضا اولونمسی ایله مراد؛ **دلیللرله ثواب وعذاب یوللرینڭ بیانه اولونمسیدر** . بوکا نظراً **معنای نظم** : [حبیبم ! سن یوم قیامتله کافرلری انذار ایت. زیرا؛ دلیللرله ثواب وعذاب یوللری بیان اولوندیغی جهتله هرکس کیتدیکی یولڭ اقتضاسنی کوره‌جك] دیمکدر .

واجب‌تعالی‌نڭ ارضه مالك اولمسنڭ معناسی « الله‌تعالی‌دن ماعدا! کیمسه‌نڭ قالماسیدر» که « اللهدن باشقه بر مالك ومتصرف قالمیه‌جق » دیمکدر .

*
* *

واجب‌تعالی زکریا وعیسی علیهما السلامڭ خبرلرینی بیاندنصکره حضرت ابراهیمڭ وزماننده اولان بوت پرستلرڭ حاللرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاذْكُرْ فِى الْكِتَابِ اِبْرَاهِيمَ اِنَّهُ كَانَ صِدِّيقاً نَبِيّاً ﴾ بیوریور .

[یا اکرم‌الرسل ! ذکر ایت قرآنده ابراهیم علیه‌السلامڭ احوالنی . زیرا ؛ ابراهیم زیاده طوغرو سویلر بر نبیّ ذیشاندر .]

یعنی ؛ حبیبم ! جد اعلاڭ ابراهیم علیه‌السلامڭ محامد اخلاقنی ومحاسن اطوارینی ذکر ایت که سن وسکا تابع اولان اهل‌ایمان انتفاع ایده‌سکز. زیرا؛ ابراهیم معاملاتنده زیاده طوغرو سویلر وخلقی ارشاده مأمور بر نبیّ ذی‌شاندر. بناءً علیه؛ آنڭ اثرینه اتباع ایدن طوغرو یوله کیتمش اولور . چونکه ؛ طریقت ابراهیمده اصلا اکریلك یوقدر .

فخررازی‌نڭ بیانی وجهله قرآنده ابراهیم علیه‌السلامڭ احوالنی بیان ایتمك؛ عربلری ارشاد ایچوندر . زیرا ؛ عربلر « بابالریمزڭ دیننی ترك ایده‌مه‌یز » دیدکلری جهتله منسوب اولدقلری بابالرینڭ بویوکنی ذکرله آنلری انصافه دعوت ایتمکدر. یعنی « ابراهیم

علیه‌السلام سزڭ باباکزدر . اکر بابالریکزی تقلید ایدرسه‌کز ابراهیمی تقلید ایتمکز لازمدر . زیرا ؛ بابالریکز ایچنده قدری‌عالی وطینت طاهره صاحبی ودینی ظاهر اولان حضرت ابراهیمدر . بناءً علیه ؛ آنی تقلید ایتمك سوزیکزه موافقدر » دیمکدر

وحضرت ابراهیم طوغرو سویلیوب هرزمانده طوغرولی تصدیق ایتدیکنه اشارت ایچون صدیق عنوانیله ذکر اولونمشدر . بوعنوانله ذکر ایتمك ؛ امت محمدی آنڭ مسلکنه تشویق ایتمکدر .

*
* *

واجب‌تعالی ابراهیم علیه‌السلامڭ نبی اولدیغنی بیاندنصکره پدرینه مدافعه‌سنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِذْ قَالَ لِاَبِيهِ يَا اَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِى عَنْكَ شَيْئاً ﴾ بیوریور .

[ذکر ایت حبیبم ! شول زمانی‌که او زمانده ابراهیم علیه‌السلام پدرینڭ حالندن تعجب وانکار ایدەرك پدرینه خطاباً دیدی‌که « ای بابام ! ایشیتمك و کورمك شانندن اولمایان وسکا اصابت ایدن بلایادن هیچ برشیئی دفع ایده‌مه‌ین برطاقم جماداته نه ایچون عبادت ایدرسك ؟] بویله ایشتمه‌ین وکورمه‌ین وایشتدیرمکه وکوسترمکه وبلایایی دفعه قادر اولامیان شیلری نصل اولیورکه معبود اتخاذ ایدرسك ؟ چونکه معبودڭ شانی؛ کورمك وکوسترمك وایشتمك وایشتدیرمك وکندینه عبادت‌ایدن عابدلرڭ بلایاسنی دفع ایتمکدر. شوحالکزه تعجب اولونورکه الکزله یاپمش اولدیغکز جماداتی کندیکزه معبود اتخاذ ایدییورسکز » دیدی وسوزینه شونی‌ده علاوه ایتدی :

﴿ يَا اَبَتِ اِنِّى قَدْ جَاءَنِى مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِى اَهْدِكَ صِرَاطاً سَوِيّاً ﴾

[« ای بابام! سکا کلمه‌ین علم توحیدمحقق بکا کلدی. شوحالده سنڭ بیلمدیککی بن بیلیورم . بناءً علیه ؛ سن بکا اتباع ایت که بن سکا طوغرو یولی کوستره‌یم .] کرچه سناً بن سندن کوچوك وسنڭ اوغلڭ ایسه‌مده فضل واحسان ؛ اللهڭ ید قدرتنده‌در .

ایسته‌دیکنه ویرر که سکا ویرمدیکنی بکا ویردی » دیمکله پدرینه نصیحت ایتدی وایقاظه چالیشدی .

بیضاوینك بیانی وجهله حضرت ابراهیم پدرینی حقه‌دعوتده حسن ادبه رعایت ایتدی. چونکه ؛ اول امرده طوغرودن طوغرویه پدرینك ضلالتنی ذکر ایتمدی ، بلکه پوتلره عبادتنك سببنی صوردی وآزیجق عقلی اولانك آنلرك عبادتلرینه تنزل ایتمیه‌جکنی سویلدی ومعبودك هرشیئه قادر اولمسی لازم اولدیغنه اشارت ایتدی .

ابراهیم علیه‌السلام پدرینه « جاهلسك » دیمدی ، بلکه کندینی یولی ایی بیلیر بر یولداش منزلنده قیلدی و« بن یولی ایی بیلیرم سنی مقصدکه ایصال ایده‌جك یولی کوستره‌یم » دیمکله پدرینه لینتله نصیحتده بولوندی .

*
* *

واجب تعالی ابراهیم علیه‌السلامك کلامندن بقیه‌بی حکایه ایتمك اوزره ﴿ يَا اَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ اِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمٰنِ عَصِيًّا ﴾ بیوریور .

[ابراهیم علیه‌السلام پدرینی انتباهه دعوت ایچون دیدی که « ای بابام ! شیطانه عبادت ایتمه . زیرا شیطان ؛ رحمن تعالی‌یه عاصی اولدی .] بناءً علیه ؛ رحمانه عاصی اولان شیطانه عبادت ایتمك البته معقول اولاماز » . حضرت ابراهیم بو سوزلریله پوتلره عبادتك شیطانك اغواسیله اولدیغی جهتله پوته عبادتك عین شیطانه عبادت اولدیغنه و شیطان ایسه رحمن تعالی‌یه عصیانی سببیله عبادته لایق اولمادیغنه اشارت ایتدی وسوزینه شونی‌ده علاوه ایده‌رك دیدی که :

﴿ يَا اَبَتِ اِنّ۪ٓي اَخَافُ اَنْ يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمٰنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا ﴾

[« ای بابام ! انواع نعمتلری سکا احسان ایدن رحمن تعالی‌نك عذابی سکا طوقونمسندن قورقارم . اکر سکا عذاب اصابت ایدرسه شیطانك دوستی اولورسك وجهنم آتشنده ابدی قالیرسك] زیرا؛ اللهك دشمننه دوست اولمق اللهه دشمنلق اولدیغنده شبهه یوقدر » دیمکله پدرینه نصیحت ایتدی .

فخر رازینك بیانی وجهله حضرت ابراهیم؛ شیطانك الله تعالی‌یه عصیان ایتدیکنی واللهه عاصی

اولان کیمسه‌نك رأینك ضعیف اولدیغنی بیان ایتمش و رأیی ضعیف اولان کیمسه‌یه اقتدا صحیح اولمادیغنه اشارتله پدرینی ارشاده چالیشمش وشیطانك عصیانی محسن معناسنه اولان رحمن اسمنه اسنادله شیطانك نعمت بیلمز بر کافر اولدیغنه تنبیه ایتمکله شیطانك امرینه اطاعتدن تنفیر ایتمشدر . ابراهیم علیه‌السلام پدرینه نصیحته باشلارکن « ای بابام! » دیه‌رك پدرینه محبتنك شدتنی وعذابدن محافظه‌سنه کمال حرص و رغبتنی اظهار ایتمکله برابر کلامنك آخرنده عذابك اصابت ایتمسندن قورقدیغنی بیان ایده‌رك حقوق ابوته رعایتنی وپدرینك مصالحنه قلبنك مربوط اولدیغنی بیانله پدرینك کندی نفسنه مرحمتنی جلبه‌سعی ایتدی . فقط پدری اوغلونك نصائحنی قبول ایتمك اوزره دیکله‌مدیکندن اوغلونك نصیحتی پدرینه هیچ تأثیر ایتمدی . چونکه سوزك تأثیری هردرلو حسیاتدن تجرد ایده‌رك انصافله دیکله‌مکه متوقفدر . بناءً علیه ؛ ابراهیم علیه‌السلامك پدری انصافله اوغلونك نصیحتنی دیکله‌مدیکندن فائده کورمه‌مشدر .

حضرت ابراهیم پدرینه « شیطانه عبادت ایتمه . زیرا شیطان ؛ رحمانه عاصی اولدی » دیمسیله عاصیلره اتباعك جائز اولمادیغنی و اکر بر کیمسه اتباع ایدرسه عذاب الٰهینك مس ایده‌جکنی بیانله پدرینی قورقوتمغه دخی سعی ایتمشدر .

ایشته بومثللو انبیاء سابقه‌نك نصیحتلرینی قرآنده ذکرله جناب حق امت محمده درس عبرت ویروب انتباهه دعوت ایدیور . چونکه شو آیت ؛ هرنه‌قدر ابراهیم علیه‌السلامك پدرینه نصیحتنی بیان ایدیور ایسه‌ده قرآنه ایمان ایدن هرشخصه نصیحتدر . زیرا بو نصیحتی قرآنده حکایه‌دن مقصد ؛ امت محمدك بوندن حصه‌یاب وبو نصیحتله متنصح اولمسیدر، یوقسه مجرد حکایه‌دن عبارت دکلدر . بناءً علیه ؛ شیطان، رحمن تعالی‌یه عصیان ایتمسنه بناءً هرشخصك شیطانه وشیطانك امثالی انسانلردن ربسنه عاصی اولانلره اطاعت ایتمسی جائز اولمادیغی و اکر شیطانه وسائر عاصیلره بر کیمسه اطاعت ایدرسه شیطانك دوستی اولوب عذابه مستحق اولاجغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی حضرت ابراهیمك نصیحتنه قارشی پدرینك قبول جهتنه رغبت ایتمدیکنی

وبلكه عنف و شدت كوستردیكنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ اَرَاغِبٌ اَنْتَ عَنْ اٰلِهَتِى يَا اِبْرَاهِيمُ ﴾ بیوریور .

[ابراهیم علیه السلامك نصیحتنی رد ایتمك اوزره پدری دیدی كه « ای ابراهیم ! سن بنم معبودلریمه عبادتدن اعراض می ایدییورسك ؟ » .]

﴿ لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ لَاَرْجُمَنَّكَ وَاهْجُرْنِى مَلِيًّا ﴾

[« اللهه یمین ایدرم كه اگر سن بو اعتقاددن واز كچمزسه‌ك سنی ملأ ناسده طاشله اولدیروروم ، قالق یانمدن، ترك ایت بنی، اوزون مدت كله یانمه یوزیكی كورمه‌یم» دیدی .]

یعنی ؛ ابراهیم علیه السلامك شو نصیحتلرینه قارشی پدری كمال شدتله رد وانكار ایده‌رك دیدی كه « یا ابراهیم! سن بنم معبودلریمه عبادتدن اعراض می ایدییورسك؟ حالبوكه آنلره عبادت سنك حالكه الیقدر. زیرا ؛ آباء واجدادك بونلره عبادتله كچدیلر واولادك خیرلیسی دینده باباسنه ودده‌سنه اتباع ایدندر. سن ایسه اجدادینك دیننده دونویورسك. اللهه یمین ایدرم كه اگر سن بو اعتقاددن واز كچمز ایسه‌ك البته سنی طاشله اولدیروروم . ترك ایت بنی ، اوزون مدت كله یانمه. زیرا؛ بو اعتقادله سنك وجودكدن بكا عدمك خیرلیدر. چونكه ؛ سن اهالی ایچنده بنی محجوب ایدییورسك. اگر بو اعتقاددن كچر بنم دینمه دونر رعایت ایدرسه‌ك اوزمان كل یانمه سنی قبول ایدرم والا یانمه كلمه . سنك كبی اولاد بكا لازم دكلدر» دیمكله اوغلونی رد ایتدی . شو حالده ابراهیم علیه السلامك ملایمتله نصیحتنه قارشی پدری شدت وحقارتله مقابله ایتمشدر . چونكه ؛ حضرت ابراهیم پدرینه خطابده دفعاتله « ای بابام! » دیدیكی حالده پدری بر دفعه بیله « اوغلوم » دیمدی ، بلكه اسمیله «یا ابراهیم!» دیدی وابراهیم علیه السلام « عاقل اولان كیمسه بر طاقم عاجز جماداته عبادت ایتمز » دیمشدی. پدری ایسه «عاقل اولان بزم معبودلریمزدن قاچماز ، یوقسه سن بونلره عبادتدن قاچیورمیسك؟» دیمكله مقابله ایتدی. رجم ایله مرادی ؛ **شتم ولعنت اولمق** احتمالی وارسه‌ده **طاشله اولدوروروم** معناسنده ظاهردر . (ملیاً) بیضاوینك بیانی وجهله **اوزون مدت كیت**

وياخود **یانمدن كیت** معناسنه‌در . شو حالده « بنی اوزون مدت ترك ایت ویانمدن كیت » دیمك « بكا سوز سویله‌ه وبو بلده‌دن هجرت ایت » دیمكدر .

* * *

واجب تعالی ابراهیم علیه السلامك پدرینك شدتنه قارشی ویرمش اولدیغی جوابی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ سَاَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّى اِنَّهُ كَانَ بِى حَفِيًّا ﴾ بیوریور.

[ابراهیم علیه السلام پدرینك شدتنه قارشی دیدی كه « ای پدرم! بنم طرفمدن سلام سنك اوزریكه اولسون و سنكچون ربمه استغفار ایدرم . زیرا ؛ ربم بكا اولدنبری چوق لطف ایتدی .]

﴿ وَاَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ ﴾

[وبن سزدن واللهك غیری عبادت ایتدیككز ودعا ایدوب چاغیردیغكز معبودلریكزدن عزلت ایدر وهجرتله سزی ترك ایدرم .]

﴿ وَاَدْعُوا رَبِّى عَسٰى اَلَّا اَكُونَ بِدُعَاءِ رَبِّى شَقِيًّا ﴾

[وبن ربمه دعا ایدر یالكز آكا عبادت ایدرم واومارم كه بن ربمه دعاده مأیوس وسعیم بوشه كیده‌رك شقی اولمام » دیمكله پدرینه بر طاقم تعریضاتده بولوندی .]

یعنی ؛ ابراهیم علیه السلام پدرندن كورمش اولدیغی عناد وجهل و ضلالته قارشی آنك كوتولكنه ایپلك ایله مقابله ایده‌رك دیدی كه « ای پدرم ! سوزیمی دیكله‌یوب نصیحتمی قبول ایتمدك . بنم طرفمدن سلامت سنك اوزریكه اولسون وبندن سكا اذا ویره‌جك برشی واقع اولماز. بنم طرفمدن مستریح اولابیلیرسك ولكن بابالق حقنه رعایت ایتمك اوزره سنك ایچون ربمه البته استغفار ایدر وتوبه‌یه موفق اولمكی واصلاح نفس ایتمكی جناب حقدن استرحام ایدرم . زیرا ؛ سنك بنده حق تربیه‌ك واردر . او حقكه رعایت اولمق اوزره سنك اصلاحك ایچون ربمه مراجعتدن واز كچمم. چونكه ؛ ربمك

بكا لطف واحسانی چوقدر وسنك وبكا عداوت ايدنلرك شرلرندن بنی محافظه ايدر وبنم نصيحتم سزه تأثير ايتمه‌يجه بن سزدن واللهك غيری سزك عبادت ايتديككز معبودلريكزدن عزلت وهجرت ايتمكله سزدن آيريليرم و بولونديغكز حال اوزره سزی ترك ايدرم وبنی انواع نعمتيله تربيه و طريق توحيده ايصال ايدن ربمه دعا ايدر وآنك حمايه‌سنه التجا ايدرم . اومارم كه ربم دعامی قبول ايدر ، بنی مأيوس ايتمز و سزك باطل معبودلريكزه دعا كزده وعبادتكزده امكلرك بوشه كيدوب ضرر ايتديككز كبی بنم امكم بوشه كيتمز » ديمكله پدرندن آيرلدی وارض مقدسه هجرت ايده‌جكنه اشارت ايتدی .

ابراهيم عليه السلام پدرينك كفری اوزرينه مقاتله ايله امر اولونماديغندن آنك سفاهتنه قارشی حلمله مقابله وسلامله وداع ايتمشدر . استغفاری وعدی ؛ ايمانه موفق اولمسنه دعا ايده‌جكنی بياندر . چونكه كافره استغفارك معناسی ؛ مغفرت ايجاب ايدن ايمانی قبولنه دعادر . ياخود آنك شريعتنده ايمانی اميد اولونان كافره استغفار جائز اولديغندن استغفار ايده‌جكنی وعد ايتمشدر .

ابو السعود افنديننك بيانی وجهله حضرت ابراهيمك كلامنده پدرينك وامثالنك شقاوتلرينه تعريض و پوتلره عبادتلرينك سعادتدن محروميتلرينه سبب اولديغنه اشارت اولديغی كبی (عسى) لفظی كلامنده درجله تواضعی اظهار وحسن ادبه رعايت ايتمش ودعانی قبول واجب تعالی‌دن لطف واحسان اولوب واجب اولماديغنه دخی تنبيه ايلمشدر .

(حفياً) چوق لطف واحسانده ايتمكله مرحمت ايدر وكرامتنده بنی محروم ايتمز . بناءً عليه ؛ دعامی قبول وابستدبكمی ويرمكله تلطيف ايدر ديمكدر . (شقياً) ضرر ايديجی وسعی بوشه كيديجی ديمكدر . يعنی « سزك پوتلره دعا وعبادتكزده امككز بوشه كيدوب سعيكزدن ضرر كورديككز كبی بن ربمه عبادتدن ضرر كورمم وامكمده بوشه كيتمز » ديمكدر .

خلاصه ؛ ابراهيم عليه السلامك پدرينه سلامله وداع ايدوب استغفار ايده‌جكنی وعد ايتديكی وربسنك لطفی چوق اولديغنی بيانله پدرندن ومعبودلرندن عزلت ايده‌جكنی وربسنه دعا ايدوب قبولنی اميد ايتديكی بو آيتلردن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

* * *

واجب تعالی ابراهيم عليه السلامك پدرندن مفارقتندن صكره نائل اولديغی نعمتلری بيان ايتمك اوزره ﴿ فَلَمَّا اعْتَزَلَهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَهَبْنَا لَهُ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ ﴾ بيوريور .

[ابراهيم عليه السلام كافرلردن واللهك غيری معبودلرندن عزلت ايده‌رك هجرتله ديار غربتی اختيار ايدنجه بز آكا اوغلو اسحقی واسحقك اوغلو يعقوبی هبه ايتدك] كه آنلرله انسيت ايتسون وغربتك كربتی آنلرله دفع ايلسون .

﴿ وَكُلًّا جَعَلْنَا نَبِيًّا ۞ وَوَهَبْنَا لَهُمْ مِنْ رَحْمَتِنَا ﴾

[واسحقله يعقوبدن هر برينی بز نبی قيلدق . بناءً عليه ؛ وحيمزك نزولنه محل وخلقك مصالح دينيه‌لرينی تسويه‌يه مرجع اولديلر . وابراهيمه واولاد واحفادينه بز لطف واحسانمزدن اولاد وثروت وجاه ومنصب ويردك . بناءً عليه ؛ زمانلرنده بولونان انسانلرك اكثريسنه مرجع وعموم احكامده حاكم اولديلر .]

﴿ وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا ﴾

[وبز الی يوم القيام ناسك لسانلرنده آنلرك ثنالرينی صادق و واقعه مطابق قيلدق كه او ثنالری ، آنلرك مرتبه‌لرينی عالی قيلدی .] يوقسه سائر ملوك وجبابره‌نك ثناسی كبی مرتبه‌لرينی تنزيل ايتمدی . چونكه ؛ ظلمه‌نك ثناسی ساخته‌در ، اما بونلرك ثناسی صادقدر . بناءً عليه ؛ بونلرك ثنالری مرتبه‌لرينی آرتيردی وحيثيتلرينی يوكسلتدی . زيرا ؛ ابراهيم عليه السلامك دعاسنك اثری اولارق الی يوم القيام ناسك لساننده باقيدر ، زوال يوقدر وثنالری عاليدر ومشهوردر . بناءً عليه ؛ بو كون دنياده بولونان ملتلردن بر چوقلری حضرت ابراهيمه نسبت دعواسنه قالقيور وآنكله افتخار ايتمك ايسته‌يور وآكا انتسابی نفسنه بر شرف عد ايديور ، اما ملوك وجبابره‌نك ثناسنك اساسی يالان اولديغندن السنۀ ناسده زوال بولور وآز وقتده غائب اولور كيدر . حضرت ابراهيم واولادينك مناقبلرينی هر كس قبول ايدر . چونكه ؛ جناب حق بونلرده دين ودنيانك شرفنی جمع ايتدی وانسانلر ايچون اك بويوك مرتبه اولان نبوتله تلطيف ايتديكی كبی ثروت وسامان ووسعت رزقله دخی تلطيف ايتمشدر . بناءً عليه ؛ بونلری ارباب اديانك كليسی قبول ايدر وثناسنده بولونورلر .

بیضاوینك بیانی وجهله حضرت ابراهیمك هر نه قدر باشقه اولادی وار ایسه ده اسحقله یعقوب حضرتلری شجرهٔ انبیا اولدقلری جهتله بو مقامده آنلرك اسملری تصریح اولونمشدر. اسمعیل علیه السلام ده شرفنه بناءً آیریجه ذکر اولوناجقدر. حضرت ابراهیم پدرندن دین خصوصنده اللهك رضاسنی تحصیل ایچون عزلت ایتدیکنه مقابل الله تعالی رزقنده وذریتنده برکت خلق ایتمشدر. بناءً علیه؛ دین ایچون هجرت ایدنلرك بو ایکی برکتدن حصه‌یاب اولاجقلرینه‌ده اشارت واردر وعلی الاکثر فی سبیل الله دین اوغرنده هجرت ایدنلرده بو برکتلر کورولمکده‌در. اما باشقه غرض اوزره هجرت ایدن بالطبع بو برکتدن لایقیله مستفید اولاماز. حضرت ابراهیم بو امته بر بیوك نبی بعث اولونمسیله دعا ایتدیکندن بو امتك بش وقت نمازنده صلوات شریفه‌ده رسول اللهه اشتراك ایتمکله بوتون اهل ایمانك دعالرینه مظهر اولمشدر واللهك دینی اعلا ایچون بالعموم کافرلره عداوت ایتدیکندن الله تعالی ذاتنه **خلیل** یعنی دوست اتخاذ ایتمشدر.

ابو السعود افندینك بیانی وجهله حضرت اسحق ویعقوب هجرتك عقبنده میدانه کلیوب برمدت صکره میدانه کلمشلر ایسه‌ده بونلرك وجودی پدرلری حقنده بیوك نعمت اولمسنه بناءً هجرتك عقبنده وجود بولمشلر کبی هجرتك عقبنده ذکر اولونمشلردر. چونکه؛ حضرت ابراهیم بابلدن شامه هجرت قصدیله حرکتنده اولا (حران) دینیلن موقعه کلدی واوراده (ساره) رضی الله عنهایی تزوج ایتدی وبرمدت ساره‌دن چوجق دنیایه کلدی.

حضرت ابراهیمه واولادینه جناب حق نعمت دین ونعمت دنیایی احسان ایتدیکندن جمله انسانلرك لسانلرنده ثنالرینی عالی قیلدیغنی بیان بیوردی. چونکه؛ انسانلردن مالدار اولوب دیانتی اولمایانلر یالکز ثروت صاحبلرینی سور، دیانت صاحبلرینی سومز ودیانتی اولانلرده ارباب دیانتی سور. اما هم زنکین همده متدین اولورسه او کیمسه‌یی هر کس سوروثنا ایدر. زیرا متدینلر دیانتندن وارباب ثروت‌ده غناسندن دولایی سورلر. بناءً علیه؛ انسانلر هم دینی وهمده دنیایی جمع ایده‌رك ارباب صلاحدن اولمغه چالیشملی که هر کس عندنده مقبول اولسون.

خلاصه؛ ابراهیم علیه السلامك اللهك رضاسنی قصد ایده‌رك کافرلردن ومعبودلرندن عزلت ایتدیکی واسحق ویعقوب علیهما السلام کبی انبیادن اولاد واحفاده نائل والی یوم القیام

ناسك لسانلرنده طوغرو اولارق ثنالری باقی وعالی اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

* * *

واجب تعالی حضرت ابراهیمك احوالنی بیاندنصکره احفادندن موسی علیه السلامك احوالنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مُوسَى إِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا ﴾ بیوریور.

[ذکر ایت قرآنده حبیبم! موسی علیه السلامك احوالنی. زیرا؛ موسی علیه السلام عبادتنی اخلاص اوزره ادا ایتدی وکندیسی طرف الهیدن کوندرلمش رسول اولدیغی کبی وحی الهی‌یی امتنه خبر ویردیکی جهتله نبوتله دخی متصفدر.]

﴿ وَنَادَيْنَاهُ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ الْأَيْمَنِ وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا ﴾

[طورك صاغ جانبندن بز موسی علیه السلامه ندا ایتدك وکلاممزی ایشیده‌جك قدر بز آنی تجلیاتمزه یاقلاشدیردق. حتی بزمله مناجات ایتمك شرفیله مشرف اولدی.]

﴿ وَوَهَبْنَا لَهُ مِنْ رَحْمَتِنَا أَخَاهُ هَارُونَ نَبِيًّا ﴾

[وبز کندی رحمتمز ولطف واحسانمزدن موسی علیه السلامه برادری هرونی نبی اولارق هبه ایتدك.]

یعنی؛ ای رسول مکرم! قرآنده امتکه درس اولمق اوزره حضرت موسانك مناقبنی ذکر ایت زیرا؛ موسی علیه السلام بزه عبادتنی اخلاص اوزره ادا ایتدی وعبادتنه شرك وریا قاریشدیرمدیغندن خالص قولمزدر. چونکه؛ نفسنی الله تعالی‌یه تسلیمله ماسوادن علاقه‌سنی کسدی وکندی فرعونه وبنی اسرائیله طرف الهیدن کوندرلمش رسول اولدی وآنلرك نقصانلرینی اکمال ایله طریق خیره ارشاده مأمور اولدیغی کبی وحی الهی‌یی امتنه خبر ویرمك واحکامی تبلیغ ایتمك صورتیله نبوتله دخی متصف اولدی وبزه کمال اخلاصله عبودیت وظیفه‌سنی ادا ایتدیکی جهتله انواع سعادت ویمن وبرکته محل اولان طور طاغنك صاغ جانبندن بز موسایه ندا ایتدك وکندیمزه سرداش اولوب مناجات ایدرجه‌سنه

لطفمزه یاقلاشدیردق وطورده واقع اولان ظهوراتی وانکشافی مشاهده ایتدی. بناءً علیه؛ قدرینی ترفیع وبزمله مکالمه‌یه مساعده ایتدك وکلامزی ایشیتمك شرفیله مشرف اولدی وبو قدرلرده ده اکتفا ایتمدك، بلکه کندی لطفمزدن برادری هرونی نبی اولارق آکا احسان ایتدك که احکام رسالتی تبلیغ وتنفیذ ایتمکده قوت وعزیمت صادقه صاحبی اولسون ونبوته متعلق احکامی اداده کندینه فتور کلمسون وبرادری کندینه یارغار اولسون وفرعون کبی بر جبارك قارشیسنه کمال جلادتله چیقسونلر.

فخر رازینك بیانی وجهله جناب حق بو آیتده موسی علیه السلام ایچون بش شی ذکر ایتمشدر. برنجیسی؛ **حضرت موسانك مخلص اولمسیدر.** اکر مخلص اسم مفعول اولارق قرائت اولونورسه **معنای نظم**: [موسی علیه السلام جناب حقك ذاتی ایچون اختیار ایتدیکی صافی وخالص قولی] دیمکدر. اما اسم فاعل اولارق قرائت اولونورسه **معنای نظم**: [موسی علیه السلام عبادتنی اللهه تخصیص ایده‌رك ریادن وشرکدن سالم عمل ایدیجی] دیمکدر. ایکنجیسی؛ **حضرت موسانك هم نبی همده رسول اولمسیدر.** اوچنجیسی؛ **طور طاغنده موسی علیه السلامك صاغ جانبنه کلن جهتده نداء الٓهی ایله مشرف اولمسیدر.** چونکه طور؛ (مدین) ایله (مصر) آره‌سنده مبارك بر طاغدر. مدیندن مصره کیدرکن صاغ جانبده قالدیغندن صاغ جانب ذکر اولونمشدر یاخود ایمن؛ **یمن وبرکنده ده** آلنمشدر. بوکا نظراً **معنای نظم**: [یمن و برکت صاحبی اولان طور جانبندن بز ندا ایتدك] دیمکدر. دردنجیسی؛ **واجب تعالینك مناجات ایده‌جك قدر کندینه مقرب قیلمسیدر.** بوراده قربیتله مراد؛ **مرتبه ومنزلت جهتنده قربیتدر.** چونکه اللهه نسبت اولونان قربیت؛ **شرف ومرتبه‌سنی ترفیع ایتمك** معناسنه‌در، یوقسه مسافه معناسنه قربیت دکلدر. چونکه؛ جناب حق مسافه معناسنجه قربیتدن منزهدر. شو حالده «بز موسایی مقرب قیلدق» دیمك «ندامزی ایشیتدیرمکله درجه‌سنی آرتیردق وقدرینی عالی قیلدق» دیمکدر. بشنجیسی؛ **هرونی هبه ایتمسیدر.** بوراده هبه ایله مراد؛

هرون علیه السلامك نبوتنی هبه‌در. یوقسه ذاتی هبه دکلدر. چونکه؛ حضرت هرون سنّاً حضرت موسادن بویوکدر.

ایشته جناب حق حضرت موسانك مخلص قوللردن اولدیغنی بیانی ونبوتی وطورده مناجات شرفنه نائل اولمق وبرادرینك نبوتی هبه ایتمك کبی مزایای عالیه‌یی اخلاص اوزره تفریع ایتمکله قوللرینی وبالخاصه قرآنه ایمان ایدن امت محمدی اخلاصه تشویق ایتمشدر. چونکه قرآنده حضرت موسایی اخلاصله ثنا ایتمکدن مقصد؛ اخلاصك مزایای عالیه‌دن اولدیغنی بیلسونلر وآنی تحصیله سعی ایتسونلر دیمکدر.

*
* *

واجب تعالی موسی علیه السلامك احوالنی اجمالاً بیاندنصکره اسمعیل علیه السلامك احوالنه اشارت ایتمك اوزره ﴿ وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ اِسْمٰعِيلَ ﴾ بیوریور.

[حبیبم! قرآنده اسمعیل علیه السلامی ذکر ایت.]

﴿ اِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولاً نَبِيًّا ﴾

[زیرا؛ اسمعیل علیه السلام وعدنده صادق وکندیسی رسالتله ونبوتله متصف اولدی.]

﴿ وَكَانَ يَأْمُرُ اَهْلَهُ بِالصَّلٰوةِ وَالزَّكٰوةِ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا ﴾

[واسمعیل علیه السلام اهلنه واتباع ایدن امتنه صلاتله وزکاتله امر ایدردی وربسی عندنده مقبول ومرضی ایدی.]

یعنی؛ ای رسول ذیشان! قرآنده جد اعلاك حضرت اسمعیلك مناقبنی ذکر ایت. زیرا؛ اسمعیل علیه السلام الله تعالی‌یه کمال اعتماد وتوکل تامنه بناءً هر نه که وعد ایتسه وعدینی ادا ایله صداقت ایدر و وعدنده اصلا خلف ایتمزدی وپدرینك شریعتنی تبلیغه مأمور رسول و کندینه وحی اولان احکامی امتنه خبر ویرر نبی ایدی و کندی اهلنه واتباع ایدن امتنه جمیع اعضا ایله جانب حقه توجهدن عبارت اولان نماز ودنیایه کمالیله اعتمادی ترکه سبب اولان زکاتله امر ایدردی وبوتون علائق دنیویه‌دن قطع علاقه ایتدیکندن ربسی عندنده مقبول وربسی افعالندن راضی اولدیغی جهتله مرضی ایدی.

بیضاوینك بیانی وجهله حضرت اسمعیل وعدنده صداقتله مشهور اولدیغندن بو مقامده ﴿ صادق الوعد ﴾ اولدیغی ذکر وآنکله ثنا اولونمقله امت محمد وعدنده صداقته ترغیب اولونمشدر. چونکه؛ حضرت اسمعیل پدرینك کندیسنك ذبح ایتمسنه صبر ایده‌جکنی وعد ایتدی و وعدینی ایفا ایتدیکی‌ده (سورۀ صافات) ده بیان اولونمشدر. اسمعیل علیه‌السلام یمن جهتندن کلوب مکه وادیسنده والده‌سنه قومشولقله اقامت ایدن (جرهم) قبیله‌سنه مبعوث رسول و کندینه وحی اولونان احکامی امتنه خبر ویردیکی جهتله نبی ایدی. جمله ناسه وعدنده صداقتی اولدیغندن جناب حق آنك حقنده پك بیوك بر خصلت اولارق صداقتنی ذکر ایتمشدر.

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله حضرت اسمعیلك ذکرینه اعتنا و مستقلاً بیانه شایان اولدیغنه اشارت ایچون پدریله برابر برادرینك ذکرندن صکره آیریجه ذکر اولونمشدر. کرچه حضرت موسانك بعثتی اسماعیل علیه‌السلامدن چوق زمان صکره ایسه‌ده موسی علیه‌السلام اسحق ویعقوب حضرتلرینك نسلندن اولمسنه بناءً آره‌لرینه فاصله کیرمکسزین حضرت موسانك مناقبی اسمعیل علیه‌السلامك مناقبندن اول ذکر اولونمشدر.

انسانك هر شیدن اول اوزرینه واجب اولان کندی نفسنی و آندن صکره اولاد و عیالنی و قوم و قبیله‌سنی اصلاح و ارشاد ایتمك اولوب حضرت اسمعیلك بو جهته دقت ایتدیکنی بیان ایچون صلاتله و زکاتله اهلنه امر ایتدیکی ذکر اولونمشدر. بناءً علیه؛ هر شخصك اولا کندی نفسنی بعده اولاد و عیالنی اصلاحه سعی ایتمسی واجبدر.

خلاصه؛ اسمعیل علیه‌السلامك وعدنده صادق رسول و نبی اولدیغی و اهلنه عبادتك اهمی اولان صلاتله و زکاتله دوام اوزره امر ایتدیکی و ایشی وسوزی جهتندن عندالله مرضی اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی حضرت اسمعیلك مناقبنی بیان ایتدیکی کبی حضرت ادریسك دخی مناقبنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِدْرِيسَ ﴾ بیوریور.

[حبیبم ! ذکر ایت قرآنده ادریس علیه‌السلامك احوالنی .]

﴿ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا ﴾

[زیرا ادریس ؛ سوزنده صادق وحق اولان سوزی تصدیقده نهایته وارمش بر نبی ذیشان ایدی]

﴿ وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا ﴾

[بز آنی عالم علوی اولان سمایه قالدیردق .]

فخررازی، قاضی وخازنك بیانلرینه نظراً ادریس علیه‌السلامك اسمی (اخنوخ) اولوب لقبی (ادریس)در. چونکه؛ **توحیده وسائر علم وعرفانه دائر خلقه چوق درس ویرمسنه بناءً** ادریس دینمشدر. حضرت ادریس بر چوق صنعتلر ایجاد ایتمشدر. ابتدا قلمله یازی یازان و علم حسابی ایجاد و علم نجومی تألیف ایدن و ایکنه ایله البسه دیکن و آرقه‌سنه کیه‌ن ادریس علیه‌السلامدر. بوندن اول البسه دیکمك بیلمزلر، انسانلر حیوانات دریسنی بورونمکله وقت کچیریرلردی. حضرت ادریس (شیت) نسلندن وحضرت نوحك پدرینك جدیدر. چونکه حضرت نوحك پدری (لمك) وآنك پدری (متوشلخ) وانك پدری (اخنوخ) که ادریس علیه‌السلامدر.

﴿مکاناً علیاً﴾ مکان علی ایله مراد؛ **یوکسك مرتبه وعالی درجه اولمق** محتملدر. بوکا نظراً **معنای آیت** : [بز ادریسك، نبوت ویرمکله درجه‌سنی یوکسلتدك] دیمکدر. فقط مشهور روایته نظراً مکان علی ایله مراد؛ **دردنجی ویا آلتنجی سمادر**. سمایه رفع اولونمسی جلالت قدر وشرافت شان نتیجه‌سی اولدیغندن جناب حق سمایه رفع ایتمسیله ثنا ایتمشدر. انبیادن درت ذاتك برحیات اولوب آنلردن (خضر) له (الیاس) یرده (ادریس) ایله (عیسی) نك سماده اولدقلری تفسیر خازنك جمله‌ٔ بیاناتندندر.

ترازونك وکیله‌نك وکفارله محاربه ایچون سلاحك ایجادی دخی ادریس علیه‌السلامك اولدیغی مدارکك جمله‌ٔ بیاناتندر.

*
* *

واجب تعالی بو سوره‌ده ذکر اولونان انبیاء عظامك کندیلرینه مخصوص اولان

حاللرینی بیاندنصکره جمله‌سنك مشترك اولدقلری احوالی بیان ایتمك اوزره ﴿ أُولٰئِكَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّنَ مِنْ ذُرِّيَّةِ اٰدَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَمِنْ ذُرِّيَّةِ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْرَائِيلَ ﴾ بیوریيور .

[ایشته شومناقبلری ذکر اولونان زکریادن ادریسه قدر انبیاء کرام شول کیمسه‌لرکه الله تعالی آنلر اوزرینه ظاهر وباطن نعمتلریله انعام وهر برینی نبوتله اختیار بیوردی که آنلرك جمله‌سی آدم علیه‌السلام ونوحله برابر بزم کمیده کوتوردیکمز کیمسه‌لرك وحضرت ابراهیم واسرائیل ذریتندندرلر]

﴿ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا ﴾

[دخی شو انبیاء کرام بزم هدایتده قیلوب نبوتله اختیار ایتدیکمز کیمسه‌لرك ذریتندندرلر .]

﴿ إِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُ الرَّحْمٰنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا ﴾

[آنلر اوزرینه رحمن تعالی‌نك آیتلری تلاوت اولوندیغنده سجده ایدر وآغلار اولدقلری حالده یوزلری اوستنه یره قاپانیرلر .]

یعنی ؛ حبیبم ! شو سوره‌ده اسملری ومناقبلری ذکر اولونان انبیادن شول کیمسه‌لرکه الله تعالی آنلر اوزرینه نعمت دینیه ودنیویه انعام ایتدی . اللهك انعام ایتدیکی نبیلردن بعضیلری که ادریس ونوح، حضرت آدم نسلندندر وبعضیلری که ابراهیم علیه‌السلام، حضرت نوحله برابر بزم کمیده کوتوردیکمز (سام) ذریتندندر وبعضیلری که اسحق واسمعیل ویعقوب، حضرت ابراهیم ذریتندندر. موسی وهرون وزکریا ویحیی وعیسی علیهم‌السلام کبی بعضیلری‌ده حضرت یعقوب نسلندندر وبونلرك جمله‌سی بزم طریق توحیده هدایتده قیلوب انسانلر آره‌سندن شریعتمزی تأسیسه و احکامنی تبلیغه مأمور واختیار ایتدیکمز خالص قوللریمزدر . آنلر اوزرینه انواع نعمتلرینی انعام ایدن رحمن تعالی‌نك قدرتنه ووحدانیتنه دلالت ایدن آیتلری اوقوندیغنده کمال تواضعله آنلرینی تراب مذلته قویمقله سجده ایدر وجلالت الٰهیه وعظمت سبحانیه قارشوسنده الطافنی استرحام ایده‌رك یره

قاپانیرلر. رسول اللهك « قرآنی تلاوت ایدك وآغلایك وآغلامازسه‌کز آغلار کبی حزن اظهار ایدك » بیوردیغی حدیثی بو معنایی تأیید ایدر .

آنلر اوزرینه تلاوت اولونان آیتلرله مراد ؛ **کندیلرینه نازل اولان کتابلرك آیتلریدر** . بناءً علیه ؛ هر ملتك کندینه نازل اولان کتابك آیتلری اوقوندیغنده لازم اولان تعظیمی یرینه کتیرمك لازمدر . سجده ایله مراد ؛ **نماز اولمه** احتمالی اولدیغی کبی **سجده آیتلری اولمه احتمالی ظاهردر** . زیرا ؛ سجده‌یه قاپانمالری تلاوته تعلیق اولونمشدر .

ایشته قرآنده شومناقبلری بیان اولونان انبیاء عظامك آیتلر اوقوندیغنده کمال تواضع وحضور اوزره بولوندقلرینی وآغلادقلرینی بیانله جناب حقك ثنا بیورمسی ؛ امت محمده قرآن اوقوندیغنده کمال ادب وتواضعله دیکله‌ملرینی ولازم کلن تعظیمی یاپملرینی وقرآنك حقنه حرمت وموجبیله **عمل** ایتملرینی توصیه ایتمکدر . چونکه اللهك آیتلرینه رعایتك انبیانك سنتلری اولدیغی بیان؛ آنلرك سنتلرینی احیا ایتمکه ترغیبدر. بناءً علیه ؛ بو آیتی اوقویان وایشیدنك سجده ایتمسی سنتدر .

بو سوره‌ده ذکر اولونان انبیاء عظامك شانلرینه تعظیم لایق اولدیغنه وعلوّ مرتبه‌لرینه اشارت ایچون بعد مرتبه موضوع اولان ﴿ اولئك ﴾ لفظی وارد اولدیغی ابو السعود افندینك جملهٔ بیاناتندندر .

* *
*

واجب تعالی انبیاء عظامك احوالنی بیانله قوللرینی آنلرك طریقلرینی التزامه تشویق ایتدکدنصکره انبیانك احوالنك خلافنی ارتکاب ایدنلرك حاللرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ اَضَاعُوا الصَّلٰوةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا ﴾ بیوریيور.

[اسملری ذکر اولونان انبیادنصکره کوتو نسللر وفنا ملتلر آنلره خلف اولدیلرکه آنلر نمازی ضایع ایتدیلر وشهوات نفسانیه‌لرینه اتباعله طوغرو یولدن چیقدیلر. بناءً علیه؛ آنلر یقینده جهنم آتشنه ملاقی اولورلر .]

﴿ اِلاَّ مَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحاً فَاُولٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلاَ يُظْلَمُونَ شَيْئاً ﴾

[الا شول کیمسه‌لر جهنمه ملاقی اولمازلرکه آنلر کناهلرینه توبه وایمان ایتدیلر وعمل صالح ایشله‌دیلر . ایشته آنلر جنته داخل اولور وعمللرینك اجرندن هیچ برشیله ظلم اولونمازلر .]

یعنی ؛ عموم بلایا وفتنه‌لره محل اولان ارض اوزرنده کونا کون فنالقلر وفسادلر ظهور ایتدکجه اسملری ذکر اولونان انبیادن هربری زماننده ظهور ایدن بلایا وفسادی دفع وطرف الٰهیدن کندیلرینه کلن احکامی تنفیذ وحاللرینی اصلاحله طوغرو یوله سوق ایتمکه چالیشمشلرسه ده آنلردن صکره کوتو نسللر وفاسق قوملر کلدی آنلره خلف اولدی . بناءً علیه ؛ آنلرك براقمش اولدیغی قوانین شرعیه‌یی آیاقلر آلتنه آلدیلر وایمانك لوازمندن اولان نمازی ضایع ایتدیلر وحقوقنه رعایت ایتمز اولدیلر وشهوات نفسانیه‌لرینه وهوا وهوسلرینه اتباعله ارکان دینلرینی ترك ایتدیلر . بناءً علیه ؛ آنلر یقینده شره وجهنم آتشنه ملاقی اولور ولذات فانیه‌لرینه مقابل ابداً جهنم ایچنده قالیرلر . الا شول کیمسه‌لرکه آنلر تائب ومستغفر اولارق ایتدیکنه ندامتله درکاه الوهیته رجوعله ایمان ایتدیلر وایمانك مقتضیاتندن اولان عمل صالح ایشله‌دیلر . ایشته آنلر جنته داخل اولور وعمللرینك اجرندن هیچ برشی نقصان اولماز . بناءً علیه ؛ اصلا ظلم اولونمازلر .

بیضاوی وخازنك بیانلرینه نظراً بو آیتده ﴿ غيّاً ﴾ **مجرد شرّ دن عبارت اولایوب جهنمده بر دره‌در** که اودره‌دن جهنمك سائر دره‌لری استعاذه ایدرلر . بو دره شهوات نفسانیه‌سنه تبعیتله زنایه دوام وشراب ایچمکه مصر وپدر ووالده‌لرینه اذا ویالان یره شهادت ایدنلر ایچون حاضرلانمشدر . ایشته بومثللو کناهلردن توبه ایدنلر جنته داخل اولاجقلردر . آنجق توبه‌لری اخلاص اوزره اولمق شرطدر . توبه‌ایله برابر عمل ایدنلر جنته داخل اولدقلری اجرلرندن بر شیده نقصان اولمقله ظلم اولونمازلر .

نیسابورینك بیانی وجهله توبه ، کفرلرینی محو ایتدیکندن توبه‌دنصکره‌کی عمللرینه اولکی کفرلری ضرر ویرمیه‌جکنه اشارت ایچون اجرلرینك نقصان اولمیه‌جغی واصلا ظلم اولونمیه‌جقلری بیان اولونمشدر . نمازی اضاعه بالکلیه ترك ایتمکه شامل اولدیغی کبی وقتندن تأخیرده ده شاملدر . شهوات نفسانیه‌یه تبعیت لزومندن زیاده یوکسك ابنیه یاپمق

وهر کسك کیمدیکی غالی البسه کیمك کبی شیلره دخی شامل اولدیغی حضرت علیدن مرویدر . بو آیتده نمازی اضاعه ؛ بوندن اولکی آیتده‌کی سجده‌یه وشهواته اتباع ده بکایه مقابلدر . یعنی « انبیا سجده ایدر نماز قیلارلر . انبیانك خلفی اولوب سنتلرینه اتباع ایتمه‌ینلر وآنلرك خلافنه حرکت ایدنلر سجده‌یی ونمازی ضایع ایدرلر وانبیا آیتلر اوقوندیغنده خضوع اوزره آغلارلر . بونلر ایسه آنلرك خلافنه نفسلرینك آرزوسنه اتباع ایدرلر » دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی تائب ومستغفر اولانلرك جنته داخل اولاجقلرینی بیاندنصکره جنتك بعض اوصافنی بیان ایتمك اوزره ﴿ جَنَّاتِ عَدْنٍ اَلَّتِي وَعَدَالرَّحْمٰنُ عِبَادَهُ بِالْغَيْبِ ﴾ بیوریور .

[توبه وایمان ایدنلرك داخل اولاجقلری جنتلر جنت اقامتدرکه او جنتلری قوللرینه احسانی بول اولان رحمن تعالی عبادینه عن الغیاب وعد ایتدی .] چونکه ؛ قوللر دنیاده او جنتلری کورمدکلرندن جنتلر آنلردن غائبلردر ولکن آخرتده او وعد الٰهی‌یی البته کوره‌جکلردر .

﴿ اِنَّهُ كَانَ وَعْدُهُ مَأْتِيّاً ﴾

[زیرا ؛ الله تعالینك وعدینه کلنوب کوروله‌جکدر .] چونکه ؛ او وعدك اهلی البته کله‌جك ووعد اولونان محلی کوره‌جك و وعد الٰهی‌یی عینیله بولاجقلردر .

﴿ لاَ يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْواً اِلاَّ سَلاَماً ﴾

[اهل جنت جنتده لزومسز سوز سویله‌مز وباطل کلام ایشیتمزلر ، آنجق بربرلرینه سلام ویریر وآلیرلر .] سلامدن باشقه فائده‌سز سوز ایشیتمز ودیکله‌مزلر . بناءً علیه ؛ دائما قلبه انشراح ویره‌جك فائده‌لی سوزلر ایشیتیرلر .

﴿ وَلَهُمْ رِزْقُهُمْ فِيهَا بُكْرَةً وَعَشِيّاً ﴾

[واهل جنت ایچون جنتده صباح و آقشام رزقلری واردر . ایسته‌دکلری زمان کندیلرینه کلیر اصلا طارلق کورمزلر .]

﴿ تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِى نُورِثُ مِنْ عِبَادِنَا مَنْ كَانَ تَقِيّاً ﴾

[ايشته شو اوصافی بیان اولونان جنتلر شول جنتلردر که بز قوللریمزدن متقی اولان کیمسه‌لری او جنتلره وارث قیلارز .]

عدن ؛ نیسابوری و قاضینک بیانلری وجهله اقامت معناسنه‌در . زیرا ؛ جنتلر مؤمنلرك محل اقامتلری اولمسنه بناءً جنته عدن دینمشدر . یاخود عدن ؛ جنتلرده بر ینك اسم علمیدر .
جناب حق قوللرینه دنیاده جنتی وعد ایدوب قوللر جنتدن و جنت قوللردن غائب اولوب یکدیکرینی کورمدکلرندن رحمن تعالینك قوللرینه عن الغیاب وعد ایتدیکی بیان اولونمشدر.
لکن او غائبانه وعد اولونان جنتلری قوللرك بهمه‌حال کوره‌جکلرینه اشارت ایچون وعد الٰهینك مأتی یعنی اهلنك کله‌جکی محل اولدیغی بیان ایدلمشدر . چونکه ؛ (مأتیاً) محل اتیان یعنی کلنه‌جك محل دیمکدر . اهل جنتك سلامدن باشقه بر شیئی ایشتمیه‌جکلری ایله مراد ؛ عیبدن و نقصاندن و اذا ویره‌جك شیلردن سالم سوزلر و فرح و سرور ویره‌جك صحبتلر ایشیده‌جکلرینی بیاندر . جنتده کیجه و کوندوز اولمایوب دائما نوردن عبارت و انسانلر ابداً نور ایچنده بولوناجقلر ایسه‌ده دنیاده‌کی عادتلری وجهله صباح و آقشام مقداری زمانده طعاملرینك کله‌جکی ایچون صباحده و آقشامده رزقلرینك کله‌جکی بیان اولونمشدر که اهل دنیایه آکلاتمق دنیاده کوردکلری عادتلری وجهله اولابیله‌جکندن صباح و آقشام ذکر اولونمشدر ، یوقسه جنتده نه صباح وار و نه‌ده آقشام واردر . یاخود عرب عندنده صباح و آقشام کلن بول رزق افضل اولدیغندن صباح و آقشام عبادته ترغیب ایچون ذکر اولوندیغی نیسابوری و خازنك جملهٔ بیاناتندندر . زیرا ؛ هر قومك عادتلری وجهله محبت ایتدکلری شیلرله ترغیب ایتمك عادت الٰهیه جمله‌سندندر . مثلا حریر کیمك ، آلتوندن و کموشدن بیله‌زیك طاقنمق مجملرك و کرسیلر اوزرنده اوتورمق یمن اشرافنك محبت ایتدکلری شیلر اولدیغندن جناب حق آنلری ذکرله‌ده ترغیب ایتمشدر. جنته کیره‌جکلرك کفردن و سائر کناهلردن اتقا ایدن کیمسه‌لر اولاجغی صراحةً بیان اولوندی که امره امتثال و نهیدن اجتنابله اتقا صاحبی اولمایان جنته وارث اولامیه‌جق دیمکدر .
مدارکده بیان اولوندیغی وجهله جناب حقك ، جنتك فضولی سوزلردن و فائده‌سز

شیلردن سالم اولاجغی بیانله بو دنیاده قوللرینك لغویاتله مشغول اولمامالری لازم اولدیغنه اشارت ایتمشدر . چونکه ؛ اصلا تکلیف اولمایان و مسئولیت بولونمایان جنتی لغویاتدن تنزیه ایدنجه دار تکلیف اولان و هر شیدن مسئولیته محل اولان دنیاده لغویاتدن تنزیه البته لازمدر .

*
* *

واجب تعالی جبریل امینك نزد رسول اللهه ورودی تأخر ایدنجه رسول اللهك تأخرك سببنی صورمسی اوزرینه جبریلك ویرمش اولدیغی جوابی حکایه ایتمك اوزره

﴿ وَمَا نَتَنَزَّلُ اِلاَّ بِاَمْرِ رَبِّكَ ﴾ بیوریور .

[بز نازل اولامایز ، الا ربك تعالینك امریله نازل اولورز .]

﴿ لَهُ مَا بَيْنَ اَيْدِينَا وَمَا خَلْفَنَا وَمَا بَيْنَ ذٰلِكَ ﴾

[زیرا ؛ بوندن اول کچمش و حقیقی ظاهر اولان شیلرك علمی و بوندن صکره کله‌جك شیلرك علمی و تصرفی و بونلرك آره‌سنده اولاجق شیلرك علمی و تصرفی آنجق الله تعالی‌یه مخصوصدر .]

﴿ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيّاً ﴾

[حالبوکه یا رسول الله ! ربك تعالی هیچ بر شیئی اونوتور اولمادی که سکا وحیی اونوتسون . چونکه ؛ الله تعالی نسیاندن منزهدر .]

﴿ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ﴾

[زیرا ؛ الله تعالی سموات و ارضك و آنلرك آره‌سنده اولان موجوداتك ربی و خالقیدر.] و آنلرك هر جمله‌سی و هر ذره‌سی آنك عندنده حاضردر و هر برینی لایق وجهله تربیه ایدر . بناءً علیه ؛ علمندن هیچ برشی غائب اولماز .

﴿ فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهِ ﴾

[حال بویله اولونجه یا اکرم الرسل ! ربك تعالی‌یه عبادته دوام ایت و عبادتی ایچون

حاصل اولان مشقته صبر ایت .] و نازل اولمسنی آرزو ایتدیککک احکامك نازل اولمسنده عجله ایتدیککک کبی نزولك تأخرندن دخی مأیوس اولما و وحیك تأخرندن دولایی کافرلرك استهزالرندن متأذی اولما .

﴿ هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا ﴾

[ای رسول ذیشان! سن الله تعالی‌یه بر آداش بیلیرمیسك؟ البته بیلمزسك.] چونكه ؛ اللهك غیری الله اسمنده بر کیمسه یوقدر . شو حالده سنك ایچون وظیفه اللهه عبادته دوام و آره‌ده واقع اولان مشقتلره صبر و وحیك کلمسنده جناب حقك اراده‌سنه انتظار ایتمکدر .

خازن ، فخر رازی و نعمت الله افندینك بیانلرینه نظراً بو آیتك سبب نزولی شویله‌در ؛ قریش قومی رسول اللهك حالنی بیان ایله مدینه‌ده بولونان یهودیلردن نبوته دائر بعض شیلر سؤال ایتمك اوزره بش کیمسه کوندردیلر. آنلر اوصاف رسول اللهی بیان و بویله بر کیمسه‌نك نبی اولوب اولامیه‌جغنی یهود علماسندن صوردیلر . یهودیلر « آخر زمانده مکه‌ده بر نبی ظهور ایده‌جك و زمانی‌ده کلمشدر. بناءً علیه ؛ اوذاتدن اصحاب کهفی و ذوالقرنینی و روحی سؤال ایدك . اکر بو اوچدن ایکیسنه جواب ویرر روحدن جواب ویرمزسه نبیدر ، اتباع ایدك » دیدیلر . مشرکلر مکه‌یه کلدیلر و رسول اللهدن بو اوچ شیدن سؤال ایتدیلر. رسول الله « یارین جواب ویره‌یم » دیدی. فقط ان شاء الله دیمدیکندن وحی الٓهی اون بش کون و دیکر بر روایتده قرق کون کلمدی و مشرکلر استهزا ایتدیلر . رسول الله محزون اولدی ، بعده جبریل امین کلدی . رسول الله « نه ایچون کچ کلدیکنی » سؤال ایدنجه آیتده بیان اولوندیغی وجهله جبریلك جوابنی جناب حق حکایه ایتمك اوزره بو آیتك و سورهٔ کهفده مشیت آیتنك و (والضحى) سوره‌سنك نازل اولدیغی مرویدر .

*
* *

واجب تعالی رسولنه عبادتله و عبادتده صبرله امردنصکره حشری انکار ایدنلرك سوزلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَيَقُولُ الْاِنْسَانُ ءَاِذَا مَامِتُّ لَسَوْفَ اُخْرَجُ حَيًّا ﴾ بیوریيور .

[حشری منکر اولان انسان « بن وفات ایتدیکمده البته حی اولارق قبرمدن اخراج اولونیورمی‌یم » دیمکله حشری انکار ایدر .]

﴿ اَوَلَا يَذْكُرُ الْاِنْسَانُ اَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ يَكُ شَيْئًا ﴾

[انسان حشری انکار ایدرده دوشونمزمی که بز انسانی بوندن اول خلق ایتدك . حالبوکه انسان موجود بر شی اولمادی .]

﴿ فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا ﴾

[ای رسول ذیشان ! ربك تعالی‌نك عظمتنه یمین ایدرم که البته بز انسانلری و شیطانلری حشر ایده‌جکز . یعنی أولدکدنصکره دیرلتوب محشره جمع ایده‌جکز و بوندنصکره دیزلری اوزرینه اوتورر اولدقلری حالده جهنمك اطرافنه آنلری حاضرلارز.]

یعنی؛ بعض انسانلر غفلتدن ناشی « بن أولوب کمیك اولوب طوپراغه قاریشدیغمده البته اسکی حالم کبی بر انسان اولارق قبرمدن دیری اولدیغم حالده چیقاریله‌جق‌می‌یم ؟ بو محالدر ، بویله شی اولماز » دیمکله حشری بالکلیه انکار ایدر . انسان حشری انکارنده اصرار ایدرده دوشونمزمی که او انسان بوندن اول هیچ بر شی اولمادیغی حالده بز او انسانی خلق ایتدك . هیچ یوق ایکن ایجاده قادر اولان أولدکدنصکره اجزالرینی جمله آنی اعاده‌یه قادر اولمازمی ؟ بزم قدرتمزه نسبتله ابتداءً ایجادله ، أولدکدنصکره اعاده بیننده نه کبی فرق واردر و ابتداءً ایجاددن ، انسانك ادراکنه نظراً اعاده دها قولای دکلمی ؟ بونی انسانك تذکر ایتمسی لازم کلمزمی ؟ حبیبم ! ربك تعالی‌نك قدرت و عظمتنه یمین ایدرم که بز او منکرلری و آنلری اضلال ایدن شیطانلری البته حشر ایدرز و حشردنصکره دیزلری اوزرینه اوتوردقلری حالده آنلری جهنمك اطرافنه احضار ایدرز .

بیضاوینك بیانی وجهله بو آیتده انسان ایله مراد؛ **جنس انساندن حشری انکار ایدنلردر** که آیتده آنلری توبیخ واردر . چونکه ﴿ اولایذکر ﴾ ده بولنان استفهام **انکار و توبیخ** ایچوندر . انسانلرك کندیلرینی اضلال ایدن شیطانلرله برابر جهنمه کیره‌جکلرینی بیانده شیطانه آلدانمالرینه تنبیه و حسرتلری و ندامتلری زیاده اولسون ایچون جهنمه کیرمزدن

اول جهنمك اطرافنه عاصيلرك ديزلری اوزرينه حلقه اولاجقلری بيان اولونمشدر . انسانيتك مقتضاسی؛ تذكر وتأمل اولديغنه اشارت ايچون انسان لفظنك استفهامدنصكره وارداولديغی و(فوربك)ده نعمتی مشعراولان رب اسمنه يمين، حشری منكر اولانلری تكديری متضمن بولونديغی كبی رسول اللهه مضاف اولارق خطاب دخی شان نبويلرينه تعظيم ودشمنلرينه قارشی قدر عاليلرينی ترفيع ايچون اولديغی ابوالسعود افندينك جمله بياناتندندر .

(جثياً) **ديزلری اوزرينه اوتورمقدر** . چونكه ؛ بيضاوی ونيسابورينك بيانلری وجهله اهل جهنم كورمش اولدقلری شدتدن كنديلرينه عارض اولان يورغونلقدن اياق اوزرنده دورمغه طاقتلری اولماز كه اياق اوزرنده دورسونلر. انسانله مراد ؛ **حشری انكار ايدن كافر** اولديغی جهتله دنياده نصل كه حشری وشدتی انكارده تكبرايتديلرسه او تكبرلرينه اهانت وحقارت اولمق ايچون جهنمه ديزلری اوزرنده سوروندرمك صورتيله آتيلورلر .

خلاصه ؛ انسانلردن بر قسمی اولا نصل خلق اولوندقلرينی دوشونميه‌رك حشری انكار ايتدكلری وجناب حقك آنلری مقارنلری اولان شيطانلرله برابر حشر ايدوب كمال حقارتله ديزلری اوزرنده جهنمك اطرافنه احضار ايده‌جكی بو آيتلردن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی اهل جهنمی ديزلری اوزرنده اوتورر اولدقلری حالده جهنمك اطرافنه احضارندنصكره واقع اولاجق احوالی بيان ايتمك اوزره ﴿ ثُمَّ لَنَنْزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ اَيُّهُمْ اَشَدُّ عَلَى الرَّحْمٰنِ عِتِيّاً ﴾ بيوريور .

[بز آنلری جهنمك اطرافنه احضار ايتدكدنصكره آنلرك هر فرقه‌سندن هانكيسی رحمن تعالی اوزرينه عصيانده زياده شدتلی ومصر اولدی، آنی ايچلرندن چيقارير جهنمك آلت طبقه‌سنه آتارز كه كناهی زياده اولان كيمسه‌لر آلت قاتده بولونسونلر .]

﴿ ثُمَّ لَنَحْنُ اَعْلَمُ بِالَّذِينَ هُمْ اَوْلٰى بِهَا صِلِيّاً ﴾

[آنلری سچوب كناهی زياده اولان فرقه‌لری آييردقدنصكره بز آنلرك جهنمه كيرمكه اولی اولانلرينی بيليرز .] بناءً عليه ؛ اول كيرمكه لايق اولانلرينی اول، ايكنجيده كيرمكه لايق اولانلری ايكنجيده جهنمه صره‌سيله قويارز وهر فرقه‌يی مستحق اولديغی دركه‌يه آتارز . چونكه جزا ؛ عمله كوره‌در .

بيضاوينك بيانه نظراً كناهلرك بك چوغنی جناب حقك عفو ايتديكنه اشارت ايچون اشد لفظی وارد اولمشدر . ترتيبدن مقصد ؛ عذابك شدتی هر كسك جزاسنه وجنايتنه تخصيص ايتمكدر. چونكه ؛ بالعموم كناهكارلرك درجه‌سی اولديغی كبی كافرلرك‌ده كفرلری اعتباريله نوعلری ودرجه‌لری واردر. زيرا؛ هم ضال وهم مضل اولانله يالكز ضال اولان بيننده البته فرق واردر. بناءً عليه ؛ هر كسك جنايتنه كوره جهنمك طبقه‌سی واردر . اوجنايتك صاحبلری هپ او طبقه‌يه آتيلور . شو حالده معصيته جرأت وتمردده اك شدتلی اولان؛ جهنمك اك شدتلی طبقه‌سنه وآنك مادونی اولان؛ مادون طبقه‌يه والحاصل جزاسی اك اهون اولان؛ آتشك اهون طبقه‌سنه قونمق صورتيله تقسيمات وقوع بولاجغنه واجب تعالی بو آيتله اشارت بيورمش وفرقه‌لرك بر برندن آيريلاجغنی بيان ايتمشدر. (عتياً) **معصيته جرأت وتمرد جهتنده زياده اولان** ديمكدر .

(صلياً) (دخولاً) معناسنه‌در . **يعنی فرقه‌لردن هانكيسی ديكرينه نسبتله دخول جهتنده اولی ايسه بز آنی بيليرز، ديكرلرندن اول جهنمه آنی قويارز** ديمكدر .

خلاصه ؛ كفرده شدت وعنادی زياده اولانلرله اهون اولانلر بينلرنده فرق اولديغی وكفرنده شدت اولانلرك جهنمك شدتلی طبقه‌سنه ديكرلرندن اول كيره‌جكی وجهنمده ترتيب اوزره هر كسك كندی صنفيله برابر بولوناجغی بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی عاصيلرك جهنمك اطرافنه ديزلری اوزرينه احضار اولوناجغنی وفرقه‌لردن معصيتده شدتلی اولانلری آييره‌جغنی وجهنمه كيرمك جهتندن اولی اولان كيمسه‌لری

بیله‌جکنی بیاندنصکره هر فرقه‌نك جهنمه‌وارد اولاجغنی بیان‌ایتمك اوزره ﴿ وَاِنْ مِنْكُمْ اِلاَّ وَارِدُهَا ﴾ بیوریيور .

[سزدن هیچ بر کیمسه اولماز ، الا جهنمه وارد اولاجقدر .]

﴿ كَانَ عَلٰى رَبِّكَ حَتْماً مَقْضِيّاً ﴾

[هر بریکزك جهنمه ورودکز ربك تعالی اوزرینه لازم بر قضا اولدیغندن واجب منزلنده حکم الٓهی لاحق اولمشدر .]

﴿ ثُمَّ نُنَجِّى الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيّاً ﴾

[هر بریکز جهنمه ورود ایتدکدنصکره بز دنیاده معصیتدن اتقا ایدنلری خلاص ایدر ، عذابدن قورتاریرز وظالملری جهنمده دیزلری اوزرنده ترك ایدرز]

یعنی ؛ ای حشری انکار ایدن انسانلر ! سزدن هیچ بر کیمسه اولماز ، الا جهنمه یولی اوغرایه‌جق و کنارینه واصل اولاجقدر . زیرا ؛ انسانلرك جهنمه وارد اولملری حبیم ! ربك تعالی اوزرینه واجب درجه‌سنده بر حکم اولدی . بناءً علیه ؛ لوح محفوظده هر کسك جهنمه ورود ایتمسیله ربك تعالی حکم ایتدی. یعنی هر کسك ورودینی وعد ایدوب وعدنده خلف اولمادیغی جهتله واجب منزلنده اولدی . انسانلرك جهنمه ورودی ایله حکم ایتدکدنصکره شول کیمسه‌لری بز جهنمدن قورتاریرز که آنلر امره امتثال ونهیدن اجتنابله واجباتی ادا ومحرماتی ترکله اتقا ایتدیلر . بز آنلره نجات ویرر وظالملری جهنمده دیزلری اوزرینه ترك ایدرز .

فخررازی ، قاضی وخازنك بو آیتك ظاهرینه نظراً بیانلری وجهله مؤمن وکافر هر کس جهنمه وارد اولاجقدر . شوقدرکه جناب حق مؤمن متقیلری جهنم عذابندن قورتاره‌جق وآنلر جهنمك عذابنی کورمیه‌جکلردر . زیرا جهنم ؛ مؤمنلره **برد سلام** یعنی **صوغوق وسلامت بر محل** اولاجق ومؤمنلر اورادن کچوب کیده‌جکلردر. اما کافرلرك کفرلری وظلملری وعاصیلرك عصیانلری سببیله جهنم حال اصلیسنه عودتله آنلر جهنمده عذاب ایچنده ترك اولوناجقلردر. مؤمنلرك جنته یوللری جهنمدن اولمسنده‌کی حکمت؛ سرورلرینك

وقورتولدقلرینه دائر شکرلرینك زیاده وکافرلرك الملرینك فضله اولمسیدر. چونکه ؛ دنیاده عداوت ایتدکلری مؤمنلرك قورتولملری کافرلر ایچون عذاب اوزرینه عذاب اولاجقدر .

یاخود بو آیتده ورود له مراد ؛ **جهنمك یقیننه وصراط اوزرینه ورود ایتملریدر .**

چونکه صراط ؛ **جهنم دره‌لری اوزرینه قورولمش بر کوپری وجنته کیدر بر یولدر .** بناءً علیه؛ هر کس او کوپری‌یه کله‌جك وجنته کچه‌جکلر اورادن کچه‌جك وجهنمه کیره‌جك اولانلرده اورادن کیره‌جکدر. بوکا نظراً **معنای آیت** : [سزدن هیچ بر کیمسه اولماز ، الا او کیمسه جهنمك کنارینه وصراط اوزرینه وارد اولاجقدر. زیرا ؛ هر کسك ورودی ربك تعالی اوزرینه واجب منزلنده بر حکم اولدیغندن حکم الٓهی لاحق اولدی وهر کس او محله کله‌جکدر . اورایه هر کس کلدکدنصکره بز مؤمن متقیلره نجات ویریرز وظالم کافرلری دیزلری اوزرنده جهنمده ترك ایدرز] دیمکدر .

﴿ حتماً ﴾ (وجوباً) معناسنه‌در. یعنی « انسانلرك جهنم اوزرینه ورودلری واجبدر الله تعالی آنلرك ورودلرینی نفسنه واجب قیلدی » دیمکدر . آنجق الله تعالی اوزرینه بر شی واجب اولمق وجوب شرعی ایله واجب اولماز . یعنی « الله تعالی بر شیئی ایشلمکله بر کیمسه طرفندن مکلف اولماز » دیمکدرکه مکلف اولسه کندینك فوقنده بر کیمسه طرفندن تکلیف اولونور، واجب قیلنیر. بناءً علیه ؛ ایشلمزسه کناهکار اولور. بو معناجه وجوب ؛ الله تعالی حقنده محالدر . زیرا ؛ اللهك فوقنده دیکر بر الله یوق که واجب قیلسون. شوحالده بو آیتده حتم ؛ **وجوب وعدی** معناسنه‌در . یعنی جناب حقك وعد ایتدیکی شیئك وجود بولمسی واجبدر . زیرا؛ خلاف احتمالی یوقدر. بناءً علیه؛ جناب حق هر کسك جهنم اوزرینه ورودینی وعد ایتمشدر . شوحالده هر کسك ورودی واجبدر .

آیتده متقیلر له مراد؛ **کفردن اتقا ایدنلر** اولدیغی جهتله فاسق مؤمنلر فسق مقداری جهنمده قالیرلرسه‌ده عاقبت نجات بولاجقلرینه آیت دلالت ایدر . ظالملرك دیزلری اوزرینه ترك اولوناجقلرینی بیان ؛ ورود له مرادك **جهنمك اطرافنه ورود اولمسنه** دلالت ایتدیکی قاضینك جملهٔ بیاناتندندر . چونکه؛ بوندن اول جهنم اطرافنه دیزلری اوزرینه انسانلرك احضار اولوناجقلری بیان اولونمشدر . شوحالده بو آیتده « بز متقیلره نجات ویرر ،

ظالملری دیزلری اوزرینه ترك ایدرز » دیمك « هر کس جهنم اطرافنه وارد اولور و دیزلری اوزرینه اوتورور اولدقلری حالده احضار اولونورلر ، صکره متقیلر نجات بولور کیدر. ظالملر ظلمنك جزاسنی کورمك ایچون اوراده قالیر » دیمکدر. شو حالده ورود له مراد؛ **جهنمك اطرافنه ورود**در. وبو معنا اصح اولسه کرکدر .

خلاصه ؛ مؤمن وکافر ، مطیع وعاصی جمله انسانلرك جهنمی کنارندن ویا صراط اوزرندن کوره جکلری ومتقی اولان مؤمنلرك نجات بولوب عاصیلرك جهنمده قالاجقلری وبو حکمی واجب تعالی وعد ایدوب البته وقوع بولاجغنه بناءً واجب منزلنده اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله سندندر .

*
* *

واجب تعالی حشری بیاندن صکره کافرلرك قرآنه اعتراضلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ اٰمَنُوا اَىُّ الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَقَاماً وَاَحْسَنُ نَدِيّاً ﴾ بیوریور .

[کافرلر اوزرینه بزم قدرتمزه آچیق وظاهر اولارق دلالت ایدن آیتلریمز تلاوت اولوندیغنده کافرلر مؤمنلره دیرلرکه « ای مؤمنلر ! سزکله بزم فرقه لریمزدن منزل ومقام یونندن هانکیسی خیرلی ومجلس یونندن هانکیسی دها کوزلدر؟» .] کافرلر بو سوزلریله کندیلرینك مرتبه لری ومجلسلری دها کوزل وخیرلی اولدیغنه اشارت ایدرلر .

یعنی ؛ اللهك آیتلری کافرلر اوزرینه تلاوت اولوندیغنده شول کیمسه لر کندی ثروت وسامانلرینه باقارق مؤمنلره دیرلرکه « شو ایکی فرقه نك مقام ومرتبه یونندن هانکیسی دها خیرلیدر ومجلس یونندن هانکیسی دها کوزلدر ؟ » . ایشته بو صورتله کندیلرینك خیرلی اولدقلرینی ادعا ایدرلر . چونکه ؛ آنلر زنکین ومنصب صاحبی اولوب هر کمالی دنیا متاعنده کوروب مؤمنلرده کندی نظرلرنده فقیر اولدقلرندن کندیلرنده بر مزیت وفضله جه بر مرتبه وار ظنیله دیرلرکه « بز اهل ثروت ومنصب اولدیغمز کبی انواع نعمتلرله تلذذ ایدر وهر مرادیمزه نائلز. سز ایسه بر طاقم عجزه وفقیر کیمسه لرسکز. اکر

الله عندنده بزم قدریمز و دکرمز اولمسه ایدی بزه بو نعمتلری ویرمزدی، حالبوکه ویردی . الله تعالی نك بو احسانی بزم دنیاجه فضیلتمزه دلالت ایتدیکی کبی آخرتجه ده مرتبه مزك عالی اولاجغنه دخی دلالت ایدر » دیمکله ثروتلرینه مغرور اولدیلر . حالبوکه دنیاده ورزق خصوصنده مؤمن ایله کافر ومطیع ایله عاصی بیننده فرق اولمادیغندن دنیاده ثروت صاحبی اولمق آخرتده نعمت صاحبی اولاجغنه دلالت ایتمز. (ندیاً) **مجلس** دیمکدر . یعنی « آنلر قرآنك آیتلرینك معارضه سندن عاجز قالنجه ماللریله ومجلسلری یعنی اجتماعلریله افتخاره قالقیشدیلر و بزم مجلسمز سزدن دها کوزلدر، شو حالده بز سزدن افضلز » دیدیلر.

*
* *

واجب تعالی کافرلرك دنیا متاعیله افتخارلرینی رد ایتمك اوزره ﴿ وَكَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ اَحْسَنُ اَثَاثاً وَرِءْياً ﴾ بیوریور .

[زینت فانیه ومتاع دنیا ایله افتخارده فائده یوقدر . زیرا ؛ بز بو کافرلردن اول چوق قبیله وملتلر اهلاك ایتدك که آنلر شو ثروتلریله افتخار ایدن قریش مشرکلرندن ماللری چوق ومنصبلری دها بویوك وأولرینك اشیاسی ومنظره لری کورنلره دها کوزل کورونوردی .] آنلرك ماللرینك چوقلغی ومنصبلرینك قوتی وزینتلرینك کوزللکی آنلره فائده ایتمیوب هلاکلرینی دفع ایده مه دیکچه بونلرك ثروتلرینك ده فائده سی اولمیه جغی میدانده در.

بوندن اولکی آیتده کافرلرله مراد ؛ **قریشده (نضر بن حارث) و امثالیدر** .

مؤمنلرله مراد؛ **اصحاب رسول الله در** . چونکه ؛ کافرلرك أولری واشیالری والبسه لری کوزل ، صاچلری طارانمش وزینتلری یولنده ایدی . اصحاب رسول اللهدن اکثریسی فقرا کروهندن اولدقلری جهتله مشرکلر زینتلری ایله افتخار ایده رك « بز سزدن دها ایی یز » دیرلردی . بو آیتده (اثاثاً) **خانه درونده بولونان أو اشیاسی و زینته متعلق اولان شیلردر** . (ورءیاً) **منظره وکورولمکدر** . یعنی « اول هلاك اولان ملتلر زینت و اموال وظاهرده منظره و کورولمك جهتندن قریشیلردن دها کوزل کورونورلردی . بو کوزل منظره آنلره فائده ایتمه دیکچه بونلره ده فائده ایتمز » دیمکدر .

*
* *

واجب تعالى كافرلرك ماللرينه اعتمادلرينك فائده ايتميه جكنه ايكنجی بر جوابی بيان ايتمك اوزره ﴿ قُلْ مَنْ كَانَ فِى الضَّلَالَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمٰنُ مَدّاً ﴾ بيوريور .

[حبيبم! ماللری ايله افتخار ايدن كافرلره سن دی كه « ضلالتده اولان كيمسه يه رحمن تعالى اوزون مدت مهلت ويرسون و ويرركه چوق ييسونلر ، ايچسونلر وذوق صفايه طالسونلر .]

﴿ حَتّٰى اِذَا رَاَوْا مَا يُوعَدُونَ اِمَّا الْعَذَابَ وَاِمَّا السَّاعَةَ ﴾

[حتى آنلر وعد اولوندقلری يا دنياده عذاب وياخود قيامت كونی كورونجه يه قدر بو حال اوزره مساعده اولونورلر ودوام ايدرلر وعاقبت بو ايكيدن برينی كوررلر .]

﴿ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ شَرٌّ مَكَاناً وَاَضْعَفُ جُنْداً ﴾

[بناءً عليه ؛ آنلر البته يقينده مرتبه ومكان يوننده زياده شر وعسكر يوننده غايت ضعيف كيم اولديغنی بيليرلر .]

يعنی ؛ ماللرينه مغرور اولارق آخرتی انكار وسزی استهزا ايدن كافرلره يا اكرم الرسل! سن دی كه « كفری ارتكابله ضلالت ايچنده اولان كيمسه لره بر چوق نعمتلری احسان ايدن رحمن تعالى آنلرك عمرلرينی اوزاتسون واوزاتير وماللرينی چوغالتمقله مهلت ويرر واوزون مدت نعمتلرله متنعم اولور تلذذه دوام ايدرلر . حتى بو حال ، آنلرك اهل اسلامك قيليجندن كچمك ويا اسير دوشمك كبی عذاب دنيايی وياخود قيامتی وقيامتده اولاجق عذاب جهنمی كورونجه يه قدر دوام ايدر . زيرا ؛ نظرلری قيصه اولوب دلائلدن حقيقتی استدلاله رغبتلری يوقدر . بو ايكی حالدن برينی كورونجه يه قدر غرورلرنده دوام ايدنجه آنلر يقينده البته بيليرلركه عندالله مرتبه يوننده شر وعسكر وياردمجی يوننده زياده ضعيف كيملردر ، مكانلری جهنم اولانلرمی خيرلی يوقسه جنت اولانلرمی خيرلی ؟ البته بيليرلر » .

بيضاوينك بيانی وجهله بونلرك حاللرينه لايق اولان دنياجه بوتون نصيبلرينی آلسونلر واستدراج صورتيله هر آرزولرينه نائل اولسونلر و « آخرتده عمرمز آز اولدی ، دوشونه جك وقت بولامدق وثروتمز يوقدی ، مضايقه دن قورتولامادق » كبی معذرت قاپولری قاپانمق

لازم اولديغنه اشارت ايچون جناب حق بونلره ويره جكی مهلتی امر صورتنده ايرادله (فليمدد) بيورمشدر . يعنی « رحمن تعالى ضلالتده اولان كيمسه نك عمرينی اوزاتيرجه سنه اوزاتسون ومالنی چوغالتمقله نعمتده ورفاه حالده مهلت ويررجه سنه مهلت ويرسون » ديمكدر .

بو آيت « هانكی فرقه خيرليدر؟ » ديه نلره جواب اولديغی جهتله معنای آيت شويله در: [سزك حالكز شو ايكيدن بريدر . بناءً عليه ؛ خيرلی كيم اولديغنی بيلك] ديمكدر . چونكه ؛ ثروتلرينه مغرور اولماللرينه مقابل دنياده عذاب كوروب عزتلری ذلته وثروتلری فقره وصحتلری خسته لغه وامنيتلری قورقويه وغالبيتلری مغلوبيته تبدل ايده جكنه اشارت اولونمشدر .

بيضاوينك بيانی وجهله بو آيتده (اماالعذاب واماالساعة) ؛ (مايوعدون) ايله بيان ووعد اولونان موعودی تفصيلدر . زيرا موعود ؛ يا **اهل اسلامك غلبه سيله دنياده عذابدر** وياخود **يوم قيامتده كوره جكلری رسوالقدر** . مكانلرينك شر اولمسی؛ دنيا ماليله غرورلرينه مقابلدر . زيرا ؛ دنياده تصورلرينك خلافی ظهور ايدوب مغرور اولدقلری ماللری حقلرنده خذلان و وبال اولمسی البته حقلرنده شردر . (واضعف جنداً) بز جماعت يوننده سزدن كوزلز » ديملرينه مقابلدر . چونكه جماعت يوننده كوزل اولمق ؛ قومك بويوكلری ورئيسلری بر يرده اجتماع ايدوب شوكتلرينی اظهارله بربرلرينه آرقه اولوب مظاهرت ايتمكله اولور . حالبوكه قيامتده حاللری بونك عكسنه ظهور ايدر . زيرا ؛ هيچ بر كيمسه دن ياردم كورميه جكلری بيان اولونمشدر .

*
**

واجب تعالى آخرتی انكار ايدن كافرلرك حاللرينی بياندنصكره مؤمنلرك حاللرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَيَزِيدُ اللّٰهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا هُدًى ﴾ بيوريور .

[الله تعالى ، شول كيمسه لرك هدايتلرينی زياده ايدركه آنلر طريق مستقيمه اهتدا ايتديلر .]

﴿ وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَاباً وَخَيْرٌ مَرَدّاً ﴾

[منفعتی باقی قالان اعمال صالحه ربك تعالی عندنده ثواب ومرجع یوندن خیرلیدر.] زیرا اعمال صالحه‌نك عاقبتی ؛ مغفرت وجنت وسعادتدر. بناءً علیه ؛ اعمال صالحه بو دنیاده انتفاع اولونور بر شی دکلسه‌ده عاقبت اعتباریله خیر محض ومنفعت دائمه‌در . اما کافرلرك مغرور اولدقلری جاه وثروت وزینتك عاقبتی حسرت وندامت وضرر وعین عذابدر .

بیضاوینك وابو السعود افندینك بیانلری وجهله عاصیلرك بعضیلرینك دنیاده نصیبنك زیاده اولمسی آنك فضیلتندن وعندالله مرتبه صاحبی اولدیغندن دکل ، بلکه استدراج طریقیله اولدیغی بوندن اولکی آیتده بیان اولوندیغی کبی بو آیتده‌ده مؤمنك دنیاده نصیبنك نقصان اولمسی؛ مؤمنك مرتبه‌سی نقصان اولدیغندن اولمایوب بلکه مؤمن حقنده الله تعالی‌نك خیر مراد ایتمسندن اولدیغی بیان اولونمشدر . ایمانیله اهتدا ایدن کیمسه‌نك هدایتنك زیاده اولمسی؛ ایماننك اخلاص اوزره بنا اولونمسیله حاصلدر. باقیات ؛ **نماز، اوروج وذکر الله کبی اعمال صالحه‌نك جملسنه شاملدر . اعمال صالحه‌نك منفعتی باقی والی الابد دائم وصاحبیده قائم اولاجغنه اشارت ایچون‌ده** باقیات دنیلمشدر . چونکه ؛ فخر رازینك بیانی وجهله اعمال صالحه‌نك بعضیسنك ثوابی بعض آخردن نقصان اولورسه‌ده مقابلنده اولان ثواب ابدی اولدیغندن جمیعیسی باقی اولمقده مساویدر . کرچه بعض عابدلرك دنیاده نصیبی آز اولمق آنك حقنده بر ضرر کبی کورولورسه‌ده عاقبتی منفعت عظیمه‌یه منجر اولدیغی جهتله خیر کلیٔ باقی ضمننده ضرر جزؤیٔ فانی‌یی اختیار قیلنلندر. اما دنیاجه نصیبی زیاده اولان فاسقك عاقبتی ضرر وفلاکت اولدیغی جهتله ضرر دائمی ضمننده منفعت فانیه‌یی اختیار قیلنلندر .

* * *

واجب تعالی حشری وکافرلرك حشر حقنده شبهه‌لرینك جوابی وآخرتده مؤمنلرك وکافرلرك حاللرینی بیاندنصکره کافرلرك حشر حقنده ذکر ایتدکلری بعض سوزلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَفَرَاَيْتَ الَّذِى كَفَرَ بِاٰيَاتِنَا وَقَالَ لَاُوتَيَنَّ مَالاً وَوَلَداً ﴾ بیوریور .

[نظر ایتدك کوردکمی؟ حبیبم ! شول کیمسه‌یی‌که او کیمسه بزم وحدانیتمزه وآخرته دلالت ایدن آیتلریمزه کفر ایتدی ودیدی‌که « البته آخرتده بکا مال واولاد ویریلور ».]

﴿ اَطَّلَعَ الْغَيْبَ اَمِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمٰنِ عَهْداً ﴾

[او کافر غیبه مطلع‌می اولدی ویاخود مال و ولد ویره‌جکنه دائر رحمن تعالی‌دن عهدمی آلدی ؟]

﴿ كَلَّا ﴾

[او کافرك دیدیکی کبی دکلدر.] زیرا ؛ آکا آخرتده مال واولاد ویریله‌جکنه دائر عهد یوقدر .]

﴿ سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدّاً ﴾

[بز آنك دیدیکنی یازارز وآنك ایچون عذابدن لزومی قدر اوزاتیرز .]

﴿ وَنَرِثُهُ مَا يَقُولُ وَيَأْتِينَا فَرْداً ﴾

[او کافرك سوزنده بیان ایتدیکی مالنه واولادینه بز وارث اولورز. زیرا؛ او وفات ایدر بز باقی قالیرز و او، بزه یوم قیامتده یالکز اولدیغی حالده کلیر.]

یعنی ؛ حبیبم ! سن نظر ایتدکمی شول کافری کوردکمی‌که او کافر بزم آیتلریمزی انکار وآخرتی استهزا ایده‌رك دیدی‌که « دنیاده بکا مال واولاد ویرلدیکی کبی البته آخرتده دخی ویریله‌جکدر ». بو ادعاده بولونان کافر غیبی بیله‌جك قدر بر مرتبه‌یه واصل اولدی‌ده آخرتده مال واولاد ویریله‌جکنه مطلع اولارق غائبه حکممی ایدیور ؟ یوقسه کندینه آخرتده مال و ولد ویریله‌جکنه الله تعالی‌دن سندمی آلدی ؟ حالبوکه ایکیسی‌ده یوقدر وحقیقت آنك دیدیکی کبی‌ده دکلدر . زیرا ؛ آخرتده مال و ولد ویریله‌جکنی بو دنیاده بیلمك یا غیبه علم طریقیله ویاخود الله تعالی عندنده بر عهد آلمق وایشی مقاوله‌یه ربط ایتمکله اولور. بو ایکی طریقدن هانکیسنه استناداً ادعاده بولونیور ؟ وبز آنك سوزینی یازارز وقیامتده دفترینی کندینه کوسترر وحقیقتی بیلدیریرز وآنك ایچون بز بو سوزلرله

كسب ايتمش اولديغى عذابى اوزاتيرز وآنك موتيله سويله‌ديكى ماله واولادينه وارث اولورز . زيرا ؛ او كيدر ، ماليله واولاديله بزقاليرز ويوم قيامتده بزم حضورمزه اوكافر يالكز اولديغى حالده كلير . زيرا ؛ مالندن واولادندن يانده كيمسه بولونماز .

ابوالسعود افنديك بيانى وجهله بو آيتده استفهام كافرك حالندن تعجب ايچوندر .

آيتده كافرى برقاچ وجهله تهديد واردر : برنجيسى ؛ آيتده كفر ايتمسيدر . ايكنجيسى ؛ استهزا طريقيله كنديسنه مال واولاد ويريله‌جكنى ادعاسنه قارشى مال واولاد ويريله‌جكنى غيبه‌مى بيلدى وياخود اللهدن عهدمى آلدى ؟ دينلمكله بيلمديكى شيئى ادعايه جسارت ايتديكى بيانه اولونمسى وحقيقت آنك تصورى كبى اولماديغى ذكر ايدلمشدر . اوچنجيسى ؛ سويلديكى سوزك تماماً يازلمسيدر . دردنجيسى ؛ عذابنك تماماً تمديد اولونمسيدر . بشنجيسى ؛ ادعا ايتديكى مالدن واولاددن مجرد اولارق حضور بارى‌يه كلمسى واستناد ايتديكى مال واولاددن فائده كورمه‌مسيدر .

طبرى وبيضاوينك بيانلرى وجهله آيت جليله ؛ (عاص بن وائل) حقنده نازل اولمشدر . چونكه ؛ اصحابدن (خباب) حضرتلرينك (عاص) ده اولان آلاجغى ايسته‌مسى اوزرينه (عاص) (خباب) ه « سن محمده ايمان ايتدك . اكر كفر ايدرسه‌ك سكا بورجمى ويريرم ، كفر ايتمدكجه ويرمم » دينجه خباب « بن محمد عليه‌السلامه ايمان ايتدم . دنياده كفر ايتمديكم كبى قبرمدن قالقديغمده دخى كفر ايتمم » ديمسى اوزرينه عاص « مادامكه قبردن قالقه‌جقسك . او زمان يانمه كل . اوراده البته بكا مال واولاد ويريلير . او مالمدن سكا بورجمى ويريرم » دير . (خباب) حضرتلرينك بونى رسول اللهه حكايه ايتمسى اوزرينه بو آيتك نازل اولديغى مرويدر . چونكه ؛ (عاص) بو سوزى استهزا وآخرتى انكار صورتيله سويله‌ديكندن جناب حق بو آيتله آنى وآنك امثالى بو كبى سوزلرى سويله‌ينلرى وقيامته قدر سويله‌يه‌جك كيمسه‌لرى ذم ايتمشدر .

فخررازيده (خباب) ك قيونجى اولوب (عاص) ايچون حليادن برشى دوكوب اجرتى ايسته‌مسى اوزرينه (عاص) ك « سزك اعتقادكزده آخرتده آلتون وكموش

چوقدر . آنلردن البته بكاده ويريله‌جكدر . بورجمى آخرتده ويره‌يم » ديمسى اوزرينه جريان ايدن مناقشه حقنده آيتك نازل اولديغى مذكوردر .

*
* *

واجب تعالى حشرى انكار ايدنلرك حاللرينى بياندنصكره بوت پرستلرك حاللرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ اٰلِهَةً لِيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا ﴾ بيورييور .

[مشركلر اللهك غيرى معبودلر اتخاذ ايتديلركه او معبودلر مشركلر ايچون عزت وقوت اولسون .]

﴿ كَلَّا ﴾

[حقيقت آنلرك ديدكلرى واعتقادلرى كبى دكلدر .]

﴿ سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا ﴾

[زيرا ؛ او معبودلر مشركلرك كنديلرينه عبادتلرينى انكارله كفر ايدر وآنلر اوزرينه خصم وضد اولورلر .]

يعنى ؛ مشركلر كمال جهالت وغفلتلرينه بناءً اللهك باشقه معبودلر اتخاذ ايتديلركه او معبودلر آنلره عند التهيده شفاعت ايتمكله آنلرك عزت وقوتلرينه سبب اولسون وبونلره نازل اولاجق عذابى دفع ايتسونلر . بناءً عليه ؛ معبودلرك ياردميله بونلرك قدرى عالى ومرتبه‌لرى يوكسك اولسون . حالبوكه حقيقت بونلرك اعتقادلرى كبى دكلدر . زيرا ؛ او باطل معبودلر بونلرك عبادتلرينى انكار ايتدكلرى كبى يوم قيامتده شفاعت ايتملرى شويله دورسون قيامتده آنلر اوزرينه ضد وخصم اولورلر . چونكه ؛ يوم قيامتده پوتلر بونلرك عبادتلرينى انكارله لعنت ايده‌جكلرينه بناءً بونلرك مأموللرينك خلافى ظهور ايده‌جكى جهتله معبودلرك بونلره ضد اولارق ميدانه چيقه‌جقلرى بيان اولونمشدر .

خلاصه ؛ كافرلرك پوتلره عبادتدن مقصدلرى ، كنديلرينه شفاعت ايتمك صورتيله ياردم ايدوب او وسيله ايله بونلرك عزت وشرفلرينك تزايدى اولديغى وپوتلر ايسه ياردم

ایتمك شویله طورسون بالعکس آنلرك عبادتلرینك باطل اولدیغی بیانله آنلره ضد اولاجقلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

* * *

واجب تعالی مشرکلرك بوتلره عبادتدن کوزتدکلری منفعت یرینه مضرت ظهور ایده‌جکنی بیاندنصکره مشرکلرك شرك اوزره اصرارلرینك سببنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَلَمْ تَرَ اَنَّا اَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ عَلَى الْكَافِرِينَ تَؤُزُّهُمْ اَزًّا ﴾ بیوریور .

[حبیبم کورمدك وبیلمدکمی ؟ بز کافرلر اوزرینه شیطانلری کوندردك که شیطانلر کافرلری کناه طرفنه چکر کبی جه‌سنه چکرلر .]

﴿ فَلَا تَعْجَلْ عَلَيْهِمْ ﴾

[حبیبم ! بز شیطانلری آنلر اوزرینه کوندرنجه سن کافرلر اوزرینه عذابك کلمسی طلبده عجله ایتمه .]

﴿ اِنَّمَا نَعُدُّ لَهُمْ عَدًّا ﴾

[زیرا ؛ بز آنلرك اجللرینی وعمرلرینك مدتی وهلاك اولاجقلری کونلری صایار کبی جه‌سنه صایارز ودقیقه‌لرینی فوت ایتمه‌یز وشیطانلر بلا یوندن آنلره کافیدر .] بناءً علیه؛ هلاکلرینی ایسته‌مکده عجله ایتمه .

﴿ يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ اِلَى الرَّحْمٰنِ وَفْدًا ﴾

[ذکر ایت حبیبم ! شول زمانی که اوزمانده بز متقیلری رحمن تعالی‌نك حضورینه جماعت وفرقه اولارق جمع ایدرز .]

﴿ وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ اِلَى جَهَنَّمَ وِرْدًا ﴾

[واوکونده بز مجرملری یایا اولارق آچ وصوسز بهایم سوق ایدر کبی جهنمه سوق ایدرز .]

﴿ لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ اِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمٰنِ عَهْدًا ﴾

[واوکونده مجرملر کندی نفسلرینه شفاعته مالك اولمازلر ، آنجق رحمن تعالی عندنده شفاعته اذن آلانلر شفاعته مالك اولورلر .]

یعنی ؛ حبیبم ! سن کافرلرك قلبلرینك قساوتنه وکفر اوزره اصرارلرینه تعجب ایتمه . چونکه ؛ سن کورمدکمی ؟ البته کوردك که بز کافرلر اوزرینه مسلط اولارق شیطانلری محقق کوندردك وشیطانلرده آنلری ایماندن کفره وعبادتدن قباحته چکرجه‌سنه چکرلر. زیرا؛ آنلره فنا عمللرینی ایی کوسترمك صورتیله معصیته تشویق ایدرلر وشهوات نفسانیه‌یه محبت ویررلر . آنلرده شیطانك تزییناتنه آلدانیر کناهلری سوه سوه ایشلرلر وشیطانلر آنلری انواع جنایتی ارتکابه سوقله بلادن بلایه اوغراتیرلر. حال بویله اولونجه یا اکرم الرسل ! سن آنلرك عقوبتلرینك عجله اولمسنی ایسته‌یوبده بزم آنلره مساعده‌مزه تعجب ایدوب مأیوس اولما . زیرا ؛ بز آنلردن البته انتقامزی آلیرز. چونکه؛ بز آنلر ایچون کیجه‌لری ، کوندوزلری ، هفته‌لری ، آیلری وسنه‌لری وعمرلرینك مدتی وهلاك اولاجقلری زمانی صایمقله صایار وبر دقیقه‌سنی فوت ایتمه‌یز. بناءً علیه؛ مقدر اولان زمان کلنجه درحال مؤاخذه ایدرز وسزده آنلرك شرلرندن محفوظ قالیرسکز . ذکر ایت حبیبم ! شول زمانی که اوزمانده محرماتدن نفسلرینی وقایه یدن متقیلری رحمن تعالی‌نك احساننه جماعت جماعت وفرقه فرقه اولارق انواع زینتله مزین بنیدلر اوزرنده اولدقلری حالده سوق ایدرز که کمال دبدبه وداراتله حضور الٰهی‌یه کلیرلر واوکونده کافرلری وسائر مجرملری دنیاده جانیلرك کمال حقارت وعنف وشدتله حبسخانه‌یه سوق اولوندقلری کبی بز جهنمه سوق ایدرز واوکونده آنلره باشقه بریاردیمجی اولمادیغی کبی کندیلرینی قورتارمق ایچون شفاعته‌ده مالك اولمازلر. آنجق رحمن تعالی‌دن اذن آلان کیمسه شفاعته مالك اولور.

بیضاوینك بیانی وجهله واجب تعالی‌نك شیطانلری کافرلره کوندرمسی ایله مراد ؛ **آنلر اوزرینه شیطانلرك مسلط اولوب آنلره وسوسه اولارق اغوا ایله مشغول اولملریدر** بناءً علیه شیطانك وظیفه‌سی ؛ آنلره معصیتی کوزل کوسترمك وشهوات نفسانیه جهتنه تشویق ایتمکدن عبارت اولوب آنلر اوزرینه شیطانلرك قهر وغلبه‌سی

اولمادیغندن آنلرك شیطانی رده اقتدارلری وارایکن رد ایتمیوب اطاعت ایتملری حقلرنده عین جنایت وعذابدر . چونکه شیطانك تسلطی ؛ وسوسه و آلداتمق صورتیله اولدیغندن شیطانه اطاعته مجبور دکللردر .

(ازّاً) **تشویق وشدتله ازعاج ایدوب قاندیره‌ره‌یلیره . ایسته‌دیکی یره آکوب کوتورمکدر .** بناءً علیه ؛ (تؤزهم ازّاً) دیمك ؛ « شیطان عاصیلری معصیت طرفنه شدتله تشویق وحرام اولان شیلری تزییناتله محبتلرینی جلب ایدر و آنی ایشلتمکه چالیشیر » دیمکدر . شیطانك مسلط اولمسنده‌کی حکمت ؛ شیطانه آلدانان ونفسنه تبعیت ایدن عاصیلرله آلدانمایان مطیعلر بینلری هر کس نظرنده تفریق اولونمسی وعاصیلرك عذابی وعابدلرك ده ثوابی کورملریدر.

عاصیلرك ، هلاکلری ایچون مقدر اولان زمان کلمه‌ینجه هلاك اولمیه‌جقلرینه اشارت ضمننده جناب حق رسولنی آنلرك هلاکلرنی طلبده عجله‌دن نهی ایتمشدر . بناءً علیه ؛ هیچ بر ظالمك ظلمی یانینه قالماز ، البته جزاسنی کورور . شوقدرکه وقت مرهوننی بکلر . شوحالده بوتون مظلوملرك مستریح اولملری لازمدر . چونکه ؛ ظالمدن انتقام آلاجق الله تعالی‌در . زیرا ؛ الله تعالی رسولنی عجله ایتمکدن نهی ایتدکدنصکره آنلرك هلاکلرینك مدتی صایدیغنی بیان ایتدی‌که « سن عجله ایتمه ، آنلرك هلاکلرینه صاییلی کونلر ومعدود نفسلر قالدی » دیمکدر .

(وفداً) **بنیدلی اولارق دبدبه وحشمتله حضور عالی‌یه کلن بر جماعتدر .** بناءً علیه ؛ متقیلرك بنیدلر اوزرنده کمال سلطنتله جماعات بجماعات رحمن تعالی‌نك حضورینه کله‌جکلرینی بیان ایچون حقلرنده (وفداً) وارد اولمشدر .

(ورداً) **صوصامش کیمسه‌لرك صو محلنه کلملریدر .** چونکه ؛ صو محلنه کلنز ، آنجق صوصامش اولان کیمسه‌لر کلیر . شوحالده جهنمه سوق اولوناجق مجرملرك حرارتدن جکرلری یانمش اولدیغی حالده سوق اولوناجقلرینه اشارت ایچون حقلرنده **صوصامشلر** معناسنه (ورداً) لفظی وارد اولمشدرکه حقارتله سوق اولوناجقلرینه دخی اشارتدر .

خلاصه ؛ کافرلر اوزرینه وسوسه ایچون شیطانلرك کوندرلدکلری وشیطانلرك آنلری معصیت جهتنه تشویق ایتدکلری وکافرلر اوزرینه علی العجله عذابك نازل اولمسنی ایسته‌مکدن رسول اللهك نهی اولوندیغی و آنلرك عذابلرینك مدتی طرف الٰهیدن صاییلدیغی

ویوم قیامتده متقیلرك بنیدلی اولارق حشر اولونوب مجرملرك یایا وصوسز اولارق سوق اولوناجقلری وعذابدن قورتولمق ایچون شفاعته دخی مالك اولمادقلری بو آیتلردن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی یوته عبادت ایدن مشرکلرك حاللرینی بیاندنصکره الله تعالی‌یه ولد اتخاذ ایتدی دیه‌ن کافرلرك حاللرینی وسوزلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمٰنُ وَلَداً ﴾ بیوریور .

[کافرلر « رحمن تعالی ولد اتخاذ ایتدی » دیدیلر .]

﴿ لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئاً اِدّاً ﴾

[و ذات الوهیتمه یمین ایدرم‌که « ای مفتریلر ! سز رحمن تعالی ولد اتخاذ ایتدی » دیمکله بر امر منکر کتیردیکزکه بوافترا کز جنایت عظیمه‌در .]

﴿ تَكَادُ السَّمٰوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنْشَقُّ الْاَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدّاً ﴾

[حتی ای مشرکلر ! سزك بوافترا کزی ایشیتمکدن اوقدر جسامتیله کوکلر بربری آرقه‌سنده یارلمغه و یر یوزی شق اولمغه و طاغلر متانتیله برابر یوزلری اوزرینه قاپانوب دوکولمکه قریب اولور .]

یعنی ؛ کافرلر رحمن تعالی‌یه افترا ایده‌رك « ولد اتخاذ ایتدی » دیدیلر . زیرا ؛ عظمت الٰهیه‌یی دوشونمکسزین چوجق اتخاذی کبی خسیس و احتیاجی و حدوثی مستلزم اولان بر شیئی اسناده جرأتله بویوك بر جنایت ارتکاب ایتدیلر . ذاتمه یمین ایدرم‌که ای مشرکلر ! سز بو سوز کزله پك بویوك بر جنایت ارتکاب ایتدیکز و آغزه آلنمسنه جسارت اولونماز بر سوز سویله‌دیکز . حتی بوسوزکز اوقدر شدتلیدرکه اکر بوسوز کوزه کورونور بر جسم اولارق تصور اولونسه او سوزك شدتنه وآغیرلغنه کوکلر و یرلر و طاغلر تحمل ایده‌میه‌رك هپسی یاریلیر و ییقیلیرلر و غضب الٰهی ایله جمله‌سی خراب اولور کیدردی .

﴿ اَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمٰنِ وَلَداً ﴾

[وبوهلاکه سبب آنلرك رحمن تعالی‌یه ولد اسناد ایتملری « واللهك ولدی‌وار » دیه‌رك دعوی ایدوب چاغیرملریدر .]

﴿ وَمَا يَنْبَغِى لِلرَّحْمٰنِ اَنْ يَتَّخِذَ وَلَداً ﴾

[حالبوکه رحمن تعالی‌یه ولد اسناد ایتمك لایق اولماز. زیرا ؛ رحمن تعالی‌نك ولد اتخاذینه احتیاجی یوق‌که ولد اتخاذیله آندن یاردیم ایسته‌سون .] بوکبی شیلر حق‌الوهیتده محالدر. زیرا ؛ ولد اتخاذ ایتمك محتاج و حادثات واجزادن مرکب و بعض اجزاسـنك انفصالیله ولدك حادث اولمسی وشهوتی بولونمسی وچوجق دوغوراجق زوجه اختیار ایتمسی کبی بر طاقم محاذیری و کفریاتی مستلزم اولدیغندن بوکبی اسناد؛ غضب الٓهی‌یی جالب الك بویوك جنایتدر. (اِدّاً) شدتلی منکر وسویلنمسکه لایق دکل دیمکدر (هَدّاً) شدتله دوکولمك وبربری اوزرینه ییقیلوب توزاولمق معناسنه‌در . یعنی « اکر الله تعالی حلمله معامله ایتمسه شوافترانك وسویله‌نن برکلمه‌نك ایجاب ایتدیکی غضب الٓهی‌یه هیچ برشی تحمل ایده‌مز » دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی ولد اتخاذ ایتدی دیه‌ن بعض نصارایی ویهود و مشرکلری شـدتله رد ایتدکدنصـکره جمله مخلوقات و ذرات جهانك عبد مملوکی اولدیغنی بیـان ایتمك اوزره

﴿ اِنْ كُلُّ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اِلَّا اٰتِى الرَّحْمٰنِ عَبْداً ﴾ بیوریبور .

[سمواتده اولان ملکلر ویرده اولان انسانلر وجنلر رحمن تعالی‌یه مطیع و متذلل عبد مملوك اولارق کلیر و قهر الٓهی التنده مقهور اولدقلری حالده ربوبیتنه صـیغینارق حضور الٓهیده صف بسته اولورلر .]

﴿ لَقَدْ اَحْصٰيهُمْ وَعَدَّهُمْ عَدّاً ﴾

[حضور الٓهی‌یه نصل کلسونلر؟ ذات الوهیتمه یمین ایدرم‌که الله تعالی آنلری حصر

ایتدی وعلمی جمله‌سنی احاطه ایتمکله علمندن خارج هیچ برفرد قالمادی، هربرینی فرداً فردا صایدی .]

﴿ وَكُلُّهُمْ اٰتِيهِ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فَرْداً ﴾

[آنلردن هربری یوم قیامتده اعوان‌وانصاردن خالی‌تکر تکرحضور الٓهی‌یه کلیرلر. بناءً علیه ؛ عمل صالحدن باشقه کندیلریله هیچ بر شی بولونماز .]

یعنی ؛ جمله مخلوقات یوم قیامتده رحمن تعالی‌نك حضورینه عبد مملوك اولارق مطیع و منقاد اولدقلری حالده کلیرلر و عنایت الٓهیه‌یه عرض احتیاج ایتمدك بر کیمسه قالماز . زیرا؛ الله تعالی نك علمی محقق اولارق آنلری احاطه ایتدی وآنلرك هربرینی حرکات و سکناتلریله برابر صایمقله صایدی و هیچ برفرد حسـابدن خارج قالمادی. بناءً علیه ؛ یوم قیامتده آنلردن هر بری فرداً فردا کلیر .

*
* *

واجب تعالی کافرلرك احوالنی بیاندن صـکره مؤمنلرك حاللرینی بیان ایتمك اوزره

﴿ اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمٰنُ وُدّاً ﴾ بیوریبور .

[شول کیمسه‌لرکه آنلر اللهه ورسوللرینه ایمان ایده‌رك ایمانك مقتضیاتندن اولان اعمال صـالحه ایشله‌دیلر . آنلر ایچون رحمن تعالی مؤمنلرك قلبلرنده محبت خلق ایدرکه هر کس بو مثللو کیمسه‌لره محبت ایدرلر وبومحبت یالکز اللهك احسانیدر .]چونکه؛ مسلم وبخارینك اتفاقلریله(ابوهریره) حضرتلرندن روایت اولونان برحدیث شریفده‌رسول الله « الله تعالی برقولنه‌محبت ایدرسه محبتنی‌جبریله خبرویرر‌ومحبت ایتمسیله‌امرایدر. جبریل محبت ایدر. اهل سمایه خبرویرر، اهل سمامحبت ایدرواهل سمادن محبت اهل ارضه الهام اولونور. بناءً علیه ؛ اوکیمسه‌یه اهل ارض دخی محبت ایدر » بیورمشدر. ایشته بوحدیث شریفده مؤمن کامله هر کسك محبتی اللهك خلقی واحسانیله اولدیغنه دلالت ایدر .

﴿ فَاِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ وَتُنْذِرَ بِهِ قَوْماً لُدّاً ﴾

[حبیبم ! بز آنجق سنك لسانکه قرآنی قولای قیلدق که سن او قرآنله متقیلری تبشیر و کفر اوزره عناد و اصرار ایدن قوم معندی انواع عذابله انذار ایده‌سك .]

(وُدّاً) محبت ومودتدر. (لُدّاً) معند و خصومتی شدتلی دیمکدر .

﴿ وَكَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هَلْ تُحِسُّ مِنْهُمْ مِنْ اَحَدٍ اَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْزاً ﴾

[بز بو کافرلردن بر چوق قبیله‌لر اهلاك ایتدك . حبیبم ! سن آنلردن هیچ بر کیمسه کوره بیلیرمیسك ویاخود سن آنلر ایچون کیزلی برصدا ایشیتیرمیسك ؟ .]

یعنی ؛ مکه اهالیسندن اول ضلالت وطغیانده مصر ومتمادی برچوق امتلر اهلاك ایتدك. یا اکرم الرسل! هلاك اولمش امتلردن قدرت قاهره‌مزدن قورتولمش هیچ بر کیمسه کوردکمی؟ ویاخود آنلر ایچون کیزلی بر صدا ایشتدکمی ؟ بونلرکده عین حاله معروض قالاجقلری شبهه‌سزدر. (رِكْزاً) اوفاجق بر صدا دیمکدر. یعنی « خدملی وخشملی برچوق قوملر هلاك اولدی ، اوفاجق برصدالری بیله قالمادی . مکه مشرکلری ده آنلر کبی اولاجق» دیمکدر.

رومی بیك اوچیوز اوتوز کانون اولنك یکرمی ایکنجی بازار ایرتسنه تصادف ایدن عربی بیك اوچیوز اوتوز اوچ سنه‌سی صفرالخیرینك اون یدنجی کونی بوسوره‌نك ترجمه‌سی بعونه تعالی ختام بولمشدر.

سورهٔ طه

مکهٔ مکرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . یوز اوتوز بش آیتی حاویدر .

﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴾

﴿ طٰهٰ ﴾

بومثللو سوره اولنده بولونان متشابهاتك علماء متأخرین تأویلنی تجویز ایده‌رك « (طه) یا رجل ! معناسنه‌در . رجل ایله مراد ؛ بزم پیغمبرمز آخر زمانه نبیسیدر » دیدیلر. یاخود

قسمدر که واجب تعالی طَوْلِنه یعنی قدرتنه قسم بیورمشدر ، یاخود اسماء حسناده بر اسمدر . یاخود فخررازینك بیانته نظراً (طْ) شجرهٔ طوبی که جنته‌در ، (هْ) هاویه اسمنده جهنمدر . شو حالده معنای شریفی : [جنت وجهنمك هر ایکیسنه قسم ایدرم] دیمکدر. یاخود (طه) اوصاف نبی یه اشارتدر. یاخود (طْ) طالب و (هْ) هدایة اشارتدر. او حالده معنای شریفی شویله‌در : [ای عموم امتك هدایتنی طالب اولان نبی !] دیمکدر . یاخود (طْ) طهارتنه و (هْ) هدایتنه اشارتدر . بوکا نظراً معنای شریفی : [ای کناهلردن طاهر واللهك قوللرینی احکامنه هدایتده قیلایجی رسول ذیشان!] دیمکدر . یاخود (طه) اسماء نبویه‌دنده ومنادادر. او حالده (طه) [یا محمد! سکا ندا ایدرم] دیمکدر .

﴿ مَا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ لِتَشْقٰى * اِلَّا تَذْكِرَةً لِمَنْ يَخْشٰى ﴾

[حبیبم ! بز قرآنی سنك مشقت چکمه‌ك ایچون اوزریکه انزال ایتمدك ، آنجق اللهدن قورقان کیمسه ایچون موعظه اولارق انزال ایتدك .]

یعنی ؛ ای ناسك هدایتنی طاب وآرزو ایدن رسولم ! بز عظیم الشان قرآنی سنك اوزریکه مشقت ایچون انزال ایتمدك ولکن قلبنده خوف وخشیت اولان کیمسه‌لره موعظه ونصیحت اولسون ایچون انزال ایتدك .

(طه) لفظی واجب تعالی‌نك قدرتنه قسم اولدیغنه نظراً بو آیت قسمه جواب اولور و معنای نظمده شویله‌در : [قوت وقدرتمه یمین ایدرم که بز سنك اوزریکه قرآنی مشقتك ایچون انزال ایتمدك] دیمکدر. (طه) لفظی رسول اللهك اسمنه اشارت وندا اولدیغنه نظراً بو آیت ندایه جوابدر و مآل شریفی شویله‌در : [ای خلقك هدایتنه طالب اولان رسول ! سکا ندا ایدرم که بز قرآنی سنك اوزریکه ناسك کفرلرینه وضلالتلرینه اسف ایده‌رك نفسکه مشقت ایتمك ایچون انزال ایتمدك ولکن اللهدن قورقانلره موعظه اولسون ایچون انزال ایتدك] دیمکدر .

فخر رازینك بیانته نظراً آیتك سبب نزولنده ؛ درت روایت واردر :

برنجی روایت ؛ **رسول اللهك كيجه ايله تهجد نمازنده اوزوده مدت قائم اولماسندن منائراً آياقلرينك شيشمسيدر** . چونكه ؛ تفسير واحاديث كتابلرنده بيان اولونديغى وجهله رسول اللهك تهجد نمازنده اوزون مدت قيامندن آياقلرينه آغرى عارض اولونجه جبريل امين « يا رسول الله ! نفسكه مشقت ايتمه ، حقنى وير . زيرا ؛ نفسك سنده برحقى واردر » بيورمسى اوزرينه بو آيتك نازل اولديغى مرويدر . بو روايته نظراً انسانلرك مكلف اولدقلرى احكامى لايقيله ادا ايتدكدنصكره شرع شريفه موافق اولارق نفسنه خدمت ايتمك لازمدر . زيرا نفس ؛ انسانك كمالاتى اكتسابه آلت اولديغندن نفسى طاقتدن دوشوره جك قدر اذا ايتمك جائز اولاماز .

ايكنجى روايت ؛ **كافرلرك كفراوزره اصرارلرندن رسول اللهك پك چوق متأسف اولمسى** اوزرينه بو آيتك نازل اولديغى مرويدر . بوكا نظراً **معناى آيت** : [يا اكرم الرسل ! كافرلرك كفرلرى اوزرينه كدرله نفسكه مشقت ويروب عذاب ايتمه . زيرا ؛ بز قرآنى سكا موعظه اولارق انزال ايتدك ، يوقسه نفسكه مشقت ايچون انزال ايتمدك . شو حالده ايمان ايدوب اصلاح نفس ايدنك منفعتى كنديسنه و كفرايدنك كفرينك عذابى ده كنديسنه عائددر . بناءً عليه ؛ آنك كفرندن سكا اسف ايتمك لازم كلمز . چونكه ؛ سنك اوزريكه واجب اولان تبليغدر . بو وظيفه يى ايفا ايتدكدنصكره كدر لازم دكلدر وقومك كفرندن لوم اولونمازسك كه كدر ايده سك] ديمكدر . شو روايته نظراً عاصيلره نصايح لازمه يى اجرا ايتدكدنصكره آنلرك نصيحت ديكله ميوب معاصى يه اصرارلرينه بغض فى الله ايله اكتفا ايتمك ونفسه حزن واسفله مشقت ويرممك لازمدر .

اوچنجى روايت ؛ بو سوره مكه ده بدايۀ اسلامده نازل اولان سوره لردندر و سوره نك نزولى زماننده رسول اللهك اتباعى آز و كافرلر آزغين اولوب هردرلو اذايه جرأت ايتملرى اوزرينه بو آيت **رسول اللهى تسليه ايچون نازل اولمشدر** . بوكا نظراً **معناى آيت** : [يا اكرم الرسل ! سن كافرلرك حاللرينه نظر ايده رك محزون اولوب و كنديكى بو حالده قالاجق ظنيله نفسكى مشقته دوچار ايتمه . زيرا ؛ بز قرآنى سكا مشقت ايچون انزال ايتمدك . چونكه ؛ سنك دينك عالى و كندك حد ذاتنده مكرم ومعظم اولديغك كبى كافرلرك نظرنده دخى مكرم

ومعظم اولاجقسك وكافرلر حقير وذليل اولاجقلر] ديمكدر . شو روايته نظراً باطلى اختيار ايدنلر هرنه قدر اولنده عالى كبى كورونسه لرده عاقبتده ذليل وحقير وحقى اختيار ايدنلرك عالى اولاجقلرينه اشارت واردر .

دردنجى روايت ؛ (ابوجهل) وامثالى كافرلر رسول اللهك چوقجه كيجه ايله عبادتلرينى كوردكلرندن « سن آباء واجداديكك دينى تركله شقى اولدك » ديملرى اوزرينه **كافرلرى رد واعتقادلرينى ابطال ايچون نازل اولمشدر** . بوكا نظراً **معناى آيت** : [حبيبم ! كافرلرك سوزلرينه محزون اولما . زيرا ؛ بز قرآنى سنك اوزريكه مشقت ايچون انزال ايتمدك ، بلكه قلبنده رقت والله تعالينك قورقوسى اولانلره موعظه وقرآنك اوامر ونواهيسنه تمسك ايدنلرى سعادته ايصال ايتسون ايچون انزال ايتدك] ديمكدر .

قرآنله انتفاع ايده جكلرك اللهدن قورقان كيمسه لر اولديغنه اشارت ايچون قرآنك موعظه اولمسى بو آيتده اللهدن قورقانلره تخصيص اولوندى . حالبوكه قرآن عموم حقنده موعظه در ولكن عموم انتفاع ايده ميه جكلرندن انتفاع ايدنلر ذكر اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالى قرآنك موعظه اولديغنى بياندنصكره قرآنك شانته تعظيم ومشتمل اولديغى احكامك مهابتنى اعلان ايتمك اوزره ﴿ تَنْزِيلاً مِمَّنْ خَلَقَ الْأَرْضَ وَالسَّمٰوَاتِ الْعُلٰى ﴾ بيورييور .

[قرآن ؛ ارض وسموات عُلايى خلق ايدن ذات طرفندن انزال اولونمشدر .]

يعنى ؛ كافرلرك قرآنه ايمان ايتمدكلرنده سنك ايچون كدر يوقدر وقرآنه بر نقصان طارى اولماز . زيرا قرآن ؛ شول واجب الوجود طرفندن انزال اولونمشدركه او واجب الوجود يرى و كوكلرى خلق ايتدى كه او كوكلر علويتله متصفدر . بناءً عليه قرآنى انزال ايدن ذات اجل واعلانك عظمتى نسبتنده قرآنك عظمتى وعلويتى اولديغندن قرآنه طعن ايدن كافرلرك طعنندن قرآنه نقصان طارى اولمازكه سكا كدر عارض اولسون .

واجب تعالى بو آيتده قرآنك ورسول اللهك شانلرينه تعظيم بيورمشدر . زيرا ؛ عالم علوى وعالم سفلى يى خلق ايدن خالق طرفندن انزال اولونان كتاب البته انزال ايدن ذاتك

عظمتیله متناسب اولاجغی کبی بویله عظمت شانه مالك اولان کتابك کندی اوزرینه نازل اولدیغی ذاتك ده عظمت شان صاحبی اولدیغنه دلالت ایده‌جکی شبهه‌سزدر. چونکه؛ اصول عالم اولان سموات وارضك خلق اولونمسنی وانسانلرك حسنه قریب اولان ارضی ذکرده تقدیم وسمواتی علویتله توصیف البته خالقك بیوکلکنه برهان کافیدر. شوحالده بوقدر عظمتله متصف اولان ذاتك انزال ایتدیکی کتاب ده البته بیوکدر.

*
* *

واجب تعالی قرآنك ورسولنك شانلرینه تعظیم ایچون قرآنی انزال ایدن خالقك اوصافندن بعضیلرینی بعدالبیان بعض آخری بیان ایتمك اوزره ﴿ اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى ❊ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرٰى ﴾ بیوریور.

[رحمن تعالی عرش اعظم اوزرینه غلبه ایتدی. زیرا؛ کوکلرده ویرده وآنلرك آره‌سنده وارضك آلتنده اولان موجوداتك کافه‌سی مستقلاً اللهکدر. اللهك غیرینك هیچ برنده تصرفه اقتداری یوقدر. جمله‌سنده تصرف الله تعالی‌یه مخصوصدر.] شوحالده قرآنه طعن ایدن کافرلرك تصرفی دخی ید قدرت الٰهیه‌ده اولدیغندن آنلرك طعنندن قرآنك احکامی خللدار اولماز. استوی؛ **استقرار** معناسنه اولدیغندن **غلبه وقدرتله تأویل اولونور.** زیرا؛ واجب تعالی حقنده استقرار محال اولدیغی جهتله بو مثللو نصوص جلیله‌یی دلائل عقلیه‌یه موافق صورتده تأویل ضروریدر. (مجسمه) و (مشبهه) طائفه‌سی بو آیتك معنای لغوی ظاهریسیله استدلال ایده‌رك «واجب تعالی عرش اعلی اوزرینه اوتورور برجسمدر» دیدیلر. لکن آنلرك استدلاللری فاسددر. زیرا؛ دلائل عقلیه ونقلیه واجب تعالی‌نك جسم اولمقدن وبرمکانده قرار ایتمکدن منزه اولدیغنه صورت قطعیه‌ده دلالت ایتدیکندن (مجسمه)نك مذهبلری باطلدر. چونکه؛ عرش اعلی وسائر امکنه وموجودات یوق ایکن واجب تعالی موجود اولدیغی کبی عرش اوزرنده قرار عرشه محتاج وواجب تعالی‌نك حادث اولدیغی واجزادن مرکب بولوندیغی وعرشی حامل اولان ملکلرك خالق تعالی‌یی

حامل اولدیغنی اقتضا ایدر. حالبوکه الله تعالی حقنده احتیاج وحدوث وترکیب کبی شیلرك جمله‌سی باطل اولدیغی جهتله خالقك برمکانده قرار ایتمسی ده باطلدر.

*
* *

واجب تعالی قدرتنه دلالت ایدن دلائلی بیاندنصکره قدرت، اراده‌یه تابع اولوب اراده‌ده علمه تابع اولدیغی جهتله خفی وجلی هرشیئی، علمنك احاطه ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِنْ تَجْهَرْ بِالْقَوْلِ فَاِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَاَخْفٰى ❊ اَللّٰهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ لَهُ الْاَسْمَاءُ الْحُسْنٰى ﴾ بیوریور.

[واکر سن علنی سوز سویلرسه‌ك ایی بیل که الله تعالی سنك آشکار سویلمکلکندن غنیدر. زیرا الله تعالی؛ خفی وجلی هرشیئی بیلیر. چونکه؛ شو بیان اولونان اوصافله موصوف اولان الله تعالی‌دن غیری معبود بالحق یوقدر، انجق او الله تعالی واردر. الوهیت صفتیله متصف اودر، آنك غیری الوهیتله متصف هیچ برکیمسه یوقدر. او الله تعالی‌یه مخصوص غایت کوزل اسملر واردر.]

بیضاوینك بیانی وجهله خفی وجلی الله تعالی‌یه ذکر ایتمك مشروع اولدیغنك حکمتی؛ هر حالده الٰهی ذکر ایتمك وذکرله نفسی قرارلاشدیرمق وذکری نفسنده رسوخ بولدورمق وذکرك غیری ایله اشتغالدن نفسی منع ایتمك ایچون اولوب یوقسه واجب تعالی‌یه ذکرینی بیلدیرمك ایچون اولمادیغنه بو آیتده تنبیه واردر. شوحالده ذکر خفینك افضل اولمسنه آیتده دلالت واردر. سر ایله مراد؛ **انسانك نفسنده کیزلدیکی شیدر.** اخفی ایله مراد؛ **الله تعالی‌نك انسانك قلبنه القا ایتدیکی شیدر.** بوکا نظراً **معنای آیت**: [الله تعالی سری بیلدیکی کبی سردن دها کیزلی اولان شیلری ده بیلیر] دیمکدر. یاخود سر؛ **انسانك کیزلی اولارق غیره سویلدیکی اولدیغی شیدر.** اخفی؛ **کندی نفسنده صاقلادیغی اولدیغی شیدر.** بناءً علیه؛ [الله تعالی هرایکیسنی ده بیلیر] دیمکدر. یاخود سر؛ **ناسدن کیزلی ایشلدیکی اولدیغی عملدر.** اخفی **ایسه وسوسه‌در.** بوکا نظراً **معنای آیت**: [الله تعالی کیزلی

عملری و وسوسه‌لری بیلیر] دیمکدر . یاخود سرله مراد؛ **عبادك اسرارید**ر . اخفی ایله مراد ؛ **اللهك كندی سریدر.** بوكا نظراً **مآل شریفی:** [**الله تعالی قوللرینك اسرارینی وقوللرك اسرارندن دها كیزلی كندی سرینی بیلیر**] دیمكدر. یاخود سرله مراد؛ **انسانك نفسنده ایشلدیسنی قصد ایتدیكی اسرار** واخفی ایله مراد ؛ **نفسنده خطور ایدوب ولكن ایشلمسنی قصد ایتمدیكی اسراردر.** آیت جلیله‌ده بیان اولونان معنالردن هرهانكی معنا مراد اولونورسه اولونسون انسانی ظاهر وباطن قبایحدن منع وخفی وجلی طاعاته ترغیب اولدیغی كبی الله تعالینك غایت كیزلی اولان شیلره علمی لاحق اولدیغی بیان واردر .

واجب تعالی جمیع معلوماتی برعلمله بیلیر. ازلاً وابداً علمی اصلا تغیر ایتمز. چونكه؛ صفات الٰهیه ذاتیله قائم اولدیغندن الله تعالینك صفتلری اصلا تغیر قبول ایتمز. زیرا تغیر؛ امارهٔ حدوثدر. حالبوكه الله تعالینك ذاتی وصفاتی قدیم اولدیغندن امارهٔ حدوث اولان تغیردن ذاتاً وصفةً منزهدر . بناءً علیه ؛ ذات الله وصفات اللهده تغیر ادعا ایدن كیمسه تكفیر اولونور .

واجب تعالی الوهیتده لایق اولان صفتلری بیاندنصكره ذات الوهیتك واحد حقیقی اولدیغنی وشریكی اولمادیغنی بیان بیوردی. فخررازینك بیانی وجهله **توحیدك مرتبه‌سی؛ دردر: لساناً اقرار، قلبا اعتقاد ، دلیلله اعتقادی تقویه وخاطرینه معرفت الٰهیه‌دن باشقه برشی كلمه‌مكدر.** بو دردن قلبده اعتقاد اولمقسزین لسانله اقرار مقبول دكلدر . زیرا؛ نفاقدر . قلبله اعتقاد ایدوب لسانله تكلمه قادر اولورده تكلم ایتمزسه ایمانی مقبولدر . تكلمی ترك ایتدیكی ایچون كناهكار اولور ، اما اعتقاد ایدرده تكلمه قادر اولمقسزین وفات ایدرسه ایمانی مقبول وكناهده یوقدر. زیرا؛ مقتدر اولمادیغی شیئی ایشله‌مدیكندن طولایی كیشی مسئول اولماز .

اهل توحیده **درت شی لازمدر:** برنجیسی ؛ **تصدیقدر** . زیرا تصدیق اولمازسه منافق اولور . ایكنجیسی ؛ **تعظیمدر.** اكر توحیدی تعظیم اوزره اولمازسه مبتدع اولور.

اوچنجیسی ؛ **حلاوتدر.** اكر توحیدندن لذت آلماز وحلاوتی بولمازسه مرائی اولور .

دردنجیسی ؛ **اخلاصدر.** اكر توحیدی اخلاص اوزره اولمازسه فاسق وفاجر اولور .

الله تعالینك درت بیك اسمی اولوب بیكنی اللهدن غیری كیمسه بیلمیوب دیكر بیكنی الله تعالی وملكلردن غیری كیمسه بیلمز . دیكر بیكنی الله تعالی، ملكلر وانبیادن ماعدا بیلن اولمادیغی و دردنجی بیكنی مؤمنلر بیلوب اوچیوزی توراتده ، اوچیوزی انجیلده و اوچیوزی زبورده ویوزی قرآنده مذكور اولدیغی وقرآنده مذكور اولان یوزدن طقسان طقوزی ظاهر اولوب بریسی مكتوم بولوندیغی فخررازینك جملهٔ بیاناتندندر.

خلاصه ؛ خفی وجلی ذكرك جمله‌سی عندالله مساوی اولدیغی وعبادته لایق آنجق الله تعالی اولوب اللهك غیری معبود بالحق بولونمادیغی وانسان ایچون لایق اولان آنجق الله تعالنك ذكریله وعبادتیله مشغول اولوب باشقه معبود طانیمق جائز اولمادیغی والله تعالینك ذكره شایان برچوق اسملری بولوندیغی **واللهك اسملرنده هربرینك معناسی كوزل اولدیغنده** حسنی دیندیكی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی قرآنی وقرآنك نازل اولدیغی رسولك شانلرینه تعظیم ووحدانیته دلالت ایدن دلیللری بیاندنصكره رسولنی تسلیه ایچون حضرت موسانك احوالنی واهلنه سویله‌مش اولدیغی سوزلری بیان ایتمك اوزره ﴿ وَهَلْ اَتٰيكَ حَد۪يثُ مُوسٰى ﴾ بیوریور .

[حبیبم ! سكا موسی علیه السلامك خبری كلدیمی ؟]

﴿ اِذْ رَاٰ نَاراً فَقَالَ لِاَهْلِهِ امْكُثُوا اِنّ۪ى اٰنَسْتُ نَاراً ﴾

[شول زمانده‌كی خبرینی كه او زمانده موسی علیه السلام « اهلنه‌سز بوراده دورك. زیرا ؛ بن شبهه‌سز برآتش كوردم » دیدی .]

﴿ لَعَلّ۪ٓى اٰت۪يكُمْ مِنْهَا بِقَبَسٍ اَوْ اَجِدُ عَلَى النَّارِ هُدًى ﴾

[« اومارم كه بن سزه او آتشدن برپارچه كتيريرم وياخود او آتش اوزرنده يول كوستره‌جك بركيمسه بولورم » ديمكله آتشدن استمداد ايده‌جكنی سويلدی .]

يعنی ؛ حبيبم ! سكا برادرك موسانك خبری كلديمی ؟ محقق كلدی وذكر ايت شول زمانی كه موسی عليه‌السلام كيجه‌نك قارا كلغنده وشدت شتاده يولی شاشيروب طاغ باشنده اهل وعيالی ايله برابر كمال حزن ايچنده قالوب محتاج اولديغی برزمانده طور طاغی جهتنده بر آتش كوردی واهلنه خطاباً « سز دورك بوراده . زيرا ؛ بن بر آتش كوردم . مأمول كه او آتشدن بن سزه بر پارچه آتش كتيريرم . سز ايصينيرسكز وياخود آتش ياننده يول كوستره‌جك بر انسان بولور يولی خبر آليرم » ديدی وآتش جهتنه كيتدی.

*
* *

واجب تعالی موسی عليه‌السلامك آتشك يانه كلديكنی بيان ايتمك اوزره ﴿ فَلَمَّا اَتٰيهَا نُودِيَ يَا مُوسٰى * اِنّ۪ٓي اَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ اِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴾ بيوريور .

[سرعتله موسی عليه‌السلام آتشه كلنجه آتش يانان آغاج طرفندن « يا موسی ! بن سنك ربكم . انواع نعمتلرم ولطف وكرملرمله سنی تربيه ايتدم . كمال توجه واقباله بكا توجه ايت . بنم ربك تعالی اولديغم سكا عياناً معلوم اولديسه سن آياق قابلرينی چيقار . زيرا ؛ سن طاهر ومبارك بر دره‌ده بولونيورسك كه اودره‌نك اسمی (طوی) در » ديه‌رك ندای سبحانی ظهور ايتدی .]

بيضاوينك بيانی وجهله واجب تعالی رسول اللهك نبوتی حضرت موسانك قصه‌سيله تمهيد بيوردی كه رسول الله امر رسالت وتبليغاتده تصادف ايده‌جكی شدائدده حضرت موسايه اقتدا ايتسون . زيرا ؛ موسی عليه‌السلام رسل كرام ايچنده الك چوق زحمت چكنلردندر.

تفسير كبير ، قاضی ، خازن و مداركده بيان اولونديغی وجهله موسی عليه‌السلام (مدين)دن مصره كيدوب والده‌سنی وبرادرينی زيارت نيت ايده‌رك شعيب عليه‌السلامدن اذن آلدی ويوله چيقدی واهل وعيالی ايله برابر طور طاغی جوارينه كلنجه ظلمت ليل احاطه ايدر وقار ياغار وفورطنه اطرافلرينی چويرر . يانده كوتورمش اولديغی قويونلر

طاغيلور ، يولی شاشيررلر . اوزمانده حرمنك حملنی وضعله برده چوجق ظهور ايتديكی ابوالسعود افنديك جمله‌ٔ بياناتندندر. بناءً عليه ؛ غربت وكربت هرطرفلرينی احاطه ايدوب آتشه وشنلكه كمال احتياج مس ايتديكی برزمانده بوآيتده بيان اولونديغی وجهله طورده (طوی) دينيلان واديده بر آتش كورور . اهلنه « سز اقامت ايدك . اومارم كه بن سزه آتش پارچه‌سی وياخود اكثريا آتشك يانده انسان اولور آندن بر خبر آليركتيريرم » ديدی وصورت سريعه‌ده آتشك يانديغی جهته كيدوب ياقلاشنجه « ياموسی ! بن سنك ربكم . آياق قابلريكی چيقار . زيرا ؛ سن بر وادیٔ مباركده‌سك » نداسی ظهور ايدر .

حضرت موسانك كورديكی آتشك ضياسی وار ولكن ياقمسی يوق . شجره‌نك هرطرفنی ضيا احاطه ايتمش اولديغی حالده آغاجك يشيللكنه اصلا مانع اولماديغی كورونجه علامات الٰهيه وقدرت سبحانيه ايله اولديغی بيلير .

نور الٰهينك ظهور ايتديكی شجرهٔ موسی (صقين) آغاجی ، ياخود بويوك ديكنلی بر آغاج ، ياخود (صارماشق) آغاجی وياخود (بوكورتلن) آغاجی اولديغنه دائر روايتلر وارسه‌ده آيتده آغاجك هانكی نوع آغاجدن اولديغی تعيين يوقدر ولكن او آتشك بر آغاجدن ظهور ايتديكی قطعيدر. موسی عليه‌السلامك كورديكی شی حقيقتده آتشميدر وياخود آتش شكلنده نورميدر اختلاف وار ايسه‌ده آيتك دلالتی حقيقی آتش اولمسيدر.

چونكه آتشك نوعی ؛ دردر : برنجيسی ؛ **ضياسی وار ياقمسی يوقدر** ، حضرت موسانك كورديكی آتش بوقسمدندر. ايكنجيسی ؛ **ياقمسی وار ضياسی يوقدر** ، جهنمك آتشی كبی. اوچنجيسی ؛ **ضياسی ده وار ياقمسی ده واردر** ، بزم دنياده بيلديكمز آتش كبی. دردنجيسی ؛ **ضياسی وياقمسی اولمايان آتشدر** ، آغاجلرده وحيواناتده موجود اولان حرارت كبی .

موسی عليه‌السلام آتش كتيره‌جكنی يقيناً بيلمديكندن نفسنی يالاندن وقايه ايچون رجايه واميده دلالت ايدن (لعل) كلمه‌سيله وعد ايتدی وقطعی صورتده آتش كتيريرم ديمدی. بناءً عليه ؛ آتش كتيره‌مديكندن طولايی اهل وعيالنه وعدنده خلف ايتمش اولمادی.

موسی عليه‌السلام ايشيتديكی كلامك كلام الٰهی اولديغنی نه ايله بيلدی ؟ آغاجدن ظهور ايدن نورك سمايه طوغری لمعان ايدوب آغاجك يشيللكی آتشه وآتشك حرارتی آغاجه مانع اولماديغندن بيلدی كه بوحال آنجق قدرت الٰهيه ايله اولور ، باشقه شيله اولماز.

یاخود نداء الٓهی‌یی وجودینك هرطرفی ایشیتدی . حتی اعضاء جوارحنك هرطرفی قولاق كبی ایشیتدیكندن بیلدی كه بوندا ، طرف الٓهیدندر . زیرا ؛ خارق العاده‌در . خارق العاده‌نك ظهوری آنجق واجب تعالی‌نك خلق ایتمسی ایله اولور ، اسباب عادیه ایله حصوله كلمز .

تفسیر خازنده وتفسیر كبیرده بیان اولوندیغنه نظراً حضرت موسانك نعلینلری دباغت اولونمادق دریدن اولدیغی ایچون جناب حق وادئ مقدسه تعظیماً نعلینلرینی چیقارمسنی امر بیورمشدر . **یاخود** حضرت موسانك آیاقلری او وادیده اولان بركته اصابت ایتسون ایچون نعلینلرك چیقارلمسنی امر ایتمشدر . **یاخود** كلام الٓهی‌یه تعظیم ایچون چیقارلمسنی امر ایتمشدر . یاخود نعلین ایله مراد ؛ **اهل وعیال ، اولاد واموال ، دنیا و آخرتدر .** بوكا نظراً **معنای نظم** : [یا موسی ! اولاد وعیالك ، دنیا و آخرتك جمله‌سنی قلبكدن چیقار ، آنجق كلامیمی استماعه توجه تامله توجه ایت] دیمكدر .

بیضاوینك بیانی وجهله آیاق قابلرینی چیقارمق تواضع وحسن ادبه رعایت اولدیغندن جناب حق آیاق قابلرینی چیقارمقله امر بیورمشدر . حتی سلف صالحین كعبهٔ معظمه‌یی یالین آیاق طواف ایدرلردی . آنك ایچون عادات اسلامیه ؛ معبدلره وبویوك بیلدكلری كیمسه‌لرك حضورینه آیاق قابلرینی چیقاروب كیرمكدر . اما عادت افرنج بونك عكسنه‌در . آنلری تقلید ایدن وحسن ادبدن بی‌خبر اولوب مبتلا اولدقلری وحشتی مدنیت عدایدن برطاقم كیمسه‌لر شیمدی آیاقلرینك نجاستیله هریره كیرمكی استحسان ایدییورلر . زیرا ؛ ابدست ونماز كبی طهارت ایجاب ایدن شعائر اسلامیه ایله علاقه‌سی اولمیان كیمسه‌لر البته تربیهٔ اسلامیه‌یی خوش كورمز وعادت افرنجی تحسین ایدرلر .

﴿ وَاَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحٰى * اِنَّنٖى اَنَا اللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّٓا اَنَا فَاعْبُدْنٖى وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ لِذِكْرٖى ﴾

[یا موسی ؛ بن سنی رسالته اختیار ایتدم ونبی قیلدم . بناءً علیه ؛ سكا وحی اولنان احكامی كمال دقت و اعتنا ایله دیكله . عقلكی و خاطریكی جمع ایت ، باشقه شیله مشغول اولما وبنم طرفمدن وحی اولونان احكامی تبلیغ ایت . زیرا ؛ بن الوهیتله متصف معبود بالحق

وعبادته مستحقم ومعبود بالحق اولمادی ، آنجق بن وارم . بندن غیری معبود بالحق اولمانجه بكا لایقیله عبادت وحسن ادبه رعایت وبنم اخلاقمله تخلق ایت وجمیع اعضا و جوارحكله بنی ذكر ایچون توجه تامله توجه ایده‌رك نمازی اقامه ایت كه بنی ذكر ایده‌سك وجمیع اعضاكله شكر ایتمش اولاسك .]

صلات ؛ قلبله ، لسانله وجمیع اعضاایله عبادتی جامع اولوب افضل عبادت اولدیغنه اشارت ایچون اجمالاً عبادتی ذكردنصكره صلات آیریجه ذكر ایدلمشدر . شوحالده صلاتك عبادات ایچنده شانه اهتمام واعتنا لازم اولدیغنه اشارت اولونمشدر . زیرا صلات ؛ انواع عباداتی قلباً وقالباً ذكر اوزرینه شامل اولدیغندن عباداتك افضلیدر .

بوآیت جلیله ؛ اصول اعتقادك فروع اعمال اوزره مقدم اولمسنه دلیلدر . زیرا ؛ واجب تعالی وحدانیتنی بیاندنصكره عبادتله امر بیورمشدر .

قاضی وفخر رازیده بیان اولوندیغی وجهله « بنم ذكرم ایچون نمازی اقامه ایت » دیمك « بن نمازی كتب سماویه‌نك جمله‌سنده ذكرایتدیكم ایچون اقامه ایت » دیمكدر ، **یاخود** « بنی ذكرایتمك ایچون اقامه ایت » دیمكدر . چونكه نماز ؛ ذكرك انواعنی جامعدر . **یاخود** « بنم ذكرمك وقتی اولان اوقات صلاتده اقامهٔ صلات ایت » دیمكدر .

*
* *

واجب تعالی حضرت موسایه الوهیتله متصف اولدیغنی بیاندنصكره ناسه تعلیم ایچون قیامتك البته كله‌جكنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّ السَّاعَةَ اٰتِيَةٌ اَكَادُ اُخْفٖيهَا لِتُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعٰى * فَلَا يَصُدَّنَّكَ عَنْهَا مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهَا وَاتَّبَعَ هَوٰيهُ فَتَرْدٰى ﴾ بیوریور .

[قیامت البته كایجیدر . بن قیامتی كیزله‌دم كه هرنفس كندی سعییله جزا النسون . قیامتی تصدیق ایتمكدن ، قیامته ایمان ایتمیوب هوا وهوسنه تابع اولان كیمسه سنی منع ایتمسون كه هلاك اولمیه‌سك . اكر منع ایدرسه هلاك اولورسك .]

یعنی ؛ اعمالك ظهور ایده‌جكی وحقله باطل بیننده حكم اولوناجق قیامت كونی

البته كله‌جكدر . هرنفس سعيیله جزالانسون ایچون بن قیامت كونی صاقلامق ایسترم كه هركس او كون ایچون حاضرلانسون، صكره اعتذاره مجالی قالمسون . قیامت البته كلیجی اولونجه یاموسی ! قیامته ایمان ایتمیوب هوا و هوسنه تابع اولانلر قیامتی تصدیقدن سنی منع ایتمسون كه هلاك اولمیه‌سك . اكر آنلرك اعراضلری سنی منع ایدرسه هلاك اولورسك. بناءً علیه ؛ ایمان ایتمه‌ین كیمسه‌لرك سوزلرینه باقما .

(اكاد) (ارید) معناسنه‌دركه **قیامتی كیزله‌مك مراد ایدرم** دیمكدر. یاخود (اقرب) معناسنه‌دركه **قیامتك اخفاسنده مبالغه‌در** . چونكه ؛ فخر رازینك بیانی وجهله **معنای نظم** :[قیامتی كندی ذاتمدن صاقلامق ممكن اولسه كندی ذاتمدن دخی اخفایه قریب اولدم] دیمكدر . یاخود (اكاد) **صله‌در** و معناسی مراد دكلدر . بناءً علیه ؛ یالكز **اخفانك معناسی مراددر** .

واجب تعالی موسی علیه‌السلامه وحینده انسانلره لازم اولان حسن ترتیبه و ادبه رعایت بیوردی . چونكه ؛ **انسانه ایچونه مهم اولانه علم ؛ اوچدر** : برنجیسی ؛ **علم مبدأ اولانه توحیددر** . بناءً علیه ؛ واجب تعالی (لااله الاالله) قول جلیلی ایله اولا توحیدك لزومنی بیان بیورمشدر . ایكنجیسی ؛ **علم وسطكه احكام شرعیه علمدر** . واجب تعالی ایكنجی مرده (فاعبدنی) قول شریفیله عبادتك لزومنه اشارت بیورمشدر. اوچنجیسی ؛ **علم آخرت** اولدیغندن واجب تعالی (ان الساعة آتیة) قول لطیفیله آخرته ایمانك لزومنی بیان بیورمشدر .

خلاصه ؛ قیامتك كله‌جكی وهرنفس سعيیله مجازات اولوناجغی ومجازات كونی ایچون حاضرلانمق لازم كلدیكی وبناءً علیه قیامت كونی كیزلی اولدیغی وقیامته ایمان ایتمیوب هوا وهوسنه تبعیت ایدن كیمسه‌نك قیامتی تصدیقدن منع ایتمه‌مسی واكر منع ایدرسه آنك سوزینه آلدانان كیمسه‌نك هلاك اولاجغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی موسی علیه‌السلامه توحیده دوامك وعبادتله امرك و آخرتی اعتقادك

لزومنی بیاندنصكره وقوع بولان مكالمه‌سنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسٰى ﴾ بیوریور .

[یا موسی ! صاغ الكده طوتمش اولدیغك شی نه‌در و آنده نه كبی خاصه وصفت واردر ؟]

﴿ قَالَ هِيَ عَصَايَ اَتَوَكَّؤُا عَلَيْهَا وَاَهُشُّ بِهَا عَلٰى غَنَمِي وَلِيَ فِيهَا مَاٰرِبُ اُخْرٰى ﴾

[موسی علیه السلام « یاربی ! الده‌كی شی بنم عصامدر. بن یورولدیغمده آنك اوزرینه دایانیرم وآنكله قیونمك اوزرینه آغاجلرك یاپراغنی سیلكه‌رم وبنم ایچون اوعصاده باشقه هنرلرده واردر » دیمكله جواب ویردی .]

﴿ قَالَ اَلْقِهَا يَا مُوسٰى ﴾

[الله تعالی « یاموسی ! اوعصایی یره‌قوی » دیدی .]

﴿ فَاَلْقٰيهَا فَاِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعٰى ﴾

[موسی علیه‌السلام امره امتثالاً درحال عصایی یره‌قویدی برده كوردیكه عصا سرعتله یورور بر ییلان اولدی .]

یعنی ؛ الله تعالی طرفندن حضرت موسایه خطاباً « یا موسی ! صاغ الكده طوتمش اولدیغك آغاج پارچه‌سنك حقیقتی نه‌در ؟ سنی ایقاظ وآنده كوره‌جكك عجائب وغرائبه تنبیه اولسون ایچون سؤال ایدییورم» . موسی علیه‌السلام « یاربی ! اوآغاج پارچه‌سی بنم عصامدر . یورولدیغمده بن او آغاجه دایانیرم وعصا ایله قیونمه علف اولسون ایچون آغاجلرك یاپراغنی سیلكه‌رم وبنم ایچون عصاده بونلردن باشقه بر طاقم هنرلرو احتیاجمی تأمین ایده‌جك منفعتلرده واردر . چونكه ؛ اوطوردیغمده كولكه‌لك یاپمق وهوام ارضی دفع ایتمك ودشمنه مقابله ایتمك كبی احتیاجاتمی عصا ایله دفع ایدرم» دیمسی اوزرینه الله تعالی « یا موسی ! یره براق عصایی » دیدی . امر الٰهی‌یه امتثالاً حضرت موسی عصایی یره براقدی وكوردیكه عصاسی ایدر بر ییلاندر .

فخر رازینك بیانه نظراً بو سؤال عصانك هنرلرینی وظهور ایده‌جك عجائب وغرائبی

بیانه مقدمه‌در، یوقسه «واجب تعالی حاشا بیلمیورده بیلمك ایچون سؤال ایتدی» معناسنه دکلدر. چونکه؛ جناب حق موسی علیه السلامك ألنده اولانك عصی اولدیغنی بیلیردی؛ لکن موسی علیه السلام عصی واسطه‌سیله ظهور ایده‌جك امور عجیبه‌یی بیلمدیکندن واجب تعالی «ألنده‌کی آغاج پارچه‌سنك حقیقتی نه‌در بیلیرمیسك؟ یا موسی!» بیوردی که بو سؤال وسیله‌سیله عصاده ظهور ایده‌جك غرائبی موسی علیه السلامه کوسترسون ده موسی علیه السلامك قلبی مطمئن اولسون. شو حالده استفهام؛ تنبیه وایلروده ظهور ایده‌جك عجائباته ایقاظ ایچوندر. او ندانك تکرارندن مقصد؛ انسیتك زیاده اولمسیدر. جوابده موسی علیه السلام یالکز ألنده اولان شیئك عصی اولدیغنی بیانله اکتفا ایتمدی. زیرا؛ الله تعالی‌نك سؤالنی غنیمت بیلمك وفرصتی فوت ایتمه‌مك اوزره واجب الوجودله مکالمه‌یی اوزاتمق ایسته‌دی. بناءً علیه؛ «بو بنم عصامدر وبن بوکا استناد ایتدیکم کبی عصی ایله قیونمك علفنی تدارك ایدرم ودها برچوق بنم ایچون منفعتلر وار» دیمکله سوزی اوزاتدی که مقصدی؛ شرف ملاقات و مکالمه‌یی اوزاتمقدی.

تفسیر خازنده بیان اولوندیغنه نظراً مآرب ایله مراد؛ **منفعتلردر**. موسی علیه السلامك منافع اخری ایله مرادی؛ **مسافرت حالنده بعض امور وخصوصلرده عصالی استعمال ایتمسی اولدیغی فائده‌لردر**. چونکه؛ عصانك ایکی بوداغی اولوب آکا آزیغنی باغلار وآنکله قویودن صو چکر وقیونك بویونجه ایجابنده عصی اوزار وآنکله تصادف ایتدیکی مضر حیوانلری أولدورور وعصانك بوداقلرینه البسه اورتر کولکه‌لك اولور وقیونی چویرر وسوت هلکیسنی [١] اوجنه طاقار کوتورور واوجنك چتالی ایله قاچان قوزیلری طوتاردی. عصاء موسی ابتداء حالنده عصانك جرمنه کوره کوچوك بر ییلان اولدیغندن بعضاً **جانه** دنیلدی که یوکروك یوروپشلی اولدیغی ایچون جان دنیلمشدر. اك بویوك اژدرها شکلنده کوروندیکنه نظراً بعض آیتده **ثعبانه** دنیلمشدر. حیه؛ اسم جنس اولوب ییلانك بویوکنه وکوچوکنه، ارککنه ودیشیسنه شامل اولدیغندن بو آیتده ﴿حية﴾ دینمشدر. شو حالده

[١] ایچنه سود صاغیلان اوزرندن قولپلی باقیر باقراچلره **هلکی** اطلاق اولونور.

آیتلر بیننده منافات یوقدر. زیرا؛ بعضاً **جانه** وبعضاً ده **ثعبانه** صورتنده اولدیغندن آیتلرك جمله‌سنده تعبیرات واقعه مطابقدر، یکدیکرینه مباین دکلدر.

*
* *

واجب تعالی عصانك ییلانه انقلابنی بیاندنصکره اصلنه عودت ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولٰى ﴾ بیوریور.

[موسی علیه السلام عصانك مهابتنی کورونجه مقتضای بشریت قورقو عارض اولمسی اوزرینه الله تعالی «یا موسی! عصایی أله آل، قورقما. زیرا؛ بز آنی صورت اصلیه‌سنه اعاده ایده‌جکز. سن کما فی السابق عصایی امورکده استعمال ایدرسك. بزم آنی ییلان شکلنه تبدیلمز سنی آلیشدیرمق و قدرت قاهره‌مزی سکا کوسترمکله قلب نبویلریکه قوت ویرمك و ایجابنده دشمنه اظهار ایتمکله دعواکی اثبات ایتمك ایچوندر» دیدی.

تفسیر خازنده بیان اولوندیغنه نظراً واجب تعالی عصایی اخذ ایتمسنی امر ایدنجه موسی یوکدن معمول عباسنك یکنی ألنه دوره‌رك اخذ ایتمك ایسته‌مش ایسه‌ده جناب حق ألنی آچمسنی وآچیق ألیله اخذ ایتمسنی امر بویورمقله امره امتثالاً بالذات ألنی ییلانك آغزینه وضع ایدنجه درحال حالت اصلیه‌سنه عودت ایدرك عصی اولدیغی حالده ألنه آلمشدر. بناءً علیه؛ قلبی مطمئن اولدی و کمال جلادت و شجاعت ایله فرعونه مدافعه‌یه قیام ایتدی. عاقبت ایمان ایتمدیکندن دولایی فرعونك هلاکنه سبب اولدی.

*
* *

واجب تعالی موسی علیه السلامك برنجی معجزه‌سنی بعد البیان ایکنجی معجزه‌سنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاضْمُمْ يَدَكَ اِلٰى جَنَاحِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوٓءٍ اٰيَةً اُخْرٰى ﴾ بیوریور.

[یا موسی! ضم ایت ألکی قوینکه. اولکی معجزه‌نك باشقه بر معجزه اولارق عیبسز بیاض اولدیغی حالده چیقارکه دعوای نبوتده صدقکه دلالت ایتسون.]

﴿ لِنُرِيَكَ مِنْ اٰيَاتِنَا الْكُبْرٰى ﴾

[بز ألكده بياضلغى خلق ايتدك كه سكا بويوك علامتلريمزدن بعضيسنى كوستره‌لم.]

﴿ اِذْهَبْ اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰى ﴾

[ياموسى! شوايكى معجزه ايله فرعونه كيت ، طريق حقه دعوت ايت . زيرا فرعون؛ طغيان وحقه قارشى تكبر ايتدى . بناءً عليه ؛ ارشاده محتاجدر .]

يعنى ؛ يا موسى ! ألكى قولتوغكه ضم ايت . بياض ونور ويريجى اولديغى حالده قولتوغكدن عيبنز ومرضسز ايكنجى بر معجزه اولارق چيقاركه اولكى معجزه‌كدن دها آچيق وظاهر بر معجزه اولديغى دعوا كده صداقتكه دلالت ايتسون وبويوك آيتلريمزى سكا كوسترمك ايچون بزبومعجزه‌لرى احسان ايتدك كه رسالتكه قلبك مطمئن اولسون . ياموسى ! رسالتله كيت فرعونه ، طريق حقه دعوت ايت آنى. زيرا فرعون؛ طغيان ايتدى ، يولدن چيقدى وبزم اوزريمزه كبر ايتدى . بناءً عليه ؛ ارشاده محتاجدر. دلائل عقليه ونقليه ايله ارشاده سعى ايت » بيوردى .

ابوالسعود افندينك بيانى وجهله موسى عليه‌السلامك لونى اسمر اولديغى حالده ألنى قوينه صوقوب چيقارنجه غايت پارلاق وكوزلرى قماشديرر بر حالده ظهور ايدردى كه بو بياضلق مرضدن نشأت ايتمه‌مشدر .

موسى عليه‌السلام هرنه‌قدر فرعونه وجماعتنه مبعوث ايسه‌ده فرعون، قومك رئيسى اولوب ربوبيت دعواسنده بولونديغى ايچون فرعونك ذكريله اكتفا اولونمش وقومى ذكر اولونمامشدر . چونكه ؛ فرعونه مبعوث اولان رسول ، قومنه دخى مبعوث اولاجغندن متبوعى ذكر ايدلنجه تابعى ذكره حاجت كورولمه‌مشدر .

خلاصه ؛ موسى عليه‌السلامك دعواسنى اثبات ايده‌جك ايكى مهم معجزه‌نك كنديسنه ويرلديكى وزماننده طغيان ايتمش اولان فرعونى طريق حقه دعوته مأمور اولديغى ودعوتى ايجاب ايدن شيئك آنك طغيانى وظلم وعداوتى اولوب فرعونك طغيانى حضرت موسانك بعثتنه سبب اصلى اولديغى بوآيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى موسى عليه‌السلامه رسالتله فرعونه كيتمسنى امر ايدنجه مأموريتنك اهميتنى

نظر اعتباره آلارق موسى عليه‌السلامك وظيفهٔ رسالتى اداده سهولت ومعاونت اولمق ضمننده واقع اولان مطالباتنى بيان ايتمك اوزره ﴿ قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِى صَدْرِى ﴾ بيوريور .

[امر رسالت كنديسنه توديع اولونونجه موسى عليه‌السلام « ياربى! بنم قلبمى توسيع ايت » ديمكله فرعونك شوكتنه قارشى دعوتده حاصل اولاجق مضايقه وانديشه‌نك وسعته وراحته تبديلنى ايسته‌دى .]

﴿ وَيَسِّرْ لِى اَمْرِى ﴾

[« ياربى ! فرعونى دعوت خصوصنده ايشيمى قولاى قيل كه رسالتك وظيفه‌سنى ادا ايتمكده مشكلات چكمه‌يه‌يم » ديدى ومناجاتنه شويله‌ده علاوه ايده‌رك ديدى كه :

﴿ وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِى ❊ يَفْقَهُوا قَوْلِى ﴾

[« ياربى ! بنم لسانمده اولان عقده يعنى ركاكتى آچ وچوزكه فرعونى وقومنى دعوت ايتديكمده بنم سوزمى آكلاسونلر ومقصدى آكلامقده مشكلات چكمه‌يه‌يم » .]

﴿ وَاجْعَلْ لِى وَزِيراً مِنْ اَهْلِى ❊ هٰرُونَ اَخِى ﴾

[« ياربى ! بنم كندى اهلمدن برادرم هرونى بكا وزير قيل كه بنم ايچون ياردمجى اولسون » .]

﴿ اُشْدُدْ بِهِ اَزْرِى ❊ وَاَشْرِكْهُ فِى اَمْرِى ﴾

[« ياربى! هرونله بنم آرقه‌مى قوتلندير وامر رسالتده هرونى بكا شريك قيل كه بكا قوة الظهر اولسون »] ديمكله موسى عليه‌السلام تحمل ايتديكى رسالتك عظمتنى دوشونه‌رك وظيفهٔ رسالتى اداده لازم اولان اسبابه موفق اولمسنى جناب حقدن استرحام ايتمكله مطلوبنك قولايلقله حاصل اولمسنى ايسته‌دى .

يعنى ؛ موسى عليه‌السلام رسالت امرينى تلقى ايتدكدنصكره على طريق التضرع والنياز ديدى كه « ياربى! بنم قلبمى توسيع بيوركه سندن باشقه هيچ بر كيمسه‌دن قورقمايم وقلبمه قوت وشجاعت ويركه فرعونك شوكت وقوتندن حذر ايتمديكم كبى امور رسالتى اداده

کوره‌جکم محن ومشقتلره صبروتحمل ایده‌یم وبکا احسان‌ایتدیکك امر رسالتك وظیفه‌سنی ایفا ایتمه‌کده بنم ایشیمی قولای قیل‌که یاربی ! بن امور رسالتده مشکلات کورمه‌یه‌یم . زیرا؛ فرعون کبی سلطنت وشوکت صاحبی برمتکبر معنده سوز دیکله‌تمك سنك تسهیلاتکه محتاجدر . یاربی ! امر رسالتی ادایه مباشرتمده بنم لسانمده اولان آغیرلغی قالدیرکه سویلدیکم سوزی وحین دعوتده سرد ایتدیکم دلائلی آکلاسونلر و وظیفه‌مده قصور ایتمش اولمایه‌یم، مقصدمی افاده‌ده کوجلك چکمه‌یه‌یم وبکارسالتی ادایی توفیق ایدنجه بنم اهلم واقربامدن بکا بر معین وظهیر خلق ایت‌که بنی تصدیقله امورمده بکا معاونت ایتسون . اجانبدن بکا وزیر قیلما . زیرا ؛ اجانبك بالطبع بکا شفقتی آز اولور . بناءً علیه؛ کندی اهلمدن برادرم هرونی بکا وزیر قیل وهرون سببیله بنم آرقه‌می قوی ایله یاربی! زیرا؛ هرون بنم بویوك برادرم اولدیغی ایچون شفقتده بکا بابام کبیدر . هرونك بکا معاونتی تحقق ایتمز، آنجق امر رسالتده بنمله شریك اولورسه تحقق ایدر . شوحالده یاربی ! آنی بکا امر رسالتده شریك قیل‌که ایکیمز برلکده ایفای وظیفه‌یه مباشرت ایده‌لم » دیمکله موسی علیه‌السلام جناب‌حقه التجا ایتدی .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله جناب‌حق دعاسنی قبول بیوردی وبرادری هرونی کندیسیله برابر رسول قیلدی. دعانك فائده‌لرندن بریسی تقرب الی اللهدر. موسی علیه‌السلام بودعاسیله جناب حقه تقرب طلب ایتمشدر . چونکه دعا ؛ انواع عباداتدن بر نوعدر . زیرا؛ الله‌تعالی دعا ایله‌امر بیوردیغندن امر الٓهی‌یه‌امتثال البته عبادتدر . موسی علیه‌السلام شومناجاتنده واجب‌تعالی‌دن قلبنك منشرح اولمسنی وتوسع ایتمسنی طلب ایتمشدرکه افعال حقه واحوال خلقه واقف اولسون . وامرینك سهولتنی استرحام ایتمشدرکه امر رسالتی ادا ایتمه‌نك تسهیلات الٓهیه‌یه محتاج اولدیغنی اظهار ایتمشدر .

موسی علیه‌السلام لساننده اولان لکنتك تبلیغاتده خلقه نفرت ویرمه‌مسی وحقه دعوتك سهولتله اولمسی ایچون لساننده اولان عقده‌نك چوزولمسنی طلب ایتمشدر. وبودعاسی سببیله لساننده اولان آغیرلق بالکلیه زائل اولدیغنه بوندنصکره‌کی آیت دلالت ایدر . زیرا ؛ جناب‌حق سؤال ایتدیکی شیلری ویردیکنی بیان بیوریور .

فخررازینك بیانی وجهله نبوت بر مرتبهٔ عظیمه اولوب حضرت موسی بومرتبه‌نك

کندی اهلندن برینه احسان اولمسنی ایسته‌مشدرکه خصلت حمیده‌نك کندی عائله‌سنده اولمسنی طلب ایتمك انسان ایچون امراهم اولدیغنه اشارت ایتمشدر .

*
* *

واجب‌تعالی موسی علیه‌السلامك برادری هرونك کندیسیله برابر رسول اولمسنی طلبندن مقصدینی بیان ایتمك اوزره ﴿ كَيْ نُسَبِّحَكَ كَثِيراً * وَنَذْكُرَكَ كَثِيراً * اِنَّكَ كُنْتَ بِنَا بَصِيراً ﴾ بیوربیور .

[یاربی ! بزم سکا چوق نماز قیلمامز وسنی نقائصدن تنزیه ایتمه‌مز وسنی چوق ذکر ایدوب مدح وثنا ایلمه‌مز ایچون برادرمك بکا وزیر وامر رسالتده مشترك ومعین وناصر اولمسنی طلب ایتدم .] زیرا ؛ معاونتك بزم حالمزه موافق اولدیغنی وهرونك بکا اك ایی بر معین اولاجغنی بیلیر وبزم حالمزی کورورسك .

فخررازینك بیانی وجهله نقائصدن تنزیه ؛ صفات سلبیه وذکر کثیر، لایق اولدیغی صفتلری ذات الوهیته اثباتدن عبارت اولوب نقائصی سلب ایتمك اثبات اوزرینه مقدم اولدیغی جهتله موسی علیه‌السلام مناجاتنده تسبیحی تقدیم بیورمشدر. چونکه؛ اعتقادات باطله‌دن تبری ایتمدکجه اعتقاد صحیحه موفق اولونامیه‌جغی جهتله انواع نقائصدن واجب‌تعالی‌یی تنزیه ایتمك کمالات الٓهیه ایله متصف اولدیغنی ذکر ایتمك اوزرینه مقدم اولدیغی‌ینه فخررازینك جملهٔ بیاناتندندر .

*
* *

واجب‌تعالی موسی علیه‌السلامك ربنه مناجاتی بیاندنصکره مسئولنی اسعاف بیوردیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ قَدْ اُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَا مُوسٰى ﴾ بیوربیور .

[موسی علیه‌السلامك دعاسی اوزرینه جناب حق « یاموسی ! ایسته‌دیکك شیلر محقق سکا ویرلدی » دیدی] وکلامنه شونی‌ده علاوه ایتدی :

﴿ وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً اُخْرٰى ﴾

[« ذات الوهيتمه يمين ايدرم كه محقق وقت آخرده بزسكا انعام ايتدك »]

﴿ اِذْ اَوْحَيْنَا اِلَى اُمِّكَ مَا يُوحٰى ﴾

[شول زمانده كه او زمانده بز والده كه وحى اولوناجق شيلرك جمله سنى الهام ايتدك ويا موسى ! سنى محافظه يه عائد اولان هرشيئى كمال دقت واهتمامله والده كه بيلديردك .] وديدك كه

﴿ اَنِ اقْذِفِيهِ فِى التَّابُوتِ فَاقْذِفِيهِ فِى الْيَمِّ ﴾

[« سن موسايى تخته دن ياپلمش صندوق ايچنه قوى ، دكزه آت » ديمكله سنك محافظه كى والده كه تعريف ايتدك .]

﴿ فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِى وَعَدُوٌّ لَهُ ﴾

[اى موسانك والده سى! سن موسايى دكزه مسافرويركه دكز آنى برساحله آتسون وآنى ، بكا وموسايه دشمن اولان فرعون آلسون » ديمكله دكزده سكا برضرر اوليه جغنى وعاقبت سلامت بولاجغنى خبر ويردك .]

﴿ وَاَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِنِّى ﴾

[ياموسى ! سنك اوزريكه بنم طرفمدن بر محبت قويدم كه او محبت سببيله سنى كورنلر بر دها كورمدكجه صبر ايده مز برحالده ايدى .]

﴿ وَلِتُصْنَعَ عَلٰى عَيْنِى ﴾

[بن او محبتى ويردم كه سن بنم كوزمك اوكنده تربيه اولوناسك وسكا هرنه ايشله نيرسه بنم مراقبه م آلتنده ايشله نيله .]

يعنى ؛ موسى عليه السلامك التجاسى و بالكليه ربسنه توجهى وتفويض امور ايتمسى اوزرينه الله تعالى شرف خطابله تشريف وشاننه تعظيم صورتيله بيوردى كه « يا موسى! سنك ايسته ديكك شيلرك جمله سى سكا ويرلدى ، اصلا نقصان قالمادى. زيرا ؛ دعا كز اخلاصه مقارن اولديغندن دركاهمزده قبول اولوندى . چونكه اخلاص اوزره ايراد اولونان دعا

البته مقبولدر . بناءً عليه ؛ مطالبكز تماميله حصول بولدى. ذات الوهيتمه قسم ايدرم كه مرة اخرادن وبوندن اول سزك اوزريكزه بز محقق احسان ايتمشدك شول زمانده كه اوزمانده بز والده كه وحى اولونان شيئى الهام ايتدك و« سن موسايى آغاجدن معمول تابوت يعنى صنديق ايچنه قوى ، دكزه آت ، قورقما ، خالقنه تفويض امور ايت . ظن ايتمه كه دكزه غرق اولور. زيرا ؛ حافظ حقيقى آنى حفظ ايدر » ديمكله والده كه جسارت ويردك وسنك محافظه اولوناجق خصوصلريكى آكا الهام طريقيله تعليم ايتدك . امرمزى تلقى ايتدكدنصكره والدهك دولكره صانديغى ياپديردى وسنى متوكلاً على الله تعالى نيل صوينه وضع ايتدى. بزده سنى هلاك كدن محافظه ايتدك » . جناب حق موسى عليه السلامه نعمتلرينى بوصورتله تعداد بيوردى كه سؤالنك قبولنه قلبى مطمئن اولسون. واجب تعالى تكرار موسى عليه السلامه خطاب ايده رك بيوردى كه « والده كه ديدك كه آت موسايى دكزه . دكز آنى برساحله آتسون. چونكه دكزك عادتى ؛ ايچنده اولان شيئى بركناره آتمقدر . دكز ساحله چيقارنجه ناس كورور بكا وموسايه دشمن اولان فرعون، موسايى آلير تربيه ايدر » ديمكله والده كى تسليه ايتدك وبنم طرفمدن كمال قوت وقدرتمزله سنك اوزريكه محبتمى وضع ايتدم كه بالذات فرعونده حاصل اولان شوق ومحبت سنى اهلاك ايتمكدن آنى منع ايتدى وحرمى (آسيه) سزى اوغل اتخاذ ايتدى . بناءً عليه ؛ سراى فرعونده بيودك و بنم مراقبه م آلتنده وكوزمك اوكنده تربيه اولونمقلغك ايچون سنك اوزريكه محبت ويردم كه دشمنك يدندن خلاص اولاسك .

فخر رازينك بيانى وجهله واجب تعالى موسى عليه السلامك دعاسنى قبولنى بيانده دها سؤال وقوعبولمادن اول موسى عليه السلام طرفندن برچوق رعايتنى بيانله سؤالنك قبول اولونديغنى تأكيد بيورمشدر . وشو نعمتلر موسى عليه السلام طرفندن كسبله اولمايوب بلكه يالكز جناب حقك لطف واحسانيله اولديغنه اشارت ايچون جناب حق منت لفظيله بيان بيوردى كه محضا لطف الهى اولديغنى مشعردر. چونكه؛ امر نبوت كسبى كبى دكلدر، آنجق احسان الهيدر . بناءً عليه ؛ جناب حق موسى عليه السلام حقنده واقع اولان احسانلرينى محضا فضل الهى اولديغنى مشعر اولان منت لفظيله بيان بيورمشدر.

حضرت موسانك والده سى نبى ورسول اولماديغى جهتله بو آيتده وحى ايله مراد ؛

موسی علیه‌السلامك والده‌سنك منامنده كورديكی بر رؤيای صادقه‌در. بو رؤيا سببيله كنديسنه اطمئنان حاصل اولارق موسی علیه‌السلامی تابوته قويوب دكزه براقمشدر. ياخود وحی ايله مراد ؛ **فرعونك ظلمنده موسی علیه‌السلامی قورتارمق خصوصنده تأمل وتفكر دنصكره الهام طريقيله والده‌سنك قلبنده حاصل اولان رأی وتدبيردر.** ياخود موسی علیه‌السلامدن اول كچن انبيادن بعضيلری عينيله وقعه‌نك وقوعه كله‌جكنی خبر ويرديلر وبو خبر ام موسانك سمعنه واصل اولمش وآنكله عمل ايتمشدر. بوكا نظراً وحی ايله مراد ؛ **حقيقی وحيدر.** فقط اول كچن انبيادن برذاته وحيدر. ياخود **جناب حق بشر صورتنده برملك كوندردی، اوملك موسی علیه‌السلامك محافظه‌سنی والده‌سنه تعليم ايتديكنده** واجب تعالی وحی ايتدك بيورمشدر. فقط ملكك كلمسی نبوت طريقيله دكلدر. چونكه ؛ جناب حق متعدد آيتلرده رسولك ونبينك آنجق رجالدن اولديغنی بيان بيورديغنه بناءً نسواندن نبی اولماديغنه علما حكم ايتمشلردر.

بو آيتده (يَمّ) ايله مراد ؛ **نهر نيلدر.** چونكه يم ؛ **دكزه** اطلاق اولونديغی كبی **بويوك نهرده** اطلاق اولونور. بناءً عليه ؛ يم له مراد ؛ **نهر نيلدر.**

فخر رازی وبيضاوينك بيانلری وجهله حضرت موسانك والده‌سی تعليم الٰهی وجه اوزره تابوتك ايچنه پاموق دوشر وتابوتك يارىقلرينی زيفتله صيوار. اوغلونی صندوغك ايچنه كمال تعظيمله ياتيردقدنصكره نهر نيله وضعله اللهه امانت ايدر. نهر نيلك فرعونك سراينه كيدن شعبه‌سی تابوتی آلير فرعونك سراينه كوتورور. فرعونك سراينده نيل امر الٰهی وجه اوزره تابوتی ساحله براقير. فرعون وياخود اتباعندن بری كورور آلير. فرعون ساحله قارشی بر كوشك اوزرنده حرمی (آسيه) ايله برابر اوتوروب تنزه ايدركن موسی علیه‌السلام آنك حضورنده شمسك طلوعيله برابر طلوع ايتمشدر.

فرعون كفرله اللهه وقتل ايتمك قصديله موسی علیه‌السلامه دشمن اولديغی ايچون آيتده فرعونك عداوتی صراحةً بيان اولوندی.

شو وقعه نه غريب قدرت قاهره ونه عجيب عبرت انكيز قصه‌دركه فرعون موسی علیه‌السلامك نشأتنه مانع اولمق ايچون بنی اسرائيلك خانه‌لرينی بكله‌توب طوغان چوجقلرينی

اولديرديكی بر زمانده موسی علیه‌السلام آنك قوجاغنه آتيليور وآلوب باغرينه باصيور وابوينندن دها زياده برشفقتله حمايه‌سنه چاليشيور وعاقبت كنديسنك فلاكتنه‌ده سبب اوليور.

جناب حقك موسی علیه‌السلامی حين صباوتنده واقع اولان احسانندن بريسی ؛ **والده‌سنه الهامله تابوت ايچنده محافظه بيوروب فرعونك اهلاك ايتمسندن ونهر نيلده غرق اولمسندن خلاص ايتمسيدر.** ايكنجی احسانی ؛ **موسی علیه‌السلامه محبت ويروب فرعون كبی بر دشمنه تسليم ايتمسيدر.** چونكه ؛ فرعون بنی اسرائيلدن طوغان اوغلان چوجقلرينی قتل ايتمكه كمال حرصيله برابر موسی علیه‌السلام كندی قوجاغنه وارديغی حالده موسی علیه‌السلامك يوزينی كورونجه وجهنده اولان لطافت وكوزلرنده اولان ملاحتدن فرعونه عكس ايدن محبت ضروريه سببيله ابقاسنه امر ويرمك وكندی سراينده كندی اليله بسله‌يوب بويوتمك محضا اللهك لطف وعنايتندن باشقه برشی دكلدر. اوچنجی احسانی ؛ **جناب حقك علمی وحفظی آلتنده تربيه اولمسيدر.** چونكه ؛ (ولتصنع علی عينی) ديمك (علی علم منی) يعنی « بنم علمم اوزره تربيه اولمقلغك ايچون بن محبت ويردم و فرعونك سراينه كوندردم » ديمكدر.

ايشته حضرت علينك (اذا جاء القدر بطل الحذر) يعنی « قدر ظهور ايدنجه حذر باطل اولور » بيورديغی كلام منيفينك مآلی بو وقعه‌ده پك رعنا ظاهر وقدر الٰهی‌يه هيچ برشيئك حائل اولامديغی پك زياده باهردر. فرعون موسی علیه‌السلامك ظهورندن نه‌قدر حذر ايتمش ايسه‌ده هيچ تأثيری اولمامشدر.

هرنه‌قدر دكز ارباب تميزدن اولماديغی جهتله امری تلقی ايده‌جك لياقته مالك دكلسه‌ده موسی علیه‌السلامك تابوتی بر كنارينه آتمسنه ارادۀ الٰهيه تعلق ايتديكندن دكزك ساحله آتلمسی واجب اولديغندن دكزه امر صورتنده ابراز اولوندی.

جناب حق ، فرعونك موسی علیه‌السلامه محبتنی ذات الوهيتك محبتی اثری اولديغنه اشارت بيورمشدر. زيرا ؛ محبتنی موسی علیه‌السلامه القا ايتديكنی بيان بيوردی. الله تعالينك محبت ايتديكی كيمسه‌نك هركسك قلبنده محبوب اولاجغنه دلالت ايدر احاديث جليله اولديغی كبی بو آيت دخی دليلدر.

*
* *

واجب تعالی موسی علیه‌السلامه احسانندن اوچنی بیاندنصکره دردنجی احسانی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِذْ تَمْشِي اُخْتُكَ فَتَقُولُ هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلٰى مَنْ يَكْفُلُهُ فَرَجَعْنَاكَ اِلٰى اُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ ﴾ بیوریور.

[شول زمانده محبت القا ایتدك که او زمانده بویوك همشیره‌ك (مریم) فرعونك سرایی جوارلرنده یوریور ، وسنك احوالنی ترصد ایدییوردی . فرعون طرفندن سنك ایچون بر أمزیکجی (سود ننه) آرانیلدیغی وقتده وساطت ودلالت طریقیله همشیره‌ك بو چوجغه کفالت ایدوب « هر اموریله نظارت ایده‌جك وامزیره‌جك بر کیمسه‌یه بن سزه دلالت ایده‌یممی ؟ » دیدی . آنلرده همشیره‌كك سوزینی قبول ایده‌رك والده‌كی ایسته‌دیلر. والده‌ك کلدی سنی أمزیردی ، ممنون اولدیلر واجرت ویردیلر . بناءً علیه ؛ والده‌ك سنی کورمکله کوزلری نورلانسون وقلبی راحت ایتسون ایچون سنی والده‌که رد ایدوب زیر حمایه‌سنه ویرمکله هم سکا همده والده‌که لطف و احسان ایتدك که سنك فراقکله محزون اولمسون . وسن یا موسی ! احوالدن هیچ برحاله محزون اولما .] زیرا ؛ بز سنی حفظ ایدیجی وضرر ویره‌جك هرشیئی سندن دفع ایدیجی یز. بناءً علیه ؛ فرعونك قهر وغضبندن خوف واندیشه ایدوب محزون اولما .

بو آیتده اشارت اولوندیغی وجهله موسی علیه‌السلام فرعونك سراینه داخل اولوب محبت الٰهیه اثری سرای خلقی وبالخاصه فرعون وحرمی (آسیه) کمال محبتلرندن بسله‌یوب بیوتمکه قرار ویردکدنصکره امزیکجی‌یه احتیاج مس ایتمسنه بناءً برچوق امزیکجی خاتون کتیرمشلر ایسه‌ده هیچ بریسندن امه‌دیکی جهتله مضطرب اولدقلری مصر اهالیسنه شایع اولمسی اوزرینه همشیره‌سی (مریم) احوالی ترصد ایتمك اوزره چیقوب وآلدیغی معلوماتی والده‌سنه کتیرمك اوزره فرعونك سرایی جوارنده کزرکن امزیکجی آرایانلره « بن سزه برایی امزیکجی خبر ویره‌یممی ؟ » دینجه سوزینی دیکله‌دیلر خبر ویردیکی خاتونی کتیرمسنی امر ایتدیلر . والده‌سنی آلدی کتیردی . موسی علیه‌السلامده والده‌سنك ممه‌سندن أمدی . سرای خلقی شن وشادمان اولدیلر . بناءً علیه ؛ والده‌سنك ید تربیه‌سنه تسلیم ایتدیلر وبوصورتله جمله‌سنك راحت اولدقلرینی جناب حق بو آیتده بیان بیوریور .

خلاصه ؛ واجب تعالی مراد ایتدیکی شیئك اسبابنی تهیه ایدر فحواسنجه جناب حق حضرت موسانك حیاتنی مراد بیوردیغی و همشیره‌سنی تعقیبنه مأمور ایتدیکی وهمشیره‌سی والده‌سنك سودینی أمزیرمکه دلالت ایدوب وعائله فرعونی اقناع ایتدیکی ووالده‌سنه موسی علیه‌السلامی تسلیم ایتدکلری وبو وسیله ایله والده‌سنك کوزلری راحت ایدوب آه واینندن وآزلجدیکی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی موسی علیه‌السلامه ویرمش اولدیغی نعمتلردن دردنجی‌یی بیاندنصکره بشنجی ، آلتنجی ، یدنجی وسکزنجی نعمتلری بیان ایتمك اوزره ﴿ وَقَتَلْتَ نَفْساً فَنَجَّيْنَاكَ مِنَ الْغَمِّ وَفَتَنَّاكَ فُتُوناً فَلَبِثْتَ سِنِينَ فِي اَهْلِ مَدْيَنَ ثُمَّ جِئْتَ عَلٰى قَدَرٍ يَا مُوسٰى ۞ وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِي ۞ اِذْهَبْ اَنْتَ وَاَخُوكَ بِاٰيَاتِي وَلَا تَنِيَا فِي ذِكْرِي ﴾ بیوریور.

[یاموسی ! سن خطاءً برنفس أولدوردك. بز سنی قتل غصه‌سندن قورتاردق وانواع بلایا ایله مبتلا قیلدق . بعده سن (مدین) اهالیسی ایچنده چوق سنه‌لر اقامت ایتدکدنصکره سن علمدن ومالدن وسنکدن مقدار معین اوزرینه کلدك وبن کندی ذاتمه خلیفه اولمق اوزره رسالتمه سنی اختیار ایتدم . « سن وبرادرك صدق دعوا کزه دلالت ایدن آیتلریمزله کیدك. بزم اوامر ونواهی اوزرینه مشتمل اولان وحیمزی تبلیغده اصلا یورولمایك وقصور ایتمه‌یك» دیدك .]

﴿ اِذْهَبَا اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰى ۞ فَقُولَا لَهُ قَوْلاً لَيِّناً لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ اَوْ يَخْشٰى ﴾

[ایکیکز، برابر کیدك فرعونه . زیرا فرعون ؛ طغیان ایتدی . آنی دعوت ایچون حضورینه واردیغکزده غایت ملایم ویوموشاق سویله‌یك. مأمول که کلامکزی تذکر وتحقیق ایتمکله ایمان ایدر ویاخود خوف وخشیت ایدر .]

یعنی ؛ یاموسی! بزم سکا لطف واحسانمز چوقدر. ازجمله سن کندی قومکدن بر

کیمسه ایله منازعه ایدن قبطی‌یی ـ فرعونك اکمکجیسی‌در ـ برتوقاتله قتل ایتدك . فرعون واتباعی سنك قتلکه قرار ویردکدنصکره بزعظیم الشان سنی اوقتلدن حاصل اولان دنیوی واخروی غموم وهمومدن قورتاردق. چونکه؛ آخرته متعلق اولان جهتنی بز عفوایتدیکمز کبی دنیایه متعلق اولان جهتنی‌ده مصردن (مدین) ه هجرته مساعده ایتمکله فرعونك ظلمندن خلاص ایتدك واثنای هجرتکده وطنکدن واحباب واقربا کدن آیرلمق وکمال خوف واندیشه اوزره یایا اولارق یولده یورومك ویولده آجلقدن حاصل اولان زحمتی دفع ایچون أوتلرله تعیش ایتمك ونفسکی آخره ایجارله قیون کوتمك کبی انواع بلایا ایله‌سنی مبتلا قیلدق و(مدین)ه شعیب علیه السلامك حمایه‌سنه ایصال ایتدك . مصره سکزویا اون قوناق اولان (مدین)ده اون سنه اقامت ایتدك. صکره سن قرق یاشکده علمدن ومالدن مقدار معین اوزره کلدك، یاموسی ! ویاخود سنك حقکده سبقت ایدن قدراوزرینه کلدك وبن‌ده سنی نفسمه اختیار ایتدم وخلیفه قیلدم که وحیمی حامل اولارق قوللریمه تبلیغ واسرارمی محافظه ایتمکله برابرامریمی ونهیمی بیان وطرفمدن نیابتله آنلری ارشاد وطوغری یوله سوق ایده‌سك ، یاموسی ! بالاصاله سن وبالتبع برادرك هرون دعوا کزك صدقنه دلالت ایدن معجزه‌لریمزله وقدرتمزه دلالت ایدن آیتلریمزله کیدك ووحیمزی تبلیغده وطریق حقه دعوتده اصلا یورولمایك وهرنرده اولورسه کز بنم ذکرمی اونوتمایك وامر دعوتده سعی بلیغله سعی ایدك ، یاموسی ! وهرون ایکیکز برابر بزم امریمزله صورت سریعه‌ده کیدك فرعونه . زیرا فرعون ؛ ربسنه تکبر وقوللرینه ظلم وعداوتله آزغین اولدیغندن حقه دعوته محتاج اولدی. بناءً علیه؛ کیدك آکا غایت ملایم ویوموشاق سویله‌یك وحدتی جلب ایتمه‌یك که سوزیکزی دیکله‌سون وسزآنك تذکر ایدوب دلائلکزی تدقیقله ویاخود عذاب الهیدن خوف وخشیتله ایمان ایتمسنی امید ایده‌رك مباشرت ایدك که سعیکزك ثمره‌سی اولسون . چونکه ؛ ایمانی امید ایتمز ایسه کز سعی ایتمزسکز .

ظالم وغداراولانلرك وعظده غلیظ سوز کبروغرورلرینه طوقاندیغندن قبول ایتمه‌ملرینه سبب اولور. اثنای نصیحتده غایت ملایم سوز وطاتلی لسان قبولنك شرطندن اولدیغنه اشارت ایچون بوآیتده جناب حق فرعون کبی برظالم وغداره ملایم سویلملرینی امرایتمشدر.

قاضی وخازنده بیان اولوندیغی وجهله قول لین ایله مراد؛ **منافعنی بیانه ومشورت**

صورتنده عرضه کیفیت ایتمك وفرعونه تعظیمی اشعار ایده‌ن کنیه‌لریله خطاب ایتمکدر . چونکه ؛ بعض روایته نظراً فرعونك (ابوالعباس) و (ابوالولید) و (ابومره) کبی کنیه‌لری اولدیغی جهتله بو کنیه‌لرله خطابی سودیکندن بونلرله خطاب اولونمسنی امر اولمق احتمالی واردر . مع هذا ملایمتله دعوت هرهانکی صورتله اولورسه اولسون صورت قطعیه‌ده لازم اولدیغنه آیت دلالت ایدر. چونکه شدتله دعوت ؛ فرعونك حمیت وحماقتنی تحریك ایده‌جکندن وفرعونك موسی علیه السلامده برحق تربیه‌سی اولدیغندن قاتی سوز فائده کتیرمیوب بلکه ضرر کتیره‌جکندن ملایمتله دعوت ایتملرینی واجب تعالی توصیه ایتمشدر .

بوآیتده ﴿لعل﴾ کلمه‌سندن مستفاد اولان رجا؛ **موسی وهرونه علیهما السلام راجع‌در،** واجب تعالی‌یه راجع دکلدر . زیرا ؛ واجب تعالی رجادن و شکدن منزهدر وَ فرعونك ایمان ایتمیه‌جکنی قطعی صورتده بیلیردی . لکن فرعونك معذرته مجالی اولمسون و « بکا رسول کوندرمدك کوندرسه ایدك ایمان ایدردم» دیمسون ایچون دعوتی امر بیورمشدر. بوکا نظراً **معنای آیت** : [سز فرعونك تذکر و خشیت ایده‌رك ایمان ایده‌جکنی امید ایدر اولدیغکز حالده کیدك ، دعوت ایدك . زیرا ؛ مباشرت ایتدیکی شیئك حصولنی امید ایدن کیمسه اوایشك حصولنه سعی ایدر و امیدسز اولان کیمسه یورولور ،اوایشی بوشلار. بناءً علیه ؛ سز امید ایده‌رك کیدك که دعوتده فتور ایتمیه‌سکز] دیمکدر .

تفسیر خازنده بیان اولونان بر روایته نظراً ﴿ لعل ﴾ کلمه‌سی جناب حقدن قطعیدر. فرعوندن تذکر و خشیت واقع اولدی و ایمانه مباشرت ایتدی ولکن غرق اولورکن حال یأسده ایمان ایتدیکی ایچون قبول اولونمامشدر .

بعض روایتده، فرعون موسی علیه السلامك نصیحتنی دیکله‌یوب قبوله میل ایتدیکنی (هامان) ه سویله‌ینجه (هامان) « معبود ایکن عابد وآمر ایکن مأموری اولاجقسك ؟ » دیمکله فرعونی ایماندن منع ایتمشدر .

خلاصه ؛ عاصیلره نصیحت ایتمك و طوغری یولی کوسترمك لازم اولدیغی کبی حین نصیحتده غایت ملایم وطاتلی سویلمك نصیحتك تأثیرنده مشروط وامر تبلیغده یورولمامق

الزم و فرعونك طغياننده اولانی نصيحته محتاج اولديغی و موسی و هرون عليهما السلامك حقه دعوته مأمور اولدقلری بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى فرعونك دعوت ايدلمسنه دائر ورود ايدن امر الٰهی اوزرينه موسی و هرون عليهما السلامك واقع اولان استرحاملرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ قَالَا رَبَّنَا اِنَّنَا نَخَافُ اَنْ يَفْرُطَ عَلَيْنَا اَوْ اَنْ يَطْغٰى ﴾ بيورييور .

[جناب حق كيدك فرعونی ملايمتله دعوت ايدك ديينجه موسی و هرون عليهما السلام « ای ـــ بزم ربمز ! بزم دعوتمز اوزرينه فرعون بزم اوزريمزه عقوبتنی تعجيل ايدوب دعوتی اتمام ايتديرمه‌مسندن وياخود طغيان ايدوب سنك حقكده لايق اولمادق شيلری سويلمسندن قورقارز » ديديلر .]

﴿ قَالَ لَا تَخَافَا اِنَّنِى مَعَكُمَا اَسْمَعُ وَاَرٰى ﴾

[الله تعالى آنلره « فرعوندن قورقمايك . زيرا ؛ بنم عنايتم سزكله برابردر . بناءً عليه ؛ سزك و آنك سوزلريكزی ايشيدير و احوالكزی كورورم » ديدی .] و كلامنه شونی ده علاوه ايتدی و ديدی كه :

﴿ فَأْتِيَاهُ فَقُولَا اِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ فَاَرْسِلْ مَعَنَا بَنِىٓ اِسْرَآئِيلَ وَلَا تُعَذِّبْهُمْ ﴾

[« بنم معاونتم سزكله برابر اولونجه سز فرعونك مجلسنه كلك و ديك كه (ای ـــ فرعون ! بز سنك ربكك رسوللری يز . بناءً عليه ؛ بزمله برابر بنی اسرائيلی كوندر و اسارتدن قورتار ، آنلره عذاب ايتمه) ديمكله اولاً بنی اسرائيلك خلاصنی تكليف ايدك » .]

﴿ قَدْ جِئْنَاكَ بِاٰيَةٍ مِنْ رَبِّكَ ﴾

[« زيرا ؛ ربك تعالى طرفندن معجزه ايله كلدك شو حالده سوزيمزه اطاعت لازمدر » .]

﴿ وَالسَّلَامُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى ﴾

[« و دنياده و آخرتده سلامت ؛ طوغرو يوله اتباع ايدن كيمسه‌لر اوزرينه‌در » ديمكله طوغرو يوله اتباع ايتمسنی توصيه ايدك .] و ديك كه :

﴿ اِنَّا قَدْ اُوحِىَ اِلَيْنَا اَنَّ الْعَذَابَ عَلٰى مَنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰى ﴾

[« و عذابك ، رسوللری تكذيب ايدن و دعوتلرينه آرقه‌لرينی دونوب اجابت ايتمه‌ين كيمسه‌لر اوزرينه اولاجغی بزه وحی اولوندی » ديمكله فرعونی تهديد ايدك .]

يعنی ؛ بز موسی و هرونه ، فرعونه كيدوب دعوت ايتملرينی امر ايدنجه آنلر مقتضای بشريت فرعوندن قورقولرينه بناءً بزه التجا ايتديلر و ديديلر كه « ای ـــ بزی انواع نعمتلريله تربيه ايدن ربمز ! فرعونك على العجله بزه اذيت و قتل ايتمسيله افراط ايدوب دعوتمزی اتمامه مساعده ايتمه‌مسندن وياخود سنك ذات الوهيتكه لايق اولمادق شيلر اسنادينه آغزينی آچوب و بزه ظلم و عدوانده حدينی تجاوز ايتمسندن قورقارز » ديمكله استرحامده بولنديلر . آنلرك بو التجالرينه قارشی تسليه طريقيله واجب تعالى ديدی كه « قورقمايك . زيرا ؛ سز رسالتكزك وظيفه‌سنی ادا ايدركن بنم علمم و قدرتم سزكله برابردر . حتى سزك و آنك كلامنی ايشيدير و احوالكزی كورور و بيليرم . هر نه زمان سزه طغيان ايتمك مراد ايدرسه بز آنی منع ايدر سزی ضرردن محافظه ايدرز . بناءً عليه سز آنك حضورينه وارك ، آنك عظمتندن و مهابتندن اصلا پروا ايتمه‌يك . كمال شجاعت و صلابتله ديك كه (بز سنك ربك طرفندن رسوللرز . سنك حالنی اصلاح و منفعت و مضرتكی بيان و سنی دين حقه دعوت ايچون كلدك . شو حالده سوزيمزی ديكله ، يعقوب عليه السلامك اولادلرينی بزمله كوندر . برطاقم ظلم و غدرله آنلره عذاب ايتمه . چونكه ؛ سنك اداسی مشكل تكاليفكدن و اولادلرينی قتل و اهلاك ايتمه‌كدن بيزار و دلكير اولدقلرندن اولا آنلری يد اسارتندن قورتار . زيرا ؛ بز محقق ربك تعالى طرفندن معجزه ايله كلدك . او معجزه بزم دعوامزك صدقنه دلالت ايتديكی كبی سنی انواع نعمتلری ايله تربيه ايدن ربك تعالينك قدرت قاهره‌سنه‌ده دلالت ايدر . اكر لايقيله دوشونورسه‌ك كبر و عنادی تركله ايمان ايدرسك ، اراده‌ك و اختيارك كندی يدكده‌در . زيرا ؛ دنياده و آخرتده سلامت و محن و مشقتدن امين اولمق هدايته و طوغری يوله تبعيت ايدوب هوا و هوسه تبعيتی ترك ايدنلره وارد

ونازلدر . اللهدن توفيق؛ آنجق آنلر ایچوندر. ای فرعون ! ای بیل و دوشون که عذاب اخرتك آیاتی وانبیای عظامی تکذیب ایدوب یوز چویرن کیمسه‌لر اوزرینه نازل اولاجغی و آنلرك اطرافنی احاطه ایده‌جکی محقق بزه وحی اولوندی . شو حالده سن تردد ایتمه ، بزه ایمان ایت ای فرعون !) دییه‌رك کمال جرأت و شجاعتله فرعونی دعوته باشلایك و فرعونك شوکتندن و مهابتندن اصلا پروا ایتمه‌یك» دیمکله جناب حق حضرت موسی و برادری هرونه امر ویردی .

فخر رازینك بیانه نظراً واجب تعالی‌نك امرندن صوکرا موسی و هرون علیهما السلامك تکرار استرحاماتده بولونملری و فرعوندن خوف ایتدکلرینی بیان ایتملری، امر الٓهینك فوری اولمامسنه دالدر . اکر فوری اولسه درحال امتثال ایدرلر ، امر اوزرینه سوز سویله‌یه‌مزلردی .

افراط ایله مراد؛ **فرعونی ، اتباعنك و وکلاسنك تحقیره ایتمکسزین موسی و هرونه علیهما السلامه عذاب ایتمکه سوق ایتملریدر**. رسوللرك دعوتی دیکله‌یوب حقیقتی آکلامقسزین عذاب واذیت ایتمکه سوق ایده‌جك کیملردر ؟ یا شیطان ویاخود کبر وغروری وریاسته محبتی اولانلر ویاخود قبطیدن وکلاسیدر .

واجب تعالی‌نك ابتدا لینتله دعوت ایتملرینی امر ایتمسنه بو آیتده‌کی غلظت منافی دکلدر. زیرا ؛ اولاً ملایمتله دعوتی قبول ایتمه‌یوب تمرد ایدنجه ثانیاً غلظت ایتمك عادت اولدیغندن فرعون ملایمتله نصیحتی دیکله‌مه‌ینجه غلظت ایتدیلر .

بو آیتده **درت جهتله غلظت واردر** : برنجیسی ؛ **رسالت دعوامنده بولونمق فرعونی اطاعته دعوت ایتمکدر** . زیرا جمله رعایانك کندینه مطیع اولان پادشاهی اطاعته دعوت ؛ البته او پادشاه اوزرینه اك آغیر بر تکلیفدر . ایکنجیسی ؛ **بنی اسرائیلی بر ظلمندن خلاص ایتمسنی تکلیف ، ملکنده نقصانی تکلیفدر** . چونکه ؛ فرعونك سلطنتی هر حالده بنی اسرائیلك بقاسنه محتاج ایدی . زیرا ؛ بوتون امور شاقه‌یی آنلره کوردوروردی . اوچنجیسی ؛ **فرعونه «بنی اسرائیله عذاب ایتمه» دیمملریدر** . چونکه ؛ «سن آنلره عذاب

ایتمه» دیمك «سن ظالمسك ؛ ظلمی ترك ایت» دیمکدر. دردنجیسی ؛ **«بز سکا دلیل ایله کلدك»** دیمك **«سنك دعواکه دلیلك یوقه»** دیمکدر. بونلرك هر جمله‌سی فرعونی تکدیر اولدیغندن غلظت معناسنی مشعردر .

اهل ایمانك هدایت اولان طریق حقه اتباع ایتدکلرندن هر حالده سلامتده اولاجقلرینه بو آیت دلالت ایتدیکی کبی کافرلرك ظلمندن مؤمنلری تخلیص ایتمك کافرلری ایمانه دعوتدن اهم ومقدم اولدیغنه دخی دلالت ایدر. زیرا موسی و هرون علیهما السلامك ایلك تکلیفلری ؛ بنی اسرائیلك خلاصلری اولدی . اکر ظالم یدندن مؤمن مظلومی تخلیص ایتمك مقدم اولماسه ایدی ابتداءً بونی تکلیف ایتمزلردی .

بو آیتده آیت‌له مراد ؛ **جنس معجزه** اولوب قلیله وکثیره شامل اولدیغندن آیتك ایکی اولمسنه منافی دکلدر . چونکه ؛ «بز آیتله کلدك» دیمك «مطلقا معجزه ایله کلدك» دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی، موسی و هرون علیهما السلام «بز سنك ربك طرفندن رسوللرز» دیینجه فرعونك کلامنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ فَمَنْ رَبُّكُمَا يَا مُوسٰى ﴾ بیوریور .

[فرعون ، موسی و هرون علیهما السلامه «سز رسول اولونجه ربکز کیمدر ؟ یا موسی !» دیدی .]

﴿ قَالَ رَبُّنَا الَّذ۪ٓي اَعْطٰى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدٰى ﴾

[فرعونك شو سؤالنه جوابده موسی علیه السلام «بزم ربمز شول ذات قادردر که او ذات هر شیئك صورتنی وشکلنی وممکن اولان کمالنه موافق اعضالرینی ویردی . صکره ویرمش اولدیغی صفت وشکل واعضالرینی نصل استعمال ایدوب ونه یولده راحت ایده‌جکنك یوللرینی کوستردی» دیمکله فرعونه غایت مختصر وجمیع موجوداتك احوالنی ایضاح ایده‌رك جواب ویردی وجوابنده هر کسه هر شیئی ویرنك الله تعالی اولدیغنی فرعونه تفهیم ایتدی .]

﴿ قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْاُولٰى ﴾

[فرعون موسی علیه‌السلامك جوابی اوزرینه « حال وشان سنك دیدیكك كبی اولونجه یاموسی! بوندن اول كچن امتلرك حاللری نه‌در ، سعادتمیدر ویاخودشقاوتمیدر؟ » دیدی .]

﴿ قَالَ عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي فِي كِتَابٍ لَا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنْسَى ﴾

[موسی علیه‌السلام فرعونك سؤالنه جوابده « قرون اولانك حالی ربمك عندنده لوح محفوظده ثابتدر . زیرا ؛ ربم هیچ برنده خطا ایتمز، لایقیله بیلیر وهیچ برفردینی اونوتماز . بناءً علیه ؛ هرجمله‌سنك حالی عندالٓهیده معلومدر » دیمكله غائبه علمی اولمادیغنی بیان ایتدی .]

یعنی ؛ موسی علیه‌السلامك دعوتی اوزرینه فرعون استهزا طریقیله « سزك ربكز كیمدر ؟ یا موسی ! » دیدی و « بنی اسرائیلك بنم الیمدن قورتولمسنی امر ایدن وسزی رسول كوندرن نصل ذاتدر ؟ بن سزك ایچون بندن باشقه رب اولدیغنی بیلمیورم » دیمكله مقابله‌ده بولونمسی اوزرینه موسی علیه‌السلام « بزم ربمز شول ذات شریفدركه هرشیئك صورتنی وشكلنی وكماله دلالت ایدن قیافتنی ویردی وهرصلاحنی كندیسیله برابر خلق ایتدی كه اوشی نه ایله حیاتنی امرار ایده‌جكسه آنك اسبابنی یدینه تسلیم ایتدكدن صكره او آلات وادواتی ما خلق لهنده استعماله هدایتده قیلدی و یولنی كوستردی وراحت ایده‌جك جهتلرینی الهام طریقیله تعریف ایتدی » دیمكله فرعونی الزام واسكات ایتدی . فرعون « مادام كه هرشی ربك تعالی‌نك النده‌اولونجه بوندن اول هلاك اولوب كیدن امم ماضیه‌نك حاللری نه‌اولدی؟ سنك امثالكه اتباعله هدایتده‌میدرلر؟ یوقسه هواوهوسلرینه اتباعله ضلالتده‌میدرلر؟ » دیدی. فرعونك بوسؤالنه قارشی موسی علیه‌السلام «امم ماضیه‌نك حاللری بنم ربم عندنده لوح محفوظده موجوددر ، بن آنی بیلمیورم . زیرا ؛ بن‌ده سنك كبی برعبد عاجزم . اللهك بكا خبر ویردیكنی سكا خبر ویریرم، اللهك خبر ویرمدیكنی بیلمم كه خبر ویره‌یم . زیرا ؛ ربم هیچ بر شیده خطا ایتمدیكی كبی آنلرك حاللرینی‌ده اونوتماز » دیدی . هرنه‌قدر فرعون ایكیسنه خطاب ایتمش ایسه‌ده حضرت موسی اصل اولوب هرون وزیری اولدیغی ایچون خطابنی موسایه تخصیص ایتمشدر . یاخود هرون

علیه‌السلامك لساننده اولان فصاحتدن الزام ایده‌میه‌جكنی بیله‌رك موسی علیه‌السلامك لساننده اولان ركاكتدن بالاستفاده الزام ایدرم امیدینه بناءً موسانی خطابنده تخصیص ایتدیكی قاضینك جملهٔ بیاناتندندر .

بو آیت جلیله ؛ فخررازینك بیانی وجهله باطل اعتقاد صاحبنك كلامنی دیكله‌مك لازم اولدیغنه دلالت ایدر . زیرا ؛ موسی علیه‌السلام فرعون كبی بر مبطلك سؤالنی دیكله‌دی ودلائل قطعیه ایله جواب ویردی . فرعون؛ صانعی منكر اولان دهریلردنمیدر، یاخود علت موجبه‌یه قائل اولان فلاسفه‌دنمیدر ، یاخود صانعك وجودینی بیلیر ولكن عناداً و استكباراً انكار ایدنلردنمیدر ، یاخود حلولیه طائفه‌سندنمیدر ؟ اختلاف وارسه‌ده اكثر آیاتك دلالتی صانعك وجودینی بیلوب تعنداً انكار ایدنلردن اولمسیدر . موسی علیه‌السلامك جوابی؛ كمال بلاغت وفصاحت اوزره مشتمل اولدیغی كبی اختصارله برابر جمیع موجوداتك اسرارینی واحوالنی و مراتبنی وهربرینك بر موجده محتاج اولدیغنی اجمالاً بیانده كافیدر . چونكه ؛ هرشیئك بدایهٔ خلقتنه اشارت بیوردیغی كبی نهایةً اوخلقتلرینی استعماللرینه جناب حقك هدایتده قیلدیغنی دخی بیان بیوردی كه انكاری غیر قابلدر . زیرا ؛ آرینك یاپمش اولدیغی اولری وسینكلرك منافعلرینی تحریسنی كورن بوهدایتی انكاره البته جرأت ایده‌مز. مع‌هذا واجب تعالی هرحیوانك مأكولات ومشروباتی طرز معیشتنه موافق اولارق خلق ایتدیكی كبی آنلرله انتفاعك اصولنی هپسنه بیلدیرمكله هدایتده قیلدی كه هنوز دنیایه كلمش اولان برصبینك آغزیله والده‌سنك ممه‌سنی آرادیغی هركسجه میدانده برحقیقتدر. بوایسه آنجق هدایت الٓهیه ایله‌در، یوقسه والده وپدرینك تربیه‌سیله دكلدر .

موسی علیه‌السلام، واجب تعالی‌نك قوت وقدرتنی بیان ایدنجه فرعون قرون اولانك حالندن سؤال ایله آنلری تقلید ایتدیكنه اشارت ایتدی وبوسؤالدن مقصدی؛ « یا موسی ! اكر سنك دیدیكك كبی سنك ربكده قوت اولسه امم ماضیه بوندن غفلت ایتمزلردی » دیمك ایسته‌مشدر ». یاخود موسی علیه‌السلامك دلائلنك قوت ومتانتنی كورونجه دها زیاده دلائل ذكریله خلقك ذهننه یرلشدیره‌جكنی فهم ایتمسی اوزرینه ناسك ذهننی تغلیط ایتمك ایچون بحثی قرون ماضیه حكایه‌سنه قلب ایتمك ایسته‌مشدر . فقط موسی علیه‌السلام

بوسؤالك رسالته تعلقی اولمایوب قرون اولینك حالنی بیلمك الله تعالی یه مخصوص اولدیغی بیان ایله صددك خارجی اولدیغی فرعونه تفهیم ایله تذییل ایتمشدر .

*
* *

واجب تعالی، موسی علیه السلام فرعونك سؤالنه جوابدنصکره دلیلی تقوبه یه عودت ایتدیکنی علی طریق الحکایه بیان ایتمك اوزره ﴿ اَلَّذِی جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ مَهْداً وَسَلَكَ لَكُمْ فِیهَا سُبُلاً وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَاَخْرَجْنَا بِهِ اَزْوَاجاً مِنْ نَبَاتٍ شَتّٰى ﴾ بیوریور .

[بزم ربمز شول ذات اجل واعلادر که سزك ایچون یر یوزینی قرارگاه قیلدی . بناءً علیه ؛ بر اوزرنده استراحت ایدیورسکز وسزك ایچون یر یوزنده طریقلر ویوللر آچدی که سز ایسته دیککز زمان یوللره سلوك ایدر مقصدکزه واصل اولورسکز واویوللرله یاز آیلرنده طاغلره چیقار وقیش وقتنده ساحللره اینمکله سهولت اوزره امرار اوقات ایدرسکز والله تعالی سمادن یاغمور صولرینی انزال ایتدی واو صولر سببیله بز عظیم الشان ارضدن لایعد ولایحصی متفرق اوتلر بیتیردك وانواع عدیده ده چیچکلر میدانه کتیردك که آنلرك رنکلری مختلف ولذتلری وشکللری باشقه باشقه در.] زیرا ؛ بعضیلری انسانك وبعضیلری ده حیوانات سائره نك منافعنه الویریشلیدر .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله انسانك اکثر رزقی حیواناتك سعیله حصوله کلدیکندن حیواناتك رزقی دخی انسانلرك رزقی جمله سندن اولدیغی حالده حیوانلرك رزقی انسانلرك رزقنك غیریدر . زیرا؛ آنلرك رزقی انسانك رزقنه مخالفدر . بناءً علیه ؛ انسانله حیوانات سائره نك رزقی بیننده اشتراك یوقدر .

اوتلرك بر طوپراقدن مختلف صورت وهیئتده وطعم ولذتده ظهور ایتمسی فاعل مختارك وجودینه وقدرت کامله سنه دلالت ایدر . زیرا ؛ طبیعیونك دیدکاری کبی طبیعت اثری اولسه لون واحد، شکل واحد وطعم واحد اوزره اولمق لازمکلیردی . چونکه؛ طبیعتك اقتضاسی دکیشمز، اقتضای طبیعت نه ایسه اومنوال اوزره اولمق ایجاب ایدردی.

شوحالده مختلف صورتده ظهور ایتمسی فاعل مختارك ایجادی واختیاری ایله اولدیغنه دلیل کافیدر .

خازن و مدارکك بیانلری وجهله بوآیت ﴿ فاخرجنا ﴾ جمله سنه وارنجه یه قدر حضرت موسانك کلامی وفرعونه ایکنجی بر جوابی اولدیغی کبی دنیا یوزنده یوللرك انسانلر حقنده پك بیوك نعمت اولدیغی دخی بیان ایتمشدر. شوحالده بونعمتك شکرینی ادا ؛ اویوللرده انسانلره وحیوانلره اذا ویره جك ومرور وعبوره مانع اولاجق عارضه لری قالدیرمق وراحتله کیدوب کلمکه الویرر صورتده تعمیر ایتمکله وانسانلره سهولت کوسترمکله اولاجغندن یوللرك اعماری انسانلر ایچون بر وظیفهٔ مهمه اولدیغی بیان اولونمشدر .

اوتلرك وآغاجلرك بعضیسی بعضیسیله ازدواج وزوج وزوجه کبی بربرینه مقارنه اولدیغندن ازواج دنیلمشدر . مثلا خرما آغاجنك ارککی دیشیسیله وکذلك انجیر آغاجنك ارککنك تخومندن آشیلانمانجه میوه ویرمدیکی اربابنه معلومدر . شوحالده نباتاتده دخی ازدواج مشاهده اولوندیغی منکر دکلدر . اوتلرك وآغاجلرك هربرندن مقصد، منفعت وغرض باشقه باشقه اولدیغندن نباتاتی؛ **متفرقه** یعنی **طاغنیق** معناسنه اولان شتی ایله توصیف بیورمشدر .

*
* *

واجب تعالی یاغمور صولریله خلق ایتدیکنی بیان ایتدکدنصکره نباتاتدن مقصدی بیان ایتمك اوزره ﴿ كُلُوا وَارْعَوْا اَنْعَامَكُمْ اِنَّ فِی ذٰلِكَ لَاٰیَاتٍ لِاُولِی النُّهٰى ۞ مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِیهَا نُعِیدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً اُخْرٰى ﴾ بیوریور .

[ییك اوتلردن وکودك حیوانلریکزی. ایشته شو بیان اولونان وجه اوزره یریوزینی سزه قرارگاه قیلمق و یوللر آچمق ورحمتلرله اوتلر بیتیرمکده عقل صاحبلری ایچون قدرت الٰهیه مزه علامتلر واردر . سزك جسدلریکزی طوپراقدن خلق ایتدیکمز کبی اجلکزك ختامنده تکرار طوپراغه اعاده ایدرز و یوم قیامتده مرهٔ اخری دن حساب ایچون سزی تکرار چیقاریرز .]

یعنی ؛ بز عظیم الشان سزه « نباتاتك میوه وحبوباتندن سزه لایق اولانی ییك وحیواناتکزی رعی ایدك » دیه‌رك اذن ویریجی ومباح قیلیجی اولدیغمز حالده انواع نباتاتی اخراج ایتمکله سزك محتاج اولدیغکز زمان اکل وحیوانلریکزه علف ایتمکزه مساعده ایتدك . چونکه ؛ حیوانلریکزك أتندن ویوکندن واوزرینه بینوب سیروسفر ایتمکزدن انتفاع واستراحت ایتدیککز ایچون آنلرك معیشتلری سزك اوزریکزه لازم اولدیغی جهتله سهولت اولمق اوزره آنلری رعی ایتمکزه مأذون قیلدق که شـو نعمتلریمزه شکر ایده‌سکز . زیرا ؛ بونلرك جمله‌سنده عقل واذعان صاحبلری ایچون صانعك قدرتنه واضح دلیللر واردرکه ارباب بصیرت آنلرك هر برندن عبرت آلیر . متفرق اوتلری منفعتلریکز ایچون خلق ایتدیکمزی کورونجه علی طریق الجزم بیلیرسکزکه سزی ابتداءً پدریکز آدم علیه السلام اعتباریله طوپراقدن خلق ایتدك وحیات دنیا کزی افنا ایتدکدنصکره سزی تکرار طوپراغه اعاده وتارهٔ اخری‌ده حساب وجزا ایچون یوم قیامتده تکرار قبرکزدن اخراج ایدرز .

انسانك طوپراقدن خلق اولوندیغی بیان ایله فرعونی تواضعه دعوت والوهیتله آنك بیننده مناسبت اولمادیغنه تنبیه ایله کبر وغروردن فراغت ایتمسی کندیسنه توصیه اولونمقله کبرك اثر حماقت اولدیغی بیان اولونمشدر. انسانك طوپراقدن خلق اولونمسی، آدم علیه السلام اعتباریله‌در، یاخود تفسیر مدارکده بیان اولوندیغی وجهله انسان نطفه‌دن ، نطفه‌ده غدادن وغداده طوپراقدن تحصل ایلدیکی ایچون انسان طوپراقدندر دنیلمشدر .

ابوالسـعود افندینك بیانی وجهله بو آیتده وبوندن اولکی آیتده فرعونی انصافه وحقی قبوله دعوت ایده‌جك وفرعونك ذلتنی کندینه بیلدیره‌جك عظیم نعمتلردن بحث اولوندیغی کبی فرعونك حماقتنه دخی اشارت اولونمشدر. چونکه اراده‌سنی هدایته صرف ایتمدیکی ایچون اهتدا ایده‌مه‌مشدر .

جناب حق بو آیتده ارضك منافع عدیده‌سنی بیان بیوردی که انسانلره دوشك اولمق وارض اوزرنده یوللر آچمق وانواع نبـاتاتی ایجاد ایتمك وانسـانلره وحیوانلرینه علف ورزق قیلمق وابتداءً انسانلرك ارضدن خلق اولونملری ووفاتلرنده ارضه رجوعله محل اسـتراحتلری اولمسی ارضك منافعندندر . حتی منافع کثیره‌سی اولدیغندن رسـول الله ﴿ بروا بالارض فانها بکم برة ﴾ بیورمشدر . یعنی ؛ « طوپراغه ایلك ایدك . طوپراق

سزه ایلك ایدیجی » معناسـنه‌درکه « أکوب دیکمك ، ییوب ایچمك صورتیله ارضك منافعندن انتفاع ایدك » دیمکدر .

* * *

واجب تعـالی فرعونه حضرت موسایی کوندردیکنی بیـاندنصکره فرعونك عناد واسـتکبار ایدوب کورمش اولدیغی آیتلرك کلیسنی تکذیبه جرأت ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ اَرَيْنَاهُ اٰيَاتِنَا كُلَّهَا فَكَذَّبَ وَاَبٰى * قَالَ اَجِئْتَنَا لِتُخْرِجَنَا مِنْ اَرْضِنَا بِسِحْرِكَ يَا مُوسٰى * فَلَنَاْتِيَنَّكَ بِسِحْرٍ مِثْلِهِ فَاجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَا نُخْلِفُهُ نَحْنُ وَلَا اَنْتَ مَكَانًا سُوًى ﴾ بیوریور .

[الله حقی ایچون بز فرعونه آیتلریمزك کلیسـنی کوسـتردك . فرعون آیتلریمزی تکذیب وایمان ایتمکدن اعراض ایتدی ودیدی که « یا موسی ! سحرك سببیله من بزی طوپراغمزدن چیقارمق ایچونمی کلدك ؟ اکر بونك ایچون کلدکسه البته سنك سحرینك مثلنی بزده کتیریرز . شوحالده بزم وسنك بیننده بر وقت تعیین ایت که او وقتده بز وسن مخالفت ایتمیه‌لم . دوز وهرکسك کوره‌جکی بر مکانده امتحان اولالم که هرکس کورسون کیمسه‌نك شبهه‌سی قالمـاسون .] فرعون بو سوزلریله حضرت موسـادن معاهده طلبنده بولوندی .

یعنی ؛ بز موسی وبرادری هرونی رسول اوله‌رق فرعونه کوندردك . آنلر فرعونی حقه دعوت ایتدیلر وذات الوهیتمه قسم ایدرم که رسوللر واسطه‌سیله بز فرعونه وقومنه رسوللریمزك صدقنه دلالت ایدن عصی وید بیضا وبونلرك مشتمل اولدیغی علامات سائره کبی آیتلریمزی ومعجزه‌لریمزی محقق کوسـتردك . فقط فرعون کمال کبر وغروردن آیتلریمزك کلیسـنی تکذیب ایله حقی قبول ایدوب ایمان ایتمکدن امتنـاع و بلکه آیتلره «سحردر» دیمکه قدر جرأت ایتدی وتکذیبك کیفیتنی بیان وخلقك تغلیطله وجدانلرینی جلب ایتمك اوزره دیدی که « یاموسی ! دیار غربتده شیاطین امتدن تعلم ایتدیکك سحرکله بزی اوزون مدتدر مالك اولدیغمز مصر اراضیسـندن چیقارمق وکندك مالك اولمقمی

ایسترسك ؟ وبزه بونك ایچونمی کلدك ؟ بزم قوت وقدرتمزی کورمیورمیسك ؟ بزم بوقدر شوکتمزله مالك اولدیغمز مملکتمزدن چیقارمغه نصل جرأت ایدرسك ؟ مادامکه سحرله بزه غلبه ایتمك ایسته‌یورسك . البته بزده سنك سحرینك مثلنی کتیرر ، سکا غلبه ایدرز . بز مثلنی کتیره‌جك اولونجه سن بزمله کندی بیننکده بر وقت تعیین ایت که بز وسن اصلا خلف ایتمیه‌لم . او وقتده بر دوز و اعوجاجسز وبینمزده مساوات اوزره برمکانده بولونالم وهرکس هنرینی اومکانده اجرا ایتسون که حقلی وحقسز بللی اولسون » دیمکله موسی علیه‌السلامی مقاوله‌یه دعوت ایتدی .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله فرعون حضرت موسانك جلادتی کورونجه قومنه قارشی کندینك ذلتنی بیلدیرمه‌مك ایچون موسی علیه‌السلامك دعوتی خفی اولمایوب بلکه مقصدی اهالی‌یی مملکتلرندن چیقارمق و کتیردیکی معجزه‌نك سحردن عبارت اولدیغی بیانله قومنك غیرت جاهلیه‌لرینی تحریکه چالیشمق وموسی علیه‌السلامك دعواسی محال اولدیغی بیانله مدافعه ایچون قومنه جسارت ویرمك ایسته‌مشدر .

﴿مکاناً سوی﴾ « دوز برمحلده بولونالم که طرفینك هنرینی هرکس کورسون، کیمسه‌نك شبهه‌سی قالماسون واو مکان ، مسافه‌ده سزه وبزه مساوی اولمقله هرایکی طرف او مکانه راضی اولالم که مکان خصوصنده آرامزده نزاع اولماسون » دیمکدر .

بو آیتده بیضاوینك بیانی وجهله فرعونك ، موسی علیه‌السلامدن قورقدیغنه ومحق اولدیغی بیلدیکنه دلیل واردر . زیرا « سن بزی ملکمزدن چیقارمق ایچونمی کلدك؟ » دیمك؛ ملکندن قورقدیغنه دلالت ایدر . زیرا؛ فرعونك زعمی کبی اکر بر ساحر اولسه ملکندن اخراج ایده‌مز . زمانك ومکانك تعیینی موسی علیه‌السلامه حواله ایتمسی ده شاشقینلغنه دلالت ایدر. چونکه ؛ کندی سلطنت وشوکت صاحبی ورئیس حکومت برپادشاه اولدیغی حالده حقیر کوردیکی برخصمنه مخاصمه‌نك زمانی ومکانی تعیینی حواله ایتمك شاشقینلق اثریدر.

*
* *

واجب تعالی فرعونك موسی علیه‌السلامه اجتماع زمانی تعیین ایتمسنی حواله ایتدیکنی بیاندنصکره موسی علیه‌السلامك زمانی تعیین ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمُ الزِّينَةِ وَاَنْ يُحْشَرَ النَّاسُ ضُحًى ﴾ بیوریور .

[فرعون موسی علیه‌السلامه « اجتماع زمانی تعیین ایت » دینجه موسی علیه‌السلام « سزك وعد اولوندیغکز زمانکز زینتکزك کونی اولان بایرام کونکزدر واو کونده قوشلق وقتی ناسك جمع اولوندیغی زماندر » دیمکله اجتماعك زمانی تعیین ایتدی .]

﴿ فَتَوَلّٰى فِرْعَوْنُ فَجَمَعَ كَيْدَهُ ثُمَّ اَتٰى ﴾

[اجتماعك زمانی تعیین اولونوب قرارویریلنجه فرعون موسی علیه‌السلامدن آیرلدی. سحره متعلق حیله‌لرینی وساحرلری وآلتلرینی جمع ایتدی ، صکره تعیین اولونان محله کلدی .]

﴿ قَالَ لَهُمْ مُوسٰى وَيْلَكُمْ لَا تَفْتَرُوا عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا ﴾

[موسی علیه‌السلام ساحرلره خطاب ایده‌رك « هلاك سزه‌در. اللهه یالان اولارق افترا ایتمه‌یك ومعجزه‌لرینه سحر دیه‌رك معارضه‌یه قالقیشمایك » دیدی .]

﴿ فَيُسْحِتَكُمْ بِعَذَابٍ ﴾

[« اکر افترا ایدرسه‌کز الله تعالی ، هیچ بریکز قالمقسزین سزی اهلاك ایدر. شو حالده افترا ایتمه‌یك که اهلاك ایتمسون » دیمکله نصیحت ایتدی .] وسوزینه شونی‌ده علاوه ایده‌رك دیدی که :

﴿ وَقَدْ خَابَ مَنِ افْتَرٰى ﴾

[« حالبوکه افترا ایدن کیمسه خائب وخاسر اولدی».] یعنی افترا ایدن ضرر کوردی .

﴿ فَتَنَازَعُوا اَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ وَاَسَرُّوا النَّجْوٰى ﴾

[موسی علیه‌السلامك بو سوزی اوزرینه ساحرلر بینلرنده کندی ایشلرنده منازعه ومشاوره ایتدیلر وفیصلتیلرنده کیزله‌دیلر و کندی آره‌لرنده موسی علیه‌السلامك سوزی ساحر سوزی اولمادیغنه قرار ویردیلر .]

یعنی ؛ فرعون موسی علیه‌السلامه « اجتماع زمانی تعیین ایت » دینجه موسی علیه‌السلام « سزك زمانکز ، زینتکزی اظهار ایچون اجتماع ایتدیککز بایرام کونکزدر. زیرا ؛

بایرام کونی اعلی وادنی اجتماع ایدر ومعارضه‌یی هر کس کورور واو کونده قوشلق وقتی ناس جمع اولونور » دیدی . موسی علیه‌السلامك بو منوال اوزره زمانی تعیین ایتمسی اوزرینه فرعون ، موسی علیه‌السلامدن مفارقت ایتدی . مملکتلرینه خصوصی آدملر کوندردی ومشهور ساحرلری جمع ایتدی . بعده تعیین اولونان زمانده مکان معینه وکلاسی ، وزراسی ، اتباع واعوانی وجمع ایتمش اولدیغی ساحرلرله برابر کلدی . اهالی باجمعهم حاضر اولدقدنصکره موسی علیه‌السلام شفقت نبوت ایجابی نصیحت طریقیله ساحرلره خطاباً « ای ساحرلر ! هلاك عظیم سزك ایچوندر . زیرا ؛ فرعون کبی برطاغینك امرینه امتثالاً حقه معارضه ایچون کلدیکز . یالان اولارق الله‌ه افترا ایتمه‌یك . اکر افترا ایدرسه‌کز الله تعالی سزی عذاب عظیمله اهلاك ایدر . حالبوکه جمیع عقلا عندنده ثابت ومحققدرکه افتراء علی‌الله ایدن کیمسه خائب وخاسروهلاك ابدیه ایله هلاك اولور » دیدی . موسی علیه‌السلامك بوکلامی مجرد نصیحت وحسبةً لله سویلنمش بر سوز اولدیغی ایچون ساحرلرك قلبلرنده برتأثیر حاصل ایتدیکندن بوکلامك طوغری بر سوز اولدیغنی بیلدیلر . بناءً علیه ؛ ساحرلر استشاره‌یه باشلادیلر وایشلرینی بینلرنده مشاوره ایتدیلرو کیزلی سوزلرینی‌ده فرعون ووکلاسندن صاقلادیلروبوکلامك برساحردن صدور ایتمه‌یوب مؤید من عندالله اولان بر کیمسه‌دن صدور ایتدیکنی ادراك ایتدکلری ایچون ایمانه میل ایتمشلرسه‌ده فرعونك سطوتندن قورقدیلر. ایشی معارضه عقبینه براقدیلرکه اکر موسی علیه‌السلام غلبه ایدرسه ایمان ایده‌جکلرینی بینلرنده قرارلاشدیردیلر .

موسی علیه‌السلام اجتماعك زمانی بیانله مکانی بیاندن اکتفا ایتمشدر . زیرا زینتك زمانی بیان ؛ مکانی بیانی مستلزمدر . چونکه ؛ اکثریا بایرام کونلرنده اجتماع وشنلك موقعلری معین اولدیغندن مکانی تعیینه حاجت کورمه‌مشدر .

فخر رازینك بیانی وجهله یوم زینتله مراد ؛ **بایرام کونیدر** ، یاخود **یوم نوروزدر** ، یاخود **یوم عاشورادر** . هرهانکی کون اولورسه اولسون مصر اهالیسنك کمال زینتلرینی کیه‌رك اجتماع ایتدکلری برکون اولوب زنکین وفقرا اوکونده اجتماع ایده‌جکلری ایچون حضرت موسی او کونی واو کونده اجتماعك غایت نشئه‌لی اولان قوشلق وقتنی تعیین ایتمشدرکه زنکین وفقرا ، یرلی ویابانجی هپ بولونسونلر ویقیندن حادثه‌یی وغلبه کیمك

یدنده اولدیغنی کورسونلر واطرافه خبرلر طاغیلسون ، فرعونك حادثه‌یی صاقلامغه مجالی بولونماسون وحقیقت نفس مصرده تظاهر ایتدیکی کبی اطراف مملکتده‌دخی شایع اولسون وهیچ کیمسه‌نك شبهه‌سی قالماسون .

*
* *

واجب تعالی ساحرلرك مشاوره‌لرندنصکره فرعون وجماعتنك ، ساحرلری تشجیع ایلمك وجسارت ویرمك ایچون ایراد ایتدکلری نطقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالُوا اِنْ هٰذَانِ لَسَاحِرَانِ يُرِيدَانِ اَنْ يُخْرِجَاكُمْ مِنْ اَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا ﴾ بیوریور .

[یوم اجتماعده ساحرلر وسائرخلق طوپلانوب میدان معارضه‌یه کیریشیله‌جکی زمان فرعون واشراف مملکت نطقلر ایراد ایتدیلر ودیدیلرکه « ای ناس ! شو سزك کوردیککز ایکی شخص محقق ساحرلردر ، سحرلریله سزی طوپراغکزدن چیقارمق ایسترلر » .]

﴿ وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُثْلٰى ﴾

[« وسزك عندکزده جمیع مذاهبدن افضل اولان مذهبکزی کیدرمك وکندی مذهبلرینی یرینه اقامه ایتمك مراد ایدرلر » دیمکله خلقك عصبیتنی جلبه چالیشدیلر .]

﴿ فَاَجْمِعُوا كَيْدَكُمْ ثُمَّ ائْتُوا صَفًّا ﴾

[«موسی وبرادرینك مقصدلری بو اولونجه سزحیله‌کزی وسحرکزی جمع ایدك ، صکره طوپلو اولارق صف‌بسته حالنده کلك » .]

﴿ وَقَدْ اَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنِ اسْتَعْلٰى ﴾

[« وبو کون عالی اولان کیمسه محقق فوز ونجات بولور . زیرا ؛ دشمندن قورتولور ومملکته صاحب اولور » دیدیلر .]

یعنی ؛ فرعون ووزراسی سحره‌یه خطاباً « موسی وهرون ایکی ساحرلردر ، کندیلرینك ایجاد ایتدکلری سحرلرله خلقك کوزینی بویایوب آلداتمق ایسترلر وسحرلرینك ، دیلری

طرفندن معجزه و كنديلرينك رسول اولدقلرينی ادعا ايديورلر . بوندن مقصدلری ؛ سحرلری سببيله سزی آباء واجدادكزدن موروث اولان ارض مصردن چيقارمق وسزی مألوف اولديغكز وطنكزدن چيقاردقدنصكره مصره استيلا ايتمك وسزك افضل اولان دينكزی ومذهبكزی كيدرمك وعادت سنيه كز ومرتبۀ عظما كزدن سزی محروم ايدوب شرف وحيثيتكزی ابطال وبنی اسرائيلی سزك مرتبه كزه چيقارمق وآنلری مملكتك اشراف واعيانی قيلدق وسزی آنلرك مرتبۀ مذلتنه ايندیرمك وآنلری افندی، سزی خدمتكار ياپمقدر » ديمكله خلقك وبالخاصه ساحرلرك غضبلرينی تحريكه وقانلرينی غليان ايتديرمكه چاليشديلر . چونكه ؛ حين مخاصمه‌ده هركس كندی طرفنك حميتنی تحريك وشجاعته سوق ايده‌جك مقاله‌لرله تشويق وكنديلرينك قوتندن وخصملرينك ضعفندن بحث ايتمك عادتدر . وديديلركه « ايشته شو سويله‌مش اولديغمز سوزلری ديكله‌ديكزسه سحركزك عموم اسبابنی حاضرلايك وبر آره‌يه جمع ايدك كه نقصان برشی قالماسون ، صكره مجتمع اولارق صفله كلك . زيرا ؛ جم غفيرله كلمكده مهابت زياده اولديغندن خصمك الزامی قولای اولور » ديمكله ساحرلرك پروغراملرينی تنظيم ايتديلر واك نهايت ديديلركه « ايشته بوكون صوك كوندر . زيرا ؛ بوكون غلبه ايدن كيمسه فوز ونجات بولاجق ودشمندن قورتولاجق ومملكته صاحب اولاجقدر » . فرعون و وكلاسی بوسوزلری ايله صوك درجه سعی اولونمسنه اشارت ايتديلر .

مُثلی : امثلك اسم تفضيل مؤنثيدر ، وَ افضل معناسنه‌در . يعنی « سزك عندكزده افضل اولان دينكزی كيده‌روب كندی دينلرينی اظهار ايتمك ايسترلر » ديمكله خلقی دين خصوصنده غيرته سوق ايتمشلر ايسه‌ده قدرة الله‌ه قارشی تأثيری اولمامشدر .

خازن وبيضاوينك بيانلرينه نظراً بو كلامی ايراد ايدن ساحرلر اولمق محتملدر . بوكا نظراً آيت ساحرلرك كيزله‌دكلری خفی مذاكره‌لرينی تفسير وبياندر . شوحالده معنای آيت : [ساحرلرك بعضيلری بعضيلرينه صورت خفيه‌ده ديديلركه « بونلر ايكی ساحردر . سحرلری سببيله سزی وطنكزدن چيقارمق وجميع اديانذن افضل اولان دينكزی ابطال ايتمك ايسترلر . شوحالده سز بوتون قوتكزی جمع ايدك وبركتلۀ واحده اولارق كلك . ايشته بوكون غالب اولان كيمسه فلاح بولاجقدر . »] بونك ايچوندركه بو تدبيرك صوك تدبير اولديغنی وبونكله موفق اولامازلر ايسه بوندنصكره فلاح اميدی قالماديغنی اظهار ايتمشلردر .

هركيمك كلامی اولورسه اولسون موسی عليه السلامدن ناسی تنفيرده مبالغه ايتديلر . چونكه ؛ انسانلرك وطنی سومسی جبليدر . بناءً عليه ؛ وطنندن اخراج ايتمك كبی انسانه آغير برشی اولماديغندن كرك فرعون وكرك سحره موسی عليه السلامدن تنفير ايچون اهاليه « سزی وطنكزدن چيقارمق ايستر » ديديلر . ايكنجی مرده دين ومذهب مسئله‌سنی اورته‌يه آتديلر . زيرا مذهب ؛ انسانلرك غيرتنی تحريك ايتمكده وطندن دها زياده مؤثردر . بناءً عليه ؛ « مذهبكزی ابطال ايتمك ايسترلر » ديمكله ناسك موسی وهرون عليهما السلامه نفرتلرينی جلبه سعی ايتديلر . ياخود طريقت له مراد ؛ **مملكتك اوكه كلنی واشراف واعيانيدر** . بناءً عليه ؛ « سزك بويوكلريكزی محو ايتمك ايسترلر » ديمكله خلقی غليانه سوق ايتديلر . چونكه ؛ مملكتك اشراف واعيانی سائر اهاليه مقتدا به اولدقلرندن اعيان ، اهالينك سلوك ايده‌جكلری طريقت مثابه‌سنده‌درلر . بناءً عليه طريقت ؛ **اعيانه** معناسنده اولا بيلور .

*

* *

واجب تعالی ساحرلرايله موسی عليه السلام اجتماع ايتدكدنصكره وقوعبولان ماجرايی بيان ايتمك اوزره ﴿ قَالُوا يَا مُوسٰى اِمَّا اَنْ تُلْقِيَ وَاِمَّا اَنْ نَكُونَ اَوَّلَ مَنْ اَلْقٰى ﴾ بيوريور .

[ميدان معارضه‌ده خلق اجتماع ايدوب فرعون وسائر اشراف ساحرلری تشجيع ايچون نطقلر ايراد ايدنجه ساحرلر « ياموسی ! امرحال وشان ياسنك عصاكی يره آتمقلغك وياخود بزم اولا عصالرينی يره آتان كيمسه‌لردن اولمامزدر . بوايكيدن هانكيسنی اختيار ايدرسه‌ك اراده‌سنكدر . بناءً عليه ؛ ياسن باشلا وياخود بز اول باشلايالم » ديديلر .]

﴿ قَالَ بَلْ اَلْقُوا ﴾

[موسی عليه السلام « بلكه اول سز عصالريكزی وايپلريكزی يره قويك ، باشلايك » ديدی .]

﴿ فَاِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ اِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ اَنَّهَا تَسْعٰى ﴾

[ساحرلر سحرلرینی میدانه قویونجه آنلرك ایپلری وعصالری سحرلرندن نشأت ایده‌رك موسی علیه‌السلامه سعی ایدر وحرکت ایدر اولدقلری تخیل اولوندی وهر بررلری ییلان کبی یورور کوروندی .]

﴿ فَاَوْجَسَ فى نَفْسِهٖ خيفَةً مُوسٰى ﴾

[بونك اوزرینه موسی علیه‌السلام قورقدی وقورقوسنی نفسنده کیزله‌دی .]

﴿ قُلْنا لاٰتَخَفْ اِنَّكَ اَنْتَ الْاَعْلٰى ﴾

[بز عظیم‌الشان « یاموسی ! قورقما. زیرا سن؛ آنلردن اعلی وآنلره غلبه ایده‌جکسك» دیمکله قورقوسنی ازاله ایتدك .]

یعنی ؛ یوم معینده ساحرلر وبوتون خلق اجتماع ایدنجه حقارت قصدیله ساحرلر « یا موسی! یا سن آت ألکده‌کی عصاکی، هنریکی اجرا ایت ویاخود بز اول آته‌لم، هنریمزی اجرا ایده‌لم. زیرا؛ بزم ایچون ایکیسی مساویدر. بوقدر خلق وفرعون ووکلاسی هپ بزمله برابردر. سنك برادرکدن باشقه معینك یوقدر. البته بو جم غفیر سکا غلبه ایدر» دیدیلر. موسی علیه‌السلام «بلکه سز اول هنریکزی اجرا ایدك» دیدکدن صوکرا آنلر ایپلرینی وعصالرینی یره قویدیلر برده کورولدی که آنلرك ایپلری وعصالری سحر ایتدکلری ایچون موسی علیه‌السلامك کوزینه اوعصالر وایپلر سعی ایدیورلر کبی تخیل اولوندی. حتی دره‌لر وتپه‌لر ییلانله طولدی کبی کوروندی . چونکه ساحرلرك عددی پك چوق اولدیغندن سحرلری بر چوق یر احاطه ایتدی . بو حالی تخیل ایدنجه موسی علیه‌السلام نفسنده عارض اولان قورقویی کیزله‌دی و بز قورقوسنی ازاله ایچون « قورقما یا موسی ! سن آنلره غالب اوله‌جقسك» دیدك .

بیضاوی ومدارکده بیان اولوندیغنه نظراً ساحرلر ، حضرت موسانك نزاکتنه وآنلره شفقتنه باقارق کمال ادبه رعایت صورتیله اول القا ایتمسنی تکلیف ایتدیلر وموسی علیه‌السلامده آنلرك ادبه رعایتلرینه مقابله ایدرك اولاً ابراز مهارت ایتملرینی ساحرلره امر ایتدی .

ساحرلر عصالرینی وایپلرینی زیبقله جلالادقلری ایچون کونشك حرارتی تأثیر ایدنجه جیوه‌نك تأثیریله حرکت ایدر کبی کوروندیکندن موسی علیه‌السلامه مقتضای بشریت

قورقو عارض اولمشدر ولکن قورقوسنی صاقلادی. یاخود موسی علیه‌السلامك قورقوسی ؛ ساحرلر ، خلقك کوزینی بویامقله ایشك آکلاشیلماسنی اشکاله دوشورملری خاطرینه کلدیکندن ایدی .

فخر رازیده بیان اولوندیغی وجهله موسی علیه‌السلامك آنلره سحرلرینی القا ایتملرینی امر ایتمسی، سحرله امر ایتمك دکلدر، بلکه سحری ابطال وحقی اظهارله امردر. چونکه موسی علیه‌السلامك معجزه‌سنی اظهار آنلرك سحرلرینی القا ایتملرینه محتاج اولدیغندن آنلره « اظهار ایدك هنریکزی ، کورك بنم معجزه‌می » دیمکدر. شو حالده سحرلرینی القا ایله امر ؛ معصیتله امر اولماز . زیرا ؛ حقی اظهار ایچون امردر .

ساحرلرك عددنده برچوق اختلاف وارسه‌ده آیتده ساحرلرك کثرتنه دلالت وار لکن عدده دلالت یوقدر. چونکه؛ آیتده ساحرلر جمع صیغه‌سیله کلدیکندن بر جم غفیر اولدیغنه دلالت ایدر .

واجب تعالی موسی علیه‌السلامه عارض اولان خوفی ازاله وغلبه ایده‌جکنی تأکیداتله بیان بیوردی . چونکه ؛ بوجمله‌ده ادات تأکیدن (انَّ)نك بولونمسی وضمیرك تکرری وخبرك معرفه اولمسی وآچیقدن غلبه‌یه دلالت ایدن علو کلمه‌سنك اسم تفضیل صیغه‌سی ایله کلمسی محقق غلبه ایده‌جکنه دلالت ایتدیکندن طرف الٰهیدن موسی علیه‌السلامه امنیت کامله ویرلمش وصبر وثباتنده دوامی توصیه اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالی موسی علیه‌السلامه قوت قلب ویردکدن صوکره معجزه‌سنی اظهار ایتمك زمانی کلدیکنی بیانله اظهارینی امر ایتدیکنی بیان ضمننده ﴿ وَاَلْقِ ما فى يَمينِكَ تَلْقَفْ ما صَنَعُوا اِنَّما صَنَعُوا كَيْدُ ساحِرٍ وَلاٰ يُفْلِحُ السّاحِرُ حَيْثُ اَتٰى ﴾ بیوریبور .

[« جناب حق حضرت موسایه خطاباً «قلبك مطمئن اولدقدن صوکرا یاموسی! صاغ ألکده بولونان عصاکی یره کمال جرأت و شجاعتله آت . اصلا قورقو اولمادیغی کبی صلابتکه تزلزل عارض اولمسون وعصاکی بلاپروا یره قویونجه ساحرلرك بالجمله سحرینی لقمه ایتسون

يوتسون . زيرا ؛ آنلرك ياپدقلری صورتلر وتمثيللر ساحرك حيله‌سی قبيلندندر. بناءً عليه ؛ اصلا اعتبار يوقدر . زيرا ؛ ساحر هرهانكی مكانده سحرينی كتيرسه كرك يانده معاون بولونسون وكرك بولونماسون هيچ برساحر فلاحياب اولاماز » بيورمقله موسی عليه السلامه جسارت ويردی .]

ابوالسعود افنديننك بيانی وجهله بو آيتده عصانك علی العاده عصالردن اولمايوب بلكه بشر ايچون كنهنه واقف اولونمادق برطاقم مبهم عجائب اثرلره تابع برعصای معظم اولديغنه اشارت وشاننه تعظيم ايچون ابهامه وتعظيمه دلالت ايدن **ما** لفظيله ﴿مافی يمينك﴾ وارد اولمشدر. يعنی « ياموسی ! ساحرلرك سحرينك چوقلغنه باقما. زيرا ؛ سنك ألنده بولونان عصی هرنه‌قدر بردانه‌ايسه‌ده قدرت الٰهيه ايله آنلرك جمله‌سندن بويوكدر. بناءً عليه؛ آنلری يوتاجقدر . سن تلاش ايتمه ، همان يره براق » ديمكدر .

امر الٰهی‌يه امتثالاً موسی عليه السلام كمال شجاعتله عصای مباركه‌سنی يره وضع ايدنجه بيوك بر اژدرها اولارق ساحرلرك ايپلرينی وعصالرينی يوتدی ، اورته‌ده هيچ بر شی قالمادی . موسی عليه السلام عصابی ألنه آلدی حالت اصليه‌سنه عودت ايتدی و اوقدر ساحرلرك آلات وادواتلرينی يوتديغی حالده سابقده كوريلن جسمنه اصلا بر بويوكلك عارض اولمادی .

*
* *

واجب تعالی ساحرلرك بو، آنجق علامات الٰهيه‌دن اولوب سحر اولماديغنی بيلنجه درحال ايمانه مسارعتله سجده‌يه قاپاندقلرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ فَاُلْقِيَ السَّحَرَةُ سُجَّداً قَالُوا اٰمَنَّا بِرَبِّ هٰرُونَ وَمُوسٰى ﴾ بيوريور .

[موسی عليه السلامك معجزه‌سی اولان عصاده‌كی مهابت وحال غرابتی كورونجه زمان فوت ايتمكسزين ساحرلر الله تعالی‌يه سجده ايدر اولدقلری حالده درحال يره آتلديلر وعصانك آيت الٰهيه‌دن عجيب برمعجزه اولوب سحر اولماديغنی بيلديلر و « بز هرون وموسی عليهما السلامك ربسنه ايمان ايتدك » ديمرله ايمانلرينی اظهار ايتديلر .]

﴿ قَالَ اٰمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْ اِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذٖى عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ ﴾

[ساحرلر سجده ايدوب ايمانلرينی اظهار ايدنجه فرعون ساحرلره خطاباً « بن سزه اذن ويرمزدن اول موسايه ايمان ايتديكز . زيرا ؛ موسی سزك شول بويوككزدركه او سزه سحر تعليم ايتدی » ديمكله خلقه قارشی ساحرلری اتهام ايتمك ايسته‌دی وتهديده باشلادی] وديدی كه

﴿ فَلَاُقَطِّعَنَّ اَيْدِيَكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَاُصَلِّبَنَّكُمْ فٖى جُذُوعِ النَّخْلِ وَلَتَعْلَمُنَّ اَيُّنَا اَشَدُّ عَذَاباً وَاَبْقٰى ﴾

[« سزك حالكز بواولونجه البته بن سزك ألكزی وآياغكزی مخالف اولارق يعنی برينی صاغندن ديكرينی صولندن كسرم والبته عالمه عبرت ايچون سزی خرمانك داللرينه آصارم والبته سز موسانك ربسيله بندن هانكيمزك عذابی شدتلی ودها زياده دواملی وبقاسی دها فضله اولديغنی بيليرسكز » ديمكله اوچ جهتدن تهديد ايتدی .]

يعنی ؛ موسی عليه السلامك معجزه‌سنی كورونجه ساحرلر طرف الٰهيدن اولديغنی ادراك ايتديلر . همان وقت فوت ايتمكسزين كمال تواضع واخلاصله سجده‌يه قاپانديلر و « بز هرون وموسانك ربسنه ايمان ايتدك » ديمكله فرعونك اطاعتندن چيقيورديلر وسطوت وسلطنتندن اصلا پروا وانديشه ايتمديلر. فرعون ، ساحرلردن بوحالی كورونجه ساحرلری توبيخ وتكدير طريقيله « سز موسايه ايمان وسحرينی تسليم ايتديكز . بن سزه اذن ويرمزدن اول ايمانكز حقكزده بويوك جنايتدر وبوجنايتی ارتكابكزدن بنم عندمده تحقق ايتدی‌كه موسی سزه سحر تعليم ايدن استادكز وبويوككزدر. تنهاده اتفاق ايتديكز. بومعارضه ميدانه كلمكزك سزك بينكزده مواضعه‌دن عبارت اولديغی آكلاشيلدی . حال بويله اولونجه البته بن صاغ ألكزی وصول آياغكزی مخالف صورتده محقق كسرم وسزی البته خرما آغاجنك داللرينه كونلرجه آصارم . فكرنده بكا خيانتلك اولانلره عبرت اولسون. وسز آنك ربسنك عذابندن قورقوكزه بناءً ايمان ايتديكز. البته سز بيليرسكز، بنمله موسانك ربسندن هانكيمز عذاب يونندن شدتلی ودواملیدر » ديمكله ساحرلری وساحرلر كبی قلبنده ايمانه ميلی اولانلری تهديد ايتدی .

ساحرلر عصای موسانك ييلانه قلب اولونمسنك معجزه اولديغنی نه ايله بيلديلر ؟

فخررازینك بیانی وجهله ساحرلر درت شیئی بیلدیلر: برنجیسی؛ عصانك حركه‌سنی بیلدیلر. چونكه؛ عصانك حركه‌سی خارق العاده اولارق حیله ایله ممكن اولمادق بر صورتده ظهور ایتمشدر. ایكنجیسی؛ حیله ایله ممكن اولامیه‌جق بر درجه‌ده عصانك جسامت پیدا ایتمسی قدرت الٰهیه ایله اولدیغنی بیلمشلردر. اوچنجیسی؛ عصاده كوز، قولاق، آغز وبورون ظهور ایتمشدركه حیله ایله كوسترلمه‌جك بر شی اولماسینی بیلمشلردر. دردنجیسی؛ عصانك، آنلرك آلتلرینی هپ یوتمقله برابر حالت اصلیه‌سنه عودتنده جثه‌سنه اصلا جسامت عارض اولماسینی بیلدیلر. بناءً علیه؛ ساحرلر فن سحرك طبقهٔ اولاسنده اولوب موسی علیه السلام یدنده ظهور ایدن خارقه فن سحرك خارجی اولدیغنی بیلدكلرندن درحال ایمان ایتدیلر. ساحرلر بو حالت عجیبه‌یی كورونجه شك وتردد وتعلل ایتمكسزین همان تائب ومستغفر اولارق سجده‌یه سرعتله قاپاندقلرینی بیان ایچون سرعته دلالت ایدن ﴿ القی ﴾ كلمه‌سی وارد اولمشدر.

فرعونك ربوبیت دعواسنده بولوندیغی ایچون ساحرلر هرونله موسانك ربنه ایمان ایتدكلرینی بیانله فرعونك ربوبیتنی انكارلرینه اشارت ایتدیلر.

ساحرلرك فرعونه قارشی وبلا پروا ملأ ناسده ایمان ایدیویرملرینی فرعون كورونجه سائر اهالینك ساحرلره اقتدا ایتملرندن قورقدیغی ایچون اهالی‌یی اغفال وذهنلرینی تشویشه مسارعت ایتمك ایچون ساحرلری اتهامه قالقیشدی ودیدی كه « سز بندن اذن آلمقسزین ایمان ایتدیكز. زیرا؛ موسی سزك بیوككز واستادكزدر. شو حالده ایمانكز حقیقی دكلدر. تنهاده واقع اولان بر اتفاق نتیجه‌سیدر، یوقسه سزك كوستردیككز كبی موسی طرف الٰهیدن رسول دكلدر » دیمكله خلقه قارشی ساحرلری لكه‌لمك واتهام ایتمك ایسته‌دی كه ساحرلرك ایمانی خلقه تأثیر ایتمسون. فرعون بو شبهه‌یی ایراد ایتدكدنصكره تهدیده قالقیشدی كه ساحرلری ایماندن وسائرلرینی اقتدادن تنفیر ایتسون. حالبوكه ساحرلر عصانك حقیقی بر ییلانه تبدل ایدوب اجسامك تغیرندن صانعك وجودینه وحضرت موسانك یدنده ظهور ایتمسیله رسالتنه استدلال ایده‌رك درحال كمال تواضع ایله عبودیتی

لایقیله ادادن عبارت اولان سجده‌یه قاپانوب بر چوق مكاشفاته نائل اولدقلری جهتله ایمانلرندن دونمك احتمالی بولونمادیغنه بناءً فرعونك تهدیدینك اصلا تأثیری اولمامشدر.

* * *

واجب تعالی فرعونك تهدیدندنصكره ایمان ایدن ساحرلرك جوابنی بیان ایتمك اوزره

﴿ قَالُوا لَنْ نُؤْثِرَكَ عَلٰى مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذ۪ي فَطَرَنَا فَاقْضِ مَا اَنْتَ قَاضٍ ﴾

بیوریور.

[فرعونك تهدیدینه قارشی ساحرلر « یافرعون! بزسنی موسانك بیناتندن اولارق كتیردیكی شی اوزرینه وبزی خلق ایدن خالق اوزرینه سنی اختیار ایده‌مه‌یز وآنلر اوزرینه البته سنی ترجیح ایتمه‌یز. بناءً علیه؛ بزم حقمزده حكم ایده‌جك شی هر نه ایسه آنكله حكم ایت » دیدیلر.]

﴿ اِنَّمَا تَقْض۪ي هٰذِهِ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا ﴾

[« زیرا سن؛ آنجق شو دنیاده حكم ایدرسك. چونكه؛ آخرتده حكمك نافذ اولاماز ».]

﴿ اِنَّا اٰمَنَّا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطَايَانَا وَمَا اَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ ﴾

[« بز ربمزه ایمان ایتدك كه بزم كناهلریمزی وسحردن اولارق سنك بزی اجبار ایدوب اكراه اوزره ایشله‌تدیكك شیئی مغفرت ایتسون. »]

﴿ وَاللّٰهُ خَيْرٌ وَاَبْقٰى ﴾

[« حالبوكه الله تعالی هر كسدن خیرلی وباقیدر.] زیرا؛ ثواب وجزا جهتندن خیرلی وعذاب جهتندن ابدیدر » دیمكله فرعونه قطعی جواب ویردیلر.

یعنی؛ فرعونك تهدیدینه قارشی ساحرلر دیدیلر كه « ای فرعون! عصای موسی ویدبیضا كبی قدرت الٰهیه‌یه دلالت ایدن معجزاتدن بزه كلن حق وحقیقت وبزی خلق ایدن الله تعالی اوزرینه سنك كبی عاصی‌یی البته ترجیح ایتمه‌یز وترجیح ایتمیه‌جكمزی بزی خلق ایدن خلاقه یمینمزله تأكید وتقویه ایدرز. شو حالده سن حكم ایده‌جك وجهله حكم

ایت وایشله‌یه‌جککی ایشله، بیلدیککی ألکدن قویما. بزم ایچون ایماندن دونمك یوقدر. سن ای فرعون ! آنجق بودنیاده حکم ایدرسك . زیرا ؛ حکمك دنیاده نافذدر ، آخرتده تأثیری یوقدر. دنیا ایسه فانی وهرزمان زواله معروض اولدیغندن عذابنك اهمیتی یوقدر وبالجمله بزم کناهلریمزی وسنك بزی اوکرتمك وعمل ایتمك اوزره اکراه ایتدیکك سحردن حاصل اولان خطابی مغفرت ایتسون ایچون انواع نعمتلری ایله بزی تربیه ایدن ربمزه ایمان ایتدك ، دونوجی دکلز . زیرا ؛ ایمانمزسنك دیدیکك کبی ساخته ومواضعه دکلدر، بلکه دلائل اوزره ابتنا ایدلمش ثابت ومحقق بر ایماندر . زیرا ؛ بزم ایمان ایتدیکمز الله تعالی سندن وجمله ماسوادن خیرلی وباقیدر ، اصلا زوال یوقدر ».

فخررازینك بیانی وجهله ساحرلرك ایمانلرینك علتی ؛ کندیلری ایچون ظهورایدن حقیقت ومعجزات موسادن فهم ایتدکلری امر آخرتدر . فرعونك آنلره وعدی مجرد امور دنیا اولدیغندن آخرتی دنیایه دکیشمیه‌جکلرینه اشارت ایتمشلردر . چونکه ؛ منافع دنیا منافع آخرته هیچ بر زمان معادل اولاماز . بناءً علیه ؛ ساحرلر « بزم مقصدمز ؛ سعادت آخرتدر ، فانی اولان حیات دنیا دکلدر . دنیاجه اندیشه‌مز یوقدر . بیلدیکك ألکده ، ایسته‌دیککی ایشله . زیرا ؛ آخرت ایچون دنیا ضررینی اختیار ایتمك بزم ایچون اهوندر » دیمکله فرعونی رد و املندن مأیوس ایده‌رك ضرران جمع اولدیغنده اهونی اختیار قاعده‌سنه توفیق حرکت ایتمشلردر. ساحرلر سبق ایدن خطالرینی وفرعونك اکراه واجبار ایتدیکی سحردن نشأت ایدن کناهلرینی ربلرینك مغفرت ایتمسی ایچون ایمان ایتدکلرینی بیان ایتدیلرکه ایمانلرینك مغفرتلرینه سبب اولاجغنی بیاندر .

فخررازیده بیان اولوندیغنه نظراً فرعونك اکراهنده **درت احتمال واردر: برنجیسی** ؛ اوزمانده سحر مشهور اولدیغندن پادشاهلر سحر تعلیم ایتمك ایچون رعایادن بر قسمنی آیبررلر سحر اوکرنمسنه اجبار ایدرلر وتعلیم ایتدکدنصکره تعلیم ایتملرینه جبر ایدرلر وکندی مملکتلرنده اك زیاده ماهر ساحرلر بولونمسیله افتخار ایتدکلرندن فرعونده ساحرلری بومنوال اوزره جبر ایتدیکنی وسحری کندی اختیارلریله تعلیم وتعلم ایتمدکلرینی ساحرلر بیان ایتدیلر . **ایکنجیسی** ؛ ساحرلرك بویوکلری یتمش ایکی کیشیدن عبارت اولوب ایکیسی قبطی یتمشی بنی اسرائیلدن ایدی . فرعونه « موسایی اویورکن بزه کوستر » دیملری اوزرینه فرعون موسی علیه‌السلامی اویورکن کوستردی وکوردیلرکه موسی علیه‌السلامك عصاسی بکله‌یور . ساحرلر « موسی ساحر دکلدر . زیرا ؛ ساحرك سحری اویقو حالنده باطل اولور . موسانك عصاسی ایسه اویقو حالنده مهارتنی اجرا ایدییور . بوکا معارضه ممکن دکلدر » دیمشلرسه‌ده فرعون معارضه‌یه اکراه واجبار ایتمشدر. بناءً علیه؛ سحری اجرایه جرأتلری کندی اختیارلری ایله اولمایوب فرعونك اجباریله اولدیغنی بیانله سحردن نفرت ایتدکلرینی وفرعونك جباره‌دن بر ظالم غدار اولدیغنی بیانله توبیخ ایتمشلردر . **اوچنجیسی** ؛ ساحرلر اطراف مملکتدن کرهاً جمع اولنمشلردر . **دردنجیسی** ؛ پادشاهك امری اکراه‌در . ساحرلر « بز کوکلمزله کلمدك ، سنك دعوتکه اجابتله کرهاً میدان معارضه‌یه آتیلدق » دیمك ایسته‌دیلر . شو حالده ساحرلر فرعونی تکدیر وخلقه قارشی تزذیل ایتمشلردر .

ساحرلر برساعت اول حقه معارضه ایدرکن برساعت صکره فرعون کبی بر غداره مقابله ایده‌رك مزیت مردانه‌لرینی میدانه قویمقله سعادت ابدیه‌یه نائل اولدیلر . فرعونك ساحرلره تهدیدینی ایقاع ایده‌رك اهلاك ایدوب ایتمدیکنه دائر آیتده صراحت یوقدر .

*
* *

واجب تعالی ساحرلرك کلامنی بیاندنصکره اولاً کافرلرك وثانیاً مؤمنلرك حاللرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّهُ مَنْ يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِماً فَاِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ ﴾ بیوریور .

[حال وشان اکر برکیمسه ربسنه کناهکار اولارق کلیرسه آنك ایچون جهنم واردر. زیرا ؛ توبه ایتمکسزین حضور باری‌یه جرمنه دوام ایده‌رك کلنجه جهنم آکا وامثالنه مخصوصدر .]

﴿ لاَ يَمُوتُ فِيهَا وَلاَ يَحْيٰى ﴾

[او مجرم جهنمده وفات ایتمزکه استراحت ایتسون وانتفاع ایده‌جك حیاتی اولمازکه تلذذ ایتسون .] چونکه ؛ أولوم اولسه أولور عذابدن قورتولور . حقیقی حیات اولسه جهنمده اولماز ، حیاتندن استفاده ایدر . کرچه جهنمده حیات واردر ولکن انتفاع ایتمدیکندن یوق منزلنده‌در .

﴿ وَمَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِناً قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ فَاُولٰئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلٰى ﴾

[اکر بر کیمسه ربسنه مؤمن اولدیغی حالده کلیرسه ومحقق عمل صالحده ایشلهمش اولورسه ایشته آنلر ایچون عالی درجهلر واردر. زیرا ؛ ایمانله جنته وعمل صالحیله درجهلرینه نائل اولور .]

﴿ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ﴾

[او درجهلرکه اقامته محل اولان عدن جنتلریدر واو جنتلرك آلتندن نهرلر آقار ومؤمنلر او جنتلرده ابدی قالاجقلر ودرجهلرنده آرزولری وجهله استراحت ایده جکلردر.]

﴿ وَذٰلِكَ جَزٰؤُا مَنْ تَزَكّٰى ﴾

[ایشته شو اوصافی بیان اولونان جنتلر حبیبم ! کناهلردن تطهر ایدن کیمسهلرك جزالریدر.] زیرا ؛ کناهلردن تطهر ایتدکلری ایچون اذادن وهر درلو فنالقدن طاهر اولان جنتلر آنلرك محللریدر . چونکه تمیز محل ؛ تمیز کیمسهلره لایقدر .

یعنی ؛ حال وشان بر کیمسه ربسنه انواع کفری وظلمی اختیار ایدهرك کلیرسه آنك ایچون جهنم واردرکه او کیمسه جهنمده وفات ایدوب أولمزکه عذابدن قورتولسون ودیری دخی اولمازکه حیاتندن استفاده ایتسون . شوحالده ابدی عذاب ایچنده قالاجقدر . (فانله جهنم) جملهسی نتیجهیی وبالجمله مجرملرك حاللرینی بیاندر وتقریری شویلهدر: مثلا؛ زید عاصی ایچون جهنم واردر . زیرا ؛ زید عاصی ربسنه مجرم اولارق کلدی . ربسنه مجرم اولارق کلن کیمسه ایچون جهنم واردر. شوحالده زید عاصی ایچونده جهنم واردر. بناءً علیه جهنم ؛ بالعموم عاصیلره شاملدر .

بر کیمسه انواع نعمتیله تربیه ایدن ربسنه ایمان ایدیجی ومحقق عمل صالح ایشلهمش اولدیغی حالده کلیرسه ایشته اومؤمن صالحلر ایچون عالی درجهلر واردرکه اودرجهلر آلتندن نهرلر جریان ایدر عدن اسمنده جنتلردر واو جنتلرده اهل ایمان ابدی قالیجیلردر وشو اوصافی حائز اولان جنتلر کناهدن نفسنی تطهیر ایدن کیمسهنك جزاسیدر . یعنی ؛ ربسنه قصور ایدنلر ایچون ابدی جهنم اولدیغی کبی ایمان وعمل صالح ایشلهینلر ایچون دخی ابدی جنتلر واردرکه او جنتلر فرحفزادر وبو جنت نفسنك زکاتی اولان کلمۀ توحیده دوام ایدنلرك

جزاسیدر . ابوالسعود افندینك بیانی وجهله بو آیت جلیله ؛ واجب تعالینك عذابنك ابدی وجنتنك باقی اولدیغی تحقیق ایچون سوق اولونمشدر ومجرمك حالنی بیانده تقدیم ؛ عذابنك اشد اولدیغی بیانله فرعونی ردهمسارعت ایچوندر . درجات عالیات ؛ ایمانله عمل صالحی جمع ایدنلر ایچون اولونجه عالی اولمایان درجهلرك اهل ایماندن کناه صاحبلرینك اولاجغنه آیت دلالت ایدر .

جهنمده أولوم یوقدر ولکن حیات واردر . فقط انتفاع ایدهجك بر حیات اولمایوب لذات حیاتدن محروم وابدی محزون ودرکات جهنم ایله حیاتی مماتدن دها آشاغی اولمایوب عذابله امرار اوقات ایدهجکندن جهنمده حیات یوق مثابهسنه تنزیل اولونارق جهنمه کیرن کیمسه أولو اولمادیغی کبی دیریده اولماز دنیلمشدر .

* * *

واجب تعالی موسی علیه السلامله فرعون بیننده واقع اولان مباحثهلری بیان ایتدکدن صکره موسی علیه السلامه بنی اسرائیلی مصردن آلوب چیقمسنه دائر امرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ اَوْحَيْنَا اِلٰى مُوسٰى اَنْ اَسْرِ بِعِبَادِي فَاضْرِبْ لَهُمْ طَرِيقاً فِي الْبَحْرِ يَبَساً لَا تَخَافُ دَرَكاً وَلَا تَخْشٰى ﴾ بیوریور .

[ذات الوهیتمه قسم ایدرم که بز موسی علیه السلامك ظاهرینی وباطننی تهذیب ایتدکدن صکره وحی ایتدك ودیدك که « سن کیجه ایله قوللریمی آل، مصردن حرکت ایت که سن وقومك دشمنکز اولان فرعونك شرندن خلاص اولاسکز. دشمن سزی تعقیب ایدوب آرقهکزدن کلدیکنده سنك ایچون امور معظمهده برچوق آثار غریبهلرینی کوردیکك عصایی دکزه ضربله قوللرم ایچون دکزده قوری اولدیغی حالده یول آچ که دکز سزك مرور وعبورکزه مانع اولماسون. سن دشمنك ادرا کندن ودکزه غرق اولمقدن قورقما.] زیرا ؛ فرعون سکا ادراك ایدهمدیکی کبی دکز دخی سزه ضرر ایتمیهجکدر . بناءً علیه؛ دکزدن آچیلان یوللردن سن وقومك بلا پروا کیدك » دیمکله موسی علیه السلامه وحی ایله یول تدارکنی امر ایتدك .

واجب تعالی آیتك مضمونه اهتمام ایچون قسم ایله ابتدا وفرعونك افعالی قبیح وبی

اسرائیلك حاللری مرحمته شایان اولدیغنه اشارت ایچون ذاتنه مضاف قیلارق مرحمتی مشعر اولان **عباد** لفظی ایله تعبیر بیورمشدر .

فرعونك وقومنك علی العجله خبرلری اولوب ممانعت ایتمسونلر ایچون واجب تعالی کیجه ایله مصردن چیقمه‌لرینی امر ایتمش وطریقده امنیت کامله اولدیغنی دخی بیان بیورمشدر.

* * *

واجب تعالی موسی علیه السلامه چیقمق امرینی ویردیکنی بیاندنصکره فرعونك بنی اسرائیلك آرقه‌سنی تعقیب ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ بِجُنُودِهٖ فَغَشِيَهُمْ مِنَ الْيَمِّ مَاغَشِيَهُمْ ۞ وَاَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُ وَمَاهَدٰى ﴾ بیوریبور .

[فرعون عسکریله برابر بنی اسرائیلك آرقه‌سنی تعقیب ایتدی. دریادن آنلری احاطه ایدن عظیم صو احاطه ایتدی. فرعون قومنی اضلال ایتدی و کندی طوغری یوله واصل اولامدی ، قومنی ارشاد ایده‌مدی .]

یعنی ؛ امر الٰهی‌یه امتثالاً موسی علیه السلام اوّل کیجه‌ده بنی اسرائیلله برابر مصردن حرکت ایتدی. ایرتسی صباح فرعونك خبری اولونجه عسکر جمع ایلدی ودیکر آیتلرده بیان اولوندیغی وجهله عسکرینی تشجیع ایچون نطقلر ایراد ایتدی. تعقیبه قرار ویرلدکدن صکره فرعون وعسکری کمال کبر وعظمت وغروروله بنی اسرائیله اتباع ایتدیلر ودکز کنارنده آرقه‌دن یتیشدیلر. موسی علیه السلامك دکزدن یول بولوب کچمسنی کورونجه موسی علیه السلامك معجزه‌سی اولدیغنی درخاطر ایتمکسزین بنی اسرائیلك آرقه‌سندن اولاشمق خلیاسی غلبه ایده‌رك همان دکزده آچیلان یوللره هجوم ایتدیلر وهپسی داخل اولونجه طاغلر کبی ایکی طرفه بیغلمش اولان صو آنلری احاطه ایتدی واحاطه ایدن صویك شدتنی الله تعالی بیلیر. فرعون قومنی اضلال ایتدی ، یولدن چیقاردی وطریق نجاته ارشاد ایده‌مدی و کندی‌ده هدایته واصل اولامادی .

فخر رازینك بیانی وجهله بنی اسرائیل بایرام بهانه‌سیله قبطیلرك حلیاتلرینی تماماً آلمش کوتورمشلردر . ابوالسعود افندینك بیانی وجهله جناب حق بو آیتده فرعونك قومنی دنیا وآخرت رذیل ورسوای ایتدیکنی ومطالب دینیه ودنیویه‌دن هیچ بر مقصده ایصال

ایده‌مدیکنی بیان بیورمشدر . یوسف علیه السلامك وصیتی اوزرینه برابرلرنده یوسف علیه السلامك تابوتنی‌ده آلوب کوتوردکلری مرویدر. چونکه؛ یوسف علیه السلام مصردن بنی اسرائیلك برجمعیتله حرکت ایتدکلرنده جنازه‌سنی کوتورملرینی وصیت ایتمش ومصردن حرکتلرینه امر الٰهی ورود ایدنجه، یوسف علیه السلامك وصیتنی یرینه کتیرمك اوزره قبرینی بر اختیار خاتونك تعریفیله بولوب تابوتنی برابر کوتورمشلردر . دکز اون ایکی قبیله‌یه کوره اون ایکی یول اولوب هر یولك آره‌سنده اولان طاغلر کبی صودن هر قبیله بربرینی کوروب حاللرینه مطلع اولدقلری دخی روایت اولونمقده‌در . شو حالده رهبر صادقك دامنه التجا ایدن اهل طاعتك دائما نجات بولاجقلری ورهبر صادقك امرندن انحراف ایدنلرك دائما هلاکه معروض اولدقلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

* * *

واجب تعالی فرعونك غرقله اهلاك اولوندیغنی وبنی اسرائیلك خلاص اولدقلرینی بیاندنصکره بنی اسرائیل اوزرینه واقع اولان نعمتلرینی تعداد ایتمك اوزره ﴿ يَا بَنِي اِسْرَائِيلَ قَدْ اَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ عَدُوِّكُمْ وَوَاعَدْنَاكُمْ جَانِبَ الطُّورِ الْاَيْمَنَ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى ۞ كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَارَزَقْنَاكُمْ ﴾ بیوریبور .

[ای بنی اسرائیل ! بز لطف وکرمز ونظر رحمتمزله سزی محقق دشمنکزدن قورتاردق که اودشمنکز مدت مدیده سزه قهر وغلبه، ظلم وتعدی ایله مسلط اولمشدی. آنك یداسارتندن سزه نجات ویرمکله مضرتنی اوزریکزدن قالدیردق وسزه طور طاغنده یمن وبرکت جانبنی وعد ایتدك که واقع اولان تقصیراتکزی عفو ایتدك وارض تیهده حاصل اولان محن ومشقتلری من وسلوی انزالیله اوزریکزدن دفع ایتدك وبزم سزی مرزوق ایتدیکمز رزقکزك طیباتندن ییك دیدك .]

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله بو آیتده بیان اولونان وعد الٰهی حضرت موسایه ایسه‌ده وعدك منافعی بنی اسرائیلك عمومنه فیضان ایتمسنه مبنی وعد الٰهی جمله‌سنه نسبت اولونمشدر . چونکه بر نبی‌یه وعد ؛ بالتبع او نبینك امتنه وعددر .

فخر رازينك بيانى وجهله جناب حق بو آيتده بنى اسرائيله نعمتلرينى تعداد بيوردى . چونكه انسان ايچون نعمتك اساسى ؛ **ايكيدر** : برنجيسى ؛ **دفع مضرت**، ايكنجيسى ؛ **جلب منفعتدر** . دفع مضرت ايصال منفعت اوزرينه مقدم اولديغى جهتله واجب تعالى فرعونك شرندن نجاتله مضرتلرينى دفع ايتديكنى ايصال منفعت اوزرينه تقديم بعده منفعتلرينى بيان بيورمشدر . آنجق منفعت ده **ايكى** دركه برى **منفعت دينيه** وديكرى **منفعت دنيويه** اولوب طور طاغنده منافع دينيه واحكام شرعيه لرينى جامع اولان تورات شريفك نزولنى وعد ايتديكى كبى منفعت دنيويه اولارق من وسلوانك نزوليله ده مأكولات ومشروباتلرينى تأمين ايتديكنى بيانله دنيوى واخروى احسان ايتديكى نعمتلرى بيان ايتمشدر .

بنى اسرائيل دكزى كچوب فرعونك هلاكنى كوردكدن صكره موسى عليه السلامه « سن بزه فرائض الٓهيه واحكام شرعيه يى جامع كتابك نازل اولاجغنى وعد ايتمدكمى ؟ » ديملرى اوزرينه موسى عليه السلام يتمش كشى يى انتخابله برابرنده طوره كيدوب مناجاتده بولونديلر . الله تعالى توراتى احسان ايتدى .

مصردن شامه كيدن كيمسه نك طور طاغى صاغنده قالديغى ايچون **جانب ايمن** دنيلمشدر ، يوقسه حقيقتده طور طاغنك صاغى وصولى يوقدر .

منّ ؛ **آغاجلك ياپراغى اوزرينه ياغان طاتلى و سلوى ؛ بنى اسرائيله اتنى يمك ايچون ويريلن قوشدر** . بنى اسرائيل ارض تيهده آچلقدن زحمت چكمكه باشلاينجه واجب تعالى موسى عليه السلامك دعاسى اوزرينه بنى اسرائيله كفايت ايده جك قدر طاتلى وقوش انزال ايدر ، آنلرده كفايه مقدارى ديوشيرير تعيش ايدرلردى . دنيا نعمتلرينك مأكولاته متعلق اولانلرى اساس اعتباريله ايكيدر . برى طاتلى ديكرى طوزلو اولوب بونلرك الك اعلاسى بال ايله أت اولديغى جهتله جناب حق بنى اسرائيله « ويرديكمز رزقك كوزللرندن وحلالندن يبك » بيورمشدر . چونكه ؛ (من) و (سلوى) يه انسان ألى دكميوب وحقوق عباد تعلق ايتمديكندن دنياده هم حلال هم ده غايت لذيذ رزق اولديغنه اشارت بيورمشدر . اكل ايتمكله امر ؛ اباحه ايچوندر ، وجوب ايچون دكلدر . بناءً عليه ؛ (من) و (سلوى) دن اكل ايتمك مباح ايدى ، واجب دكلدى .

*
* *

واجب تعالى احسان ايتمش اولديغى رزقدن اكل ايتملرينى امر دنصكره عصياندن نهى ايتديكنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِي ﴾ بيوريور .

[اى بنى اسرائيل ! سزه ويرديكم رزقده بربريكزه ظلمله وشكرينى اخلال ايتمكله طغيان ايتمه يك كه سزك اوزريكزه غضبم نازل اولماسون . اكر طغيان ايدرسه كز غضبمه مستحق اولورسكز .] بناءً عليه ؛ اوزريكزه غضبم نازل اولور .

﴿ وَمَنْ يَحْلِلْ عَلَيْهِ غَضَبِي فَقَدْ هَوٰى ﴾

[اكر بركيمسه اوزرينه غضبم نازل اولورسه محقق او كيمسه هلاك اولور . زيرا ؛ هاويه اسمنده جهنمه مستحقدر .]

﴿ وَاِنِّي لَغَفَّارٌ لِمَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ﴾

[حالبوكه بن شركدن توبه ايله ايمان ايدن وعمل صالح ايشله ين كيمسه يى تماميله وكماليله مغفرت ايدر كچمشده ايشله ديكى كناهلردن مسئول ايتمم .]

﴿ ثُمَّ اهْتَدٰى ﴾

[توبه ايله ايمان ايدوب عمل صالح ايشله دكدنصكره استقامت اوزره اهتدا ايتدى .] يعنى يولنه دوام ايتدى . چونكه ؛ استقامتده دوام ايدنجه بزم مغفرتمز آنكله برابردر .

يعنى ؛ اى بنى اسرائيل ! سز اللهك تعيين ايتديكى حدودى تجاوزله نعمتمزى محلنك غيرى يه ومعصيته صرفله ظلم ايتمه يك كه غضب الٓهيم اوزريكزه نازل اولماسون . بركيمسه كه غضب الٓهيم آنك اوزرينه نازل اولورسه محقق هلاك اولمشدر . چونكه ؛ درجهٔ اعتباردن ومرتبهٔ قربيتدن ساقطدر وقصورندن توبه ايله دركاهمزه رجوع ايده رك ايمان ايتمك واجب اولان شيلره ايمان وعمل صالح ايشله يوب صكره هدايت اوزره استقامت ايدن كيمسه يى البته بن مغفرت ايدجى يم . چونكه اخلاص اوزره توبه وايمان وايمانى عمل صالحله تزيين ايتدكدنصكره طريق مستقيمده ثابت ودين اسلامه دوامله اهتدا ؛ مغفرتمزى جالبدر .

فخررازینك بیانته نظراً بومقامده طغیان ایله مراد؛ **بعضیسنك بعضیسنه ظلم ایتمسیدر.** بوكا نظراً **معنای نظم** : [بعضیكز بعضیكزه ظلم ایتمه‌یك] دیمكدر . **یاخود** [مرزوق اولدیغكز رزقده مباح اولان مقداری تجاوزله نفسكزه ظلم ایتمه‌یك] دیمكدر. **یاخود** [نعمتك شكرینی ایفا ایدك كفران نعمتله برابر حلالی براقوب حرامه تجاوز ایتمه‌یك] دیمكدر.

توبه وایمان وعمل صالحك عین هدایت اولدیغی حالده بونلری بیاندنصكره تكرار هدایتی بیان ؛ هدایته دوام ایچوندر . چونكه ؛ توبه ایله ایمان وعملده صعوبت یوقدر، هركس مباشرت ایده‌بیلیر . صعوبت ، آنجق دوام وثبات ایتمكده اولدیغندن جناب حق مغفرته شایان اولانك دوام اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ثم اهتدى﴾ بیورمشدر . چونكه ایمانله عمل صالحدن صكره اهتدا ؛ استقامت وعبودیتده دوامدر . یاخود ایمان؛ **اعتقادیاته** وعمل صالح؛ **عملیاته** ؛ **وتوبه خطایاسندن ندامته متعلق اولوب** اهتداده **تهذیب اخلاق واخلاق ذمیمه‌دن قلبی تصفیه‌یه** متعلقدر . شو حالده مغفرت الـٰهیه‌یه شایان اولانلر ؛ توبه وایمان وعمل صالح ایشله‌ینلر واخلاق ذمیمه‌دن قلبنی تصفیه ایدنلردر .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله آیتده اسراف ونعمته مغروراً كبروغروردن ومستحق اولان فقرا وضعفادن نعمتی منع ایتمكدن نهی واردر . چونكه اللهك احسان ایتدیكی نعمتی محلنك غیری‌یه صرف ایتمك ؛ نعمتده كفران اولدیغندن غضب الـٰهی‌یی داعی‌در. زیرا نعمته نائل اولان كیمسه ایچون وظیفه؛ اونعمتك شكرینی ادا ایتمكدر. شكری ادا اولونمایان نعمت؛ هرزمان زواله معروض اولدیغندن صاحبی اونعمتدن محرومیته محكومدر.

*
**

واجب تعالی بنی اسرائیلی عصیاندن نهی ایتدیكنی بیاندنصكره حضرت موسانك میقاته كلمسنه قومندن زیاده عجله ایتدیكنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَا أَعْجَلَكَ عَنْ قَوْمِكَ يَا مُوسَى * قَالَ هُمْ أُولَاءِ عَلَى أَثَرِي وَعَجِلْتُ إِلَيْكَ رَبِّ لِتَرْضَى ﴾ بیوریور .

[« سنی قومكدن اول كلمكه نه كبی شی سوق ایتدی ؟ یاموسی ! » . بوسؤاله جواب

اولارق موسی علیه السلام « یاربی ! بونلر بنم آرقه‌مده‌درلر. بن شوق ومحبتمدن وكلام الـٰهیكی استماعه فرط اشتیاقدن سنك رضاكی تحصیل ایچون عجله ایتدم » دیمكله اعتذار ایتدی .]

یعنی ؛ موسی علیه السلام میقاتده بولونمق اوزره قومندن یتمش كیشی انتخاب ایده‌رك توراتی اخذ ایتمك اوزره امر الـٰهی‌یه امتثالاً طور جانبنه كیدوب موسی علیه السلام طور طاغنده تعیین اولونان محله تقرب ایدنجه كندینه عارض اولان شوق ومحبت اوزرینه قومندن ایلرویه سرعت ایتدیكنی انكار اولمق اوزره واجب تعالی « یاموسی! قومكدن اول سنی نه كبی شی تحریك ایتدی كه عجله ایتدك ، قومكله برابر كلیركن آنلردن ایلرویه سرعتكه سبب نه‌در ؟ مناسب اولان سرعت ایتمه‌ملی ایدك » بیوردی . موسی علیه السلام سؤالك متضمن اولدیغی ایكی شی كه بریسی عجله‌یی انكار ، دیكری عجله‌نك سببنی سؤالدر . بوایكیدن انكاره اعتذار ایله جوابی تقدیم ایده‌رك « یاربی ! بن قومك بكا كوجنه‌جكی قدر ایلری كیتمدم. زیرا ؛ آنلر بنم آرقه‌مده‌در وآره‌مزده آز برمسافه واردر وعجله ایتمكدن مقصدم سنك رضاكی تحصیل ایچون شوق ومحبتم وكلامكی ایشیتمكه كمال اشتیاقم وامركه امتثال وعهدمی وفایه سرعت ایتمكدر » دیمكله استرحامده بولوندی .

موسی علیه السلامك عجله‌سنی نعمت الله افندی شویله بیان ایدییور: موسی علیه السلامك قومنه كمال شفقتندن هدایتلرینه غایت حریص اولدیغی جهتله انتخاب ایتدیكی یتمش كیشیله طور جوارینه كلنجه جناب حقك كلامنه بر آن اول واصل اولمق امنیه‌سیله قومنه « آرقه‌مدن كلك » دیمكله جبلك یوقاریسنه سرعتله چیقار ورفقاسی‌ده آرقه‌سندن كلیرلر. جناب حق بوقدرجق قومنی تقدم ایتدیكنی انكارله عتاب وعجله‌سنك سببنی سؤال ایدر.

بیضاوینك بیانی وجهله بو عجله اوزرینه عتابك سببی ؛ **ایكیدر** . برنجیسی ؛ **عجله ، نفسنده نقیصه اولمسیدر** . زیرا ؛ هرشیده عجله مذموم اولدیغی كبی حضور معنویٔ الـٰهی‌یه كلمكده دخی مذمومدر . ایكنجیسی ؛ **موسی علیه السلامك عجله‌سی آرقداشلری اوزرینه تعظیم اولمسنی ایهام ایتمسیله آرقداشلرینك اینجنمك احتمالیدر** . موسی علیه السلام عجله‌نك انكار اولوندیغی جهته جوابی اهم عد ایده‌رك اعتذارینی تقدیم وثانیاً عجله‌سنك سببی ؛ كندیسنك جناب حقه شوق واشتیاقی تحریك ایتدیكنی ومقصدی رضاء الـٰهی‌یی طلب

ایتمك اولدیغنی و آرقداشلرینی تقدم مقصدیله اولمادیغنی و بو قدرجق تقدم آرقداشلریله مصاحبته مانع اولاجغنی ظن ایتمدیکنی بیان ایله اعتذار ایتمشدر .

* * *

واجب تعالی موسی علیه السلامه « نه ایچون عجله ایتدك ؟ » دیدکدنصکره هرون علیه السلامله برابر قالان بنی اسرائیل ایچنده واقع اولان حادثه‌یی حضرت موسایه خبر ویردیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ فَاِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ مِنْ بَعْدِكَ وَاَضَلَّهُمُ السَّامِرِيُّ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی « یا موسی ! سن میقاته کلمك اوزره قومکدن آیرلدقدنصکره بز آنلری طانه صورتنه عبادتله مبتلا قیلدق و آنلری فتنه‌یه قویدق و (سامری) آنلری اضلال ایتدی و یولدن چیقاردی » دیمکله موسی علیه السلامه قومنك حالنی خبر ویردی .]

﴿ فَرَجَعَ مُوسٰى اِلٰى قَوْمِهِ غَضْبَانَ اَسِفاً ﴾

[جناب حقك خبری اوزرینه موسی علیه السلام قرق کونی اکمال و توراتی آلدقدنصکره قومنه غضبلی و ایشله‌دکلری جنایته اسف ایدر اولدیغی حالده دوندی کلدی .]

﴿ قَالَ يَا قَوْمِ اَلَمْ يَعِدْكُمْ رَبُّكُمْ وَعْداً حَسَناً ﴾

[قومنه خطاباً موسی علیه السلام « ای قومم ! ربکز سزه توراتی ویره‌جکنی کوزل وعدله وعد ایتمدیمی ؟ » دیمکله وعد الهی‌یی خاطرلرینه کتیردی .]

﴿ اَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ اَمْ اَرَدْتُمْ اَنْ يَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَاَخْلَفْتُمْ مَوْعِدِي ﴾

[سز بو جنایتی ایشله‌دیکزده وعدی اونوتاجق قدر اوزریکزده زمان اوزادیمی ؟ واعتقادکزی غیب ایده‌جك قدر وقتمی کچدی ؟ یوقسه اوزریکزه ربکز طرفندن غضب نازل اولمسنی می ایسته‌دیکزده وعدمده خلف ایتدیکز ؟] زیرا ؛ سز ایمانکزده ثبات

ایده‌جککزی بکا وعد ایتمشدیکز . نه چابوق اونوتدیکز وعدیکزه نه ایچون مخالفت ایتدیکز ؟ » دیمکله قومنی تکدیر ایتدی .

یعنی ؛ موسی علیه السلام میقاتده بولوندیغی زمانده الله تعالی موسی علیه السلامه خطاباً بیوردی که « یاموسی ! سن قومکدن آیرلدقدنصکره سنك قومکی بز انواع بلایا ایله مبتلا قیلدق . زیرا ؛ آنلر بوزاغی صورتنه عبادتله بزه شرك ایتدیلر و (سامری) اسمنده بر رجل آنلری اضلال ایتدی وطوغری یولدن چیقاردی » . واجب تعالینك شو بیانی اوزرینه موسی علیه السلام کمال تأسف وغیرتله غضب ایدیجی اولدیغی حالده قومنه صورت سریعه‌ده رجوع ایتدی ودیدی که « ای قومم ! سزه ربکز کوزل وعدله وعد بیورمدیمی ، توراتی انزال ایدوب اخلاقکزی تهذیب وتصفیه ایده‌جکنی سزه بیان ایتمدیمی ؟ نه ایچون بو جنایتی ارتکاب ایتدیکز ؟ اللهك وعدینی انجاز ایده‌جکنی انکار ایده‌جك قدر اوزریکزدن زمانمی کچدی ؟ وبنم مفارقتم پکمی اوزادی ؟ وقرق کون ظرفنده توحیددن شرکه نصل انتقال ایتدیکز ؟ یوقسه ربکزدن اوزریکزه غضبك نازل اولمسنی ایسترسکزده آنك ایچونمی وعدمه بنمله معاهده‌کزه مخالفت ایتدیکز ؟ » دیمکله قومنی تکدیر وتوبیخ ایتدی وارتکاب ایتدکلری جنایته توبه‌لرینك قبولنه چاره دوشوندی . موسی علیه السلام آنلره معجزه‌لرینی اظهار ایده‌رك دعوای نبوتی اثبات ایتدیکی حالده بویله بر نبیّ ذی‌شانك وعدینه خلاف ایتملری آنلر حقنده جنایت عظیمه اولدیغنی کندیلرینه تفهیم ایله توبه‌یه دعوت ایتدی . موسی علیه السلام ذی القعده‌نك تمامنی وذی الحجه‌نك اوننه قدر طور طاغنده اقامتله ذی الحجه‌نك اوننده میقاتدن عودت بیورمشدر .

اکثر تفسیرده بیان اولوندیغنه نظراً (سامری) بنی اسرائیلك (سامره) قبیله‌سنه منسوب بویوکلرندن ایمش . موسی علیه السلامك قومشوسی ومنافق اولدیغندن موسی علیه السلامك مفارقتندن بالاستفاده آلتوندن بر بوزاغی صورتی یاپارق بنی اسرائیلی اضلاله تصدی ایدر وموفق ده اولور . بنی اسرائیل ، موسی علیه السلامدن برچوق معجزه‌لر کوروب نبوتی تصدیق ایله ایمان ایتدکلری حالده آزبچق برمدت موسی علیه السلامدن مفارقت ایتمکله (سامری) کبی برمنافقك اغفالاتنه آلدانملری نه غریب برحالدر نه عجیب برحماقتدر . فقط بو مثللو حماقت انسانلرده هر زمان جاریدر . حتی دین اسلامده عقله ومنطقه موافق

احکام شرعیه میدانده اولدیغی حالده بر منافقك آز بر زمانده برچوق اهل ایمانی اضلال ایتدیکی کورولمکده‌در. یاخود سامری (کرمان)دن مصره کلمش و بنی اسرائیل ایچنده أکله‌شیر بر کیمسه اولوب (کرمان) ده صیغیره عبادت ایدر بر طائفه‌دن اولدیغی جهتله موسی علیه‌السلامه ظاهرده ایمان ایتمش ایسه‌ده باطنده شرکنی صاقلادیغی ایچون موسی علیه‌السلام میقاته کیدنجه شرکنی اظهار واهالی‌یی اضلاله تصدی ایتمش (وکل انا بما یترشح فیه) سری ظاهر اولمشدرکه «هرچناق ایچنده اولان شی طیشنه وورر» فحواسنجه سامری‌ده ایچنده‌کی نفاقی طیشنه آتمشدر.

سامری‌نك اضلاله تصدی‌یه جرأتنك سببی؛ حضرت موسی بنی‌اسرائیله قرق کونده کله‌جکنی وعد ایتمسی اوزرینه یکرمی کونی کیجه‌سیله قرق کون حساب ایدوب آنلرك حسابلرندن قرق کون کچوب موسی علیه‌السلام کلمدیکندن ذهنلرینك تشویشه باشلامسنی سامری فرصت عد ایتمشدر.

وعد حسن له مراد؛ **احکام شرعیه‌یی جامع اولان نورانی انزال وعبادت اوزره ثواب ویرمك وفرعونك اراضی واملاکنه بنی اسرائیلی وارث قیلمق‌در.**

*
* *

واجب تعالی موسی علیه‌السلامك قومنی تکدیر ایتدیکنی بیاندنصکره قومك جوابنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالُوا مَا اَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلْكِنَا وَلٰكِنَّا حُمِّلْنَا اَوْزَاراً مِنْ زِينَةِ الْقَوْمِ فَقَذَفْنَاهَا فَكَذٰلِكَ اَلْقَى السَّامِرِيُّ * فَاَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلاً جَسَداً لَهُ خُوَارٌ فَقَالُوا هٰذَا اِلٰهُكُمْ وَاِلٰهُ مُوسٰى فَنَسِيَ ﴾ بیوریيور.

[بنی اسرائیل «بز کندی اختیارمزله وعدکه خلف ایتمدك ولکن قوم فرعونك زینتلرندن برطاقم آغیرلقلر یوکلندك او آغیرلقلری بز سامری‌نك تعیین ایتدیکی محله آتدق. سامری‌ده بزم کبی آتدی. او زینتلری آتنجه آنی أریدوب سامری آنلره، بر بوزاغی جسدی چیقاردی که آنك بوزاغی صداسی کبی صداسی واردی. بوزاغی‌یی میدانه چیقارنجه

سامری واتباعی «شو بوزاغی شکلی سزك وموسانك معبودیدر، موسی معبودینی اونوتدی آرایور ولکن بولامیور» دیدیلر.]

یعنی؛ موسی علیه‌السلامه واجب تعالی میقاتده هرونك معیتنده باقی قالان بنی‌اسرائیلی سامری‌نك اضلال ایتدیکنی خبر ویرمسی اوزرینه موسی علیه السلام کمال اسفله میقاتدن کلوب قومنی شدتله تکدیر ایدنجه «یا موسی! بز کندی کوکلمز وطبیعتمزله سنك وعدکه خلف ایتمدك. اکر بز کندی حالمزه قالسه‌ق وسامری بزی آلداتمامش اولسه ایدی بز عهدمزده ثبات ایدر خلف ایتمزدك ولکن بز مصردن چیقمق نیت ایتدیکمزده بایرام بهانه‌سیله قبطیلردن عاریت طریقیله آلدیغمز حلیاتلرینی ویرمدك، یانمزده کوتورمشدك. سامری‌نك قازدیرمش اولدیغی چوقوره او زینتلری آتدق سامری‌ده بزم کبی کندی یانده بولونانی آتدی وآنکله بزی اغفال ایتدی» دیدیلر. چونکه؛ سامری او حلیاتی أریدوب آنلر ایچون بر بوزاغی شکلی چیقاردی که او شکل حس وحرکه‌دن محروم بر جسد اولوب آنجق بوزاغی صداسی کبی صداسی واردی. بنی‌اسرائیلك آکا میل ومحبتلرینی کورونجه سامری واتباعی «شو بوزاغی صورتی سزك وموسانك معبودیدر. موسی علیه‌السلام بونی اونوتدی یرینی بیله‌مدی حتی طور طاغنه قدر کیتدی، آرایور بولامیور» دیدیلر. بنی‌اسرائیل‌ده بوکا آلدانوب عبادت ایتمکه باشلادقلرینی موسی علیه‌السلامه بیان ایتدیلر.

فخر رازینك بیانه نظراً موسی علیه‌السلام میقاته کیده‌جکنده قومنه وعظ ونصیحت ودینلرنده ثبات ایتملرینی توصیه ایتمسی اوزرینه قومی‌ده دینلرنده ثبات ایده‌جکلرینی وعد ایتمشلر کن ثبات ایتمدکلرینه بناءً موسی علیه‌السلامك تکدیرینه جواب اولارق «بز کندی اختیارمزله وعدکزه خلف ایتمدك» دیمکله وعدلرنده خلفك سببی قبطیلردن آلدقلری زینتله سامری‌نك اغفال ایتمسی اولدیغنی بیان ایتدیلر.

قبطیلرك زینتلری ایله مراد؛ **دریایه غرق اولدقدنصکره دکز ساحلنه آتیلان قبطیلردن آلدقلری زینت اولمق** احتمالی وارسه‌ده آیتك دلالتی وجهله اصح اولان **بایرام بهانه‌سیله مصرده قبطیلردن عاریت آلوب کتیردکلری زینتلردر.** زیرا زینتی کوتوردکلرینی بیان ایتملری؛ مصردن کتیردکلرینی مستلزمدر.

بنی اسرائیل مصرده قبطیلرك امانده أکلشدکلرندنماللرینی آلوب کوتورمك حلال

اولمادیغنه اشارت ایچون گناه معناسنی مشعر اولان اوزار لفظیله تعبیر ایتمشلردر. یاخود قبطیلر مشرك اولدقلری ایچون ماللرینی آلوب گتورمك حلال ایدی، لكن آغیرلق اولدیغندن اوزار دنیلمشدر.

بیضاوینك بیانی وجهله بنی اسرائیل گیجه‌یی و گوندوزی آیری آیری بر گون حساب ایتدكلرندن آنلرك حسابنه نظراً موسی علیه السلام گلمینجه اندیشه‌یه باشلاملری اوزرینه (سامری) بونلری اضلاله فرصت بولارق «موسانك گلمدیكی بزم یانمزده بولونان حلیاتك حرام اولمسیدر. بز بر چوقور قازالم، حلیاتی اورایه آتالم و آتش یاقوب اریده‌لم» دیمكله اغفال ایتدی. منوال مشروح اوزره آتشله اریتدیلر. سامری قیومجیلق صنعتنده ماهر اولدیغندن بوزاغی صورتنده قالب یاپارق او حلیاتدن بر بوزاغی صورتی اورته‌یه چیقاردی وطمرلر كبی او جسده منفذلر قویدی. او منفذلردن روزگار گیرمسیله بوزاغی صداسی كبی صدا ویرمكه باشلاینجه «ایشته بو سزك وموسانك معبودیدر» دیدی و «موسی بونی آرایور و لكن یرینی اونوتدی بولامدی» دیمكله ناسی او صورته عبادته دعوت ایتدی وناس ده سامرینك اشبو اغفالاتنه آلدانارق عبادته باشلادیلر.

بو جسدده خارق العاده اوله‌رق حیات اولدیغندن بحث ایدنلر وارسه‌ده (سامری) كبی بر ضال ومضلك یدنده خارق العاده‌نك ظهوری حكمته مخالف اولدیغندن اصح اولان اكثر مفسرینك بیانی وجهله سامرینك بوزاغی شكلنده اظهار ایتدیكی جسدده حیات یوقدی. یالكز سامرینك قورنازلقله او جسدده احداث ایتمش اولدیغی بوری شكلنده دلیكلرك روزگار واسطه‌سیله چیقارمش اولدیغی صدالردن عبارتدی، یوقسه او صدالر اثر حیات دگلدی.

بنی اسرائیل اوزمانده غایت جاهل وحماقتله متصف اولدقلرندن سامری درحال آلداتمغه موفق اولدی. یاخود بنی اسرائیلك اكثریسی اولجه حلولیه مذهبندن اولمق احتمالی واردر كه درحال بوزاغی شكلنده‌كی جسدده الـٰهك حلول ایتدیكنه اعتقاد ایتدیلر.

آنفاً بیان اولوندیغی وجهله بو كبی حماقت وضلالت بنی اسرائیله مخصوص دگل بلكه هر ملتده هر زمان جاریدر. مثلا صوفیه قیافتنده مذهبی بوزوق بر كیمسه مسلمان ومتدین بر جماعت كثیره ایچنه گیررو آز زمانده بر چوق كیمسه‌لری اضلال ایدر و بوپاسی میدانه چیقار. فقط

بعد خراب البصره. شو حالده اغفال اولونمق جمله انسانلرده موجوددر. بناءً علیه؛ انسان اقتدا ایده‌جكی كیمسه‌نك سابق و لاحق حالنی بیلمك و بیلمزسه لایقیله تدقیق ایتمك لازمدر.

***

واجب تعالی سامرینك بنی اسرائیلی اضلال ایتدیكنی بیاندن صكره بنی اسرائیلی توبیخ واستدلالی واجب اولان طریقلری بیان ایتمك اوزره ﴿ اَفَلَا يَرَوْنَ اَلَّا يَرْجِعُ اِلَيْهِمْ قَوْلًا وَلَا يَمْلِكُ لَهُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا ﴾ بیورییور.

[بنی اسرائیل مقتضای عقلدن چیقدیلرده آنلر عبادت ایتدكلری جمادك كندیلرینه سوز سویلمدیكنی و سؤاللرینه جواب ویرمدیكنی وآنلره منفعت ومضرته مالك اولمادیغنی گورمزلرمی ودوشونمدیلرمی؟]

یعنی؛ بنی اسرائیل سامرینك تصویر ایتمش اولدیغی جسده عبادت ایدرلرده دوشونمزلر وبیلمزلرمی كه او جسد آنلرك سؤاللرینه جوابه مقتدر دگلدر. بناءً علیه؛ آنلره سوزیله رجوع ایتمز وعبادت ایتدكلرنده منفعته وعبادتی ترك ایتدكلرنده مضرته مالك اولماز. منفعت و مضرته مالك اولمیان شیئه نصل عبادت ایدرلر؟ حالبوكه معبود، عبادت ایدن كیمسه‌یه منفعتی وعبادتی ترك ایدنه عبادتی تركندن طولایی مضرتی ایقاعه مالك اولمق لایقدر. چونكه؛ منفعت ومضرت ألندن گلمه‌ین بر جماده عبادتده فائده یوقدر.

بو آیت جلیله؛ معرفت الـٰهیه‌ده دلائلی تدقیق و كمال اعتنا ایله نظر و استدلال ایتمك لازم اولدیغنه دلیل واضحدر. چونكه؛ جناب حق نظر ایتمه‌ینلری بو آیتله توبیخ بیوردی. بناءً علیه اعتقادیاتده مقبول اولان؛ دلائله مستند اولانیدر و دلائله استناد ایتمیه‌رك تقلید اوزره بنا اولان اعتقاد (ماتریدی) عندنده معتبر ایسه‌ده مقلد و مذمومدر. بلكه استدلالی تركندن طولایی آثم و گناهكاردر.

***

واجب تعالی بنی اسرائیلی سامری‌یه آلدانوب شرك ایتدكلرندن طولایی توبیخ ایتدیكنی بیاندن صوكره هرون علیه السلامك آنلره واقع اولان نصایحنی بیان ایتمك اوزره

﴿ وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هٰرُونُ مِنْ قَبْلُ يَا قَوْمِ اِنَّمَا فُتِنْتُمْ بِهِ وَاِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمٰنُ فَاتَّبِعُونِى وَاَطِيعُوا اَمْرِى * قَالُوا لَنْ نَبْرَحَ عَلَيْهِ عَاكِفِينَ حَتّٰى يَرْجِعَ اِلَيْنَا مُوسٰى ﴾ بيوريور.

[ذات الوهيتمه يمين ايدرم كه موسانك عودتندن اول آنلره هرون ديدی كه «ای قومم! سز بوزاغی صورتيله ابتلا اولونديكز و سزك ربكز جمله مخلوقاته انعامی شامل اولان رحمن تعالی‌در. شو طوتديغكز مسلك فتنه‌در و ربكز رحمن تعالی اولونجه بكا اتباع وبنم امريمه اطاعت ايدك». بويله دينجه آنلر «بز بوزاغی‌يه عبادت ايدرز وحضرت موسی بزه كلنجه‌يه قدر اوصورتك اطرافنی بكله‌يوب عبادت ايتمكدن آيرلمايز» ديديلر.]

يعنی؛ ذات الوهيتمه يمين ايدرم كه موسی عليه السلامك رجوعندن اول برادری هرون عليه السلام، سامری آنلری افساد ايدنجه سامرينك افسادينی ازاله وبنی اسرائيلك حالنی اصلاح وموسی عليه السلامك وصاياسنی محافظه ايتمك اوزره آنلره ديدی كه «ای قومم! سز سامری طرفندن برطانه صورتيله فتنه اولونديغكز كبی واجب تعالی طرفندن امتحان معامله‌سيله ده ابتلا اولونديكز. شو حالده سز شركی تركله توحيده توجه ايدك. حالبوكه سزك ربكز انواع نعمتيله عالملری تربيه ايدن رحمن تعالی‌دركه نعمتی جمله عالمه عام وشاملدر و بالخاصه برادرم موسايی سزه رسول كوندرمك وفرعونك يد اسارتندن سزی قورتارمق وفرعونی قهراً اهلاك ايتمك كبی نعمتلرله سزی ممتاز قيلدی. بناءً عليه؛ عبادتكزی آكا تخصيص ايدك» ديمكله شفقتنی ابراز ووظيفه‌سنی ايفا ايتدی. هرون عليه السلامك شو نصايحنی رد ايتمك اوزره آنلر «حضرت موسی بزه كلنجه‌يه قدر بزاوجسده عبادت واطرافنده اقامت ايتمكدن كيری طورمايز وعبادتده ثبات ايدرز» ديديلر. كاشكه آنلر بوثباتنی دين موساده ابرازله سامری‌يی رد ايتسه‌لردی حقلرنده خير محض اولوردی.

هرون عليه السلامك بونصيحتی؛ طرف الٰهيدن وبرادری موسی عليه السلام جانبندن مأمور اولديغی جهتله مأموريتنی يعنی امر بالمعروف ونهی عن المنكر وظيفه‌سنی ايفا ايتمك ايله عهده‌سنه ترتب ايدن وجوبدن قورتولمق وقومنه شفقتنی ومرحمتنی اظهار ايتمكدن عبارت

ايدی. لكن بنی اسرائيلك هوا وهوسلری آنلری ضلالته سوق ايتديكندن حق سوزی ايشيتمز برحاله كلمشلردی. بناءً عليه؛ هرونك سوزينی ديكله‌مديلر.

فخر رازينك بيانی وجهله هرون عليه السلام شو نصيحتنده غايت بليغ صورتده ايراد كلام ايلمش وحسن ترتيبه رعايت ايتمشدر. چونكه؛ برنجی مرده‌ده «سز فتنه‌يه القا اولونديكز» ديمكله آنلری بالمداهنه نهی ايتدی. زيرا؛ دفع مضرت جلب منفعت اوزرينه مقدمدر. ايكنجی مرده‌ده اول باول لازم اولان معرفت الٰهيه‌يه دعوت ايتدی وبيوردی كه «سزك ربكز رحمن تعالی‌در». چونكه؛ معرفت الٰهيه اصول اعتقاددن اولديغی جهتله سائر عبادات اوزرينه مقدمدر. اوچنجی مرده‌ده امر نبوته نقل كلام ايده‌رك نبی‌يه امتك اتباعی واجب اولديغنه اشارت اولمق اوزره «بكا اتباع ايدك» ديدی. دردنجی مرده‌ده شرايعه وفروع احكامه دعوت ايتدی كه امر تبليغده اصلا نقصان اولماسون. هرون عليه السلام تبليغده اصلا نقصان براقماديغی حالده بنی اسرائيله قطعياً تأثير ايتمدی. زيرا؛ اراده‌لرينی ضلالته صرف ايتدكلرندن هدايتی طالبلری يوقدی. بناءً عليه؛ هرون عليه السلامی ديكله‌مزلردی كه سوزی تأثير ايتسون. هرزمانده يولدن چيقان سفها كروهنك حالی بودر. جناب حق بزی هدايتدن آيرمسون آمين. هرنه زمان توبه ايدرلرسه توبه‌لرينك قبول اولوناجغنه اشارت ايچون اسماء حسنی ايچندن انعامه دلالت ايدن رحمن اسم شريفنی اختيار ايتمشدر. يعنی «سزدن صدور ايدن جنايتك چاره‌سی بكا اتباع ايدوب تائب ومستغفر اولمقلغكزدر. اكر توبه ايدرسه‌كز ربكز توبه‌كزی قبول ايدر. زيرا؛ ربكز مرحمت صاحبيدر. توبه‌كزی قبول وكناهكزی مغفرت ايتمك ايله سزه احسان ايدر. درحال احسان الٰهی‌يه نائل اولمكز ايچون اسبابنه توسل ايدك» ديمك ايسته‌مشدر.

*
* *

واجب تعالی هرون عليه السلامك بنی اسرائيله نصيحتنی وبنی اسرائيلك نصيحت قبول ايتمدكلرينی بياندنصكره موسی عليه السلامك هرونه عتاب ايتديكنی بيان ايتمك اوزره

﴿ قَالَ يَا هٰرُونُ مَا مَنَعَكَ اِذْ رَاَيْتَهُمْ ضَلُّوا * اَلَّا تَتَّبِعَنِ ﴾ بيوريور.

[موسی علیه السلام میقاتدن کلوب قومنك یولدن چیقدیغنی کورونجه برادرینه خطاب ایده‌رك « ای هرون ! بنی اسرائیلك ضلالتی ارتکاب ایتدکلرینی کوردیکك زمان بکا اتباع ایتمکدن سکا نه کبی شی مانع اولدی و اتباع ایتمه‌مکه سبب نه‌در ؟ دیدی]

﴿ اَفَعَصَيْتَ اَمْرِى ﴾

[«بونلرك ضلالتنی کوردکده امرمه عصیانمی ایتدك ؟» دیمکله قرداشی هرونه عتاب ایتدی .]

﴿ قَالَ يَابْنَؤُمَّ لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِى وَلَا بِرَاْسِى ﴾

[هرون علیه السلام برادرینك سؤاله جوابده «ای آنامك اوغلو ! بنم صقالمدن و باشمدن طوتما » .]

﴿ اِنِّى خَشِيتُ اَنْ تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِى اِسْرَائِيلَ وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِى ﴾

[«زیرا ؛ بن سنك بنی اسرائیل بیننی تفریق ایتدك امرمه انتظار ایتمدك دیه‌جککدن قورقدم . چونکه ؛ بن مداخله‌ده ایلری کیدرسه‌م آنلر فرقه‌لره آیریلاجق ، سن‌ده بکا نه ایچون بونلرك تفرقه‌یه دوشوردك دیه‌جکسك ؟ » دیمکله جواب ویردی .]

یعنی ؛ موسی علیه السلام میقاتدن عودتنده قومنك عصیاننه کمال غیظ و غضبی اوزرینه برادری هرون علیه السلامه خطاباً « ای هرون ! بنی اسرائیلی ضلالت اوزره کوردیککده بکا تبعیت ایتمکدن و وصیتمی یرینه کتیرمکدن سنی نه کبی شی منع ایتدی ؟ نه ایچون آنلرك کفری اوزرینه مقاتله ایتمدك ؟ بن بولونسه‌م آنلرله مقاتله ایتمزمیدم ؟ بنم مقاممده سن بولوندیغك حالده بو وظیفه سزه توجه ایتمشکن سز نه ایچون وظیفهٔ قتالی ایفا ایتمدیکز ؟ مع هذا کفر ایدنلرله مقاتله لازم ایدی . صلابتی ترکله امرمه عصیانمی ایتدك ؟ بن بونلرك مصالحنی سزه امر ایتمدممی ؟ هیچ اولمازسه بونلرك ایچندن چیقارق کفرلرینی بکا صورت سریعه‌ده خبر ویرملی دکلمی ایدك ؟ نه ایچون خبر ویرمدك ؟ » دیمکله برادرینه عتاب ایتدی . بنی اسرائیلك جوابی اوزرینه « موسی علیه السلام نه دیدی ونه یاپدی ؟ » عنوانده وارد اولان سؤال مقدره‌یه بو آیت جواب اولارق وارد اولمشدر .

موسی علیه السلامه جواب اولارق هرون علیه السلام دیدی که « ای آنام اوغلو برادرم ! صقالمدن وباشمدن طوتما ودشمنلره قارشی بنی لوم ایتمه ، اعتذارمی دیکله . زیرا بن ؛ آنلرله مقاتله‌یی ترك ایتمدم ، الا سن بنی اسرائیل بیننی تفریق ایتدك ، بینلرینه نفاق دوشوردك ، پارچه پارچه ایتدك ، بنم سوزیمه انتظار ایتمدك دیمکلکک‌دن قورقدم وبو قورقومه بناءً مقاتله‌یی ترك ایتدم » دیمکله اعتذار ایتدی . انسانی بر حادثه‌دن طولایی لومه وعتابه تصدی ایدن کیمسه‌یه قارشی معذرت مشروعه‌سنی سرد ایتمکله عتابی ایجاب ایدن اسبابی ازاله ایله عتابدن خلاصه سعی ایتمك امر مشروع اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

ابو السعود افندینك بیانی وجهله موسی علیه السلام غایت حدید وامور دینده صلابت شدیده صاحبی اولدیغندن قومنی کفر اوزره کورونجه غیرت دینیه‌سی غلیان ایده‌رك صاغ أليله برادرینك باشنك صاچلرندن وصول أليله صقالندن طوته‌رق بو حالك نه‌دن ایلری کلدیکنی سؤال ایتدی . هرون علیه السلام‌ده آنلرله مقاتله ایده‌جك اولسه قتالك نتیجه‌سی تفرقه اولوب بنی اسرائیل متعدد فرقه‌لره آیریلوب بردها بر آره‌یه کلمك احتمالی اولامیه‌جغندن وموسی علیه السلامك‌ده « نه ایچون تفرقه‌یه دوشوردك ؟ » دیه‌جکندن قورقدیغی ایچون مقاتله‌یه قیام ایتمدیکنی بیانله اعتذار ایتدی .

کرچه موسی وهرون علیهما السلام لابوین قرداش ایسه‌ده هرون علیه السلام برادرینك رقتنی جلب و والده‌سنك حقوقنه تعظیم ایچون والده‌سنك اسمنی ذکر ایتمشدر ، یوقسه بعضلرك دیدیکی کبی لام برادری اولدیغندن والده‌سنك اسمنی ذکر ایتمش دکلدر . اولی اولان برادرینك اعتذارینی دیکله‌دکدنصکره عذرینی قبول ایتمزسه مؤاخذه‌یه مباشرت ایتمك اولدیغندن موسی علیه السلام برادرینك اعتذارینی دیکله‌مکسزین مؤاخذه ایتمسی اولی‌یی ترك قبیلندندر .

خلاصه ؛ بنی اسرائیلك بوزاغی صورتنه عبادت ایله شرك ایتدکلرینی کورونجه موسی علیه السلامك پرغضب هرون علیه السلامه عتابه تصدی ایتدیکنی ونه ایچون آنلرله مقاتله‌یه قیام ایتمدیکنی سؤال ایدوب برادرینك صاچندن وصقالندن طوتدیغی وهرون علیه السلام ، رقتنی جلب ایچون والده‌سنك اسمنی ذکر ایله رقت قلبنی جلبه سعی

ایتدیکی ومقاتله‌یه قیام ایتمدیکنك سببی تفرقه قورقوسنه بناءً اولدیغی بیانله ایشك عاقبتنی دوشوندیکنی برادرینه سویله‌دیکی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی موسی علیه‌السلامك برادری هرون علیه‌السلامه عتابنی وهرون علیه‌السلامك اعتذاری متضمن جوابنی بیاندنصکره هرون علیه‌السلامك اعتذارینی قبول ایدوب خلقی اضلال ایدن (سامری)یه توجیه خطاب ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يَا سَامِرِيُّ ۞ قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِنْ اَثَرِ الرَّسُولِ فَنَبَذْتُهَا وَكَذٰلِكَ سَوَّلَتْ لِي نَفْسِي﴾ بیوریيور .

[موسی علیه‌السلام سامری‌یه خطاباً «ای سامری ! سنی خلقی اضلاله سوق ایدن شی نه‌در ؟ وشـو یاپمش اولدیغك طانه‌دن اك بویوك مقصدك نه‌دن عبارتدر ؟ » دیدی . موسی علیه‌السلامك بو سؤالنه قارشی سامری جوابنده . « بن آنلرك کورمدکاری شیئی کوردم وبیلمدکاری شیئی بیلدم . سکا کلن رسولك آتنك باصدیغی یردن بر آووج طوپراق آلدم وحلیاتدن یاپمش اولدیغم بوزاغونك کولجه‌سی ایچنه آتدم ونفسمده بکا بویله یاپمقلغمی تزیین ایتدی ، بن‌ده بویله یاپدم » دیدی .]

یعنی ؛ موسی علیه‌السلام برادری هرونك درمیان ایتمش اولدیغی اعتذاری قبولدن صکره سامری‌یه توجیه خطاب ایده‌رك دیدی که « یا سامری ! سنك بو خلقی اضلال ایتمکدن مقصدك نه‌در ونه ایسترسك ؟ » . موسی علیه‌السلامك بوسؤالنه جوابده سامری دیدی که « بن ، بنی اسرائیلك کورمدکاری شیئی کوردم وبیلمدکارینی بیلدم وسکا کلن رسولك باصمش اولدیغی ایزدن بر آووج طوپراق آلدم وآنی یانمده حفظ ایتدم که ایجابنده استعمال ایده‌یم . سـن طور طاغنه کیدنجه خلقه ریاست ایتمك ایسته‌دم . قبطیلرك حلیاتندن یاپمق ایسته‌دیکم طانه صورتنك کولجه‌سی ایچنه حفظ ایتدیکم طوپراغی آتدم وکندی نفسمده بو حالی بکا امر وتزیین ایتدی که آنلره بن متبوع اولوب بینلرنده آنلردن زیاده بر بیلدیکم

اولمغله امتیـاز ایتمش اولایم » دیمکله حقیقتی سویلدی . حضرت موسایه کلان رسول ایله سامری‌نك مرادی ؛ **جبریل امین‌در** .

ابو السعود افندینك بیانه نظراً موسی علیه‌السلامك سامری‌یه سؤالندن مقصدی ؛ سـامری‌نك یاپمش اولدیغی حیله‌لرك باطل اولدیغی کندینه اعتراف ایتدیرمکله دسیسه‌سنی وکندینك حقسزلغنی کندی لسانیله خلقه طویورمق ایدی . چونکه ؛ حقسزك حقسزلغنی کندینك بیانی شبهه‌دن عاری اولدیغندن موسی علیه‌السلام بو جهتی اختیار ایتمشدر .

سامری جبریل امینی نصل بیلدی ؟ تفسیر خازنده بیان اولوندیغنه نظراً حال طفولیتنده فرعونك بنی اسرائیلك چوجقلرینی قتل ایتدیکی زمانده فرعوندن کیزلی والده‌سی سامری‌یی بر مغاره‌یه وضع ایتدیکی زمان بنی اسرائیلی اضلال فتنه‌سنك سامری یدنده ظهور ایده‌جکی مقدر اولدیغی جهتله آنك تربیه‌سنی واجب تعالی جبریل امینه تودیع ایتدیکندن جبریل امین انسان شکلنده کلیر کیدر سامری‌ده بو صورتله آلیشمش وبرچوق خارق العاده‌لر کورمشدی . دریانك یول اولوب بنی اسرائیلك کچدیکی زمان سامری‌نك اسکیدن کوردیکی شکل اوزره جبریل امینی بر آت اوزرنده کوردی واولدن او ذاتك عظمت شـاننی بیلدیکی ایچون آتنك آیاغنك آلتندن بر آووج طوپراق آلوب صاریغنك آره‌سنه باغلامشدی . خلقی اضلال ایتمك قصد ایتدیکنده طوپراقده حس ایتدیکی غرابت اوزرینه حلیاتی أریدوب او طوپراغی ایچنه آتدیغنی حکایه ایتدی . **یاخود** سامری ، جبریل امینی موسی علیه‌السلامك میقاته کیده‌جکی کون کوردی . چونکه ؛ حضرت علیدن روایت اولونان شـویله‌در : موسی علیه‌السـلامی میقاته کوتورمك ایچون جبریل امین بر آت اوزرنده کلدیکنده آتی نره‌یه باصارسه آیاغنی قالدیرنجه درحال اوت بیتر . سامری بونی کورونجه آتك آیاغی طوقوندیغی یرده اثر حیات اولدیغنی درحال ادراك ایده‌رك زمان فوت ایتمکسزین آتك ایزندن طوپراق آلیر محافظه ایدر ، ایجابنده استعمال ایدر ایدی . جبریل امینك آتنك آیاغنك آلتنده درحال اوت بیتدیکنی سـامری‌دن باشقه کورن وبیلن اولمادیغی مرویدر وبو حالی بیان ایچون سامری « آنلرك کورمدیکنی بن کوردم » دیمشدر . حیله‌یه سامری‌یی سوق ایدن ؛ آنجق کندی نفسی اولوب خارجدن باشقه بر واسطه وسبب اولمادیغی بیان ایچون « بونی ، آنجق بنم نفسم امر ایتدی » دیمکله نفسنه عطف جرم ایتدی .

بو آیتده رسول ایله مراد ؛ جبریل امین اولدیغنده اکثر مفسرینك اتفاقی واردر . سامری ، موسی علیه‌السلامه كلن ذاتك عظمت شان صاحبی اولدیغنی بیلمش ایسه‌ده جبریل امین اولدیغنی بیلمدیکی ایچون رسول تعبیر ایتمشدر .

خلاصه ؛ موسی علیه‌السلامك سامری‌یه « نه ایچون خلقی اضلال ایتدك ؟ » سؤالنه قارشی سامری بنی اسرائیله ریاست ایتمك خلیاسنی قوردیغنی و بو خلیا وسیله‌سیله نفسی بو امر منکری ایشله‌مكه کندینی سوق ایدوب منکراتی نفسی تزیین ایتدیکنی و خارجدن بر کیمسه‌نك سبب اولمادیغنی و بو حیله‌سنه جبریل امینك آتنك آیاغنك آلتندن آلدیغی طوپراغی آلت ایتدیکنی بیان ایلدیکی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی موسی علیه‌السلامك سامرینك كلامنی دیكله‌دكدنصكره سامرینك مستحق اولدیغی جزاسنی تعریف ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ فَاذْهَبْ فَاِنَّ لَكَ فِى الْحَيٰوةِ اَنْ تَقُولَ لَا مِسَاسَ ﴾ بیوریور .

[موسی علیه‌السلام سامرینك سوزینی دیكله‌دكدنصكره دیدی که « ای سامری ! حالك بویله اولنجه سن کیت بورادن . زیرا ؛ سنك ایچون حیاتده اولدقجه بكا کیمسه طوقونمسون دیمك واردر . چونکه ؛ ایشله‌دیکك جنایتك جزاسی وحشت و انسیتدن محرومیتدر » .]

﴿ وَاِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَنْ تُخْلَفَهُ ﴾

[« و ای سامری ! سنك ایچون آخرتده اللهك بر وعدی واردر که او وعددن البته خلف ایده‌مزسك . بناءً علیه ؛ دنیاده کوردیکك عقوبتدنصکره آخرتده حقکده موعود اولان عذاب البته سنی بولاجقدر » .]

﴿ وَانْظُرْ اِلٰى اِلٰهِكَ الَّذٖى ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا ﴾

[ای سامری ! نظر ایت شول معبودیکه که سن او معبود اوزرینه حبس نفس ایده‌رك عبادته دوام ایتمشدك » .]

﴿ لَنُحَرِّقَنَّهُ ثُمَّ لَنَنْسِفَنَّهُ فِى الْيَمِّ نَسْفًا ﴾

[اللهه یمین ایدرم که سنك او معبودكی بن البته یاقارم و یاقدقدنصکره کولنی دکزه صاوورر کبی جه‌سنه صاووررم . بناءً علیه ؛ سنك معبود اتخاذ ایده‌رك تعظیم ایتدیکك شیئك نه‌قدر حقیر اولدیغنی سكا کوستریرم » .]

﴿ اِنَّمَا اِلٰهُكُمُ اللّٰهُ الَّذٖى لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ﴾

[زیرا ؛ سزك معبودکز شول الله تعالیدر که او اللهدن باشقه معبود بالحق یوقدر » .]

﴿ وَسِعَ كُلَّ شَیْءٍ عِلْمًا ﴾

[او الله تعالی علم جهتندن هرشیئه واسع اولدی و علمی هرشیئی احاطه ایتدی . بناءً علیه ؛ معبود اتخاذینه شایان اودر ، آنك غیری دكلدر » .]

یعنی ؛ موسی علیه‌السلام سامرینك كلامنی ایشیتدكدنصکره سامری‌یه دیدی که « سن کیت بنم یانمدن ، کوزم کورمسون سنی . زیرا ؛ سنك ایچون حال حیاتکده « آمان بكا کیمسه طوقونمسون ، اکر بر کیمسه طوقونورسه حمی علتی بولاشیر » دیمك واردر . چونکه ؛ سنك ایشله‌دیکك جنایتك جزاسی کیمسه یانینه کلمکدن سنی محروم ایتمشدر . حیاتی و حسی اولمایان بر جماده حیات و ادراك عنوانی ویرمکله کندك عبادت ایتدیکك کبی برچوق خلقی اضلال ایتدیکك ایچون سن دنیاده ادراك و شعوردن محروم و جمادات کبی کزه‌جکسك و بر کیمسه‌نك طوقونمسوندن قورقودن ناشی بكا کیمسه طوقونمسون دیه باغیره‌جقسك . یا سامری ! دنیاده جزاك بو وحشت اولدیغی کبی آخرتده ده سنك ایچون جهنم عذابنه دوچار اولاجغکه بر وعد واردر که سن او وعددن اصلا خلف ایده‌مزسك و ابداً وعد اولونان عذاب جهنمدن آیریلامازسك . چونکه ؛ سنك ایچون توبه‌نك قبولی اولمادیغندن ابدالآباد نار جحیمده قالیجیسك و سن نظر ایت کور ای سامری ! اتخاذ ایتدیکك معبودیکه که او معبوده سن کمال شوق و شطارتله عبادت ایتدك و او اله

اوزرنده کونلرجه اقامت ایده‌رك عبادتنه‌دوام ایتدك. البته بز او معبودکی یاقارو یاقدقدنصکره کولنی دکزه صاووروز. حتی اجزاسندن هیچ برجزؤ قالماز. اکر حقیقی معبود اولسه یانمازدی. زیرا؛ اله اولان برشی آتشله یانماز » دیمکله سامرینك جزای سزاسنی بیان ایتدی. سامرینك معبود اتخاذ ایتدیکی شیئك واعتقادینك باطل اولدیغنی بیاندنصکره معبود بالحق واعتقاد صحیحی بیان صددنده بیوردی‌که « سزك الٰهکز شول الله تعالیدرکه اوالله تعالیدن باشقه معبود بالحق یوقدر، آنجق الله تعالی واردر والله تعالینك علمی هرشیئه واسعدر، علمندن خارج هیچ برشی یوقدر » دیمکله سامری‌یه اتباع ایدنلره اعتقاد حقی تعریفله طوغری یولی کوستردی.

تفسیر خازنده بیان اولوندیغنه نظراً حضرت موسی بنی‌اسرائیله سامری ایله اختلاط ایتمه‌ملرینه امر ایتدی. بناءً علیه؛ بنی‌اسرائیل اوزرینه سامری‌یه ملاقات وسوز سویلشمك واخذ واعطا ایتمك وبر مکانده برابر بولونمق حرام اولدیغندن هیچ کیمسه سامری‌یه ملاقات ایتمدیکی جهتله سامری دائما طاغ باشلرنده وحشی حیوانلر آره‌سنده کزر وصداسی بیتدیکی قدر « بکا کیمسه طوقونمسون » دیمکله عمرینی افنا ایتدیکی (ابن عباس) حضرتلرندن مرویدر. حتی سامری‌یه برکیمسه ویاخود سامری برکیمسه‌یه طوقونسه‌او آدملرك هرایکیسی‌ده حمی خسته‌لغنه طوتولدقلرندن سامری هرکسدن وهرکس سامریدن قاچارلردی. حتی بوحال سامرینك نسلنه‌ده انتقال ایتدیکندن الیوم انسانلرك تماسندن اندیشه ایدنلر کورولمکده‌در. سامرینك خلقله اختلاط ایده‌مه‌مسی اضطراریدر، اختیاری دکلدر.

تفسیر مدارکده حضرت موسی سامرینك قتلیله امر ایدوب سامری سخی بر آدم اولدیغندن جناب حقك قتلنی منع ایتدیکی مرویدر. شوحالده سخاوتی، دنیاجه قتل جزاسندن آنی خلاص ایتمشدر. بناءً علیه؛ انسانلر سخاوتی التزام ایله ابناء جنسنه احسان ایدوب کندینه سخاوتی چارهٔ نجات عد ایتمك البته لازمدر.

موسی علیه‌السلامك سامرینك احداث ایتدیکی مذهبك بطلاننی بیاندنصکره بنی اسرائیله دین حقی ووحدانیت الٰهیه‌یی بیان ایتمك اوزره « سزك ربکز الله تعالیدرکه واحد حقیقیدر وعلمی هرشیئه واسعدر » بیورمشدر.

خلاصه؛ موسی علیه‌السلامك سامرینك جزاسی دنیاجه اختلاطدن منع اولونمق

اولدیغنی وحیاتده اولدقجه « بنی مس ایتمك یوقدر، بنی کیمسه مس ایتمسون » دیمکدن عبارت بولوندیغنی وآخرتده ابدی جهنم عذابنه دوچار اولاجغنی ومعبودینك باطل اولدیغنی بیان ایچون یاقوب کولنی دکزه صاووردیغنی ومعبود بالحقك آنجق الله وعلمنك هرشیئه واسع اولدیغنی بیان ایتدیکی بو آیتك فوائدی جمله‌سندندر.

⁂

واجب تعالی موسی علیه‌السلامك فرعون وسائر اقواملە واقع اولان ماجراسنی بیاندنصکره امم سائره‌نك احوالنی اجمالاً اشارت ایتمك اوزره ﴿ كَذٰلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ اَنْبَاءِ مَا قَدْ سَبَقَ ﴾ بیوریور.

[یا اکرم الرسل! موسی علیه‌السلامك احوالنی حکایه ایتدیکمز کبی سنك اوزرینه بز عظیم الشان کچمش امتلرك خبرلرینی دخی حکایه ایدرزکه امتکدن بصیرت صاحبلرینه تنبیه وسنك معجزه‌کی تزیید اولسون.]

﴿ وَقَدْ اٰتَيْنَاكَ مِنْ لَدُنَّا ذِكْرًا ﴾

[حالبوکه حبیبم! بز کندی عندمزدن سکا شو خبرلر اوزرینه مشتمل اولان قرآنی ویردك‌که الفاظی ذکره و معناسی تفکره شایاندر و او قرآن سببیله بز سکا ناس بیننده ذکر جمیل و حسن صیت ویردك.]

﴿ مَنْ اَعْرَضَ عَنْهُ فَاِنَّهُ يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وِزْرًا ۞ خَالِدِينَ فِيهِ ﴾

[اکر بر کیمسه قرآندن اعراض ایدرسه او کیمسه یوم قیامتده آغیر بر عقوبت کوتورور وبویوك بر کناه یوکله‌نمش اولورکه او کناه ایچنده ابداً قالیر.]

﴿ وَسَاءَ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ حِمْلًا ﴾

[وقرآندن اعراض ایدنلر ایچون یوم قیامتده او کناهی کوتورمك نه قدر کوتو اولدی.]

یعنی؛ حبیبم! سکا وموسی علیه‌السلامه وحی ایدوب قومنك هدایتنی بیان ایتدیکمز کبی امم سالفه‌نك قصه‌لرینی خبر ویرر وحکایه ایدرزکه ایمان ایدنلر مسرور واهتدا ایتمه‌ینلر

مأیوس اولسونلر وذوی العقوله عبرت وبصیرت صاحبلرینه انتباه اولسون. حالبوکه بز سکا عندالوهیتمزدن لطف واحسان اولارق امم ماضیه‌نك اخبارینی جامع وحقائق معارف واحکام شرایعی حاوی قرآنی ویردك . اکر بر کیمسه قرآنك نزولندنصکره قرآندن اعراض ایدر وسائر منسوخ اولان کتابلردن برینه تمسك ایدرسه او کیمسه یوم قیامتده بویوك کناه وجسیم وبال وعظیم جرم یوکله‌نیر. چونکه؛ ناسخ اولان قرآنی ترك ایدوب منسوخ اولان کتابی اخذ ایتدیکی ایچون بویوك جزایه مستحقدر. حتی او جزاده ابدی قالیجیلردر وآنلر ایچون یوکله‌ندکلری کناه نه قدر آغیر ونه‌قدر چیرکین اولدی .

بو آیتده ذکر ایله مراد؛ **قرآندر**. چونکه؛ **قرآنده ناسك محتاج اولدیغی مسائل ونعمت الٰهیه‌نك انواعنی ذکر موجود اولدیغی ایچون قرآنه ذکر** دینمشدر .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله موسی علیه السلامك احوالنه دائر واقع اولان ذکرك عظمت شاننه وعلو مرتبه‌سنه وعبرته شایان اولدیغنه اشارت ایچون بعیده اشارت اولان ﴿ ذلك ﴾ لفظی وارد اولمش و قرآنك احکامی اتباعه لایق اولدیغندن اعراض ایدنلرك یوم قیامتده بویوك وبال آلتنده ابدی قالاجقلرینه اشارت اولونمشدر .

بو آیتده وزر ایله مراد؛ **آغیر عقوبتدر**. قرآنه ایمان ایتمیوب موجبیله ومقتضاسیله عمل ایتمه‌ین کیمسه‌لرك مؤبد اولارق آغیر جزایه دوچار اولاجقلرینه بو آیت دلالت ایدر . بناءً علیه عقلی بولونان انسانه لایق اولان؛ قرآنه تمسك ایدوب سعادت دارینه نائل اولمق چاره‌لرینی دوشونمکدر .

*
* *

واجب تعالی یوم قیامتده عاصیلرك آغیر یوك آلتنه کیره‌جکلرینی بیاندنصکره یوم قیامتی تعریف ایتمك اوزره ﴿ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ وَنَحْشُرُ الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ زُرْقًا ۞ يَتَخَافَتُونَ بَيْنَهُمْ اِنْ لَبِثْتُمْ اِلَّا عَشْرًا ۞ نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ اِذْ يَقُولُ اَمْثَلُهُمْ طَرِيقَةً اِنْ لَبِثْتُمْ اِلَّا يَوْمًا ﴾ بیوریور.

[ذکر ایت حبیبم! شول کونی که او کونده ناسی محشره جمع ایتمك ایچون اسرافیل

طرفندن صوره اوفورولور وبز کفری وسائر معاصی‌یی اختیار ایدن جرم صاحبلرینی او کونده کوزلری کوك وچیرکین اولدقلری حالده حشر ایدرز. او اصحاب جرم بینلرنده کیزلی اولارق سویله‌شورلر ودیرلرکه « سز دنیاده قرار ایتمدیکز ، آنجق اون کون مقداری بر زمانده قرار ایتدیکز . اوقدر اهمیتسز ودکرسز برزمان ایچون بو قباحتی اختیار ایتدیکز » دیمکله بربرلرینی لوم ایدرلر . بز عظیم الشان آنلرك کیزلی صورتده سویلدکلری سوزلرینی بیلیرز. زیرا؛ آنلرك طریقت جهتندن افضل وسوزی طوغرو اولانلری «سز دنیاده مکث ایتمدیکز انجق برکون مکث ایتدیکز» دیرلر .]

یعنی؛ یا اکرم الرسل ! ذکر ایت شول زمانی که اوزمانده صوره اوفورولور. بز مجرملری او کونده سه‌ویلمز بر صورتده که کوزلری کوك ویوزلری سیاه بر حالده عرصهٔ محشره جمع ایدرز. آنلر او کونك شدتندن ومحنت ومشقتندن کوردکلری دهشته باقارق قلبلری قورقو ایله طولدیغی ایچون بینلرنده کیزلی اولارق سویله‌شورلر . صدالرینی چیقارمقسزین بربرلرینه دیرلرکه «سز دنیاده اون کون مقداری برمدتده مکث ایتدیکز. اوقدر برسرور وآزیجق بر مدت ایچون برچوق قباحت ارتکاب ایلدیکز . شمدی او قباحتلر هپ میدانه چیقدی». مجرملر بو سوزلریله اسفلرینی اظهار ودنیانك مدتنی او کونك شدتنه نسبتله غایت قلیل عد ایدرلر. آنلرك سوزی طوغری وعقلی زیاده وطریقلرنده افضل اولانلری دنیانك مدتنی دها قیصه عد ایده‌رك « سز آنجق دنیاده برکون مقداری برمدتده مکث ایتدیکز » دیدکلرنده بز آنلرك کیزلی اولارق هر سوزلرینی بیلیرز. شو حالده کیزلی سویله‌شدکلرنده فائده یوقدر . زیرا بزم علممز؛ خفی وجلی جمله اسراره لاحقدر وعلممزدن هیچ برشی غائب دکلدر.

بو آیتده واجب تعالی مجرملری کوزلری کوك اولارق حشر ایده‌جکنی بیانله مشرکلری تهدید بیورمشدر . چونکه؛ بیضاوینك بیانی وجهله سیاه یوزو کوك کوز انسان ایچون اك زیاده چیرکین عد اولونان برمنظره وصورتدر. بالخاصه ، عربلرك صوك درجه سومدکلری برسیمادر . بناءً علیه؛ سیاه یوزایله برابر کوك کوزدن تشأم ایدرلر. الله تعالی‌نك بو آیتده او مثللو صورتی ذم ایتمسی حقیقتده سه‌ویلمز بر منظره اولدیغنه کمالیله دلالت ایدر .

فخر رازینك بیانه نظراً بو آیتده ﴿ زُرقاً ﴾ ایله مراد؛ **کور اولمقدر** . یاخود

صوسزلقدن حاصل اولان کوزلرینك آچیقلغیدر. چونکه ؛ صوسزلقدن حرارت مشتد اولونجه کوزلرك بەیرمسی عادتدر. حتی حرارت مشتد اولدقجه کوزك سیاهی کوکلکه تبدل ایتدیکی مرویدر. یاخود ظاهر آیتك دلالتی وجهله **حقیقتده کوزلرینك کوك اولمسیدر**. هرحالده معنا مراد اولونورسه اولونسون کوك کوز، سیاه یوز اوصاف ذمیمه‌دندر. دیکر آیتده کافرلرك کوزلرینك کور اولارق حشر اولوناجقلرینی بیان بو آیته منافی دکلدر. زیرا ؛ قیامتده احوال مختلفدر. کافرلرك بعض موقعده کوزلری کوردیکی کبی بعض موقعده‌ده کور اولاجغنه بناءً بعض آیتده کور اولاجقلری وبعض آخرده‌ده کوزلرینك آچیق و کوك اولاجغی بیان اولونمشدر. چونکه ؛ جرم صاحبلرینه قیامتده راحت یوقدر. بناءً علیه ؛ هر موقعده بر کونا عذابله معذب اولاجق وجنایتلرینك جزاسنی لایق وجه اوزره بولاجقلردر.

کافرلر او کونده کوره‌جکلری شدت سببیله دنیاده عمرلرینی اونوتدقلری **ایچون** دنیاده اون کون مقداری ودها عقللی اولانلری بر کون مقداری مکث ایتدکلرینی سویله‌شه‌جکلرینی جناب حق بو آیتده بیان بیورمشدر. یاخود دنیاده عمرلرینی اونوتمازلر واکن او کونك شدتنه نسبتله دنیاده عمرلری نه قدر اوزون اولسه دخی **اقل قلیل** عد ایده‌جکلرینی بیاندن عبارتدر.

* *
*

واجب تعالی یوم قیامتی بیاندنصکره کافرلرك یوم قیامتده طاغلرك حالی نه اولاجغی سؤال ایتدکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّى نَسْفاً ❊ فَيَذَرُهَا قَاعاً صَفْصَفاً ❊ لَا تَرٰى فِيهَا عِوَجاً وَلَا اَمْتاً ﴾ بیوریور.

[یا اکرم الرسل ! کافرلر یوم قیامتده طاغلرك حاللری نه اولاجغنی سؤال ایدرلر ودیرلرکه « یوم قیامتك دهشتنده طاغلر ثبات وقرار ایدرلر وحال اصلیلری اوزره قالیرلرمی، یوقسه آنلرده تبدل وتغیر ایدرمی ؟ » . سن آنلرك شو سؤاللرینه جوابده دیکه « بنم ربم ! اوطاغلری یرندن قوپاریر ، برقوم ییغینی کبی قیلار وروز کارلرله صاوورر ، هبا اولور کیدر . بناءً علیه ؛ اوطاغلرك یرلرینی دوز اووه قیلارکه غایت پارلاق اولارق ترك ایدر . حتی سن اوارض اوزرنده اکریلك ویا یوکسكلك کوره‌مزسك . زیرا ؛ طاغلر

قوم ییغینی اولوب صاوورولونجه دره تپه کبی برشی قالماز ، حتی هرطرف مساوی براووه اولور. چونکه؛ ابوالسعود افندینك بیانی وجهله (قاعاً) **دوز اووه وغایت پارلاق ور اووه** دیمکدر . (صفصفاً) **هر طرفنده باقیلدیغنده دوز بر صف کبی کورولور** دیمکدر . (لاتری فیها عوجاً ولا امتاً) (قاعاً وصفصفا) لفظلرینی تفسیر وآنلرك کیفیتنی بیاندر.

فخررازینك بیانه نظراً سؤال ؛ احوال آخرتدن واصول اعتقاددن اولدیغی جهتله درحال جواب ویرمك لازم اولوب جوابك تأخیری جائز اولمادیغنه اشارت **ایچون** سرعته دلالت ایدن **فا** لفظیله وارد اولمشدر . بوسؤال ؛ کافرلر طرفندن قیامتی وعالمك خراب اولمسنی انکار طریقیله وارد اولمشدر . چونکه ؛ کافرلر « برشیئك خراب اولمسی نقصان طریقیله اولور . بناءً علیه ؛ عالم خراب اولاجق اولسه اطرافندن تناقص ایتمکه باشلار. وتناقص کیتدکجه تزاید ایدر ، نهایت توکنمك طریقیله خراب اولور . حالبوکه عالمده تناقص اولمادیغندن خراب اولمق یوقدر » دیرلردی . جناب حق ، خراب اولمق تناقص طریقنه منحصر اولمایوب دفعةً دخی خراب اولمق واقع اولاجغنی بیانله جواب ویرلمسی رسولنه امر بیورمشدر .

بو آیت جلیله یوم قیامتده ارضك غایت پارلاق ، انکیندن ویوکسکدن ، انحرافدن واعوجاجدن خالی اولاجغنه دلالت ایدر . چونکه ؛ (عوجاً) اکری و (امتاً) **یوکسك** معنالرینه‌دردر .

تفسیر خازنده بیان اولوندیغنه نظراً (بنی ثقیف) قبیله‌سندن بر کیمسه‌نك « یامحمد! صلی الله علیه وسلم سنك دیدیکك وجه اوزره قیامتك دهشتی واقع اولونجه طاغلرك حالی نه اولور ؟ » دیمسی اوزرینه یاخود مشرکلرك علی طریق الاستهزا سؤال ایتملری اوزرینه بو آیتك نازل اولدیغی مرویدر .

*
* *

واجب تعالی قیامتك احوالندن بعضیسنی بیاندنصکره بعض آخری بیان ایتمك اوزره ﴿ يَوْمَئِذٍ يَتَّبِعُونَ الدَّاعِىَ لَا عِوَجَ لَهُ ﴾ بیوریور.

[طاغلرك قوم کبی صاوورولوب یریوزی دوزاووه اولدیغنده جمله ناس داعینك

دعوتنه اتباع ایدرلر و داعینك دعوتی ایچون اصلا اکریلك اولماز . زیرا دعوته دلالت ایدن صدانك ایشدلمسی هرکسه مساوی اولدیغندن هرکس بولوندیغی مکاندن صدایه طوغرو مساوی اولارق کیدر ، هیچ برطرفه اکیلمز .]

﴿ وَخَشَعَتِ الْاَصْوَاتُ لِلرَّحْمٰنِ ﴾

[او کونده انسانلرك صدالری رحمن تعالی‌یه خشوع ایدر و هر کسك صداسی کمال ادب و تواضع اوزره چیقار .]

﴿ فَلَا تَسْمَعُ اِلَّا هَمْساً ﴾

[بناءً علیه ؛ سن ایشیتمزسك ، الا غایت خفیف صدا ایشیتیرسك .]

﴿ يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ اِلَّا مَنْ اَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلاً ﴾

[ناس محشره دعوت اولونوب طوپلاندیغی کونده هیچ بر عاصی‌یه شفاعت منفعت ویرمز ، الا رحمن تعالی‌نك شفاعته اذن ویردیکی وشفاعت ایچون سوزینه راضی اولدیغی کیمسه‌نك شفاعتی منفعت ویرر .]

یعنی ؛ ناسك محشره اجتماع ایتملری ایچون دعوت اولوندقلری کونده بالعموم خلقی دعوت ایدن داعینك صداسنه اتباع ایدر وهرکس اوداعی طرفنه کیدرلر . چونکه؛ ارض مساوی اولوب اصلا اکریلك اولمادیغندن هیچ بر کیمسه صاغنه وصولنه شاشمقسزین طوغریجه سرعتله کیدر. زیرا ؛ اسرافیلك صداسی جمله‌یه مساوات اوزره ایشیدلدیکندن هرکس شاشماز واوکونده انسانلرك صدالری رحمن تعالی‌یه خضوع وخشوع ایدرکه مهابت الٰهیه وجلالت سبحانیه ایله صدالر مقهور اولدیغندن سن ناسك صدالرینی غایت خفیف ایشیتیرسك . چونکه؛ اوکونك شدتندن کیمسه سس چیقاره‌ماز وچیقان صدالره قولاق ویردیککده غایت ضعیف ایشیتیرسك و او کونده نجات بولوب شفاعت ایده‌جك کیمسه‌لرك شفاعتی منفعت ویرمز، الا شول کیمسه‌نك شفاعتی فائده ویرركه بعض عاصیلره شفاعت ایتمسنه رحمن تعالی‌نك اذن ویروب اثنای شفاعتده سوزینه راضی اولدیغی کیمسه‌نك شفاعتی منفعت ویرر . زیرا ؛ شفاعتنی قبول ایده‌جکی کیمسه‌یه اذن ویردیکندن آنك شفاعتی قبول اولور وشفاعت اولونان عاصی‌یه‌ده منفعت ویرر .

فخررازی وخازنك بیاننه نظراً بو آیتده داعی ایله مراد؛ **اسرافیل علیه السلامدر** بیت مقدسده (صخرة الله) اوزرینه آیاغنی وضع ایده‌رك خلقی دعوت ایده‌جکی ودعوتنده «ای چورومش کمیکلر وطاغلمش طمرلر وطوپراغه قاریشمش اولان أتلر! قالقك وحساب ایچون ربکز طرفنه کلك » دیه‌جکی مرویدر . داعی ایچون عوج اولمامق ایله مراد؛ **داعینك دعوتی وصداسی جمله‌یه مساوی اولمسیدر**. بو آیت جلیله؛ عاصیلر ایچون شفاعتك جوازینه ووجودینه دلالت ایدر. شوقدرکه شفاعت، اذن الٰهی‌یه محتاج اولدیغندن الله تعالی کیمك حقنده شفاعت اولونمغه اذن ویررسه شفاعت آنك حقنده جاریدر ، یوقسه هر عاصی حقنده شفاعتك قبول اولونمیه‌جغنی جناب حق بو آیتله بیان بیورمشدر .

*
* *

واجب تعالی بعض کیمسه‌لره شفاعته اذن ویره‌جکنی بیاندنصکره شفاعتك اذن الٰهی ایله اولاجغنك حکمتنی بیان ایتمك اوزره ﴿ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی قوللرینك اوکلرنده و آرقه‌لرنده اولان عمللرینی بیلیر .]

﴿ وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْماً ﴾

[آنلر کندی عمللرینی علملریله احاطه ایدوب لایقیله بیلمزلر .]

﴿ وَعَنَتِ الْوُجُوهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ ﴾

[حیات صفتیله متصف وقوللرینك عمللرینی مراقبه ایله قائم اولان الله تعالی‌نك حضورنده ظالملرك یوزلری ذلیل اولور .]

﴿ وَقَدْ خَابَ مَنْ حَمَلَ ظُلْماً ﴾

[حالبوکه ظلمی حامل اوله‌رق ظلمکار اولان کیمسه محقق ضرر کورور .]

﴿ وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا يَخَافُ ظُلْماً وَلَا هَضْماً ﴾

[ومؤمن اولدیغی حالده عمل صالح ایشله‌ین ظلمدن واجرینك نقصان اولمسندن قورقماز . چونکه ؛ عملنك ثوابنی تمام آلیر .]

يعنی ؛ الله تعالی دیله‌دیکی قوللری ایچون شفاعت اولونمسنه اذن ویرر . چونکه ؛ الله تعالی قوللرینك آخرت ایچون تقدیم ایتدکلری عمللرینی ودنیاده براقدقلری خلفلرینی بیلیر ولکن آنلر اوکلرنده اولان عمللرینی وآرقه‌ده براقدقلری خلفلرینی بیلمزلر واول کونده مخلوقاتك یوزلری حی وباقی ، قادر وقیوم اولان الله تعالی حضورنده ذلیل وحقیر وضرر دیده اولور . وشول کیمسه که الله تعالی‌یه شرك ایتمکله ظلمی حامل اولدی ، او کیمسه‌ده حقیر و ذلیل اولور . زیرا ؛ شرك سببیله بالکلیه عمللری باطل اولدیغندن اصلا منفعت کورمدکلری کبی محقق بویوك ضرر کورورلر . بر کیمسه که وحدانیت الٰهیه‌یه ایمان ایدیجی اولدیغی حالده دنیاده عمل صالح ایشلرسه سیئاتی اوزرینه زیاده اولونمقله ظلم اولمقدن و حسناتنك اجرینی نقصان آلمقدن قورقماز . چونکه ؛ سیئاتنك عین جزاسنی کورور وسیئاتندن زیاده جزا ویرلمکله ظلم اولونماز وحسناتنك تمام ثوابنی آلیر ، نقصان اولماز . بناءً علیه ؛ مؤمن اولان کیمسه‌نك هر ایکی جهتدنده اصلا اندیشه‌سی بولونماز . زیرا ؛ الله تعالی محشره جمع اولان کیمسه‌لرك کچمش وکله‌جك جمله حاللرینی بیلدیکندن شفاعتله قورتولاجق وقورتولمیه‌جق کیملر اولدیغنی بیلیر واکا کوره اذن ویرر والله تعالی آنلرك هر حالنی بیلیر ، علمی جمله‌سنی محیطدر . اما آنلر الله تعالی‌یی علمله احاطه ایده‌مزلر وحی وقیوم اولان واجب تعالی‌نك حضورنده بالعموم انسانلر ذلیل وحقیر اولورلر ، اصلا سوز سویلمکه مجاللری اولماز ویوم قیامته شرك کوتورن کیمسه رحمت الٰهیه‌دن محروم اولدیغی جهتله متضرر اولور . بر کیمسه مؤمن اولدیغی حالده اعمال صالحه ایشلرسه ظلم وحسناتنك ثوابی نقصان اولمسندن خوف ایتمز . زیرا ؛ عدالت الٰهیه هر کسك خیر وشر عملنه کوره مجازاتی اقتضا ایتدیکندن هر کس امین وبوجهتدن مطمئن القلب اولاجغنه بو آیت دلالت ایدر .

بو آیتده **ذلیل اولاجق یوزلر** دینمش ایسه‌ده **اشخاص** مراددر . چونکه ؛ **ذل وحقارتك اثری یوزده ظهور ایتدیکی ایچون** یوز ذکر اولونمشدر ، حالبوکه حقیقتده یوزك صاحبی مراددر . یوم قیامتده عاصیلر ملك قهار یدنده اسیرلره بکزه‌دکلرندن یوزلرینك ذلیل اولاجغنی بیانده **عنت** کلمه‌سی وارد اولمشدر . چونکه عانی ؛ **اسیر** معناسنه‌در . هضم ایسه **نقصان** معناسنه‌در .

(ابو امامته الباهلی) ، رسول اللهك « اسم اعظمی سورهٔ بقره وآل عمران وطه‌ده آرایك » بیوردیغنی روایت ایتمکله برابر بو اوچ سوره‌نك مشترك اولدیغی حی وقیوم اسملری اولدیغنی دخی راوی بیان ایتمشدر .

واجب تعالی انسانه یوم قیامتده نازل اولاجق مجازاتدن قورتولمق احتمالی اولمادیغنی وآخرتك حالی اکثریت اعتباریله بو دنیایه مخالف اولدیغنی بو آیتلرله بیان بیورمشدر .

*
* *

واجب تعالی ، قوللرینك کندی عمللرینی علملریله لایقیله احاطه ایده‌مدکلری حالده ذات الوهیتك ، اوکلرنده وآرقه‌لرنده اولان عمللرینی بیلدیکنی وظالملرك یوزلرینك ذلیل اولدیغنی وظالم اولان کیمسه‌لرك محقق ضرر کوره‌جکنی ومؤمن اولدیغی حالده عمل صالح ایشلینلرك اجرینك نقصان اولمیه‌جغنی بیاندنصکره قرآنك لسان عرب اوزره نازل اولدیغنی ومعاصیدن اتقا ایتملری ایچون وعد وعیدینی تکرر صورتیله تفصیل ایلدیکنی بیان ایتمك اوزره

﴿ وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَاهُ قُرْاٰناً عَرَبِيّاً وَصَرَّفْنَا فِيهِ مِنَ الْوَعِيدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ اَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْراً ﴾

[شو سوره‌ده وعیدی واحکام کثیره‌یی متضمن اولان آیتلری انزال ایتدیکمز کبی احوال دنیا واحوال آخرتی جامع اولان کتابی لسان عرب اوزره قرآن اولارق انزال ایتدك واو قرآنده وعیده وتهدیداته متعلق اولان مسائلی بز تکرار اولارق تفصیل ایتدك که آنلر معاصیدن اتقا ایتسونلر ویاخود قرآنك وعیداتنك تفصیل وتکرری ، آنلره ذکر وموعظه اولسون وعبرتی تجدد ایتسون که آنلر امم ماضیه‌نك حاللرینی وارتکاب ایتدکلری معصیتلردن طولایی مبتلا اولدقلری بلایایی تکرار بتکرار ذکر ایدوب ایشیتمکله متنبه اولسونلر ومحرماتدن نفسلرینی وقایه ایتسونلر .]

فخر رازینك بیانی وجهله قرآنده تکرر ایدن وعیداتده **فرائض ومحرمات جمله‌سی داخلدر** . چونکه وعیداتك تفصیلی آنلرك اتقا ایتملری ایچون اولدیغی بیان ؛ وعیدك هم فرائضه هم ده محرماته شامل اولمسنی اقتضا ایدر . زیرا اتقا ؛ فرائضه دقت ومحرماتدن

اجتنابله حاصل اولور. شوحالده **معناى آيت** : [بز علوم عالمی جامع اولان کتابی لسان عربی اوزره انزال و وعیداتی تفصیل ایتدك كه آنلر فرائضه دقت ومحرماتدن اجتنابله متقی اولسونلر وياخود قرآن آنلره وعظ اولارق طاعات الٓهيه‌يه دعوت ايتسون .]

انسانلره عبرت ، قرآنك تلاوتيله حاصل اولمسی ايجاده مشابه اولديغی جهتله قرآنك آنلره ذكر ايجـاد ايده‌جكی بيان اولونمشدر . تقوی ؛ **قبيح اولانه شيئی ايشله‌مكدن عبارت اولديغندن** انسانلره اسناد اولوندی . چونكه اتقا ؛ انسانك صفتيدر . اما عبرت ؛ قرآنك تأثيريله حاصل اولاجغندن قرآنك احداثنه نسبت اولونمشدر. قرآنك عربی العباره اولارق انزال اولونمش رسولك نشأت ايتديكی قوم ، عرب اولوب آنلر قرآنك معجز اولديغنی بيلوب تصديق ايتدكدنصكره ديكر اقوامك تصديقلری قولای اولاجغنه بناءً شريعتك تعميمنده سهولت ايچوندر . قرآنی انزالده اتقا ويا عبرتدن خالی اولمايوب البته بونلردن بريسی حاصل اولاجغنه اشارت ايچون (او) كلمه‌سی وارد اولمشدر. چونكه ؛ بومقامده (او) لفظی منافات ايچون دكلدر ، بلكه **شو ايكی امردن خالی اولمامق** معناسنه‌در. شوحالده هم اتقا همده عبرت اولابيلديكی كبی هيچ اولمازسه قرآنك انزالی ايكی فائده‌دن بريسنی افاده ايتمكدن خالی اولماز ديمكدر . يعنی قرآنك انزالی انسانلرك اتقاسی وعبرتی ايچوندر وياخود اتقا اولمازسه عبرت افاده ايدر .

خلاصه ؛ قرآنك عربی اولارق انزال اولونوب وعد ووعيدينك تكرر صورتيله تفصيل اولونديغی وانسـانلری اتقايه دعوت وعبرته سوق ايچون نازل اولديغی بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی قرآنك انسانلره بخش ايده‌جكی منافعك خلاصه‌سنی بياندنصكره ذات الوهيتك عظمتنه اشارت ايتمك اوزره ﴿ فَتَعَالَى اللّٰهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْاٰنِ مِنْ قَبْلِ اَنْ يُقْضٰى اِلَيْكَ وَحْيُهُ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِى عِلْمًا ﴾ بيوريور .

[ازلاً وابداً ثابت ودائم وعموم مخلوقاته مستولی اولان الله تعالی مشركلرك ديدكلری

نقصان صفتلرك جمله‌سندن تنزه وتعالی ايتدی. حبيبم! سن قرآنك وحيی، جبريل طرفندن سكا قضا اولونوب اكمال اولونمازدن اول تلاوتی عجله ايتمه وسن « يا ربی ! علممی زياده ايت وقرآنك نفائس معلوماتنی احسان ايت » دی كه رموزات واشاراتنه واقف اولاسك.]

واجب تعالی‌نك ملكی زائل اوليه‌جغنه وباشقه بر كيمسه طرفندن كلديكنه اشارت ايچون ذاتی وياخود ملكـنی حقله توصيف بيورمشدر . ابوالسعود افنديك بيانی وجهله بو آيت واجب تعالی‌يه استعظام اولديغی كبی بالعموم اوامر ونواهيسنك ووعد ووعيدينك وجمله افعالنك علوّ شاننه دليلدر .

واجب تعالی‌نك ذاتنده وصفاتنده شريكی اولماديغی كبی مخلوقاتدن هيچ برشيئك مشابه اولماديغنه اشارت ايچون ذاتی علويتله توصيف بيورمشدر وامر ونهينك جمله ملكوتنده نافذ اولوب وعدينه اميد اولونوب و وعيددن خوف وخشيت اولونمغه لايق وشايان اولديغنه اشارت ايچون **مَلِك** اولديغنی بيان بيورمشـدر . چونكه ؛ ملكك امرينه البته اطاعت اولونور. بناءً عليه امر الٓهی‌يه اطاعت ؛ واجبدر .

بو آيت جليله ، قاضی و تفسير خازنده بيان اولنديغنه نظراً وحی كلديكنده قرآنی تلاوته مسارعتدن رسول اللهی نهی ايتمشدر . چونكه ؛ جبريل امين وحی ايله كلديكنده نسياندن حذر ايچون رسول اللهك كمال سرعتله جبريل امينله برابر تلاوت ايدر. حالبوكه وحی تمام اولمقسزين تلاوت ايتمك تماميله تلقی‌يه مانع اولاجغندن جناب حق وحيی، جبريل امين تمـاماً تبليغ ايتمكسزين قرائته مسـارعتدن نهی بيورمشدر . زيرا ؛ وحی منزلك كماليله معانيسنی آكلامق مطلوب اولديغندن عجله ايتمك شو مطلوبه مانع اولمق احتمالنه بناءً نهی وارد اولمشدر. شوحالده امر شرعيده عجله‌دن نهی اولونجه سائر خصوصاتده عجله‌نك منهی اولاجغی اولويتله ثابت اولور . **ياخود** قرآنك احكامنی امته علی العجله تبـليغدن نهی ايتمكدر . بوكا نظراً **معناى آيت** : [يا اكرم الرسل ! جبريل امين وحيی تماماً سكا تبليغ ايدوب سن معانيسنی كماليله كشف ايدوب اطرافيله حقايقنه مطلع اولمقسزين امتكه قرآنك احكامنی تبليغده عجله ايتمه وزياده علم طلبندن ده كيرو طورما] ديمكدر. شوحالده انسان ايچون علمه سعی ايتلك وجناب حقدن دائما علمنك زياده اولمسنی طلب ايتمك بر وظيفۀ وجيبه اولديغنه بو آيت دليل واضحدر . جناب حقك رسولنه علمده زياده طلبنی

امر ایدوب علمدن بشقه برشیده زیاده طلبنی امر ایتمدیکی تفسیر خازنك جملهٔ بیانا تندندر. ابن مسعود حضرتلری بو آیتی تلاوت ایتدیکنده، (اللهم زدنی علماً و ایماناً ویقیناً) جملهٔ لطیفه‌سیله دعا ایتدیکی مرویدر .

*
* *

واجب تعالی امم سالفه‌نك بعضیلرینك خبرلرینی بیاندنصکره حضرت آدمك خبرینه اشارت ایتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ عَهِدْنَا اِلٰى اٰدَمَ مِنْ قَبْلُ فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْماً ﴾ بیوریور .

[ذات الوهیتمه قسم ایدرم‌كه بز بوندن اول پدریكز آدمه امر ونهی ایتدك ودیدك‌كه « سن وزوجه‌ك شوشجره‌یه یقین اولمایك ومیوه‌سندن اكل ایتمه‌یك » . بزم بونهیمزی ، شیطانك اغواسیله نسیان ایتدی . معهذا نهیمزك فائده‌سی كندینه عائد ایكن او فائده‌یی محافظه ایده‌مدی وبز آنك ایچون عهودی محافظه‌ده جدیت وصداقت بولمادق ورأینده اصابت كورمدك .] شوحالده نقض عهد یالكز سزك زمانكزه مخصوص دكلدر . بوندن اول كچنلرده حتی پدریكز آدمده بیله وقوعبولمشدر. بناءً علیه ؛ قرآنك حفظنده عجله ایتمه‌مكزی توصیه‌مز عجله ایله سزی نسیاندن وقایه‌در . چونكه نسیان ؛ پدریكز آدمده وقوعبولدیغندن جمله بنی آدمده نسیان واقعدر . (عزماً) (صبراً) معناسنه‌در . بوكا نظراً **معنای نظم** : [بز آدم ایچون نهی اولوندیغی شیئه صبر بولمادق .] دیمكدر . **یاخود** (عزماً) (رأیاً) معناسنه‌در. یعنی « بز آدم ایچون عهدینی ونهی اولوندیغی شیئی محافظه‌ده صواب بر رأی بولمادق » دیمكدر . **یاخود** « آدم ایچون امرمزه مخالفته قصد وعزیمت بولمادق . زیرا ؛ نسیان سببیله خطاده واقع اولدی » دیمكدر . ابوالسعود افندینك بیانی وجهله حضرت آدمه واجب تعالی‌نك عهدی ؛ امری ونهیی ومنافعنی محافظه‌سنی توصیه‌سی وبالخاصه شیطانك اغفالاتنه آلدانمامسنی تنبیهی در . **یاخود** « نهی اولوندیغی شیدن اجتناب ایتمكده جدیت صاحبی بولمادق . چونكه ؛ دشمنی اولان شیطانك سوزینه درحال آلداندی » دیمكدر . **یاخود** «آدم علیه السلامه بز امر ایتدك، امرمزی اونوتدی وایشله‌دیكنی ایشله‌دی ولكن ایشله‌دیكی شیئی عن قصدٍ ایشله‌مدی . زیرا ایشله‌دیكنده

بز آدمده عزم وجزم بولمادق . چونكه ؛ نسیان سببیله اولدیغندن خطایی قصد ایتمك یوقدر » دیمكدر .

بیضاوینك بیانی وجهله بووقعه حضرت آدمك ابتداء حالنده واقع اولدیغندن هنوز امور كورمه‌مش اولدیغی وتجربه‌سی سبق ایتمدیكی ایچون شیطانك اغفالاتنه آلدانمشدر .

*
* *

واجب تعالی حضرت آدمك عهدینی نسیان ایتدیكنی بیاندنصكره ملكلره سجده ایله امر ایتدیكنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوا اِلَّآ اِبْلِيسَ اَبٰى ﴾ بیوریور .

[ذكر ایت حبیبم ! شول وقتی‌كه او وقتده بز ملكلره « آدمه سجده ایدك » دیدك . ملكلر سجده ایتدیلر ، آنجق ابلیس سجده‌دن امتناع ایتدی .]

یعنی ؛ یا اكرم الرسل ! ذكر ایت شول زمانی وآدمله بینمزده واقع اولان عهودی واو عهودده مخالفت ایتدیكی زمانی‌كه او زمانده آدمك عهودی نسیان ایتدیكی ، واو خطاسنده عزیمت وثبات صاحبی اولمادیغی سنك ایچون تبین ایتسون . بز او زمانده ملكلره « آدمه تذلل وتعظیم ایله سجده ایدك . زیرا آدم ؛ سزدن افضلدر » دیدك . بوامرمزه امتثالاً ملكلر درحال سجده ایتدیلر ، الا ابلیس سجده‌دن امتناع ایتدی . چونكه ؛ كبر و غروری سجده‌یه مانع اولدی . سجده ایدن ملكلرك جمیعسی اولدیغی وحضرت آدمه سجده تعظیمدن عبارت اولوب عبادت اولمادیغی وشیطانك ملكلردن بولنمادیغی حالده ملكلرله عبادت ایتدیكی جهتله استثنا اولوندیغنه دائر تفصیلات سورهٔ بقره‌ده سبق ایتدیكی ایچون بومقامده شیطانك تكرار ذكرینه حاجت كورولمه‌مشدر .

*
* *

واجب تعالی شیطانك امر الهی‌یه مخالفتی بیاندن صكره حضرت آدمه وصایاسنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَقُلْنَا يَآ اٰدَمُ اِنَّ هٰذَا عَدُوٌّ لَكَ وَلِزَوْجِكَ ﴾ بیوریور .

[ابليس سجده‌دن امتناع ایدنجه بز آدمه « یا آدم! ایشته شوسکا سجده ایتمه‌ین شخص لئیم سکا و سنك زوجه‌كه دشمندر » دیدك .]

﴿ فَلَا يُخْرِجَنَّكُمَا مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقٰى ﴾

[«شيطان سزه دشمن اولونجه سزی جنتدن چیقارمسون که سن مشقته دوچار اولمیه‌سك، اكر آلداتیر سزی جنتدن چیقاریرسه سن معیشت خصوصنده مشقت چكرسك » .]

﴿ اِنَّ لَكَ اَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرٰى ﴾

[« زیرا ؛ یا آدم ! سنك ایچون جنتده آجیقمق و عریان قالمق یوقدر » .]

﴿ وَاَنَّكَ لَا تَظْمَؤُا فِيهَا وَلَا تَضْحٰى ﴾

[« وسن یا آدم ! جنتده صوصاماز وقوشلقلامازسك .] یعنی قوشاق وقتنه تصادف ایده‌رك كونشك حرارتندن اذالاناز وصویه محتاج اولمازسك . زیرا؛ جنتده كونش یوق كه قوشلق وقتی اولسون . اهل جنت دائمی كولكه‌دن بر نور اچنده استراحت ایدرلر» دیمكله آدم علیه‌السلامه بز وصایاده بولوندق .

یعنی ؛ شيطان آدمه سجده‌دن استكبار ایدنجه بز آدمه خطاباً دیدك كه « یا آدم ! شوسكا تعظیمدن امتناع ایدن شخص خبیث سكا وسنك زوجه‌ك حوایه دشمندر ودشمنلغی محققدر . شوحالده سز آنكله مكالمه ایتمه‌یك واغفالاتنه آلدانمایك وسوزنی دیكله‌مه‌یك كه البته شيطان سزی جنتدن چیقارمسون . چونكه ؛ آرزوسی سزی جنتدن چیقارمقدر. اكر جنتدن چیقاریرسه سن امر معیشتده وسائر خصوصاتده مشقت چكرسك. زیرا جنت ؛ دار سرور ودنیا ایسه دار محنت وكلفتدر . اكر شيطان سزی اغفال ایدر جنتدن اخراج ایدرسه او كلفتده واقع اولورسكز. جنتده قرار ایدرسه‌كز اصلا كلفت كورمزسكز . زیرا؛ سنك ایچون جنتده آجیقمق وآچیق قالمق یوقدر . چونكه ؛ اكلی دائم آرقه‌سی كسیلمز والبسه‌سی اصلا اسكیمز ولباسلری توكنمز وكسب ایتمك وقازانمق مشقتی یوق وهرشی حاضردر وسن جنتده اصلا صوصامازسك . زیرا صوصامق ؛ شدت حرارت ایجابیدر ، جنتده ایسه حرارت یوقدر وسن كونش كورمزسك . چونكه ؛

جنتده كونش یوقدركه قوشلق وقتی كونشك حرارتندن كولكه‌یه محتاج اولاسك. بلكه اهل جنت دائمی بر كولكه آلتنده‌درلر » دیمكله بر چوق وصایاده بولوندق .

فخررازینك بیانی وجهله ابلیسك عداوتنه سبب ؛ **اوچدر: برنجیسی؛ حسددر.** چونكه ؛ ابليس آدم علیه‌السلامك اوزرنده اللهك نعمتلرینی كورونجه حسدی غلیان ایتدیكندن عداوتنی اظهار واصرار ایتدی والی یوم‌القیام اولاد آدم اوزرنده عداوته دوام ایتمكده‌در . ایكنجیسی ؛ **حضرت آدمك عالم بر دلیقانلی اولوب كندینك بر شیخ جاهل اولمسیدر**. چونكه ؛ جاهل بر اختیار عالم بر كنجه بغض ایتمكدن خالی قالماز . اوچنجیسی ؛ **اساس ماده‌لری مخالف اولمسیدر** . چونكه؛ ابليس آتشدن وآدم علیه‌السلام ایسه صو ایله طوپراقدن خلق اولونمشلردر. صو ایله آتش بیننده اولان عداوت آنلردن خلق اولونان كیمسه‌لر بینلرینه‌ده انتقال ایتمشدر . بیضاوی و خازنك بیانلری وجهله هرنه‌قدر جنتدن حقیقتده آدمی وزوجه‌سنی اخراج ایده‌جك الله‌تعالی ایسه‌ده اخراجلرینه سبب شيطانك وسوسه‌سی اولدیغی ایچون اخراج شیطانه اسناد اولونمشدر .

فخررازی وبیضاوینك بیانلری وجهله جنتدن چقینجه مشقت حضرت آدمه واهلنه برابر اولدیغی حالده رجل ، اولاد وعیالنك قیمی وآنلرك امیری ورئیسی اولدیغی جهتله رجلك سعادتی اولاد وعیالنه سرایت ایتدیكی كبی یالكز آدم علیه‌السلامه شقاوتی دخی سرایت ایده‌جكنه اشارت ایچون «شيطان سزی جنتدن چیقاریرسه سن مشقته دوچار اولورسك» دنیلمشدركه آنك مشقتی دیكرلرینه دخی مشقت اولاجغنه اشارتدر . یاخود مشقتلرله مراد ؛ **قوت یومیه‌یی كسب ایتمكده اولوب** قوت یومیه‌یی كسب ایتمكده زوج اوزرینه واجب اولدیغندن جنتدن چیقدقلری صورتده مشقت یالكز آدم علیه‌السلامه اولاجنی بیان اولونمشدر. زیرا ؛ كسب مشقتی آدمه منحصردر ، زوجه‌سی حوا كسبله مكلف دكلدر .

*
* *

واجب‌تعالی شوبیان اولونان وصایادنصكره شيطانك وسوسه‌سنی بیان ایتمك اوزره

﴿ فَوَسْوَسَ اِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَا اٰدَمُ هَلْ اَدُلُّكَ عَلٰى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَا يَبْلٰى ﴾

بیوریور .

[آدم عليه‌السلام بزم واقع اولان نصايحمز اوزرينه شيطان آدمه وسوسه ايتدی و « يا آدم ! بن سكا ميوه‌سندن اكل ايدن ابدی جنتده قالاجق شجرهٔ خلده واسكيمز وتوكنمز بر ملكه دلالت ايده‌يم كوستره‌يم‌می ؟ اكر آندن اكل ايدرسه‌ك ابدی سن واهلك جنتده قالير راحت ايدرسكز » ديمكله اغفال ايتمكه چاليشدی .

واجب تعالی‌نك آدم عليه‌السلامه وصاياسی جنتده قالمسی ايچوندر ، فقط شجرهٔ معهوده‌دن اكل ايتمه‌مك شرطدر. شيطانك وسوسه‌سی ده جنتده قالمق ايچوندر ولكن شجرهٔ مذكوره‌دن اكل ايتمك شرطدر . حالبوكه بر شيئك ايكی نقيضه سبب اولامیه‌جغی دخی معلومدر . وحضرت آدم ربسنی و خالقنی ونصيحتنك خلافنه حركتك خطا اولديغنی بيلديكی حالده قضاء الٰهی‌يه برشی حائل اولامیه‌جغندن عهود الٰهيه‌يی نسيان ايده‌رك شيطانك وسوسه‌سنه آلداندی .

* * *

واجب تعالی شيطانك وسوسه‌سنی قبول ايتدكلرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ فَاَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتْ لَهُمَا سَوْاٰتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَعَصٰى اٰدَمُ رَبَّهُ فَغَوٰى * ثُمَّ اجْتَبٰيهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدٰى ﴾ بيوريور .

[شيطانك وسوسه‌سنی دينله‌يوب قبول ايتدكدنصكره قارنلری طويونجه‌يه قدر اكل ايتديلر . يدكلری ميوه‌نك مقتضاسی ؛ تغوط وتبول ايتمك اولديغندن تغوط ايچون ضرورت مس ايدنجه عورت يرلری آچيلير ومنهی عنه اولان شيئی ارتكابله واقع اولان خطالری ظهور ايدوب جنت اعلانك نظافتنه مخالف حاللرك ظهورندن عارض اولان خجالت اوزرينه جنتده موجود آغاجلرك ياپراقلريله اوزرلرينی ستر ايتمكه سرعت ايدرلر . منهی اولان شجره‌دن اكل ايتمك سببيله خطاسنی كورونجه ملكلر طرفندن صوت بالا ايله « آدم ربسنك امری خلافنده حركت ايتدی وتعيين اولونان طريقه كيتمه‌دی » دنيلدی . بوندنصكره الله تعالی‌نك الهاميله دركاه الوهيته رجوع ايتدی . بناءً عليه ؛ ربسی آنی اختيار ايتدی . توبه‌سنی قبول بيورمقله مطلوب جانبنه هدايتده قيلدی .]

فخر رازی وخازنك بيانلرينه نظراً حضرت آدمك زله‌سی هرنه‌قدر كناه صغيره

قيلندن ايسه‌ده شان آدمه نسبته بويوك حد اولونديغنه اشارت ايچون طرف الٰهيدن **عصيانه ايتدی** تعبير اولونمشدر . يوقسه حقيقتده عصيان يوق ، بلكه اجتهادده خطا قيلندندر . بناءً عليه ؛ انسانلردن هيچ بركيمسه ايچون « آدم عصيان ايتدی » ديمك جائز اولاماز . چونكه ؛ بالعموم انبياء كرام عصياندن معصوملردر . (فغوی) « منهی اولان آغاجدن اكل ايتمكله مطلوبه واصل اولمق طلب ايتديكندن مطلوبنه واصل ومرادينه نائل اولامادی ، بلكه عزت جنتدن ذلت دنيايه وراحتدن مشقته انتقال ايتدی » ديمكدر .

انبياء عظامدن اعتقادياتده و امر تبليغده اصلا كناه صدور ايتمز . عمداً وسهواً كناهك صدورندن معصوملردر . اما امر فتواده سهواً صدور ايدرسه‌ده درحال حقيقت كنديلرينه وحی ايله بيان اولونور . كندی افعاللرنده عمداً كناه صدور ايتمديكنه اكثر علمانك اتفاقی واردر .

* * *

واجب تعالی آدم عليه‌السلامدن زله‌نك صدوری اوزرينه جنتدن چيقملرينه دائر واقع اولان امر الٰهی‌يی بيان ايتمك اوزره ﴿ قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعاً بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ فَاِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنّ۪ي هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقٰى ﴾ بيوريور .

[الله تعالی « اينك جنتدن جميعكز ، بعضيكز بعضيكزه دشمن اولديغكز حالده . اكر سزه بنم طرفمدن رسوللر واسطه‌سيله هدايتكزی تعريف ايدر كتابلر كلير وهدايتمه اتباع ايدن اولورسه دنياده ضلالتده وآخرتده شقاوتده اولماز » ديدی .]

يعنی ؛ آدم عليه‌السلامی شيطان اغوا ايدوب منهی اولان شجره‌دن اكل ايدنجه جنتدن آنلرك خروجلرينی حكمت الٰهيه اقتضا ايتمسی اوزرينه الله تعالی آنلره « سزك بعضيكز بعضيكزه دشمن اولديغكز حالده دار قرار وسرور اولان جنتدن دار ابتلا وغرور اولان دنيايه اينك ودنيايه اينمكله ای بنی آدم ! سزی هدايتدن محروم وضلالت ايچنده مطرود اولارق ترك ايتمه‌يز . اكر سزه بنم طرفمدن كتاب وشريعت كليرده بنم كتابمه وشريعتمه بركيمسه اتباع و امرينه امتثال و نهيندن اجتناب ايدرسه

دنیاده ضلالتده اولماز . چونکه؛ کتابه اتباع ایدرسه دنیاده هدایتده اولور ، ضلالتده اولماز و آخرتده سعید اولور شقی اولماز. زیرا ؛ شریعته تمسکله سعادته نائل اولدیغی جهتله آخرتده عذابدن محفوظ اولور » دیمکله بنی آدمه هدایته اتباعك وجوبنی بیان بیوردی .

بیضاوینك بیانه نظراً بو آیتده خطاب : **آدمله حوایه‌در** . زیرا ؛ آنلر بوتون انسانلرك اساسی اولدقلری جهتله آنلره خطاب جمیعسنه خطاب منزلنده‌در . انسانلرك عداوتلری امور معاشده وامر نکاحده وسائر خصوصاتده کوردیکی وجهله هر کون منفعتلرینی جلب ومضرتلرینی دفع ایتمك خصوصنده بیکلرجه نزاعه تصادف اولوندیغی کبی بویوك دولتلر بیننده محاربه‌لر دوام ایتمکده اولدیغی هر کسك کوروب بیلدیکی احوالدندر. بو عداوتك الی یوم القیام دوام ایده‌جکنه اشارت ایچون واجب تعالی دوامه دلالت ایدن جملهٔ اسمیه ایله بیان بیورمشدر.

یاخود خطاب ؛ **آدم علیه السلامله ابلیسه‌در** . بونلر ایکی فرقه‌نك اساسی اولدقلرندن بونلره خطاب ذریتلرینه دخی خطابدر وایکی ذریت بیننده عداوت الی یوم القیام دوام ایتمکده‌در. بو آیتله استدلال ایده‌رك (ابن عباس) حضرتلرینك « بر کیمسه قرآنی قرائت ایدر واحکامنه اتباع ایدرسه الله تعالی او کیمسه‌یی دنیاده هدایتده قیلدیغی کبی آخرتده‌ده سؤ حسابدن محافظه ایدر » بیوردیغی تفسیر خازنده مذکوردر . زیرا ؛ الله تعالی هدایتمه اتباع ایدن دنیاده ضلالت وآخرتده شقاوتده اولماز بیورمشدر .

*
* *

واجب تعالی هدایتنه اتباع ایدنك ضلالتده اولمیه‌جغنی بیاندنصکره قرآندن وسائر کتابلردن اعراض ایدنلرك مبتلا اولدقلری جزایی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَنْ اَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِى فَاِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكاً وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اَعْمٰى * قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِى اَعْمٰى وَقَدْ كُنْتُ بَصِيراً ﴾ بیوریور .

[بر کیمسه بنم ذکرم اولان قرآندن اعراض ایدر ایمان واتباع ایتمزسه آنك ایچون دنیاده وآخرتده غایت طار دیرلك محققدر وبز آنی یوم قیامتده کوزی کور اولارق حشر ایدرز . اعمی اولارق حشر ایتدیکمز کیمسه بزه خطاباً دیرکه « ای بنم

ربم ! بنی نه ایچون اعمی اولارق حشر ایتدك . حالبوکه دنیاده بنم کوزم کورووردی » . مذکور کیمسه بو صورتله اظهار تحسرده بولونور .

ذکرله مراد؛ **قرآنه وحقه دلالت ایدن جمله دلائلدر** . قرآندن اعراض ایدنلرك معیشتنده طارلق اولاجغی بو آیتله ثابتدر .

معیشتنك طارلغی ؛ **دنیاده** ، یاخود **قبرده** ، یاخود **آخرتده** ویاخود **بونلرك جمله‌سنده معیشتنك طار اولمسنده** هر نه قدر اختلاف وارسه‌ده اصح اولان **دنیاده وآخرتده معیشتنك طار اولمسیدر** . چونکه؛ لفظ آیتی بونلردن هر جمله‌سنه حمل ایتمك ممکن اولدیغندن ترجیح بلا مرجح لازم کلمسون ایچون جمیعسنی مراد ایتمك اولادر. دنیاده معیشتنك طارلغی ؛ **معیشتنده نه قدر وسعت اولسه آخرتده ایدی اولمایوب هر همتی دنیایه منحصر اولدیغی جهتله قناعتی مسلوب وهر زمانده زیاده‌لی طالب اولدیغندن کندینه وریلن نعمتی آز کورمکله متأسف ومتحسر اولمقدن خالی اولاماز** . بناءً علیه ؛ **دائما بر طارلق ایچنده معذب اولور** دیمکدر . یاخود **معصیتك شآمتی سببیله آنك ایچون خیر قاپولری قاپانور** . بناءً علیه ؛ **هر نه‌یه ال اوزاتیرسه الی بوش چیقار** دیمکدر . قبرینی **عذاب طارالتیر** ، آخرتده **طعامی زقوم وصویی صیجاق صو اولور** . والحاصل هر یرده بر نوع اضطراب ایچنده بولونور. آخرتده کوزلری کور اولور دیمك ؛ یا **طوغریدن طوغری‌یه کوزلری کور اولور** ، یاخود **قلبی کور اولور** ، یاخود **قیامتده خیره نائل اولاجق بر یول بولامادیغندن کور کبی متحیر اولارق قالیر** دیمکدر .

خلاصه ؛ قرآندن وقرآنك احکامنی قبولدن اعراض ایدن کیمسه‌نك دنیاده فقر وفاقه‌یه مبتلا اولاجغی وزنکین اولسه بیله حرص وطمع هر طرفنی احاطه ایده‌رك ثروتی کوزی کورمز بر حالده فقرا کبی سفالتله وطارلقله وقت کچیره‌جکی وآخرتده اعمی اولارق حشر اولوناجغی وواجب تعالی‌یه « یاربی ! دنیاده بنم کوزم صاغلام هر شیئی کورووردم . بنی نه ایچون اعمی اولارق حشر ایتدك؟ » دییه‌رك تحسرینی اظهار ایده‌جکی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

* *

واجب‌تعالی « بنی‌نه‌ایچون اعمی‌اولارق حشر ایتدك ، بنم کوزم دنیاده‌صاغلام‌ایدی» دیه‌ن کیمسه‌یه ویریله‌جك جوابی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ كَذٰلِكَ اَتَتْكَ اٰيَاتُنَا فَنَسِيتَهَا وَكَذٰلِكَ الْيَوْمَ تُنْسٰى * وَكَذٰلِكَ نَجْزٖى مَنْ اَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِاٰيَاتِ رَبِّهٖ وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَشَدُّ وَاَبْقٰى ﴾ بیوریور .

[بزم سکا ویرمش اولدیغمز جزا کبی سن‌ده دنیاده جنایت ایشله‌مشدك . زیرا ؛ سنك احوالکی اصلاح ایچون بزم آیتلریمز سکا کلدیکنده سن او آیتلری انکارله کوشهٔ نسیانه آتمش ایدك . سنك دنیاده آیتلریمزی نسیان ایتدیکك کبی بوکون نار جهنمده نسیان اولونور ونار حرمانده مطرود ومتروك‌اولارق قالیرسك وبزم آیتلریمزدن اعراض ایدنلر نار جحیمده نسیان اولوندقلری کبی دین الٰهیدن اعراضله شرك ایدوب‌ده ربسنك آیتلرینه ایمان ایتمه‌ینلری دخی اشد جزا ایله جزالاندیریرز والبته عذاب آخرت دنیاده وقبرده اولان عذابدن اشد اولدیغی کبی دائم وباقیدر، توکنمز وعذاب آخرتك آرقه‌سی کسیلمز .]

یعنی ؛ آیتدن اعراض ایدنلرك جزالری دنیاده معیشت طارلغی وآخرتده اعمی اولمقدر . آخرتده « بن نه‌دن بویله اولدم » دیدیکنده « سکا دنیاده رسوللر واسطه‌سیله آیتلر کلدیکنده سن او آیتلردن اعراض ایتمش وآرقه‌که آتمشدك . بوکون سنك جزاك نارجهنمده اونوتولمقلغکدر. یعنی اونوتولمش کبی ترك اولونمقدر. زیرا؛ شهوات نفسانیه‌که اتباع وهوا وهوسکه انهماك ایدوب ایمان ایتمدك. اسراف ایدوب ربسنك آیتلرینه ایمان ایتمه‌ین کیمسه‌نك جزاسنی بز بویله ترتیب ایدرز. الله حقی ایچون عذاب آخرت شدتلی ودواملیدر» دینور. بناءً علیه ؛ عذاب آخرتدن نفسنی قورتارمق ایچون هرکسك قرآنه اتباع ایتمسی لازمدر .

*
* *

واجب‌تعالی قرآندن اعراض ایدنلرك عذابلرینی بیاندنصکره امم ماضیه‌نك اهلاکندن عبرت آلمادقلرینی بیان ایتمك‌اوزره ﴿ اَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ

يَمْشُونَ فٖى مَسَاكِنِهِمْ اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِاُولِى النُّهٰى * وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَاَجَلٌ مُسَمًّى ﴾ بیوریور .

[کافرلر بزم آیتلریمزی انکار ایدرلرده بزم امم ماضیه‌یی اهلاك ایتدیکمز آنلری‌ارشاد ایتمدیمی ؟ آیتلریمزی تکذیب‌ایدن امم سالفه‌نك حاللری بونلره عبرت اولمادیمی ؟ آنلردن اول بزعظیم‌الشان قرون‌ماضیه‌دن برچوق کیمسه‌لری اهلاك‌ایتدك که بوکافرلر سیروسفرلرنده هلاك‌اولانلرك مسکنلرنده یورورلر وخرابه‌لرینی کورورلرده عبرت‌آلمازلرمی ؟ وقوعات؛ انسانلره عبرت بخش ایتمك ایچون دکلمی ؟ چونکه ؛ قرون ماضیه اهالیسی‌ده بونلر مثللو یبرلر ، ایچرلر ، کزرلر ، مسکن ومکانلرنده اقامت ایدرکن آکسزین عذابمز آنلری اهلاك ایتدیکی کبی بومنکرلری‌ده اهلاك ایدر . زیرا امم سالفه‌نك اهلاکنده ؛ قرآندن اعراضلری سببیله بونلردن اخذ انتقامه قدرتمزه دلالت وعقل صاحبلری ایچون آیتلر واردر . بناءً علیه ؛ عقلی اولان اوآیتلردن عبرت آلیر قرآنه ایمان ایدر . حبیبم ! اکر سنك امتکك عذابی تأخیر اولونمسنه دائر قضاء الٰهی سبق ایتمه‌مش اولسه ایدی آنلرك عذابی بوکون واجب اولوردی. چونکه ؛ عذابی ایجاب ایدن اسبابلر موجوداولدیغندن البته عذاب اولونورلردی ولکن آنلرك عذابی ایچون تعیین اولونان یوم قیامتده ومدت معینه‌ده اولاجغنه دائر حکم الٰهی سبق ایتدی .]

یعنی ؛ امت محمدیه‌یی ارشاد ایدوب طوغری یوله سوق ایده‌جك دلیللر موجود اولدیغندن آنلرك عبرت آلمامه‌لری عین قباحتدر . زیرا ؛ بز قرون ماضیه‌دن بر چوق کیمسه‌لری اهلاك ایتدك . آنلرك خرابه‌لرنده یورویوب کورویورلر . عقلی اولانلر ایچون بزم اهلاکمزده قدرتمزه دلالت ایدر علامتلر واردر . اکر بو امتك عذابنك تأخیرینه ووقت معیننده اولاجغنه دائر حکم الٰهی سبق ایتمه‌مش اولسه ایدی عاد وثمود قوملرینه لازم اولان عذاب بوامته دخی لازم اولوردی .

بو آیت جلیله‌ده کافرلری حماقتله اتهام وآنلرك جهالتلرینه تعریض واردر . چونکه « قرون ماضیه‌نك اهلاکنده عقل صاحبلری ایچون علامت وار وآنلر عبرت آلورلر » دیمك « عبرت آلمایانلر ایچون عقل یوق » دیمکدر .

*
* *

واجب تعالى اجلنى استيفا ايتمدكجه هيچ بر كيمسه‌يى اهلاك ايتمديكنى بياندنصكره رسول اللهه صبر ايتمسنى توصيه ايتمك اوزره ﴿ فَاصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا وَمِنْ اٰنَاۤئِ الَّيْلِ فَسَبِّحْ وَاَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضٰى ﴾ بيوريور .

[حبيبم! هر كسك هلاكى اجل معيننده اولوب اجل معيننده اول اولمايه‌جه، شانه‌ لايق اولميه‌رق كافرلرك ديدكلرينه سن صبر ايت. آنلرك كلاملرندن قلبكى تضييق ايتمه وربك تعالى‌نك مدح وثناسنه مداوم اولديغك حالده كون طوغمازدن وكون ايتمزدن اول نقائصدن تنزيه ايت . زيرا ؛ كونك طلوعندن اول امور معاشله مشغول اولونماديغى كبى كونك غروبندن اول كسب معاش مضايقه‌سندن قورتولديغك زمان اولديغى جهتله اشغالدن خالى وقلبك صافى اولاجغى برزمان اولديغندن بو ايكى وقتده تسبيحله مشغوليتى هرشى اوزرينه تقديم ايت وكيجه‌نك ساعتلرندن ودقيقه‌لرندن بعضيلرنده ربكى نقائصدن تنزيه ايتديكك كبى كوندوزك اطرافنده دخى تنزيه ايت كه آخرتده اللهك ثوابندن راضى اولاسك والله تعالى‌ده سندن راضى اولور .]

يعنى ؛ كافرلرك اذاسنه صبر ايتمك لازمدر . زيرا ؛ هلاكلرى ايچون تعيين اولونان وقت معيننده هلاك اولاجقلردر. اللهك هدايتنه وتوفيقنه حمد وثنا ايدیجى اولديغك حالده صباح وآقشام نمازلرينى ادا ايله ربكى كافرلرك اسناد ايتدكلرى نقائصدن تنزيه وكيجه‌نك ساعتلرندن بعضيسنده ياتسو نمازينى واطراف نهارده اوكله نمازينى ادا ايت كه ربك تعالى‌نك ثوابندن راضى اولاسك .

تفسير خازنده بيان اولونديغى وجهله طلوع شمسدن اول تسبيح ايله مراد؛ **صباح نمازى**، غروبدن اول تسبيح ايله مراد؛ **ايكندى نمازى**، آناء ليلده تسبيح ايله مراد؛ **آقشام وياتسو نمازلرى**، اطراف نهارده تسبيح ايله مراد؛ **اوكله نمازيدر**. چونكه وقت ظهر؛ **نهارك نصف اولنك آخرى ونصف آخرينك اولى اولديغى ايچون اطراف**

النهار دينمشدر . ياخود غروب شمسدن اول تسبيح ايله مراد ؛ **اوكله وايكندى نمازلرى** واطراف نهارده تسبيح ايله مراد ؛ **صباح وآقشام نمازلريدر** . صباح وآقشام نمازلرينك زياده شرفنه اشارت ايچون تكرار ذكر اولونمشدر .

شو حالده بو آيت جليله؛ بش وقت نمازه اشارتدر و (لعل) كلمه‌سندن مستفاد اولان **رجا و شك** عبده راجعدر . يعنى « اللهك ويرديكى اجر ومثوباتدن راضى اولاجغنى اميد ايدر اولديغك حالده بش وقتى ادا ايت » ديمكدر. ايشته قرآنده بش وقت نماز ذكر اولونمادى » ديه‌رك تنبللك ايدوب نمازه يان ياقانلرك ادعالرى بو وبونك امثالى آيتلر ايله مردود وكلاملرى باطلدر. چونكه بيان اولونديغى وجهله آيت؛ بش وقتده مقنن بر عبادتى امر ايديور كه اوده نمازدر .

شو توجيه (ابن عباس) حضرتلرينك بيانى وجهله تسبيح له مراد ؛ **نماز** اولديغنه نظراً‌در . اما تسبيح له مراد ؛ **نقائصدن تنزيه** معناسنه اولديغنده **معناى آيت**: [اوقاتك جميعسنده اللهك حمدينه ملابس اولديغك حالده الله تعالى‌يى كافرلرك اسناد ايتدكلرى نقائصدن تنزيه ايت] ديمكدر .

خلاصه ؛ باطلى ترويج ايچون سويله‌نن سوزلره صبرك لزومنى وجناب حقه حمد وثنايه مقارن اولارق بش وقتده تسبيحه ونمازه دوامك وجوبى وبو عبادته دوام مقابلنده اللهك ويره‌جكى ثواب ودرجاتدن عبدك راضى وخشنود اولاجغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى رسولنه صبرى توصيه ايتدكدنصكره كافرلرك اللرنده بولونان نعمتلره اعتبار و اهميت ويرمكدن نهى ايتمك اوزره ﴿ وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ اِلٰى مَا مَتَّعْنَا بِهٖ اَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَاَبْقٰى ﴾ بيوريور .

[اى رسول ذيشان! سن كوزلريكك نظريكى شول شيئه اوزاتما كه بز آنى كافرلرك

انتفاعی ایچون بعض اضافه ویردك. سن آكا غبطه وامثالنك سكاده ویرلمسنی آرزو ایده‌رك تكرار بتكرار نظر ایدوب كوزیكی كافرلركماللرینه عطف ایتمه. زیرا؛ آنلری امتحان ایچون آنلره حیات دنیانك زینتی وبهجتی اولارق برچوق مال ویردك، او ماللر آنلر حقلرنده نعمت دكلدر. بناءً علیه؛ سن آنلرك مالنی استحسان ایتمه. زیرا؛ بز آنلرك ماللرینی تزیید ایتدككه كفر وطغیانلری زیاده اولسون وكورەلم كه او ماللرله فقرا وضعفایه مرحمت ایدرلرمی؟ یوقسه كبر وغرورله مست اولوب ظلم وتعدی ایله‌می مشغول اولورلر؟ ربك تعالی‌نك سكا ویرمش اولدیغی رزق آنلرك مزخرفات دنیویه‌لرندن خیرلی وباقیدر. آنلرك رزقلری كبی فانی وزواله معروض دكلدر.]

فخررازینك بیانه نظراً بو آیت كافرلرك ماللرینه وزینتلرینه اوزون اوزادی‌یه نظرله اسف ایتمكدن نهی‌در. شو حالده دفعةً نظرك اصابتی معفودر. ایشته بو آیتك دلالتنه بناءً اكثر علما ظالملرك یوكسك سرایلرینه وسائر تزییناتلرینه نظر ایتمكدن كوزلرینی منع ایدرلردی. آنلرك متاعلری ایله مراد؛ **زینتلری وتلذذلریدر**. فتنه‌لری ایله مراد؛ **ماللرینك حقوقنه رعایت ایتمدكلری ایچون عذاب اولونملریدر**. رزق ایله مراد؛ **رسول اللهك مطلوبی اولان ثوابدر**، یاخود **دنیاده مرزوق اولدیغی رزقه طیبدر**. چونكه رزق طیب؛ **انسانك عزتنه مانع اولمایوب شبهه‌دن عاری واستراحتنی موجب اولان رزقدر.**

تفسیر خازن وفخررازیده بیان اولوندیغنه نظراً آیتك سبب نزولی؛ (ابو رافع) حضرتلرینك روایتیله رسول اللهه مسافر كلدیكندن طعامه احتیاج مس ایتمسی اوزرینه رسول الله بر یهودی‌یه ابو رافعی كوندرر. رجب شریفك غره‌سنه قدر بدلی تأدیه ایدلمك اوزره برمقدار اون ویرمسنی سویلر. یهودی رهن اولمایجه ویرمز. ابو رافع كلیر رسول اللهه یهودینك رهن طلبنده بولوندیغنی خبر ویرر. رسول الله محزون اولارق دمیردن معمول زره كوملكنی رهن اولارق كوندرمسی اوزرینه بو آیت نازل اولور. شو حالده آیت؛ رسول اللهی واتباعنی تسلیه ایچون نازل اولمشدر.

﴿ وَاْمُرْ اَهْلَكَ بِالصَّلٰوةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا نَسْـَٔلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوٰى ﴾

[حبیبم! اهل بیتكه نمازله امر و نماز اوزرینه صبر ایت.] زیرا نماز؛ فحشا ومنكراتدن نهی ایدر ونمازی آنلره تبلیغ ایتمكدن حاصل اولان مشقته صبر ایت وفعلكله آنلره وعظ ایت كه سكا باقارق آنلرده صلاتی ادایه مداومت ایتسونلر. زیرا فعل ایله وعظ؛ لسانله وعظدن دها زیاده تأثیر ایدر. [وامر تبلیغله مشغولیتدن رزقك نقصان اولاجغی خاطره كلمسون. چونكه؛ اهل وعیالك ایچون بز سندن رزق ایسته‌مه‌یز. زیرا؛ سنی وآنلری بز مرزوق ایدرز. واهل وعیالكی عاقبت حمیده‌یه تشویق ایت. زیرا عاقبت؛ اهل تقوایه مخصوصدر.]

بیضاوی، مدارك وخازنده بیان اولوندیغی وجهله رسول اللهك اهل وعیالنه بر ضرر اصابت ایتدیكنده صلاتله امر ایدوب بو آیتی تلاوت بیوردیغی مرویدر. بناءً علیه؛ بر بلایه مبتلا اولان كیمسه بش وقت نمازه ونوافله‌یه مداومت ونمازله استعانه ایدرسه او بلادن خلاص اولاجغنه اشارت بیورمشدر.

*
* *

واجب تعالی رسولنه بعض وصایاسنی بیاندن صكره كافرلرك شبهه‌لرینی و شبهه‌لرینك جوابنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَقَالُوا لَوْلَا يَاْتِينَا بِاٰيَةٍ مِنْ رَبِّهِ اَوَلَمْ تَاْتِهِمْ بَيِّنَةُ مَا فِى الصُّحُفِ الْاُولٰى ۞ وَلَوْ اَنَّا اَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِنْ قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَا اَرْسَلْتَ اِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ اٰيَاتِكَ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَذِلَّ وَنَخْزٰى ﴾ بیوریور.

[كافرلر دیدیلر كه «كاشكه محمد صلی الله علیه وسلم بزه نبوتنه دلالت ایدر بر آیت كتیرمش اولسه‌ده بزده آنی تصدیق وایمان ایده ایدك». كأن رسول اللهك صدق دعواسنه دلالت ایدر بر دلیل كتیرمدیكنی بیان ایدرلر. آنلر رسوللرینك دعواسنك صدقنه دلالت ایدر آیت كلدیكنی انكار ایدرلرده بوندن اولكی صحفلرك وكتب سماویه‌نك خلاصه‌سنی واحكامنی جامع اولان قرآن آنلره كلدیمی واو بینه‌نك كلدیكنی انكارمی ایدرلر؟ واكر قرآن كلمزدن اول برعذابله بز آنلری اهلاك ایتمش اولسه ایدك آنلر «ای ربمز! بزه بر رسول كوندرسه ایدكده دنیاده رذیل وآخرتده رسوای ومعذب اولمازدن

اول آیتلریکه اتباع ایتسه ایدك » دیرلر . حالبوکه الك اعلی آیت آنلره کلدیکی حالده ایمان ایتمدیلر. قرآن ایسه بینه یوننده آنلره کافیدر.] معهذا رسول‌الله برعالمدن تعلم و کتب سابقه‌یی قرائت وتدرس ایتمدیکی حالده کتب سابقهٔ سماویه‌نك خبرلرینی وامم سالفه‌نك احوالنی جامع بر بینه کتیرمسی صدق دعواسنه شاهد عادل اولدیغندن بشقه بینه‌یه احتیاج یوقدر .

بو آیت جلیله ؛ شریعتلری ترك ایدن کافرلرك ترك ایتدکلرینه دائر اعتذارلری قالمادیغنی بیان ایتمشدر . چونکه ؛ شریعت کلدی دعوت اولوندیلر اجابت ایتمه‌ملرینه برسبب قالمادی .

*
* *

واجب تعالی رسولنه ایمان ایتمه‌ین کافرلری تهدید ایتمك اوزره ﴿ قُلْ كُلٌّ مُتَرَبِّصٌ فَتَرَبَّصُوا فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ اَصْحَابُ الصِّرَاطِ السَّوِيِّ وَمَنِ اهْتَدٰى ﴾ بیوریبور .

[سن آنلره دیکه « هرکس حوادث زمانه انتظار ایدیجی‌در . بناءً علیه ؛ سزده انتظار ایدك . یقینده طوغری یول صاحبی واهتدا ایدن کیملر اولدیغنی بیلیرسکز » .]

یعنی ؛ سزدن وبزدن هر بریمز زمانك وقوعاتنه انتظار ایدیجی‌یز وهر بریمز آخرك هلاکنه انتظار ایتمکده‌یز. حال بویله اولونجه بزم هلاکمزی انتظار ایدك . بزده کفرکز وسائر معاصیکز سببیله سزك هلاککزه انتظار ایدیبورز . قیامت قائم اولوب امر الٓهی ظهور ایتدیکنده طوغرو یول صاحبی اولانلرك وضلالتدن طریق نجاته اهتدا ایدنلرك کیملر اولدیغنی یقینده سز بیلیرسکز . بو آیت جلیله کافرلری تهدیددر .

رومی بیك اوچیوز اوتوز سنه‌سی کانون اولنك اون بشنجی بازار ایرتسی کوننه تصادف ایدن عربی بیك اوچیوز اوتوزاوچ سنه‌سی صفرینك سکزنجی کونی ایکندی نمازندنصکره اشبو سوره‌نك ترجمه‌سی بعونه تعالی ختام بولمشدر .

خطا ، صواب جدولی

صحیفه	سطر	خطا	صواب
٤	٩	سوزلری	سوزلرینی
٢٤	٢٠	تَرْیَةً	قَرْیَةً
٢٩	٥	یسته‌دکلرینه	ایسته‌دکلرینه
٤٠	١٨	قالمس	قالمش
٥٠	١٧	شیئی	شیئه
٥٣	٦	اللهك	اللهدن
٦٠	١٤	اسم معناسنه	اسم مفعول معناسنه
٦٦	٦	تَریباً	قَریباً
٦٧	٢٣	نظرکده	نظریکزده
٦٨	٥	اجزا کزك	اجزا کز
٨١	١٤	.زاءً	جَزاءً
٨١	١٩	ایسته‌دیکی	ایسته‌دیکنی
٨٤	١٢	یازیملرم	یازیلرم
٨٨	٤	بر کیمه	بر کیمسه
١١٦	١٣	طلبلری	طلبلریله
١١٩	١٦	ُنْیاً	عُمْیاً
١٢١	٥	یللری	دیللری
١٢٦	٢٣	ماهیتنده	معیتنده
١٢٩	٥	قیه	باقیه
١٢٩	١١	اولس	اولسه

١٣٢	٢٠	بچه‌سی	یاپچه‌سی
١٣٦	١٥	نزل	انزال
١٣٦	١٨	وصص	وقصص
١٤٠	١٥	اوللرنده	اللرنده
١٥٢	١٤	اُهْتَدِ	الْمُهْتَدِ
١٥٦	٨	دفعله	دفعه
١٨٥	٢٢	وامثالی	ومثالی
٢٠٧	١٥	وتوصیه‌سی	توصیه‌سی
٢٢٣	١٦	کچلرینه	کچملرینه
٢٣١	١٧	ورؤیا کبی	وریا کبی
٢٤٠	٦	ضعیلانجه	ضعیفلانجه
٢٤٢	١٨	ی زکریا	ای ذکریا
٢٥٠	١٨	آدابنده	آدابندن
٢٦٠	٢١	تمیزلندنصکره	تمیزلندکدنصکره
٣١٩	١١	صقین	ساقز
٣٣١	٢٢	کسبی کبی دکلدر	کسبی دکلدر
٣٣٣	١٤	اذ اجل القدر	اذا حل القدر
٣٣٥	١٦	يَتَذَكَّرُ	يَتَذَكَّرُ
٣٤٢	٤	فى كِتَاب	فِى كِتَابِ
٣٥٩	٤	فَ رَنَا	فَطَرَنَا
٣٧٨	١٢	بونلرك	بونلری
٣٨٥	٦	احوالنی	احوالنه
٣٩٤	٨	انزل	انزال

طقوزنجی جلدك فهرستی

١٣٥ سورهٔ كهف

٢٣٧ سورهٔ مریم

٣١٠ سورهٔ طه

خلاصة البيان
في تفسير القرآن

اوننجی جلد

محمد وهبی

قونیه مبعوث سابقی

شهزاده باشی : اوقاف اسلامیه مطبعه‌سی

١٣٤٠ — ١٣٤٣

خلاصة البيان

اون يدنجى جزؤ

سورهٔ انبياء

مكهٔ مكرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . **يوز اون ايكى** آيتى جامعدر .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ اِقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِى غَفْلَةٍ مُعْرِضُونَ ﴾

[ناسك محاسبه زمانى ياقلاشدى. حالبوكه آنلر محاسبه‌لرندن غفلتده‌در و محاسبه ايچون حاضرلقدن اعراض ايدرلر .]

يعنى ؛ ناس ايچون دنياده ايشله‌دكلرى عمللرك ونائل اولدقلرى نعمتلرك محاسبه زمانى تقرب ايتدى . حالبوكه ناس حسابدن ويوم قيامتدن واللهك كنديلرينه نه كبى معامله ايده‌جكندن غفلتده اولدقلرى حالده اعراض ايدرلر ، اصلا بو خصوصلرى دوشونمزلر وحاضرلقده بولونمازلر وباشلرينه كله‌جك عذابدن جهالت وسهووغفلتده‌دوام ايدرلر . معهذا عقل سليم صاحبى دوشونونجه شريعته تمسك ايدنلر ايله ايتمه‌ينلر ، عابدلر ايله فاسقلر ومؤمنلر ايله كافرلر بينى تفريق ايده‌جك برمحاسبه‌نك وجزانك لزومنه حكم ايدر. زيرا ؛ الله تعالى انسانلرك دنياده نه كبى عمل ايشله‌دكلرينى وامرينه اطاعت ونهيندن اجتناب ايدوب ايتمدكلرينى وبدنلرينه ومأ كولات ومشروباته واولاد وعياله متعلق نائل اولدقلرى نعمتلره شكر ايدوب ايتمدكلرينى البته سؤال ايده‌جكدر. اكر سؤال وحساب اولمسه ايلرله كوتولرك وعاصيلرله مطيعلرك فرقى اولماق لازم كلير . بوايسه حكمت تكليفه وعدالته مخالفدر . چونكه؛ سؤال وجزا اولمانجه تكليفده برفائده اولماز وناسك

حالنه كلنجه رسوللر واسطه‌سيله قيامتك ومحاسبه‌نك دليللرى ذكر اولونديغنده ديكله‌ميوب اعراض ايتمكدر .

فخررازى ، خازن ونيسابورينك بيانلرى وجهله ناس ايله مراد؛ **محاسبه‌يه اهل اولانه مكلفيندر** . چونكه ؛ صبيان ومجانين كبى مكلف اولميانلره حساب يوقدر. غافل وكناهكار اولانلره تنبيه ايچون حساب زماننك تقرب ايتديكى بيان اولونديغى كبى قيامتك زمانى‌ده كيزله‌نمشدركه هركس هرساعتده قيامته انتظارايتسون ومهلكه‌سنى موجب اولان معصيتدن واز كچسون .

هرنه قدر آيتك نازل اولديغى زمانه نسبتله قيامتك زمانى اوزاق ايسه‌ده كچمش زمانه نسبتله يقين اولوب وهركله‌جك كچمشه نسبتله قريب اولمسنه بناءً آيتده حساب زماننك يقين اولديغى بيان اولونمشدر . بناءً عليه ؛ انسانلر عرصهٔ كبراده محاسبه‌دن اول بودنياده نفسنى محاسبه ايدوب محك شريعتدن كچيرمك لازمدركه بويوك محاسبه‌ده سؤاله جوابى قولاى اولسون .

نيسابوريده بيان اولونديغنه نظراً (ابن عباس) حضرتلرندن بوآيتده ناس ايله مراد؛ **آخرته ايمانه ايتميه‌ن كيمسه‌لر اولديغى** مرويدر. چونكه ﴿ وهم فى غفلةٍ معرضون ﴾ نظم جليلى؛ناس‌له مرادك **اهل كفر** اولمسنه دلالت ايدر. كرچه حساب مكلف اولان ناسك هپسنه واقع اولاجق ايسه‌ده غفلت ايچنده اعراض ايدن كيمسه‌لر آخرته ايمان ايتمه‌ين كيمسه‌لردر. زيرا ؛ تماميله حسابدن اعراض وتداركدن غفلت آنلرك صفتلريدر .

خلاصه ؛ قيامتك كلمسى نفسنده اوزاق اولسه دخى ناس آناً فآناً قيامته ياقلاشمقده اولدقلرى جهتله كچمش زمانه نسبتله قيامتك يقين اولديغى وخيروشر جزا ايچون حسابلرينك زمانى تقرب ايتديكى وحالبوكه ناس قيامتدن غافل وحسابلرينه دلالت ايدن آيتلرى ديكله‌مكدن اعراض ايتدكلرى بوآيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى ناسك حسابدن غفلتده اولدقلرينى بياندن صكره آنلرى ايقاظ

ايده‌جك دليللرى استهزا ايتدكلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنْ رَبِّهِمْ مُحْدَثٍ اِلَّا اسْتَمَعُوهُ وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴾ بيوريبور .

[آنلره ربلرندن يكى بر ذكر وقرآندن بر آيت كلمز ، الا آنلر اوآيتى استهزا ايدر اولدقلرى حالده ايشيتيرلر .]

يعنى ؛ ناسه ربلرى طرفندن تنبيه وغفلتدن ايقاظ وجهالتدن قورتارمق ايچون قرآندن بر آيتدن صكره يكى بر آيت كلمز ، الا آنلر اوآيتى استهزا ايدر واوينار اولدقلرى حالده ايشيتيرلر. چونكه ؛ آنلرك غفلتلرى نهايته واروب دلائلى تدقيقدن اعراضلرى وعواقبى دوشونمكدن غايت اوزاق اولملرى ودنيوى واخروى منفعتلرينى تفريق ايتمه‌ملرى آنلرى قرآنك آيتلرينى استهزايه قدر سوق ايتمشدر . بناءً عليه ؛ قرآنك سوره‌لرى وآيتلرى كلدكجه آنلر اوآيتلرى بر طاقم خرافاته قياس ايده‌رك اهميت ويرمدكلرى كبى عادتا لعبياتدن عد ايده‌رك اكله‌نيرلر .

ابوالسعود افنديك بيانى وجهله كافرلرك كفرده شناعتلرينى اظهار وكفران نعمتده حدينى تجاوز ايتدكلرينى بيان ايچون انواع نعمتله تربيه ايتديكنى مشعر اولان رب اسم شريفى وارد اولمشدركه بوذكرك ، مربيلرى اولان الله تعالى طرفندن كلديكى حالده استهزا ايتدكلرينى بيانله قباحتلرى اعلان اولونسون . كافرلرك دوام واستمرار اوزره اوينادقلرينه اشارت ايچون استمراره دلالت ايدن مضارع صيغه‌سيله (يلعبون) وارد اولمشدر.

فخررازينك بيانى وجهله بو آيتده ذكرله مراد؛ **قرآنك آيتلرى وسوره‌لريدر .** محدث اولمسى ايله مراد؛ **حوادث واسباب تعاقب ايتدكجه اقتضاسنه كوره حوادثك احكامنى حل وفصل ايتمك اوزره آيتلرك وسوره‌لرك بعضيسى كلوب آنديصكره بعضه آخرك كلمسيدر.** شوحالده محدث ديمك يكى **اولاروه ايجابنه كوره كلير** ديمكدر. يوقسه معتزله‌نك ديدكلرى كبى اللهه قائم اولان كلام الٰهى محدث ديمك دكلدر . چونكه ؛ ذاتيله قائم اولان كلام الٰهى حادث اولسه واجب تعالى‌نك محل حوادث اولمسى لازم كلير، بوايسه محالدر. اما حروف واصواتدن مركب اولان وبزم اسانمزله اوقوديغمز قرآن حادثدر. زيرا ؛

جناب حقك خلقيله حاصل اولان الفاظدن عبارتدر ، اما او الفاظك ذات اللهه قائم اولان معناسى قديمدر واهل سنتك اعتقادى‌ده بودر .

خلاصه ؛ مشركلر ربلرى طرفندن كلن آيتلرى استهزا ايله قارشيلادقلرى وآنجق اويونجاق عد ايده‌رك ايشيتدكلرى ومحدث ايله مراد، قرآنك حوادثى حل ايچون اقتضاسنه كوره تازه تازه نازل اولديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى قرآنى استهزا ايتدكلرينى بياندنصكره قلبلرينك قرآنى تفكردن خالى اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ لَاهِيَةً قُلُوبُهُمْ ﴾ بيوريبور .

[آنلر قرآنك الفاظنى استهزا ايده‌رك ايشيتدكلرى كبى قلبلرى‌ده معناسنى وحقايقنى دوشونمكدن غافل اولدقلرى حالده ايشيتيرلر .] بناءً عليه ؛ قرآنك نه الفاظندن نه‌ده معانيسندن انتفاع ايتمزلر .

نيسابوريده بيان اولونديغى وجهله بو آيتده واجب تعالى قرآنك معناسنى آكلامق اوزره ايشيتمه‌ينلرى ظاهرده الفاظنى اويونجاق ياپمق وباطنده قلبلرينك معناسندن غافل بولونمسيله ذم ايتمكله بو مثللو كيمسه‌لرى بهايمه الحاق ايتمشدر. قلبلرينك غفلتى، ظاهرده استهزالرينه سبب اولديغنه اشارت ايچون لعبياتلرى قلبلرنده اولان غفلت اوزرينه تقديم اولونمشدر . بناءً عليه ؛ « آنلر قلبلرنده اولان غفلت سببيله ظاهرده قرآنى اويونجاق ياپارلر » ديمكدر .

*
* *

واجب تعالى قرآنه ايمان ايتمه‌ينلرك ظاهرده لسانلريله استهزا ايتدكلرينى وباطنده قلبلرينك غافل اولديغنى بياندنصكره رسول الله حقنده سويله‌دكلرى سوزلرى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاَسَرُّوا النَّجْوَى الَّذِينَ ظَلَمُوا ﴾ بيوريبور .

[قرآنى ديكله‌مكدن قاچينان ظالملر فيصلتيلرينى صاقلاديلر.] وديديلركه :

﴿ هَلْ هٰذَا اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ ﴾

[« شو نبوت دعواسنده بولونان ذات اولمادى ، الا آنجق سزك كبى بشر اولدى .]

﴿ اَفَتَأْتُونَ السِّحْرَ وَاَنْتُمْ تُبْصِرُونَ ﴾

[« سز بو رسالت دعواسنه آلدانيرده سحر اولديغنى بيلديككز حالده او سحره حاضر اولور وقبول ايدرميسكز ؟ » ديمكله ضعفاء مسلمينى اغفال ايتمكه چاليشديلر .]

يعنى ؛ كافرلر قرآنك حق اولديغنى وفصاحت وبلاغتده اعجازينى كندى آره‌لرنده فيصليق ايله غايت كيزله‌ديلر . چونكه ؛ آنلر كفره وسائر كناهلره اصرارله كندى نفسلرينه ظلم ايتديلر . بناءً عليه ؛ قرآنى استهزا ايتمكله دخى ظلمى ارتكاب ايتديلر ويالكز قرآنى استهزا ايتمكله اكتفا ايتمه‌ديلر ، بلكه فقراء ناسى وضعفاء مؤمنينى اغفال ايتمك قصديله « شو نبوت دعواسنده بولونان محمد ﷺ اولمادى ، آنجق سزك كبى بشر اولدى . بشردن رسول اولورمى ؟ اكر بشردن رسول اولسه سزكده رسول اولمكز لازم كلير . زيرا ؛ بشريتده سزكله آنك بيننده فرق يوقدر . شو حالده سزك اوزريكزه فضيلتى وارميدر كه رسالت دعواسنده بولنيور ؟ وسز بو ذاتك ، سحر اولديغنى كورديككز وبيلديككز حالده معجزه ديه سزه كوستر ديكى شيلره حاضر اولورده قبول ايدرميسكز ؟ وسحر اولارق ايجاد ايتديكى خارق العاده‌لرى كوروبده طوغرومى ظن ايدرسكز ؟ » ديمكله رسول اللهه ايمان ايدنلرى ايماندن منع ايتمكه چاليشديلر .

فخر رازينك بيانى وجهله كافرلرك ؛ **رسول اللهه ايكى وجهله طعن** ايتدكلرينى جناب حق بو آيتده بيان ايتمشدر . برنجيسى ؛ **رسول اللهك بشر اولمسيدر** . حالبوكه بشريت رسالته منافى دكلدر ، بلكه بشره رسول ، بشردن اولمق اولادر . زيرا ؛ دفعاتله بيان اولونديغى وجهله امر تبليغده رسولك امتيله انسيتى والفتى ضرورى اولديغندن بشره رسول كندى جنسندن بشر اولمق لازمدر . چونكه ؛ امت حقنده منفعت بونى ايجاب ايدر . ايكنجيسى ؛ **رسول اللهك كتيرمش اولديغى معجزه‌يه سحر ديمللريدر** . حالبوكه سحر ؛ آلات وادواتله اولور . رسول اللهك معجزه‌لرنده آلات وادوات اولماديغى كبى قرآن وسائر معجزه‌لر كنديلرينى عاجز قيلديغى وارباب بلاغتدن اولدقلرى حالده قرآندن غايت

قيصه برسوره‌نك بيله نظيرينى كتيره‌مدكلرى ، وقرآنى ابطاله صوك درجه حريص اولدقلرى حالده سحر اولديغنى ادعا ايتمك عناددن باشقه برشى دكلدر .

ابو السعود افندينك بيانى وجهله رسول الله حقنده حيله ودسيسه‌يه دائر اولان استشاره‌لرينى كيمسه‌يه آكلاتمامق ايچون غايت كيزلى سويله‌شدكلرى وبرطاقم فساد وفتنه اساسى قورمق ايچون تشبثاتلرى ظلم اولديغى وبشريتى رسالته منافى عد ايده‌رك رسول اللهك بشر اولديغنى اللرنده آلت ايده‌رك اهل ايمانى ايماندن منعه چاليشدقلرى ومعجزه‌لره سحر ديمكله ناسى اغفال ايتمك ايسته‌دكلرى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى قرآنه ورسولنه حيله‌يى كيزله‌دكلرينى بياندنصكره بونلره جوابى بيان ايتمك اوزره ﴿ قَالَ رَبِّى يَعْلَمُ الْقَوْلَ فِى السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴾ بيوريور .

[حبيبم ! قرآن وسنك حقكزده طعنى صاقلايان وفيصليقلرينى كيزله‌ين كيمسه‌لره سن « بنم ربم ! يرده وكوكده سويله‌نن سوزى بيلير . زيرا ؛ سويله‌نن سوزى ايشيتير وايشله‌ين افعالك جمله‌سنى بيلير » ديمكله جناب حقه قارشى كيزلى اسرارلرى اولماديغنى بيلديركه طعنلرينى صاقلادق ظن ايتمسونلر .]

يعنى ؛ يا اكرم الرسل ! كافرلرك سوزلرينه جواب اولارق سن دى كه « اى كافرلر ! سز هر نه قدر بكا وقرآنه طعنى ، فيصليقى ايله قونوشوب كيزله‌ديككزى ظن ايدرسه‌كز بو ظنكز يا كلشدر . زيرا ؛ بنم ربم سماده وعالم ارواحده ويريوزنده وعالم اشباحده كيزلى وآشكار هر نه كه سويلنيرسه اوسويله‌نن سوزلرك هر برينى بيلير . زيرا ربم ؛ ايشيديله‌جك شيلرك جمله‌سنى ايشيتير وايشله‌نن ايشلرك جمله‌سنى بيلير . بناءً عليه ؛ كرك قرآن وكرك رسول الله حقنده كيزلى فيصليقلريكزى ربمدن صاقلايامازسكز . چونكه ؛ كيزلى وآشكار هر شى عند اللهده مساويدر .

*
* *

واجب تعالی کافرلرك قرآنه سحر دیه طعنلرینی بیاندنصکره اضغاث احلام دیمکله طعنلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ بَلْ قَالُوا اَضْغَاثُ اَحْلَامٍ ﴾ بیوریور .

[بلکه کافرلر اولکی سوزلرندن انتقال ایده‌رك دیدیلرکه « قرآن رؤیاده کورولمش برطاقم خیالاتدن عبارتدر » .] وبو سوزلرینه شونی‌ده علاوه ایتدیلر ودیدیلرکه

﴿ بَلِ افْتَرٰيهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ ﴾

[« بلکه محمد ﷺ قرآنی کندی ایجادایده‌رك افترا ایتدی ، بلکه محمد ﷺ کندی شاعردر. بناءً علیه؛ قرآن دیه‌رك کتیردیکی شعردر» دیمکله طعنی اوزاتدیلر.] وبونکله‌ده اکتفا ایتمدیلر ودیدیلرکه

﴿ فَلْيَأْتِنَا بِاٰيَةٍ كَمَا اُرْسِلَ الْاَوَّلُونَ ﴾

[اگر محمد ﷺ سوزنده صادقسه اول کچن امتلره کوندریلن رسوللرك کتیردکلری کبی بزه نبوتنه دلالت ایدر بر آیت کتیرسونکه بزده ایناناлم » دیمکله معجزات نبویه‌یه قناعت ایتمدکلرینی سویلدیلر .]

یعنی ؛ کافرلر قرآنه طعن ایتمکده اوچ قسمه آیرلدیلر : برنجی قسم ؛ محمد ﷺ ك قرآنه عنواننده کتیردیکی شی رؤیاده کورولمش قوۀ مخیله‌نك خیالاتندن عبارتدر. بناءً علیه؛ کیجه رؤیاده کوردیکنی کوندوز قرآندر دیه‌رك خلقه آکلاتمقدن عبارتدر دیدیلر. ایکنجی قسم ؛ محمد ﷺ کندی ایجاد ایتدیکی شیلری روج ایچون‌ده الله تعالی‌نك کلامی دیمکله افترا ایدیور دیدیلر . اوچنجی قسم ؛ محمد ﷺ شاعردر وکتیردیکی قرآنه شعردر دیدیلر وه‌قرآن، رؤیاده کوریلن خیالات ویاافترا ویاشعر اولونجه نبوتی اثباته کافی معجزه اولاماز. بناءً علیه اگرسوزنده صادقسه اول کچن ملتلره کوندریلن رسوللر کبی رسالتنی اثباته کافی بر معجزه ونبوتنه دلالت ایدن بزه برعلامت کتیرسونکه بزده ایمان ایده‌لم » دیمکله قرآنك ، نبوتی اثباته کافی معجزه اولمادیغنی ادعا ایتدیلر . حالبوکه دوشونمدیلرکه قرآنك معجز اولمسیله برابر کندی منفعتلرینی بیان ایتدیکی وسعادت دنیا وسعادت آخرتی

تأمینه کافی برچوق حقایق ودقایقی جامع اولدیغی ومغیباتدن خبر ویردیکی جهتله شعره مناسبتی اولمادیغی والفاظنده فصاحت وبلاغتك اوج اعلاسنده بولوندیغی ورؤیاده کورولن خیالاته‌مشابهتی اولمایوب بشرك قدرتی خارجنده اولدیغی جهتله افترا ایله علاقه‌سی یوقدر. بو جهتلری تدقیقه صرف مقدرت ایتمدکلرندن شو سوزلری سویلمکه جرأت ایتمشلردر .

بیضاوی‌نك بیانی‌وجهله بو آیتده (بل) کلمه‌سی اوناده اعلایه ترقی ایچوندر. چونکه « سحر » دیمك برنوع خارقه اولمق اعتباریله « اضـغاث احلام » دیمکدن اهوندر. زیرا قرآنه اضعاث احلام دیمك؛ سحردن اشنعدروافترا دیمك ایسه دها زیاده شنیعدر وقرق کسور سنه رسول‌اللهی تجربه ایدوب اصلا یالان شائبه‌سی کورمدکلری وشعر اماره‌سی بیلمدکلری حالده «شاعردر» دیمك دهازیاده شنیعدر. چونکه؛ رؤیا اولسه کندیلرینك‌ده کورملری وشعر اولسه آنلرك‌ده سویلملری لازم کلیردی. حالبوکه بویله رؤیا کوره‌مدکلری کبی بویله شعرسویلیه‌مدکلری دخی میدانده اولدیغی حالده بوکبی سوزلره جرأت، افترادن باشقه برشی دکلدر .

خلاصه ؛ کافرلرك قرآنه «سحردر» ویاخود « رؤیاده کورولمش خیالاتدر » «وبلکه فخر عالم کندی ایجاد ایتدیکی شیئی اللهه اسناد‌له افترا ایتدی وکندیسی شاعر و قرآن شعردر» دیدکلری و« اگر سوزی طوغرو ایسه اول کوندریلن رسوللر کبی رسالتنه‌دلالت ایدربرآیت کتیرسونده بزده ایناناлم» دیمکله باشقه معجزه طلبنده بولوندقلری بو آیتلردن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب‌تعالی مشرکلرك قرآنه درت‌جهتله اعتراض ایتدکلرینی وه‌امم ماضیه‌یه کوندریلن رسوللردن حضرت موسانك عصاسی و حضرت عیسانك ئولوبی دیریلتمسی کبی محمد ﷺ ده بزه بر معجزه کتیرسـونکه ایناناлم » دیدکلرینی بیاندن صوکره ایسته‌دکلری وجهله معجزه کلسـه امم سـالفه‌دن چوقلرینك ایمان ایتمدکلری کبی بونلرك‌ده ایمان ایتمیه‌جکلرینی بیـان ایتمك اوزره ﴿ مَا اٰمَنَتْ قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَا ﴾ بیوریور .

[بونلردن اول بزم اهلاك ایتدیکمز قریه‌لردن هیچ بر قریه ایسته‌دکلری معجزه‌یی کتیرن رسوللرینه ایمان ایتمدیلر .]

﴿ اَفَهُمْ يُؤْمِنُونَ ﴾

[حبیبم ! سن ظن ایدرمیسك بونلره ایسته‌دکلری معجزه‌یی کتیرسه‌ك ایمان ایدرلر؟] اگر مشرکلره ایسته‌دکلری معجزه‌یی کتیرسه‌ك ینه ایمان ایتمزلر . زیرا؛ « ایسته‌دیکمز معجزه‌یی کتیرسه‌ك ایمان ایدرز » دیدکلری یالاندر. چونکه ؛ بونلردن اول کچن امتلرده عینی سوزی سویلدیلر و ایسته‌دکلری معجزه‌ده ویرلدیکی حالده ایمان ایتمدیلر . بونلرك حاللری‌ده آنلرك حاللری کبی اولدیغندن آنلر کبی ایمان ایتمیه‌جکلردر .

بیضاوینك بیانی وجهله ایسته‌دکلری معجزه‌نك ویرلمه‌مسی حقلرنده لطفدر. چونکه؛ ایسته‌دکلری معجزه‌نك کلمه‌مسی عذاب دنیویه‌لرینك تأخرینه سببدر. زیرا؛ اگر معجزه کلسه ایمان ایتمسه‌لر امم سالفه کبی درحال هلاك اولورلردی . حالبوکه مکه مشرکلرینك نسللرندن برچوق اهل ایمان میدانه کلوب دین اسلامه خدمتلری سبق ایده‌جکنه بناءً دنیاده مجتمعاً هلاك اولمالرینه حکم الٓهی لاحق اولمشدر .

مدارکده بیان اولوندیغی وجهله قومك درحال هلاك اولملرینه سبب اولان معجزه؛ ایسته‌یوبده کلدکدنصکره ایمان ایتمدکلری معجزه‌در ، یوقسه مطلقا معجزه دکلدر .

نیسابوریده بیان اولوندیغی وجهله (افهم یؤمنون) ده‌کی همزه ؛ **استفهام انکاری** اولدیغی جهتله (لایؤمنون) معناسنه‌درکه « البته ایمان ایتمزلر » دیمکدر . چونکه ؛ مکه مشرکلرینك عنادی اول کچن ملتلرك هپسندن زیاده‌در .

⁂

واجب تعالی کافرلرك رسول اللهه «بشردر، بشردن رسول اولماز» دیه‌رك اعتراضلرینی بیاندن صوکره اواعتراضلرینه جواب ویرمك اوزره ﴿ وَمَا اَرْسَلْنَا قَبْلَكَ اِلَّا رِجَالاً نُوحِى اِلَيْهِمْ ﴾ بیوریور .

[حبیبم ! بز سندن اول کوندرمدك ، الا کندیلرینه وحی ایتدیکمز بشردن بر طاقم رجللر کوندردك .]

﴿ فَسْئَلُوا اَهْلَ الذِّكْرِ اِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴾

[اگر بشرك رسول اولدیغنی بیلمزسه‌کز توراتی و انجیلی اوقویان اهل علمدن سؤال ایدك .]

یعنی ؛ حبیبم ! سندن اول بز انسانلره ملکدن رسول کوندرمدك. زیرا ؛ امم سالفه‌نك کافه‌سنه بز کندیلرینه وحی ایتدیکمز بر طاقم رجللر کوندردك که آنلر بشر اولدقلری حالده رجولیتده کامل و عقللری تام‌در . بناءً علیه ؛ آنلری رسالته اختیارله وحیمزه مناسب کوردك که کندی نفسلرنده قوهٔ قدسیه صاحبلری وغیریلری ارشادله نواقصلرینی اکماله چالیشمشلر واحکاممزی ناسه تبلیغ ایله سعادت یوللرینی کوسترمشلردر . شو حالده ای مشرکلر ! اگر بشرك رسول اولمسنده شبهه ایدرسه‌کز اهل کتابك علماسنه سؤال ایدك ، آنلر سزه هپ رسوللرك بشردن اولدیغنی خبر ویرسونلر . چونکه ؛ آنلر هرنه قدر حضرت محمده حسدلرندن ناشی نبوتنی انکار ایدرلرسه‌ده بشرك رسول اولدیغنی اقرار ایدر و طوغری‌یی سزه خبر ویررلر .

بو آیت جلیله ؛ رسل کرامك رجالدن اولوب نسواندن اولمادیغنه دلالت ایدر . چونکه ؛ جناب حق رسول اللهدن اول آنجق رجال اولارق رسول کوندردیکنی ادات حصرله بیان بیورمشدرکه رجالك غیریدن رسول اولمادیغنی بیان ایتمکدر وبوخصوصه دائر تفصیلات (سورهٔ یوسف) ك آخرنده و (سورهٔ نحل) ده کچمشدر .

مدارکده و نیسابوریده بیان اولوندیغی وجهله اهل کتابك علماسندن سؤال ایتملری ایله امرك سببی ؛ مکه اهالیسنك اهل کتابه اعتماد ایتملریدر . چونکه اهل کتاب ؛ رسول اللهه عداوتده مشرکلرله تشریك مساعی ایتدکلرندن آنلره سؤال ایدنجه شبهه‌لری زائل اولاجغی جهتله صکره اعتذاره مجاللری قالمازو بالخاصه مکه‌لیلرك یهودیلره اعتمادلری زیاده اولدیغندن رسول الله حقنده استشاره ایتمك اوزره چوق کره مکه‌دن مدینه‌یه خصوصی آدملر کوندرمشلردر . بناءً علیه ؛ جناب حق اعتماد ایتدکلری اهل علمدن سؤال ایدوب شبهه‌لرینی ازاله ایتملرینی امرله توصیه ایتمشدر .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله مشركلر بشرك رسول اولمسنی انكارله رسول اللهك بشر اولمسنی مدار تكذیب عد ایتدكلری حالده جناب‌حق بشره بشردن رسول كوندرمك اولدن بری عادت و حكمته موافق وبشریتك مدار تصدیقی اولدیغی بیانله مشركلرك اعتراضلرینی رد واهل علمدن سؤال ایتملرینی امر ایتمش وبوصورتله كافرلرك كندی دلیللرینی علیهلرینه تبدیل بیورمشدر .

بیضاوینك بیانی وجهله یهود ونصاری هرنه‌قدر كافرلرسه‌ده تواتر مرتبه‌سنه بالغ اولان خبرلریله عمل ایتمك جائز اولدیغنه اشارت ایچون یهود ونصارانك علماسندن سؤال ایتملرینی امر ایتمشدر . وبو امر، وجوب افاده ایتدیكندن بیلمه‌ینلرك بیلنلرك فتوالرینه مراجعت ایتملری واجب اولدیغنی فقهاء كرام بوآیتله استدلال ایتمشلردر . بالخاصه اعتقادیاتده شبهه‌سنی ازاله ایچون فتواسنه اعتماد اولونور بر عالمه درحال مراجعت ایدوب شبهه‌سنی ازاله ایتمك واجبدر . بناءً علیه ؛ ضعفاء مؤمنینك اعتقادینی محافظه‌یه وفروع اعمالده مراجعت ایتدكلری مسائلده فتوی ایله حل ایتمكه مقتدر هرقصبه‌ده بر عالم بولوندورمق حكومت اسلامیه اوزرینه واجبدر .

خلاصه ؛ كندیلرینه وحی اولونان رسوللرك البته رجالدن اولمه‌سی لازم كلدیكی وبیلمدیكی مسئله‌یی بیلن عالمدن اوكرنمك هركس اوزرینه واجب اولدیغی بوآیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی بزم پیغمبریمزدن اول كچن رسوللرك بشردن رجال اولدقلرینی بیاندنصكره رسول اللهك‌ده آنلر كبی بشر اولوب بشریتك رسالته منافی اولمادیغنی وییوب ایچمك بشرك شانندن اولدیغی جهتله رسول اللهك ییوب ایچمه‌سی رسالتنه مانع اولمادیغنی بیان ایتمك اوزره

﴿ وَمَا جَعَلْنَاهُمْ جَسَداً لَا يَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَمَا كَانُوا خَالِدِينَ ﴾ بیورییور .

[بز كچمش رسوللری طعام ییمز جسددن عبارت قیلمادق وآنلر موتدن سالم ابداً قالیجی اولمادیلر .]

﴿ ثُمَّ صَدَقْنَاهُمُ الْوَعْدَ فَأَنْجَيْنَاهُمْ وَمَنْ نَشَاءُ وَأَهْلَكْنَا الْمُسْرِفِينَ ﴾

[او رسوللرك دشمنلری آنلری تكذیب ایتدكدنصكره بز آنلره وعدمزی صادق قیلدق . بناءً علیه ؛ آنلره وآنلرك اتباعندن دیله‌دیكمز كیمسه‌لره بز هلاكدن نجات ویردك وظلم وافساد وفسق وفجور اوزره اصرار ایدن مسرفلری بز افساد ایتدك .]

یعنی ؛ حبیبم ! اكر مشركلر سنك ییوب ایچدیككی رسالتكه مانع ظن ایده‌رك اعتراض ایدرلرسه ییمك وایچمك رسالته مانع دكلدر . زیرا ؛ سن‌ده اول كچن رسوللرك مثلی بر رسولسك . شوحالده بز آنلری طعام ییمز جسدلردن عبارت قیلمادق كه سن‌ده آنلر كبی طعام ییمز جسد اولاسك . چونكه ؛ آنلرده ییرلر وایچرلردی . آنلرك ییوب ایچملری رسالتلرینه مانع اولمادیغی كبی سنك ییمه‌ك وایچمه‌ك‌ده رسالتكه مانع اولماز . وآنلر طعام ییمكسزین ابداً دنیاده قالیر اولمادیلر كه سن‌ده آنلر كبی طعام ییمكسزین دنیاده قالاسك . شوحالده آنلرك وفاتلری كبی سن‌ده وفات ایده‌جكسك . بناءً علیه ؛ آنلرك وفات ایتملری رسالتلرینه مانع اولمادیغی كبی سنك وفاتك‌ده رسالتكه مانع اولماز وآنلرك امتلری آیتلریمزی تكذیب ایتدكدنصكره آنلره وعدمزی تصدیق ایتدك كه دشمنلرینی اهلاكله انبیایه واتباعلرندن دیله‌دیكمزه نجات ویردك وهلاكدن قورتاردق . شوحالده سكاده وعدمزی ایفا ودشمنلریكی اهلاك ایتمكله سكا واتباعكه نجات ویریرز .

بوآیت جلیله ؛ رسول اللهی واصحابنی نجاتله تبشیر ودشمنلرینی هلاكله تهدید ایتمشدر . چونكه ؛ كرك دین وكرك دنیا خصوصنده حدینی تجاوز ایدن مسرفلری جناب‌حق هلاك ایلمشدر . زیرا اسراف ؛ دنیاده وآخرتده هلاكی ایجاب ایدن سفاهتدندر . بناءً علیه ؛ سفاهته منهمك اولان هرملت وهرشخصك خاطر وخیاله كلمدك بلایا ایله هلاك اولدیغی هرزمان كورولن احوالدندر دیمك اولور . اما جناب‌حق امتحان ایچون اولنده بر مدت مهلت ویرر . او مهلتدن استفاده ایده‌رك تائب ومستغفر اولورسه هلاكدن قورتولور واكر متنبه اولمازسه عاقبت هلاك اولور كیدر .

نیسابوریده بیان اولوندیغی وجهله (فانجینا) جمله‌سی **تصدیق اولونان وعدی تفسیردر.** یعنی « بز آنلره نجات ویردك . زیرا ؛ وعدلرینی صادق قیلدق . هركیمسه‌لرك كه وعدلرینی صادق قیلدق . بز آنلره نجات ویردك . بناءً علیه ؛ انبیایه واتباعلرینه نجات ویردك »

دیمکدر . ومسرفلری اهلاك ایتدیکنی بیانله واجب تعالی هرقومی وهرشخصی انتباهه دعوت ایتمشدر .

* * *

واجب تعالی رسول اللهك رسالتنه اعتراض ایدنلرك شبهه‌لرینی و آنلرك جوابلرینی واتباع ایتمه‌ینلرك اهلاك اولوناجقلرینی بیاندنصکره قرآنك، رسولنك رسالتنی اثباته کافی اولدیغنی ذکرله کفایه‌سنه قناعت ایتمه‌ینلری توبیخ ایتمك اوزره ﴿ لَقَدْ اَنْزَلْنَا اِلَيْكُمْ كِتَابًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴾ بیوریور .

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم که محقق بزسزه بویوك بر کتاب انزال ایتدك که او کتابده سزك وعظکز واردر . شوحالده دوشونوبده قرآنك حق اولدیغنی ورسولمزك رسالتنی اثباته کافی اولدیغنی تعقل ایتمزمیسکز؟] اکر قرآنك حقایقنی ومشتمل اولدیغی احکامی تعقل ایتسه‌کز قرآنك مزیتنی بیلیرسکز ورسولکزك سائر رسوللر اوزرینه شرفنی وکتابکزك جمیع کتاب اوزرینه فائق اولدیغنی ودینکزك جمیع ادیان اوزرینه مزیتنی وبشریتك استراحتنی تأمین ایتدیکنی ادراك ایتمکله ایمان ایتسه ایدیکز فوز وفلاحه داخل اولوردیکز . چونکه قرآن ؛ ایمان ایدوب احکامیله عمل ایدنلرك جمیع سعادتلرینه کافیدر . بناءً علیه ؛ بحق ایمان ایدن مؤمنلر هرزمان مسرور ومسعوددرلر .

فخررازی ، قاضی وخازنك بیانلری وجهله بوآیتده ذکرایله مراد؛ **حسن صیتدر** . چونکه قرآن؛ کندینه ایمان ایدنلره شرف بخش ایدر. یاخود ذکرایله مراد؛ **موعظه‌در که معالی‌یه ترغیب وحرمتدن تحذیر ایدر** . یعنی « انسانلری ایلکه سوق و کوتولکدن منع ودائما مکارم اخلاقی توصیه ایتمکله انسانلری تهذیب ایدر » ویاخود « امر دینکزده لازم اولانی ولازم اولمیانلری ذکر وار » دیمکدر .

* * *

واجب تعالی قرآن معجز اولدیغی جهتله مشرکلرك اعتراضلری رد اولوندیغنی بیاندنصکره

کافرلری بوکبی عناد اوزره مبتنی اعتراضلردن منع ایتمك اوزره ﴿ وَكَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً وَاَنْشَاْنَا بَعْدَهَا قَوْمًا اٰخَرِينَ ﴾ بیوریور.

[بز چوق قریه اهالیسنی اهلاك ایتدك که اوقریه اهالیسی ظالملر ایدی واوقریه‌یی اهلاك کدنصکره آنلرك یرلرینه باشقه برقوم ایجاد ایتدك .]

﴿ فَلَمَّا اَحَسُّوا بَاْسَنَا اِذَا هُمْ مِنْهَا يَرْكُضُونَ ﴾

[اهلاکنه اراده‌مز تعلق ایدن قریه اهالیسی وقتا که بزم شدتلی عذابمزی ادراك ایدنجه درحال اوعذابدن فرار ایدرلر .]

﴿ لَا تَرْكُضُوا وَارْجِعُوا اِلٰى مَا اُتْرِفْتُمْ فِيهِ وَمَسَاكِنِكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْئَلُونَ ﴾

[طرف الٰهیدن بر ملك واسطه‌سیله آنلره دینیلیر که « سز سرعتله فرار ایتمه‌یك ، دونك کندیسنده متنعم اولدیغکز قریه‌یه وساکن اولدیغکز مسکنلریکزه . مأمول که سز جریان ایدن وقعه‌دن سؤال اولونورسکز .]

یعنی ؛ ای قرآنه اعتراض ورسولمزه طعن ایدن کیمسه‌لر ! اییبیلك که بز اهالیسی ظالم اولان برچوق قریه‌لری غضبمزله اهلاك ایتدك وآنلرك آرقه کمیکلرینی قیردق وبلده‌لرندن طرد ایتدك ویرلرینه باشقه برقوم ایجاد ایتدك.زیرا ؛ اوقریه اهالیسی احکام الٰهیه‌نك خارجنه چیقدیلر وآنلری اصلاح وطوغرو یوله ارشاد ایچون کوندردیکمز رسوله عصیانلری سببیله هلاکه مستحق اولمشلردی . وقتا که بزم اراده‌مز انتقام آلمغه تعلق ایدوب عذابك مقدمه‌سنی ادراك ایدنجه آکسزین آنلر فرار ایدرلر. آنلرك فرارلری اوزرینه جانب الٰهیدن آنلره « ای متنعم انسانلر ! فرار ایتمه‌یك ، بوقدر نعمتلری قویوب نره‌یه کیدرسکز ؟ دونك نعمت کوروب راحت ایتدیککز قریه‌کزه وساکن اولدیغکز مسکنلریکزه . مأمول که عمللریکزدن سؤال اولونورسکز ویامعذب قیلنیرسکز» دینیلیر که بوسوز آنلره عذاب کلمزدن اولکی نصیحتلری دیکله‌مدکلرینه تعریضدر.

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله بوآیت (واهلکنا المسرفین) ده اجمالاً بیان اولونان

اهلا کی تفصیلدر . بناءً علیه ؛ هلاکلرینك سببنی و کیفیتنی بیانله عاصیلره تنبیه وهلاك اولانلرك چوقلغنه اشارت اولونمشدر. هلاك اولانلرك یرلرینه کلنلرك عرقاً ونسباً آنلرك جنسندن اولمادیغنه اشارت ایچون قوم آخرله توصیف اولونمشدر .

فخررازینك بیانی وجهله بو آیتده فرار ایدنلردن سؤالده درت احتمال واردر :

برنجیسی ؛ دونك مسکنلریکزه، یاربه سزه باشکزده کچنی سؤال ایدرلر. سزده مشاهده اتکزی وباشکزده کچنلری بیانله جواب ویررسکز دیمکدر . ایکنجیسی ؛ دونك خانه لریکزه، متکبر اولارق اوتورك صندالیه لریکزده . خدمتچیلریکز نه ایسه کوره جکلرینی سزدن سؤال ایدرلر سزده آنلره کوره جکلری ایشلری امر ایدرسکز دیمکدر. اوچنجیسی ؛ دونك خانه لریکزه، اسکی عادتکز وجه اوزره عظمتله اوتورك یریکزده . اتباعکز کلیر مهم ایشلرده نه یاپاجقلرینی سؤال ایدرلر سزده جواب ویررسکز دیمکدر . دردنجیسی ؛ فرار ایتدیکك دونك یریکزه، سزه فقرا کلیر طعام ایسترلر سزده آنلره ایسته دکلرینی ویررسکز دیمکدر .

شو احتماللردن هانکیسی مراد اولونورسه اولونسون عذابدن فرار ایتمك ایسته ینلری استهزا معناسنی متضمندر. چونکه ؛ آنلرك هلاکلرینه دائر ارادهٔ الٓهیه تعلق ایتدیکندن دونوب خانه لرنده اوتورمق و سؤاله جواب ویرمك امکانی اولمادیغندن آنلری استهزا ایچون سویله نه جك سوزلردر . آنلره بو سوزی سویله ین ملکدر ، یاخود مؤمنلردر ، یاخود بویله برسوزایله استهزا اولونمغه لایق اولدقلرینی بیاندر ویاخود فرار زماننده طرف الٓهیدن الهام طریقیله آنلره « بونعمتلری قویوبده نره یه کیدرسکز . دونك یریکزه ، اسکیسی کبی استراحت ایدك » دنیله جکدرکه آنلری استهزا وتوبیخدر .

بو آیتك ، یمنده (حضور) و (سحول) اسمنده ایکی قریه اهالیسنك هلاکلرینی بیان وحکایه وهلاکلرینك سببی ظلملری اولدیغنی بیانله ظالملری تهدید ایچون وارد اولدیغی مرویدر . چونکه ؛ بوایکی قریه نك نعمتلری غایت بول واهالیسی راحت اولدقلرندن انواع مظالمی اجرایه وبولوندقلری بلده لری افساده باشلانجه طرف الٓهیدن ارشاد ایچون کوندریلن رسولی قتل ایتملری اوزرینه جناب حق ظالم وقهار برقومی کوندروب قیلیجدن کچیرمکه باشلادیغنده بونلر قریه لرندن فرار ایتمك ایسته دکلری زمان بوسوزلرك آنلره

برملك طرفندن سویلندیکی مرویدر . شو حالده هرنه قدر فرار ایتمك ایسته سه لرده هلاکدن قورتولامامشلردر. یرلرینه کلن قوم جدید قریه لرنده ساکن وعصر سعادتده قریه لرینك معمور واهالیسی ارباب صنعتدن اولوب مانیفاطوره چیقارمغله اشتغال ایدرلردی . حتی رسول اللهك وفاتنده کفن مبارکنك ثوب سحولی اولدیغی مرویدر .

(یرکضون) رکض ؛ حیوانی سرعتله یوروتمك ودشمندن فرار ایتمك ایچون اوزنکیله وورمق معناسنه ایسه ده بو مقامده قهر وتدمیر ایچون کلن دشمندن بنیدلی ویایا شدت وسرعتله قاچمق معناسنه در . بوحال محاربه زمانلرنده استیلایه اوغرایان قریه اهالیسنده هرزمان کوریلن احوالدندر . ایشته آیتده بیان اولونان قریه اهالیسی ظلملری سببیله قریه لرینی استیلا ایدن دشمندن فرار ایتمك ایسته مشلرده طرف الٓهیدن « فرار ایتمه یك ، دونك خانه لریکزه . بوقدر نعمتلری نره یه قویوب کیدرسکز » دنیلمش وظلملرینك انتقامی آلنمشدر .

خلاصه ؛ ظلم سببیله برچوق قریه لرك هلاك وظلمك هرزمان هلاکه سبب اولدیغی وهلاك اولان قومك یرینه یکی برقومك ایجاد اولوندیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله سندندر .

*
* *

واجب تعالی ظالملرك عذابدن قورتولامادقلرینی بیاندنصکره عذابی کورونجه واقع اولان ندامتلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالُوا يَا وَيْلَنَا اِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴾ بیوریور .

[عذاب کندیلرینی احاطه ایدوب فرار ایده مه ینجه آنلر دیدیلرکه « ای وای بزم هلاکمز نره ده سك کل بزه! زیرا ؛ بزلر ظالملردن اولمش ایدك . بناءً علیه ؛ هلاکه مستحق اولدق » دیمکله ظلملرینی اقرار وندامتلرینی اظهار ایتدیلر .]

﴿ فَمَا زَالَتْ تِلْكَ دَعْوٰيهُمْ حَتّٰى جَعَلْنَاهُمْ حَصِيداً خَامِدِينَ ﴾

[حتی آنلری بز بیچیلمش اکین کبی قیلیجله یره أولواولدقلری حالده دوشورنجه یه قدر بودعالری یعنی هلاکلرینه چاغیرملری دوام ایتدی . نه زمانکه اوراقله بیچیلمش یره

دوشمش اکین کبی حس وحرکه‌دن کسیلوب هلاك اولدقلرنده سسلری کسیلمس حیاتدن اثر قالمامشدر .]

یعنی ؛ ظلملری سببیله دشمن استیلاسیله هلاکلری تقرر ایدن قریه اهالیسی دشمنك هجومنی كوروب هلاك اماره‌لری کندیلرینی احاطه‌ایدوب فرارده فائده اولمادیغنی کورونجه آنلر ظلملرینی اعتراف ایده‌رك « ای بزم هلاکمز بزه کل ! زیرا ؛ بز ظالملرز » دیدیلر. بو چاغیریشملری دوام ایتدی ، زائل اولمادی . حتی بز بعض قوللریمز واسطه‌سیله قلیجدن کچیروب اوراقله بیچیلمش اکین کبی أولو اولدقلری حالده یره سرینجه‌یه قدر چاغیریشدیلر .

بیضاوینك بیانی وجهله (حصیداً) **اوراقله بیچیلمه یره یاتمه اکین** معناسنه اولدیغی کبی خامددخی **حرارتی سونمه آتش** دینور. بومقامده هلاك ، قومك کیفیت هلاکلرینی تصورده تشبیه طریقیله مبالغه واردر. چونکه ؛ برطرفدن یره یاتملرینی اوراقله بیچیلمش اکینه ودیکر طرفدن حیات اثری قالمایوب حرارتلری تماماً ضایع اولمقده آتشی سونمش سیاه کوموره تشبیه اولونمشلردرکه نور ایماندن محروم اولدقلری ایچون جنازه‌لرینك‌ده سائر جنازه‌لر کبی اولمایوب فنا برحالده اولدقلرینه اشارت اولونمشدر .

نعمت‌الله افندینك بیانی وجهله هلاکلرینه چاغیریشملری أولونجه‌یه قدر دوام ایده‌رك کمال تذلل ایله باغیریشدقلرینه وبونکله عذابك دفعنی ایسته‌مشلرسه‌ده توبه‌نك زمانی کچدیکندن توبه‌لرینك قبول اولونمادیغنه آیت دلالت ایدر. چونکه توبه‌نك زمانی؛ عذابی مشاهده ایتمزدن اولدر. بناءً علیه؛ عذابی رأی العین کوردکدنصکره قبرده ایمان ایتمك کبی توبه‌ده فائده ایتمز.

*
* *

واجب تعالی ظالم اولان قریه‌نك اهلاکی عدالت اولدیغنی بیاندنصکره موجوداتك خلقی، اویونجاق نوعندن عبث اولمایوب هپسنك یارادیلشی حکمتدن خالی اولمادیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَما خَلَقْنَا السَّماءَ وَالْاَرْضَ وَما بَيْنَهُما لاعِبِينَ ﴾ بیوریبور .

[بزسمایی وارضی وآنلرك آره‌سنده اولان موجوداتی اویون اوینار اولدیغمز حالده خلق ایتمدك .]

﴿ لَوْ اَرَدْنا اَنْ نَتَّخِذَ لَهْواً لَاتَّخَذْناهُ مِنْ لَدُنّا اِنْ كُنّا فاعِلِينَ ﴾

[اکر بز اویون اتخاذ ایتمك مراد ایتمش اولسه‌ایدك بز آنی کندی عندمزدن مجردات قبیلندن سزك کورمیه‌جککز برحالده ایجاد ایدر وسزه کوسترمزدك وبز عبث ایشله‌یجی اولمادق .]

یعنی ؛ بز ظالملردن انتقاممزی آلیرز. زیرا ؛ بز یلدیزلرله مزین اولان سمایی واوتلر ومعدنلر وحیوانلر وآغاجلرله مزین اولان ارضی وسما ایله ارضك یکدیکرینه امتزاجندن متولد آنلرك آره‌لرنده اولان موجوداتی عبث اولارق اویونجاق خلق ایتمدك . هربرنده عقللره حیرت ویره‌جك حکمت ومصلحتلری متضمن صنعتلر وانسانلرك صایمقله توکنمیه‌جکی عجائب اوزره خلق ایتدك‌که انسانلر تفکر ایتمکله صانعك وجودینه وقدرت قاهره صاحبی اولدیغنه وهرزمان ظلم ارتکاب ایدنلرك تحت قهرنده مقهور اولاجقلرینه استدلال ایتسونلر. بزه عبث ایله اشتغال نصل لایق اولور ؟ البته اولاماز . چونکه ؛ اکر بز اویونجاق اتخاذ ایتمك مراد ایتسه‌ك کندی عندمزده اتخاذ ایدر وسزه کوسترمزدك. زیرا ؛ بوعالمك غیری سزك بیلمدیککز بز اویونجاق عالمی خلق ایتمکه قادرز ولکن بز عبثله اشتغال ایدر اولمادق. چونکه ؛ هرفعلمزده انواع صنایع ایجادینه قادرز . بناءً علیه ؛ هرفعلمز حکمتدن خالی دکلدر .

خازن وبیضاوینك بیانلری وجهله لهو ؛ **ولد** و **زوجه** معناسنه اولمق محتملدر. چونکه یمن لغتنده لهو ؛ **ولد** معناسنده استعمال اولوندیغی کبی **زوجه** معناسنده دخی استعمال اولونور. آیت جلیله حضرت عیسی و والده‌سی حقلرنده قیل وقال ایدن یهود ونصارایی رد ایچون اولدیغنده **معنای آیت** شویله‌در : [اکر بزم حقمزده والده و زوجه اتخاذ ایتمك جائز اولسه بز آنی سزك کورمیه‌جککز وبیلمیه‌جککز مجرداتدن کندی عندمزدن اتخاذ ایدر، سزه کوسترمزدك. بناءً علیه؛ ولدمز وزوجه‌مز یانمزده اولوردی، یوقسه حضرت عیسی ووالده‌سی کبی سزك یانکزده اولمازدی. زیرا ؛ سز بیلیرسکزکه هرکسك اولاد وعیالی کندی یاننده اولور .]

بیضاوینك بیانی وجهله سموات وارضك خلقی ، نظر عبرتله باقانلره انواع بدایعله

طولو بر موعظه‌در. زيرا؛ كرك امور دنيا وكرك امور آخرتك انتظامنه بر وسيله‌در. بناءً عليه؛ انسان كرك دنياسنی وكرك آخرتنی بونلر واسطه‌سيله تنظيم ايدوب سعادتنه چاليشمسی ومعطل ومحروم اولمامغه غيرت ايتمسی وبوسيله كمالات تحصيلنه واصل اولوب يالكز دنيا ايله اكتفا ايده‌رك دنيا زينتنه مغرور اولمامسی لازمدر.

﴿ ان كنا فاعلين ﴾ نظمنده ﴿ إن ﴾ شرطيه اولورسه جوابی بيضاوينك بيانی وجهله مقدردر. يعنی « اكر بز اويونجاق ياپمق ايسته‌سه‌ك ايسته‌ديكمزی ياپاردق » ديمكدر.

﴿ إن ﴾ لفظی نافيه اولديغنه نظراً « بز عبث ايشلر اولمادق » ديمكدر.

*
* *

واجب تعالی موجوداتك ايجادی عبث اولمايوب هر برنده حكمت ومصلحت اولديغنی بيان ايتديكی كبی باطلی ازاله‌يه حق آلت ايتديكنی بيان ايتمك اوزره ﴿ بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَاِذَا هُوَ زَاهِقٌ ﴾ بيوريور.

[بلكه بزه ياقيشان شی؛ حق اولان قرآنله باطل اولان شيطانه آتمق وحق اولان اسلامی باطل اولان كفر اوزره غالب قيلمقله باطلی كيده‌رمكدر. حق باطل اوزرينه غالب قيلنجه آكسزين كوريلوركه باطل زائل اولمش وحق ثابت قالمشدر]

﴿ وَلَكُمُ الْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُونَ ﴾

[جناب حق لايق اولمادق صفتله توصيفكزدن طولايی سزك ايچون آنجق هلاك واردر.] چونكه اللهی لايق اولماديغی صفتله توصيف؛ البته غضبنی موجب اولور. بناءً عليه؛ توصيف ايدنلرك هلاكه مستحق اولاجقلری شبهه‌سزدر.

بيضاوينك بيانی وجهله آيتده ﴿ بل ﴾ كلمه‌سی اللهك ولد و اويونجاق اتخاذينی رد وذاتنی بو كبی شيلردن تنزيه ايچوندر. ﴿ نقذف ﴾ قذف؛ بر شيئی اوزاغه آتمقدر.

﴿ فيدمغه ﴾ دمغ؛ دماغك قيريلوب روحك كيتمسنه سبب اولاجق يره‌نك بيرتيلمسيدر.

﴿ زاهق ﴾ زهوق؛ روحك كيتمسيدر. بناءً عليه؛ بومقامده حق باطل اوزرينه ووروق وآتمقله باطلك قيريلوب محافظه ايده‌جكی صلابتی قالمايوب بدندن آيريلان روح كبی زائل اولوب كيتمسنی تصوير وتمثيلدر. بوكا نظراً معنای نظم: [ذات الوهيت ولد و زوجه واويون اتخاذندن منزهدر، بلكه بز عظيم الشان حق باطل اوزرينه شدتله آتارز. بناءً عليه؛ حق باطلی قيرار، پريشان ايدر وباطلك حقه قارشی مدافعه ايده‌جك قوتی قالماز وآكسزين كوريلوركه باطل هلاك اولمش كيتمش] ديمكدر.

ابوالسعود افنديك بيانی وجهله باطلك حقه نسبتله سرعت اوزره زوال بولاجغنه وزوالی دواملی اولاجغنه اشارت ايچون باطلك زوالی بيانده بغتةً وجود بولمغه دلالت ايدن اداة مفاجات ايله ﴿ فاذا هوزاهق ﴾ جملهٔ اسميه اولارق وارد اولمشدر.

خلاصه؛ اللهك شانه لايق اولمادق عبث اختيار ايتمسی ولهو ولعبيانله مشغول اولمسی وزوجه و ولد مثللو علامت حدوث اولان شيلری اتخاذ ايلمسی كبی شان الوهيته لايق اولمادق صفتلری اسناد له افترا ايدنلرك هلاكه مستحق اولدقلری بوآيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی عبثله اشتغال ايتمكدن منزه اولديغنی بياندنصكره عبثدن منزه اولديغنك سببی قدرت قاهره‌سی اولديغنی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَلَهُ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَنْ عِنْدَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ ﴾ بيوريور.

[كوكلرده ويرده اولان جمله ذی روح وكندی عندنده بولونان مقرب ملكلر جمله‌سی اللهك قوللری وآنلر اللهك مخلوقلريدر. بناءً عليه؛ بونلرك جمله‌سی اللهك عبادتندن كبر ايتمزلر وعبادتله اشتغالدن يورولمازلر.]

﴿ يُسَبِّحُونَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ ﴾

[كيجه‌ده وكوندوزده اللهی نقائصدن تنزيه ايدر واصلا فتور كتيرمزلر.]

یعنی ؛ الله تعالی عبثله اشتغال ایتمز . زیرا ؛ سموات وارضده بولونان جمله موجودات آنك قوللری ومخلوقلریدر وکندی حضور معنویسنه تقرب کسب ایتمش اولان ملکلر اللهك قوللری وامرینه هر آن اطاعت ایدر مخلوقلریدر وبونلرك جملهسنك معبودیدر وآنلر کندینه عبادتدن اصلا تعظم ایدوب کندیلرینی بویوك عدایتمزلر . بناءً علیه ؛ دائما عبادتله مشغول اولورلر وعبادتدن یورغونلق عارض اولمادیغندن کیجه وکوندوز تسبیح ایدرلر ، اصلا فتور عارض اولمادیغی کبی وجودلرینه ضعف دخی کلمز . شو حالده جمیع اوقاتده تسبیحله مشغوللردر .

کرچه آیتده یرده وکوکده بولونانلرله مراد ؛ **مکلفین** ایسهده عبادتدن یورولمایانلرله مراد ؛ **ملکلر** در . چونکه ؛ عبادتلری وتسبیحلری آرهسنه یورغونلق کیرمهمك و عبادتدن ملال کتیرمهمك آنلره مخصوصدر . زیرا ؛ بشر ایچون عبادته مانع بر چوق علائق بشریه بولوندیغندن دائما عبادت ممکن دکلدر .

فخررازینك بیانه نظراً ملکلرك تسبیحلری ؛ انسانلرك نفسلری منزلهسندهاولدیغندن نفس دائمی، انسانك ایشنه وسوزینه مانع اولمادیغی کبی ملکلرك تسبیحلری ده ظالملره لعنت وصالحلره استغفار ایتملرینه وطرف الهیدن کندیلرینه تودیع اولونان وظیفهلرله مشغول اولملرینه مانع اولماز .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله بو آیت ؛ موجوداتك کافهسی اللهك مخلوقی اولوب خلقاً وملکاً وتدبیراً تصرفی الله تعالی یه مخصوص اولدیغنی بیان ایچون سوق اولونمش بر جملهدر . ملکلرك عبادتدن کبر ایتمدکلرینی بیان ایدنجه «عبادتلرینك کیفیتی نهدن عبارتدر؟» عنوانده وارد اولان سئواله « لیل ونهار تسبیحله مشغول اولدقلرینی وعبادتلرنده آنلر ایچون یورغونلق اولمادیغی » بیانله جواب ویرلمشدر .

*
* *

واجب تعالی موجوداتك کافهسی کندینك مخلوقی اولوب هر برنده تدبیر وتصرف ذاتنه مخصوص اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَمِ اتَّخَذُوا اٰلِهَةً مِنَ الْاَرْضِ هُمْ يُنْشِرُونَ ﴾ بیوریور .

[کافرلر أولولری احیا ایدهجك یریوزندن معبودلرمی اتخاذ ایتدیلر ؟]

یعنی ؛ بلکه کافرلر یریوزنده موجود طاشدن وآغاجدن یونولمش بر طاقم خسیس وعاجز پوتلری معبودلر اتخاذ ایتدیلرده او معبودلر أولولری احیا ایده بیلیرلرمی ؟ البته احیا ایدهمزلر . حالبوکه معبودك شانی احیا وایجاد وقوللرینه نعمتلرینی احسان ایتمکدر . ایشته بونلرك جملهسنه قادر اولان الله تعالی یه عبادتی ترك ایدوبده هیچ برشیئه قادر اولامیان بر طاقم عاجز پوتلره عبادت ایتمك جهالت وحماقت دکلمیدر ؟

*
* *

واجب تعالی شرکی ارتکاب ایدنلری جهالتله اتهام ایتدکدنصکره وحدانیتك دلیلنی بیان ایتمك اوزره ﴿ لَوْ كَانَ فِيهِمَا اٰلِهَةٌ اِلَّا اللّٰهُ لَفَسَدَتَا ﴾ بیوریور .

[یرده و کوکده اللهك غیری متعدد آلهه اولمش اولسه ایدی یرله کوك فاسد اولورلردی .] حالبوکه فساد یوق . بناءً علیه ؛ متعدد آلهه ده یوقدر .

﴿ فَسُبْحَانَ اللّٰهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴾

[متعدد آلهه اولمایجه عرش اعظمك صاحبی اولان اللهی جمله نقائصدن تنزیه وکافرلرك اسناد ایتدکلری نالایق صفتلردن تقدیس ایدرم .]

﴿ لَا يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْئَلُونَ ﴾

[الله تعالی ایشلهدیکی ایشدن مسئول اولماز . قوللری ایشلهدکلرندن مسئول اولورلر .]

یعنی ؛ آلهه ده تعدد یوقدر . زیرا ؛ یرده وکوکده اللهك غیری وحقیقی معبودلر اولسه ایدی یرله کوك فاسد اولور، عالمك انتظامنه خلل کلیر وشو کوریلن نظام محورندن چیقاردی . چونکه اللهك معناسی ؛ **افعالنده وآثارنده مستقل اولوب هرکسك عبادتنه مستحق اولمقدر** . بناءً علیه؛ اکر متعدد آلهه اولسه بر نظام اوزرینه اتفاقلری محال اولدیغندن البته بینلرنده منازعه ویکدیکرینك ایشنه مانع اولمق محققدر . چونکه؛ هر بری مقدوراتك جملهسنه قادر اولونجه البته بریسی دیکرك ارادهسی خلافنه اراده ایدر . شو حالده یا ایکیسنك

ديديكى اولور : بوايسه اجتماع ضدين اولديغى جهتله محالدر. ياخود برينك مرادى وجود بولور ، ديكرى اولماز . مرادى وجود بولميان عاجز اولديغندن اله اولاماز وا كر ايكيسنك ديدكلرى اولمازسه ايكيسى ده عاجزاولدقلرى جهتله ينه اله اولاماز. بناءً عليه ؛ كرك ايكيسنك ديديكى اولمق وكرك برينك ديديكى اولوب ديكرينك ديديكى اولمامق ويا ايكيسنك ديديكى اولمامق محال اولمسى اللهك متعدد اولمسنك محال اولديغنى مستلزمدر . اللهك تعددينك محال اولمسى واحد حقيقى اولمسنى اثبات ايدر . شوحالده آلهده تعدد اولماديغى ثابت اولونجه كافرلرك شركندن وزوجه وولد اسنادى كبى نقائصك جملهسندن عرش اعظمك ربى اولان اللهى تنزيه وتقديس ايدرم والله تعالى بر اولوب فوقنده اكا حكم ايدهجك برحاكم اولمانجه ايشلهديكى افعالندن مسئول دكلدر . بناءً عليه ؛ قوللرينك بعضيلرينى عزيز ، بعضيلرينى ذليل ، بعضيلرينى زنكين ووجودلرينى صاغلام وبعضيلرينى فقير وخسته قيلار هيچ كيمسهنك سئوال حدى دكلدر . چونكه ؛ جملهسنك مالكى وخالقيدر. ملكنده ايستهديكى كبى تصرف ايدر وملكنده حق اوليان بركيمسه مالكك تصرفنه مداخله ايدهمز. اما انسانلر اللهك قوللرى اولوب امرينه امتثالى واجب اولديغى جهتله هركس افعالندن مسئولدر. چونكه؛ ملكك صاحبى ملكنده تصرفه مأذون قيلديغى كيمسهيى نه يولده تصرف ايتديكندن هر زمان مسئول طوتابيلير .

بوآيت جليله وحدانيتى اثبات ايچون علم كلامده ايراد اولونان برهانلردن (برهان تمانع)ك دليليدر . **برهان تمانعك خلاصهسى:** « آلهده تعدد يوقدر ، اكر آلهده تعدد اولسه عالمده فساداولوردى . حالبوكه عالمده فساد يوق، بناءً عليه؛ آلهدهده تعدد يوقدر» ديمكدر .

*
* *

واجب تعالى توحيدك دليلنى بياندن صكره شركك شناعتى غايت بيوك اولديغندن توحيدك دليلنى اعادهايدهرك مشركلره شركك دليلنى كتيرملرينى امرله توبيخ ايتمك اوزره ﴿ أَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَةً ﴾ بيوربيور .

[بلكه مشركلر اللهك غيرى معبودلر اتخاذ ايتديلر .]

﴿ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ ﴾

[حبيبم ! سن مشركلره «اى مشركلر ! شركه دائردليلكزى كتيرك» ديمكله آنلرى اسكات ايت .] چونكه ؛ اللهك واحد حقيقى اولديغى عقلى ونقلى دليللرله ثابت اولونجه شركه آنلرك عقلى ونقلى دليل كتيرمك امكانى اولماديغندن سكوتلرى مجبوريدر. بناءً عليه؛ سن آنلره « شركه دائر دليلكزى كتيرك » دى كه مذهبلرينك خطا اولديغنى بيلسونلر . زيرا ؛ بالجمله انبيانك كتابلرى توحيد اوزره اتفاق ايتدكلرندن شركه دائر دليل نقلى اولماديغى كبى دليل عقلينك اولماديغى دخى ميداندهدر . چونكه ؛ دليل عقلى توحيدى اثبات ايدنجه شركى اثبات ايدهميهجكى طبيعيدر .

﴿ هٰذَا ذِكْرُ مَنْ مَعِيَ وَذِكْرُ مَنْ قَبْلِي ﴾

[انبياء سابقهنك شريعتلرى توحيد اوزره مؤسس اولونجه كتب سابقهنك احكامنى جامع اولان شو قرآن بنمله برابر بولونان مؤمنلرك ذكرى و حاللرينى اصلاح وطوغرى يولى كوسترمك ايچون آنلرك وعظى و نصيحتلرى اولديغى كبى اول كچن امتلرده تصديق ايتدكلرى جهتله آنلرك حقلرنده دخى قرآن ذكر و نصيحتدر.] زيرا ؛ توحيد حقنده كندى كتابلرى قرآنه موافقدر و لكن حسدوعنادلرندن ناشى تصديق ايتمهينلر حقنده ذكر دكلدر .

﴿ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ الْحَقَّ فَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴾

[بلكه آنلرك اكثريسى حقى بيلمز جاهل اولدقلرندن حقدن اعراض ايدرلر .]

تفسير خازنده بيان اولونديغى وجهله واجب تعالى وحدانيتى برهان تمانعله اثبات ايتدكدن صوكره بوآيتله الله تعالى، پوتلرى معبود اتخاذ ايدنلرك حاللرينى انكارايتمشدر. چونكه ﴿ام اتخذوا﴾ جملهسنك متضمن اولديغى استفهام ؛ **انكار وتوبيخ ايچوندر .**

بيضاوينك بيانى وجهله قرآن ؛ امت محمدك وعظى اولديغى كبى امم سالفهنك دخى وعظى و ذكرى اولديغنه بو آيت دلالت ايدر . چونكه قرآن ؛ بوامتك و بوندن اول كچن امتلرك احوالنى جامع اولديغندن كافهٔ امم حقنده ذكرى وخبرى متضمندر . شوحالده

« شركه دائر دليلكزى كتيرك » ديمك « اى مشركلر! ايشته كتب سماويه: كرك قرآن ، كرك تورات، كرك انجيل و كرك صحفلر. نظر ايدك باقك توحيدله امر ايدوب شركدن نهى ايتمكدن باشقه بر شى بولورميسكز ؟ اكر بولورسه كز كتيرك » ديمكدر .

جناب حق عقل سليم صاحبنك اللهك غيرى بر طاقم عاجز مخلوقلرى معبود اتخاذ ايتميه جكنه اشارت ايچون بوتلره عبادت ايدنلرك حقى بيلمز جاهل اولدقلرينى بيانله صراحةً ذم ايتمشدر .

* * *

واجب تعالى شركى ذم ايتدكدن صكره جمله انبيانك توحيدله مأمور اولدقلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ اِلاَّ نُوحِى اِلَيْهِ اَنَّهُ لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اَنَا فَاعْبُدُونِ ﴾ بيوريور .

[حبيبم ! سندن اول بز رسول كوندرمدك ، الا او رسوله بز وحى ايتدك و ديدك كه «حال وشان شويله در: بندن باشقه معبود بالحق يوق، آنجق بن وارم . بناءً عليه ؛ بكا عبادت ايدك، بنم غيريمه عبادت ايتمه يك » .] بو منوال اوزره هر رسوله بز توحيدى وحى ايتدك.

مداركده بيان اولونديغى وجهله بو آيت بوندن اول بيان اولونان توحيدك دليللرينى تقرير ايتمشدر . چونكه « توحيد؛ **طوغرو بر يولدر**. زيرا ؛ جمله انبيايه وحى اولونمشدر. هر شى كه جمله انبيايه وحى اولونه، البته طوغرو بر يولدر. بناءً عليه توحيد ؛ **طوغرو بر يول** » ديمكدر .

خلاصه ؛ رسول اللهدن اول ارسال اولونان بالعموم رسوللرك شريعتلرنده توحيدك وحى اولونوب رسوللرك توحيدله مأمور اولدقلرى و عبادتك آنجق جناب حقه مخصوص اولوب اللهك غيرى يه عبادتك جائز اولماديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله سندندر.

* * *

واجب تعالى انبيانك توحيدده متفق اولدقلرينى بيان ايتديكى كبى مشركلردن

بر قسمنك شركنك كيفيتنى بيانله مذهبلرينك بطلاننى دخى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمٰنُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ ﴾ بيوريور .

[مشركلر « الله تعالى ولد اتخاذ ايتدى » ديديلر . اللهى ولد اتخاذى كبى نقائصدن تنزيه ايدرم .]

﴿ بَلْ عِبَادٌ مُكْرَمُونَ * لاَ يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ ﴾

[بلكه ملكلر طرف الٰهيدن اكرام اولونمش قوللردر، اللهك امرينى سوزيله قارشيلامازلر.]

﴿ وَهُمْ بِاَمْرِهِ يَعْمَلُونَ ﴾

[حالبوكه آنلر اللهك امريله عمل ايدرلر .] بناءً عليه ؛ امر الٰهى خارجنده بر ايش طوتمازلر .

يعنى ؛ مشركلرك بر قسمى « رحمن تعالى ملكلرى كنديـنه ولد اتخاذ ايتدى » ديديلر . مشركلرك بو كبى افترالرندن رحمن تعالى منزه ومبرادر. بناءً عليه ؛ بن الله تعالى بى مشركلرك افترالرندن تنزيه ايدرم . چونكه ؛ اللهك ولد اتخاذينه احتياجى يوقدر ، بلكه ملكلر اللهك مشرف ومكرم قوللريدر وعبوديتلرى ولد اولمغه منافيدر . زيرا ؛ بر ذاتك ولدى آنك عبد مملوكى اولماز و اللهك امرندن اول ملكلر سوز سويلمدكلرى كبى امر اوزرينه دخى سوز سويلمزلر . زيرا آنلر ؛ آنجق اللهك امريله عمل ايدرلر وامر اولونمادقلرى شيئى اصلا ايشله مزلر .

خازن ، بيضاوى و نيسابوريده بيان اولونديغى وجهله بو آيت ؛ عربدن (خزاعه) قبيله سنك مشركلرى حقنده نازل اولمشدر. چونكه ؛ آنلر ملكلر اللهك قيزلرى اولديغنى اعتقاد ايتدكلرندن جناب حق بو آيتله آنلرك اعتقادلرينى رد ايتمشدر .

كافرلرك شناعتلرينى و كفران نعمتده ايلرى كيتدكلرينى اظهار ايچون اللهك قوللرينه انواع نعمتنى احسان ايتديكنه دلالت ايدن **رحمن** اسم شريفى وارد اولديغى ابو السعودك جملۀ بياناتندندر .

بو آيت جليله ؛ **بش حكمى حاويدر: برنجيسى؛ مشركلرك رحمن تعالى ولد اتخاذ ايتدى**

دیمه‌لیدر. ایکنجیسی ؛ **جناب حقك، ذاتنی بوکبی نقائصدن تنزیه ایتمه‌سیدر**. اوچنجیسی ؛ **ملکلرك عندالله مقرب ومکرم اولملریدر**. دردنجیسی ؛ **الله تعالی امر ایتمدکجه هیچ بر شی سویلمه‌ملریدر**. بشنجیسی ؛ **ملکلرك آنجق امر الٰهی ایله عمل ایتملریدر**.

واجب تعالی نك ملکلرك عباد مکرم اولملرینی؛ سوزلریله اللهك امرینه تقدم ایتمه‌ملری وآنجق اللهك امریله عمل ایتملریله قرآنده اثبات ایتمسی انسانلرکده بوایکی صفتده ملکلر کبی اولمق لازم اولدیغنه اشارت ایچوندر . بناءً علیه ؛ انسانك اللهك کلامی اوزرینه سوز سویلمسی واللهك امری خارجنده ایش طوتمسی جائز دکلدر .

*
* *

واجب تعالی ملکلرك بعض اوصافنی بیان ایتدیکی کبی قوللرینك جمله اعمالنی بیلدیکنی دخی بیان ایتمك اوزره ﴿ یَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی ملکلرك کچمش وکله‌جك بالعموم عمللرینی بیلیر .]

﴿ وَلَا يَشْفَعُونَ اِلَّا لِمَنِ ارْتَضٰى ﴾

[ملکلر شفاعت ایتمزلر ، آنجق اللهك شفاعت ایتملرینه راضی اولدیغی کیمسه‌لره شفاعت ایدرلر .]

﴿ وَهُمْ مِنْ خَشْيَتِهِ مُشْفِقُونَ ﴾

[حالبوکه ملکلر اللهك غضبندن قورقارلر .]

یعنی ؛ ملکلر البته اللهك امرینه مخالفت ایتمزلر . زیرا ؛ الله تعالی ملکلرك مقدم ومؤخر یعنی ایشله‌دکلری وایشله‌یه‌جکلری وحال حاضرده بالجمله عمللرینی بیلیر. بناءً علیه؛ آنلر اللهك ، عمللرینی بیلدیکنی بیلدکلرندن کندی عمللرینی مراقبه ایده‌رك نفسلرینی ضبط ایدر وامر الٰهی خارجنه چیقمازلر وشفاعت‌ده ایتمزلر، آنجق اللهك شفاعت ایتملرینه راضی اولدیغی کیمسه‌لره شفاعت ایدرلر . شوحالده رضاء الٰهی خارجنده شفاعت ایچون

هیچ بر کیمسه حقنده سوز سویلمزلر. حالبوکه ملکلر اللهك عظمتی ومهابتی قارشوسنده شدتله قورقارلر وقورقولری ظاهرده بیلینیر بر حالده اولور .

نیسابوریده بیان اولدیغی وجهله (مشفقون) **جزئی بر اماره ایله عذابی کورونجه عذابك کلمسندن قورقمقدر**. بناءً علیه ؛ « ملکلر ضعیف بر اماره ایله قورقارلر » دیمکدر.

تفسیر خازنده (ابن عباس) حضرتلرندن روايةً بیان اولوندیغنه نظراً اللهك شفاعت اولونمسنه راضی اولدیغی کیمسه‌لر ؛ **کلمۂ توحیدك معناسنی قلبیله اعتقاد ولسانیله تکلم ایدن کیمسه‌لردر**. چونکه ؛ توحیدی اعتقاد ایتمه‌ین مشرکلر شفاعته مظهر اولامازلر .

بیضاوینك بیانی وجهله خشیت؛ **تعظیمله برابر قورقو** اولوب اشفاق؛ **اعتنا ایله برابر قورقو** معناسنه اولدیغندن خشیتله برابر اشفاقی ذکرده تکرار یوقدر. کرچه هر ایکیسنده قورقو معناسی وار ایسه‌ده **تعظیم واعتنا** کبی آیری آیری معنالری متضمن اولدقلرندن تکراره حمل اولوناماز .

خلاصه ؛ الله تعالی ملکلرك جمله اعمالنی بیلدیکی و اللهك شفاعت اولونمسنه راضی اولمادیغی کیمسه‌لره شفاعت ایده‌میوب آنجق راضی اولدیغی کیمسه‌لره شفاعت ایده‌جکلری وملکلرك اللهك عظمتندن کمال اعتنا ایله قورقدقلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی ملکلرك احوالنی بیان ایتدکدن صوکره الوهیت دعواسنده بولونانلرك جزالرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ اِنّ۪ٓى اِلٰهٌ مِنْ دُونِه۪ فَذٰلِكَ نَجْز۪يهِ جَهَنَّمَ ﴾ بیوریور .

[اکر ملکلردن وسائر خلقدن بر کیمسه اللهك دوننده بن الٰهم دیرسه ایشته او کیمسه‌یی بز جهنمله جزالاندیررز .]

﴿ كَذٰلِكَ نَجْزِى الظَّالِم۪ينَ ﴾

[ايشته الوهيت دعواسنده بولونان كيمسه‌يى بز جهنمله جزالانديرديغمز كبى ظالملرى ده جهنمله جزالانديررز .]

يعنى ؛ ملكلر معصوم اولدقلرندن كنديلرى الوهيت دعواسنده بولونمازلر. بالفرض والتقدير آنلردن بر كيمسه الوهيت دعواسنده بولونسه وبن اللهك غيرى الٓهم ديسه وعبادته استحقاق ادعاسنده بولونسه بز آنى جهنمله جزالانديرديغمز كبى اللهك غيرى‌يى معبود اتخاذ ايده‌رك الوهيتى موضعنك غيريده كوزه‌تن ظالملرى دخى جهنمله جزالانديررز.

بيضاوينك بيانى وجهله بو آيتلرده بيان اولونان صفتلرك كافه‌سى ملكلرك عبوديتلرينه دلالت ايدوب عبوديت دخى ولد اولمغه منافى اولديغندن بوصفتلرك جمله‌سى ملكلرك اللهك ولدى اولماديغنه دلالت ايدر. چونكه ؛ سوزلرك وعمللرك جمله‌سنك اللهك امريله اولماسى والله‌تعالى‌نك آنلرك اسرارينى بيلوب آنلرك اللهك اسرارينى بيلمه‌ملرى وملكلرك شفاعت ايده‌ميوب اللهك اذنيله شفاعت ايتملرى واللهك عظمت ومهابتندن صوك درجه قورقالرى والوهيت ادعاسنده بولونان اولسه جزاسنك جهنم اولاجنى اوصاف عبوديتدندر، يوقسه الوهيته ولد اولمانك اوصافندن دكلدر .

*
* *

واجب تعالى الوهيتك دليل آخرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ اَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا اَنَّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ كَانَتَا رَتْقاً فَفَتَقْنَاهُمَا ﴾ بيوريور .

[بيلمديلرمى شول كيمسه‌لركه آنلر كافر اولديلر سموات وارضك متصل وواحد اولوبده بزم آنلرك آره‌سنى شق ايدوب آييرديغمزى ادراك ايتمديلرمى؟ وبونلر بر اولوبده بزم آيرى آيرى كوكلر قيلوب ويرلرى اقليملره تقسيم ايتمك وحدانيته دلالت ايتمزمى؟]

﴿ وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ ﴾

[وبز صودن هر حيوانى خلق ايدوب حيات ويرمدكمى ؟]

﴿ اَفَلَا يُؤْمِنُونَ ﴾

[آنلر بوقدر عجائب وغرائبى كوروبده ايمان ايتمزلرمى؟ وبونلرى دوشونوب وحدانيته استدلال ايله ايمان ايتمك لازم دكلمى ؟]

يعنى ؛ مشركلر بزم وحدانيتمزى انكار وولد اسناد ايتمك كبى شيلرله افترا ايدرلرده سموات وارضك يكديكرينه متصل بر كولچه حالنده اولوبده بز آنى پارچه‌پارچه ياروب آره‌لرينى بوشالتوب آيرى آيرى بر فلك قيلديغمزى وارضى قطعه‌لره تقسيم ايتديكمزى بيلمديلر وكورمديلرمى ؟ وبز بر صودن حيات صاحبى اولان هر حيوانى خلق ايتمدكمى ؟ بو قدر عجائب وغرائبى كورورلرده قدرتمزى تصديقله ايمان ايتمزلرمى ؟

بيضاوينك بيانى وجهله ﴿ رتقاً ﴾ بر شيئك ، متصل اولوب آره‌ده فاصله اولمقسزين حقيقت واحده اولمسيدر. چونكه ؛ سموات بدايةً طبقهٔ واحده وبر مادهٔ اصليه اولديغى حالده صكره جناب حق حكمتنك اقتضاسى اوزره يدى طبقه قيلمش وهر برينى ديكرندن آييرمشدر. كذلك ارض بدايهٔ خلقنده طبقهٔ واحده اولوب صكره جناب حق اقليملره وقطعه‌لره تقسيم ايتمشدر. فتق ؛ يارمق وآييرمق معناسنه‌در . شو حالده معناى نظم : [سموات وارضدن هر برى اول بوتون ايكن صكره بز آنلرى آييردق وسمائى عالم اسباب وارضى عالم مسبب قيلدق . انسانلر سمادن اينن بركتلر سببيله ارضدن حاصل اولان رزقلرله ياشاسونلر] ديمكدر . شو حالده جناب حقك سما ايله ارضك آره‌سنى آييروب هوا وسائر موجوداتيله ايكيسنك آره‌سنى طولدوروب سما جهتنى ياغموره ألويرشلى وير يوزينى اوتلر واكينلر وسائر نعمتلره قابليتلى قيلمسى وحدانيته پك بويوك دليل اولديغندن بونلره نظر ايدوب ايمان ايتمه‌ينلرى جناب حق توبيخ ايتمشدر . خازنك بيانى وجهله اوتلر ، آغاجلر حيوانده داخلدر . بوكا نظراً معناى نظم : [سمادن نازل اولان رحمت صويى ايله هر شيئى احيا ايتدك] ديمكدر. ياخود آيتده ماء ايله مراد ؛ نطفه‌در . بوكا نظراً ﴿ كل شيء ﴾ ايله مراد؛ حيواندر. او حالده معناى نظم : [حيواناتك كليسنى صودن كه نطفه‌دن خلق ايتدك] ديمكدر. ماء ايله مراد؛ مطلقا صو اولديغنه نظراً هر شيئك صودن خلق اولونمسى ايله مراد؛ اكثر واغلب اعتباريله اولديغى كبى بزم كوره‌بيلديكمز هر شى صودن خلق اولونمشدر ديمكدر. بناءً عليه ؛ ملكلر وجنلرله بوكا اعتراض وارد اولماز وبزم

کوردیکمز انسان وسائر حیوان ایله آغاجلرك واوتلرك ترکیبندن اکثر موادی صو اولدیغی جهتله هرشیئك صودن خلق اولوندیغی بیان اولونمشدر. یاخود بیضاوینك بیانی وجهله «هرشیئك صودن خلق اولوندیغی» بیان «صویه فرط احتیاجنی وصو ایله انتفاعنی وهر شیئك حیاتنده صویك مدخلی اولوب صوسز میدانه کلدیکنی» بیان ایتمکدر.

*
* *

واجب تعالی مشرکلری توبیخ ایتدیکی کبی خالص قوللرینه احسان ایتدیکی نعمتلری دخی تعداد ایتمك اوزره ﴿ وَجَعَلْنَا فِى الْاَرْضِ رَوَاسِىَ اَنْ تَمِيدَ بِهِمْ ﴾ بیوریور.

[بز ارض اوزرینه انسانلرله حرکت ایتمسون ایچون ثابت بویوك طاغلر خلق ایتدك.]

﴿ وَجَعَلْنَا فِيهَا فِجَاجاً سُبُلاً لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴾

[بز او طاغلرده انسانلرك مطلوبلرینه واصل اولملری ایچون آچیق یوللر ودره‌لر خلق ایتدك که هرکس ایسته‌دیکی کبی یوروسون.]

﴿ وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفاً مَحْفُوظاً وَهُمْ عَنْ اٰيَاتِهَا مُعْرِضُونَ ﴾

[وبز سمایی ییقلمق ودوکولمکدن محفوظ اوزرمزه طام مثابه‌سنده قیلدق. حالبوکه مشرکلر سمانك وارضك وحدانیته دلالت ایدن علامتلرندن اعراض ایدر ومقصده استدلال ایتمزلر.] چونکه؛ اعراض ایتمسه‌لرده بوعالمك عجائباتندن استدلال ایتسه‌لردی البته ایمان ایدرلردی.

یعنی، کافرلر سموات وارضك مادهٔ واحده‌دن تقسیم اولدقلرینی نظر دقته آلمادقلری کبی ارض اوزرینه قونیلان طاغلره نظر ایتمدیلرمی؟ البته نظر عبرتله باقالیلر. زیرا بز؛ او یووارلاق اولان کرهٔ ارضی انسانلرك ادراك ایده‌جکی قدر حرکت ایدوب انسانلری مضطرب قیلماسون ایچون ارضك اوزرینه یوکسك وثابت طاغلری خلق ایتدك که سرعتله حرکت ایتمسون واوزرنده انسانلر راحت ایتسون واو جسامتلی طاغلرده آچیق وکنیش یوللر خلق ایتدك که انسانلر ایسته‌دکلری یرلره سیروسفر ایتسونلر وواره‌جقی محله قولایلقله وارسونلر وسمایی براوزرینه دوشمکدن محفوظ طام مثابه‌سنده قیلدق که هروقت وهریردن

باقدیغکزده او سما جهتنده ییلدیزلری کوروب آنلرك دلالت ایتدیکی آیلری وییللری وحراثت وزراعت موسملرینی بیله‌سکز. حالبوکه کافرلر بوآثار عجیبه‌نك دلالت ایتدیکی مقصددن اعراض ایدرلر وبوصنایع غریبه‌نك دلالت ایتدیکی قدرت الٰهیه‌نك عظمتنده تفکر ایتمزلر.

بو آیت جلیله؛ طاغلرك انسانلر ایچون نعمت عظیمه اولدیغنه دلالت ایتدیکی کبی یوللرك ده انسانلر حقنده نعمت اولدیغنه دخی دلالت ایدر. بناءً علیه؛ انسانلرك یوللر آچمق واو یوللری اعمار ایتمك واو نعمتدن قولایلقله انتفاع ایلمك دخی وظیفه‌لری اولدیغنه اشارت واردر. چونکه جناب حقك قرآنده بونلرك نعمت اولدیغنی بزه بیان ایتمسی؛ او نعمتدن استفاده ایتمه‌مزی امردر. انسانلر اوزرینه نعمت اولان شیئك شکرینی ادا ایتمك واجبدر. یوللرك شکری ایسه آنی اعمار ایده‌رك سهولتله یورومکه مانع اولان عارضه‌لری ازاله ایدوب کیدوب کله‌جکلری یرلره قولایلقله آز وقتده کیدوب کلمك وآت أولدورمك وآرابه قیرمق کبی ضررلردن وارسته اولمقدر.

بو آیت جلیله؛ **درت حکمی جامعدر**: برنجیسی؛ **ارضك اوزرینه جسیم طاغلرك قونمسیدر.** بو، میدانده برحقیقتدر. ارضك حرکه‌سنه طاغلرك مانع اولماسنه کلنجه: کرهٔ ارض صو اوزرنده ایچی بوش برکمی کبی اولدیغندن زیاده حرکت ایده‌جکی وانسانلرك حس ایده بیله‌جکی بردرجه‌ده صاللانه‌جغی قابل انکار برشی دکلدر. ایشته بوش کمی‌یه لزومی قدر یوك قونونجه فضله‌جه حرکتدن کسیلدیکی وارض اوزرینه جسیم طاغلر قونولونجه بردرجه سکونتنه سبب اولدیغی کبی انسانلرك حس ایده‌میه‌جکی درجه‌ده حرکه‌سنه‌ده مانع اولماسی بعید برشی دکلدر. ایکنجیسی؛ **انسانلرك مطلوبلرینه یول بولملری ایچون طاغلرده آچیق دیول یوللر خلق ایتمسیدر.** بوده هرکسك بیلدیکی برحقیقتدر ویوللرك اعمارینه اشارتدر. اوچنجیسی؛ **سمانك اوزریمزده برطام مثابه‌سنده اولمسیدر.** دردنجیسی؛ **ارباب ضلالك بونلرله استدلالدن واجتنابلریدر.** سمانك سقف اولمسی؛ هربلده اهالیسی کندی بلده‌سندن باقدیغنده ارضه نسبتله سمایی برخانه‌نك طامی کبی کورمسیدر. کرچه بزلره کوریلن جوّ سما اولوب نفس سما دکلسه‌ده آره‌دن جو سما زائل اولسه عین سمایی بو حالده کوره‌جکمزدن جوّ سمایی کورمك عین سمایی کورمك کیبدر.

تفسیر خازنده بیان اولوندیغی وجهله سمانك محفوظ اولمسی ایله مراد ؛ **شیطانلرك سمایه چیقمەلرندن محفوظ اولمسی** مراد اولمق احتمالی اولدیغی کبی بیضاوینك بیاننه نظراً **قدرت الٰهیه ایله سقوطدن وانتظامی بوزولوب انحلال ایتمكدن محفوظ اولمسیدر** . چونكه ؛ علم الٰهی وجه اوزره وقت مرهوننه قدر شو كوریلن انتظامی غیب ایتمكدن محفوظ قالاجقدر . آیت جلیلەده بومنوال اوزره محفوظ قالاجغنه دلالت ایتمكدەدر .

*
* *

واجب تعالی سمانك سقوطدن وانحلالدن محفوظ اولدیغنی بیاندنصكره سما واسطەسیله ارض اوزرنده خلق ایتدیكی لیل ونهاری وسما جانبنده اولان شمس وقمری خلق ایتدیكنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَهُوَ الَّذى خَلَقَ الَّيْلَ وَالنَّهارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ﴾ بیوریبور.

[الله تعالی شـول ذات اجل واعلادركه كیجەیی وكوندوزی وكونشی وآیی خلق ایتدی .]

﴿ كُلٌّ فى فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴾

[آی ایله كونشدن هربری كندینه مخصوص اولان فلكده سرعتله یورور وآنك جریانه تعیین اولونان محلدن چیقماز وهركس كندی محورنده دوران ایدر .]

یعنی ؛ الله تعالی انسانلرك راحتلری واویقولری ایچون كیجەیی وتجارتلری ومعیشتلرینی تدارك ایچون كوندوزی خلق ایتدی . كوندوزك كسب تجارته آلوریشلی وعالمه رونق بخش اولەجق درجەده ضیادار اولمسی ایچون كوندوزه مخصوص كونشی وكیجەلری نورلاندیرمق ایچون قمری خلق ایتدی كه هرایكیسندن‌ده انسانلر مستفید اولسونلر . بونلردن هربری كندینه مخصوص اولان فلكده سرعتله سیر ایدرلر. بناءً علیه؛ انتظام عالم ایچون بونلرك خلق اولونوب هربری كندینه تعیین اولونان محلدن چیقمایوب دائما او محلده برانتظام غریب اوزره جریان ایتمسنده خلاق عالمك قدرتنه پك بیوك دلالت اولدیغندن هرعاقلك بونلری دوشونەكله عظمت الٰهیەیی ادراك ایدوب ایمان ایتمسی لازمدر. چونكه ؛ شمس وقمر وجود انسانه نافع اولدقلری كبی میوەلرك پیشمسی وحبوباتك ایرمسی وتجارت وفلاحت

زمانلرینك بیلنمسی شمس وقمرك تعیین اولونان محللرنده انتظام اوزره جریان ایتملریله حاصل وآنلرك حركەلرنده انسانلرەپك چوق منفعتلر اولدیغنه اشارت ایچون جناب حق آنلرك مركزلرنده جریان ایتملرینی بو آیتده نعمت صرەسنده ذكر بیورمشدر .

فخر رازینك بیانی وجهله شمسله قمرك فلك اوزرنده حركتلرنده **اوچ احتمال واردر** : برنجی احتمال ؛ **فلك ثابت اولوب یلدیزلرك آنك اوزرنده یورومەلریدر** . یعنی؛ هر یلدیزك كندینه یقین اولان فلك اوزرنده حركتنه برمانع فی‌یوقدر وآیت جلیلەده بو جهته دلالت ایتمكدەدر . چونكه (یسبحون) **سباحتدندر. سباحت؛ انسانك صو اوزرنده یوزمسیدر** . بناءً علیه ؛ یلدیزلرك كندیلرینه یقین اولان افلاكك ساحەسنده حركەلرینی جناب حق صوده یوزن انسانلرك حركەلرینه تشبیه ایچون بو آیتده (یسبحون) لفظیله بیان بیورمشدر . ایكنجی احتمال ؛ **یلدیز ثابت اولوب فلكك مركەسیله حركت ایتملریدر** . اوچنجی احتمال ؛ **یلدیز وفلك هرایكیسنك‌ده حركت ایتملریدر** . بنـاءً علیه قدرت الٰهیه نسبتله بونلرك هرجملەسی ممكندر .

*
* *

واجب تعالی دنیا نعمتلرینك اصولی اولان نعمتلری بیـاندنصكره بونعمتلری خلق ایتمكدن مقصد اصلی انسـان وسائر مخلوقاتك بقاسی ایچون اولمایوب بلكه وفاتلرینه قدر حیاتلرینك قوامنه خادم اولمق وبووسیله ایله انسانلری امتحان ایچون خلق ایتدیكنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَما جَعَلْنا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ ﴾ بیوریبور .

[حبیبم ! سندن اول برهیچ بربشر ایچون بقا خلق ایتمدك .]

﴿ اَفَاِنْ مِتَّ فَهُمُ الْخالِدُونَ ﴾

[سنك دشمنلرك كندی وفاتلرینی دوشونمزلرده اكرسن اولورسەك آنلر دنیاده مؤبد قالەجقلرینی‌می ظن ایدرلر ؟]

﴿ كُلُّ نَفْسٍ ذائِقَةُ الْمَوْتِ ﴾

[هرنفس أولومی طاده‌جقدر .]

﴿ وَنَبْلُوكُمْ بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً ﴾

[حالبوکه بزسزی خیر وشر اولان شیلرله امتحان ایدر مبتلا قیلارزکه بو ابتلامز سزه فتنه اولسون .]

﴿ وَاِلَيْنَا تُرْجَعُونَ ﴾

[وآنجق سز بزم حضور معنویمزه ارجاع اولونورسکز .]

یعنی ؛ ای رسول اکرم ! سنك وفات ایده‌جککی دشمنلرك کوزلری او کنه آلارق سونیمه‌سونلر. زیرا ؛ بز سندن اول کچن وسندن صکره کله‌جك انسانلردن هیچ برکیمسه ایچون دوام والی‌الابد بقا خلق ایتمدك. چونکه انسان؛ حادث ومرکبدر. محدث ومرکب اولان هرشیئك مرور زمانله امتزاجنه خلل کله‌جکندن البته بنیه‌سی خراب اولاجقدر. اکر افراد بشر ایچون بقا خلق ایتمش اولسه ایدك سنك ایچون دخی بقا خلق ایدردك . شوحالده دشمنلرك سنك وفات ایده‌جککی دوشونورلرده کندیلرینك مخلد قالاجقلرینی می ظن ایدرلر ؟ حقیقت حال آنلرك ظن ایتدکلری کبی دکلدر . زیرا ؛ اجزادن مرکب اولان هرنفس روحنك بدنندن آیرلمسیله أولومك آجیسنی وجانك جسدندن مفارقتیله موتك ألمنی طاده‌جقدر واونفسك اصحاب خیر ویا اصحاب شردن اولمسی بیننده فرق یوقدر. چونکه ؛ جمله‌سی موته محکومدر . شوقدرکه اصحاب خیرك أولومنك آجیسی البته اهون وأولومی قولای اولاجغنده شبهه یوقدر . بناءً علیه ؛ یریوزنده بولونمقله حضرت عیسی کبی سمایه رفع اولونوب برمدت اعلاء علیین‌ده بولونمسی بیننده فرق یوقدر. زیرا؛ هرکس البته وفات ایده‌جکدر. شوحالده انبیا ایله آحاد ناس آره‌سنده موت ایچون برفرق اولماز. وبزسزی امتحان ایچون صحت بدن، ثروت وسامان ، اولاد وعیال کبی خیر اولان وخسته‌لق وفقر وفاقه وقحط وغلا کبی شر اولان شیلر خلق ایدر وبونلرله سزه امتحان معامله‌سی یاپارزکه مبتلا اولاسکز وبو ابتلا سببیله اییلر کوتولردن سچیلسون ونعمتمزه شکر ایدنلرله ایتمه‌ینلر بیلنسون که شکر ایدنلر شکرلرینك مکافاتی وشکر ایتمه‌ینلر کفران نعمتك مجازاتی کورسونلر و بو امتحاندنصکره وفات ایدر، البته سز آنجق بزم حضور معنویمزه ارجاع اولونورسکز. بناءً علیه ؛ هربریکز عملکزه کوره جزا الانیرسکز .

فخر رازینك بیانی وجهله بو آیتده أولوم ایله مراد ؛ **أولومك مقدمه‌سی اولان سکرات موتدر**. زیرا ؛ أولومك کندیسی طادیله‌جق برشی اولمادیغندن « هرنفس موتی طاده‌جق » دیمك « موتك اولنده اولان سکراتك آجیسنی طاده‌جق » دیمکدر . بناءً علیه آیتده موت‌له مراد ؛ **موتك مقدمه‌سیدر**

امتحان ، تکلیف اوزره ترتب ایتدیکندن امتحان اولونانلرك مکلف اولملرینه آیتده دلالت واردر. امتحان؛ **ایکی شید اولور** : برنجیسی؛ **نعمت** ، ایکنجیسی؛ **بلا ومصیبتدر**. بناءً علیه ؛ جناب حق بو آیتده قوللرینی هرایکیسیله‌ده امتحان ایتدیکنی بیان ایچون خیرله وشرله امتحان ایتدیکنی ذکر ایتمشدر . چونکه انسانلر شو ایکی حالدن برینه البته مبتلا اولاجغندن هرحالده امتحان الٓهی آلتنده اولمادق بر انسان موجود اولاماز. بناءً علیه ؛ هرشخص، مکلف اولدیغی ساعتدن اعتباراً عمرینك آخرینه قدر امتحان دوره‌سی کچیرمکده‌در. زیرا؛ یا خیرله مبتلا اولور: اووقت شکرك ویا شرله مبتلا اولور: اوزمان صبرك وجوبیله مکلف اولورکه خیره شکر وشره صبر ایدرسه ثوابه وبونلرك عکسنی ایشلرسه عقابه مستحق اولور .

نعمت‌الله افندینك بیانی وجهله بو آیتك سبب نزولی؛ بعض نصارانك حضرت عیسانك وفات ایتمدیکنی ورسول‌اللهك وفات ایده‌جکنی بیانله مسرور اولملریدر . چونکه آنلرك « بز محمد ﷺ ك أولومنی بکلرز . البته أوله‌جکدر وأولمسیله دینی‌ده منقرض اولاجقدر» دیملری اوزرینه آیتك نازل اولدیغی مرویدر . فخر رازی سبب نزولده بو روایتی بیانله برابر ایکنجی بر روایت دها بیان ایتمکده‌درکه رسول‌اللهه محبت ایدن کیمسه‌لردن بعضیلری « رسول‌الله خاتم‌الانبیا اولدیغندن وفات ایتمیه‌جکنی وا کر وفات ایدرسه شریعتنك تغیر ایده‌جکنی » اعتقاد ایتملری اوزرینه جناب حق رسولنك حالی سائر انبیانك حاللری کبی اولوب آنلرك وفات ایتدیکی کبی بونك دخی وفات ایده‌جکنی بیان ایچون بو آیتی انزال بیورمشدر . لکن اولکی روایت لفظ آیته دها موافقدر. چونکه آیتده « حبیبم! سن وفات ایدوبده آنلر مخلد قالاجقلرمی ؟ » دیمك ؛ رسول‌اللهك وفات ایده‌جکنه دشمنلرینك شماتت ایتمسی اوزرینه آیتك نازل اولدیغنی تأیید ایدر .

خلاصه ؛ دنیاده هیچ بربشر ایچون بقا اولمادیغنی وهرنفس أولومك آجیسنی طاده‌جغی

وانسانلرك خيرله ويا شرله امتحان اولونديغى وبناءً عليه حيات دنيادن مقصدك انسانلرى امتحانله ثوابه ويا عقابه عرض ايتمكدن عبارت بولونديغى وهركسك عاقبت حضور معنوىٔ الٓهى‌يه رجوع ايده‌جكلرى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى هر نفسك وفات ايده‌جكنى ودنيادن مقصد آنجق ابتلا وامتحان اولديغى وعاقبت هركسك عملنك جزاسنى كورمك ايچون حضور الٓهى‌يه ارجاع اولوناجغنى بياندن صكره كافرلرك رسول اللهى استهزا مقامنده سويلدكلرى سوزلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاِذَا رَاٰكَ الَّذِينَ كَفَرُوا اِنْ يَتَّخِذُونَكَ اِلَّا هُزُواً ﴾ بيورييور .

[حبيبم ! شول كيمسه‌لركه آنلر كافر اولديلر . سنى كوردكلرنده آنلر اتخاذ ايتمزلر ، الا آنلر سنى استهزالرينه محل اتخاذ ايدرلر .] وديرلركه :

﴿ اَهٰذَا الَّذِى يَذْكُرُ اٰلِهَتَكُمْ ﴾

[آنلر سنى كوردكلرنده بربرلرينه « شوميدر شول كيمسه‌كه او كيمسه سزك معبودلريكزى ذكر ايدر ؟ » ديمكله سنى استهزا ايدرلر .]

﴿ وَهُمْ بِذِكْرِ الرَّحْمٰنِ هُمْ كَافِرُونَ ﴾

[حالبوكه آنلر رحمن تعالى‌نك ذكرينه كافرلردر .]

يعنى ؛ شول كيمسه‌لركه آنلر وحدانيتى انكارله شرك ايتديلر . آنلر سنك تلاوت قرآنله اصحابكى ارشاد ايتديككى كوردكلرى زمان آنلر سنى اتخاذ ايتمزلر ، الا استهزالرينه آلت اتخاذ ايدرلر وديرلركه « شو تبليغ احكامله مشغول اولان ذات ميدر سزك معبودلريكزى ذم ايده‌رك ذكر ايدن ؟ » . حالبوكه بويله ديدكلرى زمانده آنلر رحمن تعالى‌نك ذكرى اولان قرآنه كفر ايدر وحقايقدن غافللردر . بناءً عليه ؛ استهزا اولونمغه لايق آنلردر ، حبيبم سن دكلسك .

كافرلرك بو سوزلرندن مقصدلرى ؛ حاشا رسول اللهى تحقير ايتمكدر . زيرا ؛ بو مثللو مقامده ﴿هذا﴾ لفظى لسان عربده تحقير ايچون استعمال اولونور و ذكر دخى ذمده ومدحده

استعمال اولونورسه‌ده بو مقامده ذم وتعييب ايتمك معناسنه‌در . چونكه دوستك ذكرى ؛ مدح و دشمنك ذكرى ؛ ذم اولديغى جهتله كافرلر رسول اللهى دشمن عد ايتدكلرندن رسول اللهك آنلرك معبودلرينى ذكرى البته ذم اولديغندن « سزك آلهه‌لريكزى ذكر ايدن شوميدر ؟ » ديمك « ذم وتعييب ايدن شوميدر ؟ » ديمكدر . آيتك سبب نزولى‌ده بو معنايى تأييد ايدر . چونكه ؛ فخر رازى وخازنك بيانلرينه نظراً بو آيت (ابوجهل) و(ابوسفيان) حقلرنده نازل اولمشدر . زيرا ؛ (ابوجهل) بر كون ياننده (ابوسفيان) ايله برابر رسول اللهه تصادف ايتديكنده « بنى عبد منافك نبيسى و سزك معبودلريكزى ذم ايدن شوميدر ؟ » ديدى . ابو سفيان‌ده « بنى عبد منافده نبى اولمسنى انكارمى ايدرسك ؟ » ديدى و بو سوزلردن مقصدلرى ايسه رسول اللهى استهزا ايتمكدى . رسول الله بونلرك سوزلرينى ايشيدنجه « اى ابوجهل ! عموجه‌ك وليده نازل اولان بلا سكاده نازل اولاجق ، كوره‌جكم » وابو سفيانه‌ده « اى ابو سفيان ! سن‌ده بو سوزى جديت اوزره سويلمدك ، بلكه حميت اوزره سويلدك » ديمسى اوزرينه بو آيتك نازل اولديغى مرويدر .

خلاصه ؛ كافرلرك رسول اللهى كوردكلرنده استهزا ايتمك قصديله « شوميدر سزك معبودلريكزى ذم ايدن ؟ » ديدكلرى وحالبوكه آنلر بو سوزى سويلدكلرنده قرآنه كافر اولدقلرى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى رحمن تعالى‌نك ذكرى اولان قرآنه كافرلرك كفرلرينى بياندنصكره عذابى استعجال ايتدكلرينى بيانله مذهبلرينى رد ايتمك اوزره ﴿ خُلِقَ الْاِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ سَاُرِيكُمْ اٰيَاتِى فَلَا تَسْتَعْجِلُونِ ﴾ بيورييور .

[انسان عجله‌دن خلق اولوندى . البته بن سزه آيتلريمى كوستريرم . بناءً عليه ؛ عذابك على العجله كلمسنى ايسته‌مه‌يك .]

﴿ وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴾

[وآنلر طبیعتلرنده اولان عجله‌یه بناءً « سوزیکزده صادقسه‌کز وعد ایتدیککز عذاب نه زماندر کله‌جك ایسه کلیورسون » دیمکله عذابك کلمسنی استعجال ایدرلر .]

یعنی ؛ حیوان ایچنده انسان هرشیده استعجال ایتدیکندن کأن عین عجله‌دن خلق اولونمش کبی هرشیئك ایسته‌دیکی زمان اولوویرمسنی ایستر . ای انسانلر ! یقین بر زمانده عذابه متعلق آیتلریمی البته بن سزه کوستریرم . شوحالده عجله ایتمه‌یك وعذابکزك کلمسنی بندن علی العجله ایسته‌مه‌یك . کافرلر استعجال ایدرلر ودیرلرکه « سوزکزده صادقسه‌کز وعدایتدیککز عذاب نه‌زماندر وسویلدیککز کبی کله‌جکسه کلیورسون » دیمکله عذابك کله‌جکنه ایمان ایتمدکلرینی اظهار ایدرلر . حالبوکه وراء پرده‌ده کیزلی اولان بلانك کلمسنی استعجال ایتمك؛ انسانلر ایچون آیریجه برمصیبت اولدیغنی بیان ایتمك اوزره جناب حق بوآیتده عجله‌یی ذم وقوللرینی استعجالدن نهی ایتمشدر .

فخررازینك بیانی وجهله بوآیتده انسان له‌مراد؛ **حضرت آدم** اولمق احتمالی واردر. چونکه ؛ حضرت آدمی جناب حق هرشیئی یعنی بو عالم مکوناتی شوانتظام اوزره خلق ایتدکدنصکره جمعه کونی ایکندی وقتی علی العجله خلق ایتدیکی مرویدر . حق روحی باشنه حلول ایدوب کوزلرینی آچوب جنتی کورونجه « یاربی! بنی عجلةً احیا ایت» دیدیکی وروح قارنته واصل اولونجه طعام ایسته‌دیکی مرویدر . بناءً علیه ؛ اولادنده اولان عجله آندن موروث اولدیغی روایت اولونمقده ایسه‌ده اصح اولان بو آیت ؛ نوع انسانی عجله‌جی اولملری ایله ذم ایچون نازل اولدیغندن انسان له مراد ؛ شخص معین دکل بلکه **نوع انسانه** مراددر . اما نوعنده اولان استعجالی بیان ؛ کافرلرك عذابی استعجاللرینه مقدمه اولارق وارد اولمشدر . عجله ایله مراد ؛ **مقبقی عجله‌در** . انسانك استعجالنده مبالغه ایچون عین عجله‌دن خلق اولوندی دنیلمشدر. یاخود عجل؛ **ضعف بنیه** معناسنه‌در. یاخود عجل ؛ (حمیر) لسانده **چامور** دیمکدر. شوحالده « انسان عجلدن خلق اولوندی » دیمك « بنیه‌سی ضعیف اولارق» ویاخود «چاموردن خلق اولوندی» دیمکدر. بومعنایه نظراً آیتده انسان له‌مراد؛ **حضرت آدم** اولمق انسبدر .

خلاصه ؛ انسانك عجله‌دن خلق اولوندیغی وجناب حقك انسانلره عذابه متعلق آیتلرینی البته کوستره‌جکی واستعجال منهی ومذموم اولدیغی وکافرلرك استعجالی ترك ایتمیوب عذاب نه زمان کله‌جك دیدکلری بوآیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی البته عذابك واقع اولاجغنی بیاندنصکره استهزا ایدنلرك عذابدن قورتولامیه‌جقلرینی بیانله رسولنی تسلیه ایتمك اوزره ﴿ لَوْ يَعْلَمُ الَّذِينَ كَفَرُوا حِينَ لَا يَكُفُّونَ عَنْ وُجُوهِهِمُ النَّارَ وَلَا عَنْ ظُهُورِهِمْ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴾ بیوریور.

[اکر کافرلر یوزلرندن وآرقه‌لرندن آتشی منع ایده‌میه‌جکلری زمانی وبر کیمسه طرفندن‌ده عذابك دفعی خصوصنده یاردیم اولونمیه‌جقلرینی واو وقتده وقوع بولاجق دهشتی بیلمش اولسه‌لردی کفر اوزره قرار ایده‌رك عذابی استعجال ایتمزلردی ولکن اوزمانده کوره‌جکلری محن ومشقتی وکفر اوزره ترتب ایده‌جك ضرری بیلمدکلرندن عذابی استعجال ایدرلر .]

﴿ بَلْ تَأْتِيهِمْ بَغْتَةً فَتَبْهَتُهُمْ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ رَدَّهَا وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴾

[بلکه عذاب آنلره آکسزین کلیرده آنلری حیرتده قیلار . بناءً علیه ؛ آنلر عذابك دفعنه وردینه قادر اولامازلر وآنلره اصلا مهلت‌ده ویرلمز .]

یعنی ؛ کافرلر استعجال ایتدکلری عذابك کیفیتنی ومقدارینی وکندیلرینه عذاب کلدیکنده یوزلرندن وآرقه‌لرندن احاطه ایده‌جك جهنم آتشنی دفع ایده‌میه‌جکلرینی وباشقه بر کیمسه طرفندن یاردیم اولونمیه‌جقلرینی بیلمش اولسه‌لردی کفراوزره باقی قالمازلر وتائب ومستغفر اولورلردی و لکن دنیایه اعتماد ایده‌رك حاصل اولان غرورلری آنلری عذابی انکاره و استهزا صورتیله استعجاله سوق ایتدی . بلکه نفس قیامت و قیامتده واقع اولاجق عذاب آنلره فجئةً کلیر ، حتی کله‌جکندن خبرلری بیله اولماز. بناءً علیه ؛ عذاب آنلری شاشیرتیر ، حیرتده براقیر . شوحالده دفعنه مقتدر اولامادقلری کبی توبه و کچمش عمللرینی تدارك ایتمك ایچون مهلت ایسته‌دکلرنده مهلت دخی ویرلمز .

ابوالسعود افنديـنك بيانى وجهله بو آيت استعجال ايتدكلرى عذابك شدتنى بيان ايتديكى كبى استعجاللرينك سبب اصليسى ؛ باشلرينه كله جك فلاكتى بيلمه ملرى اولديغنى دخى بيان ايچون سوق اولونمشدر. جهالتلرى مستمر اولديغنه اشارت ايچون استمراره دلالت ايدن مضارع صيغه سيله ﴿ لو يعلم ﴾ وارد اولمشـدر . يعنى « آنلر ايچون كفر اوزره واقع اولاجق عذابى بيلمش اولسه لردى استعجال ايتمزلردى و لكن بيلمه ديلر » ديمكدر .

بيضاوينك بيانى وجهله مشركلره عذاب كلديكنده كچمشلرينى تدارك ايچون مهلت ويرلميه جكنى بيان ايتمك دنياده ويريلن مهلتدن استفاده ايده مدكلرينى باشلرينه قاققدر كه دنياده فرصتى فوت ايتملرى لايق اولماديغنه وعذابى انكار ايدنلرك هر طرفلرينى عذابك احاطه ايده جكنه اشارت ايچون يوزلرندن و آرقه لرندن آتشى دفع ايده ميه جكلرى بيـان و كفر اوزره وفات ايتدكلرى جهتـله عذابك دفعى خصـوصنده ياردم كورميه جكلرى دخى بيـان اولونديغى كبى عذابك بغتةً كلوب آنلرى حيرتده قيـلاجغى ورديـنه قادر اولاميه جقلرى دخى علاوه اولونمشدر .

خلاصه ؛ كافرلر كنديلرينه كله جك عذابى دفع ايده ميه جكلرى زمانده باشـلرينه كله جك عقوبتى بيلسه لر كفرى ترك ايده جكلرى وعذابى دفعه مقتدر اولاميه جقلرى وباشقه بر كيمسه طرفندن ده بر ياردم كوره ميه جكلرى و آنلره آ كسزين قيامت وعذابى كلنجه نه ياپاجقلرينى شاشيروب حيرتده قالاجقلرى وعذابك ردينه بر چاره بولاميه جقلرى و مهلت ايسته دكلرنده مهلت دخى ويرلميه جكى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله سندندر .

*
* *

واجب تعالى رسولنى استهزا ايدنلرك هر طرفلرينى جهنم آتشى احاطه ايده جكنى و دفعنه چاره بولاميه جقلرينى بيـاندن صكره امتى طرفندن استهزا اولونمق آخر زمان پيغمبرينه مخصوص بر حال اولمايوب انبياء سابقه ده دخى واقع اولديغنى بيانله رسولنى تسليه ايتمك اوزره ﴿ وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴾ بيوريور .

[ذات الوهيتمه يمين ايدرم كه حبيبم ! سندن اول بر چوق رسوللر امتلرى طرفندن

استهزا اولونديلر . بناءً عليه ؛ استهزا ايدنلرى استهزا ايتدكلرى شيلرك كنـاهى وعذابى احاطه ايتدى . شو حالده آنلرى استهزا ايدنلرك استهزالرينك وبالى آنلرى احاطه ايدنجه سنى استهزا ايدنلرك استهزالرينك كناهى ده بونلرى احاطه ايده جكدر . بناءً عليه ؛ سن محزون اولما .]

يعنى ؛ يا اكرم الرسل ! سنك قومك سنى اسـتهزا ايتدكلرى كبى سـندن اول كچن رسوللرك قومى ده آنلرى استهزا ايتديلر و آنلرى استهزا ايدنلرك استهزالرينك وبالى وعذابى آنلرى احاطه ايتديكى كبى سنى استهزا ايدنلرك استهزالرينك عذابى ده سنك قومكى احاطه ايده جكدر . شو حالده سن بونلرك استهزالرينه محزون اولما . زيرا ؛ بو عادت اسكيدن برى جريان ايده كلمش سكا مخصوص بر شى دكلدر كه كدركى موجب اولسون . استهزا اولونان رسل كرامك عددلرينك چوقلغنه اشارت وشانلرينه تعظيم ايچون رسل تعظيم و تفخيمه دلالت ايدن تنوين ايله نكره اولارق وارد اولمشدر .

رسل كرامك حال حياتلرنده استهزا ايدنلر استهزالرينك عذابنى كوره جكلرى كبى حال مماتلرنده استهزا وشريعتلرينى استخفاف ايدنلرك دخى عين عذابى كوره جكلرنده شبهه يوقدر . زيرا ؛ رسل كرامك حال حياتلرنده كرك كنديلرينه و كرك شريعتلرينه تعظيم نصل لازم ايسه حال وفاتلرنده دخى عين تعظيم واجبدر .

*
* *

واجب تعـالى رسل كرامى اسـتهزا ايدنلرك استهزالرينك عذابى كنديلرينى احاطه ايده جكنى بياندن صكره دنياده آنلرى الله تعالى محافظه ايتمه مش اولسه دنياده دخى آنلرى باشقه محـافظه ايده جك بولونماديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ قُلْ مَنْ يَكْلَؤُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ مِنَ الرَّحْمٰنِ ﴾ بيوريور .

[حبيبم ! سن استهزا ايدنلره دى كه « رحمن تعالينك عذابندن كيجه ده و كوندوزده سزى كيم محافظه ايدر » ؟]

﴿ بَلْ هُمْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِمْ مُعْرِضُونَ ﴾

[بلکه آنلر کندیلرینی محافظه ایدن ربلرینك ذکرندن غفلت واعراض ایدرلر .]

یعنی ؛ یا اکرم الرسل ! سن استهزا ایدنلری طریق انتباهه دعوت صددنده دی که « ای غافل کیمسه‌لر ! راحتکزك وقتی اولان کیجه‌ده و کسب تجارتکزك زمانی اولان کوندوزده رحمن تعالی‌نك عذابی سزه کلیرسه اوعذابدن سزی قورتاراجق ومحافظه ایده‌جك کیمدر ؟ » دیمکله انصافه دعوت ایت . سن هر نه قدر دعوت ایتسه‌ك ده عذاب الٰهی آنلرك خاطرلرینه بیله کلمز ، بلکه آنلر انواع نعمتلری ایله تربیه ایدن الله تعالی‌نك ذکرندن اعراض ایدرلر . یعنی اللهك عذابندن قورقمق شویله طورسون ، بو قدر جسیم نعمتلرله متنعم اولدقلری حالده او نعمتلری احسان ایدن ربلری خاطرلرینه بیله کلمز . حالبوکه او نعمتلری انعام ایدن رحمن تعالی نعمتلری ازاله قادر اولدیغی کبی اونعمتلر مقابلنده شکر ایتمه‌ینلره دنیاده واخرتده انواع عذابی انزاله دخی قادردر . شو حالده مستحق اولدیغکز عذابی انزال ایدرسه اوعذابدن سزی کیم قورتاره‌جق ، اکر اللهك فضل وکرمی اولمسه سز یاشایابیلیرمیسکز ؟ » دیمکدر .

ابو السعود افندینك بیانی وجهله انسانلر دائما عذابه معروض اولدقلرندن زمانك کلیسنده قهر الٰهیدن قورقمق لازم اولدیغنه اشارت ایچون کیجه و کوندوز ذکر اولوندیغی کبی کیجه‌ده بلایانك وقوعنده تأثیر زیاده اولدیغندن کیجه‌ده محافظه‌نك اهمیتنه اشارت ایچون دخی کیجه ، کوندوز اوزرینه تقدیم وشو حالده کیجه‌ده و کوندوزده قوللرینی محافظه ایده‌جك آنجق رحمن تعالی اولدیغی بیان اولونمشدر . چونکه ؛ کیجه و کوندوزك کندیلرینه مخصوص حالات و آفاتلری اولدیغی کبی جمیع اوقاتی جامع اولدیغی جهتله دخی « اوقاتك جمیعسنده عذابدن سزی کیم محافظه ایده‌جك ؟ » دنیلمشدر .

بیضاوینك بیانی وجهله اللهك محافظه‌سی رحمت الٰهیه‌سی اثری اولدیغنه تنبیه ایچون اللهك اسملری ایچندن رحمن اسمی وارد اولمشدر که بوراسنی‌ده دوشونسه‌لر کافرلره جواب تلقین دخی واردر . چونکه ؛ « سزی رحمانك عذابندن کیم محافظه ایده‌جك ؟ » دنیلنجه « رحمانك رحمتی دیمك » قولایدر ، فقط رحمن اسمندن بو جوابه انتقال تفکره و توفیقه محتاجدر . ربلری اولان رحمن تعالی‌نك ذکرندن اعراض ایتدکلرینی بیان ؛ ذکرندن قاچان مشرکلری توبیخ ایچوندر . چونکه ؛ کیجه‌ده و کوندوزده حفظ وحراستیله مرحمتی

اثری احسان ایدن ربلرینك ذکرندن یوز دوندورملری البته فنا بر شی اولدیغنه اشارت اولونمشدر . (یکلؤکم) (یحفظکم) معناسنه‌در . (من الرحمن) (من عذاب الرحمن) دیمکدر . یعنی « رحمن تعالی‌نك عذابندن کیجه‌ده و کوندوزده وجمیع اوقاتده سزی کیم حفظ ایدر ؟ » دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی کافرلرك اوقاتك جمیعسنده عذابدن محافظه ایدن ربلرینك ذکرندن اعراض ایتدکلرینی بیاندن صوکره عبادت ایتدکاری معبودلری ، آنلری عذابدن قورتارمغه مقتدر اولمادقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَمْ لَهُمْ اٰلِهَةٌ تَمْنَعُهُمْ مِنْ دُونِنَا لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَ اَنْفُسِهِمْ وَلَا هُمْ مِنَّا يُصْحَبُونَ ﴾ بیوریور .

[یوقسه کافرلرك بزدن باشقه معبودلری وارده آنلردن بزم عذابمزی او معبودلرمی منع ایدرلر ؟ حالبوکه آنلرك معبودلری کندی نفسلرینی عذابدن قورتارمغه و کندیلرینه یاردیم ایتمکه مقتدر دکللردر و او معبودلر بزم طرفمزدن صحبت و یاردیم اولونمغه دخی نائل اولامازلر .] شو حالده کندی نفسلرینی آفاتدن قورتارمغه مقتدر اولامیان معبودلرك آنلری عذابدن قورتاره‌میه‌جقلری اولویتله ثابتدر .

یعنی ؛ مشرکلر انواع نعمتلریله تربیه ایدن ربلرینك ذکرندن اعراض ایدرلر و عذابدن محافظه ایدن رحمانك رحمتنه صیغینمازلرده بزم غیریمز اولارق عبادت ایتدکلری معبودلرینه‌می اعتماد ایدرلر ؟ یوقسه او معبودلر آنلردن عذابی منعمی ایدر ؟ اکر بویله ظن ایدرلرسه بو ظنلری باطلدر . زیرا ؛ آنلرك عبادت ایتدکلری وعذابی دفع ایده‌جك ظن ایلدکلری باطل معبودلر کندی نفسلرینه یاردیم ایتمکه مقتدر اولامادقلری کبی بزم طرفمزدن صحبت اولونمغه ومعاونته دخی مستحق دکللردر . شو حالده کندیلرینی آفاتدن محافظه‌یه مقتدر اولمیان باطل معبودلر ، عبادت ایدن عابدلرینی نصل محافظه ایده‌بیلیرلر ؟ البته محافظه ایده‌مزلر .

ایشته بو آیات جلیله ؛ اللهك غیری‌یه اعتماد ایدنلری توبیخ و آنلری انتباهه وانصافه دعوت ایتمشدر . چونکه ؛ « اللهك غیری قوللرندن عذابی وسائر آفاتی دفع ایده‌جك

بر كيمسه اولماديغنی » بيان ايتمك « هر كسك اعتمادی آنجق الله تعالی یه اولمق لازم اولوب غيری یه اعتمادك جائز اولماديغنی » بيان ايتمكدر .

*
* *

واجب تعالی مشركلرك معبودلری عاجز اولديغنی بياندن صوكره او عاجز معبودلره عبادت كبی بر جنايتی ارتكاب ايتدكاری حالده فضل واحسانی آنلردن اسيركه‌مديكنی بيان ايتمك اوزره ﴿ بَلْ مَتَّعْنَا هٰؤُلَاءِ وَاٰبَاءَهُمْ حَتّٰى طَالَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ ﴾ بيوريور .

[بلكه بز شو مشركاره و آنلرك بابالرينه فضل و احسانمزله منفعت ويردك . حتی احسانمز جمله‌سندن اولارق آنلر اوزرينه عمرلری اوزادی .]

﴿ اَفَلَا يَرَوْنَ اَنَّا نَأْتِى الْاَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ اَطْرَافِهَا ﴾

[او مشركلر عذابدن امين اولدقلرينی ظن ايدرلرده بزم ارضی اطرافندن نقصان ايتديكمزی كورمزلرمی ؟]

﴿ اَفَهُمُ الْغَالِبُونَ ﴾

[اطرافلرندن اراضيلرينك نقصان اولديغنی دوشونمزلرده كنديلری اهل ايمانه غالبمی اولديلر ؟]

يعنی ؛ مشركارك، بزه شرك كبی برجنايتی ارتكاب ايتدكلری حالده بزشو مشركاره وآنلرك بابالرينه احسان ايتدك ودنيا متاعيله آنلره منفعت ويردك . حتی آنلر اوزرينه دنيا نعمتندن معدوداولان عمرلری اوزادی وبو عمری خيره وبزه عبادته صرفله مستفيد اولمق لازم‌ايكن بالعكس آنلر عمرلری اوزادقجه انواع ظلمی وير يوزنده فسادی وشرك كبی برجنايتی ارتكاب ايتدكلری حالده بز آنلردن دنياجه هيچ برنعمتمزی اسيركه‌مدك وآنلر بزم احسانمزه مظهر اولدقجه شكر بدلنده كفر ايتديلر وهر آفاتدن سالم وامين اولدقلرينی ظن ايلديلر وبوتوهملری غلبه ايدر امين اولدق ظن ايدرلرده كورمزلرمی كه بز ارضی اطرافندن نقصان اولارق كتيريرز ومملكتلرينك اطرافنی رسولمزه واهل ايمانه تسليم ايده‌رك بلده‌لرينی طارالتمق وباغلرينی وباغچه‌لرينی أللرندن آلوب

باشقه‌لرينه ويرمك آنلر ايچون عذاب دكلمی ؟ بونلری كورمزلرمی؟ وآنلر اراضيلرينك طارالديغنی ومغلوب اولدقلرينی كورمزلرده كنديلرينی غالبمی ظن ايدرلر؟ ومغلوب ايكن كندينی غالب ظن ايتمك قدر بر حماقت اولورمی ؟

ايشته برقومه غضب مراد ايدنجه جناب حق اولا مملكتلرينك اطرافنی دشمنلرينه تسليم صورتيله بلده‌لرينك جسامتنی تدريجاً تنقيص وكنديلرينی عبرته وانتباهه دعوت ايتمك صورتيله غضبنی كوستروب متنبه اولمادقلری صورتده بالكليه هلاك ايده‌جكنی وبرملتك، مملكتنك دشمن ألنه كچمسی او ملت حقنده اثر غضب وعقوبت اولديغنی واجب تعالی بو آيتله بيان بيورمشدر .

بيضاوی وخازنده بيان اولونديغی وجهله مشركلر عمرلرينك اوزون اولمسی ودنيا نعمتلريله متنعم اولملرينی عذاب وغضبدن محافظه اولوناجقلرينه علامت اولديغنی توهملرينی بو آيتله جناب حق رد ايتمش وبو توهملرينك باطل اولديغنی اراضيلرينك نقصانه يوز طوتمسيله اثبات ايتمشدر . چونكه ؛ رسول الله جهاده مأمور اولونجه اصحابيله برابر ارض شركی قريه قريه، بلده بلده فتح ايتدكجه واهل شركك بلده‌لری اهل اسلام ألنه كچدكجه اراضیٔ اسلام توسع واراضیٔ كفر تناقص ايتدی . بو ايسه اهل كفر ايچون اثر غضب ايدی . بلاد اسلامك توسع ايدوب بلاد شركك تناقصی مشركلرك تماماً مضمحل اولوب بوتون املاك واراضيلری اسلام ألنه كچه‌جكنه علامت ايدی وچوق زمان كچمكسزين اويله‌ده اولدی . بناءً عليه ؛ ايشلرينی شريعته توفيق ايده‌رك حركت ايدوب جناب حقدن نصرت ايسته‌ينلر هر زمان غالب وشريعتك خلافنده حركت ايدنلرك هر زمان مقهور ومنهزم اولاجقلرينه جناب حق بو آيتله اشارت ايتمشدر. بوكا تاريخ عالمده شاهددر . اسلاميتك تعالی ايتديكی زمانلر ودورفتوحات درشونولورسه بونی انكار، بداهته قارشی مكابره‌دن باشقه برشی دكلدر. ايشته شواساسه بناءً جناب حق شركله برابر غلبه اميد ايدنلری (افهم الغالبون) جملۀ جليله‌سيله تكدير وشركه دوام ايتدكجه غالب اولمقدن قطع اميد ايتمك لازم اولديغنه تنبيه ايتمشدر .

فخر رازينك بيانه نظراً ارضك اطرافندن نقصان اولمسی ايله مراد؛ ظالم اولان قومك ظلملری سببيله بلده‌لرينك أللرندن چيقوب باشقه بر قومك أله كچمسيدر وياخود ظلم سببيله ارضك بركتنك نقصانه اولمسيدر .

خلاصه ؛ بر قومك أَلنده بولونان نعمتی آفاتدن امين اولاجغنه دلالت ايتديكی واراضيلرينك دشمنلری أَلنه كچمسی آنلری انتباهه دعوت ايدر عقوبت اولديغی وبو عقوبتدن متنبه اولمازلرسه كلياً مملكتلرينك أَللرندن چيقه‌جغنه علامت اولديغی وشريعت خلافنه حركت ايدن قومك غالب اولاميه‌جغی بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
**

واجب تعالی وحدانيتنه دلالت ايدن دليللرك بيان اولونوب مشركلرك قبول ايتمدكلرينی بياندنصكره دليللرك نتيجه‌سی وخلاصه‌سی اولارق رسول اللهك تبليغنی بيان ايتمك اوزره

﴿ قُلْ اِنَّمَٓا اُنْذِرُكُمْ بِالْوَحْيِ وَلَا يَسْمَعُ الصُّمُّ الدُّعَٓاءَ اِذَا مَا يُنْذَرُونَ ﴾ بيوريبور .

[حبيبم ! وحدانيتك دليللرينی قبول ايتمه‌ين كافرلره سن دی كه « آنجق بن سزی طرف الٰهيدن كلن وحی ايله انذار ايدرم وصاغير اولان كيمسه‌لر انذار اولوندقلرنده دعوتی ايشيتمزلر »]

﴿ وَلَئِنْ مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ يَا وَيْلَنَٓا اِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴾

[يا اكرم الرسل ! ذات الوهيتمه يمين ايدرم كه ربك تعالينك عذابندن او كافرلره آزيجق بر شی دوقونورسه آنلر البته ديرلر كه « كل ای بزم هلا كمز يانمزه كل ! سنك كله‌جك زمانكدر . زيرا ؛ بز نفسمزه وابناء جنسمزه ظلم ايتمشدك » ديمكله اسفلرينی اظهار ايدرلر .]

يعنی ؛ حبيبم ! سن مشركلره « بنم وظيفه‌م طرف الٰهيدن بكا وحی اولارق كلن احكامله سزی قورقوتمقدر . بناءً عليه ؛ بن بو وظيفه‌يی ادا ايتدكدنصكره بنم ايچون كدری موجب بر شی يوقدر . چونكه ؛ قبول ايتمديككزك وبالی سزه عائددر ولكن سز حق اولان سوزی دويمقده صاغير اولان كيمسه‌لره بكزه‌رسكز . زيرا ؛ صاغير اولان كيمسه‌لر انذار اولندقلری زمان دعوتی وچاغيروب باغيرمانی ايشيتمزلر . ايشته سزده صاغيرلر كبی سويله‌نن سوزی وطريق حقه دعوتی دويمازسكز. چونكه ؛ عنادكز ايشيتمكزه مانعدر » دی. ای رسول مكرم ! اكر او كافرلره ربك تعالينك عذابندن آزيجق برشی اصابت ايتسه اسكی جسارت وصلابتدن كچه‌رك هلا كلرينی چاغيرررودير لركه «ای بزم هلا كمز كل بزه ! زيرا ؛ بز ظالملر ايدك وظلمك جزاسی هلا كدر» . ايشته كافرلر بو سوزلريله فرياد ايدرلر .

بو صاوينك بيانی وجهله مشركلرك صاغيرلقله مبتلا اولمايوب ولكن حاللرينك صاغيرلره بكزه‌دكلرينه وقوهٔ سامعه‌لرندن اصلا انتفاع ايتمدكلرينه اشارت ايچون اسم ضمير يرنده (الصم) اسم ظاهر اولارق وارد اولمشدر . انذار وقتنده صاغيره بكزه‌دكلرينی بيان ؛ كمال عنادلرندن كنايه‌در . چونكه ؛ برشيدن قورقوتولديغی زمان دعوتی ايشيتمه‌ين كيمسه باشقه وقتده هيچ ايشيتمز . مثلا يبرتيجی بر مخلوق كنديسنه هجوم ايتديكنده « آمان كنديني صاقين ارسلان كليور، سنی اتلاف ايده‌جك» ديه آرقه‌سندن كنديسنی قورتارمق ايچون باغيران كيمسه‌نك صداسنی ديكله‌مه‌ين بر كيمسه باشقه وقتده باغيران كيمسه‌نك صداسنی ديكلرمی ؟ چونكه ؛ جانی هلا كدن قورتارمغه چاليشان كيمسه‌نك سوزينی ديكله‌مه‌ين ، باشقه‌سنك سوزينی هيچ ديكله‌مز .

بو آيتده عذاب الٰهينك شدتنه اوچ جهتله **اشارت واردر** : برنجيسی مس ؛ **برشيئه خفيفجه طوقونمقدر** . ايكنجيسی نفحه ؛ **غايت آز وخفيف بر رايحه‌در** . يعنی «عذابدن آزيجق بر رايحه طوقونسه فرياد ايدرلر» ديمكدر . اوچنجيسی ؛ **نفحه‌نك بر كره معناسنی افاده ايتمسيدر** . بوكا نظراً **معنای نظم** : [حبيبم ! اكر كافرلره ربك تعالينك عذابنك آزيجق رايحه‌سی بر كره‌جك خفيفجه طوقونمش اولسه فرياد وفغانه باشلارلر] ديمكدر .

*
**

واجب تعالی عذابندن آزيجق بر رايحه‌سنك تأثيری كافرلرك فرياد وفغانلرينه سبب اولديغنی بياندنصكره آخرتده واقع اولاجق عذابك جمله‌سی عدالت اوزره واقع اولاجغنی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيٰمَةِ ﴾ بيوريبور .

[بز عدالتدن عبارت اولان ميزانلری يوم قيامتده وضع ايدرز .]

﴿ فَلاَ تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئاً ﴾

[بز میزان عدالتی خلقك اوكنه قویونجه هیچ بر نفس آزیجق برشیله ظلم اولونماز.]

﴿ وَاِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ اَتَيْنَا بِهَا ﴾

[اکر انسانك عملی خردال دانه‌سنك مقداری آزیجق بر شی اولسه دخی بز آنی کتیرر جزاسنی ویررز .]

﴿ وَكَفَى بِنَا حَاسِبِينَ ﴾

[وبز حساب ایتمك یوننده کافی یز .]

یعنی ؛ عذابمزك جزئی رایحه‌سی خفیفجه آنلره اصابت ایدنجه کافرلرك فریاد وفغان ایده‌رك ظلملرینی اعتراف ایتملری اوزرینه بز درحال مؤاخذه‌یه باشلامایز ، بلکه یوم قیامتك جزاسی وحسابی ایچون بز عین عدالتدن عبارت اولان میزانلری خلائق آره‌سنه قور وقوللریمزك ایی و کوتو عمللرینی او میزانله طارتار و هر کسك عملنه کوره جزاسنی ویررز . عدالت میزانیله عمللری طارتیلنجه هیچ بر نفس آزیجق برشیله ظلم اولونماز ، بناءً علیه ؛ هر کسك ثواب وعذابدن استحقاقی نه ایسه کندیسنی بولور وزیاده ونقصان اولماز . شوحالده اکر برکیمسه‌نك عملی خردال دانه‌سندن برجزؤ مقداری اولسه دخی بز آنی کتیرر طارتارز وآنی حسابه آلیر واکا دخی جزا ویررز وبز حساب یوننده کافی یز . زیرا ؛ علممز هپسنی احاطه ایدر وعدالتمز هرشیئه غالبدر . بناءً علیه؛ هرکس ایی وکوتو عملنه کوره جزا کوره‌جکدر . شو حالده هرشخصك بو دنیاده عملنی میزان شریعتله طارتمسی لازمدرکه آخرتده رسوای اولماسون .

مطلقـا میزانك بهمه‌حال عدالتی تأمین ایتمه‌یوب بعضاً عدالتك خلافی حرکتده‌ده بولوندیغندن میزان الٓهی بهمه‌حال عدالت اوزره اولاجغنه اشارت ایچون واجب تعالی بو آیتده میزانی عدالتله توصیف ایتمشدر .

میزانده‌کی حکمت ؛ هرکسه کندی اعمالنی کوسترمك صورتیله « بنم عملم آزویاچوق » دیمك کبی بر طاقم اعتذاره ویا اعتراضه ودیدی قودی‌یه میدان ویرمه‌مکدر . **میزانك نتیجه‌سی** ؛ حسناتی آغیر کلیرسه عزیز اولوب نجات بولمقدر واکر کناهی آغیر اولورسه

ذلیل اولوب عذابه مستحق اولمقدر . انسـانك اعمالی اعراض قبیلندن اولوب طارتلمق شانندن اولمادیغندن اصح اولان روایته نظراً انسانك ثوابی نورانی بر جسم و کناهی‌ده ظلمانی بر جسم صورتنده اولوب جسم نورانی میزانك صاغ کوزینه وجسم ظلمانی صول کوزینه قونولمق صورتیله طارتیلاجغی مرویدر . یاخود طـارتیلاجق اولان شی ؛ اعمال یازیلی اولان دفترلردر . میزان برایسه‌ده عمللری طارتیلاجق اولان کیمسه‌لرك چوقلغنه بناءً جمع صیغه‌سیله وارد اولدیغی خازنك جملهٔ بیاناتندندر .

بوآیت (فلا نقیم لهم یوم القیمة وزناً) آیتنه مخالف دکلدر . زیرا آیت ثانیه؛ اهل کفر حقنده‌در . چونکه ؛ آنلرك کفرلری هر عمللرینی ابطـال ایتدیکندن کفرلری مقابلنده ترازونك کوزینه قوناجق حسناتلری اولمادیغندن آنلر ایچون میزان اقامه‌سنه حاجت یوق دیمکدر . زیرا میزاندن مقصد ؛ ایکی عملدن هانکیسنك دها زیاده اولدیغی بیلنمکدر . کافرلرده ایسه بو یوقدر. شوحالده « آنلر ایچون میزان اقامه ایتمه‌یز » دیمك « ثوابلرینی طارتمق ایچون میزان اقامه ایتمه‌یز » دیمکدر .

«خردال دانه‌سندن برجزؤ اولسه دخی انسانك عملنی کتیریرز » دیمك « جزا ویرمك ایچون اومقامده حاضرلارز » دیمکدر. شوحالده انسان ایچون وظیفه ؛ بو دنیاده اعمالنی شریعته تطبیق ایده‌رك میزان شریعته وورمق وشرعه موفق اولانك تزییدینه چالیشـمق و شرعه مخالف اولانی ترك ایتمکله میزان الٓهیده حسناتنك آغیر کلمسنه غیرت ایدوب رضاء الٓهی‌یه نائل اولمق چاره‌لرینه توسل ایتمکدر .

خلاصه ؛ اعمالك وزن اولونمسی ایچون یوم قیامتده میزان قورولاجغی وهیـچ بر نفسك ولوسه آزیجق برشیله اولسون ظلم اولونمیه‌جغی وانسانك اعمالی خردالدن بردانه آغیرلغنده اولسه دخی مجازاتی ومکافاتی کورمك ایچون حضور میزانه کله‌جکی وجناب حقك علمی هرکسك عملنی احاطه ایتدیکنه بناءً واجب الوجودك، قوللرینی حسابه کافی اولدیغی بوآیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

***

واجب تعالی الوهیته و احوال اخرته متعلق بعض احکامنی بیاندنصکره انبیاء عظامله امتلری آره‌سنده جریان ایدن بعض وقوعاتی بیانله رسولنی تسلیه ایتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ

﴿ وَلَقَدْ ﴾ آتَيْنَا مُوسٰى وَهٰرُونَ الْفُرْقَانَ وَضِيَاءً وَذِكْرًا لِلْمُتَّقِينَ ❀ اَلَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَهُمْ مِنَ السَّاعَةِ مُشْفِقُونَ ﴾ بیوریبور .

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم که بز موسی و برادری هرون علیهما السلامه حقله باطل بینی تفریق ایدر و جمله اهل ایمانه ضیا ویرر و عن الغیاب ربلرندن قورقان متقیلره موعظه اولان توراتی محقق ویردك . حالبوکه او متقیلر یوم قیامتدن قورقارلر .]

﴿ وَهٰذَا ذِكْرٌ مُبَارَكٌ اَنْزَلْنَاهُ ﴾

[وشو قرآن ایمان ایدن مؤمنلره خیری چوق برموعظه‌در که بز آنی انزال ایتدك .]

﴿ اَفَاَنْتُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ ﴾

[سز کفر اوزره اصرار ایدر و آنده اولان برکتی دوشونمزده‌اوقرآنی انکارمی ایدرسکز ؟]

یعنی ؛ حبیبم ! ذاتمه قسم ایدرم که بز موسی و برادری هرونه حقله باطل بینی تفریق ایده‌رك عدالتی بیان ایدن توراتی آنلره ویردك که او تورات ایمان ایدنلری جهل وحیرت قارانلقلرندن ضیا ویرر آیدینلغه چیقارير و او تورات متقیلره موعظه‌در و او متقیلر شول کیمسه‌لرکه آنلرك ربلرینی کوزلریله کورمدکاری حالده عن الغیاب ربلرندن قورقارلر. بناءً علیه؛ افعال وحرکاتلرینی ربلرینك ویردیکی کتابه توفیق ایدرو محتاج اولدقلری مسائلك کافه‌سنی آندن آرارلر. چونکه ؛ توراته اخلاص اوزره ایمان ایتدکارندن احکامیله عمل ایدر و حرام اولان شیلردن قاچارلر وبونکله برابر قیامتك احوالندن‌ده غایت چوق قورقارلر و بز توراتی موسایه و برادرینه ویردیکمز کبی شو قرآنی‌ده محمد علیه السلامه انزال ایتدك . او قرآنك ایمان ایدنلره خیری چوقدر و اهل ایمانی طوغرو یوله سوق ایدر بر موعظه‌در . ایشته بونلری دوشونمزده قرآنی انکارمی ایدرسکز ؟

فخر رازینك بیانی وجهله بو آیتده فرقان له‌مراد ؛ **تورات اولدیغی کبی حقله باطل بینی تفریق ایدن توراتك دلیللریدر وسائر معجزات موسی** مراد اولونمق دخی محتملدر. توراتدن انتفاع ایده‌جکلر متقیلر اولدیغنه اشارت ایچون متقیلره موعظه اولدیغی تصریح

اولونمشدر . چونکه ؛ آخرتدن قورقمایان وقیامته اعتقاد ایتمه‌ین ومحرماتدن چکینمه‌ین توراتك احکامیله عامل اولمادیغندن انتفاع ایده‌میه‌جکنه بناءً توراتدن انتفاع ، متقیلره تخصیص اولونمشدر .

بیضاوینك بیانی وجهله متقیلرك قیامتدن قورقولری دوام اوزرینه اولدیغنه اشارت ایچون جملهٔ اسمیه صورتیله وارد اولمشدر. چونکه؛ دوام اولمایان قورقویه اعتبار اولونماز. قرآنك نظمی عجیب وبلاغتی بدیع وادلهٔ عقلیه ونقلیه اوزرینه شامل وادنی عقل صاحبی عندنده معجز اولدیغی جهتله انکاری جائز اولمادیغندن انکاره جرأت ایدنلرك حاللرینی تقبیح ایچون انکاره دلالت ایدن استفهامله (افانتم له منکرون) وارد اولمشدرکه «ای منکرلر ! بوقدر فصاحت وبلاغتی میدانده اولان قرآنی انکاره نصل جسارت ایدرسکز ؟» دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی موسی علیه السلامه توراتی ویردیکنی بیاندنصکره ابراهیم علیه السلامه واقع اولان احساناتی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا اِبْرٰهِيمَ رُشْدَهُ مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا بِهِ عَالِمِينَ ﴾ بیوریبور .

[حبیبم ! ذاتمه یمین ایدرم که بز موسی علیه السلامدن اول ابراهیم علیه السلامه صلاح وهدایت وعقل کامل ویردك . حالبوکه بز ابراهیمك رشده وصلاحه اهل اولدیغنی بیلیردك .]

﴿ اِذْ قَالَ لِاَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا هٰذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي اَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ ﴾

[ذکر ایت حبیبم ! شول زمانی که اوزمانده ابراهیم علیه السلام باباسنه و کندی قومنه دیدی که «نه‌در شو صورتلرکه اوصورتلره سز کمال تواضعله عبادت ایده‌رك اطرافنده اقامت وآنلره تعظیم ایدرسکز ؟»]

یعنی ؛ بز موسادن اول حضرت ابراهیمه عقل کامل ورشد صلاح ویردك و بز احسانه اهل اولدیغنی بیلیردك . بزم ویردیکمز هدایت اوزرینه ناسی دین حقه دعوته باشلادی .

پدرينه وقومنه مذهبلرينى رد وابطال ايتمك صورتيله ديدى كه « نه‌در شو صورتلر؟ سز آنلره عبادت ايدوب آنلرك باشلرنده پروانه كبى دولاشيورسكز . حالبوكه آنلر شعور وادراكدن خالى برطاقم طاش پارچه‌لريدر. سزك عبادتكزدن خبرلرى يوقدر. شوحالده نصل اوليوركه سزعقلكز وفكريكزله بومثللو ذليل شيلره عبادت ايدرسكز » ديمكله آنلرى حماقتله اتهام ايتدى .

فخر رازينك بيانى وجهله حضرت ابراهيم مشركلرك پوتلرينى تحقير ايتمشدر. زيرا تمثيل ؛ **روحدن خالى وشعور وادراكدن عارى اولان صورتدر** . روحى وادراكى اولمايان شيلرده شرف اولماديغى جهتله (ماهذه التماثيل) دنيلمشدر كه « نه‌در بو حقير شيلركه سز آنلره كمال تواضعله عبادت ايدرسكز؟ » ديمكدر. بو سوز هم عبادت ايدنلرى هم‌ده عبادت ايتدكلرى معبودلرينى تحقير ايتمكدر .

*
* *

واجب تعالى ابراهيم عليه السلامك كندى قومنى تحقير ومذهبلرينى رد ايتديكنى بياندنصكره قومنك جوابنى بيان ايتمك اوزره ﴿ قَالُوا وَجَدْنَا اٰبَاءَنَا لَهَا عَابِدِينَ ﴾ بيوريور .

[ابراهيم عليه السلامك پدرى وقومى ديديلركه « بز بابالريمزى بوصورتلره عبادت ايدرلر بولدق .] بناءً عليه ؛ بزبونلرك عبادته اهل والوهيته مستحق اولدقلرينى بيلمه‌يز، آنجق بابالريمزك مسلكلرينى تعقيب وآنلره اقتدا ايدرز . زيرا ؛ پدرلريمز ارباب فطانت وذكا اولدقلرى جهتله آنلرك خطا ايده‌جكلرينى ظن ايتمديكمزدن مذهبلرينى تحقيقه لزوم كورمدك همان تقليد ايتدك » ديمكله جواب ويرديلر. ابراهيم عليه السلام آنلرك بو جوابلرينى رد ايتمك اوزره ديدى كه

﴿ قَالَ لَقَدْ كُنْتُمْ اَنْتُمْ وَاٰبَاؤُكُمْ فِى ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴾

[« اللهه يمين ايدرم سز وبابالريكز آچيق بر ضلالت ايچنده‌سكز .] چونكه ؛ بابالريكزك وسزك طوتمش اولديغكز يولده اصلا صلاح وسلامت يوقدر . زيرا ؛ جمله كز

هدايتدن غايت اوزاق برغفلت وجهالت ايچنده‌سكز » ديمكله پدرينك وقومنك ضلالتلرينى بيان ايتدى . ابراهيم عليه السلامك بوسوزى اوزرينه قومى ديديلركه

﴿ قَالُوا اَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ اَمْ اَنْتَ مِنَ اللَّاعِبِينَ ﴾

[« اى ابراهيم ! سن بزه بر حق صريحمى كتيردك ، يوقسه سن بزمله اويون اويناياندلردنميسك وبزى بوقدر تجهيل وتحميقه جسارتى نره‌دن آلدك ؟ » ديمكله حضرت ابراهيمك سوزينى استهزايه حمل ايتديلر .

ابراهيم عليه السلام قومنك ضلالتى عقلا نظرنده ظاهر اولديغنه اشارت ايچون قومنك ضلالتنى ظاهر اولمغله توصيف ايتمشدر . چونكه ؛ جمادات قبيلندن اولان بر طاقم حجر وشجرى معبود اتخاذ ايتمكدن دها آچيق برضلالت اولاماز .

*
* *

واجب تعالى ، ابراهيم عليه السلامك دعوتى قومى جديته حمل ايتمه‌يوب لعبياتدن اولمسنى توهم ايتدكلرينى بياندنصكره قومنه ويرمش اولديغى جوابى بيان ايتمك اوزره ﴿ قَالَ بَلْ رَبُّكُمْ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ الَّذِى فَطَرَهُنَّ وَاَنَا عَلٰى ذٰلِكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴾ بيوريور .

[ابراهيم عليه السلام « سزك عبادت ايتديككز پوتلر ربكز دكلدر ؛ بلكه سزك ربكز سموات وارضك ربىكه عالم علوى وعالم سفلينك موجدى ومربيسيدر وملكنده استقلال اوزره تصرف ايدر . چونكه ؛ سموات وارضى خلق ايتدى وبن‌ده شو بيان ايتديكم احكامك جمله‌سنه وسزك عليهكزه شهادت ايدنلردنم » ديدى .]

يعنى ؛ حضرت ابراهيم قومنك « سن حق اولان برشيمى كتيردك ، يوقسه بزمله اويون اويناياندلردنميسك ؟ » ديملرينه جواب اولارق ديدى كه « سزك ظنكز كبى بنده اويون و استهزا يوقدر . زيرا ؛ امور دينده اويون اولماز وسزه سويلديكم سوزلر جدى‌در . بناءً عليه ؛ سزك عبادت ايتديككز پوتلر معبودكز دكلدر ، بلكه سزك ربكز

ومعبوديكز سموات وارضك ربسى وخالقيدر . زيرا ؛ سموات وارضك ربسى آنلرى
خلق ايتدى وبن ده بويله اولديغنه شهادت ايدنلردنم . چونكه ؛ سموات وارضى خلق
ايتمكه قادر اولان الله تعالى قوللرينك منفعت ومضرتلرينى خلق ايتمكه دخى قادردر .
شو حالده عبادته مستحق ده اودر . زيرا ؛ قوللرينك خير عمللرينه ثواب ويرمكه وشر
عمللرينه عذاب ايتمكه دخى قادردروقطعى دليللرله بو دعوامى اثباته بن ده قادرم » ديمكله
قومنى الزام واقناعه چاليشدى .

*
* *

واجب تعالى ابراهيم عليه السلامك قومى عقلى دليللره قناعت ايتمه‌نجه فعلاً آنلرى
الزامه باشلاديغنى حكايه طريقيله بيان ايتمك اوزره ﴿ وَتَاللّٰهِ لَاَكِيدَنَّ اَصْنَامَكُمْ بَعْدَ
اَنْ تُوَلُّوا مُدْبِرِينَ ﴾ بيوريور .

[« والله يمين ايدرم كه سز پوتلريكزك يانندن آرقه كزه دونوب آرالاشديغكزدن
صكره البته بن سزك پوتلريكزه برحيله ياپارم » ديدى .]

﴿ فَجَعَلَهُمْ جُذَاذاً اِلَّا كَبِيراً لَهُمْ لَعَلَّهُمْ اِلَيْهِ يَرْجِعُونَ ﴾

[ابراهيم عليه السلام بو سوزى اوزرينه آنلرك پوتخانه‌لرندن آرالاشوب بوش براقدقلرى
برزمانده پوتلرينى پارچه پارچه قيردى . آنجق آنلرك بويوك پوتلرينى قيرمادى كه پوتخانه‌يه
كلدكلرنده او بويوك پوته مراجعت ايدرلر ومأمول كه آندن حقيقت حالى سؤال ايدرلر
وجوابدن عاجز اولديغنى كورونجه متنبه اولور وتوحيد الٓهى‌يه رجوع ايدرلر مطالعه‌سنده
بولوندى .] چونكه ؛ بويوك پوت اعتقادلرنجه اك بويوك معبودلرى اولديغى جهتله جواب
ويره‌جكنى ظن ايدرلردى . ياخود (اليه) ضميرى ابراهيم عليه السلامه راجعدر . چونكه ؛
حضرت ابراهيم پوتلره عداوتله شهرت آلمشدى . بناءً عليه ؛ پوتلر قيريلنجه كنديسنه رجوع
ايده‌جكلرينى مأمول ايدردى .

فخر رازينك وخازنك بيانلرى وجهله حضرت ابراهيمك قومى دلائل قطعيه‌يه قناعت
ايتمه‌نجه فعلاً آنلرى الزام ايتمك ايستر وكيزليجه آنلر پوتخانه‌يى بوش براقدقلرى زمانده

برحيله ايله پوتلرى قيره‌جغنى شدتله قصد ايدر وبايرام كونى آنلر بايرام يرينه كيدوب
پوتخانه تنها قالنجه پوتخانه‌يه كيرر ومقصدينى اجرا ايدر .

اشبو وقعه شويله جريان ايتمشدر : بايرام كونى حضرت ابراهيمك پدرى « بزم
بايرام يرينه كيتسه‌ك بكه‌نيرسك ، برابر كيده‌لم » ديمش ايسه‌ده ابراهيم عليه السلام پوتخانه‌يى
آلت اوست ايتمك ايچون فرصته منتظر اولوب بايرام كوننده دها زياده برفرصت اولماديغندن
بو فرصتى فوت ايتمه‌مك اوزره پدرينه قلباً خسته اولديغنى بيان ايده‌رك كيتمدى و اهالى
عادتلرى وجهله پوتخانه وقصبه‌يى ترك ايده‌رك بايرام محلنه كيتديلر. فقط عادتلرى هركس
بايرام يرينه كيتمزدن اول پوتلرك اوكلرينه نفيس طعاملر قورلر وبايرام محلندن طوغرى
پوتخانه‌يه كلير ، پوتلره سجده ايدر وكمال تعظيمله او طعاملرى ييرلردى . ايشته آنلر
بايرام محلنه كيدنجه حضرت ابراهيم ألنده بالطه ايله پوتخانه‌يه كيرر ، بويوك پوتدن ماعداسنى
قيرار وپوتخانه‌يى دميرجى دكاننه دوندورور و بالطه‌يى ده بويوك پوتك بوينه طاقار براقير
كيدر . بوتلر كندى نفسلرينى محافظه‌يه مقتدر اولامانجه عبادت ايدنلره بر منفعت
تأمين ايتمكدن عاجز اولدقلرينى اهالى‌يه بيلديرمكله ايقاظ ايتمك ايستر . هپسندن زياده
تعظيم ايتدكلرى بويوك پوتى قيرمامقدن مقصدى ؛ اهالى‌يى الزام ايتمكدى . چونكه
« بونلرى كيم قيردى ؟ » ديدكلرى زمان « بالطه كيمك بوينده ايسه او قيرمشدر »
دينجه آنلر « بويوك پوت بونلرى قيره‌ماز » ديدكلرى زمان « بونلرى قيرمقدن عاجز
اولان برشيئه نه ايچون عبادت ايدرسكز ؟ » ديمكله الزام قولاى اولسون نيت خالصه‌سنه بناءً
بويوك پوتى ترك ايتدى . بايرام يرندن عودتلرنده ابراهيم عليه السلامك تصورى اوزرينه
مباحثه جريان ايتمشدر .

*
* *

واجب تعالى ابراهيم عليه السلامك پوتلرى قيرديغنى بياندن و پوت پرستلرك بايرام
محلندن كلدكدن صكره جريان ايدن وقوعاتى وهرطرفدن سويله‌نن سوزلرى بيان ايتمك
اوزره ﴿ قَالُوا مَنْ فَعَلَ هٰذَا بِاٰلِهَتِنَا اِنَّهُ لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴾ بيوريور .

[آنلر ديديلر كه « بزم معبودلريمزه بو حقارتى كيم ياپدى ؟ هركيم ياپمش ايسه
او كيمسه ظالملردندر » .]

﴿ قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ اِبْرَاهِيمُ ﴾

[«بزم معبودلریمزه بونی کیم ایشله‌دی ؟» سؤالنه جوابده اولدن بری حضرت ابراهیمك پوتلره عداوتی اولدیغنی ایشیدنلر دیدیلر که « بز بر دلیقانلی ایشیتدك ، پوتلری ذم ایدر وعلیهنه بولونور. اسمنه ابراهیم دینور . هرحالده معبودلریمزه بوحقارتی او یاپسه کرکدر» دیمکله ابراهیم علیه السلام طرفندن اولمسنه اشارت ایتدیلر .]

یعنی ؛ مشرکلر بایرام یرندن کلوب عادتلری وجهله عبادتلرینی وتعظیملرینی یرینه کتیروب یمکلرینی ییوب ذوق وصفا ایتمك اوزره عودت ایدوب پوتخانه‌یه کلوب پوتلری پریشان کورونجه کمال حیرت وتعجبله « بو فعل غریبی وامر عجیبی کیم یاپدی وبوکا کیم جرأت ایتدی ؟ هر کیم جرأت ایتدی ایسه ظلمه کروهندندر » دیدیلر وآنلرجه دهشت انکیز وپك بویوك بر وقوعات قارشوسنده قالدیلر وآره‌لرنده فریاد وفغان ایده‌رك فاعلنی آرامغه باشلانجه اولدن دویغوسی اولانلردن بعضیلری ابراهیم علیه السلامك اولدن بری پوتلره عداوت ایدوب پوتلری ذم ایتدیکنی سویلدیلر .

اوزمانده دنیانك بویوك حکمدارلرندن نمرود ایله ارکان حکومتی واشراف مملکت اجتماع ایدوب بوخصوصه دائر مشاوره ایتدیلر وابراهیم علیه السلامی کتیرمك واستنطاق ایتمك اوزره قرار ویردیلر .

*
* *

واجب تعالی ویردکلری قرارك خلاصه‌سنی حکایه ایتمك اوزره ﴿ قَالُوا فَأْتُوا بِهِ عَلٰٓى اَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ ﴾ بیوریور .

[نمرود واعیانی « ناسك کوزی اوکنده ابراهیمی کتیرك ، مأمول که ابراهیمك بوایشی ایشله‌دیکنه شهادت ایدرلر» دیدیلر.] وبونك اوزرینه ابراهیم علیه السلامی کتیردیلر.

﴿ قَالُوا ءَاَنْتَ فَعَلْتَ هٰذَا بِاٰلِهَتِنَا يَا اِبْرَاهِيمُ ﴾

[ابراهیم علیه السلامه صوردیلر « بزم معبودلریمزه شوحقارتی سنمی ایشله‌دك ؟

یا ابراهیم ! هرحالده بوفنالغی سن یاپدك . چونکه ؛ سنك پوتلریمزی ذم ایدوب عداوت ایتدیکك سویلنمکده‌در » دیدیلر وبوصورتله ابراهیم علیه السلامی استجوابه باشلادیلر.]

یعنی ؛ پوتلری قیرلمش کورونجه فاعلنی تحری ایدوب حضرت ابراهیم اولدیغی ظن اوزرینه ابراهیم علیه السلامی کتیرمکه قرار ویردیلر ودیدیلر که « کتیرك ابراهیمی ، هرکسك کوزلری اوکنده. مأمول که ناسك کوزلری کورور ابراهیمی بیلیرلر وبوفعلی ایشله‌دیکنه شهادت ایدرلر . بناءً علیه ؛ هرکسك کوره‌بیله‌جکی بر درجه‌ده ملأ ناسده کلسون که ناس کورسونلر وانتقام آلمق ایجاب ایدرسه هرکس معبودینك انتقامنی آلمق اوزره حاضر بولونسونلر » دیدیلر. حضرت ابراهیم اولدیغی تحقق ایدرسه هرشخص کندی معبودینك انتقامنی آلمقده نصیبنی استیفا ایتسون که بویله بر فعله جسارت ایدن کیمسه‌دن انتقام آلمق خصوصنده هیچ کیمسه‌یی نصیبندن محروم ایتمه‌مکه قرار ویردیلر وبو رأی اوزره اتفاق ایتدیلر. بناءً علیه ؛ ارکان حکومت واشراف واعیان مملکت وعوام وخواص حاضر اولارق ویریلن قرار اوزرینه حضرت ابراهیمی کتیردیلر ودیدیلر که « بزم معبودلریمزه بوحقارتی سنمی ایشله‌دك ؟ ای ابراهیم ! زیرا معبودلریمزه عداوت ایدن سنسك » دیمکله استنطاق ایتدیلر .

(لعلهم یشهدون) لفظنده شهادت؛ **حاضر اولمق** معناسنه اولدیغنده **معنای نظم** : [ابراهیمی هرکسك کوزی اوکنده کتیرك که هرکس حاضر اولسون] دیمکدر . اکر **شهادت ایتمك** معناسنه اولورسه **معنای نظم** : [ابراهیمی هرکسك کوزلری اوکنده کتیرك که بیلنلر آنك ایشله‌دیکنه شهادت ایتسونلر] دیمکدر . چونکه ؛ ابراهیم علیه السلامك قیردیغی ظن اولونمقده ایسه‌ده یقیناً قیردیغنی سویله‌ین اولمادیغندن شهادته احتیاج اولدیغی جهتله « ملأ ناسده کلسون، کورسونلر بلکه بیلن وشهادت ایدن اولور، بزده حکممزی او شهادت اوزرینه بنا ایدرز » دیمك ایسته‌دیلر. یاخود ناسك حاضر اولملری ایله مراد؛ **حضرت ابراهیمه ویریله‌جك جزا وترتیب اولوناجق عقوبتده هرکسی بولونسونلر وکورسونلر وبویله بر فعله جسارت ایدنلرك جزاسی آغیر اولدیغنی بیلسونلر وعالمه عبرت اولسونلر وبناءً علیه ؛ بر داها بویله بر جنایته جسارت ایدن بولونمسون** دیمك ایسته‌دیلر .

*
* *

واجب تعالی كافرلرك سؤاللرینه ابراهیم علیه السلامك ویردیكی جوابی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هٰذَا فَسْئَلُوهُمْ اِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ ﴾ بیوریيور .

[آنلرك سؤالنه جوابده ابراهیم علیه السلام بن اللهك قولی‌یم وسزك كبی عاجز بر بشرم . سزك اعتقادكزه نظراً الك بويوك معبودلريكزه نصل حقارت ايدرم ، بلكه بوحقارتی سزك معبودلريكزك بويوكی وشوبالطه اوموزنده دوران پوت ايشله‌مشدر . زيرا ؛ ديكرلرينك معبود اولمقده كنديسنه اشتراكلرينه راضی اولماديغندن غضب ايتدی . بناءً عليه ؛ هر برينی پارچه پارچه ايدن اودر . سز بو سوزيمه قناعت ايتمزسه‌كز اكر پوتلر سويلرلرسه صورك . آنلردن كيمك تخريب ايتديكنی سويلسونلر . زيرا ؛ آنلری معبود اتخاذ ايدييورسكز . معبودك شانی سويلمكدر » ديمكله قومنی ايقاظه دعوت ايتدی .]

﴿ فَرَجَعُوا اِلٰى اَنْفُسِهِمْ فَقَالُوا اِنَّكُمْ اَنْتُمُ الظَّالِمُونَ ﴾

[ابراهیم علیه السلامك شوجوابنی ايشيدنجه آنلردن هر برشخص كندی وجدانلرينه مراجعتله دوشونديلر وديديلر كه « سز عبادتی موضع لايقنك غيری‌يه یاپمقله آنجق ظالمسكز . زيرا ؛ ابراهیمك ديديكی طوغرودر . معبود اولان مقتدر اولمق لازمدر » ديمكله مذهبلرينك باطل اولديغنی اعتراف ايتديلر وبو سوزی بربرلرينه سويلمكدن چكينمديلر . چونكه ؛ كندی عقللرينه رجوع ايدوب هردورلو حسيات فاسده‌دن تجرد ايده‌رك دوشونونجه كندی اللريله یاپدقلری برطاقم عاجز جمادات پارچه‌سنه عبادتك طوغرو اولماديغنی بيلديلر واقراره مجبور اولديلر .

﴿ ثُمَّ نُكِسُوا عَلٰى رُؤُسِهِمْ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا هٰؤُلَاءِ يَنْطِقُونَ ﴾

[بوندنصكره غيرت جاهليه‌لری تحرك ايتدی باشلری اوزرينه اسكی حاللرينه دونديلر وحقی قبولی وابراهیم علیه السلامه تابع اولمغی نفسلرينه آغير كورديلر وعار وعيب عد ايتديلر وحقی اقراردنصكره اسكی حاللرينه رد اولونديلر و ديديلر كه « يا ابراهیم ! سن بيليرسك كه شو پوتلر جمادات قبيلندن سويله‌مزلر . زيرا آنلرده قوهٔ نطقيه يوق كه سويلاسونلر .

بناءً عليه ؛ آنلره سؤال ؛ عبث ايله اشتغال ايتمكدر . شو حالده بزه آنلردن سؤال ايتمه‌مزی نصل تكليف ايدرسك » ديمكله اسكی عنادلرنده اصرار ايده‌جكلرينی اظهار ايتديلر]

فخر رازينك بيانی وجهله حضرت ابراهیمك بو سوزی يعنی « پوتلرك بويوكی كوچوكلرينی قيردی » ديمسی يالان دكلدر . زيرا ؛ ابراهیم علیه السلام بويوكلرينك قيرمسنی سوز سويلملرينه تعليق ايتمشدر . يعنی « اكر سوز سويلمكه اقتدارلری وارسه بويوكلری ايشله‌مشدر » ديمك « سوز سويلمكه اقتدارلری اولماديغی جهتله بويوكلرينك ايشله‌مديكنی » بيانله كندی ايشله‌ديكنی ضمناً اقرار ايتمشدر . ياخود حضرت ابراهیمك بويوك پوته چوق تعظيم ايتدكلرندن غضبی زياده اولديغی جهتله ديكرلرينی قيرمسنه سبب اولديغندن « بويوك پوت قيردی » ديمك سببنه اسناد قبيلندندر . چونكه ؛ بر فعل فاعلنه اسناد اولونديغی كبی سببنه اسناد اولونمق دخی عادتدر . شو حالده « بويوك پوت قيرمشدر » ديمك « آنلرك قيرلمسنه بويوك پوت سبب اولدی » ديمكدر . بو سوز كافرلری الزام ايچون تعريض اولديغندن يالان دكلدر . ياخود ظالمك ظلمندن قورتولمق مصلحتنه بناءً جناب حق او سوزی سويلمكه اذن ويرمشدر .

(نكسوا) نكس ؛ **برشيئك دونمسيدر .** بونلر اولجه عقللری ايله محاكمه ايدوب مذهبلرينك بطلاننی اقرار ايتدكدنصكره حقه قارشی مجادله‌يه عودتلری برشيئك آلتنی اوستنه چويرمك واوكی آرقه‌سنه دونمك كبی اولديغندن (نكسوا) دنيلمشدر . چونكه ؛ اقرارلرندن اسكی اعتقادلرينه رجعت ايتمشلردر .

*
* *

واجب تعالی ابراهیم علیه السلامك كافرلره پوتلرينك عاجز اولديغنی اقرار ايتديردكدن صكره آنلری توبيخ ايتديكنی بيان ايتمك اوزره ﴿ قَالَ اَفَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْئًا وَلَا يَضُرُّكُمْ ﴾ بیوریيور .

[ابراهیم علیه السلام آنلره سز شركی ارتكاب ايدرده اللهك غيری سزه منفعت ومضرت ويرمه‌ين شيلره عبادت می ايدرسكز ؟ » ديدی .]

﴿ أُفٍّ لَكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ ﴾

[سزه واللهك دوننده عبادت ايتديككز معبودلره تأسف وهلاك واردر »]

﴿ اَفَلاَ تَعْقِلُونَ ﴾

[سز نصل اوليوركه عاجزلره عبادت ايدر وقادر اولان الله تعالى‌يه عبادتى ترك ايدرده عقلكزله دوشونمزميسكز ؟]

يعنى ؛ ابراهيم عليه‌السلام كافرلره توبيخ وتكدير صورتيله ديدى كه « اى كافرلر! سزمعبودلريكزك عاجز اولديغى وسوز سويلمكه وكنديلرينى محافظه‌يه اقتدارلرى اولماديغى ادراك ايتمزميسكزكه اللهك دوننده سزه منفعت ومضرته مقتدراولمايان برطاقم جماداته عبادت‌ايدرسكز وعبادت ايتديككز شيلرك عجزينى اعتراف ايتديكز وعبادتكزه قارشى منفعت وعبادتى تركمكزه قارشى مضرت ايتمكه قادر اولمادقلرينى بيلديككز حالده نصل عبادت ايديبوسكز ؟ » ديمكله تكدير ايتدكدنصكره سوزينه شونى‌ده علاوه‌ايتدى وديدى كه « سزه واللهك باشقه‌سى اولارق عبادت ايتديككز بالجمله معبودلريكزه هلاك واردر. زيرا ؛ هرشيئه قادر اولان الله‌ه عبادتى تركله عاجزلره عبادتكز سزك هلاككزى موجبدروبوكبى جنايتلرى ارتكاب ايدرده‌ايشله‌ديككز شيلرك چيركينلكنى دوشونمزميسكز؟»

بيضاوى ومداركده بيان اولونديغى وجهله أُفٍّ لفظى ؛ انسانك سومديكى برشيئى كورديكنده سومديكنى اظهار واعلان ايچون دوداقلرندن چيقاريلان صدادركه أُووف دينور.

ايشته ابراهيم عليه‌السلام مشركلرك الزام اولونوب كنديلرينك ظالم اولدقلرينى اقرار-دنصكره تكرار مجادله ومناقشه‌يه باشلايوب شرك اوزره اصرار ايتدكلرينى كورونجه حاللرينى تقبيح مقامنده آنلرى انصافه دعوت ايچون (اف لكم ولمعبودكم) ديمشدر. يعنى « سزه ومعبودكزه أووف وتأسف » ديمكدر. (اف) هركلمه دعا معناسنى دخى متضمندر. يعنى « بوحال اوزره دوام ايدرسه‌كز هلاك سزه ومعبودلريكزه مخصوصدر. شوحالده وازكچك بوندن » ديمكدر.

مشركلرك باطل مذهبلرينك شناعتنى اظهار وچيركين اولديغى بيانده مبالغه وشدت ايچون (من دون الله) ايكى كره‌ذكراولونمشدر. شوسوزلرنده برطاقم رموزات واشاراتك

محتوى اولديغى معنالردن غيرى حضرت ابراهيم مشركلرى درت جهتدن توبيخ ايتمشدر :

برنجيسى ؛ اللهك غيرى منفعت ومضرته مقتدر اولمايان شيلره عبادتلرينى تقبيح ايتمه وبوحاللرينى انكار ايچون استفهامله « سز اللهك غيرى‌يه‌مى عبادت ايدرسكز؟ » ديمشدر.
ايكنجيسى؛ معبودلرينك منفعت ومضرته مقتدر اولماديغنى بياننى تكرار ايتمشدر. اوچنجيسى؛ آنلره ومعبودلرينه (أُووف) ديمكله تقبيح ايتمشدر. دردنجيسى ؛ عقللرينى حسن استعمال ايتمدكلرينى انظاره تكدير ايتمشدر.

*
* *

واجب تعالى ابراهيم عليه‌السلامدن پوتلرينى وكنديلرينى تقبيح ايتديكنى ايشيدنجه غيرت جاهليه‌لرى غليان ايده‌رك حضرت ابراهيم حقنده ترتيب ايتدكلرى جزانى بيان ايتمك اوزره ﴿ قَالُوا حَرِّقُوهُ وَانْصُرُوا اٰلِهَتَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ ﴾ بيوريور.

[نمرود وعونه‌سى « ياقك ابراهيمى ياردیم ايدك معبودلركزه ، اكر نصرت ايتمك ايسترسه‌كز » ديديلر.]

﴿ قُلْنَا يَا نَارُ كُونِى بَرْدًا وَسَلاَمًا عَلٰى اِبْرٰهِيمَ ﴾

[بز عظيم‌الشان آنلرك ياقديغى آتشه خطاباً « اى آتش ! ابراهيم عليه‌السلام اوزرينه صوئوق وسلامت اول وابراهيمى ياقما» ديدك.]

﴿ وَاَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْاَخْسَرِينَ ﴾

[وآنلر ابراهيم عليه‌السلامه حيله مراد ايتديلر وبو اراده‌لرى اوزرينه بز آنلرى زياده ضرر ايديجيلر قيلدق.] زيرا ؛ امكلرى بوشه كيتدى وانتقاملرى ايله اهلاك ايتمك ايسته‌دكلرى ذات شريف سلامته چيقدى، تصورلرندن وامكلرندن برفائده حاصل اولمادى.

يعنى ؛ ابراهيم عليه‌السلام قومنك مذهبلرينك باطل وپوتلره عبادتك حماقت اثرى بويوك بر جنايت اولديغى بيان ايدوب نمرود واركان حكومت دلائل ايله مقابله‌دن عاجز

اولونجه ابراهیم علیه‌السلامی اهلاك ایدوب وجودینی امحا ایتمکی دوشوندیلر وبرچوق مدا کره‌دنصکره عذابك شدتلی جهتنی التزام ایده‌رك یاقلمسنه قرار ویردیلر و « یاقك ابراهیمی ، اکر معبودلریکزه یاردیم ایتمك ایسترسه‌کز یاردیم ایدك معبودلریکزه وآنلره اهانت‌وحقارت ایدن ابراهیمدن انتقاملرینی آلك » دیدیلر وآتشی یاقدیلر وابراهیم علیه‌السلامی آتشه قویدیلر . بز آتشه « ای آتش ! طبیعتنده اولان یاقمی ترك ایت وابراهیم اوزرینه صوئوق وسلامت اول » دیمکله امر ایتدك . یاقماسنی وضرر ایتمه‌مسنی امرمزاوزرینه آتشك یاقمادیغنی کورونجه حضرت ابراهیمدن انتقام آلمق ایچون حیله یاپمق ایسته‌دیلر . بناءً علیه؛ آنلرك حیله دوشونملری اوزرینه‌بز آنلری پك زیاده ضرر ایدنلردن قیلدق . چونکه؛ بوتون سعیلری ثمره‌سز قالدی وامکلری بوشه کیتدی وکندی مضرتلرینه نتیجه‌لندی . زیرا؛ آتشك حضرت ابراهیمی یاقماسی آنك حق اولدیغنه‌وبوتلرك باطل اوزرنده بولوندقلرینه دلالت ایتدیکندن ابراهیم علیه‌السلامك درجه‌سی یوکسلدی‌ونمرود واعوانك خلق نظرنده حیثیتلری زائل اولدی . بناءً علیه ؛ دنیاده عالمه قارشی رذیل ورسوای اولدقلری کبی آخرتده‌ده عذابك شدتلیسنه مستحق اولدیلر .

فخررازی ، قاضی وخازنك بیانلرینه نظراً وقعه شویله جریان ایتمشدر : آیتده بیان اولوندیغی وجهله ابراهیم علیه‌السلامك عندالله مقبول اولان فعلنی آنلر جنایت عد ایده‌رك عذابك شدتلیسی اولان آتشله یاقمغه قرار ویردیلر وابراهیم علیه‌السلامی حبس ایتدیلر . عراقده (کوثی) اسمنده برقریه جوارنده اطرافی جسیم دیوارلرله محاط آغیل شکلنده برمحل یاپدیلر وحیواناتله اودون چکمکه باشلادیلر وکمال آرزولری ایله بوتون اهالی اودون چکرحتی خسته اولانلر شفا بولورسه بر مقدار اودون آلاجغنی نذر ایدر ووفات ایدنلر اودون آلنمسنی وصیت ایلر واختیار قادینلر اکیردیکی ایپلك اجرتنی‌نفقه‌سندن آرتیریر اودون آلیردی . بوحال برمدت موقته دوام ایتدی ویاپدقلری محل زیاده‌سیله برابر اودونله طولدی . یدی کون آتش یاقدیلر سکزنجی کونی حضرت ابراهیمی منجنیق واسطه‌سیله آتشك اورته‌سنه آتدیلر . ابراهیم علیه‌السلام (حسبنا الله ونعم الوکيل) وردینه دوام ایدر . جناب‌حقك (یا نار کونی برداً وسلاماً) خطابی وارد اولمغله آتشك ایچی ابراهیم علیه‌السلام ایچون یشیلك ایله دولو بر باغچه اولدیغی ونمرودك یوکسك بر محلدن بونی مشاهده ایتدیکی مرویدر .

فخررازینك بیانی وجهله ابراهیم علیه‌السلام اوزرینه آتشك نصل صوئوق اولدیغنده اوچ **احتمال واردر :**

برنجی احتمال ؛ **آتشك حرارتنی ویاقمه حالنی جناب حقك ازاله ایدوب یالکز ضیاسی قالمه صورتیله حاصل اولمشدر** وآیتك لفظنه موافق اولان‌ده بودر . زیرا ؛ جناب حق آتشه صوئوق اولمسیله امرایتمشدر . شوحالده حضرت ابراهیمك آتشدن سلامتله چیقمسی جناب حقك آتشك تأثیرینی ازاله ایتمسیله اولمشدر ، بوایسه بعید دکلدر . زیرا ؛ آتشده یاقمق خاصه‌سنی خلق ایدن خالق یاقمامق خاصه‌سنی دخی خلق ایتمکه قادردر . بوحال ابراهیم علیه‌السلامك معجزه‌سیدر وفوق الطبیعه خارق العاده‌در . بناءً علیه ؛ قدرة اللهه نسبتله استبعاد اولونور برشی دکلدر .

ایکنجی احتمال ؛ **واجب تعالینك حضرت ابراهیمك جسمنده آتشك یاقمسنه مانع اولاجق بر کیفیت خلق ایتمسیله حاصل اولمشدر** . بناءً علیه ؛ سمندر دینیلن حیوانك آتش ایچنده بولونوب ضرر کورمدیکی کبی ابراهیم علیه‌السلامده آتش ایچنده بولوندی ولکن آتشدن ضرر کورمدی .

اوچنجی احتمال ؛ **واجب تعالینك حضرت ابراهیمله آتش آره‌سنده بر حائل خلق ایتمسیله حاصل اولمشدر** . والحاصل نمرودك ابراهیم علیه‌السلامی آتشه قویدیغی وآتشك ابراهیم علیه‌السلامه ضرر ایتمدیکی قطعیدر . چونکه ؛ صراحت قرآنله بیان اولونمشدر . اما آتشك ضرر ایتمه‌مسنك کیفیتی نه‌دن عبارتدر ؟ بو جهتی ظنیدر واساساً کیفیتنه تعلق ایدر برحکمده یوقدر . آتش صرف صوئوق اولسه ابراهیم علیه‌السلام یاشایامیه‌جغندن جناب حق آتشه صوئوق اولمسیله امر ایتدکدنصکره سلامتله دخی امر ایتمشدرکه معتدل برحال اوزره کمال راحت وسلامتله ابراهیم علیه‌السلامك اکلشدیکی محققدر . اومقامده حضرت ابراهیمك یدی کون اقامت ایتدیکی و« دنیاده الك زیاده تلذذ ایتدیکم اویدی کوندر » بیوردیغی مرویدر . اوکونده دنیا یوزنده بالعموم آتشلرك سونوب انتفاع اولونمادیغی دخی مرویدر .

ایشته‌حقك باطل اوزرینه دائما غلبه ایتدیکنی وحقه دلالت وارشاد ایچون چالیشانلری جناب حقك حمایه ایلدیکنی وباطل اولان شیلرك حقه قارشی مضمحل اولدیغنی وباطلی

ارتکاب ایدنلرك عالمه قارشی رزیل ورسوای اولدقلرینی وخارق العاده‌لری انبیا یدنده خلق ایتمکله دشمنلرینه غلبه ایتدیردیکنی ومراد ایدنجه صیجاق آتشی صوئوغه تبدیل ایله سلامت قیلمغه قادر اولدیغنی وفساد اوزره بنا اولونان شیئك نتیجه‌سی فاسد اولدیغنی بیان وقوللرینی ارشاد وطریق صوابه واعتقاد حقه سوق ایتمك ایچون جناب حق بوکبی تاریخه عائد اولان غریب وقعه‌لری قرآنده بیان ایتمشدرکه امت محمدیه هربرندن عبرت آلسون وبصیرت اوزره بولونسون وفوائدندن حصه‌یاب اولسون.

*
* *

واجب تعالی ابراهیم علیه السلامك آتشه قوندیغنی بیاندنصکره آتشدن خلاص ایدوب نجات ویردیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَنَجَّيْنَاهُ وَلُوطاً اِلَى الْاَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ ﴾ بیوریيور.

[بز ابراهیمه وابراهیمك برادر زاده‌سی لوطه دشمنلرینك شرندن نجات ویردك وآنلری بر ارضه کوندردك که او ارضده عالملر ایچون خیر کثیر وبرکت عامه خلق ایتدك.]

یعنی ؛ بز عظیم الشان لطفمزله ابراهیم علیه السلامه وآنك برادر زاده‌سی لوط علیه السلامه نمرودك وقومنك شرلرندن نجات ویردك وآنلری عنایتمزله بالجمله عالمره مبارك قیلدیغمز بر ارضه کوندردك ودرجه‌لرینی عالی قیلدق.

فخررازی ، خازن وقاضینك بیانلری وجهله بو آیتده مبارك اولان ارض ایله مراد ؛ ارض شامدر. چونکه؛ ارض شامده نهرلر ومیوه‌لر وسائر نعم الٰهیه بول اولدیغندن دنیاجه خیر کثیر وبرکت وسائر منفعتلر چوق اولدیغی کبی ارض شام واطرافی انبیاء عظام واولیاء کرامك مقری ووحی الٰهینك محل نزولی وکمالات انسانیه‌نك مبادیسی اولان شریعتلرك اکثریتله انتشار ایتدیکی محللر اولدیغی جهتله دین خصوصنده دخی ارض شام ارض برکت وخیردر. والحاصل دنیانك هریرنده موجود نعمتلر اکثریتله شام اراضیسنده موجوددر. بناءً علیه ؛ شام وفلسطین اراضیسی دنیا یوزینك اك زیاده فیضلی وبرکتلی محلی اولوب نظر الٰهینك معطوف علیهی اولدیغی جهتله واجب تعالی بو آیتده ارض برکت اولدیغی صراحةً بیان بیورمشدر.

(عبدالله بن عمرو بن العاص) رضی الله تعالی عنه حضرتلرینك روایتنه نظراً رسول اللهك « برهجرتدنصکره ایکنجی برهجرت البته اولور. اوکونده اهل ارضك خیرلیلری ابراهیم علیه السلامك هجرت ایتدیکی محله هجرته ملازمت ایدرلر » بیوردیغی خازنك جمله بیاناتندندر.

ابراهیم علیه السلامك وقعه‌سی بابل حدودی داخلنده اولمشدر. وقعه‌دنصکره عموجه‌سنك کریمه‌سی (ساره) رضی الله عنها ایمان ایتمش و برادر زاده‌سی حضرت لوط اوچی برابر دینلرینك سلامتی واخلاص اوزره عبادتلرینی ادا ایتمك مقصدیله عراقدن شام جهتنه هجرتله حضرت ابراهیم (حران) دینیلن محله کله‌رك بر مدت صکره مصره ومصردن ارض فلسطینده (سبع) دینیلن محلده و حضرت لوط دخی (سدوم) دینیلن محلده اقامت ایتدیلر و (سبع) ایله (سدوم) آره‌سی بر قوناق مسافه‌در . ابراهیم علیه السلامك هجرتندنصکره واجب تعالی بابل اهالیسنك اکثریسنی سیوری سینکله هلاك ایدوب بر قسمنك ده راحتلری منسلب اولمقله اطراف عالمه طاغیلدقلری مرویدر . چونکه ؛ ابراهیم علیه السلامك دعوتنه اجابت ایتمه‌مکله برابر انواع اذایی روا کوروب عاقبت هجرته مجبور ایتدکلرینه جزا اولارق الله تعالی آنلرك بر قسمنی مخلوقات ایچنده اك عاجز عد اولونان سیوری سینکله اهلاك ودیکر برقسمنك راحتلرینی سلب ایله ترك دیار ایتمکه مجبور قیلمقله مجازات ایتمش ودنیاده خلیلنك انتقامنی آلمشدر .

*
* *

واجب تعالی ابراهیم علیه السلامه نمرودك شرندن قورتاردقدنصکره ویردیکی نعمتلری بیان ایتمك اوزره ﴿ وَوَهَبْنَا لَهُ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ ﴾ بیوریيور .

[ابراهیم علیه السلامه بز اوغلو اسحق علیه السلامی هبه وآنك اوغلو یعقوب علیه السلامی زائد اولارق هبه واحسان ایتدك وآنلرك جمله‌سنی صلحادن قیلدق .]

﴿ وَجَعَلْنَاهُمْ اَئِمَّةً يَهْدُونَ بِاَمْرِنَا ﴾

[وبز آنلری ناسه امام ومقتدا به قیلدق که آنلر بزم امرمزله ناسی طوغرو یوله هدایتده قیلارلر.]

﴿ وَاَوْحَيْنَا اِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَاِقَامَ الصَّلٰوةِ وَاِيتَاءَ الزَّكٰوةِ ﴾

[وبز آنلره انواع خيراتی ايشله‌مه‌لرينی ونمازی اقامه ايدوب زكاتی ويرملرينی وحی ايتدك .]

﴿ وَكَانُوا لَنَا عَابِدِينَ ﴾

[حالبوكه آنلر بزه عبادت ايدر اولديلر .]

يعنی ؛ بز ابراهيم عليه‌السلامك دعاسی مستجاب قيلارق اوغلو اسحق عليه‌السلامی اكا هبه ايتدك كه غربتك كربتنی ازاله ايلسون وبزم طرفمزدن فضل واحسان اولارق يعقوب عليه‌السلامی دخی ويردك وآنلرك هربرينی نبوته ورسالته صالح قيلدق. بناءً عليه؛ بزم طرفمزدن قوللريمزی ارشاد ايچون احكام شريعتی ناسه تبليغه مأمور رسول اولديلر وآنلرك اسرار توحيده قابليت واستعدادلری ايجابی بز آنلری ناسه مقتدا به امامل قيلدق كه آنلر بزم امرمزله ناسی طوغرو يوله سوق ايدر و دين حقه دعوت ايدر و طريق مستقيمی كوستريرلر . زيرا ؛ ناسك آنلره اقتدالری بزم امرمزه مستند اولديغندن آنلره اقتدا ؛ بزم امرمزه اقتدادر. آنلری مقتدا به قيلدقدنصكره بز آنلره انواع خيراتی ايشله‌مه‌لرينی وعموم عبادتلرينی شرعه توفيق ايده‌رك يرينه كتيرملرينی وبالخاصه جميع اعضانك جانب حقه توجهندن عبارت واركان جوارحك برلكده عبادتنی متضمن اولان نمازی اقامه‌يی وماسوادن قطع علاقه‌يی متضمن اولان زكاتی ويرملرينی وحی ايتدك كه وجودلرينك شكرينی نمازله وماللرينك شكرينی زكاتله ادا ايتسونلر. حالبوكه كرك ابراهيم وكرك مخدوملری بزه عبادت ايدرلر. بناءً عليه؛ بزم غيريمزی عبادته مستحق كورمزلر وبوتون ظاهر وباطنلری ايله بزم رضامزی آرار واخلاص اوزره عمل ايدر اولديلر

نافله ؛ **عطيهٔ مخصوصه‌در** . زيرا؛ ابراهيم عليه‌السلام براوغلان ايچون ربسنه دعا ايتمشدی. جناب حق دعاسنی قبول ايتمكله اسحق عليه‌السلامی ويرمشدی . **دعا ايتمكسزين يعقوب عليه‌السلامی ويرديكندن** نافله دينمشدر كه «ايسته‌ديكندن زياده» ديمكدر. ياخود نافله ؛ **اوغلونك اوغلو** يعنی **حفيد** ديمكدر .

واجب تعالی بو آيتده ابراهيم عليه‌السلامه ويرديكی نعمتك **بشنی ذكر ايتمشدر**: برنجيسی ، **اولاددر** . چونكه اولاد ؛ نسلی ابقا و انسانه معين وناصر اولديغی جهتله دنيا نعمتلرينك اك بويوكيدر . ايكنجيسی ؛ **كندينك واولادينك صلحادن اولملريدر** . زيرا ؛ انسانك كنديسيله برابر اولادينك صلحادن اولملری علامت سعادت اولديغی جهتله آنك حقنده اولادينك صلاحی البته بويوك برعنايت الهيه اثريدر. اوچنجيسی؛ **ناسه مقتدا به اولملريدر** . زيرا ؛ انسانلرك كنديلری تكمل ايدوب غيريلرك نواقصنی اكمال ايله طوغرو يوله ارشاد ايتمك انسان ايچون ممكن اولان مرتبه‌لرك اك بويوكيدر. دردنجيسی ، **عبادات ايچنده فعل خيرات واقامهٔ صلوات واعطاء زكات كبی اك بويوكلرينك كنديلرينه وحی اولونمسيدر** . چونكه ؛ بويوك عبادتلرك اجری البته بويوك اولور . بشنجيسی؛ **مرتبهٔ عبوديتده بر دوام اولملريدر** . چونكه؛ انسانك حال حياتنده عبادته موفق اولارق رضاء الهی‌يی آرامسی عبوديتك برنجی وظيفه‌لرندندر .

صلات ايله زكات فعل خيراتده داخل اولدقلری حالده شرف و مزيتلرينه اشارت ايچون فعل خيراتی ذكردن صكره صلاتله زكات آيريجه ذكر اولونمشلردر . چونكه ؛ نماز عبادت بدنيه‌نك افضلی اولديغی كبی زكات‌ده عبادت ماليه‌نك افضلی اولوب خلقه مرحمت ايچون مشروع قيلنمشدر .

خلاصه ؛ دنياجه ابراهيم عليه‌السلامك پك بويوك نعمتلره نائل اولديغی واونعمتلرده بدنه و ماله متعلق بولونديغی و آنلرك شكرينی ادا ايتديكی بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی ابراهيم عليه‌السلامه ويرمش اولديغی نعمتلرينی بياندنصكره لوط عليه‌السلامه ويرديكی نعمتلردن بعضيلرينی بيان ايتمك ﴿ وَلُوطاً اٰتَيْنَاهُ حُكْماً وَعِلْماً وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْقَرْيَةِ الَّتِی كَانَتْ تَعْمَلُ الْخَبَائِثَ ﴾ بيوريور .

[بز لوط علیه‌السلامه ناس بیننده واقع اولان خصوماتی قطع و امور مهمه‌لرینی فصل ایتمك ایچون حکم وسرائر اموری ادراك ایتمك ایچون علم ویردك و بز لوطی بر قریه اهالیسنك شرندن قورتاردق که اوقریه‌نك اهالیسی لواطه وآنك امثالی طبع سلیمك سومدیکی افعال خبیثه‌یی ایشلرلردی .]

﴿ اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَاسِقِينَ ﴾

[زیرا ؛ او قریه اهالیسی انواع فسقی ارتکابله طریق حقدن چیقمشلر و کوتو بر قوم ایدیلر .] چونکه ؛ آنلر آچیقده انواع فحشیاتی ارتکابدن اوتانمازلردی .

﴿ وَاَدْخَلْنَاهُ فِى رَحْمَتِنَا اِنَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴾

[و بز لوط علیه‌السلامی رحمتمزه ادخال ایتدك . زیرا ؛ لوط علیه‌السلام صلحا زمره‌سندن و بزم عندمزده مقبول قوللریمزدندر] .

صلاحك ، انسانی مهلکه‌دن قورتاروب مرحمت الٰهیه‌یی جلبه وسیله اولاجغنه بو آیتده دلالت واردر . بناءً علیه ؛ اهالیسی صلاح اوزره اولان قریه‌نك معمور وآبادان اولوب اهالیسنك راحت ایتدیکی و فسق وفجورله مشغول اولان قریه‌لرك عاقبت خراب اولدیغی عالمده هرزمان کوریلن وقوعات جمله‌سندندر .

خلاصه ؛ واجب تعالی‌نك لوط علیه‌السلامه حکم و علم ویردیکی و خبیث اولان فعللری ارتکاب ایدن قریه اهالیسنك شرندن خلاص ایتدیکی و او قریه اهالیسنك طاعت الٰهیه‌دن چیقمش کوتو بر قوم اولدقلری وحضرت لوطك صلاحی سببیله جناب حقك رحمت دریاسنه ادخال ایتدیکی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی ابراهیم ولوط علیهما السلامك قصه‌لرینه اشارتدنصکره نوح علیه‌السلامك وقعه‌سنه اشارت ایتمك اوزره ﴿ وَنُوحًا اِذْ نَادٰى مِنْ قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَاَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴾ بیوریور .

[حبیبم ! شو وقوعاتلری بیان اولونان رسل کرامدن اول نوح علیه‌السلامك وقعه‌سنی ذکر ایت شول زمانده که اوزمانده نوح کمال اخلاص وجدیت اوزره مناجاتده بولوندی وربسنه ندا ایده‌رك تضرع ونیاز وقومندن شکایت ایدوب خلاصنی مولاسندن استرحام ایتدی . بناءً علیه ؛ بز نوحك دعاسنی مستجاب قیلدق ونوحه وکندینه اتباع ایدن اهلنه واولاد وعیال واتباعنه بویوك غم وکدردن نجات ویردك .]

﴿ وَنَصَرْنَاهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا ﴾

[وبزم آیتلریمزی انکار وتکذیب ایدن قومك شرندن قورتارمق ایچون بز نوح علیه‌السلامه یاردیم ایتدك واوقوم کفر اوزره اصرار ایتدیلر .]

﴿ اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ ﴾

[زیرا ؛ قوم نوح کوتو بر قوم ایدیلر .]

﴿ فَاَغْرَقْنَاهُمْ اَجْمَعِينَ ﴾

[بناءً علیه ؛ بز آنلرك جمیعیسنی غرق ایتدك .]

یعنی ؛ یا اکرم الرسل ! بز ابراهیم واسحق ولوط علیهم‌السلامدن اول حضرت نوحه نجات ویردك شول زمانده‌کی اوزمانده نوح علیه‌السلام قومنك هلاکی ایچون ربسنه ندا ایتدی ویالواردی . بناءً علیه؛ بز آنك دعاسنی قبول ایتدك وقبولمزك نتیجه‌سی اولارق بز نوحه و آنك اهلنه بویوك کدری موجب و انسانلری مهلك طوفاندن نجات ویردك وآنك بزدن یاردیم ایسته‌مسی اوزرینه بزم آیتلریمزی تکذیب ایدن قومك شرندن خلاص ایچون آکا یاردیم ایتدك. زیرا؛ قوم نوح آیتلریمزی تکذیب ایدر وشره منهمك کوتو بر قوم اولمشلردی . بناءً علیه ؛ آنلرك جمیعیسنی طوفانله غرق ایتدك . چونکه ؛ آنلر آیتلریمزی تکذیبله شره انهماکی کندیلرنده جمع ایتمشلردی. بوایکی شیئی نفسنده جمع ایدن قومی اهلاك ایتمك عادات الٰهیه‌مز جمله‌سندندر. ایشته شو عادته بناءً نوح علیه‌السلامه یاپدقلری ظلمك انتقامنی آنلردن آلدق . زیرا ؛ ظلمی نفسنه عادت ایدوب آنکله الفت ایدن قوم هرزمان هلاکه مستحقدر .

فخررازينك بيانه‌نظراً نوح عليه السلامك نداسى؛ قومندن شكايتنى وكنديسنك واتباعنك خلاصنى وقومنك هلاكنى متضمن دعادن عبارت اولديغنه آيتده دلالت واردر. زيرا؛ واجب تعالى‌نك دعاسنى مستجاب قيلديغنى بياندنصكره نجات ويرديكنى ونصرت ايتديكنى وقومنى غرق ايلديكنى بيان بيورمسى ندانك بونلرك جمله‌سنى متضمن اولديغنه دلالت ايدر. كرب عظيم ايله مراد؛ **قومنك تكذيبندن حاصل اولان غموم وهموم وطوفانده قومنك غرقه اولمسيدر.**

* * *

واجب تعالى نوح عليه السلامك نجاتى وقومنك اهلاكنى بياندنصكره داود وسليمان عليهما السلامك نائل اولدقلرى نعمتلرنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَدَاوُدَ وَسُلَيْمٰنَ اِذْ يَحْكُمَانِ فِى الْحَرْثِ ﴾ بيوريور.

[حبيبم! داود واوغلو سليمان عليهما السلامك وقعه‌لرينى ذكر ايت شول زمانده كه اوزمانده آنلر برقومك اكينى ويا باغى حقنده حكم ايديورلردى.]

﴿ اِذْ نَفَشَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِ ﴾

[آنلرك حكمى شول زمانده ايدى كه اوزمانده برقومك قيونلرى او اكينى وياخود باغى اوتلامش وافساد ايتمشدى.] بناءً عليه؛ قيونله اكين صاحبى نزاع ايده‌رك محاكمه‌يه كلمشلردى.

﴿ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ ﴾

[حالبوكه بز آنلرك حكملرينه شاهد ايدك.]

﴿ فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمٰنَ ﴾

[بز داود عليه السلامك حكمندنصكره مسئله‌يى سليمان عليه السلامه آكلاتدق.]

﴿ وَكُلًّا اٰتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا ﴾

[بز پدرله اوغلوندن هربرينه حكم ومسائل اجتهاده علم ويردك.]

فخررازى، قاضى وخازنك بيانلرينه نظراً وقعه‌نك جريانى شويله‌در: بركيمسه‌نك قيونى كيجه‌لين ديكر بركيمسه‌نك اكينى ويا باغنى باصار خراب ايدر. صباحدن قيون صاحبيله اكين صاحبى منازعه ايدر ومحاكمه اولمق اوزره حضرت داودك حضورينه كليرلر. حضرت داود محاكمه نتيجه‌سنده قيونك، اكين صاحبنك ضررينه مقابل ويرلمسيله حكم ايدر. طرفين حضور داوددن طشره چيقنجه محكمه صالوننده بولونان سليمان عليه السلام حكمى ايشيتير «بن حكمه مأمور اولسه‌م طرفين حقنده دها انفعله حكم ايدردم» ديديكنى داود عليه السلام دويار، حضورينه چاغيرر وانفع اولان حكمدن سؤال ايدر. حضرت سليمان قيونك منفعتى اكين صاحبنه اكين ده قيون صاحبنه تسليم اولونوب قيون صاحبى اكينى صولايوب بكله‌يوب اسكى حالنه كتيرنجه‌يه قدر اكين صاحبى قيونك سودندن ويغوردندن انتفاع ايدوب اكين اسكى حالنه كلنجه قيونى واكينى صاحبلرينه اعاده ايدوب هركسك مالنه صاحب اولمسيله حكمك انفع اولديغنى بيان ايدر. حضرت داودده بو حكمك طرفين حقنده انفع اولديغنى تصديق وامضا واعلامنى اوغلونك حكمى اوزره تنظيم ايتديرر.

بو آيتده بيان اولونان حكم، داود عليه السلام شريعتنده‌در. اما بزم شريعتمزده كيجه‌ده ويا كوندوزده باشى بوش حيوانك ضررينى اوده‌مك لازم كلمز. زيرا (جناية العجماء جبار) حديث شريفى مقتضاسنجه ديلسز حيوانك جنايتى هدر اولديغنى بيانله حنفيه علماسى عندنده باشى بوش حيواناتك ضررينى اوده‌مك حكمنى نسخ ايتمشدر. اما شافعى عندنده حيوانانك كوندوز ياپمش اولديغى ضررى حيوان صاحبنك اوده‌مسى لازم كلمز. زيرا؛ كوندوز حيوانى باشى بوش مرعايه سورمك واكينى وباغى صاحبى بكله‌مك عادت اولديغندن حيوانك ضررينى اوده‌مك يوقدر. اكر كيجه‌ده ضرر ايدرسه كيجه ايله حيوانى محافظه ايتمك واكينى بكله‌مه‌مك عادت اولديغندن ضررينى اوده‌مك لازم كلير.

تفسير خازنده بيان اولونديغى وجهله (حرام بن سعد) حضرتلرينك روايتى شافعينك بيانى تأييد ايتمكده‌در. چونكه؛ انصاردن بركيمسه‌نك باغچه‌سنه بردوه كيروب باغچه‌يى افساد ايتمسى اوزرينه حضور رسالتده جريان ايدن محاكمه‌ده زراعت صاحبلرينك كوندوزله زراعتلرينى محافظه ايتملرى وحيوان صاحبلرينك‌ده كيجه ايله حيوانلرينى محافظه ايتملرى لازم اولمسيله حكم ايتديكنى (حرام) حضرتلرى روايت ايتمشدر. ايشته امام شافعى بو حديثله عمل ايتمش واجتهادينى بوكا بنا ايتمشدر. حنفى؛ اجتهادينى اولكى حديثه بنا ايتمشدر. اما

امام مالك حيواناتك يانندە صاحبی اولمازسە كيجەدە وكوندوزدە ضررينی اودەمك لازم كلمز ويانندە صاحبی بولونورسە اودەمك لازم كلير ديمشدر. شوحالدە مالكی مذهبی حنفی مذهبنە من وجهٍ موافقدر .

بو آيت؛ انبيادن اجتهادك جوازينە دلالت ايدر . چونكە ؛ حضرت داود نصلە حكم ايتمش اولسەايدی اوغلونك حكمی نصك خلافنە اولديغی جهتلە آنی قبول ايتمز وكندی حكمندن‌دە دونمزدی. شوحالدە كندی حكمندن دونمسی اجتهادلە حكم ايتديكنەدلالت ايدر . اوزمان سليمان عليه‌السلام اون بر ياشندە هنوز كنديسنە وحی كلمديكندن جناب حقك حكمی تفهيمی الهام قبيلندن اولسە كركدر . انبيا اجتهاددە خطا ايدرلرسە خطالرينە طرف الٰهيدن بيان وتنبيە اولونورلر وخطالری قرارلاشماز . زيرا ؛ خطا اوزرە قرار خطانك شريعت اولونمسنی ايجاب ايدر، بوايسە جائز دكلدر. بناءً عليه ؛ حضرت داودك خطاسی درحال اوغلو واسطەسيلە بيان وتنبيە اولوندی وحكمندن رجوع ايتدی .

بو آيتدە حرث ايلە مراد ؛ اكين وياخود باغ اولمق محتملدر. سليمان عليه‌السلامك حكمی طرفين حقندە انفعدر . چونكە ؛ اكين صاحبنك ضررينە مقابل قيونك حاصلاتی ويرلديكندن حاصلاتك حاصلاتە مقابل اولوب اساس اعتباريلە هر كسك ملكی كنديسنە اعادە اولونديغی جهتلە ضرر كورن يوقدر . اما داود عليه‌السلامك حكمی قيونك اصلی اكين صاحبنك حاصلاتنە مقابل ويرلديكندن قيونك رقبەسی اكينك فرعنە مقابل قيلنمقلە مساوات اولماديغی كبی قيون صاحبی‌دە بالكليە متضرر اولوب مالی تماماً الندن چيقيوردی . بناءً عليه ؛ حضرت داودك حكمی اصولی، زوائدە مقابل قيلمقدن عبارت اولديغی جهتلە عقلە ملايم دكلدی . اما اوغلونك حكمندە زائدی زائدە مقابل قيلنديغندن عقلە دها موافق اولديغی جهتلە درحال اوغلونك حكمنە رجوع ايتمشدر. بناءً عليه ؛ برمسئلەدە انسان خطاسنی بيليرسە درحال رجوع ايدوب اصابت ايدن جهتی التزام ايتمك لازم اولديغنە بو آيت دلالت ايدر. چونكە ؛ داود عليه‌السلامك اجتهادی اكينك ضررينی قيمتلە تقدير ايتمك و قيونك قيمتنی ضررك قيمتيلە مقايسە ايتمك اولوب ضررك قيمتی قيونك قيمتنە مساوی اولديغی جهتلە قيونك تماماً ضررە مقابل ويرلمسيلە حكم ايتمشدی، لكن بوحكمك خطا اولديغنی آكلاينجە دونمشدر .

(اذنفشت) نفش ؛ مداركدە بيان اولونديغی وجهلە كيجە وقتی چوبانسز قيونك طاغيلوب مرعادە اوتلامسی معناسنەدر . بورادە مرعادە اوتلاركن بركيمسەنك باغنە وياخود اكيننە كيروب آنی افساد ايتمك معناسنەدر. چونكە حرث ؛ معروف اولان اكين معناسنە ايسەدە صالقيملری ميدانە كلمش باغ اولديغی (ابن عباس) حضرتلرندن مرويدر . اصل مسئلە ؛ برقومك قيونی ديكر بركيمسەنك انتفاع ايدەجكی حاصلاتی افساد ايتمسيدروبودە قطعيدر . زيرا آيت ؛ بووجهی ناطقدر . اما حاصلاتك اكين وياخود باغ اولمسی ظنيدر.

خلاصە ؛ برقومك قيونك افساد ايتديكی حاصلات حقندە داود عليه‌السلام حكم ايدوب حكمنك خطا اولديغی بعدە اوغلو سليمان عليه‌السلامە جناب حقك صحيح اولان حكمی الهام ايدوب پدرينك كندی حكمندن رجوع ايدەرك اوغلونك حكمنی قبول ايتديكی وجناب حقك هرايكيسنەدە حكم وعلم ويرديكی بوآيتدن مستفاد اولان فوائد جملەسندندر .

*
* *

واجب‌تعالی داود عليه‌السلامە ويرمش اولديغی نعمتلردن بعضيلرينی بياندنصكرە بعض آخری بيان ايتمك اوزرە ﴿ وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُدَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ وَكُنَّا فَاعِلِينَ ﴾ بيورييور .

[بز داود عليه‌السلام ايلە برابر طاغلری وقوشلری مسخر قيلدق كە طاغلر وقوشلر اتفاق اوزرە اللهی نقائصدن تنزيە ايدرلر . حالبوكە بزبونی وبونك امثالی غريبەلری ايشلر اولدق .] بناءً عليه ؛ بوكبی غريب شيلردن تعجب ايتمەيك .

﴿ وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَكُمْ لِتُحْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ ﴾

[وبز عظيم‌الشان سزك امور حربدە سونكو وقيليج يارەلری كبی شدتلريكزدن نفسكزی محافظە ايتمكز ايچون داود عليه‌السلامە دميردن لباس وزرە صنعتنی تعليم ايتدك.]

﴿ فَهَلْ اَنْتُمْ شَاكِرُونَ ﴾

[سز بزم بو ، بويوك نعمتلريمزه شكر ايدرميسكز ؟]

يعنى ؛ بزحضرت داوده برچوق نعمتلر ويردك وجملهٔ نعمتلريمزدن برى ده بزداوده طاغلرى وقوشـلرى مطيع قيلدق . زيرا ؛ داود عليه السلام تسبيح ايتديكنده طـاغلر وقوشلرده برابر جناب حق نقائصدن تنزيه ايدر وتسبيحله مشغول اولورلر، حتى تسبيحلرينى حضرت داود ايشيتيردى وبز بونك امثالى عجائبى ايشله‌رز . بناءً عليه ؛ انبيا وبعض اوليا كبى خواص اولان قوللريمزه بومثللو خارقه‌لرى احسان ايدرز . شوحالده بوكبى خارقه‌لرى قدرتمزه نسبتله چوق كوروب تعجب ايتمه‌يك. داوده احسان ايتديكمز نعمتلردن بريسى ده بز آكا حرب البسه‌لرينى ودنياده او زمانه قدر امثالى سبق ايتمدك (زره) صنعتنى تعليم ايتدك كه محاربه‌ده قيليچ كبى دمير آلتلرله دشمنكزدن سزه اصابت ايده‌جك شدتلى ياره‌لردن او صنعت سزى محافظه ايتسون . شوحالده بونعمتلريمزه شكر ايدرميسكز ؟

بيضاوينك بيانى وجهله طاغلرك وقوشلرك تسبيحلرى ؛ **لسان حال** ايله وياخود **لسان قال** ايله‌در . چونكه؛ جناب حقك طاغلره وقوشلره حضرت داودك آكلاياجغى بر لسان ويروب اولسانله تسبيح ايتملرى قدرة اللهه نسبتله بعيد دكلدر ولفظ آيته موافق اولان ده تكلم ايله تسبيح ايتملريدر . چونكه ؛ لسان حال ايله طاغلرك جسامتلرينك وقوشلرك صدالرينك و سماده اوچمالرينك جناب حقك قدرتنه دلالت معناسنجه تسبيح مراد اولونسه بومعناجه تسبيحى حضرت داوده تخصيص ايده‌رك آنك حققنده نعمت صايمقده برمعنا اولمازدى. زيرا؛ لسان حالله تنزيه معناسنجه تسبيح هر ارباب عبرتك فهم ايده‌جكى جهتله داود عليه السلامه مخصوص برنعمت اولماز . حالبوكه واجب تعالى طاغلرك وقوشلرك حضرت داوده مسخر اولوب برابر تسبيح ايتدكلرينى بيـان ونعمت اولديغى تصريح ايتمشدر كه آنلرك تسبيحلرى حضرت داودك ايشيده‌جكى بر درجه‌ده اولديغنه اشارتدر . بناءً عليه داود عليه السلامله برابر طاغلرك وطاشلرك وقوشلرك تسبيحلرى ايله مراد؛ **حضرت داود اللهى ذكره وتسبيحه باشلاينجه آنلرك ده حضرتله برابر تسبيحه باشلامهلرى ودارد عليه السلامك ده آنلرك صدالرينى ايشيتمشدر** . حتى حضرت داود ذكره باشلاينجه قوشلرك اطرافنه حلقه اولارق

ذكرله فرياد وفغان ايتدكلرى مرويدر. حضرت داوده فتور كلوب ديكله‌نديكنده طاغلرك تسبيحلرينى ديكله‌ديكى دخى مرويدر .

فخررازينك بيانى وجهله لبوس ايله مراد؛ **دميردن حرب ايچون ياپيلان زره دنيلن بركوملكدر** . بونى وحى ايله دنياده اول ايجاد ايدن داود عليه السلام اولديغنى جناب حق بوآيتده بيان ايتمشدر . شوحالده كمينك اساسى حضرت نوحك معجزه‌سى اولديغى كبى آلت حربدن زرهك اساسى ده حضرت داودك معجزه‌سيدر. چونكه؛ داود عليه السلامك ألنده دمير خامور كبى يوموشايوب دميردن آتشسز ايسته‌ديكى هرشيئى ياپمق عالمده داود عليه السلامه ميسر اولمشدر . اما آتشده يوموشاتمق صورتى وآتش واسطه‌سيله هراوسته ياپيلديغندن معجزه دكلدر. زيرا ؛ آتشله دميرى أريتمك عادتدر، فقط آتشسز دميرى أريتمك خارق العاده ومعجزه‌در .

حضرت داودك نبوتله برابر سلطنه دخى مالك اولديغى جهتله سلطنتى محافظه ايده‌جك آلتى ودشمنه مدافعه اسبابنى اكماله سعى واوزمانده موجود حكومتلرده امثالى سبق ايتمدك زرهى واجب تعالى تعليم بيورديغنى بيـانله زرهى حضرت داودك نعمتلرى صره‌سـنده صايمشدر وزره اوّل معجزه اولارق ظهور ايتمش ايسه‌ده صكره‌لرى دنيـانك هرطرفنه طـاغلمش وبر چوق زمان عالمده الك قوى آلت حرب اولمقله حكم سـورمش وبوتون حكومتلر نزدنده قبول كورمشدر . حتى يقين زمانلره قدر زرهى ابطال ايده‌جك آلت حرب ايجاد اولونامامشدر . امابش آلتى عصردنبرى طوپ ، تفنك وسائر آلات حرب ايجاد اولونديغندن حربه آلت اولمق نقطه‌سندن زرهك حكمى قالمامشدر . زيرا زمان ؛ ملتلر آره‌سنده آلت مدافعه‌يى دكيشديرمشدر .

بوآيت جليله ، دشمندن نفسنى محافظه‌نك اسبابنى حاضرلامق ودوشونمك برشخص ايچون لازم اولديغى كبى حكومت ايچون دخى دوشونمك واحضار ايتمك لازم اولديغنه دلالت ايدر . چونكه ؛ جناب حق حضرت داوده زره صنعتنى تعليم ايله ايجاد ايتديكنى بيـان ايتديكى كبى زرهك محاربه‌نك شدتندن محافظه حكمتنه بناءً ايجاد اولونديغنى دخى بيان بيورمسى آلت حربك احضارى لازم اولديغنى بيان ايتمكدر . آلت حربى احضار انسانلر ايچون بويوك برنعمت اولديغندن بونعمته شكر ايتمكله امر ايتمشدر. زيرا؛ ﴿فهل انتم شاكرون﴾

صورتده استفهام ایسه‌ده معناده شکر ایتمکله امردر. شو حالده معنای نظم: [حربك شدتندن نفسکزی محافظه ودشمنکزك تسلطندن خلاصکز ایچون صنعت لبوسی تعلیم نعمتنه شکر ایدرمیسکز ؟ شکر ایدك. زیرا ؛ شکر ایتمکز واجبدر] دیمك اولور. بناءً علیه؛ آلت حربی احضار ایتمك حکومتلر ایچون اك بویوك وظیفه اولدیغی جناب حق بو آیتده بزه بیان بیورمشدر. زیرا ؛ اوزمانده رئیس حکومت اولان حضرت داودك آلت حرب اولان زرهی یاپدیغی وزرهك یاپلمسنده‌کی حکمت ایسه حربده محافظه ومدافعه ایتمك اولدیغی وبناءً علیه شکره شایان بر نعمت بولوندیغی قرآنده جناب حقك بزه بیان ایتمسی « سزده اویله یاپك » دیمکدن باشقه برشی دکلدر. بناءً علیه آلت حربی احضار؛ ملت وملتی تمثیل ایدن حکومت اوزرینه واجبدر. چونکه؛ دینی، حکومتی وملیتی محافظه ایتمك حربه وحربده آلته توقف ایتدیکندن آلت حربی احضار حکومت اوزرینه ترتب ایدن اك بویوك وظائفدندر.

*
* *

واجب تعالی حضرت داووده ویردیکی نعمتلردن بعضیلرینی بیاندنصکره سلیمان علیه السلامه ویرمش اولدیغی نعمتلردن بعضیلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلِسُلَيْمٰنَ الرّ۪يحَ عَاصِفَةً تَجْر۪ي بِاَمْرِه۪ٓ اِلَى الْاَرْضِ الَّت۪ي بَارَكْنَا ف۪يهَاۜ وَكُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عَالِم۪ينَ ﴾ بیوریور.

[بز سلیمان علیه السلامه شدتلی روزکاری مسخر قیلدق که اوروزکار امر سلیمانله بزم کندیسنده خیر کثیر خلق ایتدیکمز ارض مبارکه‌یه جریان ایدر وبز بوکبی خارقه‌لرك اسبابنی وهرشیئی بیلیرز.]

یعنی؛ بز داود علیه السلامه طاغلری وقوشلری مسخر قیلدیغمز کبی اوغلو سلیمان علیه السلامه‌ده زیاده سرعتلی اسر روزکاری مطیع وامرینه آماده قیلدق که اوروزکار سلیمان علیه السلامك امریله بر ارضه طوغرو جریان ایدر که او ارضده بز خیر کثیر وبرکت عامه خلق ایتدك. حالبوکه بز هرشیئی بیلیرز. بناءً علیه؛ روزکار بزم علممز واراده‌مز اقتضاسی وحکمتمزه موفق اولارق جریان ایدر.

خازن و بیضاوینك بیانلری وجهله عاصفه؛ شدتلی اسی روزکاردر و بعض محلده روزکارك ملایم اولدیغی بیانه منافی دکلدر. چونکه روزکار؛ سلیمان علیه السلامك امرینه و اراده‌سنه تابع اولدیغندن بعض کره شدتنی اراده ایدر سرعتلی کیدر و دیکر زمانده آغیر کیتمسنی اراده ایدر امری وجهله ملایم اولور و نفسنده روزکار شدتلی جریان ایتسه‌ده غایت لطیف انسانی ازعاج ایتمزدی. روزکارك کوتوردیکی تخت سلیمان ایپکدن معمول خفیف بر شی اولدیغی و غایت واسع اولوب کندیسی و معیت ارکانی و لزومی قدر عسکرك برابر بولوندیغی مرویدر. طیاره‌نك ایجادی سلیمان علیه السلامك هواده روزکار واسطه‌سیله طیرانده شبهه ایدنلرك شبهه‌سنی قالدیرمشدر. چونکه؛ شو زمانده انسانلرك هواده طیرانی بالذات مشاهده اولوندیغنجه حضرت سلیمانك هواده طیرانده شبهه‌یه و استبعاده محل قالمامشدر. سلیمان علیه السلام صباحدن قوشلغه قدر بر آیلق مسافه واوکله‌دنصکره آقشامه قدرده بر آیلق مسافه قطع ایدوب عراقی ویمنی دولاشوب آقشام شامه کندی قوناغنه کلدیکی مرویدر. بونلرك جمله‌سی بوکون مشاهده اولونمش شیلردندر. بناءً علیه؛ فن ترقی ایتدکجه قرآنده بعض ملحدلرك اعتراض ایتدکاری مسائل غریبه‌نك امثالی رأی العین کورولمکله قرآنك صدقی، دشمنلری نظرنده‌دخی تظاهر ایتمکده‌در. ایشته کمینك اساسی نوح علیه السلامك و زرهك اساسی داود علیه السلامك معجزه‌سی اولدیغی کبی طیاره‌نك اساسی‌ده سلیمان علیه السلامك معجزه‌سیدر. شو قدرکه شیمدی طیاره موتور واسطه‌سیله حرکت ایدر، حضرت سلیمانك تختی ایسه روزکار واسطه‌سیله حرکت ایدردی. اصل مسئله بر جسم ثقیلك هواده سیروسفر ایده‌بیلمسیدر. مادامکه بوممکن وواقعدر. واسطۀ سیروسفر ایستر موتور اولسون ایستر روزکار اولسون فرق یوقدر. شوقدرکه سلیمان علیه السلامك هواده سیروسفری دها مکمل و دها مضبوط و دهاواسع اولدیغنده شبهه یوقدر. زیرا طیاره؛ هنوز حال تکمله کلمه‌مشدر و بلکه‌ده سلیمان علیه السلامك معجزه‌سی حالنه کله‌میه‌جکدر. تخت سلیمانك بر چوق شیلر کوتورمسی‌ده بعید دکلدر. چونکه؛ بوکون ژه‌پلین بالونلری اللی کیشی قدر کوتوره‌بیلیور. بوکون اللی کیشی کوتورنك یارین یوزی وبش یوزی بیکی کوتوره‌جکنده تردده محل وارمیدر. والحاصل سلیمان علیه السلامك تختی روزکار واسطه‌سیله هواده طیران ایتدیکی قطعیدر.

زیرا؛ صراحت قرآنله ثابتدر . بناءً علیه بونی انکار؛ نص قرآنی انکار اولدیغندن انکاری جائز دکلدر و کفردر . اما طیرانك وتخت سلیمانك کیفیتی ظنیدر . چونکه کیفیته دائر قطعی تفصیلات یوقدر و کیفیتنه‌ده حکم تعلق ایتمز .

*
* *

واجب تعالی سلیمان علیه‌السلامك نائل اولدیغی دیکر نعمتلری بیان ایتمك اوزره ﴿وَمِنَ الشَّيَاطِينِ مَنْ يَغُوصُونَ لَهُ وَيَعْمَلُونَ عَمَلاً دُونَ ذٰلِكَ وَكُنَّا لَهُمْ حَافِظِينَ﴾ بیوریور .

[وسلیمان علیه‌السلامه بز شیطانلردن بعضیلرینی مسخر قیلدق . بناءً علیه؛ او شیطانلردن بعضیلری سلیمان علیه‌السلامك امریله دکزه طالار و قعر دریادن اینجو ، مرجان کبی انواع مجوهراتی آلیر کتیریر ، سلیمان علیه‌السلامك خزینه‌سنه قورلر و دریایه طالمقدن باشقه دها نیجه بویوك ایشلر یاپارلر و ابنیه‌لر بنا ایدرلر و صنایع غریبه عملنه موفق اولورلر .] مثلا شیشه، جام وبللوردن سرایلر وصالونلر واوزمانده مشروع وجاری اولان بویوك هیکللر یاپارلردی . حتی دکرمن وحمام کبی شیلر سلیمان علیه‌السلام زماننده ایجاد اولونمشدر . بناءً علیه سلیمان علیه‌السلام زماننده بنی اسرائیل حکومتی دنیانك الك قوتلی حکومتی اولدیغی کبی اهالیسی‌ده دنیانك الك‌مدنی اهالیسی ایدی . اوزمانده برچوق صنایع غریبه ایجاد اولوندی که بشریت بوکون بیله آنلرك برچوقلریله انتفاع ایتمکده‌در . اوزمانده ایجاد اولنان صنایعدن برچوقلری اسرائیلی حکومتك انقراضیله منقرض اولمش وبوکون بشریت آنلری ایجاده موفق اولامدیغی کبی برقسمنی‌ده ایجاد ایتمش ایسه‌ده طیاره‌ده بیان اولوندیغی وجهله اوزمانکی حال تکمله کتیره‌مه‌مشدر.[حالبوکه بز عظیم‌الشان او شیطانلری حفظ ایدرحضرت سلیمانك امرندن طشره چیقارمازز.] چونکه آنلرك طبیعتلرنده خائنلك موجود اولدیغندن محافظه ایتمه‌سه‌ك طبیعتلری ایجابی فساددن خالی قالمازلردی. بناءً علیه؛ بز آنلری حفظ ایدرزکه آنلر مأمور اولدقلری ایشلرنده‌دوام اوزره چالیشسونلر وعمللرینه فساد قاریشدیرماسونلر .

بو آیتده شیطانلرله مراد ؛ جنیلرك کافرلریدر. چونکه؛ فخر رازینك بیانی وجهله حضرت سلیمانه مسخر اولانلر کافرلریدر. زیرا ؛ مؤمنلر شیطان دکلدر. بناءً علیه؛ مؤمنلر مطیع اولدیغندن آنلرك اطاعتلرینی بیانده برفائده اولمادیغی جهتله اطاعتلری بیان اولونانلرك عاصیلری اولملری لازم کلیر. واجب تعالی نك شیطانلری محافظه‌سی ایله مراد ؛ سلیمانه علیه‌السلامه مخالفتده قلبلرینه قورقو خلق ایتمکله اطاعتلرینی تأمین ایتمکدر . یاخود یاپدقلرینی یقمقده محافظه ایتمکدر . چونکه ؛ جنیلرك کوندوز یاپدقلرینی کیجه یقمق عادتلری ایدی . جناب حق بوعادت قبیحه‌دن آنلری منع ایتمکله محافظه ایتمشدر . جنیلرك اساسی آتشدن خلق اولونمسی صویه طالمغه مانع دکلدر. زیرا ؛ الله تعالی‌نك ایکی ضددن بریسیله آخری اهلاك ایتمه‌مکه قدرت قاهره‌سی کافیدر. سلیمان علیه‌السلامك بقیهٔ احوالی (سورهٔ نحل) ده تفصیلاً بیان اولوناجغنه بناءً بومقامده بوقدرله اکتفا اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالی سلیمان علیه‌السلامك بعض نعمتلرینی بیاندنصکره ایوب علیه‌السلامك مصیبته صبرینی وصکره دعاسنی بیان ایتمك اوزره ﴿وَاَيُّوبَ اِذْ نَادٰى رَبَّهُ اَنِّى مَسَّنِىَ الضُّرُّ وَاَنْتَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ﴾ بیوریور .

[ذکر ایت حبیبم ! ایوب علیه‌السلامك شول زمانده‌کی حالنی که اوزمانده ربسنه ندا ایتدی: «یاربی! بکا ضرر طوقوندی، حالبوکه سن ارحم الراحمین‌سك بکا مرحمت ایت» دیدی.]

﴿فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَكَشَفْنَا مَا بِهِ مِنْ ضُرٍّ﴾

[بناءً علیه ؛ بز آنك دعاسنی قبول ایتدك وقبولمز نتیجه‌سی آکا اصابت ایدن ضرری قالدیردق .]

﴿وَاٰتَيْنَاهُ اَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا﴾

[بز ایوب علیه‌السلامه اولاد وعیالنی واولادیله برابر آنلرك برمثلنی دخی طرفمزدن احسان اولارق ویردك .]

﴿ وَذِكْرٰى لِلْعَابِدِينَ ﴾

[وبو احسانمزی، عابد اولوب تکالیفك مشقتنه صبر ایدنلره موعظه وعبرت قیلدق .]

یعنی ؛ یا اکرم الرسل ! ذکر ایت ایوب علیه السلامك شول زمانده کی خبرینی که اوزمانده الله تعالی آنی بعض مصائبله مبتلا قیلمش وبو ابتلاسی اوزرینه ربنه ندا وتضرع ونیاز ایده رك دیدی که « ای بنم ربم ! بنی بر طاقم ضرر مس ایتدی وبعض مصائبه مبتلا اولدم . حالبوکه سن مرحمت صاحبلرینك اك زیاده مرحمت ایدنی سك . بناءً علیه ؛ بکا مرحمت ایله وبنم ضررمی دفع ایت » . بو نیازی اوزرینه بز دعاسنی قبول ایتدك . بناءً علیه ؛ آکا اصابت ایدن ضرری قالدیردق وایوب علیه السلامه اهلنی واهلنك بر مثلنی دخی کندی لطفمزدن آکا احسان اولارق ویردك وآنك خبرینی عابدلره عبرت ووعظ ونصیحت قیلدق که هرکس آندن عبرت آلسون ومبتلا اولدیغی مصائبك دفعنی ربندن ایسته سون .

فخر رازی و قاضینك بیانلری وجهله ایوب علیه السلام حضرت اسحقك اوغلو (عیص) نسلندندر . حرمی (ماخر) ویاخود (رحیمه) یوسف علیه السلامك اوغلو (میشا) ویاخود (افرائیم) نسلندندر. والده سی لوط علیه السلام سلاله سندندر . الله تعالی ایوب علیه السلامی نبی قیلدی ودنیا نعمتلرندن اولاد واموال وهر درلو لذائذ دنیایه نائل قیلدقدنصکره اولادی اوزرینه طام ییقلدی هلاك اولدی وبالعموم امواله آفت اصابت ایتدی تلف اولدی وکندی وجودی خسته اولدی . لکن خسته لغی انسانلرك نفرتی موجب اولان خسته لقلردن دکلدی . زیرا ؛ انبیاء عظام بالعموم نفرتی موجب اولان شیلردن محفوظدرلر . چونکه ؛ انبیانك نفرتی موجب شیئه مبتلا اولملری بعثتدن مقصد اولان خلقله اختلاطه وطریق مستقیمه دعوته منافی اولدیغندن حکمت بعثته منافیدر . بناءً علیه ؛ بعض کتابلرده حضرت ایوبك خسته لغنده مبالغه صورتیله یازیلان شیلر قطعیاً یالاندر . اوت ! مال واولاد جهتندن مبتلا اولدیغی کبی بر مدت بدنی ده علیل اولدی . بونلرك جمله سنه کمال متانتله صبر ایتدی واصلا شکایت ایتمدی وبو مدت ایچنده قومندن بعض کیمسه لر « اکر ایوب علیه السلام کندینك ادعاسی کبی عندالله مقبول اولسه ایدی ربی آنی بو ابتلادن قورتاریردی » دیملری اوزرینه جناب حقدن استرحام ایتدی .

بناءً علیه ؛ جناب حق عافیتنی اعاده ایتدیکی کبی اولاد وعیالنی دخی اعاده وبلکه قات قات اولکندن فضله سنی احسان ایتدیکنی بو آیتده بیان ایتمشدر .

خلاصه ؛ ایوب علیه السلامك بعض مصائبه مبتلا اولوب قورتولمسی ایچون ربندن استرحام ایلدیکی والله تعالی نك دعاسنی قبول ایدوب مصائبدن خلاص ایده رك اولکندن دها زیاده عافیتنی واولادینی واموالنی اعاده ایتدیکی وبو مثللو وقوعاتی قرآنده بیان، انسانلره وعظ وعبرت ایچون اولدیغی ومصائبه مبتلا اولان کیمسه لرك مصائبك دفعنی جناب حقدن استرحام لازم کلدیکی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله سندندر .

*
* *

واجب تعالی ایوب علیه السلامك صبرینی بیاندنصکره انبیاء عظامدن صبرله مشهور اولانلرك صبرلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِسْمٰعِيلَ وَاِدْرِيسَ وَذَا الْكِفْلِ كُلٌّ مِنَ الصَّابِرِينَ ﴾ بیوریور .

[ذکر ایت حبیبم جد اعلاك اسمعیل ومعارفی تدریس یله مشهور اولان ادریس وعبادات الهیه یی تکفل ایدن ذا الکفلك خبرلرینی . زیرا بونلر ؛ صابرلر زمره سندندرلر .]

﴿ وَاَدْخَلْنَاهُمْ فِى رَحْمَتِنَا اِنَّهُمْ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴾

[وآنلرك جمله سنی بز رحمتمزه ادخال ایتدك . زیرا ؛ آنلرك هپسی صلحا زمره سندندرلر.]

یعنی ؛ یا اکرم الرسل ! انواع بلایه صبرله حقنده جاری اولان قضاء الهیه یه رضا ایله معروف اولان جدك اسمعیل علیه السلامك خبرینی وانواع معارفی وحقایقی تدریس ایتمکله مشهور اولان ادریس علیه السلامك وزماننده مشروع اولان عبادات الهیه نك جمله سنی ادا ایتمکی تکفل ایدن ذا الکفل علیه السلامك خبرلرینی ذکر ایت که آنلردن هر بری صابرین زمره سندندر . بناءً علیه ؛ خبرلرینی ذکرله امتکی صبره دعوت ایت وبونلردن هر برینك کماله واردیغندن بز آنلرك جمله سنی رحمتمز دریاسنه ادخال ایتدك . زیرا آنلر ؛ صلاحله متصف اولان زمره دندرلر .

فخررازينك بيانی وجهله اسمعيل عليه السلام پدرينك كنديسنی ذبحنه و بيت شريفی بنايه واكينسز واوتسز وميوهسز بر درهده اقامته صبر ايتديكندن جناب حق صبرينه مكافات اولارق هرنعمتی ويرديكی كبی خاتم الانبيا افندمزی دخی آنك نسلندن خلق ايتمشدر . ادريس عليه السلام ده قومنی دعوت وآنلردن واقع اولان اذايه صبر ايتدی ودعوتنه اجابت ايتمدكلرندن الله تعالی نك قومنی اهلاك ايتدكدنصكره سمايه رفع ايتديكی مرويدر . بقيهٔ احوالی (سورهٔ مريم) ده بيان اولونديغی جهتله بو مقامده بوقدرله اكتفا اولونمشدر . ذا الكفله كلنجه ؛ نبی ويا ولی اولديغنده اختلاف وار ايسهده اكثر علما نبوتنه قائل اولمشلردر . بوخصوصده كی علم جناب حقه مفوضدر . انبياء بنی اسرائيلدن بر نبی وفات ايدهجكنده خلقی طوپلار « بن وفات ايدهجكم ولكن كيجهلين نماز قيلار يورولماز وكوندوز اوروج طوتار اوصانماز وناس بيننده حكم ايدر غضب ايتمز . بونلری كيم تكفل ايدرسه بو ملكی آكا توديع ايدهجكم » ديمسی اوزرينه بر دليقانلی « بن تكفل ايدرم » دير وتعهدينی ايفا ايدر . ايشته بو ذاته (ذا الكفل) ديمشدر .

بونلرك جملهسنی واجب تعالی صبر وصلاح صفتلريله متصف اولدقلرينی بيانله ثنا ايتديكی كبی صلاح، رحمت الٓهيهيه سبب اولديغنی دخی بيانله امت محمديهيی صلاحه دعوت ايتمش ورحمتك صلاحه باغلی اولديغنی بيان بيورمشدر .

*
* *

واجب تعالی بعض انبيانك صبرينه اشارتدنصكره يونس عليه السلامك وقعهسنه اشارت ايتمك اوزره ﴿ وَذَا النُّونِ اِذْ ذَهَبَ مُغَاضِباً فَظَنَّ اَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ ﴾ بيوريبور.

[ذكر ايت حبيبم! بالغه مصاحبت ايدن يونس عليه السلامی شول زمانده كه اوزمانده يونس عليه السلام قومنه غضب ايدر اولديغی حالده كيتدی ده ظن ايتدی كه بز آنك اوزرينه عقوبتی مقدر قيلمادق .]

﴿ فَنَادٰى فِى الظُّلُمَاتِ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اَنْتَ سُبْحَانَكَ اِنِّى كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴾

[آنك قومنه غضب ايدهرك كيتمسی اوزرينه مقدر اولان طارلق باشنه كلنجه بالغك قارننده قارانلقلر ايچنده ندا ايتدی وديدی كه « حال وشان معبود بالحق يوقدر، آنجق سن وارسك . ياربی ! سنی جميع نقائصدن تنزيه ايدرم . زيرا بن ؛ نفسنه ظلم ايدنلردن اولدم » .]

﴿ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ وَكَذٰلِكَ نُنْجِى الْمُؤْمِنِينَ ﴾

[بناءً عليه ؛ بز آنك دعاسنی قبول ايتدك ومبتلا اولديغی كدردن نجات ويردك ، قورتاردق . ايشته بويلهجه بز مؤمنلره نجات ويرر طارلقدن قورتاريرز .]

يعنی ؛ يا اكرم الرسل ! برادرك يونس عليه السلامك شول زمانده كی خبرينی ذكر ايت كه اوزمانده قومنك ايمانندن مأيوس اولمسی اوزرينه غضب ايدر اولديغی حالده قومنك ايچندن چيقدی كيتدی. زيرا ؛ چوق نصيحت ايتدی تأثيرينی كورهمدی و كفر اوزرينه دواملرندن حاصل اولان غضب، آنی قومنی ترك ايدوب كيتمكه سوق ايتدی . بناءً عليه؛ چيقدی كيتدی وظن ايتدی كه بز البته آكا برطارلق مقدر قيلمادق و كنديسی مضايقه كورميهجك وقومندن آرالاشنجه آنلرك كفرندن حاصل اولان روحنك طارالمسی ده كچهجك . ايشته شو ظنی اوزرينه قومنی ترك ايدوب دريا كنارينه كلنجه اسكلهده حاضر اولان كمی يه بيندی ولكن قدری قارشيسنه چيقدی. كميدن بالغك قارننه آتلادی وشدتلی قارانلقلر ايچنده قالدی . ايشته او ظلمات ايچنده مناجاته باشلادی وديدی كه « ياربی ! سندن باشقه معبود بالحق يوق، آنجق سن وارسك . بناءً عليه ؛ سنی جميع نقائصدن تنزيه ايدرم . زيرا ؛ سندن اذن كلمكسزين هجرتی اختيار ايتديكمدن نفسنه ظلم ايدنلردن اولدم . بناءً عليه ؛ سن ده ياربی ! بنی بر طار محله ادخال ايتدك كه سنك لطف و كرمك اولمادقجه آندن قورتولمق ممكن دكلدر . شو حالده بو مقامدن خلاصمی سندن ايسترم» ديمسی اوزرينه بزده دعاسنی مستجاب قيلدق ومبتلا اولديغی غمدن آنی قورتاردق. يونس عليه السلامه نجات ويرديكمز كبی بزه دعا ايدن بالعموم مؤمنلره دخی نجات ويرر طارلقدن قورتاريرز.

فخررازينك بيانه نظراً حضرت يونس قوميله برابر ارض فلسطينده اقامت ايدرلردی. جناب حق آنی (نينوی) اهاليسنه رسول كوندردی وآنلری دعوت ايتدی . قبول ايتميوب كفر اوزره اصرار ايدنجه عذاب الٓهينك كلهجكنی آنلره بيان ايتدكدن صكره (نينوی) اهاليسنه غضب ايدهرك امر الٓهی كلمكسزين هجرتله دكز كنارينه كلدی وحاضر اولان بر كمی يه بينوب بر مدت كيتدكدن صكره روزكار كسيلدی ، كمی طوردی. كمی ده

بولونانلر بوراده ربسنه قصور ایتمش بر کیمسه اولدیغنی ظن ایده‌رك قرعه چکوب یونس علیه‌السلامك یدنده ظهور ایدنجه امرالٓهی کلمزدن اول هجرتنده اصابت اولمادیغنی بیلدی و دکزه ایندی ومحـافظه‌سنه مأمور اولان بالغك قارنی عبادتنه محل اتخاذ ایتدی وبر مدت اقامت ایدوب آیتده بیان اولوندیغی وجهله جناب حقه تضرع ونیاز ایده‌رك تسبیحه دوامی اوزرینه ربسی دعاسنی قبول و کندیسنه نجات ویردی. قومنك حالنه کلنجه: یونس علیه‌السلام ایچلرندن غیبوبت ایدوب عذاب اماره‌سی کورونجه باشلانجه تائب و مستغفر اولدیلر، جناب حق ده آنلری عذابدن خلاص ایتدی .

رسول‌اللهك « بر بلایه مبتلا اولان کیمسه یونس علیه‌السـلامك استغفارینه دوام ایدرسه البته جناب حق دعاسنی مستجاب قیلار » بویوردیغی مرویدر .

یونس علیه‌السلام ، بالغك ودکزك و کیجه‌نك قارانلقلری برآره‌یه کلوب بو اوچ ظلمت ایچنده قالدیغنه اشارت ایچون ظلمات لفظی جمع صیغه‌سیله وارداولمش وامرالٓهی‌یه انتظار ایتمکسزین هجرت ایتمسی اولایی ترك قبیلندن زله اولدیغی ایچون عتـاب اولونمش وبلایه مستحق اولان قومك ایچندن چیقمقله کدردن سالم اولاجغنی ظن ایتدیکندن دها زیاده کدره مبتلا اولمشدر .

(فظن ان لن نقدر علیه) بونظم جلیلده‌کی (نقدر) طارلق معناسنه اولان قدردندر یعنی «یونس علیه‌السلام قومنك ایچندن چیقنجه بز آنك اوزرینه طارلق خلق ایتمیه‌جکمزی ظن ایتدی ، حلبوکه بز آنك اوزرینه طارلق خلق ایتدك . آنك ظنی کبی قومندن قورتولونجه طـارلقدن قورتولامادی » دیمکدر . یاخود قضاوقدر معناسنه‌در. بوکا نظراً معنای نظم: [یونس علیه‌السلام قومنك ایچندن چیقنجه ظن ایتدی‌که بز آنك اوزرینه برعقوبت مقدرقیلمادق . حالبوکه‌بالغك قارننده برمدت اقامت ایده‌جکنی‌واوراده محزون ومکدر قالاجغنی بز مقدر قیلمشدق .] شو حالده بو آیتده (نقدر) قدرتدن آلنمش دکلدر. زیرا؛ قدرت معناسنه اولسه‌حاشا حضرت یونسك جناب حقك قادر اولمادیغنی ظن ایتمسی لازم کلیر ، بو ایسه خطادر . چونکه ؛ بالعموم انبیاء کرام جناب حقك هر شیئه قادر اولدیغنی بیلدکلرندن (لن نقدر) قدرتی نفی معناسنه آلنمق فاسددر .

خلاصه ؛ یونس علیه‌السلامك قومنه غضب ایده‌رك هجرتنه دائر امرالٓهی کلمکسزین

هجرت ایتدیکی و اذن الٓهی اولمادن قومنی ترك ایتمسی بر مدت بالغك قارننده عبادتنه سبب اولدیغی وبالغك قارننده توحید وتسبیحه دوام ایتدیکی وزله‌سنك استغفارله عفوینی جناب حقدن استرحامله ظلماتدن خلاص اولدیغی و بلایه مبتلا اولوب قصورینی اعترافله درکاه الوهیته التجا واستغفار ایدن کیمسه‌نك او بلادن خلاص اولاجغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب‌تعالی یونس علیه‌السلامك وقعه‌سنی بیاندن صوکره زکریا علیه‌السلامك مناجاتنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَذَكَرِيَّا اِذْ نَادٰى رَبَّهُ رَبِّ لَاتَذَرْنٖى فَرْدًا وَاَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثٖينَ ﴾ بیوریور .

[ذکر ایت حبیبم ! زکریانك خبرینی شول زمانده‌کی او زمانده ربسـنه ندا ایتدی ودیدی‌که « ای ربم! بنی یالـکز ترك‌ایتمه . حالبوکه سن‌وارثلرك خیرلیسیسك.] زیرا ؛ مخلوقاتك یوق ایکن سن‌وار ایدك‌ومخلوقات فنایه کیده‌جك سن باقی قالاجقسك».

﴿ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيٰى وَاَصْلَحْنَا لَهُ زَوْجَهُ ﴾

[زکریانك دعاسی اوزرینه آنك دعاسنی قبول‌ایله (یحیی) اسمنده اوغلونی کندینه هبه ایتدك و زوجه‌سنی کندینه اطاعت وانقیاد ایتمکله اصلاح ایلدك .]

﴿ اِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِى الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا ﴾

[زیرا ؛ زکریا و عائله‌سی بزم عندمزده مقبول اولان خیرات و حسنات و عبادته وبزه اطاعته سرعت ایدر وثوابمزی رجا و رغبت وعذابمزدن خوف وخشیت ایده‌رك دعا ایدرلردی .]

﴿ وَكَانُوا لَنَا خَاشِعٖينَ ﴾

[حالبوکه‌آنلر بزه‌کمال خضوع‌وخشوعله تواضع‌ایتدیلر.] بناءً علیه؛ بزده ایسته‌دکلرینی آنلره ویردك .

یعنی ؛ یا اکرم الرسل! زکریا علیه السلامك بر اوغلان ایسته مك اوزره ربنه مناجاتده بولوندیغی زمانده کی حالنی ذکر ایت که او زمانده زکریا دیدی که « ای بنی انواع نعمتیله تربیه ایدن ربم! بنی یالکز ترك ایتمه که اسمم اونودولماسون و بکا خلف اولاجق و ناممی ابقا ایده جك بر اوغلان احسان ایت . زیرا ؛ سن هر وقت لطفکی بندن اسیرگه مدك . شو زمانده دخی اسیرگه مه و ایسته دیکمی ویره جککی رحمتکدن امید ایدرم . حالبوکه سن وارثلرك خیرلیسی سك. زیرا؛ جمله مخلوقات فنایه کیدر، سن باقی سك. یاربی! بزم ده آرمزده قالاجق بر ولد ویر که آنك وسیله سیله بزم اسممز یاد اولونسون». زکریانك بو منوال اوزره دعاسنی قبول ایتدك و اوغلو (یحیی) علیه السلامی بز آکا هبه ایتدك و یالکز بر اوغلان ویرمکله اکتفا ایتمدك . چونکه ؛ زکریانك زوجه سنی چوجق کتیره جك بر حاله افراغله برابر اخلاقنی کوزل قیلمقله اصلاح ایتدك . بناءً علیه ؛ زوجه سی زکریا علیه السلامه تواضع و کمالیله اطاعت ایدردی و حرمندن الی و کدری یوقدی . زیرا ؛ زکریا و اولاد و عیالی جمله سی خیراته سرعت ایدر و ثوابمزی امید ایدر و عذابمزدن قورقار اولدقلری حالده بزه دعا ایدرلردی . چونکه؛ آنلر دائما بزم غضبمزدن قورقدقلرندن برچوق نعمتلریمزه نائل اولدیلر . زکریا علیه السلامك جناب حقدن امر دینده کندینه خلف و امر دنیاده وارث اولاجق بر ولد ایسته دیکنده یاشی یوز و حرمنك یاشی طقسان سکز اولدیغی (ابن عباس) حضرتلرندن مرویدر . جناب حقك وارثلرك خیرلیسی اولدیغی بیانله ربسنی ثنا ایتدیکی کبی ایسته دیکی ولدی ویرمزسه کدر ایتمیه جکنه دخی اشارت ایتمشدر . چونکه ؛ جمله نك وارثی جناب حق اولوب هرکسدن صکره باقی قالاجغندن کندیسنه وارث یعنی کندیسندن صکره دخی واجب الوجود باقی اولاجغنه بناءً کدری موجب برشی یوق دیمك ایسته مشدر.

فخر رازینك بیانی وجهله زکریا علیه السلامك زوجنی اصلاح ایله مراد؛ **عادتده سن شیخوخته واصل اولمسی چوجوق کتیرمکدن قالمسی اولاده برقادینی چوجوق کتیرمکه قابلیت ویرمك و امور دینده زوجنه مطیع و حال صلاح اوزره قیلمقدر** . چونکه ؛ انسانك اولاد و عیالنك امور دینده کندینه موافق اولارق معاونتده بولونملری اك بویوك علامت سعادت اولمسنه بناءً جناب حق حضرت زکریانك زوجنی اصلاحی نعمت صره سنده بیان

ایتمشدر . خیراته مسارعتلرینك ، دعالرینك قبولنه سبب اولدیغی بیانله دعانك قبولنده دعا ایدن کیمسه نك صلاحی و خیره مسارعتی شرط اولدیغنه اشارت ایتمشدر .

خیراته سعی ایدنلرله مراد ؛ **بو سوره ده ذکر اولونان انبیاء کرام** اولدیغنه دائر روایت ضعیفدر . زیرا آیتك سیاق و سباقی خیراته مسارعت ایدنلرله مرادك **زکریا و اولاد و عیالی اولدیغنه دلالت ایدر** . زیرا بحث ؛ حضرت زکریا و عائله سی حقنده در. شو قدر که جناب حقك آنلری خیراته مسارعتله ثنا ایتمسی هرکسی خیراته مسارعته ترغیب ایتمکدر.

بو آیت جلیله ؛ **سکز حکمی متضمندر** : برنجیسی ؛ **حضرت زکریانك « یاربی ! بنی یالکز ترك ایتمه بر اوغلان اولادی ویر » دیه رك مناجاتده بولونمسیدر** . ایکنجیسی ؛ **ربسنی وارثلرك خیرلیسی اولدیغنی بیانله ثنا ایدوب مخلوقاتك هلاکندن صکره باقی قالاجغنه اشارت ایتمسیدر** . اوچنجیسی ؛ **ربسنك دعاسنی مستجاب قیلمسیدر** . دردنجیسی؛ **ایسته دیکی اوغلانی هبه ایتمسیدر** . بشنجیسی ، **زوجه سنی کندینه مطیع و منقاد قیلارق اصلاح ایدوب چوجوق کتیره جك بر حاله افراغ ایتمسیدر** . آلتنجیسی ؛ **حضرت زکریا و اولاد و عیالنك خیراته مسارعتلر جناب حقك نعمتلرینه و بالخاصه دعالرینك قبولنه نائل اولملرینی بیانله قوللرینی خیراته تشویق ایتمسیدر** . یدنجیسی ؛ **ثوابی امید ایدر و عذابدن قورقار اولدقلری حالده دعایه دوام ایتدکلرینی بیانله دعانك آدابنه اشارت ایتمسیدر** . سکزنجیسی ؛ **کمال تواضعله عائلهٔ زکریانك ربلرندن قورقدقلرینی بیانله قوللرینه قهر الهیدن قورقمق لازم اولدیغنی بیان ایتمسیدر** .

*
* *

واجب تعالی زکریا علیه السلامك بعض احوالنی بیاندنصکره مریم رضی الله عنهانك بعض احوالنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَالَّتِي اَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَا اٰيَةً لِلْعَالَمِينَ ﴾ بیوریور .

[حبیبم ! ذکر ایت شول خاتونی که او خاتون تناسله آلت اولان محلنی حرامدن محافظه ایتدی و بکرلقدن حاصل اولان مشقته صبرله شهوات بشریه‌سنه تبعیت ایتمدی وعفت وطهارتنی کمالیله محافظه ایتمسنه بناءً بز جبریل امین واسطه‌سیله بزم امرمزدن عبارت اولان روحدن مریمه اوفوردك واو روح رحمنه واصل اولمقله اوغلو عیسی علیه السلامه حامله اولدی وبز مریمی و اوغلونی بالجمله عالملر ایچون وحدانیتمزه و قدرتمزه دلیل وعلامت قیلدق] زیرا ؛ باباسز چوجغك طوغمسی وارکك کورمه‌ین خاتونك چوجق طوغورمسی عادتك خلافی اولدیغی جهتله بزم قدرتمزه کرك حضرت مریم وکرك اوغلو پك بیوك علامتدر . بناءً علیه حضرت عیسانك بومنوال اوزره ظهوری ؛ والده‌سنه کرامت کندینه معجزه وعالمه عبرتدر . چونکه ؛ کرك حضرت مریم و کرك اوغلو، بابا وزوج کبی بر کیمسه‌نك تحت تربیه‌سنده اولمقسزین حسن حاله مالك اولملری ونظر عالمده هرکسه حیرت ویره‌جك رفعت شانلری وعالی مرتبه‌لری البته ارباب بصیرته عبرت اولاجغنده شبهه یوقدر.

بیضاوینك بیانی وجهله بو آیتده نفخ روح ایله مراد ؛ **احیا ایتمکدر**. یعنی « بز روحمزدن آكا اوفوردك » دیمك « روح ویردك احیا ایتدك » دیمکدر . روحك جناب حقه اضافتی، حضرت عیسایه تشریف ایچوندر . یاخود روح ایله مراد ؛ **جبریل امین** در . بوكا نظراً **معنای نظم** : [بز روح اسمیله مسمی اولان جبریل طرفندن مریمه نفخ ایتدك واو واسطه ایله اوغلو عیسی علیه السلامی احیا ایتدك] دیمکدر . عالملرله مراد ؛ **زمانه عیسادن الی یوم القیامه کلجك بالجمله عالملردر** . عالم ؛ جمع ومعرف باللام اولدیغی جهتله **استغراق** معناسنی افاده ایتدیکی جهتله **جمله عالملر وعالم ایچنده کلجك انسانلره شاملدر** . چونکه؛ بونلرك غریب حاللرینی دوشونمك هر انسانی عبرته سوق ایدر .

خلاصه ؛ حضرت مریمك شهوات بشریه ایجابی حرام وحلال هرشیدن آلت تناسلنی محافظه ایتدیکی وجناب حقك امریله جبریل امین طرفندن اوفورولمکله حضرت عیسانك احیا اولوندیغی وکرك مریم وکرك اوغلو هر ایکیسی ده قدرت الهیه‌یه عالملر ایچون علامت اولدقلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی انبیاء عظامدن بعضیلرینك حاللرینی بیاندنصکره توحید نقطه‌سندن جمله‌سنك امت واحده اولدقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ إِنَّ هٰذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ ﴾ بیوریبور .

[ایشته شو ملت اسلامیه ملت واحده اولدیغی حالده سزك ملتکزدر وبن ده سزك ربکزم . بناءً علیه ؛ بكا عبادت ایدك .]

﴿ وَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ ﴾

[دینلری دین واحد اولدیغی حالده انسانلر آره‌سنده امر دینلری طاغیلدی وقطعه قطعه مذهبلر وفرقه‌لر حاصل اولدی .]

﴿ كُلٌّ إِلَيْنَا رَاجِعُونَ ﴾

[واو فرقه‌لردن هربری بزم حضورمزه رجوع ایده‌جك ومذهبندن سؤاله جواب ویره‌جکدر .]

یعنی ؛ شو بیان اولونان وتوحید اساسنه مستند اولان دین اسلام ملت واحده اولدیغی حالده سزك ملتکز وقبلهٔ توجهکز ودین فطرتکزدر ویارادیلیشکزدن مقصد اصلی ده او توحید اوزره بولونمکزدر وبن ده سزی انواع نعمتلرله تربیه ایدن ربکزم. بناءً علیه ؛ بكا ایمان وعبادت ایدیکز. زیرا ؛ بنم دینمدن غیری سزه بر دین اولمادیغی کبی بندن غیری ربکزده یوقدر . شو حالده آنجق بكا عبادت ایتمکز واجبدر واساسی اعتباریله دینکز دین اسلام وملتکز ملت واحده اولدیغی حالده انسانلر آره‌سنده امور دینلری اختلاف ایتدی قطعه‌لره وفرقه‌لره طاغلدی وهرفرقه بر جماعت اولدی . حتی فرقه‌لر آیری آیری مذهبلر احداث ایتدکلرندن هرکس کندی مذهبیله افتخار ایدر ، دیکرینك مذهبنی واعتقادینی بکنمز وبلکه‌ده طعن ایدر اولدی . حالبوکه فرقه‌لردن هربری عاقبت بزم حضور معنویمزه رجوع ایدرلر وبز هربرینك اعتقادینه کوره جزا ویریرز. شو حالده هرکس کندی زماننده توحید الهی‌یه ودین سبحانی‌یه یاپیشمقله وحق بولمقله ودینك مقتضاسنی یرینه کتیرمکله ودینك خارجی برشی ارتکاب ایتمه‌مکله مکلفدر .

بيضاوی ومدارکده بيان اولونديغی وجهله انبياء عظامك جملهسی وحدانيت الٰهيهده متفق واصول اعتقادده متحد اولدقلرينی وجملهسنك اعتقادلری دين اسلام اعتقادی اولديغی جناب حق بو آيتده بيان بيورمش وتوحيد جهتندن اختلاف ايدنلری ذم ايتمش وهر فرقهنك مرجعلری حضور الٰهی اولديغی بيانله دين اسلامك غيری بر دينه وفرقهٔ اسلاميهنك غيری بر فرقهيه تمسك ايدنلری تهديد ايتمشدر. چونكه؛ عندالله مقبول اولمايان دينه يا پيشانلرك امكلری ضايع اولديغی كبی سؤ جزا كورهجكلریده شبههسزدر. بناءً عليه؛ آيتك آخرنده (كل الينا راجعون) جملهسيله حضور الٰهی يه هر كسك رجوع ايدهجكلرينی بيان ايتمك؛ تهديدی مشعر وطريق حقه دعوتی متضمندر.

*
* *

واجب تعالی اساس اعتقاد اعتباريله ملتك ملت واحده اولوب تفرقهنك مذموم وعبادتی رب تعالی يه حصر ايتمك واجب اولديغی وهر كسك حضور الٰهی يه رجوع ايدهجكنی بياندنصكره حضوره رجوعدن مقصد اصلی يی بيان ايتمك اوزره ﴿ فَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا كُفْرَانَ لِسَعْيِهِ وَاِنَّا لَهُ كَاتِبُونَ ﴾ بيورييور.

[آنلردينده اختلاف ايدنجه بر كيمسه بزم رسوللريمزهو كتابلريمزه ايمان ايدر اولديغی حالده كوزل وصالح عمللردن عمل ايشلرسه سعيی انكار اولونماديغی كبی بزم رضامزه موافق اولمق سببيله حاصل ايتمش اولديغی عمللری اصلا ضايع اولماز. بناءً عليه؛ عملنك شكرينی وثوابنی كورور. حالبوكه بز آنك عملنی ملكلريمز واسطهسيله محقق يازارز.] شو حالده خيرات وعمل صالحه عائد هر نه ايشلرسه بر آنی يازمقله منتظم بر دفترده حفظ ايتديكمز جهتله عملندن هيچ بر ذرهسی ضايع اولماز وهپسنك ثوابنی فضلهسيله آلير. شوقدر كه اعمال صالحهنك قبولنك شرطی ايمان اولديغندن ايمانه مقارن اولمايان عملك فائدهسی اولماياجغنه اشارت ايچون جناب حق مؤمن اولديغی حالده ايشلهنيلن عملك ضايع اولميهجغنی بيان ايتمشدر.

فخر رازينك بيانی وجهله واجب تعالی بو آيتده اهل طاعتی طاعته ترغيب بيورمشدر. زيرا عملندن هيچ بر شيئك ضايع اولمايوب اجرينی آلاجغنی بيان ايتمك؛ مطيعك اطاعتده

دوامنه ودها زياده سعينه سبب اولاجغنده شبهه يوقدر. زيرا؛ انسان سعينك ثمرهسنی كورهجكنه اميدی قوی اولونجه سعينده جديت اوزره دوام ايدهجكی طبيعيدر.

خلاصه؛ مؤمن اولديغی حالده عمل صالح ايشلهين كيمسهنك عملی ضايع اولميهجغی والله تعالینك هر كسك عملنی يازديغی وبناءً عليه؛ هر كسك عملنك اجرندن هيچ بر شی نقصان اولميهجغی بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جملهسندندر.

*
* *

واجب تعالی هر كسك عملنك اجرينی المق اوزره حضور معنويسنه رجوع ايدهجكنی بياندنصكره هلاكيله حكم اولونان قريه اهاليسنك كفرندن رجوع ايتميهجكنی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَحَرَامٌ عَلٰى قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَا اَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴾ بيورييور.

[بزم اهلاك ايتديكمز قريه اهاليسی اوزرينه بر دها حيات رجوع ايتمك حرامدر.]

يعنی؛ بر قريه كه بز او قريه اهاليسنك ظلملری و كفرلری سببيله هلاك اولملرينه حكم ايتدكدنصكره آنلرك بزم رضامزی ايجاب ايدر عمله دونملری وتوبهيه موفق اولملری ممتنع وحرامدر. زيرا؛ آنلرك كفرلرندن دونميهجكلرينه بناءً بز هلاكلريله حكم ايتدك. بناءً عليه؛ آنلردن تائب ومستغفر اولمق اميدی يوقدر. ياخود معنای آيت: [بزم اهلاك ايتديكمز قريه اهاليسی اوزرينه عمللرينك ثوابنی كورمك حرامدر. زيرا؛ آنلر ارتكاب ايتدكلری جنايت كفردن دونمديلر كه عمللرينك اجرينی آلسونلر] ديمكدر.

چونكه كفر؛ مغفرت اولونمايان جنايتدن اولديغی جهتله كفر اوزره هلاك اولان كيمسه آخرتده اهل صلاح ايچون حاضرلانان درجات عاليهيه نائل اولاماز، بلكه ابداً عذاب ايچنده قالير.

*
* *

واجب تعالی انسانلرك بو حاللری قيامتك علامتلری ظهور ايدنجهيه قدر دوام ايدهجكنی وعلامات قيامتدن يأجوج ومأجوجك چيقاجقلرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ حَتّٰى اِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ ﴾ بيورييور.

[انسانلرك اختلافلرى دوام ايدر ، حتى يأجوج ومأجوج دنيلن قوملرك سدلرى آچيلنجه‌يه قدر بعض قريه‌لرك ظلملرى سببيله هلاكلرى دوام ايدر . حالبوكه آنلرك ناسه عداوتلرى وتخريب بلاده حرص وطمعلرى سببيله سدك آچلمسنى فرصت‌عدايده‌رك هر برى يوكسك طاغلردن وأنكين اووه‌لردن آچيقمش سينك كبى ناس اوزرينه سرعت وهجوم واوكلرينه كلن يرلرى تخريب ايدر كيدرلر .]

﴿ وَاقْتَرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ فَاِذَا هِىَ شَاخِصَةٌ اَبْصَارُ الَّذِينَ كَفَرُوا ﴾

[وطرف الهيدن موعود وحق اولان قيامت ياقلاشوب يأجوج ومأجوجك سدلرى آچيلوب آنلر چيقوب سائر علامتلر ظهورايدنجه قصه شويله‌كه كافرلرك كوزلرى مضطرب اولور وحيرتده قالير .] چونكه ؛ انكار ايتدكلرى يأجوج ومأجوجك چيقمسى وسائر علامتلرك ظهورى آنلرى حيرتده براقير . زيرا ؛ اعتقادلرينك خلافى ظهور ايدنجه شاشمق ونه ياپاجغنى بيلمه‌مك انسانلرده هرزمان جارى اولان احوالدندر .

﴿ يَا وَيْلَنَا قَدْ كُنَّا فِى غَفْلَةٍ مِنْ هٰذَا بَلْ كُنَّا ظَالِمِينَ ﴾

[ايشته حق اولان قيامتك علامتلرى كورولونجه شول كيمسه‌لركه آنلر كافر اولمشلردى ديرلركه « اى بزم هلاكمز كل بزه ! زيرا ؛ بوكون هلاك كونيدر . چونكه ؛ بز شو كوريلن احوالدن وقيامتدن كمال غفلت وضلالت ايچنده ايدك ، بلكه بز مقتضاى حكم الهيدن چيقمش ظالملردك . بناءً عليه ؛ بوكون بزم هلاكمزك كونيدر » ديمكله تحسر وتأسفلرينى اظهار ايدرلر .]

يأجوج ومأجوج انساندن ايكى قبيله‌در . آنلرك چوقلغى وعددلرى حقنده دليل قطعى يوق ايسه‌ده بونلره متعلق آيتلرك اشارتلرى ، پك چوق اولدقلرينه دلالت واحاديث نبويه دخى بوجهتى تصريح ايتمكده‌در . قيامتك قبيلنده آنلرله ناس آره‌سنده اسكندرك ياپمش اولديغى سدك آچيلمسيله آنلرك جرادمنتشره كبى عالمه طاغيلوب بلاد معموره‌لرى تخريب ايدوب ناس اوزرينه طغيان ايده‌جكلرينى واجب تعالى بوآيتده بيان بيورمشدر . كرچه صوك زمانلرده كرهٔ ارضك هرطرفى كشف اولونوب مستور بر محل قالماديغنى ادعا ايدنلر وارسه‌ده اليوم قطب شمالى وجنوبى جوارنده كشف اولونمادق بعض محللر بولونديغنى قابل

انكار دكلدر واورالرى كشف ايتمك ايچون بر چوق زحمتلره قاتلانارق بوزلر ايچنده سياحت ايتمك ايسته‌ينلرده واردر . بوندن بشيوزسنه مقدم آمريقا اقليمى كشف اولونمادن اولده عين وجهله دنياده كشف اولونمادق بر محل قالمامشدر ديه ادعا ايديليوردى . حالبوكه قريستوف قولومب طرفندن آمريقانك كشفى بوكبى ادعالرى ابطال ايتديكى كبى يأجوج ومأجوجك ظهوريله اليوم وقوعبولان ادعانك بطلانى ده‌ظاهر اولاجغى طبيعيدر . شوحالده نص قطعى ايله ثابت اولان بر حكمى انكار ايتمكده بر معنا يوقدر . بناءً عليه ؛ يأجوج ومأجوج طائفه‌لرينك قيامتك قبيلنده بوكونكى معلوممز اولان قطعه‌لره چكركه كبى طاغيلوب بر چوق يرلرى ياقوب ييقاجقلرى قطعيدر . سدك كيفيتى و مقدارى (سورهٔ كهف) ده مذكوردر .

*
* *

واجب تعالى يوم قيامتده كافرلرك هلاكلرينه چاغيره‌جقلرينى وحيرتلرينى بياندنصكره معبودلريله برابر جهنمك ياناجق اودونلرى اولاجقلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ اِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ اَنْتُمْ لَهَا وَارِدُونَ ﴾ بيوريور .

[اى كافرلر ! سز واللهك غيرى عبادت ايتديككز معبودلريكز جهنمك ياناجق اودونى سكز . زيرا ؛ سز البته جهنمه داخل اولاجقسكز .]

﴿ لَوْ كَانَ هٰؤُلَاءِ اٰلِهَةً مَا وَرَدُوهَا ﴾

[اكر شوسزك عبادت ايتديككز پوتلريكز سزك اعتقادكز كبى حقيقى معبود اولمش اولسه‌لردى آنلر جهنمه داخل اولمازلردى .]

﴿ وَكُلٌّ فِيهَا خَالِدُونَ ﴾

[حالبوكه آنلردن هر برى و سزيعنى عابدلرله معبودلردن هر برى ابداً جهنمده قالاجقلردر .]

﴿ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَهُمْ فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ ﴾

[واهل جهنم ايچون جهنمده چيركين صدالر واردر . حالبوكه آنلر بربرينك صدالرينی وآه واينلرينی ايشيتمزلر . چونكه ؛ هركس كندی درديله مشغولدر .]

حصب ؛ **حطب يعنی جهنمده ياناجق اودونه ديمكدر** . وارد ؛ **كلمك** معناسنه ايسه‌ده بر محله كلمكه اومحله كيرمك لازم كلديكندن « سز جهنمه كله‌جكسكز » ديمك « جهنمه كيره‌جكسكز » ديمكدر . زفير ؛ **جهنمه كيرنلرك آه واينلرنده فرياد وفغانلرنده وقورقولری ايله قلبلری بوغازلرينه طيقيلوب مشكلاتله آلدقلری نفسلرنده حاصل اولان چيركين صدالردر** .

فخررازينك بيانی وجهله اهل مكه‌نك اكثريسی كعبه‌نك اطرافنده‌بولونوب واورادە اوچيوز آلتمش پوت موجود اولديغی برزمانده رسول‌الله بوآيتی اهل مكه‌يه خطاباً قرائت ايدنجه (عبدالله بن الزبعری) « يهوديلر عزير عليه‌السلامه ونصاری عيسی عليه‌السلامه وصابئيه ملكلره عبادت ايتمديلرمی؟ آنلرده‌می اهل ناردندر » ديدی . حالبوكه عبداللهك بوسئوالی وارد دكلدی . چونكه آيتده خطاب ؛ مكه اهاليسنه اولديغی جهتله مقصد آنلرك معبودلری اولان پوتلرك جهنمه داخل اولاجقلرينی بياندر . زيرا ؛ مكه‌ده يهود ونصاری بولونماديغی كبی آيتده **ما** لفظی عزير وعيسی عليهما‌السلام كبی عقل صاحبلرينه شامل دكلدر . فرض محال اولارق **ما** لفظی عقل صاحبلرينه شامل اولسه بيله عيسی وعزير وملكلر دلائل عقليه وسمعيه ايله مستثنادرلر . زيرا؛ آنلرك جمله‌سنك كناهدن معصوم وعندالله مقبول قوللر اولديغنه وحضرت عيسانك وعزيرك نبوتلرينه دلائل قطعيه موجوددر . بناءً عليه ؛ آنلری يهود ونصاری وصابئيه معبود اتخاذ ايتمشلرسه‌ده حقلرنده طرف الهيدن موعود برچوق درجات عاليات اولديغندن آنلر بوآيتك حكمندن خارجلردر . رسول‌اللهك (ابن زبعری)يه جوابی ؛ « بلكه آنلر شيطانه عبادت ايتديلر . زيرا ؛ بوكبی عبادتلری آنلره شيطان امر ايتدی » بيورمشدر .

معبودلر ذوی‌العقولدن اولمادقلری حالده جهنمه داخل اولملرنده‌كی حكمت؛ آنلری معبوداتخاذ ايدن عابدلرك عذابنده شدتك زياده‌اولمسيدر. چونكه ؛ آنلرمعبودلرينك شفاعت ايدوب عذابدن قورتاره‌جقلرينی اعتقاد ايدركن بالعكس شفاعت ايتمك شويله طورسونه كنديلريله برابر معبودلرينك جهنمده ياندقلرينی كورملری و هروقت آنلرك يوزلرينه

باقلری البته آنلره عبادتلرندن طولايی عذابلرينك شدتنه وحسرت وندامتلرينك زياده اولمسنه سبب اولاجغنده شبهه يوقدر .

كافرلر جهنمده صاغيرلقله دخی معذب اولاجقلرينه بناءً بربرينك صداسنی ايشيتمزلر. زيرا ؛ يكديكرينك صداسنی ايشيتمكله انسيت حاصل اولاجغی جهتله عذاب تخفف ايده‌جكندن ايشيتمكدن محروم اولاجقلری مرويدر . **ياخود** هركسك آه وفغانلری سببيله بويوك برغلغله حاصل اولوب كيمك نه سويلديكی آكلاشيلاميه‌جغندن كنديلرينه منفعتلی برشی ايشيتمزلر ديمكدر .

*
* *

واجب تعالی كافرلرك ومعبودلرينك جهنمه داخل اولاجقلرينی بياندنصكره آنلرك معبودلرندن بعضيسنك بوآيتدن مستثنا اولديغی بيان ايتمك اوزره ﴿ إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنٰى اُولٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ ﴾ بيوريور .

[شول كيمسه‌لركه آنلر ايچون بزم طرفمزدن سعادت وعبادته موفق اولملرينه حكم سبقت ايتدی . ايشته آنلر ؛ جهنمدن اوزاقلردر .]

﴿ لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا ﴾

[آنلر جهنمده اولان عابدلرينك اوفق برصدالرينی بيله ايشيتمزلر .]

﴿ وَهُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ اَنْفُسُهُمْ خَالِدُونَ ﴾

[حالبوكه آنلرجنتده نفسلرينك آرزوايتديكی نعمتلرايچنده دائم وابدی قالاجقلردر.]

﴿ لَا يَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ الْاَكْبَرُ ﴾

[وآنلره قيامت كوننك بويوك فزع وفريادی حزن ويرمز .]

﴿ وَتَتَلَقّٰيهُمُ الْمَلٰئِكَةُ هٰذَا يَوْمُكُمُ الَّذِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴾

[وملكلراوسعيد اولان قوللری استقبال ايدرلرو ديرلركه « ايشته شوكون؛ بونعمتلرك دنياده سزه وعد اولونديغی كوندر » .]

يعنی ؛ كافرلرك عبادت ايتدكلری معبودلری جهنمده‌درلر ولكن بعض نصارانك افترا اولارق معبود اتخاذ ايتدكلری حضرت عيسی ويهودك معبود اتخاذ ايتدكلری حضرت عزير وبعض مشركلرك معبود اتخاذ ايتدكلری ملكلر كبی بزم طرفمزدن كنديلرينه خصلت حميده وسعادت عظمی ودرجات عليا وعبادته توفيق وجنتله تبشير سبق ايدن سعيدلر جهنمدن اوزاقلردر كه جهنمده اولانلرك اوفاجق بر صدالرينی بيله ايشيتمزلر . مع هذا اهل جهنم صوك درجه فزع وفرياد ايدرلر ولكن آره‌لرنده پرده و ياخود بعد مسافه اولديغندن جهنم طرفندن خفيف بر صدايی بيله ايشيتمزلر . حالبوكه اهل جنت جنتده نفسلرينك آرزو ايتديكی نعمتلر ايچنده متنعم ودائملردر واصلا راحت وسرورلرينه خلل عارض اولماز حتی اوقدر فرح وسرور ايچنده اولورلر كه آخرتك اك شدتلی كونی اولان يوم قيامتده قبردن قالقوب محشره كيدلديكی كونك دهشتی بيله آنلره حزن ويرمز . اكثر خلائقك فزع وفرياد ايتدكلری كونده دخی آنلرك سرورلرينه خلل كلمه‌نجه جنتده دها زياده نعمتلر ايچنده اولاجقلرنده تردده محل يوقدر وملكلر آنلری استقبال ايدرلر و « ايشته شو كون ؛ دنياده رسل كرام واسطه‌سيله سزه وعد ايدلمش وبو نعمتلرك سزه ويريله‌جكی تبشير اولونمشدی » ديمكله ملكلر اهل جنته عرض تعظيمات ايدرلر .

بيضاوينك بيانی وجهله بو آيتك سبب نزولی ؛ بوندن اولكی آيتده بيان اولونديغی وجهله (ابن زبعری) نك سئواليدر . بو سبب نزوله نظراً آيتده بيان اولونان اوصاف ؛ حضرت عيسی وعزير و ملكلر حقنده‌در . بناءً عليه ؛ بو ذواتی بعض انسانلر معبود طانيمشلرسه‌ده بونلر آيت سابقه‌نك حكمندن وجهنمه دخولدن مستثنادرلر . حتی خازنده بيان اولونديغی وجهله بو آيتده (اِنّ) (الا) معناسنه‌در . شو حالده آيتك معناسی :

[ای مشركلر ! سز وسزك معبودلريكز جهنمك ياناجق اودونی سكز ، الا سزك افترا اولارق معبود اتخاذ ايتديككز شول كيمسه‌لر مستثنادرلر كه آنلره بزم طرفمزدن خصلت حميده سبق ايتدی . زيرا ؛ آنلری هر نه قدر سز معبود اتخاذ ايتسه‌كزده سزك بو اعتقادكزه آنلر راضی دكللر وسزه بويله بر شيله امر ايتمه‌ديلر] ديمكدر . لكن آيتلرده اعتبار ؛ الفاظك عمومنه اولديغی جهتله بو آيت بالعموم اهل ايمانه شامل وتبشيراتی حاويدر .

چونكه ؛ آيتده جناب حق اهل جنت اولان مؤمنلرك حاللرنده بشنی ذكر ايتمشدر :

برنجيسی ؛ جهنمدن اوزاق اولملريدر . ايكنجيسی ؛ اهل جهنمك آه وانينلرينی ايشيتمملريدر . اوچنجيسی ؛ جنتده ايسته‌دكلری نعمتلر ايچنده متنعم اولملريدر . دردنجيسی ؛ فزع اكبرك كونی اولان يوم قيامتده اصلا محزون اولماملريدر . بشنجيسی ؛ عرض تكريمات ايچون ملكلرك استقبال ايتمسيدر كه بو احوال هر مؤمنده جاريدر .

*
* *

واجب تعالی اخلاص اوزره ايمان ايدنلره يوم قيامتك فزع اكبری حزن ويرميه‌جكنی بياندنصكره او كونك احوالندن بعضيلرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ يَوْمَ نَطْوِى السَّمَاءَ كَطَىِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ ﴾ بيوريور .

[اهل جنته شول كونده حزن عارض اولماز كه او كونده بز يازيلری محافظه ايچون دفترك دوروله‌يكی كبی سمايی دوره‌رز .]

﴿ كَمَا بَدَأْنَا اَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ ﴾

[بزم ابتداءً ايجاد ايتديكمز كبی قيامتده انسانلری عين جسميله اعاده ايدرز .]

﴿ وَعْداً عَلَيْنَا اِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ ﴾

[انسانلری آخرتده اعاده ايتمك بزم اوزريمزه وعد اولدی . بناءً عليه ؛ بهمه حال اولاجقدر . زيرا ؛ بز وعد ايتديكمز شيئی البته ايشلر وخلق ايدرز .]

يعنی ؛ يازيلری محافظه ايچون دفترك دورولوب اورته‌دن قالديرلديغی كبی بز عالم علويه مخلوقاتك احتياجی قالمامسنه بناءً محو ايتديكمز كون اهل ايمانی قيامتك شدتی محزون ايتمز . بز بو عالم مكوناتی اولاً نصل ايجاد ايتدك ايسه آخرتده‌ده انسانلری اويله‌جه ايجاد واعاده ايدرز . زيرا بزم بدايةً خلق ايتمه‌مزله اولدكدنصكره اعاده ايتمه‌مز بيننده فرق يوقدر . چونكه ؛ بزم ايچون هيچ برنده كوجلك اولماديغندن اولاً ايجاد نصل قولای ايسه ثانياً اعاده دخی اويله‌جه قولايدر وبز انسانلری اعاده ايده‌جكمزی وعد

ایتدیکمزدن بزم اوزریمزه وعد اولدی . بناءً علیه ؛ وعدیمزده خلف اولمادیغندن البته اولاجقدر . زیرا ؛ بز وعدمزی یرینه کتیریر وآنی البته ایشلرز .

بیضاوی وخازنك بیانلرینه نظراً سجل ؛ **قوللرك عمل دفترلرینی محافظه ایدن بر ملکك اسمیدر** . بوکا نظراً **معنای نظم** : [دفتر اعمالی محافظه ایدن ملکك دفترلری قاپایوب دوردیکی کبی بز سمایی دوروب اورته‌دن قالدیریغمز کون مؤمنلر محزون اولمازلر] دیمکدر .

طی ؛ **بر شیئی دورمکدر که آچوب طاغیتمانك ضدیدر** . بومقامده عالم علوی انسانلرك احتیاجنه مبنی اولونجه دنیانك بعض خصوصاتنه اسباب عادیه اولمق اوزره نصل خلق ایتدی ایسه مدت بقاسی ختام بولدیغی کون دفترك دورولوب اورته‌دن قالدیرلدیغی کبی عالم علوینك اورته‌دن قالدیریلاجغنی بیاندر . دفترك دورولمسیله بیان وتمثیل ؛ بزلره آکلاتمق ایچوندر ، یوقسه بو عالم مکوناتك جسامتی نسبتنده محو ومنقرض اولمسنك کیفیتی البته آنك عظمتی نسبتنده اولاجغندن بز بو کون آنك یقلمسنده اولاجق دهشتی لایقیله تصور ایده‌مه‌یز . شوقدرکه فانیدر ویقیلاجغنه وبو عالمك بر عالم آخره تبدل ایده‌جکنه ایمانمز قویدر .

طی ؛ مدارکده بیان اولوندیغی وجهله **شوکوربلی هیئتك محو ومندرس اولمسیدر** . بوکا نظراً **معنای نظم** : [بز سمایی محو ایتدیکمز کون ایمان کامله مالك اولان مؤمنلر محزون اولمازلر] دیمکدر .

واجب تعالی نك انسانلری اعاده سنك کیفیتنده **ایکی مذهب واردر** : برنجیسی ؛ **طاغیلمش اولان اجزایی جمع ایتمك صورتیله اعاده ایتمکدر** . ایکنجیسی ؛ **بوتون بوتون یوق اولمش کیمسه‌لری یکیدن خلق ایتمك صورتیدر** . کرچه علم کلامده بو مذهبلرك صاحبلری طرفندن دلیللر سرد ایدلمش وبر چوق مباحثه‌لر جریان ایتمش ایسه‌ده بو آیت ؛ معدومی اعاده صورتیله حشر اولوناجغنه دلالت ایدر .

واجب تعالی نك خبرنده یالان اولمایوب البته خبر ویریلن شیئك واقع اولاجغنه اشارت ایچون **وجوبه دلالت ایدن علی** لفظیله (وعداً علینا) بیورمشدر که **البته اولاجق** دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی انسانلرك أولدکدنصکره اعاده اولوناجقلرینی بیان ایتدیکی کبی انسانلرك اعاده اولوناجغی کتب سابقه‌ده دخی ذکر اولوندیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ اَنَّ الْاَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ ﴾ بیوریور .

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم که محقق بز توراتدنصکره زبورده یازدق ودیدك که « بزم صالح قوللریمز ارضه مالك اولورلر » .]

﴿ اِنَّ فِي هٰذَا لَبَلَاغًا لِقَوْمٍ عَابِدِينَ ﴾

[ایشته شو بیانده عبادت ایدن قومه تبلیغات کافیه واردر .]

یعنی ؛ حبیبم ! ذاتمه یمین ایدرم که بز ارض جنته صالح قوللریمزك وارث اولاجغنی لوح محفوظده یازدقدنصکره کتب سماویه‌نك جمله‌سنه محقق یازدق . ایشته شو سوره‌نك اولندن بورایه کلنجه‌یه قدر بیان اولونان تبشیرات وتهدیدات ووعظ ونصیحتدن عبادت ایدن قومه تبلیغ کامل واردر ومتنصح اولان قوم ایچون تبلیغده نقصان یوقدر .

فخر رازی ، قاضی وخازنك بیانلرینه نظراً زبورله مراد ؛ **کتب سماویه‌نك جمله‌سیدر** . ذکرله مراد ؛ **لوح محفوظدر** که کتب سماویه‌نك جمله‌سی آندن استنساخ اولونمشدر . ارضله مراد ؛ **ارض جنتدر** . زیرا ؛ صالح اولان قوللر جهنمه کیدن فاجرلرك جنته‌کی مقاملرینه وارث اولاجقلردر . یاخود ارضله مراد ؛ **ارض دنیا** وبالخاصه **ارض مقدسدر** . شو حالده ارض دنیایه واجب تعالی صالح اولان قوللرینی وارث قیلاجغنی بو آیتله وعد ایتمشدر . بناءً علیه ؛ بو امت صلاحنی غیب ایتمه‌یوب اخلاق حمیده‌یه صاحب اولدیغی زمانده ایران وروم دیارلرنده اهل کفرك اراضیسندن بر چوق یرلره وارث اولمش وبو آیتك سری ظهور ایتمشدر . فقط صکره‌لری صلاحی ترك ایدوب اخلاق بوزولمغه یوز طوتونجه أللرنده اولان برچوق مملکتلر اعدا ألنه کچمشدر . بونك سببی ایسه صلاحی ترکله ذوق وصفایه طالوب فسق وفجورله مشغول اولمقدر . ایشته اهل اسلام صلاحله متصف اولدقلری زمان عقللره حیرت ویره‌جك درجه‌ده وآز زمان ایچنده کرهٔ ارضك برچوق یرلرینی فتح ایدوب مالك اولدقلری حالده صلاحی فساده تبدیل ایدنجه اهل اسلام ألنده اولان

بلادك برچوقلرینك دشمن أله كچمسنه یعنی صلاحك ، مملكتك وقوتك تزایدینه وفسادكده قوتك زائل اولوب ملكك ألدن چیقماسنه سبب اولدیغنه دلالت ایدر . بناءً علیه ؛ آیتك سری رأی العین مشاهده اولونمشدر و تاریخ اسلامده بوكا شاهددر .

قوم عابدین ایله مراد ؛ **اعمالنی تابع اولدیغی شریعة تطبیق ایده‌رك مكلف اولدیغی عبودیتده قصور ایتمه‌ین قومدر** . یعنی « مكلف اولدیغی عبادتده تكاسل ایتمه‌یوب عبودیتنی اداده دائما ربسنه مربوط اولان قوم ایچون شو بیاناتده كفایه ایده‌جك تبلیغات وار » دیمكدر .

زبور له مراد ؛ **داود علیه السلامك كتابی اولمق** ظاهر اولدیغی كبی **قرآنه اولمق** احتمالیده واردر . بوكا نظراً **معنای نظم** :[ارض دنیایه صالح كیمسه‌لرك وارث اولاجغنی بز لوح محفوظدن صكره قرآنده دخی یازدق] دیمكدر. بناءً علیه؛ آیت جلیله امت محمدی صلاحه دعوت ایتمشدر كه صلاح سایه‌سنده واسع اراضی‌یه مالك اولسونلر ورفاهله وقت كچیرسونلر .

*
* *

واجب تعالی قرآنده و بالخاصه بو سوره‌ده كفایت ایده‌جك احكام اولدیغی بیاندن صوكره قرآنك صاحبی اولان رسولنك عالملره رحمت اولدیغنی بیان ایتمك اوزره

﴿ وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ ﴾ بیوریور .

[حبیبم ! بز سنی كوندرمدك ، آنجق عالملره رحمت اولدیغك حالده كوندردك .]

یعنی ؛ یا اكرم الرسل ! بز سنی علل واسبابدن هیچ بر سببه مبنی كوندرمدك ، الا عالملری ارشاد ایتمكله رحمت اولمق ایچون كوندردك . زیرا سندن صكره بر نبی وشریعتكدن صكره بر شریعت اولمایه‌جغی جهتله دنیانك آخرینه قدر عالملره رحمت اولارق سنی رسول كوندردك . چونكه ؛ سن دائرهٔ رسالتی اكمال ومكارم اخلاقی اتمام ایتدیكك كبی دینكده عموم ادیانی ناسخ اولدیغی جهتله سن بعث اولوندقدن صوكره ملتلرك توحیده وصلاح ورضایه نائل اولماسی و نجات بولماسی ایچون سنك دینكله تدین ایتملری ضروریات دینیه‌دندر . بناءً علیه ؛ دین اسلامك ظهورندن صكره تبعیت ایتمه‌ینلر سعادت اخرویه‌دن محروملردر .

رسول اللهك عالمه رحمت اولماسی فخر رازینك بیانی وجهله هم دین همده دنیا جهتندن رحمتدر . چونكه رسول الله ناسك جهالت و ضلالت ایچنده اولوب طریق صوابه ارشاد ایده‌جك بر كیمسه‌نك بولونمادیغی و حقی آرایانلره یول كوستره‌جك قالمادیغی بر زمانده بعث اولونوب ناسه احكام شریعتی بیان و طریق نجاته سوقله انسانلره منفعت و مضرت اولان شیلری تعریف ایتدیكی جهتله امر دینده عالمه رحمتدر . زیرا ؛ ناس وعظنی قبول وشریعتیله عمل ایتدكلری تقدیرده سعادت اخرته نائل اولاجقلرندن عین رحمتدر. اما دنیاده رحمت اولماسی دین محمدی‌یه یاپیشان بر كیمسه ذل واسارت وقتل كبی بر طاقم مهلكه‌دن خلاص اولدقلرندن اهل ایمان حقنده رحمت اولدیغی كبی رسول اللهك بعثتندن صكره مؤمن وكافر بالعموم ملتلرك قهراً هلاك اولموب عذابلری آخرته تأخیر اولوندیغی جهتله كافرلر حقنده دخی عین رحمتدر .

رسول اللهك دشمنه سلاح چكمسی و مقاتله ایله امر اولونمسی عالمه رحمت اولمسنه منافی دكلدر . چونكه ؛ قلیج و قتال كافرلری ایمانه وعاصیلری اطاعته واهل ضلالی هدایته دعوت ایتدیكندن قلیج ده عین رحمتدر . . زیرا ؛ بر طاقم معند و متمردلری دائرهٔ صلاحه آلمق وعالمی انتظامه قویمق قلیجله حاصل اولدیغندن قلیج دخی اللهك رحمتی جمله‌سندندر كه مظلومك ظالمدن انتقامنی آلمق وناس آره‌سنده اجرای احكام وعدالت ایتمك آنجق قلیجله اولابیلیر. انتظامی محافظه وخلقی بر نقطه‌ده طوپلامق وهر كسی نافع بر ایشه سوق ایتمك وملتك استراحتنی تأمین ایلمك هپ قلیجله اولدیغی جهتله قلیج ده انسانلر ایچون بر نوع رحمتدر .

رسول اللهك شریعتی عامه‌نك راحتنی تأمین ایدن یوللری كوستردیكی ایچون تدریجاً كرهٔ ارضك اكثریسنه سرایت ایتمشدر . شوقدر كه احكام شرعیه‌یی اهل ایمان شریعت دییه‌رك قبول ایدوب آنكله عمل ایتدیكی جهتله دنیاده راحتی موجب اولدیغی كبی آخرتده ثوابه‌ده نائل اولور . اما دیانت محمدیه‌یه ایمان ایتمه‌ینلر ایشلرینه یارایان احكامی معقول بر دستور اولمق اوزره قبول ایتدكلرندن یالكز عدالتی متضمن اولدیغی جهتله دنیاجه راحتنی تأمین ایدر ، فقط آخرتده اجرینی كورمز . چونكه ؛ احكام شرعیه اولدیغنه ایمان ایتمدی كه اجر آلسون . مثلا فرانسه‌نك حقوقه عائد اولان (قودسیویل) دیدكلری قانون؛ فقه مالكیدن ترجمه اولونمش بر قانوندر. آنجق آنی ، محكم وعدالتی تأمین ایدر بر قانون طانیرلر، شریعت

محمديه‌يى طانيمازلر . بناءً عليه ؛ اوقانونله عمل دنياده راحتى موجب اولور ولكن آخرتده ثواب اولماز .

خلاصه ؛ رسول اللهك وجودى عالمه رحمتدر ، اما اورحمتدن استفاده ايتمك ايسته‌ينلر آنك رحمت اولديغنى تصديقله فيضندن استفاده ايتمشلر واستفاده ايتمك ايسته‌مه‌ينلر يارασه قوشنك كونشى انكارى كبى شريعت احمديه‌يى انكارله فيض وعرفانندن محروم اولمشلردر.

*
* *

واجب تعالى رسول اللهك عالمه رحمت اولديغنى بياندنصكره تبليغك خلاصه‌سنى بيان ايتمك اوزره ﴿ قُلْ اِنَّمَا يُوحٰى اِلَيَّ اَنَّمَا اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَهَلْ اَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴾ بيوريور .

[حبيبم ! سن عالمه رحمت اولونجه عمومه خطاب ايده‌رك دى كه « سزك الٰهكزك آنجق بر معبود اولديغى بكا وحى اولوندى. معبودكز بر اولونجه سز اومعبوده انقيادله اخلاص اوزره عبادت ايدرميسكز ؟ » .]

﴿ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ اٰذَنْتُكُمْ عَلٰى سَوَاءٍ ﴾

[شو تبليغ اوزره اگر مشركلر اعراض ايدر دعوتكه اجابتدن يوز دوندورورلرسه اى رسل كرامك اكرمى ! سن آنلره دى كه « بن سزه امر اولونديغم احكامى مساوات اوزره اعلان ايدييورم ، ياخود مساوات اوزره اعلان حرب ايدييورم » . ايشته بويله ديمكله آنلره حرب ايده‌جككى اعلان ايت]

﴿ وَاِنْ اَدْرٖى اَقَرٖيبٌ اَمْ بَعٖيدٌ مَا تُوعَدُونَ ﴾

[وسزك ايچون موعود اولان عذابك يقين ويا اوزاق اولديغنى بن بيلميورم. كفر اوزره اصرار ايتديككز تقديرده بودنياده عذاب كورمسه‌كز بيله البته آخرتده عذاب كوره‌جكسكز .]

يعنى ؛ حبيبم ! سنك عالمه رحمت اولديغك ثابت اولدقدنصكره عموم ناسه خطاب

وطريق توحيده دعوت صورتيله سن دى كه « يالكز بكا وحى اولوندى ودنيلدى كه سزك معبودكز آنجق معبود واحددر ، شريك ونظيردن منزهدر واصلا تعدد قبول ايتمز . بناءً عليه ؛ سز بو معبود واحده انقياد وايمان ايدرميسكز ؟ مادام كه فرد واحددر ، اخلاص اوزره ايمان وانقياد ايتمكز لازمدر » . يا اكرم الرسل ! اگر آنلر شو دعوته اجابتدن امتناع ايدرلرسه سن آنلره « بن سزه مساوات اوزره اعلان حرب ايدييورم » ديمكله حال حربه كچديككنى اعلان ايت ودى كه « بوندنصكره بينمزده صلح يوقدر ، سزك وبزم علممز مساويدر وبزم سزدن اول بر حاضرلغمز اولماديغى كبى سزك بيلمديككز بر جهتدن خيانتلكمزده يوقدر . اما سزه وعد اولونان عذابك زمانى يقين ويا اوزاق اولديغنى بن بيلميورم . بناءً عليه؛ يقيندر ويا اوزاقدر ديه‌رك حكم ايده‌مم . شوحالده جناب حقك مهلت ويرديكنه مغرور اولمايك ومهلتى حاشا جناب حقك سزدن غفلت ايتديكنه حمل ايتمه‌يك » .

فخر رازينك بيانته نظراً رسول اللهك مساوات اوزره اعلان ايده‌جكى شى ايله مراد ؛ محاربه وياخود احكام شرعيه‌نك اعلانى اولمق محتملدر . چونكه ؛ رسول اللهك خلقه تبليغ ايتديكى احكام جمله ناس حقنده مساوى اولديغى كبى عين احكامله رسول الله ده مكلفدر . ياخود اعلان ايله مراد ؛ صوت بالا ايله مساوات اوزره اعلانه ايدييورم صاقلى برشى يوقدر ديمكدر . وعد اولونان عذاب ايله مراد؛ طرف الٰهيدن نازل اولاجق عذاب اولمق احتمالى اولديغى كبى حرب اولمق احتمالى ده واردر . بوكا نظراً معناى نظم : [بن سزه اعلان حرب ايدييورم. زيرا ؛ سزك ايچون حرب موعوددر ، اما وعد اولونان حربك يقين ويا اوزاق اولديغنى بيله‌مم] ديمكدر. ﴿ فهل انتم مسلمون ﴾ جمله‌سى ظاهرده استفهام ايسه‌ده معناده امردر . شوحالده معناسى : [واحد حقيقى اولان معبودكزه اخلاص اوزره انقياد ايدك وانقيادكز واجب] ديمكدر .

*
* *

واجب تعالى رسولنه بعض احكامنى وحى ايتديكنى ورسولنك عذابك زمانى بيلمديكنى

بیاندنصکره کندینك علمی هرشیئه لاحق اولدیغی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ مِنَ الْقَوْلِ وَيَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ ﴾ بیوریبور .

[سزه وعد اولونان عذابك زماننی بن بیلمیورم ، آنجق الله تعالی بیلیر . زیرا ؛ الله تعالی سوز کزدن علنی اولانی وسزك کیزله‌دیککز شیلرك جمله‌سنی بیلیر .] چونکه ؛ علمی هرشیئه لاحق وعلمندن خارج برشی یوقدر .

﴿ وَاِنْ اَدْرٖى لَعَلَّهُ فِتْنَةٌ لَكُمْ وَمَتَاعٌ اِلٰى حٖينٍ ﴾

[بن بیلمم که سزك عذابکزك تأخیری مأمول که سزك ایچون فتنه وامتحان واجلکز کلنجه‌یه قدر سزه منفعت ومساعده‌در . بناءً علیه ؛ عذابك تأخیری حقکزده استدراج اولمق محتملدر .] شو حالده عذابك تأخیرینه مغرور اولوب طغیان ایتمه‌یك .

*
* *

واجب تعالی مکه اهالیسیله رسول الله آره‌سنده مباحثه اوزایوب اهل مکه‌نك اصلا اطاعت جهتنه میل ایتمدکلرندن وقوعات وحوادثك چوغالمسی اوزرینه رسولنه استعانه ایله امرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ رَبِّ احْكُمْ بِالْحَقِّ وَرَبُّنَا الرَّحْمٰنُ الْمُسْتَعَانُ عَلٰى مَا تَصِفُونَ ﴾ بیوریبور .

[حبیبم ! سن دی که « یاربی ! بنمله قومم آره‌سنده عدالتله حکم ایت وبزم ربمزك قوللری اوزرینه احسانی چوقدر . ای مشرکلر ! بزم ربمز سزك متصف اولدیغکز فنا حاللر اوزرینه کندیسندن معاونت طلب اولونان ویاردیم ایسته‌نمکه لایق اولان ذات الوهیتدر . زیرا هردرلو معاونته مقتدردر » .]

یعنی ؛ ای رسل کرامك اکرمی ! کافرلر کفر اوزره اصرار ایدوب سوز دیکله‌مه‌ینجه سن تضرع طریقیله دی که « ای بنی انواع نعمتلری ایله تربیه ایدن ربم ! بنمله قومم بیننده حق صریح وثابت اولان عدالتله حکم ایت که حقیقت آکلاشیلسون

و بزم ربمز قوللرینه انعام صاحبی‌در ولطفی بولدر وقوللرینه معاونتنی اسیرکه‌مز . بناءً علیه ؛ قوللری هر زمان کندیسندن مشرکلرك متصف اولدقلری شرلرندن خلاص ایچون یاردیم طلب اولونمغه لایقدر وبالخاصه ای مشرکلر ! سزك متصف اولدیغکز یالان وافترا وبهتان کبی شرلریکزدن قورتولمق ایچون واجب تعالیدن دها زیاده معاونت طلب اولونور » .

ایشته بو آیت جلیله بعض زمانده انسان طارالدیغنده وبالعموم ایشلرده واجب تعالیدن معاونت ایسته‌مك لازم اولدیغنه دلالت ایدر . زیرا ؛ جناب حق رسولنه کندینك منعم و رحیم و معاونت طلبنه لایق اولدیغنی تعلیم بیورمش وبو تعلیم امتی حقنده‌ده بر درس اولمشدر . بناءً علیه ؛ انسان هر ایشنده اسباب عادیه‌یه توسل ایله برابر ربسندن یاردیم طلب ایتمکدن خالی قالمامسی لازمدر . چونکه ؛ هر شیئك خالقی جناب حق اولدیغی جهتله خالقدن استمداد ایتمك البته لازمدر . رسول اللهك دعاسنی ربسی قبول ایتدیکندن مشرکلرله رسولی بیننده عدالتله حکم الٓهی تجلی ایتمش ومعاونت الٓهیه رسولنه یار اولمش ورسول الله غالب ومشرکلر مغلوب اولمقله عاقبت جزیرة العربدن مشرکلرك عرقی کسلمشدر .

رومی بیك اوچیوز اوتوزسنه‌سی تشرین ثانیسنك یکرمی سکزنجی جمعه کونی ایکندی نمازندنصکره بعونه تعالی بو سوره‌نك ترجمه‌سی ختام بولمشدر .

سورۀ حج

مكۀ مكرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . آنجق آلتى آيتى مدينۀ منوره‌ده نازل اولمشدر . يتمش سكز آيتى حاويدر .

﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴾

﴿ يَا اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ اِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ ﴾

[اى انسانلر ! ربكزك عذابندن قورقك . زيرا ؛ قيامتك اشيايى تحريك ايدن زلزله‌سى پك بويوك برشيدر .]

يعنى ؛ ويرمش اولديغى تعهدى اونوتمق شانندن اولان انسانلر ! سزى تربيه ايدن ربكزك عذابندن قورقك وحرام اولان شيلردن اجتنابله طاعته دوام ايدك كه عذابندن قورتولاسكز ودنياده كناهلريكز اوزرينه سزه ويرمش اولديغى مهلته مغروراولمايك . زيرا ؛ بو عالم مكوناتى قهرايتمك ايچون حاضرلامش اولديغى قيامتك حركه‌سى پك بويوك برشى كه غايت شدتليدر .

فخر رازينك ، قاضينك وابوالسعود افنديك بيانلرى وجهله بو آيتده ذكراولونان زلزله‌نك زمانى قيامتك اولنده اولوب شو كورديكمز وايچنده بولونديغمز عالم موازنه‌سنى بو زلزله سببيله غيب ايدوب كونشك مغربدن طوغاجغى (امام علقمه) و (شعبى) دن مرويدر . بوكا نظراً آيتده بيان اولونان زلزله ؛ قيامتك علامت كبراسندن وآزمدت ظرفنده قيامت قائم اولوب بوزلزله قيامته مقدمه اولاجقدر . (امام مقاتل) و(ابن زيد) ك روايتلرينه نظراً آيتده ذكر اولونان زلزله ايله مراد ؛ **قيامتك زلزله‌سيدر** . وآيتك ظاهرى بو ايكنجى روايتى تأييد ايتمكده‌در . چونكه ساعت‌له مراد ؛ **قيامتدر** . شوحالده «ساعتك زلزله‌سى» ديمك « قيامتك زلزله‌سى » ديمكدر .

اتقا ايله امر ؛ حرام شيلردن اجتنابى وعباداته سعى ايله امرى متضمندر . زيرا ؛

انسانى ، تصادف ايده‌جكى بويوك عذابلردن ودهشتلى كونلردن وانواع مصائبدن وهيجانلى بلالردن قورتاراجق تقوى اولديغنه اشارت ايچون جناب حق اتقا ايله امرى قيامتك زلزله‌سيله تعليل بيورمشدر . عقلى اولانلرك كمال اهتمامله دوشونملرى ايچون قيامتك حركه‌سنك پك بويوك اولديغنى بيان ايتمشدر . يعنى « حرامدن قاچك وعباداته دوام ايدك وعقلكزله دوشونك . زيرا ؛ قيامتك حركه‌سى بويوك » ديمكدر . شوحالده بو آيت ؛ اتقانك واجب اولديغنه دلالت ايدر . زيرا ؛ تقوانك بو كبى شدتلى ضررلردن انسانى محافظه ايدوب ضررى دفع ايده‌جكنه اشارت واردر . ضررلرك دفعنه چاليشمق انسان ايچون واجب اولديغى جهتله تقوانك واجب اولمسى لازم كلير . قيامتك زلزله‌سنى ادراكدن عقول بشر قاصر اولديغنه اشارت ايچون واجب تعالى زلزله‌دن شى ايله تعبيرايتمش وزلزله‌نك عظمتنى ايضاح ايتمكدن عباره‌نك قاصر اولديغنى اشعار ايتمشدر .

كرچه قيامتده ارضى تحريك ايده‌جك واجب تعالى ايسه‌ده بويوك حركه قيامتده اولاجغى ايچون زلزله ؛ **قيامت** معناسنه اولان **ساعة** مضاف قيلنمش و « ساعتك زلزله‌سى » دينمشدر .

*
* *

واجب تعالى قيامتك حركه‌سنك شدتلى اولاجغنى واو كونك ويره‌جكى دهشتدن بعضيلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا اَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا ﴾ بيورييور .

[حبيبم ! ذكر ايت شول كونى كه او كونده سز زلزله‌يى كوروره‌سكزكه آنك شدتندن هرچوجق امزيرن قادين امزيرديكى چوجقدن غفلت وهرحمل صاحبى خاتون حملنى وضع ايدر .]

﴿ وَتَرَى النَّاسَ سُكَارٰى وَمَا هُمْ بِسُكَارٰى ﴾

[وسن ناسى سرخوش كورورسك ، حالبوكه آنلر حقيقتده سرخوش دكللردر .]

﴿ وَلٰكِنَّ عَذَابَ اللّٰهِ شَدِيدٌ ﴾

[ولکن اللهك عذابی شدتلیدر .] بناءً علیه ؛ اوشدت انسانلری سرخوش کبی قیلار .

یعنی ؛ یا اکرم الرسل ! خاطرکده طوت شول کونی که او کونده وقوعبولاجق زلزله‌یی سز کوروسکز که او زلزله‌نك شدتندن چوجغی امزیرن هرقادین کمال شفقت ومرحمتله برابر کندی دردندن چوجغی اونوتور وکمال حیرتندن قوجاغنده‌کی چوجق عقلنه بیله کلمز وهرحامله اولان خاتون وقتی تمام اولمادن حملنی وضع ایدر وسن او کونك شدتندن ناسی ، عقلی باشندن کیتمش سرخوش کوروسك . حالبوکه نفس الامرده آنلر سرخوش دکللردر ، آنجق او کونك شدتی آنلری سرخوش کبی کوسترمشدر . زیرا ؛ اللهك عذابی شدتلی اولدیغندن آنلری ، عقللری زائل اولمش کبی کوسترر .

بو آیتده او کونده زلزله‌نك شدتی ؛ **اوچ شیله اثبات اولونمشدر** . برنجیسی ؛ **چوجوغه امزیرن خاتونك کندینه عارض اولان قورقو واندیشه سببیله چوجغنده غفلت ایتمسیدر** . ایکنجیسی ؛ **هرحامله اولان خاتونك وقتندن اول حملنی وضع ایتمسیدر** . اوچنجیسی ؛ **ناسك ، اسباب سکردن برشی استعمال ایتمدکلری حالده سرخوش اولملریدر** . شو حالده آیتده « سن آنلری سرخوش کوروسك ، حالبوکه سرخوش دکللردر » دیمك « سکر ویره‌جك برشی استعمال ایتمدیلر » دیمکدر .

ابن جریر ، طبری ، فخر رازی و خازنك بیانلرینه نظراً بو ایکی آیت (بنی مصیطلق) غزاسنده کیجه نازل اولور وفخر عالم افندیمز اصحابنی چاغیرر ، اطرافه طوپلار آیتلری تبلیغ ایدر . اصحاب رسول الله آیتده بیان اولونان شدتدن متأثر اولور ، او کونده انسانلرك معروض قالاجقلری احوالی دوشوندکلرندن صباح وقتی قوناق محلنه اینه‌جکلرنده دوه‌لرك یوکنی ایندیرمك وچادیر قورمق خاطرلرینه کلمز . رسول الله « بو زلزله‌نك کونی هانکی کوندر ؟ » بیورونجه اصحاب کرام « الله تعالی ورسولی بیلیر » دیملری اوزرینه رسول الله اصحابنه خطاباً « الله تعالی حضرت آدمه (قالق یا آدم ! ذریتکدن اهل جهنمی جهنمه واهل جنتی جنته سوق ایت) دیر . حضرت آدم (یاربی ! نصل سوق ایده‌جکم) دینجه (چوغنی جهنمه وآزینی جنته سوق ایت) خطاب عزتی وارد اولاجغی » بیان بیورلمشدر . اهل جهنمك اهل جنتدن چوق اولاجغی بادیٔ تردد دکلدر .

چونکه ؛ تاریخه وقرآنك بیاناتنه وقوفی اولانلر کرك امم سالفه‌نك وکرك بو امتك حالنی نظر تدقیقه آلنجه هر نبینك امتندن ایمان ایدنلرك آز وایمان ایتمه‌ینلرك چوق اولدیغنده تردد ایتمز . وبالخاصه امم سالفه‌دن ایمان ایدنلرك عددی پك آز اولدیغی معلومدر . مثلا حضرت نوح برچوق سنه‌لر امتنی دین حقه دعوت ایتدیکی حالده دعوتنه اجابت ایدن قاچ کیمسه اولابیلدی . حضرت هود وصالح وسائر انبیاء عظامك امتلرنده‌ده حال بویله‌در . بناءً علیه ؛ امتلر ایچنده پیغمبرینه اك چوق ایمان ایدن امت محمددر .

*
* *

واجب تعالی قیامت کونك دهشتندن انسانلری قورتاره‌جق یکانه چاره اتقا اولدیغندن اتقا ایله امر ایدوب او کونك شدتندن بعضیلرینی بیاندنصکره انسانلرك برقسمی مجادله‌دن وحقه معارضه‌دن خالی قالمادقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ مَرِيدٍ ﴾ بیوریور .

[ناسدن بعضیلری عن جهلٍ الله تعالی حقنده مجادله ایده‌رك هر معند شیطانه اتباع ایدر .]

﴿ كُتِبَ عَلَيْهِ اَنَّهُ مَنْ تَوَلَّاهُ فَاَنَّهُ يُضِلُّهُ وَيَهْدِيهِ اِلٰى عَذَابِ السَّعِيرِ ﴾

[طرف الهیدن شیطان اوزرینه یازلدی که شیطان کیمه متولی ومسلط اولورسه آنی اضلال ایدر وطوغرو یولدن چیقاریر وجهنم عذابنه چکر کوتورور .]

یعنی ؛ الله تعالی‌نك آخرتده عذابی ویوم قیامتك دهشتی واردر ، نصل اولمسون . ناسدن بعضیلری اللهك ذاتنده وصفاتنده عقلی ونقلی دلیله وعلمه مستند اولمیه‌رق مجرد جهالت اوزره مجادله ومخاصمه ایدر ، حتی مجادله‌سنی او قدر ایلری کوتورور که اللهك ذاتی وصفاتنی انکار ایدر وهر معند اولان شیطانه اتباع ایدر . حالبوکه دیوان الهی وقضاء سبحانیده یازلدی که شیطانی ولی اتخاذ ایدن کیمسه‌یی شیطان اضلال ایدر و(سعیر) اسمنده اولان جهنمك عذابنه مستحق اولاجق عمللری کوسترر و ایشله‌تیر و عاقبت جهنمه آلیر کوتورور .

فخر رازینك بیانی وجهله بو آیتده شیطان ؛ **انسانلردن شره آلات اولانه وابناء**

جنسنی شره دعوت ایدن کیمسه‌لرده شاملدر. بناءً علیه؛ انسانلر ایچنده شره آلت اولانلره شیطان دیمك صحیحدر.

حقسز ودلیلسز مجادله‌نك مذموم اولدیغنه بو آیت دلالت ایتدیکی کبی حق آرامق قصدیله دلیله علمله برابر مجادله ومباحثه‌نك جوازینه دخی دلالت ایدر.

مَريد؛ خیردن عاری مجرد فساده ساعی معند اولان کیمسه‌در. بناءً علیه؛ شیطانك عسکرینه مَريد دنیلدیکی کبی انس وجنددن شره میال اولانلره دخی شیطان مَريد دنیلور.

طبری، فخر رازی وقاضینك بیانلرینه نظراً بو آیت مشرکلردن (نضر بن حارث) حقنده نازل اولمشدر. چونکه (نضر) اللهك ذاتنده وصفاتنده چوق مجادله ایدر و «ملکلر اللهك قیزلریدر وقرآن اول کچن امتلرك یالانلریدر والله تعالی چورومش کمیکلری احیایه قادر دکلدر» دیمکله رسول اللهله مخاصمه ایدردی. جناب حق (نضر) ی وآنك امثالی عن جهلٍ حقه اعتراض ایدنلری ذم وبو مثللو مجادله‌دن قوللرینی منع ایتمك ایچون بو آیتی انزال بیورمشدر. شو حالده آیتك مضمونی حقه اعتراض ایده‌رك هوا وهوسنه اتباع ایدن واحکام شریعتی کندی شهوات نفسانیه‌سنه اویدورمق ایسته‌ینلرك جمله‌سنه شاملدر. چونکه؛ احکام دینی آرزوسنه اویدورمق وهوسات نفسانیه‌سنه موافق اولمیانلری اعتراضله رد ایتمك ایسته‌ین کیمسه شیطانه اتباع واوهام وخیالاتله اشتغال ایتمشدر. زیرا؛ (نضر) ك «قرآن یالاندر اول کچنلرك سوزلریدر» دیدیکی کبی هر زمانده بو سوزلری تکرار ایدنلر پك چوق بولونمش وبالخاصه آچیقدن قرآنه ایمان ایتمه‌ینلر بالطبع بو کبی افترالردن چکینمه‌مشلردر.

*
* *

واجب تعالی ذاتی وصفاتی ایله حشر حقنده برعلمه مستند اولمقسزین مجادله ایدنلری ذم ایتدکدنصکره حشرك امکانه دلالت ایدن دلیللری بیان ایتمك اوزره ﴿ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ ﴾ بیوریور.

[ای ناس! اکر اولدکدنصکره بعث اولونوب قبرکزدن قالقه‌جغکزده شبهه ایدرسه‌کز ابتداء خلقتکزه نظر ایدك. زیرا؛ بز سزی اولا طوپراقدن خلق ایتدك.]

﴿ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُضْغَةٍ مُخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ ﴾

[طوپراقدن صکره نطفه‌دن صکره اویوشمش قاندن صکره اعضاسی تام اولان وتام اولمایان أت پارچه‌سندن خلق ایتدك.]

﴿ لِنُبَيِّنَ لَكُمْ ﴾

[شو بیان اولونان تدریج اوزره خلق ایتمکده‌کی حکمت؛ سزه قدرتمزی وبدایع صنعتمزی بیان ایتمکدر.] بناءً علیه؛ آثار قدرتمزی سزه بیان ایتمه‌مز ایچون شو بیان اولونان احوال اوزره خلق اولونماکز اراده اولونمشدر.

﴿ وَنُقِرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى ﴾

[وطوغمسی ایچون معین اولان وقته قدر آنالرك رحملرنده دیله‌دیکمز چوجقلری قرار ایتدیرمك ایچون تدریج صورتیله خلق ایتمك جهتی اختیار اولونمشدر.]

یعنی؛ غفلت ونسیان اوزره مخلوق و عصیان وطغیان اوزره مصر اولان انسانلر! اکر رسولمزك سزه بیان ایتدیکی حشر وبعثده شبهه ایدیورسه‌کز بوشك سزه لایق دکلدر. زیرا؛ سز ابتداء خلقتکزه نظر ایدر ودوشونورسه‌کز اولدکدنصکره تکرار دیریله‌جککزده اصلا شبهه ایتمزسکز. چونکه؛ بز سزی اولا طوپراقدن صکره نطفه‌دن خلق ایتدك که پدریکز آدم طوپراقدن خلق اولوندی وصکره سز برداملهٔ صودن عبارت اولان منی‌دن خلق اولوندیکز. بناءً علیه؛ «طوپراقله صویه قاریشمش وچورومش کمیکلر تکرار انسان اولماز» دیدیککز سوزکزك دوشونمکسزین سویلنمش بر سوز اولدیغنی بیلیرسکز. پدریکزك صلبندن آنا کزك رحمنه دوشن نطفه آنا کزك رحمنده اویوشمش قان اولور، صکره اوقان مرور زمانله أت پارچه‌سی اولورکه اعضالری اولماز. بر آز صکره اعضالری تمام اولور وانسان شکلنی آلیر. ایشته شو منوال اوزره حالاً بعد حالٍ بز سزی خلق ایتدك که سزه کمال قدرتمزی بیان ایده‌لم وسزك ایچون حشرك امکاننده شبهه قالماسون. حالبوکه سز بو حاللری

دوشونمکسزین حشری انکاره جسارت ایدییورسکز و بز وقت معیننه قدر آنالرک رحملرنده دیله‌دیکمز مقداری قرار ایتدیرر وقت معینی کلدیکنده بول ویرر دنیایه چیقاریرز. شو حالده أولمش وچورومش کیمسه‌لری تکرار طوپراقدن چیقارمقده مانع نه‌در که شبهه ایدییورسکز .

طبری ، فخر رازی و قاضینک بیانلری وجهله بزم طوپراقدن خلق اولونمامز ایله مراد ؛ **پدریمز آدمک طوپراقدن خلق اولونمسی** ویاخود **نطفه‌نک اصلی اولان غدانک طوپراقدن خلق اولونمسیدر** . چونکه ؛ اولاد آدم هر نه قدر نطفه‌دن خلق اولونورسه‌ده نطفه‌نک اصلی غدا ، غدانک اصلی نباتات، نباتاتک اصلی صو ایله طوپراق اولدیغی جهتله جمله انسانلرک اساسی ؛ **طوپراقدر** . شو حالده تحولات وتدریج صورتیله طوپراق نطفه‌یه انقلاب ایدییور. طوپراقله صو آره‌سنده مناسبت اولمادیغی حالده طوپراغک نطفه‌یه تحولی قدرت الهیه‌نک کماله دلالت ایدن دلائل واضحه جمله‌سندندر . کذلک صویک قانه وقانک أته تحولنده دخی حال بویله‌در. شو حالده ابتداء خلقتنده انسانلر قدرت الهیه‌نک عظمتنی کوروب دورورکن قبرندن دیریلوب قالقه‌جغنده نه ایچون تردد ایدرلر؟ آیتده مخلقه ؛ **اعضاسی تام اولارق طوغانلر** وغیر مخلقه ؛ **اعضاسی نقصان اولارق طوغانلردر** . یاخود مخلقه ؛ **دیری** و غیر مخلقه **أولو اولارق طوغانلردر** . هانکی معنی مراد اولونورسه اولونسون انسانک خلقتی فاعل مختارک اختیاریله اولدیغنه دلالت ایدر . چونکه ؛ طبیعتک اقتضاسی اولسه یا مخلقه ویاخود غیر مخلقه اولور . زیرا ؛ طبیعتک اقتضاسی دکیشمز .

آیتده اجل مسمی ایله مراد ؛ **ولادت ایچون تعیین اولونان وقتدر** . ولادتک اقل مدتی ؛ حنفیه عندنده آلتی آی واکثر مدتی؛ ایکی سنه‌در . شافعیه عندنده اکثر مدتی؛ درت سنه‌در. یعنی بر چوجق والده‌سنک رحمنده حنفیه‌یه کوره ایکی، شافعیه‌یه کوره درت سنه مکث ایده‌بیلور .

﴿ ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلاً ثُمَّ لِتَبْلُغُوا اَشُدَّكُمْ ﴾

[خلقتکز تمام اولوب وقت معینکز کلدکدنصکره بز سزی طفل اولارق آنالریکزک

رحمندن چیقاریرز که او زمانده سز هر درلو معاونت و محافظه‌یه محتاج اولدیغکزدن آناکز وباباکز واسطه‌لری ایله بز سزی محافظه ایدرز وبوندنصکره رشدکزه بالغ اولمکز واعضاکز قوت بولسون ومزاجکز علی التدریج تکمل ایتسون ایچون بز سزی انواع تربیه ایله تربیه ایدرز .]

﴿ وَمِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفّٰى وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ اِلٰى اَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْلاَ يَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْـًٔا ﴾

[وسزدن بعضیکز بلوغه واصل اولمادن ویاخود واصل اولدقدنصکره وفات ایدر وسزدن بعضیکز اولجه بر طاقم شیلری بیلدکدنصکره بیلمز بر حاله کلسون ایچون ارذل عمره رد اولونور .]

ارذل عمر ؛ **قواسی ضعفه دوچار اولوب عقلنه خلل کلوب وجودینک آلتلری لایقیله ایشله‌یه‌مز بر حاله کلدیکی قوجه‌لق زمانیدر** . بو سنه رد اولونمسنک حکمتی ؛ اولجه بیلدیکی شیئی بیلمز بر حاله کلمسی اولدیغنی جناب حق بو آیتده بیان ایتمشدر. انسانلرک اختیار وشیخ فانی اولانلرینک بنیه‌لرنده ضعف وعقللرنده سخافت وفهم وادراکلرنده نقصان عارض اولوب حال صباوتلرینک عودتی ارذل عمردر . شو حالده انسانلرک وفاتلری ؛ **ایکی‌یه منقسم اولوب برنجیسی ؛ عقلی باشنده وبنیه‌سی صاغلام ایکن وفات ایتمکدر** . **ایکنجیسی ؛ پیر فانی اولوب بیلدیکنی بیلمز بر حاله کلدکدنصکره وفات ایتمکدر** . بناءً علیه ؛ انسانک خلقتنده ومدت عمرنده اوغرامش اولدیغی تبدلات وبالخاصه ارذل عمره رد اولونمسی حشرک امکانه آچیق بر دلیلدر. چونکه؛ انسانک حال بدایه‌سندن حال نهایه‌سنه قدر کورمش اولدیغی تغیراتی خلق ایتمکه قادر اولان واجب الوجودک انسانی أولدکدن صکره احیایه‌ده قادر اولاجغی اولویتله ثابتدر .

⁂

واجب تعالی حشرک امکانه انسانک خلقتنده ومدت عمرنده جریان ایدن احوال

عجیبه ایله استدلالی بیاندنصکره ارض اوزرنده حاصل اولان نباتات ایله حشرک امکانه استدلال ایتمك اوزره ﴿ وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَأَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ ﴾ بیوریور.

[حبیبم ! سن یر یوزینی قورو اولدیغی حالده کورورسك. بوندن صوکره بز ارض اوزرینه سما جانبندن یاغمور صولرینی انزال ایتدیکمزده ارض حرکت ایدر وقاباریر. اوتلر بیتر وهرنوعدن غایت کوزل اوتلری بیتیرر]

یعنی؛ بزم قدرتمزك کمالنه تعجبه حاجت یوقدر. زیرا؛ سن یر یوزینی قورومش اوتدن ورطوبتدن اثر اولمادیغی حالده کورورسك. بوندنصکره بزم قدرتمز وارادهمز احیاسنه تعلق ایدنجه ارضده حیات خاصهسی اوزره مشتمل و ارضك روحی مثابهسنده اولان یاغمور صوینی بز ارض اوزرینه سما جانبندن ایندیردیکمزده ارض حرکته کلیر وقابارير وهرنوع اوتلردن رونقلی ونضرتلی غایت کوزللرینی بیتیریر ویر یوزی هرکسك یوزینه کولر بر حاله کلیرکه کورنلر مسرور اولور.

ایشته شو آیتلرده بیان اولونان کرك انسانك وکرك اوتلرك خلقتندهکی صنایع غریبه واحوال عجیبهنك جملهسی انسانلرك وفاتلرندن صکره تکرار دیریلهجکلرینه دلالت ایدر دلائل قطعیه جملهسندندر.

(هامدة) اولمش وقورومش دیمکدر. (اهتزت) اهتزاز، بیترهمك، دبرهنمك؛ حرکت ایتمکدرکه « اوتلرك بیتمسیله ارض حرکت ایتدی » دیمکدر. (ربت) قابارمق معناسنهدر. بهیج؛ غایت لطافتلی ورونقلی دیمکدر.

*
* *

واجب تعالی حشرك امکانه دلالت ایدن دلائلدن انسانك خلقتنی و ارضك نباتاتله احیاسنی بیاندنصکره سرد اولونان دلیللرك نتیجهسنی وخلاصهسنی بیان ایتمك اوزره ﴿ ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّهُ يُحْيِي الْمَوْتَى وَأَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾ بیوریور.

[شو انسانلرك عقللرینه حیرت ویرن مخلوقاتی خلق ایتمکه قدرتك سببی الله تعالینك ذاتنده ثابت ومتحقق اولوب اشیا کندیسنك خلقیله حاصل اولمسیدر والله تعالی اولولری احیا ایدر. چونکه؛ الله تعالی ممکناتدن هرشیئی ایجاده قادردر.]

﴿ وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ ﴾

[وقیامت البته کلهجك، آنده اصلا شبهه یوقدر. بناءً علیه؛ الله تعالی قبرلرده مدفون اولان کیمسهلری بعث ایدر، قبرندن قالدیرر.]

یعنی؛ انسانك اطوار مختلفهده خلق اولونوب بربرینه ضد اولارق احوال عدیدهیه تحویل اولونمسی وقورومش ارضك احیا اولونمسی الله تعالینك ثابت ومتحقق اولمسی سببیلهدر. اکر صانعی موجود وثابت اولمامش اولسه ایدی بونلرك هیچ بریسی وجود بولمازدی. شوحالده انسانلرك واوتلرك وجودلری الله تعالینك وجودینه ووحدانیتنه واولمشلری احیایه قدرتنه دلالت ایدر. بناءً علیه؛ الله تعالی اولمش انسانلری احیا ایدر وانسانلرك احیا اولوناجقلری قیامتده کلهجکدر وآنده اصلا شبهه یوقدر وقیامت قائم اولونجه قبرلرنده اولان موتایی الله تعالی قالدیرر وجملهسنی عمللری ایله مجازات ایدر.

بو آیتده بیان اولونان دلیللرك خلاصهسنی تقریر شویلهدر: امواتی اعاده واحیا ممکندر. اکر ممکن اولمسه ایدی هیچ برزمانده حیات بولمازدی. حالبوکه اموات، دنیاده حیاتله متصفلردی. بناءً علیه؛ امواتی احیا ممکندر. چونکه؛ برزمانده حیاتی قبول ایدن جسمك دیکر زمانده دخی حیاتی قبول ایدهجکنده شبهه اولونماز. کذلك واجب تعالی معلوماتك جملهسنه عالم اولدیغی کبی مقدوراتك جملهسنهده قادردر. بناءً علیه؛ امواتی احیایه دخی قادردر. یعنی اجسامده قابلیت اولدیغی کبی جناب حقدهده قدرت واردر. بناءً علیه؛ حشر امواتده تردده محل یوقدر.

*
* *

واجب تعالی امواتی احیا ایدهجکنی بیاندنصکره حقه معارضهایدنلرك دنیاده رسوای وآخرتده معذب اولاجقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُنِيرٍ ﴾ بیوریور.

[ناسدن بعضیلری اللهك امرنده عقلی دلیله والهام طریقیله هدایته وقلبلره نور ویریجی کتابه علمی اولمیه‌رق مجادله ایدرلر .]

﴿ ثَانِيَ عِطْفِهِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ ﴾

[حق ایشتدیکنده بوینی دوندورور ویانی چکر اولدیغی حالده تکبر ایدرکه انبیانك وحی الٰهی ایله بیان اولونان دین الٰهیدن ضعفاء ناسی اضلال ایتسون وطریق حقدن چیقارسون.]

﴿ لَهُ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَنُذِيقُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴾

[اللهك امرنده مجادله وحق قبولده تکبر ایدن کیمسه ایچون دنیاده رسوالق واردر ویوم قیامتده بز آكا یاقیجی جهنمك عذابنی طادیریز .]

یعنی ؛ ناسدن بعض کیمسه اوامر الٰهیه‌یه ودین سبحانیه‌یه اعتراض ایتمك اوزره مجادله ومخاصمه ایدر وبو مجادله‌یی ضروری بر علمه مستند اولمادیغی کبی استدلاله وطرف الٰهیدن ارشاد صورتیله الهامه وطریق حقه دلالت ایدر هدایته ووحی ایله كلمش قلوب ناسی نورلاندیران بر کتابه مستند دکلدر . شو حالده مجادله‌سی کور کورینه جهل وعناده مستنددر . بناءً علیه ، شو مجادله‌یه جسارت ایدن کیمسه ضعفاء ناسی دین الٰهیدن اضلال ایدوب یولدن چیقارمق ایچون تکبر ایدر وبوینی دوندورور وبلنی بوکر اولدیغی حالده حق قبولدن اعراض ایدر. ایشته حقدن اعراض ایدن کیمسه ایچون دنیاده رسوالق وقیامتده یاقیجی جهنمك عذابنی طاتمق واردر .

فخررازی ونیسابورینك بیانلری وجهله بو آیت (ابوجهل) حقنده نازل اولمشدر. چونکه ابو جهل ؛ دائما رسول اللهه مخاصمه وامر الٰهی‌یه معارضه ایدر وحق قبولدن تکبر ایده‌رك حق اولان سوزه بوینی دونر ویانی چکردی وبو معارضه‌سی‌ده اسباب علمدن هیچ برینه مستند دکلدی . زیرا ؛ آنك عادتی دائما اهل ایمانه تکبر ایتمك وکندینه تابع اولان جهلایه حق ستر ایتمکله ذهنلرینی اغفال ایتمك وآزدیرمقدی . بناءً علیه؛ جناب حق بو آیتده ابوجهلی **اوچ صفتله ذم ایتمشدر. برنجیسی؛ امر الٰهیده مجادله ایتمسیدر**. ایکنجیسی ؛ **شو مجادله‌سی هیچ بر علمه مستند اولمایوب مجرد جهله بنا**

ایتمسیدر . اوچنجیسی؛ **ضعفاء ناسی اغفال واضلال ایتمك ایچون حقده کبرله بوینی دوندورمسیدر**. ایشته ابو جهل وامثالنك شو فنا عمللرینك جزاسی دنیاده رسوالق وآخرتده عذاب جهنم اولاجغی بیان اولونمشدر . کرچه آیت (ابوجهل) حقنده نازل اولمش ایسه‌ده بو صفتله متصف اولانلرك جمله‌سنه شاملدر وعصر سعادتدن بو آنه قدر حقه اعتراض ایدنلر وضعفاء ناسی یولدن چیقارمق ایچون چالیشانلر هیچ‌ده اکسیك اولمامشدر. بومقوله کیمسه‌لرك عاقبت دنیاده رسوای اولدقلری کبی آخرتده دخی عذابه دوچار اولاجقلری بو آیتله ثابتدر .

(ثانیَ عطفه) بیضاوینك بیانی وجهله **حقی قبولده تکبر ایدیجی واوموزینی دوندوریجی وحقی استخفاف ایدیجی کیمسه‌در** . ایشته بو کبی اخلاق ذمیمه‌سی ابوجهلك ایمانی قبولنه مانع اولدیغندن دنیاده دین علیهنه قورمش اولدیغی طوزاقلره کندی دوشدی وعاقبت یوم بدرده اهل اسلامك قیلیجنه لقمه اولارق جانی جهنمه اصمارلادی کیتدی .

بو آیت جلیله‌نك بدایه‌سی حقدن اعراض ایدنلرك اعراضلری هدایته وکتابه مستند اولمادیغی بیانه مقدمه وتأکید اولمق اوزره تکرار ذکر اولونمشدر . **یاخود** اولکی آیت مقلدلر حقنده وبو آیت مقلدلره تابع اولانلر حقنده اولمسنه بناءً تکرار یوقدر .

*

* *

واجب تعالی حقه اعتراض ایدنلرك دنیاده رسوای وآخرتده معذب اولاجقلرینی بیاندنصکره عذابك سببنی بیان ایتمك اوزره ﴿ ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ يَدَاكَ وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ ﴾ بیوریور.

[ایشته شو دنیاده رسوالق وآخرتده عذاب سنك کسب یدکله آخرته تقدیم ایتدیکك کناهلرك سببیله‌در والله تعالی قوللرینه ظلم ایدر اولمادی.] چونکه عادل اولدیغندن هر کسك عملنه کوره جزا ویردیکی جهتله اصلا ظلم شائبه‌سی اولماز . بناءً علیه ؛ جزا ایله جرم آره‌سنده نسبت عادله‌یه رعایت اولونور .

عبید لفظی جمع صیغه‌سیله وارد اولدیغندن **ظلّام** مبالغه صیغه‌سیله وارد اولمشدر .

شو حالده معناى نظم : [هيچ بر عبده جناب حق وجهاً من الوجوه ظلم ايتمز] ديمكدر، يوقسه ظلمك مبالغه‌سنى نفى ايله اصل ظلم باقى قالير معناسنه دكلدر. زيرا ؛ الله تعالى من كل الوجوه ظلمدن منزهدر. يعنى ؛ دنياده بغير علمٍ مجادله ايدن عاصى كيمسه‌يه يوم قيامتده تحقير واهانت طريقيله طرف الٓهيدن « اى ظالم ! شو عذاب؛ سنك دنياده ارتكاب ايتديكك وآخرت ايچون قازانديغك كناهلرك سببيله‌در. زيرا؛ الله تعالى ظالم دكلدر» دينور.

*
* *

واجب تعالى دين الٓهيده مجادله وناسى اضلال ايدنلرك حاللرينى بياندنصكره دينده شك اوزره بولونانلرك حاللرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللّٰهَ عَلٰى حَرْفٍ فَاِنْ اَصَابَهُ خَيْرٌ اِطْمَاَنَّ بِهِ وَاِنْ اَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ اِنْقَلَبَ عَلٰى وَجْهِهِ ﴾

[ناسدن بعضيسى دينده شك وبر طرف اوزره الله تعالى‌يه عبادت ايدر . اكر كنديسنه خير اصابت ايدرسه دينه قلبى مطمئن اولور ودينده بولونديغى فال خير عد ايدر واكر آكا بر فتنه اصابت ايدرسه يوزى اوزرينه كفر جهتنه دونوويرر ودينله تشأم ايدر .] زيرا ؛ دينه اعتمادى يوقدر .

﴿ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةَ ذٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ ﴾

[ايشته دينه اعتماد ايتميه‌رك دونن كيمسه دنياده انواع بليات وآخرتده عذابه دوچار اولمقله ضرر كورور وشو ضرر ميدانده بر ضرردر .]

يعنى ؛ منعمى نسيانله عصيان ايتمك على الاكثر عادتى اولان انسانلردن بعضيسى دينك بر جانبى اوزره شك واضطرابله الله تعالى‌يه عبادت ايدر ولكن عبادتنده ثباتى ويقينى اولماز ودينك بر طرفده دورور وايشنه نصل كليرسه اوطرفه دونمك قولاى اولسون ايچون لايقيله دينه ياپيشماز وكنارنده كزر ايچنه كيرمز . بناءً عليه ؛ اكر او كيمسه‌يه خير اصابت ايدرسه دينندن بيلير، قلبى مطمئن اولور وقرار ايدر واكر بر فتنه اصابت ايدرسه ارتداد ايدر وترك ايتديكى كفر جهتنه دونوويرر. بناءً عليه؛ دنياده جانى هدر اولمق وآخرتده عذاب كورمكله ضرر ايدر. ايشته شو ضرر؛ ميدانده بر ضرردر .

فخر رازى، قاضى وخازنك بيانلرينه نظراً آيت؛ عربدن مدينه‌يه هجرت ايدن بر طائفه حقنده نازل اولمشدر. چونكه؛ آنلر باديه‌دن مدينه‌يه كلدكلرنده بعضيلرينك حرمى اوغلان وقيصراغى طاى طوغوروب وجودى صحت بولوب مالى چوغالنجه دين اسلامى فال خير عد ايدوب قلبى مطمئن ومستريح اولارق مدينه‌ده دين اسلام اوزره ثبات ايتدى قالدى وبعضيلرى ده بونك عكسنه حرمى قيز طوغوروب قيصراغى ياورولامايوب كندى خسته ومعيشتى طارالنجه دين اسلامدن تشأم ايتديلر وكيرى كيتديلر . ايشته جناب حق بو مقوله دينه اعتمادى اولمايان كيمسه‌لرك حاللرينى شول كيمسه‌نك حالنه تشبيه ايدركه او كيمسه عسكرك بر طرفنده بولونور. اكر عسكرده ظفر وغلبه كورورسه ايچنه كيرر واكر انهزام كورورسه درحال فرار ايدر. بناءً عليه؛ دينه اعتمادى اولمايان كيمسه‌نك حالى عسكرك ايچنه كيرمه‌يوب كنارنده بولونان كيمسه‌نك حالى كبى اولديغنى جناب حق بو آيتله تصوير ايتمشدر . ياخود آيت؛ منافقلرك حاللرينى تصوير ايتمشدر . زيرا ؛ آنلر يالكز ايمانك بر جزئى اولان اقرارله اكتفا ايدر و قلبلريله تصديق ايتمز و هر ايشى ايكى طرفلى طوتارلر و هانكى طرف ايشلرينه كليرسه او طرفه دونوويررلردى . بناءً عليه؛ «آنلر حرف اوزره عبادت ايدر» دنيلمشدركه عبادتلرينك نقصان و اعتباردن ساقط اولديغنه اشارت اولونمشدر . چونكه حرف؛ طرف و جانب معناسنه اولديغندن دينده عبادتك اركانى و آلتى اولان لسان و قلبدن بريله اكتفا ايتمك ؛ بر جانبنده بولونمق وديكرينى ترك ايتمكدر .

ايشته بو مثللو منافقلر عصر سعادته منحصر دكل ، بلكه هر عصرده بولونمشدركه مسلمانلق آنلرك آنجق لسانلرنده اولور قلبلرنده ايماندن اثر اولماز . بناءً عليه ؛ بونلر مسلمان يانلرنده مسلمان كورونورلرسه‌ده كندى امثاللرى ياننده ايماندن اثر كورولمز . چونكه؛ لسانده مسلمانلغه اينانمديغندن قناعتى يوق وقلبى‌ده مطمئن دكلدر . ايشته بو قبيل انسانلر بو آيتك ذمنده داخللردر .

خلاصه ؛ دينده شك اوزره بولونانلرى و دينله دنيا مراد ايدنلرى جناب حق بو آيتله ذم ايتمش ودنياده وآخرتده ضرر كوره‌جكنى بيان بيورمشدر .

*
* *

واجب تعالی دیننه اعتماد ایتمیوب تردد اوزره بولونانلرك حاللرندن بعضیلرینی بیاندن صکره بعض آخری بیان ایتمك اوزره ﴿ يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَضُرُّهُ وَمَا لَا يَنْفَعُهُ ذٰلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ ﴾ بیوریور.

[دیننده ثبات ایتمیوب ارتداد ایدن کیمسه اللهك غیری منفعت و مضرته مقتدر اولمیان اشیاء خسیسه‌یه عبادت ایدر. ایشته شو عبادت ثوابدن غایت اوزاق بر ضلالتدر.]

یعنی ؛ دیننده قرار ایتمه‌ین کیمسه اللهك غیری بر طاقم طاشدن و آغاجدن یاپیلمش پوتلره عبادت ایدرکه او پوته عبادت ایدن کیمسه‌یه او پوت منفعت ایده‌مدیکی کبی عبادتی ترك ایتسه مضرته اقتداری یوقدر. بناءً علیه ؛ قادر و قیوم اولان الله تعالی‌یه عبادتی ترکله ادنی مخلوقاته عبادت ایتمك آنجق ضلالتدرکه او ضلالت طریق حقه غایت اوزاقدر.

﴿ يَدْعُوا لَمَنْ ضَرُّهُ أَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِ ﴾

[دیننده شك اوزره اولان، مضرتی منفعتندن دها یقین اولان کیمسه‌یه دعا ایدر.]

﴿ لَبِئْسَ الْمَوْلٰى وَلَبِئْسَ الْعَشِيرُ ﴾

[نه چیرکین اولدی آنلرك معینلری ونه فنا اولدی معاشرت ایتدکلری صاحبلری.]

یعنی ؛ الله تعالی‌یه عبادتی ترك ایدن کیمسه شول کیمسه‌یه عبادت ایدرکه آنك مضرتی منفعتندن دها یقیندر ونه فنا اولدی یاردیمجیلری اولان معبودلری ونه کوتو اولدی عابدلرکه آنلر بر طاقم عاجزلره عبادت ایدرلر.

بو آیتده نیسابورینك بیانی وجهله ضرری منفعتندن یقین اولان کیمسه ایله مراد ؛ **کافرلرك رئیسلریدر**. چونکه ؛ آنلره تابع اولان فقرا کروهی رئیسلرنده منفعت وار ظن ایدر و آنلرك رأیلرینی تصویب ایدرلر. بناءً علیه ؛ جناب حق آنلرك مضرتلری منفعتلرندن دها چوق اولدیغنی بیانله آنلره اطاعتلرینك چیرکین بر خصلت اولدیغنی بیان ایتمشدر. بوکا نظراً **معنای آیت** : [کافرلرك و منافقلرك عوام کروهی رئیسلرینه اطاعت و امور و خصوصلرنده آنلره دعا ایدرلر و آنلردن منفعت بکلرلر. حالبوکه آنلرك رئیسلرینك مضرتی منفعتندن دها یقیندر. شو حالده نه فنا افندیدر و آنلرك

افندیلری ونه فنا آرقداشدر آنلرك آرقداشلری.] شو معنایه نظراً آیت اولی پوتلره عبادتلرینه عائددر. زیرا ؛ پوتلرده اصلا منفعت و مضرت یوقدر. آیت ثانیه‌ده رئیسلرینه اطاعتلرینه عائددر. چونکه ؛ آنلره رئیسلرینك مضرتی منفعتندن دها اول ودها چوقدر.

*
* *

واجب تعالی اهل ضلالك عبادتلرینك کیفیتنی بیاندنصکره اهل هدایتك عبادتلرینك کیفیت و منفعتلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ إِنَّ اللّٰهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ﴾ بیوریور.

[الله تعالی آلتندن نهرلر جریان ایدن جنتلره شول کیمسه‌لری ادخال ایدرکه آنلر ایمان ایتدیلر و عمل صالح ایشله‌دیلر.]

﴿ إِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ﴾

[زیرا ؛ الله تعالی مرادینی ایشلر هیچ کیمسه قاریشاماز.]

یعنی ؛ الله تعالی شول کیمسه‌لری جنته قویارکه او کیمسه‌لر الله‌ه و رسوللرینه و آخرته ایمان ایتدیلر و یالکز ایمانله اکتفا ایتمدیلر، بلکه ایمانلرینی عمل صالح ایشله‌مکله تثبیت و تقریر ایتدیلر. بناءً علیه ؛ آنلر اللهك امرینك جمله‌سنی یرینه کتیردیلر و نهی ایتدیکی شیلرك جمله‌سندن اجتناب ایتدیلر. شو حالده آنلر آلتندن نهرلر جریان ایدن جنتلره کیرمکه استحقاق کسب ایتدکلرندن الله تعالی آنلری جنته ادخال ایدر. زیرا ؛ الله تعالی قوللرینك فوز و فلاحنه ویاخود قهر و هلاکنه دائر ایسته‌دیکنی ایشلر. شوقدرکه مؤمن اراده‌سنی ایمانه صرف ایتدیکندن الله تعالی آنك ایمانی خلق ایدر و ایمانك مکافاتی ویرر.

خلاصه ؛ جنته دخول ایمانه و درجاته نائل اولمق عمل صالحه توقف ایتدیکی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی اهل شركك كيملره عبادت ايتدكلرينی ومؤمنلری جنته ادخال ايده‌جكنی بياندنصكره منافقلرك «جناب حقك، رسولنه ياردیم ايتميه‌جك» ديدكلرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ مَنْ كَانَ يَظُنُّ اَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللّٰهُ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ اِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ لْيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهُ مَا يَغِيظُ ﴾ بيوريیور.

[محمد عليه السلامه الله تعالی دنياده وآخرتده ياردیم ايتمز ظن ايدن كيمسه سمايه بر ايپ چكسون، صكره او ايپ واسطه‌سيله سمايه‌قارشی قطع مسافه ايتسون واللهك ياردیمنی دفع ايتمكه چاليشسون ونظر ايتسون باقسون كه آنك حيله‌سی بغض ايتديكی شيئی كيده‌ره‌بيليرمی؟]

يعنی؛ الله تعالی دنياده وآخرتده رسولنه ياردیم ايدر. اكر اللهك دنياده وآخرتده رسولنه البته ياردیم ايتميه‌جكنی ظن ايدن كيمسه وارسه خانه‌سنك طاوانه برايپ چكسون صكره اوايپله كندينی بوغسون كورسون كه بوقدر حيله واوغراشمسی رسولنه اللهك معاونتنی كيده‌ريرمی؟ ونظر ايتسون باقسون كه حيله‌سی بغض ايتديكی شيئی دفع ايدرمی؟ زيرا؛ الله تعالی حبيبنه نصرتنی كسمز ولوسه نصرته بغض ايدن كيمسه سما جانبنه چكمش اولديغی ايپله حدتندن كندينی بوغسون أولدورسون. آنك بغضی اللهك معاونتنه مانع اولاماز.

فخررازی، نيسابوری وقاضينك بيانلری وجهله بو آيتده سبب ايله مراد؛ **ايپدر.** سما ايله مراد؛ **خانه‌نك طاوانيدر.** قطع له مراد؛ **بوغولمقدر.** غيظ ايتديكی شی ايله مراد؛ **اللهك رسولنه معاونتی ونصرتيدر.** بوكا نظراً **معنای آيت:** [الله تعالی دنياده وآخرتده رسولنه البته معاونت ايتمز ومحمد عليه السلامك ربم بكا ياردیم ايدر ديديكی مقصدينی ترويج وسوزينی هر كسه ديكله‌تمك ايچوندر ديه‌رك وظن ايدن كيمسه كندی خانه‌سنك طامنه بر ايپ اوزاتسون وباغلاسون وايپی بوغازينه طاقسون كندينی بوغسون وكورسون كه آنك كندينی أولدورمسی آكا غضب ويرن نصرت الٰهيه‌يه مانع اولابيليرمی؟] ديمكدر.

ياخود سما ايله مراد؛ **سماء دنيادر.** قطع له مراد؛ **قطع مسافه‌در.** بوكا نظراً **معنای آيت:** [اكر بر كيمسه الله تعالی دنياده وآخرتده رسولنه ياردیم ايتمز ظن ايدرسه بو ظندن واز كچسون. زيرا؛ الله تعالی رسولنه نصرتنی كسمز. اكر نصرتك كسيلمسنی ايسترسه سماء دنيايه بر ايپ چكسون صكره اوايپه ياپيشسون باقالم مانع اولابيليرمی؟ ومعاونتك اوكنه كچمك ممكن ايسه كچسون. حالبوكه سمايه ايپ چكمسی وايپه ياپيشوب سمايه طوغرو كيتمسی محالدر. بناءً عليه؛ اللهك نصرتنی منع ايتمسی ده محالدر. شو حالده رسول اللهه ربسنك معاونتنه بغض ايدن كيمسه‌نك بغضنك كسيلمسی دخی محالدر. آنجق آنك بغضنك كسيلمسی وفاتيله اولاجغندن وفات ايتسون قورتولسون] ديمكدر.

طبری، فخررازی وخازنك بيانلرينه نظراً آيت جليله (غطفان) و (بنی اسد) قبيله‌لرندن بعض كيمسه‌لر حقنده نازل اولمشدر. چونكه؛ رسول الله آنلری اسلامه دعوت ايدنجه آنلر « بزم يهودله بينمزده معاهده واردر. الله تعالی‌نك محمد عليه السلامه ياردیم ايده‌جكنی ظن ايتميز. شو حالده اسلام اولورزده الله تعالی‌ده نصرت ايتمزسه يهودله آرامز آچيلير بزه ذخيره وخورما كبی ارزاق ويرمزلر. بناءً عليه؛ قورقارز اسلام اولامايز» ديملری اوزرينه بو آيتك نازل اولديغی مرويدر. **ياخود** رسول اللهك دشمنلری وحسودلری حقنده نازل اولمشدر. چونكه؛ آنلر رسول اللهك نصرت اولونديغنی آرزو ايتمدكلرندن وقوعبولان نصرته غضب ايتدكلری كبی البته عاقبت امرده الله تعالی نصرت ايتمز ودين محمدی‌ده ختام بولور ظن ايدرلردی. آنلرك بوظنلرينی رد ايچون الله تعالی آيتی انزال الله بومثللو ظندن واز كچمه‌لرينی واكر واز كچمزلرسه غضبلری هيچ بر فائده‌يی مفيد اولميه‌جغنی بيان بيورمشدر. صحيح اولان روايتده بو اولسه كركدر. چونكه؛ آيتك معناسنه اك زياده موافق اولان روايت بودر.

خلاصه؛ الله تعالی‌نك رسولنه و شريعتنه ياردیم ايتميه‌جكنی ظن ايدنلرك ظنلری طوغرو اولماديغی ورسول اللهك نصرت اولونديغنه بغض ايدنلرك بو خصوصده كنديلرينی بوغسه‌لر أولدورسه‌لر دخی فائده ايتميه‌جكی بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی رسولنه البته نصرت ايده‌جكنی بياندنصكره بالفعل نصرتندن بعضيلرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَاهُ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَاَنَّ اللّٰهَ يَهْدِى مَنْ يُرِيدُ ﴾ بيوريیور.

[رسولمزه انواع نصرتله معاونت ایتدیکمز کبی نصرتنی تأیید ونبوتنی تصدیق ایچون واضح وظاهر آیتلر اولدیغی حالده بز قرآنی انزال ایتدك . زیرا ؛ قوللرینه طوغرو یولی کوسترن الله تعالی هدایت ایتمك مراد ایتدیکی قوللرینی هدایتده قیلار واو قوللرك اراده‌لرینی هدایته صرف ایتملری اوزرینه مقصده ایصال ایدن طریقی آنلره موفق قیلار .]

***

واجب تعالی رسول الله حقنده سوء ظن ایدنلرك ظنلرینی رد ایتدکدنصکره مؤمنلرك وسائر ملتلرك آره‌لرینی یوم قیامتده فصل ایده‌جکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ وَالنَّصَارٰى وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ اَشْرَكُوا اِنَّ اللّٰهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ﴾ بیوریور .

[شول کیمسه‌لرکه آنلر الله‌ه ورسولنه ایمان ایتدیلر وشول کیمسه‌لرکه آنلر حضرت موسایه ایمان ایله یهودیتی قبول ایتدیلر ویلدیزلره عبادت ایدن صابئیلر وآتشه عبادت ایدن مجوسیلر وحضرت عیسایه ایمان ایدن نصاری وپوتلره عبادت ایدن مشرکلرك بینلرینی الله تعالی یوم قیامتده فصل ایدر ومذهبلردن حق اولانی باطل اولانلردن آییرر .]

﴿ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴾

[زیرا ؛ الله تعالی هرشیئه ناظر وهرکسك حالنی بیلیر . بناءً علیه ؛ هربرینی دیکرندن تفریق ایدر .]

یعنی ، الله تعالی هرمذهب صاحبنی برجزا ایله جزالاندیرر . زیرا ؛ ارباب دیندن هربرینك مذهبنی دیکرندن تفریق ایدر وجنایتنه کوره جزا ویرر وهربرینی دیکرندن آییرر . بناءً علیه ؛ مؤمنلری جنته وایمان ایتمینلری جهنمه ادخال ایدر وهرکس مستحق اولدیغی جزایی کورور . زیرا ؛ الله تعالی هرشیئی نظارتی ومراقبه‌سی آلتنده بولوندوردیغندن هرکسك استحقاقنی بیلیر ومستحق اولدیغی جزایی ویرر .

طبرینك بیانی وبو آیتده ذکر اولونان صراحت وجهله دین ؛ آلتی اولوب بشی ؛ شیطانی

برلیسی ؛ رحمانیدر . فخر رازینك بیانینه نظراً تغیر اعتباریله ادیان ؛ اوچه منحصردر : برنجیسی ؛ بالعموم انبیانك نبوتلرینی تصدیق ایدن دین اسلامدر وعندالله مرضی اولان دین حق ده دین اسلامدر . ایکنجیسی ؛ انبیادن بعضیسنه ایمان ایدوب بعضیسنه ایمان ایتمز ، یهودیت نصرانیت کبی . چونکه ؛ آنلر انبیادن بعضیسنه ایمان ایتمزلر . اوچنجیسی ؛ هیچ برنبی یه ایمان ایتمیه مجوسی وصابئی ومشرکلر کبی ؛ چونکه ؛ بونلر هیچ برنبی یه ایمان ایتمزلر وهیچ بر دین طانیمازلر .

بو آیتده بیان اولوندیغی وجهله اصول مذاهب آلتیدر . بونلردن هربری کندی مذهبنك حق اولدیغنی ادعا ایدرلرسه‌ده حق تعدد ایتمیوب البته بر اولدیغی جهتله جناب حق یوم قیامتده حق اوزره اولانلرله حقسز اولانلرك بینلرینی فصل ایده‌جکنی بیانله بو آیتده اهل ضلالی تهدید ومذهبلرینك بینلرینی فصل ایتمکده اصلا ظلم اولمیه‌جغنه اشارت ایچون واجب تعالی علمنك هرشیئی محیط اولدیغنی دخی تصریح ایتمشدر . چونکه ؛ هرشیئه علمی حاضر اولونجه هرکسك استحقاقنی بیلوب استحقاقنه کوره جزا ویره‌جکی آشکاردر .

یوم قیامتده فرقه‌لرك بینلرینی فصل ایده‌جکی محقق اولدیغنه اشارت ایچون جمله‌لر تحقیقه دلالت ایدن ﴿ اِنَّ ﴾ لفظیله وارد اولدیغی ابو السعود افندینك جملهٔ بیاناتندندر .

***

واجب تعالی اصول ادیانی بیاندنصکره مشرکلره تعریض وادیان باطله اربابنی توبیخ ایتمك اوزره ﴿ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ ﴾ بیوریور .

[حبیبم ! سن کورمدکمی ؟ الله تعالی‌یه کوکلرده ویرده اولان ذی روحك جمله‌سی وکونش وآی وسائر یلدیزلر وطاغلر وآغاجلر وحیواناتك کافه‌سی وناسدن چوقلری تواضع وتذلل صورتیله سجده ایدرلر .]

﴿ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ ﴾

[وناسدن برچوق كيمسه‌لراوزرينه عذاب واجب اولدى.] چونكه؛ آنلر سجده‌دن امتناع ايتديلر.]

﴿ وَمَنْ يُهِنِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُكْرِمٍ ﴾

[اكر بر كيمسه‌نك درجه‌سنى تنزيل ايتمكله الله تعالى آكا اهانت ايدرسه آنك ايچون هيچ اكرام ايدن بولونماز .] زيرا ؛ اللهك ذليل قيلديغى كيمسه‌يى عزيز قيلان اولماز .

﴿ اِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ ﴾

[زيرا ؛ الله تعالى ايسته‌ديكنى ايشلر هيچ بركيمسه مانع اولاماز .]

يعنى ؛ حبيبم ! بيلمدكمى كوكده اولان ملكلر ويرده اولان انس وجنك جمله‌سى الله تعالى‌يه تواضع ايدرلر وسجده‌يه قاپانيرلر وكذلك كوكده اولان آى وكونش وييلديزلر اللهك اراده‌سنه قارشى سجده‌يه قاپانمش كبى انقياد ايدرلر ويرده اولان طاغلر وآغاجلر وحيوانات جمله‌سى اللهك كنديلرنده واقع اولان تصرفاتنه اطاعت ايتمك صورتيله انقيادلرينى اظهار ايدرلر وناسدن چوقلرى سجده ايدر وچوقلرى سجده‌دن امتناع ايتدكلرى ايچون اوزرلرينه عذاب واجب اولدى . واكر بر كيمسه‌يه الله تعالى شقاوتله اهانت ايدرسه آكا سعادتله اكرام ايدن اولاماز . زيرا ؛ الله تعالى ديله‌ديكنى ايشلر .

فخررازينك بيانينه نظراً مكلف اولمايان مخلوقاتك سجده‌لرى ايله مراد ؛ طرف الٓهيدن كنديلرينه نازل اولان عوارضه وحوادثه رد ايده‌ميوب قبول ايتملريدر . چونكه ؛ امر الٓهى‌يه مخالفت ايده‌مملرى مكلف اولانلرك سجده‌لرينه مشابه اولديغندن تشبيه طريقيله « سجده ايدر » دنيلمشدركه « امر الٓهى‌يه اطاعت ايدرلر » ديمكدر . انسانلركده طرف الٓهيدن كلن هردورلو عوارضدن امتناع ايده‌ميوب البته انقياد ايتدكلرى جهتله جمله‌سى سجده ايديورلرسه‌ده بعضيلرى مكلف اولدقلرى سجده‌دن امتناع وتمرد ايتدكلرى جهتله آنلرك اكثريسنك سجده ايتدكلرينى بيانله سجده ايتمه‌ينلره تعريض اولونديغى كبى سجده ايتمه‌ينلر اوزرينه عذابك واجب اولديغى تصريح ايدلمشدر .

ابوالسعود افندينك بيانى وجهله بومقامده ﴿ الم تر ﴾ (الم تعلم) معناسنه يعنى رؤيت ؛ علم معناسنه‌در . لكن مخلوقاتك جناب حقه اطاعتلرى معناسنه سجده‌لرى كورمك شانندن

اولان هركيمسه ايچون معلوم اولديغنه اشارت اولمق اوزره علمدن رؤيتله تعبير اولونمشدر . يعنى (الم تعلم) يرنده ﴿ الم تر ﴾ دنيلمشدركه « سجده ايدرجه‌سنه هرمخلوقك ربنه اطاعتنى كورمش كبى كورمك شانندن اولان هركيمسه بيلير » ديمكدر . بوآيتى اوقويان وايشيدن كيمسه‌يه سجده ايتمك لازمدر .

خلاصه ؛ جمله مخلوقات ارادهٔ الٓهيه‌يه قارشى مخالفت ايده‌ميوب سجده ايدر كبى اللهه اطاعت ايتدكلرى وانساندن برچوقلرينك بالفعل سجده ايدوب برقسمنك‌ده سجده‌دن امتناع ايلدكلرى جهتله عذابه مستحق اولدقلرى واللهك اهانت ايتديكى كيمسه‌يه اكرام ايدن بولونميه‌جغى وقوللرينه اهانت واكرامدن الله تعالى ديله‌ديكنى ايشله‌ديكى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى ذات الوهيتنه جمله مخلوقاتك انقيادينى بياندنصكره مؤمنلرله يهوديلر آره‌سنده واقع اولان نزاعى بيان ايتمك اوزره ﴿ هٰذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِى رَبِّهِمْ ﴾ بيوريور .

[شو ايكى خصم كه مؤمنلرله يهوديلر ربلرينك دينده مخاصمه ايتديلر .]

﴿ فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِنْ نَارٍ يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُؤُسِهِمُ الْحَمِيمُ ﴾

[شول كيمسه‌لركه آنلر انبيادن بعضيسنى تكذيبله كفر ايتديلر . آنلر ايچون جسملرينه آتشدن برر پارچه البسه‌لر كسيلدى واو آتش پارچه‌لرى ، اوزرلرينه كيدكلرى البسه‌لر كبى هرطرفلرينى احاطه ايتدى ويالكز بونكله‌ده قالمازلر . زيرا؛ باشلرى اوزرينه حرارتى شديد صيجاق صو دوكولور .]

﴿ يُصْهَرُ بِهِ مَا فِى بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ ﴾

[او صيجاق صو ايله قارنلرنده اولان باغرصاقلرى وظاهرلرنده اولان دريلرى اريو دوكولور .]

﴿ وَلَهُمْ مَقَامِعُ مِنْ حَدِيدٍ ﴾

[وآنلر ايچون دميردن قامچيلر واردر. اوزرلرينه مسلط اولان زبانيلر اوقامچيلرله آنلرى منع ايدرلر .]

﴿ كُلَّمَا اَرَادُوا اَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ اُعِيدُوا فِيهَا ﴾

[هرنه زمانكه اهل جهنم جهنمدن وجهنمده آنلره اصابت ايدن غمدن چيقمق مراد ايدرلرسه زبانيلر طرفندن آتشدن قامچيلرله جهنمه اعاده اولونورلر .]

﴿ وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴾

[وزبانيلر آنلره « طادك جهنمك عذابنى » ديرلر .]

يعنى ؛ شوايكى فرقه كه مؤمنلرله كافرلر وبالخاصه يهوديلر ربلرينك دينده وذاتنده وصفاتنده بربرلرينه خصومت ايتديلر . چونكه ؛ يهوديلر مؤمنلره « بز سزدن اوّلا والله تعالى‌يه اليقز وكتابمز ونبيمز سزك كتابكز ونبيكزدن اوّلدر . بناءً عليه ؛ بز سزدن افضلز » ديديلر . مؤمنلرده آنلره قارشى « بز كندى نبيمزه وسزك نبيكزه وكتابلرك جمله‌سنه ايمان ايدوب تفريق ايتمديكمزدن البته بز افضلز » ديديلر . بناءً عليه؛ بونلردن كافرلر ايچون آتشدن البسه‌لر كسيلدى واوزرلرنده اولان كوملك كبى آتش هرطرفلرينى احاطه ايتدى ويالكز بونكله اكتفا اولونمازه بلكه اوزرلرينه صيجاق صو دوكولوركه او صيجاق صو ظاهرلرينه وباطنلرينه تأثير ايدر . بناءً عليه ؛ باطنلرنده‌اولان باغيرصاقلرى وظاهرلرنده‌اولان دريلرى أرير دوكولور وآنلر عذابك شدتندن جهنمدن چيقمق ايسته‌دكلرنده آنلرى منع‌ايتمك ايچون آنلر اوزرينه مسلط اولان زبانيلرك اَللرنده دميردن چوماقلر واركه هرنه‌زمان جهنمدن وجهنمك غمندن كنديلرينى طشره آتمق ايسته‌دكلرنده او چوماقلرله زبانيلر طرفندن جهنمه اعاده اولونورلر وآنلره « ياقيجى جهنمك عذابنى طادك » دينير. نصل كه بودنياده حبسخانه‌لرك قاپولرنده بكجيلر واردر. او بكجيلر فرار ايتمك ايسته‌ينلرى تفنكله وورور قاچيرمازلر . جهنمده‌ده زبانيلر جهنم اهلنى محافظه ايدر طشره صالمازلر . شوحالده دنياده جانيلرك جزالرى ايچون ترتيب

اولونان حبسخانه‌لر ؛ آخرتده جهنمك اوفاجق بر موده‌لى ونمونه‌سيدرلر . آنجق دنياده‌كى عذابله آخرتده‌كى عذابك كيفيت وكميت نقطه‌سندن بربرينه قياس قبول ايتمز درجه‌ده فرقلى اولديغنده شبهه يوقدر .

نعمت‌الله افندى يهودله مؤمنلر آره‌سنده جريان ايدن خصومتى شويله تفصيل ايدر: يهوديلر مؤمنلره « اللهك خالص قوللرى بزز. زيرا ؛ بزم دينمز مقدم ونبيمز مشرفدر. چونكه ؛ كليم خدادر وكتابمز افضلدر » ديمشلردى . مؤمنلرده بونلره قارشى « اللهك خاص قوللرى بزز. زيرا ؛ بزم دينمز عموم اديانى ناسخدر ونبيمز خاتم‌الانبيادر ومكارم اخلاقى متممدر وكتابمز كتب‌سابقه‌نك احكامنى جامعدر وبز انبيايه وكتابلرينه‌ايمان ايتدك وسزك كبى بعضيلرينى انكارايتمدك وسز بزم نبيمزحق اولديغنى بيليرسكز ولكن‌حسدكز ايمانكزه مانع اولدى » ديمشلردى . جناب حق بو مخاصمه‌يه اشارتله يهودك كفرلرينى ودوچار اولاجقلرى عذابلرينى بيان ايچون بوآيتى انزال ايتمشدر .

بيضاوينك بيانى وجهله حميم ؛ **قاينار صودر** . ﴿ يصهر ﴾ **أريتير دوكر** ديمكدر .

﴿مقامع﴾ **مقمعك جمعيدر . مقمع ؛ برشيئى منع وزجرايچون دميردن يابلمش قامچى مقامنده استعمال اولونان چوماق دينيلن برشيدر** . يعنى « جهنمه كيرن كافرلر ايچون آتشدن كوملك وباشلرندن دوكولور قاينارصووظاهرده دريلرينك وباطنده باغيرصاقلرينك أريبوب دوكولمسى و زبانيلرك اَللرنده آنلرى منع ايتمك ايچون دميردن چوماقلر واردركه آنلر ايچون هرنوع عذاب حاضرلانمش » ديمكدر . حتى آنلر فرار ايتمك ايسته‌سه‌لر زبانيلر طرفندن اعاده اولونورلر . تفسير مداركده بيان اولونديغنه نظراً اعاده ايله مراد ؛ **آتشك خفيفنده شدتنه اعاده‌در** ، يوقسه جهنمدن انفصال ايدرلر وياخود انفصال ايتمك ايچون تشبث ايدرلرده اعاده اولونورلر معناسنه دكلدر . چونكه ؛ كفرله جهنمه كيرن كيمسه‌نك ابداً جهنمدن انفكاك ايتميه‌جكى نصوص قطعيه ايله ثابتدر . بناءً عليه اعاده‌نك معناسى ؛ **خفيف طبقه‌لردن شدتلى طبقه‌لره اعاده‌در** .

طبرى وخازنك بيانلرينه نظراً (قيس بن عباده) نك روايتيله بو آيت يوم بدرده محاربه‌يه چيقان اسلام ومشرك فرقه‌لرينك مخاصمه‌سنى بيان ايچون نازل‌اولمشدر. چونكه؛

یوم بدرده مشرکلردن (عتبه) ، (شیبه) ، (ولید) میدانه چیقارلر . بونلره قارشی انصاردن برطائفه مقابله ایدنجه مشرکلر « انصار بزم کفومز دکلدر . بزه قریشدن امثالمز چیقسون » دیملری اوزرینه امر رسول‌الله ایله (حضرت علی) (ولید) ه و (حضرت حمزه) (شیبه)یه و (عبیده) حضرتلری ده (عتبه)یه قارشی چیقارلر . حضرت حمزه (شیبه) یی وعلی (ولید)ی درحال قتل ایدرلر . و (عبیده) (عتبه) ایله چارپیشیر کن حضرت حمزه عتبه‌نك آیاغنی کسر . عتبه جان آجیسی ایله همان مشرکلرك قوجاغنه دوشر . ایشته شو روایته نظراً بو آیت ایکی فرقه‌نك فعلاً مخاصمه‌لرینی حکایه ایدییور دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی ایکی خصمدن کافرلرك حاللرینی بیاندنصکره خصم آخر اولان مؤمنلرك حاللرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّ اللّٰهَ یُدْخِلُ الَّذٖینَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرٖی مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ ﴾ بیوریبور .

[الله تعالی ایمان ایدن وعمل صالح ایشله‌ین کیمسه‌لری آلتندن نهرلر جریان ایدر جنتلره ادخال ایدر .]

﴿ یُحَلَّوْنَ فٖیهَا مِنْ اَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فٖیهَا حَرٖیرٌ ﴾

[اهل جنت جنتده آلتوندن یاپلمش وانجولرله مزین بیله‌زیکلرله زینتله‌نیر . حالبوکه جنتده آنلرك البسه‌لری ایپکدن طوقونمش حریردر .]

﴿ وَهُدُوا اِلَی الطَّیِّبِ مِنَ الْقَوْلِ وَهُدُوا اِلٰی صِرَاطِ الْحَمٖیدِ ﴾

[واهل جنت جنتده سوزك غایت کوزلی اولان کلمهٔ توحیده ارشاد اولونورلر وجمله عندنده محمود اولان اللهك طریقنه هدایتده قیلینیرلر .]

یعنی ؛ جمله قوللرینه کونا کون تجلی بخش ایدن الله تعالی ذاتنه وصفاتنه ورسوللرینه وکتابلرینه ایمان ایدن وایمانلرینی کوزل عمللرله تزیین وتقریر ایدن خالص قوللرینی آلتندن ایرماقلر جریان ایدن جنتلرینه ادخال ایدر واهل جنت باطنلرنده اولان اعتقاد حقه مکافات

اولارق ظاهرلرینی آلتوندن معمول وانجولرله مرصع بیله‌زیکلرله تزیین ایدرلر وآنلرك لباسلری حریردر واهل جنت یالکز باطنلرینك سروری وظاهرلرینك زینتلریله قالمازلر بلکه سوزك غایت کوزلنه ارشاد اولونورلرکه آنلر دنیاده طوغرو سوز سویلمك وانبیایی وکتابلرینی تصدیق ایتمکله متصف اولدقلری کبی جنتده اللهه شکر ایتمك کبی کلمات طیبه ایله مشغول اولورلر واللهك محمود ومرضی اولان طریق توحیدینه ارشاد اولونورلر .

فخر رازینك بیانی وجهله بو آیت جلیله‌ده مؤمنلرك آخرتده **درت وجهله درجه‌لری** بیان اولونمشدرکه کافرلرك درکه‌لرینه مقابلدر . برنجیسی ؛ **مسکنلرینك جنت اولوب جنتك‌ده آقار صولرله قرمفزا اولمسیدر** . بوکا مقابل کافرلرك مسکنلری جهنمدر . ایکنجیسی ؛ **آلتونه وانجولرله زینتلنمه‌لریدر** . بوکا مقابل کافرلرك باشلرندن صیجاق صو دوکوله‌جکدر . اوچنجیسی ؛ **ملبوسانلرینك حریر اولمسیدر** . بوکا مقابل کافرلرك کوملکی آتشدن اولاجقدر . دردنجیسی ؛ **کوزل سوزه وطریق حقه ارشاد اولونملریدر** . بوکا مقابل کافرلرك ، زبانیلرك آتشدن قامچیلرینه معروض قالملریدر . بناءً علیه ؛ اهل ایمانك جنتده راحتلری هرجهتله تأمین اولوناجقدر . چونکه ؛ انسان هر شیدن اول راحت ایده‌جك بر مسکنه محتاجدر . مسکنی بولدقدنصکره زینته هوس ایدر وکوزل البسه‌لرله کینمك ایستر . بوندنصکره کوزل سوزلری سور . ایشته جنتده بونلرك جمله‌سی موجود اولاجنی بو آیتده بیان اولونمشدر . شو حالده « اهل جنت هر آرزولرینه نائل اولاجقلر » دیمکدر .

قول طیب ایله مراد ؛ **کلمهٔ توحید وقرآن وحمد وثنالریدر** . یاخود **اهل جنتك نائل اولاجقلری تبشیرات وتلطیفاته دائر سوزلردر** . چونکه ؛ ملکلرك اهل جنتی قبل التهیدن هدیه‌لر وسلاملرله قارشیلایه‌جقلری دیکر نصوص جلیله ایله ثابتدر . صراط حمید ایله مراد ؛ **کندیلرینه ظهور ایده‌جك انکشافات الهیه‌در** .

مؤمنلرك حال وشانلرینه اهتمام وحسن حاللرینك کافرلرك حاللرینه منافی اولدیغنه اشارت ایچون آنلری جنته ادخال ایتمك الله تعالی‌یه اسناد اولوندیغی وامور مؤمنینه زیاده اعتنایه اشارت ایچون تحقیقه دلالت ایدن (اِنَّ) لفظی وارد اولدیغی ابو السعود افندینك جمله بیاناتندندر .

خلاصه ؛ الله تعالی‌نك مؤمنلری جنته ادخال ایده‌جکی ومؤمنلرك جنتده انواع زینتله تزین ایده‌جکلری ولباسلرینك ایپکدن معمول اولاجغی وسوزك کوزلنه وطریقك ممدوح اولاننه ارشاد اولوناجقلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

* *
*

واجب تعالی کافرلرك ومؤمنلرك بعض حاللرینی بیاندنصکره مسجد حرامه تعظیم لازم ایکن کافرلرك اهل ایمانی طریق الٰهیدن ومسجد حرامدن منع ایتدکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ الَّذِي جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَاءً الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ ﴾ بیوریور.

[شول کیمسه‌لرکه آنلر کافراولدیلر و کفرلری ایله برابر ناسی دین الٰهیدن ومسجد حرامدن منع ایدرلر . ایشته بونلر عذابه مستحقلردر. زیرا ؛ بز اومسجد حرامی ناس بیننده مساوی قیلدق . بناءً علیه ناس ؛ کرك مسجد حرامده مقیم وکرکسه بادیه‌دن کلمش مسافر اولسون جمله‌سنك مسجد حرامه‌ودین الٰهی‌یه نسبتلری بردر . یکدیکرندن فرقلری یوقدر . شوحالده هیچ برکیمسه‌نك دیکرینی منع ایتمکه صلاحیتی یوقدر .]

﴿ وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِإِلْحَادٍ بِظُلْمٍ نُذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ﴾

[اکر برکیمسه مسجد حرامده حقدن میل ایده‌رك بغیر حق کوتولك مراد ایدر وهرکسی زیارتدن منع ایدرسه بز آکا عذاب الیمی طادیررز .]

مشرکلر اهل اسلامی بیت شریفی زیارتدن وحج وعمره کبی عبادتدن منع ایتدکلری ایچون جناب حق مشرکلری بومثللو ظلمدن نهی ایتمشدر . سبیل الٰهی ایله مراد ؛ **دین اسلام وهجرتدر** . چونکه ؛ ابتداء اسلامده مشرکلر اهل اسلامی هجرتدن ودین اسلامه دخولدن منع ایدرلردی .

بیضاوینك بیانی وجهله عاکف ؛ **بیت شریفده اقامت ایدن کیمسه‌در** . اما اوکیمسه کرك حرم اهالیسندن اولسون وکرکسه خارجدن زیارت ایچون کلمش اوراده اقامت

ایتمکده بولونسون فرق یوقدر. بناءً علیه؛ اقامته نیت ایدنجه یرلی ویابانجی مساویدر. باد ؛ **بدویده مسافرته کلمسه زیارت ایدوب کیده‌جك کیمسه‌در** . شوقدرکه یالکز بادیه‌دن کلنلره منحصر دکلدر ، خارجدن وهرهانکی بلده‌دن کلیرسه کلسون بالعموم مسافرلره شاملدر. بناءً علیه ؛ مقیم ومسافر حرم شریفه نسبتله مساوی اولدیغی جهتله مؤمن اولارق حرمی زیارتدن هیچ برکیمسه ممنوع دکلدر .

فخررازی و خازنك بیانلرینه نظراً حرم شریفه نسبتله ناسك مساوی اولملری ایله مراد ؛ **تعظیم و حرمت ایتمك و نماز قیلمق و طواف ایتمك و حرمه داخل اولمق وعبادتك فضیلتنه نائل اولمقده مساوی اولوب برلینك یابانجی‌یه نسبتله فضله بر استحقاقی اولمامقدر** . آیتده مسجد حرام ایله مراد ؛ **حرم شریفك کلیسیدر** . یالکز بیت شریف دکلدر . حرمده جمله ناس مساوی اولدیغندن امام اعظم عندنده ارض مکه هیچ بر کیمسه‌نك ملکی اولاماز. اکر ملك اولسه یرلی ویابانجی مساوی اولمازدی . رسول اللهك (مکة مباح لمن سبق الیها) حدیث شریفی‌ده ارض مکه‌نك جمله‌یه مساوی اولوب هیچ کیمسه‌نك ملکی اولمیه‌جغنه دلالت ایدر. (ابن عمر) ك و(عمربن عبدالعزیز) ك مذهبلری‌ده بودر. اما امام شافعی عندنده مسجدحرام ایله مراد؛ یالکز **مسجد شریفدر** . بناءً علیه؛ آنك عندنده ارض مکه ملك اولور وبیع وشراءی جائزدر وحضرت عمرك زمان خلافتنده حبسخانه اولمق اوزره مکه‌دن برخانه صاتون آلمسی‌ده بیع وشرانك جوازینه دلالت ایدر.

(بالحاد) الحاد؛ **استقامتدن انحراف ایتمکدر** . بناءً علیه الحاد؛ **شرك ایتمك ومنهی اولان آوی آولامق واحرامسز مکه‌یه کیرمك ومطعوماتده احتکار ایتمك کبی بالعموم کناهلره شاملدر** . چونکه ؛ حرم شریفده عبادتك ثوابی بویوك اولدیغی کبی کناهلرك جزاسی‌ده بویوکدر. زیرا؛ ازمنه وامکنه‌نك عبادتك ثوابنده مدخلی اولدیغی کبی قباحتك وجنایتك جزاسنده دخی مدخلی واردر .

فخررازینك بیانه نظراً انسان اعضاسندن بالفعل صادر اولان کناهی سببیله عذابه مستحق اولدیغی کبی کناه ایشله‌مك مراد ایتسه ولکن بالفعل کناه ایشله‌مسه حرم شریفده اولدیغی جهتله ینه عذابه مستحق اولور .

نيسابورى وفخررازينك (ابن عباس) حضرتلرندن روايتلرينه نظراً بو آيت جليله (ابوسفيان) و آرقداشلرى حقلرنده نازل اولمشدر. چونكه ؛ آنلر رسول اللهى واصحابنى حج وعمره ايتمكدن وحرم شريفده قوربان كسمكدن منع ايتديلر. رسول الله او سنه مشركلرله محاربه‌يى موافق كورمديكندن (حديبيه) ده مصالحه عقد ايتدى ومصالحه‌نك صورت عقدى وحادثه‌نك جريانى (سورۀ فتح)ده مفصلاً بيان اولونديغنه بناءً بو مقامده (حديبيه) وقعه‌سنى ذكره حاجت كورولمه‌مشدر. ايشته مشركلرك رسول اللهى اصحابيله برابر مسجد حرامى زيارتدن منع ايتدكلرى ايچون جناب حق بو آيتله اهل شركى تهديد ايتمش ومشركلرك عادتلرى يالكز زيارت ايدجكلرى زيارتدن منع ايتمكله قالمايوب دين اسلامه دخولدن دخى منع ايتدكلرينى بيان بيورمشدر.

خلاصه ؛ ناسى كعبه‌يى زيارتدن واسلامه دخولدن منع ايدن كافرلرك معذب اولاجقلرى ويرلى و يابانجى حرم شريفه نسبتلرى مساوى اولديغى و حرم شريفده ظلمى ارتكابله استقامتدن چيقان كيمسه‌نك هركسدن زياده عذاب اليمى طاده‌جغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*

* *

واجب تعالى حرم شريفه يرلى ويابانجى مساوى اولديغى جهتله هيچ كيمسه‌نك ديكرينى منعه حقى اولماديغنى بياندنصكره كعبۀ معظمه‌يى حضرت ابراهيمك بنا ايتديكنى بيان ايتمك اوزره ﴿وَاِذْ بَوَّأْنَا لِاِبْرٰهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ اَنْ لَا تُشْرِكْ بِى شَيْـًٔا وَطَهِّرْ بَيْتِىَ لِلطَّٓائِفِينَ وَالْقَٓائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ﴾ بيوريور.

[ذكر ايت حبيبم ! شول زمانىكه اوزمانده بز ابراهيم عليه السلامه بيت شريفك مكاننى تعيين واو مكانى آكا مرجع قيلدق وابراهيم عليه السلامه وحى ايتدك وديدككه « سن بكا هيچ برشيئى شريك قيلما وبيتمى، زيارت وطواف ايدنلره وقائم اولوب عبادتله مشغول اولانلره وركوع وسجود ايدنلره برطاقم لايق اولمادق شيلردن تطهير ايت ». بوصورتله طواف وعبادت ايده‌جكلره بيتك حاضر وتميز اولمسنى توصيه ايتدك.]

يعنى ؛ بزم مسجدمزه حرمت ايتمك لازمدر. زيرا ؛ بز او مسجدى لايق اولمادق

شيلرك جمله‌سندن تطهير ايتدك. يا اكرم الرسل ! ذكر ايت شول زمانىكه اوزمانده بز ابراهيم عليه السلامه بيتك محلنى تعيين وآنك بناسنى امرله بيتى آكا مرجع قيلدق وهيچ برشيئى بكا شريك ايتمه‌مسنى وطواف ايدنلر وقيامده عبادت ايدنلر واكيلوب ركوع ايدنلر ويره ياتوب سجده ايدنلر ايچون بيتمى تطهير ايتمسنى وحى ايتدك.

ابوالسعود افنديك بيانته نظراً ابراهيم عليه السلامك كعبه‌يى بناسى، كعبه‌نك ايكنجى بناسيدر. چونكه ؛ كعبۀ معظمه **بش كره بنا اولونمشدر**. برنجيسنى ؛ **حضرت آدم بنا ايتمش** واو بنا طوفان نوحده غيب اولمشدر. ايكنجيسنى ؛ بو آيتده بيان اولونديغى **وجهله ابراهيم عليه السلام بنا ايتمشدر**. اوچنجيسنى ؛ زمان جاهليه‌ده اسلامك ظهورندن اول **قريش بنا ايتمشلر** وبو بناده رسول الله‌ده بولونمشدر. دردنجيسنى ؛ **ابن زبير حضرتلرى بنا ايتمش**. بشنجيسنى‌ده ؛ **حجاج ظالم بنا ايتمشدر**.

فخررازى ونعمت الله افنديك بيانلرى وجهله برنجى بنانك اثرى طوفانله زائل اولوب بيتدن اثر قالمامشدى. جناب حق وحى ايله ابراهيم عليه السلامه بيتك محلنى بيلديرر. ابراهيم عليه السلام معلوم اولان محلك اوزرينى آچار وحضرت آدمك وضع ايتديكى تملى بولور واو اساس اوزره تكرار بيتى بنا ايدر وبيتك بناسنده آنجق رضاء بارى‌يى قصد ايدوب باشقه برغرضى شريك ايتمه‌مسنى تنبيه ايچون واجب تعالى ابراهيم عليه السلامه « بكا شرك ايتمه » بيورمشدر، يوقسه « حاشا حضرت ابراهيمدن شرك ايتمك متصور ايدى‌ده شركدن نهى ايتدى » معناسنه دكلدر. چونكه انبيادن شركك وقوعى ملحوظ دكلدر.

بيت شريفى تطهيرله مراد ؛ **او مقامده بيتك اثرى قالماديغى جهتله اوزرينه آتلمش اولان شيلردن تطهير ايتمكدر**. آيتده ذكر اولونان قيام وركوع وسجودله مراد ؛ **صلاتدر**. زيرا ؛ صلاتده طهارت مطلوب اولديغى كبى اركاننده دخى طهارتك لزومنه اشارت ايچون صلاتك اركانى ذكر اولونمشدر.

خلاصه ؛ واجب تعالى ابراهيم عليه السلامه بيتى بنا ايتمسنى امر ايدوب محلنى تعيين وطواف ايدنلر ونماز قيلانلر ايچون بيتك طهارتى لازم اولديغى جهتله بيتى تطهير ايتمكله

امر ايلديكى وصلاتك جميع اركاننده طهارتك لزومنه اشارت ايتديكى وبيت شريفى بنادن مقصد؛ آنجق رضاء بارى اولمق لازم اولديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جملەسندندر.

*
* *

واجب تعالى ابراهيم عليه السلامه بيتك محلنى تعيين ايدوب تطهير ايتمسنى امر ايتديكنى بياندنصكره ناسى بيت شريفه زيارته وحجه دعوت ايتمسنى امر ايتديكنى بيان ايتمك اوزره

﴿ وَاَذِّنْ فِى النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالاً وَعَلٰى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ ﴾ بيوريور .

[يا ابراهيم ! سن ناسه حجى اعلان ايت . آنلر سنك بيتكى زيارته يايا اولارق وهرزبون دوه اوزرنده كليرلركه او دوەلر پك اوزاق محللردن كليرلر. بناءً عليه؛ دعوت ايت ناسى يايا وبنيدلى اولدقلرى حالده كلسونلر وزيارت ايتسونلر .]

يعنى ؛ بز حضرت ابراهيمه بيتى بنا وتطهير ايتمسيله امر ايتدك وبنا ايتدكدن صكره ناسى حجه دعوت ايتمسيله دخى امر ايتدك وديدك كه « يا ابراهيم ! سن ناسى صوت بالا ايله حجه دعوت ايت كه آنلر يايا وبنيدلى اولدقلرى حالده اوزاق محللردن كلسونلر » .

بيضاوينك بيانى وجهله ضامر؛ **يول يورومكدن ضعيف دوشمش دوه كه** « اوزاق يولدن كلديكندن يورغون » ديمكدر . فج؛ **ايكى طاغ آرەسنده غايت واسع يول ديمكدر.** عميق ؛ **دربه واوزاق** معناسنه اولديغندن فج عميق ديمك ؛ **اوزاق يول** ديمكدر . (رجالاً) **يايا ويياده اولانه كيمسەلردر .**

فخررازى ونيسابورينك بيانلرينه نظراً حجى اعلانله امر ؛ حضرت ابراهيمەدر . چونكه ؛ ابراهيم عليه السلام بيتى بنا ايدنجه جناب حق ناسى حجه دعوت ايتمسنى امر ايتدى . بناءً عليه ؛ (جبل صفا) وياخود (جبل ابى قبيس) اوزرنده « اى ناس ! الله تعالى شو بيتى حج ايتمكزى سزه فرض قيلدى » ديمكله بيت شريفى زيارتله حج ايتمك عندالله مقبول برعبادت اولديغنى ناسه اعلان ودعوت ايدر . ايشته بودعوته اجابت

ايدن حج ايدر واجابت ايتمەين حج ايتمز . مدارك‌ده بيان اولونديغى وجهله يايا حج ايدنلرك زحمتى چوق وبناءً عليه؛ اجرى زياده اولاجغندن شرفلرينه بناءً يايا اولانلر آيتده تقديم اولونمشدر.

بو آيتده حجى اعلانله امر يعنى (واذن) خطابى ؛ رسول اللهه اولمق محتملدر . بوكا نظراً رسول الله حجة الوداعده ناسه مهم وصاياده بولونديغى خطبەسنده ، ناسى حجه دعوت واركاننى وديانت اسلاميەده حجك اهميتنى بيانله بو امر الٰهينك معناسنى ادا ايتمشدر.

*
* *

واجب تعالى حجله امرى بياندنصكره حجدن مقصد اصلى‌يى بيان ايتمك اوزره

﴿ لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ ﴾ بيوريور .

[ناسه سن حجى اعلان ايت كه آنلر كنديلرينك منافع دينيه ودنيويەلرينه حاضر اولسونلر .]

﴿ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ فِى اَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْاَنْعَامِ ﴾

[وآنلر معلوم اولان كونلرده أتى يننلن حيواناتدن اللهك آنلرى مرزوق ايتديكى قربانلر اوزرينه اسم الٰهى‌يى ذكر واو قربانلرله اللهه تقرب ايتسونلر .]

﴿ فَكُلُوا مِنْهَا وَاَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ ﴾

[اللهك اسمنى ذكر ايدەرك كسديككز قرباندن سز ييك وشدتله فقره مبتلا اولانلرەده او قربانلردن اطعام ايدك .]

يعنى ؛ بز انسانلرى حجه دعوتله امر ايتدك كه آنلر دنيوى واخروى منفعتلرى وعفو ومغفرتلرى وبربرلريله الفت وانسيتلرى موجود اولان مبارك محللره حاضر اولارق اومحلك بركتندن مستفيد اولسونلر وطريق توحيدده اولان منافعى واخوت اسلاميەنك آثارى اولان يكديكرى ايله الفت وانسيتى وبربريله طانيشمقده اولان فوائدى مشاهده ايتسونلر وكلمۀ توحيد آلتنده برلشدكلرى كبى كعبەيه توجه وزيارتده جملەسنك بلا فرق مساوى اولدقلرينى ودين الٰهيده زنكين وفقير هپسنك مرتبەسى بر اولديغنى واطراف عالمده اهل اسلامك احوالنى بيلسونلر . وحيواناتدن اللهك مرزوق ايتديكى رزقلر

اوزرينه معلوم اولان كونلرده اللهك اسمنی ذكر ايتسونلركه اوحيوانلر اسم اللهله تطهير وتزكيه اولونسون وذكرله حيوانلری قربان ايدنجه أتلرندن يمك سزك ايچون مباحدر. بناءً عليه ؛ كنديكز يديككز كبی شدتله فقير اولانلره دخی يديردك كه اطعام طعام جهتندن‌ده اللهه تقرب ايده‌سكز .

مداركده بيان اولونديغی وجهله منافع ايله مراد ؛ **افعال حجه متعلق منافع دينيه ودنيويه‌در** . چونكه عبادت ؛ **نفسی ابتلا وامتحان ايچون مشروع قيلنمشدر** . زيرا ؛ عبادت وعبادتله امتحان يالكز بدنله اولور: صوم وصلات كبی ويالكز مال ايله اولور: زكات كبی. اما حجده عبادت بدنيه وعبادت ماليه هر ايكيسی‌ده موجود اولديغی كبی مسافرت واولاد وعيالدن واحبابدن مفارقت مشقتلرينه صبری دخی متضمن اولديغندن نفسی امتحان خصوصنده عبادتلرك جمله‌سنه فائق اولديغی جهتله افضل عبادتدر .

بو آيتده ايام معلومات ايله مراد ؛ **ذی الحجه‌نك اولندن اون كونه بايرام وايام تشريقدر** . بهيمهٔ انعام ايله مراد؛ **قربانه جائز اولان دوه، قيون وصيغيردر** . اللهك مرزوق ايتديكی رزق له مراد ؛ **قربانه وسائر اموالدر** . حجك فرض اولمسنده **ايكی حكمت بيان اولونمشدر** : برنجيسی ؛ **منافع دينيه حاضر اولمقدر** . ايكنجيسی ؛ **ايام معينه‌ده اللهی ذكر ايتمكدر** . چونكه؛ مشركلر ايام حجده قربانلرينك اوزرينه بوتلرينك اسمنی ذكر ايتدكلرندن آنلره رغماً جناب حق اهل اسلامه كندی اسم جليلنی ذكرله امر ايتمشدر. اللهك اسمنی ذكرله كسيلن قربانك أتی يمكله امر؛ اباحه ايچوندر. بناءً عليه؛ قربان أتی يمك مباحدر، واجب دكلدر. زمان جاهليه‌ده مشركلر قربانلرينك أتی يمكه كبر ايدرلر وتماماً فقرايه ويررلردی . جناب حق آنلرك خلافنه مؤمنلره قربانلرينك أتندن يمكی مباح قيلمشدر . شدتله فقره مبتلا اولانلره اطعام ايتديرمكله امر ؛ وجوب ايچوندر . زيرا؛ اشد احتياجله محتاج اولانلری احتياجدن قورتارمق البته لازمدر .

﴿ ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴾

[افعال حجی بيتيردكدنصكره اوزرلرنده اولان كيری واحرام ايچنده حاصل اولان

ثقلی ازاله ايتسونلر واحرامدن چيقسونلر وطيرناقلرينی وبيقلرينی كسسونلر وطراش اولسونلر ونذرلرينی ايفا ايده‌رك اسكيدن بری زيارته محل اولان بيت شريفی طواف ايتسونلر .]

واجب تعالی حجی بيتيردكدنصكره اهل ايمان ايچون بو آيتده **اوچ وظيفه بيان ايتمشدر** . برنجيسی ؛ **حجاجك اوزرلرنده بولونان كيرلری ازاله ايتملريدر** . ايكنجيسی ؛ **نذرلری وارسه آنی ادا ايلملريدر** . اوچنجيسی ؛ **بيتی طواف ايتملريدر** . بورادہ طواف ايله مراد ؛ **طواف زيارتدر** كه بو طواف؛ **عرفاتدنصكره حجاجك اركاننده اولان طواف افاضه وفرضدر** . بناءً عليه؛ بو طوافی تركله حج فاسد اولور. زيرا بو آيتده طوافله امر ؛ وجوب ايچوندر .

طواف؛ **اوچدر** : برنجيسی؛ **طواف قدوم كه مكه‌يه يكی كلن كيمسه‌نك طوافيدر** وسنتدر. ايكنجيسی ؛ **طواف زيارتدر كه عرفاتدن صكره فرض اولان طوافدر** . اوچنجيسی ؛ **طواف وداعدر كه مكه‌دن آيريلاجق كيمسه‌نك طوافيدر** . بونلردن ماعدا نافله اولارق هركس ايسته‌ديكی قدر طواف ايدر . زيرا طواف ؛ عبادتدر .

بيت شريفی جباره‌نك سلطنتندن آزاد ايتديكی ايچون جناب حق **بيت شريفه** عتيق ديمشدر . ير يوزنده عبادت ايچون اول بنا ايدلديكندن اسكی بر بيت اسمنه لايقدر . بناءً عليه ؛ **بيت عتيق** عنوانيله ياد اولونمشدر .

خلاصه ؛ اوزاق يوللردن ناس كلسون ايچون حضرت ابراهيمك حجی اعلانه مأمور اولديغی وحجك فرض اولونمسنده‌كی حكمت ؛ حجاجك منافع دينيه‌لرينه حاضر اولوب ايام معلومه اولان حج كونلرنده قربانلری اوزرينه اللهك اسمنی ذكر ايتملری اولديغی وقربان أتندن يمك مباح اولوب فقرايه اطعام واجب اولديغی وافعال حجدن صكره اوزرلرنده اولان كيرلری ازاله ونذرلرينی ايفا وبيت شريفی طواف لازم كلديكی بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب‌تعالی افعال حجك بعضيسنی بياندنصكره افعال حجك مؤمن ايچون ايشله‌نمسی لازم اولديغنی بيان ايتمك اوزره ﴿ ذٰلِكَ ﴾ بيوريور .

[مؤمنه لايق اولان حال وشان افعال حجی ايشله‌مكدر .] يعنی؛ اهل ايمان‌شوبيان اولونان افعالی ايشله‌سونلر .

﴿ وَمَنْ يُعَظِّمْ حُرُمَاتِ اللّٰهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ ﴾

[اكر بر كيمسه ايام حجده اللهك حرام قيلديغی شيلردن اجتنابله حرام اولان‌شيئك عظمتنی بيلير وقاچنمقله تعظيم ايدرسه اوتعظيم ربسی عندنده كندی ايچون خيرليدر .]

﴿ وَاُحِلَّتْ لَكُمُ الْاَنْعَامُ اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ ﴾

[سزك ايچون دوه ، قيون وصيغير كبی حيواناتك اكلی حلال قيلندی ، الا حرام اولديغنی بيان ايچون قرآنده سزك اوزريكزه تلاوت اولونان شيلر مستثنادر .]

﴿ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْاَوْثَانِ ﴾

[حال بويله اولونجه نجاسته بكزه‌ين پوتلره عبادتكزدن حاصل اولان عذابدن اجتناب ايدك .]

﴿ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ * حُنَفَاءَ لِلّٰهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِ ﴾

[اللهه شرك ايتمه‌يجی اولديغكز حالده عبادتكزده اللهه اخلاص وباطلدن حقه‌ميل ايده‌رك يالان سوزلردن دخی اجتناب ايدك .]

يعنی ؛ بر كيمسه حج زماننده اركان حجی ادا صره‌سنده حرمت اولونمه‌سی لازم اولان تكاليف الٰهيه‌يه تعظيمله حرمتنی اخلال ايتمه‌دن افعال حجی اكمال وشرعاً تعظيمی لازم اولان كعبه‌يه وبلدهٔ حرامه وشهر حرامه تعظيم ايدرسه بواكمال وتعظيم ربسی عندنده آنك ايچون خيرليدر . سزك ايچون حرمتنه دائر آيت تلاوت اولونان شيلردن ماعدا آتی‌يلن حيواناتك أتنی يمك وسودينی ايچمك وبوكبی انتفاع ايتمك واللهه تقرب ايچون قربان كسمك حلال قيلندی . اللهك حلال قيلديغی شيلر سزه حلال قيلنتجه نجاسته بكزه‌ين پوتلره عبادتدن اجتناب ايدك . زيرا؛ آنلره عبادتدن حاصل اولان وزر ووبال عين نجاست

كبی قنادر وسز اللهه شرك ايتمه‌يجی اولديغكز حالده عبادتكزده اخلاص ايده‌رك يالان سوزدن وافترادن وبهتاندن وسائر باطل شيلردن اجتناب ايدك وحقدن باطله ميل ايتمه‌يك.

قاضی وتفسير خازنده بيان اولونديغی وجهله بوآيتده قول زور ايله مراد ؛ يالانجه شهادت اولديغنه (ايمن بن خريم) دن روايت اولونان بر حديثله استدلال اولونمشدر. چونكه ؛ رسول‌الله بر خطبه‌سنده « يالان يره شهادت شركه معادلدر » بيوروب بوآيتی قرائت ايتديكنی (ايمن) حضرتلری روايت ايتمشدر . توحيدك وطوغرو سوزك اهم اموردن واعظم خيراتدن اولديغنه اشارت ايچون واجب‌تعالی تعظيمی لازم اولان تعظيمك خيرلی اولديغنی بياندنصكره شركدن ويالاندن اجتنابك واجب اولديغنی دخی بيان ايتمش وپوتلردن اجتنابك عزائم اموردن اولديغنه اشارت ايچون پوتلره رجس دينمشدر .

چونكه رجس؛ نجاست معناسنه‌در . پوتلر طاشدن وآغاجدن وسائر معدنياتدن اولديغی جهتله عينلری نجاست اولماديغی حالده نجاست تعبيری نجاستدن طبيعتك نفرت ايتديكی كبی پوتلردن‌ده نفرت ايتمك لازم اولديغنه اشارتدر .

خلاصه؛ اللهك حرام قيلديغی شيلرك حرمتنی اعتقاد ايده‌رك تعظيم ايتمك خيرلی اولديغی وحرام اولديغی بيان اولونانلردن ماعدا حيواناتك حلال اولديغی واخلاص اوزره توحيده دوام ايدوب باطله ميل ايلمه‌مك وشرك ايتمه‌مك واجب اولديغی وپوتلره عبادتدن ويالاندن اجتناب ايتمك لازم كلديكی بوآيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

***

واجب تعالی شركدن احترازك لزومنی بياندنصكره مشركلرك حاللرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَكَاَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ اَوْ تَهْوِي بِهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِيقٍ ﴾ بيوريور.

[اكر بر كيمسه شريك ونظيردن منزه اولان الله‌تعالی‌يه شرك ايدرسه كأن او كيمسه سمادن دوشدی ولاشه يييجی قوش آنی قاپدی كوتوردی وياخود روزكار آنی آلدی غايت اوزاق برمكانه آتدی كه اومحلدن اصلا خلاص اولاماز .]

یعنی ؛ مشرك اولان کیمسه نفسنی شو ایکی هلاکدن برینه بکزه‌ین برهلاکله هلاك ایتدی‌که کأن سمایه مشابه یوکسك برمحلدن یوز اوستی دوشوب هلاك اولمغله لاشه‌ییجی ویرتیجی قوشلرك کوتوروب تنها برمحلده ییدیکی کیمسه کبی محو اولور ویاخود سمادن دوشوب معمور اولان یرلره اینه‌جك ایکن روزکار آنی اوزاق وشنلکدن خالی برمحله آتسیله تلف اولان کیمسه‌نك تلفی کبی تلف اولور . بناءً علیه ؛ شو ایکی صورتله تلف اولان کیمسه‌ده حیات قالمایوب وقورتولمق احتمالی اولمادیغی کبی شرك ایدن مشركك هلاك وعذابدن نجات احتمالی‌ده یوقدر .

تفسیر خازنده بیان اولوندیغی وجهله ایمان ؛ **علویتده سمایه بکزر** . ایماندن چیقان کیمسه ؛ **سمادن دوشوب هلاك اولان کیمسه‌یه بکزر** . انسانی ایماندن چیقاروب تلفنه سبب اولان شهوات نفسانیه ؛ **سمادن دوشن شخصی قاپوب کیدن ییرتیجی قوشه بکزر** واو شخصی آلداتوب شرك ایتدیرن شیطانلر ؛ **اوزاق وادیلره آتان روزکاره بکزر** که تنها وادیلرده یالکز باشنه قالمق انواع هلاکی موجب اولدیغی کبی شرده انواع هلاکی موجبدر .

بیضاوینك بیانی وجهله خَرّ ، **سمادن یوز اوستنه دوشمکدر** ﴿ فتخطفه الطیر ﴾ **او کیمسه‌یی قوشلر قاپدی کوتوردی** معناسنه‌در . ﴿ فی مکان سحیق ﴾ **اوزاق محلده** دیمکدر .

تفسیر طبریده بیان اولوندیغی وجهله بو آیت جلیله مشرك اولان کیمسه‌نك هدایتدن وطریق صوابه اصابتدن غایت اوزاق اولدیغی وهلاکنك کیفیتی تمثیل وتصویر ایچون وارد اولمش وشركك نه کبی بیوك مهلکه‌یه سبب اولدیغی بیانله انسانلری طریق توحیده دعوت ایتمشدر .

*
* *

واجب تعالی مشركك حالنی تصویر وهلاکنی بیاندن صکره هلاکه لایق ومستحق اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ ذٰلِكَ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی‌یه شرکله ، قدرینی تقدیر ایده‌مه‌یوب سوء ادبده بولونان کیمسه شو بیان اولونان ایکی هلاکدن بریسی کبی برهلاکله هلاك اولاجق وعاقبتنده نجات بولامیه‌جقدر .]

﴿ وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَٓائِرَ اللّٰهِ فَاِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ ﴾

[اکر بر کیمسه اللهك دیننه وحجك فرضلرینه وموقعلرینه وقربانلره تعظیم ایدرسه آنك تعظیمی قلبلرنده تقوی اولان کیمسه‌لرك افعالندن برفعل ممدوحدر .]

﴿ لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى ثُمَّ مَحِلُّهَٓا اِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴾

[سزك ایچون اللهك شعائرندن اولان قربانلرده ، کسیله‌جکی وقت معیننه قدر منفعتلر واردر . چونکه ؛ سودندن ویوغوردندن ویوکلرندن انتفاع ایدرسکز . صوکره او قربانلرك کسیله‌جك محلی بیت شریفك اطرافیدر وآنلری قربان ایتدکدنصکره سزك ایچون آخرت منفعتلری‌ده وارکه دنیا منفعتلرندن دها اعلادر .]

یعنی ؛ ارکان حجده اجراسی لازم اولان مراسم دینیه‌یه تعظیمده قلبلرنده الله قورقوسی اولان کیمسه‌لرك تقواسی واردر . بناءً علیه ؛ بو مراسمه تعظیم ایدنلر اللهدن قورقانلردر . زیرا ؛ اللهدن قورقمایانلر بو مراسمه تعظیم ایتمك شویله طورسون اهمیت بیله ویرمزلر . وسزك ایچون بو مراسمی وقت معیننه قدر اداده برچوق منفعتلر واردر .

بیضاوی ومدارکك بیانلرینه نظراً شعائر دینیه‌دن اولان قربانلره تعظیم ؛ **کوزل وقیمتلی وبهاسی یوکسك اولمقدر** . چونکه ؛ رسول الله حجده یوزدوه‌هدی کوندردی وآنلرك ایچنده غنیمتدن آلنان ابوجهلك غایت قیمتدار وبورنی حلقه‌لی دوه‌سی دخی واردی . حضرت عمر غایت قیمتلی دوه‌سنی قربان کوندرمش حتی او دوه‌نك اوچ یوز دینار قیمتی اولدیغی واوچ یوز دیناره طالبی بولوندیغی حالده کوندردیکی مرویدر . زیرا ؛ قربان اولان حیوان نه قدر قیمتلی اولورسه ثوابنك‌ده اوقدر چوق اولاجغنده شبهه یوقدر .

آیتده اجل مسمی ایله مراد ؛ **قربانلرك کسیله‌جکی وقت معین** دیمکدر . بوکا نظراً منافع ایله مراد ؛ **منافع دنیویه‌درکه قربان اولونجه‌یه قدر او حیوانلردن پاپیلان انتفاعدر** .

یاخود اجل مسمی ایله مراد ؛ **وفات زمانیدر** . بوکا نظراً **معنای نظم** : [شعائر دینیه‌نك هر برنده حین وفاتکزه قدر منفعتلریکز واردر . زیرا ؛ آنلردن هر برینی مأمور اولدیغکز وجهله ادا ایتمکزده استفاده واردرکه هر برینی یرینه کتیرمکله مأجور

اولورسکز و بالخاصه مناسك حجدن قربانلریکزده آخرتده چوق منفعت کوره‌جکسکز. آنلری قربان یاپدقدنصکره ثوابلرینك محلی اعمال حسنه‌نك رفع اولوندیغی بیت عتیقدر.]

خلاصه؛ شعائر دینیه‌یه رعایتك تقوادن اولدیغی وشعائر دینیه‌ده دنیوی واخروی منفعتلر بولوندیغی وقربانلرك کسیله‌جك محللری کعبه‌نك اطرافی اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی افعال حجدن بعضیلرینی بیاندنصکره حجك بو امته مخصوص اولمایوب امم سالفه‌ده دخی بولوندیغی بیانله عبادت حجی ادایه امت محمدی ترغیب ایتمك اوزره ﴿ وَلِكُلِّ اُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا لِيَذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْاَنْعَامِ ﴾ بیوریور.

[بز هرامت ایچون برقربان محلی تعیین ایتدك که آنلر درت آیاقلی أتی ینیلن حیواندن اللهك آنلری مرزوق ایتدیکی حیوانلری قربان ایتدکلرنده اللهك اسمنی ذکر ایتسونلر.]

﴿ فَاِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَلَهُ اَسْلِمُوا ﴾

[هرامت ایچون قربان محلی تعین ایدنجه معبودکز بردر، بناءً علیه؛ آنجق او معبوده انقیاد ایدك.]

یعنی؛ بز هراهل دین ایچون قربان کسیله‌جك وحج ایدیله‌جك برمحل خلق ایتدك که آنلر مرزوق اولدقلری بهایمی قربان کسدکلرنده اللهك اسمنی او قربان اوزرینه ذکر ایتسونلر وهرامت واهل ایمان ایچون قربانله تقرب ایتمکی وظائف دینیه‌دن قیلنجه سزك جمله‌کزك معبودکز بردر. شوحالده آنجق اومعبوده انقیاد ایتمك اوزریکزه واجبدر. بناءً علیه؛ قربانلریکزك اوزرینه معبودکزك اسمنی ذکر ایتمکز لازمدر. چونکه؛ اللهك غیرینك اسمنی ذکر ایتمك شرك اولدیغی کبی غیرك اسمی ذکر اولونان قربان رضایه مخالف اولمقله ینمسی جائز اولمایان برلاشه اولاجغی جهتله دنیوی واخروی انتفاع؛ آنجق اللهك اسمنی ذکر و اللهه انقیاد ایتمکزه باغلیدر.

فخر رازینك بیانی وجهله تکالیفك جمیعسنده اللهه انقیاد ایدوب تکالیفی اداده اصلا شرکاك واخلاصك خلافی بر شیئك شائبه‌سی اولمامق اهم اولدیغنه اشارت ایچون حصره دلالت ایدن تقدیمله (فله اسلموا) بیورمشدر. چونکه؛ (فله)نك مقدم اولمسی حصره دلالت ایتدیکی کبی (اسلموا) ده کمال انقیادك لزومنه دلالت ایدر. بناءً علیه؛ هرعبادتنده عبدك توجه تامی آنجق ربسنه اولدیغی کبی قربانله تقربده دخی توجهی آنجق ربسنه اولمق وغیره اولمامق لازم اولدیغنه دلالت ایدر.

بیضاوینك بیانی وجهله منسك ایله مراد؛ **محل قربانه وعبادت** معناسنه‌در. هر امت ایچون عبادت محلی خلق ایتمکدن مقصد؛ معبودی تذکر ایتمك اولدیغنه اشارت ایچون عبادت محلی خلق ایتمسنی اللهك اسمنی ذکر ایتملریله تعلیل ایتمشدر. قربانك قیون، دوه وصیغیردن اولمسی واجب اولدیغنه اشارت ایچون **انعام** ذکر اولونمشدر.

*
* *

واجب تعالی قوللرینك ذات الوهیتنه تسلمیت کامله‌لری لازم اولدیغی بیاندنصکره تسلمیته لازم کلان تواضعك فائده‌سنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَبَشِّرِ الْمُخْبِتِينَ ۞ اَلَّذِينَ اِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ ﴾ بیوریور.

[حبیبم؛ تبشیر ایت متواضع ومطیع ومنقاد اولان شول کیمسه‌لری که اللهك اسمی ذکر اولوندیغنده آنلرك قلبلری اللهك غضبندن قورقار وبو قورقولرینه مکافات اولارق بویوك ثوابله آنلری مژده‌له که مسرور اولسونلر]

﴿ وَالصَّابِرِينَ عَلٰى مَا اَصَابَهُمْ ﴾

[وشول کیمسه‌لری دخی تبشیر ایت که آنلر کندیلرینه خسته‌لق و فقرالق کبی اصابت ایدن مصائبه صبر ایدرلر.]

﴿ وَالْمُقِيمِي الصَّلٰوةِ ﴾

[نمازلرینی شرائطنه وسنن و آدابنه رعایت ایده‌رك اوقات مخصوصه‌سنده اقامه ایدن کیمسه‌لری

بویوك ثوابله تبشیر ایت .] زیرا؛ آنلر هر کون وقتنی فوت ایتمکسزین مکلف اولدقلری نمازی یرینه کتیردکلرندن ثوابله تبشیره لایقلردر .

﴿ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴾

[و بزم کندیلرینی مرزوق ایتدیکمز رزقدن فقراوضعفادن محتاج اولانلره انفاق ایدن کیمسه‌لری مثوبات عظمی ایله تبشیر ایت .] زیرا؛ آنلر کندیلرینه مخصوص اولان رزقلرینك بر قسمنی رضاء الٰهی ایچون محتاج اولانلره ویرمکله فقرایی مسرور ایتملرینه مکافات اولارق تبشیراتله مسرور اولمغه مستحقدرلر .

یعنی؛ متواضع و مطیع اولانلری حبیبم ! سن بویوك ثوابله تبشیر ایت . زیرا؛ آنلر شول کیمسه‌لرکه اللهك اسمی ذکر اولوندیغنده اللهك قهرندن آنلرك قلبلری قورقار و تویلری ئوربرر . چونکه؛ آنلر اللهك عاصیلردن انتقام آلمغه قادر اولدیغنی بیلیرلر . وشول کیمسه‌لر ثوابله تبشیره شایاندرلرکه آنلر کندیلرینه اصابت ایدن بلایه صبرله مکلف اولدقلری نمازی اقامه ایدر ومرزوق اولدقلری رزقلرندن محتاج اولانلره انفاق وخیراته صرف ایدرلر .

تفسیر طبریده بیان اولوندیغی وجهله مخبتین؛ قورقوایله برابر تواضع واخلاصله عبادته سعی ایدن وقلبی اللهه مطمئن اولان کیمسه‌لردر. چونکه اخبات؛ تمامیله اللهه انقیاد ایتمکدر. تمامیله انقیاد ایسه تواضع وخیره سعی واخلاص اوزره عبادت ایتمك واللهك لطفنه قلبی مطمئن اولمقدر اولاجغی جهتله مخبت آنجق شو صفتلر کندیسنده بولونان کیمسه‌لردر. اللهك قورقوسی؛ انسانده ایکی شی حاصل ایدر: برنجیسی؛ مکروهاته ومصائبه صبر ایتمکدر . ایکنجیسی؛ عبادتدرکه اوده یا بدنله اولور: نماز کبی. یاخود مال ایله اولور: فقرایه انفاق وخیراته صرف ایتمك کبی . جناب حق بو آیتده بونلرك هر جمله‌سنی جمع ایلمشدر. بناءً علیه؛ ثوابله تبشیره لایق اولانلرك بش صفتنی ذکر ایتمشدر: برنجیسی؛ تواضع، ایکنجیسی؛ الله تعالی ذکر اولوندیغنده قلبی تیتره‌یوب قورقمق، اوچنجیسی؛ بلایه

صبر ایتمك، دردنجیسی؛ نمازینی ادا ایتمك، بشنجیسی؛ مالنك بعضیسنی فقرایه وخیراته صرف ایتمکدر. ایشته شو صفتلر کندیسنده بولونان کیمسه‌لرك بویوك درجه‌لرله تبشیره لایق اولدقلرینی جناب حق بو آیتله بیان بیورمشدر .

***

واجب تعالی قربانله تقربك هر امته مشروع اولدیغی کبی بو امته دخی مشروع اولدیغنی بیاندنصکره حیوانات ایچندن قربان اولمغه الیق اولانلری بیان ایتمك اوزره ﴿وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللّٰهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ﴾ بیوریور .

[دوه‌لری سزك ایچون اللهك دیننه علامتلر قیلدق که اودوه‌لرده سزك ایچون منافع دینیه ودنیویه واردر .] چونکه؛ دنیاده سودینی ایچر، یاغنی یر ویوکنی الیسه یاپار کیر واوزرینه یوککزی یوکله‌تیر، بینر ایسته‌دیککز یره کیدرسکز وقربان کسر آخرتده اجره نائل اولورسکز . بناءً علیه؛ دوه‌لرده سزك ایچون خیر کثیر واردر .

﴿ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا صَوَافَّ ﴾

[اکر سز اودوه‌لری قربان کسمك قصد ایدرسه‌کز آیاغنك بری باغلی واوچ آیاغی اوزرینه قائم اولدیغی حالده اودوه‌لراوزرینه اللهك اسمنی ذکر ایدك و قربان اولمق اوزره کسك .]

﴿ فَاِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَاَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ ﴾

[او دوه‌لری کسوب قابورغه‌لری یعنی یانلری اوزرینه یره یاتیجه او دوه‌لرك أتندن کندیکز ییك وقناعت ایدوب ذل وسؤالی اختیار ایتمه‌ین فقیره واحتیاج اثری سؤالی اختیار ایدن فقیره اطعام ایدك قربانکزك أتندن ییدیرك که بو جهتله دخی اجره نائل اولاسکز .]

بیضاوینك بیانی وجهله دوه‌نك بدنی یعنی جسمی بویوك اولدیغندن بدنه دینمشدر . آیتده ﴿ والبدن ﴾ بدنك جمعیدر. صواف؛ بر آیاغی باغلی اوچ آیاغی اوزرینه قائم اولارق

خالصاً لوجه‌الله قربانه کسیلن دوه‌در . (فاذا وجبت جنوبها) یانی اوزرینه یاتمقدر که مونندن‌کنایه‌در. قانع ؛ **کندی خانه‌سنده اوتوروب سؤاله رغبت ایتمه‌یه‌ن فقیردر . معتر؛ دیلنجیلکی اختیار ایدن فقیردر .**

الله تعالی دوه‌یی قربان قیلمغی مشروع قیلدیغندن دوه‌نك قربان اولمسی دین‌الـٰهینك علامتلرندن اولدیغنی بیـان ایتدیکی کبی قربانلره تعظیم ذات‌الوهیتنه دلالت ایدن اسم ذاتیسنه مضاف قیلنه‌رق (من شعائرالله) دنیلمشدر. قربان اوزرینه ذکر اولونان اسم (الله اکبر لااله الاالله والله اکبر اللهم منك والیك) جملهٔ شریفه‌سـیدر . بو آیتده قربان أتنی یمکله امر ؛ اباحه ایچوندر . فقیرلردن (قانع) اولان ، (معتر) اولاندن یعنی دیلنجیلکی ارتکاب ایتمه‌ین ارتکاب ایدندن افضل اولدیغنه اشـارت ایچون قانع ، معتر اوزرینه تقدیم اولونمشدر . شو تفصیلاته نظراً **معنای آیت** : [دوه‌لری بز سزك ایچون قربان اولدقلری جهتله اللهك علامتلری قیلدق. زیرا دوه‌لرده‌سزك ایچون دنیوی واخروی چوق خیر واردر . او دوه‌لری قربان کسمك مراد ایتدیککـزده او دوه‌لرك بر آیاغی باغلی اوچ ایاغی اوزرینه قائم اولدقلری حالده سزتکبیرایله اللهك اسمنی ذکرایدك وخالصاً لوجه‌الله کسك وکسیلوب یانی اوزرینه یاتدیغنده اودوه‌لرك أتندن کندیکز ییك . زیرا ؛ أتندن یمك سزك ایچون مباحدر وکندیکز ییدیککز کبی قناعت ایدن فقرایه وقناعت ایتمه‌یوب دیلنجی اولان فقرایه دخی اطعام ایدك] دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی دوه‌ده اولان خیر کثیری بیاندنصکره دوه‌لرك انسانه اطاعتلری نعمت اولدیغندن او نعمتك شکرینی ادا لازم اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ كَذٰلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴾ بیوریبور .

[بزم سزه امر ایتدیکمز وجه اوزره قربانکـزه سزك شکر ایتمکـز ایچون بزسزه دوه‌لری مطیع قیلدق‌که سز آنلردن انتفاع ایده‌سکز وبو انتفاعکـزه مقابل مأمول‌که شکر ایدرسکـز .] چونکه ؛ دوه‌نك قوت ومتانته قارشی سزك کمال ضعفکـزله برابرسزه

اطاعت‌ایتملری سزك شکریکـزی ایجاب ایدر نعمتلردندر . زیرا ؛ دوه‌ده اولان‌جسـامته نظراً اکر یرتیجی حیوان کبی اطاعتسز اولمش اولسه ایدی انساندن یوز کیشی برآرایه کلسه اطـاعت ایتدیرمك ممکن اولامیه‌جغی معلوم برحقیقتدر . حال بویله ایکن اللی ویا یوز دوه‌نك برکیشی‌یه اطاعتی آنجق جناب حقك انسانلره بویوك برلطفنك اثریدر .

*
* *

واجب تعالی قربانلرك علامات‌دیندن‌بولوندیغنی وقربان اوزرینه اسم الـٰهینك ذکری واجب اولوب أتندن یمك مباح و هردورلو فقرایه اطعام ایتمك امر مشروع اولدیغنی بیاندنصکره قرباندن مقصد رضاء باری اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ لَنْ يَنَالَ اللّٰهَ لُحُومُهَا وَلَا دِمَاؤُهَا وَلٰكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوٰى مِنْكُمْ ﴾ بیوریبور .

[قربانلرك أتی قانی‌الله تعالی‌یه واصل اولماز ولکن‌سزدن صدور ایدن تقوی اللهك رضاسنه واصل اولور .]

﴿ كَذٰلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰيكُمْ وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ ﴾

[قربان کسمکـزی امر و کسیلمسـنك کیفیتنی سزه تعریفمز مثللو کسـمکـزده قولایلق اولسون ایچون الله تعالی دوه‌لری سزه اطاعتلی قیلدی‌که اللهك سزی هدایتده قیلوب و ایمانه ارشاد ایتدیکنه بناءً الله تعـالی‌یه تکبیرله تعظیم ایده‌سکز. حبیم ! اللهی کوزمش کبی ارباب احسانی سن تبشیر ایت .]

یعنی ؛ الله‌تعالی‌یه مجردقربانك أتی‌وقانی واصل‌اولماز. زیرا؛ الله‌تعالی أتلرك وصولندن واو أتلرله انتفاع ایتمکدن منزهدر ولـکن الله تعالی‌یه عبادته دوام ولوجه‌الله قربانله‌تقرب ومحرماتدن قاچینمقدن عبارت اولان تقواکز واصل اولور. زیرا ؛ عندالوهیتده قبول اولونان بونلردر ، یوقسه عین‌أت وقان مقصد اصلی دکلدر. مقصد اصلی؛ **رضایه موافق عملدر** . ایشته الله تعالی احکامنی بیان و قربانلریکـزی کسـمك اصـولنی سزه تعریف ایتدیکی کبی سزك تکبیرله ذات‌الوهیتنه تعظیم وباشقه‌لرینك قادر اولامادیغی شیلره اللهك قادر اولدیغنی بیلمکز ایچون اودوه‌لری کمال جسامت وقوتلری ایله برابر سزه اطـاعتلی

قیلدی که اللهك هدایتنه تشکر ایده‌سکز . حبیبم ! تبشیر ایت شول کیمسه‌لری که آنلر عبادتلرینه دقت و اعتنـا ایله ادا وفقرا کروهنه اطعام ایتمکله احسـان ایدرلر وربلرینه تعظیمده اصلا قصور ایتمزلر . بناءً علیه ؛ بوتون عبـادتلرینی ربلرینی کورمش کبی ادا ایتدکلرندن اجر عظیمله تبشیراته مستحقلردر .

فخررازی وخازنك بیانلری وجهله بو آیت عادت جاهلیه‌یی رد وابطال ایچون نازل اولمشدر. چونکه؛ زمان جاهلیه‌ده قربانلرینك قانلرینی پوتلرینه و کعبه‌نك دیوارینه سورمکله تقرب قصد ایدرلر وقرباندن مقصد «أتی فقرایه ویرمك وقانی کعبه‌یه سورمکدن عبارتدر» دیمکله کعبه‌نك دیوارلرینی تلویث وشو افعـال قبیحه‌لرینی عبادت عد ایدرلردی . جناب حق قرباندن مقصدك أتی ایله قانی اولمادیغنی بیانله آنلرك اعتقادلرینی رد ایتمش وقرباندن مقصدك امر الـٰهی‌یی یرینه کتیرمك اولدیغنی بیان بیورمشدر .

خلاصه ؛ انسانك انتفـاعی آنجق عملیله اولوب قربان یاپمش اولدیغی حیوانك أتیله وقانیله اولمادیغی والله تعالی اجسامك وصولندن منزه اولوب قربانله امردن مقصد؛ آنجق عبدك امر الـٰهی‌یه امتثـاله سعی ایلمسی وتـکالیف الـٰهیه‌دن مطلوب ایسـه عبدك اوتکلیفه لایقیله تعظیم ایتمسی اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی افعال حجی وقربانلری وقربانده اولان منافع دینیه ودنیویه‌یی بیاندنصکره بو کبی بویوك فائده‌لری اکتساب ایتمك یوللرك امین اولمسنه متوقف اولوب کافرلرك مداخله‌لری صورتنده امن طریق اولامیه‌جغنه بناءً اهل ایمانك قلبلرینه عارض اولان قورقولرینی ازاله ایتمك اوزره ﴿ إِنَّ اللّٰهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ اٰمَنُوا ﴾ بیوریبور .

[الله تعالی مؤمنلردن کافرلرك شرلرینی زیاده‌سیله دفع ایدر .]

﴿ إِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ ﴾

[زیرا ؛ الله تعالی امانته خیانت وکفران نعمت ایدنلرك هیچ برینه محبت ایتمز .]

یعنی ؛ اهل ایمان مشرکلرك عداوتلرندن ویوللرینه مداخله ایده‌جکلرندن قورقمـونلر.

زیرا ؛ قوللرینك جمله ایشلرینه وحاللرینه مطلع اولان الله تعـالی کافرلرك شرلرینی اللهه ورسولنه ایمان ایدن مؤمنلردن شدتله دفع ایدر . بناءً علیه ؛ حج ایتمك ایسته‌ین اهل ایمان کافرلرك شرلرندن تلاش ایتمسونلر . چونکه ؛ الله تعالی امانته خیانت وتـکالیف الـٰهیه‌یی قبولدن امتناعله خیانتنی اظهارله نعمت الـٰهیه‌یه کفر ایدن هر کافری سومز . شو حالده سودیکی مؤمنلری سومدیکی مشرکلرك شرلرندن وفتنه وفسادلرندن حفظ ایده‌جکنی جناب حق قوللرینه بو آیتله وعد ایتدیکی کبی اهل ایمـانك مشرکلره غلبه ایده‌جکلرینی دخی تبشیر ایتمشدر .

کافرلر اللهی اقرار ایتدکلری حالده عبادتلرینی غیره یاپملریله بویوك خیانتده بولوندقلرینه اشارت ایچون خائن اولدقلری مبالغه صیغه‌سیله بیان اولوندیغی کبی اللهك بویوك نعمتلرینه مستغرق اولدقلری حالده شکرینی ادا ایتمه‌یوب جنایت عظیمه‌ده بولوندقلرینه اشارت ایچون ﴿ کفورٍ ﴾ صیغهٔ ذمیمه‌سی‌ده مبالغه صورتیله وارد اولمشـدرکه کفرده اصرار وزیاده خائن اولدقلری تصریح اولونمشدر .

هر نه زمان مشرکلر مؤمنلری اضرار قصد ایدرلرسه جناب حق آنلرك شرینی دفع ایده‌جکنه اشـارت ایچون تکرره واستمراره دلالت ایدن ﴿ یدافع ﴾ مضارع صیغه‌سیله وارد اولدیغی ابوالسعود افندینك جملهٔ بیاناتندندر .

*
* *

واجب تعـالی کافرلرك مؤمنلره اذالری تشدد ایدنجه مقـاتله‌یه اذن ویردیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِاَنَّهُمْ ظُلِمُوا وَاِنَّ اللّٰهَ عَلٰى نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ ﴾ بیوریبور .

[ظلم اولونملری سببیله مقاتله اولونان مؤمنلره طرف الـٰهیدن قتاله اذن ویرلدی . حالبوکه الله تعالی آنلرك یاردیملرینه البته قادردر .]

یعنی ؛ کافرلردن واقع اولان انواع اذی وظلمله مظلوم اولان مؤمنلره ظالم اولان کافرلرله مقاتله‌یه طرف الـٰهیدن رخصت ویرلدی . حالبوکه الله تعالی مؤمنلره یاردیم ایتمکه قادردر . بناءً علیه ؛ جناب حقك نصرتنی جلبه وسیله اولان اسباب مادیه‌یه وآلات حربیه‌یه واسباب معنویه اولان عبادته توسل ایدن اهل ایمان نصرت الـٰهیه‌یه مظهر اولاجقلردر .

قاضینك وخازنك ونعمت‌الله افندینك بیانلرینه نظراً بو آیت ؛ اصحاب رسول‌الله حقنده نازل اولمشدر . چونکه ؛ رسول‌اللهك هجرتندن اول مکه مشرکلری اهل ایمانه چوق اذی وظلم ایتمشلر وحتی ضرب وجرح کبی ظلملرده‌ده جسارت ایلمشلردی . مظلوم اولان اصحاب، رسول‌اللهه شکایت ایدرلر وقتاله اذن ایسترلر. فقط رسول‌الله هنوز قتاله اذن کلدیکنی واذن الهینك ورودینه قدر صبر ایتملرینی توصیه ایدردی. بو منوال اوزره کافرلرك ظلملری آرتدی ومؤمنلرك فریادی تزاید ایتدی . حتی قتالدن منع حقنده یتمش کسور آیت نازل اولدی ورسول‌اللهك هجرتی وقوع بولدی واهل ایمانه قوت کلدی ومدینه اهالیسی ظهیر اولدی . بناءً علیه ؛ جناب حق بو آیتله قتاله اذن ویردی. بو اذن؛ مقاتله ایتمك اوزره هجوم ایدنلره مدافعه‌یه رخصتدن عبارتدر ، یوقسه قتاله مباشرتله امر دکلدر. مدافعه‌یه رخصتله برابر واجب تعالی مؤمنلره نصرتی‌ده وعد ایتدی . قتاله حقنده اول نازل اولان آیتك بو آیت اولدیغی مرویدر . قتالك مشروعیتنه سبب؛ اهل ایمانك مظلوم اولملری وظلمك رفعی واجب اولمسیدر. جناب حقك مظلوملره اعانه ایده‌جکنی وعد ایتمسی مظلومه نصرت ایده‌جکنه دلیل قویدر .

نعمت‌الله افندینك بیانه نظراً بو آیت ، قتالی منع حقنده نازل اولان آیتلری نسخ ایتمش وظلم وتعدی صورتیله اوزرلرینه کلنلره مدافعه‌یه اهل ایمان مأذون قیلنمشلردر .

*
* *

واجب تعالی مظلوم اولان مؤمنلرك قتاله مأذون اولدقلرینی بیاندنصکره قتاله مأذون اولانلرك کیملر اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَلَّذِينَ اُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ اِلَّا اَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللّٰهُ ﴾ بیوریور .

[قتاله مأذون اولانلر شول کیمسه‌لرکه آنلر بغیر حق مملکتلرندن چیقارلدیلر . حالبوکه آنلرك مملکتلرندن چیقارلمسنه هیچ بر سبب یوق، آنجق «بزم ربمز الله تعالی‌در» دیملری واردر .] بناءً علیه ؛ بوتلره عبادتی ترکله «بزم ربمز ذات الوهیتدر» دیملرینی دشمنلری حقلرنده قصور عدایتدیلر ووطنلرینی ترکه مجبور ایده‌رك دیار غربته دوشوردیلر.

﴿ وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللّٰهِ كَثِيرًا ﴾

[اکر ناسك بعضیسنی بعضیسیله الله تعالی دفع ایتمه‌مش اولسه ایدی رهبانلرك عبادت خانه‌لری اولان صومعه‌لری ونصارانك کلیسالری ویهودك نماز محللری واهل اسلامك مسجدلری ییقیلیر خراب اولوردی . او مسجدلرکه آنلرده الله تعالینك اسمی چوق ذکر اولونور .]

یعنی ؛ الله تعالی اولیاسنه البته نصرت ایدر . زیرا ؛ اللهك ولیلری شول کیمسه‌لرکه آنلر وطنلرندن وکندی خانه‌لرندن بغیر حق ظلمله اخراج اولوندیلر . حالبوکه آنلرك بلده‌لرندن اخراج اولونملرینه بر سبب یوق ، الا کلمهٔ توحیدله ایمانلرینی اظهار ایده‌رك «ربمز الله تعالی‌در» دیملری واردر . چونکه ؛ آنلرك، دشمنلری نظرنده قصورلری کلمهٔ توحیدی تکلملریدر . کلمهٔ توحید ایسه آنلرك اخراجنی ایجاب ایتمك شویله طورسون بلکه بلده‌لرنده تقررلرینی ایجاب ایدردی . زیرا ایمان ؛ تعظیم وتوقیره وسیله‌در ، یوقسه تحقیره وسیله دکلدر وا کر الله تعالی ناسك بعضیسنی بعضیسنه مسلط ایده‌رك شری دفع ایتمه‌مش ودوستلرینی دشمنلرینه مسلط قیلمامش اولسه ایدی اسم الله چوق ذکر اولونان عبادت خانه‌لر ییقیلیر خراب اولوردی . زیرا ؛ مشرکلر سائر متدین ملتلر اوزرینه استیلا ایتمك صورتیله نصارانك کلیسالرینی ویهودك نماز قیلدقلری محللرینی ومؤمنلرك مسجدلرینی تخریب ایدر بر شی براقمازلردی ولکن اللهك قوللرینه مرحمتی ایجابی بعضیسیله دیکرینی دفع ایدر . بناءً علیه ؛ عالمده ظلم تعمم وتمادی ایتمز وبعض ملتده بعض زمان وقوعبولان ظلمه قارشی دیکرینی خلق ایدر ومظلوملری ظالمك الندن قورتارر .

تفسیر خازنده بیان اولوندیغنه نظراً آیتك معناسی شویله‌در : [اکر الله تعالی ناسك بعضیسیله بعضیسنی دفع ایتمه‌مش اولسه ایدی هر نبینك زماننده اعدانك تسلطیله عبادت محللری هپ ییقیلیردی . مثلا حضرت موسی زماننده کلیسالر وحضرت عیسی زماننده بیعه‌لر وصومعه‌لر وحضرت محمد علیه السلام زماننده مسجدلر خراب اولوردی . کلیسا وبیعه‌نك زمانلری مقدم اولدیغندن امت محمده مخصوص اولان مسجدلر اوزرینه تقدیم اولونمشدر .

صوامع ؛ صومعه‌نك جمعیدر . صومعه ؛ صحراارده و طاغلرده رهبانلرك اتخاذ ایتدكلری عبادت خانه‌لریدر . بیعه ؛ بلده‌لرده نصارایه مخصوص اولان كلیسالردر . صلوات ؛ یهودیلره مخصوص اولان حاورالردر .

فخررازینك بیانی وجهله الله تعالی ناسك بعضیسیله بعضیسنی دفع ایتمسی ؛ اهل دینی مشركلره مسلط قیلمقله اولدیغی كبی مؤمنلره مقاتله‌یه اذن ونیلرینه نصرت ویرمكله دخی اولور . یاخود مجاهدلر و غازیلر سببیله حربه كیتمه‌ینلری و كندی مقبول اولان قوللری سببیله كوتولری وعابدلر سببیله فاسقلری وسخیلر سببیله بخیللری شرار ناسك شر وفتنه‌لرندن محافظه ایتمك صورتیله اولدیغی (ابن عباس) حضرتلرندن مرویدر . (ابن عمر) حضرتلری رسول اللهك «برمؤمن صالح سببیله جناب حقك، برچوق كیمسه‌لری برطاقم بلادن محافظه ایدر» بیوروب بوآیتی اوقودیغنی روایت ایتمش وبوروایت (ابن عباس) حضرتلرینك آیتك معناسنده واقع اولان بیانی تأیید ایلمشدر .

*
* *

واجب تعالی ناسك بعضیسنی بعضیسیله دفع ایتدیكنی بیاندنصكره بالفعل دفع ایتدیكنی وكیملره یاردیم ایده‌جكنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَيَنْصُرَنَّ اللّٰهُ مَنْ يَنْصُرُهُ اِنَّ اللّٰهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴾ بیوریور .

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم كه الله تعالی البته دیننه ، ورسولنه یاردیم ایدنلره یاردیم ایدر . زیرا ؛ الله تعالی دشمنلرندن انتقام آلمغه قادر وجمله عالم اوزرینه غالبدر .]

یعنی ؛ اعلاء كلمة الله ایچون مجاهده وامرلرینه لایقیله امتثال ونهی ایتدیكی شیلردن تماميله اجتناب ایتمك صورتیله دیننه نصرت ایدنلره الله تعالی البته نصرت ایدر . چونكه ؛ الله تعالی نصرت ایتمك مراد ایتدیكی قوللرینه نصرت ایتمكه قادردر ونصرتدن منع ایده‌جك كیمسه یوقدر .

بیضاوینك بیانی وجهله الله تعالی اصحاب رسول اللهی مشركلر اوزرینه مسلط وعجمك وقیصرك مملكتلرینه وارث قیلمقله شوآیتده واقع اولان وعدینی انجاز بیورمشدر . چونكه ؛

اصحاب رسول الله عالمه دین اسلامی نشر ایتمك وتوحید باری‌یی اقراره هركسی دعوت ایلك واحكام شریعته تماميله تمسك ایتمك صورتیله دین الٰهی‌یه نصرت ایتدكلرندن جناب حق آنلردن نصرتنی اسیركه‌مه‌مش والی یوم القیام دین الٰهی‌یه یاردیم ایده‌جكنی صورت قطعیه‌ده بیان ایتمشدر والی یوم القیام دیننه یاردیم ایدنلر بولوندقجه نصرتنك مستمراً دوام ایده‌جكنه اشارت ایچون استمراره دلالت ایدن مضارع صیغه‌سیله (ولینصرن) بیورمشدر . بناءً علیه ؛ دین الٰهی‌یه نصرت ایتمه‌ینلره نصرت الٰهیه اولمیه‌جغنه دخی آیت دلالت ایدر .

*
* *

واجب تعالی دیننه یاردیم ایدنلره نصرت ایده‌جكنی بیاندنصكره دین الٰهی‌یه نصرت ایدنلرك حاللرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَلَّذِينَ اِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِى الْاَرْضِ اَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ وَاَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلّٰهِ عَاقِبَةُ الْاُمُورِ ﴾ بیوریور .

[اللهك دیننه یاردیم ایدنلر شول كیمسه‌لركه اگر آنلری بز ارض اوزرنده تقرر ایتدیرسه‌ك وارضك تصرفنی آنلره میسر قیلسه‌ق آنلر نمازلرینی ادا ایدر وزكاتلرینی ویرر وابناء جنسنه معروفاتله امرومنهی اولان منكراتدن نهی ایدرلر . حالبوكه بالعموم ایشلرك عاقبتی اللهه مخصوصدر .] زیرا ؛ قولدن صادر اولان ایش ظاهرده اوقولدن صدور ایتمش ایسه‌ده حقیقتده خالقی حق جل وعلادر . بناءً علیه ؛ هركسك ملكی زائل اولور ، لكن جناب حقك ملكی زائل اولماز .

یعنی ؛ شول كیمسه‌لركه آنلره بز ارض اوزرنده قدرت ویرسه‌ك ومشركلری قهر وتدمیر ایتسه‌لر وآنلر اوزرینه غلبه ایله مملكتلرندن چیقارسه‌لر آنلر اللهه اطاعت ایدر مشركلر كبی طغیان ایتمزلر . بناءً علیه ؛ اوزرلرینه فرض اولان نمازی جمیع اعضالری ایله برابر بزم جانب معنویمزه توجه ایدر وكبر كبی اوصاف ذمیمه‌دن نفسلرینی تطهیر ایده‌رك كمال تواضعله سجده‌یه قاپانیرلر ویالكز عبادت بدنیه ایله‌ده اكتفا ایتمزلر ، بلكه ماللرندن فقرانك حقی اولان زكاتی ادا ایدرلر وهمتلرینی آنجق كندی نفسلرینه اصلاحه حصر

ايدوب يالكز شخصلريله مشغول اولماز، بلكه ابناء جنسلرينى اصلاحه دخى سعى ايدرلر. بناءً عليه ؛ عقلانك تحسين ايتديكى معروفاتله امر ايدر وطبعاً فنا اولان منكراتدن نهى ايله سائر انسانلرك نقصانلرينى اكماله چاليشيرلر. حالبوكه هركسك هرايشلرينك عاقبتى الله تعالى يه مخصوصدر . زيرا ؛ هرشيئك خالقى اودر .

فخر رازينك بيانى وجهله بو آيت جليله بغيرحقٍ مملكتلرندن چيقاريلان مهاجرين كرامه مخصوص وآنلرى مدح ايچون وارد اولمشدر . كنديلرينه سلطنت ويريلوب شو آيتده بيان اولونان احكام اربعه يى تماميله اجرا ايدن ؛ خلفاء اربعه اولديغى جهتله بو آيت خلفاء اربعه نك امامتلرينه دلالت ايدر . چونكه بو آيتده بيان اولونان احكام ؛ لايقيله وتماماً آنلرك زمانلرنده اجرا اولونمش وبوفضيلت آنلره ميسر قيلنمشدر. زيرا؛ مهاجرين وانصار وسائر خلفادن بواحكامى تماميله اجرا ايتمك فضيلتنه نائل اولان خلفاء اربعه دن باشقه اولمامشدر . بناءً عليه ؛ امر بالمعروف ونهى عن المنكرى لايقيله اجرايه آنجق خلفاء راشدين حضراتى موفق اولابيلمش وممالك اسلاميه صورت سريعه ده آنلرك زمانلرنده توسع ايتمشدر . چونكه ؛ دين الٓهى يه نصرتلرى اللهك نصرتنى جلب ايده رك كما هو حقه شريعت تعالى ايتمش وعلوم ومعارف ايلرى كيتمشدر. آنجق هرزمانده ممكن اولديغى قدر امر بالمعروف ايله مشغول اولانلر بولونور ولكن تمامى اجرا اولونماز .

* *
*

واجب تعالى كافرلرك اهل اسلامى بغير حقٍ مملكتلرندن چيقاردقلرينى ومؤمنلره مقاتله يه اذن ويرديكنى ودينه ياردم ايدنلره نصرت ايده جكنى ودين الٓهى يه نصرت ايدنلرك اقامۀ صلات واداء زكات وامر بالمعروف ونهى عن المنكرله مشغول اولدقلرينى بياندنصكره رسول اللهى تكذيب ايدنلرك تكذيبلرى يكى برعادت اولمايوب اسكيدن برى جارى اولان برعادت اولديغى بيانله رسولنى تسليه ايتمك اوزره ﴿ وَاِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَثَمُودُ * وَقَوْمُ اِبْرَاهِيمَ وَقَوْمُ لُوطٍ * وَاَصْحَابُ مَدْيَنَ ﴾ بيوربيور .

[حبيبم! اگر مشركلر سنى تكذيب ايدرلرسه سن محزون اولما. زيرا ؛ سنك امتكدن اول نوح عليه السلامك قومى وعاد وثمود قومى كنديلرينى ارشاد ايچون كونديريلن رسوللرينى وابراهيم عليه السلامك قومى ابراهيمى ولوط عليه السلامك قومى لوطى واصحاب مدين شعيب عليه السلامى تكذيب ايتديلر .]

﴿ وَكُذِّبَ مُوسٰى ﴾

[وبالخاصه بويوك وآچيق معجزه لره مالك اولان موسى عليه السلام فرعون وقومى طرفندن تكذيب اولوندى .]

﴿ فَاَمْلَيْتُ لِلْكَافِرِينَ ﴾

[بوقوملرك رسوللرينى تكذيب ايتملرى اوزرينه كافرلره بن مهلت ويردم وعقوبتلرينى تأخير ايتدم كه استدراجلرى زياده اولسون .]

﴿ ثُمَّ اَخَذْتُهُمْ ﴾

[بو مهلتدن صكره بن آنلرى انواع عقوبتله مؤاخذه ايتدم وهربرينى آيرى آيرى بلالرله مبتلا قيلدم .]

﴿ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴾

[بز آنلرى عذابله مؤاخذه ايدنجه آنلرك افعالنى انكارمز نصل اولدى؟] وايشلرينى انكارمز آنلرك هلاكلرينه سبب اولماديمى وانكارمزك اثرى ظهور ايتمديمى ورسوللرينى تكذيبلرى آنلرك نعمتلرينك نقمته وراحتلرينك محنته وكثرتلرينك قلته وحياتلرينك موته وعمارتلرينك خرابيته تبدلنه سبب اولماديمى ورسوللريمزه وعدمزى ايفا ايتمدكمى؟ حبيبم ! رسل كرام برادرلريكه وعدمزى ايفا ايدوب دشمنلرينى قهر ايتديكمز كبى سكاده وعدمزى ايفا ودشمنلريكى قهر ايده جكز. بناءً عليه؛ صبره ملازمت ايتمليسك. چونكه ؛ دشمنلريكه مهلت ومساعده البته برحكمته مبنيدر .

بيضاوينك بيانى وجهله حضرت موسايى تكذيب ايدن كندى قومى اولان بنى اسرائيل اولمايوب قبطيلر اولديغنه اشارت ايچون حضرت موسايى تكذيبده قوم لفظى وارد

اولمامش وحضرت موسانك معجزه‌سى پك آچيق اولديغندن آنى تكذيب غايت اشنع اولديغنه اشارت ايچون آنى تكذيب آيريجه ذكر اولونمشدر .

كافرلرك كفرلرينى تصريحله ذم زياده اولسون ايچون اسم ضمير مقامنده اسم ظاهر اولارق ﴿ فامليت للكافرين ﴾ وارداولديغى ابوالسعودافنديك جمله‌ٔبياناتندندر. چونكه؛ ﴿ للكافرين ﴾ بدلنده (لهم) دنيلسه اولوردى ولكن كفرله ذم اولمازدى ..

*
* *

واجب تعالى برطاقم كچمش ملتلرى رسوللرينى تكذيبلرى سببيله اهلاك ايتديكنى بياندنصكره اهلاكلرينك كيفيتنى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَكَاَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَا وَهِىَ ظَالِمَةٌ فَهِىَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوشِهَا وَبِئْرٍ مُعَطَّلَةٍ وَقَصْرٍ مَشِيدٍ ﴾ بيورييور .

[چوق قريه‌لر ظالم اولدقلرى حالده بز او قريه اهاليسنى اهلاك ايتدك . بناءًعليه؛ الآن او قريه‌لرك ديوارلرى اوزرينه طاملرى دوشمش وقيولرى معطل اولوب صو چكلمز وچوق كوشكلرى كيرجله ياپيلمش ابنيه‌لرى موجود ولكن اهلى اولماديغندن ايچنده اقامت ايدن بولونماز وخراب برحالده كورولور .]

يعنى ؛ ظالم اولدقلرى ايچون چوق قريه‌لرى اهلاك ايتدك. حتى اوقريه‌لرك طاملرى ديوارلرى اوزرينه وتكرار ديوارلرى طاملرى اوزرينه ييقلمشدر واهاليسنك هلاكيله چوق قيولرينى صو چكلمز معطل برحالده قيلدق . بناءًعليه ؛ صوينى چكن وانتفاع ايدن بولونماز وكيرجله ياپيلمش چوق سرايلر وكوشكلرك صاحبلرى هلاك اولديغندن خراب برحالده قالمشدر .

تفسيرخازنده وقاضيده بيان اولونديغنه نظراً بئرمعطل وَقصر مشيد ؛ يمنده حضرموت جوارلرنده‌در . چونكه؛ آنلر رسوللرينه ايمان ايتمه‌يوب اذا ايتدكلرندن الله تعالى آنلرى اهلاكله قريه‌لرينى خراب ، خانه‌لرينى ايصسز، قيولرينى شنلكسز براقمشدر . فقط اصح اولان غضب الٓهى ايله هلاك اولانه عموم بلده‌لره وخرابه‌لره آيت شامل اولوب بر بلده‌يه وخرابه‌يه تخصيصه حاجت يوقدر . زيرا ؛ اهاليسى ظالم اولان هرقريه‌يى جناب

حق خراب ايتديكندن آيتك ما صدقى بيكلرجه خرابه‌لره تصادف ايديلير . بناءًعليه ؛ آيتك معناسنى بو خرابه‌لردن بعضيسنه مخصوصدر ديمكده تقصير واردر . ﴿ خاويةٌ ﴾ (ساقطة) يعنى دوشمش ديمكدر . ﴿ على عروشها ﴾ عروش ؛ عرشك جمعيدر. عرش؛ اوزرينه اوتورولاجق كرسى معناسنه ايسه‌ده بوراده اُورتك طاملريدر . ﴿ معطلةٌ ﴾ استفاده‌دن كسيلمش ديمكدر. ﴿ وقصرمشيد ﴾ كيرجله ياپيلمش كوشك و سراى ديمكدر . بوكا نظراً معناى نظم : [ظلمى كنديسنه دواماوزره آلت ايدن چوق قريه‌لرك اهاليسنى بز اهلاك ايتدك . بناءًعليه؛ او قريه‌لرينك ديوارلرى طاملرى اوزرينه وتكرار طاملرى ديوارلرى اوزرينه ييقلمش وقيولرى استفاده‌دن قالمش وكوشكلرى وسرايلرى انساندن خالى خراب برحالده] ديمكدر . ايشته بوكبى بلده‌لرك خراب اولمسنه سبب ؛ اهاليسنك ظالم اولملرى اولديغنى بيانله جناب حق قوللرينى ظلمدن منعله بو مثللو خرابه‌لردن عبرته دعوت ايتمشدر .

*
* *

واجب تعالى ظالملرك قريه‌لرينى اهلاك ايتمكله خرابه‌لرينك قالديغنى بياندنصكره انسانلر ايچون او قريه‌لردن عبرت آلمق وظيفه اولديغنى بيان وعبرت آلماياناری توبيخ ايتمك اوزره ﴿ اَفَلَمْ يَسِيرُوا فِى الْاَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا اَوْ اٰذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا ﴾ بيورييور .

[كافرلر شو احوالى انكار ايدرلرده يريوزنده سير وسفر ايتمديلرمى وسير وسفر ايدنجه آنلر ايچون وقوعاتى ادراك ايده‌جك قلبلرى وياخود اووقوعاتى ايشيده‌جك قولاقلرى اولمادىمى؟ حالبوكه سيروسفر ايدوب خرابه‌لرى ادراك ايده‌جك قلبلر وايشيده‌جك قولاقلر حاصل اولمق لازم ايدى .]

﴿ فَاِنَّهَا لَا تَعْمَى الْاَبْصَارُ وَلٰكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِى فِى الصُّدُورِ ﴾

[زيرا ؛ حال وشان وقصه آنلرك كوزلرى كور اولماز ولكن كوكسلرنده اولان قلبلرى كور اولور .]

يعنی ؛ كافرلر قدرة اللهی انكار ايدرلرده يريوزنده سير وسفر ايتمزلرمی ؟ آنلر سيروسفر ايدرلرسه بومثللو خرابه‌لرك وقوعاتلرينی ونصل خراب اولديغنی وخراب اولملرينه سبب نه اولديغنی ادراك ايده‌جك وعبرت آلاجق قلب حاصل اولملی ايدی . اكر بويله بر قلب حاصل اولسه ايدی قدرت الٰهيه‌يی انكار ايتمزلردی وياخود بو مثللو خرابه‌لرك صاحبلری امم ماضيه‌نك حاللرينی ايشيده‌جك ورسوللرينی تكذيب ايدنلرك عاقبتلرينك نه اولديغنی دوياجق قدر قولاقلری اولورده آنلردن عبرت آليرلردی . آنلرك قصه‌لری كوزلری كورمكدن كوردكلدر . زيرا ؛ كوزلری كورور ولكن سينه‌لرنده اولان قلبلری ادراكدن وعبرت آلمقدن كور اولدی. چونكه ؛ قلبده عبرت آلمغه صالح ادراك اولمانجه كوزيله كورمكده فائده اولاماز . بناءً عليه ؛ مجنونلر وعقلی اولمايان حيوانات‌ده كورورلر، فقط ادراك وعبرت اولماديغی ايچون كورمكدن هيچ براستفاده ايتمزلر . ايشته وقوعاتدن عبرت آلمايان انسانلر، حيوانات مثابه‌سنده كوزلری كورور ولكن قلبلری كوردر .

بيضاوينك بيانی وجهله بو آيت جليله عبرت مقصديله سير وسفره انسانلری ترغيب ايچون سوق اولونمشدر . چونكه ؛ انسانلر علی الاكثر سير وسفر ايدرلر ولكن عبرت مقصدلری اولماز . بناءً عليه ؛ سير وسفردن مقصد اصلی اولان عبرت حاصل اولماديغندن جناب حق سير و سفردن مقصد اصلی عبرت اولمق لازم اولديغنه اشارت ايچون « آنلر سير وسفر ايتمزلرمی ؟ سير وسفر ايتسه‌لرده ادراك ايده‌جك قلبلر وامم سالفه‌نك احوالنی ايشيده‌جك قولاق حاصل اولسه اولمازمی ؟ » بيورمشدركه « ادراك ايده‌جك قلب و ايشيده‌جك قولاق حاصل اولمايان سير وسفرده مطلوب وجهله فائده يوق » ديمكدر . شوحالده عبرتسز سير وسفر ايدنلرك بهائمك سير وسفرندن فرقی يوقدر . چونكه ؛ « عبرت آلمايان انسانلر سير وسفر ايتدكلری حالده سير وسفر ايتمديلرمی ؟ اكر سير وسفر ايتسه‌لردی ادراك ايده‌جك قلبلر وايشيده‌جك قولاقلر حاصل اولورده عبرت آليرلردی» ديمك موجود اولان سير وسفرلرينی يوق منزله تنزيل ايتمكدر . زيرا ؛ برايشدن مقصد نه ايسه حكم اكا كوره‌در . سير وسفردن مقصد اصلی اولان عبرت اولمانجه سير وسفرده يوق ديمكدر . انسانك قلبی صدرنده اولديغی حالده قلبی ذكردنصكره صدری ذكر ؛ تأكيد ايچوندر .

خلاصه ؛ سير وسفرنده انسانك عبرت آلمسی وقلبی ايله عاقبتی دوشونمسی وخراب اولان قريه‌لرك خراب اولملرينك سببنی تفكر ايتمسی واول كچن ملتلرك حاللرينی ايشيتمسی وآنلردن عبرت آلمسی لازم اولديغی كبی عبرت آلمايانلرك بهائمدن فرقلری اولماديغی زيرا؛ آنلرك كوزلری كورورسه‌ده قلبلری كوراولديغی بوآيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی كچمش ملتلرك حاللرندن عبرت آلمايانلری توبيخ ايتدكدنصكره وحدانيتی انكارده اصرارلرينك نتيجه‌سی اولارق عذابی استعجال ايتدكلرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ ﴾ بيوريور .

[حبيبم ! آنلر سنك بيان ايتديكك عذابی استعجال ايدرلر .]

﴿ وَلَنْ يُخْلِفَ اللّٰهُ وَعْدَهُ ﴾

[حالبوكه الله تعالی البته وعدنده خلف ايتمز .] بناءً عليه ؛ وعد الٰهی بهمه حال وقوع بولور .

﴿ وَاِنَّ يَوْماً عِنْدَ رَبِّكَ كَاَلْفِ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ ﴾

[حبيبم ! ربك تعالی‌نك عندنده بركون سزك صايديغكز بيك سنه مقداريدر .]

يعنی ؛ حبيبم ! سنك ، مشركلری ايمان ايتمدكلری تقديرده دنياده وآخرتده عذاب الٰهی‌يه دوچار اولاجقلرينی بيانله قورقوتمقلغك اوزرينه آنلر سندن علی العجله عذابك كلمسنی ايستر واستهزا صورتيله « هانی يا ! عذاب نره‌ده قالدی ؟ كله‌جكسه كليورسين » ديرلر . حالبوكه اللهك عذابی آنلر اوزرينه البته كله‌جكدر. زيرا ؛ كفر اوزره اصرار ايتدكلری تقديرده الله تعالی آنلر اوزرينه عذابی وعد ايتدی وعد الٰهی‌ده ايسه البته خلف اولماز، يرينی بولور. شوقدركه وقت مرهونتی بكلرو برمدت لحكمة آنلره مساعده ايدر. چونكه ؛ جناب حق حليم وصبوردر. بناءً عليه ؛ قوللرينه مهلت ويرر، عقوبتلرينی تعجيل ايتمز. زيرا ؛ ربك تعالی‌نك عندنده بركون سزك تعداد ايتديككز بيك سنه كبيدر.

انسانلر عندنده‌كی بيك سنه‌نك جناب حقك عندنده بر كون كبی اولديغنی بيان ايتمك ؛ واجب تعالی‌نك صبرينی وتأنيسنی وآخرتده حقی انكار ايدنلرك عذاب كونلرينك بری بو دنيانك بيك سنه‌سنه مقابل اولديغنی بيان ايتمكدر. بناءً عليه؛ مشركلر عذابی استعجال ايتمسونلر ، البته اولاجق . زيرا ؛ الله تعالی عندنده بر كونله بيك سنه مساوی ديمكدر شوحالده عقلی اولان عذابی استعجال ايتمز . زيرا ؛ عذابك شدتی و ثقلتی سببيله بر كون بيك سنه‌يه مقابلدر والله تعالی هرنه زمان ايسترسه انتقامه قادر اولديغندن تأخيری ايله هيچ كيمسه عذابدن قورتولاماز . بناءً عليه ؛ بر كونی بيك سنه مقداری اولان عذابی استعجال ايتمك حماقتدن باشقه برشی دكلدر .

خلاصه ؛ كافرلرك رسول اللهدن وعد اولونان عذابك عجلةً كلمسنی ايسته‌دكلری والله تعالی‌نك وعدنده خلف اولماياوب البته عذابك كله‌جكی والله تعالی عندنده بر كون انسانلرك صايدقلری بيك سنه مقدارنده اولديغی بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
**

واجب تعالی عاصيلره وعد ايتديكی عذابك البته واقع اولاجغنی وعذابی تأخير ايتمك بالكليه تركنه سبب اولميه‌جغنی وتأخيرينه مغرور اولمامق لازم اولديغنی بياندنصكره عذابی برمدت تأخير اولونان چوق قريه‌لرك هلاك اولديغنی وتأخيردن برفائده كورولمديكنی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَكَاَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ اَمْلَيْتُ لَهَا وَهِىَ ظَالِمَةٌ ثُمَّ اَخَذْتُهَا وَاِلَىَّ الْمَصِيرُ ﴾ بيوريور .

[چوق قريه‌لرك اهاليسنه ظالم اولدقلری حالده بن مهلت ويردم . صكره اوقريه‌لرك اهاليسنی عذابله بن مؤاخذه ايتدم وآنلری بن دنياده مؤاخذه ايتديكم كبی آخرتده دخی آنلرك مرجعلری آنجق بكادر ، بنم غيری كيده‌جك مرجعلری يوقدر .]

يعنی ؛ برچوق قريه‌اهاليسنه مهلت ويردم. حالبوكه آنلر ظلم اوزره دوام ايديورلر وعذابلرينك تأخيرينه مغرور اوليورلردی . بو مهلتدنصكره آنلر ايچون عندالوهيتمزده حاضر لانان عذابله بن آنلری مؤاخذه واهلاك ايتدم كه عذابلرينك تأخيرندن فائده كورمديلر. ايشته حبيبم ! سنك دشمنلرينك عذابنی تأخير ايدرسه‌كده ترك ايتمز البته عذاب ايدرز .

بناءً عليه ؛ بو مهلته مغرور اولماسونلر وبو دنياده كفره وظلمه دوام ايتدكلری صورتده عذابله هلاك اولاجقلری كبی آخرتده دخی مرجعلری آنجق بنم حضور معنويمدر وباشقه مراجعت ايده‌جك وعذابدن قورتاره‌جق كيمسه‌لری يوقدر .

تفسير خازنده بيان اولونديغی وجهله آيت؛ كفره اصرار وظلمه دوام ايدن كافرلری تهديد وعذابلرينك محقق اولديغنی بيان ايچون سوق اولونمش والله تعالی‌نك ويرديكی مهلته مغرور اولماياوب او مهلتدن استفاده ايتمك لازم اولديغنی بيانله انتباهه دعوت ايتمشدر . چونكه ؛ ظالم اولدقلری حالده برچوق قريه اهاليسنه مهلت ويرديكنی ومهلتدن صكره عذابله مؤاخذه ايتديكنی وعاقبت آخرتده هر كسك مرجعی ذات الوهيتك حضوری اولديغنی بيان ايتمك ؛ انتباهه دعوتدن باشقه برشی دكلدر .

*
**

واجب تعالی كافرلرك عذابی استعجال ايتديكنی وبرچوق قريه‌لره مهلت ويروب عاقبت اهلاك ايلديكنی بياندنصكره رسولنه انذاره دوام ايتمسنی توصيه ايتمك اوزره ﴿ قُلْ يَا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّمَا اَنَا لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴾ بيوريور .

[حبيبم ! سن ايماندن اعراض ايدن ناسه دی كه « ای ناس ! آنجق بن سزی عذاب الٰهی ايله قورقوتيجی‌يم وسزه طوغرو يولی بيان ودنيوی واخروی منفعتلريكزه ارشاد ايدر آچيقدن برمنذرم » ديمكله آنلره تبليغاتكه دوام ايت .] ودعوتكه اجابت ايتمدكلرندن مأيوس اولما وآنلرك تمردلرندن نفسكه فتور كتيرمه . بناءً عليه ؛ عذاب الٰهی ايله آنلری قورقوتمقدن چكينمه كه بلكه متنصح اولورلر .

بيضاوينك بيانی وجهله رسول الله نذير اولديغی كبی بشير دخی ايسه‌ده آيتده خطاب مشركلره اولديغندن يالكز نذير اولديغی ذكرله اكتفا اولونمشدر . چونكه ؛ يوقاريدن بری ذكر اولونان آيتلر مشركلری تهديد ايچون سوق اولونديغندن بو آيتده ناس‌له مراد ؛ مشركلردر ومشركلرك شركلرينه بناءً انذاره لايق اولان‌ده آنلردر .

*
**

واجب تعالى رسولنك هرحالده انذاره مأمور اولديغنى بياندنصكره انذارك نتيجه‌سنده حاصل اولان احوالى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴾ بيوريور .

[شول كيمسه‌لركه آنلر اللهه ورسولنه ايمانله برابر عمل صالح ايشله‌ديلر. آنلر ايچون آخرتده كناهلرينى مغفرت وكوزل رزق واردر .]

﴿ وَالَّذِينَ سَعَوْا فِى اٰيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ اُولٰئِكَ اَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴾

[وشول كيمسه‌لركه آنلر بزم آيتلريمزى ابطال ايتمك اوزره مؤمنلرى عاجز قيلمغه سعى ايدرلر . ايشته آنلر جهنمك ملازملرى واصحابلريدركه آنلر جهنمدن اصلا آيرلمازلر.]

يعنى ؛ رسولمز كافرلرى انذاره ومؤمنلرى تبشيره مأمور اولوب وظيفهٔ مأموريتنى ايفا ايدنجه شول كيمسه‌لركه رسولمزه ايمان ايتديلر ويالكز ايمانله اكتفا ايتميه‌رك عمل صالح ايشله‌مكله ايمانلرينى تزيين وايمانله عمل صالحى جمع ايتمكله برابر رسل كرامك لسانلرى اوزره تبليغ اولونان احكامى قبول ايتديلر . آنلر ايچون كناهلرينى مغفرت وعمللرينه مكافات اولارق كوزل رزق واردر وشول كيمسه‌لركه آنلر اهل ايمانه مسابقه ايدرجه‌سنه عاجز قيلمق اوزره بزم آيتلريمزى ابطاله سعى ايتديلر . ايشته آنلر جهنمك صاحبلرى ومداوملريدر . چونكه؛ بونلر ايمان ايدنلرك اوكنه كچوب آنلرى عاجز قيلمغه وكنديلرى قبول ايتمدكلرى كبى مؤمنلرى‌ده قبول ايتديرمه‌مكه چاليشدقلرندن آنلرك استحقاقلرى آنجق جهنمدر .

بو آيتده عمل صالح ؛ واجبى اداء وحرامى ترك شاملدر . بناءً عليه ؛ كناهلرينك مغفرت اولونمسنه وكوزل رزقه مستحق اولانلر بالعموم واجباتى ادا ايله محرماتى ترك ايدنلردر وآخرت رزقنك كسبه محتاج اولميه‌رق چوق اولوب اصلا ضرر شائبه‌سى اولماديغى كبى توكنمك قورقوسى‌ده اولماديغندن جناب حق آخرتك رزقنى ؛ كرم ايله توصيف ايتمشدر . زيرا ؛ دنيا نعمتلرى بونك عكسنه‌در . بناءً عليه ؛ كرمله توصيفى دكلدر .

خلاصه ؛ ايمان وعمل صالحك رزق كريمه نائل اولمغه وكناهلرك مغفرت اولونمسنه سبب اولديغى وآيتلرى ابطال ايچون مؤمنلره مقابله ايده‌رك عاجز قيلمغه سعى ايدنلرك جهنم اصحابى اولدقلرى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى رسولنك كافرلرى انذاره مأمور اولديغنى بياندن صكره رسل كرامك جمله‌سى امر تبليغده مساوى اولدقلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ اِلَّا اِذَا تَمَنّٰى اَلْقَى الشَّيْطَانُ فِى اُمْنِيَّتِهِ ﴾ بيوريور .

[حبيبم! سندن اول بز هيچ بر رسول ونبى كوندرمدك ، الا او رسول ويا نبى امتى حقنده برشى آرزو ايتديكنده شيطان او نبينك امنيه‌سى حقنده وسوسه صورتيله اورته‌يه برشى آتدى وخلقك ذهننى اغفاله واو نبى‌يه تبعيتدن تنفيره چاليشدى .]

﴿ فَيَنْسَخُ اللّٰهُ مَا يُلْقِى الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللّٰهُ اٰيَاتِهِ ﴾

[شيطانك ناسى اغفال ايتمك ايچون اورته‌يه آتمش اولديغى اراجيفى الله تعالى اورته‌دن قالديرر ، صوكره كندى آيتلرينى تحكيم و ناس آره‌سنده شريعت اولمق اوزره آنى ابقا وتقرير ايدر] بناءً عليه ؛ شيطانك اورته‌يه آتديغى شبهه‌لرى زائل اولور كيدر .

﴿ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴾

[حالبوكه الله تعالى قوللرينك حاللرينى بيلير و حكمتنه موافق اولارق احكامنى وضع ايدر .]

يعنى ؛ يا اكرم الرسل ! مشركلر طرفندن واقع اولان اذايه و بعض لايق اولميه‌رق حقكده « ساحردر » ويا « شاعردر » كبى نشر ايتدكلرى اراجيفه محزون اولما . زيرا؛ بو مثللو نالايق حالاته معروض قالمق سكا مخصوص بر عادت دكلدر . چونكه ؛ سندن اول انبيادن برنبى ورسل كرامدن هيچ بر رسول كوندرمدك ، آنجق او نبى ويا رسول

امتی حقنده ربسندن برشی ایسته‌یوب وقلبنده بونی تمنی ایتدیکنده درحال شیطان او نبینك ایسته‌دیکی امنیه‌سی حقنده بر طاقم وسوسه آثار و یالانلر نشر ایدر و طریق حقه سلوك واورسوله اتباع ایتمك ایسته‌ینلری تنفیره چالیشیر، فقط شیطانك وسوسه ایله ناس بیننده نشر ایتدیکی یالانلری الله تعالی کیده‌رر و کندی آیتلرینی محکم ومتین اولارق یرلشدیرر. بناءً علیه؛ شیطانك بو خصوصده سعیی بوشه کیدر. زیرا؛ الله تعالی قوللرینك حاللرینی وقابلیتلرینی بیلیر و آنلر حقنده ایشله‌دیکی افعالی حکمتنه موافقدر.

بیضاوینك بیانی وجهله نبی ایله رسول آره‌سنده فرق اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر. چونکه؛ رسولی ذکردن صوکره نبی‌یی ذکر ایتمك بینلرنده فرق اولدیغنه دلیلدر. اکر مساوات اولسه آیری ذکر ایتمکده بر فائده اولمازدی. بناءً علیه رسول؛ اخص، نبی؛ اعمدر. زیرا رسول؛ شریعت جدیده صاحبی اولور، اما نبیده شریعت جدیده صاحبی اولمق لازم دکل بلکه کندندن اول کچن رسولك شریعتنی تبلیغه مأموردر.

بو آیتك سبب نزولنده مفسرین بیننده بر چوق روایت وارسه‌ده بونلردن اولدقجه خطردن سالم عد اولونان کویا رسول‌الله مشرکلرك اذالرندن مکدر و دلکیر اولدیغی بر زمانده قلب نبویلرینه جناب حقك مشرکلره ایمان وتوفیق ایتمسنی وآنلردن غضبلرینی تخفیف ایده‌جك بعض آیت انزال اولونمسی کلمش واو صره‌ده (والنجم) سوره‌سی نازل اولمش و رسول‌الله‌ده قرائته باشلایه‌رق ﴿ افرأیتم اللات والعزی ومنات الثالثة الاخری﴾ آیتنی اوقونجه مشرکلر قرآنده (لات) و(عزی) کبی مشهور پوتلرینك اسمی ذکر اولوندیغنی ایشیتدکلری زمان کعبه‌نك اطرافنده بولونان مشرکلر رسول‌الله طرفنه توجه ایدرلر و رسول‌الله‌ده آیتك آخرنده توقف ایتدیکی صیره‌ده شیطان صوت بالا ایله (تلك الغرانیق العلی وان شفاعتهن لترتجی) جمله‌لرینی اورته‌یه آتار ومشرکلرك قولاغنه بونی قویار وناسك کورولتیسی آره‌سنده بو کلامك نره‌دن کلدیکنی کیمسه بیلمز. مشرکلر رسول‌الله اوقودی ظن ایدرو مسرور اولورلر. حتی سوره‌نك آخرنده سجده آیتی اوقونونجه رسول‌الله ایله برابر مشرکلرده سجده ایدرلر. همان زمان کچمکسزین جبریل امین شیطانك بو کلماتی القا ایتدیکنی خبر ویرر. رسول‌الله محزون اولور. ایشته رسول‌اللهك حزننی ازاله ایچون بو آیتك نازل اولدیغی مروی ایسه‌ده بو روایت و(غرانیق) حقنده‌کی دیکر روایتلر قطعیاً یالاندر وبعض

زنادقه طرفندن تصنیع اولونمش شیلردر. زیرا؛ انبیاء عظام بو مثللو شیطانك تسلطندن مصون اولدقلری کبی شیطانده بو کبی القاآتدن ممنوعدر. چونکه؛ بو کبی قرآنه شیطانك الفاظ قاریشدیرمسی عقلاً محالدر. زیرا؛ رسول‌الله پوتلری اورته‌دن قالدیرمق ایچون بعث اولوندیغی حالده نصل اولورکه قرآنك آیتلری آره‌سنده شیطان طرفندن القاآت اولسون و رسول‌اللهك نفینه مبعوث اولدیغی برشی اثبات اولونسون. بونی عقل تجویز ایدرمی واکر شیطان بو کبی شیلره قادر اولسه کلام نبوی‌یه امنیت اولورمی وشریعت تقرر ایدرمی و هر اوقونان آیتلر آره‌سنده شیطانك القا ایتدیکی بعض شی اولمق احتمالی اولمازمی وبو احتمال ایله شریعته امنیت اولونورمی و جناب حق قرآنی هردرلو تلبیساتدن حفظ ایده‌جکنی صورت قطعیه‌ده بیان ایتمدیمی؟ شو حالده نصل اولیورکه بویله بر وقعه‌نك وقوعی تصور اولونابیلیر. بو کبی تلبیساتك وقوعنی تصور، شریعته وشریعتك صاحبنه افترادن باشقه بر شی اولاماز. اما آیتك معناسنه کلنجه: اوت! انبیاده بشردر، امتی حقنده بر چوق شیلر دوشونورلر وحصولنی آرزو ایدرلر. ایشته او آرزولرینه کرك انسك و کرك جنك شیطانلری بر چوق حیله و دسیسه ایله او رسولك آرزو ایتدیکی شیئك حصول بولمامسنه چالیشیرلر وبر طاقم یالانلر نشر ایدرلر. مثلا رسول‌الله هر کس کندینك سوزینی دیکله‌یوب طوغرو اولدیغنه اینانوب ارشاد اولونمالرینی آرزو ایدر. ایشته رسول‌اللهك بو آرزو وامنیه‌سنه قارشی بر طاقم شیطانلر یالان سویلیه‌رك «سحر ایدر» و«کهانت یاپار» کبی القاآتده بولونمشلر وبرچوق کیمسه‌لرك ایمانلرینه‌ده مانع اولمشلردی. بناءً علیه بو احوال؛ هر نبینك امتنده دخی جاری اولدیغی بیانله جناب حق رسولنی تسلیه ایتمشدر و آیتك سباقی که بوندن اول کچن آیتلرده بو معنایی تأیید ایتمکده‌در. زیرا رسول‌اللهك نذیر اولدیغی بیان؛ مشرکلری انذار صیره‌سنده تصادف ایده‌جکی مشکلاته صبر ایتمسنی توصیه‌یی ایجاب ایتدیکندن جناب حق انبیاء سابقه‌نك جمله‌سی بو کبی اذالره معروض قالدقلرینی بیانله رسولنی تسلیه بیورمشدر. والحاصل (غرانیق) قصه‌سی زنادقه‌نك تصنیعیدر، اساسی یوقدر. چونکه؛ اکر اصلی اولسه‌ایدی کتب سته‌دن برنده بونك حقنده البته بر روایت موجود اولوردی. حالبوکه صحاحده بویله بر روایت اولمادیغی کبی قاضی، بیضاوی، قاضی عیاض، خازن وبخاری کبی افاضل امتده باجمعهم بو قصه‌یی رد ایدیورلر.

*
* *

واجب تعالی انبیاء عظامك دین حق تبلیغ خصوصنده دوشوندكلرینه شیطانك خارجده ناسه وسوسه ایله شبهه القا ایتدیكنی بیاندنصكره بومثللو وسوسه القاسندن شیطانی منع ایتمدیكنك حكمتنی بیان ایتمك اوزره ﴿ لِيَجْعَلَ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ فِتْنَةً لِلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ ﴾ بیوریور.

[الله تعالی قلبلرنده شك ونفاق خسته‌لغی اولان وقرآن قلبلرینه داخل اولمایان قاتی قلب صاحبلرینه شیطانك وسوسه ایتدیكی شیئی فتنه قیلمق ایچون شیطانه وسوسه‌یه مساعده ایتمشدر .]

﴿ وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴾

[حالبوكه ظالملر دائما حقدن اوزاق جدال ونفاق وشقاق ایچنده‌درلر .]

﴿ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَيُؤْمِنُوا بِهِ فَتُخْبِتَ لَهُ قُلُوبُهُمْ ﴾

[والله تعالی شیطانی وسوسه القاسندن منع ایتمدی كه كندیلرینه علم ویریلن كیمسه‌لر قرآنك ربك تعالی طرفندن حق اولدیغنی بیلسونلرده قرآنه ایمان ایتسونلر وقلبلری قرآنه مطیع ومطمئن اولسون .]

﴿ وَإِنَّ اللَّهَ لَهَادِ الَّذِينَ آمَنُوا إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴾

[حالبوكه الله تعالی طوغرو یوله هدایتده قیلار شول كیمسه‌لری كه آنلر اللهه ورسولنه ایمان ایتدیلر .]

یعنی ؛ الله تعالی انسانلری اغفال ایتمكدن ووسوسه القاسیله شبهه‌یه دوشورمكدن منع ایتمكه قادر ایكن شیطانی بومثللو اغفالاتدن منع ایتمدی كه شیطانك اغفالنی وناس آره‌سنه آتمش اولدیغی شبهه‌یی شول كیمسه‌لره فتنه وامتحان معامله‌سی قیلسون كه آنلرك قلبلرنده نفاق وشك خسته‌لغی واردر وقلبلری قاتی اولوب حق سوزی دویمازلر . چونكه ؛ كفر ونفاق كبی خسته‌لقلرله نفسنه ظلم وغیریلری اضلاله چالیشان ظالملر دائما نفاق وحقدن اوزاق وشقاق ایچنده‌درلر . بناءً علیه ؛ آنلر دائما شیطانك طوزاغنه طوتولمش وانواع معصیتله

نفسلرینی تلویث ایتمش بر طاقم رضاء الٰهیدن مردود كیمسه‌لردر . چونكه ؛ بومثللو قلب خسته‌لغنه مبتلا وقلبی قاتی اولان كیمسه‌لر حق قبوله میل ایتمدكلرندن عادتلری دائما حقه اعتراض ایتمك وفساد قاریشدیرمق وضعفاء ناسی اغفال ایتمكله ظلمی اعتیاد ایتمش كیمسه‌لردر وزمانمزده موجود اولان منافقلرك حاللری‌ده عین حالدركه اهل ایمانك ذهنلرینی تشویش ایتمك و اعتقادینه ضعف ویره‌جك سوزلری اورته‌یه آتمقدر .

الله تعالی‌نك شیطانی بر طاقم قوللرینی اغفال ایتمكدن منع ایتمدیكنك حكمتی ؛ قلبلرنده مرض كفر ونفاق اولوب حقی قبولدن استنكاف ایدنلره ابتلا اولسون وكندیلرینه من عندالله علم ویریلن ارباب علم وكمال قرآنك ربك تعالی طرفندن نازل وحق اولدیغنی بیلسونلر ایچوندر. ایشته انواع معارفی وحكمتی جامع و امرلری ونهیلری برچوق حكمتلری متضمن اولدیغنی ادراك ایتسونلرده قرآنه ایمان وقلبلری قرآنك احكامنه اطاعت ایتسون. چونكه علم ؛ ایمانه سببدر . شوحالده قرآنك طرف الٰهیدن حق اولارق نازل اولدیغنی بیلنجه قلبلری قرآنه انقیادله مطمئن اولور واعتمادلری زیاده‌له‌نیر . قوللرینك اسرارینه مطلع اولان الله تعالی رسولنك كتیرمش اولدیغی احكامك عمومنه اخلاص اوزره انقیاد ایدن مؤمنلری صراط مستقیم اولان طریق توحیدینه هدایتده قیلار .

واجب تعالی اولكی آیتده كافرلری، قلبلرنده اعتقاد خسته‌لغی وقساوت اولمقله وحقی قبولدن استنكاف ایتملری ایله ذم ایتدیكی كبی بو آیتده مؤمنلری ارباب علمدن اولملری وقرآنك حق اولدیغنی بیلملری وقرآنه ایمان ایدوب اطاعت وتواضع ایتملری ایله ثنا بیورمشدر . شوحالده شیطانك القاسی ؛ كافرلره سوءتأثیر یاپدیغی كبی مؤمنلرده‌ده حسن تأثیر یاپدیغنی دخی بیان بیورمشدر. بناءً علیه جناب حقك شیطانك اغفالاتنه مساعده‌سنده حكمت ؛ ایی‌یی كوتودن، مؤمنی كافردن، مطیعی عاصیدن وخبیثی طیبدن تمیز وتفریق ایتمكدر.

خلاصه ؛ شیطانك حقه قارشی بعض وسوسه القاسنه مقتدر اولوب وسوسه‌دن منع اولونمادیغنك حكمتی ایكی شی اولدیغی واوایكی شیدن برنجیسی ؛ قلبنده كفر ونفاق وقساوت اولانلره فتنه وابتلا اولمسی، ایكنجیسی ایسه اهل علمك وقرآنك رب تعالی‌دن نازل اولدیغنی بیلوب شیطانه مقابله ایتملری اولدیغی بو آیتلردن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی مؤمنلری هدایتده قیلدیغنی بیاندنصکره کافرلرك اهتدایه اراده‌لرینی صرف ایتمه‌یوب شك اوزره بولوندقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي مِرْيَةٍ مِنْهُ حَتّٰى تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً اَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَقِيمٍ ﴾ بیوریيور.

[قرآندن شك ایچنده کافرلر دوام ایدرلر. حق آنلره فجئةً قیامت ویاخود قیصیر بر کونك عذابی کلنجه‌یه قدر شکلری زائل اولماز.]

یعنی؛ شول کیمسه‌لرکه الله تعالی‌یه ورسولنه کفر ایتدیلر وقلبلرنده اولان مرض وقساوت اقتضاسی مقتضای حدود الهیه‌دن چیقدیلرکه آنلر آکسزین أولوملری وقیامت ویاخود قیامت کونك عذابی کلنجه‌یه قدر آنلر قرآنده ودین اسلامده شك اوزره اولورلر وقلبلرنده اولان غفلت ایجابی آنلرك شکی بو دنیاده زائل اولماز. والحاصل کفر اوزره بولونان کیمسه قرآنده وقرآنی کتیرن رسولده واورسولك امینه‌سی حقنده شیطانك وسوسه‌سنده شك اوزره بولونور شکدن قورتولاماز. آنجق او کیمسه‌یی ایکی شی؛ شکدن قورتارر: برنجیسی؛ **قیامت کونی ویا أولوم**، ایکنجیسی؛ **یوم قیامتك عذابیدر**. بو ایکیدن بریسی حاصل اولونجه آنك شکی دخی زائل اولور. چونکه؛ شکه محل قالماز وهرشی رأی العین مشاهده اولونور.

بیضاوی وطبرینك بیانلرینه نظراً یوم عقیم ایله مراد؛ **یوم محاربه‌در**. چونکه؛ **محاربه کونی آنالرك اولادی قتل اولونوب کأنه آنالر طوغورمامش کبی قالدقلرندن** محاربه کوننه یوم عقیم دنیلمشدر. یاخود یوم عقیم ایله مراد؛ **قیامت کونیدر**. چونکه؛ **عاصیلر حقنده قیامت کونی توبه‌لرینك قبولی وکناهلرینك عفوی ویا کافرلرك ایمانلرینك قبولی کبی منفعت میدانه کتیرمدیکندن** یوم عقیم دنیلمشدر. یاخود **قیامت کوننده‌نصکره کیجه وکوندوز اولمادیغندن** یوم عقیم دینمشدرکه «کنندنصکره بر کون طوغورماز» دیمکدر.

خلاصه؛ کافرلره أولوم ویاخود یوم عقیم اولان محاربه کونی کلوب قتل اولونمادقچه

ویاخود قیامت کلوب هرشیئی کوزلری ایله کورمدکجه دین اسلام وقرآن وقرآنی کتیرن رسولدن شکلری زائل اولمیه‌جغی بو آیتك فوائدی جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی کافرلرك حاللرینی بیاندنصکره یوم عقیمك حکمنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ لِلّٰهِ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ ﴾ بیوریيور.

[او کونده ملك اللهکدر، قوللری بیننده حکم ایدر.]

﴿ فَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴾

[الله تعالی ملکنده حکم ایدنجه شول کیمسه‌لرکه آنلر ایمان ایتدیلر وعمل صالح ایشله‌دیلر. آنلر نعمتی بول جنته‌دررلر.]

﴿ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا فَاُولٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴾

[وشول کیمسه‌لرکه آنلر کفر ایتدیلر وبزم آیتلریمزی تکذیب ایتدیلر. ایشته آنلر ایچون اهانت ایدر عذاب واردر.]

یعنی؛ کافرلر ایچون یوم قیامت، یوم عقیمدر. زیرا؛ یوم قیامتده کافرلره منفعت ویره‌جك برشی یوقدر. چونکه او کونده ملك مطلق واستقلال اوزره تصرف تام؛ الوهیتده مستقل اولان الله تعالی‌یه مخصوصدر. او کونده اللهدن باشقه هیچ برشیده تصرف صاحبی یوقدر. بناءً علیه؛ قوللری بیننده الله تعالی عدالتله حکم ایدر وحکم الهیه‌نك نتیجه‌سی اولارق ایمانله عمل صالحی جمع ایدنلر نعمتی بول جنته‌دررلر وکفر ایدوب آیتلریمزی تکذیب ایدنلر ایچون اهانت ایدر عذاب واردر. زیرا؛ آنلر آیتلره ورسوللره اهانت ایتدکلرینه مقابل اهانت اولونورلر. چونکه جزا؛ عمله کوره‌در.

هر وقت ملك، اللهك اولدیغی حالده یوم قیامتده ملك، اللهك اولدیغی تصریح اولونمشدر. چونکه؛ ابوالسعود افندینك بیانی وجهله دنیاده عاریت اولارق ملك صاحبلری بولونوب الله تعالی دنیاده قوللرینی تصرف صوری‌یه مالك قیلمش وبناءً علیه؛ برمدت موقته ملك

صاحبى ولو مجاز صورتيله اولسون بولونابيلير. اما آخرتده ولو صورتده اولسون تصرفه مالك هيچ بر كيمسه اولماديغندن جناب حق بو آيتده آخرتده كندندن باشقه هيچ بر وجهله تصرفه مالك بر كيمسه اولماديغى بيان بيورمشدر .

*
* *

واجب تعالى يوم قيامتده ملك وحكم كندى ذاتنه مخصوص اولديغى بيـاندنصكره مهاجرينه مخصوص اولان وعدينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ ثُمَّ قُتِلُوا اَوْ مَاتُوا لَيَرْزُقَنَّهُمُ اللّٰهُ رِزْقًا حَسَنًا ﴾ بيوربيور .

[شول كيمسه‌لركه آنلر فى سبيل الله هجرت ايتديلر ، صكره دشمن طرفندن قتل اولونديلر وياخود اجل معينلرى ايله وفات ايتديلر . آنلرى البته الله تعالى كوزل رزق اولان جنتله مرزوق ايدر .]

﴿ وَاِنَّ اللّٰهَ لَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴾

[زيرا الله تعالى ؛ جمله رازقلرك خيرليسيدر .]

يعنى ؛ شول كيمسه‌لركه اللهك رضاسنى آرامق ووظيفهٔ دينيه‌لرينى يوليله ادا ايتمك اوزره وطنلرينى واحبـا ويارانى واقربا وتعلقاتى ومال ومناللرينى تركله هجرت ايتديلر وصكره اعداء دينله محـاربه اثناسنده شهيداً قتل اولونديلر وياخود اجل موعودلرى كلمكله وفات ايتديلر . آنلرى الله تعالى البته جنتله مرزوق ايدر . زيرا الله تعالى؛ رزق ويرنلرك خيرليسيدر .

تفسيرخازنده بيان اولونديغى وجهله حقيقتده قوللرينه رزقك جمله‌سنى احسان ايدن الله تعالى اولوب اللهك غيرى رزق ويرن يوق ايسه‌ده صورتده انسانلرك بعضيسى بعضيسنك رزقنه سبب اولديغندن رازقلرك خيرليسى وارد اولمشدر. چونكه ؛ الله تعالى باشقه‌لرينك قادر اولاميه‌جغى رزقى ويرمكه قادر اولديغندن ورزقك جمله‌سنك اسـاسى جناب حقدن اولوب قوللرينه رزقى، فضل واحسان اولارق ويروب بر منفعت مقابلنده ويرمديكى جهتله الله تعالى‌نك رازقلرك خيرليسى اولديغى بيان اولونمشدر . زيرا ؛ انسانلرك بعضيسى آخرك

رزقنه سبب اولورسه‌ده البته بر منفعت مقابلنده ويرديكندن خيرلى رازق دنيله‌مز. چونكه؛ انسـانك آخرينه ويرمش اولديغى نفقه يا واجب اولور : آنايه ، بابايه ، اولاده وعيـاله وسائر اوزرينه نفقه‌سى واجب اولانلره انفاق كبى . ياخود نافله اولور : فقرايه انفـاق كبى . اكر واجب اولورسه او انفـاقدن مقصدى ؛ عهده‌سـنه ترتب ايدن وجوبدن قورتولمقدر . اكر نافله اولورسه اوانفاقدن مقصدى ؛ مقابلنده اللهدن ثواب وقوللردن مدح وثنا ايستمه‌كدر . اما الله تعالى رزقك خالق اولديغى كبى رزقى احسـانى‌ده هيچ بر عوض مقابلنده اولماديغندن البته رازقلرك خيرليسيدر .

فخر رازى وبيضاوينك بيـانلرى وجهله بو آيت ؛ هجرت ايدوب دشمنله مجاهده‌ده برابر بولونانلردن شهيد اولانلرله اجل موعودى ايله وفات ايدنلرك مقصدلرى وسعى وعمللرى مساوى اولديغندن آخرتده مرتبه‌لرينك مساوى اولاجغنه دلالت ايدر. زيرا؛ آيتده قتل اولونانلرله وفات ايدنلرك آخرتده رزق حسنله مرزوق اولاجقلرى مساوى اولارق بيان اولونمشدر. آيتك سبب نزولى‌ده بونى تأييد ايدر: چونكه اصحابدن بعضيلرى «يارسـول الله ! شهيد اولانلر ايچون خير وار ، بيليورز وبزده سنكله برابر مجاهده‌ده بولوندق . بو حال اوزره وفات ايتديكمزده بزه نه كبى اجر واردر ؟» ديملرى اوزرينه بو آيتك نازل اولديغى مرويدر. ايشته شو سبب نزول دخى اجرده ايكيسنك مساوى اولمسنه دلالت ايدر. چونكه؛ ايكيسى‌ده هجرتده ودشمنله مجاهده‌ده مساوات اوزره بولونمشلردر. شوقدركه بريسى شهيد ديكرى غازى اولارق وفات ايتديلر . بناءً عليه ؛ اجر جهتندن بينلرنده فرق يوقدر .

بو مثللو آيات بينات واحاديث نبويه‌ده شهدا حقنده بيـان اولونان وعدلرك كافه‌سى فخر رازينك بيانى وجهله كناه كبيره ارتكاب ايتمه‌مك شرطيله مشروطدر. زيرا مرتبهٔ شهادت ؛ كناه كبيره‌يى اسقاط ايده‌مز . بناءً عليه ؛ كبيره‌يى ارتكاب ايدن كيمسه شهيد اولسه‌دخى ايشله‌ديكى كناه كبيره مقابلنده جزا كورمه‌مك لازم كلمز. زيرا كبيره صاحبلرى؛ اللهك مشيتنه مفوضدر، ديلرسه عفو ايدر وديلرسه كناهى مقدارى عذاب ايدر. كذلك مرتبهٔ شهادت ؛ حقوق عبادى‌ده اسقاط ايده‌مز . بنـاءً عليه ؛ حق صاحبيله اوده‌شمك وحلاللاشمق لازمدر. رزق حسن ايله مراد ؛ دنياده اولورسـه علم وفضل واموال

غنيمت و آخرتده ايسه جنتدر. فقط بو آيتده رزق حسن ايله مراد؛ **جنت وجنتك نعمتلريدر.** چونكه بو رزق حسن؛ قتل اولونوب وياوفات ايتدكدنصكره اولاجغنه بناءً هرحالده آخرتده اولمق لازمدر.

*
* *

واجب تعالى فى سبيل الله هجرت ايدوب مجاهده ايدنلرى رزق حسنله مرزوق ايده‌جكنى بياندنصكره اورزقك محلى بيان ايتمك اوزره ﴿ لَيُدْخِلَنَّهُمْ مُدْخَلاً يَرْضَوْنَهُ وَاِنَّ اللّٰهَ لَعَليمٌ حَليمٌ ﴾ بيوريور.

[ذاتمه يمين ايدرم كه الله تعالى شهيد وغازيلرى بر مسكنه ادخال ايدر كه اومسكنه آنلر راضى اولورلر. حالبوكه الله تعالى قوللرينك مصالحنى بيلير وقصورلرينى عفوله حلم ايدر.]

يعنى؛ فى سبيل الله هجرت ايدوب دشمنله مجاهده‌ده كوردكلرى مشقت ومحنت مقابلى جنتله وجنتك نعمتلريله مرزوق اولدقلرى كبى وطنلرينى ومزين خانه‌لرينى ويوكسك قوناقلرينى رضاء بارى ايچون ترك ايتدكلرينه مقابل الله تعالى البته آنلرى بر مسكنه قويار كه او مسكندن آنلر راضى اولورلر. زيرا؛ او مسكنده طبع بشرك سوه‌جكى وآنلرك ايسته‌ديكى هرشى واردر وبردها چيقمق‌ده يوقدر واو مسكن ييقلمق وخراب اولمق كبى انديشه‌لردن خالى اولديغندن هركسك راحت ايده‌جكى بر محلدر. حالبوكه الله تعالى آنلرك استحقاقلرينى بيلير وراضى اولاجقلرى رزقى ويرر وعقوبتلرينى تعجيل ايتمز. زيرا؛ حليمدر.

*
* *

واجب تعالى حقيقت حالك بوندن عبارت اولديغنى بيان ايچون ﴿ ذٰلِكَ ﴾ بيوريور.

[امر وحال وشان بوندن عبارت وحقيقت حال ايشته شو بيان اولونان احكامدر.] زيرا؛ مهاجرينه وعدمز محققدر.

*
* *

واجب تعالى مهاجرلرك نائل اولاجقلرى درجه‌لرى بياندنصكره مهاجرلرى هجرته مجبور ايدن ظالملرك حاللرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ بِهِ ثُمَّ بُغِىَ عَلَيْهِ لَيَنْصُرَنَّهُ اللّٰهُ اِنَّ اللّٰهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ ﴾ بيوريور.

[اكر بر كيمسه كنديته واقع اولان عقابك مثليله عقاب ايدرده صكره او كيمسه اوزرينه تكرار ظلم اولونورسه الله تعالى البته مظلومه نصرت ايدر. زيرا؛ الله تعالى قوللرينك قصورلرينى عفو وكناهلرينى ستر ايدر.]

يعنى؛ فى سبيل الله مهاجرينه آخرتده اكرام ايده‌جكم كبى دنياده‌ده آنلردن نصرتمى اسيركه‌مه‌م. زيرا؛ بر كيمسه ظالمه ظلمى مقدارى مقابله ايدر وكنديته واقع اولان ظلمك مقدارينى تجاوز ايتمزسه صكره ظالم طرفندن آنك اوزرينه تكرار ظلم اولونورسه الله تعالى اومظلومه البته نصرت ايدر ونصرتنى اصلا دريغ ايتمز. زيرا؛ الله تعالى قوللرينك قصورلرينى عفو ايدر وكناهلرينى مغفرتله معامله بيورر.

فخر رازينك بيانى وجهله بو آيتك حكمى مهاجرينه مخصوص اولمايوب بلكه بالعموم مؤمنلره شاملدر ودوكمك ويارهلامق كبى جرملرده قصاصه متعلقدر. بناءً عليه؛ اولا مظلومه ظالم طرفندن واقع اولان ظلم مقدارى، مظلوم ظالمدن حقنى آلير زياده‌سنه مساعدهٔ الٰهيه يوقدر. يعنى ظالمك ظلمى مظلومه بر توقات وورمقدن عبارت ايسه مظلوم‌ده ظالمه مقتدر اولورسه بر توقات وورمق حقيدر بر توقاتدن زياده حقى يوقدر. اكر زياده‌سنه تجاوز ايدرسه اوده اولكى ظالم كبى ظالم اولور. اما حقى نه ايسه انى استيفا ايتمكله اكتفا ايتديكى حالده ظالم تكرار مظلوم اوزرينه طغيان ايدرسه الله تعالى اومظلومه نصرت ايدر، قدرت ويرر ظالمدن انتقامنى آلير.

امام مقاتلدن نقلاً فخر رازى وخازنده بيان اولونديغنه نظراً آيت مشركلردن بر طائفه حقنده نازل اولمشدر. چونكه؛ مشركلردن بر طائفه محرمدن ايكى كون قالديغى بر زمانده قتال ايتمك اوزره اصحابدن بعض كيمسه‌لرك اوزرينه كلدكلرنده مسلمانلر مشركلره خطاباً «براقك قتالى. زيرا؛ اشهر حرمدن ايكى كون قالمشدر. شهر حرامك حرمتنى اخلال ايتمه‌يك» ديمشلرسه‌ده مشركلر سوز ديكله‌ميوب قتاله دوام ايدنجه مؤمنلرده مقابلةً بالمثله

رعایتله مدافعه ایدر وثبات ایدرلر . الله تعالی ده مؤمنلره نصرت ویرر. بناءً علیه؛ مشرکلری دفع وتنکیل ایدرلر. لکن بو قتال اشهر حرمدن محرم آینك آخرنده واقع اولدیغندن « عجبا حالمزنه اولور؟ زیرا؛ شهر حرامده قتاله باشلادق» دییه‌رك اصحابك اندیشه ایتملری اوزرینه آنلرك بو اندیشه‌لرینی ازاله ایچون جناب حق بو آیتی انزال بیورمقله آنلره دشمندن واقع اولان عقاب مقداری عقاب ایدوب مشرکلر سوز دیکله‌میوب تجاوز ایتملرینه بناءً الله تعالی یاردیم ایتدیکنی واشهر حرمده واقع اولان قصورلرینی عفو ایده‌جکنی بیانله اهل ایمانك اندیشه‌سنی ازاله ایتمشدر .

خلاصه ؛ انسانه واقع اولان ظلم مقداری ظالمدن انتقام آلمق مشروع اولوب زیاده‌سنه تجاوزك جائز اولمادیغی ومظلومه البته اللهك نصرت ایده‌جکی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی مظلومه یاردیم ایده‌جکنی بیاندنصکره نصرته قادر اولدیغی بیان ایتمك اوزره

﴿ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ يُولِجُ الَّيْلَ فِى النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِى الَّيْلِ وَاَنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴾ بیوریور .

[شو نصرت؛ الله تعالی‌نك کیجه‌یی کوندوزه و کوندوزی کیجه‌یه ادخاله قادر اولمسندندر. حالبوکه الله تعالی محقق قوللرینك سوزلرینی ایشیتیر وایشلرینی کورور .]

یعنی ؛ شو مظلومه نصرتك سببی الله تعالی‌نك دیله‌دیکی شیئی ایجاده قادر اولمسیدر . زیرا ؛ جناب حق کیجه‌یی کوندوزه ادخال ایدرکه کیجه‌نك بعض ساعاتی کوندوزه قاریشیر. بناءً علیه ؛ کیجه‌نك ساعاتی نقصان و کوندوزك ساعاتی زیاده اولور و کوندوزی کیجه‌یه ادخال ایدرکه کیجه‌نك مقداری اوزار و کوندوزك مقداری قیصالیر. شو حالده جناب حق کیجه ایله کوندوزی خلق ایتدیکی کبی بو ایکی شیئی بربرینه ضد اولدیغی حالده برینك بعض ساعاتی دیکرینه قلب ایتمکه وبرینی اوبری اوزرینه غالب قیلمغه دخی قادر اولمسی مؤمنلره نصرت ویرمکه ودشمنلرینه غالب قیلمغه قدرتنه دلالت ایدر و کیجه ایله کوندوزده جاری

اولان احوالدن هیچ برشی کندینه کیزلی دکلدر . زیرا ؛ الله تعالی ایشیده‌جك شیلرك جمله‌سنی ایشیتیر و کوریله‌جك شیلرك هپسنی کورور .

اللهك مظلومه نصرتنك علوّ مرتبه‌سنه وجمله نصرتلرك فوقنده اولدیغنه اشارت ایچون مرتبه‌لرك یوکسك واوزاغنده استعمال اولونان (ذلك) لفظنك وارد اولدیغی ابو السعود افندینك جملهٔ بیاناتندندر . یعنی « شو غایت عالی ومظلوملره واقع اولان یوکسك نصرتك سببی؛ جناب حقك قدرت تامه‌سی » دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی کیجه‌یی کوندوزه و کوندوزی کیجه‌یه قلب ایتمکه قادر اولدیغی بیانله نصرته قدرتنی بیاندنصکره بونلری قلب ایتمکه قادر اولدیغنك سببنی بیان ایتمك اوزره

﴿ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ ﴾ بیوریور .

[جناب حقك کیجه‌یی کوندوزه و کوندوزی کیجه‌یه ادخاله قادر اولدیغنك سببی ؛ الله تعالی‌نك ثابت ومحقق وزوالدن مصون واجب الوجود اولمسی واللهك غیری کافرلرك عبادت ایتدکلری شیلرك باطل اولمسیدر .]

﴿ وَاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْعَلِىُّ الْكَبِيرُ ﴾

[والله تعالی علویتله متصف و کبریالقله امتیاز ایتمسی هرشیئی ایجاده و کیجه ایله کوندوزدن هربرینی آخره قلب ایتمکه قادر اولمسنك سبب مستقلیدر .] چونکه ؛ زوالدن منزه ازلاً وابداً ثابت ودائم وعلیّ کبیر اولمسی ذاتنه منحصر اولدیغندن هرشیئه قادر وشانی جمله‌دن اعلی وقهر وغضبی هرکسدن بویوکدر. بناءً علیه ؛ مظلوملره نصرته قادردر وقدرتی وظالملره غضبی ومظلوملره نصرتی دخی کندی عظمتیله متناسب وبویوکدر .

یعنی ؛ واجب تعالی‌نك کمال قدرت وعلمله توصیف اولونمسنك سببی ؛ الله تعالی‌نك نفسنده ثابت واجب لذاته اولمسیدر . چونکه ؛ وجودینك واجب و کندینك واحد حقیقی اولمسی کندندن ماعدا موجوداتك کافه‌سنك موجدی وهر برلرینه عالم اولمسنی ایجاب ایدر والوهیتك ذاتنه ثبوتی علم تام وقدرت کامل صاحبی اولمسنی اقتضا ایدر .

اللهك دوننده مشركلرك عبادت ایتدكلری بوتلر باطلدر والله تعالی جمله اشیا اوزرینه عالی وكندی ایچون شریك اولمقدن منزه وچوق بویوكدر . بناءً علیه ؛ قهر وغضب جهتندن الله تعالی دن دها عالی بر كیمسه یوقدر. شوحالده عبادته لایق ویاردیم ایستهمكه شایان اولان آنجق ذات الوهیتیدر .

* * *

واجب تعالی علویت و كبریالق وحق وثابت اولمق جهتندن عظمت وقدرتی بیاندنصكره دلیل آخرله جلالت قدرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَاۤءِ مَاۤءً فَتُصْبِحُ الْاَرْضُ مُخْضَرَّةً ﴾ بیوریبور .

[حبیبم ! سن كورمدكمی الله تعالی سما جهتندن یاغمور صولرینی انزال ایدر واوصولر سببیله یریوزی غایت یشیللك اولور .]

﴿ اِنَّ اللّٰهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴾

[زیرا ؛ الله تعالی قوللرینك رزقنی یردن بیتیرمكله لطف ایدرو یاغمورك برمدت تأخیرندن قوللرینك قلبلرینه كلن وسوسه‌دن خبرداردر .]

﴿ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ﴾

[چونكه ؛ یرده و كوكلرده اولان موجوداتك جمله‌سی آكا مخصوصدر .] آنك غیری موجوداته حقیقی برمالك اولمادیغندن موجوداتك هپسنك حالنی بیلیر وهر جمله‌سنه لطف ایدر .

﴿ وَاِنَّ اللّٰهَ لَهُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴾

[زیرا ؛ الله تعالی هر كسدن غنی وهیچ بر كیمسه‌یه احتیاجی یوق وجمله افعالنده محموددر .]

یعنی ؛ حبیبم ! سن كورمدك وبیلمدكمی ؟ هم كوردك هم ده بیلدك كه آثار بدیعه‌یه وصنایع غریبه‌یه قادر اولان الله تعالی سما جانبندن یاغمور صوینی یر یوزینه انزال ایتدی . بناءً علیه ؛ قورومش یریوزی صباح وقتی كوریلوركه نباتاتله یشیل ومزین اولور. صانكه

اووه‌لر وطاغلر یشیل بر قفتانه بورونمش برحالده باقانلره عرض اندام ایدر . زیرا ؛ الله تعالی‌نك لطف وكرمی جمله موجوداته شامل واشیانك بویوكنده وكوچوكنده اثری كوریلور وعلمی هرشیئی احاطه ایدر . بناءً علیه ؛ جمله‌سندن خبرداردر وعلمندن هیچ برشی غائب اولماز . چونكه ؛ عالم علوی وعالم سفلی اولان كوكلرده ویرده موجود بالجمله مخلوقات آنك ملكیدر . شوحالده جمله‌سنده تصرف حقیقی ایله متصرف اودر . حالبوكه الله تعالی موجوداتك جمله‌سندن غنی‌دركه كافه‌سی فنایه كیدر . اللهه بر نقصان طاری اولماز. زیرا؛ باقیدر ومخلوقاته واقع اولان انعام واحسانی سببیله جمله موجوداتك لساننده محموددر .

بیضاوی ومداركده بیان اولوندیغی وجهله یاغمورك انزالندن صوكره زمان زمان یر یوزنده رحمتك اثری كوریلوب وفیض وبركتنك كون بكون تجدد وتزایدینه اشارت ایچون رحمت سببیله ارضك یشیل اولمسی بیان ضمننده تجدد واستمراره دلالت ایدن مضارع صیغه‌سیله ﴿ فتصبح ﴾ وارد اولمشدر .

خلاصه ؛ یر یوزنده حاصل اولان یشیللك رحمت سببیله جناب حقك قوللرینه لطفنك اثری اولدیغی والله تعالی قوللرینك احوالندن وسما جانبندن اینن یاغمور دانه‌لرندن واو یاغمور سببیله حاصل اولان حضرواتدن خبردار ویرده و كوكلرده بالجمله موجوداتك مالك حقیقیسی وجمله‌دن غنی واحتیاجدن منزه اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

* * *

واجب تعالی وحدانیت وقدرتنه دلالت ایدن دلائلدن بعض آخری بیان ایتمك اوزره ﴿ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي الْاَرْضِ وَالْفُلْكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِاَمْرِهِ ﴾ بیوریبور .

[حبیبم ! سن كورمدك وبیلمدكمی ؟ قوللرینك امورینی تدبیر ایدن الله تعالی یر یوزنده اولان حیوانات وسائره‌یی سزه مطیع و منقاد قیلدی و دكزلرده كندی امریله یوروین كمیلری الله تعالی سزه مسخر قیلدی كه او كمیلری ایسته‌دیككز محللره كوتورور تجارتی تأمین ایدرسكز .]

﴿ وَيُمْسِكُ السَّمَاءَ اَنْ تَقَعَ عَلَى الْاَرْضِ اِلَّا بِاِذْنِهِ ﴾

[وكورمدكمی الله تعالی ارض اوزرینه دوشمسون ایچون اوزریكزده سمایی طوتار دوشورمز كه معیشتكزه وراحتكزه خلل كلمسون. آنجق اوسما یوم قیامتده اللهك اذنیله دوشر و عالمك انتظامی بوزلور ، بوعالم باشقه برعالمه انقلاب ایدر .]

﴿ اِنَّ اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ ﴾

[زیرا ؛ الله تعالی ناسه یر یوزنده اولان مخلوقاتی مطیع قیلمقله اسیركه‌یجی وسمایی اوزرلرنده طوتمقله مرحمت بیوریجیدر .]

یعنی ؛ یا اكرم الرسل ! سن كورمدكمی ؟ الله تعالی یر یوزنده اولان مخلوقاتی سزه مسخر وبالخاصه اكثر حیواناتی سزه قارشی ذلیل و اطاعتلی قیلدی . سز او حیواناتك أتی یر و اكینكزی اكر و اوزرینه بینر و یوككزی یوكلتیر والحاصل بالجمله اموركزده قوللانیر آنلرله استراحتكزی تأمین ایدرسكز . شو حالده دوه ، جاموس وآت كبی سزدن چوق قوتلی وجسامتلی حیوانلری سزه مطیع قیلمسی؛ جناب حقك قدرت قاهره‌سنه پك بویوك بردلیلدر ودریاده اللهك كندی امریله جریان ایدن كمیلری سزه مسخر قیلمسی وحدانیتنه و قدرت قاهره‌سنه دلالتده كافیدر چونكه؛ الله تعالی صویی مسخر قیلوبده صو كمی‌یی یوزنده طوتمسه و كمینك روزكاری موافق صورتده اسمسه انسانلرك صو اوزرنده كمیلری وواپورلری طوتا بیلمسی وایسته‌دیكی محللره آلوب كوتوره‌بیلمسی ممكن اولابیلیرمی ؟ وبعض كره فورطنه‌یه طوتولدیغنده ارادهٔ الٓهیه تعلق ایتمدكجه فورطنه‌دن بر ذره‌سنی كیم ازاله ایده‌بیلیر ؟ واپور نه قدر بویوك اولسه طاشه و قیایه چارپوب ویاخود دالغه آلتنه آلوب باتدیغی كبی دیكر زمانده عین دكز و عین موقعده كمال راحت و سكونتله واپورلر یوللرینه دوام ایدر ، قیل قیپرداماز . بونلرك جمله‌سی واجب تعالی‌نك واحد وقادر وفاعل مختار اولدیغنه دلالت ایدر. حبیبم! كورمدكمی؟ الله تعالی ارض اوزرنده سمایی اجسام ثقیله‌دن ودوشمك شانندن اولدیغی حالده طوتوب دوشورمز و اوزریكزده قبه مثابه‌سنده طوتاركه انتظام عالمه وبالخاصه انسانلرك معیشتلرینه خلل كلمسون. بونلر ربكزك سزه بویوك نعمتلری اولدیغی

جهتله شكرینی ادا ایتمكز لازمدر. چونكه؛ یاغمورك سمادن یاغمسی واوتلرك واكینلرك وباغلرك وباغچه‌لرك یاغمور صولری ایله حاصل اولمسی انسانلرك وحیوانلرك بونلرله تعیش ایتمسی انسانلرك حیاتنه و طرز تعیشنه وعالمك دوامنه خادم مستقلدر . سمانك اوستمزده بولونمسی جناب حقك قدرت قاهره صاحبی اولدیغنه دلالت ایدر . سمانك سقوطی ؛ آنجق اللهك اذنیله یوم قیامتده اولاجقدر. الله تعالی انسانلره حیوانلری مطیع قیلمق، دریاده كمیلری یوروتمك وزحمتدن قورتارمق وبووسیله ایله راحتلرینی تأمین ومعیشتلرینی تسهیل ایتمك واوزرلرینه سمایی دوشورمه‌مك و هلاك‌دن قورتارمق صورتیله قوللرینی اسیركر ومرحمت ایدر. چونكه شو بیان اولونان نعمتلری احسان ایتمسی ؛ واجب تعالی‌نك رأفت ورحمتنه آچیق دلیلدر . زیرا ؛ جمله مخلوقاتك بالذات ویا بالواسطه انسانلره اطاعتله خادم اولمسی ودریاده كمیلرك انسانلرك منفعتلرینه سیروسفر ایتمسی وسمانك ثقیل ودوشمك شانندن اولان برجسم اولدیغی حالده دوشمه‌مسی اللهك قوللرینه رأفتی ورحمتی جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی انسانه احسان ایتدیكی نعمتلردن بعضیلرینی بیاندن صوكره بونعمتلرك موقوف علیهی اولان وجود نعمتنی وآخرت نعمتلرینه مقدمه اولان موتی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَهُوَ الَّذِي اَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَكَفُورٌ ﴾ بیوریور .

[شو نعمتلری احسان ایدن الله تعالی شول ذات اجل و اعلادركه سز موجود اولمادیغكز حالده عناصر اربعه‌دن تركیبله بدركز آدمی وصكره سزی جمادات قبیلندن اولان نطفه‌دن احیا ایتدی وحیاتكزدن صكره سزی مقدر اولان اجلكز كلدیكنده اولدورور. اولدكدن صكره قبریكزدن سزی احیا ایدركه عملكزه كوره جزا كزی ویرسون. بو نعمتلرك جمله‌سنه شكر ایتمك واجب ایكن بالعكس انسانلر كفران نعمت ایدرلر .] زیرا جنس انسان ؛ میدانده اولان نعمتلری شدتله انكار ایدر .

*
* *

واجب تعالی دنیاجه قوللرینه ویردیكی نعمتلری ورؤف ورحیم اولدیغی وانسانلردن

شکر ایدنلر وارسه‌ده شکر ایتمه‌ینلرك‌ده بولوندیغنی بیاندن صوکره تکالیف الٰهیه ایله واقع اولان نعمتلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ لِكُلِّ اُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكاً هُمْ نَاسِكُوهُ ﴾ بیوریبور .

[بز هر امت ایچون بر شریعت تعیین ایتدك ، آنلر او شریعتله **عمل** ایدرلر .]

﴿ فَلَا يُنَازِعُنَّكَ فِى الْاَمْرِ ﴾

[حال بویله اولونجه ملل سائره امر دینده سنکله منازعه ایتمسونلر .]

﴿ وَادْعُ اِلٰى رَبِّكَ ﴾

[حبیبم ! دعوت ایت آنلری ربك تعالی‌نك شریعتنه .]

﴿ اِنَّكَ لَعَلٰى هُدًى مُسْتَقِيمٍ ﴾

[زیرا ؛ سن مطلوبه ایصال ایدر بر دین مستقیم اوزرینه‌سك .]

یعنی ؛ امتلردن هر امت ایچون بز بر عبادت و او عبادتی اداره ایتمك ایچون زمان و مکان تعیین ایتدك که او زمان ومکانده مللر کندی شریعتلرنده کندیلرینك وظیفه‌دار اولدقلری عبادتلرینی ادا ایتمکله مشغول اولورلر و بو جمله‌دن اولارق بایرامی مشروع قیلدق و او بایرامده قربان کسدیرملرینی بیان ایتدك . شو حالده یا اکرم الرسل ! سائر مللر امر دینده سکا منازعه ایتمسونلر . چونکه ؛ هر امتده جاری اولان احوالدن طولایی سکا اعتراض ایتمکده برمعنی یوقدر . زیرا ؛ هر ملت ایچون بر شریعت واو شریعتده تعیین اولونمش عبادتلر اولدیغی کبی سنك امتك ایچون بر شریعت واوشریعتده‌ده خصوصی عبادتلر بیان اولونمشدر . نصل که سائر امتلر شریعتلرنده بیان اولونان عبادتی قبول و آنکله عمل ایدرلر ، سنك امتك‌ده عین حالده‌در . حال بویله اولونجه حبیبم ! سن بالعموم ناسی دین الٰهی‌یه وشریعت محمدیه‌که دعوت ایت . زیرا ؛ سن طوغری وسلوك ایدنلری مطلوبنه ایصال ایدر بر دین اوزرنده‌سك . بناءً علیه ؛ طوغری بر دین اعتراض قبول ایتمز . چونکه احکامی ؛ عقل سلیم و فکر مستقیمك قبول ایده‌جکی شیلردر . عقلك

قبول ایتمیه‌جکی بر تکلیف اولمادیغندن عناد و استکبار ایده‌رك اعتراض ایدنلره التفات ایتمه‌مك لازمدر .

فخر رازی ، قاضی ، خازن و مدارکده بیان اولوندیغنه نظراً آیتك سبب نزولی ؛ مشرکلرك مسلمانلره حیواناتی کسمك حقنده اعتراض ایتملریدر . چونکه ؛ مشرکلر مؤمنلره « سزه نه اولیور که کندی ألکزله أولدوردیککز حیوانی یییورسکزده اللهك أولدوردیکی میته‌یی ییمزسکز . ایشته شو معامله‌کز عقلك خلافیدر » دیملری اوزرینه بو آیتك نازل اولدیغی مرویدر .

بیضاوینك بیانی وجهله مشرکلرك مقصدلری ؛ صواب آرامق و حقی اظهار ایچون منازعه و مباحثه اولمایوب بلکه جهالت و عناد اوزره منازعه ایتدکلرندن جناب حق آنلری منازعه‌دن نهی ایتمشدر . صواب آرامق مقصدینه بنا اولونمایان منازعه ؛ هر زمان حرامدر ورسول اللهه‌ده آنلره التفات ایتمه‌مسنی توصیه و تنبیه واردر . زیرا ؛ مشروع اولمایان منازعه‌یه جواب و آنلرك نزاعنه میدان ویرمکده فائده یوقدر . چونکه ؛ مشرکلرك غرضلری مکابره ونه‌قدر آچیق حقیقت اولسه انی انکار ایتمك اولدیغندن بومثللو معندلره جواب ویرمه‌مك اولادر . بو آیت جلیله ؛ انسانك مهمل خلق اولونمایوب البته هر عصرده بر دینله تدین ایتمکله مکلف اولدقلرینه و دیندن خالی بر زمان کچمدیکنه و هر زمان انسانلرك بر دینه محتاج اولدقلرینه دلالت ایدر . چونکه ؛ بو آیتده ﴿منسكاً﴾ بیضاوی ، خازن و نیسابورینك بیانلری وجهله **شریعت** معناسنه‌در . « هر امت ایچون بر شریعت اولدیغنی » بیان ایتمك « شریعتسز بر زمان و بر امت کچمدیکنی » بیان ایتمکدر . ﴿ هم ناسكوه ﴾ (هم عاملون به) معناسنه‌در . یعنی « هر امت ایچون بز بر شریعت خلق ایتدك او امت او شریعتله عمل ایدرلر » دیمکدر . اما هر عصرده شریعت اولمقدن هر انسانك او شریعته تمسك ایتمش بولونمسی لازم کلمز . زیرا ؛ هر زمانده دین طوتماز بر طاقم دینسزلر بولونابیلیر و بونلرك بولونمسندن او زمانده شریعت اولمامق لازم کلمز .

خلاصه ؛ هر امت ایچون بر شریعت اولوب او شریعتده تعیین اولنان عبادتلرله ناسك عبادت و شریعتله عمل ایتدکلری وشریعت محمدیه دیکر شریعتلری نسخ ایتدیکندن عمومه شامل و عمومك قبولی واجب اولدیغندن اعتراض ومنازعه جائز اولمادیغی واظهار

حق مقصدینه مبنی اولمایان مباحثه‌نك حرام وغرض فاسدله منازعه ایدنلره جواب ویرمه‌مك اولی اولدیغی و رسول اللهك هر کسی امر دینه دعوتله مأمور بولوندیغی و دین محمدی مطلوبه ایصال ایدر بر دین اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی غرض فاسد اوزره امر دینده منازعه جائز اولمادیغی بیاندنصکره مجادله ایدنلره نه کبی جواب ویریله‌جکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِنْ جَادَلُوكَ فَقُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴾ بیوریبور .

[حبیبم ! اگر مشرکلر شو دعوتك اوزرینه تعند وتمرد ایده‌رك مجادله ایدرلر وحقی قبول ایتمزلرسه سن آنلره التفات ایتمه ومعارضه صورتیله مدافعه‌یه کیریشمه ودی که « سزك عملکزی الله تعالی هر کسدن زیاده بیلیر » .]

﴿ اَللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴾

[بناءً علیه؛ الله تعالی یوم قیامتده سزك اختلاف ایتدیککز مسائل حقنده بینکزده حکم ایدر .] اوزمان حقلی وحقسز حکم الٰهی ایله یکدیگرندن آیریلور . شو حالده بو قدر قطعی دلیللره قارشی تعند ایدنلره سوز دیکله‌تمك ممکن اولمادیغندن بو مثللولرك حاللرینی قیامتده وقوعبولاجق حکم الٰهی‌یه حواله ایتمك لازمدر . بناءً علیه؛ دین اسلامك حق اولدیغنه دائر دلائل قطعیه‌یی تفصیل اوزره بیاندنصکره مجادله‌ده بر فائده اولمادیغندن جناب حق کافرلره جوابی علم الٰهی‌یه تفویض ایتمسنی رسولنه توصیه ایتمشدر . شو حالده احمقه جواب سکوت دنیلدیکی کبی بو کبی حقی انکاری عادت ایدن کیمسه‌لر هدایتدن غایت اوزاق اولدقلری ایچون حقلی جوابی دویورمق احتمالی یوقدر . زیرا؛ غیرت جاهلیه‌لری قاباردیغندن ویریلن جوابی انصاف اوزره دیکله‌مزلرکه قبول ایتسونلر .

بیضاوینك بیانی وجهله بو آیتده مشرکلری تهدید واردر . آنجق رفقله وملایمتله تهدید اولدیغندن مجادله ایدنلره دخی رفقله معامله لازم اولدیغنه اشارت اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالی کافرلرك حاللرینی بیلدیکنی ویوم قیامتده حکم ایده‌جکنی بیاندنصکره کافرلرك احوالنی بیلدیکنی اثبات ایتمك اوزره ﴿ اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ اِنَّ ذٰلِكَ فِي كِتَابٍ ﴾ بیوریبور .

[سن بیلمدکمی ؟ حبیبم ! الله تعالی کوکده ویرده موجود شیلری بیلیر . زیرا ؛ شو بیان اولونان حوادثك جمله‌سی لوح محفوظده یازیلیدر وهیچ بر ذره‌سی علم الٰهیدن غائب اولماز .]

﴿ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌ ﴾

[چونکه ؛ شو منوال اوزره قوللرینك احوالنی بیلمك الله تعالی اوزرینه غایت قولایدر وعلمی ازلی وثابت ودائمدر ، زوال احتمالی یوقدر .] بناءً علیه ؛ اولمش اولاجق وکچمش کله‌جك هر نه وارسه جمله‌سی علم الٰهیده محفوظ وهر شی نزد سبحانیده معلومدر . شو حالده هر کسك اعمالنی بیلیر وعلمی وجهله جزاسنی ویرر .

*
* *

واجب تعالی کافرلرك عمللرینی بیلدیکنی بیاندنصکره عمللرینك باطل اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا ﴾ بیوریبور .

[کافرلر اللهك غیری شول شیئه عبادت ایدرلرکه الله تعالی او شیلرك معبود اولمسنه هیچ بر دلیل انزال ایتمدی .]

﴿ وَمَا لَيْسَ لَهُمْ بِهِ عِلْمٌ ﴾

[و شول شیئه عبادت ایدرلرکه اوشیئك عبادته استحقاقنه عقلی ونقلی علملری اولمادیغندن اوشیئه عبادتلری جهالت اوزره بنا اولونمشدر .] زیرا ؛ بوتلرك معبود اولدیغنه وحیه مستند دلیل سماوی اولمادیغی کبی عقله مستند دلیل عقلیلری دخی یوقدر .

﴿ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ ﴾

[حالبوکه بونلر کبی عن جهل ظلمی ارتکاب ایدن ظالملر ایچون یاردیم ایدر بر کیمسه یوقدر .] کرچه آنلر فنا فعللرندن نشأت ایدن عذابدن قورتاره‌جق یاردیمجی آرارلر ولکن بولامازلر . چونکه؛ عبادتلرینی مستحق اولمایان شیلره یاپدقلرندن نفسلرینه ظلم ایتدکلری جهتله آنلره شفاعت ایده‌جك بولونماز .

خلاصه ؛ مشرکلرك پوتلره عبادتلرینك مشروعیتنه عقلی ونقلی دلیل اولمادیغندن دنیاده مذهبلرینك استناد ایده‌جك بردلیلی اولمادیغی کبی آخرتده دخی اومذهبك نتیجه‌سی اولان عذابدن قورتاره‌جق بر یاردیمجیلری اولماز . چونکه بو آیت ؛ **اوچ حکمی حاویدر: برنجیسی ؛ مشرکلرك عبادت ایتدکلری معبودلرینك معبود اولدیغنه دائر بر حجت ودلیلك اولمامسیدر.** ایکنجیسی ؛ **عبادتلرینك علمه مستند اولمامسیدر .** اوچنجیسی ؛ **ظالملره آخرتده عذابدن قورتاره‌جق یاردیمجیلرینك بولونمامسیدر .**

* * *

واجب تعالی عبادتلرینه عقلی ونقلی دلیل اولمادیغنی بیاندنصکره دلیل نقلی تلاوت اولوندیغنده قبول ایتمدکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ تَعْرِفُ فٖى وُجُوهِ الَّذٖينَ كَفَرُوا الْمُنْكَرَ ﴾ بیوریور .

[مشرکلر اوزرینه بزم رسولمز طرفندن قدرت ووحدانیتمزه دلالت ایدن آیتلریمز تلاوت اولوندیغنده سن شول کیمسه‌لرك یوزلرنده بر کراهت کورورسك که آنلر کافر اولدیلر . چونکه ؛ اوقونان آیتلری انکارلری یوزلرندن آکلاشیلور .]

﴿ يَكَادُونَ يَسْطُونَ بِالَّذٖينَ يَتْلُونَ عَلَيْهِمْ اٰيَاتِنَا ﴾

[آنلر، اوزرینه آیتلریمزی تلاوت ایدن رسولمزی واصحابنی طوتاجق برحاله یاقلاشیرلر.]

﴿ قُلْ اَفَاُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذٰلِكُمُ النَّارُ ﴾

[حبیبم ! قرآنی ایشیتمکدن استکراه ایدن مشرکلره سن دی‌که « ای

مشرکلر! سز قرآنی ایشیتمکدن خوشلانمازو یوزیکزی اکشیتیر و تویلریکزی اورپرتیرسکز. بن سزك نظریکزده بو آیتلردن دها زیاده شر اولان بر شی خبر ویره‌یممی ؟ ایشته شر اولان شی ؛ جهنم آتشیدر .]

﴿ وَعَدَهَا اللّٰهُ الَّذٖينَ كَفَرُوا وَبِئْسَ الْمَصٖيرُ ﴾

[واجب تعالی اوآتشی ؛ کفری ارتکاب ایدن کیمسه‌لره وعد ایتدی ونه چیرکین واریلاجق یردر جهنم آتشی .]

یعنی ؛ اللهك غیری‌یه عبادت ایدن کافرلرك عبادتلرینك طوغرو اولدیغنه دائر عقلی ونقلی دلیللری اولمادیغی جهتله یالکز تقلیده وجهالته مستند اولارق برطاقم عاجز شیلری معبود طانیانلر اوزرینه بزم وحدانیتمزه دلالت ایدن آیتلریمز اوقوندیغنده حبیبم ! سن او کافرلرك یوزلرنده انکار علامتلرینی کورور واوقونان آیتلردن استکراه ایتدکلرینی بیلیرسك که اصلا قبوله رغبت کوسترمزلر . حتی اوقدر بغض وغضب ایدرلرکه آنلر اوزرینه آیتلریمزی اوقویانلرك همان یاقه‌سندن طوتمغه و بوغازینه صارلمغه یاقلاشیرلر .

ای رسول ذیشان ! بوقدر تمرد کوسترنلره سن دی‌که « سز آیتلری قبول ایتمزده تلاوت ایدنلره بغض ایدنجه بن سزه تلاوت اولونان آیتلردن کراهتکزدن وبغض وعداوتکزدن دها زیاده شر برشی خبر ویره‌یم‌که او شر؛ جهنم آتشیدر. اوجهنم آتشنی کفره اصرار ایده‌رك وفات ایدن کافرلره الله تعالی وعد ایتدی . نه کوتو محلدر آنلرك واره‌جقلری جهنم آتشی .

فخررازینك بیانی وجهله قرآن اوقوندیغنه یوزلرنده کوریلن منکر ایله مراد ؛ **یوزلرینك بوروشمسی (أکوب بوکه‌لری) وکراهت وایسته‌مزلکك کورولمسی وقرآنی قبوله تکبر ایتملریدر** ، یاخود **اللهك کلامی اولدیغنی انکار ایتملریدر** . چونکه؛ کافرلرك اعتقادلرینك بطلاننی بیان ایدن آیتلری کرك رسول الله وکرك اصحابی تلاوت ایتدکلرنده مشرکلرك اعتقادلرینك بطلاننی بیان ایتدیکندن ایشیدنلرك یوزلرنده سومه‌مزلك کورولور وهمان ممکن اولسه اوقویانلری محو ایتمك ایسترلر وأللریله طوتوب اوغراشاجق بر حاله تقرب ایدرلر . بو حالك آنلرده هرنه زمان تلاوت اولونسه دوام اوزره کورولدیکنه

اشارت ایچون ﴿ یکادون یسطون ﴾ مضارع صیغه‌لریله وارد اولمشدر. طوغرو یولی کوسترنلره بغض وعداوت ایتمکدن دها زیاده برشناعت اولمامقله برابر انسانلرده جهالت سائقه‌سیله بوکبی احوال شنیعه هرزمان کورولمکده‌در وبالخاصه هوا وهوسنه منهمک اولان انسانلر آرزولرینک خلافنه اولان احکام شرعیه‌دن دائما نفرت کوسترر وبغض ایدرلر. چونکه مشربی؛ باشی بوش حیوان کبی ایسته‌دیکنی ایشله‌مك اولدیغندن انسانلری حل وحرمت وآداب حسنه واخلاق حمیده ایله تقیید ایدن احکامه هردین اربابی ایچنده اعتراض ایدنلر بولونور. شوحالده بو آیت زمان سعادتده موجود مشرکلره مخصوص دکلدر. زیرا؛ حقه وشریعته بغض ایدنلر هرزمان موجوددر.

﴿ یسطون ﴾ سطو ؛ **صیچرایوب واُلنی اوزانوب خصمك یاقه‌سندن طوتموق وشدتلو صارلمق** معناسنه‌در. ایشته اوقونان آیتلره کمال بغض وعداوتلری سائقه‌سیله مشرکلر حال غلیانه کله‌رك اوقویانلری مؤاخذه ایتمك ایسترلرسه‌ده اللریله چارپیشمغه جسارت ایده‌مدکلرینه اشارت ایچون تقربه دلالت ایدن ﴿ یکادون ﴾ وارد اولمشدر. یعنی « بالفعل مؤاخذه ایتمزلر ولکن مؤاخذه ایتمکه یاقلاشیرلر » دیمکدر. ایشته بوحالده اولان کافرلره توبیخ وتکدیر صورتیله ویریله‌جك جوابی جناب حق رسولنه تعلیم بیورمشدر. بناءً علیه؛ کافرلر کندی اعتقادلرنجه قرآنی حاشا شر عد ایده‌رك یوزلرینی أکشیتدکارندن جناب حق « سزك شر عد ایتدیککزدن دها شری سزه خبر ویره‌یم » دیمکله کافرلری توبیخ ایتمسنی رسولنه امر ایتمشدر، یوقسه حاشا « قرآنده شر وارده جهنم آتشی آندن دها شر » معناسنه دکلدر. چونکه قرآن؛ عین شفا وخیر محض وهرجهتله انسانلرك منفعتلرینی بیان ایدر سبب نجاتلریدر ولکن کافرلر کندی اعتقادلرنجه شر عد ایتدکلری ایچون « سزك اعتقادکزه نظراً جهنم آتشی دها شر » دیمکدر، یوقسه حقیقتده قرآنده شر تصور اولونماز. **یاخود** ﴿من ذلکم﴾ ده‌کی اسم اشارت؛ آنلرك غضب وبغضلرینه وقرآندن کندیلرینه عکس ایدن صیقینتی‌یه وتلاشه اشارتدر. چونکه؛ بوعداوت وغضب واندیشه آنلر حقنده شردر وجهنم آتشی دها شردر. شوحالده « حقکزده شر اولان بغض وعداوتکزدن دها شرینی سزه خبر ویره‌یم که اوده جهنم آتشی » دیمکدر.

*
* *

واجب تعالی کافرلرك پوتلره عبادتلری عن جهلٍ اولدیغنی بیاندنصکره معبود اتخاذ ایتدکلری پوتلرك کمال عجزینی بیان ایتمك اوزره ﴿ یا اَیُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَاسْتَمِعُوا لَهُ ﴾ بیوریور.

[ای ناس ! سزك معبودلریکزك عجزینی بیان ایچون برمثال بیان اولوندی: ایشیدك او مثالی ودوشونك معناسنی ولایق اولدیغی قدر تفکر ایدك که انصاف وعدالتدن آیرلمیه‌سکز.]

﴿ اِنَّ الَّذینَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ لَنْ یَخْلُقُوا ذُبَاباً وَلَوِ اجْتَمَعُوا لَهُ ﴾

[شول شیلرکه اللهك غیری اولارق ای ناس ! آنلره عبادت ایدییورسکز. آنلر البته برسینکی ایجاد ایده‌مزلر ولوسه اوسینکی ایجاد ایتمك ایچون برآرایه اجتماع ایتسونلر.] یعنی او معبودلریکز یالکز اولدقلری حالده تك برسینکی ایجاده قادر اولامادقلری کبی هپسی برآرایه طوپلانمش وچالیشمش اولسه‌لر ینه برسینك ایجادینه قادر اولامازلر وبوقدر عاجز مخلوقلره عبادتکز موافق عقل وحکمتمیدر؟

﴿ وَاِنْ یَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَیْئاً لَا یَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُ ﴾

[ای مشرکلر ! سزك معبودلریکز اوقدر عاجزلردرکه او سینك کمال عجز وضعفی ایله برابر سزك معبودلریکزك زینتلرندن اوفاجق برشی صویسه آلسه کوتورسه او معبودلر ضعیف سینکدن صویدیغی شیئی قورتاره‌مازلر.] زیرا؛ سینك آنلردن دها مقتدردر. چونکه سینکلر اوچمغه و قاچمغه و بر طرفدن دیکر طرفه نقل مکان ایتمکه ومنفعتنی آرامغه و مضرتندن قاچمغه مقتدردر. پوتلرده ایسه بونلردن هیچ بریسنه اقتدر یوقدر.

﴿ ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ ﴾

[سینکك صویمش اولدیغی شیئی طلب ایدن پوتلر ومطلوب اولان سینك هرایکیسی‌ده ضعیف اولدی.] ویاخود [عابد ومعبود هرایکیسی ضعیف اولدی.]

یعنی ؛ بالعموم پوتلر بر آره‌یه کلسه‌لر برسینکی ایجاده قادر اولامازلر وسینکده آنلردن برشی قاپمش وقاچمش اولسه او پوتلر سینکدن او شیئی آلمغه قادر اولامازلر . شو حالده نصل اولیورکه بو قدر عاجز بر طاقم مخلوقلره عبادت ایدرلر . بعض روایاته نظراً مشرکلر پوتلرینی زعفران وآنک امثالی شیلرله جلالادقلرندن سینکلر آنلرك جلاسنی یالامق ایچون پوتلرك باشلرینه اوشوشورلر . پوتلر ایسه آنلری کندیلرندن دفع ایتمکه قادر دکلردی. بناءً علیه؛ جناب حق پوتلرك عجزلرینی وسینکلرك او پوتلردن دها مقتدر اولدقلرینی تصویر ایتمکله اهل شرکی انصافه وایمانه دعوت ایتمشدر .

تفسیر خازنده بیان اولوندیغی وجهله بو آیتده استماعله امر ؛ تفکرله امر ایتمکدر . چونکه؛ دوشونمکسزین یالکز ایشیتمك هیچ بر زمانده انسانه منفعت ویرمز ، آنجق انسان دویدیغی سوزك معناسنده و اوسوزدن مقصدده تأمل و تفکر ایدرسه منفعت کورور . بناءً علیه آیتده ضرب مثلی استماعله امر ؛ تفکر ایتمکله امردر .

*
* *

واجب تعالی پوتلره عبادت ایدن مشرکلرك ذات الوهیتی لایقیله تقدیر ایده‌مدکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ مَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهِ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی‌یی حقیله بیلوب لایقیله تعظیم ایده‌مه‌دیلر .] زیرا ؛ مخلوقاتدن اك عاجز شیلری شریك قیلدقلری کبی الوهیتله مناسبتی اولمایان شیلره اله اسمنی ویردیلر. حالبوکه الله تعالی شریك ونظیردن منزهدر .

﴿ اِنَّ اللّٰهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴾

[زیرا؛ الله تعالی قویدر. چونکه هرشیئی خلق ایدر. بناءً علیه؛ هیچ بر شیئك خلقی الله تعالی اوزرینه مشکل اولماز والله تعالی هرکس اوزرینه غالبدر .]

یعنی ؛ الله تعالی‌یی حقا معرفتله معرفت ایده‌مدیلر ولایق اولدیغی وجهله دلائلی تدقیق ایده‌رك بیله‌مدیلر . زیرا ؛ الله تعالی بالجمله ممکناتی خلقه قادر و جمله موجوداته غالبدر . بویله اولدیغی حالده مشرکلر اللهی تقدیر ایده‌مدکلرندن اك عاجز مخلوقلری الله تعالی‌یه شریك اعتقاد ایتدیلر .

بو آیتده واجب تعالی کافرلری صوك درجه ذم ایتمشدر. چونکه حیواناتك اك کوچوکی اولان سینکدن دها آشاغی مرتبه‌ده اولان جماداتی معبود اتخاذ ایتدکلرینی بیان؛ حماقتلرینك صوك درجه‌سنی بیان ایتمکدر .

فخررازینك بیانه نظراً بو آیت یهوددن بعض کیمسه‌لر حقنده نازل اولمشدر . چونکه؛ آنلر « الله تعالی سموات وارضی خلق ایتمسیله یورولدی » دیملری اوزرینه بو آیتك نازل اولدیغی مرویدر. شو حالده آیت جلیله ؛ الوهیتی لایق اولدیغی صفتلرله توصیف ایده‌مدکلرینی وشان الوهیته لایق اولمادق شیلر اسناد ایتمکله افتراده بولوندقلرینی بیان ایتمشدر.

*
* *

واجب تعالی پوتلره عبادت ایدن مشرکلری ذم ایتدکدن صوکره ملکلره عبادت ایدن کافرلرك مذهبلرینك باطل اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَللّٰهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی ملکلردن وناسدن رسوللر اختیار ایدر .]

﴿ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴾

[زیرا ؛ الله تعالی سوزلرینی ایشیتیر وعمللرینی کورور .]

﴿ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ ﴾

[بناءً علیه ؛ شمدی‌یه قدر ایشله‌یوب ایلرویه تقدیم ایتدکلرینی وهنوز ایشله‌میوب ایلروده ایشله‌یه‌جکلرینی بیلیر .]

﴿ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ ﴾

[وایشلرك جمله‌سی آنجق الله تعالی‌یه ارجاع اولونور .]

یعنی ؛ الله تعالی ملکلردن ایسته‌دیکنی رسول اتخاذ ایدر واو رسوللر واسطه‌سیله انبیاء کرامه وحی کوندرر وناسدن‌ده رسوللر اختیار ایدرکه آنلر سائر ناسه اللهك امرینی تبلیغ واللهك احکامنی نشر وتعمیم ایله قوللرینی طریق حقه دعوت ایدرلر والله تعالی

دعوته اجابت ايدنلری واجابت ايتمه‌ينلری بيلير . زيرا ؛ الله تعالی قوللرينك مناجاتلرينی ايشيتير و طوتدقلری ايشلرينی كورور ورسالته لايق اولان كيمسه‌لری ولايق اولميانلری بيلديكی كبی قوللرينك كچمش وكله‌جك عمللرينی دخی بيلير و هر كسك عملنه كوره جزا ويرر و عبادك ايشلرينك جمله‌سی آنجق الله تعالی‌يه راجعدر . بناءً عليه ؛ هيچ كيمسه‌نك اعتراضه صلاحيتی يوقدر . زيرا؛ افعالندن مسئول دكلدر. شوحالده ايسته‌ديكنی رسول اتخاذ ايدر ، ديكرينی رسول قيلماز . « بناءً عليه نه ايچون بويله اوليور؟ » ديمك هيچ كيمسه‌نك حدی و وظيفه‌سی اولماديغندن افعال الٓهيه‌يه اعتراض ايدنلر مسئوليت اخرويه‌دن قورتولامازلر .

فخررازينك بيانی وجهله ملكلری معبود اتخاذ ايدنلری جناب حق بو آيتله توبيخ ايتمشدر . چونكه؛ ملكلرك علويتی جناب حقك خلقی واختياری‌ايله اولديغی كبی ملكلر عبوديتله متصف‌اولوب معبوديتله مناسبتلری يوقدر. شوحالده ملكلره « اللهك قيزلريدر» ديه‌نلر مشرك اولدقلری كبی « ملكلر بزی‌اللهه ياقلاشديرسون ديه‌رك عبادت ايدرز » ديه‌نلر دخی مشركلردر .

*
* *

واجب‌تعالی الٓهيانه ونبوته‌متعلق‌مسائلی بياندنصكره فروع اعماله متعلق بعض‌مسائلی بيان ايتمك اوزره ﴿ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴾ بيوريور .

[ای مؤمنلر! ركوع وسجده وربكزه عبادت‌ايدك وفلاحياب اولمكز‌ايچون خير ايشله‌يك .]

يعنی ؛ اللهه ورسولنه وآخرته ايمان ايدن مؤمنلر ! نمازيكزده ركوع وسجده ايدك‌كه جناب حقه خضوع وتواضع وتذلل ايتمكله عبوديتكزی اظهارايتمش اولاسكز. وسزی صايلماز وتوكنمز نعمتلری ايله تربيه ايدن ربكزه جميع اعضاكزله اخلاص اوزره عبادت ايدك وقورقديغكزدن قورتولوب اومديغكزه نائل اولمق ايچون نافله عبادت وصلهٔ رحم وفقرايه انفاق ومرحمت كبی خيرلر ايشله‌يك .

بيضاوينك بيانی وجهله (لعل) كلمه‌سی عبادت ايدن كيمسه‌لرك فلاحی رجا ايدوب عمللرينه مغرور اولماملرينه وهرنه قدر عبادت ايتسه‌لر اخلاصله قبوله توقف ايتديكنه اشارت ايچون وارد اولمشدر . چونكه ؛ عمل رضايه موافق اولماديغنده هيچ برفائده‌يی مفيد اولمايوب آنجق اللهك قبوليله مفيد اولاجغی وهركس دركاه الوهيتده عملنك قبولنی بيلمديكی جهتله هيچ كيمسه‌نك عملنه اعتماد ايتمه‌مسی لازم اولوب آنجق فلاحنی وعملنك قبولنی جناب حقدن رجا واميدايتمسنك لزومنه اشارت‌ايچون (لعل) كلمه‌سی وارد اولمشدر.

تفسير خازنده بيان اولونديغنه نظراً بو آيتده خير ايله مراد ؛ **صلهٔ رحم ومكارم اخلاق وكوزل سوزه واللهك قوللرينه احسانه ومنافع عامه‌يه عائد خيرات ومبراتك جمله‌سنه شاملدر** . چونكه خير ايشله‌مك ؛ **ايكی جهتله اولور** : برنجيسی ؛ **ربنه خدمت وامرينه تعظيم ايتمكدر** . ايكنجيسی ؛ **اللهك قوللرينه شفقت ومرحمتيدر**.كه بو قسم خير هرنوع ايلكه شاملدر .

شافعی عندنده بو آيتی اوقويان وديكله‌ين كيمسه‌يه سجدهٔ تلاوت لازم ايسه‌ده حنفی عندنده لازم دكلدر . چونكه ؛ بوآيتده سجده‌نك ركوعله برابر ذكراولونمسی سجده ايله مرادك **سجدهٔ صلات اولوب** سجدهٔ تلاوت اولماديغنه دلالت ايتديكندن امام اعظم حضرتلری سجدهٔ تلاوت لازم اولماديغنی بيان ايتمشدر .

ركوع وسجودله مراد ؛ **نمازدر** . زيرا ركوع وسجود ؛ نمازك مهم اركانندن اولديغی جهتله جزئی ذكرله كلی مراد ايتمك قبيلندن مقصود نمازدر. شوحالده « ركوع وسجود ايدك » ديمك « نماز قيلك » ديمكدر .

*
* *

واجب‌تعالی ركوع وسجود وعبادت وخيرايله امر ايتدكدنصكره جهادله امر ايتمك اوزره ﴿ وَجَاهِدُوا فِي اللّٰهِ حَقَّ جِهَادِهِ هُوَ اجْتَبٰيكُمْ ﴾ بيوريور.

[سز اللهك توحيدی حقنده حقيله مجاهده ايدك . زيرا ؛ الله تعالی مخلوقات‌ايچندن سزی اختيار ايتدی .]

یعنی ؛ اللهك وحدانیتنی قوللرینه بیلدیرمك وطانیتمق ایچون توحید حقنده حقا مجاهده ایله مجاهده ایدك . چونكه ؛ الله تعالی مخلوقاتی ایچنده توحیدینی ادرا كه سزی اهل قیلارق اختیار ایتدی ومخلوقات سائره‌دن عقل ونطق كبی مزیتلرله سزی ممتاز قیلدی . بناءً علیه ؛ كلمهٔ توحیدی اعلاده قدرتكز وطاقتكزله سعی ایدك كه عبودیتكزی اثبات ایتمش اولاسكز .

بیضاوینك بیانی وجهله بو آیتده جهادله امرك سببی ؛ الله تعالی‌نك توحیدینی معرفته انسانلری اهل قلوب اختیار ایتمسی اولدیغی بیان بیورمشدر. شو حالده انسانلرك جهادله مأمور اولملرینك سببی ؛ مخلوقات سائره‌دن افضل اولوب عند الله ممتاز اولملریدر . جهادله مراد ؛ **نفس امارهیه واعداء دینه مجاهده‌یه** شامل اولدیغی كبی حقا جهادله مراد ؛ **قدرتنی تماماً صرف ایتمكدر .**

تفسیر خازنده بیان اولوندیغنه نظراً حقا جهاد له مراد ؛ **اللهه عبودیتده لائمك لومندن قورقماموه ووسع وطاقت مقداری چالیشمه واعداء دینه مجاهده ایتمكدر .** چونكه ؛ دین اسلامك بدایهٔ ظهورنده اهل شركی توحیده دعوتك دلائل قطعیه ایله اسبابنه توسل فائده ایتمیوب قیلیجله مجاهده‌یه احتیاج ایجاب ایتدیكی جهتله جهاد اولدیغی كبی نهایه‌سنده دخی جهاده احتیاج مس ایده‌جكدر . بناءً علیه ؛ جناب حق لایقیله جهاد ایتمكی قوللرینه امر ایتمشدر كه دینی اقامه‌نك هر زمان اهل ایمانك نصرتنه محتاج اولدیغنه اشارت اولونمشدر.

*
* *

واجب تعالی، مجاهده ایله تكلیفك عین مشقتله تكلیفدر دیه‌نلری رد ایتمك اوزره

﴿ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ مِلَّةَ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی دینده سزك اوزریكزه كوجلك قیلمادی . زیرا ؛ وسعكز خارجنده برشی تكلیف ایتمدی . چونكه ؛ الله تعالی باباكز ابراهیم علیه السلامك شریعتنی سزه شریعت قیلدی كه آنده اصلا مشقت یوقدر. زیرا ؛ هر تكلیفی انسانك قدرتی تحتنده‌در. بناءً علیه ؛ باباكز ابراهیمك ملتنه اتباع ایدك .]

﴿ هُوَ سَمَّيكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ وَفِي هٰذَا ﴾

[الله تعالی قرآندن اول نازل اولان كتابلرده وشو قرآنده سزه مسلملر تسمیه ایتمشدر . بناءً علیه ؛ اطاعتكز قرآنده بیان اولوندیغی كبی قرآندن اول كلن كتابلرده دخی بیان اولونمشدر] .

﴿ لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيداً عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ ﴾

[رسولكزك سزك اوزریكزه شاهد اولمسی وسزكده سائر ناس اوزرینه شاهد اولمكز ایچون الله تعالی سزه مسلم اسم مباركنی ویردی .]

بیضاوینك بیانی وجهله دین اسلامك احكامی بشرك ادا ایده‌بیله‌جكی راده‌ده قولایلق اولدیغندن « احكام اسلامیه كلفتلیدر، آلتندن قالقامدق » دیه اعتذاره هیچ كیمسه‌نك مجالی یوقدر . بناءً علیه ؛ تكالیفی ادادن امتناع ایدنلرك عذرلری مقبول دكلدر .

تفسیر خازنده بیان اولوندیغنه نظراً دینده حرج اولمامق له مراد ؛ **امطابه عمل ایتمك قولای اولدیغی كبی جمله كناهلرده قورتولمغه چاره بولونمقدر .** چونكه ؛ دین اسلامده چاره‌سی بولونمادق بر كناه یوقدر . مثلا كناه، اللهله قول آره‌سنده اولورسه چارهٔ خلاص توبه‌در وانسانلرك یكدیكرینه قارشی كناهلرنده چارهٔ خلاص حلاللاشمقدر . قصاص، دیت وبعض جنایته ؛ كفارتله وحقوق عباددن ایسه هر كسك حقنی ویرمكله خلاص اولور . بناءً علیه ؛ بر كیمسه كناهسز آخرته كیتمكه سعی ایدرسه شریعت اسلامیه‌ده وسعت واردر .

حضرت ابراهیم عموم مسلمانلرك نسبده پدرلری دكلسه‌ده مسلمانلرك معنویاتده پدر مشفقلری بولونان رسول اللهك جد اعلاسی وپدری اولدیغی جهتله امتكده پدری اولمق لازم كلدیكندن بو آیتده ابراهیم علیه السلامك مسلمانلرك باباسی اولدیغی بیان اولونمشدر . چونكه ؛ بر رسولك امتی او رسولك اولادی حكمنده اولدیغی كبی او رسولده امتنك باباسیدر . زیرا ؛ انسانك نسبده باباسی حیات موقته اولان دنیاده وجودینه سبب اولدیغی كبی رسولده ارشاد واصلاح ایتدیكی جهتله حیات ابدیه‌یه سبب اولور . پیغمبرلر امتلرینك خیرلی بابالریدر و بابانك باباسی انسانك بیوك باباسی اولدیغی كبی بر امتك رسولنك

باباسی دخی او أمته بویوك بابا اولاجغنده شبهه یوقدر . ایشته شو اساسه بناءً ابراهیم علیه‌السلام بو امتك باباسی اولدیغی بیان اولونمشدر . و رسول‌اللهك (انما انا لکم مثل الوالد) بیوردیغی حدیث شریفی دخی بو معنایی تأیید ایدر . یعنی «بن سزه آنجق باباکز کبی‌یم » دیمکدر . مؤمنلره بوندن اول مسلم تسمیه ایدن حضرت ابراهیم اولمق احتمالی وارایسه‌ده اصح اولان جناب حقدر. چونکه؛ بوندن اول امت محمده مسلم تسمیه ایدلدیکی بیان اولوندیغی کبی قرآنده دخی تسمیه اولوندیغی بیان اولونمشدر . قرآنده مسلم تسمیه ایدن الله تعالی اولونجه قرآندن اول سائر کتابلرده دخی تسمیه ایدنك الله تعالی اولمسی لازمکلیر . رسول‌اللهك امتی اوزرینه شهادتی قبول اولوندیغی کبی امتنك‌ده سائرامتلره شهادت ایدوب شهادتلرینك قبول اولاجغی بیانله بو امتك جلالت شانی اعلان ایتمشدر .

*
* *

واجب تعالی انسانی سائر مخلوقاتدن ممتاز و شرفلی و کندی ذاتی معرفته اهل قیلدیغی و شهادتلرینك قبول اولوناجغی بیاندن صوکره انواع عباداتله اللهه تقرب ایتملری لازم اولدیغی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاعْتَصِمُوا بِاللّٰهِ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی دینده کوجلك خلق ایتمه‌ینجه سز صلاتی ادا ایدك و زکاتی ویرك و ایشلریکزده اللهك عنایتنه یاپیشك و ایشلریکزی آکا تفویض ایده‌رك آندن یاردیم بکله‌یك .]

﴿ هُوَ مَوْلٰيكُمْ ﴾

[زیرا؛ الله تعالی سزك یاردیمجیکزدر .]

﴿ فَنِعْمَ الْمَوْلٰى وَنِعْمَ النَّصِيرُ ﴾

[الله تعالی یاردیمجیکز اولونجه نه کوزل مولی و نه کوزل بر یاردیمجیدر الله تعالی .]

یعنی ؛ الله تعالی قرآنده و قرآندن اول نازل اولان کتب سماویه‌ده سزك مسلم یعنی مطیع بر ملت اولدیغکزی و شهادتکزك قبولنی بیان ایدنجه جمیع اعضاکزله جناب حقه توجه و عبادت بدنیه‌دن عبارت اولان نمازی اقامه ایدك و یالکز عبادت بدنیه ایله اکتفا

ایتمه‌یك ، بلکه عبادت مالیه‌دن عبارت و فقرانك حقی اولان زکاتی مستحق اولانلره ویرك و جمله امورکزده اللهك عنایتنه التجا ایدك و شریعتنه یاپیشك که نائل اولدیغکز اسلامیتك شکرینی ادا ایده‌سکز . زیرا ؛ الله تعالی مولاکز و یاردیمجیکزدر . بناءً علیه؛ نه کوزل مولی ونه کوزل بر یاردیمجیدر الله تعالی .

خلاصه ؛ الله تعالی‌نك توحیدینی اعلا خصوصنده لایقیله مجاهده‌نك واجب اولدیغی و ذاتی معرفته جناب حقك انسانلری اهل قیلوب اختیار ایتدیکی و دین اسلامده کوجلك اولمادیغی و ملت اسلامیه‌نك ملت ابراهیم اولدیغی و حضرت ابراهیمك رسول‌الله واسطه‌سیله بو امتك باباسی بولوندیغی و قرآندن اول نازل اولان کتابلرده و قرآنده جناب حقك امت محمده مسلم تسمیه ایتدیکی و رسول‌اللهك امتی اوزرینه و امتنك‌ده سائر امتلر اوزرینه شهادتلرینك قبول اولوندیغی وارکان شرائطنه رعایتله نمازی اقامه و فقرانك حقی اولان زکاتی ویرمك و جمله اموردە اللهك عنایتنه یاپیشمق واجب و جناب حقك اهل اسلامك یاردیمجیسی اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

رومی بیك اوچیوز اوتوز سنه‌سی تشرین ثانیسنك اون‌اوچونجی پنجشنبه کوننه تصادف ایدن عربی بیك اوچیوز اوتوز اوچ سنه‌سی محرمنك طقوزنجی کونی قوشلق وقتی بو سوره‌نك ترجمه‌سی بعونه تعالی ختام بولمشدر .

اون سکزنجی جزؤ

سورهٔ مؤمنين

مکهٔ مکرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . **یوز اون سکز** آیتی حاویدر .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ * اَلَّذِينَ هُمْ فِى صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ ﴾

[نمازلرنده خشوع اوزره ادا ایدن مؤمنلر فوز وفلاحه داخل اولاجقلردر .]

یعنی ؛ محقق فلاحه داخل اولدی شول مؤمنلرکه آنلر نمازلرنده کمال تواضع وتذلل اوزره قلبلریله ربلرندن قورقارق وکمال اخلاص اوزره اداء صلات ایتدیلر . بناءً علیه ؛ شواوصافی حائز اولان مؤمنلر قورقدقلرندن قورتولوب سعادت ابدیه‌یه نائل اولاجقلردر.

بیضاوینك بیانی وجهله اهل ایمانك فلاح ونجاتی ربلرینك لطفندن انتظار ایتدکلرینه اشارت ایچون **انتظاره دلالت ایدن** قد لفظیله (قد افلح) وارد اولمشدر . فلاح ؛ **اومدیغنه نائل اولوب قورقدیغی شیدن قورتولمق** وخشوع ؛ **قلبیله اللهدن قورقمق وتواضع وتذلل ایتمك واعضاء جوارحی ساکن اولوب اطرافه التفات ایتمه‌مکدر .** بوکا نظراً **معنای آیت** :

[اللهی ورسولنی لایقیله تصدیق وایمان ایدن مؤمنلر اومدقلرینه نائل اولور وقورقدقلرندن قورتولورلر واو مؤمنلر شول کیمسه‌لرکه آنلر نمازلرینی ادا ایدرکن قلبلری ایله اللهدن قورقوب کمال تواضع وعبودیته لازم اولان تذللی اختیار ایتدکلری کبی اعضاء جوارحلرینی لایق اولدیغی محلده استعمال ایتمکله قلباً وقالباً جانب حقه توجه ایدرلر واطرافه التفات ایتمزلر] دیمکدر .

بو آیتده مؤمنلرك فلاح ونجاتلری ؛ **ایکی شیئه تعلیق اولونمشدر** : برنجیسی ؛ **ایمانه** ، ایکنجیسی ؛ **نمازلرنده خضوع وخشوع واعضالرینك سکونیدر** . چونکه ؛ بر

حکمك مشتق اوزره تعلیق اولونمسی مأخذ اشتقاقك او حکمه علت وسبب اولمسنی اقتضا ایدر. شو حالده بو آیتده فلاحیاب اولمق؛ مؤمن اولارق نمازده خاشع اولمغه تعلیق اولونجه مأخذ اشتقاق اولان ایمانله خشوعك فلاحلرینه وجنتده بقالرینه سبب وعلت اولمسنه اشارت اولونمشدر . بناءً علیه ؛ فوز وفلاحه نائل اولمق ایسته‌ین مؤمنك نمازده خشوعه اهتمام ایتمسی لازمدر. حتی اصحاب رسول الله بو آیتك نزولندن اول نمازده کوزلرینی سمایه قالدیرر واطرافه التفات ایدوب بو آیت نازل اولدقدنصکره کوزلرینی سجده موضعندن آییرمادقلری (ابوهریره) حضرتلرندن مرویدر . ایشته شو اساسه بناءً مدارك وخازنده خشوع ؛ **نمازده ماسوالی بالکلیه ترکله همتنی وقلبنی جمع ایتمك وکوزینی سجده موضعنده آییرمامه وصاغنه وصولنه التفات ایتمه‌مك واَلیله صقالنی وسائر یرینی اوینامامقدن** عبارت اولدیغنی بیان ایتمکله تفسیر اولونمشدر. حتی رسول اللهك نمازده صقالنی اویناتان بر کیمسه‌یی کوردیکنده « اکر شو آدمك قلبنده خشوع اولسه سائر اعضاسنده دخی خشوع اولوردی » بیوردیغی مرویدر .

نیسابوریده بیان اولوندیغی وجهله خشوع ؛ نمازك قبولنك وثوابنك شرطیدر . اما بورجدن قورتولمسنك شرطی دکلدر . چونکه ؛ خشوع بولونمقسزین ادا اولونان نمازی ادا ایدن کیمسه بورجی اولان فرضی اسقاط ایدر ولکن خشوعله ادا اولمادیغی ایچون درکاه الوهیتده کوزل قبول ایله قبول اولونماز . بناءً علیه ؛ ثوابده اولماز . چونکه ؛ نمازك مجرد صحتی باشقه وصحتیله برابر قبولی باشقه‌در . زیرا ؛ کتب فقهیه‌ده بیان اولونان شرائطله ادا اولونان نماز صحیح اولور . یعنی ؛ ادا ایدن کیمسه بورجدن قورتولور ، فقط نماز صحیح اولمقله برابر جناب حقك درکاهنده قبول اولونوب رضاسنه موافق ومکافاته مستحق اولمسی لازم کلمز. شو حالده بر عبادتك صحتی باشقه وعند الله‌ده قبولی باشقه‌در . زیرا ؛ قبول اولان عمل صحیح اولور ولکن صحیح اولان عمل قبول اولمق لازم کلمز .

بوندن اولکی سوره‌نك خاتمه‌سی صلاته وزکاته وقوع بولدیغندن بو سوره‌نك بدایه‌سنده صلات وزکاتك وسائر مکارم اخلاقك فضائلنی ذکر ایله ابتدا اولوندیغی جهتله بدایه‌نك دیکر سوره‌نك نهایه‌سنه تماميله مربوط اولدیغی نیسابورینك جملهٔ بياناتندندر .

*
* *

واجب تعالی فلاحه نائل اولاجق مؤمنلرك عادتلری نمازده خشوع اولدیغنی بیاندن صکره مالایعنی‌یی ترك ایتمك دائمی بر عادتلری اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ ﴾ بیوریبور .

[فلاحیاب اولان مؤمنلر شول کیمسه‌لرکه آنلر فائده‌سز سوزدن وایشدن دائما اعراض ایدرلر .]

یعنی ؛ قورقدیغندن قورتولاجق واومدیغنه نائل اولاجق شول کیمسه‌لرکه آنلر دائما مالایعنی‌دن وسائر کوچوك وبویوك کناهلردن قاچینیرلر . بناءً علیه ؛ کرك سوزلرنده وکرك ایشلرنده دنیوی واخروی فائده اولمایان شیلری ترك ایتمك عادتلریدر . شو حالده بو کبی مؤمنلردن یالان سویله‌مك وبر کیمسه‌یه سوکمك واویون اویناmق کبی شیلرله مشغول اولمق اولمادیغی کبی حتی ضرورت مس ایتمه‌ین مباحی بیله ایشله‌مکه تنزل ایتمزلر ولغویاته مباشرت ایتمك و رغبت کوسترمك وسببیت ویرمك کبی برتشبثده بولونمادقلرینه اشارت ایچون دوامه واستمراره دلالت ایدن اسم فاعل صیغه‌سیله ﴿ معرضون ﴾ وارد اولمشدر .

انسانك سعادته وصولی ؛ **ایشلنمسی لازم اولانه شیئی ایشلیوب ترکی لازم شیئی ترك ایتمکله حاصل اولدیغندن** جناب حق فلاحه داخل اولمغه لایق اولان کیمسه‌لرك نمازده خشوع اوزره بولونمق ولغویاتی ترك ایتمك عادتلری اولان کیمسه‌لر اولدیغنی بیان بیورمشدرکه وجوبی ادا وحرامی ترك ایتمك مزیتنی جمع ایتدکلرینی بیانله ثنا ایتدیکی کبی اهل ایمانی بومثللو عادات حسنه‌یی ایشله‌مکه ترغیب ایتمشدر . چونکه بوتون تکالیفك اساسی ؛ بو ایکی‌یه منحصردرکه **واجبی ایشلمك وحرامی ترك ایتمکدر** .

*
* *

واجب تعالی ایشلنمسی لازم اولان صلاتی ایشلدکلرینی وترکی لازم اولان لغویاتی ترك ایتملری ایله مؤمنلرك فلاحیاب اولاجقلرینی بیاندنصکره زکاتلرینی ویرمکله فقرانك حقوقنه دخی رعایت ایتدکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكٰوةِ فَاعِلُونَ ﴾ بیوریبور .

[قورقدیغندن قورتولوب اومدیغنه نائل اولاجق مؤمنلر شول کیمسه‌لرکه آنلر فرض اولان زکاتلرینی ادایه مداومت ایدرلر اصلا ترك ایتمزلر .] چونکه زکاتی ترك ایتمك ؛ اللهه عصیان وفقرانك حقوقنی منع ایتمك اولدیغی جهتله مروتی اخلال ایدر . شو حالده فلاحیاب اولمق آرزو ایدن مؤمنلر عبادت بدنیه اولان نمازی وعبادت مالیه اولان زکاتی ادایه کمال اعتنا واهتمامله سوه سوه دوام ایتدکلرینی ومحرماتدن وسائر فائده‌سز شیلردن احتراز ایلدکلرینی بیانله جناب حق زکاتی ادانك فلاحه سبب اولاجغنی بیان ایتمشدر .

زکات ؛ **اموالی ، ایچنده بولونان بر طاقم خباثتدن تطهیر ایتدیکندن** زکات دینمشدر .

زیرا زکات ؛ **طهارت** معناسنه وتزکیه‌ده **تطهیر** معناسنه اولدیغندن اموالك زکاتنی ویرمك ؛ اومالی فناالقدن تطهیر ایتمکدر . ایشته شو طهارت سببیله زکات ؛ اموالی آفات خارجیه‌دن دخی محافظه ایده‌جکنه دائر بر چوق احادیث جلیله دخی موجوددر .

*
* *

واجب تعالی فلاحه داخل اولاجق مؤمنلرك عادتلری عبادت بدنیه اولان صلاتی وعبادت مالیه اولان زکاتی ادایه دقتلرینی وفائده‌سز لغویاتی ترك ایتدکلرینی بیاندن صوکره محرماتی ترك ایتدکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ ۞ اِلَّا عَلٰى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ ﴾ بیوریبور .

[وقورقدیغندن قورتولاجق واومدیغنه نائل اولاجق مؤمنلر شول کیمسه‌لرکه آنلر زنایه آلت اولان محللرینی حرامدن حفظ ایدرلر . آنجق زوجه‌لری وملك یمینله مالك اولدقلری جاریه‌لرندن محافظه ایتمزلر وتناسله آلت اولان محللرینی آنلردن صاقینماز صرف ایدرلر . زیرا ؛ کرك نکاحله حلال اولان زوجه‌لری وکرك پاره ایله آلدقلری جاریه‌لرندن آلت تناسللرینی محافظه ایتمدکلرندن دولایی لوم اولونمازلر .] چونکه ؛ طرف الٰهیدن آنلرله ازدواج و معاملهٔ زوجیه ایله انتفاع حلال قیلندیغندن آنی ایشله‌مکله عقلاً وشرعاً مذموم اولمازلر . بناءً علیه ؛ کرك منکوحه‌سیله وکرك جاریه‌سیله انتفاع ایدن کیمسه هیچ بر کیمسه طرفندن ذم اولونمغه لایق دکلدر . زیرا ؛ شهوتلرینی قضا ایتدکلری محل طرف الٰهیدن تعیین اولونمشدر .

﴿ فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَٓاءَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْعَادُونَ ﴾

[الله تعالی طرفندن منکوحه وجاریه‌لرینك حلال اولوب آنلردن انتفاع ایتمك لومی موجب اولمادیغی بیاندنصکره زوجه‌لری ایله جاریه‌لرینك غیریدن قضاء شهوت ایتمك ایسته‌ینلر آنجق ظالملردر .] بناءعلیه ؛ آنلر ایچون فلاح یوقدر. چونکه طرف الٓهیدن انتفاعلرینه تعیین اولونان منکوحه ایله جاریه‌نك غیری‌یه تجاوز ؛ حدود الٓهیه‌نك خارجنه تجاوز اولدیغی جهتله فلاحدن محروم اولملرینی موجب اولور .

فخررازی و خازنك بیانلری وجهله متعه نك یعنی **بر مدت تعیین ایدیلرك نکاح اولونان خاتونك** زوجه عدادندن معدود اولمایوب حرام اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر . زیرا ؛ بر ویا ایکی ماه ویاخود بش ویا اون کون انتفاع ایتمك کبی برمدت تعیینی ایله نکاح صحیح اولمادیغندن موقت نکاحله نکاحلاندیغی خاتون آنی نکاح ایدن کیمسه‌نك زوجه‌سی اولامادیغنه بناءً اوخاتوندن انتفاع حرامدر . زیرا خاتون ؛ اجنبیه‌در . حتی بینلرنده ارث بیله جاری اولماز . بناءً علیه بو آیت ؛ زوجه وجاریه‌نك غیری ولو موقت نکاحله اولسون هر کیمدن انتفاع ایتسه حرام اولدیغنه دلالت ایتمشدر .

نیسابوری وخازنده بیان اولوندیغی وجهله زوجه وجاریه‌دن انتقاع حیض ونفاس کبی موانعدن سالم اولمق شرطیله مشروطدر . حتی نعمت الله افندینك بیانی وجهله زوجه وجاریه‌سندن انتفاع حلال ایسه‌ده وجوده مضرت ویره‌جك درجه‌ده افراط ایتمك واحتیاجنك فضله‌سنی اختیارله نفسنی یورمق دخی حدینی تجاوز اولمقله احتراز ایتمك لازمدر . زیرا مضرت اولان بر شیئی ارتکاب ایتمك ؛ حرامدر .

بیضاوینك بیانی وجهله انسانك جاریه‌سی ملك اولدیغندن سائر مملوکلر منزله‌سنده اولدیغنه اشارت ایچون **ما** لفظیله تعبیر اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالی فلاحیاب اولاجق مؤمنلرك بشنجی صفتلرینی بیان ایتمك اوزره

﴿ وَالَّذِينَ هُمْ لِاَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ ﴾ بیوریور .

[فلاحه داخل اولاجق مؤمنلر شول کیمسه‌لرکه آنلره کرك الله تعالی طرفندن کندیلرینه تودیع اولونان امانتلره کرك عهد ایتدکلری شیلره رعایت ایدرلر . بناءً علیه ؛ کرك عهده و کرك امانته اصلا خیانت ایتمزلر .] زیرا ؛ تکالیف سائره‌یه رعایت ایتدکلری کبی حقوق الٓهیه‌یه وحقوق ناسی محافظه‌یه دقت واهتمام ایتدکلرندن فلاحه نائل اولاجقلردر .

تفسیر خازنده بیان اولوندیغی وجهله امانت ؛ ایکیدر : برنجیسی ؛ **عبدله رب تعالی بیننده بالعموم تکالیف الٓهیه‌در** . بناءً علیه تکالیف الٓهیه‌نك جمله‌سنه رعایت ؛ واجبدر . ایکنجیسی ؛ **انسانلر آره‌سنده واقع اولان امانتلر وبینلرنده قونوشدقلری اسرارلردر** که مؤمنلر بونلرك جمله‌سنه رعایت ایدرلر. چونکه ایمانك مقتضاسی ؛ **امانته رعایت ایتمکدر** .

عهد ؛ **انسانك ویرمه اولدیغی سوز ویاپمه اولدیغی مقاوله‌در** . عهد ؛ الله‌ایله قوللری آره‌سنده اولدیغی کبی انسانلرك بر برلرینه قارشی ویردکلری سوزلر ویاپدقلری مقاوله‌نامه‌لرده عهدده داخلدر ومؤمنلر بونلری ایفا ایدرلر. حتی عهدلری کافرلرله بیله اولسه سوزلرینی یرینه کتیررلر عهدلرینه رعایت ایدرلر وبو وسیله‌ایله فلاحه نائل اولورلر. انسانك بر خصوصه دائر یاپمش اولدیغی یمینی ونذری وعقودات شرعیه‌نك جمله‌سی عهدده داخلدر. بناءً علیه؛ بونلرك جمله‌سنه رعایت وحقوقنی ایفا ایتمك فلاحك اسبابی جمله‌سندن قیلنمشدر . کذلك انسانك زوجه‌سی واولادی کندی نزدنده امانت اولدیغی جهتله آنلرك حقوقنه رعایت واجب اولدیغی کبی عقد نکاحله زوجه‌نك محافظه‌سنی وحقوقنه رعایتی وآره‌لرندن حاصل اولاجق چوجغك مشقتنه تحملی تکفل وتعهد ایتمش اولدیغندن تعهدینك مقتضاسنی ایفا ایدوب غضب وتهورله اوزرینه واجب اولان رعایتی اخلال ایتمه‌مك لازمدر که عهده‌سنه ترتب ایدن وجوبی ایفا ایتمکله فلاحه نائل اولسون .

*
* *

واجب تعالی فلاحه مستحق اولان مؤمنلرك آلتنجی صفتلرینی بیان ایتمك اوزره

﴿ وَالَّذِينَ هُمْ عَلٰى صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴾ بیوریور .

[فلاحه نائل اولاجق مؤمنلر شول کیمسه‌لرکه فرض اولان نمازلرینی ادایه مداومت ایدرلر.]

یعنی ؛ آنلر اوقات معلومەدە فرض اولان نمازلرینك شرطلرینە وسنن وآدابنە رعایتلە ریادن وعجب وسمعە کبی ثوابی کیدەرەجك فنا اخلاقدن عاری اولارق اداسنە سرعتلە دوام ایدرلر واصلا وقتنی فوت ایتمزلر .

بیضاوینك بیانی وجهلە صلاتی محافظە؛ **دوام** معناسنە اولدیغندن خشوعە مغایر اولدیغی جهتلە آیتدە تکرار یوقدر . چونکە خشوع ؛ **نماز قیلارکن کیمسەنك تواضع وتذلل ایدوب ماسوایی ترکلە همتنی جانب حقە توجیە ایتمسیدر** . اما بو آیتدە ذکر اولونان محافظە؛ **دوام** معناسنە اولدیغی جهتلە بینلرندە مغایرت اولدیغی کبی حکمدە باشقە اولدیغندن تکرار یوقدر . زیرا ؛ بر مؤمن قیلدیغی وقت نمازندە خشوع ایتمسندن دوام لازم کلدیکی کبی دوام اوزرە اداء صلات ایتمسندن مطلوب اولان خشوع اوزرە ادا ایتمكدە لازم کلدیکی جهتلە نمازدە **خشوع** ایلە **دوام** آیری آیری صفتلر اولوب مکافاتلری دە باشقە باشقەدر . بناءً علیە ؛ صلاتی ذکردە تکرار یوقدر . چونکە آیتك برندن مقصد؛ صلاتدە خشوعە دقت ، دیکرندن مقصد ؛ شرائطنە رعایتلە برابر دوامدر . واجب تعالی سورەنك بدایەسندن بری مؤمنلرك اوصاف ممدوحەلرینی بیاندە صلاتلە ابتدا وصلاتلە ختم ایتمكلە صلاتك عظمتنە اشارت ایتمشدر .

بیضاوینك بیانی وجهلە صلاتك وقتی تکرر ایتدیکی جهتلە صلاتە دوامدە تکرر ایدەجکندن تجدد وتکررە وهرزمان دوامك لزومنە اشارت ایچون تجددە واستمرارە دلالت ایدن مضارع صیغەسیلە (یحافظون) وارد اولمش وفلاحە وآخرتدە سعادتە سبب اولان هرزمان نمازە دوام اولدیغنە اشارت اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالی فلاحە مستحق اولان مؤمنلرك اوصافنی بیاندنصکرە نائل اولاجقلری درجەلری بیان ایتمك اوزرە ﴿ أُولٰئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ ۞ اَلَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴾ بیوریور .

[ایشتە شو ذکر اولونان اوصافی جامع اولان شول وارثلردرکە آنلر فردوس اعلادە ابداً قالدقلری حالدە فردوسە وارث اولورلر .]

یعنی ؛ شو اوصافی جامع اولوب عنداللە مقبول اولان مؤمنلر شول کیمسەلرکە آنلر آنجق فردوس اعلایە وارثلر و وارث دینمكە لایقلردر .

بیضاوینك بیانی وجهلە میراثك عاقبتی وارثە منجر اولدیغی کبی جنتك عاقبتی بو مثللو مؤمنلرە منجر اولاجغنە بناءً فردوس اعلایە وارث اولاجقلری وشو اوصافی حائز اولان مؤمنلرك (فردوس) اسمندە اولان جنتدە ابداً قالاجقلری بیان اولونمشدر . یعنی « او جنتدن چیقمق ویاخود أولمك کبی برشیلرلە جنت أللرندن کیتمدیکی کبی بر آفت اصابت ایتمك وجنت تخریب اولونمق صورتلری ایلە دخی جنت أللرندن چیقماز » دیمكدر . یاخود میراثلە مراد؛ **کافرلرك جنتدە اولان یرلرینە مؤمنلرك وارث اولملریدر** . چونکە؛ نیسابوری، خازن ومدارکك بیانلری وجهلە رسول اللەك « بنی آدمدن هرفردك آخرتدە جنتدە وجهنمدە یرلری واردر . اکر بر کیمسە کفر اوزرە وفات ایدرسە آنك جنتدە یرینە مؤمنلر وارث اولور . کذلك ایمان اوزرە وفات ایدن کیمسەنك جهنمدەکی یرینەدە کافرلر وارث اولور» بیوروب کلام نبویلرینی تأیید ایچون بو آیتی اوقودیغی (ابوهریرە) حضرتلرندن مرویدر . شو حالدە بو حدیث شریف؛ آیتدەکی وراثت ایلە مرادك **اهل جنتك جهنمە کیدنلرك جنتدە اولان مقاملرینە وارث اولاجقلری** اولدیغنی بیان وتفسیر ایتمشدر . جنت اولاً پدریمز آدم علیە السلامك مسکنی اولدیغندن عاقبت اولادینە انتقال ایتدیکی جهتدن دخی میراثە مشابە اولمسنە بناءً میراث دینلمشدر .

جنتە وارث اولمق احکام شرعیەیی لایقیلە ادا ایتمكە متوقفدر . کرچە سورەنك بدایەسندن بورایەقدر ذکر اولونان اوصاف تفصیل اوزرە احکام شرعیەیی جامع دکلسەدە امانادە تکالیفك کلیسی داخل اولدیغی جهتلە بالعموم احکام شرعیە اجمالاً ذکر ایدلمش . وبناءً علیە؛ جنتدە مشرکلرك یرلرینە وارث اولمق جملە تکالیفی ادایە موفق اولان کیمسەلرە تخصیص اولونمشدر .

بو آیتدە شو اوصافی جامع اولمق مکلف اولانلرە نسبتلەدر . بناءً علیە ؛ « صبیلر ومجنونلردە جنتە کیرەجکلر ، حالبوکە آنلردە بو اوصاف یوق » دینلەمز . زیرا ؛ ایمان

واوصاف سائره‌نك جنته كيرمه‌نك شرائطندن اولمسی عقلی باشنده اولوب حد بلوغنه واصل اولمش وتكاليف الٓهيه‌ايله مكلف اولانلرحقنده‌در. چونكه مكلف اولوبده ايمانی اولمازسه جنته كيره‌مز.

فردوس : **جنتك درجه‌لرينك اك اعلاسيدر.** چونكه ؛ رسول اللهك « جنتده يوز درجه واردر وفردوس بودرجه‌لرك اك يوكسكی واعلاسيدر وجنتك نهرلری اورادن تقسيم اولور وعرش الرحمن آنك اوستنده‌در ، اللهدن ايسترسه‌كز فردوسی ايسته‌يك » بيورديغی (عبادة بن الصامت) حضرتلرينك روايتيله تفسير خازنده مذكوردر .

***

واجب تعالی عباداتله امر ايتدكدنصكره عبادت واجب تعالی‌نك وجودينی معرفته موقوف اولديغندن وجودينه دلالت ايدن دليللری بيان ايتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ﴾ بيوريبور.

[ذات الوهيتمه يمين ايدرم كه محقق بز انسانی چامورك خلاصه‌سندن خلق ايتدك.]

﴿ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِى قَرَارٍ مَكِينٍ ﴾

[انسانك اساسی چاموردن خلق اولوندقدنصكره متين ومحكم برقرارگاهده بز انسانی نطفه قيلدق .]

﴿ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَاماً فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْماً ﴾

[صكره بز اونطفه‌يی مرور زمانله اويوشمش قان قيلدق . بعده او اويوشمش قانی أت پارچه‌سنه تحويل ايتدك ، صكره اوأت پارچه‌سنی ده كميك قيلدق بعده اوكميكی أتيله كسوه‌لنديردك .]

﴿ ثُمَّ اَنْشَاْنَاهُ خَلْقاً اٰخَرَ ﴾

[كميكی أتله اورتدكدنصكره بز اوانسانی تركيبی ومزاجی تام صورت مكمله‌ده انسان ومخلوق آخر اولارق خلق ايتدك .]

﴿ فَتَبَارَكَ اللّٰهُ اَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ﴾

[انسانی بوقدر عجيب وغريب طورلرله خلق ايدنجه الله تعالی پك يوجه اولدی وتعظم ايتدی . چونكه الله تعالی ؛ خالقلرك وتقدير ايديجيلرك احسنی واعلاسيدر .]

﴿ ثُمَّ اِنَّكُمْ بَعْدَ ذٰلِكَ لَمَيِّتُونَ ﴾

[ای انسانلر ! شومنوال اوزره ايجاد اولوندقدنصكره محقق والبته أوله‌جكسكز.]

﴿ ثُمَّ اِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ تُبْعَثُونَ ﴾

[وأولدكدنصكره يوم قيامتده البته ديريلوب قبريكزدن قالقه‌جقسكز .]

يعنی ؛ ذات الوهيتمه يمين ايدرم كه بز انسانی برخلاصه‌دن خلق ايتدك كه اوخلاصه چاموردن ياپلمش برخلاصه‌در . ايشته انسانی بزچاموردن آلنمه برخلاصه‌دن خلق ايتمه‌مز وجودمزه وقدرتمزه دلالت ايدر وبز چاموردن خلق ايتدكدنصكره اوانسانی محكم بر قرارگاهده قرار ايديجی نطفه قيلدق كه پدرينك صلبندن والده‌سنك رحمنه انزال ايله آنده قرار ايتديردك واوراده بولونديغی مدت بز آفتدن محفوظ قيلدق. والده‌سنك رحمنده قرار ايتدكدنصكره اونطفه‌يی مرور زمانله اويوشمش قانه تحويل ايتدك ورحمده نطفه برطاقم تربيه‌دنصكره قان حالنی اكتساب ايدر . بوندنصكره بز اوقانی أت پارچه‌سی قيلدق كه تدريجله انسان اولمغه استعداد كلسون وآره‌دن چوق زمان كچمكسزين بز أت پارچه‌سنی كميك قيلدق وكميكی أتيله كسوه‌لنديردك كه كميكله أت يكديكرينه امتزاجله وجودده قوام پيدا ايده‌رك انسان حالنی اكتساب ايلسون . چونكه ؛ انسانك قوامی كميك ايله حاصل اولديغندن اولا كميك خلق اولوندقدنصكره اوكميك قيرلمق وچاتلامق كبی آفتلردن محافظه ايچون انسانك اوزرنده اولان البسه مقامنده كميكك اوزری أتله اورتولمشدر . بوندنصكره صورت جسميه‌سی وطمرلر وسيكيرلر وجمله اعضانك يكديكرينه ارتباط وامتزاجی حاصل اولمقله مخلوق آخركه صورت انسان حاصل اولور . بونلرك جمله‌سی تدريج صورتيله

حاضرلاندقدنصکره بر روحی ویرمکله نطفه أت، قان وکمیکك غیری مخلوق آخر اولارق انسانی ایجاد ایدرز. ایشته انسانك یارادیلیشنده کچیرمش اولدیغی احوالك هر بری خالقنك وجودینه ووحدانیتنه وقدرتنه دلالت ایدر. چونکه چاموردن نطفه‌نك حصولی ومرور زمانله آنالرك رحمنده نطفه‌نك قانه تحولی بعده قانك أته تبدلی وأتك‌ده کمیك اولمسی وکمیکك اوزری تکرار أتله اورتولمسی وصکره اعضالرك یکدیگرینه امتزاجیله انسان صورتنك حصول بولمسی دوشوندکجه انسانه حیرت ویرن عجائبات الٰهیه‌دندر. بو عجائباتی جامع اولان انسانی بومنوال اوزره خلق ایدن الله تعالی یوجه اولدی وتعالی ایتدی.
زیرا؛ خالقلرك احسنی وتقدیر ایدنلرك اعلاسیدر. چونکه؛ انسانی صورت بدیعه وخلقت عجیبه ایله حیوانات ایچندن ممتاز بر موقع احراز وخلافته لیاقت کسب ایده‌رك اوصاف کامله واخلاق فاضله ومزیات عالیه ایله متصف قیلارق مخلوقاته انموذج یعنی زبده وخلاصه قیلمسی البته خالقنك احسن الخالقین اولمسنی ایجاب ایدر. شو طور غریب اوزره ایجاد اولونان انسانلر البته أوله‌جکلر وأولدکدنصکره یوم قیامتده قبرلرندن قالدیریلاجقلردر.

طبری وقاضینك بیانلری وجهله بو آیتده انسانله مراد؛ حضرت آدمدر. سلاله؛ خلاصه دیمکدر. شو حالده معنای آیت [حضرت آدمی بز چامورك خلاصه سندن خلق ایتدك] دیمکدر. یاخود انسان ایله مراد؛ اولاد آدمدر. سلاله ایله مراد؛ چاموردن خلق اولونان آدمدن حاصل اولان نطفه‌در که نطفه؛ انسانك اوزی وخلاصه‌سی اولدیغندن سلاله دینمشدر. قرار مکین ایله مراد؛ آنالرك رحملریدر. چونکه نطفه؛ پدرك صلبنده خلق اولوندقدنصکره رحم امهاتده قرار وانسان شکلنی اوراده اکتساب ایتدیکندن والده‌نك رحمی نطفه‌یی محافظه ایچون محکم بر محل اولدیغی بیان اولونمشدر.

فخر رازینك بیانی وجهله آیتده خلق آخرله مراد؛ روح ویرلمزدن اولکی احواله مخالف بر صورت اکتساب ایتمسیدر. چونکه؛ بدايةً جماد ایدی صکره حیوان اولدی وایلك اوکجه سویلمزدی صکره سویلر اولدی. والحاصل اولجه موجود اولمایان صفتلری صکره حاصل اولارق اولکی صورتنه مخالف بر صورت اکتساب ایتدیکندن خلق آخر

دنیلمشدر. بو آیتده خالق؛ تقدیر ایدیجی معناسنه‌در. بناءً علیه «الله تعالی خالقلرك احسنی» دیمك؛ اللهك غیری بر چوق خالق اولمسنه دلالت ایتمز. یعنی «الله تعالی تقدیر ایدن مقدرلرك احسنی» دیمکدر. چونکه؛ اللهك غیری خالقك وجودی عقلاً وشرعاً محالدر.
عذاب قبر اعاده‌ده داخل اولدیغندن واجب تعالی اولاً ایجادی، ثانیاً اماته‌یی وثالثاً اعاده‌یی ذکر ایتدی‌ده قبرده احیا ایده‌جکنی ذکر ایتمدی. چونکه قبرده احیا؛ اعاده‌ده داخل اولدیغی جهتله آیریجه ذکره حاجت یوقدر.

*
* *

واجب تعالی وحدانیتنه دلالت ایدن انسانك یارادیلیشنده اولان عجائباتی بیاندنصکره سمواتك خلقتنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَائِقَ وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ ﴾ بیورییور.

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم که بز سزك فوقکزده بر برینه مطابق یدی طریق اولان سمواتی خلق ایتدك. حالبوکه بز مخلوقاتك حفظندن غافل اولمادق.] زیرا؛ مخلوقاتك هر ذره‌سنی وبالعموم افرادینی بز محافظه ایتدیکمز ایچون مخلوقاتك هیچ برندن غافل دکلز.
فخر رازینك بیانی وجهله سبع طرائق ایله مراد؛ یدی قات کوکلردر. بر بری اوزرنده اولدیغندن طرائق دنیلمشدر. یاخود اعلاء علیینده اولان ملکلرك ایچلرنده یر یوزینه اینوب چیقملرنده یوللری اولدیغیچون سموات طریقلر یعنی یوللر دنیلمشدر.
سموات جهتی برکته اساس ویاغمورلر اوجانبدن یاغدیغندن ورزقمز آنکله حصوله کلدیکندن سمواتك فوقمزده بولونماسنی جناب حق بزه بو آیتده نعمت صره‌سنده تعداد ایتمشدر.
«بز مخلوقاتدن غافل دکلز» دیمك؛ «آنلری مهمل بر حالده براقمایز وزوالدن واختلالدن محافظه ایدر وهر برینك نوعنه کوره کمالاتنك نهایه‌سنه واروب مقدر اولان غایه‌یی بولونجه‌یه قدر امرینی تدبیر ایدر تربیه‌سنی ویریرز» دیمکدر.

*
* *

واجب تعالی وحدانیته انسانك وسموانك خلقتیله استدلالدنصکره سموانتدن رحمتك انزالیله دخی استدلال ایتمك اوزره ﴿ وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَاَسْكَنَّاهُ فِى الْاَرْضِ ﴾ بیوریبور .

[بز سما جهتندن ارضك احتیاجی مقداری صولری انزال ایتدك وارض ایچنده ایجابنده انسانك وحیوانات سائره‌نك انتفاع ایتملری ایچون او صویك بر مقدارینی اسکان ایتدك وقرارلاشدیردق .]

﴿ وَاِنَّا عَلٰى ذَهَابٍ بِهٖ لَقَادِرُونَ ﴾

[حالبوکه اوصویی تماماً افسادله ازاله‌یه بز البته قادرز .]

یعنی ؛ بز لطفمزله سما جانبندن معین بر مقدار اوزره یاغمور صوینی ایندیردك . بناءً علیه ؛ او صویی ارضك بوشلقلرینه ومحتاج اولان یرلرینه اسکان وادخال ایتدك که آنکله قوللرك احتیاجلری تأمین ومعیشتلری تسهیل ایدلسون . حالبوکه اوصولری ارضه ادخال واسکان ایتدکدنصکره بز آنی کیده‌رمکه وقوروتمغه قادرز .

فخررازینك بیانی وجهله یاغمور صولرینك اساسی سمادن اولدیغی وسمادن بلوطلره وبلوطلردن بر یوزینه نازل اولدیغی بیان ایدنلر وار ایسه‌ده اصح اولارق بر یوزندن چیقارق هواده تراکم ایدن بخارك بلوطه تحولی ایله بلوطدن یاغمور صولرینی الله تعالینك خلق ایدوب یریوزینه انزال ایتمسیدر . زیرا (کل ماعلاك فهوسماك = هرسنك فوقکده اولان شی سنك سما کدر) حدیث شریفی مقتضاسی عالی اولان شیئه آلتنده اولانه نسبتله سما اطلاقی صحیح اولدیغندن بو آیتده وبونك امثالی آیتلرده رحمت صولرینك سمادن انزال اولوندیغی بیان اولونمشدر که سما جانبندن بلوطدن انزال اولدیغی بیاندر . آنجق صویك اساسی ؛ بلوطلرك صوئوق هوایه تماسله برقسمنك صویه انقلاب ایتمسی صورتیله اولسون ویاخود دکزلردن بلوطلره آلنمق وبلوطلرده تصفیه اولونوب براق وطاتلی صو اولدقدن صکره مقدار معین اوزره بر یوزینه انزال ایتمك صورتیله اولسون جناب حقك خلقیله اولدیغنده شبهه یوقدر . اما خلق ایتمسی هانکی صورتله اولسه اللهك قوللرینه پك بویوك لطفی اولدیغی جهتله رحمتك انزالنی انسانلره انعام صره‌سنده تعداد ایتمشدر .

چونکه ؛ جناب حقك احسانی اولمسه بوتون دنیا خلقی بر آره‌یه کلسه تك بر قطره‌سنی ایجاد ایدوب یره دوشوره‌مزلر وکذلك یاغمور صولرینك اساسی نعمت اولدیغی کبی سما جانبندن خلق اولونوب ارضك هرطرفنی احتیاج مقداری آیریجه صولامق دخی نعمتدر. زیرا؛ دکزدن آلمق صورتیله ارضك هرطرفنی صولامق ممکن اولاماز. هریرده قره‌یه نسبتله دکز دها آشکین اولدیغندن دکزدن طاغ باشلرینه صوچیقارمق هریری صولامق امکانسزدر .
ایشته خلاق عالم قوللرینك معیشتلرینی تأمین ورزقلرینی تسهیل ودنیانك هرطرفنی فیض وبرکتندن مستفید وقوللرینی احساندن حصه‌یاب ایتمك ایچون یاغمور صولرینی بخارصورتیله بلوطلره وبلوطلردن کرهٔ ارضك هرطرفنه احتیاج مقداری انزال ایتمك ویاخود سمادن بلوطه وبلوطدن یر یوزینه مقدار معین اوزره کوندرمك صورتلرندن هانکی طریقله خلق ایتمش اولسه جناب حقك فاعل حقیقی وقادر مطلق وخلاق عالم اولدیغنه دلالت ایدر.
چونکه ؛ قحطلق سنه‌لرده کورولدیکی وجهله اوفاجق بریاغمور طاملالرینه انسانلرحسرت اولور ، فقط تك برقطره‌سنی خلق ایده‌بیلمك کیمك حدیدر . شوحالده بریاغموردانه‌سنی خلق ایده‌جك بر کیمسه بولونامانجه دها بویوکلرینی خلق ایده‌جك اللهدن باشقه خالقك بولونمایه‌جغی اولویتله ثابتدر . بوآیت جلیله صولرك اساسی سما جانبندن اولدیغنه دلالت ایتدیکی کبی سمادن نازل اولان صولرك برقسمنی‌ده جناب حقك یر آلتنده مخزنلرده اسکان ایدوب ایسته‌دیکی یرلره حکمتنه موافق صورتده پیکارلر جریان ایتدیردیکنه دخی دلالت ایدر .

*
* *

واجب تعالی صویك اساسی نعمت اولدیغی بیاندنصکره صو ایله حاصل اولان نعمتلری بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاَنْشَاْنَا لَكُمْ بِهٖ جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ وَاَعْنَابٍ ﴾ بیوریبور .

[سما جانبندن صولری انزال ایدنجه سزك ایچون او صوسببیله بز خرمادن واوزوملردن باغچه‌لر خلق ایتدك .]

﴿ لَكُمْ فِيهَا فَوَاكِهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَاْكُلُونَ ﴾

[سزك ایچون او باغچه‌لرده چوق میوه‌لر واردر. آنلرك بعضیسندن سز ییرسکز .]

﴿ وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُورِسَيْنَاءَ تَنْبُتُ بِالدُّهْنِ وَصِبْغٍ لِلْاٰكِلِينَ ﴾

[بز طورسينادن بيتن آغاجی ايجاد ايتدك كه او آغاج ياغ بيتيرر و يمك شانندن اولان كيمسه‌لره ميوه‌سی قاتيق اولور .]

يعنی ؛ سمادن ياغمورصولرينی انزال ايدنجه اوصوسببيله خرما واوزومدن باغچه‌لرخلق ايتدك كه او باغچه‌لرده برچوق ميوه‌لر واردر واوميوه‌لردن يمكله سز تغدی ايدر واسباب معيشتكزی اوميوه‌لرله تأمين ايدرسكز واو رحمت صولری سببيله طورسينا طاغندن بيتن مبارك آغاجی بزايجاد ايتدك كه او آغاج زيتون ياغيله بيتر وطعام يينلرك اكمكنه قاتيق اولور. يعنی اومبارك آغاج برميوه ويرركه اوميوه‌ده هم ياغ هم‌ده اكمكه قاتيق اولمق صفتلريمز جمع اولمشدر .

تفسير خازنده بيان اولونديغی وجهله باغچه‌لرده ميوه آغاجلری چوق اولديغی حالده اوزومله خرمانك منفعتلرينك چوقلغنه وميوه‌لرينك تعددينه بناءً بو ايكی آغاجی ذكر ايتمشدر . زيرا ؛ أوزومله خرمانك ميوه‌سی ومنفعتی هرآغاجدن زياده‌در . چونكه ؛ خرمادن واوزومدن ياشلری كه رطب وعنب وقوريلری تمر زبيب و پكمزلری ودها سائر برچوق متنوع نعمتلری موجوددر . ايشته بو قدر كثرت ومنفعت باشقه ميوه‌لرده يوقدر وخرمانك ياپراغندن زنبيللر وايپلر أوروليدكی وبو جهتله دخی منفعتدار اولديغی جمله‌نك معلوميدر . بناءً عليه ؛ جناب حق بو ايكی آغاجك ميوه‌لرينی كثرتله توصيف وبونلرك ميوه‌لری برزمانه مخصوص اولمايوب بلكه فصول اربعه‌نك كافه‌سنده موجوداولديغی جهتله‌ده منفعتی عمومی اولديغنه اشارت ايتمشدر .

بيضاوينك وخازنك بيانلری وجهله طورسينا ايله مراد ؛ (مصر) و(ايله) آره‌سنده **حضرت موسايه وحی نازل اولان جبل مباركدر . ياخود فلسطينده ميوه آغاجی وبالخاصه زيتون آغاجی چوق اولان برطاغدر . شجره ايله مراد؛ زيتون آغاجيدر.** چونكه ؛ ياغله بيتن وياغ بيتيرن واكثريت اعتباريله ميوه‌سی اكمكه قاتيق‌اولان زيتون آغاجيدر . زيتون آغاجنك انسانلره منفعتی چوق اولديغی جهتله تعظيمه شايان اولديغنه اشارت ايچون تعظيمه دلالت ايدن تنوينله وارد اولمشدر .

زيتون آغاجی اكثر اقليمده موجود اولديغی حالده اول منشائی طور طاغی اولديغنه اشارت ايچون واجب تعالی بوآيتده طور طاغنده ايجاد ايتديكنی بيان ايتمشدر. طوفاندن صكره دنيا يوزنده اول ميدانه كلن ودنياده اك چوق ياشايان آغاجك زيتون آغاجی اولديغی مرويدر . (تنبت بالدهن) **ياغله بيتر** ديمك ؛ « ميوه‌سی ياغلی اولور » ديمكدر صبغ ؛ **قاتيق** معناسنه‌دركه **زيتون** ديمكدر . يعنی « بز طورسيناده برآغاج ايجاد ايتدك كه او آغاج ياغ وقاتيق اولمق صفتلرينی جامع برميوه بيتيرر » ديمكدر .

ايشته‌شوميوه‌لرك جمله‌سی واجب تعالی‌نك وجودينه ووحدانيتنه وفاعل مختار اولديغنه دلالت ايدر. چونكه؛ برباغچه‌نك صويی، طوپراغی وهواسی براولديغی كبی اجرام فلكيه‌نك آغاجلرك جمله‌سنه نسبتی دخی مساوی اولديغی حالده زيتون آغاجنك ياغلی وخرما آغاجنك طاتلی ميوه بيتيرمسی فاعل مختارك اختيار وترجيحيله اولديغنه دلالت ايدر. زيرا؛ طبيعت واسطه‌سيله اولسه‌ايدی طبيعتك مقتضاسی ياغلی وياخود طاتلی اولوب باشقه اولمامق ايجاب ايدردی . چونكه؛ طبيعتك اقتضاسی دكيشمز البته ايجابی نه ايسه او اولور . حالبوكه بر باغچه‌ده وعين‌طوپراق وصوده ياغلی ، طاتلی ، اكشی و آجی هر دورلو ميوه‌لرك حاصل اولمسی خالقنك فاعل مختار اولديغنه بر برهان كافيدر .

خلاصه ؛ سمادن‌انزال ايتديكی ياغمور صولری‌سببيله جناب حقك خرما واوزومدن باغچه‌لر وباغچه‌لرده انسانلرك انتفاعلرينه مخصوص برچوق ميوه‌لرخلق ايتديكی‌واوميوه‌لردن انسانلرك ييه‌رك تغدی ايدوب معيشتلرينی تأمين ايتدكلری و ياغ وقاتيق ايله بيتن زيتون آغاجنی جناب حقك‌اول‌طورسيناده خلق‌ايتديكی بوآيتلردن مستفاداولان‌فوائدجمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی وحدانيتنی و فاعل مختار اولديغنی ياغمورلرك سمادن انزالی و او ياغمور صولری ايله باغچه‌لرك و ميوه‌لرك حاصل اولمسيله اثبات ايتدكدن صوكره حيواناتله دخی اثبات ايتمك اوزره ﴿ وَاِنَّ لَكُمْ فِى الْاَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِى بُطُونِهَا وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴾ بيوريور .

[محقق سزك ايچون حيواناتده قدرتمزه دلالت ايدر عبرت واردر . زيرا؛ او حيواناتك قارنندن چيقان سودله بز سزی صولارز . حالبوكه او حيواناتده سزك ايچون چوق منفعتلر واردر وجملهٔ منافعدن بريسی او حيواناتدن حاصل اولان نعمتلردن ييرسكز.]

﴿ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ ﴾

[و قره‌ده او حيوانات اوزرينه ودكزده كميلر اوزرينه يوكله‌نورسكز .]

يعنی ؛ كندينه ويريلن نعمتلردن عبرت آلمق استعدادينی حائز اولان انسانلر! سزك ايچون حيواناتده كه دوه وقويون وصيغيرده عبرته شايان علامتلر واردر . زيرا ؛ بز سزی او حيواناتك قارنندن چيقان خالص سودله صولارزكه اوسودك معده كزده هضمی قولای ووجودكزه نافعدر . شو حالده سزبونی دوشونوب وحدانيتمزه و قدرت كامله‌صاحبی اولديغمزه استدلال ايده‌رك ويرديكمز نعمتلرك شكرينی ادا ايتملی سكز . چونكه سود ؛ قان وصو وبر طاقم انسانك سومديكی شيلردن آيرلديغی حالده بوقدر خالص وبراق اولارق معده‌دن چيقمسی و آيرلديغی شيلردن بر اثر بولونمامسی قدرت الهيه‌يه پك بويوك بر دليلدر . بناءً عليه ؛ بوندن عبرت آلمق لازمدر . سزك ايچون حيواناتك يوڭندن و قيللرندن و نسلندن بر چوق منفعتلر واردر و جملهٔ منفعتلرندن بريسی وپك قوتليسی او حيواناتك أتندن ييرسكز وقره‌ده حيوانلرودرياده كميلر اوزرينه بينر ويوكلريكزی يوكله‌نورسكز. حيواناتك منافعنه متعلق بحث (سورهٔ نحل) ده مفصلاً بيان اولونديغی ايچون بوراده بو قدرله اكتفا اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالی وحدانيتنه دلالت ايدن دليللری بياندن صكره بو دليللردن عبرت آلمايان ملتلرك حاللرينی بيانله امت محمديه‌يی انتباهه دعوت ايتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُ ﴾ بيوريور .

[ذات الوهيتمه يمين ايدرم كه بز نوحی محقق رسول اولارق كندی قومنه كوندردك . نوح عليه السلام قومنه رسول اولونجه « ای قومم ! الله‌ه عبادت ايدك . زيرا ؛ الله‌ك غيری سزك ايچون بر معبود يوقدر » ديمكله قومنی ايمانه دعوت ايتدی .]

﴿ اَفَلَا تَتَّقُونَ ﴾

[وسوزينه شونی ده علاوه ايتدی ديدی كه « سز الله‌ك غيری‌يی معبود اتخاذ ايدرده الله‌دن قورقمازميسكز؟ هرحالده قورقمالیسكز. چونكه؛ كفران نعمت ايدنجه او نعمتك زوالندن قورقمكز لازمدر .]

يعنی ؛ نوح عليه السلامك قومی جادهٔ عدالتدن انحراف ايدوب اصلاحه محتاج اولدقلرنده آنلری اصلاح و طريق سلامته ارجاع ايچون بز آنلره نوح عليه السلامی پيغمبر اولارق كوندردك . بناءً عليه نوح عليه السلام ارشاده باشلادی و نصيحت صورتيله ديدی كه « ای قومم ! الله تعالی‌يه عبادت ايدك . زيرا ؛ سزك ايچون الله‌ك غيری معبود يوقدر ، آنجق عبادته مستحق معبود اودر . شو حالده عبادتكزی آكا حصر ايدك آنك غيری‌يه عبادت ايتمه‌يك . الله‌ك غيری‌يی معبود اتخاذ ايدرده الله‌دن قورقمازميسكز؟ قورقمالیسكز. زيرا الله‌ك غيری عبادته لايق اولمايان شيلری معبود اتخاذ ايتمك؛ قهر الهی‌يی موجب اولديغندن الله‌دن غيری معبود اتخاذ ايدن كيمسه‌نك قهر الهيدن قورقمسی لازمدر.

فخر رازينك بيانی وجهله نوح عليه السلامك دعوتی ؛ وحدانيت الهيه‌يی تعريفی متضمندر . زيرا؛ الله‌ه عبادته دعوت ايدنجه عبادت اولوناجق ذاتك بيلنمسی لازم اولديغندن نوح عليه السلام عبادته دعوت ايدنجه معبودك واحد حقيقی اولديغنی علاوه ايده‌رك «سزك ايچون الله‌ك غيری معبودكز يوقدر » ديدی و معبود بالحق اولان الله‌ه عبادتك واجب اولديغنی بياندن صوكره عبادتدن امتناع ايدنلری تهديد ايده‌رك «الله‌ه عبادتی ترك ايدرده قورقمازميسكز ؟ » ديمكله عبادتی ترك ايدن كيمسه‌نك قورقمسی لازم اولديغنه اشارت ايتدی . چونكه ؛ انسان نائل اولديغی نعمتی ويرن منعمنه شكر ايتمزسه نعمتك زوالندن قورقمسی لازمدر. شو حالده «سزه بوقدر نعمتلری احسان ايدن الله تعالی‌يه شكر ايتمزسه كز الله تعالی او نعمتلری سزدن آلير و سزی ده اهلاك ايدر . بناءً عليه؛ غيره عبادت ايدرسه كز هلاك اولورسكز » معناسنی اشعار ايتمكله تهديد ايتمشدر .

آيت جليله ؛ درت حكم اوزره مشتملدر : برنجيسی ؛ حضرت نوحك قومنه رسول اولارق كلديكی ، ايكنجيسی ؛ قومنی الله‌ه عبادته دعوت ايتديكی، اوچنجيسی؛ الله‌ك

غیری عبادته اهل ومستحق اولمادیغی، دردنجیسی ؛ **اللهك غیری بی معبود اتخاذ ایدنلرك اللهك قهرندن قورتمالری لازم اولدیغی** بیاندر .

*
* *

واجب تعالی حضرت نوحك دعوتی اوزرینه قومنك سویله‌دکاری سوزلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَقَالَ الْمَلَؤُا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا هٰذَا اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُرِيدُ اَنْ يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ ﴾ بیوریور .

[قوم نوحدن کافر اولانلرك بویوکلری عوام طبقه‌سنه دیدیلرکه « نوح علیه‌السلام اولمادی ، الا سزك کبی بشر اولدی و رسالت دعواسیله سزك اوزریکزه تفوق ایتمك ایستر . حالبوکه بشریتدن باشقه سزك اوزریکزه فضیلت دعواسنه حقی یوقدر » دیمکله عوام‌ناسی ایماندن منع ایتمك ایسته‌دیلر .] وسوزلرینه شونی‌ده علاوه ایتدیلر ودیدیلرکه :

﴿ وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ لَاَنْزَلَ مَلٰئِكَةً مَا سَمِعْنَا بِهٰذَا فِى اٰبَائِنَا الْاَوَّلِينَ ﴾

[« اکر الله تعالی رسول کوندرمك ایسته‌مش اولسه ایدی سمادن ملك انزال ایدر وقوللرینی ملکلر واسطه‌سیله ارشاد ایدردی . حالبوکه اول کچن بابالریمزدن بز بویله بر سوز ایشیتمه‌دك » .]

﴿ اِنْ هُوَ اِلَّا رَجُلٌ بِهِ جِنَّةٌ ﴾

[« نوح اولمادی ، آنجق کندیسیله جنت اولان بر رجل مجنون اولدی » .]

﴿ فَتَرَبَّصُوا بِهِ حَتّٰى حِينٍ ﴾

[« نوح علیه‌السلام مجنون اولونجه حقیقتك تبین ایده‌جکی زمانه قدر کوزه‌تك » دیمکله کفرده تمرد وعنادلرینی اظهار ایتدیلر .]

یعنی ؛ امر الٰهی اوزرینه نوح علیه‌السلام قومنه رسالتنی اعلانله اللهك وحدانیتنی بیان وعبادتنه دعوت ایدنجه قوم نوحك کافرلرندن ایلری کلن بویوکلری کندیلرینك سوزلرینی

دیکه‌رین عوام طبقه‌سنه خطاباً دیدیلرکه « شو رسالت دعواسنده بولونان ذات سزك کبی بشردر ، بلکه سزك قدر مالی واتباعی یوقدر . شو حالده سزك اوزریکزه بر فضیلت ومزیتی اولمادیغی حالده تفوق وسزك اوزریکزه تفضل ایتمك مراد ایدر . یعنی ؛ فضیلت دعواسنده بولونمق وکندینك متبوع وسزك تابع اولماکزله کسب شرف ایتمك ایستر وسویله‌دیکی سوزلری وحی الٰهی دیيه‌رك سزه دیکله‌تمك ایله کندینه بر پایه ویرمك فکرنده‌در . اکر الله تعالی بزی اصلاح وارشاد ایچون رسول کوندرمك ایسته‌مش اولسه‌ایدی کوکدن ملکلر انزال ایدر وبزی آنلرله ارشاد ایدردی. چونکه؛ ملکلرك اللهه قربیتلری دها زیاده اولدیغندن آنلرك رسالته لیاقتلری دها فضله‌در . معهذا بز بشردن رسول اولدیغنی اول کچن بابالریمزدن ایشیتمدك . بناءً علیه ؛ نوح علیه‌السلامك دعوا ایتدیکی بشردن بشره رسالت نه زمان سابقده ونه‌ده زمان لاحقده یوقدر ، بلکه حضرت نوح کندینه جنت اصابت ایتمش ودماغنه خلل کلمش بر رجل مجنوندر. بناءً علیه برمدت کوزه‌تك؛ یا وفات ایدر ویاخود عقلی باشنه‌کلیر افاقت بولور سزده قورتولورسکز. شوحالده وقت مرهونی کلنجه‌یه قدر صبر ایتمکز لازمدر » دیمکله ضعفاء ناسی اغفال وذهنلرینی تشویش ایتدیلر .

نیسابورینك بیانی وجهله بوآیتده واجب تعالی قوم نوحك رسالتده **بش وجهله شبهه‌لرینی** بیان ایتمشدر: برنجی شبهه‌لری ؛ **بشریتی رسالته منافی عد ایتملریدر** . حالبوکه رسالتده مقصد اصلی اولان امتی دعوتده انسیت اقتضا ایدوب انسیت ایسه رسولك امتنك جنسندن اولمسیله اولاجغنه بناءً رسالتك اقتضا ایتدیکی حکمت؛ بشره رسول بشردن اولمقدر . ایشته قوم نوح بو حکمتی دوشونمیه‌رك « بشرك جمله‌سی فهم وادراکده ، فقر وغناده ، خسته‌لق وصاغلقده وسائر عوارض بشریه‌ده مساویدر . بناءً علیه ؛ هیچ بر بشرك دیکری اوزرینه تفوق وفضیلت دعواسنه حقی یوقدر » دیدیلر .

ایکنجی شبهه‌لری ؛ **خلقی ارشاد ایچون رسالته ملکلر دها اولادر** . زیرا؛ ملکلرك علملری وقوتلری زیاده اولدیغندن آنلرك رسالتلرینه اعتراض ایدن اولماز هرکس قبول ایدر . بناءً علیه؛ « اکر الله تعالی بزی ارشاد ایچون رسول کوندرمش اولسه‌ایدی هرحالده

ملك كوندرردی ، حالبوكه كوندرمدی. شوحالده حضرت نوحك رسول اولمادیغنه وبزم ایچون اللهك رسول كوندرمدیكنه علم یقین واردر » دیدیلر .

اوچنجی شبهه‌لری ؛ **بشرك ، رسالت دعواسنده بولونارق توحیده دعوت ایدوب بوتلره سب ایتدیكنی اول كبی بابالرندن ایشیتمه‌ملریدر.** چونكه ؛ قوم نوح بابالرینی تقلیده پك دوشكون اولدقلرندن مذهبلری آنجق تقلید ایدی . شوحالده پدرلری پوت پرست اولوب آنلرك زماننده توحیده دعوت ایدر بر نبی ظهور ایتمدیكنی ادعا ایله پدرلری زماننده وقوعبولمادیغندن انكار ایتدیلر .

دردنجی شبهه‌لری ؛ **نوح علیه‌السلام آنلرك عادتلرینك خلافنه دعوت ایتدیكندن عقلنك مختل اولدیغنه حكم ایتدیلر .** زیرا؛ آنلرك مألوف اولدقلری شركك خلافی اولان توحیده دعوتی جنته حمل ایتدیلر .

بشنجی شبهه‌لری ؛ **حضرت نوحه اسناد ایتدكلری جنتك یا زائل اولوب افاقت بولمسنی ویاخود وفاتنی بكله‌ملرینی بربرلرینه توصیه ایتدیلر .** یاخود برمدت انتظاری توصیه ایتمكدن مقصدلری « اكر دعواسی كبی نبی ایسه الله تعالی یاردیم ایدر ودیننك تعالیسنی كورور بزده اتباع ایدرز واكر نبی دكلسه الله تعالی آنی افنا ایدر راحت اولورز » دیمكدر .

*
* *

واجب تعالی حضرت نوحك قومنك شبهه‌لرینی وحقه قارشی عنادلرینی بیان ایتدیكی كبی نوح علیه‌السلامك باب الوهیته تضرعنی دخی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ رَبِّ انْصُرْنِى بِمَا كَذَّبُونِ ﴾ بیوریور .

[نوح علیه‌السلام « یاردیم ایت بكا یاربی ! آنلرك بنی تكذیبلرینه قارشی » دیمكله ربنه التجا ایتدی .]

﴿ فَاَوْحَيْنَا اِلَيْهِ اَنِ اصْنَعِ الْفُلْكَ بِاَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا ﴾

[نوح علیه‌السلامك التجاسی اوزرینه بز اكا وحی ایتدك و دیدك كه « بزم حفظمز

و تعلیممزله بر كمی یاپ و او كمی سزك سبب خلاصكز اولاجق » . ایشته بو صورتله كمی یاپمسنی امر ایتدك .]

﴿ فَاِذَا جَاءَ اَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ فَاسْلُكْ فِيهَا مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَاَهْلَكَ اِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ ﴾

[نوح علیه‌السلام كمی‌یی یاپنجه بزم قوم نوحك هلاكیله امرمز كلوب اكمك تاندیری قاینامغه باشلاینجه بز نوح علیه‌السلامه « سن جفت اولان حیواندن ایكیشرینی واهلكی كمی‌یه قوی ، آنجق اهلكدن عذاب اولونمسیله حكم سبق ایدنلر مستثنالردر » دیمكله او زمانه عائد وظیفه‌سنی تعیین ایتدك .]

یعنی ؛ نوح علیه‌السلام قومنك برطاقم نالایق سوزلرینی و مبتلا اولدقلری شركه اصرارلرینی كوروب سوز دیكله‌میه‌جكلرینی بیلوب ایمانلرندن مأیوس اولونجه قومنك حالندن بحث ایده‌رك جناب حقك دركاهنه التجا ایتدی ودیدی كه « ای بنم ربم ! قوممك بنی تكذیبلرینه مقابل بكا نصرت ایت . زیرا ؛ بن تبلیغده قصور ایتمدم و لكن آنلر قبول ایتمدیلر وبكا برطاقم جنت و سفاهت و جهالت كبی شان نبوته لایق اولمادق صفتلر اسناد ایتمكله افتراده بولوندیلر. بناءً علیه؛ یاربی! امدادكه محتاجم. قوممك تكذیبلرینه قارشی بكا یاردیم ایت » دیمكله تضرعده بولونونجه بز دعاسنی مستجاب قیلدق ودرحال حضرت نوحه وحی ایتدك و دیدك كه « سن بزم حفظ و حمایه‌مزده والهام و وحی طریقلریله تعلیممزله بر كمی یاپ وقومندن قورتما وآنلرك كمی‌یی یاپاركن سكا واقع اولان اذالرندن متأثر اولما و كمی‌یی اكمال ایتدكدنصكره بزم آنلری اهلاكله امرمز كلوب اكمك تاندیری صو ایله فوران ایدوب قاینامغه باشلادیغنده سن هر حیوانك نوعندن بر اركك وبر دیشی ایكیشر دانه كمی‌یه قوی كه حیواناتك نسلی منقرض اولماسون و دینده ونسبده سكا تابع اولان اولاد وعیالكی وایمان ایدن مؤمنلری كمی‌یه قوی، الا اهلكدن هلاكه مستحق اولوب حكم الٓهیمز سبق ایدنلری كمی‌یه قویما . زیرا ؛ آنلرك هلاكی مقدردر » دیمكله نوح علیه‌السلامه تعلیمات ویردك .

فخررازینك بیانی وجهله حضرت نوحك ربندن یاردیم ایسته‌مكدن مقصدی؛ اولجه

طرف الٰهیدن هلاکلرینه دائر وقوعبولان وعدك حصولنی ایسته مکدر. تنور ایله مراد ؛ حضرت آدمك اکمك تاندیری اولدیغی مرویدر . چونکه، بعض روایته نظراً برطاشدن معمول اولان حضرت آدمك اکمك تاندیری وفاتندن صوکره ألدن أله انتقال ایده رك حضرت نوحه کلمش ونوح علیه السلام ده تبرکاً اکمك تاندیری اتخاذ ایتمش ایدی. الله تعالی حضرت نوحه « نه زمان که تنوردن صو جریان ایدرسه عذابك کلسنه علامتدر، همان کمی یه بین» امرنی ویردیکنی بو آیتله بیان بیورمشدر . بناءً علیه ؛ اکمك تاندیرندن صویك قاینامغه باشلادیغنی حرمی کوروب حضرت نوحه خبر ویرنجه امر الٰهی یه امتثال ایده رك همان کمی یه بینمشلردر .
حضرت نوحك کمی یه بیندیکی موقعك نره سی اولدیغنده اختلاف اولوب قطعی بردلیل یوق ایسه ده فخر رازینك بیانه نظراً (کوفه)نك مسجدینك موقعی اولدیغی ویاخود شامده (عین ورده) دینیلن محل اولدیغی ویاخود (هند) ده اولدیغی مرویدر .

حضرت نوحك اهلندن کمی یه بینمکدن ممنوع اولان اوغلو (کنعان) ایله والده سیدر. بناءً علیه؛ بونلر کفری ایمان اوزرینه ترجیحله سبب نجات اولان کمی یه بینمکدن محروم اولمقله هلاك اولمشلردر. کمی یه بینلر سکسان کیشی اولوب بونلرده حضرت نوحك (سام، حام، یافث) نامنده اوچ اوغلو ایله بونلرك اوچ حرملری ونوح علیه السلامك کندی ودیکر حرمی اولارق سکز کیشی عائله نوحدن ویتمش ایکی کیشی ده مؤمن ومؤمنه اولدیغی مرویدر .

*
* *

واجب تعالی حضرت نوحه واقع اولان خطابنك بقیه سنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَا تُخَاطِبْنِى فِى الَّذِينَ ظَلَمُوا اِنَّهُمْ مُغْرَقُونَ ﴾ بیوریور .

[یا نوح ! کفر کبی برجنایتی ارتکابله نفسنه ظلم ایدن ظالملر حقنده بکا دعا ایتمه. زیرا ، آنلر ارتکاب ایتدکلری ظلملری سببیله غرق اولمغه محکوملردر. بناءً علیه ؛ آنلره شفاعت جائز اولاماز .]

﴿ فَاِذَا اسْتَوَيْتَ اَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلْكِ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى نَجّٰينَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴾

[ظالملر حقنده شفاعت جائز اولمانجه « یا نوح ! سن و معیتکده اولان اهل ایمان کمی اوزرینه بینوب قرارلاشدیغکزده سن حمد وثنا شول الله تعالی یه مخصوصدر که او الله تعالی ظالم اولان قومدن بزه نجات ویردی وآنلرك شرندن بزی قورتاردی » دیمکله سنی ومعیتکی هلاکدن قورتاران ذات الوهیته حمد وثنا ایت.] زیرا ؛ نعمت نجاته مقابل شکر ایتمکز واجبدر .

حضرت نوحله برابر کمیده بولونان مؤمنلرده حمد ایده جکلرسه ده کلامك ابتداسنده خطاب یالکز نوح علیه السلام اولدیغندن یالکز نوحه خطاب اولونمشدر ومتبوع اولدیغی جهتله متبوعه امر تابعلره ده امر اولمق اعتباریله حمدله امر جمله سنه امردر . غرقدن خلاصلری قطعی اولدیغی ایچون صورت قطعیه ده نجاتلری بیان اولونمشدر . انسانك نائل اولدیغی احسان ؛ نعمت اولوب شکرینی ادا ایتمك واجب اولدیغی کبی بلادن قورتولمقده نعمت اولوب شکر ایتمك واجب اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر . دشمندن قورتولمق نعمتلرك بویوکی اولدیغی جهتله واجب تعالی قوم ظالمك شرندن قورتولمسنه مقابل حضرت نوحه حمد ایتمسیله امر ایتمشدر . اکر دشمنك شرندن قورتولمق نعمت اولمسه جناب حق حمدله امر ایتمزدی .

*
* *

واجب تعالی حضرت نوحك قومنك اهلاکنه دعا وذات الوهیته حمد ایتمسیله امر ایتدیکنی بیاندنصکره دها مهم اولان شیلری ایسته مسنی امر ایتمك اوزره ﴿ وَقُلْ رَبِّ اَنْزِلْنِى مُنْزَلًا مُبَارَكًا وَاَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ ﴾ بیوریور .

[یا نوح ! کمی یه بینوب قرارلاشدیغکده سن « ای ربم! بنی خیری وبرکتی چوق بر منزله ایندیر. زیرا؛ انزال ایدنلرك خیرلیسی سك » دیمکله کمیدن اینه جك زمانکی ومکانکی دوشون وخیرلی وبرکتلی بر یره اینمککی ربکدن استرحام ایت .]

﴿ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ وَاِنْ كُنَّا لَمُبْتَلِينَ ﴾

[زیرا ؛ بزم نوحه وایمان ایدنلره ویرمش اولدیغمز شو نجاتده وایمان ایتمه ینلری اهلاکده

قدرت قاهرهمزه علامتلر واردر . حالبوکه بزانسانلری مبتلا قیلیجی وامتحان ایدیجی یز.] بناءً علیه ؛ عبرت آلمق شانندن اولان کیمسه‌لر البته عبرت آلیرلر .

یعنی ؛ کمی‌یه بینمکله غرق اولمقدن قورتولمق نصل بر نعمت ایسه کمیدن سلامت وسعادتله تمیز وبرکتلی واستراحت ایده‌جك بر محله اینمك‌ده آیریجه بر نعمت اولدیغندن «یانوح ! سن درکاه الوهیتدن خیرلی وبرکتلی بر یره اینمکی استرحام ایت وایسته‌دیکك ومطلوبکه موافق براسمله ربکی ثنا ایت که دعاك قبول اولونسون. بناءً علیه؛ یاربی ! سن بنی مبارك بر یره ایندیر . زیرا؛ سن انزال ایدنلر وار فرض اولونسه آنلرك جمله‌سندن خیرلی‌سك دیمکله تضرعده بولون» . شوحالده انسان برشیئك بدایه‌سنده‌دعایه محتاج اولدیغی کبی‌نهایه‌سنده دخی خیره نائل اولمسی‌جناب حقدن تمنی ایتمك لازم اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر . کذلك انسانلرك ربلرندن منزلك خیرلیسنی ایسته‌ملری اهم والزم اولدیغنه جناب حق بو آیتده‌تنبیه وتوصیه ایتمشدر . چونکه ؛ انسانلرك دنیاده وآخرتده منزله‌احتیاجلری آشکار اولدیغی و منزلدن خالی اولمق امکانی اولمادیغی جهتله خیرلیسنی ایسته‌مك البته الزمدر . زیرا استراحت ؛ خیرلی اولانده‌در .

ایشته‌نوح علیه‌السلامك وقعه‌سنده: مؤمنلرك خلاصنده‌ومشرکلرك هلا کنده واوزمانه قدر امثالی سبق ایتمه‌ین کمینك یاپلمسنده وآتشله اکمك پیشن تنوردن ضدی اولان‌صویك قاینامسنده کمال قدرت الـٰهیه‌یه دلالت وعلامتلر واردر . حالبوکه حال وشان بومثللو عجائبی‌ایجادله الله‌تعالی قوللرینی‌امتحان‌ایدر وعاصیلری هلاك‌ایتمکده‌کی حکمت‌ده دیکرلرینه عبرت اولمسیدر . بناءً علیه بوکبی کچمش وقوعاتلری قرآنده بیان ایتمك ؛ امت محمدی انتباهه دعوت ایتمك وعبرتك لزومنه دائر درس ویرمکدر.چونکه ؛ عاصیلرك‌عصیانلرینك هلا که‌ومؤمنلرك ایمانلرینك نجاته‌سبب اولدیغنی دوشونن برعاقل البته سبب نجاته‌توسل ایدر.

***

واجب‌تعالی قوم نوحك وقعه‌سنه اشارتدنصکره دیکر قوملردن بعضیلرینك حاللرینه اشارت ایتمك اوزره ﴿ ثُمَّ اَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا اٰخَرِينَ ﴾ بیوریبور .

[قوم نوحك هلا کندن صکره بز آنلرك عقبنده آخر قوملر ایجاد ایتدك .]

﴿ فَاَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُ ﴾

[بز اوخلق ایتدیکمز قوملره کندی جنسلرندن رسول کوندردك و کوندردیکمز رسول آنلره « اللهه عبادت ایدك . زیرا ؛ اللهك غیری سزك ایچون معبود یوقدر » دیمکله توحیده دعوت ایتدی .]

﴿ اَفَلَا تَتَّقُونَ ﴾

[«سز اللهك غیری‌معبود اتخاذ ایدرده‌اللهك عذابندن قورقمازمیسکز ؟] زیراشرك؛ غضب الـٰهی‌یه سببدر » دیمکله تهدید ایتدی .

یعنی ؛ قوم نوحی غرق ایتدکدنصکره سفینهٔ نوحده نجات بولانلرك نسلندن بز عاد وثمود قوملری کبی بر چوق قوملر ایجاد ایتدك . آنلر جادهٔ عدالتدن چیقدی . طریق توحیدی ترك ایتدکلرندن اصلاحه احتیاج کورولونجه بز آنلره کندیلرندن هود وصالح علیهما السلام کبی رسوللر کوندردك وارشادلرینه مأمور ایتدك و کوندردیکمز رسول امرمز وجهله آنلره « اللهه عبادت ایدك ، اللهك غیری‌یه عبادت ایتمه‌یك . زیرا ؛ سزك ایچون اللهك غیری حق اولارق معبود یوقدر . بناءً علیه ؛ آنجق عبادته مستحق اولان الله تعالی اولدیغی جهتله عبادتکزی آکا حصر ایتمکز لازمدر . اللهه شرك ایدرده اللهك عذابندن‌وانتقامندن قورقمازمیسکز؟ اکر توحیدی قبول‌ایله‌شرکی ترك‌ایدرسه‌کز توحید؛ سبب نجاتکز اولور. اما شرك اوزره اصرارایدرسه‌کزاللهدن قورقوك» دیمکله اورسول قومنی طریق حقه ارجاعه چالیشدی .

کرچه بو آیتده‌قوم ایله مراد ؛ **عاد ویا ثمود** و **رسول** ایله مراد ؛ **صالح ویا هود** حضرتلرندن بریسی اولدیغنده اختلاف وارایسه‌ده اصح‌اولان تعیین ایچون ذهن‌یورمقده بر فائده یوقدر . زیرا ؛ عالمده بر چوق ملتلرده بو احوال جاری اولدیغندن شو قوم ویا بوقوم دیمکه حاجت یوقدر . چونکه ؛ بالعموم انبیاء عظام حضراتنك شریعتلرنده برنجی تکلیف ؛ **توحید والله عبادتدر. وبونلری ترك ایدنلری تهدید ایتمکدر.** بناءً علیه؛ بو آیتده قوم ایله مراد ؛ **هانکی قوم** و رسول ایله مراد ؛ **هانکی رسول** اولورسه

اولسون اورسولك قومنه تکلیفی شو اوج شیله اولمشدرکه حضرت نوحك قومنه واقع اولان تکلیفنك عینیدر : برنجیسی؛ **اللهه عبادندر**. ایکنجیسی؛ **اللهك غیری معبودك اولمامسیدر**. اوچنجیسی؛ **اللهدن قورقمق لازم اولمسیدر**.

***

واجب تعالی بعض قومه کوندردیکی رسولك اوقومه تبلیغ ایتدیکی احکامی بیاندنصکره قومنك جوابلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِلِقَاءِ الْآخِرَةِ وَأَتْرَفْنَاهُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا مَا هٰذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ ﴾ بیوریور.

[او رسولك قومندن بویوكلری كه آنلر اللهه كفر وآخرتی تکذیب ایتدیلر. حالبوكه بز حیات دنیاده آنلره چوق نعمت ویرمكله راحتلرینی تأمین ایتدك. آنلر عوام ناسه « شو نبوت دعواسنده بولونوب سزی توحیده دعوت ایدن اولمادی، آنجق سزك كبی بشر اولدی » دیدیلر.] وسوزلرینه شونیده علاوه ایتدیلر ودیدیلركه :

﴿ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ ﴾

[« زیرا؛ او رسولم دیه‌ن ذات سزك ییدیككزدن یر وسزك ایچدیككزدن ایچر. بناءً علیه؛ سزك اوزریكزه برمزیتی یوقدر » .]

﴿ وَلَئِنْ أَطَعْتُمْ بَشَرًا مِثْلَكُمْ إِنَّكُمْ إِذًا لَخَاسِرُونَ ﴾

[« واكر سز كندیكز كبی بربشره اطاعت ایدرسه كز اطاعت ایتدیككز صورتده سز البته ضرر ایدیجیلردن اولورسكز » .]

یعنی؛ رسولك قومنه واقع اولان تبلیغنه كندی قومندن كفر ایدن وآخرته ملاقاتی وحشری ونشری وحساب وجزائی وبالعموم احوال آخرتی تكذیب ایدن بویوكلری وایلری كلوب سوزی دیكله‌نلری وبزم كندیلرینه حیات دنیاده اموال واولاد ویرمكله برچوق نعمت ویردیكمز كیمسه‌لر دیدیلركه « شو سزه نبوت دعواسنده بولونان كیمسه اولمادی،

آنجق سزك كبی بشر اولدی. بناءً علیه؛ بشریتدن باشقه بر صفتی وحالی یوقدر. چونكه؛ سزك ییدیككزدن اوده یر وسزك ایچدیككزدن اوده ایچر. شو حالده هر خصوصده سزك كبی یر وایچر بر بشردر. بشردن باشقه برشی اولمایجه سزك اوزریكزه فضیلت دعواسنه حقی یوقدر. اللهه یمین ایدرزكه اكر سز كندیكزك مثلی بربشره اطاعت ایدر، امرینی طوتار ونهیندن قاچارسه كز بوصورتده البته سز ضررلانیرسكز. چونكه؛ كندی مثلكزه اطاعتله نفسكزی ذلیل قیلمش اولورسكز » دیمكله ایلری كلنلر كندیلرینه اتباع ایدن ضعفایی اغفال وذهنلرینی تشویشله كندیلرینی ارشاد ایچون چالیشان رسوله اتباعدن منع ایتمكه سعی ایتدیلر.

انسانلر آره‌سنده هر زمان ایلری كلن بویوكلرده ورفاهله یشایان زنكینلرده، فقرا وعوام كروهنی اغفاله چالیشمق وعقائد حقه‌یی تركله عقائد باطله تلقین ایتمك ومذهب صحیحدن خطایه سوق ایتمك علی الاكثر جاری اولدیغی كورولمشدر. زیرا؛ اللهك كندیلرینه ویردیكی نعمت آنلری طغیانه سوق ایتدیكندن دیكر انسانلریده كندیلری كبی طغیانه سوق ایتمكدن خالی قالمادقلری واللهك كندیلرینه ویردیكی قوتی سوء استعمال ایتدكلری كورولور.

واجب تعالی بو آیتده عاصی قومی جنایتك اشنعی اولان كفری ارتكاب و آخرتی تكذیب ودنیایه لزومندن زیاده محبت ایتملری ایله ذم ایتمشدر وبوصفتلر كیملرده بولونسه البته مذمومدر.

خلاصه؛ قومی اصلاح ایچون كوندریلن رسولك قومنك كفری ارتكاب وآخرتی تكذیب ایدن بویوكلری بشریتی رسالته منافی عد ایده‌رك عوام طبقه‌سنی اغفال ایتدكلری وطعام یمك وصو ایچمك رسول حقنده قباحت اولدیغی بیانله دخی اكل وشربك رسالته منافی اولدیغنی ادعا ایلدكلری « وبشرك بشره اطاعتی ضرردن باشقه برشی اولمادیغندن اكر اطاعت ایدرسه كز البته ضرر ایدرسكز » دیه‌رك فقرا كروهنی ایماندن منع ایتدكلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

***

واجب تعالی رسوله اعتراض ایدنلرك كلاملرينك بقيه‌سنی بيان ایتمك اوزره ﴿ اَيَعِدُكُمْ اَنَّكُمْ اِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَاباً وَعِظَاماً اَنَّكُمْ مُخْرَجُونَ ﴾ بیوریيور .

[«او رسالت دعواسنده بولونان ذات سز وفات ایدوب طوپراق وچوروموش كميك اولديغكزده سزك قبريكزدن چيقاجغكزی سزه وعد ایدرمی ؟ سز بو كبی وعدلره ايناريميسكز ؟ بويله عقلك وادراكك خارجی اولان شيئی عقل صاحبی قبول ایدرمی ؟»]

﴿ هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ ﴾

[«سزك وعد اولونديغكز آخرت وقبردن قالقمق وعذاب كورمك نه قدر اوزاق وپك اوزاق اولدی وممتنع اولمقله ممتنع اولدی .] چونكه ؛ أولدكدنصكره ديرلمك ويوق اولدقدنصكره وار اولمق حوصلهٔ بشردن خارج اولديغی جهتله قبوله شايان دكلدر» ديمكله عوام كروهنك ذهنلرينی بوجهتله دخی تشويشه چاليشديلر . وسوزلرينه شونی‌ده علاوه ايتديلر وديديلركه :

﴿ اِنْ هِيَ اِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴾

[«بزم ايچون حيات يوق ، انجق حيات دنيا واردر . أولورز وديری اولورز ، هپسی دنياده‌در . دنيانك غيريده بزم ايچون حيات اولاماز . زيرا ؛ بز بعث اولونميه‌جغز .] بناءً عليه ؛ رسالت دعواسنده بولنان ذات آلداتمق ايستر صاقين آلدانمايك » ديمكله ضعفاء ناسی اغفال ايتديلر .

يعنی ؛ كفری ارتكاب وآخرتی تكذيب ايدن بويوكلر ، ناسك اورته حاللی وفقرا كروهنی اغفال ايچون « رسالت دعواسنده بولونان ذات بشردر ، طبقی سزك كبی ييرو ايچر . شو حالده سزك اوزريكزه آنك بر فضيلت ومزيتی يوقدر . اكر اطاعت ايدرسه‌كز ضرر ايتمش اولورسكز » ديمكله رسولك حال وصفتنك بشر اولمسی رساله منافی اولديغنی درميان ايده‌رك خلقی اغفاله چاليشدقلری كبی رسولك آخرته متعلق بياناتيله دخی اغفاله چاليشديلر وديديلركه « اورسول سزه وعد ايدر وديرمی كه سز أولوب طوپراق وكميك اولديغكزده قبركزدن چيقارسكز ؟ بونی وعد ايدن وسويله‌ين رسولك سوزينه ايناريميسكز ؟ بوسوز وسزك

وعد اولونديغكز قبركزدن قالقمه‌كز نه قدر اوزاق اولدی كه عقلی اولان بونی قبول ايدرمی وحوصلهٔ بشر بونی آليرمی ؟ البته آلماز . زيرا ؛ بزم ايچون حيات يوق ، آنجق حيات دنيا وار . چونكه ؛ حيات بولورز دنياده ، أولورز ينه دنياده . حالبوكه بز بعث اولونميه‌جغز » ديمكله ناسی رسوله اتباعدن منع ايتديلر . ايشته شوراسی غريبدركه رسالتی بشره مناسب كورميينلر الوهيتی اعجز مخلوق اولان پوتلره مناسب كورور واكا عبادت ايدرلر وآخرتی انكار ايدرلر . اولاً يوق ايكن اللهك ايجاد ايتديكنی اعتراف ايتدكلری حالده وار اولوب أولدكدنصكره احيا اولوناجقلرينه ايناغازلر . حالبوكه آخرت اولمسه عدالت الٓهيه تماميله تجلی ايتمز . زيرا ؛ ظالمك ظلمی وقوينك ضعيفه تسلطی جزاسز قالير . بو ايسه حكمت وعدالته مخالفدر . شو حالده عدالتك تماميله تجلی‌كاهی اولاجق بر محل لازمدركه ايشته او ده دار آخرتدر .

* *
*

واجب تعالی عاصی امتلرك رسوللرينه قارشی مدافعه‌لرندن وواقع اولان طعنلرندن بعض آخری بيان ايتمك اوزره ﴿ اِنْ هُوَ اِلَّا رَجُلٌ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِباً وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ ﴾ بیوريیور .

[آخرتی تكذيب وكفری ارتكاب ايدن بويوكلر وقومك ايلری كلن سوز كسنلری عوامه ديديلركه « نبوت دعواسنده بولونان ذات اولمادی ، آنجق يالان اولارق اللهه افترا ايدر بر رجل اولدی . حالبوكه بز او رجله ايمان ايدنلردن دكلز . زيرا ؛ مفتری ويالانجی اولان كيمسه‌يه ايمان ايدلمز » ديمكله ناسی ايمانه ميل ايتمكدن منع ايتديلر .]

يعنی ؛ قومك اشرافنك بوطعندن مقصدلری كنديلرينك سوزينی ديكله‌ين ناسك آشاغی طبقه‌سنی ايماندن منع ايتمكدر . چونكه ؛ آشاغی طبقه آنلرك سوزلرينی ديكله‌يوب اقتدا ايتدكلرندن آنلره « بزم آكلاديغمز بو رجل ، ايمان ايتمكه لايق بر كيمسه دكلدر . بناءً عليه ؛ بز آكا ايمان ايتمدك . ايسترسه‌كز سز ايمان ايدك » كبی تنفيرانده بولونديلر . والحاصل بشريتك رساله منافع اولديغنی ايلری سورمكله وآخرتك احوالنی حوصلهٔ بشرك آلماديغی بيانله ورجل مفتری ديمكله خلقك ذهننی تشويش ايتديلر .

*
* *

واجب تعالی تمردك نهایه‌سنه واروب رسوللری ایمانلرندن مأیوس اولونجه ربسنه التجا ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ رَبِّ انْصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونِ ﴾ بیوریبور.

[« ای بنی انواع نعمتیله تربیه ایدن ربم ! آنلرك بنی تکذیبلری مقابلنده بکا نصرت ویر وامداد ایت .] زیرا ؛ نصرتکه محتاجم یاربی ! تبلیغده قصور ایتمدم ولکن آنلره تأثیر ایتمدی واذالرینه‌ده تحملم قالمادی » دیمکله ربسنه التجا ایتدی . چونکه ؛ انسانلرك هرزمان نصرت الٰهیه‌یه احتیاجلری اولدیغی کبی بالخاصه بعض امور مهمه‌ده طارالدیغنده نصرت الٰهیه ایسته‌مك عادت قدیمه وانبیانك دخی مسلکلری اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر. بوندن اول عین الفاظله حضرت نوحك التجاسی‌ده حکایه اولونمشدی .

*
* *

واجب تعالی رسولك مناجاتی قبول وصبرله امر ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لَيُصْبِحُنَّ نَادِمِينَ ﴾ بیوریبور.

[رسولك شو تضرعنه قارشی الله تعالی « آزیجق زمانده صبر ایت عجله ایتمه . البته آنلر عذابی کوره‌جك ، صباح وقتی نادم اولاجقلردر » دیدی .]

﴿ فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنَاهُمْ غُثَاءً ﴾

[بناءً علیه ؛ آنلری حقه مقارن اولارق صیحه اخذ ایتدی . صیحه‌نك اخذی ایله بز آنلری اوفاجق چور چوب قیلدق .]

﴿ فَبُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴾

[« اوزاق اولورجه‌سنه اوزاق اولسون قوم ظالم » دیدك .]

یعنی ؛ قومنی اصلاح ایچون کوندریلن رسولك قومنه نصیحتی تأثیر ایتمیوب ایمانلرندن مأیوس اولارق ربسنه التجاسی اوزرینه ربسی دیدی که « ای رسول مکرم ! سن آزیجق برزمان صبر ایت ، آنلرك عذابلرینك کلسنده تعجیل ایتمه . بز انتقامیزی آلیرز ، البته آنلر

عذابی مشاهده ایدنجه ندامت ایده‌جکلر. زیرا ؛ عذابه علامت وعین قهر اولان دهشتلی صیحه سما جهتندن بغتةً ظهور ایدنجه آنلری صیحه طوتدی . بناءً علیه ؛ بز آنلرك جسدلرینی قوروتدق عادتا سیل صوینك اوکنده وکوپوکی اوزرنده کیدن اوفاجق چور چوب کبی قیلدق که هیچ اهمیتلری وثقلتلری قالمادی . شوحالده هلاك ومحو ونابدید اولدیلر ویالکنز بودنیاده هلاك اولمقله قالمادیلر . زیرا ؛ آنلر حقلرنده « حدود الٰهیه‌یی تجاوزله ظلم ایدن ظالملر رحمت الٰهیه‌دن اوزاق اولسونلر » دنیلدی . شو حالده دنیاده هلاك اولدقلری کبی آخرتده دخی رحمت الٰهیه‌دن اوزاق ومعذب اولاجقلری بو آیتله بیان اولونمشدر کرچه بو آیتده ندامت ایتدکلری بیان اولونمش ایسه‌ده بو ندامت حال یأسده اولدیغندن قبول اولونمادیغی جهتله قصورلرینك عفوینه سبب اولاجق نافع بر ندامت دکلدر .

غثاء ؛ طبری وخازنك بیانلری وجهله سیل صوینك یوزنده کیدن یاپراق واوت قوروللرینك قیریتیلرندن حاصل اولان خفیف ومنفعتدن عاری دکرسز شیلردر . یعنی « آنلری بحقٍ صیحه اخذ ایدنجه بز آنلری اهلاك ایتدك واصلا منفعت اولمیان اوفاجق توز وطوپراق کبی قیلدق » دیمکدر .

(فبعداً للقوم الظالمین) کفرلری وآخرتی تکذیبلری و رسوللرینه افترالری سببیله ظالم اولان قومك رحمتدن بعید اولدقلرینی اخبار اولمق احتمالی اولدیغی کبی علیهلرینه دعا اولمق احتمالی‌ده واردر . هلاکلرینی و رحمتدن اوزاق اولدقلرینی اخبار اولدیغنه نظراً معنای نظم : [قوم ظالم کفرلری وظلملری سببیله هلاك ورحمت الٰهیه‌دن اوزاق اولدیلر. دنیاده اصلا اثرلری قالمادی وآخرتده معذب اولاجقلردر] دیمکدر. دعا ولعنت اولدیغنه نظراً معنای نظم : [قوم ظالم رحمت الٰهیه‌دن بعید اولسون] دیمکدر. هر ایکی صورتده نظراً بو جمله کافرلری استخفاف واهانت ایچون وارد اولمش برفقره‌در . چونکه ؛ دنیاده هلاك اولدقلرینی بیاندنصکره آخرتده نعم الٰهیه‌دن بعید و محروم اولاجقلرینی دخی بیان ویاخود بعید اولملرینه دعا ایتمك البته آنلرك اهانتلرینی مشعردر .

*
* *

واجب تعالی نوح علیه السلامك و آندنصکره کوندردیکی بعض رسوللرك امتلری ایله جریان ایدن مباحثه‌لرینی بیان ایتدیکی کبی بونلردن صکره بعث اولونان انبیاء کرامدن بعضلرینك قصه‌لرینی اجمالاً اشارت ایتمك اوزره ﴿ ثُمَّ اَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قُرُوناً اٰخَرِينَ ﴾ بیوریبور .

[نوح وهود وسائر بعض رسوللرك قوملرینك انقراضندن صکره آنلرك آرقه‌سندن باشقه قوملری ایجاد ایتدك .]

﴿ مَا تَسْبِقُ مِنْ اُمَّةٍ اَجَلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ ﴾

[هیچ بر امت اجلنه تقدم و تأخر ایتمز .]

یعنی ؛ دنیا ، قیامته قدر اعمار ایدن ملتلردن خالی اولماز . البته دنیایی اعمار ایده‌جك قومك بری کیدرسه یرینه دیکری کلیر . بناءً علیه ؛ قوم نوح طوفانله وقوم هود صیحه ایله هلاك اولدقدنصکره بز آنلرك عقیبنده برچوق قوملر وملتلر ایجاد ایتدك وهر برلرینه رسوللر کوندردك وبزم عندمزده مرضی اولان احکامی رسوللریمز امتلرینه تبلیغ ایتدیلر . قبول ایدنلر سعادت دارینه واصل اولدی وقبول ایتمه‌ینلرك هر بری بر نوع غضب ایله هلاك اولدیلر کیتدیلر ولکن هیچ بر امتك هلاکی مقدر اولان وقت معینی اوزرینه تقدم وتأخر ایتمز . بناءً علیه ؛ هر امتك هلاکی معین اولان زمانده البته وجود بولور ولو بر دقیقه اولسون تخلف ایتمز .

فخر رازینك بیانی وجهله بو آیت مقتول اولان کیمسه‌نك اجل مقدریله أولدیکنه دلالت ایدر . زیرا ؛ اجلندن اول قتل اولونسه اجلك تقدم وتأخر ایتمسی لازم کلیر . حالبوکه تقدم وتأخر بو آیته مخالفدر .

هر شخصك بر اجلی اولدیغی کبی هر ملتك دخی بر اجل معینی اولدیغنه وانقراضی او اجلی تقدم وتأخر ایتمدیکنه دلالت ایدر . هر امتك هلاکی ؛ عصیانلری وظلملری تمادی ایدوب بقالرنده باشقه‌لرینه منفعتلری اولمایه‌جغی وهلاکلرنده غیره ضررلری طوقونمیه‌جغی تحقق ایتدیکی بر زمانده واقع اولدیغی مفسرینك جمله بیاناتلرندندر . چونکه ؛ منفعتلری اولسه اومنفعتی محافظه وهلاکلری باشقه‌لرینه مضرتی موجب اولسه اومضرتدن

باشقه‌لرینی وقایه ایچون مضرت مندفع ومنفعت استیفا اولونونجه‌یه قدر بقالرینه رعایت اولونمق لازم کلیردی .

﴿ ثُمَّ اَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرَا كُلَّمَا جَاءَ اُمَّةً رَسُولُهَا كَذَّبُوهُ ﴾

[کچمش امتلرك هلاکلرندنصکره بز بربری آرقه‌سنده رسوللریمزی کوندردك . هر نه زمان بر امتك رسولی او امته کلدیکنده آنلر کندیلرینه کلن رسولی تکذیب ایتدیلر .]

﴿ فَاَتْبَعْنَا بَعْضَهُمْ بَعْضاً وَجَعَلْنَاهُمْ اَحَادِيثَ ﴾

[آنلر رسوللرینی تکذیب ایدنجه بز بعضیلرینك هلاکنی بعضیلرینه تابع قیلدق . حالبوکه بز آنلری صکره کلنلره بر طاقم خبر وقصص وحکایه‌دن عبارت سوزلر قیلدق که خلق آره‌لرنده سویله‌نیر وحاللرندن بحث اولوندقجه تعجب اولونور .] یعنی خارجده اثرلری قالمادی ، آنجق حکایه‌لری قالدی .

﴿ فَبُعْداً لِقَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ ﴾

[هلاك اولوب یالکز سوزلری قالنجه اوزاق اولسون رحمت الٓهیه‌دن ایمان ایتمه‌ین قوم .]

یعنی ؛ امم متقدمه‌دن بعضیلرینك انقراضندنصکره بز عدالتدن انحرافله اطاعتدن چیقان قوملره آره‌یه فترت کیرمکسزین بربری آرقه‌سنده متوالیاً رسوللریمزی کوندردك . هر نه زمان بر امته اصلاح وطریق حقه دعوت ایچون او امتك رسولی کلدی ایسه کندیلرینی اصلاح ایچون کوندریلن رسولی تکذیب ایتدیلر . بناءً علیه ؛ آنلرك تکذیبلرینه مقابل بز آنلری اهلاك ایتدك ، فقط اهلاکلرنده بعضیلرینك هلاکنی بعضیسنه تابع قیلدق وآنلرك کفریاتلرندن یر یوزینی تطهیر ایتدك وآنلرك سبب هلاکلرینی واحوال غیر لایقه وافعال قبیحه‌لرینی عالمه قصص وحکایه قیلدق که عالمده آنجق خبرلری وسوزلری قالدی وهر کس سویله‌شسونلر وآنلرك حاللرندن وهلاکلرندن عبرت آلسونلر . عاصیلری بز اهلاك ایدنجه ایمان ایتمه‌ین قوم رحمت الٓهیه‌دن بعید اولمقله بعید اولدی . زیرا ؛ هپسی هلاك اولدی ودنیادن آرالاشوب کیتدیلر . (تتری) بیضاوی ومدارکده بیان

اولوندیغی وجهله **بربری آرقه‌سنده بربر کلمکدر**. چونکه رسل کرام ؛ هرکسك رسالتنه تعیین اولونان زمانده امتلرینی اصلاح ایچون بعث اولونمشلردرکه بری کلدی تبلیغات واصلاحاتله مشغول اولدی او کیتدی صکره دیکری کلدی والحاصل بومنوال اوزره دوام ایدی کیتدی .

خلاصه ؛ رسل کرامك بربری آرقه‌سنده بعث اولوندقلری وهرامته رسوللری کلدیکنده اورسولی تکذیب ایتدکلری وآنلرك تکذیبلرینه مقابل تکذیب ایدنلرك هلاکلری ده بربری آرقه‌سنده وقوعبولدیغی وعالمده یالکز خبرلری وحکایه‌لری قالدیغی وحقلرنده «ایمان ایتمه‌ین قوم رحمتدن بعید اولسون» دنیلدیکی وآخرتده ابداً معذب اولارق قالاجقلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی رسل کرامك بربری آرقه‌سنده کوندرلدیکنی اجمالاً بیاندنصکره حضرت موسانك فرعونه رسول کوندرلدیکنی تفصیلاً بیان ایتمك اوزره ﴿ ثُمَّ اَرْسَلْنَا مُوسٰى وَاَخَاهُ هٰرُونَ بِاٰيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُبِينٍ * اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَائِهِ ﴾ بیورییور .

[کچمش امتلرك انقراضندن صکره موسی وبرادری هرونی بزآیتلریمز وآچیق معجزه ایله فرعونه وجماعتنه کوندردك .]

﴿ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْماً عَالِينَ ﴾

[موسی وبرادری هرون علیهما السلام رسول اولارق آنلره کلنجه فرعون وجماعتی ایمان ایتمکدن کندیلرینی بویوك عد ایتدیلر واوزمانده آنلر غایت متکبر برقوم ایدیلر .]

یعنی ؛ شو هلاکی بیان اولونان اقوامك انقراضندنصکره بز موسی وبرادری هرون علیهما السلامی قدرتمزه وکمال صنعتمزه دلالت ایدن آیتلریمزله وفرعونه غلبه ایده‌جك معجزهٔ قطعیه ایله فرعونه وفرعونك وکلاسنه وقومنك ایلری کلنلرینه رسول اولارق کوندردك وآنلرك اصلاحنه مأمور ایتدك . وقتاکه موسی وبرادری آنلری حقه وطریق

توحیده دعوت ایتدیلرسه آنلر ایمانی قبول وحضرت موسایه اتباعدن کندیلرینی بویوك عد ایتدیلر . زیرا ؛ کندی اعتقادلرنجه واوزمانه نسبتله آنلر عالی ومتکبر برقوم ایدیلر . حتی فرعون ربوبیت دعواسنه قدر جسارت ایتمشدی . چونکه ؛ اوزمانده مصر حکومتی دنیانك اك قوتلی حکومتلرندن معدود اولدیغندن بوتون دنیایه نظراً فرعون وقومی نفسلرنده بر بویوکلك كوریورلر وموسی علیه السلامه تابع اولمغی کندیلرینه عار عد ایدییورلردی . بوسببله ایماندن استکبار ایتدکلرینی جناب حق ﴿ فاستکبروا ﴾ قول منیفیله ودیکر اقوام آره‌سنده قوتلی عدا اولوندقلرینی وکندی زعملرنجه کندیلرینی پك یوکسك فرض ایتدکلرینی ﴿ وکانوا قوماً عالين ﴾ نظم شریفیله بیان بیورمشدر .

فخررازینك بیانی وجهله آیاتله مراد ؛ **دینه حقه دلالت ایدن دلیللر وحضرت موسانك معجزه‌لریدر** . سلطان ایله مراد ؛ **فرعونه فعلاً غلبه ایدن دکزك یول اولمسی کبی بویوك معجزه‌لردر** . چونکه ؛ موسی علیه السلامك کوچوك وبویوك برچوق معجزه‌لری واردی . یاخود آیتلرله مراد ؛ بیضاوینك بیانی وجهله **سورهٔ اعرافده بیان اولونان حضرت موسانك معجزه‌لرندن معدود اولان طقوز علامتدر** وسلطان مبین ایله مراد ؛ **خصمی الزام ایدن آچیق معجزه‌لردر** : عصای موسی کبی . چونکه عصی ؛ حضرت موسانك معجزه‌لرینك اساسی وبالفعل فرعونه غلبه‌یی تأمین ایدن معجزه‌سیدر . عصی برچوق معجزه‌لره وسیله اولمشدر . مثلا ییلان صورتنه انقلاب ایتمسی ، سحره‌نك سحرلرینی یوتمسی ، دکزه اشارتله دکزك یارلمسی ، طاشه ووروقله پیکارك قاینامسی وسائره کبی برچوق معجزه‌لره عصای موسی مصدر اولمش و**سلطان مبین** عنوانئی آلمشدر . بو آیتده فرعونك وقومنك اوصاف مذمومه‌لرندن ایکیسی بیان اولونمشدر . برنجیسی ؛ **استکبار** ، ایکنجیسی ؛ **امور دنیاده سائر اقوامه نسبتله عالی اولملریدرکه** بو ایکی صفتلری ایمانلرینه مانع اولمشدر . بناءً علیه شوکت وقوت وثروتده مقبول اولان ؛ انسانی طغیانه وعصیانه سوق ایتمه‌ییندر . چونکه انسانك عصیانه سبب اولان قوت وثروت ؛ عین عصیان حکمنده‌در . بناءً علیه ؛ او مثللو ثروتلر وقوتلر مذمومدر .

*
* *

واجب تعالی حضرت موسی وبرادری حضرت هرونی فرعونه رسول کوندردیکنی وآنلرك ایماندن استکبار ایتدکلرینی بیاندنصکره فرعونك وقومنك سویله‌دکلری سوزلری وتکذیب ایدوب هلاك اولانلر زمره‌سندن اولدقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَقَالُوا اَنُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ ﴾ بیوریور .

[موسی وهرون علیهما السلام آنلره رسالتلرینی تبلیغ ایدنجه فرعون وجماعتی « بزم مثلمز ایکی بشره بز ایمان ایدرمی یز؟ حالبوکه آنلرك قومی بزه عبادت ایدر کبی اطاعت ایدر بزم کوله‌لریمز مثابه‌سنده‌درلر » دیدیلر .]

﴿ فَكَذَّبُوهُمَا فَكَانُوا مِنَ الْمُهْلَكِينَ ﴾

[شو سوزلری اوزرینه فرعون وقومی او ایکی رسوللرینی تکذیب ایتدیلر. بناءً علیه؛ آنلر هلاك اولان امتلر زمره‌سندن اولدیلر.]

﴿ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴾

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم که بز آنلر اهتدا ایتسونلر ایچون موسی علیه السلامه توراتی ویردك .]

یعنی؛ حضرت موسی وهرون آنلره رسول اولارق کلوب دین حقه وطریق استقامته دعوت ایدنجه آنلر کندی آره‌لرنده مشاوره ایتدیلر ومشاوره‌لرینك نتیجه‌سی اولارق دیدیلرکه « بزم علو قدرمز وجلادت شانمزله برابر کندی امثالمز ایکی بشره ایمان وانقیاد ایدرمی یز ؟ حالبوکه آنلرك نشأت ایتدکلری قوم وقبیله‌لری بزه عبادت ایدر کبی کمال تواضعله خدمت واطاعت ایدییورلر. شو حالده آنلره حاکم ایکن شمدی بونلره ایمان ایتمکله محکوم وآمر ایکن مأموری اولالم، بو بزه عار وعیب دکلمی ؟ » دیمکله ایماندن استنکاف ایتدیلر ویالکز استنکافله قالمادیلر وتکذیب‌ده ایتدیلر و بو تکذیبلری ایله هلاك اولان امتلر زمره‌سندن اولدیلر . ذات الوهیتمه یمین ایدرم که بز موسی علیه السلامه ظاهری وباطنی اصلاح ایده‌جك واو زمانده عبادك جمله احوالنه کافی اولان توراتی ویردك که موسانك قومی اولان بنی اسرائیل اهتدا ایتسونلر .

بیضاوینك بیانی وجهله فرعونك و قومنك حضرت موسی و برادرینك نبوتلرنده شبهه‌لرندن بریسی ؛ بشریت و بشریتك ایجاباتنده انبیاء کراملە کندی آره‌لرنده‌کی مشابهته بناءً انبیانك احوالنی کندی حاللرینه قیاس ایتمکدر . شو حالده کندیلرینك نبی اولامادیغی جهتله هر بشرك نبی اولامیه‌جغنه حکم ایتمشلردر . حالبوکه بو قیاسلرینك فسادی میدانده‌در. زیرا نفوس بشریه ؛ اصل قوا و ادراکده مشترك‌ سه‌ده آنجق او قوا و ادراکك درجه‌لرنده کلی فرقلری واردر. چونکه؛ ذکا، فطانت وقوهٔ قدسیه جهتندن انسانلرك آرالرنده اولان درجه‌لر مساوات قبول ایتمز. حتی بعض کیمسه‌لر اکثر اشیاده تعلمه و تفکره بیله محتاج اولمقسزین باشقه‌لرینك بیلمدیکی وسنه‌لرجه تعلم ایدوب او کرنه‌مدیکی شیلری فراست و فطانتیله بیلیر . خصوصا نبوت ؛ موهبهٔ الٰهیه‌در . الله تعالی ایسته‌دیکی قولنه ویرر ، هیچ کیمسه « نه ایچون ویردك » دییه‌مز.

بو آیتده توراتله اهتدا ؛ **بنی اسرائیله عائددر**. چونکه تورات ؛ فرعونك غرقندن صکره نازل اولمشدر . بناءً علیه اهتدا ایله مراد؛ **بنی اسرائیلك اهتداسیدر** .

*
* *

واجب تعالی موسی علیه السلامك فرعونله واقع اولان مباحثه‌سنی اجمالاً بیاندن صوکره حضرت عیسانك و والده‌سنك قدرت الٰهیه‌یه علامت اولدقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَاُمَّهُ اٰيَةً وَاٰوَيْنَاهُمَا اِلٰى رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ ﴾ بیوریور .

[و بز حضرت مریمك اوغلونی وآناسنی قدرتمزه علامت قیلدق و اسکان ایتدك آنلری یوکسك بر محلده که او محل قرار صاحبی وطاتلی صویه مالك ایدی .]

یعنی ؛ بز عظیم الشان حضرت مریمك اوغلی عیسی علیه السلامی و آنك والده‌سی مریمی کمال قدرتمزه و بدایع حکمتمزه دلالت ایدر علامت قیلدق . زیرا ؛ حضرت عیسی باباسز خارق العاده و فوق الطبیعه اولارق ظهور ایده‌رك حال صباوتنده والده‌سنك برائتنه شهادت ایتدی . کذلك والده‌سنك ارکك کورمکسزین چوجق کتیرمسی و قیش کوننده

یاش میوه‌نك نزدنده بولونمسی کبی بر چوق کرامتلره اهل اولمسی بزم قدرتمزه دلالت ایدر علامات عظیمه جمله‌سندندر. آنلری بر طاقم یهودك متکبر وغدارلری مسکنلرندن چیقاردقلری حالده‌بز آنلری یوکسك و انسانلره قرارکاه و صویی طاتلی بر محلده اسکان ایتدك. او مکان؛ اسکانه غایت الویریشلی ودنیاجه ایسته‌نیلن هر شی موجود ایدی.

کرچه ظاهرده حضرت عیسی ایله والده‌سی آیری آیری علامتلر کبی ایسه‌لرده حضرت عیسانك باباسز طوغمسی و والده‌سنك ارککسز طوغورمسی ایکیسی بر علامت اولدیغنه اشارت ایچون جناب حق ایکیسنی بر علامت اولمق اوزره بیان ایتمشدر.

فخر رازینك بیانی وجهله ربوه؛ **یوکسك بر محلدر**. ارض شامده دنیاجه آب وهواسی کوزل، صویی طاتلی، میوه‌سی بول وراحت بر محلده اولدیغنده شبهه یوقدر. زیرا؛ جناب حق ثنا بیورمشدر. حضرت عیسانك والده‌سیله برابر او یوکسك محله کیتملرینك سببی؛ زمانك بعض غدارلری طرفندن واقع اولان اذا وتضییقدر. چونکه؛ بعض کاهنلرك یهودك غدارلرینك سبب اضمحلالی حضرت عیسی اولاجغنی خبر ویرملری اوزرینه حضرت عیسانی تحری‌یه باشلایجه طرف الٓهیدن هجرتلری امر اولونمقله او محل مبارکه هجرت ایتمشلردی. اون ایکی سنه اوراده قالدقلری و بعده کندی بلده‌لرینه عودت ایتدکلری مرویدر. او زمان حضرت عیسا تبلیغه مأمور اولمامشدی.

⁂

واجب تعالی حضرت عیسی ووالده‌سنك قدرت الٓهیه‌یه علامت اولدیغنی بیان ایتدیکی کبی جمله انبیانك مکلف اولدقلری اعمالی دخی بیان ایتمك اوزره ﴿ یَا اَیُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا اِنِّی بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴾ بیوریور.

[ای رسوللر! طیباتدن ییك وعمل صالح ایشله‌یك. زیرا ایشله‌دیککز عملکزی بن بیلیرم وعملکزه کوره جزا ویررم.]

یعنی؛ ای رسل کرام! سزه مباح قیلدیغمز نعمتلردن ییك وعندالٓهیمزده مقبول

ومرضی اولان کوزل عمللر ایشله‌یك. زیرا؛ بن سزك جمله اعمالکزی بیلیر وهر برینه مکافات حسنه ویریرم.

فخر رازی و قاضینك بیانلری وجهله بو آیت جلیله؛ هر رسولك شو خطابه مظهر اولدیغنه دلالت ایدر. آنجق هر بری کندی زماننده آیری آیری خطاب اولونمشلردر، یوقسه بر زمانده مجموعنه بردن خطاب اولونمش دکلدر. زیرا؛ انبیاء عظام بر زمانده جمع اولمادیلر که مجموعنه بردن خطاب اولونسون. شو حالده بعض طیباتی نفسنه حرام قیلمقله رهبانیت ادعاسنده بولونانلرك ادعالرینی بو آیت رد ایتمشدر. چونکه؛ هیچ برنینك شریعتنده طیبات حرام اولمادیغنه بو آیت دلالت ایدر.

مدارکده بیان اولوندیغی وجهله امر؛ اباحه ایچوندر. بناءً علیه؛ طیباتی اکل ایتمك مباحدر واجب دکلدر. طیبات ایله مراد؛ **حلول وصافی و وجودك قوامنه خادم وانتفاعنده کناه اولمیان حبوبات ومیوه نوعنده اولان مأکولاتدر**. واجب تعالی آیتك آخرنده قوللرینك عملنی بیلدیکنی بیانله امرینه مخالفتدن احتراز ایتمك لازم اولدیغنی بیان ایتمشدر. رسول اللهك «الله تعالی طیبدر، طیبی قبول ایدر ورسل کرامه ایتدیکی شیله مؤمنلره امر ایدر و بر کیمسه که النی سمایه قالدیرر دعا ایدر حالبوکه ییدیکی وایچدیکی وکیدیکی حرامدر. آنك دعاسی نصل قبول اولور» بیوردیغی (ابوهریره) رضی الله عنه حضرتلرندن مروی اولدیغی خازنده مذکوردر.

رسل ایله مراد؛ **رسل کرامك جملسی اولمق ظاهردر**. چونکه طیباتی ییمك وعمل صالح ایشله‌مکله امر؛ جمیع انبیانك شریعتلرنده موجود اولدیغندن رسل کرامدن بعضیسنه تخصیصه بر سبب یوقدر. عمل صالحدن اول حلال لقمه ییمك وحلالی عمل صالح اوزره تقدیم ایتمك لازم اولدیغنه اشارت ایچون طیباتی ییمکله امری عمل صالح ایشله‌مکله امر اوزرینه تقدیم اولوندیغی نیسابورینك جملهٔ بیاناتندندر.

خلاصه؛ جمله انبیانك طیباتی ییمکه مأذون وعمل صالح ایشله‌مکله مأمور اولدقلری والله تعالی‌نك علمی جمله‌سنك عملنه لاحق اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

﴿ وَاِنَّ هٰذِهِ اُمَّتُكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً وَاَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ ﴾

[شو بیان اولونان شریعت و طریقت سزك طریقت واحده کزدر و بن ده سزك ربکزم. بناءً علیه ؛ بکا اتقا ایدك .] قورقوك بندن ، قاچینك حرامدن .

یعنی ؛ ای ملت اسلامیه ! شو سزك دینکز و شریعتکز بردر و جمله کز بو شریعتی قبول و عمل ایتمکله مأمورسکز. زیرا ؛ اصول اعتقادده جمله شریعتلر متفقدر. بناءً علیه ؛ جمله انسانلرك اعتقاد نقطه‌سنده برلشملری لازمدر . بن ده سزی انواع نعمتله تربیه ایدن ربکزم. شو حالده بکا مخالفتدن نفسکزی صاقینك و حرامه میل ایتمه‌یك ، آنجق حلال و طیب اولان شیلری ییك .

بیضاوینك بیانه نظراً بو آیتده امت ایله مراد ؛ **ملت و شریعتدر** و خطابده رسل کرامه‌در . زیرا ؛ رسل کرامك جمله‌سی اصول اعتقادده بر دین اوزره‌درلر . چونکه اصول اعتقاد ؛ هیچ بر شریعتده دکیشمز و دکیشه‌مز . بناءً علیه ؛ جمله انبیانك شریعتلری اعتقاد خصوصنده آیرلماز متفقدرلر . زیرا اصول اعتقادك اساسی ؛ **ذات الله و صفات الله و نبوت و احوال آخرته متعلق مسائل اولوب** کرك ذات الٰهی و صفات سبحانی و کرك نبوت و آخرت تبدل ایتمزکه زمانه کوره شریعتلرده اعتقاد تبدل ایتسون . بوکا نظراً **معنای نظم** : [ای رسل کرام! شو اعتقاد حقه‌ده سزك ملتکز بر ملتدر و بونده تعدد یوقدر . بناءً علیه ؛ اصول شرایع اولان اعتقادیاتده اختلافکز یوق ، هپکز بر ملتسکز و بن ده سزك ربکزم . بکا عصیاندن نفسکزی وقایه ایدك و بندن قورقك] دیمکدر.

*
* *

واجب تعالی اعتقادیاتك جمله انبیانك شریعتنده بر اولدیغنی بیاندنصکره ناسك اعتقادیاتده اختلاف ایتدکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَتَقَطَّعُوا اَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ زُبُرًا ﴾ بیوریور .

[ناسك دینلری ، بینلرنده فرقه فرقه طاغلدی .]

﴿ كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴾

[هر فرقه کندی اختیار ایتدیکی دین و مذهبیله مسرور اولور .]

﴿ فَذَرْهُمْ فِى غَمْرَتِهِمْ حَتّٰى حِينٍ ﴾

[شو حالده حبیبم ! ترك ایت آنلری اولونجه‌یه قدر جهالتلری ایچنده .]

یعنی ؛ اساس اعتباریله اعتقاد حقه‌ده مذهب و ملت بر اولدیغی حالده ناسك دین خصوصنده ایشلری و اعتقادلری طاغلدی و پارچه پارچه اولدی. چونکه؛ بعضیسی یهودی، بعضیسی نصرانی و بعض آخری مجوسی و پوت پرست کبی برچوق اعتقاد باطل اربابی حاصل اولدی . اساس اعتقاد ؛ حق اولان دین واحد اولدیغی حالده ملل مختلفه و جماعت متعدده میدانه کلدی و حاصل اولان ملتلر کندی مسلکی و دینی ایله مسرور اولور . چونکه ؛ کندینی حقلی و غیریلری حقسز کوردیکندن انتساب ایتدیکی دینله افتخار ایدرکه آنك خلافنی ارتکاب ایتمك احتمالی اولماز . بناءً علیه ؛ باطلی ارتکاب ایدن کیمسه‌یی دخی باطلدن دوندورمك محتمل اولمانجه حبیبم ! ترك ایت سن آنلری جهالتلری ایچنده وفات ایدنجه‌یه قدر .

بیضاوی و مدارکك بیانلری وجهله (حتی حین) لفظنده‌کی حین ایله مراد ؛ **وفات ایده‌جکلری و سکرات موتده عذابی کوره‌جکلری زماندر** . غمره ؛ **غفلت و جهالت و کفر و ضلالتدر** . (کل حزب) حزب ؛ **فرقه و جماعت** معناسنه‌در. **یعنی** « اصلنده ملت بر اولدیغی حالده ناسك اعتقادده مذهبلری ادیان مختلفه و مذاهب متشتته اولدی و هر فرقه کندی دینی و مذهبی ایله افتخار ایدر نصیحت قبول ایتمز و حق سوز دیکله‌مز. حال بویله اولونجه حبیبم ! سن آنلری جهالت و ضلالتلرنده و وفات زمانلری سکرات موتلرنده عذابی معاینه ایدوب حسرت و ندامتلری حاصل اولونجه‌یه قدر ترك ایت » دیمکدر .

(حتی حین) عذابی معاینه ایده‌جك زمان اولونجه **سکرات موت و قبر و قیامتده محاسبه زمانی و جهنم . والحاصل عذاب معاینه اولوناجق موقعلرك جمله‌سنه شامل اولوب** باطل مذهبه سلوك ایدنلری تهدید و رسول اللهی تسلیه اولدیغی نیسابورینك **جمله** بیاناتندندر.

*
* *

واجب تعالی اعتقاد نقطه‌سندن مذهبك بر اولوب فقط ناسك متفرق مذهبلره تفرق

ایتدیکنی وهرکسك کندی مذهبیله افتخار ایلدیکنی ونصیحت دیکله‌مه‌ینلری حالی اوزره ترك ایتمك لازم اولدیغنی بیاندنصکره باطل مذهب صاحبلرینه ویریلن نعمتلرك حقلرنده خیره علامت اولمادیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ أَيَحْسَبُونَ أَنَّمَا نُمِدُّهُمْ بِهِ مِنْ مَالٍ وَبَنِينَ * نُسَارِعُ لَهُمْ فِي الْخَيْرَاتِ بَلْ لَا يَشْعُرُونَ ﴾ بیوریور .

[یاکلیش مذهب طاشییانلر ظن ایدرلرمی که بزم آنلره ویرمش اولدیغمز مال واولادله آنلر ایچون خیراته مسارعت ایدرز وبو نعمتلر آنلر حقنده خیردر ؟ اکر بویله ظن ایدرلرسه بو ظن باطلدر . زیرا ؛ آنلرك ظنلری کبی دکلدر ، بلکه آنلر بیلمزلر .]

یعنی ؛ بز باطل دین واعتقاد طاشییانلره مال واولاد کبی برچوق نعمتلر ویرییورز. آنلر ظن ایدرلرمی که بزم آنلره ویردیکمز مال واولاد ایله آنلر ایچون خیره سرعت ایدرز ؟ بویله ظن فاسددر . چونکه ؛ بزم آنلره ویردیکمز نعمتلر آنلر حقلرنده استدراجدر ، بلکه آنلر استدراج اولدیغنی بیلمزلر . زیرا ؛ بهایم کبی ادراکدن خالی اولدقلری ایچون استدراجله نعمت وخیرات بینی تفریق ایتمزلر . بناءً علیه ؛ حقلرنده نقمت اولان شیلری عین نعمت ظن ایدرلر .

خلاصه ؛ باطل مذهب صاحبلری حقلرنده مال واولاد کبی ظاهرده نعمت اولان شیلری حقیقی نعمت ظن ایتدکلری حالبوکه آنلر حقنده نعمت اولمادیغی ونعمت اولانی واولمیانی بیلمدکلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

* * *

واجب تعالی ارباب فسقك نائل اولدقلری نعمتلر ، حقلرنده خیر اولمایوب استدراج اولدیغنی بیان ایتدیکی کبی خیره مسارعت ایدنلرك صفتلرینی دخی بیان ایتمك اوزره ﴿ إِنَّ الَّذِينَ هُمْ مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ ﴾ بیوریور .

[شول کیمسه‌لرکه آنلر ربلرینك عذابندن قورقارلر . ایشته آنلر خیراته مسارعت ایدنلردر .]

﴿ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴾

[وشول کیمسه‌لرکه آنلر ربلرینه ایمان ایدرلر . ایمان ایدنلر البته خیراته مسارعت ایدنلردر .]

﴿ وَالَّذِينَ هُمْ بِرَبِّهِمْ لَا يُشْرِكُونَ ﴾

[وشول کیمسه‌لرکه آنلر ربلرینه شرك ایتمزلر .]

﴿ وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَى رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ ﴾

[وشول کیمسه‌لرکه آنلر صدقات مفروضه‌دن ونافله‌دن ویردکاری شیلری قلبلری قورقار اولدقلری حالده ویررلر . زیرا ؛ آنلر ربلرینك رضاسنه رجوع ایدرلر .]

﴿ أُولَئِكَ يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ ﴾

[ایشته شو اوصافی حائز اولانلر خیراته سرعت ایدرلر. حالبوکه آنلرك حال وشانلری خیراته سعی ایله سائرلرینه سبقت ایتمکدر .]

یعنی خیراته سعی ایدن ؛ مذاهب باطله اربابی دکلدر ، بلکه خیراته سعی ایدن شول کیمسه‌لردرکه آنلر اللهك عذابندن شدتله قورقان وعبادته دوام ایدنلردر. چونکه؛ اللهدن لایق وجه اوزره قورقمق دنیاده اللهك غضبندن وآخرتده عذابندن قورقدیغنه بناءً کناهلردن قاچمسنی وخیراته سعیی موجب اولور . وشول کیمسه‌لرکه آنلر ربلرینك آیتلرینه ایمان ایتدکلرندن لایقیله اوامری ونواهی‌یی قبول وتصدیق ایتدکلری جهتله موجبیله عمل ایتمکله خیراته سعی ایدرلر وشول کیمسه‌لرکه آنلر ربلرینه شرك ایتمدکلری جهتله عبادتلرنده ریا ایتمدکلری کبی عبادتلرینی اخلاص اوزره ادا ایتمکله خیراته سعی ایدرلر. وشول کیمسه‌لرکه آنلر صدقات مفروضه ونافله‌دن ویردکلرینك قبول اولونوب اولونمیه‌جغندن قلبلری قورقار و ربلرینك حضورینه رجوع ایده‌جکلرینی دوشونور و عمللرینك رضایه موافق اولوب اولمادیغنی بیلمه‌دکلرندن اندیشه ایدر وقورقولرینه بناءً انواع خیراته سعی ایدرلر. ایشته شو تعداد اولونان صفتلری حائز اولان کیمسه‌لر انواع خیراته سعی ایدنلردر. چونکه؛ آنلرك اللهدن قورقالری وایمان ایدوب شرك ایتمه‌ملری وحضور الهی‌یه رجوعلرینی

اقرارله قلبلری تیتره‌یه‌رك صدقه‌لرینی ویرملری عین خیرات اولدیغی کبی خیرات سائره‌یی ایشله‌مکه دخی سوق ایدر . بناءً علیه؛ آنلرده خیرات ایشله‌مکده سائرلرینه سبقت ایدرلر . خیراته نائل اولاجقلرده بو درت صفتك بولوناجغنی جناب حق بو آیتله بیان واهل ایمانك بو صفتلره دقت واعتنا ایتملری لازم اولدیغنی توصیه بیورمشدر .

مؤمنلره لایق اولان درت صفتده برنجیسی ؛ مالایعنیدن احترازی موجب اولان خوف اللهدر . ایکنجیسی؛ عبادتده شرك خفی اولان ریایی ترك ایتمکدر . اوچنجیسی ؛ عبادت مالیه وبدنیه‌یی اراده رضایه موافق اولمامسندن اندیشه ایدوب عملنك قبول اولونمامسی قورقوسیله برابر ادا ایتمکدر . دردنجیسی؛ جمله اعمالك اساسی اولان ایمانی اولمقدر . بونلرك جمله‌سنه سعیك سببی ؛ آنلرك حضور الٰهی‌یه رجوعلرینی نظر اعتباره آلملری اولدیغنی واجب تعالی بو آیتده بیان بیورمشدر . چونکه ؛ آخرته ایمان ایدوب عملنك جزاسنی کوره‌جکنی وعمل دفترلری اَلنه ویریلوب سؤال اولوناجغنی وعملنك ایسی کوتوسندن آیریلاجغنی اعتقاد ایدن کیمسه‌نك البته شو اوصافی اکتسابه سعی ایدوب کسب خیرات ایچون چالیشه‌جغنده شبهه یوقدر . اما ایمانده ضعف اولان ویاخود آخرته هیچ ایمان ایتمه‌ین کیمسه هیچ برکوتولکدن چکینمز . شو حالده مؤمن کامل ؛ هم عبادت ایدر هم اللهدن قورقار . اما فاسق وفاجر ؛ عبادت ایتمدیکی کبی اللهدن‌ده قورقماز .

خلاصه ؛ انسانلری خیراته سوق ایدن اسبابك اللهدن قورقمق وایمان ایتمك ووحدانیتی اقرارله شرك ایتمه‌مك وزکاتلرینی ریاسز ادا ایله اعمالنی اخلاص اوزره ایشله‌مك اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
**

واجب تعالی مؤمن مخلصك اوصافنی بیان ایتدیکی کبی بو اوصافك وسع وطاقت دائره‌سنده اولدیغنی دخی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَا نُكَلِّفُ نَفْساً اِلَّا وُسْعَهَا وَلَدَيْنَا كِتَابٌ يَنْطِقُ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴾ بیوریور .

[هرنفسه بز تکلیف ایتمه‌یز ، آنجق طاقتی مقداری تکلیف ایدرز وبزم عندمزده حقی سویلر کتاب واردر . حالبوکه قوللریمز اصلا ظلم اولونمازلر .]

﴿ بَلْ قُلُوبُهُمْ فِى غَمْرَةٍ مِنْ هٰذَا ﴾

[بلکه کافرلرك قلبلری بزم شو کتابمزدن غفلت وجهالت ایچنده‌در .]

﴿ وَلَهُمْ اَعْمَالٌ مِنْ دُونِ ذٰلِكَ ﴾

[وکافرلر ایچون بزم بیان ایتدیکمز باشقه عمللری واردر .]

﴿ هُمْ لَهَا عَامِلُونَ ﴾

[آنلر آنجق اونی عمل ایدرلر .]

یعنی ؛ مؤمنلرك اوصاف سابقه‌یه سعی ایتملری لازمدر . زیرا ؛ بز هیچ برنفسه طاقتنك فوقنده برعمل تکلیف ایتمه‌یز . بناءً علیه ؛ قوللریمزه تکلیف ایتدیکمز احکام شرعیه قدرت بشرك تحمل ایده‌بیله‌جکی برنسبتده وتحملك فوقنده برشی یوقدر وبزم عندمزده هرانسانك اعمالنی یازمغه مؤکل اولان ملکلرك یازدقلری کتاب واردرکه او کتاب طوغرویی سویلر وهرکسك عملنی اولدیغی کبی خبر ویرر . بناءً علیه ؛ قوللر اصلا ظلم اولونمازلر. چونکه ؛ واقعه مخالف هیچ برشی یوق که ظلم اولونسونلر . زیرا ؛ ملکلر دفترینه نه یازمش ایسه آکا کوره جزالاندقلرندن عبادتلرینك ثوابندن نقصان ویاخود کناهلرینك عذابندن زیاده اولماز که ظلم اولسون ، بلکه اوکافرلر کفره شدتله مصر اولدقلرندن آنلرك قلبلری بزم کتابمزدن شدتله غفلت وجهالت ایچنده‌درلر وجهالتلرینه بناءً بومثللو کتابلری‌ده انکار ایدرلر . حالبوکه انسانك فوز و فلاحی وسبب نجاتی او کتابده یازیلی اولدیغی کبی خائب وخاسر اولارق هلاکی وابداً عذابه دوچار اولاجغی‌ده او کتابده یازیلیدر. زیرا؛ انسانك هرعملی یازیلی اولدیغندن ثواب وکناه آنده موجوددر. حالبوکه کافرلرك شو بیان اولونان مؤمنلرك عملنك غیری برطاقم شرك وافتراء علی الله ورسل کرامك دعوتلرینی رد ایتمك وآیتلری انکارله کفریاته اصرار کبی عمللری واردر. آنلر آنجق معتاد اوزره بونلری ایشلرلر .

خلاصه بو آیت ؛ آلتی حکمی حاویدر . برنجیسی ؛ جناب حقك قوللرینه تکلیفی قوللرك قدرتی نسبتنده اولوب قدرت بشرك خارجی برشیله تکلیف ایتمه‌مسیدر . ایکنجیسی ؛ هرکسك عمللری یازیلی عند الله بر کتاب اولوب او کتابك حقی سویلمه‌سیدر . اوچنجیسی ؛ هرکس دفترنده یازیلی عمله کوره جزا کوروب اصلا ظلم اولونمیه‌جقلریدر . دردنجیسی ؛ قرآنده و احکام شرعیه‌ده کافرلرك قلبلرینك جهالت ایچنده اولمسیدر . بشنجیسی ؛ اهل کفرك مؤمنلرك عمللرینك غیری کفریاته دائر برچوق عمللری بولونمسیدر . آلتنجیسی ؛ کافرلرك آنجق بوکبی فنا عمللری عمل ایتمك عادتلری اولمسیدر .

*
* *

واجب تعالی کافرلرك حاللری کفره اصرار وایماندن غفلت اولدیغنی بیاندنصکره بلایه مبتلا اولدقلرنده جناب حقه التجا ایتدکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ حَتّٰۤى اِذٰۤا اَخَذْنٰا مُتْرَفٖيهِمْ بِالْعَذٰابِ اِذٰا هُمْ يَجْاَرُونَ ﴾ بیوریيور .

[حق بز آنلرك زنکین ونعمت صاحبلرینی عذابله اخذ ایتدیکمزده درحال آنلر بزه التجا ایدرلر .]

﴿ لٰا تَجْاَرُوا الْيَوْمَ ﴾

[بزم طرفمزدن آنلره « بوکون التجا ایتمه‌یك » دینیر .]

﴿ اِنَّكُمْ مِنّٰا لٰا تُنْصَرُونَ ﴾

[زیرا ؛ بوکون سز بزم طرفمزدن یاردیم اولونمازسکز .]

﴿ قَدْ كٰانَتْ اٰيٰاتٖى تُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ عَلٰۤى اَعْقٰابِكُمْ تَنْكِصُونَ * مُسْتَكْبِرٖينَ بِهٖ ﴾

[محقق بنم آیتلرم سزك اوزریکزه اوقوندی . آیتلر اوقونونجه سز اوکجه‌کز اوزرینه کبر ایده‌رك آرقه‌سی آرقه‌یه دونرسکز .]

﴿ سٰامِرًا تَهْجُرُونَ ﴾

[کیجه‌لری او آیتلری حکایه ایدر هذیان ایدرسکز وشان قرآنه یاقیشمایان شیلر سویلرسکز .]

یعنی ؛ کافرلر معاصی‌یه مصر اولارق بزی طانیمازلر . حق بزم آنلرك زنکینلری ومالدار اولوب انواع نعمتمزله راحت اولانلرینی کناهلری سببیله بلا ایله مبتلا وعذابله مؤاخذه ایدنجه‌یه قدر بو طانیمامالری دوام ایدر . وقتاکه بز آنلری عذابله مؤاخذه ایدنجه کوریلورکه درحال آنلر بزه التجا ایدر ویاردیم ایسترلر . حالبوکه راحت کونلرنده بزم عذابمز اصلا خاطرلرینه کلمیوردی وعذابی کوروب بزه یالوارمغه باشلاینجه آنلری درکاهمزدن طرد ایچون بز آنلره دیرزکه « بوکون بزه یالوارمایك . زیرا ؛ بزم طرفمزدن سز یاردیم اولونمازسکز . چونکه ؛ شمدی‌یه قدر مراجعت ایتمدیککز ایچون اجنبی‌سکز » دیمکله رد ایدرز و دیرزکه « محقق بزم آیتلریمز رسولمز واسطه‌سیله سزك اوزریکزه تلاوت اولوندی . سزه مناسب اولان الفاظنی کمال دقتله استماع و معانیسنی مطالعه ایله حق اولدیغنی تصدیق ایدوب عمل ایتمك ایکن بالعکس سز آیتلری ایشیدنجه اوکجه‌کز اوزرینه آرقه‌کزه دونر وبیت شریفله کندیکزی بویوك عد ایدردیکز و کیجه‌لری بیتك اطرافنده قرآنی حکایه ایدر وسحردر وشعردر دیمك کبی برطاقم هذیان سویلرسکز . ای مشرکلر ! حالکز بویله اولونجه هانکی یوزیکزله درکاهمزه مراجعت ایدرسکز و مراجعته اوتانمازمیسکز ؟ ای وراحت وقتکزده آرامیوردیکزده باشکزه بر ایش کلدیکنده‌می مراجعت ایدرسکز ؟ » دیمکله مراجعتلرینی رد ایدرز .

تفسیر خازنده بیان اولوندیغی وجهله عذابله مراد ؛ بو آیتده عذاب آخرت اولدیغنه دائر روایت وار ایسه‌ده دنیاده قتل واسارت وقحط کبی عذاب دنیا مراد اولدیغی دخی مرویدر . چونکه ؛ عاصیلر عصیانلری سببیله آخرتده عذاب اولاجغی کبی دنیاده دخی علی الاکثر سیئاتك شئامتی کوریلور . بالخاصه رسول الله اهل مکه‌نك قحطله مبتلا اولملرینه دعا ایتدی

و اوچ سنه على الدوام قحط اولدی و چوق پریشان اولوب بوتون جیفه‌لری و کمیك پارچه‌لرینی ییدکلری مرویدر . ایشته انسانلر حال وسعتلرنده اللهی اونوتور و بر بلایه اوغرادقلرنده اللهه التجا ایدرلر. حالبوکه مضایقه زماننده مراجعت ایتمك وقبول اولونمق ایچون هرزمان مراجعتك لازم اولدیغنه ومراجعت ایتمیوبده بلا زماننده مراجعت ایتمك فائده ایتمیه‌جکنه اشارت ایتمشدر . والحاصل ربسنه کمال اخلاصله هر زمان مراجعت ایدن مؤمنلرك مراجعتلرینی قبول ایده‌جکنه اشارت اولدیغی کبی بول زماننده اللهی خاطر وخیاله کتیرمه‌یوبده مضایقه زماننده التجا ایدنلرك رد اولوناجقلرینه دخی دلالت واردر .

فخر رازینك بیانی وجهله جناب حق ارباب عصیانك بلا زماننده مراجعتلرینی ردك اوچ وجهله اسبابنی بیان ایتمشدر :

برنجیسی ؛ **کندیلرینی اصلاح ایچون آیتلر تلاوت اولوندیغنده آرقه‌لرینی دونمه‌لریدر** که قرآندن اوزاق بولونورلر و نفرت اوزره دورورلر . شو حالده بو جمله نفرتلرینی بیان حقنده ضرب مثلدر . چونکه ؛ بر شیدن نفرت ایدوب اوزاق اولان کیمسه حقنده عربلر « اوکجه‌سی اوزرینه دوندی » دیرلر . ایشته شو عادته بناءً کافرلرك قرآندن وقرآنی تلاوت ایدن رسول اللهدن نفرتلرینی جناب حق آرقه‌لرینه دونمه‌لری ایله بیان بیوریور که کمال نفرتلرندن کنایه‌در .

ایکنجیسی ؛ **بیت شریفه مجاور اولمقله کبر ایتمه‌لری ویته التجا ایتمکله هر شیدن خلاص اولورز ظن ایتمه‌لریدر** . چونکه ؛ آنلر « بز کعبه‌نك اطرافنده قومشویز . بناءً علیه ؛ بزه هیچ کیمسه غلبه ایده‌مز وهر شیدن امینز » دیرلر واهل ایمان اوزره تکبر ایدرلردی . ایشته جناب حق شو تکبرلرینك باب الٰهیدن طردلرینه سبب اولدیغی بیانله امت محمدی تواضعه دعوت ایتمشدر .

اوچنجیسی ؛ **مسامره‌لرنده قرآنی ذم ایتمه‌لریدر** . مسامره ؛ **کیجه ایله قونوشمه واکلنجه یاپمقدر** . چونکه اهل مکه‌نك عادتلری ؛ آقشامدنصکره بیتك اطرافنه طوپلانه‌رق بر طاقم حکایه‌لرله مشغول اولدقلری زمان باشلیجه حکایه‌لری قرآن وقرآنك احکامنی اکلنجه یاپمه‌لری وانکار ایتمه‌لری واوامر ونواهیسنه اعتراض ایله قرآنه یاقیشمایان سحر

وشعردر کبی هذیانله مشغول اولملریدر . جناب حق آنلرك بو کبی اکلنجه‌لرینك باب الٰهیدن طرد اولونملرینه سبب اولدیغی بیانله بونلر کبی احکام شرعیه‌یی اکلنجه یاپانلرك عنایت الٰهیه‌دن محروم اولاجقلرینی بیان ایتمشدر . کرچه شو تفصیلاته نظراً آیت اهل مکه‌یی ذم ایدییور ایسه‌ده ذمك سببی اولان صفت واخلاق کیملرده بولونورسه آنلره وقرآنه معترض بولونان هر قومه وهر شخصه شاملدر . چونکه ؛ اعتبار الفاظك عمومنه‌در ، وسببك خصوصنه دکلدر .

تفسیر طبری وخازنده بیان اولوندیغی وجهله مترف ؛ **نعمت صاحبی وراحت اولان کیمسه‌دره** . ﴿ اذاهم یجئرون ﴾ جئر ؛ **فزع وفریادله یاردیم ایچون مراجعت ایتمك وبالوارمقدر** . ﴿ تنکصون ﴾ نکص ؛ **آرقه‌سنه آردیه آردیه کیتمکدر** . یعنی « آنلر فنا عمللرینه دوام ایدرلر بز آنلردن نعمت صاحبلرینی عذابله اخذ ایدنجه‌یه قدر . وقتا که آنلرك راحت اولان نعمت صاحبلرینی بز عذابله اخذ ایدنجه درحال آنلر فزع وفریادله یاردیم ایسته‌مکه باشلار ویالواریرلر . فقط بز آنلره « بو کون یالوارمایك . زیرا ؛ عذابی معاینه ایتدکدنصکره بزدن سزه بر یاردیم یوق وبزم قدرتمزه دلالت ایدن آیتلریمز سزك اوزریکزه تلاوت اولوندیغنده سز آرقه‌سین آرقه‌یه نفرت وبیت شریفه جوار اولمقله کبر ایدر اولدیغکز حالده دونردیکز و کیجه‌لری قرآنی آره کزده اکلنجه یاپاردیکز » دیمکله طرف الٰهیدن نصرت کوره‌میه‌جکلری بیان اولونور .

*
* *

واجب تعالی مشرکلرك نصرتدن محروم اولملرینك سببی قرآندن نفرتله اعراض ایتملری اولدیغی بیاندنصکره قرآندن اعراضلرینك سببنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ اَمْ جَاءَهُمْ مَا لَمْ يَأْتِ اٰبَاءَهُمُ الْاَوَّلِينَ ﴾ بیوریور .

[مشرکلر اعراض ایدرلرده قرآنی ومعناسنی دوشونمدیلرمی و دوشونمکسزین اعراض ایتمك لایق اولورمی ؟ یوقسه آنلره اول کچن بابالرینه کلمه‌ین کتابمی کلدی واو کتاب رسول کوندرمك جائز اولمادیغنی‌می سویلدی ؟]

﴿ اَمْ لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ فَهُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ ﴾

[یوقسه آنلر رسوللرینی بیلمدیلر. بناءً علیه ؛ رسوللرینی انکارمی ایدییورلر ؟]

﴿ اَمْ يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ ﴾

[یوقسه آنلر رسوللرینی حاشا جنتله حکم ایتدکلرندنمی ایمان ایتمزلر ؟]

﴿ بَلْ جَاءَهُمْ بِالْحَقِّ وَاَكْثَرُهُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ ﴾

[رسول اللهده جنت یوق ، بلکه او رسول آنلره حق اولان قرآن ودین اسلامله کلدی . حالبوکه آنلرك اکثریسی حقه بغض ایدر وحقی سومزلر .]

﴿ وَلَوِ اتَّبَعَ الْحَقُّ اَهْوَاءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ ﴾

[واکر حق آنلرك آرزولرینه اتباع ایتمش اولسه ایدی کوکلر ویر یوزی ویر ایله کوك آره‌سنده بولونان موجودات فاسد اولور وانتظامندن چیقاردی .]

﴿ بَلْ اَتَيْنَاهُمْ بِذِكْرِهِمْ فَهُمْ عَنْ ذِكْرِهِمْ مُعْرِضُونَ ﴾

[بلکه بز آنلره شرف ویره‌جك قرآنی کتیردك فقط آنلر قرآندن اعراض ایدرلر.]

یعنی ؛ مشرکلر قرآنی انکار ایدرلرده قرآنك الفاظنده اولان لطافتی ومعناسنده اولان حقایقی وکلمه‌لرینك بربرینه اولان مطابقتنی وترتیبنده اولان غرابتی دوشونمدیلرمی ؟ ودوشونمکسزین رد ایتمك لایق اولورمی ؟ دوشونمش اولسه‌لردی قرآنك طوق بشردن خارج وفصاحت وبلاغت اوزرینه مشتمل اولدیغنی بیلیر وایمان ایدرلردی . چونکه ؛ کندیلری فصاحت وبلاغت صاحبی ارباب لساندن ایدیلر . یوقسه آنلره بابالرینه کلمه‌ین بر کتابمی کلدی واو کتاب آنلره رسول کلمیه‌جکنیمی سویلر ؟ حالبوکه آنلرك اول کچن بابالرینه کتاب کلدی ورسول کوندرلدی . آنلردن ایمان ایدنلر ایتدی و ایمان ایتمه‌ینلر ایتمدیلر . بناءً علیه ؛ رسول کوندرمك ، کتاب انزال ایتمك یکی برعادت دکلدر . شوحالده مشرکلرك استنادی بابالرینی تقلید اولوب ادله ایله استدلال اولمادیغندن ایمان ایتمدیلر. چونکه ایمان ؛ بابالرینك دینی ترك ایتمك ایجاب ایتدیکندن

بابالرینك دینی ترك ایتمکی کندیلرینه عار وعیب صایدقلری ایچون ایمان ایتمه‌مشلردر . یاخود آنلرك ایمان ایتمدکلری رسوللرینی بیلمدیلرده آنلر او رسولی بیلمدکلرینه بناءً می انکار ایدرلر ؟ حالبوکه رسوللرینی حال صغرنده وکبرنده بیلدکلری کبی حسبنی ونسبنی وصداقتنی وامانتنی‌ده بیلیرلر. زیرا؛ کندی قبیله وبلده‌لرنده میدانه کلدیکی ایچون آنلرجه هرحالی معلوم وکیزلی برحالی اولمادیغی حالده بیلمدکلری برکیمسه کبی انکاره قالقیشملری انصافسزلغك نهایه‌سی اولدیغندن طرف التهیدن « یوقسه بیلمیورلرده آندنمی انکار ایدرلر ؟ » دینمکله ذم وتکدیر اولونمشلردر . یاخود آنلر حاشا رسول اللهه جنتله حکم ایتدکلرندنمی ایمان ایتمه‌دیلر ؟ حالبوکه رسول الله نبوتنی اظهار ایتمزدن اول عقل وذکاسی ، کیاست وفراستی وعلوّ قدری کندی آره‌لرنده مسلم ایدی . صکره رسول الله نبوت دعواسنده بولونوب شرك وسائر عادات جاهلیه‌یی ترك ایتملرینی امر ایدنجه عقلنده خللوار جنتوار حاشا نه سویلدیکنی بیلمز کبی برطاقم افترایه وبغض وعداوته جسارت ایتدیلر .

بوجرأتلرینك سببی ؛ فخررازینك بیانی وجهله ایکیدر : برنجیسی ؛ **عوام ناسی رسول اللهه اطاعتدن منع ایتمك** ، ایکنجیسی ؛ **کندی زعملرنجه نفسلرنده کوردکلری عظمت قارشی رسول اللهه اطاعتی ودعوتنه اجابتی عار عد ایتمکدر** . حالبوکه آنلرك اسناد ایتدکلری شیلرك جمله‌سی افترا وباطلدر ، بلکه رسول الله آنلره حق اولان قرآن وواقعه مطابق بردین ایله کلدی که اودین ؛ اتباع ایدنلرك چارهٔ نجاتلریدر ولکن آنلر اکثریسی بابالرینی تقلیده دوشکون اولدقلرندن قرآنی ودین حقی سومزلر ودینه اتباعی منصبلرینه منافی عد ایدرلردی. بناءً علیه ؛ رسول اللهه ایمان ایتمه‌مك وباشقه‌لرینك ایماننه مانع اولمق ایچون هردرلو افترایه جرأت ایدرلر و آغزلرینه کلنی سویله‌مکدن چکینمزلردی . اکر حق آنلرك آرزولرینه اتباع ایتمش اولسه ایدی عالم فاسد اولوردی . چونکه ؛ آنلرك آرزولری شرك ایتمك ومتعدد آلهه بولونمقده‌در . متعدد آلهه‌نك وجودی ایسه عالمك فسادینی موجبدر . مشرکلرك آرزولری شهوات نفسانیه‌یه اتباع ایله انواع مظالمی ایقاع ایتمك اولدیغی جهتله آرزولری همان مفسدتدن عبارتدر. بناءً علیه ؛ آنلرك آرزولرینه اتباعك عالمك خرابه‌بادی اولاجغنده شبهه‌یوقدر . شوحالده حقك ، انسانلرك آرزوسنه اتباع ایتمسی عالمك انتظامی

اخلال ایتدیکی جهتله اولاماز، بلکه بز آنلره وعظ اولان ومنفعت ویرن قرآنی رسوللری
واسطه‌سیله کتیردك ولكن كنديلرينه شرف ويره‌جك دیندن وقرآندن اعراض ایدرلر.]

مشرکلردن بعضیلری حقی سوویور ولكن كندی قبیله‌لرينك لومندن قورقولرينه
بناءً حقی ترك ایتدکلرینه اشارت ایچون واجب تعالی بو آیتده اکثریسنك سومه‌دیکنی
بیان ایتمشدر. چونکه اکثرك سومه‌دیکنی بیان؛ اقلك حقی سودیکنی بیان ایتمکدر که
انسانلر هرزمان وهر شیده اویله‌در. زیرا؛ برقسمی دائما حقی آرار واتباع ایدر وحقی
سور. دیکر برقسمی طبیعتنده اولان خشونت حسبیله حقی سومسنه مانع اولور وياخود
کوزه‌تدیکی بر منفعتی حقه منافی بولدیغندن سومز وياخود منصبنی محافظه ایچون حقی
سومز وبرقسم انسانلرده قلبنده حقی سور ولكن بعض سفهانك لومندن قورقدیغی ایچون
ظاهرده حقی سومز کورینور وسودیکنی اظهار ایده‌مز.

واجب تعالی کافرلرك قرآندن اعراضلرينه درت شی سبب اولدیغنی بیان بیورمشدر.
برنجیسی؛ **قرآنك الفاظنی ومعناسنی لایقیله دوشونه‌مملریدر**. ایکنجیسی؛ **بابالرینه کلمه‌یه
برکتابك کندیلرینه کلوب رسالتك اصلی اولمادیغنی یاده ایتمك احتمالیدر**. اوچنجیسی؛
رسول اللهی بیلدکلری حالده بیلمز کبی انکار ایتملریدر. دردنجیسی؛ **رسول اللهه حاشا
جنت اسناد ایتملریدر**. ایشته قرآنی دوشونه‌مك وکندیلرینه بر کتاب کلمك ورسول اللهی
بیلدکلری حالده انکار ورسول اللهه جنت اسناد ایتمك بونلرك هرجمله‌سی باطل اولوب
رسول اللهك حق اولان قرآنله ودین اسلامله کلدیکنی بیانله جناب حق کافرلرك اعتقادلرینی
رد ایتمشدر.

تفسیر خازنك بیانی وجهله آیتده حق‌له مراد؛ **قرآن** اولدیغنه نظراً **معنای آیت**:
[اکر قرآن آنلرك محبت ایتدکلری اعتقادلرینه کوره نازل اولمش وآنلرك آرزولرینه اتباع
ایتمش اولسه ایدی عالم فاسد اولوردی ولكن قرآن اصلا آنلرك آرزوسنه تابع دکلدر
دیمك اولور.

﴿ اَمْ تَسْـَٔلُهُمْ خَرْجًا فَخَرَاجُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴾

[یاخود حبیبم! سن رسالتکی تبلیغه آنلردن اجرتمی ایسترسك واجرت ایسته‌یه‌جککی

ظن ایدرلرده آنك ایچونمی ایمان ایتمز؟ وسنك ربك سکا ویردیکی ثواب واك اعلی
درجه‌لر آنلرك ویره‌جکی اجرتدن دها خیرلیدر. حالبوکه الله تعالی رازقلرك خیرلیسیدر.]

یعنی؛ اکر سکا فقر وفاقه اسنادیله آنلردن اجرت ایسته‌یه‌جککی ظن ایدرلرده
اجرت قورقوسنه بناءً ایمان ایتمزلرسه بوظنلری یاکلیشدر. زیرا؛ سنك آنلردن اجرت طلبنه
احتیاجك یوق وتنزل ایتمزسك. چونکه؛ ربك تعالی‌نك سکا ویردیکی اجرت هرشیدن
خیرلیدر ورزق خصوصنده عرض واحتیاج لازم کلیرسه الله تعالی‌یه عرض واحتیاج لازمدر.
زیرا؛ الله تعالی رازقلرك خیرلیسیدر. یعنی اللهدن باشقه رازق یوقدر. وارفرض اولونسه
الله تعالی جمله‌سندن خیرلیدر. چونکه؛ اللهك ویردیکی رزق خیرلی ودواملی اولدیغی کبی
چوقده اولور. کرچه قوللرك بعضیسی بعضیسنه عطیه ویرمك صورتیله رزقه سبب
اولورسه‌ده دوامی اولمادیغی کبی آنكده خالقی الله تعالی‌در.

رسول اللهك اجرت ایسته‌مدیکی حالده جناب حقك «یوقسه حبیبم! سن آنلردن اجرتمی
ایسترسك که آنلر ایمان ایتمزلر؟» دیمك کافرلرك باشلرینه وورمق وآنلر ایچون اعتذاره
صالح بر شی اولمادیغنی بیان ایتمکدر. چونکه؛ قرآنك علوّ طبقه‌سنی دوشوندیلرمی؟
خیر! آنلره باشقه بر کتاب کلدیده تعلیماتمی ویریور؟ خیر! رسولی بیلمزلرده آندنمی
انکار ایدییورلر؟ خیر! رسول اللهده جنت وارده آنك ایچونمی ایمان ایتمزسکز؟
خیر! یوقسه رسول الله آنلردن اجرتمی ایستیور؟ خیر! شوحالده کافرلرك عدم ایمانلرينه
سبب عد ایده‌جك بر عذرلری یوقدر.

* * *

واجب تعالی کافرلرك مذهبلرینی ابطال ایتدکدنصکره رسول اللهك کتیرمش اولدیغی
طریقك حق اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِنَّكَ لَتَدْعُوهُمْ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴾
بیوریيور.

[حبیبم! سن آنلری طوغرو یوله دعوت ایدرسك.]

﴿ وَاِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ عَنِ الصِّرَاطِ لَنَاكِبُونَ ﴾

[حالبوکه آخرته ایمان ایتمه‌ینلر طوغرو یولدن میل ایدرلر.]

يعنى ؛ كافرلر جادهٔ عدالتدن انحراف ايدوب اصلاحه محتاج اولدقلرى جهتله حبيبم! وحيمز ايجابى سن آنلرى طريق مستقيم اولان طريق توحيده دعوت ايدرسك ولكن شول كيمسه‌لركه آنلر آخرته ايمان ايتمزلر . آنلر سنك دعوت ايتديكك طريق توحيد واستقامتدن عدول ايدرلر . چونكه آخرتدن قورقمق ؛ ايمانك اركان مهمه‌سندندر . بناءً عليه ؛ آخرت قورقوسى اولماديغندن آنلر سنك دعوتكى قبول ايتمزلر. زيرا حقى آرامغه انسانلرى سوق ايدن الك قوتلى سبب ؛ آخرت قورقوسيدر. بو قورقوده آنلرده يوق كه حقى آراسونلر .

بو آيتده جناب حق رسولنى طريق حقه دعوت ايتديكنى بيانله ثنا ايتديكى كبى مشركلرى‌ده آخرته ايمان ايتمه‌مك و حقدن آيرلمقله ذم ايتمشدر . چونكه (لنا كبون) نكب ؛ **مقدنه صابمق ومقلك غيرى باطل جهتنه ميل ايتمكدر.** آخرته اينانمايان و آخرتدن قورقمايان بر كيمسه البته حقدن چيقمقدن وباطلى ارتكابدن چكينمز .

﴿ وَلَوْ رَحِمْنَاهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِنْ ضُرٍّ لَلَجُّوا فِى طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴾

[اگر بز آنلره مرحمت ايتسه‌ك وكنديلرينه اصابت ايدن ضررى قالديرسه‌ق آنلر متحير اولدقلرى حالده طغيانلرنده عناد ايدرلر وعصيانلرندن واز كچمزلر .]

يعنى ؛ اگر بز آنلره لطف ايتسه‌ك مبتلا اولدقلرى قحط ، وبا ، زلزله وفقر وفاقه كبى ضررلرينى اوزرلرندن قالديرسه‌ق آنلر عصيانلرنده دوام ايدرلر وبزم ضرردن قورتارمامز آنلرى ايقاظ ايتمز . چونكه ؛ طينتلرنده اولان تمردلرى آنلرى ايماندن منع ايتمكله حقدن آيرلمغه سوق ايدر . بناءً عليه ؛ متحير اولارق طغيانلرنده عناد اوزره دوام ايدرلر .

كافرلره هرنه‌قدر لطف اولسه كفرلرنده عناد ايده‌جكلرينه اشارت ايچون طغيانلرنده دواملرندن واجب تعالى لجاج ايله تعبير ايتمشدر . چونكه لجاج؛ **بر شيده تمادى ايدوب اوزانمقدر.** شو حالده رحمت الٰهيه وغضب سبحانيه‌نك قوللرك حالنه كوره نازل اولاجغنه وقوللرك عصياندن فراغت ايتدكلرى مدتجه رحمتك نازل اولميه‌جغنه بو آيت دلالت ايدر. بيضاوينك بيانه نظراً آيتك سبب نزولى ؛ رسول اللهك قريشك عليهنه دعاسى اثرى

شدتلى قحطلق قبيلهٔ قريشى احاطه ايدوب صوك درجه طارلغه دوچار اولدقلرى بر زمانده (ابو سفيان) حضور رسالته كلير و « يا محمد ﷺ كندى قبيله‌ك قريش هلاك اولويور. بابالرينى قيليجله بدر وقعه‌سنده اولدوردك اوغلانلرى‌ده قحطلق و آجلقله اوليور. سن عالمه رحمت اولارق بعث اولونديغنى سويليورسك. شو حالده دعا ايت الله تعالى بو بلايى بزم اوزريمزدن قالديرسون » ديمسى اوزرينه آيتك نازل اولديغى مرويدر .

* * *

واجب تعالى كافرلرك ضررينى دفع ايتمك آنلرك كناهلرى ترك ايتملرينه سبب اولميه‌جغنى بياندنصكره بالفعل عذابله مؤاخذه‌دخى آنلرك اطاعتلرينه سبب اولماديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ اَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ فَمَا اسْتَكَانُوا لِرَبِّهِمْ وَمَا يَتَضَرَّعُونَ ﴾ بيورييور .

[ذات الوهيتمه يمين ايدرم كه بز آنلرى قتل واسارت وقحط و آجلق وسائر معيشتلرنده مضايقه ايله مؤاخذه ايتدك . آنلر ربلرينه اصلا تواضع ايتمديلر و كبرلرندن ربلرينه تضرعده ايتمزلر، بلكه دها زياده اصرار ايتديلر .]

﴿ حَتّٰى اِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا ذَا عَذَابٍ شَدِيدٍ اِذَا هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ﴾

[حتى آنلر اوزرينه شدتلى بر عذاب قاپوسى آچديغمزده درحال آنلر هر خيردن قطع اميد ايدرلر . بونكله جانب الوهيتمزه اصلا توجه ايتمزلر .] بناءً عليه ؛ هرنه‌زمان مؤاخذه اولونسه‌لر كناهه اصرار ايدرلر ، اصلا متنبه اولمازلر .

بو آيتده ايكنجى عذاب له مراد؛ **قحط** اولديغنه نظراً قحط؛ دنيا عقوبتلرينك بك بويوكى اولديغنه اشارت ايچون واجب تعالى عذابى شدتله توصيف ايتمشدر . چونكه ؛ انسانلرى آجلق قدر تربيه ايدر بر شى اولماديغى جمله‌نك معلوميدر . مدارك‌ده بيان اولونديغى وجهله بو آيتده اولكى عذاب له مراد؛ **قتل واسارت وساره كبى عذابلردر .** عذاب شديد له مراد؛ **قحط و آجلقدر .** چونكه آجلقله عذاب ؛ دنياجه هر درلو عذابك فوقنده ودواملى وبوتون قوايه تأثير ايدر اوزونتيلى بر عذاب اولديغندن آيتده آجلقله عذاب شدتله توصيف اولونمغه شايانددر. (فما استكانوا) **تواضع وانقياد ايتمديلر ديمكدر.**

چونکه استکانت ؛ تذلل و تواضع معناسنه‌در . ﴿ ومایتضرعون ﴾ دعا و نیاز ایده‌رك ربلرینه التجاده ایتمزلر دیمکدر . چونکه تضرع ؛ یالوارمق معناسنه‌در . عصیانلرنده دوام ایدوب اصلاحتبه اولمادقلرینه اشارت ایچون ﴿ یتضرعون ﴾ استمراره دلالت ایدن مضارع صیغه‌سیله وارد اولمشدر . ﴿ مبلسون ﴾ متحیر و هردرلو خیردن امیدلرینی کسرلر دیمکدر . یعنی « بز اهل شرکی قتل و اسارت کبی عذابله مؤاخذه ایتدیکمزده آنلر اصلا تواضع ایتمدیلر و اطاعت کوسترمدیلر و عذابك رفعی ایچون تضرعده ایتمزلر . بناءً علیه ؛ بوحاللری و تمردلری دوام ایدر حتی بز آنلره شدتلی بر عذاب قاپوسنی آچدیغمزده آنلرك هردرلو قوتلری کسیلیر و بوتون اعصابلری ضعفه دوچار اولدیغندن هرخیردن امیدلرینی کسرلر » دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی اهل شرکك هروجهله اطاعتمیل ایتمدکلرینی بیاندنصکره بوندن اولکی آیتده رب لفظنك اجمالاً افاده ایتدیکی تربیه‌نك بعض انواعنی تفصیل ایتمك اوزره ﴿ وَهُوَ الَّذِى اَنْشَاَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْئِدَةَ قَلِيلاً مَا تَشْكُرُونَ ﴾ بیوریور .

[ربکز تعالی شول ذات اجل واعلادرکه سزك ایچون قولاق و کوزلر وقلبلر خلق ایتدی . بونلرك جمله‌سی شکری واجب اولان نعمتلردن اولدیغی حالده سز آز شکر ایدرسکز .]

یعنی ؛ الله تعالی شول ذا قدرکه او ذات ایشیدلمسی لازم اولان شیلری ایشیتمکز ایچون سزه قولاغکزی و کورولمك شانندن اولان شیلری کورمك ایچون کوزلریکزی ودوشونولمك شانندن اولان شیلری دوشونمکز ایچون قلبلریکزی خلق ایتدی که سز بونلری حسن استعمالله داخلی وخارجی معقولات ومحسوساتی ادراك ایده‌رك اعتقاد حقه وصراط مستقیمه استدلال ایده‌سکز . بونعمتلرك جمله‌سی شکری واجب اولان بویوك نعمتلردن اولدیغی حالده سز آزجق شکر ایدر ولایق اولدیغی شکرینی یرینه کتیرمزسکز . چونکه ؛ بونعمتلرك قدرینی تقدیر ایده‌مدیککزدن بونلرك هربرینی موضع لایقنه وضع

ایتمدیککزدن وظائف دینیه ودنیویه‌کزی لایقیله یرینه کتیره‌میورسکز . زیرا هرنعمتك شکری ؛ اونعمتك قدرینی بیلمك ویرنده استعمال ایتمکدر . بناءً علیه یرنده استعمال اولونمایان نعمت ؛ ضایع اولدیغی کبی بالطبع شکری‌ده ادا اولونماز . شوحالده صاحبی کفران نعمت ایتمش اولور .

الله تعالینك انسانه ویرمش اولدیغی اعضالر ایچندن منافع دینیه ودنیویه‌یه خدمتده کوز ، قولاق وقلبك فائده‌سی دیکرلرندن زیاده اولدیغندن بو آیتده بو اوچی ذکرله تخصیص اولوندیغی مدارکك جملهٔ بیاناتندندر . کرچه انسانك جمله اعضالری کندی حقنده بك بویوك نعمتلر ایسه‌ده انسانك سبب سعادتی اولان ایمان ؛ قلبله حقی تصدیق ولسانله اقراردن عبارت اولوب ، کوزیله حقی کوروب وقولاغیله دویوب قبول ایتمك دینی ودنیوی امور مهمه‌دن اولدیغی جهتله بونلر تصریح اولوندیغی کبی لایق وجه اوزره شکری ادا اولونمادیغندن جناب حق قوللرینی توبیخ ایتمشدر .

*
* *

واجب تعالی وحدانیتنه دلالت ایدن دلیل آخری بیان ایتمك اوزره ﴿ وَهُوَ الَّذِى ذَرَأَكُمْ فِى الْاَرْضِ وَاِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴾ بیوریور .

[سزك اعضاکزی ایجاد ایدن الله تعالی شول ذات اجل واعلادرکه یریوزنده سزی خلق ایتدی ، آنجق آنك جانب معنویسنه بعث اولونورسکز .]

﴿ وَهُوَ الَّذِى يُحْيِى وَيُمِيتُ ﴾

[والله تعالی سزی نطفه‌دن احیا ایدر وصکره أولدورور .]

﴿ وَلَهُ اخْتِلَافُ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ ﴾

[وکیجه‌نك وکوندوزك تدبیری واختلافی آنك خلقیله اولدیغی جهتله آکا مخصوصدر .]

﴿ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴾

[بوقدر دلائلی کورورده دوشونمزمیسکز؟ شوصايیلان دليللرك کافه‌سی بزم قدرتمزه ووحدانيتمزه دلالتده کافی دکلمی ؟]

يعنی ؛ انسانلر ايچون الله تعالی‌نك صفات کامله صاحبی اولديغنده شك وترددقاپولری قاپانمشـدر . زيرا ؛ او الله تعالی ير يوزنده سزی خلق ايتدی وتناسـل ايله چوغالتدی وکرهٔ ارضده اسکانی قابل اولان يرلره طاغيتدی و دوشه‌دی واللهك ويرديكی نعمتلره شکر ووظيفهٔ دينيه‌يی ادا ايدوب ايتمديككزه دائر سؤال ايتمك وجزاسنی کورمك ايچون آنجق آنك جانب معنويسنه حشر اولونورسکز واو الله تعالی‌که قوللرينی احيا واماته‌ايدر وموت سببيله دارآخرته انتقال ايتديرر وعملکزك جزاسنی کوروسکز. حياته بکزه‌ين کوندوز وأولومه بکزه‌ين کيجه‌نك اختلافی وتدبير وتصرفی آنك يدقدرتيله حاصل وآکا مخصـوصدر وبوکبی وحدانيتمه دلالت ايدن دليللری دوشونمزميسـکزکه باطل مذهبلر اختيار ايديیورسکز ؟

﴿ بَلْ قَالُوا مِثْلَ مَا قَالَ الْاَوَّلُونَ ﴾

[مشرکلر قدرة‌اللهه وحشره ونشره دلالت ايدن آيتلری تفکر ايتمزلر ، بلکه آنلر کنديلرندن اول کچن بابالرينك ديدکلری سـوزلرك مثلنی ديرلر .] زيرا ؛ آنلر اول کچنلری تقليده منهمك اولدقلرندن دليللره عطف نظر ايتمزلر . حالبوکه دلائلله استدلال ايتمك واجبدر . چونکه اعتقادده تقليد ؛ معتبر دکلدر .

*
* *

واجب تعالی بابالرينك کلاملری مثللو کلاملرينی حکايه ايتمك اوزره ﴿ قَالُوا ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَاباً وَعِظَاماً ءَاِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴾ بيوريور .

[آنلر آخرتی انکار خصوصنده ديديلر « بز أولوب طوپراق وکميك اولديغمزده‌می بعث اولوناجغز ؟]

يعنی ؛ « بزم حيـاتمز منقرض وَ وجودمز طوپراق اولوب وکميکلريمز طـاغيلوب هربری بر يرده قالديغنده‌می بز البته بعث اولوناجغز ؟ حاشـا بويله شی اولورمی ؟ بزم

ايچون آنجق حيات ؛ حيات دنيـادر ودنيانك آرقه‌سنده باشـقه حيات يوقدر » ديمکله حشری تماماً انکار و طوپراق اولمغی حياته منافی ظن ايتديلر . حالبوکه دنيـايه کلمزدن اول طوپراق اولدقلرينی دوشونمش اولسه‌لردی بو انکاره جرأت ايتمزلردی . چونکه ؛ انسـانك مايهٔ اصليه‌سی طوپراقدن حاصل اولان غدادن تحصل ايدن نطفه اولديغی ايچون اسـاسی طوپراق اولديغی حالده دنياده حيات بولونجه آخرتده‌ده حيات بولاجغی اواويله ثابتدر .

*
* *

واجب تعالی حشری انـکار ايدنلرك سوزلرينك بقيه‌سنی بيان ايتمك اوزره ﴿ لَقَدْ وُعِدْنَا نَحْنُ وَاٰبَاؤُنَا هٰذَا مِنْ قَبْلُ اِنْ هٰذَا اِلَّا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ ﴾ بيوريور .

[الله تعالی حقی ايچون بز وبزدن اول بابالريمزشوحشرونشرله محقق وعدااولوندق. ايشته شو وعد اولونان حشر اولمادی ، الا اول کچنلرك يالانلری اولدی .]

يعنی ؛ طوپراق اولمق حيـاته منافی اولديغنی ادعا وحشری انکار ايتمکله اکتفـا ايتمديلر وسوزلرينه شـونی‌ده علاوه ايتديلر وديديلرکه « بز رسالت دعواسيله کلن ذات طرفندن حشرله وعد اولونديغمز کبی بوندن اول بابالريمزده زمانلرينك رسـوللری طرفندن وعد اولونديلر . شو وعد اولونان حشرويوم قيامتده قبردن قالقمق سوزلری اولمـادی ، الا اول کچنلرك يالانلريدر . زيرا ؛ هرکلن بونکله وعد اولونمش . معهذا هرکلن بونکله وعد اولونديغی حالده کيدنلردن هيچ بر کيری کلن‌ده يوقدر . اکر سويلدکلری سـوزلرك اصلی اولسه ايدی شمدی‌يه قدر کيدنلردن ديريلوب کيری کلن اولوردی . حالبوکه کيمسه‌نك کلمه‌سی يالان اولديغنه دليلدر » . ايشته هوا وهوسـنه تابع اولان وشهوات نفسـانيه‌سنه اتباعی عقل سليمك حکمنه ترجيح ايدن ارباب هوا بوکبی سـوزلری سويلمکدن چکينمزلر وبوکبی اوهامنه تابع اولوب خيـالات اوزره اعتراض ايدنلردن دنيا هيچ برزمان خالی قالمامشدر .

*
* *

واجب تعالی مشرکلرك حشری انکارلرينی بيان ايتديکی کبی أولدکدنصکره انسانلری

احیا ایتمکه قادر اولدیغنی دخی بیان ایتمک اوزره ﴿ قُلْ لِمَنِ الْاَرْضُ وَمَنْ فِيهَا اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴾ بیوریبور .

[حبیبم ! حشری انکار ایدن کافرلری الزام ایچون سن دی که « ارض وارض اوزرنده اولان حیوانات وسائر مخلوقات کیمکدر و بونلری کیم ایجاد ایتدی وتصرفات وتدبیرلری کیمه عائددر ؟ اکر علمکز وارده بیلیرسه کز بونلرك خالقنی بکا سویله‌یك » دیمکله وحدانیتی اقراره دعوت ایتدی .]

﴿ سَيَقُولُونَ لِلّٰهِ ﴾

[بوسؤاله جوابده آنلر « بونلرك جمله‌سی اللهکدر » دیرلر .]

﴿ قُلْ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴾

[آنلر یر یوزنده موجود اولان مخلوقات اللهك اولدیغنی وآنلرك زینتلرینی خلق وتدبیرامور ایدن الله تعالی اولدیغنی اقرارایدنجه یا اکرم الرسل ! سن آنلره « الله تعالی‌نك حشره قدرتنی انکارایدرده ای مشرکلر ! شوعالم مکوناتنی ایجادایتدیکنی دوشونمز- میسکز، وبونلری ایجاده قادر اولانك حشره ونشره قادر اولاجغنی تذکر ایتمزمیسکز وانی دوشونسه‌کزده بونلری انکار ایتمسه‌کز اولمازمی ؟ » دیمکله دوشونمه‌دن حشری انکارلرندن دولایی توبیخ ایت .]

یعنی ؛ حشری انکار ایدنلره « ارض وارض اوزرنده اولان موجودات کیمکدر؟» دییه‌رك سؤال ؛ اللهك اولدیغنی بیانله ویردکلری جوابلری ایله کندیلرینی الزام ایچون سوق اولونمشدرکه « سز نصل اولیورکه بو عالم مکوناتی ابتداءً اللهك خلق ایتدیکنی اقرارایدوب دوریبورسکزده عالم اخراده احیا واعاده‌یی انکار ایدییورسکز ؟ بو، تناقض دکلمیدروبوکبی متناقض سوزلری سویلرده دوشونمزمیسکز؟ برطرفدن بوقدر عالمی خلقه قدرت کامله‌صاحبی اولدیغنی ادعا ایدرکن دیکر طرفدن حشره عجزینی ادعا ایتمك ایکیسی بربرینه‌ضد ومنافی دکلمی؟ » دیمکدر . بناءً علیه ؛ جناب حق بوآیتده‌کافرلری برقاچ جهتله توبیخ وتحقیر ایتمشدر : برنجیسی ؛ **ارضه کیمك وخالقی کیمدر** ؟ دیمکله جهالتلرینه

اشارت ایتمشدر . ایکنجیسی ؛ **علمکز وادراککز وارسه خبر ویرك بکا بونی** ؟ دیمکله ادراکدن خالی اولدقلرینی اشعارایتمشدر. اوچنجیسی ؛ **حشری انکارایدرده دوشونمزمیسکز؟** دیمکله دوشونجه‌سز بهائم منزلنده اولدقلرینی بیانله توبیخ ایتمشدر . چونکه ؛ جناب حق انسانه دوشونمکه لیاقت واقتدار ویرمش ایکن اواقتداری صرف ایتمیوب مهمل ومعطل براقمق تعمیری غیرقابل برحقیقت اولدیغی جهتله قباحت ونفسنی بهائم منزلنه تنزیل ایتمکدر. زیرا ؛ انسانك بهائمدن فرقی وامتیازی تفکرله‌در . بناءً علیه ؛ تفکری اولمایان انسانك بهائمدن فرقی یوقدر .

*
* *

واجب تعالی حشری انکار ایدنلری دلیل آخرله الزام ایتمك اوزره ﴿ قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمٰوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴾ بیوریبور .

[حبیبم ! سن حشری انکار ایدنلره دی که « یدی قات کوکلرك وعرش عظیمك ربسی کیمدر ؟ »]

﴿ سَيَقُولُونَ لِلّٰهِ ﴾

[البته آنلر « بونلرك جمله‌سی اللهکدر » دیرلر.] چونکه ؛ بونلرك خالقی الله تعالی اولدیغندن اللهکدر دیمکه مجبور اولورلر .

﴿ قُلْ اَفَلَا تَتَّقُونَ ﴾

[حبیبم ! بوعالم مکوناتك خالقی الله تعالی اولدیغنی اقرار ایدنجه سن آنلره دی که « بوجسیم عالمك خالقی الله تعالی اولدیغنی اقرارکزله برابر حشری انکار ایدرده اللهك غضبندن قورقمازمیسکز ؟زیرا؛ بوانکارکز غضبی موجب اولدیغندن قورقماکز لازمدر » .]

یعنی؛ حبیبم! حشری انکار ایدنلری الزام ایچون سن دی که « ای مشرکلر ! سز حشرك امکانسزلغندن بحث ایدرسکز . یدی قات کوکلرك وآنلری احاطه ایدن عرش اعظمك مالکی وربسی کیمدر وبوقدر جسامتله بو عالم علوی‌یی کیم خلق ایتدی ویلدیزلرله آنی کیم تزیین ایلدی ودیرکسز اوزریکزده کیم دوردوردی ؟ » . سنك شو

سؤالکه قارشی آنلر « سمواتك وعرشك خالقی وربسی اللهدر وملك آنکدر وعالم علویده تصرف آکا مخصوصدر » دیرلر وبویله دیمکه مجبور اولورلر. زیرا؛ اللهك غیری بر خالق اولمادیغنه صراحت عقل دلالت ایتدیکندن ادنی عقلی اولان کیمسه‌نك بو عالمك خالقی الله تعالی اولدیغنی اقراره مجبوردر. چونکه؛ خلافنی ادعایه امکان یوقدر. آنلر عالم علوینك خالقی الله تعالی اولدیغنی اقرار ایدنجه سن آنلره دیکه « سز حشری انکار ایدرده اللهدن قورقمازمیسکز؟ نصل اولویورکه بك بویوك وجسیم شیلری خلق ایتدیکنی اقرار ایدرکن غایت ضعیف واهون اولان انسانلری احیا ایده‌میه‌جکندن بحث ایدر والله تعالی‌یه حاشا عجز نسبت ایدرسکز » .

*
* *

واجب تعالی ارضك وسمواتك خالقی اولدیغنی قیامتی انکار ایدنلره اقرار ایتدیرمك صورتیله الزام ایتدکدنصکره بالجمله موجوداتك خالقی ومالکی اولدیغنی اقرارلریله دخی الزام ایتمك اوزره ﴿ قُلْ مَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴾ بیوریور .

[حبیبم! سن حشری امکانسز کوروب انکار ایدنلره دیکه « موجوداتك کلیسنك ملکی وتصرفی کیمك ألنده‌در؟ حالبوکه موجوداته مالك اولان ذات ایسته‌دیکی کیمسه‌یه یاردیم ایدر، هر دورلو بلایادن قورتاریر وغضب ایتدیکی کیمسه‌یی آنك غضبندن قورتاره‌جق یوقدر .] چونکه؛ اللهك عذاب ایتمك ایسته‌دیکی کیمسه‌یی اللهه قارشی یاردیم ایدوب عذابندن قورتاره‌بیلن اولاماز. اکر علمکز وارسه خبر ویرك بکا کیمدر بونلرك مالکی؟» دیمکله سؤال ایدنجه :

﴿ سَيَقُولُونَ لِلّٰهِ ﴾

[آنلر « البته اللهدر وبونلرك ملکی وتصرفی اللهکدر » دیرلر .] چونکه؛ ملك اللهك اولوب تصرفی یدقدرتنده اولدیغندن هیچ کیمسه‌نك انکاره مجالی یوقدر .

﴿ قُلْ فَاَنّٰى تُسْحَرُونَ ﴾

[حبیبم ! آنلر جمله‌سنك مالکی وخالقی الله تعالی اولدیغنی اقرار ایدنجه سن آنلره دیکه « بونلری اقرارله برابر نصل آلدانمش سکزکه حشری انکار ایدرسکز ونره‌دن حیله‌یه طوتولمش سکزکه مقتضای عقل وحکمت اولان حشری انکاره جرأت وکتب سماویه‌نك مضمونی تکذیب ایدرسکز؟ وحشرك وقوعنه نه کبی مانع وارکه اقراره یناشمازسکز.]

﴿ بَلْ اَتَيْنَاهُمْ بِالْحَقِّ وَاِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴾

[بلکه بز انبیاء کرامی حق وطوغری اعتقادله کتیردك ومشرکلر محقق یالانجیلردر.] چونکه؛ انبیانك « الله بردر وعبادته مستحقدر واللهك غیری هیچ بر کیمسه‌نك وهیچ بر شیئك عبادته استحقاقلری یوقدر وآخرت حشر ونشر واردر» دیدکلری حق وطوغرودر ومشرکلرك « پوتلر عبادته مستحق وملکلر اللهك قیزلریدر وآخرت یوقدر » دیدکلری یالان وباطلدر. چونکه؛ دعوالری کندی اوهاملری اوزرینه مبتنی‌در متین بر دلیله مستند دکلدر .

*
* *

واجب تعالی کافرلرك یالانجی اولدقلرینی بیاندنصکره یالانلرینی تأکید ایتمك اوزره ﴿ مَا اتَّخَذَ اللّٰهُ مِنْ وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ اِلٰهٍ اِذًا لَذَهَبَ كُلُّ اِلٰهٍ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَا بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی هیچ بر ولد اتخاذ ایتمدی وکندیسیله برابر هیچ بر معبود اولمادی. اکر کندیسیله برابر معبود اولمش اولسه ایدی هر معبود مخلوقیله تمیز ایدر وآیریجه کندی مخلوقنه صاحب اولور ومخلوقنه غیرك تعرضنه میدان ویرمز. بناءً علیه؛ هر کسك مخلوقی کندی یاننده اولوردی. شو حالده بعضیسی بعضیسنه تغلب ایتمکله بینلرنده محاربه جریان ایدردی.] حالبوکه محاربه وبری دیکرینه غلبه ایتمك کبی بر شیلرك اولمامسی آلهه‌ده تعدد اولمامسنه دلالت ایدر .

﴿ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴾

[بن الله تعالی‌یی مشرکلرك اسناد ایتدکلری نقائصك جمله‌سندن تنزیه ایدرم .]

یعنی ؛ کافرلرك « الله تعالی ولد اتخاذ ایتدی » دیدکلری یالاندر . زیرا ؛ الله تعالی طوغمادی وطوغورمادی . بناءً علیه ؛ هیچ بر ولد اتخاذ ایتمدی . چونکه ولد ؛ جسمك لوازمندندر . الله تعالی جسم دکلکه جسمك لوازمندن اولان ولد اتخاذ ایتسون والله تعالی ایله برابر کرك عالمی ایجادی زماننده وکرك ایجادندن صکره بر معبود وخالق اولمادی واولاماز . زیرا ؛ اللهله برابر معبود آخر بولونمش اولسه ایدی هر معبود کندی مخلوقیله ممتاز اولور ودیکرندن آیری کیدر وهر معبودك ایجاد ایتدیکی مملکتی وسائر مخلوقاتی آیری آیری برر اقلیم اولور وکندی اقلیمنه صاحب اولور . شو حالده یکدیکریله « سن بری کیتدك بن اوته کلدم » دیمکله محاربه قاپولری آچیلور وبعضیلری بعضیلرینه غلبه ایدر وعالمك انتظامنه خلل کلیر وعالمده قرار وسکونت اولمازدی . حالبوکه بو انتظامك دوام ایدوب اصلا خلل کلمدیکی معلومدر . شو حالده آلهده تعدد یوقدر ومشرکلرك اسناد ایتدکلری شیلردن الله تعالی منزهدر وبن ده تنزیه ایدرم .

خلاصه ؛ اللهك ولده احتیاجی اولمایوب ولد اتخاذ ایتمدیکی وکندیسیله برابر معبود آخرك بولونمادیغی واکر باشقه اله اولمش اولسه ایدی هر اله کندی مخلوقیله برابر اولوب بعضیسی بعضیسنه غلبه ایده جکی وحالبوکه عالمده اویله بر غلبه ایله نظام عالمه بر خلل کلمدیکی والله تعالی نك ، کافرلرك توصیف ایتدکلری نقائصدن منزه اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله سندندر .

*
* *

واجب تعالی کافرلرك اسناد ایتدکلری نقائصدن منزه اولدیغنی دلیل آخرله اثبات ایتمك اوزره

﴿ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی غائبی وحاضری بیلیر . بناءً علیه ؛ مشرکلرك اسناد ایتدکلری نقائصدن و ولد اتخاذندن وشریك ونظیردن الله تعالی یوجه اولدی وتعالی بیوردی .] چونکه ؛ اللهك غیریلری کرچه حاضر اولان شیلردن بعضیلرینی بیلیرلرسه ده غائب اولان شیلری بیلمدکلرندن منفعتلری تکامل ایده مز وبوندن طولایی برچوق ضرره اوغرادقلری دخی اولور . چونکه ؛ عاقبتنی بیلمیه رك باشلار . شو حالده غائبی بیلمه ین بر کیمسه هیچ بر زمان

غائبی بیلن کیمسه یه شریك اولاماز . بناءً علیه ؛ غائبی بیلن واجب الوجود کندینه نقائص اسناد ایدن مشرکلرك حاللرینی بیلیر وآنلرك جزالرینی ویره جکنه بو آیتله اشارت اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالی مشرکلردن قطع علاقه ایده رك ربسنه مناجاتده بولونمسنی رسولنه توصیه ایتمك اوزره ﴿ قُلْ رَبِّ اِمَّا تُرِيَنِّي مَا يُوعَدُونَ ﴾ بیوریور .

[حبیبم ! سن بزه تضرع صورتیله « یاربی ! مشرکلرك وعد اولوندقلری عذابی البته سن بکا کوستر » دی .]

﴿ رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِي فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴾

[« یاربی ! بنی قوم ظالملر ایچنده قیلما و آنلرله برابر بولندورما » دیمکله ظالملرله بولنمامغی بزدن ایسته .]

﴿ وَاِنَّا عَلَى اَنْ نُرِيَكَ مَا نَعِدُهُمْ لَقَادِرُونَ ﴾

[حالبوکه بز آنلره وعد ایتدیکمز عذابی سکا کوسترمکه قادرز . البته کوستریرز سن ده کوررسك .]

﴿ اِدْفَعْ بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ السَّيِّئَةَ ﴾

[حبیبم ! آنلرك سیئه لرینی محاربه ومنازعه دن دها کوزل دلائل قطعیه ایله دفع ایت .]

﴿ نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ ﴾

[زیرا ؛ آنلرك سکا اسناد ایتدکلری شیلری وسنی نه ایله توصیف ایتدکلرینی بیلیرز .]

یعنی ؛ رسول الله مشرکلرك اذالرندن دلکیر اولونجه جناب حق رسولنه « یاربی ! مشرکلرك وعد اولوندقلری عذابی بکا کوستر وبنی قوم ظالمه مقارن قیلما » دیمکله دعا ایتمسنی توصیه ایتدکدنصکره آنلره وعد ایتدیکی عذابی رسولنه کوسترمکه قادر اولدیغنی بیانله البته کوستره جکنه اشارت ایتمشدر . بوندنصکره جناب حق رسولنه محاربه دن دها

کسکين ودها کوزل دليللرله آنلرك کفرلريني دفع ايتمسني امرله برابر کنديسی رسولنه ياپدقلری اذايي بيلديکني بيانله انتقامنی آلاجغنه اشارت ايتمشدر .

واجب تعالی رسولی معصوم اولديغی جهتله ظالملرله معذب اولميه جغنی بيلديکی حالده عبوديتنی اظهارله تواضعك وجناب حقه هر شيده التجانك لزومنه اشارت ايچون رسولنه ظالملرله عذاب اولونمامسنی استرحام ايتمسنی امر بيورمش وتضرعده مبالغه ايچون رب لفظی ايکی کره ذکر اولونمشدر . قصوری اولمايان کيمسه لری بعض کره ظالملرك شئامتی احاطه ايتديکنه اشارت ايچون امتنه تعليم اولمق اوزره جناب حق رسولنه تضرعله امر ايتمشدر . چونکه ؛ ظالملر ايچنده بولونان مظلوملر ظالملرك ظلمنه سکوت ايتدکلرندن ظالملره نازل اولان بلايا ايله آنلرك ده مبتلا اولدقلری عالمده چوق کره وقوعبولان حادثاتدندر .

مدارکده بيان اولونديغی وجهله (ابن عباس) حضرتلرينك روايتنه نظراً احسن ايله مراد ، **کلمهٔ توحيد** و سيئه ايله مراد ، **شرکدر** . بوکا نظراً **معنای نظم** : [يا اکرم الرسل ! سن کلمهٔ توحيدله مشرکلرك شرکنی دفع ايت واو يولده مقابله ده بولون] ديمکدر . بناءً عليه ؛ سن آنلردن اعراض وسيئه لرينه ايولك ايله مدافعه ومقابله ايت . چونکه ؛ کوتولکه ايولك ايله مقابله اولونورسه آنلرك تمرد و عناد طمرلريني يوموشاتمق صورتيله انصافه کلمك احتماللری واردر .

جناب حقك رسولنه امری امتنه دخی امر اولديغی جهتله کوتولکه ايولکله امر ، بزلره ده امر اولديغندن بزم ده کوتولکه قارشی ايولك ايله مقابله ايتمه مز لازمدر . لکن بيضاوينك بيانی وجهله کوتويه ايولك ؛ دينده ضعف و کوشکلك ايجاب ايتمه مك شرطدر . چونکه ؛ کوتويه ايولك او کوتونك کوتولکنك تزايدينه وطغيانه سبب اولورسه کوتولکه کوتولکه مقابله لازمدر . اکر احسن ايله مراد ؛ **امر بالمعروف** و سيئه ايله مراد ؛ **منکر** اولورسه **معنای نظم** : [حبيبم سن امر بالمعروفله منکراتی دفع ايت] ديمکدر .

تفسير خازنده بو آيتك قتال آيتيله منسوخ اولديغی روايت اولونمقده ايسه ده فخر رازينك بيانی وجهله آيت ، اصح اولان منسوخ دکل محکمدر . چونکه ؛ امر دينه ضرر ويرميه جك ومروتی اخلال ايتميه جك درجه ده فاسق اولان کيمسه لره مدارات ايتمك مشروعدر

وبو آيتده صورت مشروعه ده مدارات ايله امردر . زيرا ؛ علی الاکثر کوتويه کوتولکله مقابله نك نتيجه سی فنا اولديغی ومداراتك نتيجه سی ده ايی اولديغی کورولمکده در .

* * *

واجب تعالی رسولنه مشرکلرله نه کبی معامله اولاجغنی بياندنصکره استعاذه ايله امر ايتمك اوزره ﴿ وَقُلْ رَبِّ اَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ ❁ وَاَعُوذُ بِكَ رَبِّ اَنْ يَحْضُرُونِ ﴾ بيوريور .

[حبيبم ! سن بزه مناجاتکده دی که « ای ربم ! بن شيطانلرك وسوسه سندن سکا صيغينير والتجا ايدرم . بنی آنلرك شرندن محافظه ايت ويا ربی ! وسوسه ايچون آنلرك بکا حاضر اولملرندن دخی سکا صيغينيرم . بناءً عليه ؛ کرك وسوسه لرندن و کرك وسوسه ايچون حاضر اولملرندن محافظه ايتمکی استرحام ايدرم » ديمکله مناجاتده بولون که شيطاندن محفوظ قالاسك .]

يعنی ؛ يا اکرم الرسل ! سن دی که « يا ربی ! بنی نمازمده وقرآنی تلاوتمده وسکا عرض وحاجات ايچون مناجاتمده شيطانلرك وسوسه سندن و بنم حضورمه آنلرك حاضر اولملرندن سکا التجا ايدر صيغينيرم » ديمکله درکاهمزه مراجعت ايت .

بيضاوی ومدارکك بيانلری وجهله همزات ؛ **شيطانك وسوسه لريدر** . شيطانك چوق وسوسه ايتديکنه و وسوسه سنك برچوق انواعی اولديغنه اشارت ايچون (همزات) جمع صيغه سيله وارد اولمشدر . چونکه ؛ شيطان قيامته قدر انسانلری اغوا ايده جکنه يمين ايتديکندن مهم ايشلرده وسکرات موت کبی مضايقه آنلرنده شاشيرتمق ايچون انسانك اطرافنی چويرمکدن و دفعاتله مراجعت ايتمکدن خالی قالماديغنه بناءً جناب حق قوللر ايچون شيطانك شرندن ربلرينك عنايت و حمايه سنه التجا لازم اولديغنی تعليم ايتمشدر . شو حالده شيطان انسانی آزديرمق ايچون هر ساعتده فرصت کوزه تمکده اولديغندن آکا مقابله اولمق اوزره انسانده هر زمان ربسندن استرحام اوزره بولونملی . شوقدر که بوراده خطاب ظاهرده رسول اللهه ايسه ده حقيقتده امتنه در . زيرا ؛ رسول اللهك انس وجنك

شرندن مصونيتی و کنديسنك معصوم اولمسی تأمينات الٓهيه آلتنده اولديغی حالده رسولنه استعاذه ايله امر ايدييورکه امتنك دهازياده التجا واستعاذه‌يه محتاج اولدقلرينی بيان ايتمکدر. بناءً عليه ؛ انسان ايچون هرزمان شيطانك شرندن استعاذه و ربسنه التجا ايتمك وظيفهٔ دينيه‌در .

***

واجب تعالی کافرك کفرينك دوام ايده‌جکی زمانك نهايه‌سنی بيان ايتمك اوزره

﴿ حَتّٰى اِذَا جَاءَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ * لَعَلّٓى اَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ ﴾ بيوريور .

[آنلر کفرلرنده دوام ايدرلر. حتی آنلردن برينه ئولوم کلديکنده « ياربی ! روحمی قبض ايچون کلن ملکلری بندن دوندور وحياتم بر مدت دوام ايتسون . مأمولکه ترك ايتديکم دنياده عمل صالح ايشلر عذابدن قورتولورم » ديمکله أجلنك تأخيرينی ايستر .]

﴿ كَلَّا اِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا ﴾

[فقط آنك تأخيرينی ايسته‌مسی طوغرو دکلدر. زيرا ؛ رجعتنه دائر آنك آغزندن چيقان برکلمه‌در ، آنی سويله‌ين‌ده اودر.] چونکه ؛ حسرت و ندامت هرطرفنی احاطه ايتديکندن ضروری سويله‌نن برسوزدر . زيرا ؛ روحنی قبضه کلن ملکلرك روحنی آلمادن کيری کيتملری ممکن دکلدر . فقط بر سوزدر ، او عاصی کيمسه شاشديغندن آنی سويلر .

يعنی ؛ کافرلرك کفری وفات ايده‌جکاری زمانه قدر دوام ايدر . حتی آنلردن برينه أولوم کلديکنده جناب حقه التجا ايدر و « ياربی ! بنی دنيايه دوندور و برمدت روحمی قبض ايتمه. مأمولکه بن ترك ايده‌جکم دنياده ضايع ايتديکم ايمانی وسائر اعمال صالحه‌يی ايشلرم » ديمکله اجلنك دونمسنی وتأخيرينی ايستر. حالبوکه حال وشان آنك ايسته‌ديکی وسويله‌ديکی کبی دکلدر. زيرا « بنی دنيايه دوندور » ديمك ؛ بر کلمه‌درکه او کلمه‌يی آنجق او عاصی اولان کيمسه سويلر، فقط هيچ تأثيری اولمادق برسوزدر . چونکه ؛ آنك

اودقيقه‌ده روحنك قبضنه ارادهٔ الٓهيه تعلق ايتديکندن اراده‌نك خلافنی ايسته‌مکده فائده يوقدر .

بيضاوينك بيانی وجهله بوآيتده (رب ارجعون) ده‌کی خطاب ؛ جناب حقه‌در . کرچه ارجعوا جمع ايسه‌ده واحد معظمدن جمله تعبير لسان عربده جاريدر وبوده او اوقبيلدندر. شوحالده « ياربی ! بنی دوندور » ديمکدرکه عمرينك برمدت دها اوزامسنی ايسته‌مکدر .

فخر رازينك بيانی وجهله عاصی اولان کيمسه محتضر ايکن ملکلر روحنی قبضه کلوب حسرت هرطرفنی احاطه ايدوب عذابی معاينه ايتديکی زمانده شاشديغندن عمرينك برمدت دها اوزايوب روحنی قبض ايچون کلن ملکلری جناب حقك کيری چاغيرمسنی استرحامدن عبارتدر. ياخود شوطلب يوم قيامتده عذاب جهنمی مشاهده ايتديکی زمانده وقوعبولاجقدر ، لکن بو طلبلردن هيچ بريسی فائده ايتميه‌جکنی بيان ايچون جناب حق « بو بر کلمهٔ مجرده‌دن عبارتدر . آنی عاصی اولانلر سويلرلر و بر فائده‌يی مفيد اولماز » بيورمشدر .

(فيما ترکت) ترك ايتديکی شی ايله مراد ؛ دنيا ودنياده ترك ايتديکی امواليدر . يعنی « دوندور بنی ياربی ! دنياده عمل صالح ايشله‌يه‌يم وترك ايتديکم اموالك زکاتی وصدقه‌سنی ويره‌يم وايشله‌ديکم وافساد ايتديکم عمللری اصلاح ايده‌يم » ديمکدر .

﴿ وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴾

[آنلر دنيايه دونمسنی ايسته‌سه‌لرده دونه‌مزلر . چونکه ؛ آنلرك اوکلرنده بر مانع واردرکه او مانع بونلرك بعث اولونه‌جقلری کونه قدر رجعتلرينه سد چکمشدر.] بناءً عليه؛ دنيايه دونمکله ضايع ايتدکلری عمللری تدارك ايتملری ممکن دکلدر .

يعنی ؛ عاصيلرك سکرات موتنده دنيايه دونملرينی ايسته‌ملری فائده‌سزدر. زيرا؛ آنلرك روحلری قبض اولونونجه اوکلرنده موتله قيامت آره‌سندن عبارت اولان برزخ واردر . بناءً عليه؛ آنلر بعث اولوناجقلری کونه قدر حيات بولامازلر . يوم بعثده بر حياته رجوع ايدرلرکه او حيات حيات آخرتدر . شو حالده نيسابوری و بيضاوينك بيانلری وجهله

« يوم بعثه قدر حياته مانع برزخ وار » ديمك بالكليه اميدلرينى كسمكدركه يوم بعثده دنيايه رجعت ممكن دكلدر . چونكه ؛ دنيا يوقدركه دنيايه رجوع اولسون .

*
* *

واجب تعالى يوم قيامته اشارتدنصكره قيامتده جريان ايده‌جك احوالى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَاِذَا نُفِخَ فِى الصُّورِ فَلَا اَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ ﴾ بيوريور .

[اسرافيل طرفندن صوره اوفورولديكنده انسانلر آره‌سنده نسبله افتخار يوقدر . زيرا ؛ او كونده نسب وحسب وسائره كبى دنيا شرفنك حكمى اولماديغى جهتله بو كبى شرفلرك اصلا رواجى اولماز . واو كونك شدت ودهشتندن هيچ كيمسه ديكر كيمسه‌نك حالندن صوراماز .] زيرا ؛ هر كس كندى درديله مشغولدر . حتى بابا اولادك واولاد بابانك حالندن سؤال ايتمك ممكن اولاماز .

﴿ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَاُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴾

[هركسك حال پريشانيسى بربرينك حالنى صورمغه ميدان براقمايجه ثوابى وخيراتنه عائد اولان ميزانلرى آغير اولان كيمسه‌لر آنجق فوز وفلاح بوليجيلردر .]

يعنى ؛ اموانك قبرلرندن قالقمالرى ايچون اسرافيل صوره اوفورديكنده انسانلر آره‌سنده او كونده اصلا نسبه اعتبار اولماز . چونكه ؛ او كونك شدتى ايجابى هر كس كندى درديله مشغول اولدقلرى جهتله بينلرنده كه قرابته و نسبه رعايت اولماديغى كبى بربرينك حالنى صورمغه بيله‌دن مانلرى اولاماز . زيرا ؛ هركسك كندى درديله مشغوليتى آخرك دردندن سؤاله زمان و ميدان براقمازكه سؤال ايده‌بيلسون . بونك نمونه‌لرى عمومى سفربرلك زماننده كورولمشدركه هيچ بر كيمسه ديكرينك دردينى صورمغه وقت بولامامش وهر كس كندى درديله مشغول اولمشدر . حالبوكه دنيا مشغوليتى او كونك شدتنه هيچ قياس قبول ايتمز . ايشته او كونده ثوابنك چوق اولمسيله ميزانى آغير اولان كيمسه‌لر قورتولاجقدر .

قاضى ، نيسابورى و خازنك بيانلرى وجهله بو آيتده قيامتده انسانلرك بربرينك حالندن سؤال ايده‌ميه‌جكلرى بيان اولونمسى ديكر آيتلرده‌كى بربرينك حاللرندن سؤال

ايده‌جكلرينى بيانه منافى دكلدر . چونكه ؛ قيامتده بر چوق درجه‌لر و موقفلر و متعدد مرحله‌لر اولديغى جهتله آيتلر آره‌سنده تناقض يوقدر . زيرا ؛ بو دنياده اولديغى كبى بعض محللرده بربرينك حالندن سؤاله زمان بولامازلر وديكر محلده سؤاله وقونوشمغه ميدان بولور وعريض و عميق قونوشورلر . مثلا قبرلرندن قالقنجه هركسى استيلا ايدن دهشت بربرينك حالندن سؤاله مانع اولور . بو آيت او زمان او محلده سؤال ايده‌ميه‌جكلرينى بيان ايدر وحضرت عائشه رضى الله تعالى عنهانك رسول اللهدن روايت ايتديكى بر حديثده رسول الله « ناس قيامتده اوچ محلده ذهول ايدر . برنجيسى ؛ هركسك كتابى آلنه ويريليركن ، ايكنجيسى ؛ عملى طارتيليركن ، اوچنجيسى ؛ صراطدن كچركن . بو اوچ موضعده هر كس كندى درديله مشغول اولور ، غيرك حالندن بحثه مجالى اولماز » بيورمشدر . اما صراطى كچوب جنته كيرنجه هر كس يكديكرينك حالندن سؤال ايدر . شو حالده آخرتده انسانلرك بربرينك حالندن سؤال ايده‌جكلرينه دائر اولان آيتلر قيامتك بعض موقفلرينه وجنته محمولدر . بناءً عليه ؛ آيتلر بيننده تناقض يوقدر . زيرا تناقضك شرطى ؛ قضيه‌لرك زمانلرى ومكانلرى بر اولمقدر . قيامتده انسانلرك بربرينك حالندن سؤال ايدوب ايتميه‌جكلرينه دائر اولان آيتلرك زمانلرى ومكانلرى آيريدر .

بيضاوينك اشارتى وجهله بو آيتده نسبى نفى ؛ نسبك منفعتنى نفى ايتمكدر . بناءً عليه ؛ نسب سببيله دنياده بربرلرينه اولان معاونت قبردن قالقنجه اولاميه‌جقدر . شو حالده نسبله افتخار اده‌ده بر فائده يوقدر . حتى او كونده اوغل بابادن وبابا اوغلدن وقرداش قرداشدن وزوج زوجه‌دن فرار ايتدكلرى كبى او كونده برينك ديكرنده آلاجغى اولسه آنى آلمقله فرح ايدر اصلا خاطر بيلمز .

*
* *

واجب تعالى ميزانى آغير اولانلرك فلاح بولاجقلرينى بياندنصكره ميزانى خفيف اولانلرك اهل جهنم اولاجقلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَاُولٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا اَنْفُسَهُمْ فِى جَهَنَّمَ خَالِدُونَ ﴾ بيوريور .

[كناهى آغير اولمقله ثوابى خفيف اولان وميزانلرى يكنلى (خفيف) كلن كيمسه‌لر شول

کیمسه‌لردرکه آنلر نفسلرینه ضرر ایتدیلر، حتی جهنمه داخل اولونجه‌یه قدر معصیته دوام ایتدکلرندن آنلر ابدیاً جهنمده قالاجقلردر .]

فخر رازینک بیانی وجهله میزان له مراد ؛ **اعمالك طارتدیغی میزانه اولدیغی کبی نفس اعمال** اولمق احتمالی‌ده واردر . چونکه ؛ بعض احادیث جلیله‌ده اعمال حسنه‌نك صورت حسنه‌ده بر جسم نورانی اولارق میزانك صاغ طرفنه واعمال قبیحه‌نك بر جسم ظلمانی صورتنده میزانك صول طرفنه قونارق طارتیلاجغی و هانکی طرف آغیر کلیرسه آکا اعتبار اولوناجغی مرویدر. کافرلرك ضررلری نفس عذابه مستحق اولمقله اولدیغی کبی جنته‌کی مقاملرینی جهنم عذابنه دکیشمکله دخی خسرانده‌درلر. چونکه؛ هرقولك جنتده وجهنمده برر مقامی بولونوب هانکیسنه استحقاق کسب ایدرسه دیکرینی ترك ایده‌جکنه واوترك ایتدیکی مقامه دیکر برینك وارث اولاجغنه دائر تفصیلات بوسوره‌نك اولنده سبق ایتمشدر .

*
* *

واجب تعالی کافرلرك خسرانی وجهنمده مخلد قالاجقلرینی بیان ایتدیکی کبی جهنمده‌کی صورت قبیحه‌لرینی دخی بیان ایتمك اوزره ﴿ تَلْفَحُ وُجُوهَهُمُ النَّارُ وَهُمْ فِيهَا كَالِحُونَ ﴾ بیوریور .

[میزانی خفیف اولان عاصیلرك یوزلرینی جهنم آتشی یاقار. حالبوکه آنلر جهنمده یوزلرینی بورته‌ریرلر .]

یعنی ؛ کافرلر جهنمه کیرنجه یوزلرینی شدتله جهنم آتشی یاقارکه آنلرك اوست وآلت دوداقلری یرلرندن صییریلور وآتشك شدتندن اودریلر بوزولور بر آره‌یه طوپلانور. بناءً علیه ؛ یوزلرنده اکشیلك وچیرکینلك حاصل اولورکه یوزینه باقلماز بر حاله کلیر . بوحالك اوفاجق بر نمونه‌سی کباجینك قیزارتمش اولدیغی کله‌لرده کوریلور وآنلرده اولان بورته‌رکالك جهنمده یاناجق یوزلره بر نمونه اولابیلیر . مع‌مافیه جهنم آتشی دنیا آتشنه قیاس قبول ایتمدیکی کبی أولمش حیوان کله‌سی‌ده جهنمده یانمش صاغلام انسان کله‌سنه قیاس قبول ایتمز .

تلفح ؛ **شدتله آتشی یاقار** دیمکدر . ﴿ كالحون ﴾ کلوح ؛ **آتشك شدتله یاقمسندن دوداقلرینك، دیشلرینك اوزرنده صییریلوب دیشلرینك آچیغه چیقمسیدر** که آکا لسانمزده **صیرتارمه و بورتمه** دینور .

*
* *

واجب تعالی اهل جهنمك حاللرینی بیان ایتدیکی کبی جهنمه کیردکارنده طرف الٰهیدن اهل جهنمه تکدیر صورتیله وارد اولاجق خطابی بیان ایتمك اوزره ﴿ أَلَمْ تَكُنْ آيَاتِي تُتْلَى عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴾ بیوریور .

[بنم آیتلرم سزك اوزریکزه تلاوت اولونوب‌ده سزده‌او آیتلری تکذیب ایتمدیکزمی؟]

یعنی ؛ کافرلر جهنم عذابنده یانوب اضطرابلری تزاید ایدنجه جناب حقه شکایت وفریاد ایتملری اوزرینه طرف الٰهیدن تکدیر طریقیله دنیلورکه « ای اهل جهنم! بزم قدرتمزه وامواتی حشر ایده‌جکمزه وجنته وجهنمه دلالت ایدن آیتلریمز رسوللر واسطه‌سیله سزك اوزریکزه تلاوت اولونوب تبلیغ اولونمادیمی وآنلرك تبلیغلری اوزرینه سز او آیتلری تکذیب ایتمدیکزمی وبو آیتلر طرف الٰهیدن دکلدر دیمدیکزمی وشو مبتلا اولدیغکز عذابلری انکار ایتمدیکزمی ؟ ایشته او انکار ایتدیککز عذاب شمدی سزه لاحق اولدی . بناءً علیه ؛ سزك ایچون نجات یوقدر » دیمکله باب الٰهیدن طرد وشکایتلری رد اولونور .

خلاصه ؛ میزانی خفیف اولان کیمسه‌نك جهنمده مخلد اولارق یاناجغی جهتله نفسنه ضرر ایتدیکی و جهنم آتشنك یوزلرینی یاقاجغی و آنلرك ، یوزلرینك دریلری بوزولمك ودیشلری میدانه چیقمقله بورته‌ره‌جکی وطرف الٰهیدن «آیتلریمز تلاوت اولونوب تکذیب ایتمدیکزمی ؟ » دیمکله تکدیر اولوناجقلری بو آیتلردن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی اهل جهنم تکدیر اولوندقدنصکره تکرار مراجعت ایده جکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالُوا رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْماً ضَالِّينَ ﴾ بیوریور .

[اهل جهنم « ای بزم ربمز ! بزم اوزریمزه شقاوتمز غلبه ایتدی . حالبوکه بز طریق حقدن چیقمش بر قوم ایدك » دیرلر .]

﴿ رَبَّنَا اَخْرِجْنَا مِنْهَا فَاِنْ عُدْنَا فَاِنَّا ظَالِمُونَ ﴾

[« ای بزم ربمز! بزی جهنمدن چیقار . اکر بز اسکی حالمزه تکرار عودت ایدرسه‌ك بز محقق نفسمزه ظلم ایدرز » دیمکله جناب حقه التجاده بولونورلر .]

یعنی ؛ کافرلر واجب تعالی‌نك « بنم آیتلرم سزك اوزریکزه تلاوت اولونمادیمی وسز تکذیب ایتمدیکزمی ؟ » کبی تکدیرینی ایشیتدکدنصکره تضرع طریقیله دیرلرکه « ای بزی نعمتلری ایله تربیه ایدن ربمز ! دنیاده شقاوتمز وشهوات نفسانیه‌مز بزم اوزریمزه غلبه ایتدی وبزده نفسمزك آرزوسنه اتباع ایتدك وبز یولدن چیقمش وضلالتی ارتکاب ایتمش بر قوم اولدق . قصورمزی اعتراف ایدییورز . شو حالده ای بزم ربمز ! سن بزی جهنمدن چیقار . اکر بز اسکی حالمزه عودتله شقاوتی ارتکاب ایدرسه‌ك نفسمزه ظلم ایتمش اولورز. زیرا شقاوت ؛ عذابه سبب اولدیغی جهتله شقاوتی ارتکاب ایتمك نفسه ظلم وعین عذابدر » دیمکله قصورلرینی اعترافله جناب حقه یالوارر وجهنمدن قورتولملرینی ایسترلر .

*
* *

واجب تعالی آنلرك استرحاملرینی بیان ایتدیکی کبی آنلره ویره‌جکی جوابی‌ده بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ اخْسَؤُا فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی « سکوت ایدك جهنمده ، بکا بر دها سویله‌مه‌یك » دیمکله رد ایدر .]

﴿ اِنَّهُ كَانَ فَرِيقٌ مِنْ عِبَادِي يَقُولُونَ رَبَّنَا اٰمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَاَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ ﴾

[دنیاده حال وشان شویله اولمشدی‌که بزم قوللریمزدن بر فرقه واردی و آنلر « ای بزم ربمز ! بز ایمان ایتدك . بناءً علیه ؛ سن بزم کناهلریمزی مغفرت ایت وبزه مرحمت بیور . زیرا سن ؛ احسان ایدن مرحمت صاحبلرینك خیرلیسی‌سك » دیمکله مناجاتده بولونور .]

﴿ فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ سِخْرِيّاً حَتّٰى اَنْسَوْكُمْ ذِكْرِي ﴾

[آنلرك یالوارمالرینه قارشی جناب حق بیوررکه « سز بزه تضرع ونیاز ایدن خالص قوللریمزی مسخره اتخاذ ایتدیکز . حتی استهزاده اوقدر ایلری کیتدیکزکه آنلری استهزا ایله اشتغالکز سزه بنم ذکرمی اونوتدوردی .]

﴿ وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ ﴾

[حالبوکه سز آنلرك عبادتلرینه وبزه یالوارمالرینه متعلق حاللرندن کولردیکز .]

﴿ اِنِّي جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ بِمَا صَبَرُوا ﴾

[او خالص قوللریمك سزك اذالریکزه صبرلری سببیله بوکون آنلری بن کوزل جزا ایله جزالاندیردم .]

﴿ اِنَّهُمْ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴾

[زیرا آنلر ؛ آنجق فوز وفلاح بولوب قورتولمشلردر » دیمکله آنلری رد ایدر .]

یعنی ؛ کافرلرك جهنمده جناب حقه یالوارمالرینه قارشی آنلری تحقیر ایتمك اوزره کمال حقارت واهانتله « سکوت ایدك جهنمده وبکا بر دها سوز سویله‌مه‌یك . زیرا ؛ سز جهنمدن چیقامیه‌جقکز کبی عذابکزده تخفیف اولونماز . شو حالده بیهوده چاغریشوب باغریشمایك وسز کندی قصورکزی اعتراف ایدرکن نصل اولویورکه عذابدن قورتولمق ایسترسکز » دیمکله جناب حق مراجعتلرینی رد ایدر ووردیکی سببنده شونی‌ده بیان ایدرودیرکه « دنیاده حال وشانکز بنم قوللرمدن برفرقه بزه یالواریر ودیرلردی‌که (ای بزم ربمز ! بز ایمان ایتدك . بناءً علیه ؛ بزی مغفرت ایت ومرحمتکله احسان ایت .

زیرا سن؛ احسان ایدنلرك خیرلیسی‌سك) دیمکله تضرع ایدرلردی. آنلرك بو تضرعلری سببیله سز آنلری مسخره اتخاذ ایتمشدیکز. حالبوکه او وقت آنلرله برابر سزکده ایمان ایتمکز لازم ایدی . مادامکه ایمان ایتمدیککز کبی ایمان ایدنلری‌ده استهزا ایتدیکز واستهزا کزی اوقدر ایلری کوتوردیکزکه آنکله مشغولیتکز بزم ذکرمزی سزه اونوتدوردی وحق سز آنلرك عبادتلرینه وذکرلرینه کولیوردیکز. شمدی فریادکزده بر فائده یوقدر . زیرا ؛ فریادکزك فائده ایده‌جکی زمان کچمشدر . بوکون بن سزك استهزا ایتدیککز قوللریمی صبرلری سببیله کوزل جزا ایله جزالاندیردم. چونکه آنلر؛ آنجق فوز ونجات بولیجیلردر » دیمکله اهل جهنمك فریادلرینی رد ایدر .

واجب تعالی‌نك بو جوابی کافرلرك یالوارمالرینه قارشی عذاب اوزرینه عذابدر . چونکه ؛ کافرلرك عابدلری استهزالری، حقلرنده عین عذاب اولدیغی بیانله برابر آنلرك استهزالری استهزا ایتدکلری عابدلر حقنده ترفیع درجات اولدیغی دخی بیان واردر . حالبوکه آنلر استهزا ایتدکلری کیمسه‌لری انسان عدادندن بیله عد ایتمز وهیچ برشیئی مناسب کورمزلردی. شوحالده کندی عذابلری اولدیغی کبی غایت اهمیتسز عد ایتدکلری خصملرینی نعمت ایچنده ایسته‌دکلری نعمتلرله متنعم اولارق کورمك وکندیلرینی فلاکت ایچنده پریشان برحالده بولمق فلاکت اوزرینه فلاکتدر .

(اخسؤا) خساء ؛ کلبی مقارنده آزارلامق واورومکدن منع ایتمکدر. بوراده اهل جهنمی شدتله تکدیر وسکوت ایتملرینی امر ایتمکدرکه آنلرك فزع وفریادلرینك تمادیسنه نهایت ویرمکدر .

(عبدالله بن عمر) حضرتلری « اهل جهنم اوزون مدت جهنمك خزینه‌دارینه یالواردقدنصکره خزینه‌دار (سز بوراده قالاجقسکز) جوابنی ویره‌جکی وبعده بو آیتده بیان اولوندیغی وجهله جناب حقه یالواروب طرف الٰهیدن غضبله (سکوت ایدك سوز سویله‌مه‌یك) دییوب تکلمدن منع اولونورلر » بیورمشدر .

ایشته بو آیتده بیان اولوندیغی وجهله هرشریعتده او شریعتله عمل ایدن واوشریعته صاغلام صاریلوب احکامنی یرینه کتیرن صالح قوللر اولدیغی کبی آنلرك ضدینه برطاقم فاسقلر وعاصیلر دخی بولونورکه کندیلری شریعت طانیمادقلری کبی شریعتی طانیانلری

وعبادت ایدنلری استهزا وآنلرك عبادتلرینه کولمکدن‌ده خالی قالمازلر . حق اوقدر مراق ایدرلرکه هر ایشلرینی ترك ایده‌رك شریعت علیهنه سوز سویلمك وارباب شریعتی اکلنجه یاپمقدن لذت آلیرلر وآنکله وقت کچیررلر وبو معامله‌لرینی کندیلرینه برشرف عدایدرلر. بوکبی احوال انسانلر آره‌سنده هرزمان عالمده جاری اولان شیلردندر والیوم بوکبی انسانلر واردروبو حاللر کورولمکده‌در . یعنی ؛ عابد وفاسق موجود اولوب عابدلرله اکلنمکله وعبادتلرینه کولمکله تلذذ ایدن فاسقلر هریرده موجوددر . بناءً علیه ؛ بوکبی احکام شریعتله اوینایانلرك آخرتده ندامتلرینی وکوره‌جکلری عذاب اوزرینه فزع وفریادلرینه آلاجقلری جوابی جناب حق بو آیتلرده بیان بیورمشدرکه بوکبی احواله جرأت ایدنلری تهدید ایتمشدر .

* * *

واجب تعالی کافرلرك «بزی دنیایه بردها دوندورك» دیدکلرینه جوابی بیان ایتمك اوزره

﴿ قَالَ كَمْ لَبِثْتُمْ فِي الْأَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ ﴾ بیوریور .

[آنلرك دنیایه دونمك ایسته‌دکلرینه جواب اولارق طرف الٰهیدن « دنیاده ویر یوزنده قاچ سنه اکله‌شدیکز ؟ » دیمکله دنیاده کچیردکلری عمردن سؤال اولونورلر .] بو سؤاله جوابده آنلر :

﴿ قَالُوا لَبِثْنَا يَوْماً اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ فَسْئَلِ الْعَادِّينَ ﴾

[« شو آخرتك اوزون مدتنه نسبتله دنیاده برکون ویاخود برکونك بعضیسی قدر برمدتده یاشادق ظن ایدرز. چونکه؛ مبتلا اولدیغمز عذابك اضطرابی بزه دنیاده اکله‌شدیکمز مدتك مقدارینی اونوتدوردی . بناءً علیه ؛ بزمله دنیاده بولونوب جنته کیروب سرور ایچنده بولونانلر وبزم عملمزی وعمرمزی محافظه‌یه مأمور اولوب صایان ملکلردن سؤال ایت » دیمکله جواب ویررلر .] بو سؤالی آنلره صوران واجب تعالی‌در ویاخود واجب تعالی طرفندن مأمور اولان ملکلردر .

* * *

واجب تعالى آنلرك شو جوابلرينه قارشی سؤال ايدن كيمسه‌نك تكرار جوابنی بيان ايتمك اوزره ﴿ قَالَ اِنْ لَبِثْتُمْ اِلاَّ قَلِيلاً لَوْ اَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴾ بيوريور .

[« سز مستحق اولوب وايچنده بولونديغكز عذابك ابداً دوام ايده‌جكنی بيلمش اولسه‌كز او ابديته نسبتله دنياده ياشامديكز آنجق آز برمدت ياشايوب دوره‌بيلديكز» ديمكله جواب ويرر .] چونكه ؛ دنياده بركيمسه نه قدر اوزون مدت دورسه آخرتك مدتنه نسبتله هيچ يوق كبيدر .

شو سؤال اولونان مدت دنياده عمرلرينك مدتی‌ميدر و ياخود قبرده ياتدقلرينك مدتی‌ميدر ؟ اختلاف وارسه‌ده اصح اولان دنياده عمرلرينك مدتندن سؤال اولديغی فخر رازينك جملهٔ بياناتندندر .

*
* *

واجب تعالى قيامتده انسانلر اوزرينه جاری اولاجق احوالی بياندنصكره قيامتك وجودينه دلالت ايدن دليللری بيان ايتمك اوزره ﴿ اَفَحَسِبْتُمْ اَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثاً وَاَنَّكُمْ اِلَيْنَا لاَ تُرْجَعُونَ ﴾ بيوريور .

[سز غفلت ايدرده ظن ايدرميسكزكه بز سزی عبث اولارق خلق ايتدك وظن ايدرميسكزكه سز بزم حضور معنويمزه ارجاع اولونمازسكز ؟ بوظنكز فاسددر .]

يعنی ؛ ای عاصيلر ! سز كمال غفلتده دوام ايدرده بزم سزی اويونجاق وعبث اولارق خلق ايتديكمزی‌می ظن ايدرسكز ؟ وسز بزم حضورمزه رجوع ايتميه‌جككزی وايشله‌ديككز اعمالكزدن سؤال اولونميه‌جغكزی‌می ظن ايدرسكز ؟ بو ظنلريكز باطلدر . زيرا ؛ هيچ برشيئی عبث اولارق خلق ايتمديكمز كبی بالخاصه انسانلر عبث ومهمل اولارق خلق اولونمامشدر . بناءً عليه ؛ شريعتك احكامنی قبول وعبادات وطاعاتله مكلف اولديغكز كبی هرحالده اعمالكزك حسابنی كورمك وجزاسنی آلمق ايچون سز بزم حضورمزه كله‌جكسكز . چونكه ؛ اكر انسانلر بزم حضورمزده حساب ويرمسه مطيع ايله عاصی ، صديق ايله زنديق ، مؤمنله كافرك بينلرنده فرق اولمامق لازم كلير . بو ايسه

عدالته منافيدر . چونكه عدالت ؛ **مظلومك انتقامنی ظالمدن آلمق واطاعت ايدنه ثواب ويرمك وعاصی‌يه عذاب ايتمكدر .** يوقسه ايی وكوتو مساوی طوتولمق عدالت دكلدر .

خلاصه ؛ انسانلر بهايم كبی تكليفدن وثواب وعذابدن خالی اولارق خلق اولونمايوب بلكه دار دنياده تكليف ودار دنيادن دار آخرته محاسبه ويرمك وعملنك جزاسنی كورمك ايچون انتقال ايتمك واطاعت ايدنلره ثواب وعصيان ايدنلره عذاب اولمق ايچون خلق اولونديغی بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

﴿ فَتَعَالَى اللّٰهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ لاَ اِلٰهَ اِلاَّ هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ ﴾

[حق وثابت وجمله مخلوقاته مالك اولان الله تعالى عبث خلق ايتمكدن وانسانلری تكاليفدن معاف ومهمل قيلمقدن تنزه وتعالى ايتدی ويوجه اولدی . زيرا ؛ جمله موجوداتك مالك حقيقيسی ومعبود بالحقی‌در . چونكه ؛ معبود بالحق اولمادی ، آنجق عرش كريمك ربی اولدی .] كرچه مشركلر اللهك غيری معبودلر اتخاذ ايدر وعاريت اولارقده ملك صاحبلری وارسه‌ده هيچ بريسنه اعتبار يوقدر . بناءً عليه ؛ جمله‌نك عبادتنه مستحق الله تعالى اولديغی كبی جمله ملكده اللهك‌در . چونكه ؛ الله تعالى ثابت ، دائم وزوالی يوقدر .

*
* *

واجب تعالى وحدانيتنی اثباتدن صكره شرك ايدنلری تهديد ايتمك اوزره ﴿ وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهاً اٰخَرَ لاَ بُرْهَانَ لَهُ بِهِ فَاِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ ﴾ بيوريور .

[اكر بركيمسه اللهله برابر اللهك باشقه معبود اتخاذايده‌رك عبادتله وجودينی اعتقاد ايدرسه اوكيمسه ايچون معبود آخر اثباتنه دليل يوقدر . بناءً عليه ؛ او كيمسه‌نك بو باطل اعتقادينك حسابی آنك ربسی عندنده‌در . شوحالده الله تعالى آنك جنايتنه كوره جزاسنی ويرر .]

﴿ اِنَّهُ لاَ يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ ﴾

[زيرا ؛ كافرلر فلاح بولوب عذابدن قورتولامازلر .]

فخر رازینك بيانی وجهله جناب حق سوره‌نك بدايه‌سنده مؤمنلرك فلاح بولاجقلرینی ونهايه‌سنده كافرلرك فلاح بولميه‌جقلرینی بيانله بدايتنده ونهايتنده ايكی فرقه‌نك انجام حاللرینی بيانده حسن مناسبته رعايت بيورمشدر. آيت؛ اوچ حكمی حاويدر: برنجيسی؛ اللهدن باشقه معبودك وجودینی اعتقاد ايدن كيمسه‌نك معبود آخرك وجودینی اثباته دليل بولاماسيدر. ايكنجيسی؛ معبود آخرك وجودینی اعتقاد ايدن كيمسه‌نك حسابنك ربی عندنده اولمسيدر. اوچنجيسی؛ كافرلرك فلاح بولماميسيدر.

*
* *

واجب تعالی رسولنه دعا ايله امر ايتمك اوزره ﴿ وَقُلْ رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَاَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ ﴾ بيوريور.

[حبيبم! سكا ايمان ايدن مؤمنلره تعليم اولمق اوزره سن «ياربی! كناهلريمی سترله مغفرت ونعمتكی احسانله مرحمت ايت وسن مرحمت صاحبلرينك خيرليسی‌سك» ديمكله دعاده بولون.]

رومی بيك اوچيوز اوتوز سنه‌سی تشرين ثانيسنك اوچنجی پازار ايرتسنه تصادف ايدن عربی بيك اوچيوز اوتوز ايكی سنه‌سی ذی‌الحجه‌نك يكرمی يدنجی كونی ايكندی نمازندن صوكره بو سوره‌نك ترجمه‌سی بعونه تعالی ختام بولمشدر.

سورهٔ نور

مدينهٔ منوره‌ده نازل اولان سوره‌لردندر. آلتمش ايكی و ياخود آلتمش درت آيتی حاويدر.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ سُورَةٌ اَنْزَلْنَاهَا وَفَرَضْنَاهَا وَاَنْزَلْنَا فِيهَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴾

[شو سورهٔ عظيمه‌يی بز عظيم الشان حبيبم! سنك نبوتكی تأييد ودينكی ترويج ايچون سكا انزال ايتدك. بو سوره‌نك متضمن اولديغی احكام ايله عملی سكا وسكا تبعيت ايدن مؤمنلره واجب قيلدق وسزك متعظ ومتنصح اولمكز ايچون او سوره‌ده وحدت ذاتيه‌مزه وكمال قدرتمزه دلالت واضحه ايله دلالت ايدن آيتلری انزال ايتدك كه سز تأمل ايدوب دوشونه‌سكز ومحرماتدن اجتنابله نفسكزی اصلاح ايده‌سكز.]

قرآنی جبريل امين لوح محفوظدن رسول اللهه انزال ايتدكدن وياخود واجب تعالی لوح محفوظدن مجتمعاً سماء دنيايه ايندیروب سماء دنيادن‌ده اقتضاسنه كوره جبريل امين امر الٰهی اوزره رسول اللهه انزال ايتديكنه بناءً جناب حق «انزال ايتدك» بيورمشدر. بناءً عليه؛ انزال تعبيرندن ذات الوهيت ايچون جهت لازم كلمز.

واجب تعالی بو سوره‌ده برچوق احكام شرعيه وحدود الٰهيه بيان ايده‌جكنه اشارت ايچون سوره‌نك اولنده احكامی فرض قيلديغی وسوره‌نك آخرنده توحيدك دلائلی بيان ايده‌جكنه اشارت ايچون بو سوره‌ده وحدانيتنه آچيقدن دلالت ايدن آيتلری انزال بيورديغی بو آيتده بيان ايتدی. شو حالده بو سوره‌نك اعتقادی وعملی هر ايكی جهته دائر اولان مسائلی جامع اولديغنه اشارت اولونمشدر.

سوره‌يی انزال واحكامنی فرض قيلمق وتوحيده دلالت ايده‌جك دلائلی انزالدن مقصد اصلی؛ مكلفينك دلائلده واحكامده تأمل وتذكر ايدوب موجبيله عمل ايتملری اولديغنه اشارت ايچون آيتك آخرنده علت غائيه معناسنی مفيد اولان (لعل) كلمه‌سی وارد اولمشدر كه «سوره‌يی وآيتلرینی انزالدن غايه؛ سزك دوشونمكز وموجبيله عمل ايتمه‌كز» ديمكدر.

*
* *

واجب تعالی بو سورەده واجب قیلدیغی احکامدن برنجیسنی بیان ایتمك اوزره

﴿ اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِى فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِى دِينِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴾ بیوریور .

[زانیه اولان قادینله زانی اولان ارککك زنالرینك حکم شرعیسی ؛ باکر اولور ونکاح سبق ایتمەمش اولورلرسه یوزد کنك ووروملقدر . شوحالده زنانك حکم شرعیسنی ایشیتدکدن صکره ای حاکملر ! زانیه وزانیلردن هربرینه یوز دکنك ووركودین الٰهینك احکامنی اجرا کز اثناسنده زانیه ایله زانی‌یه سزك رقت قلبکز اولمسون . اکر الله تعالی‌یه ویوم آخرته ایمان ایدرسەکز احکام الٰهیەدن اولان جلدی اجراده اصلا شفقتکز سزی منع ایتمسون که حکم الٰهی یرنی بولسون وآنلره جلد اجرا ایدرکن صورت علانیەده اجرا ایدك واجرا اولوندیغنده مؤمنلردن برجماعت حاضر اولسون که آنلرك حاللرنی هرکسه تشهیر ایتسونلر . زیرا ؛ تشهیرده قلبنده زنایه میل اولانلری منع واردر .]

یعنی ؛ مؤمنلرك قبایح اعمالدن وبالخاصه زنا کبی فواحشك اعظمندن طهارتلری لازمدر . بناءً علیه ؛ ای حاکملر ! اکثراوقاتده زنایه سبب اولان زانیه خاتونی وزنا ایدن ارککی شرعاً زنالری ثابت اولوب باشلرندن نکاح سبق ایتمەمش بکر کروهندن اولورلرسه آنلردن هربرینه یوزر دکنك وورمقله جلد شرعیی اجرا ایدك وای حاکملر ! اکر آخرته والله تعالی‌یه ایمان ایدر ایسەکز حد شرعیی اجرا کز اثناسنده آنلره اصلا رقت قلبکز اولمسون . اکر رقت قلبله آنلره جلدی ترك ایدرسەکز آخرتده سز مؤاخذه اولونورسکز . بناءً علیه ؛ دین الٰهینك احکامنی اجراده مرحمتکز حد شرعیی ترکه سبب اولمسون وآنلرك جلدینی اجراده مؤمنلردن برجماعتده حاضراولسون وحد اجرا اولونانلرك رسوالغنی کورسونلرکه سائرلرینەده عبرت اولسون .

بیضاوینك بیانی وجهله زنانك وقوعنه اکثر زمانده زینتلرینی اظهار ایتمك ورجاله کورونمك صورتیله خاتونلر سبب اولدیغنه اشارت ایچون واجب تعالی بوآیتده زانیه‌یی زانی اوزرینه تقدیم بیورمش و جنایته سبب اولمقده مقدم اولدیغنه اشارت ایتمشدر . جلد اولوناجق کیمسەنك حر، بالغ وعاقل اولمسی شرطدر. چونکه ؛ زنا ایدن کیمسه حر ویا حره اولمازده کوله ویا جاریه اولورسه حر اولان کیمسەیه وورولاجق یوز دکنکك نصفی که یعنی اللیشر دکنك وورولور. صبی ایله مجنون مکلف اولمادقلرندن زنا ایدرلرسه حد لازمکلمز .

اکر زنا ایدنلر محصن ومحصنه یعنی نکاح صحیحله خلوت وقوع بولمش کیمسەلردن اولورلرسه اجماع امتله رجم اولونورلر، یعنی طاشله اولدوریلورلر. بری باکر دیکری محصن اولورسه باکره اولانه یوز دکنك وورولور ومحصن اولان رجم اولونور . زنانك کناه کبائردن اولدیغنه بوآیت دلالت ایدر. زیرا ؛ زنا ایدن کیمسەیه حد شرعی اجراسی لازم اولدیغی کبی جناب حق حدك اجراسنده شفقت ومرحمت ایتمکدن نهی ایتدیکی وآنلره تشهیر ایچون حد اجرا اولونورکن مؤمنلردن برطائفەنك حاضر اولمسیله بوآیتده امر بیوردیغی کبی دیکر آیتلرده دخی زنایی شرکه وقتل نفسه مقارن اولان ذکر بیورمشدر .

حد شرعیی ایجاب ایدن زنانك انسانه اولمسی شرطدر. چونکه؛ بهائمه زناده امام اعظم وامام مالکه کوره تعزیر شرعی لازمدر ، حد لازم دکلدر. زیرا حد شرعی؛ **نفسك میل ایتدیکی شیده زجر ایچون مشروع قیلنوب** بهائمه زنا ایسه نفسك میل ایدەجکی شیلردن اولمادیغی جهتله حد لازم دکل بیورمشلردر . امام شافعی باکری جلد ایتدکدنصکره بر سنەده نفی ایتمك واجب اولدیغنی بیان ایتمشدر . زیرا؛ رسول‌الله « باکر باکره زنا ایدرسه یوز دکنك وورولوب برسنەده نفی اولوناجغی» بیان بیورمشدر. اما امام اعظم «یوزد کنك واجبدر، نفی ایتمك امامك رأینه مفوضدر. امام نفینده مصلحت کورورسه نفی ایدر، نفینده مصلحت کورمزسه نفی ایتمز » بیورمشلردر .

فخررازینك بیانی وجهله اصح اولان امام اعظم مذهبیدر . چونکه ؛ آیتده ذکر اولونان یالکز جلددر، نفی یوقدر. اکر نفی لازم اولسه ایدی آیتده ذکر اولونوردی. نفی بیان ایدن حدیث شریف خبر آحاددر . خبر آحاد ایسه آیته معارض اولاماز .

مع هذا زنا ايدن رجلی نفی لازم اولسه خاتونی نفی ايتمكده لازم اولوردی . حالبوكه خاتونی نفی ايتمك فتنه قاپوسنی آچمقدر . زيرا ؛ غربتده خاتونك اقرباسی بولونماديغندن خاتونی حفظ ايدن اولماديغی جهتله خاتون ايسته‌ديكی املنی اجرايه فرصت بولور بوايسه فساده ميدان ويرمكدر . اقرباسيله نفی اولونسه بی قصور اولان اقرباسنی خاتونله نفی ايتمك ظلم اولاجغنده شبهه يوقدر. اكر يالكز رجل حقنده نفی اولسه‌ده خاتون حقنده نفی اولمسه عين جنايتده مساوی اولان ايكی كشی‌ده جزا مساوی اولماديغی جهتله يالكز رجلی نفی ايتمك ايسه عدالته منافيدر . شوحالده زانی بكر اولونجه جلد مأة واجبدر ، نفی واجب دكلدر. جلدی اجرادنصكره‌سی رئيس حكومتك رأينه مفوضدر مصلحته كوره مجازات ايدر بيورمشلردر .

آيتك حكمی ؛ **هر زانی‌يه شاملدر** . چونكه ؛ مشتق اوزرينه تعليق اولونان حكمه علت مشتق اولان لفظك مأخذ اشتقاقی اولديغنه نظراً بو آيتده جلد مأه‌نك علتی زانی لفظك مأخذی اولان زنادر. شوحالده زنا نره‌ده و كيمده واقع اولورسه جلد مأة آنك حقنده اجرا اولونور . اكر زانی كوله ويا جاريه اولورسه نصفی اجرا اولونور. چونكه حكم ؛ علتدن آيرلماز .

زنانك شرعاً ثابت اولمسی ؛ امام اعظم عندنده **درت مجلسده درت كره اقرارله وياخود درت شاهدك شهادتيله‌در** . زيرا ؛ رسول‌الله (ماعز) حضرتلرينی درت كره اقرار ايتمدكجه رجميله امر ايتمدی . اما امام شافعی عندنده بر كره اقرار كافيدر. چونكه؛ (عسيف) يعنی خدمتكار قصه‌سنده رسول‌الله « خاتون بر كره اقرار ايدرسه رجم ايدك » بيورمشدر. شوحالده بر كره اقرار كافی اولوب اولمامسنده روايتك اختلافنه بناءً مجتهدين كرام حضرتلری اختلاف ايتمشلردر. زيرا ؛ امام اعظم (ماعز)ك قصه‌سيله استدلال ايديور. چونكه؛ آنده رسول‌اللهك براقرارله اكتفا ايتمديكی روايت اولونيور. شافعی حضرتلری (عسيف) قصه‌سيله استدلال ايتمشدر . چونكه ؛ آنده رسول‌اللهك بر اقرارله اكتفا ايتديكی روايت اولونيور .

حدودك اجراسی ؛ **رئيس حكومت و آنك تعيين ايتديكی حاكمده و اجراسنه مأمور**

ايتديكی مأمورلرده عائددر . بناءً عليه حد شرعی‌يی اجرا؛ حكومته عائد بر وظيفه اولديغندن آحاد ناس حد شرعی اجراسيله مكلف دكلدر. چونكه ؛ شاهد ديكله‌مك وحكم ويرمك عالمك آسايشنی تأمين ايتمك وظالمدن مظلومك حقنی آلمق حكومته عائددر . كذلك حد شرعی‌يی اجراده حكومته عائددر .

جلدی اجرانك كيفيتی ؛ **دكنك وسط بر حالده و آجيناجق درجه‌ده اولوب جلد اولوناجق كيمسه‌نك باشی ، يوزی ، فارجی ، خصيه‌سی وفرجی مستثنا اولديغی حالده اعضاسنك هر طرفنه دورمق صورتيله** اولاجغنی اصحاب كرامك روايتلرينه ابتنا ايده‌رك فقهاء عظام حضراتنك بيانلرينه عطفاً فخررازی حضرتلرينك جملهٔ تفصيلاتندندر .

حد شرعی اجرا اولوناجق خاتون حامله اولورسه چوجق طوغونجه‌يه قدر تأخير اولونور. چونكه؛ چوجق طوغمادن اول اجرا اولونسه بوچوجوق حقنده ظلم اولاجغندن چوجوغی ضياعدن محافظه ايچون چوجغك طوغمسنه انتظار اولونور . زيرا ؛ (جهينه) قبيله‌سندن برخاتون رسول‌اللهه كلوب « يارسول‌الله ! بكا حدشرعی لازمكلدی، اجرا بيور» ديديكنده خاتون حامله اولديغی ايچون رسول‌الله ولیسنه « كوتور بونی ، حملنی وضع ايدنجه كتير » بيورديغی وولیسنك كوتوروب حملنی وضع ايدنجه امر رسول‌الله اوزرينه كتيروب رسول‌الله آچلمسون ايچون البسه‌سنی اوزرينه باغلاتوب رجم اولونديغی و رجم اولوندقدنصكره نمازی قيلنوب دفن اولونديغی (عمران بن حصين) حضرتلرندن مرويدر .

حد اجرا اولونجه يیقانير، كفنله‌نير ونمازی قيلنير واهل اسلام قبرينه دفن اولونور. زيرا؛ زنايی ارتكابندن كافر اولمق لازمكلمز. زنا ايدن انسانك اعضالرندن يالكز بر عضو ايسه‌ده زنانك لذتندن جمله اعضا مستفيد اولديغندن آلدقلری لذت مقابلنده اعضانك جمله‌سی تعذيب اولونور . بناءً عليه ؛ ديكر اعضالره قصورسز تعذيب اولونديغی جهتله ظلمدر دنيله‌مز . چونكه اولذتده هپسی مشترك اولديغندن جزاده دخی هپسی مشترك قيلنير . بناءً عليه ؛ قصورسز اعضالر جزا ديده اولمش اولماز .

بو آيتده اهل ايمان اولانك حدود الٰهيه‌يی ترك ايتمسی جائز اولميه‌جغنی واجب تعالی بيان بيوردی . زيرا ؛ « اكر اللهه ويوم آخرته ايمانكز وارسه اللهك دينك احكامنی اجراده زانی ايله زانيه‌يه مرحمت ايتمه‌يك » بيورمشدر . يعنی « آنلره مرحمتكز سببيله

حدی ترك ایتمدیککز کبی حدی اجراده تخفیف‌ده ایتمه‌یك » دیمکدر . چونکه ؛ جنایت ایدن بر کیمسه‌یی اسیرکه‌مك دیکر برینك جنایتنه سببیت ویره‌جکندن فتنه قاپولرینی آچقله عالمك انتظامنی اخلال ایتمکدر. زیرا کوتولره ایلك؛ دائما ایلره ظلمدر. بناءً علیه ؛ سیاست شرعیه‌نك اجراسی هرزمان عالمك انتظامنه خادمدر. وا اسفا که برزماندنبری اجرا اولونمادیغندن عالم فساده طولدیغی کبی حبسخانه‌لرده ملت اوردولر بسله‌یور. بویوزدن خانمانلر خراب اولمقله برابر هیچ برتأثیری اولمادیغندن کون بکون فسادك تزاید ایتدیکی کورولیور. سیاست شرعیه اجرا اولونسه درحال تأثیری کوروله‌جکی شبهه‌سزدر. نه اولور ارباب امور برده سیاست شرعیه‌یی اجرا ایله تجربه ایتسه‌لر. آوروپا قانونلرندن ترجمه اولونمه برطاقم شیلرله عمل ایده‌جکز دیه‌رك اوغراشمقدن دها قولای وایی دکلمی ؟ شو بر آیت ، زنانك اوکنی آلمق خصوصنده بیکلرجه قانوندن دها مفید دکلمی ؟ بو آیت جلیله امت محمدك ناموسنی وعرضنی محافظه خصوصنی تحت تأمینه آلمقده کافی دکلمی ؟ بوخصوصده حبسخانه‌لرده بیکلرجه اشخاص بسله‌مکدن شرعاً ثابت اولانلره حکمی اجرا ایتمکله دیکرلرینی تخلیه ایتمك ازهر جهت مصالح ناسه دها موافق اولمازمی ؟ وسنه‌ده بر دفعه اولسون مملکتده ثبوت شرعیه ایله بر شخصه حد شرعی اجرا دیکرلرینه عبرت یوندن کافی اولمازمی وبیکلرجه وقوعاتك اوکی آلنمازمی ؟

بو آیتده جناب حق حد شرعی اجرا اولونورکن مؤمنلردن بر طائفه‌نك حاضر بولوناجغنی امر ایدییورکه آنلر کوردکلری احوالی سائرلرینه تشهیر ایتسونلرکه زجر زیاده اولسون . بز شیمدی جانیلری صندیق ایچنده کوتوروب کتیردیکمزی مدنیتدن عد ایدرز . جانی‌یه مرحمت ایدوب آنك ناموسنی محافظه ایدرکن آنك جنایت ایتدیکی عائله‌یی کوشه‌لرده سوروندورمك وصیزلاندیرمق مدنیتمیدر؟ او جانی‌یی « نه‌ایسه بشردر بر قصور یاپمش بونی تشهیر ایتمکده معنا یوق » دیمکله دیکرلرینك طمعلرینی آرتیرمق مدنیتمیدر ؟ او جانئ ظالمك راحتنی تأمین ایدوب قصورینی عفو ایتمك عالمی راحتسز ایتمیورمی ؟ مدنیت ؛ ظالملری اسیرکه‌مك سببیله مظلوملرك راحتلرینی سلب ایتمکمیدر ؟ ظالمدن ظلمی مقداری اخذ انتقام ایتمك عقلاً وشرعاً ممدوح دکلمیدرکه زنا کبی الك فنا بر جنایتی ارتکاب ایدن بر جانی‌یه دکنك وورمق ویا رجم ایتمکدن چکینیلیور وحاشا مدنیته مخالف عد ایدیلیور. جناب حق بزی طریق مستقیمدن آیرمسون آمین یا معین.

حد شرعی‌یی اجرا ایدرکن حاضر بولونان جماعتك اوچ کیشیدن آشاغی اولمیه‌جغی مفسرینك جملهٔ بیاناتلرندندر. (حذیفه) حضرتلرینك رسول‌اللهدن روایت ایتدیکی بر حدیثده فخررازینك بیانی وجهله رسول‌الله زنانك دنیاده وآخرتده بعض ضررلرینی بیان بیورمشدر . دنیاده ضرری ؛ **زانینك مروتنی کیدرمسی وفقیرلك ایراث ایتمسی وعمرینك نقصانه اولمسیدر** . آخرتده ضرری ؛ **غضب الهی‌یه دوچار و حسابی شدتلی وعذاب جهنمه داخل اولمقدر** .

*
* *

واجب تعالی بوسوره‌ده بیان بیوردیغی احکامدن برنجیسنی بیاندن صوکره ایکنجیسنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَلزَّانِى لَا يَنْكِحُ اِلَّا زَانِيَةً اَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا اِلَّا زَانٍ اَوْ مُشْرِكٌ وَحُرِّمَ ذٰلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴾ بیوریور .

[زانی اولان بر رجل نکاح ایتمز ، آنجق زانیه ویاخود مشرکه اولان بر خاتونی نکاح ایدر. کذلك زانیه اولان بر خاتونی نکاح ایتمز ، آنجق زانی ویا مشرك اولان بر رجل نکاح ایدر . زانیه‌یی نکاح ایتمك صالح وعفیف اولان مؤمنلر اوزرینه حرام قیلندی .] چونکه؛ صالح بر کیمسه‌نك زانیه اولان برخاتونی نکاحلامسی فاسقلره تشبیه اولدیغی کبی خلقك سوءظنی واطالهٔ لسانی وذم وغیبتی موجب وموضع تهمتدن حذر ایتمك لازم ایکن نفسنی موضع تهمته عرض ایتمش اولوبده نسبنده کفت وکوبی موجب اولاجغندن زانیه‌یی نکاح مؤمن متقی‌نك وطبع سلیمك اجتناب ایده‌جکی برشی اولدیغنه آیت دلالت ایدر .

بو آیتك احکامنده علما اختلاف ایتمشلرسه‌ده اکثریتك بیانی وجهله بو آیت ﴿ وانکحوا الایامی منکم ﴾ آیتیله منسوخدر. بناءً علیه؛ صالح بر کیمسه‌نك طبیعتی قبول ایتدیکی صورتده توبه ایتمش اولان بر زانیه خاتونی نکاح ایتمسی جائزدر .

آیت جلیله‌نك سبب نزولی ؛ فخررازی ، قاضی، بیضاوی وخازنك بیانلرینه نظراً مهاجرین کرام مدینه‌یه کلدکلرنده عادت جاهلیه اوزرینه مدینه‌ده آچیقدن زنا ایله معروف

خاتونلر اولدیغی کبی حتی آنلرك قاپولری اوزرنده علامتلری‌ده وارمش. نفسلرینی کرایه ویرب او یولده بر چوق ثروتلرده اکتساب ایتمش اولدقلرندن مهاجرینك فقراسی عادت جاهلیه‌ده اولدیغی وجهله آنلردن نکاح ایتمك آرزو ایده‌رك رسول اللهدن استیذان ایتملری اوزرینه بو آیتك نازل اولدیغی مرویدر. بناءً علیه؛ ابتداء اسلامده عفیف بر رجلك زانیه بر خاتونی ویاخود عفیفه بر خاتونك زانی اولان بر رجلی نکاح ایتمسی بو آیتله حرام قیلندی. صکره دیکر آیتله بوحرمت نسخ اولونارق بومثللولرك نکاحلرینك جوازینه مساعده اولونمشدر.

بوندن اولکی آیتده زنانك حکمندن بحث اولونوب زنایه اکثریت اعتباریله خاتون سبب اولدیغندن زانیه تقدیم اولونمش ایسه‌ده بو آیتده نکاحدن بحث اولونوب نکاحده اصل اولان رجل اولدیغی جهتله زانی تقدیم اولونمشدر.

*
* *

واجب تعالی بو سوره‌ده بیان اولونان احکامدن اوچنجیسنی ذکر ایتمك اوزره

﴿ وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً ﴾

بیوریور.

[شول کیمسه‌لرکه آنلر زنادن نفسنی محافظه ایدن خاتونلره « زنا ایتدك » دیمکله قذف ایدوب صکره او خاتونك زناسنی اثبات ایچون درت شاهد کتیره‌مزسه سز آنلره او خاتونه افتراسندن طولایی سکسان دکنك ووروك.]

﴿ وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا ﴾

[وسز ابداً آنلرك شهادتلرینی قبول ایتمه‌یك. زیرا؛ عفیفه اولان خاتونه زنا ایله افتراسی مروتنی اخلال ایتدیکندن مرتبهٔ شهادتدن سقوطی افتراسنه جزادر.]

﴿ وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ * إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا ﴾

[ایشته شو بی‌قصور اولان قادینه زنا اسناد ایدنلر آنجق طوغرو یولدن چیقمش برطاقم فاسقلردر. الا شول کیمسه‌لرکه آنلر خاتونه زنا اسناد ایتدکدنصکره توبه ایتدیلر وافترا ایله افساد ایتدکاری نفسلرینی اصلاح ایتدیلر. بونلر توبه واصلاح سببیله عذابدن قورتولورلر.]

﴿ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾

[زیرا؛ الله تعالی آنلرك قصورلرینی مغفرت وتوبه‌لرینی قبولله مرحمت ایدر.]

یعنی؛ شول کیمسه‌لرکه آنلر زنادن بری اولان خاتونلره بغیرحق زنا اسناد ایتدکدنصکره او خاتونك زناسنی اثبات ایچون عادل واهل مروت وامانت صاحبی اولان کیمسه‌لردن درت شاهد کتیره‌مدیلر. آنلره سکسان دکنك وورمقله جلد ایدك و ابداً آنلرك شهادتلرینی دعاویدن هیچ بر دعوی و احوالدن هیچ بر حالده قبول ایتمه‌یك. زیرا آنلر؛ حدود الٰهیه خارجنه چیقمش بر طاقم فاسقلردر. فاسقك شهادتی فسقی ایجابی مروتنی وعدالتنی اسقاط ایتدیکی ایچون هیچ بریرده قبول اولونماز. چونکه؛ آنلر عفیفه خاتونلره افترا ایدوب ناموسنی برباد ایتدکلرندن عذاب الٰهیدن نجات بولامازلر. آنجق شول کیمسه‌لر نجات بولورلرکه آنلر بوخاتونه افترا ایتدکدن صوکره توبه واستغفار ایتدکلرینه ندامت کامله ایله ندامت ایتدکلری کبی کندی حاللرندن افساد ایتدکلرینی اصلاحله درکاه الوهیتدن قصورلرینك عفوینی استرحام ایتدیلر. ایشته آنلر عذاب الٰهیدن نجات بولورلر. زیرا؛ الله تعالی آنلرك قصورلرینی عفوله مغفرت وتوبه‌لرینی قبولله مرحمت بویوره‌جقدر.

قذف؛ بر کیمسه‌یه سن زانیسك دیمکله آتمق وسوکمکدر. محصن؛ زنادن نفسنی حفظ ایدن کیمسه‌در. جلد؛ دکنکله وورمقدر. ایشته زنا ایتمه‌ین بر کیمسه‌یه « سن زانیسك » دیمکله قذف ایدن یعنی آتان کیمسه‌یه سکسان دکنك وورولور.

بو آیتده خازنك بیانی وجهله زنادن بری اولان بر کیمسه‌یه زنا اسنادی ایله قذف ایدن کیمسه‌یه جلد اولونمانك شرطی؛ زنا اسناد اولونان کیمسه‌نك محصن، مسلم، حر، عاقل وبالغ اولوب زنادن عفیفه اولماسیدر. حتی عمرنده بر کره زنا ایتدیکی ثابت اولان کیمسه‌یه ولو توبه ایتمش اولسون قذف ایدن آدمه جلد لازم کلمز. زنا لفظیله قذف ایتمك‌ده شرطدر. زنانك غیری باشقه الفاظ غلیظه ایله مثلا « فاسقسك، فاجرسك و کوتو بر آدمسك » دیمکله

سوکمش اولسه جلد لازم اولماز، فقط تعزیر شرعی لازمدر و تعزیرده حاکمك تقدیرینه محولدر .

قذف ایدن کیمسه قذف ایتدیکی آدمك زناسنی اثبات ایدرسه ویاخود قذف اولونان آدم زناسنی اقرار ایدرسه قاذفدن حد شرعی ساقط اولور . چونکه حد قذف ؛ افترا کبی سبیله اولاجغندن اثباتله ویا اقرارله سوزنده صادق اولوب افترا ایتمدیکی تبین ایتدیکی جهتله حد ساقط اولور . قذف ایدن کوله ویاجاریه اولورسه اثبات ایده‌مدکلری صورتده سکسان دکنکك نصفی اولان قرق دکنك وورولور .

بو آیتده طائفهٔ نسوانه قذف چوق وقوعبولدیغی جهتله نسوانه قذف ذکر اولونمش ایسه‌ده رجاله قذف اولوندیغنده دخی حکم بویله‌در . مثلا عفیف اولان بر رجله « سن زانی‌سك » دیه‌ن کیمسه‌یه حد قذف لازمدر .

قذف ایدن کیمسه توبه ایتدکدنصکره شهادتنك قبول اولونمسنی بعض علما بیان ایتمشلرسه‌ده امام اعظم عندنده اصلا قبول اولونماز. زیرا ؛ جناب حق « ابداً قبول ایتمه‌یك » بیورمشدر .

اخرس اولان کیمسه‌نك اشارت معهوده‌سیله قذفندن شافعی عندنده حد لازمکلور. حنفی عندنده لازمکلمز. زیرا؛ شبهه‌دن خالی دکلدر . شبهه ایله حدود شرعیه مندفعدر . چونکه؛ اشارتده سویله‌مك کبی صراحت اولمادیغندن قذف اولمامق احتمالی حدك اجراسنه مانعدر .

فخر رازینك بیانی وجهله آیت کافرلره‌ده شاملدر . بناءً علیه ؛ کافر مسلمه قذف ایدرسه کافره حد لازمکلور . اما او آدم کافره قذف ایدرسه کافره حد لازمکلمز . زیرا ؛ کافرك کفری سببیله احصان یوقدر . حدك لزومنده ایسه مقذوفك محصن اولمسی شرطدر . پدری اولادینی قذف ایدرسه حد لازم کلز .

خلاصه ؛ اهل ایمانك جانی وعرضی تعرضدن سالم اولدیغی کبی ناموسی‌ده تعرضدن سالم اولدیغی وبغیرحق آخرك ناموسنه تعرض ایدن کیمسه‌یه جزا اولارق سکسان دکنك وورولاجغی وشهادتلرینك ابداً قبول اولونمیه‌جغی وفاسق اولمسیله حکم اولوناجغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی اجنبیه خاتونه قذفی وبو سوره‌ده بیان اولونان احکامدن اوچنجیسنی بیاندنصکره انسانك کندی زوجه‌سنی قذفك احکامنی بیاندن عبارت اولان دردنجی حکمی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَالَّذِينَ يَرْمُونَ اَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ اِلَّا اَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ اَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ اِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ ❊ وَالْخَامِسَةُ اَنَّ لَعْنَتَ اللّٰهِ عَلَيْهِ اِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴾ بیوریيور .

[شول کیمسه‌لر که کندی زوجه‌لرینه زنا اسناد ایده‌رك قذف ایتدیلر. حالبوکه زوجه‌لرینك زنالرینه شاهدلری‌ده یوق، الا کندیلری وار . آنلردن بریسنك شهادتی درت شهادتدر وکیفیت شهادت‌ده شویله‌در : اولا حضور حاکمده « اشهد بالله بن حرمه اسناد ایتدیکم زناده طوغری سویلر صادقلردنم ، اسناد ایتدیکم زناده یالانجی دکلم » . درت دفعه بویله دیدکدنصکره بشنجی‌ده « اکر شو اسناد ایتدیکم زناده یالان سویله‌ینلردن ایسه‌م اللهك لعنتی بنم اوزریمه اولسون » دیر .]

*
* *

واجب تعالی زوجك بو منوال اوزره شهادتنی بیتدکدنصکره زوجه‌نك شهادتنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَيَدْرَؤُا عَنْهَا الْعَذَابَ اَنْ تَشْهَدَ اَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ اِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ ❊ وَالْخَامِسَةَ اَنَّ غَضَبَ اللّٰهِ عَلَيْهَا اِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴾ بیوریيور .

[خاتونك درت کره شهادتی خاتوندن عذابی دفع ایدر وکیفیت شهادت شویله‌در : « اشهد بالله زوجم فلان بکا اسناد ایتدیکی زناده یالان سویله‌ینلردندر . بن اسناد ایتدیکی زنادن بری‌یم » . درت کره بویله دیدکدنصکره بشنجیسنده « اکر زوجم فلان بکا اسناد ایتدیکی زناده طوغری سویله‌ینلردن ایسه اللهك غضبی بنم اوزریمه اولسون » دیر . بعده حاکم بینلرینی تفریق ایدر .]

لسان شرعده بو منوال اوزره تفریقه؛ لعان دینور . حرمنك زناسی اوزرینه زوجك

درت شاهدی وارسه شاهدلرله اثبات ایدر لعانه حاجت قالماز . بناءً علیه ؛ زوج حدقذفدن قورتولور وزوجه یه ده حدزنا اجرا اولونور. اگر شاهدی اولمازسه آتیده بیان اولوندیغی وجهله زوج درت دفعه حرمی فلانه یه اسناد ایتدیگی زناده طوغری سویلدیگنه یمین ایدر. بشنجیده اگر یالان سویلرسه اللهك لعنتی کندی اوزرینه اولاجغنی بیان ایدر وبونکله حدقذفدن قورتولور . اگر زوجه ده بیان اولوندیغی وجهله یمین ایدرسه حد زنادن قورتولور . اگر یمیندن نکول ایدرسه حدشرعی اجرا اولونور .

امام اعظم عندنده زوج زوجه یه قذف ایدرسه لعان اجرا اولونور . اگر زوج لعاندن نکول ایدرسه حدشرعی اجرا اولونماز، لعانی اجرا ایدنجه یه قدر حبس اولونور. کذلك خاتون لعاندن نکول ایدرسه حد اولونماز ، بلکه لعان اجرا ایدنجه یه قدر حبس اولونور . زیرا ؛ خاتونك نکولی اقرار عد اولوناماز . شوحالده حدی ایجاب ایدن ایکی شی که بری **شهادت** دیگری **اقرار** در. خاتونك نکولنده هرایکیسی ده اولمادیغندن حدشرعی جائز اولاماز بیورمشلردر .

امام شافعی عندنده لعانك حکمی بشدر : زوج لعانی بیتیرنجه حد مندفع اولور . خاتونك قارننده ولد وارسه ولدك نسبنی نفی ایتمش اولور . زوجله زوجه بیننده فرقت حاصل اولدیغی کبی ابداً اجتماع ایده مزلر . یکدیگرینه حرمت ابدیه ایله حرام اولورلر وزوجه اوزرینه حد واجب اولور. اگر لعان اجرا ایدرسه حد شرعیدن خلاص اولور

اما امام اعظم عنده زوج لعاندنصکره نفسنی تکذیب ایدرسه نکاح جدیدله تکرار آلابیلور و مجرد زوجك لعانیله تفریق وقوعبولماز، حاکم تفریق ایدر و یاخود زوج طلاق ویرر .

فخر رازی وخازنك بیانلرینه نظراً آیت جلیله نك سبب نزولی شویله در : انصاردن (عویمر) اسمنده برذات حرمنك اوزرنده (شریك) اسمنده بر ذاتی کوردی . شاهد یوق نه یاپسون. عموجه زاده سی عاصمه کیفیت حالی آکلاتدی . رسول اللهدن نه یاپمق لازمکله جکنی استفتا ایتمسنی رجا ایتدی . عاصم کلدی رسول اللهه اوسنی اورتولو مسئله یی عرض ایتدی. رسول الله کریه کوردی . عاصم اصرار ایتدی، رسول الله سکوت بیوردی . عاصم کیدر (عویمر) ه حالی سویلر. (عویمر) حضور رسالته کندی کلیر عرض ایدر . رسول الله « یادرت شاهد کتیره جکسك ویاخود سکا حد قذف اجرا اولوناجق » بیورنجه (عویمر)

آیاغه قالقار « یا رسول الله! شاهدم یوق ولکن سوزمده صادقم، افترا ایتمیورم. جناب حق بنی حدك اجراسندن خلاص بیورسون » دیمسی اوزرینه بوآیتك نازل اولدیغی مرویدر.

بوآیت نازل اولونجه رسول الله حرمنی کتیرمسنی امر ایتدی . (عویمر) حرمنی کتیردی . صلات عصر ایچون اذان محمدی تلاوت اولوندی . ایکندی نمازی ادا اولوندقدنصکره رسول الله عویمره « قالق آیاق اوزرینه ، اللهدن قورق عمی زاده لریکه افترا ایتمه » دیدی . چونکه؛ عویمرك حرمی (خوله) نك وزنا ایدن (شریك)ك ورسول اللهه استفتایه کوندردیگی (عاصم)ك هپ عموجه زاده اولدقلری مرویدر . عویمر آیاق اوزرینه قالقار « بن اللهه شهادت ایدر ، یمین ایدرم . حرمم خوله زانیه در . بن سوزمده صادقم. زیرا؛ شریکی بن قارنی اوزرنده کوردم. درت آیدر یقین اولمیورم . قارننده چوجق وار بندن دکلدر» دیدی و آتیده بیان اولوندیغی وجهله درت دفعه یمین وبشنجیده لعنت ایتدی. حرمی خوله نك ده عین یمینی اجرا ایتدیگی مرویدر .

ابن عباس حضرتلرندن سبب نزول حقنده مروی اولان شویله در : قذف آیتی نازل اولونجه انصارك سیدی (سعد بن عباده) « برکیمسه حرمنك اوزرنده اجنبی برکیمسه یی کورسه شاهد یوق ، شاهد کتیرمکه کیتسه زانی ایشنی بیتیرر کیدر ، حرمنه زانیه دیسه دگنك وار بونصل اولور؟» دیدی . رسول الله انصاره خطاباً « باقك سیدکز نه دییور؟» بیوردی. انصار «یارسول الله! رجل غیوردر لوم ایتمه» دیدیلر. سعد حضرتلری ده «یارسول الله! بوحکم حقدر، اللهدندر بن بیلیورم ولکن مشکل بر موقعده قالدق تعجب ایدییورم » دیمسی اوزرینه مجلس طاغیلمقسزین سعدك عموجه سی اوغلو (هلال بن امیه) کلیر حرمنك اوزرنده اجنبی بر رجل کوردیگنی حکایه ایدر. رسول الله حکایه سنی کریه کورر. (هلال) « یا رسول الله ! حکایه می کریه کوردك. اللهه یمین ایدرم که بن یالان سویله مم، مسئله واقعدر» دیر . رسول الله « یابینه ویاخود سکا حدشرعی اجرا ایده جکم » دیینجه انصار جمع اولور و « سعدك دیدیگنه مبتلا اولدق » دیرلر. هلال ده « یا رسول الله ! بن طوغرو سویلیورم اومارم که الله تعالی بنم ایچون برایلك خلق ایده جك » دیر. رسول الله قذف آیتنك احکامنی اجرا ایتمك ایچون حد شرعیله امر ایتمك اوزرینه ایکن بوآیت نازل اولور وهمان (هلال) ایله حرمی آره سنده لعان اجرا اولونور .

*
* *

واجب تعالى لعان آيتنى انزال ايله قوللرينه فضل و احسانتى بيان ايتمك اوزره

﴿ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَاَنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ حَكِيمٌ ﴾ بيوريور .

[اكر اللهك فضل و احسانى و مرحمت وشفقتى سزك اوزريكزده اولمامش اولسه ايدى سزك شهادات باطله كز و ايمان كاذبه كز سببيله اسرار كزى اظهارله سزى رسواى ايدردى ولكن لطف واحسانيله سزه مساعده ومهلت ويرركه متنبه اولوب توبه ايده سكز وشوراسنى بيلك كه الله تعالى توبه كزى قبول ايديجى وعموم افعالنده حكيمدر.] بناءً عليه ؛ سزك متنبه اولمكز ايچون عقوبتكزى تعجيل بيورماز .

*
* *

واجب تعالى بو سورهده بيان اولونان احكامدن بشنجيسنى بيان ايتمك اوزره

﴿ اِنَّ الَّذِينَ جَاؤُ بِالْاِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَكُمْ بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْاِثْمِ وَالَّذِى تَوَلّٰى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴾ بيوريور .

[شول كيمسهلركه افك وافترا ايله كلديلر، آنلر سزدن برجماعتدر. اى افترايه اوغرايان اهل ايمان ! افترايى سزه شر ظن ايتمهيك ، بلكه او افترا سزك حقكزده خير محضدر . افترا ايدنلردن هر كيشى ايچون كناهدن كسب ايتديكى شى واردر . او كيمسه كه آنلردن كبرى كندنى حقدن اعراض ايتديردى وسوزك بويوكنى اشاعهيه متولى اولدى. آنك ايچون بويوك عذاب واردر .]

يعنى ؛ او كيمسهلركه آنلر حضرت عائشهنك جلالت شانى وعلوّ قدرنى وكمال عصمتنى بيلدكلرى حالده عائشه رضى الله عنها حقنده بويوك افترا كتيرنلر سزدن بر جماعتدر . اى افترا اولونان نبىّ معظم وابوبكر وعائشه ! سز افترايى حقكزده شر ظن ايتمهيك، بلكه حقكزده خير محضدر . چونكه ؛ او افترا سببيله اجر جزيله وثواب عظيمه وخير كثيره نائل اولديكز . طهارت وعفتكزه دلالت ايدن آيتلر نازل اولمقله قدريكز تعالى

ايتدى. بالذات او تهمتدن برائتكزى جناب حق اعلان ايتمكله حقكزده سوء ظن ايدنلر رذيل ورسواى اولديلر . او افترا ايدن مفسدلردن هر برينك كناهدن كسب ايتدكلرى جزالرى واردر وبالخاصه آنلردن كبر وغرورى حقدن اعراض ايتديرن وكلامك بويوكنى تعهد ايدوب اشاعهسنه متولى اولان (عبدالله بن ابى) وامثالى ايچون عذاب عظيم واردر .

بيضاوينك بيانه نظراً افترا ايدن جماعت له مراد ؛ (عبد الله بن ابى)، (زيد بن رفاعه)، (حسان بن ثابت) و (مسطح) و (حمنه بنت جحش) و آنلره تابع اولانلردر . افترا حقلرنده خير اولانلر له مراد ؛ رسول الله، ابوبكر وعائشه وعائشه رسالتپناه وعائشه ابوبكردر. حقدن اعراض ايدن وعذاب عظيمله تهديد اولنان ؛ (عبدالله بن ابى)در. چونكه ؛ رئيس منافقين اولان (ابن ابى) رسول اللهه عداوتندن طولايى ابتداءً اشاعهيه سعى ايدن وافترايه جرأت ايدوب خلق بيننه سوز طاغيتان اودر .

عذاب عظيم ؛ دنياده وآخرتدهدر . (ابن ابى) دنياده مقهور ومطرود و نفاقله هر كس عندنده مشهور قدرسز رذيل ورسواى ايدى واكا تبعيت ايدوب افترايى تصريح ايدن (حسان) ك كوزلرى كور ، أللرى چولاق اولدى . (عبدالله) ى و (حسان) له (مسطح) ى و (حمنه) يى آيتك نزولندنصكره رسول الله حد قذفله جلد ايتمشدر .

بيضاويده ، فخر رازيده وسائر تفاسيرده تفصيلاً بيان اولونديغى وجهله آيتك سبب نزولى شويلهدر : رسول الله سفر مراد ايتديكنده ازواج مطهرات بيننده قرعه امر ايدر. مسافرت هانكيسنه اصابت ايدرسه رسول الله آنى آلير كوتورور . عادت وجهله سفرك برنده قرعه حضرت عائشهيه تصادف ايدوب برابرنده كوتورمشلردى . عودتلرنده مدينهيه بر قوناق قالديغنده كيجهدن قافله قالقهجغنه رسول الله ندا ايتديرنجه حضرت عائشه قضاء حاجته كيدركلير وبوينى يوقلاركه بونجقدن معمول كردانلغى دوشمش . آياق يولنه كيتمش اولديغى محله آنى آرامغه كيدرو كردانلغى آرامقله بر مدت وقت كچروبولور. كليركه قوناق يرنده كيمسه قالمامش . چونكه ؛ حضرت عائشه هنوز سنى اوفاق اولوب خفيف الوجود اولديغندن شوطوفه ودوهسنه مأمور اولان ذات شوطوفك ايچندهدر ظنيله دوهيى يوكلتير ، كيدر . حضرت عائشهنك قالديغى كيمسه بيلمز . حضرت عائشه قوناق يرنده كيمسهيى بولامانجه بنم قافلهدن قالديغمه خبردار اولونجه بنى آرامغه كليرلر اميديله اوتورور ، اويقو غلبه ايدر

اویور . صباح کونش طوغارکن (صفوان بن معطل) کلیر . حضرت عائشه‌یی بیلیر ودوه‌سندن اینر حضرت عائشه‌یی دوه‌سنه بیندیرر آلیر راحله‌نك آرقه‌سندن اولاشدیرر . چونکه ؛ رسول اللهك سفرده عادتلری عسکرك برقوناق کیریسنده تفتیش ایتمك ودوشنلری وقالانلری بولمق وآلوب کتوروب صاحبنه ویرمك ایچون بعض کیمسه‌لر تعیین ایدر . آنلر عسکرك کیریسندن کلیرلردی و (صفوان) ده او جمله‌دن ایدی . (صفوان) حضرت عائشه‌یی کتیرنجه منافقلر اتهامه یول بولدیلر وافك وافترایی اشاعه‌یه باشلادیلر . ناس اوچ صنف اولدی : برصنف ؛ اصلا اینانماز ردایدرلر . دیکر برصنف ؛ اینانیرلر فقط سکوت ایدرلر . اوچنجی برصنف ده همان اشاعه ایدرلر ومجلسلرده صراحةً سویلرلردی . بوحال بر آی قدر دوام ایتدی . رسول الله ، ابوبکر وحضرت عائشه ایشیتدیلر چوق محزون ومکدر اولدیلر . حتی حضرت عائشه کدرندن خسته اولوب چوق کوز یاشلری آقیتمشدر . حضرت عائشه تأثرینی بیان صددنده «بن بری‌ایم ، جناب حقك بنی تبرئه ایده‌جکنه‌ده امیدایدردم ولکن بن نفسمی غایت حقیر کوردیکمدن بنم کبی حقیره وحی کلوبده متواتر اولارق الی یوم القیام برائتم نص قرآنله ثابت اولاجغنی امید ایتمزدم . بناءً علیه ؛ رسول اللهه رؤیا صورتیله تبرئه‌م بیان اولونسه دیردم . بوحال اوزره ایکن لطف وکرمندن جناب حق تبرئه‌م حقنده اون سکز آیت انزالیله برائتمی عالمه اعلان ایتدی . بن ده اللهه حمد وثنا وشکرلر ایتدم . دوستلریمز مسرور ، دشمنلریمز خائب وخاسر اولدیلر » بیوردیغی مرویدر . بوحالك افترا اولدیغنی ، اشاعه ایدن منافقلرده بیلیرلردی . چونکه ؛ انبیاء عظام معصوم اولوب هر کسی طریق حقه سوقه مأمور اولدقلری جهتله آنلرك عائله‌لرنده ناسه نفرت ویره‌جك طبع سلیمه مخالف هر کسك سومیه‌جکی برشی بولونمق حکمت بعثته منافی اولدیغندن هر نبینك عائله‌سی بومثللو اتهاماتدن محفوظ وحمایهٔ الٓهیه آلتنده بولونمشلردر . بناءً علیه ؛ انبیاء عظام حضراتنك عائله‌لرندن نوح ولوط علیهما السلامك حرملری کبی کافره اولانلر واردر ولکن طبع بشرك استکراه ایده‌جکی افعال قبیحه‌یی ایشله‌ینلر یوقدر .

*
* *

واجب تعالی افك مسئله‌سنه اشارت ایتدکدنصکره افك قصه‌سنه قارشی مؤمنلرك آلاجغی وضعیتی ولازم اولان آدابی ومناسب اولان حالی بیان ایتمك اوزره ﴿ لَوْلَا اِذْ

سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِاَنْفُسِهِمْ خَيْراً وَقَالُوا هٰذَا اِفْكٌ مُبِينٌ ﴾ بیوریور .

[ای افك وافترایه اینانان کیمسه‌لر ! کاشکه سز حضرت عائشه رضی الله عنها حقنده افکی ایشیتدیککزده حسن ظن ایتسه‌کزده سوء ظن ایتمسه ایدیکز . چونکه ؛ ارکك ودیشی جمله اهل ایمان کندی نفسلرینه وکندی نفسلری مقامنده اولان دیکر مؤمنلره حسن ظن وخیر مأمول ایتدیلر ودیدیلرکه « شو سویله‌نن آچیق برافترادر ، سزکده بویله دیمکز لازم ایدی . نه ایچون خیر ظن ایتمدیککزده شره اینانديکز » .]

یعنی ؛ مؤمنلره لایق اولان اخوان دینلرینه حسن ظن ایتمك لازم اولوب طعن ایتمکدن لسانلرینی چکمك وطعن ایدنلرك طعنلرینی آنلردن منع ایتمکدر شو حالده سز افکی ایشتدیککز زمان نه ایچون بو آدابه رعایت ایدوب ده آنلرك افترالرینی رد ایتمدیکز . مناسب اولان رد ایتملی ایدیکز . زیرا ؛ مؤمن ومؤمنه‌لر کندی نفسلرینه خیر ظن ایتدکلری کبی دیکر مؤمنلره ده خیر ظن ایتملی ایدی وخیر ظن ایدن مؤمنلر بو افترایی ایشیدنجه « آچیقدن برافترادر » دیدیلر . بناءً علیه ؛ سزده ایشیدنجه « بوافترادر » دیملی ایدیکز . چونکه ؛ حضرت عائشه‌نك طهارت طینتی ونجابت عصمتی افترا اولونمقدن اعلی واکمل ایدی .

بیضاوینك بیانی وجهله ایمانك اقتضاسی مؤمنه حسن ظن وخیر مراد ایتمك اولوب طعندن اجتناب ایتمك اولدیغنه اشارت ایچون خطابدن غیبته وضمیردن اسم ظاهره عدول اولونمشدر . چونکه ؛ ﴿ظن المؤمنون﴾ بدلنده (ظننتم) دنیلسه کفایت ایدرکن ضمیری وخطابی ترکله ﴿ ظن المؤمنون﴾ دیمك ؛ ایمانك اخلاق حسنه‌یی اقتضا ایتدیکنی بیان ایچوندر . زیرا ؛ مؤمن لفظنك افاده ایتدیکی معنایی ضمیر افاده ایده‌مز .

آیت جلیله فخر رازینك بیانی وجهله افترایه اینانان مؤمنلری توبیخ ایچون سوق اولونمشدر . زیرا ؛ مؤمن آناسنه قذف ایتمز . حضرت عائشه مؤمنلرك آناسی اولدیغی نصله ثابتدر . شو حالده حضرت عائشه‌یه طعن والده‌لرینه طعن دیمکدر . چونکه ؛ برامتك پیغمبری اوامتك باباسی اولدیغی کبی او پیغمبرك حرمی ده اوامتك آناسی اولوب احاد امته نکاح ایله جائز اولمادیغی (سورهٔ احزاب) ده کله‌جکدر .

بو آیت؛ مؤمنلرك شخص واحد منزله‌سنده اولدیغنه دلالت ایدر . زیرا « مؤمنلر کندی نفسلرینه خیرظن ایدرلر» دیمك « آخر مؤمنه خیر ظن ایتملری‌ده کندی نفسلرینه ظندر . چونکه ؛ جمله مؤمنلر نفس واحد کبی » دیمکدر . بناءً علیه؛ وجوددن برعضوه اصابت ایدن آغریدن هرعضو اللهندیکی کبی برمؤمنه اصابت ایدن المدن هپسی اللهنمك لازم اولدیغنه اشارت اولونمشدر . شوحالده مؤمنلر بیننده حسن معاشرته آیت جلیله‌ده نه‌قدر عالی برتنبیه واردر .

*
* *

واجب تعالی افك مسئله‌سنی تصدیق ایدنلری توبیخ ایتدکدنصکره تصدیق ایدنلری وبومثللو افترایه قولاق آصانلری منع ایتمك اوزره ﴿ لَوْلَا جَاؤُ عَلَيْهِ بِاَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَاءِ فَاُولٰئِكَ عِنْدَ اللّٰهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴾ بیوریور .

[افترا ایدنلر افترالری اوزرینه درت شاهد کتیرمش اولسه‌لردی، حالبوکه کتیره‌مدیلر. درت شاهد کتیروب دعوالرینی اثبات ایده‌مه‌ینجه عندالله آنلر آنجق یالانجیلردر . زیرا ؛ یالاندن باشقه برشی کتیره‌مه‌مشلردر . بناءً علیه ؛ جناب حق آنلری یالانلرینه کوره مجازات ایدر .]

یعنی ؛ افك وافترا ایدنلر دعوالرینی اثبات ایتمك لازم ایدی . اثبات ایده‌مه‌ینجه عندالله کاذبلردر. چونکه؛ دعوایه بینه لازمدر. بینه‌سز دعوایه اعتبار یوقدر. بناءً علیه؛ حضرت عائشه‌یه افترایه جرأت ایدنلرك دعوالری مردوددر . زیرا ؛ بینه ایله اثبات ایده‌مدیلر .

﴿ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ لَمَسَّكُمْ فِى مَا اَفَضْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴾

[اکر سزك اوزریکزه اللهك فضلی ودنیاده وآخرتده رحمتی اولمامش اولسه ایدی سزك خلق آره‌سنه اشاعه ایتمش اولدیغکز افترالریکزده سزی عذاب عظیم مس

ایدروهرجهتکزی احاطه ایدردی ولکن اللهك لطفی سزك اوزریکزه فیضان ایلدیکندن جناب حق سزك عقوبتکزی تأخیر ایتدی وآخرتده سزك اوزریکزه مرحمتی اولمسه ایدی شوجرأت ایتدیککز افك وافترا کز اوزرینه توبه‌کزی قبول ایتمز، سزی بویوك عذاب احاطه ایدردی .] چونکه ؛ جرأت ایتدیککز جنایتکز بویوکدر . البته آنك عذابی‌ده بویوك اولوردی .

تفسیر خازنده بیان اولوندیغی وجهله بو آیتده فضل الٰهی ایله مراد؛ **عذابك تأخیریله توبه‌لرك قبولیدر** . اکر فضل الٰهی اولمامش اولسه ایدی افترا ایدنلر دنیاده وآخرتده خائب وخاسر اولورلردی .

﴿ اِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِاَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُولُونَ بِاَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا وَهُوَ عِنْدَ اللّٰهِ عَظِيمٌ ﴾

[سز بربریکزه ملاقی اولوب لسانکزله اوافك وافترایی یکدیکریکزدن تلقی ایدوب قبول ایتدیککزده عذاب سزی احاطه ایدردی وسزك ایچون اصلا علم اولمیان شیئی آغزیکزله سویلیوردیکز. حالبوکه قلبکزده اووقعه‌نك صحتنه دائر اصلا برشی یوقدی. بلکه صرف جهل وتخمین اوزره سویلیوردیکز وسویلدیککز زمانده سز آنی قولای برشی وآنك اوزرینه عذاب ترتب ایتمز ظن ایدییوردیکز. حالبوکه سزك جرأت ایتدیککز افك وافترا الله تعالی عندنده پك بویوکدر .] زیرا ؛ عذابی وغضبی موجبدر . سزك ظنکز کبی دکلدر. سز کناه دکل ظن ایدییوردیکز ، حالبوکه بویوك کناهدر. چونکه ؛ آحاد ناسه افترا انواع عذابی موجب اولونجه خواص ناسه وبالخاصه ازواج مطهراتدن برینه افترا دها بویوك عذابلری موجب اولاجغی اولویتله ثابتدر .

عذابك افترا ایدنلری مس ایتمسی قاضینك وفخر رازینك بیانی وجهله بو آیتده اوچ شیئه تعلیق اولونمشدر. برنجیسی، **لسانلریله بربرلرندن تلقی ایتمك** ، ایکنجیسی؛ **یقیناً بیلمدکلری شیئی سویلمك** ، اوچنجیسی؛ **سویلدکلری بویوك کناهی خفیف عد ایتمکدر** . بونك هراوچی‌ده عذابی موجبدر . چونکه ؛ اصلی اولمایان برشیئی دیکله‌یوب آنی اخذ ایتمك وصحتنه علمی

اولمایان برشیئی باشقه‌سنه سویله‌مك وكناه اولان برشیئی استخفاف ایتمك جائز اولماز. جائز اولمایان برشیئی جائز کبی ایشله‌مك البته عذابی موجبدر .

خلاصه ؛ قذفك کناه کبیره‌دن اولدیغی وبویوك معصیتی ایشله‌ین کیمسه‌نك کوچوك ظن ایتمسیله تبدل ایتمیه‌جکی ومکلف اوزرینه واجب اولان هرحرامی بویوك عد ایتمسی اولدیغی بوآیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

﴿ وَلَوْ لَا اِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَا اَنْ نَتَكَلَّمَ بِهٰذَا سُبْحَانَكَ هٰذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ ﴾

[سز شو افترایی ایشیتدیککزده «بزم ایچون شو سویله‌نن سوزی وبونك امثالنی سویله‌مك صحیح اولماز، نه عجائب وغرائبه تصادف ایدیوروز. یاربی ! سنی نقائصدن تنزیه ایتمکله تنزیه ایدرزکه شو سویله‌نن سوز واقعك خلافی بویوك بربهتاندر» دیمش اولسه ایدیکز پك خیرلی اولوردی . دیدیکزمی؟] مؤمنه لایق اولان بوکبی افترایی ایشیتیر ایشیتمز اللهه تسبیحله افترا اولدیغنی بیان ایتمکدر . زیرا ؛ شو بهتانی ایشیدن کیمسه‌نك وجودی تیتره‌مه‌مسی وقولاغی اضطرابه دوشمه‌مسی وعقولك حیرت ایتمه‌مسی ممکن اولاماز. حتی اشاعه‌سنه سعی ایدن منافقلرك دخی طرف الٰهیدن وجودلرینه سویلرکن لرزه عارض اولمامسی ممکن دکلدر . البته قلبی تیترر ولکن ینه سویلر .

بونی ایشیدن مؤمنلرك بونی دیکله‌مکدن وسویله‌مکدن امتناع ایتملری واجب اولدیغنه بوآیت دلالت ایدر . چونکه ؛ فخررازینك بیانی وجهله بوبله شیلردن احترازی ایجاب ایدن عقل ودین آنلرده موجود اولدیغی کبی بوسوزك رسول اللهه اذا اولدیغی ورسول اللهه اذانك باب الٰهیدن طردلرینه سبب اولاجغنی بیلیورلردی . بوسوزده فائده اولمادیغی کبی ضرر محقق ایدی. عاقل اولان کیمسه‌نك هر زمان ضرردن نفسنی وقایه ایتمسی واجبدی. مع هذا هیچ برضرر یوق فرض اولونسه بیله بیهوده تضییع اوقاتدر. عاقل هیچ برزمانده وقتنی ضایع ایتمز وناسك محاسننی سویله‌مك وقبایحنی ستر ایتمك اخلاق الٰهیه‌دندر . عاقل ایچون اخلاق الٰهیه ایله تخلق ایتمك واجبدر . بناءً علیه ؛ شو بیان اولونان وجوهك جمله‌سی بومثللو افترایه تبعیتدن احتراز لازم اولدیغنی اثبات ایدر .

زوجهٔ رسول اللهه افترا جمله افترانك فوقنده اولدیغنه اشارت ایچون واجب تعالی بوخبری ایشیدنلرك تسبیحه مسارعت ایتملری مناسب اولدیغنی بیان بیوردی . چونکه ؛ امور عظیمه وغریبه‌یی کوردیکنده انسانك تسبیح ایتمك عادتیدر وبو افترانك تعجبه شایان برامر عجیب اولدیغنی بیان اولدیغی کبی زوجهٔ نبینك فنا برشی ایشله‌مش اولمسندن وشو مفتریلرك ظلملرینه راضی اولمسندن جناب حقی تنزیه واجب اولدیغنه بوآیت دلالت ایدر . چونکه ؛ بیضاوینك بیانی وجهله کناهك عظمتی تعلقنه نسبتله اولچولدیککندن بوراده بهتان اولونان ذاتك عظمتی نسبتنده کناهك بویوك اولدیغی بیان اولونمشدر .

***

واجب تعالی شو افترایه قولاق طوتانلرك آدابی ترکله واقع اولان قصورلرندن بشنی ذکر دنصکره آلتنجیسنی ذکر ایتمك اوزره ﴿ يَعِظُكُمُ اللّٰهُ اَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهِ اَبَدًا اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ * وَيُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی سزه وعظ ایدرکه بومثللو مفتریاته ابداً بر دها عودت ایتمیه‌سکز . اکر مؤمنلر ایسه‌کز الله تعالی سزه، قدرتنه وشرایعنه وآداب حسنه‌یه دلالت ایدن آیتلرینی بیان ایدرکه سز متنصح اوله وتأدب ایده‌سکز . زیرا ؛ الله تعالی سزك قلبلریکزده اولان کیزلی شیلری وبومثللو افترالری ایجاد ایدنلری بیلیجی وجمله افعالی ، حکمتدن خالی اولمادیغی کبی عائشه‌نك برائتیله‌ده حکم ایدیجیدر .]

یعنی ؛ اکر مؤمن ایسه‌کز بو مثللو بهتانه عودت ایتمکزدن منع ایتمك ایچون الله تعالی سزه وعظ ایدر . چونکه ؛ مفتریاته عودتکزی الله تعالی کریه کورور وقبایحه دلالت ایدن آیتلری سزه بیان ایدر . زیرا ؛ هرشیئی بیلیر وتدبیری حکمتدن خالی دکلدر . چونکه ؛ حکیمدر .

بیضاوینك بیانی وجهله «مؤمن ایسه‌کز بویله شیئه بردها عودت ایتمه‌مکز ایچون الله تعالی سزه وعظ ایدر» دیمك مؤمنلرك طوتدقلری ایشی باشلرینه وورمقدر. بومثللو مفتریاتی سویله‌ین ایله دیکله‌یوبده انکار ایتمه‌ینك ایکیسیده جزاده مساوی اولدقلری فخررازینك جملهٔ بیاناتندندر . چونکه معصیته رضا ؛ عین معصیتدر .

﴿ إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ اَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِى الَّذِينَ اٰمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴾

[شول کیمسه‌لرکه آنلر مؤمنلر حقنده کوتو شیلری وزنا کبی هرکسک نفرت ایده‌جکی بداخلاقی ناس بیننده نشر ایدوب طاغیتمغه محبت ایدرلر . آنلر ایچون دنیاده حد شرعی وآخرتده عذاب جهنم واردرکه کرك دنیاده وکرك آخرتده عذابلری الم ویریجی‌در . الله تعالی آنلرك یالانلرینی وعائشه رضی الله عنهانك برائتنی بیلیر . حالبوکه سز بیلمیورسکز وبیلمدیککز حالده افترا ایدییورسکز .]

بو آیت ؛ برکیمسه فنا برسوزی طاغیتمسه ولکن طاغلدیغنه محبت ایتسه وطاغلمسنه مسرور اولسه کناهده طاغیتانلرله برابر اولدیغنه دلالت ایتدیکی کبی اهل افکك اظهار ایتملری اوزرینه نصل عقوبت اولاجق ایسه مؤمنلرك آره‌سنه فنا سوزك طاغلمسنه قلبلرنده محبت اولانلره دخی عین عقوبت اولاجغنه دلالت ایدر . بناءً علیه ؛ برکیمسه‌نك مؤمنلرك اعضاء جوارحندن اذا کورمیوب سالم اولملری لازم اولدیغی کبی قلبندن‌ده اذا کورمیوب سالم اولملری لازمدر .

فخررازینك بیانی وجهله بو آیت شو بیان اولونان صفت اوزره اولان هر شخصه شاملدر . کرچه سبب نزول اهل افکك حاللری ایسه‌ده لفظك عمومی اعتباریله بو صفتی حائز اولانلرك جمله‌سنه شاملدر . عذاب دنیا ایله مراد ؛ حد شرعی‌در . عذاب آخرتده قبر عذابی‌ده داخل اولسه کرکدر . کناه عظیم اوزرینه عزم ایدوب قلبنده یرلشدیردیکنده دخی کناه اولاجغنه آیت دلالت ایدر . چونکه ؛ فاحشه‌نك اشاعه‌سنه محبت قلبده اولدیغی حالده جناب حق عذاب الیمه سبب اولاجغنی بیان بیورمسی قلبده ایشله‌نمسی قصد اولونان سائر کناهلرك‌ده حکمی بویله اولدیغنه دلالت واضحه ایله دلالت ایدر .

﴿ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَاَنَّ اللّٰهَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ ﴾

[اکر سزك اوزریکزه اللهك فضلی ورحمتی اولمسه ایدی هلاك اولوردیکز ولکن الله تعالی قوللرینی اسیرکه‌ییجی ومرحمت بیوریجیدر .]

یعنی ؛ اکر سزك اوزریکزه توبه قاپولرینی آچمقله وایشله‌دیککز قصورلریکزی عفو ایتمکله اللهك رحمتی اولمامش اولسه‌ایدی عقوبتکزی تعجیل ایلمکله سزی رسوای ایدر وقلبکزده کیزله‌دیککز شیلری اظهار ایدردی . الله تعالی قصوریکزی عفوله اسیرکه‌ییجی وتوبه‌لریکزی قبولله مرحمت بیوریجیدر .

بیضاوینك بیانی وجهله جرمك عظمتنه قارشی جناب حقك لطفی پك بویوك اولدیغنه اشارت وتأکید ایچون آیت تکرار ذکر اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالی اهل افکك معاصیلرینی بیاندنصکره بو مثللو معاصینك صدوری شیطانه متابعتله اولدیغندن شیطانه تبعیتدن نهی ایتمك اوزره ﴿ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ فَاِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ ﴾ بیوریبور .

[ای اللهك وحدانیتنه ایمان ورسولنك رسالتنی تصدیق ایدن مؤمنلر ! شیطانك مسلکنه تبعیت ایتمه‌یك . اکر برکیمسه شیطانك اثرینه اتباع ایدرسه ضلالتده اولور . زیرا شیطان ؛ عقلاً وشرعاً قبیح ومروتی مخل اولان منکراتله امر ایدر وامرینه تبعیت ایدن ووسوسه‌سنه آلدانانلر البته فحشا ومنکراته‌ده تبعیت ایده‌جکلرندن البته ضلالتی اختیار ایتمش اولورلر .]

یعنی ؛ ای مؤمنلر ! اهل افکك شیطانه تبعیت ایتدکلری کبی سزده شیطانك حیله ودسائسنه تبعیت ایتمه‌یك . اکر برکیمسه شیطانك اثرینه اتباع ایدرسه شیطان آنی اضلال ایدر . زیرا شیطان ؛ دائما انسانه کوتولك ومنکراتله ایدر .

بو آیتده هرنه‌قدر مؤمنلر ذکر اولونمش ایسه‌ده نهیدن مقصد ؛ عموم مکلفیندر . زیرا ؛ شیطانه اتباعدن جمله انسانلر ممنوعدر . چونکه شیطان ؛ بالعموم انسانلره دشمندر . شو حالده بالعموم انسانلرك شیطانك وسوسه‌سنه آلدانمایوب شرندن هرزمان استعاذه ایتملری لازم اولدیغی جناب حق بو آیتله قوللرینه توصیه بیورمشدر .

﴿ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكٰى مِنْكُمْ مِنْ اَحَدٍ اَبَدًا وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يُزَكّٰى مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴾

[اكر سزك اوزريكزه اللهك فضلى ورحمتى اولمامش اولسه ايدى سزدن هيچ بركيمسه‌يى الله تعالى كناهدن تطهير ايتمز وشيطانك شرندن ابداً خلاص اولامازدى ولكن الله تعالى توبه‌يه توفيق ايتمك وكناهلرى ازاله ايدن حدودى مشروع قيلمقله ديله‌ديكى قولنى شيطانك شرندن خلاص ايدر . زيرا ؛ الله تعالى قوللرينك سوزينى ايشيتير واحوالنى بيلير .] شوحالده قوللرايچون جناب حقه قارشى معصيتدن احتراز ايتمك لازمدر.

يعنى ؛ اللهك فضل واحسانى اولمسه ايدى سزدن هيچ بركيمسه ابداً شيطانك شرندن قورتولاماز وكناهدن تميزله‌نه‌مزدى و لكن الله تعالى ديله‌ديكى قولنى شيطانك شرندن تطهير ايدر .

*
* *

واجب تعالى اهل افكى تأديب ايتدكدنصكره ابو بكر حضرتلرينك اهل افترادن بعض كيمسه‌لره نفقه ويرمه‌مسنه دائر ياپمش اولديغى يمينك مناسب اولمادیغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَلَا يَأْتَلِ اُولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ اَنْ يُؤْتُوا اُولِى الْقُرْبٰى وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا اَلَا تُحِبُّونَ اَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَكُمْ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾ بيوريور .

[سزدن امور دينده فضيلت و امور دنياده اموالدن وسعت صاحبى اولانلر اقربا وتعلقاتنه وفقرايه وهجرت ايدنلره فى سبيل الله نفقه ويرميه‌جكنه واحسان ايتميه‌جكنه يمين ايتمسونلر . او فقرادن واقع اولان قصورى عفوله آنلره عقوبت ايتمكدن اعراض ايتسونلر. سز اللهك مغفرت ايتمسنه محبت ايتمزميسكز؟ آنلرك قصورينى عفوكز سببيله الله تعالى سزى مغفرت بيوريجى وسزك احسانكز سببيله سزه مرحمت ايديجيدر .]

يعنى ؛ اهل احسان احسانده دوام ايتملى وامور دينده علم وعرفان واجر ومثوبات وفضل واحسان وامر دنياده بوللق صاحبى اولانلر اقربالرندن وسائر فقرادن ومهاجرين كرامدن محتاج اولانلره احسان ايتميه‌جكنه دائر يمين ايتمه‌مليدرلر ومحتاج اولانلردن واقع اولان قصوره عفوله آنلره اذادن وازكچمليدرلر . اللهك سزه مغفرت ايتمسنه محبت ايتمزميسكزكه احسان ايتميه‌جككزه يمين ايدرسكز . حالبوكه سزك عفوكز اوزرينه الله تعالى سزى مغفرت وآنلره احسانكز سببيله سزه احسان ايدر . ﴿ ولا يأتل ﴾ (ولا يحلف) يعنى « يمين ايتمسون » ديمكدر .

قاضى ، فخررازى ، طبرى وخازنك بيانلرينه نظراً آيت جليله ؛ ابو بكر رضى الله تعالى عنه افنديمز حضرتلرى حقنده نازل اولمشدر . چونكه ؛ ابو بكرك تيزه زاده‌سى ومهاجرينك فقراسى وبدر وقعه‌سنه حاضر اولانلردن (مسطح) حضرتلرى عائشه رضى الله عنها حقنده واقع اولان افك وافترايه اشتراك ايتمش و افك وقعه‌سى سويله‌نن بعض محلده كولديكندن جناب حق بالذات قرآنده عائشهٔ عفيفه رضى الله تعالى عنهانك سويله‌نن كفتكونك جمله‌سندن برى اولديغنى بيان بيورنجه ابو بكر رضى الله تعالى عنه افنديمز حال صباوتندنبرى احتياجنه بناءً انعام واحسان ايتمش اولديغى تيزه‌زاده‌سى مسطحك افك مسئله‌سنه اشتراكندن كوجنمش اولديغى جهتله بردها مسطحه وعائله‌سنه نفقه ويرميه‌جكنه يمين ايتدى . مسطحه وعائله‌سنه « قالقك كيدك بنم خانه‌مدن، بوندنصكره بن سزدن دكلم سزده بندن دكلسكز » ديدى . مسطح بعض عذر بيان ايدره‌ك اعتذار ايتمش سه‌ده عذرينى قبول ايتمدى . آنلر خانهٔ ابو بكردن مأيوساً چيقوب كيتديلر . فقط كيده‌جك يرلرى ده اولمادیغندن سوقاق اورتاسنده ميدانده قالملرى اوزرينه الله تعالى بو آيتى انزال بيوردى . رسول الله ابو بكرى حضورينه جلبله نهى الٰهى‌يى كنديسنه تبليغ ايدنجه ابو بكر رضى الله تعالى عنه تكبير آلير ومسرور اولور ودرحال خانهٔ سعادتنه عوت ايدر مسطحى ومسطحك جماعتنى چاغيرير و « اللهك انزال ايتديكى احكامى على الرأس والعين قبول ايتدم . بنم سزى طرد ايتديكم الله تعالى‌نك سزه غضب ايتديكى زمانده ايدى . اما الله تعالى سزك قصوركزى عفو ايدنجه مرحبا بكم اولكى كبى يييك وايچك و بنم خانه‌مه كلك بن سزه اولكندن زياده احسان ايده‌جكم » ديدى .

آیت جلیله ابوبکر حضرتلرینك اموردینده فضیلتنه وانبیادنصکره افضل ناس اولدیغنه دلالت ایدر . زیرا ؛ بو آیتده واجب تعالی ابوبکرك فضیلتنی مقام مدحده بیان وجمع صیغه‌سیله ایراد بیورمسی علو شاننه ومرتبۀ علیاسنه دلالت ایدر.

برکیمسه برشیئه یمین ایتدیکنده او یمین ایتدیکی شیئك خلافنی خیرلی کوررسه اوخیرلی کوردیکی شیئی ایشله‌یوب یمیندن کفارت ویرمسی لازم اولدیغنه آیت جلیله‌ده دلالت واردر . چونکه ؛ حضرت ابوبکر انفاق ایتمه‌مك اوزره یمین ایتمشکن جناب حق یمیندن نهی ونهیك ضمننده انفاقله امر ایتمشدر. چونکه بر شیدن نهی ؛ اوشیئك ضدیله امردر .

بو آیتده ابوبکرك الله تعالی‌یه تعظیمنه وابناء جنسنه شفقت ومرحمتنه دلالت واردر . شوحالده انسان ایچون لازم اولان الله ایله وخلق ایله معامله‌سنك درست اولمسیدر . ابوبکرده بونك ایکیسی‌ده موجوددرکه الله تعالی ثنا بیورمشدر .

*
* *

واجب تعالی ابوبکری یمیندن نهی ایتدکدنصکره فعل فاحشدن بری طائفۀ نسوانه زنا اسناد ایدنلرك دنیاده وآخرتده ملعون اولاجقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّ الَّذٖينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لُعِنُوا فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظٖيمٌ * يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ اَلْسِنَتُهُمْ وَاَيْدٖيهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾ بیوریبور .

[شول کیمسه‌لرکه محصنه وعفیفه وحدود الهیه‌یی محافظه ایدوب اسناد اولونان زنادن بالکلیه غافل وبری اولوب جناب حقی تصدیق واحکامنه ایمان ایتمش اولان خاتونلره زنا اسناد ایدرلر . آنلر عفیفه اولان خاتونلرك ناموسلرینه افترا ایتدکلری ایچون دنیاده وآخرتده درکاه الوهیتدن طرد اولونمشلردر وشول کونده آنلرك عمللری ایله، لسانلری وأللری وآیاقلری علیهلرینه شهادت ایدرکه او کونده آنلر ایچون بیوك عذاب واردر.] زیرا ؛ جنایتلری غایت بیوك اولدیغندن عذابلری‌ده بیوکدر . چونکه؛ دنیاده حد قذف اجرا اولونمق

وشهادتلری قبول اولونمامق ومؤمنلر طرفندن منفور اولمق مثللو عذابلر اولدیغی کبی آخرتده‌ده انواع عذابه دوچار اولاجقلردر. آنجق بو آیت جلیله توبه ایتمه‌یوب مصر اولانلر حقنده‌در . توبه ایدنلر بولعنتدن مستثنادرلر .

بعض مفسرین بو آیت ؛ حضرت عائشه رضی الله تعالی عنهایه افترا ایدنلره مخصوصدر دیمشلرسه‌ده اکثر مفسرین واصولیین آیتك عموم عفیفه اولان قادینلره افترا ایدنلره شامل اولدیغنی بیان والتزام ایتمشلردر . کرچه ازواج مطهراتك مرتبه‌لرینه نظراً آنلره افترا البته دیکرلرندن دها بیوك جنایت ایسه‌ده بو آیتك الفاظی عامدر . بناءً علیه ؛ بالعموم زنا ایله افترا ایدنلره شاملدر .

اول کونده جنایت صاحبلری جنایتلرینی انکار ایدنجه الله تعالی آنلرك لسانلریله صدور ایدن افترا وسائر معاصیلرینی لسانلرینه وشرعك خلافی أللرندن صدور ایدن کناهلری أللرینه وآیاقلرندن صدور ایدن کناهلری آیاقلرینه سویله‌ته‌جك قدرت ویرر وهرنه عمل ایتدیلرسه اعضاء جوارحلری شهادت ایدر . یاخود اعضاء جوارحك شهادتی؛ قاضی وبیضاوینك بیانی وجهله هر اعضادن دنیاده صدور ایدن کناهك اثری او اعضالر اوزرنده ظهور ایتمسیدرکه اعضالرك شهادتلرنده عذابك شدتی تزیید واردر .

﴿ يَوْمَئِذٍ يُوَفّٖيهِمُ اللّٰهُ دٖينَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُونَ اَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبٖينُ ﴾

[ذکر ایت حبیبم ! شول کونی که او کونده الله تعالی آنلرك عمللرینك جزاسنی تماماً ویرر ومستحق اولدقلری جزادن اصلا زیاده ونقصان اولماز . بناءً علیه ؛ عمللرینك استحقاقی نه مقدار ایسه اومقدار ویرر وآنلرده الله تعالینك الوهیتی ظاهر وثابت وباقی اولدیغنی بیلیرلر .] چونکه ؛ معاملۀ الهیه‌ده جادۀ استقامتدن وعدالت حقیقیه‌دن اصلا انحراف اولمادیغنی کورونجه الله تعالینك حق اولدیغنی تصدیقه مجبور اولورلر ولکن بو تصدیقلری آنلره فائده ایتمز . زیرا ؛ تصدیقك محلی دنیادر آخرت دکلدر .

*
* *

واجب تعالی اهل افکك بعض حاللرینی بیاندنصکره بعض آخری بیان ایتمك اوزره

﴿ اَلْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ اُولٰٓئِكَ مُبَرَّؤُنَ مِمَّا يَقُولُونَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴾ بیوریبور.

[طائفهٔ نسواندن انواع رذالتله مطعون وجادهٔ سلامتدن آیرلمش اولانلر رجالدن انواع رذالتی اختیار ایدنلر ایچوندر . زیرا ؛ بومثللو خباثتی ارتکابده آنلری کندیلرینه مناسب و کفو اولانلر اختیار وتزوج ایدر ، یوقسه عفیف وناموسلی کیمسه‌لر طهارتدن خالی اولانلری تزوج ایتمزلر ورجالدن خبیث اولانلر نسواندن خبیث اولانلر ایچوندر . چونکه ؛ مصلحت امتزاج وحکمت الهیه اقتضاسی هرکس کندی نظیرینی بولاجقدر. زیرا ؛ هرکس امثالنی بولمازسه اضطرابدن خالی اولاماز . کذلک طائفهٔ نسواندن طاهره وعفیفه وفواحشدن صاقینانلر کندیلری مثللو عفیف رجللر ایچوندر . وعفیف رجللر کندی امثاللری عفیف نسوان ایچوندرلر . ایشته انواع رذالتدن طاهر وپاك اولانلر اهل افترانك دیدکلری سوزلردن بری وپاك وطاهردرلر. بناءً علیه ؛ آنلر ایچون مغفرت عظیمه وکوزل رزق واردرکه جنت اعلاده اورزقله دائما تلذذ ایدرلر .]

(اولئك) طیب وطاهر اولانلره اشارت اولدیغی جهتله ازواج مطهراتك رسول اللهله برابر جنتده اولاجقلرینه اشارت وآنلری تبشیردر . چونکه ؛ ازواج مطهراتدن زیاده طیبه ورسول اللهدن دها زیاده طیب اولاماز وطیب اولانلر ایچون مغفرت ورزق کریم وعد اولوندیغندن ازواج مطهراته رزق کریم وعد اولونمشدر. رزق کریم جنتده اولاجغی جهتله ازواج نبی‌یه جنت وعد اولونمش دیمکدر .

شو معنا آیتده خبیث لفظی زانی و طیب لفظی **عفیف** معناسنه اولدیغنه نظرآدر. اما خبیث ؛ **کلام فاحش** وطیب ؛ **کوزل سوز** معناسنه اولدیغنه نظراً **معنای آیت** : [افك وافترا و کوتو سوز وفاحش کلام ارکك ودیشی زنا ایله مألوف اولان کیمسه‌لره لایقدر ، آنلر حقنده سویلنور. اما عفت وطهارت ومدح وثنا و کوزل کلام زنادن پاك وطیب اولان کیمسه‌لره لایق اولدیغندن آنلر حقنده کوزل سویلملیدر . زیرا کوزل سوز ؛ تمیز کیمسه‌یه یاقیشور] دیمکدر . یاخود [خبیث سوز سویلمك خبیث کیمسه‌لره وطیب

سوز سویلمك طیب کیمسه‌لره یاقیشور] دیمکدر . شو حالده غلیظ سوز سویلمك شرعاً چیرکین اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر. بناءً علیه ؛ مؤمن اولان دائما لسانتی کوزل سوزلره آلیشدیرمق آداب انسانیه وشرعیه جمله‌سندندر. چونکه مردار سوز ؛ تمیز آغزه یاقیشماز.

تفسیر خازنده بیان اولوندیغنه نظراً بو آیت جلیله حضرت عائشه رضی الله عنهایه قذف ایدنلری ذم ایچوندر . چونکه ؛ حضرت عائشه طیبه و منافقلرك سوزلرندن پاك ونزیه اولدیغندن سوزك الك اعلاسی آکا لایقدر . خبیثلردن صدور ایدن خبیث سوزلر شان عائشه‌یه لایق دکلدر .

بیضاوینك بیانی وجهله جناب حق حضرت یوسفی زلیخانك اهلندن بر شاهدله وحضرت موسایی یهودك سوزلرندن بر طاشله وحضرت مریمی اوغلونك بشیکده سویلمسیله تبرئه ایتدیکی کبی حضرت عائشه‌یی ده سمادن وحی ایتدیکی آیات بیناتله تبرئه ایتمشدر .

*
* *

واجب تعالی حضرت عائشه‌نك نزاهت وطهارتنی بیانله اهل افکك افترا وبهتانلرینی اعلاندنصکره بومثللو هذیانات باطله ومفتریات عاطله‌نك سبب مستقل مبالات ایتمکسزین اختلاط ایتمك واستیذان ایتمکسزین غیرك خانه‌سنه کیرمك اولدیغندن بلا استیذان غیرك خانه‌سنه دخولی نهی ایتمك اوزره ﴿ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتاً غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتّٰى تَسْتَأْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلٰٓى اَهْلِهَا ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴾ بیوریبور .

[ای مؤمنلر! کندی خانه‌کزك غیری برخانه‌یه اوخانه خلقیله انسیت وآنلردن استیذان ایدوب سلام ویرنجه‌یه قدر کیرمه‌یك . زیرا ؛ استیذان ایتمکسزین کیرمه‌مك سزك ایچون خیرلیدر وسزك دوشونمکز ومتعظ اولمکز ایچون استیذان مشروع قیلندی .]

یعنی ؛ ای اللهك وحدانیتنی تصدیق و رسولنك رسالتنه ایمان ایدن مؤمنلر ! سزك ایمانکزك مقتضاسی آداب دینیه‌یی محافظه و بینکزده اخلاص اوزره اخوت دینیه‌یی تقریر ایتمکدر. بناءً علیه؛ سز کندی خانه‌لریکزك غیری اخوانکزك خانه‌لرینه صاحبندن

استیذان ایدوب سلام ویرنجه‌یه‌قدر کیرمه‌یك که آنلرك سومیه‌جکی برشیئه مطلع اولمیه‌سکز. زیرا ؛ آکسزین کیرمکده خانه صاحبنك کریه کوره‌جکی بر شیئه مطلع اولورسکز. بینکزده اولان محبت‌نفرته تبدل ایدر. بناءً علیه؛ خانه‌صاحبندن اذن اولمادقجه کیرمه‌یك که بینکزده اولان محبت زائل اولماسون . زیرا ؛ محبتك دوامی سزك ایچون خیرلیدر . چونکه ؛ اولدنبری تقرر ایتمش اولان محبتی واو محبت اوزره ترتب ایدن فوائدی ازاله ایده‌جك بر حالده بولونمق البته ایی بر شی اولاماز وبواحکامك مشروع قیلنمسی سزك متنصح اولمکز وبینکزده‌آداب صحبتی محافظه ایتمکز ومقتضای مروت وعدالتك خارجنه چیقمامکز ایچوندر. بوآیت نازل اولونجه اصحابدن بر کیمسه‌نك رسول‌اللهه « والده‌مه‌ده‌می استیذان ایده‌جکم ؟ » دیبوب رسول‌اللهك « اوت ! » بیوردیغی مرویدر .

تفسیر نیسابوریده بیان اولوندیغی وجهله بر کیمسه‌نك آخرك خانه‌سنه کیررکن استیذانك مشروعیتنده‌کی حکمت ؛ **درتدر** . برنجیسی ؛ **داخل اولان کیمسه خانه صاحبنك بر عیبنه مطلع اولاماسیدر** . ایکنجیسی ؛ **فجئة دخولده کوزنك باقمسی حلال اولمایان بر کیمسه‌یه اصابت ایتمه‌مسیدر** . چونکه ؛ فجئةً کیررسه اکثر احوالده کورولدیکی کبی خانه‌خلقندن بعض نسوانه کوزی اصابت ایدر . اوچنجیسی ؛ **خانه صاحبنك عادت وجهله غیریده صاقلادیغی بر شیئه واقف اولاماسیدر** . چونکه؛ خارجدن کلن بر کیمسه‌نك استیذان ایتمکسزین کیرمسنده اوصاحبنك آکا کوسترمیه‌جکی وکوردیکنده محجوب اولاجغی بر شی بولونمق هرزمان ایچون محتملدر . بناءً علیه؛ استیذان مشروع قیلندی‌که خانه‌صاحبی خجالتدن وداخل اولان کیمسه‌یی غیرك اسرارینه اطلاعدن محافظه اولسون. دردنجیسی ؛ **بلا اذن غیرك ملکنده تصرفدن منعدر** . چونکه ؛ استیذانسز دخولده بلا اذن غیرك ملکنده تصرف اولدیغندن حرام اولان غصبه مشابهت واردر . زیرا ؛ خانه صاحبنك حق مشروعنه اذنی اولمادقجه تجاوز جائز اولاماز .

آیتك ترتیبنه نظراً خانه صاحبندن اولااستیذانله استیناس ایتمك صکره سلام ویرمك مشروعدر . چونکه ؛ خانه‌ده انسان اولوب ویاخود اولمادیغی بیلمه‌ینجه سلام ویرمکده معنا یوقدر . بناءً علیه ؛ اولا استیناسله اوصاحبنی کورمك بعده سلام ویرمك مشروع اولدیغنه دلالت واردر .

تفسیرمدارکده بیان اولوندیغنه نظراً اوصاحبنه ملاقی اولورسه ابتدا سلام‌ثانیاً کلام ایله استیذان ایدر . چونکه ؛ خانه‌ده موجود کیمسه اولدیغنی بیلوب آکاده ملاقی اولونجه کلام اوزرینه سلامی تقدیم ایدر. (ابوهریره)‌نك رسول‌اللهدن روایت ایتدیکی بر حدیثده فخررازینك بیانی‌وجهله استیذان ؛ **اوچدر** : برنجی استیذانده **خانه‌صاحبی سکوت ایدرلر.** ایکنجی استیذانده **مسافره لایقی وجه اوزره خانه‌لرینی اصلاح ایدرلر** . اوچنجی‌استیذانده **دخوله اذنه ویررلر ویاخود رد ایدرلر.** چونکه؛ رسول‌الله«اوچ کره‌استیذان‌ایتدیککزده دخوله اذن ویرمزلرسه اصرار ایتمه‌یك ، دونك » بیورمشدر . استیذانك اوچ اولمسنده محاسن آدابه رعایت‌وحسن‌اخلاق‌وکرك‌خانه صاحبنك وکرك‌مسافرك‌راحتلرینی‌تأمین‌واردر. زیرا ؛ هرکس کندی خانه‌سنده مشاهده ایتدیکی وجهله‌برنجی استیذانده جواب ویرمکه ودخوله مانع برچوق شیلر بولونور . بناءً علیه ؛ جواب ویریله‌مز . ایکنجی استیذانده دخوله مانعك ازاله‌سنه سعی‌ایدیلیر . اوچنجی‌استیذانده مانع مندفع اولورسه اذن‌ویریلیر مندفع اولمازسه رد اولونوروخانه صاحبی مسافری ردندن طولایی‌مسئول اولماز. چونکه؛ ملك صاحبی غیرك دخولنه ایسترسه اذن ویرر ایسترسه اذن ویرمز هر کس ملکنده مستقلدر . اوچ کره استیذانك نیسابوریده بیان اولوندیغی وجهله آره‌لری فاصله‌لی اولمق لازمدر . اکر فاصله‌سز اوچ کره استیذان ایدرسه بر استیذان حکمنده‌در. بناءً علیه ؛ سنته رعایت ایتمه‌مش اولور . چونکه سنت ؛ فاصله ایله استیذاندر . استیذانده شدتلی‌قاپو چالمق وخانه صاحبنه آجی آجی باغیرمق فخر رازینك بیانته نظراً حرامدر . چونکه ؛ وحشتدر و خانه صاحبنه اذادر . مؤمنه اذانك ایسه حرام اولدیغنه شبهه یوقدر .

خانه‌صاحبندن استیذانده خانه‌نك ایچنده‌او صاحبنك صاقندیغی شی کورولمز برراده‌ده قاپونك بر طرفنه چکلمك مسنوندر . زیرا ؛ رسول‌اللهك بر خانه صاحبندن استیذان ایتدیکنده قاپونك صاغنه ویاخود صولنه‌یعنی صاغیر طرفنه‌چکلدیکی مرویدر. بر کیمسه‌نك ایلچی‌و اسطه‌سیله‌چاغیرمسی اذندر. بناءً علیه؛ ایلچیله برابر کلدیکنده تکرار اذنه حاجت

يوقدر. کذلك يانغين ويا سيل ويادشمن وياخود سارق هجومی ويا برمنکراتك ظهورنده دخول؛ اذنه محتاج دکلدر . خانه صاحبنی تخليص ايچون بلا استيذان کيرمك جائزدر .

جناب حق استيذان ايتمك وغيرك خانه‌سنه اذن ويرلديکی صورتده سلامله کيرمك خيرلی اولديغنی بيان بيوردی . چونکه ؛ زمان جاهليه‌ده هر کس ايسته‌ديکی خانه‌يه استيذان ايتمکسزين کيدر و چوق کره زوجله زوجه يورغان آلتنده بولونورلردی . واجب تعالی بو عادت کريهه‌دن منعله مروته و انسانيته لايق آداب حسنه ايله امر بيوردی . چونکه بر شيدن نهی ايتمك ؛ آنك ضديله امردر . بناءً عليه استيذانسز دخولدن نهی ايتمك ؛ استيذانله دخولی امر ايتمکدر. شو حالده بو آيت جليله‌نك احکامنده مؤمنلری يکديکرينه سؤ ظندن وقايه وافك و افترا کبی بر طاقم نالايق احوالدن محافظه ومؤمنلر بيننده اخوت ومحبتی ادامه وهر کسك قلبلرينی اضطرابدن تخليه وآخرك ملکنده بلااذن تصرفدن منعله هر کسك خانه‌سنی فجئةً تعرضدن تأمين ايتمك کبی مصالح عباده رعايت موجوددر . زمانمزده اوروپانك انسانيتله قابل تأليف اولمايان عادتلرينی تحسين ايدن کيمسه عجبا شو آيتده بيان اولونان آداب شرعيه‌نك و شو حکم الٓهيه‌نك تأمين ايتديکی مصالحك هانکيسنی طبيعت بشره مخالف کوريورده بومثللو احکامه حاشا اعتراض ايتمك ايسته‌يور . بوتون واقع اولان افترا وحادثه‌لر بلاپروا ارکك وديشينك بربريله اختلاط ايتمسندن نشأت ايتمزمی ؟ برکيمسه‌نك آخرك خبری واذنی اولمقسزين آکسزين خانه‌سنه کيرمکده اولان محذوری انکاره مجال وارمی ؟

خلاصه ؛ برکيمسه آخر بر کيمسه‌نك خانه‌سنه کيرمك ايسته‌ديکنده خانه صاحبنك اذنی اولمقسزين کيرمك جائزاولماديغی وبناءً عليه ؛ اوصاحبندن اذن ايسته‌مك لازم وانسانلر ايچون خيرلی اولديغی بو آيتك فوائدی جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی بر کيمسه آخرك خانه‌سنه کلمك ايسترسه دخوله استيذان ايتمك لازم اولديغنی بعدالبيان برکيمسه بولونورسه استيذان ايتمك‌وا کر بولونمازسه ياپيلاجق معامله‌يی

بيان ايتمك اوزره ﴿ فَاِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا اَحَداً فَلاَ تَدْخُلُوهَا حَتّٰى يُؤْذَنَ لَكُمْ وَاِنْ قِيلَ لَكُمُ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ اَزْكٰى لَكُمْ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴾ بيوريور

[اکر او خانه‌ده بر کيمسه بولامازسه‌کز سزه اذن ويريلنجه‌يه قدر داخل اولمايك وا کرسزه صاحب خانه طرفندن دونك کيری دينورسه دونك‌داخل اولمغه اصرارايتمه‌يك. زيرا ؛ دونك دنيلنجه دونی ويرمك سزك ايچون الحاح ايتمکدن دها زياده طهارتدر . حالبوکه الله تعالی سزك عملکزی بيلير وعملکزك مقتضاسنه کوره مجازات ايدر .]

يعنی ؛ ای مؤمنلر! سز اخوانکزدن برينك خانه‌سنه دخول مراد ايتديککزده استيذان ايتمك واجبدر . بناءً عليه ؛ اکر سز او خانه‌لرده استيذان ايده‌جك بر کيمسه بولامازسه‌کز سزه اذن ويريلنجه‌يه قدر او خانه‌لره کيرمه‌يك‌که انواع تهمتدن بری اولاسکز . چونکه ؛ اذنسز غيرك خانه‌سنه داخل اولمق سرقت وزنا کبی تهمتلردن خالی اولماديغی کبی صاحب خانه ايچون برطاقم اذايی موجب اولاجغی‌ده آشکار اولديغندن اذنسز کيرميوب صبر ايتمکز لازمدر . اکر صبرايتمزکيررسه‌کز تهمتده واقع اولاجغکز شبهه‌سزدر . مؤمنك تهمت موقعندن حذر ايتمسی واجبدر . شوحالده اذن ويره‌جك بر کيمسه کلنجه‌يه قدر بکله‌يك کيرمه‌يك وا کر صاحب خانه طرفندن بر کيمسه سزه « دونك دخوله مأذون دکلسکز » ديرسه همان علی العجله دونك‌که صاحب خانه‌يه اذا ايتميه‌سکز . زيرا؛ دخوله اذن ويرمديکنك اسبابنی تفتيش وتحری ايتمك آدابه منافيدر . چونکه ؛ انسانك دخوله مانع وسويله‌نميه‌جك برچوق احوالی واحتياجی‌اولور. بناءً عليه؛ دخول ايچون اصرار جائز دکلدر و « دونك » دنيلديکنده دونمك سزك ايچون انواع تهمتدن طهارتده زياده ومصلحتکزه موافق وبينکزده اولان محبتکزك دوامنه وسيله‌در. الله تعالی سزك بالجمله ايشله‌ديککز عملکزی وامره امتثالکزی ونهيدن اجتنابکزی بيلير وعملکزه کوره جزا ويرر .

تفسير خازنده بيان اولونديغی وجهله قاپويه کليرده استيذان ايتمکسزين قاپو او کنده خانه صاحبی چيقنجه‌يه قدر بکلرسه بوکا کيمسه مانع اولماز. زيرا (ابن عباس) حضرتلرينك، انصار کرامدن بعضيلرينك قاپوسی او کنده چيقنجه‌يه قدر بکله‌يوب حديث شريف اخذ

ایتدیکی وخانه‌صاحبی چیقنجه‌نه‌ایچون استیذان ایتمدیکنی سئوال ایتدیکنده «بز علم طلبنده بومنوال اوزره امر اولوندق» دیدیکی مرویدر .

استیذان ایچون قاپو اوکنه کلن کیمسه‌نك قاپونك دلیکندن ویاریغندن ایچری باقمق جائز دکلدر . چونکه ؛ ایچرو باقمق استیذانك حکمتنه منافیدر . زیرا بوندن اول بیان اولوندیغی وجهله استیذاندن مقصد ؛ خانه صاحبنك اسرارینه مطلع اولمامقدر .

* *
*

واجب تعالی هرکسی کندی خانه‌سنك غیری خانه‌یه بلا استیذان دخولدن نهی ایتدکدنصکره استیذانسز دخولی جائز اولان موقعلری بیان ایتمك اوزره ﴿ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتاً غَيْرَ مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَاعٌ لَكُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴾ بیوریور .

[دائمی برکیمسه ایچون مسکن اولمایوب دخولده سزك ایچون منفعت اولان خانه‌لره دخولکزده سزك اوزریکزه کناه یوقدر . الله تعالی سزك کیزله‌دیککز وآشکار قیلدیغکز شیلری بیلیر .]

یعنی ؛ برکیمسه‌نك ملکی ومسکنی اولان محللره دخولده سزك ایچون استیذان ایتمك لازمدر. اما خانلر، تکیه‌لر ویولجیلر ایچون یول اوزرنده یاپلمش سبیللر کبی برکیمسه‌یه مسکن اولمایان أولره سزك دخولکزده کناه یوقدر . خصوصا صیجاقدن وصوغوقدن محافظه ومالکزی سرقتدن وقایه ایتمك کبی اوخانه‌لره دخولده سزك ایچون منفعت اولورسه کیرمك لازمدر . چونکه ؛ غیره ضرر ایتمه‌مك شرطیله انسانلر دائما منفعتلرینی آرامقله مأموردر . بناءً علیه ؛ منفعت اولوب آخر کیمسه‌یه‌ده مضرت اولمایان محللره کیرمك مشروعدر . حالبوکه الله تعالی سزك کیزلی وآشکار جمله احوالکزی بیلیر واکا کوره مجازات ایدر .

تفسیر خازنده بیان اولوندیغی وجهله بوآیتده یول اوزرنده یولجیلر ایچون یاپیلان خانلر وسبیللر وتکیه‌لر داخل اولدیغی کبی عرفاً دخوله اذن ویریلان حمام وقصبه داخلنده

اولان خانلر وچارشوده دکانلر وحتی کویلرده اصحاب خیراتك یاپمش اولدیغی مسافرخانه‌لرك جمله‌سی داخلدر. چونکه؛ بونلره دخوله عرف وعادتده هرکس مأذون اولوب ودخولده‌ده برکیمسه‌نك مسکننه دخولده‌کی محذورلر اولمادیغندن استیذانه حاجت اولمادیغنی جناب حق بوآیتله بیان بیورمش وقوللرینی بومثللو برکیمسه‌نك مسکن مخصوصی اولمایان یرلره دخوله مأذون قیلمشدر .

بوآیتك سبب نزولی ؛ فخررازینك بیاننه نظراً غیرك خانه‌سنه دخولده استیذانله امر ایدن آیت نازل اولونجه ابوبکر رضی الله عنه « یارسول الله ! استیذانه متعلق آیت نازل اولدی. مکه ایله مدینه آره‌سنده وشام ویمن طریقلری اوزرنده خانلر واردر . تجارتمزده آنلره مسافر اولمق ضرورتی میدانده‌در . بونلره نازل اولمقده استیذانه محتاجمیدر ؟ » دیمسی اوزرینه بوآیتك نازل اولدیغی مرویدر .

خلاصه ؛ برکیمسه‌نك ملکی اولمایان وایچنده عائله اکله‌نمه‌ین خانلره کیرمکده بأس اولمادیغی وملك اولوبده عرف وعادتده هرکسه قاپوسی آچیق اولان خانلر، حماملر واوطه‌لره بلا استیذان کیرمکده برمحذور شرعی اولمادیغی بوآیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی بلا پروا اختلاطدن حاصل اولان محاذیره بناءً غیرك خانه‌سنه دخولده استیذان لازم اولدیغنی بیاندنصکره کرك استیذانله وکرك استیذانسز اختلاطده جمله اهل ایمانه لازم اولان آداب دینیه‌یی بیان ایتمك اوزره ﴿ قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ اَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذٰلِكَ اَزْكٰى لَهُمْ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴾ بیوریور .

[یا اکرم الرسل ! حدود الهیه‌یی تصدیق ایدن مؤمنلره سن دی که «آنلر کوزلرینی محرماتدن قاپاسونلر وعورت محللرینی زنادن محافظه ایتسونلر. ایشته شو کوزلرینی قاپامق وزنادن کندیلرینی محافظه ایتمك آنلر ایچون طهارتده زیاده وبوطهارته دواملری لازمدر. زیرا ؛ الله تعالی آنلرك ایشله‌دکلرندن خبردار‌در .]

یعنی ؛ حبیبم ! سن مؤمنلره دی که « آنلر دائما کوزلرینی حرامدن قاپاسونلر که

کوزلری حرامه اصابتله فتنه‌یه دوچار اولماسونلر. بناءً علیه؛ کیتدکلری یوللرده کوزلرینی اوکلرندن آیرماسونلر که شهوات نفسانیه‌لرینك شرندن امین اولسونلر وآنلره امر ایت که آنلر آلت زنا اولان عورت محللرینی امارات زنادن محافظه ایتسونلر که تهمت موقعلرندن وزنا اسنادندن حذر ایتمش اولسونلر. ایشته شو کوزلرینی وآلت معهوده‌لرینی حرامدن محافظه آنلر ایچون طهارتده زیاده اولدیغی کبی قلبلرنده اولان ایمانه لایقدر. بناءً علیه؛ بوطهارته دواملری لازمدر. زیرا؛ الله تعالی آنلرك اشارتلرینی ومحرمات طرفنه کوزلرینی کزدیرمه‌لرینی وکوز قاپاقلرینی قالدیروب ایندیردکلرینی وسائر آرزو ایتدکلری محرماته صرف ایتدکلری افکارلرینی بیلیر وهر عمللری اوزرینه مجازات ایدر». اما شرعاً باقمسی حلال اولان حرمنه وجاریه‌سنه باقمق جائز اولدیغنه اشارت ایچون واجب تعالی بوآیتده بعضه دلالت ایدن (من) لفظیله ایراد بیورمشدر. چونکه کوزك کوره‌جکی؛

ایکیدر: بری؛ **کورمسی حلال اولانه** دیکری؛ **کورمسی حرام اولانه**. آیتده‌کی منعدن مقصد؛ محرماته نظردن منع اولدیغندن **بعض** معناسنی مفید اولان (من) کلمه‌سی وارد اولمشدر. اما ستری لازم اولان محل معهوده‌سنی محافظه بأی حال لازم اولوب او محل ایچون اصلا مساعده اولمادیغنه اشارت ضمننده او محلی محافظه‌ده بعضه دلالت یوقدر. چونکه؛ کوزه بعض محلده مساعده واردر: مثلا صاتیلق برجاریه‌یی آلاجق مشتری ایچون باقمق جائز اولدیغی کبی دفعةً کوزی تصادف ایدن نظردن کیشی مسئول دکلدر ومحرمنك صاچنه وآرقه‌سنه ودیزندن آشاغیسنه باقمق جائزدر. بناءً علیه (یغضوا من ابصارهم) وارد اولمشدرکه «بعضاً کوزیکی قاپایك» یعنی «باقمسی حرام اولان یرلرده قاپایك» دیمکدر. کوزك زنایه مقدمه اولوب شهوات نفسانیه‌یی تحریکه وسیله وفتنه‌یه بادی اولدیغی جهتله کوزیله نظرك فسادی زنایه محل اولان آلتك فسادندن زیاده اولدیغنه اشارت ایچون واجب تعالی بوآیتده کوزك محافظه‌سنی محل زنانك محافظه‌سی اوزرینه تقدیم بیورمشدر. یعنی حرامدن کوزی قاپامق زنادن نفسی محافظه اوزرینه مقدمدر. زیرا؛ علی الاکثر زنایه سبب اولان کوزیله کورمکدر. اما ایمانی اولمایان کیمسه‌لر بو احکامه اتباع ایتمدکلرندن طولایی معذب اولاجقلرسه‌ده بو احکامدن اول آنلر ایمانله مکلف اولوب ایماندنصکره فروع اعماله مکلف اولان مؤمنلر اولدیغی ایچون جناب حق بوآیتده مؤمنلری تخصیص

بیورمشدر. چونکه؛ بو احکامه تمسکله انتفاع ایده‌جك مؤمنلردر. کافرلر تمسك ایتمدکلری جهتله انتفاع ایتمزلر. بناءً علیه؛ بر ارکك دیکر برار ککك دیزیله کوبکنك آره‌سنه باقمسی جائز دکلدر.

رجلك عورت محلی؛ **کوبکیله دیزی آره‌سیدر**. خاتونك عورت محلی؛ **یوزی والّلری بیلکلرینه وآیاقلری طوپوقلرینه قدر** مستثنا اولدیغی حالده اعضاسنك هر طرفی عورت محلیدر. آیتده منع اولونان عورت محلنه نظردر. عورت محلنك غیری یوزینه، أللنه وآیاغنه باقمق فتنه‌یه بادی اولمازسه جائزدر. اما فتنه‌یه بادی اولورسه هیچ بر وجهله باقمق جائز اولمادیغی کبی شهوتله ولو رجال اولسون هیچ کیمسه‌یه نظر جائز دکلدر. اما باقمقده ضرورت اولمق مستثنادر. مثلا تداوی ایچون طبیبك نظری واداء شهادت ایچون حاکمك نظری وزنا ایدرکن شهادت ایتمك ایسته‌ین کیمسه‌نك نظری ونکاح مراد ایدن کیمسه‌نك آلاجغی خاتونه نظری وفقهده بیان اولونان سائر ضروریات موقعنده نظر جائزدر.

خلاصه؛ مؤمنلرك کوزلرینی حرامه باقمقدن وآلت تناسللرینی حرامدن محافظه ایتملری واجب وبو محافظه‌نك آنلره طهارتده زیاده اولدیغی واکر محافظه‌نك خلافنه برشی ایشلرلرایسه جناب حقك آندن خبردار بولوندیغی بوآیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

***

واجب تعالی رجاله کوزلرینی حرامدن وآلت معهوده‌لرینی زنادن محافظه ایتمکله امر ایتدکدنصکره طائفۀ نسوانده عین مسئله‌نك لزومنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ اَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ اِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلٰى جُيُوبِهِنَّ ﴾ بیوریور.

[یا اکرم الرسل! حدود الٰهیه‌یی محافظه ایتمکه عهد وپیمان ایتمش اولان مؤمنه خاتونلره سن دیکه «آنلر حرامدن کوزلرینی قاپاسونلر وزنایه آلت اولان محللرینی زنادن حفظ ایتسونلر. محرماته اصلا میل ایتمدکلری کبی زوجلرندن باشقه‌سنه کندیلرینی

کوسترمسونلروزینتلرینی اظهاری ضروری اولاندن ماعداسنی اظهار ایتمسونلروچارشافلرینی یانلری اوزرینه وضع ایتسونلرکه زینتلری آنکله اورتولسون اجانبه کورونمسون .]

یعنی ؛ ای نبیّ ذیشان ! اهل ایمان اولان نسوان کروهنه سن دی که «آنلر ارکك ودیشی هرکسك عورت محلنه نظر ایتمکدن کوزلرینی ومحرماتدن کندی وجودلرینی وبالخاصه آلت زنا اولان محللرینی زنادن وزنانك مقدماتی اولان یاپیشمق وغیره کوسترمك کبی شیلردن محافظه ایتسونلر وحتی حلیات والبسه ویوزك وکوپه کبی زینتلرینی اظهار ایتمسونلر، الا اوزینتلردن ظهوری ضروری اولان مستثنادر . مثلا پارماغندهکی یوزوکك بعض احوالده کورولمسی ضروریدر وبورکیلرینی (چارشافلرینی) اوزرلرینه وضع ایتسونلرکه آنلر اجانبه کورونمسونلر .

بیضاوی وخازنك بیانلری وجهله طائفهٔ رجاله کرك رجالك وکرك نسوانك عورت محلنه باقمسی جائز اولمادیغی کبی طائفهٔ نسوانه دخی ارکك ودیشی هیچ کیمسهنك عورت محلنه نظر ایتمسی اصلا جائز اولماز . اشتها ایله رجالك باقمسی جائز اولمادیغی کبی نسوانكده اشتها ایله اجانبه باقمسی جائز اولامیهجغنه آیت دلالت ایدر .

زینت ایله مراد ؛ **اصل یارادیلیشنده اولان کوزللکمیدر ، یوقسه البسه ، قنا ، یوزوك وکوپه کبی خارجده اولان زینتلرمیدر**؟ علما اختلاف ایتمشلرسهده فخر رازینك بیانه نظراً **هر ایکیسیده مراد اولمق احتمالی اغلبدر** . چونکه زینت ؛ خاتونك حسنی واجانبك رغبتنی جلب ایدهجك شی اولدیغندن اجانبك رغبتنی جلب ایتمك عارضی زینتلری اولدیغی کبی خلقتنده اولان حسنیلهده اولدیغی میداندهدر . بناءً علیه ؛ هرایکی جهتده زینتده داخل اولدیغندن خاتونلر کرك خلقتلرنده اولان حسنلرینی وکرك البسه وسائره کبی زینتلرینی زوجلرینك غیری اجانبه اظهار ایتمکدن بوآیتله ممنوعلردر. آنجق أللری وآیاقلری ویوزلری کبی اظهاری ضروری اولان شیلر مستثنادر . چونکه ؛ قادینلرده ایجاب حاله وزمانه کوره بیع وشرا وسائرمعاملهیه محتاج اولدقلرندن معاملهده تسهیلات ایچون شو تعداد اولونان اعضالرعورت محلی عد اولونمادی . یاخود خاتوندن بواعضالرده سائر اعضالرکبی عورت محلیدر ولکن ضرورت اولدیغی ایچون تسهیلاً للمعامله بواعضالرك کورونمسنه مساعدهٔ شرعیه اولمشدر .

خاتونه اظهاری جائز اولمایان زینتلرینی اظهار ایتمك حرام اولدیغی کبی اظهار ایتدیکنده رجالك اوزرینه باقمسی دخی حرام اولدیغی آیت سابقهدن مستبان اولمشدر .

خاتونلرك زینتلرینی ستر ایچون چارشاف بورونملری لازم و واجب اولدیغی بوآیتدن صراحةً مستفاد اولان فوائد جملهسندندر .

آیت جلیله؛ **درت حکمی حاویدر: برنجیسی ؛ قادینلرك حرامدن کوزلرینی قاپاملریدر. ایکنجیسی ؛ زنایه آلت اولان محللرینی زنادن محافظه ایتملریدر . اوچنجیسی ؛ ضرورت اولمادقجه محرملرینك غیری یه زینتلرینی اظهار ایتمهملریدر. دردنجیسی ؛ اوزرلرینه چارشاف بورونملریدر .**

* * *

واجب تعالی زینت ظاهرهیی ستر ایله امر ایتدکدنصکره زینت خفیهیی ستر لازم اولوب الا اون ایکی صورتده ستر لازم اولمادیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ اِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ اَوْ اٰبَائِهِنَّ اَوْ اٰبَاءِ بُعُولَتِهِنَّ اَوْ اَبْنَائِهِنَّ اَوْ اَبْنَاءِ بُعُولَتِهِنَّ اَوْ اِخْوَانِهِنَّ اَوْ بَنِي اِخْوَانِهِنَّ اَوْ بَنِي اَخَوَاتِهِنَّ اَوْ نِسَائِهِنَّ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّ اَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ اُولِي الْاِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ اَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلٰى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ ﴾ بیوریور.

[یا اکرم الرسل ! سویله مسلمان خاتونلرینه که آنلر زینتلرینی هیچ کیمسهیه اظهار ایتمهسونلر، الا کندی قوجهلرینه ویا بابالرینه ویاخود قوجهلرینك بابالرینه که قاینپدرلرینه ویا کندی اوغلانلرینه ویاخود قوجهلرینك دیکر قاریسندن اوغلانلرینه یعنی اوکی اوغوللرینه ویا قرداشلرینه ویاخود قرداشلرینك اوغلانلرینه که یکنلرینه ویاخود همشیرهسنك اوغلانلرینه ویا مسلمان خاتونلرینه ویاخود مالك اولدقلری جاریه وکولهلرینه وطائفهٔ رجالدن شیخ فانی وعنین کبی طعامدن باشقه برشیئه احتیاجی اولمایوب طائفهٔ نسوانه اصلا میلی اولمیانلره ویاخود چوجقلره که اوچوجقلر بالغ اولمادقلرندن نسوانك عورت محلنی بیلمزلر وعورات نسوانه شهوتلری ظهور ایتمهمش آنلره زینتلرینی اظهار ایتمکده کناه یوقدر.] شو تعداد

اولونانلرك هيچ بريسندن زينتنى ستر ايتمك واجب دكلدر . چونكه ؛ تعداد اولونانلردن بعضيلرى قوجه‌لريدر. آنلره زينتلرينى اظهار ايتمك واجبدر . بعضيلرى محرمدر آنلردن ستر لازم دكلدر وبعضيلرى‌ده محرم دكلسه‌ده جماعه اقتدارلرى اولماديغندن زينتى اظهار ايتمكده فتنه‌يه بادى اولمق احتمالى يوقدر. مسلمان اولان خاتونلرك مسلمان خاتونلرينه كورونمسى جائز اولوب كافره خاتونلره كورونمسى جائزاولماديغنه اشارت ايچون واجب تعالى بو آيتده مسلمان خاتونلره كورونملرينى صراحةً بيان بيوردى كه كافره خاتونلره كورونمه‌ملرينه تنبيهدر .

عمى ودايسى خاتونك محرمى اولديغى حالده بو آيتده آنلرك ذكر اولونماديغنك حكمتى؛ بعض مفسرينك بيانى وجهله آنلره كورونمكده اوغلانلرينه وصف ايتمك صورتيله فتنه‌يه بادى اولمق احتماله مبنيدر. ياخود بيضاوينك بيانى وجهله آنلر برادر منزله‌سنده اولدقلرى ايچون ذكرينه حاجت مس ايتمه‌مشدر .

بو آيت جليله‌ده آباء ايله مراد ؛ **بابا وباباڭ وآناڭ بابالرى ، دده ودده‌نڭ دده‌لرينه** وابناء ايله مراد ؛ **اوغلانلر واوغلانلرينڭ اوغلانلرينه وقيزلرينڭ اوغلانلرينه شامل** اولديغى كبى قرداشلر ايله مراد ؛ **يالڭز بابا بر ويالڭز آنا بر وبابا وآنا بر قرداشلرك جملەسنه شاملدر** . چونكه ؛ محرميتده اوز قرداشله اوكى قرداشك فرقى يوقدر .

شو تعداد اولانلردن اقربا بولونانلريله اختلاط ومحبته احتياج مس ايدوب فتنه انديشه‌سى دخى اولماديغندن آنلرله خاتونك صحبتنه وآنلرك خاتونك زينتنه نظرلرينه بو آيتله مساعدهٔ الٓهيه وارد اولمشدر .

بو آيتده نساء ايله مراد ؛ فخر رازينك بيانى وجهله **مؤمنه اولان خاتونلردر** . يهودى ، نصرانى ، مجوسى ومشركه اولان خاتونلرك يانـنده زينتنى اظهار ايتمك بو آيتله ممنوعدر . حضرت عمرك ، مصر واليسى (ابو عبيده) حضرتلرينه اهل كتابك نسوانى مؤمنه اولان خاتونلرله حمامه دخولدن منع ايتمسنى يازديغى وامر ايتديكى مرويدر. كرچه خاتون اولمق اعتباريله هپسى مساوى اولوب بربرندن قورقاجنى وشبهه ايده‌جكى يوق ايسه‌ده دينلرى باشقه واخلاقده بربرندن فرقلرى اولمق اعتباريله فنا اخلاقك سرايتى وعادتك تأثيرى اولمق احتماله بناءً شريعت ، مسلمان قادينلرينك آنلرله الفتنى منع ايتمشدر .

خاتونك ملك يمينله مملوكه‌سى بولونان جاريه‌سنك نظرى سائر خاتونلرك ومحرمنك نظرلرى كبى جائزدر. اما كوله‌سنك بو آيتك ظاهرينه نظراً محرمى كبى زينتنه نظرى جائز اولديغى ازواج مطهراتدن حضرت عائشه وام سلمه واصحابدن حضرت انسدن مروى ايسه‌ده امام اعظم حضرتلرينك عندنده خاتونك كوله‌سى اجنبى بر رجل كيبدر. بناءً عليه؛ اجنبينك نظرى جائز اولمايان اعضايه خاتونك كوله‌سنك‌ده نظرى جائز اولاماز . زيرا ؛ رسول الله « خاتون ايچون ذى رحم محرميله مسافرت حلال اولور ، محرمى اولمازسه مسافرت جائز اولماز » بيورمشدر. خاتونك كوله‌سى خاتونك ذى رحم محرمى دكلدر. بناءً عليه ؛ امام اعظم «سفر جائز اولمايجه نظرده جائز اولماز » بيورمشلردر . كوله هرنه‌قدر خاتونك ملكى اولديغى حالده نكاح جائز دكلسه‌ده آزاد ايتدكدن صوكره نكاح جائز اولديغندن كوله ايله كوله‌نك صاحبى بيننده حرمت موقتدر ، مؤبد دكلدر . بناءً عليه ؛ امام اعظم عندنده كوله‌سى خاتونك محرمى اولاماز ولكن كوله‌سيله مكالمه‌سنده وبعض امور وخصوصى امر ايتمسنده بأس يوقدر . زيرا ؛ احتياج واردر .

ارككدن اولوالاربه اولمايان تابعين ايله مراد ؛ **مجنونده ، معتوه و جماعه اقتدارى قالمامش اختيار ، بيرفانى اولانه كيمسه‌لردر** . حياسى چكلمش طواشى وعنين وآلتى كسيلمش اولانلرده اختلاف وارسه‌ده فخر رازينك بيانته نظراً بونلرنا محرم اولدقلرندن سائر رجال منزله‌سنده‌درلر .

اربه ؛ **احتياج** معناسنه اولديغندن (غير اولى الاربة) ديمك **نسوانه احتياجى واشتهاسى اولمايانلر** ديمكدر . طفل ايله مراد ؛ **عورات نسايه جماعه قادر اولمايانلر وطائفهٔ نسوانك جماعه متعلق احوالنى بيلمه‌ين چوجقلر** ديمكدر . يعنى هنوز بالغ اولمايان صبياندن قاريلرك تسترى لازم دكلدر ولكن بومثللو صبياندن خاتونك كوبكيله ديزى آره‌سنى ستر ايتمسى لازمدر.

فخر رازينك بيانى وجهله بو آيتده تعداد اولونان اون ايكى صنفك خاتونك زينتنه نظرك جوازنده مشتركلرسه‌ده آنلر مرتبه‌ده **اوچ قسمه** آيريلورلر . برنجيسى ؛ **زوج**در آنك ايچون احترام مخصوص واركه خاتونك هرجهتله منفعتى اكا حلالدر . ايكنجيسى ؛

بابا، دده، اوغول، برادر، زوجنك باباسی، زوجنك اوغلو وهرذی رحم محرم ورضاعده نسب کبی اولدیغی حالده بونلر ایچون خاتونك صاچنه وقوللرینه ودیزندن آشاغی آیاقلرینه وبوکا مشابه سائر اعضالرینه نظر ایتملری جائزدر. اوچنجیسی؛ رجالدن نسوانه احتیاجی قالمایانلر وخاتونك کولەسی‌در. بونلرله سوز سویلشمك جائز ایسەده ذی رحم محرم مرتبەسنده اولمادقلرندن بونلر خاتونك صاچنه وخصوصی زینتلرینه باقامازلر. بناءً علیه؛ خاتون بونلرك یاننده بولونابیلیرسەده بردرجه مستوره اولارق بولونمق افضلدر.

*
* *

واجب تعالی خاتونلر ایچون لازم اولان وظائف سترەدن بعضیلرینی بیاندنصکره بعض آخری بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَا يَضْرِبْنَ بِاَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا اِلَى اللّٰهِ جَمِيعاً اَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴾ بیوریور.

[یا اکرم الرسل! سن مسلمان اولان قادینلره سویله که آنلر زینتلرندن کیزلی اولان زینتلرینی بیلنمك ایچون آیاقلرینی یره وورماسونلر. ای مؤمنلر! فلاحه داخل اولوب سعادته واصل اولمکز ایچون تقصیراتکزك عفوینی استرحامله اللهه توبه و خطالریکزه جمیعکز ندامت ایدك.]

یعنی؛ کیزلی زینتلرینی بیلدیرمك ایچون آنلر آیاقلرینی یره وورماسونلرکه زینتلرینی کیمسه بیلمسون. چونکه زینت نسوان؛ شهواتی غالب اولان کیمسەلرك رغبتنی موجب اولمقله فتنەیه بادی اولور. بناءً علیه؛ زینتلرینی اظهار ایتمدکلری کبی اظهار ایدەجك معاملەده دخی بولونماسونلر.

بیضاوینك ومدارکك بیانلری وجهله بوآیت جلیله؛ زینته دلالت ایدن زینتك صداسنی ایشتدیرمکدن نهی ایدنجه زینتی اظهاردن نهی اولاجنی اولویتله ثابت اولدیغی کبی خاتونك ضرورت اولمادقچه صداسنی اجانبك ایشیدەجکی قدر قالدیرمسی دخی منهیدر. چونکه؛ صدانك فتنەیه بادی اولاجغی میداندەدر. بناءً علیه؛ خاتونك اذانی کراهتدر. زیرا؛ اذان محمدی؛ رفع صوته محتاجدر. کذلك شهوتله کنج خاتونك یوزینه باقمق حرام

اولدیغنه آیت دلالت ایدر. چونکه آیتده نهیك عاتی؛ فتنەیه بادی اولمقدر. یوزه باقمقده فتنەیه بادی اولمق دها زیادەدر.

زمان جاهلیەده خاتونلر آیاقلرینه آلتوندن وکموشدن بیلەزیك طاقار ویولده کیدرکن هرکس کندینك زینتنی بیلسون ایچون آیاقلرینی پکجه باصارلردی. او عادت کریهەیی جناب حقك بوآیتله نهی بیوردیغی ابن عباس حضرتلرندن وامام قتادەدن مرویدر.

واجب تعالی بو آیتده زینتی اظهاردن نهیدنصکره زینتك صداسنی اظهاردن دخی نهی بیوردی که زینت موضعنی اظهار ایتمك اصلا جائز اولمادیغنی بیانده مبالغەیه اشارت اولسون.

واجب تعالی انسانلر هرنەقدر امره ونهیه اعتنا ایتمکده سعی ایتسەلر دخی قصوردن خالی اولامیەجقلری جهتله بهمەحال تقصیراتلرندن ندامت کلیەیه محتاج اولدقلرینی بیان ایچون عمومه خطاب اولارق توبه ایله امر بیوریورکه هرکس واقع اولان خطالرینك عفوینی استرحامله فلاحه وسعادته نائل اولسونلر.

ایشته بو آیت جلیلەده واجب تعالی شو صیرەده بهایم منزلەسنده شهوات نفسانیەسنه منهمك اولوب تستر نسوانه اعتراض ایتمك ایستەین برطاقم کنجلرك آرزولرینی کوکندن کسیور. چونکه؛ نسوانه لازم اولان آدابی جناب حق قرآنه ایمانی اولان مؤمنلر ایچون تماماً بو آیتده بیان بیوریور. اما اسلام کسوەسنده عصر سعادت منافقلری کبی باطنی کفریاتله طولو اولان بعض کیمسەلر آوروپاده کوروب ویا ایشیتدکلری معامله وحشیانەلری دار اسلامدەده تطبیق ایتمك ایسترلر. کویا خاتونلرك مستوره اولمسی حریتلرینی سلب ایتمك وآنلری اسارت آلتنده یاشاتمق ایمش کبی برطاقم ضعیف نظریەلر ایراد ایدرلر.

شمدی بز آنلردن سؤال ایدر ودیرزکه «خاتونلرده عفت وطهارت مطلوبمیدر، دکلمیدر؟». البته ذرەقدر عقلی اولان عفتك مطلوب وممدوح اولدیغنی اقراره مجبوردر. عفت مطلوب اولونجه مطلوب اولان عفتی محافظه ایچون خاتونك براركکه احتیاجنیده هیچ برکیمسه انکار ایدەمز. زیرا؛ خاتونلر رجاله نسبتله هرزمان وهرشیدەکه کسب تجارت، اعدایه مدافعه، مسافهٔ بعیدەیه مسافرت وبرخانەده یالکزجه اقامت وسائر خصوصاتدەده عاجز اولدقلری هرکسجه معلومدر وانکارەده مجال یوقدر. بناءً علیه؛ خاتونك بررجله احتیاجی محققدر. شو حالده هرخاتونك ادامهٔ حیاتنده البته بررجله

احتیاجی درکار اولونجه او رجلك حسن ظنی ومحبتی جلب ایتمك خاتون ایچون برامر ضروریدر. زیرا؛ دنیاده رفاه وسعادتی اورجلك محبتنك بقاسنده وحسن ظننك دوامنده‌در. زوجك حسن ظنی ادامه ایسه خاتونك تهمت موقعلرندن احتراز وسوء ظنه بادی اولاجق شیلردن امتناع ایتمسیله حصول بولاجغی بدیهیدر. چونکه؛ سوء ظن آلتنده قطعیاً محبت دوام ایتمز. محبت دوام ایتمه‌ینجه امتزاجده دوام ایتمیه‌جکندن سوء ظن عاقبت تفریقه بادی اولور وا کثریت اعتباریله تفریقدن ضرردیده اولان‌ده خاتون دکلمیدر؟

خاتونك ایسته‌دیکی یرده کزوب ایسته‌دیکی کیمسه‌لرله کوروشمکده تهمت وارمیدر، یوقمیدر؟ اکر بونی آرزو ایدنلر ایسته‌دیکی ایله کوروشمکده تهمت یوقدر دیرلرسه کندیلرینك حس انسانیدن محروم اولدقلرینی اثبات ایتمش اولمازلرمی؟ چونکه؛ حس انسانیدن آزیجق بهره‌سی اولان کیمسه خاتونك اَلنه کچن ارککلرله کوروشمسنده تهمت وسوء ظنده واقع اولاجغنه البته قائل اولور. بوده انکاری غیر قابل برحقیقتدر. اکر کوروشمکده تهمت و سوء ظن اولاجغنی اقرار ایدرلرسه انسان ایچون تهمت موقعندن احتراز لازم دکلمی و هر فنالغه سبب اختلاط دکلمیدر؟ سوء ظنه بادی اولاجق شیئی خاتونلر ایچون تکلیفه نه‌دن احتیاج کوریورلر؟ سوء ظنده بولونمقله سفیل اولاجق خاتون دکلمیدر؟ چونکه سوء ظن؛ امتزاجه خلل ویردیکی جهتله تفریقه بادی اولدیغندن او خاتونك آناسی، باباسی اولدیغی تقدیرده آنلرك یاننده یاشامسی زوجنك معیتنده حسن امتزاجله یاشامسنه معادل اولابیلیرمی؟ اکر کیمسه‌سی یوق ایسه بوتون بوتون سفالته محکوم اولمازمی؟ شوحالده خاتونك زوجیله برابر محبت اوزره ادامهٔ حیات ایتمسیمی حریتدر، یوقسه بر طاقم سوء ظن آلتنده سفالتله ادامهٔ حیات ایتمسیمی حریتدر؟ البته مواقع تهمتدن احترازیله برابر کندی خانه‌سنده برعائله رئیسی اولارق زوجنك محبتی آلتنده وحمایه‌سی وصیانتیله یاشامانك سعادت اولدیغنده شبهه وارمیدر؟

اکر تستره اعتراض ایدنلرك مقصدلری ارکك دیشی قاریشسون هرکس ایسته‌دیکی ایله ایسته‌دیکی زمان بلاپروا بولوشسون دیمك ایسه بر خاتونك نکاح آلتنده بولونوب واولاد وانسال صاحبی اولوب آنلرك هر برینك مرادینی کوروب اولی وآخری، کنجلکی وقوجه‌لغی بریرده ناموسیله یشامقمی حریتدر، یوقسه بهایم کبی شوراده بوراده کزه‌رك بر طاقم اجنبی کیمسه‌لرك تعرضنه معروض قالوب قوجه‌لغنده کیمسه یوزینه باقماز بر حال پریشانی اوزره افنای حیات ایتمکمی حریتدر؟

اکر اعتراض ایدنلرك مقصدلری خاتون ایسته‌دیکی یرده کزسون و ایسته‌دیکی ایله کوروشسون قوجه‌سی‌ده آکا سوء ظن ایتمسون حیوان کبی آنی بسله‌سون دیمك ایسه مسلمانلغك علوجنابی بونی رد ایدر. مادام که قادینك امر تعیشی ونفسنی اغیارك تعرضندن حمایه ایتمکده زوجنه احتیاجی واردر و زوجی‌ده آنك احتیاجنی دفع ایدیور. بو نعمت مقابلی خاتونك‌ده حبس نفس ایتمك کلفتنی اختیار ایتمسی لازمدر. حالبوکه خاتونلرك‌ده مستوره بولونمسی عفت و عصمتلرینه دلالت ایتدیکی ایچون ستری کندیلرینه مضرت عد ایتمك شویله طورسون بلکه عزت ومزیت عد ایدرلر. چونکه؛ آنلر ربلرینك امرینه امتثالاً عبودیتده دوام ایتمکده‌کی سعادتی اعتراض ایدن کیمسه‌لردن دها ایی تقدیر ایدرلر. اما خاتونلردن بومزیتی تقدیر ایده‌میوب آچیق وایسته‌دیکی یرده کزمك ایسته‌ینلر بولنه بیلورسه‌ده آنلره اعتبار یوقدر. چونکه؛ او مقوله نسوان نادردر. حالبوکه اعتبار؛ اکثریته‌در. اکثریت‌ده سترله افتخار ایدنلرده‌در.

سربستیٔ نسوانی آرزو ایدن کیمسه‌لر «قادینلرك آچیق کزمسی عفتلرینه مانع دکلدر» دیه بیلیورلر. أوت! آچیق کزمك عفته مانع دکلدر. زیرا؛ آچیقده کزر وعفیفه‌ده اولور، بونی بزده انکار ایتمه‌یز. لکن شرع شریفك سترله امرنده‌کی حکمت؛ فتنه طریقلرینی سد ایتمکدر. چونکه؛ مستوره اولان برخاتونك قیافتنی کیمسه بیلمز. آچیق برخاتونك قیافتنی هرکس کوردیکی کبی کنج و کوزل برخاتونی کورن کنج دلیقانلیلردن او خاتونه میل ایتمه‌ین یوزده قاچ کیشی بولونابیلور؟ خاتون ایسه کنج و کندی زوجندن دها کوزل دلیقانلیلری کوردیکنده قوهٔ شهوانیه‌سنك حرکت ایتمه‌دیکنی کیم ادعا ایده‌بیلیر و کندی زوجنه رغبتنك آزالمیه‌جغنه کیم قناعت ایدر؟ اکر بو ادعاده بولونورلرسه قوهٔ بشریه‌یی انکار ایتمش اولمازلرمی؟ شوحالده خاتونك آچیق کزمسی فتنه‌یه وسیله اولمامش‌می اولدی؟ اما بو حال عارضی اولوب قادینلرك هپسی بو وسیله ایله فعل فاحشی ارتکاب ایتمز دنیله‌بیلور. اوت! بوده طوغریدر ولکن خاتونلرك یوزده اونی ویاخود بشی بو وسیله ایله طریق مستقیمدن چیقارسه فتنه اولمادیمی؟ حکمت؛ بر شیئك جنسنده آرانیر، فردنده آرانماز. شو حالده جنس سربستیده ولو فردده اولسون فتنه‌یه بادی اولمق بولونونجه او جنس سربستینك حرام اولمسی لازم کلمزمی؟ حرام اولان بر شیئك مقدماتی یعنی اسبابی‌ده حرام اولمازمی؟ بناءً علیه؛ زنایه ولو یوزده بر اولسون سبب اولان آچیق کزمك حرام اولمازمی؟ آنجق

مستوره اولدیغی حالده دخی طریق مستقیمدن چیقانلرده انکار اولونماز ، لکن امر الٓهی‌یه امتثال ایله اسباب محافظه‌یی یرینه کتیردکدنصکره بوجهتدن مسئول اولونمیه‌جغی کبی آچیقده کزمك رادهسنده‌ده فتنه اولامیه‌جغی شبهه‌سزدر .

وقت مرهوننه قدر عالمك بقاسی انسانلر ایله وانسانلرده تناسل ایله‌وتناسل‌ده‌تنا کحله اولدیغندن دور آدمدنبری نکاحله امر ایتمدك برشریعت و نکاحله ازدواج ایتمدك برقوم کچمشمیدر ؟ نکاحدن مقصد ؛ خاتونك زوجنه مخصوص اولوب غیرك تعرضندن محفوظ قالمسی و سالم اولمسی دکلیدر ؟ سلامت ؛ خاتونك ایسته‌دیکی محللرده سلمه‌السلام کزمه‌سنده‌میدر، یوقسه کندی خانه‌سنده ایشیله کوجیله‌مشغول اولوب زوجندن باشقه کیمسه‌یی کورمه‌مسنده‌میدر ؟ فتنه‌دن سالم وزوجك قلبی راحت اولمق هانکیسنده‌در؟ انصافی اولان دوشونسون . کذلك نسبه اعتنا لازم‌میدر ، دکلیدر ؟ اعتنا لازم اولدیغنی کیمسه انکار ایتمز . نسبك شبهه‌دن وارسته اولمسی بونك هانکیسنده‌در . شوحالده تستر نسوانه اعتراض ؛ شهوات نفسانیه‌یه تبعیتدن باشقه برشی اولمادیغی کبی احکام قرآنیه‌نك تحریفنی آرزو ایتمك‌در .

*
* *

واجب‌تعالی محرماتدن کوزلری قاپامق زنادن وزنایه وسیله اولاجق اسبابدن قاچینمق لازم اولدیغنی بیاندنصکره حلاله وسیله اولان نکاحله امر ایتمك اوزره ﴿ وَاَنْكِحُوا الْاَيَامٰى مِنْكُمْ وَالصَّالِحٖينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَاِمَائِكُمْ اِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلٖيمٌ ﴾ بیوریور .

[ای مؤمنلر! سزدن ارکك ودیشی بکار اولانلر وکوله‌لریکزوجاریه‌لریکزدن امور دینه اعتنا ایدن خیرلیلرینی نکاح ایدك وقت نکاحده فقر حاللرینه باقمایك . اکر آنلر فقیر اولورلرسه الله تعالی فضل وکرمندن آنلری زنکین قیلار . زیرا ؛ اللهك رزقی بول، آنلرك حاللرینی بیلیر.] بناءً علیه ؛ حاللرینه کوره رزقلرینی ویرر .

یعنی ؛ نسبك ضیاعنه سبب‌اولان زنا حرام اولونجه سز نوع انسانك بقاسنه وانسانلر

بیننده الفته وحسن صحبته وچوجغك لایقیله تربیه‌سنه وزیادهٔ شفقته یکانه خادم اولان نکاحه مسارعت ایدك وسزدن زوجی اولمایان بکارلری وکوله‌لریکز وجاریه‌لریکزدن نکاحه صالح ودیننده صلاح اولانلری سز نکاح ایدك‌که عالمك فسادینه وبلکه خرابنه ونوع انسانك انقراضنه بادی اولان زنایه میل ایتمسونلر . اکر آنلر فقیر اولورلرسه الله تعالی آنلری فضل وکرمندن اغنا ایدر. زیرا ؛ الله تعالی جود وکرم صاحبی انعامی بولدر ، آنلرك حاللرینی بیلیر. بناءً علیه ؛ حاللرینه موافق صورتده مرزوق ایدر .

امام شافعی « صومله شهوتی قطع ایتمك وعبادتله مشغول اولمق نکاحله اشتغالدن افضلدر » دیمش ایسه‌ده امام اعظم « نکاحله اشتغال نافله عبادتله اشتغالدن افضلدر » بیورمشدر . زیرا نکاح ؛ زنادن نفسی محافظه ایتدیکی ایچون ضرری دفعدر . نافله عبادت ایسه جلب منفعتدر . حالبوکه دفع مضرت ؛ جلب منفعتدن اولی‌در . بناءً علیه ؛ نکاحله اشتغال ایتمك نافله عبادتله اشتغال ایتمك‌دن افضلدر . چونکه نکاح ؛ اهل وعیال بیننده عدالتی متضمندر. عدالتله اشتغال نافله ایله اشتغالدن ونکاح سنت مؤکده اولدیغی جهتله سنت مؤکده ایله اشتغال ؛ سائر نوافلله اشتغالدن افضلدر ، آنجق نکاحك لوازمنه وحسن‌امتزاجه مقتدرایسه . اما اقتداری یوقسه نکاحدن تبری وصومه مداومتله اکتفا ایتمك اولی‌در . زیرا ؛ حقوقنی ایفا ایده‌میه‌جکی شیئی التزام ایتمك انسان ایچون کراهت وموجب اضطراب وکدردر. چونکه؛ تفسیرخازنده بیان‌اولوندیغی وجهله (ابن مسعود) حضرتلرندن امام بخاری ومسلمك بالاتفاق روایت ایتدکلری برحدیثنده رسول‌الله « ای دلیقانلی جماعتی ! سزدن برکیمسه نکاحك حقوقنی ایفایه قادر اولورسه تزوج ایتسون . زیرا تزوج ؛ کوزی حرامدن قاپاتیر وانسانی زنادن محافظه ایدر واکر نکاحك حقوقنی ایفایه قادر اولامازسه اوروجه دوام ایتسون . چونکه اوروج؛ شهوتی قاطعدر » بیورمشدر .

بو آیتده نکاحله امر؛ ندب ایچوندر وجوب ایچون دکلدر . کوله‌نك وجاریه‌نك نکاحلری افندیلرینه عائد اولوب افندیلرینك اذنی اولمقسزین کندی نفسلرینی نکاح ایده‌میه‌جکلرینه آیت دلالت ایدر .

ایامی ؛ ارکك ودیشی نکاح آلتنده بولونمایانه بکرلر دیمکدر . امام شافعی عندنده

خاتونك نكاحنده ولیسنك اذنی شرطدر. اما امام اعظمه كوره صبیلر ایچون ولیلرینك اذنی شرط ایسه‌ده بالغ اولان كیمسه ولیسنك اذنی اولمقسزین نفسنی نكاح ایده‌بیلیر.

بو آیت جلیله؛ نكاحك غنایه سبب اولدیغنه دلیلدر. زیرا؛ واجب تعالی نكاحه رغبت ایدنلر ایچون غنایی وعد بیوریبور. نكاحده غنا دخی بالفعل مشاهددر. نكاحده غنایه اسباب ظاهریه‌ده وارکه زوجله زوجه‌نك رزقلری اجتماع ایدر. ایكیسی تشریك مساعی ایتدكلری كبی زوج نكاح سببیله اسبابه توسل ایدر بكار حالی كبی اولماز وبینهماده حاصل اولان چوجقلرك رزقلری‌ده انضمام ایتمكله مجموع، آز وچوق بر یكون تشكیل ایدر. بناءً علیه؛ حضرت عمر «نكاحك غیریدن غنا طلب ایدن كیمسه‌یه بن تعجب ایدرم» بیورمشدر. شو حالده فقر حالك نكاحه مانع اولمیه‌جغی ونكاحك غنایه سبب اولاجغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی حر وجاریه وكوله جمله انسانلرك نكاحلرینی بیاندنصكره نكاحدن عاجز اولانلرك حاللرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحاً حَتّٰى يُغْنِيَهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ ﴾ بیوریبور.

[شول كیمسه‌لركه نكاحك لوازمندن اولان مهری ونفقه‌یی بولامادیلر. الله تعالی آنلری فضلندن اغنا ایدوب نفقه‌یه ومهره قدرت ویرنجه‌یه قدر آنلر نفسلرندن عفت طلب ایتسونلر ونفسلرینی زنادن صیانته سعیله قوهٔ شهوانیه‌لرینه مدافعه ایتسونلركه حرام اولان زنایه مبتلا اولماسونلر.]

یعنی؛ فقرا اولوب نكاحك اسبابنی تدارك ایده‌میه‌نلره الله تعالی كندی فضل وكرمندن آنلری اغنا ایدنجه‌یه قدر نفسلرینی عفته جبر ایتسونلر وشهوتك مشقتنه صبر وتحملله عفته سعی واقدام ایتسونلركه زنادن خلاص اولسونلر.

فقرانك نكاحنك جوازینی بیاندنصكره مبادئ نكاحدن ونفقه‌دن عاجز اولانلری بو آیت جلیله حاللرینه اولی وافضل اولان شیئه ارشاد ایتمشدر.

بو آیتلرده حسن تربیه وانسانك حالنه لایق اولان احوالی بیانده غایت انتظام واردر.

چونكه؛ واجب تعالی اولا فتنه‌دن ومواقع معصیتدن محافظه ایده‌جك اولان كوزلری قاپامقله امر ایتدی كه كوزی ایله كورمك فتنه‌یه وزنایه وسیله اولاجغی بیانله اركك ودیشی كوزلرینی حرامدن محافظه ایتملرینی امردنصكره حرامدن مغنی قیلان ودینی محافظه ایدن نكاحله امر بیوردی. بعده نكاحدن عاجز اولانلره‌ده مردانه برصورتده نفس اماره‌یه مقاومتله عزت نفس طاشیملرینی امر ایتدی كه نفسك كوله‌سی اولمقله زنا كبی آنی وآزیجق لذت ایچون بر طاقم رذالق ودنائتی ارتكاب مذلتندن خلاص اولسونلر.

*
* *

واجب تعالی كوله وجاریه‌نك نكاحلریله افندیلرینه امر ایتدكدنصكره عبدلر وجاریه‌لر حریتلرینه طالب اولدقلرنده بدل كتابته كسملرینی امر ایتمك اوزره ﴿ وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ اِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْراً وَاٰتُوهُمْ مِنْ مَالِ اللّٰهِ الَّذِي اٰتٰيكُمْ ﴾ بیوریبور.

[كوله وجاریه ملك یمینله مالك اولدیغكز مملوكلریكزدن بدل كتابتله حریتلرینی طلب ایدنلرده خیر بیلیر وصلاح مأمول ایدرسه‌كز آنلری بدل كتابته كسك. اللهك سزه ویرمش اولدیغی مالندن آنلره برمقدار ویرك.] یعنی بدل كتابتدن برمقدارینی تنزیلله عبدی مسرور ایتمكز امر مندوبدر.

كتابت؛ عقودات شرعیه‌دن بر عقددر وصورتی شویله‌در: عبد ویا جاریه برمقدار پاره بدلنده آزاد اولونمسنی افندیسندن طلب ایدر. افندیسی‌ده راضی اولورسه مثلا یكرمی ویا اوتوزلیرایه اوچ آیدن ویا آلتی آیدن كبی برمدت تعیین ایده‌رك «سنی مكاتب ایتدم» دیدكدنصكره عبد ویا جاریه «قبول ایتدم» دیمسیله عقد منعقد اولور. اومدت ظرفنده مملوك قازانجنه مالك اولور وتعیین اولونان مقداری مولاسنه تسلیم ایدرسه آزاد اولور. اكر تسلیم ایده‌مزسه مولی مخیردر ایسترسه عقدی فسخ ایدر كوله‌نك رقیتی عودت ایدر، ایسترسه مدتی تمدید ایدر كوله بدل كتابته سعی ایدر. شوقدركه عقد فسخ اولوندیغی صورتده كوله ویا جاریه‌نك الندهكی مال مولانك اولور.

کتابتله امر ؛ ندب ایچوندر وجوب ایچون دکلدر. زیرا ؛ مولا ملکنده مستقلدر. بناءً علیه ؛ رضاسی شرطدر. شو حالده کوله کتابته طالب اولمقله مولی ملکندن فراغته مجبور اولماز. فقط آیتك مقتضاسی مستحب اولان کتابتی قبول ایتمکدر. حتی عبد طالب اولمادن مولی بدل کتابته کسه‌بیلیر. عبد قبول ایتدیکی صورتده عقد منعقد اولور. عبدك حسن حال صاحبی و کسبله بدلی ادایه اقتداری آیتده شرط قیلندی که طرفین متضرر اولماسونلر. بدل کتابتدن بر مقدارینی مولانك تنزیل ایتمسی مستحب اولدیغی‌ده جناب حق بو آیتله بیان بیوردی. **عقد کتابتك شرطی** ؛ مولی عاقل و بالغ اولمقدر. چونکه ؛ مجنون و صبی عقده اهل اولمادقلرندن یازالقلری معتبر دکلدر.

آیتك سبب نزولی ؛ (خویطب بن عبدالعزی) نك بر کوله‌سی بدل کتابته طالب اولوب خویطبك امتناع ایتمسی اوزرینه آیت نازل اولمشدر.

*
* *

واجب تعالی جاریه و کوله‌نك نکاحلرینی و بدل کتابتله حریتلرینی اکتساب ایده‌بیله‌جکلرینی بیاندنصکره جاریه‌لری زنایه اکراهك جائز اولمادیغنی بیان ایتمك اوزره

﴿ وَلَا تُكْرِهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ اِنْ اَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَمَنْ يُكْرِهْهُنَّ فَاِنَّ اللّٰهَ مِنْ بَعْدِ اِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾ بیوریور.

[اکر جاریه‌لریکز زنادن عفت مراد ایدرلرسه حیات دنیا متاعنی طلب ایتمك ایچون زنایه اکراه ایتمه‌یك بر کیمسه آنلری اکراه ایدرسه آنلری اکراهدنصکره الله تعالی غفوردر، رحیمدر.] چونکه؛ مکره اولان کیمسه کرهاً ایشله‌دیکی فعلده معفو و معذوردر.

یعنی ؛ ای مؤمنلر ! جاریه‌لریکزی زنایه اکراه ایتمه‌یك. اکر آنلر عقللرینك قیصه‌لغی و عجزلریله برابر زنادن نفسلرینی محافظه مراد ایدرلرسه سزه اکراه یاقیشماز. چونکه ؛ عقلك و شرعك راضی اولمیه‌جغی افعالدن آنلری محافظه‌یه سز دها الیقسکز. بناءً علیه؛ آنلر ایسته‌مدیکی حالده سزك فعل فاحشه آنلری سوق ایتمکز اقبح قبائحدندر. شو حالده منفعت دنیایی طلب ایچون بر طاقم عفیفه جاریه‌لریکزی فنا فعله سوقله عدالتدن

چیقمایك. اکر بر کیمسه اکراه ایدرسه آنلری اکراهدنصکره الله تعالی آنلری مغفرت ایدیجی و مرحمت بیوریجیدر. زیرا ؛ آنلر مکره اولدقلری جهتله عفو اولونورلر ولکن اکراه ایدنلری الله تعالی اشد عذابله معذب قیلار.

بو آیتده ابو السعود افندینك بیانی وجهله جاریه‌لرك تحصن مراد ایتملرینی بیان ؛ افندیلرینه تعریض و توبیخ ایچوندر. چونکه ؛ جاریه‌لرك شهوتلری غالب و نفسلری زنایی آمر و محاسن اخلاقی ادراکدن عقللری قاصر اولدیغی حالده آنلر عفت مراد ایدرلرسه افندیلرینك عفت مراد ایتملری دها اولی ایکن بالعکس مولالرینك زنایه سوق ایتملری اشنع دیمکدر. جاریه‌لرك عفت مراد ایتملرینی بیان؛ عادت مستمره اولدیغنی بیان ایچوندر، یوقسه جاریه‌لر عفت مراد ایتمزلرسه اکراه جائز دیمك دکلدر. زیرا؛ هر زمانده و مکانده و هر حالده زنایه سوق ایتمك جائز دکلدر. شوقدر که جاریه‌لرك زنایه میلی اولورسه افندیلرك سوقنده اکراه اولماز. چونکه؛ جاریه زنایی بالرضا قبول ایدر ولکن بو صورتده جاریه‌ده افندی‌ده عاصی اولورلر. بو مثللو افعال قبیحه‌یه کندی ملکلری و عائله‌لری داخلنده حمایه‌لری آلتنده بولونانلری اجبار ایدنلرك دنائت طبیعتلرینه اشارت ایچون بو قدر عظیم وزر و وبالی ارتکابلری هر زمان زواله معروض اولان متاع دنیایی طلب ضمننده اولدیغی بیان اولونمشدر. چونکه ؛ بو قدر عظیم بر کناهی خسیس بر مقدار مال ایچون ارتکاب ایتمك دنائتدن باشقه بر شی اولاماز.

بو آیتده زنانك پك بویوك کناه اولدیغنه اشارت ایچون اکراهدنصکره مکره اولان جاریه‌لرك مغفرت الهیه‌یه محتاج اولدقلری بیان اولوندی. حالبوکه مکره اولان کیمسه کرهاً ایشله‌مش اولدیغی فعلدن مسئول اولماز. لکن زنانك شناعتنه بناءً هر نه قدر کرهاً ایشله‌مش اولسه‌لر دخی مغفرته محتاج اولونجه اکراه ایدنلرك حاللری تأسفه شایان بر حالدر.

آیت جلیله‌نك سبب نزولی ؛ فخر رازی ، قاضی ، ابو السعود و خازنك بیانلرینه نظراً شویله‌در : (عبدالله ابن ابی) آلتی جاریه‌سنه چادیر قورار و زنایه اجبار ایدرکه آنلرك اجرتلریله تمتع ایتسون. جاریه‌دن ایکیسنك رسول اللهه شکایت ایتمسی اوزرینه بو آیت جلیله‌نك نازل اولدیغی مرویدر.

خلاصه ؛ جاریه‌سنی بر کیمسه‌نك زنایه اکراه ایتمسی جائز اولمادیغی و اکراه ایتدیکی

صورتده جاریه‌نك کرهاً ایشله‌دیکی کناهی اللهك مغفرت بیوره‌جغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی سوره‌نك بدایه‌سندنبری ذکر اولونان احکامی بیاندنصکره قرآنی اوچ صفتله توصیف ایتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ اَنْزَلْنَا اِلَيْكُمْ اٰيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ وَمَثَلاً مِنَ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ ﴾ بیوریور .

[ذات الوهیتمه قسم ایدرم‌که محقق بز عظیم‌الشان سزلره احکامی وصلاح ونجاتکزی بیان ایدیجی آیتلر ایندیردك وسزدن اول کچنلرك ظلم وعدوانلری اوزرینه ترتب ایدن احواللرینی بیان ایدر مثاللرده انزال ایتدك‌که سز آنلردن عبرت آلاسکز و متقیلره موعظه‌ده انزال ایتدك‌که آنلر وعظ ونصیحت قبول ایتسونلر .]

بو آیتده واجب‌تعالی قرآن ایچون ؛ **اوچ صفت بیان ایتدی : برنجیسی ؛ قرآنك آیتلری ، حلال وحرامی وانسانلرك صلاح ونجاتلرینی صورت واضحه‌ده بیان ایتمسیدر .** ایکنجیسی ؛ **امت محمدیه‌ده اول کچن امتلرك تورانده وانجیلده بیان اولونان احکامده مشابه احکاملری قرآنده بیان بیورمسی وبوامتك حالنی آنلرك حاللرینه مشابه اولارق قرآنك بیان ایتمسیدر .** اوچنجیسی ؛ **قرآنك متقیلره موعظه اولمسیدر .**

قرآنك جمله انسانلره موعظه اولدیغی حالده عاصیلری عصیاندن منع ایچون واجب تعالی قرآنك متقیلره وعظ اولدیغنی تخصیص بیوردی . چونکه ؛ قرآندن انتفاع ایده‌جك متقیلردر ، عاصیلر دکلدر . شو حالده آیتده عاصیلری اتقایه ترغیب واردر . **یاخود** قاضی و بیضاوینك بیانلری وجهله آیتلر ایله مراد ؛ **بوسوره‌نك آیتلریدر** ، و مثل ایله مراد ؛ **حضرت عائشه‌نك افك قصه‌سیدر .** چونکه ؛ حضرت عائشه قصه‌سی امم سالفه‌دن حضرت مریم وحضرت یوسفك قصه‌لرینه مشابه وآنلرك نظیریدر .

*
* *

واجب تعالی قرآنده مثل غریب ذکر ایتدیکنی بیاندنصکره بعض مثل غریبی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ﴾ بیوریور .

[الله‌تعالی کوکلرك ویرك ضیاسنی ویریجیدر .]

بیضاوینك بیانی وجهله نور ؛ **کوز ایله کوریلور وشمسده قمرده وسائر ضیا ویریجی شیلرده مقابلنده اولان جسمده عکسی ایدر بر کیفیت اولدیغندن** بو معناجه نورك واجب تعالی‌یه اطلاقی صحیح اولمادیغی جهتله تأویله محتاجدر . بناءً علیه « الله‌تعالی سموات وارضك نورینك صاحبی » دیمکدر . چونکه ؛ واجب‌تعالی هرشیئه مالك وهرشیئك صاحبی اولدیغی کبی نورك دخی صاحبیدر . **یاخود** نور ؛ اهتدایه سبب اولدیغی جهتله بومقامده **هدایت** معناسنه‌در . بوکا نظراً **معنای نظم** : [الله‌تعالی سموات وارض اهلنی هدایتده قیلیجیدر] دیمك اولور . **یاخود** [الله تعالی سموات وارضی حکمت عجیبه‌سیله تدبیر ایدیجیدر] دیمکدر . چونکه ؛ **برقومك رئیسنه ومدبر امورلرینه نور** دیمك عربلر آره‌سنده جاریدر . شوحالده (الله نورالسموات) دیمك (الله مدبرالسموات) دیمکدر . **یاخود** [سموات و ارضك ناظمی] دیمکدر . چونکه ؛ **حسن ترتیبه وانتظام عجیبه** نور اطلاقی واردر . یاخود نور ؛ **منور** معناسنه‌در . بوکا نظراً **معنای نظم** : [الله تعالی سموات و ارضی نورلاندیریجی] دیمکدر . چونکه ؛ واجب‌تعالی سمواتی ملکلر ویلدیزلر وآی و کونشله ویریوزینی دخی انبیا وعلما ومؤمنلر ونباتات واشجارله نورلاندیرمشدر .

﴿ مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكٰوةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ اَلْمِصْبَاحُ فِى زُجَاجَةٍ ﴾

[واجب تعالی نورینك قلب مؤمنده صفت عجیبه وشان غریبه‌سی پارلاق بللور ایچنده بولونان چراغ کندیسنده قونیلان پنجره کبیدرکه او پنجره‌ده اصلا منفذ یوقدر . بللور ایچنده چراغ آنده موجوددر .] چونکه قلب مؤمن ؛ **وجودك وسطنده بر پنجره ونور الٰهی کندیسنه مودوع اولان محلده بللور** ونور الٰهی‌ده **ضیا ویرن چراغ مثابه‌سنده .**

در . ياخود اللهك نوری ايله مراد : **پيغمبرمز عليه الصلاة والسلام افندمزدر .**

زيرا پيغمبريمز ؛ **دنيانك وسطنده عالمی نورلانديرجی بر نور الٓهيدر .**

﴿ اَلزُّجَاجَةُ كَاَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ ﴾

[او بللور كمال ضيا و پارلايشندن كأن پارلايجی بيلديزكه خيری چوق و كونك طوغديغی و باتديغی يرده اوليه‌رق ارضك وسطنده بيتمش زيتون آغاجنك ياغندن ياندير يليور .]

بو آيتده زيتون آغاجنك منافع كثيره‌سنه اشارت اولمق اوزره واجب تعالی زيت آغاجنی بركتله توصيف ايتدی . چونكه زيتون بينير وياغی يانار و ضياسی غايت كوزلدر . حتی طوفاندنصكره دنيا يوزنده اول بيتن آغاجك زيتون آغاجی اولديغی مرويدر . بناءً عليه ؛ انسانلرك آندن انتفاعی ديكر آغاجلردن دها مقدمدر .

زيت آغاجنك شرقه وغربه منسوب اولمامسی ؛ صباح وآقشام كونشلرندن محروم دكل هر زمان كونش كنديسنه اصابت ايدر ديمكدر . چونكه ؛ هر وقت كونش اصابت ايدن آغاجك ميوه‌سی غايت كوزل وضياسی چوق اولور .

تفسير خازنده بيان اولونديغنه نظراً شرق وغربه منسوب اولمايان زيت له مراد ؛ **دنيانك وسطنده اولمیدر** . دنيانك وسطنده شام شريف اولمسی محتملدر . زيرا ؛ شامك زيتونی هريرك زيتوننده نفيس واعلا اولديغی مشاهده اولونمقده‌در .

﴿ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ ﴾

[او آغاجك ياغی ولو آتش مس ايتمسه دخی ضيا ويرر وضيا ويرمكه يقيندر .]

﴿ نُورٌ عَلٰى نُورٍ ﴾

[او ياغك ضياسی ؛ ضيا اوزرينه ضيا ، نور اوزرينه نوردر .] چونكه مصباحك نوری ؛ بللورك نوری اوزرينه نوردر .

﴿ يَهْدِي اللّٰهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ ﴾

[الله تعالی كندی نوری ايله ديله‌ديكی قولنی هدايتده قيلار .] چونكه ديله‌ديكی قولنه دين اسلامی توفيقله طريق حقه ايصال ايدر .

﴿ وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴾

[الله تعالی مقصدی ايضاح ايچون ناسه ضروب امثالی بيان ايدر . زيرا ؛ الله تعالی هركسك استعدادينی وهرشيئی بيلير .]

﴿ فِي بُيُوتٍ اَذِنَ اللّٰهُ اَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ ﴾

[او مشكات ومشكاتك ضياسی شول أولرده‌كه او أولرك يوكسك قيلنمسنه وتعظيم اولونمسنه الله تعالی اذن ويردی واو أولرده اللهك اسمی ذكر اولونديغی كبی صباح وآقشام وقتنده الله تعالی تسبيح اولونور .]

أولرله مراد ؛ **مسجدلردر** . زيرا ير يوزنده مسجدلر ؛ اللهه عبادت ايتمك ايچون ياپيلمش عبادتخانه‌لردر . حتی كوك يوزندن ييلديزلرك ضياسی بزه كورونديكی كبی ير يوزندن مسجدلرك ضياسی ده اهل سمايه ييلديزلر كبی كورونديكی (ابن عباس) حضرتلرندن مرويدر . تفسير خازنده بيان اولونديغنه نظراً بعضيلری بو آيتده بيوت له مراد ؛ **بر يوزنده انبياء كرام طرفندن بنا اولونان درت مسجددر** . آنلردن كعبهٔ معظمه ؛ **ابراهيم واسمعيل عليهما السلامك بناسيدر** . قدس مسجدی ؛ **داود وسليمان عليهما السلامك بناسيدر** . مسجد مدينه ومسجد قبا ايسه **بزم پيغمبريمزك بناسيدر** . چونكه ؛ بونلرك بناسنه وتعظيمله شانلرينك اعلاسنه الله تعالی اذن ويرمشدر .

بو مسجدلرده تسبيح له مراد ؛ **صلوات مفروضه‌در** . چونكه صباح وقتنده قيلنان نماز ؛ صباح نمازيدر . ديكر درت وقت ايسه وقت آصالده قيلنير . زيرا اصيل ؛ **قوشلقدنصكره اولان وقتك جملسنه اطلاق اولونور** .

(مثل نوره) **اللهك نورينك صفتی ديمكدر** . مشكات ؛ بر پنجره‌كه ديوارك

طیشاریسنه دلیکی اولمایوب یالکز بولوندیغی اوطهنك ایچنه ناظردر. چونکه؛ منفذی یالکز برطرفه اولدیغندهایچنده یانان شمعهنك ضیاسی زیادهاولور. مصباح؛ چراغدر. زجاجه؛ بللوردن قندیل بللوردن قندیلدر. یعنی «اللهك قوللرینی هدایتده قیلان نورینك مثالی؛ بللوردن قندیل ایچنده یانان چراغ کندیسنده بولونان پنجره کیبدر. او بللور ایچنده یانان چراغ کندنده بولونان پنجرهنك ضیاسی واسطهسیله هرکس اطرافی کوروب ایی‌یی وکوتویی فرق ایتدیکی کبی نور الٓهی واسطهسیله هرکس طوغرو یولی بیلیر».

(الزجاجة كأنها كوكبٌ درّیٌّ) او چراغ؛ کندیسنده بولوناه بللوردن قندیل کأنه پارلاق بر یلدیزدرکه بوقاروده پنجرهده طاقیلی اولدیغندن سماده یلدیز کبی هرکس کورور دیمکدر. ایستهین آنکله اهتدا ایدر وهرکسه نسبتی بردر، هیچ برکیمسه حقنده صاقلی دکلدر. فقط او نورله تنور ایدن ایدر وتنور ایدهمهین‌ده تنور ایتمز. دُرّی؛ اینجو دانهلری کبی پارلاق دیمکدر.

(یوقد من شجرةٍ مباركةٍ زیتونةٍ) او چراغ خیری کثیر وبرکتی چوق اولان زیتون آغاجنك زیتونلرندن حاصل اولان یاغیله یانار بیلدرکه (لاشرقیةٍ ولا غربیةٍ) او زیتون آغاجی یالکز شرقه ویاخود یالکز غربه منسوب دکل، بلکه شرق وغربه نسبتی مساوی اولدیغندن دائما شمسه معروض ومیوهسی تماميله اولغون ودولغون اولدیغی جهتله یاغی غایت صاف وبراقدر. حتی (یكاد زیتها یضیءُ ولو لم تمسسه نارٌ) او آغاجك یاغی اوقدر خالصدرکه آتش طوقونمهسه بیله همان ضیا ویرهجك یاقیندر. (نورٌ علی نورٍ) چراغك نوری بللورك نوری ویاغك صفوتی ضیا اوزرینه ضیادر. (یهدی الله لنوره من یشاء) ایشته او نوره بولر الله تعالی دیلهدیکی قولنی طوغرو یوله اولاشدیرر. (ویضرب الله الامثال للناس) وناسه حقیقتی آکلاتمق ایچون الله تعالی بوکبی مثاللر بیان ایدر. (والله بكل شیءٍ علیم) زیرا؛ الله تعالی هرشیئی بیلیر.

بیضاوی، نیسابوری وخازنك بیانلری وجهله نورله مراد؛ هدایتدر. شوحالده (الله نور السموات والارض) دیمك الله تعالی سموات وارضك هادیسی یعنی اهل سما

واهل ارضی هدایتده قیلار دیمکدر وبو تمثیل‌ده هدایتی تمثیلدر. یعنی «اللهك قوللرینی هدایتی؛ وضوح ظهورده خالص زیتون یاغندن یاندیرلمش پارلاق یلدیزه بکزهین بللور ایچنده یانان چراغ کندنده بولونان مشکاته یعنی پنجرهیه بکزهرکه او پنجرهنك ضیاسی سببیله هرکسك اطرافی کوروب خیری وشری فرق ایتدیکی کبی هدایت الٓهیه ایله دخی هرکس حق وباطل یولنی بیلیر وحق اولان طریقه واصل اولور» دیمکدر. او حالده هدایت الٓهیه؛ طوغرو یولی کوسترمکدر. بومعناجه هدایتك جمله قوللره نسبتی مساویدرکه شرقه وغربه مائل اولمایوب دائما شمسه نسبتی مساوی اولان زیتون آغاجی کبی هرکسه نسبتی بردر ولکن او هدایتله اهتدا ایدن ایدر. حتی هدایت الٓهیه اوقدر آچیقدرکه مستعد وشدت ذکایه مالك اولانلر تفکر وتعلمه محتاج اولمقسزین او هدایتله اهتدا ایدرلرکه آتش طوقونمقسزین ضیا ویرمکه مستعد اولان زیت یاغی کبی پارلاقدر. چونکه الله تعالی‌نك قوللرینی هدایتی؛ کتابلر انزال ایتمکله اولورکه کتب سماویه؛ کلام الٓهی اولمقده ومتضمن اولدیغی احکامده وحقه عدالته دلالتده نظر انصافله باقانلره کونش کبی پارلاقدر. رسل کرام وآنلرك معجزهلری ایلهده هدایتده قیلارکه کرك رسوللر وکرك معجزهلری طریق حقه دلالتده شبهه براقمیهجق درجهده آچیقدر. وحدانیتنه هدایتی؛ آفاقده وانفسده دلیللر وعلامتلر وضع ایتمکله اولورکه هرجملهسنك وحدانیته دلالتی پك ظاهردر. شو حالده اللهك هدایتی؛ نور، مؤمنلرك اهتدالری‌ده نور اوزرینه نوردر.

یاخود نور ایله مراد؛ رسول الله اولدیغنه نظراً (کعب) حضرتلرینك بیانی وجهله معنای آیت شویلهدر: [واجب تعالی‌نك نوری اولان محمد علیه السلامك صفت عجیبهسی؛ مشکاته بکزهین کوکسنده بللور کبی اولان قلب نبویلرندهکی نبوت چراغی شجرهٔ نبوتدن ضیا ویرزکه نور محمد لمعان ایدر ولوسه کندینك نبی اولدیغنه دائر تکلم وقوع بولماسون. آتش طوقونمقسزین کمال صفوتندن زیتك ضیا ویردیکی کبی نور نبوت دخی ضیا ویرر ونور محض اولان قلب محمد اوزرینه نبوت‌ده نور علی نوردر ورسول الله جمله عالمه رسول اولدیغندن عمومه نسبتی ودعوتی مساویدر، هیچ برکیمسه حقنده رسالتنده فرق یوقدر. بناءً علیه؛ دعوتنه اجابت ایدن مستفید اولور] دیمکدر.

تفسیر خازنده بیان اولوندیغی وجهله (ابی بن کعب) ده بو آیته شویله معنا ویرمشدر:

[اللهك مؤمنده اولان نورينك مثلی مؤمنك مشكاته بكزه‌ين جسمنده موجود بللور كبی اولان قلبنده چراغه مشابه ايمانی شجرۀ مباركه منزله‌سنده اولان اخلاصدن لمعان ايدر پارلار. كأن قلب مؤمن؛ سماده معلق پارلايجی يلديز كبی وجود انسانده معلق شرقه‌وغربه نسبتی يوق يعنی دائمی ايمانی ضيا ويرر دورور، يوقسه بروقته مخصوص دكلدر واخلاص نتيجه‌سی مؤمن اولديغنه دائر تكلم وقوعبولمسه دخی ضياسنی ويرر كسيلمز. ايمان اوزره اخلاص؛ نور علی نوردر، ياخود ايمانی اوزره عملی؛ نورعلی نوردر وياخود مؤمنك ايمانی وقرآنك احكامی؛ نور علی نوردر .]

*
* *

واجب تعالی بر يوزنده مسجدلرده اسمنك ذكر وذات الوهيتی تسبيح اولونديغنی بيان ايتدكدنصكره تسبيح ايدنلرك كيملر اولديغنی بيان ايتمك اوزره ﴿ رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ وَاِقَامِ الصَّلٰوةِ وَاِيتَاءِ الزَّكٰوةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْاَبْصَارُ ﴾ بيورييور.

[بر يوزنده برطاقم رجللر اللهی نقائصدن تنزيه ايدرلر كه او رجللری اللهی ذكر ايتمكدن ونمازی اقامه وزكاتی ويرمكدن تجارت ، بيع وشرا كبی معاملۀ دنيويه‌دن هيچ بريسی مشغول ايتمز. حالبوكه اورجللر اول بر كوندن قورقارلر كه او كونده قلبلر مضطرب اولور و كوزلر كورمديكنی كورور حيرتده قالير .]

يعنی ؛ بر يوزنده اللهه تسبيح ايدن رجال كامللردر وطريق الٓهی‌يه سلوك ايچون أتكلرينی صيغامشلر واخلاص اوزره ربلرينی تنزيهه دوام ايدرلر وغايت شانلری عالی وتعظيمه شاياندرلر. زيرا ؛ اوشان عالی صاحبی اولان رجللری الله تعالی‌يی ذكر ايتمكدن وجانب الٓهی‌يه توجه ايله دركاه الوهيته التجا ايلمكدن وصلوات مفروضه شرائطنه رعايتله اوقاتنده ادا ايتمكدن وزكات مفروضه‌لرينی ويرمكدن آنلری تجارت وبيع وشرا كبی دنيايه متعلق معامله‌لر اصلا منع ايتمز. زيرا ؛ آنلر اللهك امرينه امتثالی هرشی اوزرينه تقديم وهر اموردن اهميتلی عد ايدرلر. چونكه آنلر يوم عظيم اولان قيامت كونندن قورقارلر كه او كونده قلبلر

مضطرب اولور وحيرتده قالير و كوزلرك ايچی طيشنه چيقار و بياضلنی صاری‌و كوكلكه تبدل ايدر و قلبلر بيلمديكنی بيلير و كوزلر كورمديكنی كورور . زيرا ؛ قلبك شكی يقينه و كوزك پرده‌سی آچيقلغه انقلاب ايدر .

ذكرله مشغول اولان رجالك شانلرينه تعظيم ايچون رجال لفظی بو آيتده تعظيمه دلالت ايدن تنوينله وارد اولمشدر . فخر رازينك بيانه نظراً طائفۀ نسوانك جمعه وجماعت ايچون حاضر اولملری واجب اولماديغنه اشارت ضمننده مسجدده ذكر ايدنلرك رجال اولديغی تصريح اولونمشدر . انسانی عبادتدن منع ايدن شی اكثريتله تجارت وبيع وشرا اولديغنه اشارت ايچون تجارتك عبادتلرندن منع ايتمديكنی صراحةً بيان بيورمشدر. « تجارت و بيع وشرا وسائر امور دنيا اقامۀ صلاته مانع اولماز » ديمك « وقتندن تأخيره سبب اولماز » ديمكدر . چونكه ؛ وقتندن تأخيرله اقامه اولونان صلاته اقامه دنيلمز . بناءً عليه اقامۀ صلات له مراد ؛ وقتنده ادا اولونامدر .

ذكر وتسبيحله مشغول اولان رجللرك عمللری يالكز عبادات ظاهره‌يه منحصر دكلدر، بلكه آنلر قلبلريله اللهك عذابندن خوف ايدرلر . چونكه ؛ بيليرلركه نه قدر دقت ايتسه‌لر شان الوهيته لايق عبادت ايده‌بيلمك بشر ايچون ممكن دكلدر . بناءً عليه ؛ يوم قيامتك احوالندن انديشه اوزره بولونورلر. بو عذابدن خوف وتلاشلری هر زمان موجود اولديغنه اشارت ايچون هر زمان بولونماسنه دلالت ايدن مضارع صيغه‌سيله وارد اولمشدر .

يوم قيامتده قلبلرك و كوزلرك تقلبلری ايله مراد ؛ فخر رازينك بيانی وجهله قلبلرك و كوزلرك مضطرب اولماسيدر وياخود دنياده اولديغی احواللرينك تبدليدر . زيرا ؛ قلب بيلمديكنی بيلير و كوزده كورمديكنی كورر. ياخود قلب نجات اميد ايدركن هلاكدن خوف ايتمكله منقلب اولور و كوزلرده دفتر اعمالنك هانكی جانبدن كله‌جكنی بيله‌مديكندن كاه صاغ طرفه وكاه صول طرفه دونركه دفترينك نره‌دن كله‌جكنی كورسون. وياخود قلبلر او كونده كوريله‌جك هول وشدائدك اضطرابندن يرندن آرالاشير حلقومه كلير و كوزلر كوكلكه انقلاب ايدر .

*
* *

واجب تعالی عبادتله مشغول اولان کیمسه‌لری ثنا ایتدکدنصکره اورجالك عبادتدن غایه املرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ لِيَجْزِيَهُمُ اللّٰهُ اَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَيَزِيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ وَاللّٰهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴾ بیوریبور.

[ذکرله عبادتله مشغول اولان رجللر او عبادتلرله مشغول اولمقدن مقصدلری؛ الله تعالی آنلری عمللرینك الك اعلاسیله جزالاندیرمسی وفضل و کرمندن آنلره عمللرندن دها زیاده ثواب ویرمسی ایچوندر. الله تعالی دیله‌دیکی قوللی حسابسز مرزوق ایدر.]

یعنی ؛ افعال عباد غرضسز اولماز، البته برغرضه مبتنیدر. بناءً علیه ؛ شورجالك ذکر وفکرله فرض ونافله نمازی قیلمقدن وزکاتی ادا ایتمکدن غرضلری؛ الله تعالی‌نك عمللرینك غایت کوزلنی ودها کندی فضل و کرمندن استحقاقلرینك فوقنده زیاده ثواب ویرمسی ایچوندر. چونکه ؛ الله تعالی دیله‌دیکی قوللی حسابسز وعوضسز مرزوق ایدر؛ زیرا ؛ اللهك قدرتی کامل و احسانی واسعدر.

تفسیر خازنده بیان اولوندیغنه نظراً عمللرینك احسنیله جزادن مراد؛ **طاعاتلرینك کابینده جزا و کناهلرندن مغفرت اولونمسیدر. یاخود عمللرندن دها کوزل بر جزاکه بردن اونه، اوندن یدییوزه قدر ثواب ویرلمکدر. فضل و کرمندن زیاده ایله مراد ؛ استحقاقلرینك فوقنده ویریله‌جك عطایای الٓهیه‌در.**

دیله‌دیکی قوللی حسابسز مرزوق ایده‌جکنی بیان؛ فضل و کرمندن زیاده ویره‌جکنی وویرمکه قدرت تامه‌سی اولدیغنی واحسانك واسع اولوب خزینه‌سنه اصلا نقصان کلمدیکنی تحقیق وتقریردر.

*
* *

واجب تعالی مؤمنلرك دنیاده و آخرتده حالنی بیاندن صکره کافرلرك حالنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَالَّذِينَ كَفَرُوا اَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ بِقِيعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمْاٰنُ مَاءً حَتّٰى

اِذَا جَاءَهُ لَمْ يَجِدْهُ شَيْـًٔا وَوَجَدَ اللّٰهَ عِنْدَهُ فَوَفّٰيهُ حِسَابَهُ وَاللّٰهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴾ بیوریبور.

[شول کافرلرکه آنلرك عمللری دوز اووه و صحرالرده صو کبی کوریلن سرابه بکزر. صوسز اولان کیمسه آنی صو ظن ایدر. حتی او سرابك کوروندیکی یره قدر کلیر ولکن او سرابی موجود برشی بولماز. ایشته کافرلر آخرتده عمللری وار کبی کلدکلرنده هیچ برشی بولامایوب مأیوس اولونجه اوراده حاضر اولان اللهك قدرتی وامر وارادہ‌سنی بولورلر. درحال الله تعالی آنك حسابنی کورور. زیرا؛ الله تعالی‌نك حسابی غایت سریعدر]

یعنی ؛ کافرلر کفرلری حاللرنده کندی اعتقادلرنجه عملدن خالی اولمازلر. بناءً علیه؛ او عمللرندن ثواب ده امید ایدرلر ولکن عبادته اساس اولان ایمان اولمادیغندن عمللری صیجاق زمانده دوز اووالر و صحرالرده سیر و سفر ایدوب صوصامش اولان کیمسه‌لرك کوروب صو ظن ایتدکلری سرابه بکزرکه اوزاقدن کورن آنی آقار بر صو ویا کول ظن ایدر. صوسزلقدن کمال حرارت کندینی استیعاب ایدن کیمسه او سرابی صو ظنیله کوردیکی محله قدر کلیر ، لکن سرابی کوردیکی محلده صویه مشابه برشی بولمادیغی کبی کافرده عملنك ثوابی وار ظنیله قیامتده کلیر عملنك یوق اولدیغی کبی او محلده اللهك عذابنی بولور. درحال الله تعالی کفرینك جزاسنی ویررکه زیاده ونقصان اولماز. زیرا ؛ الله تعالی‌نك حسابی سریعدر. بر کیمسه‌نك حسابی دیکر کیمسه‌نك حسابنه مانع اولماز. درحال هرکسك حسابی کوریلور وهرکس عملنه کوره جزاسنی بولور ، اصلا نقصان اولماز.

سراب ؛ **هوانك حرارتندن حاصل اولوب اوزاقدن صو کبی کوریلن بر خیالاتدن عبارتدر.** واجب تعالی مؤمنك حالنی بیان ایچون بر ضرب مثل ایراد ایدوب مؤمنك عملنی نوره تشبیهله دنیاده نور ایچنده وآخرتده نوره بکزه‌ین ایمانی وعملی سایه‌سنده ابدی نعمت الٓهیه‌یه نائل اولاجغنی بیانله مؤمنك فوز وفلاح بولاجغنی ایضاح ایتدکدن صکره کافرك حالنی ده بو مثال عجیبله ایضاح بیورمشدر. چونکه ؛ کافر کندی دینی واعتقادی اوزره ایشله‌دیکی عملنی وار ظنیله عرصۀ محشره کلوبده ثواب ظن ایتدیکی

شیئك عین عذاب اولمش اولدیغنی کورونجه حسرتی زیاده اولمقده کأن صوصامش کیمسه‌نك سرابی صو ظنیله کلوب صویی بولامادیغی زمان حرارتی وغمی و کدری تزاید ایدن کیمسه کبی اولاجغنی بیان بیورمشدر .

* * *

واجب تعالی کافرلرك حاللرینی ایکنجی بر مثاله دخی ایضاح ایتمك اوزره

﴿ اَوْ كَظُلُمَاتٍ فِى بَحْرٍ لُجِّىٍّ ﴾ بیوریور .

[یاخود اهل کفرك عمللری درین دکزده اولان قارانلقلر کبیدر .]

﴿ يَغْشٰيهُ مَوْجٌ ﴾

[او دکزی بویوك طالغه‌لر اورتر] که

﴿ مِنْ فَوْقِهٖ مَوْجٌ ﴾

[او طالغه‌نك اوزرنده باشقه بر طالغه واردر .] زیرا ؛ دکز فورطنه یاپدیغندن طالغه دیکر طالغه اوزرینه تراکم ایتدیکندن دکز تماماً طالغه‌لرله اورتولور .

﴿ مِنْ فَوْقِهٖ سَحَابٌ ﴾

[او ایکنجی طالغه‌نك اوزرنده ییلدیزلری وضیالرینی اورتمش قالین بلوط واردر .]

﴿ ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ ﴾

[ایشته شو اوچ قارانلقدر که او قارانلقلردن بعضیلری بعض آخرك فوقنده‌در .]

﴿ اِذَا اَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكَدْ يَرٰيهَا ﴾

[ظلمات او درجه شدتلی اولور که دکزده بولونان بر انسان او قارانلقده اَلنی کوزینك قارشیسنه چیقاردیغنده کندینه اك یقین اولان اَلنی بیله کورمکه یقین اولاماز. شو حالده کورمکه یاقلاشامانجه اَلنی کورمك هیچ ممکن اولاماز .]

﴿ وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللّٰهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ ﴾

[کندی ایچون اللهك نور خلق ایتمدیکی کیمسه ایچون نور اولماز .] بناءً علیه ؛ دکزده اولان کرك بربری اوزرینه طالغه‌لر و کرك طالغه اوزرنده بلوطلك قارانلقلرندن بر فائده کورولمه‌یوب بر طاقم اضطراب واندیشه‌یی موجب اولدیغی وکافرده عملندن فائده کورمدیکی کبی برچوق ضررینی‌ده کوره‌جکدر. حتی عملنك اساسنی تشکیل ایدن کفرك ابداً جهنمده قالمسنه سبب اولاجغی قطعیدر .

یعنی ؛ کافرلرك عمللری قارانلق کیجه‌ده مضطرب ومضطر اولان کیمسه‌لرك عمللری کبیدرکه آنلر کیجه‌نك قارانلغنده درین بر دریاده بولونورلر . او دکزی، کمال شدتله طالغه اوزرینه طالغه ستر ایدر . بوتون دکز طالغه‌دن عبارت اولدیغندن طالغه ایله دکز اورتولمش اصلا کورولمز بر حاله کلمشدر . او طالغه‌لر دها شدتلی ودها قوتلی کلوب بربرینه چارپار واو طالغه‌لرك اوزرینه قارانلق و ثقیل بلوطلر احاطه ایتمشکه او بلوطلرده تراکم ایتمش بعضیسی بعضیسنك اوزرنده بولونور حتی بر درجه‌یه کلیرکه کوزینك حذاسنه اَلنی چیقاردیغنده اَلنی کوره‌مز و کورمکه یقین بیله اولاماز. ایشته کافرلرك عمللری، کفر وطغیانلری وظلم وعدوانلری؛ دریای غفلتده بربری اوزرینه کلن طالغه‌لر کبی اللهه جهالت و آیات الٰهیه‌یی مطالعه‌دن کوزلرینی منع ایتدکلری ایچون جهالتلری، کثیف بلوطلر کبی دائمی اوزرلرنده قرار ایدوب طورور اصلا ضیا یوقدر . بناءً علیه ؛ بونلر عمللرندن اصلا فائده کورمزلر چونکه ؛ الله تعالی‌نك نور ویرمدیکی کیمسه‌نك اصلا نوری اولماز . کافرلر جهالت وغفلته منهمك ومصر اولدقلرندن وحدانیته دلالت ایدن علامات الٰهیه‌یی کورمدکلری ایچون نور ایمانه اهتدا ایده‌مدکلرندن الله تعالی آنلری هدایتده قیلمادی . اللهك هدایتده قیلمادیغی کیمسه ایچون اصلا هدایت اولماز .

تفسیر خازنده بیان اولوندیغی وجهله شو آیتده‌کی تشبیهك خلاصه‌سی ؛ دریاده اوچ ظلمت واردرکه دکزك ظلمتی ، طالغه‌نك ظلمتی ، بلوطلك ظلمتیدر . کذلك کافرده‌ده اوچ ظلمت واردرکه قلبنده اعتقادینك ظلمتی ، لساننده سوزینك ظلمتی ، عملنك ظلمتیدر . شو حالده کافرك حالی ؛ شو بیان اولونان دکزك حالی کبی دیمکدر . یاخود قلبی ؛ دکزه بکزه‌ر . منفعته استعدادی وار ولکن قلبنده اولان جهالت وشك وحیرت دکزك طالغه‌لرینه بکزه‌رکه طالغه‌نك دکزی نظامندن چیقارماسیله منفعتدن منع ایتدیکی

کبی قلبنده اولان جهالت قلبنی ستره منفعت ایماندن منع ایدر . سوء اختیار نتیجه‌سی قلبنك اوزرینه‌وضع اولنان مهر ؛ دکزك اوزرنده اولان مظلم بلوطلره بکزر. بناءً علیه؛ دکزك اوزرنده ظلمات تراکم ایتدیکی کبی کافرك اوزرنده‌ده ضلالتلر تراکم ایدر.

بو آیتده کافرلرك عمللرینك منفعتدن خالی اولمسی سرابه ونور حقدن عاری اولدیغی جهتله ظلماته بکزه‌دیکنی بیان ایچون ظلمات ﴿ او ﴾ لفظیله سراب اوزرینه عطف اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالی مؤمنلرك قلبلرنده اولان نوری و کافرلرك قلبلرنده اولان ظلماتی بطریق التمثیل بیان ایتدکدنصکره توحیده دلالت ایدن دلیللری بیان ایتمك اوزره

﴿ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُسَبِّحُ لَهُ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَالطَّيْرُ صَٓافَّاتٍ ﴾ بیوریور .

[حبیبم! سن کوروب بیلمدکمی؟ الله تعالی‌یه کوکلرده ویرده اولان روح صاحبلری وقنادلری آچار ودوشه‌ر اولدقلری حالده قوشلر تسبیح وجمیع نقائصدن و آفاتدن تنزیه ایدرلر .]

﴿ كُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ وَتَسْبِيحَهُ ﴾

[وتسبیح ایدن ونماز قیلان قوللرندن هر برینك نمازلرینی وتسبیحلرینی الله تعالی بیلیر ویاخود آنلردن هر بری کندی نمازینی ودعاسنی وتسبیحنی بیلیر .]

﴿ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴾

[زیرا ؛ الله تعالی آنلرك ایشله‌دکلری ایشلرینی وعمللرینی بیلیر .]

﴿ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ﴾

[چونکه ؛ سموات وارضك ملکی وآنلرده بولونان مخلوقاتك جمله‌سنك ملکی اللهکدر واللهك غیری آنلرك حقیقی صاحبلری یوقدر .] بناءً علیه ؛ هر جمله‌سنی علمی احاطه ایتمش علمندن بر ذره‌سی وبر فردی خارج دکلدر .

﴿ وَاِلَى اللّٰهِ الْمَصِيرُ ﴾

[حالبوکه جمله‌سنك مرجعی وواره‌جق محلی اللهك حضور معنویسیدر.] بناءً علیه ؛ اللهك غیری مرجع یوقدر. چونکه ؛ یرك و کوکلرك و دنیا و آخرتك مالکی وصاحبی وعلمی جمله‌سنی محیط اولونجه البته جمله‌نك مرجعی ازلی وابدی‌در .

یعنی ؛ کافرلر علاماتله استدلالدن محروملردر . حبیبم ! سن کورمدك وبیلمدکمی ؟ کوردك وبیلدك که کوکلرده ویرده اولان جمله مخلوقات ویر ایله کوك آره‌سنده هواده اوچان قوشلر قنادلرینی دوشه‌دکلری حالده الله تعالی‌یی نقائصدن وامکان حدوث کبی شان الوهیته لایق اولمادق شیلردن تنزیهله تسبیح وتقدیس ایدرلر وآنلردن هر بری دعالرینی وتسبیحلرینی بیلیرلر . الله تعالی‌ده آنلرك ایشله‌دکلری افعالك جمله‌سنی بیلیر .

بیضاوینك بیانه نظراً قوشلر هواده بولونوب اکثریا یرده وکوکده بولونمادقلری ایچون جناب حق بو آیتده حیوانات ایچندن قوشلری آیریجه ذکر بیوردیغی کبی قوشلرك رقت قلبی جلب ایده‌جك حاللرینی‌ده بیان بیوردی. زیرا ؛ قوشلرك قنادلرینی دوشه‌یه‌رك تسبیحلری واو حالده ربلرینه التجالری تذللك نهایه‌سی اولدیغندن نظر عبرتله باقان کیمسه‌نك آغلامامق ألنده دکلدر . اما نظر عبرتدن اوزاق اولانلرك خاطرلرینه هیچ برشی کلمز .

بو آیتده وبونك امثالی آیتلرده انس وجن وملکلرك غیری مخلوقاتك تسبیحلرنده مفسرینك وعلماء اهل دینك اختلافلری واردر . تسبیح ایله مراد ؛ **مکلف اولمایان مخلوقاتك واجب تعالی‌نك نقائصدن منزه اولمسنه دلالتی‌میدر** ؟ چونکه ؛ هر برنده صانعك قدرتنه ونقائصدن منزه اولدیغنه بیکلرجه دلیللر واردر ، یوقسه **واجب تعالی بونلرك هر برینه نطق ویره‌رك وتسبیحی الهام ایدرده نطقله‌می تسبیح ایدرلر** ؟ تفسیر مدارکده بیان اولوندیغی وجهله بونلرك هر برینه واجب تعالی عجائب وغرائبی وحیل ودسائسی و کونا کون صنعتلری الهام بیوردیغی کورولدیکی کبی تسبیحی دخی الهام ونطق صورتیله تسبیح ایتملری قدرت الهیه‌یه نظراً بعید دکلدر **العلم عند الله** .

بعضیلر بو آیتده صلات له‌مراد؛ **بنی آدمك صلاتی** و تسبیح له‌مراد؛ **سائر مخلوقاتك تسبیحیدر** دیمشلرسه‌ده صلات له‌مراد؛ **دعا اولوب دعانك تسبیح کبی واجب تعالی‌نك مخلوقه الهام ایتمسی** ده احتمالدن بعید دکلدر .

خلاصه ؛ یرده و کوکده اولان جمله مخلوقات وهواده اوچان قوشلر قنادلرینی دوشه‌رك اولدقلری حالده جناب حق نقائصدن تنزیه ایتدکلری وهر بر مخلوقك کندی دعاسنی وتسبیحنی بیلدکلری والله تعالی‌نك بونلردن هر برینك ایشـله‌دکلرینی بیلدیکی ویرك وکوکك ملکی اللهك اولدیغی وهر کسك مرجعی آنجق حضور باری اولاجغی بوآیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی وحدانیتنه ایکنجی بر دلیلی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُزْجِى سَحَاباً ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَاماً فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ فَيُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَصْرِفُهُ عَنْ مَنْ يَشَاءُ يَكَادُ سَنَا بَرْقِهِ يَذْهَبُ بِالْاَبْصَارِ ﴾ بیوریبور .

[سن کورمدکمی ؟ یا اکرم الرسل! الله تعالی بلوطلری سوق ایتدکدنصکره بلوطلرك بینی جمع ایدر . صکره اوبلوطلری بر بری اوزرنده متراکم قیلار . بناءً علیه ؛ سن رحمت دانه‌لرینی بلوطلرك آره‌سندن چیقار کورورسك والله تعالی سماده موجود طاغلردن طولو انزال ایدرده اوطولویی ایسته‌دیکی قولنه اصابت ایتدیرر وایسته‌دیکی قولندن صرف ایدر . وبلوطدن حاصل اولان شمشك ضیاسی کوزلرك ضیاسنی کیدرمکه یقین اولور .]

یعنی ؛ سن حبیبم کورمدك وبیلمدکمی؟ هم کوردك هم‌ده بیلدك که الله تعالی یریوزندن سما جهتنه چیقان بخارك اجزالرندن حاصل اولان بلوطلری اراضیدن وبلده‌لردن دیله‌دیکی ارضه وبلده‌یه سوق ایتدکدنصکره اوبلوطلرك پارچه‌لرینك آره‌لرینی بر برینه ربط ایدر . کوك یوزی یکپاره بر بلوط اولور . صکره اوبلوطلر طاغلر کبی بر بری اوزرینه ییغیلیر تراکم ایدر . یاغمور یاغاجق بر حاله کلنجه سن کورورسك که یاغمور دانه‌لری اوبلوطك آره‌سندن چیقار والله تعالی سماده موجود طولودن تراکم ایتمش طاغلر مثابه‌سنده بلوطلردن طولو یاغدیرر . دیله‌دیکی قولنك اکینلرینه ، باغلرینه وباغچه‌لرینه اصابتله اهلاك ایدر

ودیله‌دیکی قولنك باغلرینی وباغچه‌لرینی آندن محافظه ایله باشقه محللره سوق ایدر. اوبلوطدن حاصل اولان شمشك ضیاسی، شدتندن همان کوزلرك ضیاسنی کیدرمکه یقین اولور .

تفسیر خازنده بیـان اولوندیغی وجهله برنجی (مِن) ابتدا ایچوندر . زیرا ؛ ابتداءً انزال سما جهتندندر . ایکنجی (مِن) بعض معناسنه‌در. زیرا ؛ نازل اولان اوطاغلره بکزه‌ین بلوطلرك بعضیسندندر . اوچنجی (مِن) جنس ایچوندر . زیرا؛ اوطاغلر طولو جنسندندر . بوکا نظراً معنای آیت : [الله تعـالی طولو جنسندن اولان طـاغلرك یعنی بلوطلرك بعضیسنی سمادن انزال ایدر] دیمکدر .

بیضاوینك بیانی وجهله بونلردن هر بری اللهك وجودینه ووحدانیتنه وقدرت کامله‌سنه دلالت ایدر . چونکه ؛ یردن هوایه چیقـان بخاری بلوط یاپمق واو بلوطك پارچه‌لرینی طوپلامق وآنلرك آره‌سندن انجو دانه‌لری کبی یاغمور انزال ایتمك وبعض کره یاغمور یرینه طولو یاغدیرمق واوطولو ایله بعض کیمسه‌لرك حاصلاتنی خراب وبعضیلرینی اوآفتدن محـافظه ایتمك واو رطوبت ایچندن ییلدیریم دینیلن بر آتشی وشـدت ظلمتده کوزلرك ضیاسنی ازاله ایتمکه یقین بر ضیا خلق ایتمك فاعل مختارك فعلنه دلیلدر. بناءً علیه؛ جمله‌سی خالقك وجودینه بر برهان قاطعدر وطبیعت واسطه‌سیله دکلدر. اکر طبیعت واسطه‌سیله اولسه طبیعتك مقتضاسی یاغمور ایسه دائما یاغمور اولور، طولو اولماز . یاخود مقتضای طبیعت طولو ایسه دائما طولو اولور، یاغمور اولماز . چونکه ؛ طبیعتك مقتضاسی بردر، آیری آیری اولماز . کذلك بلوطك مقتضاسی یاغدیرمق ایسه دائما یاغدیرر واکر یاغدیرمامق ایسه دائما یاغدیرماز . هر یره یاغدیرر ویا هر یره یاغدیرماز . بعض یره یاغدیروب بعض یره یاغدیرمامق فاعل مختارك اختیاریله‌در . کذلك بلوطده بعض کره شمشك اولوب بعض کره اولمامسی فاعل مختارك خلق ایتمسیله‌در . مع هذا بلوطدن یاغمور یاغوب دورورکن برده ییلدیریم دینیلن بر آتشـك ظهوری خالق تعالی‌نك وجودینه پك بویوك دلیلدر . چونکه ؛ صو ایله آتش یکدیکرینه ضد اولدیغی حالده هر ایکیسـنك مادهٔ واحده اولان بلوطدن تولد ایتمسی قدرت کامله اثریدر طبیعتله حصوله کلمز. یر یوزنده صرف طاشدن طاغلر خلق ایتدیکی کبی کوك یوزنده‌ده صرف بوزدن وطولودن طاغلر خلق ایتمسنده قدرة اللهه بر مانع اولمادیغندن آیتده جبالی تأویله حاجت یوقدر .

*
* *

واجب تعالی وحدانیتنه اوچنجی دلیلی بیان ایتمك اوزره ﴿ يُقَلِّبُ اللّٰهُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِاُولِى الْاَبْصَارِ ﴾ بیوریبور .

[الله تعالی کیجه‌یی کوندوزه و کوندوزی کیجه‌یه قلب ایدر . ایشته شو کیجه‌یی کوندوزه قلب ایتمکده ادراك صاحبلرینه عبرت عظیمه واردر .]

یعنی ؛ الله تعالی فاعل حقیقی وقادر مختاردر . زیرا ؛ الله تعالی کیجه‌یی کوندوزه کوندوزی کیجه‌یه قلب ایدر. بناءً علیه؛ وقت معیننده بری کیدر آرقه‌سندن دیکری کلیر. ظلمت ضیایه وضیا ظلمته تبدل ایدر . عالمده هر ایکیسی‌ده حکمنی اجرا ایتدیکی کبی کوندوزك حالی حرارت کیجه‌نك حالی برودتدر . ایشته شو احوالك جمله‌سنده علم وعرفان وعقل واذعان صاحبلری ایچون فاعل مختارك وجودینه دلالت واضحه واردر . چونکه؛ طبیعت ایجابی اولسه طبیعتك مقتضاسی ظلمت ایسه دائما ظلمت وضیا ایسه دائما ضیا اولمسنی ایجاب ایده‌جکندن عالم واحدده بویله ایکی ضدك بربرینی تعقیب ایدوب دورماسنده البته قادر مختارك قدرتیله اولدیغنه بونلردن هر بری بر برهان قاطعدر .

خلاصه ؛ کیجه‌نك کوندوزه و کوندوزك کیجه‌یه قلبنده بصیرت وفکر وعرفان صاحبلری ایچون عبرت اولدیغی وبو عجائبدن عبرت آلمایانلرك بصیرتدن خالی بهایم منزله‌سنده اولدقلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی وحدانیتنه دلالت ایدن دلیللردن دردنجیسنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاللّٰهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَاءٍ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِى عَلٰى بَطْنِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِى عَلٰى رِجْلَيْنِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِى عَلٰى اَرْبَعٍ يَخْلُقُ اللّٰهُ مَا يَشَاءُ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴾ بیوریبور.

[الله تعالی هر حیوانی صودن خلق ایتدی. او حیواندن بعضیلری قارنی اوزره بعضیلری ایکی آیاقلری اوزره وبعضیلری درت آیاقلری اوزره یورور . زیرا ؛ الله تعالی دیله‌دیکی شیئی دیله‌دیکی وجه اوزره خلق ایدر . چونکه ؛ اللهك هر شیئه قدرتی محققدر .]

یعنی ؛ الله تعالی هر حیوانی کندینه مخصوص اولان نطفه‌دن خلق ایتدی . بناءً علیه ؛ او حیواناتدن بعضیلری ییلان وصولیجان کبی قارنی اوزرنده وبعضیلری انسانلر وقوشلر کبی ایکی آیاقلری اوزرنده وبعضیلری‌ده بهایم کبی درت آیاقلری اوزرنده یورورلر. زیرا ؛ الله تعالی دیله‌دیکی مخلوقی ایسته‌دیکی وجهله اجزادن مرکب اولسون ، بسیط اولسون هر برینك اعضالری ، صورتلری ، هیئتلری ، حرکاتلری، قوالری وطبیعتلری بربرینه بکزه‌مز برحالده ایجاد ایدر. چونکه ؛ هر شیئی وهر درلوسنی خلقه قادر وقدرتنه برحائل یوقدر .

فخر رازینك بیانه نظراً حیوانات‌له مراد ؛ بو دنیاده ویریوزنده بزم کوره‌بیلدیکمز حیوانلر اولدیغی ایچون ملکلرك نوردن وجنك آتشدن خلق اولونمسیله بو آیته سؤال وارد اولماز . آنلری بز کورمدیکمز ایچون آیتده داخل دکللردر . چونکه ؛ دابه ایله مراد ؛ بزم کوردکلرمزدر . یاخود هر حیوانك اساسی صودر . هرنه‌قدر بعض حیوانات نطفه‌نك غیری برماده‌دن خلق اولونور ایسه‌ده هر شی صو ایله میدانه کلدیکندن او ماده‌نك اصلی‌ده صودر. شو حالده جمله حیوانات اساس اعتباریله صودن خلق اولوندیغندن بو آیت ؛ جمله ذی روحه شاملدر .

دابه لفظی ؛ حیواناتدن عقل صاحبی اولانلره وعقل صاحبی اولمایانلره شامل اولدیغندن . عقل صاحبلرینه عقلی اولمایانلر اوزرینه تغلیب ایچون ﴿ منهم ﴾ ده عقلایه مخصوص ضمیر وارد اولمشدر .

بیضاوینك بیانی وجهله قارنی اوزره یورومکده قدرة اللهه دلالت دها زیاده اولدیغندن قارنی اوزرینه یوروینلرك ذکری آیتده تقدیم اولونمشدر . کرچه حیوانات ایچنده عنکبوت وعقرب کبی درت آیاقدن زیاده آیاقلری اولانلر وار ایسه‌ده درت آیاقدن زیاده‌ده هر حالده درت آیاقله یورومك داخل اولدیغندن درت عددینی ذکرله اکتفا اولونمشدر. چونکه ؛ قرق آیاقله یورورسه درت آیاق قرق ایچنده موجود اولدیغندن ینه درت آیاق اوزرنده یورودی دیمك یالان اولماز . یاخود هرنه‌قدر حیواناتك آیاغی چوق اولسه‌ده یورودیکنده اعتمادی درت آیاغنه اولوب دیکرلری او دردہ تابع اولدیغندن دردی ذکرله اکتفا اولونمشدر.

بو آیتده بیان اولوندیغی وجهله بر نطفه‌دن انواع حیوانات خلق اولوندیغی حالده هیچ بریسی دیکرینه بکزه‌مدیکی کبی هیئتلری ، شکللری ، یورویشلری ، طبیعتلری ، طرز معیشتلری ، قوت وقدرتلری وهر برینك دیکرینه قارشی مدافعه‌سی باشقه‌در . شو حالده بونلرك جمله‌سی اصل واحددن اولدقلری حالده مختلف صورتده یارادلملری فاعل مختارك اختیاری وقادر مطلقك قدرتیله اولدیغنه دلالت ایدر . چونکه ؛ طبیعت مقتضاسی اولسه هپسی بر صورت وبر طبیعت اوزرینه اولمسی لازمکلوردی . زیرا ؛ صویك طبیعی نه ایجاب ایدرسه او ایجابندن تخالف ایده‌مزدی . لکن تفاوت ایتمشدر . شو حالده فاعل مختارك اختیاریله‌در، طبیعتك تأثیری یوقدر .

خلاصه ؛ هر حیوانك اصلی صودن خلق اولوندیغی وحیواناتدن بعضیلرینك قارنی اوزرینه وبعضیلرینك ایکی وبعضیلرینك درت آیاق اوزرینه یورومل‌ری قدرة اللهه دلیل والله تعالی‌نك هر شیئی خلقه قادر اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی وحدانیتنه وقدرتنه دلالت ایدن دلیللری بیان ایتدکدنصکره حلال وحرامی ، هدایت وضلالتی بیان ایدر آیتلر انزال ایلدیکنی ودیله‌دیکی قوللرینی طریق مستقیمه هدایتده قیلدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ لَقَدْ اَنْزَلْنَا اٰيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ وَاللّٰهُ يَهْدِى مَنْ يَشَاءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴾ بیوریور .

[ذات الوهیتمه قسم ایدرم که محقق بز عظیم الشان احکام دینی وحل وحرمتی وهدایت وضلالتی بیان ایدر آیتلر انزال ایتدك . الله تعالی دیله‌دیکی قولنی دین اسلامه هدایتده قیلار .]

یعنی ؛ خلقی ارشاد ایچون انواع دلائلی بیان ایدیجی آیتلر انزال ایتدك . زیرا ؛ الله تعالی طریق حقه دلالت ایدن دلیللرله استدلال واو دلائله نظری توفیق ایتمکله ایسته‌دیکی قولنی جنته ایصال ایدن طوغری یوله هدایتده قیلار وعبدده اراده‌سنی صرفله طریق مستقیمه داخل اولوب نعم ابدیه‌یه وسعادت سرمدیه‌یه نائل اولور . شو حالده عبد ایچون وظیفه ؛ دلیللری تدقیق ایدوب معانیسنی ملاحظه ایله مطلوبه واصل اولمسنك اسبابنه توسل ایتمکدر .

خلاصه ؛ الله تعالی حلالی وحرامی بیان ایدر آیتلرینی انزال ایله قوللرینك وظیفهٔ دینیه‌لرینی بیان ایتدیکی وقوللرینك اراده‌لرینی صرف ایتملری اوزرینه اللهك دیله‌دیکی قوللرینی طریق مستقیمه هدایتده قیلاجغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی آیتلرینی انزال ایتدیکنی بیاندنصکره ناسك اوچ قسمه منقسم اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَيَقُولُونَ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالرَّسُولِ وَاَطَعْنَا ثُمَّ يَتَوَلّٰى فَرِيقٌ مِنْهُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَمَا اُولٰئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ﴾ بیوریور .

[اللهك هدایتده قیلمدیغی کیمسه‌لر « بز اللهه ورسولنه ایمان ایتدك » دیرلر وآنلردن بر فرقه « بز ایمان ایتدك » دیدکدنصکره اطاعتدن اعراض ایدرلر. حالبوکه ایمان ایتدك دیدکدنصکره اعراض ایدنلر مؤمن دکللردر .]

یعنی ؛ منافقلر آیتلریمزی نظر اعتباره آلمایوب معانیسنی تأمل ایتمدکلرندن جانلرندن ومالل‌رندن قورقدقلری ایچون یالکز لسانلریله « بز اللهه ورسولنه ایمان واطاعت ایتدك » دیدکدنصکره فعلیاته کلنجه آنلردن بر فرقه اللهك ورسولنك حکمندن اعراض ایدرلر. زیرا ؛ بونلر مؤمن اولمادیلر . چونکه ؛ هر نه‌قدر لسانله اقرار ایتمشلرسه‌ده قلبلرنده ایمان یوقدر ، حالبوکه ایمانك محلی ؛ قلبدر ، لسان آنك ترجمانیدر .

بو آیتده ایمانلری اولمادیغنه دلیل ؛ حکم الهیدن اعراض ایتمشلردر. کرچه اعراض ایدن منافقلردن بر فرقه ایسه‌ده او فرقه‌نك اعراضنه جمله‌سی راضی اولدقلری ایچون ایمان جمله‌سندن نفی اولوندیغندن هپسنك مؤمن اولمامسیله حکم اولونمشدر. چونکه ؛ منافقلرك جمله‌سی بر اعتقادده اولدقلرندن واجب تعالی مجموعندن ایمانی نفی ایتمشدر. بو آیت ؛ ایمانك محلی قلب اولدیغنه دلالت ایدر. اکر ایمان لسانده اولسه بونلر لسانلریله ایمان ایتدکلری ایچون ایمانلری نفی اولونمازدی . ایمان ؛ قلبله تصدیق ولسانله اقراردن مرکب اولدیغنه نظراً کرچه لسانلریله اقرارلری وار ایسه‌ده قلبله تصدیق اولمادیغندن یالکز لسانه اعتبار اولونمامشدر .

﴿ وَاِذَا دُعُوا اِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ اِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ مُعْرِضُونَ ﴾

[بینلرنده حکم ایتمک ایچون الله ورسولنه دعوت اولوندقلرنده آکسزین آنلردن برفرقه اجابت ایتمکدن اعراض ایدرلر .]

یعنی ؛ یالکز لسانلریله ایمان ایدوب قلبلرنده ایمان اولمایان منافقلر برحادثه‌ده اللهك ورسولنك حکمنه دعوت اولوندقلرنده دفعةً کوریلورکه آنلردن برفرقه حکم رسول اللهدن اعراض ایدرلر . حالبوکه دعوت ؛ بینلرنده اولان نزاعی رسول اللهك حکمله قطع ایتمسی ایچوندر .

مدارك وبیضاوینك بیانلرینه نظراً آیت جلیله ؛ منافقلردن (بشر) حقنده نازل اولمشدر . چونکه ؛ (بشر)ك بریهودیله اراضی دعوالرنده یهودی محاکمه ایچون «رسول اللهه کیدملم » دیر . بشر « بن رسول اللهه کیتمم . اوبکا بغض ایدر . بناءً علیه ؛ (کعب بن اشرف) « کیدملم » دیمسی اوزرینه بو آیتك نازل اولدیغی مرویدر . یاخود (مغیرة بن وائل) حقنده نازل اولمشدر . چونکه ؛ حضرت علی ایله (مغیره) نك بینلرنده مشترك برتارلایی تقسیمدنصکره حضرت علی حصه‌سنی بالرضا (مغیره) یه صاتار . مغیره تارلایی قبض ایدنجه « سن تارلانك صو چیقمایان چوراقلی طرفنی صاتون آلدك » دیر. مغیره ترلادن دونمك ایستر . حضرت علی قبض وقوعبولدیغندن دونمکه حقی اولمادیغنی ادعا ایدر وحضور رسول اللهده محاکمه‌یه دعوت ایدنجه مغیره « بن رسول اللهه کیتمم . زیرا ؛ بکا رسول الله حاشا ظلم ایدر » دیمسی اوزرینه بو آیتك نازل اولدیغی مرویدر .

بوآیت اولکی آیتده بیان اولونان حقدن اعراضی تفصیل وآنی ایضاح ایتمشدر . حقدن امتناع ایتدکلرینی بیان ایچون اعراض لفظیله منافقلرذم اولونمشلردر. اعراضلرینك دوامنه اشارت ایچون دوامه دلالت ایدن جمله اسمیه وارد اولمشدر .

* *
*

واجب تعالی منافقلرك صفات ذمیمه‌لرندن ایکنجیسینی بیان ایتمك ایچون ﴿ وَاِنْ يَكُنْ لَهُمُ الْحَقُّ يَأْتُوا اِلَيْهِ مُذْعِنِينَ ﴾ بیورییور .

[واکر اومنافقلر حق کندیلرینك اولدیغنی بیلیر وحکم لهلرینه اولاجغنی وعلیهلرینه اولمیه‌جغنی آکلارلرسه کمال اطاعت وانقیادله اعتماد ایده‌رك حضور رسالته سرعتله کلیرلر.]

﴿ اَفِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ اَمِ ارْتَابُوا اَمْ يَخَافُونَ اَنْ يَحِيفَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولُهُ ﴾

[منافقلرك قلبلرنده کفر ونفاق وظلمه میل ایتمك کبی خسته‌لق می وارکه آنلر محاکمه ایچون حضور رسالته کلمك ایسته‌مزلر ؟ ویاخود حبیبم ! سنك عصمت واستقامتکده شك ایتدیلرده آنك ایچونمی اعتماد ایده‌میورلر ؟ ویاخود آنلر اللهك ورسولنك کندیلرینه ظلم ایده‌جکلرندن‌می قورقیورلر وبوندن دولایی‌می حضوره کلمك ایسته‌مزلر ؟]

﴿ بَلْ اُولٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴾

[بلکه شو قلبلرنده خسته‌لق اولان منافقلر آنجق ظالملردر . زیرا ؛ ظلم آنلردن غیره تجاوز ایتمز .]

بیضاوینك بیانی وجهله بوآیتده (بل) لفظی بوندن اول بیان اولونان اوچ شقدن ایکیسنی رد ایچوندر. شویله‌که « آنلرك قلبنده خسته‌لقمی وار؟ ویاخود سنك عدالتکده‌می شك ایدییورلر ؟ ویاخود اللهك ورسولنك ظلم ایده‌جکندنمی قورقیورلر ؟ بلکه آنلر رسول اللهك عدالتنده شك ایتمزلر . زیرا ؛ هرزمان عدالتنی کوریرلر واللهك ورسولنك ظلم ایده‌جکندن‌ده قورقمازلر . زیرا ؛ آنلرك عدالتنی‌ده بیلیرلر . شوحالده قلبلرنده خسته‌لق واردر . چونکه؛ آنلر آنجق ظالملردر. ایشته اوقلبلرنده اولان خسته‌لق سببیله حضور رسالته کلمزلر وکندیلری ظالم اولدقلری جهتله حقسزلقلرینه یول آرار وترویجه حیله دوشونورلر » دیمکدر .

یعنی ؛ اکر آنلرك حق یدلرنده اولورسه کمال اطاعت وانقیادله وکندی لهلرینه حکم ایده‌جکنه اعتماد ایده‌رك علی العجله حضور رسول اللهه کلیرلر . چونکه ؛ امللری اموال دنیایه منحصر اولدیغندن همان عجله کلمکله مطلوبلرینه نائل اولمق ایسترلر . آنلرك قلوبنده مرض نفاق وکفرمی وار؟ یوخسه اولدن ایمان ایتدیلرده شیمدی اللهك ورسولنك عدالتنده شك‌می ایتدیلر ؟ یاخود آنلر الله تعالینك ورسولنك کندیلرینه ظلم ایتمسندنمی

قورقارلر ؟ حاشا الله تعالی ورسولی عدالتدن آیرلمازلر ، حقله حکم ایدرلر . بناءً علیه ؛ آنلرك حکملرنده اصلا ظلم اولماز ، بلکه شو اوصاف ذمیمه ایله موصوف اولانلر آنجق ظالملردر . ظلم آنلرك امثالندن باشقه‌سنه تجاوز ایتمز .

بو آیتده فخر رازینك بیانی وجهله (ام) کلمه‌سی لفظده استفهام ایسه‌ده معناده خبر در . زیرا ؛ الله تعالی حقیقت حالی بیلدیکی ایچون الله تعالی‌دن استفهام حقیقی جائز اولماز . چونکه سؤال ؛ بیلمه‌ین کیمسه‌نك شانیدر . الله تعالی هرشیئی بیلدیکی ایچون سؤاله احتیاجی یوقدر .

بو آیت جلیله‌ده بیان اولونان قلبلرنده مرض وشك ورسول اللهك آنلره ظلم ایتمسندن قورقولری جمله‌سی بر معنایه دلالت ایدر کبی کوریلورسه‌ده حقیقتده هر اوچی‌ده آیری آیری معنا افاده ایدر . چونکه قلبده مرض ؛ نفاقلرینه اشارتدر . شکلری ؛ ایمانك حصولندنصکره عارض اولان شبهه‌لرینه اشارتدر . حاشا رسول اللهك ظلم ایتمسندن قورقولری‌ده آنلرك دنیا سببیله دینی ترك ایده‌جك درجه‌یه بالغ اولدقلرینه اشارتدر . بناءً علیه ؛ واجب تعالی بو اوچ صفتدن هر برلریله آیری آیری منافقلری ذم ایتمشدر . زیرا قلبلرنده مرضی بیانله ؛ نفاقلرینی وشکلرینی بیانله ؛ کفرلرینی ورسول اللهك عدالتنی وامانتنی واستقامتنی بیلدکلری حالده رسول اللهه ظلم اسناد ایتملری ایله دنیایی دین اوزرینه ترجیح ایتدکلرینی بیانله ؛ فنا حاللرینی عالمه اعلان بیورمش ومنافقلرده الی یوم القیام مذموم اولمشلردر .

بو حالده وبو صفتده بولونان انسانلر هر زمان مذموم اولدقلری کبی هله شو زمانده حاشا احکام الٰهیه‌یی بکنمیه‌رك بر طاقم قوانین افرنجیه‌یی حکم الٰهی اوزرینه تقدیم وترجیح ایتمك ایسته‌ین کیمسه‌لر عصر سعادتده بولونانلردن دها آشاغیدرلر . چونکه ؛ احکام الٰهیه‌دن هر بری عقول بشره موافق وعدالته مطابق اولدیغندن آنك خارجنده بر قانون آرامق حماقتدن باشقه برشی دکلدر ولکن احکام شرعیه‌یه وقوفی اولمایانلره بونی آکلاتمق امکانسزدر . چونکه ؛ آکلامق ایسته‌مزلر .

بو آیتده واجب تعالی حکم رسول اللهه راضی اولمایوب آنك خارجنده حکم طلب

ایدنلرك ظالم اولدقلرینی بیانله رسولنه ظلم اسناد ایدن کیمسه‌نك هر زمان ظالم اولدیغنی بیان بیورمشدر .

*
* *

واجب تعالی منافقلرك حاللرینی بیاندنصکره مؤمنلرك حاللرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ اِذَا دُعُوا اِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ اَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا وَاُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴾ بیوریور .

[آنلره آره‌لرنده وقوعبولان منازعه اوزرینه اللهك ورسولنك حکمنه دعوت اولوندقلرنده مؤمنلرك سوزی آنجق « بز ایشیتدك واطاعت ایتدك » دیمکدر وبو سوزی سویلمکده اصلا تعلل وتردد ایتمزلر . همان دعوتی ایشیدنجه اجابت ایدرلر . چونکه ؛ ایمانلری حقیقیدر ، یالکز لسانلرنده دکلدر . قلبلرنده صمیمیت وثبات واردر . بناءً علیه ؛ اصلا شبهه‌لری یوقدر . ایشته او مؤمنلر فوز وفلاحه داخل اولوب سعادته نائل اولانلردر .]

واجب تعالی بو آیتده حکم الٰهی‌یه اطاعت ایتمك فلاحه سبب اولاجغنی بیانله حکم رسول اللهه قارشی اتخاذ اولوناجق مسلك بو اولوب مؤمنه لایق اولان شرع شریفه سمعنا واطعنا دنیلمك اولدیغنی اشعار بیورمش وبونك خارجنده سوز سویله‌مك جائز اولمادیغنی بیان ایتمشدر . بناءً علیه ؛ کتب فقهیه‌مزده بیان اولوندیغی وجهله حکم شرعی‌یه دعوت اولونان کیمسه‌نك حکم شرعی‌یی انکار ایده‌رك اجابتدن امتناع ایدرسه تکفیر اولوناجغنی فقهاء عظام حضراتی بیان بیورمشلردر . چونکه ؛ مؤمن ایمانیله شرعه اطاعت ایده‌جکنی تعهد والتزام ایتدیکندن حکم شرعی‌یه راضی اولمامق تعهد والتزامندن رجوع ایتمکدر . شو حالده کفری التزام ایتمش عد اولونور . بناءً علیه ؛ « بن فتوایه راضی اولمام » دیه‌ن کیمسه‌نك کفریله حکم اولونور .

﴿ وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشَ اللّٰهَ وَيَتَّقْهِ فَاُولٰئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴾

[بر کیمسه حقه اطاعتله اللهه ورسولنه اطاعت وانقیاد وکندیسندن صدور ایدن کناهلردن ناشی اللهك عذابندن خوف واندیشه ایدر و عمرندن باقی قالان مدتده‌ده

معصیت ایشله‌مکدن چکینیر واللهدن قورقارسه ایشته شو اوصافی جامع اولانلرك بویوك ثوابه وعندالله درجهٔ علیایه نائل اولاجقلرندن بونلر ایچون سلامت واردر وجمله قورقدقلرندن قورتولوب اومدقلرینه نائل اولاجق آنجق آنلردر.] شو حالده انسانك عذابدن قورتولمسنه سبب؛ اللهك ورسولنك امرینه اطاعت ایتمك وایشله‌دیکی قصوره قارشی اللهدن قورقمق وحرامی ارتکاب ایتمه‌مکله اتقایه متوقف اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی مؤمنلرك ثنایه شایان حاللرینی بیاندنصکره منافقلرك احوال نا لایقه‌لرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ اَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجُنَّ ﴾ بیوریبور.

[رسول اللهك حکمنه کیتمکدن امتناع ایتدکلرینی انکار ایتمك اوزره منافقلر اللهه شدتله یمین ایتدیلر ودیدیلرکه « اکر سن آنلره محاربه‌یه کیتملرینی وایجابنده مملکتلرندن وأولرندن چیقملرینی امر ایدرسه‌ك آنلر البته چیقه‌جقلر » وبو سوزلرینی یمینلریله تقویه وتأکید ایتدیلر .]

﴿ قُلْ لَا تُقْسِمُوا ﴾

[حبیبم ! سن آنلره « یالان اولارق یمین ایتمه‌یك » دیمکله یمینلرینك یالان اولدیغی کندیلرینه سویله .]

﴿ طَاعَةٌ مَعْرُوفَةٌ ﴾

[وسوزیکه شونی‌ده علاوه ایت دی که « ای منافقلر ! سزدن مطلوب اولان شی هرکسجه معروف اولان عبادت وطاعتدر ، یوقسه نفاق اوزره بنا اولونمش طاعت منکره دکلدر » .]

﴿ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴾

[« زیرا ؛ الله تعالی سزك عملکزی واسراریکزی بیلیر . بناءً علیه ؛ لسانکزدن چیقان سوز قلبکزه موافق اولسون که عذابه مستحق اولمیه‌سکز » .]

یعنی ؛ منافقلره اکر سن مراد ایدرسه‌ك غزایه چیقه‌جقلرینه دائر شدتله یمین ایتدیلر.

ای رسول مکرم ! سن آنلره دی که « یالان یره یمین ایتمه‌یك . سزدن مطلوب اولان یمین دکلدر، لایقیله معروف اولان طاعتدر . زیرا ؛ الله تعالی سزك عملکزی بیلیر ونیتکزدن خبرداردر . بناءً علیه ؛ هر اسرارکزه مطلع اولدیغندن قلبکزه موافق صورتده عمل ایتمکز لازمدر » .

منافقلر رسول اللهه « سن نره‌ده ایسه‌ك بزده اوراده‌یز . اکر سن محاربه ایچون چیقار ایسه‌ك بزده چیقارز . سن اقامت ایدرسه‌ك بزده اقامت ایدرز و [illegible] ایدرسه‌ك مجاهده ایدرز . حتی خانه‌لریکزدن چیقك دیرسه‌ك چیقارز و اموالمزدن وحرملریمزدن کچك دیرسه‌ك کچه‌رز » دیرلردی . مع هذا حکم رسول اللهه مخالفتده ایدرلردی . جناب حق بو آیتله یمینلرینك وسوزلرینك یالان اولدیغی بیان بیورمشدر . طاعت معروف ‌له مراد؛ ناس بیننده معروف اولان ومخالفت اثری اولمایان طاعتدر .

خلاصه ؛ منافقلر رسول اللهه اطاعت ایده‌جکلرینه دائر ویرمش اولدقلری تأمینات وایتمش اولدقلری یمینلرنده یالانجی اولدقلری وآنلردن مطلوب اولان یمین اولمایوب معروف اولان طاعت اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر . بناءً علیه ؛ انسانلرك هر شیلری جدی وسوزلری قلبلرینه موافق اولمق لازمدر وقلبه موافق اولمیه‌رق سویله‌نن سوز یالاندر . الله تعالی بونك هپسنی بیلیر وایجابنه کوره جزاسنی ویرر .

*
* *

واجب تعالی مقبول اولان یمین اولمایوب اطاعت اولدیغی بیاندنصکره اطاعتله امر ایتمك اوزره ﴿ قُلْ اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ ﴾ بیوریبور .

[حبیبم ! سن منافقلره « اللهه ورسولنه سز اطاعت ایدك .] زیرا ؛ سزك وظیفه‌کز قلبکز ولسانکز وصدق ونیتکزله اطاعت ایتمکدر » دیمکله اطاعتله امر ایت .

﴿ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ ﴾

[وظیفه‌کز اطاعت اولونحه اکر سز اطاعتدن یوز دوندوررسه‌کز رسول اوزرینه آنجق مکلف اولدیغی تبلیغ وامر اولوندیغی عبادتی ادا ایتمك وار وسزی اوزریکزه‌ده امرینه امتثال ومکلف اولدیغکز اطاعت واردر .]

﴿ وَاِنْ تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا ﴾

[واکر سزاورسوله اطاعت ایدرسه‌کزطوغرو یولی بولمش وهدایتدن نصیبکزی آلمش اولورسکز .]

﴿ وَمَا عَلَى الرَّسُولِ اِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴾

[حالبوکه رسول اوزرینه واجب اولمادی ، الا آچیق تبلیغ واجب اولدی .]

یعنی ؛ ای نبیّ معظم ! سن اومنافقلره « فرائض وسننده الله تعالی‌یه ورسولنه اطاعت ایدك. زیرا ؛ سزك دنیاده وآخرتده سعادت وسلامتکز اوامر ونواهیده صاحب شریعته اطاعتکزده‌در . اطاعت ایتمزسه‌کز فلاحیاب اولامازسکز » دی و « اکر سز طاعتله امر اولوندقدنصکره طاعتدن اعراض ایدرسه‌کز رسول‌الله اوزرینه تحمل ایتدیکی امر رسالتك تعهدی وثقلی واردر وسزك اوزرکزه تحمل ایدوب وتکلیف اولوندیغکز اطاعت واجابت واردر . رسول‌اللهك دعوتی اوزرینه اجابت ایتمدیککزده وزر ووبالی سزه عائددر ، مشقتنی سز چکه‌جکسکز واکر اطاعت ایدرسه‌کز مقصد اقصاکزه نائل اولوب طریق حقه اهتدا ایده‌جکسکز . بناءً علیه ؛ اطاعتکز هرشردن خلاص اولمکزه سبب اولاجقدر . رسول‌الله اوزرینه امر رسالتك مشقتی واردر وسزه تبلیغ وظیفه‌سی آکا عائددر. بناءً علیه ؛ تبلیغنده طرف الهیدن مأجور اولور مسئول اولماز . زیرا ؛ رسول‌اللهه دینك احکامنی بیان ایده‌رك آچیق تبلیغ ایتمك واجبدر، باشقه شی لازم دکلدر . شوحالده سزه یولیله تبلیغ ایتدکدنصکره مسئولیت سزه عائددر » دی که آنلر کندی وظیفه‌لرینی ورسول‌اللهك وظیفه‌سنی بیلسونلر وعاقبت باشلرینه کله‌جکی دوشونسونلر. زیرا ؛ اطاعتدن امتناعلرینك ضرری کندیلرینه عائددر .

خلاصه ؛ الله‌ه ورسولنه اطاعتك وجوبی واطاعتدن اعراض ایدنلرك کناهلری کندیلرینه عائداولوب رسول‌الله‌ه عائد اولمادیغی واکر رسول‌الله‌ه اطاعت ایدرلرسه حقه

اصابت ایتمش اولاجقلری ورسول‌الله اوزرینه تبلیغدن باشقه بر وظیفه اولمادیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی رسولنه ایمان واطاعت واجب اولدیغنی بیاندنصکره ایمانك بعض منفعتنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْاَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی شول کیمسه‌لره وعد ایتدی که آنلر سزدن ایمان ایدن وعمل صالح ایشله‌ینلردر، آنلره بیوردی . ذاتمه یمین ایدرم که آنلردن اول کچن امتلری ارضه خلیفه ومالك قیلدیغی کبی الله تعالی ایمان ایدن وعمل صالح ایشله‌ین قوللرینی البته یریوزنده خلیفه قیلار وارضك تصرفنی آنلره ویرر .]

﴿ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضٰى لَهُمْ ﴾

[والله تعالی مؤمن صالحلره شونی‌ده وعد ایتدی وبیوردی که ذاتمه یمین ایدرم که البته اهل ایمان ایچون اختیار ایدوب راضی اولدیغی دینلرینی الله تعالی تقریر وتثبیت ایدر وجمله ادیان اوزره عالی قیلار .]

﴿ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ اَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْـًٔا ﴾

[والله تعالی اهل ایمانه شونی‌ده وعد ایتدی وبیوردی که مؤمنلر بکا عبادت ایدر، هیچ برشیئی بکا شریك قیلماز اولدقلری حالده . ذاتمه یمین ایدرم که البته الله تعالی آنلرك قورقولرندنصکره حاللرینی امنیته تبدیل ایدر. بناءً علیه ؛ قورقو واندیشه کیدر، آنك یرینه امنیت واستراحت کلیر .]

﴿ وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴾

[واکر برکیمسه قورقونك امنیته تبدلندنصکره کفران نعمت ایدر شکرینی ادا ایتمزسه ایشته اوکفران نعمت ایدنلر آنجق فاسقلر وطریق الهیدن چیقمش عاصیلردر.]

يعنى ؛ اى رسول معظم ! سن رسالتله حامل اولديغك احكامى تبليغ ايت و اى مؤمنلر ! سزده رسولكزك امرينه اطاعت ودعوتنه اجابت ايدك . زيرا ؛ الله تعالى ايمانله عمل صالحى نفسنده جمع ايدن كيمسه‌لرى البته ير يوزنده خليفه قيلوب ارضك تصرفنى آنلره ويره‌جكنى وآنلردن اول كچن امتلره حكم وخلافت وارضده تصرفه اقتدار ويرديكى كبى بونلره‌ده اقتدار ويره‌جكنى وعد ايتدى ووعدينى يمينله تأكيد وتقويه بيوردى وآنلر ايچون اختيار ايدوب راضى اولديغى دين اسلامى ارض اوزرنده قرارلاشديره‌جغنى وياردیم ايتمكله عالى قيلاجغنى دخى وعد ايتدى واهل ايمانك حاللرينى قورقودنصكره امنيته واندیشه‌دنصكره استراحته واضطرابدنصكره اطمئنانه تبديل ايده‌جكنى‌ده وعد بيوردى. حالبوكه آنلر بكا اخلاص اوزره عبادت ايدرلر واصلا هيچ برشيئى بكا شريك قيلمازلر . ايشته شو ايمان وعبادتلرينه مكافات اولارق الله تعالى آنلره قوت وقدرت ويرر ودينلرينى عالى قيلار واكر بركيمسه شو نعمتلر وجود بولدقدنصكره كفران ايدرسه ايشته آنلر طاعات الٰهيه‌دن چيقمش فاسقلردر .

فخررازينك بيانى وجهله بو آيت اصول اعتقاديه‌دن واجب تعالينك علمنه وقدرتنه وكلامنه وعبادته مستحق معبود اولديغنه وواحد حقيقى اولوب شريكدن منزه بولونديغنه ورسول اللهك نبوت دعواسنك صدقنه دلالت ايدر . چونكه الله تعالينك ايلروده‌كى وقوعاتدن خبر ويرمسى وخبرينك عيناً ظهور ايتمسى ؛ علمنك كمالنه ، اهل ايمانى خليفه قيلاجغنى خبر ويروب خبر ويرديكى وجهله خليفه قيلمسى ؛ قدرتنه ، ووعد كلامله اولاجغندن وعدى ؛ متكلم اولديغنه ، قوللرينك آنجق كنديسنه عبادت ايدوب شرك ايتمديكلرينى خبر ويرمسى ؛ معبود حقيقى اولوب شريكدن منزه اولديغنه وآيت غائبدن خبرى متضمن اولديغى جهتله رسول اللهك دعواسنك صدقنه دلالت ايدر .

طبرى ، بيضاوى وخازنك بيانلرى وجهله بو آيتده بيان اولونان قورقونك زوالى وامنيتك كلمسى رسول اللهك هجرتندنصكره واقع اولمشدر . زيرا ؛ رسول الله مكه‌ده اقامت ايتديكى مدت دائما اهل ايمان مشركلردن قورقو واندیشه اوزرينه بولونورلردى. هجرت

نبويه‌دنصكره مدينه‌ده اسلاميت تقرر واهل ايمان تكثر ايدنجه قتال آيتى نازل اولدى . قورقو امنيته وقلبلرده اولان اضطراب سكونته تبدل ايتدى. بوندن اول اصحاب رسول الله سلاحسز برطرفه كيده‌مزلردى . حتى بركون اصحابدن بريسى « عجبا بزم اوزريمزه‌ده بر امنيت كلوبده سلاحسز ياتديغمزى كوره‌جكمى يز ؟ » ديينجه رسول الله « اوت ! الله تعالى مؤمنلره قوت ويره‌جك وسزدن بركيمسه برچوق انسانلر ايچنده يانده هيچ دمير آلت اولمقسزين آرقه‌سى اوستى ياتاجق وقلبنه قورقو كلميه‌جك » بيورمسى اوزرينه بو آيتى انزال الله جناب حق اهل ايمانى تبشير ايتديكى مرويدر . اخيراً جناب حق بو آيتده بيان ايتديكى وعدينى تماماً انجاز ايتمشدر . حتى اهل اسلام كسرانك مملكتنى وخزينه‌سنى كاملاً استيلا ايتديلر وقيصرك برچوق مملكتلرينى آلديلر .

بيضاوينك بيانى وجهله بو آيتك اثرى خلفاء راشدين زمانده ظهور ايتمشدر . زيرا ؛ كاليله دين اسلامى اعزاز واهل اسلامك قورقولرينك امنيته تبدلى ووعد اولونان شيلرك تماماً حصولى ووعد اولونان كيمسه‌لرك هر شرائطى جامع اولمسى آنجق خلفاء اربعه‌ده اجتماع ايتمشدر . چونكه ؛ نيسابورينك بيانى وجهله ﴿ منكم ﴾ لفظنده بولونان ﴿ من ﴾ بعضيه ايچوندر . شو حالده معناى نظم : [حاضر اولونانلردن بعضيكزى الله تعالى خليفه قيلاجق وآنلرك زمانده دين اسلامى اعلا واضطرابلرينى اطمئنانه تبديل ايده‌جك] ديمكدر ، يوقسه ايمانله عمل صالحى جمع ايدنلرك هپسى خليفه اولاجق معناسنه دكلدر. آيتك نزولى زمانده موجود اولانلردن خلافت بو درت ذاتك طالعنده ظهور ايتمشدر.

خلاصه ؛ ايمانله عمل صالحى جمع ايدن ملتك حكومته وارضه مالك اولوب دينلرينك اعلا اولوناجغى وآنلرك قورقولرينك امنيته تبدل ايده‌جكى وشو نعمتلره كفر ايدنلرك فاسق اولدقلرى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

* * *

واجب تعالى اللهه ورسولنه اطاعتله امردنصكره اطاعتى تأييد ايدن اركان دينك بعضيسيله امر ايتمك اوزره ﴿ وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴾ بيوريور .

[ای مؤمنلر! اللهك احساننه نائل اولمق ایچون صلات مفروضه کزی وقتنده ادا ایدك. وقتنی فوتله ضایع ایتمه یك واموالکزی خیانتدن ونفسلریکزی ماسوایه میل ایتمکدن تطهیر ایدن زکاتکزی فقرایه ویرك که مالکزه محبتکز فقرانك حقی اولان زکاتکزی ویرمه مکزه سبب اولماسون. ورسولنه تماميله اطاعت ایدك. زیرا رسوله اطاعت؛ سعادتکزه سببدر.]

یعنی؛ صلاتی ادا وزکاتی اعطا ورسوله اطاعتکز رحمت الٰهیه یی امید کزه بناءً ایشله یك که هر جمله سندن آیری آیری ثوابه نائل اولاسکز.

﴿ لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مُعْجِزِينَ فِى الْاَرْضِ وَمَاْوٰيهُمُ النَّارُ وَلَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴾

[ای رسول اکرم! سن کافرلری یریوزنده قوت وقدرت صاحبلریدر غیری عاجز قیلارلر ظن ایتمه. حالبوکه آنلرك محلی آتشدر وواره جقلری یر جهنم نه چرکیندر.]

یعنی؛ حبیبم! سن کافرلرك ثروتلرینه وقوتلرینه نظر ایده رك ظن ایتمه که آنلر یریوزنده اللهی عاجز قیلارلرده اللهك عذابی آنلره اولاشماز. بناءً علیه؛ آنلر غضب الٰهیدن قورتولورلر ظن ایتمه. زیرا؛ الله تعالی یی کیمسه عاجز قیلاماز. الله تعالی دیله دیکندن دیله دیکی زمانده اخذ انتقام ایدر. هیچ برشی قدرت الٰهیه نك تأثیرینه مانع اولاماز. شوحالده دنیاده آنلرك کفرلری وظلملری سببیله الله تعالی آنلری اهلاك ایدر وآخرتده مقاملری ومسکنلری جهنم آتشیدر. بناءً علیه؛ مرجعلری جهنم نه کوتو محلدر.

*
* *

واجب تعالی الٰهیاته متعلق احکامنی ودلائلنی واعراض ایدنلرك حاللرینی بیاندنصکره بو سوره نك اولنده بیان بیوردیغی احکامه علاوه اولارق بعض احکامی بیان ضمننده

﴿ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لِيَسْتَاْذِنْكُمُ الَّذِينَ مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مِنْ قَبْلِ صَلٰوةِ الْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهِيرَةِ وَمِنْ بَعْدِ صَلٰوةِ الْعِشَاءِ ثَلٰثُ عَوْرَاتٍ لَكُمْ ﴾ بیوریبور.

[ای مؤمنلر! سزك مالك اولدیغکز کوله لریکزو جاریه لریکزدن خدمتکزده بولونانلر وهنوز بالغ اولمایان صبیلریکز سزك یانکزه کیرمك ایچون اوچ کره استیذان ایتسونلر. برکره صباح نمازندن اول یانکزه کیرمك ایجاب ایدرسه استیذان ایتسونلر واوکله وقتی قیلوله واستراحت ایچون البسه کزی اوزریکزدن چیقاردیغکز زمان یانکزه کیرمك ایجاب ایدرسه استیذان ایتدکاری کبی یاتسو نمازندن صکره دخی استیذان ایتسونلر، استیذانسز یانکزه کیرمسونلر. زیرا بو اوچ وقت؛ سزکچون عورت محلکزك ستری مختل اولدیغی وقتدر.]

یعنی؛ ای مؤمنلر! سزك کوله لریکز وجاریه لریکزدن خدمتکزده بولونانلر وکندی چوجقلریکزدن هنوز بالغ اولمایوب خانه کز داخلنده وخارجنده بولونانلردن سزك یانکزه کیرمك ایچون کیجه ایله کوندوزك اوچ وقتنده اوچ کره استیذان ایتسونلر. برنجیسی؛ **صباح نمازندن اولدر**. زیرا؛ صباح نمازندن اول یتاغکزدن قالقمق وقتی اولدیغی جهتله آچیق بولونمق احتماله بناءً استیذانسز کیرمك منهیدر. ایکنجیسی؛ **اوکله دن اول اویانق زمانکزده کی البسه کزی اویقو واستراحت ایچون چیقاردیغکز زمانه** اولدیغی جهتله کورونمسنی آرزو ایتمدیککز محلکزك آچیق اولمق احتماله بناءً او وقتده یانکزه کیرمك ایسته ین استیذانسز کیرمسون. اوچنجیسی؛ **یاتسو نمازندن صکره اویقو وخلوت زمانکز** اولدیغی ایچون استیذانسز کیرمك منهیدر. شوحالده کوله لریکزه وجاریه لریکزه وچوجقلریکزه شو بیان اولونان آداب شرعیه یی اوکرتملیسکز که آدابك خلافنده حرکت ایتمسونلر. زیرا بواوچ وقت؛ سزك ایچون عورت محلکزك منکشف اولاجغی زماندر. بناءً علیه بووقتلرده کندیکزه دقت ایدوب خلوتکزی محافظه ایده رك اسرارکزه مطلع اولاجق کیمسه لری یانکزه آلمامالیسکز.

بیضاوینك بیانی وجهله آیتده خطاب؛ ارککلره ایسه ده قادینلره ده شاملدر. بناءً علیه؛ بو آیتك حکمنده رجال ونسوان جمله سی مساویدر. شوحالده بو اوچ وقتده رجل اوزرینه استیذانسز دخول جائز اولمادیغی کبی نسوان اوزرینه دخی دخول جائز دکلدر.

انسانلرك اكثرياعادتلری بواوچ وقتده البسه‌لرینی چیقاروب استراحت ایتدكلری ایچون اشبواوچ وقته وقت عورت دنیلمشدر. زیرابووقتلر؛ سترك مختل اولمسی غالب اولدیغی زماندر.

امام اعظم عندنده صبیانك بلوغی احتلامله‌در. احتلام اولمازسه اوغلان اون سكز قیز اون یدی یاشنده مكلف اولورلر. امام شافعی وابویوسف وامام محمد عندلرنده احتلام اولمازلرسه اون بش یاشلرنده مكلف اولاجقلری فخر رازی وخازنك جمله‌ٔ بیاناتلرندندر وكتب فقهیه‌مزده بیان اولونان‌ده بودر.

آیت جلیله‌ده استیذانه متعلق اولان امره استحباب ایچون دیه‌نلر وارسه‌ده فخررازینك بیانه نظراً استیذان امری وجوب ایچوندر. فقط كوله وجاریه‌دن بالغ اولانلره استیذان واجبدر. استیذانسز كیررلرسه وجوبی ترك ایتدكلری ایچون كناهكار اولورلر. اما بالغ اولمایانلر حقنده امر بابالری وآنالرینه‌در، یوقسه صبیانه دكلدر. زیرا صبیان؛ مكلف اولمادقلرندن استیذانله امر، مكلف اولانلره امردركه آنلرك صبیانه استیذانی تعلیم ایتملری واجبدر. تعلیم ایتمزلرسه كناهكار اولورلر دیمكدر، یوقسه صبیانه استیذان واجب معناسنه دكلدر. بومسئله؛ صبیانه نمازله امر مسئله‌سی كبیدر. چونكه صبیانه نمازله امر؛ امر تكلیفی اولمایوب اوتكلیف مصلحته بناءً بابالرینه وآنالرینه تكلیف اولوب آنالرك وبابالرك صبیلره نماز قیلملری ایله امر ایتملری واجب اولدیغی كبی بو آیتده بیان اولونان استیذان ایله امردن مستفاد اولان وجوب آنالرینه وبابالرینه عائددر. زیرا؛ آیتده بیان اولوندیغی وجهله صبیانی تربیه ایتمزلرسه مسئولیت آنلر عائددر.

بو اوچ وقتده عورت محلنك ستری خللدار اولدیغی بیان ایتمك؛ استیذان واجب اولدیغنك حكمتنی بیان ایتمكدر.

قاضی، فخررازی وخازنك بیانلرینه نظراً آیت جلیله؛ حضرت عمر حقنده نازل اولمشدر. چونكه؛ رسول الله (مدلج بن عمروالانصاری) بی صبی اولدیغی حالده حضرت عمری چاغیرمق اوزره كوندرر. مدلج حضرت عمرك خانه‌سنه كیرر اویقودن اویاندیرر واكن حضرت عمر آچیق بولونور. چوجغك كوردیكنی بیلدیكی ایچون «الله تعالی بزم صبیلریمزی وخدمتجیلریمزی شو وقتده استیذانسز یانمزه كیرمكدن نهی ایتسه بونی آرزو وآكا محبت ایدرم» دیدی وچوجقله برابر حضور رسول اللهه كلدی، كوردی كه بو آیت

نازل اولمش اللهه حمد ایتدی. رسول الله نه ایچون حمد ایتدیكنی سؤال ایتدی. حضرت عمر بویله برنهیی جناب حقدن طلب ایتدیكنی خبر ویردیكی (ابن عباس) حضرتلرندن مرویدر. شوحالده بو آیت؛ حضرت عمرك آرزوسی اوزرینه نازل اولان آیتلردن بریسیدر.

تفسیر نیسابوریده بیان اولوندیغی وجهله «(لاتدخلوا بیوتاً) آیتی بو آیتله منسوخدر. زیرا؛ (لاتدخلوا) آیتنده اذنسز هروقتده كیرمك منع اولوندی. بو آیتده اذن اوچ وقته تخصیص اولوندی. بناءً علیه؛ بو آیت ناسخدر» دیمشلرسه‌ده اصح اولان ناسخ دكلدر. زیرا؛ آیت سابقه مكلف اولوب خانه‌نك خارجنده اولانلر حقنده‌در وحكمی باقیدر. بو آیت ایسه خانه داخلنده عائله‌دن اولان كوله‌لر وجاریه‌لر وخدمتجیلر وصبیلر حقنده‌در. بناءً علیه؛ هرایكی آیتك حكملری باقیدر. شوحالده آیت اولانك مقتضاسنه نظراً خانه‌نك خارجندن كلن اجنبی بر مكلفك هروقت استیذان ایتمسی واجبدر. خانه داخلنده اولانلر آیت ثانیه مقتضاسی اوچ وقتده استیذان ایده‌جكلردر.

*
* *

واجب تعالی اوچ وقتده استیذانسز دخولك منهی اولدیغی بیاندنصكره اوچ وقتك غیریده استیذانسز دخولك جوازینی بیان ایتمك اوزره ﴿ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَهُنَّ طَوَّافُونَ عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴾ بیوریبور.

[ای مؤمنلر! شو اوچ وقتدن صكره خدمتجیلریكزك بلا استیذان سزك اوزریكزه كیرملرنده نه سزك ونه‌ده آنلرك اوزرینه كناه یوقدر. زیرا؛ آنلر سزك اوزریكزه وسزك بعضیكز آنلر اوزرینه طبیعت بشریه ایجابی طواف ایدیجیدر. چونكه؛ كیمكز خدمت ایتمك وكیمكز خدمت اولونمق اوزره احتیاجكز اولدیغندن هروقتده استیذانده كلفت واردر. بناءً علیه؛ استیذانك واجب اولمسی اوچ وقته حصر اولوندی اوچ وقتك خارجنده استیذانسز كیروب چیقمقده بأس یوقدر. ایشته شو احكامی بیان

ایتدیکی کبی الله تعالی مصالحکزه موافق احکامله شامل اولان آیتلری سزه بیان ایدر. زیرا ؛ الله تعالی سزك ایی و کوتو عملکزی بیلیر وحالکزه موافق حکم ایدر وحکمی حکمتدن خالی دکلدر.

(طوّافون) **کیرمسی و چیقمسی چوق اولانه کیرلر.** اوچ وقتك غیریده استیذانسز کیرمکه مساعده‌نك علتی ؛ چوق کیروب چیقملری اولدیغنی افاده ایتمشدر.

خلاصه ؛ کوله وجاریه‌نك وبالغ اولمادق صبیانك صباح نمازندن اول یاتسو نمازندن صکره وقوشلق وقتی یعنی اویقو وخلوت زمانی خانه داخلنده بولونان رجال ونسادن هیچ کیمسه اوزرینه خبرسز کیرملری جائز اولمایوب استیذانه محتاج اولدقلری وبو اوچ وقتك غیریده کیروب چیقمغه شدتله احتاج اولدیغندن استیذانسز کیروب چیقملرینه مساعدۀ شرعیه اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی صبیانك استیذانه محتاج اولدیغی واولمادیغی وقتی بیاندنصکره اطفالك بالغ اولدیغنده رعایتی واجب اولان احکامی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِذَا بَلَغَ الْاَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِهِ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴾ بیوریور.

[سزدن صبیلر احتلامه بالغ اولوب امارات شهوت کندیلرنده کورولدیکنده اوغلان قیز هرکیم اولورسه اولسون آنلر کندیلرندن اول بالغ اولانلرك استیذان ایتدکلری کبی استیذان ایتسونلر استیذانسز کیرمه‌سونلر.] زیرا ؛ بالغ اولدقلری زماندن بالاعتبار کندیلرندن اول بالغ اولانلرك حکمنه کیردکلرندن اول بالغ اولانلرك هر زمان استیذانه محتاج اولدقلری کبی بونلرده هرزمان استیذانه محتاجدر. [ایشته شو حکم جلیلی بیان ایتدیکی کبی الله تعالی احکامنه دلالت ایدن آیتلرینی سزه بیان ایدر. چونکه ؛ الله تعالی قوللرینك حاللرینی بیلیر وحکمتنه موافق احکامنی وضع ایدر.]

تفسیرمدارکده بیان اولوندیغی وجهله شو اوچ وقتك غیریده بلا اذن دخول عادتلری

اولدیغندن اطفال بالغ اولونجه او عادتلرینی ترکله استیذانه آلیشدیرمق واجبدر. بناءً علیه ؛ رجاللرك هروقت استیذان ایتدکلری کبی یکی بالغ اولانلرکده هرزمان استیذانلری لازمدر. حتی والده‌سنك بولوندیغی اوطه‌یه کیرمکه استیذان لازم اولدیغی ابن مسیب حضرتلرندن مرویدر. آیتك حکمی آنایه بابایه وجمله‌یه شاملدر. شوحالده هرکیمك اوزرینه کیرمك ایسترسه استیذان واجبدر. ناس بو آیتك حکمندن غافل اولدقلرینی بیان ضمننده ابن عباس حضرتلرینك « ناس اوچ آیتك حکمیله عملی کلیاً ترك ایتدکلری واوچ آیتدن بریسی بو آیتدر » بیوردیغی مرویدر.

خلاصه ؛ صبیاندن بلوغه ایرنلرك کندیلرندن اول بالغ اولانلرك خانه داخلنه کیرمکه اذن ایسته‌مکله مأمور اولدقلری کبی آنلرك دخی مأمور اولدقلری والله تعالی‌نك بو مثللو احکامی قوللرینه عنایت اولارق بیان بیوردیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی صبیاندن بالغ اولانلرك استیذانه مجبور اولدقلرینی بیان ایتدیکی کبی اختیارلقدن دولایی شهوتی قالمامش قادینلرك بورکولرینی بوروِنمه‌مکده کناه اولمادیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ اللَّاتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ اَنْ يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ وَاَنْ يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَهُنَّ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴾ بیوریور.

[طائفۀ نسواندن حیض وحملدن اوتورمش کمال اختیارلغندن شهوتی قالمامش واصلا نکاح آرزو ایتمه‌ینلر زینتلرینی اظهار ایتمدکلری حالده بورکولرینی بوروِنمه‌مکده آنلر اوزرینه کناه یوقدر ولکن آنلر بورکولریله عفت طلب ایدوب عفته دقت ایتملری حقلرنده خیرلیدر. الله تعالی قوللرینك سوزلرینی ایشیتیر وحاللرینی بیلیر.]

یعنی ؛ قادینلردن ارککه ونکاحه میل ایتمه‌یوب شهوات بشریه‌دن قطع علاقه ایتمش اولانلر ایچون رجاله زینتلرینی کوسترمه‌مك شرطیله چارشافلرینی ترك ایتمکده کناه یوقدر. معهذا بورکولرینی بوروِنمك آنلر ایچون ترك ایتملرندن خیرلیدر. چونکه ؛

مستوره بولونمق هر تهمتدن عاریدر . الله تعالی اختیار قادینلرك رجالله سویله‌شدکلری سوزلرینی ایشیتیر ونیتلرینی بیلیر .

تفسیر خازنده بیان اولوندیغنه نظراً اختیار اولمش ولکن اعضاسنده تناسب وکوزللکی زائل اولمایوب رجالك اشتهاسنه محل اولان خاتونلر بو آیتك حکمندن خارجلردر . بناءً علیه ؛ بو مقوله خاتونلرك ، هر نه قدر اختیار اولسه‌لر دخی کنجلر کبی چارشافلرینی بورونمه‌لری لازمدر . چونکه ؛ بونلرده رجالك میلنی جلب ایده‌جك سبب موجود اولدیغندن آنلر حقنده حکم ستر باقیدر .

خلاصه ؛ اختیار قادینلرده فتنه‌یه بادی اولاجق بر سبب قالمادیغنه بناءً آنلرك چارشافسز کزملرنده بر بأس یوق ایسه‌ده چارشافله کزملری تهمتدن کلیاً بری اولدیغی جهتله حقلرنده خیر وزینتلرینی اظهار ایتمه‌مك شرط اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
**

واجب تعالی اختیارلغنه بناءً نکاح آرزوسنده اولمایان قادینلرك زینتلرینی اظهار ایتمیه‌رك چارشاف بورونمه‌لرینی بیان ایتدیکی کبی انسانلرك یمك یمك خصوصنده کیملرك خانه‌سنده کلفتسز یمك ییه‌جکلرینی دخی بیان ایتمك اوزره ﴿ لَيْسَ عَلَى الْاَعْمٰى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْاَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ وَلَا عَلٰى اَنْفُسِكُمْ اَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اٰبَائِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اُمَّهَاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اِخْوَانِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اَخَوَاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اَعْمَامِكُمْ اَوْ بُيُوتِ عَمَّاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اَخْوَالِكُمْ اَوْ بُيُوتِ خَالَاتِكُمْ اَوْ مَا مَلَكْتُمْ مَفَاتِحَهُ اَوْ صَدِيقِكُمْ ﴾ بیوردیور .

[اعمی وطوپال وخسته‌لر اوزرینه سزکله برابر طعام ایتمکده کوجلك یوقدر . ونفسکز اوزرینه کندی اولریکزدن وبابالریکزو آنالریکزو برادرلریکزو همشیره‌لریکز وعموجه‌لریکز وخاله‌لریکز ودایی‌لریکز وتیزه‌لریکزك اولرندن ویاخود آناختارلرینه

مالك اولدیغکز اولردن ویاخود دوستکزك اولرندن خانه صاحبلرینك اذننه حاجت مس ایتمکسزین بلااذن طعام یمکده کوجلك یوقدر . بینکزده اولان مناسبته بناءً استیذانسز اکله مساعدهٔ شرعیه واردر .]

یعنی ؛ کور ، طوپال وخسته‌لر اوزرینه سزکله برابر طعام یمکده کوجلك یوقدر . زیرا ؛ بونلرك معذور اولملری سزکله برابر یملرینه مانع دکلدر . چونکه ؛ عذرلری طرف الهیدن آنلره ویرلمش بر هدیه اولدیغندن سزك آنلری حقیر عد ایتمکز جائز اولاماز و کذلك سزك اولاد وعیالکز بولونان اولریکزده ولوسه حرملریکزك واوغلانلریکزك مالندن اولسون یمك یمکزده کناه یوقدر . زیرا ؛ انسانك کرك زوجه‌سنك و کرك اوغلونك خانه‌سی کندی خانه‌سی ومالاری کندی مالی کبی اولدیغندن بلااستیذان بونلرك طعاملرینی یمکده بأس یوقدر وپیغمبریمزك (انت ومالك لابيك = سن وسنك مالك بابانکدر) حدیث شریفی ده بو معنایی تأیید ایتمکده‌در . یاخود بابالریکزك وآنالریکزك وبرادرلریکزك وهمشیره‌لریکزك وعمیلریکزك وخاله‌لریکزك ودایی‌لریکزك وتیزه‌لریکزك اولرنده یمك یمکزده بأس یوقدر . چونکه ؛ بونلرك جمله‌سی آره‌سنده تکلیفسزلك وانبساط ویکدیکرینه قارشی بر حرمت موجود اولدیغندن مشقت یوقدر . کذلك سزك مفتاحنه مالك اولدیغکز افندیکزك چفتلکنده وقویون آغیلنده بولوندیغکز مدت افندینك مالندن یبوب ایچمکزده بر مانع یوقدر . چونکه ؛ حفظنه و امورینك تسویه‌سنه مأمور اولدیغکز جهتله نفقه‌کزی آلمق حقکزدر . چالمامق وخانه‌کزه کوتورمه‌مك شرطیله ییه‌بیلیرسکز . کذلك دوستکزك اوندن یمکزده بأس یوقدر . چونکه ؛ دوستلر آره‌سنده بوکبی شیلردن ممنون اولمق عادت و ناس آره‌سنده معروف اولدیغندن تهمت یوقدر . بیضاوینك بیانی وجهله صاحبنك قرینه ویا صراحةً اذنی اولمسه بیله آنجق راضی اولاجغی بیلنمك شرطدر .

﴿ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَأْكُلُوا جَمِيعاً اَوْ اَشْتَاتاً ﴾

[هپکز برابر بر چاناقدن اکل ایتمکده کناه یوقدر .] زیرا ؛ برابر یمکده تواضع اولدیغی کبی یکدیکرینه محبتده واردر . [وهر بریکزك آیری آیری یمکزده دخی کناه یوقدر] زیرا ؛ آیری آیری طباقدن یمکده نظافت دها زیاده‌در . بناءً علیه ؛ هر ایکیسنده

مساغ شرعی واردر ، کراهت یوقدر. چونکه؛ انسانلرك ایکی صورتده احتیاجلری اولدیغندن اقتضاء حاله کوره عمل ایتمکه بو آیتله جناب حق مساعده بیورمشدر . ایشته بو آیتی بیلمه ینلر آیری آیری طباقلرده طعام ییمکه آلافرانغه لق دیرلر که کأن اسلامیتده جواز یوق ایمش ده فرنکلرك ایجاد کرده سی ایمش کبی بولونورلر . حالبوکه بر تجربه ده پیشمش ییمکی آیری قابلره تقسیمله هرفردك طعامنی برسفره ده کندی اوکنه قویمق بو آیتله مشروع اولدیغی کبی الیوم بدوی عربلرده بیله موجوددر . بناءً علیه ؛ شوعنوان اوزره طعام ییمك عادات اسلامیه جمله سندندر . اما شیمدیکی اصول اوزره یوکسك وشانلی ماصه لر ابتداء اسلامده یوقدی ، آنجق خلفاء امویه دورنده باشلامش عادتلردن اولدیغی جهتله آلافرانغه دینیلن رسمك فرنکلرك ایجادی اولمایوب بورسم عادات اسلامیه دن اولدیغندن آلافرانغه دیه رك فرنکلره تخصیصی طوغرو دکلدر . کرچه سنت اولان سفره اوزرنده ییمکدر، فقط ماصه اوزرنده ییمك ده مباحدر . بناءً علیه ؛ برمانع شرعی یوقدر .

﴿ فَاِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُبَارَكَةً طَيِّبَةً كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴾

[خانه لره داخل اولدیغکزده الله تعالی طرفندن هدیه وخیر کثیر وبرکت اوزره مشتمل زیادهٔ حیات اولارق نفسکزه و خانه صاحبلرینه سلام ویرك . ایشته بو آیتده بیان ایتدیکی کبی سزك تعقل ایدوب دوشونمکز ایچون الله تعالی سزه آداب صحبتکزه دلالت ایدن آیتلرینی دخی بیان بیورر .]

بو آیت جلیله نك نزولنده مفسرین اختلاف ایتمشلردر . ابن عباس حضرتلرندن ﴿ یاایها الذین آمنوا لاتأکلوا اموالکم بینکم بالباطل ﴾ آیت جلیله سی نازل اولونجه اصحاب کرام «اعمی ایله طعام ییمك کوجدر . زیرا ؛ طعامك ایی موقعنی بیله منز حقی قالیر . طوپال ایله ییمك ده مشکلدر . زیرا لایقیله اوتوروب راحت ایده منز . مریض ایسه ضعیف اولدیغندن لایقیله اکل ایده مدیکی جهتله حقنی یولیله استیفا ایده منز . بناءً علیه ؛ بونلرله برسفره ده بولوناماز . زیرا ؛ بزه حقلری کچر باطل اولور . الله تعالی ایسه باطل اولارق اموالی ییمکدن نهی ایدیور . شوحالده صاحب عذر اولان کیمسه لرله طعام ییمك باطلدر»

دیملری اوزرینه بو آیت نازل اولمشدر . بوکا نظراً معنای آیت :[اعمانك کوزی کورنله وطوپال اولان کیمسه نك صحیح الاعضا اولان کیمسه ایله وخسته نك صاغلام اولان کیمسه ایله طعام ییملرنده کوجلك و کناه اولمادیغی کبی سزك کندی خانه لریکزده اهل وعیالکز واولاد وانسالکز وسائر محارمکزله طعام اکل ایتمکزده دخی کوجلك یوقدر، ایسته دیککز کبی اوتورور ، ییر وایچرسکز] دیمکدر . کندی خانه لری ایله مراد ؛ **زوجه لرینك خانه لری واولادلرینك خانه لریدر** . زیرا ؛ زوجه وولدك خانه سی زوجنه وپدرینه نسبت اولونابیلیر. کذلك بابالریکزك ویاخود آنالریکزك خانه لرنده ده اکل طعام ایتمکزده بأس یوقدر. زیرا؛ بینکزده کلیت وجزئیت اولدیغی کبی سز آنلرك خلفلری سکز. بناءً علیه؛ برابر اکل طعام ایتمکده بر مانع یوقدر. برادر ویاخود همشیره لریکزله منشأ کز بردر وعموجه ویاخود پدریکزك قیز قرنداشی که خاله کزك خانه لرنده استیذانسز اکل طعامه مساعدهٔ شرعیه واردر . والده کزك برادری داییکز وهمشیره سی تیزه کز والده کزله بر منبعدن نشأت ایتدکلری ایچون آنلرك خانه لرنده ده طعام اکل ایتمکزده کوجلك اولمادیغی کبی کوله لریکزك وجاریه لریکزك خانه لرنده دخی اکل طعام ایتمکزدن ضرریوقدر. زیرا؛ آنلر آزاد اولونمش اولسونلر ویا آزاد اولونمامش اولسونلر سز آنلرك ولی نعمتلری اولدیغکزدن بینکزده ارتباط تام اولدیغی جهتله طعاملرینی اکل ایتمکز جائزدر. یاخود بر دوستکزك خانه سنده اکل طعام ایتمکزده بأس یوقدر. زیرا؛ بینکزده قرابت نسبیه دن دها قوتلی مناسبت معنویه اولدیغندن دیکرلرنده قرابت سببیله اذن وار عد اولونارق صراحةً اذنه محتاج اولونمایوب قارنی آج اولونجه دانیشمقسزین قارنی طویورمق جائز اولدیغی کبی صدیقك خانه سنده ده اذن طلب ایتمکسزین قارنی طویورمغه مساعدهٔ شرعیه واردر. اما بو آیتده تعداد اولونان اونبر ذاتدن ماعدا بر کیمسه نك خانه سنده خانه صاحبنك اذنی اولمقسزین اکل طعام ایدیله منز . زیرا ؛ غیریلرله بینلرنده مناسبت اولمادیغی ایچون اذن اولمادقجه اکل مباح اولماز . شو قدرکه بو آیتده ذکر اولونمایان دده ، بابا منزله سنده اولدیغی کبی اوغلونك اوغلی ده اوز اوغلو مثابه سنده در .

اکلك آدابنه کلنجه : مجتمعاً ومتفرقاً اکل ایتمکده بأس یوقدر . برخانه ده اکل طعام ایچون مساعده اولونوب کلدیککزده طرف الٰهیدن هدیه اولوب خانه صاحبلرینه زیادهٔ

حیات اولارق خیری متضمن و کدردن صافی سلام ویرك. زیرا؛ سلامتله دعاخانه صاحبنه امنیت‌بخش ایتدیکی کبی‌واقع‌اولان مادی اکرامنه مقابل‌معنوی مکافات ایتمش‌اولاجغکزدن سلامی ترك ایتمه‌یك.

یاخود آیتك سبب نزولی؛ اعمالر، کوتوروملرله وخسته‌لر، صاغلام اولان کیمسه‌لرله طعام‌ییمك ایسته‌مزلردی. چونکه؛ هرکس آنلری حقیر کوردکلرندن جناب حق درکاه الوهیتنده صاغلامله معذور اولانلر بیننده فرق اولمایوب جمله‌سی مساوی اولدیغنی اعلان ایچون بوآیتی انزالله معذورلرك قلبلرنی تطییب بیورمشدر.

یاخود معذور اولانلر اکل طعام ایچون صحیح اولان کیمسه‌لره کلدکلرنده صحیح اولان کیمسه‌نك یاننده طعام اولمادیغی جهتله شوتعداد اولونان اقرباسندن برینك خانه‌سنه کوتورردی. معذورلر « بزی باشقه محله کوتوردی » دیه‌رك اینجینملری اوزرینه بوآیت انزال اولونمشدر. بعضیلر آیتك سبب نزولی ابن عباسدن شویله روایت ایتدیلر: اصحاب‌کرام غزایه کیتدکلرنده خانه‌سنده کیمسه‌سی‌اولمایان أوینك آناختارنی‌احبابندن‌برینه تسلیمله خانه‌سنه وکیل ایدر کیدر. وکیل‌اولان ذات هیچ برشی اکل ایتمکسزین خانه صاحبی کلدیکنده‌آناختارنی ویرنجه کورورکه هیچ برشی اکل‌اولونمامش. نه‌ایچون‌اکل ایتمدیکنی‌سؤال‌ایدر. اذنی‌اولمادیغی ایچون اکل‌ایتمدیکنی بیان ایتمسی‌اوزرینه بوآیت نازل اولورکه آناختاری تسلیمك اذن اولدیغنی آیت جلیله ایله واجب تعالی بیان بیورمشدر.

آیتدن مقصد؛ شوتعداد اولونان کیمسه‌لرك خانه‌سنه کیردیککزده کندیلری اولمسه دخی اکل طعام ایتمك مباح دیمکدر. اما آزیق آلمق و یاخود بر مقدارینی کندی خانه‌سنه کوتورمك جائز دکلدر.

تفسیرخازنده بیان اولوندیغی وجهله بر کیمسه کندی خانه‌سنه کیردیکنده عائله‌سنه وسائر خانه‌ده بولونانلره و کیمسه یوق ایسه کندی نفسنه سلام ویرر وملکلرده ردسلام ایدرلر. مسجده کیردیکنده دخی کندی نفسنه سلام ویرمك‌مشروع اولدیغی بوآیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

حضرت انس، رسول‌الله بکا « یا انس! سکا اوچ شی تعلیم ایده‌یم‌که آنلرله انتفاع ایده‌سك » بیوردی. بن‌ده « بابام آنام فدا اولسون یا رسول‌الله! تعلیم بیور » دیدم. رسول‌الله « یا انس! امتمدن ملاقات ایتدیکك کیمسه‌لره سلام ویرکه عمرك اوزاسون. خانه‌که داخل اولدیغکده سلام ویرکه خیرك وبرکتك چوق اولسون وقوشلق نمازی قیل. زیرا قوشلق نمازی؛ اللهه رجوع ایدنلرك نمازیدر » بیوردی.

خلاصه؛ معذور اولانلرك صحیح اولانلرله اکل طعام ایتملرینك جوازی واقربا ودوست وآزادلی کوله وجاریه‌لرك‌خانه‌لرنده بلااستیذان قارنی دویونجه‌یه قدر طعام‌اکل ایتمکلکك جوازی وبر سفره‌ده مجتمعاً بر چاناقدن اکل ایتمك ویاخود آیری آیری چاناقلردن اکل ایتمکلکك جوازی وبر خانه‌یه کیرلدیکنده سلام ویرمکده برکت کثیره اولدیغی بوآیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب‌تعالی مؤمنلرك‌معلول اولانلریله طعام‌ییمك‌جائز اولدیغنی بیاندنصکره‌رسول‌اللهله محافظهٔ آداب ایتمه‌نك و حقوقنه رعایتله امرینه انقیادك لزومنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَاِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلٰٓى اَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتّٰى يَسْتَأْذِنُوهُ ﴾ بیوریور.

[آنجق مؤمنلرشول کیمسه‌لرکه آنلراللهه ورسولنه ایمان ایتدیلروآنلر رسول‌اللهله برابر اهل اسلامك امورندن برشی مشاوره ایتمك اوزره جمع اولوندقلرنده رسول‌اللهدن استیذان ایتمدکجه کیتمزلر.]

یعنی؛ مؤمن کامللر شول کیمسه‌لرکه الله‌تعالی‌نك وحدانیتنه ورسولنك رسالتنه‌ایمان ایتدیلرده رسول اللهله برابر امور مسلمیندن بر امر اوزرنده بولوندیلرکه او امرك حصولنده اجتماع‌شرطدر. جمعه وبایرام نمازلری، محاربه ومجاهده وبر امرحقنده مشاوره کبی اجتماع ایجاب ایدن اموردە رسول‌اللهله برابر بولوندقلرنده رسول‌اللهدن استیذان ایدنجه‌یه قدر معیت رسول‌اللهدن افتراق ایتمزلر.

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله رسول‌اللهدن استیذان‌ایتمك ایمانك کمالنده داخلدر، لکن استیذان ایتمکله کیتمك لازمکلمز. زیرا؛ کیتمك اذن رسول‌اللهله اولاجغندن رسول‌الله اذن ویررسه کیدر اذن ویرمزسه کیتمز. حتی جمعه کونی رسول‌الله منبره

چیقنجه بر کیمسه مسجددن بر خدمت ایچون چیقمق ایسترسه آیاق اوزره قالقارق رسول اللهه کورونوب رسول الله اذن ویررسه کیتدیکی ویرمزسه کیتمدیکی مفسرینك جملهٔ بیاناتلرندندر.

تفسیر خازنده بیان اولوندیغی وجهله امام المسلمین ایله برابر اهل اسلامك آرا وافکار صاحبلری بر امری مشاوره خصوصنده ویاخود محاربه موقعنده اجتماع ایتدکلرنده امامه مخالفت ایده‌رك امامك حضورندن کیتمزلر، کیتمك ایسته‌ین امامدن استیذان ایدر. ایسترسه امام اذن ویرر ایسترسه اذن ویرمز. آنجق خاتونك حیض ظهور ایتمسی ویاخود بر رجلك جنب اولمسی ویاخود او مقامده تحملی غیر قابل بر خسته‌لق حادث اولمسی کبی اجتماعه بر مانع ظهور ایدرسه استیذانسز کیده‌بیلور. زیرا اعذار مشروعهٔ ضروریه؛ هر شیدن مستثنادر. بناءً علیه ضرورتلر؛ محرماتی مباح قیلار.

ایشته بو آیت جلیله امور مسلمیندن بر امر مهم اوزرینه اجتماع ایدلدیکنده او مسئله‌ده اجتماعه خلل ویرمه‌مك وحاضر بولونانلرك قوهٔ معنویه‌لرینی قیرمامق ایچون مجلسك آخرینه قدر دوامك لزومنی واکر کیتمك ایجاب ایدرسه او مجلسده ریاست ایدن ذاتدن اذن آلمق ایمان کاملك شرطندن اولدیغی اهل ایمانه توصیه ایتمش ورئیسه کمالیله اتباعك وجوبنی بیان بیورمشدر.

*

* *

واجب تعالی بر امر ایچون حضور رسول اللهه اجتماع اولوندیغنده استیذانسز کیتمدکلرینی واستیذان ایتمه‌نك کمالنده داخل اولدیغی بیاندنصکره استیذانك بهمه‌حال لازم اولدیغی واستیذان اولوندیغنده اذن ویرمك رأی عالیءِ رسالتپناهی‌یه منوط بولوندیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ فَاِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأْذَنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمُ اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾ بیوریور.

[شول کیمسه‌لرکه سندن اذن ایسته‌دیلر. ایشته آنلر الله تعالی‌یه ورسولنه ایمان ایدنلردر. یا اکرم الرسل! آنلر بعض مهم ایشلری ایچون سندن اذن ایسته‌دکلرنده سن آنلردن ایسته‌دیککه اذن ویر وآنلر ایچون اللهدن مغفرت طلب ایت. زیرا؛ الله تعالی قوللرینك قصورینی عفو ایدیجی ومغفرتله مرحمت بیوریجیدر.]

یعنی؛ مهم بر امری مشاوره ایچون حضورکده بولونان کیمسه‌لر کیتمك اوزره سندن اذن ایسترلر. ایشته آنلر اللهه ورسولنه صدقله ایمان ایدنلردر. زیرا؛ اذنسز حضورکدن چیقمادقلری جهتله اللهه رسولی حضورنده حسن ادبه رعایت ایتمکله ایمانلرنده ثباتلرینی اظهار ایتدیلر. کندی ایچون ظهور ایدن ایشلرینه کیتمك اوزره سندن استیذان ایتدکلرنده اذن ویرمك رأی عالی رسالتپناهیلرینه مودوعدر. آنلردن عذرلری صحیح اولانلردن ایسته‌دیککه اذن ویرمکله برابر آنلر ایچون اللهدن مغفرت طلب ایت. زیرا؛ سنك اذنك آنلرك حضور نبویه‌کدن چیقمالرینه مساعده اولورسه‌ده امر دنیایی اختیار ایدوب امر آخرتی وامور مهمهٔ مسلمه‌یی ترك ایتدکلرندن حاصل اولان قصورلرینك عفوی سنك مغفرت طلب ایتمکه موقوفدر. بناءً علیه؛ آنلر ایچون مغفرت طلب ایت. زیرا؛ الله تعالی بو مثللو ضروری واقع اولان قصورلرینی مغفرت وقصورینه ندامت ایدنلره مرحمت بیوریجیدر. استغفارله امردنصکره اللهك غفور و رحیم اولدیغی بیان ایدن جمله؛ استغفارله امرك ضمننده مغفرت الٰهیه‌نك وعد اولوندیغنی بیان ایچوندر.

مدارکده بیان اولوندیغی وجهله اذن طلب ایدنلر ایچون واجب تعالینك رسولنه استغفارله امر ایتمسی استیذان ایتمه‌مك افضل اولدیغنه دلالت ایدر. هر زمان اهل ایمان ایچون لایق اولان امام المسلمین وامور دینده مقتدابه اولانلرله حاللری بو منوال اوزره اولمق لازم اولوب مخالفت جائز اولمادیغنه دخی دلالت ایدر. بناءً علیه؛ امور مسلمین اوزرنده عدالت اوزره بولونانلره هر مؤمنك ألندن کلدیکی قدر معاونت ایتمسی واجبدر.

بو آیت جلیله بیضاوینك بیانی وجهله استیذان ایدنلرك مؤمن اولوب استیذان ایتمه‌ینلرك مؤمن اولمادیغنه دلالت ایدر. چونکه؛ جناب حق استیذان ایدنلرك مؤمن اولمسنی خبر ویردی که استیذان ایتمه‌ینلرك مؤمن اولامیه‌جغنی اشعار ایتمکدر.

زیرا؛ آیت جلیله‌ده منافقلره تعریض واردر. چونکه؛ تفسیر مدارکده بیان اولوندیغی وجهله آیت جلیله خندق غزاسنده رسول اللهدن استیذان ایتمکسزین خانه‌لرینه عودت ایدن منافقلر حقنده نازل اولدیغی مرویدر.

*

* *

واجب تعالی حضور رسول اللهده اهل ایمانه لازم اولان وظیفه‌یی واستیذان ایتدکلری صورتده اذن ویروب ویرمه‌مك رأی عالیی رسالتپناهی‌یه مودوع اولدیغنی بیاندنصکره رسول اللهك شان عالیلرینه لایق اولان آدابدن بعض آخری بیان ایتمك اوزره ﴿ لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا قَدْ يَعْلَمُ اللّٰهُ الَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنْكُمْ لِوَاذًا فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾ بیوریبور.

[سز بینکزده رسول اللهك دعوتی بعضیکزك بعضیکزه دعوتی کبی قیلمایك. زیرا؛ الله تعالی سزدن بربریکزه التجا ایده‌رك حضور رسالتدن چیقان کیمسه‌لری بیلیر. بناءً علیه؛ امر رسول اللهه مخالفت ایدنلر دنیاده کندیلرینه قتل واسارت وسائر بلیات کبی فتنه وآخرتده آجیدیجی عذاب اصابت ایتمکدن حذر ایتسونلر.]

یعنی؛ ای مؤمنلر! رسول اللهك سزی بر اموره دعوتی، بینکزده بعضیکزله بعضیکزی دعوتی کبی عد ایتمه‌یك. زیرا؛ رسول اللهك دعوتنه اجابت ایتمك واجبدر. چونکه دعوت رسول الله؛ سزك ایچون البته بر مصلحتی ومنفعتکزی متضمن اولدیغندن مخالفتکز جائز دکلدر. اما بعضیکزك بعضیکزی دعوتنده اجابت واجب دکلدر. چونکه؛ منفعت محقق اولمادیغندن بعضاً اجابت ایدر وبعضاً ده اجابتدن استنکاف ایدرسکز. الله تعالی سزدن بربریکزك قاراتیسنه صاقلانارق حضور رسول اللهدن کیدنلری محقق بیلیر. بناءً علیه؛ امر رسول اللهه مخالفت ایدنلر دنیاده محنت وآخرتده عذاب الیم اصابتندن خوف وحذر ایتسونلر. زیرا رسول اللهه مخالفت؛ هلاکی موجبدر.

قاضی وبیضاوینك بیانه نظراً بو آیتده دعاء رسول الله ایله مرادك نه‌دن عبارت اولدیغنده **اوچ احتمال واردر:** برنجی احتمال؛ **امور وخصوصی مشاوره ویاخود بعض احکام الٰهیه‌یی تبلیغ ویاخود بعض شیئی تنبیه وتوصیه ایچون اصحابندن بعض کیمسه‌لری چاغیرمقدر.** بوکا نظراً **معنای آیت:** [رسول اللهك سزی بعض خصوصات ایچون

چاغیردیغنده دعوت رسول اللهی بینکزده بعضیکزك بعضیکزی دعوتنه قیاس ایتمه‌یك. زیرا؛ رسول اللهك دعوتنه اجابت واجبدر. مخالفت وبلااذن حضورندن چیقمق حرامدر. اما سزك بر خصوصی مشاوره ومذاکره ایچون بربریکزی دعوتکزه اجابت واجب دکلدر، مسامحه جائزدر. شوحالده دعوتلر بیننده فرق واردر] دیمکدر.

ایکنجی احتمال؛ **رسول اللهه ندا ایتمك وچاغیرمقدر.** بوکا نظراً **معنای آیت:** [رسول اللهك اسمیله چاغیرمکزی سزك بعضیکزك بعضیکزه اسم ذاتکزله چاغیردیغکز کبی یاپمایك. یعنی «یا محمد!»، «یا احمد!» و «یامصطفی!» کبی اسم ذاتیسیله چاغیرمایك، بلکه رسول اللهك تعظیمنی اشعار ایدر «یا رسول الله!»، «یا نبی الله!» و «یاخیر خلق الله!» و «یا اکرم الخلق!» کبی مدح رسول اللهی متضمن القابله چاغیرك. زیرا؛ اسم ذاتیسیله چاغیرمق تعظیمه منافیدر ورسول اللهه ندا کزده غایت خفیف صدا ایله سویله‌یك] دیمکدر. زیرا رفع صوتله سویله‌مك؛ تعظیمه منافیدر.

اوچنجی احتمال؛ **رسول اللهك مناجاتیدر.** بوکا نظراً **معنای آیت:** [رسول اللهك دعاسنی وجناب حقه مناجاتی بعضیکزك بعضیکز علیهنه دعا کزه قیاس ایتمه‌یك. زیرا دعاء رسول الله؛ عند الوهیتده مستجابدر. بناءً علیه؛ علیهکزه دعایه سببیت ویرمه‌یك که هلاککزه بادی اولماسون. اما سزك دعاکزك قبولی محقق دکلدر. زیرا؛ شرائطنه لایقیله رعایت ایده‌مدیککز ایچون سزك دعاکز بعضاً قبول و بعضاً ده رد اولونور. بناءً علیه؛ دعالر بیننده فرق عظیم واردر] دیمکدر.

(یتسللون) **آزار آزار مخفی صورتده بربرلری آرقه‌سنده چیقمق،** (لواذاً) **بعضیسی بعضینك آرقه‌سنه صاقلانمق وکیزلنمکدر.** چونکه؛ رسول اللهه مخالفت ایدن منافقلر مسجدده حضور رسول اللهده صیقیلیرلر بر ایکیشر مسجد شریفدن بربری آرقه‌سنه کیزلنه‌رك چیقارلردی. شوحالده آیت جلیله آنلری وآنلرك امثالنی ذم وبوکبی معامله‌لرینی تقبیح ایتمشدر. الله تعالی بوصورتله آنلرك حضور رسول اللهدن غیوبتلرینی بیلدیکنی بیان ایتمك؛ شو افعال قبیحه‌لری اوزرینه مجازات ایده‌جکنی بیاندر. بناءً علیه امر رسول اللهه مخالفت ایدنلرك دنیا وآخرتده معذب اولاجقلرینی بیانله مخالفتدن حذر ایتمك واجب اولدیغنی بیان؛ علم الٰهی اوزرینه تفریع اولونمشدر. چونکه؛ الله تعالی مخالفتلرینی

بیلنجه مخالفت ایدنلره عذاب ایریشه‌جکدر. او عذابدن حذر ایتملری واجبدر. زیرا؛ الله تعالی حذر ایتملرینی امر بیوردی. بو امر ایسه وجوب ایچوندر.

***

واجب تعالی امر رسول اللهه مخالفت اوزره اصرار ایدنلره دنیاده و آخرتده عذاب ایده‌جکنی بیاندنصکره او عذابی ایقاعه قدرت کامله صاحبی اولدیغنی بیان ایتمك اوزره

﴿ أَلَا إِنَّ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ قَدْ يَعْلَمُ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ وَيَوْمَ يُرْجَعُونَ إِلَيْهِ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴾ بیوریور.

[آکاه اولك واویانیق بولونك ای غافللر! کوکلرده و یرده بولونان موجودات و مخلوقاتك جمله‌سی الله تعالی‌یه مخصوصدر. اللهك غیری بر مالك ومتصرف یوقدر. بناءً علیه؛ الله تعالی سزك بو دنیاده ایشله‌دیککز عملکز اوزرینه دوام ایتدیککز مسلککزك هپسنی بیلیر واول کون که یوم قیامتده آنلرك حضور الٓهی‌یه رجوع ایتدکلرنده جریان ایده‌جك احوالی ده بیلیر. بناءً علیه؛ عمللرینك هرجزئنی امر رسول اللهه مخالفت ایدن منافقلره خبر ویرر. زیرا؛ الله تعالی هرشیئی وبالخاصه آنلردن صدور ایدن اعمالك جمله‌سنی بیلیر ومقتضاسنجه مجازات ایدر.]

رومی بیك اوچیوز اوتوزسنه‌سی تشرین اولنك یکرمی آلتنجی بازار کوننه تصادف ایدن عربی بیك اوچیوز اوتوز ایکی سنه‌سی ذی الحجه‌نك اون طقوزنجی بازار کونی ایکندی نمازندنصکره بو سوره‌نك ترجمه‌سی بعونه تعالی ختام بولمشدر.

سورهٔ فرقان

مکهٔ مکرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر. یتمش یدی آیتی حاویدر.

﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴾

﴿ تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلٰى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا ﴾

[شول ذات اجل واعلانك خیری وبرکتی چوق اولدی که او ذات کندی عبدی اوزره قرآنی سمادن ولوح محفوظدن ایندیردی که او عبد عالملری قورقوتیجی اولسون.]

یعنی؛ تعظم ایتدی ویوجه اولدی وقوللرینه احسان ایتدیکی منافعی وسائر خیر کثیری وبرکتنی عقول بشر ادراکدن عاجز اولدی وصفاتنده وافعالنده جمله موجوداتدن عالی اولدی شول الله تعالی که او الله تعالی کندی عبدی وحبیبی اولان محمد علیه الصلاة والسلام اوزرینه حقله باطل وحلال ایله حرام بیننی تفریق ایدن قرآنی انزال ایتدی که او عبد قرآنله انس و جن عالملرینی قورقوته وجمله عالمه پیغمبر اوله وهرکسی دین حقه دعوتله طوغری یوله ارشاد ایده.

بیضاوی، مدارك وخازنده بیان اولوندیغی وجهله (تبارك) **خیری چوق وبرکتی چوق، وصفاتنده وافعالنده هرکسدن زیاده اولمق** معناسنه اولدیغی جهتله جناب حقه مخصوص کلمهٔ تعظیمدر. بناءً علیه (تبارك) لفظی اللهك غیری‌یه اطلاق اولونارق استعمال اولونماز. زیرا؛ اللهه مخصوص صفت اولونجه آنکله باشقه برکیمسه توصیف اولوناماز.

طبری وبیضاوینك بیانلری وجهله فرقانله مراد؛ **قرآندر**. زیرا قرآن؛ **احکامیله حقله باطلی واعجازیله محقله مبطل بیننی تفریق ایدوب آیتلری بربرندن فرقلی وبردن نازل اولمایوب متفرق اولارق یکرمی اوچ سنه‌ده نازل اولدیغندن** فرقان دنیلمشدر. قرآنك خیر کثیر وبرکت عامه اوزرینه مشتمل وانواع منافعی متضمن اولدیغنه اشارت ایچون قرآنی انزالده ذاتنی (تبارك) لفظیله توصیف ایتمشدر. بناءً علیه قرآن؛ علوم ومعارفی جامع اولدیغی جهتله علمك شرفنه وخیر عظیم اولدیغنه بو آیتده دلالت واردر.

فخررازینك بیانی وجهله بو آیتده عالمین ایله مراد ؛ **انس وجندر** . کرچه عالم ملکلرهده شامل ایسهده رسول‌الله ملکلره مبعوث اولمادیغندن ملکلر رسول‌اللهك انذار ایده‌جکی عالمده داخل دکلدر . شو حالده عالم ؛ **انس وجنك الی یوم القیام موجود اولاجق افرادینه شاملدر** . بناءً علیه ؛ رسول‌اللهك الی یوم‌القیام موجود اولاجق مکلفینه پیغمبر اولدیغنه آیت دلالت ایدر .

رسول‌اللهك امتنی عذاب الٰهی ایله انذارندن حاصل اولاجق قورقو وکدر (تبارك) لفظنك دلالت ایتدیکی خیر کثیر وبرکت تامه‌یه منافی دکلدر. زیرا رسول‌اللهك انذاری؛ مرحمتلی برباباﻧﻚ اولادینی تربیه ایتمسی کبیدر . نصل‌که پدرك اولادینی تربیه‌سنك اوّلی آجی اولوب صکره او تربیه‌دن برچوق منفعت حاصل اولدیغی کبی رسول‌اللهك انذارنده دخی هرنه‌قدر اولنده قورقو واندیشه حاصل اولورسه‌ده او انذار سببیله اهتدا ایده‌رك عمل صالح ایشله‌ینلرك ایلروده برچوق خیرات وسعادت ومنفعت دائمه‌یه نائل اولاجقلری جهتله انذار سببیله حاصل اولاجق اضطراب وضرر او اهتدا ایدن کیمسه‌نك منفعتنه نسبتله غایت آزدر . بناءً علیه ؛ انذاردن حاصل اولان قورقو خیر کثیر ضمننده ضرر جزئی‌یی اختیار قبیلندندر . شو حالده منافع دینیه‌نك منافع دنیویه‌دن اهمیتلی اولدیغنه آیت دلالت ایدر . چونکه ؛ واجب تعالی خیر کثیر صاحبی اولدیغنی بیاندنصکره منافع دینیه‌یی بیان ایدن قرآنی انزال ایتدیکنی بیانله منافع دینیه‌نك منفعتلر ایچنده اهمیتنه تنبیه ایتمشدر .

*
* *

واجب تعالی رسولنك عالمی انذار ایتمسی ایچون قرآنی انزالنی بیاندنصکره ذات الوهیتنك قرآنی انزال ایله عالمی اصلاحه قادر اولدیغنه دلالت ایدن اوصاف الٰهیه‌دن بعضیسنی ذکر ایتمك اوزره ﴿ اَلَّذ۪ی لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ﴾ بیوریور .

[قرآنی حبیبی اوزرینه انزال ایدن شول ذات اجل واعلادرکه سموات وارضك ملکی وایسته‌دیکی کبی تصرف آکا مخصوصدر .]

﴿ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَداً وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَر۪يكٌ فِي الْمُلْكِ ﴾

[او الله تعالی ولد اتخاذ ایتمدی. زیرا؛ یاردیمجی‌یه احتیاجی یوقدر وملکنده کندی ایچون شریك اولمادی . بناءً علیه ؛ ملکنده استقلال اوزره تصرف ایدر .] شو حالده قوللرینی اصلاح ایچون ایسته‌دیکی قولنه کتابنی انزال ایدر هیچ کیمسه‌نك مداخله‌یه صلاحیتی یوقدر .

﴿ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَّرَهُ تَقْد۪يراً ﴾

[والله تعالی هرشیئی ایجاد وهربرینی مقدار معین اوزرینه ترتیب و تقدیر ایتدی وهرکسدن مطلوب اولان غایه نه‌ایسه آکا کوره لازم اولان خاصه‌لرك اسبابنی حاضرلادی واو اسبابه توسلك یوللرینی کوستردی وهرکسك اجل معیننه قدر یاشایه‌بیله‌جکی معیشتلرینی تأمین وآکا کوره اعضا وآلتلرینی کندیلرینه تسلیم ایتدی . بناءً علیه ؛ هیچ کیمسه‌نك اعتراض واعتذاره مجالی قالمادی .]

یعنی ؛ قرآنی انزال ایدن الله تعالی شول ذاتدرکه یرك وکوکلرك ملکی و تصرفی آکا مخصوصدر . بناءً علیه ؛ کرك عالم علوی وکرك عالم سفلی جمله‌سی وجودنده واجل معیننه قدر بقاسنده خالق تعالی‌نك عنایتنه محتاجدر . چونکه؛ ملك آنك اولوب تصرفنده مستقل اولدیغی ایچون هراحتیاجلرینی دفع ایدن اودر وآندن استمداد ایدرلر والله تعالی ولد اتخاذ ایتمدی . بناءً علیه ؛ ملکنده وراثت جاری اولماز وولد اتخاذینه احتیاجی‌ده یوقدر . شوحالده کرك وراثت وکرك سائر صورتلرله ملکنده اصلا شریکی اولمادیغندن الوهیتده فرد واحددر ومعبود بالحق‌در وآنك غیری حقیقی معبود اولمادیغندن جمله‌نك عبادتنه مستحق آنجق اودر .

بیضاوینك بیانی وجهله بو آیت حضرت عیسی اللهك اوغلو دیه‌ن بعض نصارانی ومشرکلردن (ثنویه) طائفه‌سنی رد ایتمشدر . زیرا ؛ آنلر ملکلر اللهك قزلریدر دیدکلرنده یالان سویلمش وافترا ایتمشلردر. الله تعالی هرشیئی خلق ایتدی وهرشیئك خلقتندن مقصد نه‌ایسه آکا کوره وجودینی وصور واشکالنی وحسننی وآلات وادواتنی ویاشایه‌بیله‌جکی اعضالرینی تقدیر وجمله‌سنی مقصدینه مساوی قیلدی . مثلا انسانی شو کوردیکمز شکل وصورت اوزره خلق ایتدی و آندن مقصد اولان تکالیفی قبوله وامور دین ودنیایه متعلق مصالحنی تسویه وادراك ایتمکه مقتدر قیلدی .

کذلك هر مخلوقی مصلحتنه مساوی ومنفعتنی بیلوب طالب اولور ومضرتندن قاچار برحال اوزره تقدیر ایتدی . بناءً علیه ؛ مخلوقاتك تقدیری خلقتنه مساوی اولوب اصلا تخلف یوقدر . ایشته شو بیان اولونان شیلرك جمله‌سی واجب تعالی‌نك قوللرینه خیر کثیری وبرکت تامه‌سیدر . چونکه ؛ واجب تعالی اولا مخلوقاتی خلق ایتدی ، ثانیاً هر برینك احوالنی تدبیر عجیب ایله تدبیر ایتدی . حق بعضیلرینی بر چوق صنعتلر ایجادینه قادر وادراك کامله صاحبی قیلدی ومخلوقاتدن بعضیلرینی بعضیسنه واسطه‌وآلت قیلدی که بعضیسی مالك وبعضیسی مملوك اولوب یکدیکرینه معاونت ومظاهرت ایتمکله عالمك انتظامی لایقیله جریان ایتسون . وبعضیسنی زوجه‌لر قیلدی که یکدیکریله الفت ایتسون ومعاملهٔ ازدواجیه ایله ذریتلری میدانه کلسون وقت مرهوننه قدر عالم معمور اولسون وانتظام عالمه خلل کلمسون.

خلاصه ؛ سموات وارضك ملکی اللهه مخصوص اولوب اللهدن باشقه حقیقی بر مالك اولمادیغی واللهك ولد اتخاذندن وشریکدن منزه اولدیغی وجمله مخلوقاتی معیشتلرینه الوریشلی خلق ایدوب مقدار معین اوزرینه تقدیر ایتدیکی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی ذاتی الوهیته مناسب جلال وجمال صفتلریله توصیف ایتدکدنصکره اللهك غیری بر طاقم عاجز مخلوقلره عبادت ایدن مشرکلرك مذهبلرینی ابطال ایتمك اوزره

﴿ وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِهٖ اٰلِهَةً لَا يَخْلُقُونَ شَيْـًٔا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴾ بیوریور .

[اللهك دوننده مشرکلر معبودلر اتخاذ ایتدیلرکه او معبودلر هیچ بر شیئی خلق ایده‌مزلر . حالبوکه آنلر کندیلری مخلوقلردر .]

﴿ وَلَا يَمْلِكُونَ لِاَنْفُسِهِمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَلَا يَمْلِكُونَ مَوْتًا وَلَا حَيٰوةً وَلَا نُشُورًا ﴾

[واو معبودلر کندی نفسلری ایچون دفع مضرت وجلب منفعته مالك اولمادقلری کبی دنیاده بر کیمسه‌یی أولدورمکه ودیریلتمکه وقبرندن قالدیروب نشر ایتمکه مالك اولامازلر.]

یعنی ؛ الله تعالی سموات وارضه مالك والوهیت صفتلری ایله بحق متصف معبود

بالحق اولدیغی حالده مشرکلر کندی اللریله یایدقلری طاش و آغاج و آلتون و کموش پارچه‌سی کبی حقیر شیلری معبودلر اتخاذ ایتدیلرکه او معبودلر مخلوقاتدن ادنی بر شیئی بلکه بر ذره‌سنی بیله خلق ایده‌مدکلری کبی کندیلری ده مخلوقلردر . حالبوکه معبودك هر شیئی خلق ایتمکه قدرتی اولمق لازم اولدیغی کبی کندینك ده مخلوق اولمامسی الزمدر . زیرا ؛ مخلوق دائما خالقنه محتاج اولدیغندن عبادت اولونمغه استحقاقی اولاماز . بناءً علیه ؛ آنلرك معبودلرینه عبادتلری باطلدر . چونکه ؛ آنلرك معبود اتخاذ ایتدکلری شیلر عبادت ایدنلره منفعت ومضرت ویرمك شویله دورسون کندی نفسلرینك منفعت ومضرتنه بیله مالك دکللردر . شو حالده آنلره عبادتده بر فائده یوقدر . کذلك آنلرك معبودلری انسانلری ایجاده وأولدورمکه و أولدکدن صکره دیریلتوب حساب وجزا ایچون قبرندن قالدیروب محشره سوق ایتمکه دخی قادر ومالك دکللردر . حالبوکه معبود اتخاذ اولونان ذاتك بونلرك جمله‌سنه مقتدر اولمسی لازمدر .

بو آیتده واجب تعالی الوهیتك لوازمندن درت شیئی بیان ایتمشدر : برنجیسی ؛ خالق اولوب مخلوق اولمامقدر . ایکنجیسی ؛ دفع مضرت و جلب منفعته قادر اولمقدر . اوچنجیسی ؛ دنیاده احیا واماته‌یه قادر اولمقدر . دردنجیسی ؛ آخرتده ناسی حشره وحساب وجزایه سوقه مقتدر اولمقدر . معبود اولان ذاتك شو اوصاف ایله متصف اولمسی لازم اولدیغندن بو اوصافله متصف اولمایان پوتلرك معبود اولمغه استحقاقلری اولمادیغی بیانله آنلره عبادت ایدنلرك حماقتلرینه اشارت اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالی اولاً ذاتنك قوت وقدرت صاحبی اولدیغی وثانیاً پوت پرستلرك مذهبلرینك باطل اولدیغی بیاندن صکره نبوت حقنده کافرلرك شبهه‌لرینی ازاله ایله نبوتی اثبات ایتمك اوزره ﴿ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا اِنْ هٰذَا اِلَّا اِفْكٌ افْتَرٰيهُ ﴾ بیوریور .

[کافرلر « شو قرآن اولمادی ؛ الا بر یالان که محمد ﷺ او یالانی کندی افترا ایتدی » دیدیلر .]

﴿ وَاَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ اٰخَرُونَ ﴾

[« واو قرآن اوزرینه محمد ﷺ ، قوم آخر یاردیم ایتدی » دیمکله قرآنك رسول اللهك نفسندن ایجاد ایتدیکی برشی اولدیغنی ادعا ایتدیلر .]

﴿ فَقَدْ جَاؤُ ظُلْماً وَزُوراً ﴾

[بناءً علیه ؛ بو سوزی سویله‌ینلر ظلم ویالانله کلدیلر.] چونکه ؛ اللهك کلامنه قول کلامی دیمکله ظلم ایتدکلری کبی یالان سوزده سویله‌مش اولدیلر . شو حالده رسول اللهه « یالان سویلدی » دیدکاری سوزلریله کندیلری هم ظالم همده یالانجی اولدیلر .

﴿ وَقَالُوا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمْلٰى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَاَصِيلاً ﴾

[ومشرکلر « قرآن اول کچن امتلرك کتابلرنده یازدقلری سطرلریدر . محمد ﷺ نفسی ایچون یازدیردی . بناءً علیه ؛ او سطرلر صباح وآقشام اونوتمامق ایچون قرائت اولونورکه محمد ﷺ آنی حفظ ایتسون » دیمکله قرآنی رسول اللهك اول کچنلرك کتابلرندن استنساخ ایتدیردیکنی ادعا ایتدیلر .]

یعنی ؛ اللهه ورسولنه ایمان ایتمه‌ین شول کافرلر دیدیلرکه « شو قرآن اولمادی . الا یالاندر . محمد ﷺ آنی کندی نفسندن ایجاد ایتدی ولکن مرامنی ترویج ایتمك وسوزینی دیکله‌تمك ایچون افترا ایدییور وبونی ایجادده قوم آخرده معاونت ایتدی » دیمکله قرآنه ورسول اللهه لایق اولمادق شی اسناد ایتدیلر. فقط بو سوزی سویله‌مکله ظلم ایتدیلر وکندیلری یالان کتیردیلر وافترا ایتدیلر . چونکه ؛ قرآن طرف الهیدن وحی اولدیغی حالده کلام الهی اولدیغنی انکار ایتدیلر . بناءً علیه ؛ اللهك کلامنی غیره اسناد ایتمکله ظلم ایتدکلری کبی رسول اللهك برکیمسه‌دن استعانه ایتمدیکی حالده « قوم آخر اعانه ایتدی » دیمکله یالان سویلدیلر ودیدیلرکه « محمد ﷺ ك قرآن دیه‌رك کتیردیکی شی اول کچنلرك کتابلرینه یازلمش یالانلردر . آنلردن برکاتبه یازدیردی ویازلدقدن صکره او یالانلر محمد ﷺ اوزرینه صباحده وآقشامده اوقونورکه حفظ ایتسون اونوتماسون . چونکه ؛ کندی اوقویوب یازمق بیلمدیکندن تکرار اوقومغه وازبرلمکه محتاجدر . بناءً علیه ؛

غیریلرك تکرار تکرار اوقومسیله ازبرله‌دکدن صکره طرف الهیدن کلدی وحیدر دیه‌رك خلقه دیکله‌تمك ایستر » دیمکله رسول اللهك نبوتنه وقرآنه طعن ایتمك ایسته‌دیلر .

فخررازی وخازنك بیانلری وجهله بو آیت (نضر بن حارث) حقنده نازل اولمشدر. چونکه؛ نضر وامثالی مشرکلر« محمد ﷺ قرآنی (خویطب بن عبدالعزی) نك کوله‌سی (عداس) دن و (عامر بن حضرمی) نك کوله‌سی (یسار) دن و (عامر) ك کوله‌سی (جبر) دن آلیور . زیرا ؛ قرآنك مشتمل اولدیغی معنالری اسکی کتابلردن حکایه ایدییورلر ولفظی ، آنلردن آلدیغی معنایه کوره کندی اویدیرییور » دیدیلر. چونکه ؛ شو اوچ کوله اهل کتابدن اولدقلری جهتله توراتی وانجیلی اوقور وآنلرك احکامندن بعض مجلسلرده مکه‌لیلره حکایه ایتدکلری زمانده رسول الله نبوتنی اظهار ایدنجه کوله‌لرك ایمان ایتملری اوزرینه بو افترایه جرأت ایتدیلر . جناب حقك‌ده آنلرك سوزلرینی حکایه وکندیلرینك ظالم ویالانجی اولدقلرینی بیان ضمننده بو آیتی انزال ایتدیکی مرویدر وبو آیتده ویریلن جوابده کافیدر. چونکه قرآن ؛ فصاحت وبلاغتده طوق بشردن خارج اولدیغی جهتله کندیلری معارضه‌دن عاجز قالدیلر . اکر انسانلرك ایجاد ایده‌جکی برشی اولسه‌ایدی کندیلری ایجاد ایدرلردی وغیرك اعانه‌سیله ممکن اولسه ایدی کندیلرینه اعانه ایده‌جك بیکلرجه فصحا وبلغا موجود ایدی . شو حالده کندیلرینك برشی یاپامامالری قرآنك وحی الهی اولوب طعن ایدنلرك یالانجی اولدقلرینه دلالتده کافیدر .

بو آیتلر ؛ بش حکمی حاویدر : برنجیسی ؛ کافرلرك قرآنه یالانه وافترا دیملریدر. ایکنجیسی ؛ قرآنی ایجادده قوم آخر محمد ﷺ ه اعانه ایدییور دیملریدر. اوچنجیسی ؛ بوسوزلریله کافرلرك ظالم ویالانجی اولملریدر . دردنجیسی؛ قرآنه اول کچنلرك کتابلرینه رستم واسفندیار حکایه‌لری کبی یازدقلری سطرلری دیملریدر. بشنجیسی ؛ محمد ﷺ قرآنی باشقه کتابلردن استنساخ ایتدیرییور و اونوتمامق ایچون آقشام وصباح کندی اوزرینه اوقوتدیرییورکه ازبر ایتسون وباشقه‌لرینه وحی دیه‌رك تبلیغ ایتسون دیملریدر.

* * *

واجب تعالی کافرلرك قرآنه سویله‌دکلری نا لایق سوزلرینی بیاندنصکره رسولنك

آنلره ويره‌جكى جوابى بيان ايتمك اوزره ﴿ قُلْ اَنْزَلَهُ الَّذ۪ى يَعْلَمُ السِّرَّ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اِنَّهُ كَانَ غَفُوراً رَح۪يماً ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل ! قرآنه اعتراض ايدن كافرلره سن دى كه « قرآنى شول الله تعالى انزال ايتدى كه اوالله تعالى سموات وارضده كيزلى اولان شيلرى بيلير . زيرا ؛ او الله تعالى توبه ايدنلره مغفرت وعبادت ايدنلره مرحمت ايدر .]

يعنى ؛ حبيبم! مشركلرك كبر وغرورلرينه دلالت ايدن سوزلرينى وقرآنه طعنلرينى ايشيتدكدنصكره آنلره جوابده « قرآنى شول الله تعالى انزال ايتدى كه او الله تعالى يرده وكوكلرده اولان اسرارى بيلير . بناءً عليه؛ سزى آكا معارضه‌دن عاجز قيلمشدر. سز ايسه ارباب فصاحت وبلاغتدن اولمقله برابر قرآنى ابطاله حرصكز صوك درجه‌يه وارمش ايكن قيصه برآيتنك بيله مثلنى كتيرمكدن عاجز قالديكز. شوحالده قرآنه طعن ايتمكدن اوتانمازميسكز وسزك بوحالكز غضب الٓهى‌يى جالب اولمسندن قورقمازميسكز ؟ شوحالده سزتائب ومستغفراولك . زيرا ؛ الله تعالى توبه ايدنلرى يارلغار وعبادتله دركاهنه التجا ايدنلرى رحمتيله حصه ياب ايدر » ديمكله آنلرى الزام ايت .

بيضاوينك بيانى وجهله بو آيتده جوابك خلاصه‌سى؛ قرآنك الفاظنده اولان فصاحت بشرك ايجادينك فوقنده اولمسيله رسول‌الله ايجاد ايتدى ديدكلرى سوزلرينى رد ايتديكى كبى قرآن ايلروده اولاجق برطاقم اخبار غيبيه‌يى متضمن اولديغى كبى سموات وارضده اولان برچوق اسرار اوزره مشتمل اولديغى جهتله آنى آنجق سموات وارضك وجمله عالم ملكوتك اسرارينى بيلن الله تعالى‌نك انزل ايتديكى وعالم ملكوتك اسرارينه واقف اولمايان بشر طرفندن ايجادى ممكن اولاماديغندن كافرلرك « محمد ﷺ ايجاد ايتدى واول كچنلرك سطرلريدر » سوزلرينك بطلانى ميدانده‌در . شوحالده اى مشركلر! نصل اولويوركه بويله واهى وكذبى ميدانده اولان برادعايه جرأت ايدرسكز وبو سوزلريكزله عقوبت الٓهيه‌دن قورقمازميسكز ؟ ديمكدر . بوسوزلرينك غضب الٓهى‌يى موجب اولوب لكن مرحمت الٓهيه تأخيرينه سبب اولديغنه و توبه ايدرلرسه توبه‌لرى قبول اولونوب عذابدن خلاص اولاجقلرينه جناب حقك غفور و رحيم اولديغى بيانله اشارت وتوبه‌يه

تشويق اولونمشلردر . چونكه ؛ فخررازينك بيانى وجهله غائبدن خبر ومصالح عبادى لايقيله تمشيت ونظام عالمى تدبير اوزرينه مشتمل اولان احكام كلمز، الا هرنوع معلومات اوزره عالم اولان ذات طرفندن كله‌بيلير. الله تعالى‌نك جمله عالمك اسرارينه مطلع اولديغنى بيان ايتمك ؛ رسول‌اللهه وقرآنه طعن ايدن كافرلرك كيزلى طعنلرينى دخى بيلديكنى بيانله كافرلر تهديد اولونمشدر .

* *
*

واجب تعالى كافرلرك « قرآن رسول‌اللهك ايجادى وياخود اول كچنلرك يازدقلرى يالانلردر » ديدكلرينه جوابدنصكره اوچنجى شبهه‌لرينى وجوابنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَقَالُوا مَالِ هٰذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْش۪ى فِى الْاَسْوَاقِ ﴾ بيوريور .

[كافرلر « نه اولويور شو رسالت ادعاسنده بولونان كيمسه‌يه كه بزم كبى طعام ييور وچارشولرده يوريور صكره بزم اوزريمزه تفوقله رسالت دعواسنه قيام ايديور » ديديلر.]

﴿ لَوْلَٓا اُنْزِلَ اِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونَ مَعَهُ نَذ۪يراً * اَوْ يُلْقٰٓى اِلَيْهِ كَنْزٌ اَوْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ يَأْكُلُ مِنْهَا ﴾

[« كاشكه آكا بر ملك انزال اولونسه‌ده آنكله برابر بزى قورقوتور اولسه ايدى وياخود آكا سمادن بر خزينه آتلسه‌ده آندن بول بول انتفاع ايتسه ايدى وياخود آنك ايچون بر باغچه اولسه‌ده آندن ييسه ايدى او زمان بزم اوزريمزه بر امتياز دعواسنه وبزم سزدن زياده مزيتم وار . بناءً عليه ؛ بن رسولم ديمكه بر حقى اولابيليردى . بونلردن هيچ بريسى اولمايوب بزم كبى ييوب ايچوب كزه‌ركن رسالت دعواسنه نه‌دن قيام ايديور وبو جسارتى نره‌دن آليور ؟ » ديديلر .] وبرقسمى بوقدرله اكتفا ايتمديلر وديديلركه:

﴿ وَقَالَ الظَّالِمُونَ اِنْ تَتَّبِعُونَ اِلَّا رَجُلاً مَسْحُوراً ﴾

[مشركلرك ظالملرى ايمان ايدن مؤمنلره « سز اتباع ايتمديكز، آنجق سحراولونمش بررجله اتباع ايتديكز» ديمكله رسول‌اللهك سحر اولونديغنى ادعايه قدر جرأت ايتديلر.]

﴿ اُنْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْاَمْثَالَ ﴾

[نظر ایت کورکه حبیبم ! او مشرکلر سنك حقکده خلقی آلداتمق ایچون نصل مثاللر بیان ایدرلر وسکا رجل مسحور « سحر اولونمش بر رجل » دیمکه قدر نصل جسارت ایدرلر .]

﴿ فَضَلُّوا ﴾

[بناءً علیه ؛ آنلر سنك نبوتکی بیلمکه وسیله اولان آچیق یولدن چیقدیلر .]

﴿ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ﴾

[شوحالده آنلر طریق حقه وسنك نبوتکی تصدیقه یول بولمغه قادر اولامازلر . چونکه ؛ نبوتك صدقنه وخاصهٔ نبی‌یه دلالت ایدن دلیللری ترکله بر طاقم خیالاته اتباع ایدنجه آنلری ترکله طوغرو یول بولملری مشکلدر .]

یعنی ؛ کافرلر رسول‌اللهه کمال بغض وشدت وعداوتلری ایجابی دیدیلرکه « شو رسالت دعواسنده بولونان ذاته نه اولدی که بزم کبی یمك ییر و امور بیتیه‌سنی تمشیت ایچون چارشولرده کزر . شو حالده بزلردن وسائر عوام ناسدن فرقی اولمادیغی میدانده ایکن بزم اوزریمزه تفوقله رسالت دعواسنه قالقیور . بزم اوزریمزه رسالت دعواسی ایده‌جك ذاتك بر فضیلت ومزیتی اولملی دکلیدر ؟ اکر دعواسنده صادقسه کاشکه آنك اوزرینه آچیقدن ملك انزال اولونا ایدی وآنکله برابر بزی انذار ایده ایدی، شبهه‌سز بز ایمان ایدردك ویاخود ربی طرفندن کندینه بر خزینه آتلمش اولا ایدی وآنکله انتفاع ایتدیکنی کوره‌ایدك رسالتنده شبهه‌مز اولمازدی ویاخود هر نوع میوه‌یی جامع بر باغچه‌سی اولا ایدی کندی آندن یه وسائرلرینه‌ده یدیره ایدی وبوسایه‌ده خلق کندینه اتباع ایده ایدی ، بزده اتباع ایدردك . بونلردن هیچ بریسی اولمادیغی حالده آنك دعواسنه بز نصل اینانه‌لم . اکر دعواسی طوغرو اولایدی بونلردن بریسی اولوردی » دیمکله قرآنه طعنده ورسول‌اللهك نبوتی انکارده اصرار ایتدیلر وبوقدرله اکتفا ایتمیه‌رك ضعفاء ناسی ایماندن منع ایتمك ایچون ظالملر دیدیلرکه « سزك تابع اولدیغکز محمد صلی الله علیه وسلم سحر اولونمش بر کیمسه‌در . بناءً علیه ؛ اتباعه شایان دکلدر » . ایشته ظالملر بو سوزلریله خلقی اغفاله چالیشدیلر .

جناب حق بونلره جوابده « حبیبم ! نظر ایت باق که سنك ایچون نصل مثاللر بیان ونصل سوزلر ایجاد ایدییورلر وقرآن وحی دکلدر، محمد صلی الله علیه وسلم ایجاد ایتدی و اول کچنلرك کتابلرینه یازلمش یالانلردر ورسول اولسه یاننده ملك اولوردی ویاخود زنکین اولور وهرکسده بولونمایان بر باغچه‌سی اولوردی وبزم کبی ییوب ایچمز وچارشولرده کزمزدی کبی بر طاقم واهی مثاللرله عقللرینی یوردیلر ؛ بناءً علیه ؛ ضلالتده وحیرتده قالدیلر وکندیلرنده بولونان بر طاقم اوصاف نالایقه‌یی سکا اسنادله حاشا مجنون دیمکه قدر جرأت ایتدیلر وبیلمدیلرکه نبوت بر موهبهٔ الٰهیه‌در . جناب حق دیله‌دیکی قولنه ویرر وآنی سائرلرندن ممتاز قیلار . »

بیضاوینك بیانی وجهله مشرکلرك شو شبهه‌لری حماقتلرینك درجهٔ نهایه‌ده اولدیغنه دلالت ایدر . چونکه؛ رسل کرامك عوام ناسدن فرقلری امور جسمانیه واموال دنیویه ایله دکل، بلکه احوال روحانیه وامور نفسانیه ایله‌در . بناءً علیه ؛ اموال واولاد کبی دنیا متاعیله حاصل اولان مزیته اعتبار یوقدر، بلکه عوام ناسدن انبیانك فرقلری ؛ قوهٔ قدسیه وجناب حقك آنلری نبوته اختیار ایدوب قوللرینی ارشادی آنلری تودیع ایتمکله‌در، یوقسه نبوت شرفنك دنیا متاعیله مناسبتی یوقدر. فقط اهل شركك بوتون همتلری ومطمح نظرلری همان دنیایه منحصر اولدیغندن هر شرفی دنیا مالنده آرامق عادتلری اولدیغی جهتله انبیایه دخی امور دنیا جهتندن اعتراضی عادت ایتمشلردر . ایشته بومثللو اعتراضلر زمان سعادته مخصوص اولمایوب هر زمانده اعتراض ایدنلر بولوناجغنه بناءً زمان سعادتده واقع اولان اعتراضلری جناب حق قرآنده بیان ومعترضلری ذم ایتمشدرکه هر زمانده اعتراض ایدنلرك حاللری آنلره قیاسله کندیلری اهل ایمان نظرنده مذموم اولسونلر . حتی آخرته صاغلام بر اعتقادی اولمایان مسلمان اسمنده وکسوه‌سنده اولان بر طاقم منافقلرك‌ده بو کبی اعتراضه جرأت ایدنلری واردر . خصوصاً شوراده بوراده کزمش توفیقسزلق هر طرفنی صارمش هانکی یوله کیده‌جکنی شاشیرمش ملل سائره‌نك عادات قبیحه‌لرینی تقدیر وتحسین ایتمکه یلته‌نیر کندی دیننده خبری یوق باشقه بر دینه مال اولامامش بر طاقم کیمسه‌لر شورادن بورادن ایشیتمش اولدیغی ونفسنك آرزوسنه موافق بولدیغی بر قاچ کلمه ایله عادات اسلامیه ودیانت محمدیه علیهنده بولونمق ایستر . بو کبیلره جناب حق توفیق ویرسون دیمکدن باشقه بر شی یوقدر . دیانت علیهنده بو کبی افترالره

جرأت ایدنلرك ظالم اولدقلرینه اشارت ایچون ضمیر یرنده اسم ظاهر اولارق ﴿ الظالمون ﴾ وارد اولمشدر . چونکه ؛ ﴿ وقال الظالمون ﴾ یرنده ﴿ وقالوا ﴾ دنیلسه اولا بیلیردی ولکن ظلملرینی تصریحله ذم اولونمازلردی .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله صوك **آیتك معناسی** شویله‌در : [یا اکرم الرسل ! نظرایت باق که سنك حقکده شو عجیب مثاللری وعقلدن خارج غریب اسناداتی نصل ایجاد ایتدیلر وبو مثاللرله کندی عقللرینك مختل اولدیغندن سکا اعتراضلرنده احتجاجه صالح وارباب عقولك قبول ایده‌جکی بر دلیل کتیرمکدن عاجز ومتحیر اولدقلرینی اثبات ایتمشلردر. بناءً علیه ؛ کندی سخیف عقللریله دلیل ظنیله کتیردکلری شیلره اتباع ایده‌رك یولدن چیقدیلر وحقه ایصال ایده‌جك طوغرو بر یول بولمغه دخی قادر اولامدیلر] دیمکدر . اوت ! قوهٔ واهمه‌سنه اتباعله یولدن چیقان کیمسه‌نك دائما یولسز قالدیغی وطریق ضلالی ارتکابده اصرار ایتدیکی وطریق حقه قبوله بر کونا یاناشامدیغی علی الاکثر کورولمکده‌در.

* * *

واجب تعالی کافرلرك شبهه‌لرینك ایکنجی جوابنی بیان ایتمك اوزره ﴿ تَبَارَكَ الَّذِى اِنْ شَاءَ جَعَلَ لَكَ خَيْراً مِنْ ذٰلِكَ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ وَيَجْعَلْ لَكَ قُصُوراً ﴾ بیوریبور .

[خیری وبرکتی چوق وجمله‌دن عالی اولدی وتعظم ایتدی شول الله تعالی که او الله تعالی ایسترسه یا اکرم الرسل ! سنك ایچون کافرلرك دیدکلرندن دها خیرلی آلتندن نهرلر جریان ایدر باغلر ، باغچه‌لر ، کوشکلر وسرایلر خلق ایدر ولکن نبوته بر مداری اولماز . زیرا ؛ انواع میوه‌یی جامع باغلری بولونان دنیاده میلیونلرجه کیمسه‌لر بولونور ولکن نبوت مرتبه‌سنه نائل اولامازلر .]

یعنی ؛ حبیبم ! سنی بر چوق نعمتلریله تربیه ونبوتله تلطیف ایدن الله تعالینك برکتی وخیری چوق اولدی . بناءً علیه ؛ دیلرسه سنك ایچون دنیاده کافرلرك سکا « بر خزینه‌سی اولسه خرج ایتسه ویاخود بر باغچه‌سی اولسه آندن ییسه» دیدکلرندن دها خیرلی آلتندن نهرلر آقار وپیکارلر لمعان ایدر باغچه‌لر وسرایلر وقوناقلر خلق ایدر . چونکه ؛ خیری

چوق وجمله‌دن عالی اولان ذات بونلری خلق ایتمکه قادردر ولکن بونلرك نبوته مدخلی یوقدر .

ایشته کافرلرك ، رسول اللهك دنیا متاعنه التفات ایتمدیکنی وسیله اتخاذ ایده‌رك «شونلر اولسه ایدی رسول اولدیغنده شبهه‌مز قالمازدی ولکن بونلره مالك اولمادیغی جهتله نبوت دعواسی طوغرو دکلدر » دیدکلرینه قارشی جناب حق دیلرسه رسولنه آنلرك دیدکلرندن دها زیاده‌سنی ویره‌جکنی بیانله آنلری رد ایتمش وبو کبی نعمتلری رسولی ایچون آخرته تأخیر ایتدیکنه اشارت بیورمشدر . چونکه آخرت نعمتلری ؛ دواملی وشرفلی وصافی وکدردن سالم ومشقتی یوقدر .

فخر رازینك بیانه نظراً بو آیتك سبب نزولی ؛ رسول اللهك کافرلرك بو کبی نالایق سوزلرینه محزون اولدیغی بر زمانده بر ملك کلدی سلام ویردی « یا رسول الله ! الله تعالی هر شیئك آناختارلرینی سکا ویرمکله ویرمه‌مك بیننده سنی مخیر قیلدی » دینجه رسول اللهك « ربم بکا جمله‌سنی آخرتده جمع ایتسون » دیمسی اوزرینه بو آیتك نازل اولدیغی (ابن عباس) حضرتلرندن مرویدر .

* * *

واجب تعالی مشرکلرك شبهه‌لرینه اوچنجی جوابی بیان ایتمك اوزره ﴿ بَلْ كَذَّبُوا بِالسَّاعَةِ ﴾ بیوریبور .

[بلکه کافرلر قیامتی انکار وتکذیب ایتدیلر .]

﴿ وَاَعْتَدْنَا لِمَنْ كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ سَعِيراً ﴾

[وبزده قیامتی تکذیب ایدن کیمسه ایچون شدتلی جهنم آتشی حاضرلادق .]

یعنی ؛ بلکه کافرلر اوهاملرینه اتباع ایده‌رك قیامتی وقیامت اوزره ترتب ایده‌جك مثوباتی ودرجات عالیاتی ومشرکلره موعود اولان عقوباتی ودرکات هاویه‌یی تکذیب ایتدکلرندن قرآنی ورسالتی انکار ایدرلر . چونکه ؛ قیامتی وآخرتی تکذیب ایتدکدن صکره قوللری اصلاح ایچون کتاب انزال ایتمك ورسول کوندرمك عبثدن عبارت اولور.

بناءً علیه ؛ آخرتی انکار ایدنك کتب سماویه‌یی وانبیانك نبوتلرینی انکار ایتمسی لازم کلیر. زیرا ؛ آخرت اولمانجه بونلره لزوم قالماز. شو حالده قیامتی تکذیب ایدنلره بز جهنم آتشی حاضرلادق. باقالم آخرت وارمیدر ، یوقمیدر و کتابلرك و رسوللرك دیدکلری طوغرومیدر ، دکلمیدر ؟ جهنمه کیرنجه انکار ایدنلر بیلیرلر. یعنی « حبیبم ! مشرکلرك سنك رسالتکی انکار ایتدکلرینه تعجب ایتمه. زیرا ؛ آنلر وقوعنده شبهه اولمایان قیامتی انکار ایدییورلر. شو حالده سنك بیاناتکی واللهك سکا آخرتده وعد ایتدیکی شیلری تصدیق ایدرلرمی ؟ » دیمکدر.

بو آیت جهنمك الآن مخلوق و عاصیلر ایچون حاضرلاندیغنه و مشرکلرك شبهه‌لری بر شبههٔ علمیه اولمایوب مجرد آخرتی انکارلری اوزرینه بنا قیلنمش بر شبهه اولدیغنه دخی دلالت ایدر. (سعیراً) بیضاوینك بیانی وجهله علوی شدتلی اولان آتشدر ویاخود جهنمك طبقه‌لرنده عذابی شدتلی اولان بر طبقه‌نك اسمیدر که آخرتی انکار ایدنلرك او طبقه‌ده معذب اولاجقلری بیان اولونمشدر.

*
* *

واجب تعالی کافرلر ایچون احضار اولونان جهنمك بعض شدتنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِذَا رَاَتْهُمْ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَهَا تَغَيُّظاً وَزَفِيراً ﴾ بیوریور.

[جهنم کافرلری اوزاق بر مکاندن کوردیکنده جهنم ایچون کافرلر غلظتلی بر صدا ایشیتیرلر ودهشتلی کورولتوسنی دویارلر.]

یعنی ؛ اهل ناری جهنم اوزاقدن کوردیکنده کافرلر جهنم ایچون شدتلی علولر وغضبه دلالت ایدر کورولتولر ایشیتیرلر که دها ایچنه کیرمه‌دن جهنم عاصیلره غضبنی وشدتنی کوستررر. زیرا ؛ غضب الٰهینك محلی اولدیغندن اللهك عظمتی نسبتنده غضبنك عظمتنه دلالت ایدن مهابتلی صدالر و دهشتلی کورولتولر و قورقونج و عجیب حاللر واللهك قهرینه دلالت ایدن علامتلر البته موجود اولاجغنی بیانله جناب حق عاصیلری انصافه دعوت ایتمشدر.

*
* *

واجب تعالی کافرلرك جهنمدن اوزاق بولوندقلری زمانده کوره‌جکلری احوالی بیاندن صکره جهنمه یقین اولدقلرنده وایچنه کیردکلرنده کوره‌جکلری احوالی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِذَا اُلْقُوا مِنْهَا مَكَاناً ضَيِّقاً مُقَرَّنِينَ دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُوراً ﴾ بیوریور.

[کافرلر جهنمدن غایت طار بر محله اللری و آیاقلری باغلی اولدقلری حالده آتلدقلرنده او مقامده هلاك چاغیررلر. چونکه ؛ هلاکدن باشقه چاغیره‌جق برشی بولامازلر.]

﴿ لَا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُوراً وَاحِداً وَادْعُوا ثُبُوراً كَثِيراً ﴾

[آنلر هلاکه چاغیرنجه طرف الٰهیدن ملکلر واسطه‌سیله آنلره « یالکز بر هلاکه چاغیرمایك، برچوق هلاکه چاغیرك» دینیلور.] چونکه ؛ جهنمده هلاك چوقدر. مثلا سعادتدن محروم اولمق وابداً جهنمده قالمق وانواع عذابه دوچار اولمق و آچلق وصوسزلق کبی انواع سفالته معروض قالمق و اللری زنجیرله بویونلرینه باغلی اولمق وهر زمان فریاد وفغان ایچنده بوغولمق وفریادلرینی هیچ کیمسه‌یه دیکله‌تمه‌مك وزبانیلر طرفندن هرزمان حقارته معروض قالمق جهنمده موجود هلاکلر جمله‌سندندر. بناءً علیه ؛ آنلره « یالکز بر هلاکه چاغیرمایك، بلکه برچوق هلاکه چاغیرك » دینیله‌جکی بیان اولونمشدر.

یعنی ؛ کافرلر اللری بوغازلرینه باغلی وزنجیرلرله بربرینه مقارن اولارق جهنمدن غایت طار بر مکانه آتیلدقلرنده او مقامده آنلر هلاکه چاغیررلر وحزن وکدر هر طرفلرینی احاطه ایتدیکندن آنلر « کل ای هلاکمز ! سنك کلمك زمانك کلدی » دیرلر. آنلر بو منوال اوزره هلاکه چاغیرنجه طرف الٰهیدن ویاخود جهنمك زبانیلری طرفندن « بو کون سز یالکز بر هلاکه چاغیرمایك، بلکه جهنمده صاییلماز وتوکنمز برچوق هلاکه چاغیرك » دنیلورکه بوسوز آنلر ایچون عذاب اوزرینه عذاب اولسون.

فخر رازینك بیانی وجهله رسول اللهه بو آیتده بیان اولونان جهنمك طارلغندن سؤال اولوندیغنده رسول اللهك « دیواره چیوینك چاقیلدیغی کبی اهل جهنم جهنمه چاقیلیر » بیوردیغی مرویدر. چونکه ؛ اهل جهنم جهنمه بالاختیار کیرمزلر. بناءً علیه ؛ زبانیلر آنلری زور زورینه چیوی کبی جهنم آتشنه چاقارلر. (امام کلبی) جهنمك طارلغنی شویله تفسیر ایتمشدر : « جهنمه اول کیرنلری علو یوقاری قالدیرر وصوکره کیرنلری

زبانیلر یوقارودن آشاغی باصارلر . شو حالده بومنوال اوزره صیقیشیرلر » . بناءً علیه ؛ جهنمده هرنوع عذابله معذب اولدقلری کبی نفس آلاماز درجه‌ده طارلقله دخی معذب اولاجقلری بوآیتده صراحةً بیان اولونمشدر . چونکه ؛ (ضیّقاً) شرندلمه دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی عاصیلر ایچون احضار اولونان عذابی بیاندنصکره اهل ناره لاحق اولاجق حسرتی واهل جنتك ذوق وصفاسنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قُلْ اَذٰلِكَ خَيْرٌ اَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِى وُعِدَ الْمُتَّقُونَ ﴾ بیوریبور .

[یا اکرم الرسل ! سن کافرلره « شو صفتی بیان اولونان جهنممی خیرلی یوقسه جناب حق طرفندن متقیلره وعد اولونان جنت الخلدمی خیرلی؟ » دیکه هانکیسی خیرلی اولدیغنی دوشونسونلر وآکا کوره حرکت ایتسونلر .]

﴿ كَانَتْ لَهُمْ جَزَاءً وَمَصِيرًا ﴾

[« او جنت متقیلرك عمللرینه جزا وآنلرك واره‌جقلری محل اولدی . »]

﴿ لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاؤُنَ خَالِدِينَ ﴾

[« متقیلر مخلد اولدقلری حالده جنتده آنلر ایچون ایسته‌دکلری هرشی واردر » دیکه کافرلرك حسرتلری آرتسون .]

﴿ كَانَ عَلٰى رَبِّكَ وَعْدًا مَسْؤُلًا ﴾

[شو متقیلره وعد اولونان جنت ربك تعالی طرفندن بر وعددرکه او وعد مؤمنلر طرفندن ایسته‌نیلمش بر مطلوبدر .] چونکه ؛ مؤمنلرك مناجاتلرنده هروقت ربلرندن ایسته‌دکلری جنتدر . بناءً علیه بووعد اولونان جنت ؛ اهل ایمان طرفندن دائما ایسته‌نیلن وسؤال اولونان شیدر .

یعنی ؛ ای رسول ذی‌شان ! قیامتی انکار ایدن مشرکلره تکدیر طریقیله سن

دیکه « شو صفتی بیان اولونان جهنم وآنده اولان عذابلر وهلاکلرمی خیرلیدر، یوقسه متقیلره طرف الٰهیدن وعد اولونان جنت الخلدمی خیرلیدر؟ اوجنت که آکا کیررلر ونعمتلری ابدیدر ، اصلا تغیر یوقدر واو جنت متقیلرك عمللرینه جزا ودنیاده فدا ایتدکلری لذت فانیه‌یه بدلدر ودنیادن کیتدنصکره آنلرك واره‌جق محللریدر . معهذا متقیلر ایچون ابدی قالیجی اولدقلری حالده ایسته‌دکلری نعمتلر موجود، اصلا حسرت یوقدر . زیرا بووعد؛ ربك تعالی اوزرینه وعد قوی ایدی » .

بیضاوینك بیانی وجهله جهنمده اصلا خیر اولمادیغی حالده « جهنممی خیرلی ویاخود جنتمی خیرلی ؟ » دیمکله جهنمه خیر اسناد ایتمك کافرلرك اعتقادلرینی تزییف وآنلری استهزا ایله برابر تکدیر ایچوندر ، یوقسه جهنمده خیر وارده جنتك خیریله مقایسه اولونسون معناسنه دکلدر. آیت ، متقیلرك عمللرینه ثواب ویرمك الله تعالی اوزرینه واجب اولمادیغنه دلالت ایدر. زیرا؛ جناب حق جنتك وعد اولوندیغنی بیان ایتدی . وعد اولونان شی ایسه وعد ایدن کیمسه اوزرینه تفضل واحسان اولور ، واجب اولماز . اکر واجب اولسه وعد دینمزدی ووعد الٰهی‌نك محقق اولوب تخلف اولمیه‌جغنه بناءً واجب تعالی بوآیتده وعدینك متقیلرك عمللرینه جزا اولاجغنی ماضی صیغه‌سیله ایراد ایتمشدرکه محقق اولدیغنه اشارت اولسون .

جنتده هرکسك هر ایسته‌دیکی ویریله‌جك اولونجه عملی آز اولوب آشاغی درجه‌ده بولونانلر عملی چوق اولوب درجات عالیاتده بولونانلرك درجه‌لرینی ایسته‌یه‌جکلری طبیعیدر . هر آرزو ایتدکلری ویریلنجه آز عمل صاحبلری چوق عمل صاحبلرینه مساوی اولمازمی ؟ شو حالده چوق عمل ایله آز عمل بیننده فرق نه اولور ؟ اکر هر ایسته‌دیکی ویرلمزسه بوآیته مخالف اولمازمی؟ جنته کیرمش اولان بر پدر جهنمده مخلد اولان اوغلونك خلاصنی ایسته‌مزمی ؟ بو آیتك مقتضاسی هر ایسته‌دیکنی ویرنجه اوغلونك جهنمدن خلاصی مخلد اولمسنه منافی اولمازمی ؟ واکر خلاص اولمازسه آرزو ایتدیکنی ویرمدیکی جهتله بوآیته مخالف اولمازمی ؟ کبی سؤاللره فخر رازی وقاضینك بیانلری وجهله جواب شویله‌در : اهل جنتك ادنی مرتبه‌سنده بولونانلر کندی مرتبه‌لرینك لذاتی وذوق وصفاسیله مشغول اولدیغندن اعلی طبقه‌ده اولانلرك درجه‌لری خاطرینه کلمز وآنی ایسته‌مزکه ادنانك اعلایه مساوی اولمسی لازم کلسون. کذلك جنتده اولان بر پدرك جهنمده اولان اوغلو وسائر

اقرباسی خاطرینه کلمز که آنك خلاصنی ایسته‌سون. زیرا جنت؛ دار فرح وسرور اولدیغندن کدر والم ویره‌جك شیلری اهل جنتك عقلندن جناب حق بالکلیه ازاله ایدرکه سرورلری دائم اولسون وفرحلرینه خلل کلمسون. چونکه؛ جنتده اولان بر کیمسه‌نك جهنمده اولان اولادی واجدادی وسائر اقرباسی خاطرینه کلسه آنلر ایچون کدر ایتمه‌مك ممکن اولاماز. البته کدر ایده‌جکدر، جنت ایسه کدره محل دکلدر. بناءً علیه؛ الله تعالی اهل جنته لطف اولاق اوزره کدر ویره‌جك شیلری تماماً قلبلرندن چیقاریرکه راحتلری تام اولسون. بونك امثالی دنیاده چوقدر: مثلا انسانك باشنه آجینه‌جق وآغلانه‌جق بر مصیبت کلیر برایکی کون آجیر، آغلار وصکره اونوتور بردها عقلنه کلمز. بناءً علیه؛ کولر اوینار باشقه ایشلریله مشغول اولور. اکر او آجی‌یی اونوتمق اولمسه او کیمسه‌نك ایشلری معطل اولور ولکن لطف الـهی امدادینه ایریشیر برایکی کون آجیوب آغلادقدنصکره اوشیئی اونوتور، ایشنه باشلار، کأن اومصیبت اکا کلمه‌مش کبی برحال کسب ایدر. ایشته جنته کیرن کیمسه‌نك جهنمه کیدن اولادی واقرباسی ایچون عرصهٔ محشرده آجیر آغلارسه‌ده اهل جنت جنته واهل جهنم جهنمه کیردکدنصکره جنتده اولان کیمسه‌نك خاطرندن کدر ویره‌جك شیلر تماماً زائل وذوق صفاسیله مشغول اولور. اما اهل نارك حسرتلری آرتسون وعذابلری زیاده اولسون ایچون اهل جنتی سیر و تماشا و اهل جنتك سرورلری زیاده‌له‌نسون ایچون اهل جهنمك حالنی مشاهده ایتملرندن کندی اولادی واقرباسی کبی آجیه‌جقلری کیمسه‌لری کورملری لازم کلمز.

بو آیت وبونك امثالی آیتلر انسانلرك هر آرزولرینه نائل اولملرینی جنته حصر ایتدیکندن بودنیاده انسان ایچون هر املنه نائل اولمق ممکن دکلدر. بناءً علیه؛ دنیاده بوتون آرزوسنی اکمال ایتمش برفرد تصور اولوناماز. چونکه؛ بوتون املنی اکمال ایتمش ظن ایتدیکك هر کیمی تصور ایتسه‌ك احوالنه مطلع اولونجه بیلیرسك که حاصل اولمامش یوزلرجه آرزو واملی واردر، ولوسه او کیمسه حکمدار اولسون.

(وعداً مسئولاً) دیمك مؤمنلر طرفندن ایستنمش بر وعد دیمکدر. چونکه؛ مؤمنلر بش وقت عبادتلری عقیبنده جناب حقك رضاسنی وجنتنی ایسته‌مکدن خالی قالمازلر. والله تعالی ده مؤمنلره جنتنی ورضاسنی وعد ایتمش وقوللرده دائما ایسته‌مشلردر.

*
**

واجب تعالی آخرتك احوالندن بعضیلرینی بیاندنصکره بعض آخری بیان ایتمك اوزره

﴿ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ ﴾ بیوریور.

[ذکر ایت حبیبم! شول کونی که او کونده بز مشرکلرك عبادت ایتدکلری پوتلرینی حشر ایدرز.]

﴿ فَيَقُولُ ءَاَنْتُمْ اَضْلَلْتُمْ عِبَادِي هٰؤُلَاءِ اَمْ هُمْ ضَلُّوا السَّبِيلَ ﴾

[عابدلری ومعبودلری حشر ایدنجه الله تعالی پوتلره خطاباً دیرکه «ای پوتلر! بنم شو قوللریمی سزمی اضلال ایتدیکز یولدن چیقاردیکز، یوقسه آنلر کندیلریمی ضلالتی ارتکابله یولدن چیقدیلر؟».]

﴿ قَالُوا سُبْحَانَكَ مَا كَانَ يَنْبَغِي لَنَا اَنْ نَتَّخِذَ مِنْ دُونِكَ مِنْ اَوْلِيَاءَ ﴾

[جناب حقك بو سؤالنه جوابده معبودلر دیرلرکه «یاربی! بزسنی جمیع نقائصدن تنزیه ایدرزکه بزم ایچون سنك غیری‌یی دوستلر اتخاذ ایتمك لایق اولمادی».]

﴿ وَلٰكِنْ مَتَّعْتَهُمْ وَاٰبَاءَهُمْ حَتّٰى نَسُوا الذِّكْرَ وَكَانُوا قَوْماً بُوراً ﴾

[«ولکن یاربی! سن آنلره وباباlرینه نعمتلر ویردك وبرچوق عمرلرله معمر قیلدك، حتی آنلر نعمتکه مستغرق اولارق سنك ذکریکی اونوتدیلر وهلاکه مستحق برقوم اولدیلر» دیمکله کندیلرینك ضلالق ارتکاب ایتدکلرینی بیان ایدرلر.]

یعنی؛ یا اکرم الرسل! اللهك غیری معبود اتخاذ ایدنلره ذکر ایت شول کونی که او کونده بز آنلری وباطل معبودلرینی حساب ایچون محشره جمع ایدرز وآنلر معبودلریله برابر جمع اولونجه الله تعالی مشرکلری توبیخ وناس آره‌سنده رسوای وتحقیر ایتمك ایچون معبودلره خطاباً «شوشرکله مألوف اولان منکر نعمت وظالم قوللریمی سزمی اضلال ایتدیکز یولدن چیقاردیکز، یوقسه کندیلریمی یولدن چیقدیلر؟» دیمکله سؤال ایدنجه مشرکلرك معبود اتخاذ ایتدکلری شیلر جوابده «یاربی! بزسنی جمیع نقائصدن تنزیه ایدرزکه سندن باشقه بردوست وولی اتخاذ ایتمك بزم ایچون مناسب اولمادی. شوحالده نصل اولورکه

مشرکلری اضلال ایده‌رك ربکزی ترك ایدکده بزی ولی اتخاذ ایدك دیه‌بیلیرز . بزم بویله برشیئه جرأتمز اولمادی ولکن یاربی ! سن آنلره وباباریله مساعده ایتدك اولاد واموال ویردك وبدنلرینی عافیتله عمرلرینی اوزون قیلدك حتی آنلر نعمتلریکه مستغرق اولونجه سنك ذکریکی اونوتدیلر . بناءً علیه ؛ هلاك اولان قوم زمره‌سندن اولدیلر » دیمکله هرنوع اتهاماتدن نفسلرینی تبرئه ایدرلر .

بیضاوینك ونعمت الله افندینك بیانلری وجهله اللهك غیری مشرکلرك معبودلری ایله مراد ؛ **ملائکه ایله عیسی وعزیر علیهما السلام وبیلدیزلر وسائر بونلردر** . بونلرك ایچندن سوز سویلمکه قادر اولانلر « جناب حقك سزمی اضلال ایتدیکز بونلری ؟ » سؤالنه جوابلری لسانلریله‌در. اما سوزه قادر اولامایان پوتلر جناب حقك حیات وتکلمه قدرت ویرمسیله اولاجغی کبی آنلرك جوابلری لسان حالله اولمق دخی محتملدر . بو سؤال بالذات واجب تعالی طرفندن اولاجغنه آیتده دلالت واردر . معبودلرده قباحت اولمایوب بوتون قباحت عبادت ایدن مشرکلرده اولدیغنی بیلدیکی حالده جناب حقك سؤالی مشرکلری توبیخ وخلقه آنلرك حاللرینی بیلدیرمکدر . بو آیتده تسبیح ؛ **واقع اولانه شوالدده تعجب** معناسنی متضمن وجناب حقی شرکدن تنزیه وکندیلرینك تسبیحله متصف اولدقلرینی بیان ایتمکدر. زیرا ؛ سؤال اولونان ذوات بعض نصارانك معبود اتخاذ ایتدیکی حضرت عیسی وبعض یهودك معبود اتخاذ ایتدیکی حضرت عزیر ومشرکلردن برطائفه‌نك معبود اتخاذ ایتدیکی ملکلر اولدیغنه نظراً بونلر معصوملر اولوب وظیفه‌لری ناسی اصلاح وارشاد ایتمك واللهی تقدیسله تسبیح ایتمك اولدیغندن آنلره « شو مشرکلری سزمی اضلال ایتدیکز ؟ » دیمك ؛ تعجبی موجبدر. زیرا ؛ آنلرده اصلا افساد واضلال اولماز. سؤال اولونانلر پوتلر وییلدیزلر اولدیغنه نظراً آنلرده جمادات قبیلندن اولدقلری جهتله اضلال اقتدارلری اولمادیغی حالده آنلره « سزمی اضلال ایتدیکز ؟ » دیمك ؛ تعجبلرینی موجب اولدیغندن تسبیحه مسارعت ایده‌جکلری بیان اولونمشدر .

آنفاً بیان اولوندیغی وجهله اکر بوتلر تکلم صورتیله جواب ویریرلرسه تسبیحلری ده تکلم صورتیله‌در واکر جوابلری لسان حال ایله اولورسه تسبیحلری ده لسان حال ایله‌در .

فخررازینك بیانی وجهله کافرلرك مال واولاد کبی نعمتلری طغیانلرینه سبب اولوب

باشقه بر کیمسه طرفندن اضلال اولونمادقلرینی بیان ایچون جوابلرینه جناب حقك آنلره نعمت ویردیکنی درج ایده‌جکلری بیان اولونمشدر .

(قوماً بوراً) **هلاکه مستحق بر قوم اولدیلر** دیمکدر . زیرا ؛ (بوراً) **هلاك** معناسنه‌در . ذکر ایله مراد ؛ **اللهی وقرآنی وانبیایی ایمانه برابر ذکر اللهدر**. یعنی « سن آنلره نعمت ویردك آنلرده سکا و کتابکه و شریعتکه ایمانی و ذکریکی اونوتدیلر » دیمکدر . چونکه ؛ علی الاکثر نعمتك طغیانه سبب اولدیغی و بر چوق عابدلرك نعمته مستغرق اولونجه عبادتلرینی قباحته و طاعتلرینی معصیته تبدیل ایتدکلری کورولمکده‌در .

*
* *

واجب تعالی مشرکلرك معبودلرینك سویلیه‌جکلری سوزلرینی بیاندن صکره او سوزلرك بونلری تکذیب اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَقَدْ كَذَّبُوكُمْ بِمَا تَقُولُونَ فَمَا تَسْتَطِيعُونَ صَرْفاً وَلَا نَصْراً ﴾ بیوریور

[ای کافرلر ! سزك معبودلریکز سویله‌دیککز سوزکزله سزی تکذیب ایتدیلر . بناءً علیه ؛ آنلر سزك عذابکزی دفعه وسزه یاردیم ایتمکه قادر اولامازلر .]

﴿ وَمَنْ يَظْلِمْ مِنْكُمْ نُذِقْهُ عَذَاباً كَبِيراً ﴾

[اکر سزه بر کیمسه ظلم ایدرسه بز آکا بویوك عذابی طادیریز]

یعنی ؛ ای مشرکلر ! سز دنیاده معبودمز دیه‌رك عبادت ایتدیککز معبودلریکز سزی کندی سوزلریکزله تکذیب ایتدیلر . چونکه ؛ کندیلرینك معبود اولمادقلرینی بیانله سزك معبودلردر دیدیککز سوزیکزك یالان اولدیغنی میدانه قویدیلر. بناءً علیه ؛ آنلر هیچ بر وجهله سزدن عذابی دفعه قادر اولامادقلری کبی کرك بالذات و کرك بالواسطه سزدن قالدیرمغه یاردیم دخی ایده‌مزلر واکر سزدن بر کیمسه ظلم ایدرسه بز او کیمسه‌یه جهنمك عذابندن عبارت اولان بویوك عذابی طادیریز . زیرا ظلم ؛ بویوك جنایت اولدیغندن جزاسی اولان عذابده بویوکدر .

بو آیت ؛ ظلم ایدن هر ظالمك معذب اولاجغنه دلالت ایدرسه‌ده توبه ایدرسه ومظلوم ایله حلاللاشیرسه و بر سببه مبنی عفو الهی‌یه مظهر اولورسه بو صورتلرده عذابدن مستثنادر. ظالم ظلمنك جزاسنی دنیاده دخی کورورسه‌ده دنیا عذابی آخرته نسبتله اهون و موقت اولوب مؤبد اولمادیغندن آخرت عذابی بویوك اولمقله توصیف اولونمشدر .

بیضاوینك بیانی وجهله کافرلرك دیدکلری ایله مراد؛ **بونلره اله دیمدلیدر یوتلرك** تکذیبلری ایله مراد؛ **کندیلرینك اله اولمیوب اللهك مخلوقلری اولدقلرینی بیان ایتملیدر**

*
* *

واجب تعالی کافرلرك رسول اللهه « طعام ییر، چارشوده کزر» دیمکله طعن ایتدکلرینه جواب ویرمش ایسه‌ده بو حال یالکز رسول اللهه مخصوص اولمایوب جمله پیغمبرلرده موجود اولدیغنی بیانله مشرکلری تکدیری متضمن ایکنجی بر جوابی بیان ایتمك اوزره

﴿ وَمَا اَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ اِلَّا اِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَ يَمْشُونَ فِي الْاَسْوَاقِ ﴾ بیوریور .

[یا اکرم الرسل ! سندن اول رسوللردن هیچ بر رسول کوندرمدك، الا آنلر البته طعام ییرلر، سنك ییدیکك کبی وچارشولرده کزرلر، سنك کزدیکك کبی .] چونکه؛ انبیانك عوام ناسدن فرقی ظاهرده کورولمه‌ین احوال معنویه‌ده‌در ، یوقسه احوال جسمانیه‌دن عبارت اولان ییمکده وچارشولرده یورومکده دکلدر . بناءً علیه احوال ظاهریه وضروریات بشریه‌ده انبیاء کرامك دیکر انسانلردن فرقلری یوقدر . شو حالده ضروریات بشریه‌یی نبوته مانع عد ایتمك نبوتك نه‌دن عبارت اولدیغنی بیلمه‌مکدن وحماقتدن باشقه بر شی دکلدر .

﴿ وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً ﴾

[ای ناس ! سزك بعضیکزی بعضیکزه فتنه وبلیه قیلدق .]

﴿ اَتَصْبِرُونَ ﴾

[سز صبر ایدرمیسکز ؟]

یعنی؛ سزك بعضیکزی بعضیکزه بلا وفتنه قیلدق که او بلایه صبر ایدوب صبر ایتمدیککزی بیله‌لم . مثلا فقرایی اغنیا ایله مبتلا قیلارزکه فقیر اغنیایه باقارق حالنه صبر ایده‌جکمی ، یوقسه جزع وفزع ایده‌رك فقرینه صبرله آلاجنی اجردن محروم‌می اولاجق؟ کذلك اغنیایی فقرا ایله مبتلا قیلارزکه غناسنه شکرله فقرایه مرحمت و معاونت ایده‌جك اجرمی آلاجق ویاخود استحفاف واهانتله غناسنه شکرله آلاجنی اجردن محروم‌می اولاجق ؟ کذلك خسته‌لری صاغلام اولان کیمسه‌لرله و اشرافی ادانی و ادانی‌یی اشرافله بو منوال اوزره مبتلا قیلارز . کذلك رسوللری امتلریله مبتلا قیلارزکه امتلری ایمان ایتمزلر عداوت واذا ایدرلر . بناءً علیه؛ آنلرك یوزندن چوق مشقت چکرلر و امتلری رسوللرله مبتلا قیلارزکه ایمان ایدوب سعادت دارینه نائل اولاجق ایکن بالعکس کفر ایدرلر و عذاب ابدی‌یه دوچار اولورلر . شو حالده سزدن هر بریکز بولوندیغکز حاله صبر ایدر ثوابه نائل اولورمیسکز یوقسه صبر ایتمز بلایه‌می کرفتار اولورسکز ؟

﴿ وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا ﴾

[حالبوکه حبیبم ! ربك تعالی صبر ایدنی و صبر ایتمه‌ینی بیلیر و کورور و جمله‌سنك جزاسنی عدالت اوزره ترتیب ایدر .]

تفسیر خازن و نیسابوریده بیان اولوندیغی وجهله بو آیت ؛ قریشك زنکینلرندن (ابو جهل) و امثالی کبی فقراء اصحابله مبتلا اولانلر حقلرنده نازل اولمشدر . چونکه؛ آنلردن خاطرلی اولانلر و ثروت صاحبلری فقراء اصحابی کوردکارنده عنف وشدت کوسترر و دیرلردی که « بز اسلام اولسه‌ق بو فقرا کروهی بزدن اول اسلام اولدقلری جهتله بزم اوزریمزه فضیلتلری و مزیتلری اولاجق . بناءً علیه ؛ بز اسلام اولمایز » دیمکله اصحابدن فقرا اولانلری ایمانلرینه مانع عد ایتمکله مبتلا اولمشلردر .

آیت جلیله‌نك لفظی قاعدهٔ کلیه‌درکه جمله انسانلرك یکدیکریله مبتلا اولدیغنه دلالت ایدر. زیرا ؛ نیسابوری وطبریده بیان اولوندیغی وجهله مثلا اعمی اولان « الله تعالی دیله‌سه ایدی بنی فلان کیمسه کبی کورور قیلاردی » وخسته اولان « الله تعالی ایسته‌سه ایدی بنی فلان کیمسه کبی صاغلام قیلاردی » وفقیر اولان « الله تعالی ایسته‌سه ایدی بنی‌ده فلان کبی زنکین قیلاردی» دیمکله هر انسان یکدیکریله مبتلادر . (ابی الدرداء) حضرتلرینك

رسول اللهك « سلطان رعیه یوزندن هلاك اولور . زیرا ؛ عدالت ایتمز ورعیه سلطان یوزندن هلاك اولور . زیرا ؛ یولیله اطاعت ایتمز وشدید اولان ضعیف یوزندن وضعیف اولان‌ده شدید یوزندن هلاك اولور » بیوروب بو آیتی قرائت ایتدیکنی روایتی‌ده جمله انسانلرك بربریله مبتلا اولدیغنه دلالت ایدر .

*
* *

اون طقوزنجی جزؤ

واجب‌تعالی کافرلرك رسول اللهك رسالتنده شبهه‌لرندن بعضیلرینی بیاندنصکره دردنجی بر شبهه‌لرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا الْمَلٰئِكَةُ أَوْ نَرٰى رَبَّنَا ﴾ بیوریور .

[شول کیمسه‌لر دیدیلرکه آنلر آخرتده بزم رضامزه ویا عذابمزه ملاقات ایده‌جکلرینی امید ایتمز « کاشکه بزم اوزریمزه ملکلر انزال اولونا ایدی ویاخود بز ربمزی کوره ایدك‌ده محمد صلی الله علیه وسلمك نبوت دعواسنده صادق اولدیغنه شهادت ایده ایدیلر . بزده ایمان ایدردك . ملك کلمدی وربمزی‌ده کورمدك . شوحالده دعواسنك صدقنه شاهد اولمانجه بز نصل ایمان ایده‌لم » دیمکله شبهه‌لرینی میدانه قویدیلر .]

﴿ لَقَدِ اسْتَكْبَرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ وَعَتَوْ عُتُوًّا كَبِيرًا ﴾

[ذات الوهیتمه یمین ایدرمکه شوسوزلری سویله‌ین کافرلر کندی نفسلرنده بویوکلك ادعا وحدلرینی بیلمیه‌رك پك زیاده کبر وپك بویوك بر طغیانله طغیان وظلمده وطغیانده حدینی تجاوز ایتدیلر .] چونکه ؛ ایمانلرینی ربلرینی کورملرینه ویاخود کندیلرینه ملك نازل اولمسنه تعلیق ایتدیلر . بناءً علیه ؛ لایق اولمادق مرتبه‌لره استحقاق دعواسنه قالقیشدیلر .

یعنی ؛ آخرتی منکر اولملرینه بناءً بزم رضامزه ویا عذابمزه ملاقاتی امید ایتمه‌ین مشرکلر « کاشکه بزه ملکلر کلسه‌لر شهادت ایتسه‌لر ویاخود ربمزی آچیقدن کورسه‌ك

محمد صلی الله علیه وسلمك طوغرو سویلدیکنه شهادت ایتسه‌ده بزده ایمان ایتسه‌ك » دیدیلر . حبیبم ! ذات الوهیتمه یمین ایدرمکه بونلر نفسلرنده تکبر ایتدیلر . زیرا ؛ بودنیاده خالص قوللریمز ایچون جائز اولمایان شیلری ایسته‌مکله حدلرینی تجاوز ایتدیلر وبویوك طغیانده بولوندیلر .

(وعتو عتوًّا کبیراً) بیضاوینك بیانی وجهله عتو ؛ ظلمده حدینی ایلری کچمکدر .

شوحالده معنای نظم : [مشرکلر ظلمده او قدر ایلری کیتدیلرکه ظلمك الك نهایت درجه‌سنه واردیلر] دیمکدر . زیرا ؛ اللهی کورملرینی ایسته‌ملری ظلمك نهایه‌سیدر . مشرکلرك کبرلری قلبلرنده کیزلی اولوب کندی بویوکلکلری کندی اعتقادلرنجه اولدیغنه اشارت ایچون بو آیتده نفسلرنده استکبار ایتدکلری بیان اولونمشدر . چونکه استکبار ؛ بویوك عد ایتمکدر . شوحالده بویوك عد ایتمکله بویوك اولمق لازم کلمز .

*
* *

واجب تعالی مشرکلرك دنیاده کندیلرینه ملك کلمسنی آرزو ایتدکلرینی بیاندنصکره آخرتده ملکلری کوره‌جکلرینی وکوردکلرنده آرزولرینك خلافی ظهور ایده‌جکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلٰئِكَةَ لَا بُشْرٰى يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِينَ وَيَقُولُونَ حِجْرًا مَحْجُورًا ﴾ بیوریور .

[ذکر ایت حبیبم ! شول کونی که او کونده کافرلر ملکلری کورورلر واو کونده مجرملر ایچون اصلا بشارت وسروره دلالت ایدر بر شی یوقدر وآنلر « بز جنتله تبشیراتدن منع اولوندق ونار جحیمده حبس مؤبدله حبس اولوندق » دیرلر .]

یعنی ؛ کافرلر دنیاده کورمك آرزو ایتدکلری ملکلری آخرتده کورورلر ولکن ملکلری کوردکلری کونده مجرم اولان مشرکلر ایچون اصلا مژده اولماز . زیرا ؛ آنلرك کوردکلری ملکلر عذاب ملکلری اولوب آنلری جهنمه سوق ایچون کلدکلرینی کورونجه تبشیراتدن محروم اولدقلرینی بیلمه‌لرینه بناءً کمال حیرت وحسرتله « بز جنتله تبشیراتدن تمامیله منع وجهنمده ابداً حبس اولوندق » دیمکله اسفلرینی اظهار ایدرلر . شومعنا (حجراً محجوراً) کافرلرك سوزلری اولدیغنه نظراًدر . اما بو سوز ملکلرك

سوزی اولدیغنه نظراً **معنای نظم** شویله‌در : [حبیبم ! کافرلره ذکر ایت شول کونی که او کونده آنلر ملکلری کورورلر والکن او کونده مجرملره بشارت یوقدر . بناءً علیه ؛ ملکلر مجرملره دیرلرکه «سزك اوزریکزه بشارتی موجب اولان جنت حرام اولمقله حرام اولدیغندن جنتله تبشیردن محرومسکز»] دیمکدر . ملکلر بو سوزلریله کافرلری تحقیر ایدرلر.

کافرلر کندی عمللرینی قبول اولوندی ظنیله ثواب امید ایتدکلرندن ملکلر بونلری بدايةً کوردکلرنده عمللرندن استفاده ایده‌میه‌جکلرینی بیانله جواب ویره‌جکلری وهیچ بر تبشیراته نائل اولامیه‌جقلری ذکر اولونمشدر. چونکه؛ فخررازینك بیانی وجهله کافرلر کفرلرنده دخی کندیلرینی هدایتده ظن ایدوب ثواب بکله‌دکلری کبی مظلومه معاونت وفقرایه یاردیم ایتمك وعطیه ویرمك وصلهٔ رحم وابوینه رعایت ایلمك کبی صحیح عمللرینی دخی ثواب امیدیله ایشلرلر ولکن کفرلری جمله‌سنی ابطال ایتدیکندن امیدلری هبا اولور. زیرا فاسد اوزره بنا قیلنان عمل ؛ البته فاسددر . بناءً علیه ؛ ملکلری کوردکلرنده هرشیده هرشیدن اول کمال یأس وحسرتلرینی موجب اولان شیله جواب ویریله‌جکی بیان اولونمشدر .

بیضاوینك بیانی وجهله مجرملر له مراد؛ **مشرکلر** اولدیغنه نظراً آنلر ایچون هیچ بشارت اولمادیغنه اشارت ضمننده ضمیر موضعنده اسم ظاهر اولارق (للمجرمین) لفظی وارد اولمشدرکه تبشیراتدن محرومیتلرینه سبب؛ جرملری اولدیغی تصریح اولونسون . چونکه ؛ (للمجرمین) یرنده (لهم) دنیلسه معنا صحیح اولوردی ولکن بشارته مانع جرملری اولدیغی بیلنمزدی . ملکلر مجرملره « سزك ایچون بشارت یوق » دیه‌جکلری کونده اختلاف وارسه‌ده اصح اولان **یوم قیامتدر** . (حجراً محجوراً) (حراماً محرماً علیکم البشری و الجنة) دیمکدر . یعنی « سزك اوزریکزه مژده و جنت حرام اولمقله حرام اولدی . بناءً علیه؛ سرور ویره‌جك شیلرك جمله‌سندن محرومسکز» دیمك اولور.

بو آیت ؛ **اوچ حکمی حاویدر** : برنجیسی ؛ **کافرلرك یوم قیامتده ملکلری کوره‌جکلری** ، ایکنجیسی ؛ **ملکلرك مجرملره سزك ایچون اصلا سرور ویره‌جك بشارت یوقدر دیه‌جکلری** ،

اوچنجیسی ؛ **مجرملرك بو حالی كوروب بز سرور ویره‌جك شیلرك جمله‌سنده محرومز دیه‌جکلریدر** .

*
* *

واجب تعالی کافرلرك بشارتدن محروم اولدقلرینی بیاندنصکره عمللرندن اصلا فائده کوره‌میه‌جکلرینی صراحةً بیان ایتمك اوزره ﴿ وَقَدِمْنَا اِلَى مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَنْثُوراً ﴾ بیوریور .

[بز آنلرك کفر حاللرنده ایشله‌دکلری عمللرینی قصد ایتدك . بناءً علیه ؛ بز او عملی یوق ایتدك .]

یعنی ؛ کافرلر ایچون بشارت اولمادیغنی وبشارتی ایجاب ایدن جنتدن محروم اولدقلرینی خبر ویردکدنصکره آنلرك حال کفرلرنده مکارم اخلاق قبیلندن مسافر قبول ایتمك ومظلومه اعانه وصلهٔ رحم کبی عمللرینی قصد ایتدك ، یعنی او عمللرینه توجه ایتدك . بناءً علیه ؛ او عمللرینی کونشده کوریلن ذره‌لر کبی فائده‌سز قیلدق وابطال ایتدك .

(هباءً منثوراً) هبا ؛ **پنجره‌دن کیرن کونشك ایچنده کوریلن ذره‌لردر** . (منثوراً) **طاغلمش** دیمکدر . کونشك ایچنده کوریلن ذره‌لری انسان اله کله‌جك برشی ظنیله النی اوزاتیر طوتاجغم ظن ایدوب طوتامدیغی کبی کافرلر عمللرینی قبول اولوندی ظنیله ثواب امید ایده‌رك اللرینی اوزاتیرلر ولکن اللرینه برشی کچمز . چونکه ؛ عملك قبولنك شرطی اولان ایمان اولمادیغندن کفرلری سببیله عمللرینی ابطال ایتدیکنی وفائده کورمیه‌جکلرینی جناب حق بو آیتله بیان بیورمش و کونشك ایچنده‌کی ذره‌لرك برآره‌یه طوپلانوب انتفاع ممکن اولمادیغی کبی بونلرك عمللریله انتفاع ایده‌میه‌جکلرینه دخی اشارت ایتمشدر .

(وقدمنا) بو آیتده (قصدنا) یعنی « بز قصد ایتدك » معناسنه‌در. چونکه؛ بیضاوینك بیانی وجهله بو آیتده کافرلرك حاللری حکومت رئیسنه عصیان ایدن قومك حالنه تشبیه اولونمشدر. زیرا ؛ رئیسه عصیان ایدن قومك عصیانلرینك سببنی وقوتلرینی هرشیدن اول رئیس قصد ایدر. اول امرده عاصیلرك قوتی واو اسبابی ازاله‌یی دوشونور . بناءً علیه ؛

عصیانك سببی وقوتلرینی کسوب آتدقدنصکره عاصیلری تنکیل ایدر وعصیاندن اثر براقمادیغی کبی قومك جزاسی‌ده ویرر . ایشته جناب حق کافرلرك مکارم اخلاق قبیلندن وکووه‌ندکاری عمللرینی کفرلری سببیله ابطال ایتدکدنصکره جزالرینی ویره‌جکنی بیان ایتمشدر .

﴿ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُسْتَقَرّاً وَاَحْسَنُ مَقِيلاً ﴾

[قیامت کونده اصحاب جنت مقرومکان جهتندن غایت خیرلی وراحت جهتندن غایت کوزلدر .]

یعنی ؛ اللهه ورسوللرینه وکتابلرینه ایمان ایدن اهل جنت تقرر ایده‌جکلری مکان جهتندن غایت خیرلی وحوریلر وغلمانلرله الفت ایدوب راحت ایده‌جکلری خانه‌لری جهتندن غایت کوزلدر . زیرا ؛ اصلا اذا واندیشه یوقدر .

(مستقراً) قرار معناسنه اولوب قرارده اوزونه مدت قونوشوب کوروشمکی ایجاب ایتدیکندنده « اهل جنت قراریوندن خیرلی » دیمك « قونوشوب کوروشمك جهتندن خیرلی » دیمکدر . (مقیلاً) محل قیلوله دیمکدر. قیلوله ؛ قوشلوق اویقوسیدر .

بیضاوینك بیانی وجهله جنتده اویقو اولمادیغی جهتله بومقامده زوجه‌لر وحوریلرله خلوت اولوب استراحت زمانی ومکانی غایت کوزل دیمکدر . اهل جنتك حسابدن فارغ اولوب جنته قوشلق وقتی کیره‌جکلرینه اشارت ایچون (احسن مقیلاً) وارد اولدیغی فخر رازینك جملهٔ بیاناتندندر .

⁂

واجب تعالی کافرلرك ملکلری کوره‌جکلرینی وعمللرینك باطل اولدیغنی واهل جنتك اوکونده راحت اولاجقلرینی بیاندنصکره قیامتده واقع اولاجق وقوعاتی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَيَوْمَ تَشَقَّقُ السَّمَاءُ بِالْغَمَامِ وَنُزِّلَ الْمَلٰئِكَةُ تَنْزِيلاً ﴾ بیوریور .

[ذکر ایت حبیبم ! شول کونی که او کونده بلوطك سمادن طلوعی سببیله سما شق اولور وملکلر سمادن ایندیرلمکله ایندیریلور .]

﴿ اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ لِلرَّحْمٰنِ ﴾

[او کونده جمله ملك رحمن تعالی‌یه ثابتدر وآنك غیری ملك صاحبی یوقدر .]

﴿ وَكَانَ يَوْماً عَلَى الْكَافِرِينَ عَسِيراً ﴾

[واو کون زمان جهتندن کافرلر اوزرینه غایت کوچ اولور .]

یعنی ، ای رسول مکرم ! سمانك بلوطله یاریلوب کثرتله ملکلرك تنزیل اولوناجغی کونی ذکر ایت که او کونده ثابت وحق اولان ملك اللهکدر . زیرا ؛ رحمن تعالی‌نك غیری برملك صاحبی یوقدر . چونکه ؛ اللهك غیری ملك صاحبلرینك ملکی بالکلیه زائل اولور واو کون کفرلری سببیله کافرلر اوزرینه نازل اولاجق عذابدن دولایی آنلر ایچون غایت کوچ ومشکل بر کون اولور .

فخر رازینك بیانی وجهله انبیاء عظام حضراتنه ملکلر سمادن کندیلری ایچون تعیین اولونان محلدن نازل اولوردی. قیامتده سما یاریلنجه‌سماده اولان ملکلرك یریوزینه، سمانك هرطرفندن نازل اولاجقلرینه وملائکه لفظی عموم ملکلره شامل اولدیغنه وقیامتده انس وجنك محاسبه‌لری‌ده ارض اوزرنده اولاجغنه آیتده دلالت واردر. چونکه؛ ملکلردن برقسمی انسانلرك وجنیلرك عمل دفترلریله نازل اولوب عمل دفترلری صاحبلرینك اللرینه ویریله‌جکندن ودیکر آیتلرده دخی ارضك دره‌سی تپه‌سی قالمایوب دوز وپارلاق براووه شکلنده اولاجغنی بیان ؛ محاسبه‌نك ارض اوزرنده اولاجغنه دلالت ایدر . بو ارضك عرصهٔ محشر اولاجغنه وانس وجنی وسمادن نازل اولان ملکلری استیعاب ایده‌جك مقدارده توسع ایده‌جکنه دائر بعض احادیث نبویه واردر . بوآیتده اوکونك کافرلر اوزرینه مشکل اولاجغنی بیانله مؤمنلر اوزرینه مشکل اولمیه‌جغنه اشارت اولونمشدر.

بو مقامده غمام ایله‌مراد؛ یاصه بر بلوط که سمانك فوقنده ظهورایده‌جکی واوبلوطله عمل دفترلرینی حامل‌اولان ملکلرك نازل‌اولاجغی مرویدر. یاخود جمد سمانك فوقنده جناب حقك خلق ایتدیکی بر بلوط که او بلوطك سمایه تماسیله سمانك یاریلاجغی مرویدر والفظ آیته موافق اولانده بودر .

خلاصه ؛ سمانك بلوطله یاریلاجغی وملکلرك سمادن اینه‌جکلری واو کونده بالجمله مال وملك وحکم رحمن تعالی‌یه ثابت وکافرلر اوزرینه او کونك مشکل بر کون اولاجغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی سمانك یاریلاجغی وملکلرك سمادن سرعتله ایندیریله‌جکنی واو کونك کافرلره مشکل اولاجغی بیاندنصکره او کونده ظالملرك کمال حسرت وندامتلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلٰى يَدَيْهِ ﴾ بیوریور .

[ذکر ایت حبیبم ! شول کونی که او کونده ظالم اولان کیمسه أللرینی ایصیزیر .]

﴿ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا ﴾

[او ظالم دیرکه « آه نه اولا ایدی رسول اللهله برابر بن بر یول طوتمش اولایدم » .]

﴿ يَا وَيْلَتٰى لَيْتَنِي لَمْ اَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا ﴾

[« ای بنم هلاکم کل بکا ! کاشکه بنی اضلال ایدن فلان کیمسه‌یی دوست اتخاذ ایتمه‌مش اولا ایدم » دیمکله مفسد اولان کیمسه‌یی دوست اتخاذ ایدوب سوزینه آلداندیغنه ندامتنی اظهار ایدر .] وسوزینه شونی‌ده علاوه ایدرکه :

﴿ لَقَدْ اَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ اِذْ جَاءَنِي ﴾

[« اللهه یمین ایدرمکه بکا قرآن وموعظهٔ رسول وکلمهٔ شهادت کلدکدنصکره محقق او کیمسه بنی اضلال ایتدی ویولدن چیقاردی . بناءً علیه ؛ آنی دوست اتخاذ ایتدیکمدن ندامت کوردم » .]

﴿ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْاِنْسَانِ خَذُولًا ﴾

[حالبوکه شیطان انسانی دائما رسوای قیلار اولدی .]

یعنی ؛ یا اکرم الرسل ! ذکر ایت شول کونی که او کونده هر منکر ظالم کمال ندامت وحسرتندن أللرینی ایصیریر ودیرکه « ایواه ! نه اولا ایدی بن مرشد کامل ومصلح عالم اولان رسول اللهله برابر بنی دنیاده حقه ایصال ایده‌جك وآخرتده شو کوردیکم عذابدن قورتاره‌جق بر طوغرو یول طوتا ایدم » . بو سوزلریله دنیاده طوتمش اولدیغی یولك خطا اولدیغنه ندامتنی اظهار ایدر ودیرکه « ای بنم هلاکم سرعتله بکا کل ! آه نه اولا ایدی کاشکه بن فلان جاهل مسرفی دوست اتخاذ ایتمه‌مش اولا ایدم ، اللهه یمین ایدرمکه اومفسد بکا قرآن کلدکدنصکره بنی ایماندن وقرآندن اضلال ایتدی ویولدن چیقاردی » . حالبوکه شیطان انسانی دائما محجوب ایدر وخلق نظرنده رذیل ورسوای قیلار .

فخر رازی ، طبری وبیضاویده بیان اولوندیغی وجهله بو آیتك سبب نزولی شویله‌در : (عقبة بن ابی معیط) هر سفردن کلدیکنده قومشولرینه بر ضیافت ویرردی . بر سفردن کلدیکنده عادتی وجهله ضیافت ویردی ورسول اللهی دعوت ایتدی . رسول اللهله دوست اولدیغنه بناءً رسول الله « یا عقبه ! کلمهٔ شهادتی اوقویوب ایمان ایتمدکجه اکمککی ییمم » بیوردی . (عقبه) رسول اللهك تکلیفنی قبول ایدر وکلمهٔ شهادتی اوقور وایمان ایدر . رسول الله ده ضیافتی تشریفله طعامنی ییر . (عقبه) نك غایت سوکیلی احبابندن (ابی بن خلف) عقبه‌یه عتاب ایده‌رك « دینکدن چیقدك » دیمسی اوزرینه عقبه « بن دینمدن چیقمادم ولکن دعوت ایتدیکم مسافرك اکمکمی بیه‌دن خانه‌مدن چیقمسنه اوتاندم . بناءً علیه ؛ مسافرك خاطری ایچون کلمهٔ شهادتی اوقودم » دینجه (ابی) « اکر محمد صلی الله علیه وسلمك یوزینه توکروککی آتارسه‌ك بو سوزیکه اینانیرم والا اینانمام » دیمسی اوزرینه (عقبه) ارتدادینی (ابی بن خلف) ه ایناندیرمق ایچون بو جنایتی ارتکاب ایدر ، فقط رسول الله نمازده ایکن اوفله‌دیکی توکروك کندی یوزینه عودت ایدر ویوزینی آتش کبی یاقار وقتل اولونونجه‌یه قدر یوزنده او ، یانیق علامتی بولونمشدر . (عقبه) نك شو معاملهٔ ملعونانه‌سی اوزرینه رسول الله « یا عقبه ! سن مکه‌دن چیقمازسك ، الا بن سنك بوینکی قیلیجله وورورم » دیدی . فی الواقع (عقبه) مکه‌دن چیقدی بدره کلدی اسیر اولدی . رسول اللهك امری اوزرینه حضرت علی قیلیجله بوینی ووردی ونطق رسول الله ده یرینی بولدی و (ابی بن خلف) دخی رسول اللهك بر ضربه‌سندن متأثر اولارق مکه‌یه کلدی ومکه‌ده جانی جهنمه کیتدی . بو سبب نزوله

نظراً آیتده ظالمله مراد ؛ **عقبه** در. فلانْ ایله مراد؛ **ابی** در . ذکرله مراد ؛ **کلمهٔ شهادت وایمان**در . بوکا نظراً **معنای آیت** : [ظالم اولان عقبه کمال ندامتندن أللرینی ایصیره‌رق « کاشکه بن رسول اللهله برابر نجات ویره‌جك بریول طوتا ایدم و (ابی) خائنی دوست اتخاذ ایتمیه ایدم. زیرا ؛ اللهه یمین ایدرم که (ابی) کلمهٔ شهادتی ذکردن بنی اضلال ایتدی » دیمکله ندامتنی اظهار ایدر] دیمکدر . فقط بومثللو مقامده اعتبار لفظك عمومنه اولوب سبب نزولك خصوصنه باقیلمادیغندن آیت هرظالمه وکناه اوزرینه بربرینی اضلال ایدن کیمسه‌لرك جمله‌سنه شامل اولوب هرظالم وظالمه اتباع ایدنلر آخرتده ندامتلرینی اظهار ایده‌جکلردر وبو محاوره هپسنده جریان ایده‌جکدر . رسول اللهك « کیشی دوستنك دینی اوزرینه اولور. بناءً علیه ؛ هرکسك حالنی، موازنه‌ده اوتوروب قالقوب الفت ایتدیکی کیمسه‌لره نظر ایدك وآنلرك حاللری ایله موازنه ایدك » بیوردیغی حدیث شریفی ده بو معنایی تأیید ایدر .

دنیاده برشیئه صوك درجه ندامت ایدن کیمسه‌نك « ایواه » دییه‌رك أللنی ایصیرمق عادت اولدیغی کبی بوعادتك آخرتده دخی جریان ایده‌جکنه بوآیت دلالت ایدر .

خلاصه ؛ ظالم اولان کیمسه‌نك آخرتده ظلمنه ندامت ایده‌رك أللرینی ایصیره‌جغی و« نه اولا ایدی رسول اللهله برابر طوغرو یول طوتا ایدم » دییه‌جکی و « نه اولا ایدی فلان کیمسه‌یی دوست اتخاذ ایتمیه ایدم » دییه‌رك ندامت ایلیه‌جکی وشیطانك انسانی رسوای ایده‌جکنی بیان ایتدیکی بوآیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی کافرلرك قرآنه اعتراضلرندن رسول اللهك شکایت ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَقَالَ الرَّسُولُ يَا رَبِّ اِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هٰذَا الْقُرْاٰنَ مَهْجُوراً ﴾ بیوربیور .

[رسول معظم « یاربی ! بنم قومم شو قرآنی متروك اتخاذ ایتدیلر » دیدی .]

یعنی ؛ مکه‌لیلرك قرآنه شدتله اعتراضلرندن متأثر اولارق رسول الله « یاربی ! بنم قومم اولان مشرکلر شو انسانك سعادتنی کافل اولان قرآنی متروك اتخاذ ایتدیلر واحکامنه

اصلا التفات ایتمدیلر وشانه لایق اولمادق شیلر اسناد ایتدیلر » دیمکله قومندن ربسنه شکایت ایتدی .

رسول اللهك بوشکایتنك یوم قیامتده اولاجغنی بیان ایدنلر وارسه‌ده اصح اولان بو شکایت دنیاده واقع اولمشدر وآیتك لفظی ده شکایتك دنیاده وقوعنه دلالت ایتدیکندن فخررازی دنیاده وقوعنی ترجیح ایتمشدر .

(مهجوراً) **ترك اولونمش** معناسنه ایسه‌ده بومقامده **قرآنی دیکله‌مك و ایمانه ایتمك وامطابق عملده اعراضه ایتمك** معناسنه‌درکه « قرآنی اوقوماز و اوقویانی دیکله‌مز » دیمکدر . رسول اللهك « برکیمسه قرآنی تعلم ایدر ومصحف شریفی باشی اوزرینه طاقار قرائتنی ترك ایدرسه قرآن یوم قیامتده او کیمسه‌دن جناب حقه شکایت ایدر » بیوردیغی حضرت انس دن مرویدر . شو حالده قرآنی تعلم ایدن کیمسه‌نك تلاوتنه دوامی لازم اولدیغنه بوحدیث شریف دلالت ایتدیکی کبی ترك ایتمك جائز اولمادیغنه‌ده بوآیت دلالت ایدر .

*
* *

واجب تعالی رسولنك بوشکایتی اوزرینه رسولنی تسلیه ایتمك اوزره ﴿ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوّاً مِنَ الْمُجْرِمِينَ ﴾ بیوربیور .

[حبیبم! سکا دشمن خلق ایتدیکمز کبی هرنبی ایچون مجرملردن دشمن خلق ایتدك. بناءً علیه ؛ قریشك عداوتنه سن محزون اولما .]

﴿ وَكَفٰى بِرَبِّكَ هَادِياً وَنَصِيراً ﴾

[وربك تعالی هدایت ونصرت جهتندن سکا کافی کلدی .]

یعنی ؛ یا اکرم الرسل ! سنك قومکدن سکا دشمنلر اولوب کتابکی دیکله‌میوب ایمان ایتمدکلری کبی هرنبی ایچون بز کناهکار ومجرم اولانلردن دشمن خلق ایتدك . آنلر نبیلرینه سؤ ادبده بولوندیلر وشریعتلرینه ایمان ایتمدیلر وسوزلرینی دیکله‌مدیلر. شو حالده قومك قرآنی ترك وسکا عداوت ایتملری ذاتکه مخصوص برحال دکلدر ، بلکه جمله

انبيانك مبتلا اولديغی احوالدندر . بناءً عليه ؛ سن قومك عداوتلرينه مبالات ايتمه . زيرا ؛ ربك تعالی مقصدكه ايصال ايده‌جك يولی كوسترمكده ودينكه ياردیم ايتمكده ودشمنلركدن انتقام آلمقده سكا كافيدر ، باشقه ياردیمجی‌يه حاجت يوقدر .

فخر رازينك بيانی وجهله خيری وشری خالق، الله تعالی اولديغنه بو آيت دلالت ايدر . چونكه ؛ آيتده الله تعالی هر نبی ايچون دشمن خلق ايتديكنی بيان بيورمشدر . انبيايه عداوت ايسه كفردر . شو حالده كفرك خالقی؛ الله تعالی اولديغی بيان ايتمشدر . زيرا ؛ مؤمن اراده‌سنی ايمانه صرف ايدنجه الله تعالی خير محض اولان ايمانی خلق ايتديكی كبی كافرلر اراده‌سنی كفره صرف ايدنجه شر محض اولان كفری دخی خلق ايدر . فقط اللهك خلقی عبدك اراده‌سنی صرف اوزره ترتب ايتديكندن عبد مجبور اولماز والله تعالی خلق ايتدی ديه‌رك مسئوليتدن‌ده قورتولماز . زيرا ؛ او كفری، اراده‌سنی صرفله كسب ايدن كنديسيدر .

*
**

واجب تعالی قرآنه ورسولنك نبوتنه اعتراض ايدن مشركلرك شبهه‌لرندن بشنجيسنی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْاٰنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً ﴾ بيوريور .

[كافرلر « كاشكه قرآن محمد صلى الله عليه وسلم اوزرينه تورات وانجيل كبی بردن انزال اولونسه ايدی بزده ايمان ايدردك » ديديلر .]

﴿ كَذٰلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهٖ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا ﴾

[حبيبم ! بز قرآنی اقتضا ايتدكجه انزال ايتدك كه قرآنله سنك قلبكی تقويه ايده‌لم وسكا بز قرآنی كمال تأنی وتدريجله تلاوت ايتدك كه الفاظنده سهو اولماسون .]

يعنی ؛ كافرلر رسول اللهك نبوتنده وقرآنك وحی منزل اولديغنده شبهه ايده‌رك « قرآن طرف الٰهيدن منزل دكلدر . اكر طرف الٰهيدن منزل اولسه ايدی تورات وانجيل كبی دفعةً نازل اولوردی . زيرا ؛ عادت الٰهيه كتابی دفعةً انزال ايتمكدر .

چونكه ؛ توراتی موسايه وانجيلی عيسايه دفعةً انزال ايتدی. كاشكه قرآن‌ده دفعةً انزال اولونسه ايدی عادت الٰهيه‌يه موافق اولور بزده ايمان ايدردك . زيرا ؛ شك ايده‌جك برشی قالمازدی » ديديلر . اهل شركك بو شبهه‌لرينی رد و ابطال ورسولنی تسليه ايتمك اوزره جناب حق « حبيبم ! سنك قلبكی تقويه وقرآنله تثبيت ايتمك ايچون قرآنی اقتضا ايتدكجه متفرق صورتده آيت بآيت ، سوره بسوره انزال ايتدك كه سزه حفظی قولای وبحسب الاقتضا انزال اولونمقله سزك نبوتكزی تأييد زياده اولسون . زيرا ؛ سنك حالك انبياء سابقه‌نك حالنه قياس اولونماز . چونكه ؛ انبياء سابقه‌نك امتلری اوقويوب يازمق بيلدكلرندن وكنديلری اوقويوب يازدقلرندن دفعةً كتابی قرآئتله امتلرينه تعليمده كوجلك چكمزلردی وسن اوقويوب يازماديغك ايچون قرآنی سنك اوزريكه متفرق صورتده انزال ايتدی كه حفظكده وامتكه تبليغده مشقت چكميه‌سك وبز قرآنی جبريل واسطه‌سيله آهسته آهسته تلاوت ايتدك كه حروفاتنه رعايت اولونسون والفاظنده خطا اولماسون » .

قرآنك متفرق صورتده انزال اولونوبده دفعةً انزال اولونمامسنده‌كی حكمت ؛ فخر رازينك بيانی وجهله **سكزدر** :

برنجيسی ؛ **رسول اللهك امی اولمسيدر** . چونكه ؛ اوقويوب يازمقله مشغول اولمانجه دفعةً نزولده ازبرله‌مك صعوبتلی اولاجغندن واجب تعالی حبيبنه قرآنی تلقی قولای اولمق وسهو وغلطدن محافظه ايتمك ايچون متفرق صورتده انزال ايتمشدر .

ايكنجيسی ؛ **دفعةً نزولده اهتمامك آز اولمسيدر** . زيرا ؛ كتاب هر زمان يانده بولونديغندن ايجابنده مراجعت ايتمك اوزره ازبرينه دقت اولونماز. حالبوكه شريعت صاحبنك كتابی ازبرنده اولمق البته فضله بر مزيتدر .

اوچنجيسی ؛ **دفعةً نزولده خلقك اوزرينه عمل ايتمك مشكل اولور** . زيرا ؛ احكام الٰهيه‌نك اكثريسی زمان جاهليه‌ده الفت ايتدكلری عادتلرينك خلافنه اولديغندن دفعةً عادتلرينك كليسنی ترك ايتمك البته ناس اوزرينه آغير اولاجغی جهتله جناب حق قوللرينه مرحمةً تدريج صورتيله انزال ايتمشدر . چونكه ؛ متفرق صورتله كلن تكاليفی قبولده خلقه سهولت اولاجغی آشكاردر .

دردنجیسی ؛ بو آیتده بیان اولوندیغی وجهله **متفرق صورتده کلمکله رسول اللهك قلبنك تقویه اولونمسیدر.** چونکه ؛ جبریلی زمان زمان کورمسیله قلب نبویلری قوت بولدیغی کبی تحمل ایتدیکی وحی الٰهی‌یی ادا ایتمکده قوی وجسور اولاجغی شبهه‌سزدر وقومی طرفندن اذایه صبری‌ده زیاده اولور. زیرا؛ آره صره جبریل امینی کورمکله متانتی زیاده اولاجغنده شبهه یوقدر و اقتضای حاله وزمانه کوره احکامك کلمسنده امتی نظرنده نبینك قدری تزاید ایده‌جکی و کلن احکامه تدریجاً ایمان ایتمکله امتك چوغالمسنده البته قوت فضله وشریعتك انتشاری قولای اولاجغی دخی شبهه‌سزدر .

بشنجیسی ؛ متفرق صورتده کلمسنده **هر آیت معجز اولونجه مجموعنك معجز اولاجغنده شبهه اولماز.**

آلتنجیسی ؛ **قرآنك وقوعاته کوره نازل اولمسنده امتك بصیرتی زیاده اولور.** زیرا ؛ احتیاج اوزره بولونان شیئك قلوب ناسده تأثیری ومزیتی زیاده اولاجغی شبهه‌سزدر .

یدنجیسی ؛ **هر آیت کلدکجه معارضلرینه متفرقه زمانلرده غلبه ایتمسی رسول اللهه، بوتون دنیا برلشسه‌لر ومعارضه ایتسه‌لر غلبه ایده‌جکنه اطمئنانه قلب حاصل اولمسیدر.**

سکزنجیسی؛ **جبریل امینك منصب سفارتنی اوزاتمسی واردر.** اما قرآن بردن نازل اولسه‌ایدی قرآندن صوکره وحی کلمیه‌جکی جهتله اومنصب سفارته ختام ویرلمش اولاجغندن وحیك متفرق اولارق کلمسی او منصبك اوزامسنه وسیله اولمشدر و آرالق آرالق وحی الٰهینك کلمسیله برکت الٰهیه‌نك نازل اولمسی رحمت الٰهیه جمله‌سندن قوللرك مستفید اولدقلرنده شبهه یوقدر .

بو آیتده قرآنك تجویدینه وحروفاتنه رعایتله ترتیلنه دقت لازم اولدیغنه اشارت واردر . چونکه ترتیل ؛ **آهسته آهسته کمال وقار وتأنی ایله برشیئی حروفاتنه رعایتله اوقومقدر.** جناب حقك جبریل واسطه‌سیله حبیبی اوزرینه ترتیل ایتدیکنی بیان ؛ مؤمنلرك قرآنك تجویدینه وسجاوندینه دقت ایتملری واجب اولدیغنی بیان ایتمکدر.

*
* *

واجب تعالی مشرکلرك شبهه‌لرینی بیاندن صوکره آنلرك هر زمان ایراد ایتدکلری اعتراضلرینك بطلانی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ اِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَاَحْسَنَ تَفْسِيراً ﴾ بیوریور .

[یا اکرم الرسل! کافرلر سکا هانکی زمانده عناد اوزره قرآنی ابطال زعمیله برمثال کتیرمزلر ، الا بز آنلرك معارضه‌لرینی رد ایده‌جك حقه مقارن وانواع دلائل اوزره مشتمل برمثال کتیریرز که او مثال؛ بیان وتفسیر جهتندن غایت کوزل ومقصده دلالت جهتندن غایت قوتلی اولور .] بناءً علیه ؛ هر نه زمان آنلر طرفندن سکا « شویله اولسه ایدی دها اعلا اولوردی » دیه‌رك برشی طلبنده بولونورلرسه بز آندن دها اعلا برشیله جواب ویریرز که دائما سن غالب اولاسك .

خلاصه ؛ کافرلر هر نه زمان قرآنه اعتراض صددنده بر مثال کتیرسه‌لر جناب حقك، آنلرك کتیردیکندن زیاده برمثال ایله آنلری الزام ایده‌جکی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی قرآنه اعتراض ایدنلر هر نه صورتله مثال کتیرسه‌لر رسولنه دها اعلاسنی ویره‌جکنی ومعارضلرینی الزام ایده‌جکنی بیاندنصکره قرآنه اعتراض ایدنلرك آخرتده مکانلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَلَّذِينَ يُحْشَرُونَ عَلٰى وُجُوهِهِمْ اِلٰى جَهَنَّمَ اُولٰئِكَ شَرٌّ مَكَاناً وَاَضَلُّ سَبِيلاً ﴾ بیوریور .

[قرآنه اعتراض ایدنلر شول کیمسه‌لرکه آنلر جهنمه یوزلری اوزرینه حشر اولونورلر کیدرلر. ایشته آنلرك واره‌جقلری مکانلری غایت شردر وطریقلری غایت خطا وضلالتدر.]

یعنی ؛ رسول اللهك نبوتنه وقرآنه اعتراض ایدنلر شول کیمسه‌لرکه آنلر جهنمه یوزلری اوزرینه سوق اولونورلر . زیرا؛ دنیاده‌کی کبر وغرور وعنادلرینه جزا اولارق آخرتده یوزلری اوزرینه سورونه‌جکلردر . ایشته آنلرك جهنمده یرلری آتش اولدیغی

جهتله زیاده شردر . چونکه ؛ دنیاده کیتمش اولدقلری یوللری کفر اولدیغی جهتله ضلالتك اك زیاده‌سیدر . بناءً علیه ؛ اکر عین انصافله نظر ایتسه‌لر کرك نبوته وکرك قرآنه اصلا اعتراض ایتمزلر ولکن آنلرده چشم انصاف یوقدر . بناءً علیه ؛ اعتراضه جرأت ایدرلر .

فخررازینك بیانی وجهله (ابوهریره) حضرتلرندن رسول اللهك « یوم قیامتده ناس اوچ صنف اوزره حشر اولونور . برنجیسی ؛ **حیوانه اوزرنده بینمش کیدر** . ایکنجیسی ؛ **یایا اولارق یورور** . اوچنجیسی ؛ **یوزلری اوزرنده سورونور** » بیوردیغی مرویدر . ایشته بوحدیث شریفده بر قسم عاصیلرك یوزلری اوزرینه حشر اولونوب جهنمه کیده‌جکلرینه دلالت ایدر . « یوزلری اوزرینه نصل یورورلر ؟ » دنیلدیکنده رسول اللهك « آیاقلری اوزرینه یورومکه قادر اولان الله تعالی یوزلری اوزرینه دخی یورومکه قادردر » بیوردیغی ده مرویدر . بناءً علیه ؛ ییلانك یوزی اوستنه یورودیکی کبی بر قسم انسانلرك یوزلری اوزرینه یوروییه‌جکلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی هر نبی ایچون دشمن خلق ایتدیکنی اجمالاً بیاندنصکره بعضیلرینی تفصیل ایتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَا مَعَهُ اَخَاهُ هٰرُونَ وَزِيراً ﴾ بیوریبور .

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم که محقق بز قوللریمزك احوالنی اصلاحه کافی توراتی موسی علیه السلامه ویردك وموسی ایله برابر برادری هرونی وزیر یعنی معین قیلدق .]

﴿ فَقُلْنَا اذْهَبَا اِلَى الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا ﴾

[بز آنلره « بزم آیتلریمزی تکذیب ایدن قومه کیدك طریق حقه دعوت ایدك » دیدك .]

﴿ فَدَمَّرْنَاهُمْ تَدْمِيراً ﴾

[آنلر کیدوب دعوت ایدوب قوم فرعون دعوتلرینه اجابت ایتمه‌نجه بز او قومی اهلاك ایدر کبی جه‌سنه اهلاك ایتدك .]

یعنی ؛ بز هر نبی ایچون بر دشمن خلق ایتدك . ازجمله موسی ایچون فرعونی دشمن قیلدق . چونکه ؛ بز عظیم الشان موسی علیه السلامه قوللریمزك احوالنه کافی احکامی جامع توراتی محقق ویردك وقوللریمزه تبلیغنی امر ایتدك و موسی ایله برابر برادری هرون علیه السلامی آکا معین قیلدق که دینی ترویج و کتابنی تبلیغ خصوصنده برادرینه یاردیم ایتسون و اعلاء کلمة اللهی و دین موسایی نشر و تعمیمده برابر حرکت ایده‌رك یکدیکرینه معاونت ایتسونلر وبربرینه قوة الظهر اولسونلر . بناءً علیه ؛ بز آنلره « شول بر قومه رسول اولارق کیدك که اوقوم بزم آیتلریمزی تکذیب ایتدیلر وطریق حقدن چیقدیلر . آنلره رسالتمزی تبلیغ وطریق حقه دعوت ایدك » دیدك . موسی وبرادری هرون علیهما السلام کیتدیلر . امرمز وجه اوزره دعوت ایتدیلر ولکن فرعون وقومی طریق حقی قبولدن ودعوته اجابتدن امتناع وثروتلرینه وقوتلرینه مغرور اولارق استهزا واستخفاف ایتدیلر . بناءً علیه ؛ بزده آنلری اهلاك ایتدك ، حتی بر یوزنده آنلردن برفرد بیله قالمادی جمله‌سی خاك هلاکه سرلدیلر .

فخر رازینك بیانی وجهله بو آیتده حضرت هرونك برادرینه وزیر اولدیغی بیان ؛ دیکر آیتده نبی اولدیغی بیانه منافی دکلدر . زیرا ؛ وزارتله نبوت بیننده منافات یوقدر . چونکه ؛ حضرت هرون نفسنده نبی اولدیغی کبی امر تبلیغده برادرینه معین وظهیر اولدیغی جهتله آنك وزیریدر .

تدمیر ؛ **عجیب بر صورتده اهلاك ایتمکدر** . فرعونك وقومنك اوقدر قوت وشوکتلری وبنی اسرائیلك آنلرك نظرنده سینك قدر اهمیتلری اولمادیغی حالده برقوشلقده فرعون و عسکرینك دکزده غرق اولمسیله بنی اسرائیلك ساحهٔ سلامته چیقیویرمسی وفرعون حکومتنك محو ومنقرض اولمسی وعالمده اثری قالمایوب بر خیالاتدن عبارت اولیویرمسی جداً غریب برشی اولدیغنه اشارت ایچون جناب حق آنلرك اهلاکندن غرابت معناسنی مشعر اولان تدمیر ایله تعبیر ایتمش وفرعون کبی جباره‌یی وقوتنه استناد ایده‌رك ظلم وتعدی‌یی عادت ایدنلری عبرته دعوت ایتمشدرکه هرکس بو عجیب وقعه‌یی دائما کوزی اوکنده طوتسون وکندینك غضب الهیدن قورتولامیه‌جغنی بیلسون وخط حرکتنی اکا کوره تعیین ایتسون .

خلاصه ؛ جناب حقك حضرت موسایه توراتی ویردیکی وبرادرینی کندینه وزیر قیلدیغی وآیتلرینی تکذیب ایدن قوم فرعونه کیدك حقه دعوت ایدك دیدیکی وآنلرك کیدوب دعوت ایدوب دعوته اجابت ایتمدکلری وعاقبت خاطر وخیاله کلمدك عجیب بر صورتده اهلاك ایتدیکی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی حضرت موسانك دشمنی اولان فرعونی اهلاك ایتدیکنی بیاندنصکره حضرت نوحك دشمنلرینی اهلاك ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَقَوْمَ نُوحٍ لَمَّا كَذَّبُوا الرُّسُلَ اَغْرَقْنَاهُمْ وَجَعَلْنَاهُمْ لِلنَّاسِ اٰيَةً ﴾ بیوریبور .

[قوم نوح رسل کرامی تکذیب ایتدکلری زمان بز آنلری طوفانله غرق ایتدك وعبرت آلمق شانندن اولان ناسه بز آنلرك هلاکلرینی علامت قیلدق که آنلرك اهلاکنه نظر ایده‌رك اومثللو جنایاتی ارتکاب ایتمکدن امتناع ایتسونلر .]

﴿ وَاَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ عَذَاباً اَلِيماً ﴾

[وبز قوم نوح کبی رسوللریمزی تکذیب ایدن ظالملر ایچون آجیدیجی عذابی حاضرلادق .]

بیضاوی وخازنك بیانلری وجهله قوم نوح یالکز نوح علیه‌السلامی تکذیب ایتمشلرسه‌ده رسل کرامدن برینی تکذیب جمیعسنی تکذیب مقامنده اولدیغندن رسل لفظی جمع صورتنده وارد اولمشدر . یاخود فخر رازینك بیانی وجهله قوم نوح نبوتی ورسالتی بالکلیه انکار ایدن براهمه طائفه‌سندن اولدقلری جهتله رسوللرك کلیسنی تکذیب ایتدکلرینه بناءً رسل لفظی جمع صورتنده وارد اولمشدر. آنلرك رسوللرینی تکذیبلری سببیله هلاك اولملری جمیع ناسه علامت قیلندیلر که رسولنی تکذیب ایدن هرقوم کندینك فلاح بولامیه‌جغنی بیلسون وقوم نوحدن عبرت آلسون . زیرا رسولی تکذیب؛ برقومك هلاکنه سبب اولونجه هرقومك هلاکنه سبب اولاجغنده شبهه یوقدر . چونکه بر حکمه علت وسبب اولان شی ؛ هریرده اوحکمه علت وسبب اولور. بناءً علیه مادام که

رسولی تکذیب؛ قوم نوحك هلاکنه سبب اولدی. هرقومك هلاکنه سبب اولاجغنده‌ده تردده محل یوقدر . یالکز دنیاده هلاکله قالمایوب آخرتده دخی معذب اولاجقلری بیان اولونمشدر . قوم نوحك کفر وطغیانده حدینی تجاوز ایتدکلرینی بیان ایچون جناب حق ظالم اولدقلرینی تصریح ایده‌رك ظلملرینی عالمه اعلان ضمننده ضمیر موضعنده اسم ظاهر اوله‌رق ﴿ للظالمین ﴾ لفظی ایراد بیورمشدر. چونکه ؛ ﴿ واعتدنا للظالمین ﴾ یرنده (واعتدنا لهم) « قوم نوح ایچون بز عذابی حاضرلادق » دنیلسه اولابیلیردی ولکن عذابلرینك سببی اولان ظلملری تصریح اولونمامش اولوردی بو وسیله ایله جمله ظالملرك عاقبتلرینك عذاب اولاجغی دخی تصریح اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالی قوم نوحك دنیاده غرق اولوندقلرینی وآخرتده ظلملرندن ناشی عذابلری حاضرلاندیغنی بیانله رسولنی تسلیه ایتدیکی کبی عاد وثمود کبی امم سالفه‌دن هلاك اولانلرك بعضیلرینی دخی بیانله رسولنی تسلیه ایتمك اوزره ﴿ وَعَاداً وَثَمُودَ وَاَصْحَابَ الرَّسِّ وَقُرُوناً بَيْنَ ذٰلِكَ كَثِيراً ﴾ بیوریبور.

[بز عاد وثمود واصحاب رسّی وبونلرك آره‌سنده برچوق قوملری اهلاك ایتدك .]

﴿ وَكُلًّا ضَرَبْنَا لَهُ الْاَمْثَالَ ﴾

[واو قوملردن هربری ایچون برر مثالده بیان ایتدك .]

﴿ وَكُلًّا تَبَّرْنَا تَتْبِيراً ﴾

[وآنلردن هربررلرینك اجزالرینی عذاب صورتیله طاغیتدق .]

یعنی ؛ قوم نوحی اهلاك ایتدیکمز کبی عاد وثمود ورسّ دنیلن مملکت اهالیسنی وبونلرك آره‌سنده نبیلرینی تکذیب ایدن بر چوق امتلری وعاصی ملتلری اهلاك ایتدك وبونلردن هربری ایچون برطاقم عجیب قصه‌لر ومثاللر بیان ایتدك که هرکسه عبرت اولسون وآنلرك هلاکلرینك سببلرینی آکلاتدق وهربررلرینك حاللرینه وزمانلرینه موافق وحکمتمزه مطابق قوانین شرعیه وضع ایتدك . آنلرك جمله‌سی تکذیب ایتدیلر واطاعتدن چیقدیلر.

بناءً علیه ؛ آنلردن هر برینك اجزالرینی تفریق ایتمك صورتیله اهلاك ایتدك كه هیچ بر فرد قالمادی كرهٔ عالمدن اسملری سیلندی .

(اصحاب الرّسّ) رسّ ؛ **بر قویودر**. بیضاوینك ونعمت الله وابوالسعود افندیلرك بیانلری وجهله بو قویونك باشنده بولونان اهالی اصحاب مواشیدن اهل ثروت اولوب پوتلره عبادت ایتدكلرندن طرف الٰهیدن طریق توحیده دعوت ایچون شعیب علیه السلام آنلره رسول كلدی، فقط ایمان ایتمدیلر. جناب حق اولا قویولرینك صولرینی قوروتدی، صكره كندیلرینی زلزله ایله یره باتیردی . یاخود رسّ ؛ **یمامه جهتنده بر بلدهنك اسمیدر** . او قریهده ثمود قومنك بقیه‌سی بولونوردی . الله تعالی آنلره برنبی كوندردی، قتل ایتدیلر. جناب حق ده آنلری هلاك ایتدی . اصحاب رسّك كیملر اولدیغنه دائر بر چوق روایت وار ایسه‌ده ذكرینه حاجت كورولمه‌مشدر. چونكه مقصد؛ نبیلرینی تكذیب ایدنلرك عصیانلری سببیله هلاك اولدقلرینی بیان وقرآنده ذكرایله امت محمدی عبرت وانصافه دعوتدر وبو مقصد ؛ عصیانك هلاكه سبب اولدیغی بیانله حاصلدر . اما هلاك اولان ملت هانكی ملت واصحاب رسّ كیم اولورسه اولسون عصیانلری سببیله اصحاب رسّك اهلاكی قطعیدر ومقصدده بونی بیان ایتمكدركه عاصی اولان كیمسه‌لری انتباهه دعوتدر .

(تتبیراً) بیضاوینك بیانی وجهله **طاغیتمق وپریشان ایتمك صورتیله اهلاك ایتمكدر**. شو حالده بونلرك هر برینی طاغیتمق وپریشان ایتمك صورتیله اهلاك ایتدیكنی بیانله جناب حق عذابلرینك شدتنه اشارت ایتمشدر .

واجب تعالی مشهور ملتلرك غیری نبیلرینی تكذیبله اهلاك اولونان بر چوق ملتلر اولدیغنه و آنلرك عددینی كندیندن غیری بیلن اولمادیغنه اشارت ایچون قرونی مطلق ذكر ایتدیكی كبی كثرتله دخی توصیف ایتمشدر .

*
* *

واجب تعالی امم سالفه‌نك هلاكنی بیانله رسولنی تسلیه ایتدیكی كبی اول كچن ملتلرك خرابه‌لرینی كوردكلری حالده قریش ملتنك عبرت آلمادقلرینی بیانله توبیخ ایتمك اوزره

﴿ وَلَقَدْ اَتَوْا عَلَى الْقَرْيَةِ الَّتِى اُمْطِرَتْ مَطَرَ السَّوْءِ ﴾ بیوریور

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم كه قریش قومی كوتو یاغمورلر یعنی طاش یاغدیریلان قریه اوزرینه محقق كلدیلر .]

﴿ اَفَلَمْ يَكُونُوا يَرَوْنَهَا ﴾

[آنلر او قریه خرابه‌لرینه نظر ایدرلرده كورمدیلرمی ؟ البته او خرابه‌لری كوردیلر و هانكی ملتك خرابه‌سی اولدیغنی بیلدیلر .]

﴿ بَلْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ نُشُوراً ﴾

[بلكه قبرلرندن دیریلوب قالقه‌جقلرینه امید ایتمزلر . بناءً علیه ؛ او خرابه‌لردن‌ده عبرت آلمازلر .]

یعنی ؛ قریش قومی قسوت قلبك ورسول اللهه بغض وعداوتك نهایه‌سنه وارمشلردی . زیرا ؛ آنلر شام جهتنه تجارت ایچون سنه‌ده بر قاچ دفعه سفرلرنده لوط علیه السلامك قومنك خرابه‌لری اوزرینه كلدیلر كه او قریه‌یه جناب حق طاش یاغدیرمقله آنلری اهلاك ایتمشدی . قریش قومی سنه‌ده برقاچ دفعه كوردكلری حالده قلبلرینه اصلا رقت كلمدیكی كبی سبب هلاكلرینی تحری ایدوب اصلا متنبه‌ده اولمادیلر. بلكه آنلر قیامتی و قبرلرندن قالقه‌جقلرینی امید ایتمزلر كه متنبه اولسونلر . چونكه ؛ انسانك تكالیفك مشقتنه تحمل ایتمسی آخرت قورقوسنه بناءً در . شو حالده آخرته ایمان ایتمه‌ین بوقدر كلفتی اختیار ایتمز .

بیضاوینك بیانی وجهله قریه ایله مراد ؛ **قریهٔ سدوم كه لوط علیه السلامك قومنك قریه‌سیدر** . (مطر السوء) ایله مراد ؛ **او قریه اهالیسی اوزرینه یاغان طاشدن یاغموردر**. قریش قومنك شام یولی اوزرنده هرزمان مرور وعبورلرنده آنلرك خرابه‌لرینی كوروب عبرت آلمادقلرندن تعییب اولونمشلردر. چونكه؛ بو كبی خرابه‌لردن عبرت آلمایان كیمسه‌لر هرزمان تعییبه شایاندرلر .

*
* *

واجب تعالی مشركلرك رسولنی تكذیبده اصرارلرینی وامر نبوتده شبهه‌لرینی وشبهه‌لرینه جوابلرینی بیاندنصكره یالكز تكذیبله اكتفا ایتمه‌یوب رسول اللهی استهزایه قدر جرأت

ایتدکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِذَا رَأَوْكَ اِنْ يَتَّخِذُونَكَ اِلَّا هُزُواً ﴾ بیوریور.

[حبیبم ! او مشرکلر سنی کوردکلرنده سنی اتخاذ ایتمزلر ، آنجق استهزایه محل اتخاذ ایدرلر .]

﴿ اَهٰذَا الَّذِى بَعَثَ اللّٰهُ رَسُولاً ﴾

[ودیرلرکه « شومیدر شول کیمسه‌که الله تعالی آنی رسول کوندردی ؟ »]

﴿ اِنْ كَادَ لَيُضِلُّنَا عَنْ اٰلِهَتِنَا لَوْلَا اَنْ صَبَرْنَا عَلَيْهَا ﴾

[« اکر معبودلریمزك عبادتلری اوزرینه صبر ایتمه‌مش اولسه‌ایدك آز قالدی معبودلریمزه عبادتدن بزی اورسول اضلال ایده‌جکدی » دیمکله دین باطللرنده ثباتله افتخار ایدرلر .]

یعنی ؛ یا اکرم الرسل! مشرکلر سنی کوردکلرنده حقکده سوز سویله‌مزلر . آنجق سنی استهزایه واستخفافه دلالت ایده‌جك سوزلری سویلرلر وشان نبویکه لایق اولمادق حقارتی آکدیرر معامله اتخاذ ایدرلر ودیرلرکه « شونبوت دعواسنده بولونان کیمسه‌یی‌می الله تعالی رسول کوندردی. یعنی رسول اولان واللهك رسالتله کوندردیکی شومیدر ؟ اکر بز معبودلریمزك عبادتلری اوزرینه صبر ومتانت ایتمه‌مش اولسه‌ق معبودلریمزك عبادتندن همان همان بزی البته اضلال ایده‌جکدی واضلال ایتمکه یاقلاشدی » دیمکله هم سنی استخفاف هم ده کندی دین باطللرنده عناد ایتدکلرینی بیانله افتخار ایدرلر .

واجب تعالی کفار قریشك کمال عناد وجهالتلرینی بو آیتله بیان ایتمشدر . چونکه ؛ فخر رازینك بیانی وجهله بر کیمسه‌یی استهزا ؛ **ایکی شیله اولور** : برنجیسی ؛ **صورتده** . رسول اللهك صورتی ایسه آنلرك صورتلرندن هر جهتله کوزل اولدیغی کبی رسول الله صورتیله آنلردن تمیز دعواسنده بولونمادی ، بلکه قوهٔ قدسیه ودلائل جهتندن تمیز دعواسند بولوندی . ایکنجیسی ؛ **صفت جهتنده اولور** . رسول اللهك صفتی ایسه معجزه اظهار ایتمکله نبوت دعواسنده بولونمقده‌در . آنلر ایسه معجزه‌یه معارضه‌دن عاجز قالدیلر. عاجزك شانی ایسه اوتانمقدر ، یوقسه استهزا دکلدر . شو حالده استهزایه وسیله اولاجق برشی اولمادیغی حالده استهزایه جرأت ؛ مجرد عناد وجهالتدر .

مشرکلر معبودلرینه صوك درجه تعظیم ایتدکلرندن رسول اللهك معبودلرینك بطلاننی بیانده سعینی کندی زعملرنجه اضلال عد ایتدکلری جهتله « اکر بز صبر ایتمه‌مش اولسه ایدك آز قالدی اضلال ایتمکه یاقلاشمش ایدك » دیدیلر وبو سوزلری رسول اللهك آنلری دین حقه دعوت ایتمکده چوق سعی ایتدیکنه دلالت ایدر .

***

واجب تعالی مشرکلرك رسولنی استهزا ایتدکلرینی بیاندنصکره آنلرك مذهبلرینی اوچ وجهله ابطال وتزییف ایتمك اوزره ﴿ وَسَوْفَ يَعْلَمُونَ حِينَ يَرَوْنَ الْعَذَابَ مَنْ اَضَلُّ سَبِيلاً ﴾ بیوریور .

[مشرکلر عذابی کوردکلری زمان مذهب جهتندن زیاده ضلالتده اولان کیم اولدیغی یقینده بیلیرلر .]

﴿ اَرَاَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهُ هَوٰيهُ ﴾

[خبر ویر حبیبم! کندی هوا وهوسنی معبود اتخاذ ایدن کیمسه‌یی سن کوردکمی ؟]

﴿ اَفَاَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلاً ﴾

[سن آنی دین حقه دعوتده سعی ایدرسکده سن آنك اوزرینه وکیل اولابیلیرمیسك وطریق حقه هدایتده قیلابیلیرمیسك وسن آنی دین باطلدن منع ایده‌بیلیرمیسك !]

﴿ اَمْ تَحْسَبُ اَنَّ اَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ اَوْ يَعْقِلُونَ ﴾

[بلکه حبیبم! سن آنلرك اکثریسنی ایشیتیر ویاخود ایشیتدکلرینی تعقل ایدردو شونور ظن ایدرسك .]

﴿ اِنْ هُمْ اِلَّا كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ سَبِيلاً ﴾

[حالبوکه آنلر اولمادی ، الا بهایم کیدرلر ، بلکه طریق جهتندن بهایمدن دها

زیاده ضلالتده‌درلر .] زیرا ؛ بهایم اوتلایه‌جغی مرعایی بیلیر قارنی طویاجق ومنفعت کوره‌جکی یره کیدر وعلفنی ویرن صاحبنی بیلیر آکا انقیاد ایدر .

یعنی ؛ یا اکرم الرسل ! سن آنلرك استهزالرینه محزون اولما. زیرا ؛ آنلر قورتولمق ممکن اولمایان عذاب جهنمی کوردکلرنده ضلالتده‌زیاده اولان کیملر اولدیغنی البته‌بیلیرلر واو زمان دنیاده یاپدقلری معامله‌لرینه ندامت ایدرلر، فقط فائده ایتمز. آنلر سنك اضلال ایده‌جکندن بحث ایدرلر ، حالبوکه کندیلرینك مذهبلری عین ضلالت اولدیغی میدانه چیقار. حبیبم ؛ سن شهوات نفسانیه‌سنی کندینه معبود اتخاذ ایدن کیمسه‌یی کوردکمی؟ اوشخص لئیم اللهه عبادت ایدر کبی نفسنه عبادت ایدوب دینی آرزوسنه بنا ایده‌رك خالقنه عبادتی ترك‌ایدرسه آنلر حقی دویمازوطوغرو یوله کیتمزودلائل قطعیه‌یی کورمز.

ای رسول ذی‌شان ! سن آنلرك شوحاللرینی کورورده نفسنی معبود اتخاذ ایدن کیمسه‌لر اوزرینه وکیل اولورمیسك وآنلری‌شرکدن وسنی استهزادن وسائر کناهلردن منع ایده‌بیلیرمیسك وآنلره بکجی اولابیلیرمیسك؟ هیچ برینه قادر اولامازسك . زیرا؛ آنلر نفسلرینك کوله‌سی اولدقلرندن هوا وهوسلرینه تبعیتدن واز کچه‌مزلر. بناءً علیه ؛ سن آنلرك بوحاللرینه‌محزون اولما .بوقسه آنلرك اکثریسنی ایشیتیر وایشیتدیکنی دوشونورمی ظن ایدرسك ؟ آنلر اولمادی ، آنجق بهایم کیدرلر ، بلکه طریق جهتندن بهایمدن دها آشاغیدرلر . زیرا ؛ ضلالتلری بهایمدن زیاده‌در. چونکه بهایم ؛ صاحبنه اطاعت ایدر . بونلر ایسه وجودلرینی و رزقلرینی ویرن خالقلرینه اطاعت ایتمزلر ونفسلرینك آرزوسنی خالقلرینك عبادتی اوزرینه ترجیح ایدرلر . بناءً علیه ؛ مشرکلرك حاللری بهایمدن چوق آشاغیدر . چونکه بهایم؛ منفعت‌ومضرتنی بیلیر بونلر ایسه اصلا منفعت ومضرت‌بیلمزلر. بهایم اعتقاد حقی بیلمزسه‌ده باطلی اعتقادده ایتمز .

جناب حق بو آیتده نفسنه تبعیتله طریق حقدن چیقانلری صوك درجه ذم ایتمشدر. چونکه ؛ ابوالسعود افندینك بیانی وجهله (ارأیت) لفظنده همزه **تعجب** معناسنی افاده ایدر . زیرا ؛ کافرلرك رسول اللهه واقع اولان استهزا کبی جنایتلرینی بیاندنصکره رسول اللهی آنلرك بو عجیب حاللرندن تعجبه سوق ایتمش وبونلرك بو حاللرینی کورمك وتعجب ایتمك واجب منزلنده اولدیغنه دخی تنبیه ایتمشدر . (أفانت) ده بولونان همزه

استفهام انکار یدر. بوکا نظراً **معنای آیت** : [حبیبم ! باق بونلرك حاللرینی کور وآندن تعجب ایت . زیرا سن ؛ بونلری شرکدن منع ایده‌جك وکیللری دکلسك . چونکه ؛ وظیفه‌ك تبلیغدر . آنلرك وظیفه‌لری؛ اراده‌لرینی صرفله تکلیفی قبول ایتمکدر . حالبوکه هوا وهوسلری قبوله مانعدر] دیمك اولور .

ایشته زمانمزده هوالرینه تابع اولوب احکام شرعیه‌یی کندی نفسلرینك آرزوسنه اویدورمق وشهوات نفسانیه‌لرینه موافق تأویل ایله حکم شرعی‌یی ألنده اویونجاق ایتمك ایسته‌ینلرده بو آیتك ذم ایتدیکی کیمسه‌لردندر . چونکه ؛ نفسلرینك کوله‌سی اولمقده ونفسلرینك آرزوسنه مخالف‌اولان احکامی قبول‌ایتمه‌مکده زمان سعادتده اعتراض‌ایدنلرله شیمدیکیلر بیننده فرق‌یوقدر. زیراآیت؛ آنلره نصل شامل‌ایسه‌بونلره‌ده اویله‌جه‌شاملدر.

فخررازی وخازنك بیانلرینه نظراً هوا وهوس‌له مراد ؛ **انسانك باطل اولان‌ه تبعیت ایتدیکی شیدر .** حتی (سعید بن جبیر)ك «مشرکلردن‌بریسی طاشدن معمول پوته عبادت ایدرکن آندن دها کوزل برینی بولدیغنده اولکنی ترك ایده‌رك ایکنجی‌یه عبادته باشلار وبو حال اوزره برچوق معبودلر دکیشدیرر طورور . بوحال تعجب اولونمیه‌جق برحماقت دکلدر . رسول‌اللهه اتباع ایتمدکلری رسول‌اللهك تکلیفی هوالرینه مخالف اولدیغندندر » بیوردیغی مرویدر .

فخررازی، خازن ومدارکك بیانلری‌وجهله مشرکلری اوچنجی آیتده ذم اولکیلردن دهاشدتلیدر . زیرا ؛ عنادلرندن حقی ایشیتمز وایشیتدکلرینی‌ده تفکر ایدوب‌دوشونمزلر. بناءً علیه؛ کمال غفلت وضلالتده ضرب مثل‌اولان بهایمه تشبیهدنصکره بهایمدن دها آشاغی اولدقلری بیان اولونمشدر . شوحالده بوندن دها زیاده برذم اولاماز .

بیضاوینك بیانی وجهله بونلردن بعضیلری حقی ایشیدوب وتفکر ایدوب ایمان ایتدکلرینه اشارت‌ایچون اکثریسنك ایشیتمدکلری بیان‌اولونمشدرکه بعضیلرینك ایشیدوب حقی قبول ایتدکلرینی بیاندر .

خلاصه؛ رسول‌اللهه « آز قالدی دینمز اوزرینه صبر ایتمسه ایدك بزی اضلال ایده‌جکدی » دیینلرك جهنم عذابنی کوردکلرنده ضلالتده زیاده اولان کیم اولدیغنی بیله‌جکلری ومشرکلرك کندی هوا وهوسلرینی معبود اتخاذ ایتدکلری ورسول‌اللهك

شرکدن آنلری منعه وکیل اولمادیغی وآنلردن اکثریسی حقی ایشیتمز وتفکر ایتمز بهایمدن دها آشاغی اولدقلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جملەسندندر .

**
*

واجب تعالی حقدن اعراض ایدنلرك جهللرینی ومذهبلرینك فسادینی بیان ایتدیکی کبی صانعك وجودینه وقدرتنه دلالت ایدن دلیللری بیان ایتمك اوزره ﴿ اَلَمْ تَرَ اِلٰى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِناً ﴾ بیوریيور.

[حبیبم ! کورمدکمی ونظرایدوب باقمادکمی صانع تعالینك صنعنه وقدرتنه، کولکەیی نصل اوزاتدی؟ زیرا ؛ کونشك طلوع زمانی هرشیئك کولکەسی نقدر اوزون واووقت نەقدر لطیف اولور واکر ربك تعالی دیلەمش اولسه ایدی کولکەیی ساکن قیلار اصلا حرکت ایتدیرمزدی ولکن کولکەنك دائما برقرار اوزره طورمسنی دیلەمدی .]

﴿ ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلاً ﴾

[کولکەیی اوزاتدقدنصکره بز عظیم الشان کونشی کولکه اوزرینه دلیل قیلدق . چونکه ؛ کونش کلمسه کولکه بیلنمز .] نور کلمەیجه قاراکلق بیلنمدیکی کبی هرشی ضدیله بیلنیر .

﴿ ثُمَّ قَبَضْنَاهُ اِلَيْنَا قَبْضاً يَسِيراً ﴾

[کونش کلدکدنصکره بز کولکەیی آزیجق آزیجق اخذ ایدر طوپلارز وکونش یوکسلدکجه کولکه طوپلانیر حتی تدریجاً وتماماً زائل اولور وصکره کونش غرب جهتنه دونونجه کولکه آزار آزار میدانه کلیر وایستەدیکمز محله دوندوروروز . ایشته بونلرك جملەسی ربك تعالینك قدرتنه دلالت ایدر آچیق دلیللردر .]

فخررازینك بیانی وجهله بو آیتده کولکه ایله مراد؛ شفق ایله کونشك طوغمه آرەسنده موجود اولان کولکەدر . آنك نعمت اولمسی ؛ کیجەنك قارانلغی ایله کوندوزك ضیاسی آرەسنده بر حال لطیف اولمسیدر . چونکه ظلمت ؛ طبیعتك نفرت ایتدیکی برشی

اولدیغی کبی کونشك ضیاسیده کوزلری قماشدیرر وحرارتی صیقینتی ویرر . اما کولکەده بونك ایکیسیده اولمادیغندن کولکه احوالك جملەسنك اطیبیدر . بناءً علیه ؛ جنتده دائما کولکه اولاجغی دیکر آیتلرده بیان اولونمشدر . کولکەنك عالمی احاطەسنده اسباب عادیەنك مدخلی اولمایوب آنجق مؤثر؛ واجب الوجودك مشیتی اولدیغنه تنبیه ایچون ﴿ولوشاء﴾ جملەسی جملهٔ معترضه اولارق وارد اولدیغی روح البیان صاحبنك جملهٔ بیاناتندندر . ﴿ قبضناه ﴾ بز کولکەیی تدریجاً ازاله ایتدك دیمکدر. ﴿الینا﴾ لفظیله کولکەیی ایجاد ومحو وازاله ایدنك آنجق واجب الوجود اولدیغنه وکونشله زائل اولدقدن صکره تکرار وجود بولمسی وکونشی یوکسلتمکله کولکەنك آزالمسی وجناب حقك ایستەدیکی جهته دوندورمسی خالقك وجودینه وقدرتنه دلیل اولوب هرمکلفك بومثللو دلیللرله صانعك وجودینه استدلال ایتمسی واجب اولدیغی بو آیتله بیان اولونمشدر . چونکه کولکه ؛ عالم جملەسندن اولوب حادث وتبدل وتغیره معروض اولدیغندن البته برصانعك وجودینه دلالت ایدر . زیرا ؛ کونش کلوب یریوزندن کولکه زائل اولونجه بوتون دنیادە اولان انسانلر طوپلانسەلر وچالیشسەلر صباح وقتنده اولان کولکەنك بر ذرەسنی اعاده وایجاد ایدەمزلر . شو حالده عقلی اولان کیمسەلر ایچون البته بونك موجدینی ومؤثرك کیم اولدیغنی آرامق واثردن مؤثره استدلال طریقیله صانعك وجودینه استدلال ایتمك لازمدر . بو آیتده خطاب ؛ ظاهرده هرنەقدر رسول اللهه ایسەده حقیقتده جمیع مکلفینه راجعدر .

*
**

واجب تعالی خالقك وجودینه دلالت ایدن دلیللردن ایکنجیبی ذکر ایتمك اوزره ﴿ وَهُوَ الَّذِى جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِبَاساً وَالنَّوْمَ سُبَاتاً وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُوراً ﴾ بیوریيور

[الله تعالی شول ذات لطیفدرکه اوذات کیجەیی سزك ایچون لباس منزلندەواویقویی راحت قیلدی و کوندوزیده معاشکزی تحصیل ایچون طاغیلاجغکز زمان قیلدی که معیشتکزی کسب ایچون کوجلك چکمیەسکز .]

یعنی ؛ الله تعالی شول واحد حقیقیدرکه کمال لطفندن سزك ایچون کیجەیی سزی

ستر ایدن لباسکز کبی قیلدی که کیجه‌نك قارانلغنك هر طرفکزی احاطه‌سی سببیله بر طرفه کیده‌میوب راحت ایده‌سکز و اویقویی سزه عین راحت قیلدی که دماغکز و اعضالریکز دیکله‌نکله عبادت و معیشتکز خصوصنده لایقیله چالیشاسکز و کوندوزی بر یوزنده انتشارکزه وسیله قیلدی که هر امورکزی یولیله تسویه ایده‌سکز.

کیجه‌نك ظلمتی البسه کبی انسانی ستر ایتدیکندن کیجه لباسه تشبیه اولونمشدر. اما کیجه‌نك ستری؛ لباس مرتبه‌سنده اولامادیغندن کیجه نمازلرنده ستر عورت ایچون البسه لازمدر. زیرا نماز خصوصنده ظلمت؛ البسه وظیفه‌سنی ایفا ایده‌من.

بیضاوینك بیانی وجهله اویقو أولومه واویقودن اویانمق حشره بر نمونه‌در. زیرا؛ انسان اویقو ایله یاتاغه کیرمك واویانوب یاتاقدن قالقمق أولوب قبره کیرمه‌نك وقیامت اولوب قبردن قالقمانك عینیدر. بناءً علیه؛ بونلرله متنبه اولمق لازمدر. ایشته شو اساسه بناءً لقمان حکیم اوغلونه نصیحتنده «ای اوغلوم! اویودیغك کبی اویانیرسك. کذلك أولدیکك کبی قبرکدن قالقارسك» دیمشدرکه اویقو ایله اویقودن اویانمانك أولومله حشره بر نمونه اولدیغنه اشارت ایتمشدر.

***

واجب تعالی خالقك وجودینه دیکر دلیلی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَهُوَ الَّذٖى اَرْسَلَ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَىْ رَحْمَتِهٖ ﴾ بیوریور.

[الله تعالی شول ذاتدرکه یاغمورك اولنده مژده‌جی اولارق روزکارلری کوندرر.]

﴿ وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا * لِنُحْيِىَ بِهٖ بَلْدَةً مَيْتًا وَنُسْقِيَهُ مِمَّا خَلَقْنَا اَنْعَامًا وَاَنَاسِىَّ كَثٖيرًا ﴾

[وبز سما جانبندن تمیز صویی انزال ایدرزکه اوصو سببیله بلدهٔ میته‌یی احیا وخلق ایتدیکمز حیوانلری وبر چوق انسانلری صولایالم.]

یعنی؛ الله تعالی شول ذات اجل واعلادرکه یاغمورك اولنده قوللرینی تبشیر ایدر

اولدیغی حالده روزکارلری کوندرمکله مسرور ایدر. بناءً علیه؛ روزکارك خلق اولونمسی وایسته‌دیکی محله کوندرلمسی خالقك وجودینه آچیق بر دلیلدر وبز عظیم الشان کمال قدرتمزله سما جانبندن غایت طاهر صویی أولمش میته منزلنده اولان قورومش بلده‌لری احیا ایتمك وحیوانلری وچوق انسانلری صولامق ایچون انزال ایتدککه انسانلر بونعمتلرله وجود خالقه استدلال ایتسونلر وبو نعمتلرك شکرینی ادا ایله اجر ومثوباته نائل اولسونلر.

بیضاوینك بیانی وجهله یاغمور صویی ایله هر نوع طهارت جائز اولدیغنه اشارت ایچون ﴿ طهوراً ﴾ مبالغه صورتنده وارد اولمشدر. چونکه طهوراً؛ **نفسنده صویك کندی طاهر اولدیغی کبی غیریلرینی‌ده تطهیر ایدر** دیمکدر.

بو آیتده رحمت صوینك **ایکی جهتله منفعتی** بیان اولونمشدر: برنجیسی؛ **یریوزینی احیا ونباتات آنکله حاصل اولمسیدر.** ایکنجیسی؛ **حیوانلرده وانسانلرده اکثریسنك یاغمور صویله صولانمسیدر.** فقط انسانك وحیوانات سائره‌نك حیاتلرینه خادم اولان قورومش بلده‌لرك نباتله احیاسی اولدیغندن رحمت صوینك منفعتنی بیانده أولمش بلده‌یی احیاسی تقدیم وانسانلرك وحیوانلرك بر قسمی نهرلرو بیکارلردن صولاندقلری ایچون اکثریسنك رحمت صویی ایله صولاندیغی بیان اولونمشدر. چونکه؛ رحمت صویی ایله ادامهٔ حیات ایدنلر بادیه‌ده خیمه نشین اولان انسانلر وایصسز چوللرده وقت کچیرن حیوانلردر. شو حالده اکثریت آنلرك ذاتنه نسبتله‌در، یوقسه آقار صولردن ایچنلره نسبتله دکلدر. زیرا؛ آقار صو ایله تعیش ایدنلر دها چوقدر.

بیضاوینك بیانی وجهله تمیز صویك منفعتی چوق ونظافتده مدخلی زیاده اولدیغنه اشارت وانسانلرك ظاهرلرینی صو ایله تطهیر ایتدکاری کبی باطنلرینی‌ده ایمان وعمل صالحله تطهیر ایتمك لازم اولدیغنه تنبیه ایچون صو طهارتله توصیف اولونمشدرکه انسان ایچون ظاهر وباطن، مادی ومعنوی طهارتك لزومنه اشارتدر.

خلاصه؛ جناب حق قوللرینی تبشیر ومسرور ایتمك ایچون یاغمورك اولنده لطیف روزکارلر کوندردیکی ورحمت صوینك غایت طاهر اولوب آنکله هر نوع طهارت جائز

ورحمت صوینی انزالدن مقصد قورومش بلده‌لری اوتلر واکینلرله احیا ایتمك وحیوانلردن وانسانلردن چوقلرینی صولامق اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی یاغمورك انسانلر حقنده نعمت اولدیغنی بیان ایتدیکی کبی رحمتك تقسیماتنی وبلده‌لره نزولنك کیفیتنی دخی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ صَرَّفْنَاهُ بَيْنَهُمْ لِيَذَّكَّرُوا ﴾ بیوریور .

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم که بز ناس بیننده وبلده‌لرده محقق یاغموری تقسیم ایتدك که آنلر نعمتلریمزی تذکر ایتسونلر وشکرینی یرینه کتیرسونلر .]

﴿ فَاَبٰى اَكْثَرُ النَّاسِ اِلَّا كُفُوراً ﴾

[بز آنلری شکره دعوت ایدنجه ناسك اکثریسی شکردن امتناع ایتدیلر، آنجق کفران نعمته مصر اولدیلر .]

﴿ وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا فِى كُلِّ قَرْيَةٍ نَذِيراً ﴾

[واکر بز ایسته‌مش اولسه‌ایدك هر قریه‌ده اهالیسنی قورقوتاجق بر نبی کوندرردك ولکن عموم قریه‌لره یالکز حبیبم ! سنی کوندردك که تبلیغك جمله‌سنه شاملدر .]

﴿ فَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ ﴾

[بز بالعموم قریه‌لره بعث ایدنجه حبیبم ! سن کافرلرك سوزلرینی دیکله‌مه ورأیلرینه اطاعت ایتمه .]

﴿ وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَاداً كَبِيراً ﴾

[حبیبم ! سن قرآن ایله آنلره بویوك جهادله مجاهده ایت وآنلری طریق حقه دعوته چالیش.] زیرا ؛ آنلر قرآنه طعنله سنك حقکی ابطاله چالیشیورلر. سن‌ده آنلره مخالفتده وباطللرینی ازاله‌ده سعی ایت .

یعنی ؛ یا اکرم الرسل ! ذاتمه یمین ایدرم که بز انسانلره انعام وحاللرینی اصلاح

ومعیشتلرینی توسیع ایتمك وآنلرك تذکر ایدوب نعمتلریمزه شکر ایتملری ایچون آنلرك بینلرنده و بلده‌لری آره‌لرنده یاغموری کزدیرر و تقسیم ایدرز که مختلف زمانلرده مختلف بلده‌لره یاغمورلر انزال ایدرز . حتی انزالك کیفیتی‌ده بربرینه مخالفدر . زیرا ؛ بعضیسی شدتلی وبعضیسی خفیف وبعضیسی کورولتولی ودیکری کورولتوسز وبعضیسنك دانه‌لری بویوك بعضیسنك کوچوك اولارق انزال ایدرز که بونعمتلرك قدرینی بیلسونلر. حال بویله ایکن ناسك اکثریسی شکردن اعراض ایدر . آنجق کفران نعمتلرینی تزیید ایدرلر . چونکه ؛ شکردن اعراض ایدنلر رحمتك یاغمسنی یلدیزه نسبت ایتدکلرندن خالقه شکری ترك وخالقك غیری‌یه نسبتله کفرلرینی تزیید ایدرلر واکر بز دیله‌مش اولسه ایدك هر قریه‌ده اهالیسنی عذابله قورقوتاجق بر نبی بعث ایدرك‌ده سنك اوزریکه امر رسالتده تحمیل ایتدیکمز شیلر خفیف وتبلیغ خصوصنده چکمش اولدیغك مشقت اهون اولوردی ولکن بصر بصیرتکه قوت ویرمکله عموم قریه‌لره سنی رسول کوندردك وبو خصوصده مشقت عظیمه تحمیل ایتدك که سنك ایچون احضار اولونان درجاتی صبرك سببیله کندیکه لازم قیلاسك . حبیبم ! عموم قریه‌لره سنی نبی بعث ایدنجه کفر وعنادده طغیان ایدن کافرلره سن اطاعت وآنلرك آرزولرینه اتباع ایتمه وآنلرله قرآن ودین اسلام خصوصنده بویوك جهادله مجاهده ایت که آنلر سکا اطاعت وقرآنك فرائض و واجباتنی اعتقاد واحکامیله عمله رغبت ایتسونلر .

بو آیتده (صرفناه) بز یاغموری ناس بیننده تبدیل وتغییر ایدرز دیمکدر که آنفاً بیان اولوندیغی وجهله بعضاً بر بلده‌یه وبعضاً‌ده او بلده‌دن دیکر بلده‌یه وبعضاً شدتلی وبعضاً‌ده شدتی خفت تبدیل وتغییر ایدرز دیمکدر . چونکه تصریف ؛ تبدیل وتغییر معناسنه‌در . بناءً علیه ؛ بومقامده تبدیل وتغییره لازم اولان تقسیم معناسنه‌در که « بز بلده‌لر وانسانلر آره‌سنده رحمتی تقسیم ایتدك » دیمکدر .

فخر رازی، قاضی، طبری وخازنده بیان اولوندیغی وجهله (ابن عباس) حضرتلرندن روایت اولوندیغنه نظراً « برسنه‌نك یاغموری دیکرسنه‌دن زیاده اولماز . بناءً علیه ؛ هرسنه‌ده یاغان یاغمور بر نسبتده‌در . لکن الله تعالی یاغموری قوللری بیننده تقسیم ایتدیکندن دیله‌دیکی زمان دیله‌دیکی بلده‌یه سوق ودیکرندن منع ایدر» دیدیکی وسوزینه دلیل اولارق

(ابن عباس)ك بو آيتی اوقوديغی مرويدر. رسول اللهك «دنيا يوزينه كيجه‌ده و كوندوزده ياغمور ياغمادق بر ساعت يوقدر. بناءً عليه؛ هر ساعت و هر دقيقه سمادن ياغمور و بركت ياغار، لكن الله تعالی ديله‌ديكی بلده‌يه ياغدير و ايسته‌ديكی قوللرينی مسرور ايدر» بيورديغی مرويدر. ابن مسعود حضرتلرينك روايتيله رسول الله «هر سنه سمادن ياغمور مقدار معين اوزره نازل اولور و بر قوم عصيان ايدرسه الله تعالی آنلرك ياغمورينی ايصسزچوللره و باشقه قومه و بلده‌لره تحويل ايدر» بيورمشدر. چونكه؛ ياغمورك ياغمسی محقق اولديغی كبی انسانلرك انتفاعه استعداد و استحقاق كسب ايتملری دخی شرطدر. بناءً عليه؛ معصيتله استحقاقلرينی ضايع ايدنجه كنديلری ايچون تقسيم اولونان بركتك باشقه محله سوقيله انتفاعدن محروميتلری دخی محققدر. شو حالده انسانلر ايچون لازم اولان؛ وظيفهٔ عبوديتده دواميله امر الٰهی‌يه امتثال و لطف الٰهی‌يی استرحام و نعمت سبحانيه‌يه استحقاق كسب ايتمه‌نك چاره‌سنی دوشونمكدر.

بو آيتده واجب تعالی رسولنه تعظيم ايتمشدر. چونكه؛ «ايسته‌مش اولسه ايدك هر قريه‌ده بر رسول بعث ايدردك ولكن هر قريه‌ده رسالت وظيفه‌سنی سكا توديع ايتدك» ديمكله بالعموم ناسه رسول اولديغنی بيان ايتمك؛ شان نبويلرينه تعظيم و بالجمله عالم اوزرينه تفضيلدر. زيرا؛ برچوق كيمسه‌لرك كوره‌جكی وظيفه‌يی ذات رسالتپناهی‌يه تحميل ايتمك البته عظمت شان و جلالت قدرينه دلالت ايدر. بناءً عليه؛ رسولنه جهاد كبيرله امر ايتمشدر. چونكه؛ هر قريه‌ده بر رسول بعث اولونسه هر رسول كندی قريه‌سی اهاليسيله مجاهده ايده‌جكدی. رسول الله عمومه رسول اولونجه عموميله مجاهده رسول اللهك عهده‌سنه ترتب ايتديكندن رسول اللهك مجاهده‌سی مجاهدهٔ كبيره‌در. شو حالده مجاهده ايله مراد؛ رسالتك وظيفه‌سنی اداده و خلقی دين حقه دعوت خصوصنده كمال غيرتله سعی ايتمكدر. كرچه جهادله مرادك مقاتله اولمق احتمالی وارسه‌ده بو احتمال بعيددر. چونكه قتال ايله امر؛ هجرتدنصكره وارد اولمشدر. بو آيت ايسه مكه‌ده نازل اولمشدر. شوقدركه دلائل و حجتلر ايراد ايده‌رك سفها ايله مجاهده ايدوب آنلری الزامه چاليشمق قليجله مجاهده ايتمكدن بويوك اولديغی ايچون رسول اللهك مجاهده‌سنه مجاهدهٔ كبيره دينمشدر.

خلاصه؛ عالمك هر ذره‌سنده مؤثر حقيقی واجب تعالی اولديغی كبی ياغمورك هر داملاسنده

دخی مؤثر الله تعالی اولديغی و باشقه هيچ بر شيئك تأثيری اولماديغی و باشقه شيئه تأثير ويرن كيمسه‌يه كفر لازم كله‌جكی بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

⁂

واجب تعالی وحدانيتنه دلالت ايدن دليل آخری بيان ايتمك اوزره ﴿ وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهٰذَا مِلْحٌ اُجَاجٌ ﴾ بيوريور.

[الله تعالی شول ذات اجل و اعلادركه ايكی دكزی بر برينه قاريشديردی. او ايكی دكزدن شو غايت طاتليدر و شو غايت آجی طوزلی صودر.]

﴿ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَحْجُورًا ﴾

[و او ايكی صويك آره‌سنه بر مانع خلق ايتدی كه احدهما آخره اصلا طغيان ايده‌مز درجه‌ده بينلرينی فصل ايتدی.] زيرا؛ انسانلرك كوزلری كوره‌ميه‌جكی بر سر خلق ايتدی كه هيچ بری ديكرينه غلبه ايده‌مز بر حالده قيلدی.

يعنی؛ ای كافرلر! ربكزدن ناصل غفلت ايدر و حالكزی اصلاح ايچون كوندرمش اولديغی رسولنك دعوتندن نه ايچون امتناع ايدرسكز. حالبوكه او الله تعالی شول قادر و قيومدركه ايكی دكزی وياخود دكزه بكزه‌ين ايكی بويوك صويی كه او صولردن شو بريسی غايت طاتلی ايچنلری قانديرر و شو ديكری غايت آجی و طوزلی ايچيلمز بر حالده‌در. بونلری بر برينه قاريشديردی. بونكله آنلرك آره‌سنه قدرتيله بر مانع خلق ايتدی كه آنلر هر نه قدر صورتده قاريشمشلرسه‌ده حقيقتده قاريشمامشلردر. زيرا؛ آره‌ده انسانلرك كوره‌ميه‌جكلری مانع واردر. بناءً عليه؛ دكزلرك صولری حقيقتده بر برينه قاريشماز حتی يكديكرينه قارشی استعاذه ايتمك صورتيله (حجراً محجوراً) ديرلر وياخود (حجراً) (مستوراً) و (محجوراً) (ممنوعاً) ديمكدر. يعنی «ايكيسنك آره‌سنه كوزلرك كورمسندن ممنوع بر پرده خلق ايتدی» ديمكدر.

فخر رازينك، بيضاوينك و ابو السعود افنديك بيانلری وجهله ايكی دكزدن طاتلی صو ايله مراد؛ نيل، فرات و طونه كبی بويوك نهرلر و آجی صو ايله مراد؛ دكزلر

اولمق احتمالی واردر . چونکه بویوك نهرلری دکزلره ایصال ایدر قاریشدیرر ولکن آنلر ظاهرده قاریشیرلرسه‌ده باطنده آنلرك بربرینه قاریشوب برینك اجزاسی اوبرینی محو ایتمکه مانع واردر. زیرا ؛ هربرینك ذره‌لری آیری آیری موجودیتلرینی محافظه ایدرکه برینك اجزاسی دیکرینه قلب اولماز .

ایشته بو آیت خالقك فاعل مختار اولدیغنه دلالت ایدر . چونکه ؛ طاتلیلق ویا آجیلق ارضك ویا صویك طبیعی ایجابی اولسه هرصو هریرده طاتلی ویاخود هریرده آجی اولمق لازم کلیردی . زیرا طبیعت ؛ هریرده مساوی اولدیغندن آنك اقتضاسنك دخی مساوی اولمسی ضروریدر . حالبوکه بعض محلده طاتلی وبعض محلده آجی اولمسی خالقنك فاعل مختار اولوب ایسته‌دیکنی طاتلی وایسته‌دیکنی آجی اولارق اختیار ایتدیکنه دلالت ایدر .

*
* *

واحب تعالی وحدانیتنه دلیل آخری بیان ایتمك اوزره ﴿ وَهُوَ الَّذِى خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا ﴾ بیوریور .

[الله تعالی شول ذات اجل واعلادرکه نطفه کبی حقیر برصودن بشری خلق ایتدی‌ده او بشری ایکی قسم قیلدی : بری ارکك دیکری قادیندر .]

﴿ وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا ﴾

[حالبوکه حبیبم! ربك تعالی هرشیئه قادردر.] زیرا ؛ بر نطفه‌دن ایکی نوع انسانی خلق ایتمکه قادر اولان هرشیئه قادر اولور .

یعنی ؛ الله تعالی نطفه کبی حقیر برصودن سرتلك ویوموشاقلقده اعضالرینك هربری یکدیکرندن آیری وطبعاً اجزالری مختلف انسانی خلق ایتدی‌که اعضاسندن یالکز بر عضونده اولان امتزاجنی واجزالرك یکدیکرینه اولان ارتباطنی حل وکشف ایتمکدن بالجمله حکما عاجز وحیرتده‌درلر . و انسانی ؛ **ایکی قسم قیلدی : برنجیسی ؛ اولاد ذکوردرکه انسانك کندینه نسبت اولوندیغندن** او قسمه نسب دنیلمشدر. ایکنجیسی ؛

نسوانه جهتندن حاصل اولان قرابت و نوع انسانك بقاسنی تأمین ایچون زوجله زوجه بیننده حاصل اولان الفتی محافظه ایتدیکندن قادینه صهر دنیلمشدر . حالبوکه انسانك هرایکی قسمنی عین نطفه‌دن خلق ایتمك فاعل مختارك وجودینه دلالت ایدر . چونکه ؛ طبیعتك اقتضاسیله اولسه یا هپسی ارکك ویا هپسی قادین اولوردی . کذلك شکللری دخی بر سیاق اوزره اولمق لازم کلیردی. زیرا؛ نطفه‌نك طبیعتی نه‌ایسه هریرده اقتضاسی بر اولمق ضروریدر. واجب‌تعالی برماده‌دن مختلف اعضا صاحبی بشری خلقه واوبشری بربرینه مخالف ایکی قیلمغه وبلکه بعض‌زمانده برنطفه‌دن وبر بطندن بری ارکك دیکری دیشی ایکیسنی بردن خلقه قادردر .

(صهراً) **قاین پدره دینورسه‌ده بوراده قادین واسطه‌سیله حاصل اولان قرابت** معناسنه‌در . شو حالده آیتده نسب ایله مراد ؛ **ارکك** وصهرله مراد ؛ **قادین وآنك وسیله‌سیله حاصل اولان قرابت ومناسبتدر** . بناءً علیه « الله تعالی بشری نسب وصهر قیلدی » دیمك « ارکك قادین و زوج زوجه قیلدی » دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی وحدانیتنه دلالت ایدن بعض دلائلی ذکردنصکره پوتلره عبادتله شرك ایدنلرك مذهبلرینی ابطال ایتمك اوزره ﴿ وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْ ﴾ بیوریور .

[مشرکلر اللهك غیری منفعت ومضرت ویرمه‌ین پوتلره عبادت ایدرلر .]

﴿ وَكَانَ الْكَافِرُ عَلَى رَبِّهِ ظَهِيرًا ﴾

[وکافر ربسنك علیهنه شیطانه ظهیر ومعین اولدی .]

﴿ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴾

[یا اکرم الرسل ! بز سنی کوندرمدك ، آنجق مؤمنلری تبشیر وکافرلری انذار ایدیجی کوندردك .]

یعنی ؛ الله تعالی‌نك علوّ شـانی و كمال قدرتیله منفعت و مضرتی خلقه قادر ایكن اللهه عبادتی تركله اللهك غیری برطاقم پوتلره عبادت ایدرلركه او پوتلر عبادت ایتدكلری صورتده آنلره منفعت وعبادتی ترك ایتدكلری صورتده آنلره مضرت ایده‌مزلر؛ چونكه ؛ عاجزلردر . حالبوكه معبودك ، الوهیتك لوازمندن اولان قدرت تامه صـاحبی اولمسی لازمدر وكافر ربسی علیهنه شیطانه معین اولور . زیرا ربسنه معصیت ؛ شیطانه معاونتدر وحبیبم ! بزم سنی ارسالمز اولمادی ، آنجق ایمان ایدنلری جنتله تبشیر وكافرلری جهنمله قورقوتمق ایچون اولدی . زیرا ؛ كافرلر دلائله نظر ایدوب حقی آرامادقلرندن جهنمه مستحقلردر . (ظهیراً) آرقه یعنی معین معناسنه‌در . بناءً علیه ؛ **اللهه عصیانده شیطانه معاونت ایتدیككده ربسی علیهنه** ظهیر دینمشدر . « ربسی علیهنه » دیمك « ربسنك دینی علیهنه » دیمكدر. چونكه ؛ كافرلر دین الٓهی علیهنه بربرینه معاونت ایدرلر ودین الٓهی‌نك ابطالنه چالیشمقدن هیچ بر زمان خالی قالمازلر .

بیضاوی و خازنك بیانلری وجهله بو آیتده (ظهیراً) (ذلیلاً) معناسـنه اولمق دخی محتملدر . بوكا نظراً **معنای نظم** : [ربسنك غیری پوتلره عبادت ایدن كافرربسی اوزرینه ذلیل و حقیر اولدی . زیرا ؛ التفات الٓهیه‌دن ساقط و نظر الٓهیدن متروك] دیمكدر .

خلاصه ؛ كافرلرك اللهك غیری بر طاقم عاجزمخلوقلره و منفعت و مضرت شانندن اولمایان حقیر شیلره عبادت ایتدكلری وربسنك غیری‌یه عبادتله شیطانه آرقه ومعین اولدقلری و رسول اللهی كوندرمكدن مقصد ؛ ایمان ایدنلری تبشیر و كفر ایدنلری انذار ایتمك اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی كافرلرك شرك اوزره دوام ایتدكلرینی بیاندن صوكرا رسول اللهك آنلره قارشی سوزلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ قُلْ مَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ اِلَّا مَنْ شَٓاءَ اَنْ يَتَّخِذَ اِلٰى رَبِّهٖ سَبِيلاً ﴾ بیوریور

[ای رسول ذیشان ! سن مشركلره دی كه « بن احكامی تبلیغ وطریق حقی سزه بیانم اوزرینه هیچ بر اجرت ایسته‌مم ، الا شول كیمسـه‌كه مالنی ربسنك رضاسنه صرفله ربسنه بر یول طوتمق ایسترسه آنی خیراته مالنی صرف ایتمكدن منع ایتمم » دیمكله احكامی تبلیغده كندیلرندن اجرت ایسته‌مدیكنی تفهیم ایت .]

﴿ وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذٖى لَا يَمُوتُ ﴾

[وسن أولمك شانندن اولمایان حی وباقی اوزرینه اعتماد ایت، كافرلرك احوالنه مبالات ایتمه .]

﴿ وَسَبِّحْ بِحَمْدِهٖ ﴾

[ربك تعالی‌نك ثناسنه ملابس اولدیغك حالده تسبیحله جمیع نقائصدن تنزیه ایت .]

﴿ وَكَفٰى بِهٖ بِذُنُوبِ عِبَادِهٖ خَبٖيرًا ﴾

[الله تعالی قوللرینك كناهلرینه خبردار اولمق جهتندن كافی اولدی .]

یعنی ؛ یا اكرم الرسل سن كافرلره دی كه « ای كافرلر ! بن سزی دین حقه دعوتم اوزرینه سزدن بروجهله اجرت ایسته‌مم . آنجق مالنی فی سبیل الله انفاق ایدوب خیراته صرف ایتمك ایسته‌ین كیمسه‌یی‌ده منع ایتمم . زیرا ؛ ایمان وعبادتله ومالنی خیراته صرفله اللهه تقرب ایچون ربسنه بر طوغرو یول طوتمق ایسته‌ین كیمسه منع اولونماز وسزی طریق حقه سوق ایتدیكم ایچون بكاده ثواب واردر . بناءً علیه ؛ تكلیفمی قبول ودعوتمه اجابت ایدك » دیمكله آلرنده اولان ماللرینه طمع دنیویه‌ك اولمادیغنی بیان ایت كه بوجهتدن قلبلری مستریح اولسون واصلا موته محكوم اولمایان حی وباقی اولان الله تعالی‌یه هر ایشكی تفویضله اعتماد ایت وأولمك شانندن اولان كیمسه‌لره اعتماد ایتمه . زیرا ؛ أوله‌جك كیمسه‌یه اعتماد ایدنلرك عاقبت اللری بوشه چیقار و آلدانیر . چونكه ؛ اعتماد ایتدیكی كیمسه وفات ایدنجه امیدلری ضایع وامكلری هبا اولاجغی شـبهه‌سزدر وسن ربكی ثنا ایدر اولدیغك حالده جمیع نقائصدن تنزیه وصفات كمالیه ایله توصیف ایت كه سكا ویرمش اولدیغی نعمتلرك شكرینی ادا ایتمش اولاسك . چونكه ؛ ربك تعالی كیزلی و آشكار قوللرینك كناهلرینه مطلع اولمق جهتندن كافیدر . بناءً علیه ؛ كافرلرك شرلرینی دفع ایتمك خصوصنده باشـقه معینه حاجت یوقدر .

خلاصه ؛ رسول اللهك شريعتنى امتنه تبليغده اجرت ماديه طلبنده بولونماديغى وربسنه طوغرو يول طوتمق ورضاسنه واصل اولمق ايچون مالنى صرف ايدن كيمسه صرفه مأذون اولوب مداخله جائز اولماديغى وجمله اموروده حى وباقى اولان الله تعالى يه اعتماد لازم والله تعالى يى صفات كماليه ايله ثنا ونقائصدن تنزيه ايتمك واجب والله تعالى قوللرينك جمله كناهلرندن خبردار اولديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله سندندر .

*
* *

واجب تعالى ذاتنه اعتمادله امر ايتدكدنصكره اعتماده شايان اولديغنى بيان ايتمك اوزره

﴿ اَلَّذِى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِى سِتَّةِ اَيَّامٍ ﴾ بيوريبور .

[اعتماد لازم اولان الله تعالى شول ذاتكه كوكلرى ويرى وبونلرك آره سنده اولان موجوداتى آلتى كون مقدارى بر زمانده خلق ايتدى .]

﴿ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ الرَّحْمٰنُ ﴾

[سمواتى وارضى خلق ايتدكدنصكره رحمن تعالى عرش اعظم اوزرينه استيلا وقهر وغلبه ايتدى .]

﴿ فَاسْئَلْ بِهِ خَبِيراً ﴾

[حال بويله اولونجه رحمن تعالى نك اوصافنى بيلن بر كيمسه دن سئوال ايت .]

بيضاوينك بيانى وجهله (خبيراً) ايله مراد ؛ **واجب تعالى** در . بوكا نظراً **معناى نظم** : [رحمن تعالى نك حالنى الله تعالى دن سئوال ايت تفصيلاتنى ذاتندن خبر آل] ديمكدر . ياخود (خبيراً) ايله مراد ؛ **جبريلدر** . بوكا نظراً **معناى نظم** : [الله تعالى عالم مكوناتى خلق ايدن قادر وقيوم اولوب عرش اعظم قدرتى آلتنده مغلوب ومقهور اولونجه رحمن تعالى نك اوصافنى جبريلدن سئوال ايت] ديمكدر . ياخود (خبيراً) ايله مراد ؛ **اهل كتابدن بر عالمدر** . چونكه ؛ مشركلر رحمن اسمنى (مسليمة الكذاب) ه اطلاق ايتدكلرندن واجب تعالى يه اطلاقنى تجويز ايتمزلردى . بومثللو شيلرده مشركلرك اهل كتابه اعتمادلرى اولديغندن جناب حق اهل كتابدن بر عالمه رحمن اسمى اسماء حسنادن اولوب اولماديغى

حبيبنه سئوال ايتمسنى امر ايتدى كه « اهل كتابك ويرديكى خبرى مشركلر ديكله سونلر وسنى تصديق ايتسونلر » ديمكدر ، يوقسه رسول الله بيلمديكندن اهل كتابه صوره جق معناسنه دكلدر . شو حالده رحمن اسمنك اللهك غيرى يه اطلاقى جائز اولماديغنى بيلديرمك ايچون سئوال ايتمسنى امر ايتمشدر . چونكه ؛ رسول الله سويلرسه ده ديكله مدكلرندن بر اهل كتاب عالمنك رسول اللهى تصديق ايتمسى آنلرك سمعنه واصل اولونجه آنلرك تصديق ايتمك احتماله بناءً سئوال ايله امر اولونمشدر .

بو آيتده استوى ؛ **قهر وغلبه** معناسنه در . استوانك جناب حقه اسنادنده تأويل لازم اولديغنه دائر تفصيل سبق ايتديكندن اعاده سنه لزوم كورولمه مشدر .

سموات وارضك ايجادندن اول ايام موجود اولماديغندن بوراده آلتى كون ايله مراد ؛ **آلتى كونك مقداريدر** . بر آنده بو عالمى خلق ايتمكه قادر ايكن آلتى كون مقدارى بر مدتده خلق ايتمسى قوللرينه تأنى يى تعليم ايتمكدر . فخر رازينك بيانه نظراً عالمك ايجادينك ختامى جمعه كونه تصادف ايدن مقدارده اولديغندن جمعه كونى مسلمانلره بايرام قيلنمشدر . نصل كه ايجاده باشلانيلان مدتك بازار مقدارندن اعتبار اولونديغى جهتله بازار كونى نصارايه بايرام اولمشدر . « يعنى خلق اولونان مقدارك بدايه سى هفته ابتداسندن وختامى هفته باشنه تصادف ايتديكندن كونلر خلق اولونوب شو كوريلن انتظام اوزره جريانه باشلايجه ختامك زمانى جمعه يه تصادف ايتدى » ديمكدر . بو خصوصه دائر تفصيلات بعض احاديث نبويه ايله ده تأييد اولونمشدر .

﴿ وَاِذَا قِيلَ لَهُمُ اسْجُدُوا لِلرَّحْمٰنِ قَالُوا وَمَا الرَّحْمٰنُ ﴾

[طرف رسالتدن مشركلره « رحمن تعالى يه سجده ايدك » دنيلديكنده مشركلر « رحمن نه در وكيمدر ؟ بز بيلمه يورز » ديديلر .]

﴿ اَنَسْجُدُ لِمَا تَأْمُرُنَا وَزَادَهُمْ نُفُوراً ﴾

[مشركلر سوزلرينه شونى ده علاوه ايتديلر و « يا محمد ! ﷺ سنك بزه سجده ايتمكله امر ايتديكك شيئه بز سجده ايدرميز وسجده ايده لم مى ؟ » ديمكله سجده دن

امتناع ایتدیلر ورسول اللهك «سجده ایدك» سوزی آنلرك نفرتلرینی زیاده ایتدی وایماندن اوزاقلاشدیردی .

یعنی رسول الله طرفندن مشركلره «منفعت ومضرت ویره‌مین برطاقم عاجز مخلوقاته عبادت ایتمه‌یك ، بلكه رحمن تعالی‌یه سجده ایله عبادت ایدك» دنیلدیكنده آنلر «رحمن دیدیكك كیمدر؟ بز بیلمه‌یز. بیلمدیكمز حالده سنك امر ایتدیكك شیئه سجده ایده‌لم‌می؟» دیدیلر و رسول اللهك آنلره سجده امری نفرتلرینی زیاده ایتدی . بناءً علیه ؛ نصیحت رسول الله آنلره تأثیر ایتمدی ، بلكه عكس تأثیر حاصل ایتدی . حالبوكه امره امتثال ؛ وظیفهٔ عبودیتدن ایدی .

فخر رازینك بیانه نظراً بو آیت نازل اولونجه رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم افندیمزله برابر (ابو بكر) ، (عمر) ، (عثمان) ، (علی) ، (عثمان بن مظعون) و(عمرو بن عنبسه) رضی الله تعالی عنهم افندیلریمزده سجده ایتدیلر ومشركلرده برطرفه چكلوب استهزا ایده‌رك براقوب كیتمشلردر . بو آیت قرائت اولوندیغنده قرائت ایدنه وایشیدنلره سجده‌نك سنت اولدیغی تفسیر خازنك جملهٔ بیاناتندندر .

*
* *

واجب تعالی كافرلرك سجده‌دن نفرتلرینی بیاندنصكره ذات الوهیتنك سجده‌یه لایق اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿تَبَارَكَ الَّذِى جَعَلَ فِى السَّمَاۤءِ بُرُوجاً وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجاً وَقَمَراً مُنِيراً﴾ بیوریور .

[الله تعالی عبادتندن نفرت ایتمكدن چوق عالی و امرندن اوزاقلاشمقدن چوق یوجه اولدی . چونكه ؛ الله تعالی شول اجل واعلادر كه عموم مخلوقاتك اوزرینه خیرات وبركاتی چوق اولمقله برابر كوكده یلدیزلرك اسكانلری ایچون برجلر خلق ایتدی و او برجلرك هر برنده نیجه امور غریبه‌لر ایجاد ایلدی وسماده ضیا ویرر كونش ونور ویرر قمری خلق ایتدی. بوقدر جسیم ونافع مخلوقاتی خلقه قادر اولان الله تعالی البته قوللرینك سجده‌سنه اهل و مستحقدر]

﴿وَهُوَ الَّذِى جَعَلَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يَذَّكَّرَ اَوْ اَرَادَ شُكُوراً﴾

[او الله تعالی شول ذات قادردر كه كیجه‌یی و كوندوزی بربرینه بدل وخلیفه قیلدی كه بری كیدرسه یرینه دیكری كلیر . بناءً علیه ؛ بر كیمسه‌نك احد هماده فوت ایتدیكی عملی دیكرنده قضا ایتمسی ممكندر . شوحالده بری دیكرینه بدلدر وجناب حق بوعالم مكوناتی شو انتظام اوزره خلق ایتدی كه تذكر وتأمل ایتمك ویاخود شكر ایلمك مراد ایدن كیمسه دوشونسون كیجه‌ده وكوندوزده سیل كبی آقوب كلن نعمتلره شكر ایتسون زمانی بوش بوشنه كچیرمسون وبو وسیله ایله ابدی سعادته نائل اولسون. شوحالده كیجه‌یی وكوندوزی شو منوال اوزره خلق ایتمكدن مقصد اصلی ؛ انسانلرك متعظ اولوب دوشونملری ونائل اولدقلری نعمتلره شكر ایتملری اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر .

﴿بروجاً﴾ اساس معناسنه نظراً **بوكسك سرایلر وكوشكلر** ایسه‌ده بوراده **سماده بولونان برطاقم مقاملردر كه یلدیزلرك بولوندقلری محللردر** . چونكه ؛ سماده بیوك یلدیز یدیدر. مداركده بیان اولوندیغی وجهله شمسك وقمرك برر مقامی ودیگر بشنك ایكیشر مقاملری واردر . شو حالده یدی یلدیزك اون ایكی برجی واردر وبرجلرده شونلردر : (حمل) ، (ثور) ، (جوزا) ، (سرطان) ، (اسد) ، (سنبله) ، (میزان) ، (عقرب) ، (قوس) ، (جدی) ، (دلو) ، (حوت) در. یلدیزلره كلنجه (شمس) ، (قمر) ، (مریخ) ، (زهره) ، (عطارد) ، (مشتری) و (زحل) در . بونلردن (سرطان) **قمرك** ، (اسد) **شمسك** مقامی اولدیغی كبی (حمل) ایله (عقرب) **مریخك** و (ثور) له (میزان) **زهره‌نك** و (جوزا) ایله (سنبله) **عطاردك** (قوس) ایله (حوت) **مشتری‌نك** (جدی) ایله (دلو) **زحلك** مقامیدر .

خلفه ؛ **برشیئك آخرك یرینه كلمكدر** . بناءً علیه ؛ **كیجه وكوندوزدن هربری كیدوب دیكری آنك یرینه كلدیكندن** خلفه دینمشدر كه **بربرینك خلفی** دیمكدر . حضرت عمر رضی الله تعالی عنه‌یه بریسی كلوب «یاعمر ! بوكیجه یاتسو نمازی بنی فوت ایتدی» دیدیكنده حضرت عمر «كیجه كچیردیكك نمازی كوندوز اكمال وقضا ایت . زیرا ؛ الله تعالی كیجه ایله كوندوزی یكدیكرینه خلف قیلدی» بیورمشدر . ابن عباس حضرتلری‌ده بو آیتك

معناسنده «بر کیمسه کیجه وکوندوزدن برنده فرائض ویا واجبات ویاخود معتاد اولان اوراد واذکاردن برینی کچیررسه دیکرنده قضا ایدر. زیرا؛ بریسی دیکرینك خلفی‌دره بیوردیغی مرویدر. والحاصل بوعالمی شوانتظام اوزره خلق ایدوب کیجه وکوندوزدن هر برینی دیکرینه خلیفه قیلمقله قوللرینك راحتلرینی و معیشتلرینی و عبادتلرینی تسهیل ایدن خلاقك او قوللرك سجده وسائر عبادتلرینه اهل اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر.

*
**

واجب تعالی کیجه‌یی وکوندوزی شو انتظام اوزره خلق ایتمکدن مقصد اصلی قوللرك حق‌وحقیقت خصوصنده تأمل‌ایدوب نائل‌اولدقلری نعمتلره شکر ایتمك اولدیغی بیاندنصکره شکر ایدن قوللرك اوصافنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَعِبَادُ الرَّحْمٰنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْاَرْضِ هَوْنًا ﴾ بیوریور.

[رحمن تعالی‌نك خالص قوللری شول کیمسه‌لرکه آنلر ارض اوزرنده سکونت وقار وکمال تواضع اوزره یورورلر. آنلر سوقاقده کزرکن اصلا کبر ایتمزلر، غایت ملایم کزرلر. حتی هیچ برکیمسه ایله منازعه ایتمزلر.]

﴿ وَاِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا ﴾

[وآنلره برطاقم جاهللر سومدکلری سوزلرله خطاب ایتدکلرنده آنلر او جهلایه سلامتله دعا ایله مقابله ایدر و« سزه سلام‌اولسون » دیرلر.] وآنلرك فنا سوزلرندن متأثر اولوب فنالقله مقابله‌ایتمزلر واخذ انتقام‌ایتمك جائز ایسه‌ده انتقامه‌ده میل ایتمزلر. چونکه؛ طینتلرینك طهارتی ایجابی حلمله معامله ایدر وغضبلرینی هضمله قضاء الٰهینك جریانه رضا وتسلیمیتله اکتفا ایدرلر. بناءً علیه؛ کوندوزله بونلرك کندی حاللری وابناء جنسلریله معامله‌لری بو منوال اوزره‌در.

﴿ وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا ﴾

[اللهك خالص قوللری شول کیمسه‌لرکه آنلر کیجه ایله بیتوتت ایتدکلرنده ربلرینه

سجده وحضور الٰهیده قیامله وقت کچیررلر. زیرا؛ بونلر ریاسز ربلرینه کیجه‌ده وکوندوزده عبادتله قائملردر.]

بیضاوی، نیسابوری ومدارکده بیان‌اولوندیغی وجهله عبادك رحمنه اضافتی تخصیص واهل ایمانه تعظیم وشرفلرینه اشارت ایچوندر. چونکه؛ کافر، مؤمن، مطیع وعاصی هر کس اللهك قوللری‌اولدقلری حالده مؤمنلری‌سچمك مجرد آنلرك‌شانلرینه‌تعظیم‌ایچوندر.

واجب‌تعالی سجده‌دن نفرت ایدن مشرکلرك حاللرینی بیاندنصکره سجده‌یه محبت ایدن اهل ایمانك بوسوره‌ده طقوز صفتلرینی بیان ایتدی:

برنجیسی؛ **کوندوزلری تواضعله یورومك وبرکیمسه‌یه اذا ایتمه‌مك وهرکسله خوشجه کچینوب منازعه‌ایتمه‌مك ومالایعنی ایله اشتغالله وقار وحیثیته خلل کتیرمه‌مکدر.**

ایکنجیسی؛ **کندیلرینه فنا سوزلرله‌خطاب‌ایدن جاهللرك‌اذالرینه‌تحمل‌ایدوب سلامتله دعا وملایمتله مقابله ایتمکدر.**

اوچنجیسی؛ **کیجه ایله رضاء الٰهی‌یی تحصیل ایچون نماز قیلمق وسجده ایتمکدر.**

دیکر صفتلری بوندن صوکره‌کی آیتلرده بیان اولونمشدر. شومعنا ﴿ عبادالرحمن ﴾ **مبتدا** ﴿ الذین ﴾ **خبر** اولدیغنه نظراًدر. اما اکثر مفسرینك بیانلری وجهله ﴿ عبادالرحمن ﴾ **مبتدا** ﴿ الذین ﴾ **صفت وخبری** سوره‌نك آخرنده ﴿ اولٰئك‌یجزون‌الغرفة ﴾ جمله‌سی‌اولدیغنه نظراً **معنای آیت** شویله‌در: [اللهك شو صفتلرله متصف اولان قوللری جنت اعلاده بویوك سرایلرله جزالانیرلر] دیمکدر.

مدارکده ونیسابوریده بیان اولوندیغی وجهله بعض علما بو آیتله استدلال ایده‌رك چارشوده آته بینمك جائز ایسه‌ده کراهت اولدیغنی بیان ایتمشلردر. چونکه؛ آته‌بینمك ملایمتله‌یورومکه مباینیدر. خالص قوللرك جهلایه مقابله‌ایتدکلری سلام ایله مراد؛ **جاهللرك شرلرندن سلامت طلب ایتمك وآنلرك فنا معامله‌لرندن اغماض عین ایدوب آرقه‌سنه دوشمه‌مکدر.**

*
**

واجب تعالى خالص قوللرينك دردنجى صفتلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ اِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَاماً * اِنَّهَا سَاءَتْ مُسْتَقَرّاً وَمُقَاماً ﴾ بيوريبور.

[رحمن تعالى‌نك خالص قوللرى شول كيمسه‌لركه آنلر ربلرينه مناجاتلرنده وكيجه وكوندوز خلوتلرنده ونمازلرى وتهجدلرى عقبنده « اى بزم ربمز! عاصيلر ايچون حاضرلانان عذاب جهنمى بزدن تبديل وتغيير ايت وبزم اوزريمزدن آنى قالدير. زيرا؛ عذاب جهنم هلاك اولدى وعاصيلره لازم ودائم اولديغندن ابدى برضرردر. چونكه؛ جهنم قرارگاهك كوتوسى واقامت اولوناجق محلك الڭزياده چيركينيدر » ديمكله جهنمدن استعاذه ايدرلر.]

خالص قوللر ليل ونهار اخلاص اوزره اعمال صالحه‌يه سعى وغيرتلرى وربلرينه توجه تاملريله برابر ربلرينك غضب وانتقامندن قورقارلر. زيرا؛ عمللرينه اصلا اعتماد ايتمزلر. بناءً عليه؛ آنجق لطف الٰهيدن استمداد ايدر وديرلركه « ياربى! بزدن عذاب جهنمى قالدير. زيرا عذاب جهنم؛ اهل جهنمدن آيرلماز بر شر وتوكنمز بر هلاكدر. چونكه جهنم؛ مقر ومقام يوندن غايت كوتودر » ديمكله جهنمك شرندن ربلرينه التجا ايدرلر.

فخررازينك بيانى وجهله جهنمك عاصيلره مضرت محضه اولديغنه اشارت ايچون عذاب جهنمه غرام دنيلمشدر. چونكه غرام؛ منفعت ورايحه‌سى اولمايان بر مضرتدر.

بو آيتده مستقر اهل ايمانه ومقام كافرلره مصروفدر. زيرا؛ اهل ايمانه جهنمه كيررلرسه‌ده ايمانلرينك مكافاتنى كورمك ايچون جهنمدن خلاص وجنته كيده‌جكلرينه بناءً آنلر حقلرنده مستقر؛ كافرلر ابدى قالاجقلرينه بناءً آنلر حقلرنده مقام دنيلمشدر.

* * *

واجب تعالى خالص قوللرينك اوصاف ممدوحه‌لرندن بشنجيسنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَالَّذِينَ اِذَا اَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا ﴾ بيوريبور.

[اللهك خالص قوللرى شول كيمسه‌لركه آنلر فقرايه انفاق ايتدكلرنده انفاقده حدينى تجاوز ايده‌رك اسراف ايتمزلر ولزومندن نقصان ويرمكله تضييقده ايتمزلر.]

﴿ وَكَانَ بَيْنَ ذٰلِكَ قَوَاماً ﴾

[وانفاقده افراطله تفريط آره‌سنده عدالت اوزره اولورلر.] يعنى رحمن تعالى‌نك خالص قوللرى شول كيمسه‌لركه آنلر محتاج اولانلره ونفقه‌سى واجب اولان اولاد وعياللرينه انفاق ايتدكلرنده شرعاً وعقلاً مذموم اولان اسراف درجه‌سنه وارماز وحدينى تجاوز ايتمزلر وحد لايقندن نقصانده ويرمزلر ومذموم اولان افراطله تفريط آره‌سنده بر حد وسطى اختيار وعدالت اوزره انفاقه دقت ايدرلر.

خازنك بيانه نظراً بو آيت اصحاب رسول اللهك صفتلرينى بيان حقنده نازل اولمشدر. چونكه؛ آنلر تلذذ وتنعم ايچون يمزلر، بلكه آچلغى دفع وعبادته قوت كلسون ايچون ييرلر والبسه‌لرينى حسن جمال ايچون كيمزلر، بلكه ستر عورت ايچون كييرلر. حضرت عمرك « انسانه نفسنك هر ايسته‌ديكنى آلوب يمك اسراف يوندن كافيدر » بيورديغى بو معنايى تأييد ايدر.

بيضاوينك بيانى وجهله بو آيتده اسراف؛ معصيته صرف ايتمك وتقتير؛ واجب اولان زكات وفطره كبى حق اللهى ونفقه‌سى لازم اولانلرك نفقه‌لرينى منع ايتمكدر. بوكا نظراً معناى نظم: [اللهك خالص قوللرى شول كيمسه‌لردركه آنلر ماللرينى معصيته صرف ايتمزلر وصرفى واجب اولان محللردن ماللرينى اسيركه‌مزلر] ديمكدر.

تقتير؛ برشيئى لزومندن اكسيك يابمق وعيالنده لازم اولان نفقه‌يى نقصان ايتمكله آنلر اوزرينه كوچلك احداث ايتمكدر. (قواماً) عدالت معناسنه‌در. عدالت؛ ايكى طرفى مستقيم ومساوى اولديغندن عدالته قوام دنيلمشدر.

* * *

واجب تعالى خالص قوللرك آلتنجى صفتلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهاً آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِى حَرَّمَ اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ ﴾ بيوريبور.

[رحمن تعالی‌نك خالص قوللری شول کیمسه‌لرکه آنلر اللهله برابر باشقه بر معبوده عبادت ایتمزلر و امور و خصوصلرنده اللهك غیری بر معبوده چاغیرمازلر و خصائل حمیده‌لرندن بریسی‌ده اللهك حرام قیلدیغی برنفسی قتل ایتمزلر، الا حد وقصاص کبی بر حقك تعلقیله قتل ایدرلر .] چونکه نفوس بشریه‌دن هرنفس؛ اللهك وحدانیتنی اقراره محل اولدیغندن بنیهٔ انسانیه‌یی ییقمق اللهك تعمیرنی امر ایتدیکی شیئی تخریب اولدیغی جهتله احوالدن هیچ برحالده جائزاولاماز. آنجق قصاص ویاخود حربی اولمق صورتیله قتله اذن شرعی لاحق اولمقله قتل اولونور. [وخالص قوللر زناده ایتمزلر.] چونکه زنا؛ محافظه‌سی مطلوب اولان نسبی ضایع ایتدیکندن حرام اولان شیلرك اك کوتوسیدر . زیرا زنا ؛ انسانلرك نطفه‌سنك یکدیکرینه قاریشمقله‌نسبی‌شبهه‌دن وقایه ایچون اللهك وضع ایتمش اولدیغی قانونك خارجنده بر معامله اولدیغندن معصیتلرك اك چیرکینیدر .

﴿ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ يَلْقَ اَثَاماً * يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَاناً ﴾

[واکر برکیمسه شو فنا افعالدن برنی ایشلرسه ایشله‌دیکی فعلك کناهنه ملاقی‌اولور ویوم قیامتده آنك ایچون عذاب ایکی قات‌اولور وحقیر وذلیل اولدیغی‌حالده مخلد اولارق عذابده قالیر .]

بیضاوینك بیانی‌وجهله بوآیتده واجب‌تعالی خالص قوللرك اصول اعتقاده رعایتلرنی اللهله برابر اله آخره عبادت ایتمدکلرنی بیانله اشارتدنصکره امهات معاصی اولان قتل وزنایی‌ده آنلردن نفی ایتمشدرکه ایمانك کمالی بو ایکی ایله اولدیغنه وموعود اولان اجر ومثوباته نائل اولمق ایمانی محافظه ایله برابر منهیاتی ترکه محتاج اولدیغنه اشارت ایتمشدر . چونکه؛ برکیمسه بیان اولونان منهیاتی ارتکابله برابر عبادت ایتمسیله رحمن تعالی‌نك عبد خالصی اولاماز . بناءً علیه ؛ مؤمن کامل اولمق هرایکی جهتی جمع ایتمکله اولاجغی بو آیتده صراحةً بیان اولونمشدر. بوآیتلرده بیان اولونان اخلاق حمیده‌نك‌ضدینی ارتکاب ایدن کافرلره تعریض واردر . نفوس انسانیه‌نك قتل صورتیله افناسی ابداً حرام اولوب آنجق قتلی موجب اسبابدن بریسیله قتلك مباح اولدیغنه اشارت‌ایچون‌حقه مقارن اولارق وقوعبولان قتلك مستثنا اولدیغی بیان اولونمشدر .

(یلق اثاماً) اثام ؛ کناهك جزاسی ، یاخود نفس کناه ویاخود جهنمده بر دره‌نك

اسمیدر. بوکا نظراً معنای نظم : [شو بیان‌اولونان قتل‌وزنا کبی کناهلردن‌برینی ایشله‌ین کیمسه او کناهك جزاسی اولان عقوبته وجهنمده بوکناهی ایشله‌ینلره مخصوص اثام اسمنده‌کی دره‌یه ملاقی اولور] دیمکدر .

فخررازینك بیانی‌وجهله آیتك سبب نزولی؛ ابن‌مسعود حضرتلرینك رسول‌اللهدن هانکی کناهك بویوك‌اولدیغنك سؤال ایتمسیدر. چونکه ابن‌مسعود رسول‌اللهه « هانکی کناه‌بویوکدر؟ یا رسول‌الله! » دینجه رسول‌الله « شرك‌ایتمکدر » بیورمشدر.بوندنصکره هانکیسی بویوکدر؟ » دینجه « رزق قورقوسنه بناءً اولادینی اولدورمکدر » بیوردی. « بوندنصکره هانکیسی بویوکدر؟» سؤالنه جواب‌اولارق رسول‌الله « قومشونك حرمنه زنا ایتمکدر » بیورمسی اوزرینه بو آیتك نازل اولدیغی مرویدر . بناءً علیه؛ آیت جلیله رسول‌اللهك کلامنی تصدیق ایتمشدر .

*
* *

واجب تعالی شو کناهلری ایشله‌ینلرك حاللرینی بیاندنصکره توبه ایدنلرك حاللرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِلَّا مَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ عَمَلاً صَالِحاً فَاُولٰئِكَ يُبَدِّلُ اللّٰهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوراً رَحِيماً ﴾ بیوریور .

[شو کناهلری ایشله‌ین کیمسه عذابه مستحق اولور . الا کناهدن توبه وایمان ایدن وعمل صالح ایشله‌ین کیمسه‌لرك الله تعالی سیئاتلرینی حسناته تبدیل ایدر . زیرا ؛ الله تعالی توبه ایدنلری مغفرت وعمل صالح ایشله‌ینلره مرحمت ایدر .]

یعنی ؛ شرك ، قتل وزنا کبی جنایتی ارتکاب ایدنلر حقیر اولارق معذب‌اولورلر، الا شول کیمسه‌لرکه ایشله‌دیکی کناهلره ندامت‌ایدر واللهك غضبندن قورقار وارتکاب ایتدیکی کناهلرك عفوینی ربسندن استرحام وشرکدن وازکچه‌رك اللهك وحدانیتنه ایمان وقلبده اولان ایمانی عمل صالح ایشله‌مکله تحقیق وتثبیت ایتدی . ایشته شو اوصافی حائز اولان کیمسه‌لرك الله تعالی کناهلرینی ثوابه تبدیل ایدر . زیرا ؛ الله تعالی توبه ایدنلرك توبه‌لرینی قبول ایله مغفرت ایدر وعمللرینه ثواب ویرمکله مرحمت بیورر .

درجات جنته نائل اولمق ایچون ایمان کافی اولمایوب عمل صالح لازم اولدیغنه اشارت ایچون ایماندنصکره عمل صالح ذکر اولونمشدر .

فخررازینك بیانی وجهله سیئاتك حسناته تبدیلنده درت جهتله توجیه واردر :

برنجیسی ؛ دنیاده حال کفرده ایشلدکلری کناهلری جناب حق حال اسلامده اعمال صالحه یه تبدیل ایدر . مثلا شرکی توبه‌سیله ایمانه ومؤمنی قتلی حال اسلامده مشرکلری قتله وزنایی عفته تبدیل ایدر . بوکا نظراً واجب تعالی تائب ومستغفر اولان کیمسه‌یی شو اعمال صالحه یه موفق قیلاجغنی بو آیتله وعد ایدییور دیمکدر . بناءً علیه بو آیت جلیله ؛ کوتو عمللرك یرینه ایی عمللر کله‌جکنی بیان ایتمشدر . ایکنجیسی ؛ توبه سببیله کناهلری تماماً محو اولدیغی کبی توبه عبادت اولدیغی جهتله ثواب یازیلیر . اوچنجیسی ؛ سیئات کیدر بدلنه ثواب کلیر . دردنجیسی ؛ توبه‌سببیله عقوبات کیدر یرینه درجات کلیر دیمکدر .

﴿ وَمَنْ تَابَ وَعَمِلَ صَالِحاً فَاِنَّهُ يَتُوبُ اِلَى اللّٰهِ مَتَاباً ﴾

[واکر برکیمسه توبه‌ایدر وعمل صالح ایشلرسه اوکیمسه اللهه رجوع ایدر وتوبه‌سی عندالله مقبول اولدیغندن توبه‌سی عذابی کیده‌رر ثواب کتیرر .] بو آیتده شرط توبه وجزاده توبه‌در . بناءً علیه ؛ « شرطله جزا ایکیسی برشی اولدیغندن حکم صحیح اولماز » دییه‌رك اعتراض وارد اولماز . زیرا شرط ؛ معصیتدن رجوع معناسنه توبه اولوب جزاده اللهك درگاهنه قصورینك عفوینی استرحاماً رجوع معناسنه اولدیغندن شرطله جزانك معنالری آیری آیری اولدیغی جهتله سؤال وارد دکلدر . بوندن اولکی آیتده توبه ؛ شرکدن وسائر کناهلردن رجوع معناسنه اولوب بو آیتده توبه ؛ اللهه رجوع معناسنه اولدیغندن توبه‌لرك مرجعلری باشقه‌در . بناءً علیه ؛ تکرار یوقدر .

*
* *

واجب تعالی خالص قوللرك یدنجی صفتلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ وَاِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَاماً ﴾ بیوریور .

[خالص قوللر شول کیمسه‌لرکه آنلر یالان یره شهادت ایتمزلر وآنلر لغویاته اوغرادقلرنده نفسلرینه اکرامله کچیوررلر .]

یعنی ؛ اللهك خالص قوللرینك اخلاق حمیده‌لرندن بری‌ده آنلر یالان شیئه شهادت ایتمدکلری کبی باطل اولان برشی اوزرینه یوللری تصادف ایتدیکنده دخی آکا التفات ایتمکسزین کچمکله نفسلرینه اکرام ایدرلر . چونکه ؛ باطل اوزره حاضر اولمق عین معصیت اولدیغندن آکا التفات ایتمه‌دن کچوب کیدن کیمسه کندینی معصیتدن محافظه ایتدیکی جهتله نفسنه اکرام ایتمش اولور .

خازنده بیان اولوندیغی وجهله یالان یره شهادت ایدن کیمسه‌یه حضرت عمرك قرق دکنك ووروب یوزینی قارالایوب چارشوده کزدیردیکی مرویدر . چونکه ؛ شهادتیله غیرك حقنی ابطال ایله احقاق حقه یکانه مدار اولان شهادتی اخلال ایتمك اعظم جنایتدر . زور ایله مراد ؛ یالانه ویالانك موقعیدر . بوکا نظراً معنای نظم : [مؤمن کامللر یالان سویله‌مز ویالان موقعنه حاضر اولمازلر] دیمکدر . لغو ایله مراد ؛ فائده‌سز هرشیدر . بناءً علیه ؛ انسانك دنیاسنه وآخرتنه فائده ویرمیه‌جك اویون محللرینك هپسی بو آیتده داخلدر . چونکه ؛ فائده‌سز وبیهوده وقت کچیره‌جکی محله حاضر اولمق انسانی آواره ومعطل قیلدیغی کبی دفتر اعمالنه برطاقم سیئات دخی یازیلاجغی جهتله بو مثللو محللره التفات ایتمه‌ین کیمسه‌لری جناب حق مؤمن کامل عدادندن معدود قیلمقله ثنا بیورمشدرکه بونك عکسنی التزام ایدن عندالله البته مذمومدر . شوحالده لغویات ؛ ترکی واجب اولان اویونلره وفاحش سوزلره وغلیظ لسانلره شاملدر .

*
* *

واجب تعالی مؤمن کامللرك سکزنجی صفتلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَالَّذِينَ اِذَا ذُكِّرُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمّاً وَعُمْيَاناً ﴾ بیوریور .

[مؤمن کامللر شول کیمسه‌لرکه آنلر ربلرینك آیتلریله وعظ اولوندقلرنده او آیتلر اوزرینه قولاقلری قاپالی وکوزلری اورتولی اولدقلری حالده قاپانمازلر ، بلکه آنلر آیات

الٓهیه‌یی ایشیتدکلرنده کوزلری وقولاقلری آچیق اولدقلری حالده کمال تواضعله یوزلری اوزرینه سجده‌یه قاپانیرلر واو آیتلرده اولان امرلری ونهیلری وضروب امثالی دیکلر وآچیق کوزلریله قدرت الٓهیه‌یه دلالت ایدن آیتلری کورور آندن عبرت آلیرلر.] ایشته بو آیتده اللهك عظمتنه دلالت ایدن آیتلردن کوز یومانلره تعریض واردر.

*
* *

واجب تعالی مؤمنلرك اخلاق حمیده‌سندن طقوزنجی‌یی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ اَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ اَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ اِمَامًا ﴾ بیوریور.

[مؤمن کامللر شول کیمسه‌لرکه آنلر دعالرنده یالکز کندی نفسلریله اکتفا ایتمزلر، بلکه اولاد وعیاللرینك کندیلریله برابر امور دینده صلاحلرینی وایلری کیتملرینی ایسترلر ودیرلرکه «ای ربمز! سن بزم ایچون سرور ویره‌جك وکوزلریمزی دیکلندیره‌جك ونورلاندیره‌جق زوجه‌لر وذریتلر ویرکه آنلرك صلاح حاللرینی وشریعتکه تمامیله یاپیشدقلرینی کورمکله کوزلریمز دیکله‌نسون» دیمکله جناب حقه مناجاتده بولونورلر.] چونکه؛ مؤمن ایچون اولاد وعیالنك اللهه مطیع وامور دینده صلاحلرینی کورمکدن دها زیاده راحت ایده‌جکی وقلبی مسرور اولاجغی برشی اولاماز. زیرا؛ اولاد وعیالك صلاحی جنتده برابر اولاجقلرینه دلیل اولدیغندن البته اولاد واتباعنك صلاحی قلباً استراحتنی موجب اولاجغی شبهه‌سزدر. ودعالرینه شونی‌ده علاوه ایدرلر و[«یاربی! بزم اولاد وعیالمزی مطیع قیلدیغك کبی بزی حرام اولان شیلردن اجتناب ایدوب عذابکدن قورقان متقیلره مقتدا به قیل که بز آنلری ارشاده موفق اولالم» دیمکله مناجاتلرینه ختام ویررلر.] بو آیتده امور دینده ریاست ایسته‌مك جائز اولدیغنه دلالت واردر. چونکه؛ اهل ایمانك شو منوال اوزره دعالرینی جناب حقك اوصاف ممدوحه‌دن عد ایتدیکی کبی امور دینده ریاست طلبی ابراهیم علیه‌السلامدن دخی واقع اولدیغی دیکر آیتده مصرحدر.

*
* *

واجب تعالی مؤمنلرك اوصافنی بیاندنصکره بو صفتلری حائز اولان مؤمنلرك نائل اولاجقلری درجه‌لری بیان ایتمك اوزره ﴿ اُولٰٓئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًا ۞ خَالِدِينَ فِيهَا ﴾ بیوریور.

[شو صفتلرله متصف اولان مؤمنلر مشرکلر طرفندن کوردکلری اذایه وفقر وفاقه ایله برابر مجاهده‌نك شدتنه صبرلری سببیله جنتك اك یوکسك طبقه‌لری ایله جزالانیرلر وآنلر ابداً جنتده ویوکسك درجه‌لرنده قالیجی اولدقلری حالده ربلرندن ملکلر واسطه‌سیله مرحباله وهدیه‌لره وسلامه قاووشورلر وتعظیمات الٓهیه ایله تلطیف اولونورلر.]

﴿ حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ﴾

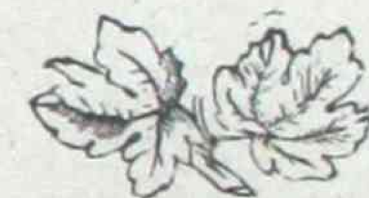
[زیرا جنت؛ مؤمنلره کوزل قرارکاه واقامت محلی اولدی.] چونکه؛ خسته‌لق وفقر وضرورت واولوم کبی شیلر اولمادیغندن دائما راحتلردر. بناءً علیه؛ اهل جنتك جمیع آفاتدن سالم اولاجقلرینه اشارت ایچون واجب تعالی سلام اهدا وهدیه ایله تلطیف ایده‌جکنی وجنتك اك یوکسك طبقه‌لرنده اولاجقلرینی بیانله قوللرینی شو صفتلری کسب ایتمکه ترغیب ایتمشدر.

*
* *

واجب تعالی قوللرینك عبادتلرینه احتیاجی اولمادیغنی وقوللرینه عبادتله امرك آنلرك منفعتلری ایچون اولدیغنی وکافرلرك جزالری البته لازم کلدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قُلْ مَا يَعْبَؤُا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا ﴾ بیوریور.

[حبیبم سن کافرلره دی که «اکر سزك عبادتکز اولمامش اولسه ایدی بنم ربم سزه مبالات ایتمزدی. زیرا؛ سزك وجودکز وعدمکز عندالله مساویدر. شو حالده سزك قدریکز آنجق ایمان وعبادتکزله‌در. سز ایسه اللهی ورسولنی وکتابنی تکذیب ایتدیکز. بناءً علیه؛ بو تکذیبکزك جزاسنی یقینده کورورسکز والبته بو جزا سزه لازم اولور».]

یعنی ؛ « بنم ربم سزی اسلامه وایمانه دعوت ایتمه‌مش اولسه ایدی سزی ایجادده نه ایشلیه‌جکدی وایشلنه‌جك نه کبی شی اولوردی . زیرا ؛ سزك اعتبارکز ایمانله وایمانه دعوتله‌در . چونکه انسانك شرفی ؛ اللهه معرفت وایمانله‌در . بناءً علیه ؛ معرفتی اولمایان انسانك سائر حیواناتدن فرقی یوقدر. شو حالده انسانك خلق اولونمسنده‌کی حکمت؛ ایمانه دعوت اولونمسیدر» دیمکله نصیحتده بولون . یاخود **معنای آیت** : [سزك شرککز اولمامش اولسه ایدی الله تعالی سزك عذابکزی نه ایده‌جکدی وسزك عذابکزدن اللهه برفائده‌می وار ولکن تکذیب ایتدیکز . تکذیبکزك عذابی البته سزه لازم اولور . یعنی سزی ایمانه دعوت مقصدی اولمسه ایدی سزی خلق ایتمکده فائده نه اولوردی] دیمکدر .

رومی بیك اوچیوز اوتوز سنه‌سی تشرین اولنك اون دردنجی صالی کوننه تصادف ایدن عربی بیك اوچیوز اوتوز ایکی سنه‌سی ذی الحجه‌نك یدنجی کونی بو سوره‌نك ترجمه‌سی بعونه تعالی ختام بولمشدر.

اوننجی جلدك فهرستی

خطا ، صواب جدولی

صحیفه	سطر	خطا	صواب
٥	١	ذات اللهه	ذات اللهله
٦	١٢	سحر	ساحر
١٨	١	کسلمس	کسلمش
١٩	١٩	والده	ولده
٤٤	٢١	جواب	جوابی
٥١	١٥	موفق	موافق
٧٤	١٠	اولونمسی	اولمسی
٧٦	٢٣	ایشیتمشدر	ایشیتمه‌سیدر
٨١	١٠	اولونه‌جغنه	اولوندیغنه
٨٨	٦	آره‌مزده	آردیمزده
٩٥	٥	طاهر	ظاهر
٩٥	١٨	وَ لُ	وَ كُلٌّ
١١٠	٢٥	بیولمشدر	بیورلمشدر
١٢٤	٣	نَلْیَمُدُّ	فَلْیَمْدُدْ
١٤٣	٩	غرائم	عزائم
١٤٤	١٢	شرده	شرکده
١٧٢	٢٠	کیجه	کیجه
١٧٤	٦	اَوْ اٰتُوا	اَوْ ما اٰتُوا
١٨٤	١١	اداره	اداء
٢١٤	٨	صفتلریمز	صفتلری
٢٣٩	١٠	وصافی	وحیاته

صحيفه	سطر	خطا	صواب
٢٣٩	١٣	ايتديكى شيله	امر ايتديكى شيله
٢٥١	٤	قلبيله	قبيله
٢٦٥	١٣	اِذْ غَ	اِذْفَعْ
٢٩٠	١٨	كافره حد	كافره قذفدن حد
٣٠٣	١٨	منكراتله ايدر	منكراتله امر ايدر
٣٢٨	١٢	حَتّٰ	حَتّٰى
٣٤٧	٢	ظهرده	ظهورده
٣٤٩	١١	لوردكلريمزدر	كوردكلريمزدر
٣٦٢	٥	اطاعتكز	اطاعتكزى
٣٦٤	١٧	آنلر	آنلره
٣٧٤	١٦	كالنده	ايمانك كالنده
٣٨٩	١٢	آنلرى	آنلره
٣٩٠	١١	طريق حقه	طريق حقى
٣٩٩	١٤	سزه	سزدن
٤٠٥	١٢	بنجره‌دده	بنجره‌دده
٤١٠	١٧	ايده‌جكنى	ايتديكنى
٤٣٤	١٤	قيلدى	قيلدى
٤٤٤	٧	هلاك اولدى وعاصيلره	هلاك اولوب عاصيلره
٤٤٤	١٦	منفعت ورايحه‌سى	منفعت رايحه‌سى
٤٤٧	٥	اولديغنك	اولديغنى

اخطار :

سكزنجى جلدك قرق آلتنجى صحيفه‌سنك ايكنجى سطرنده [قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِ اِلَّا نَبَّأْتُكُمَا] آيت كريمه‌سنى تعقيب ايدن [بِتَأْوِيلِهِ قَبْلَ اَنْ يَأْتِيَكُمَا] نظم جليلنك بالترتيب قونولامديغى قارئلرمزدن استانبولده بالاطده فرح كتخدا جامع شريفى خطيب وامامى حافظ ابراهيم افندى طرفندن اثناى مطالعه‌ده كورولمش اولمقله هر نصلسه اثناى ترتيب وتصحيحنده بو صورتله ذهول اولونان مذكور نظم جليلك ارائه ايديلن محله علاوه‌سى مع الاعتذار رجا اولنور .

